
A Complete Dictionary
of
Ancient and Modern Hebrew
by
Eliezer Ben Yehuda
of Jerusalem

Dictionnaire complet
de la
Langue Hébraïque ancienne et moderne
par
Éliézer Ben Yehouda
à Jérusalem

Gesamtwörterbuch
der
alt- und neuhebräischen Sprache
von
Elieser Ben Jehuda
in Jerusalem

Published by:
Hemda and Ehud Benyehuda
Jerusalem-Talpiot

מלון הלשון העברית
הישנה והחדשה

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שלשה־עשר (יד)

בעריכת פרופ׳ נ. ה. טור־סיני

המוציאים לאור:
חמדה ואהוד בן־יהודה
ירושלים־תלפיות

נדפס בישראל

דפוס רפאל חיים הכהן, ירושלים
מְיַסְּדוֹ בְּנוֹ משֶׁה ז"ל

THESAURUS
TOTIUS HEBRAITATIS
ET VETERIS ET RECENTIORIS

AUCTORE

ELIESER BEN IEHUDA

HIEROSOLYMITANO

R. H. Cohen's Press, Jerusalem
Printed in Israel

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הישנה והחדשה

כולל:

א) כל מלות הלשון העברית שבתנ״ך, והמלות העבריות ומספר רב מיתר המלים שבתלמוד ומדרשים, וכל המלים שבספרי הפוסקים, המחקר, החכמות, הפיוטים, השירה והמליצה, עד ימינו אלה, במו״כ המלית שנתחדשו בזמן האחרון, ומספר רב של מלים אשר יצר המחבר למושגים ישנים יחדש״ם, אשר לא מצא להם כלל מלים בספרותנו או שהמלים אשר מצא אינן טבועות במטבע הלשון העברית.

ב) גדר כל מלה לכל משמעותיה, ותרגומה בגרמנית, צרפתית ואנגלית.

ג) עדיות ומשלים מכל הספרות, לכל פרטי משמעות המלה ולכל נוניה ולכל דרכי שמוש הלשון בה.

ד) מדרש מלים, בהערות, באו בו חקירות והַוָיוֹת בדבר צורת המלות ומשקלן, מקורן פרושן ודיוק משמעתן, לפי דעות המסורה, המתרגמים והמדקדקים הקדמונים, וההקירות החדשות על פי דמיון ללשונות האחיות.

ה) השמות הנרדפים, ובמושגים כללים, המלות השיכות להם עפ״י דמיון ושתוף הרעיון למען יוכל אדם למצא המלה המבֻקשה גם אם איננה ידועה לו.

חברו

אליעזר בן־יהודה

ירושלמי

כרך שלשה־עשר (יד)

ירושלים

שנה רביעית למדינת ישראל — 1951

הערה מאת העורך

גם בעריכת הכרך הזה היה לפני החֹמר שהוכן בפתקאות, שנאספו על ידי המחבר מתלמוד ומדרשים והספרות המאוחרת. כן השתמשתי בכל הערה מידו שמצאתיה רשומה בשולי ספריו.

ואלו אני הוספתי:

א) את סדורו של כל החֹמר, מן המקרא ושאחר המקרא, את הגדרת הוראותיהם ושמושיהם של המלים והשרשים לגזרותיהם.

ב) מלים ודגמאות, בפרט מתוך מקורות, שנתפרסמו ושנתגלו במדה גדלה והולכת מיום מותו של המחבר ועד היום.

ג) את הערותי, המסֻמנות בסוגרים מרבעים [ ].

בכל עבודתי זו נעזרתי עזרה חשובה על ידי עוזרי, האדונים מאיר מדן ודב ירדן.

נ. ה. טור־סיני

ירושלים, מרחשון תשי״א

הערה מאת המוציאים לאור

כרך זה, השלשה־עשר, הי״ד ביחד עם „המבוא הגדול״, נסתים פ ע מ י ם:

בסוף שנת 1947, בעצם מהלך מלחמת השחרור לישראל, עם היות בית בן־יהודה — ובו מערכת המלון — ממש בחזית דרום־ירושלים (תלפיות), נאלצנו לסים את הכרך בעמוד 6508, בערך ר ו פ א — כשני־שלישי כרך רגיל. עבודת העריכה בתלפיות וההדפסה במרכז ירושלים, שנעשו בסכנת נפשות ממש, עם השכונות הערביות „אבו־טור״ „בקעה״ ו„קטמון״ מפרידות בארבעה קילומטר בין המערכת והדפוס, נפסקו עקב המלחמה וההפגזות.

מאז רכזנו כל מאמצינו בהצלת אוצר החמר לשתי האותיות האחרונות: ש׳ ת׳ — והצלנוהו מאבדון.

אחר סיום הקרבות, עם הכרזת ההפוגות ושביתת הנשק, עם הקמת המדינה ויסוד ממשלת ישראל, ועל פי בקשת החתומים־מטה וברצונם העז של ראש הממשלה ה׳ ד ו ד ב ן ג ו ר י ו ן ושר החוץ ה׳ מ ש ה ש ר ת, החליטה הממשלה לסים את „מלון הלשון העברית הישנה והחדשה לאליעזר בן יהודה״. מערכת המלון והספריה העברו מתלפיות למשרד החנוך והתרבות, תחילה ל„מלון פלס״ ואח״כ ל„בנין דוד״. שר החנוך והתרבות — הראשון למדינת ישראל — ה׳ ז ל מ ן ש ז ״ ר בחר את הפרופ׳ נ. ה. ט ו ר ־ ס י נ י כעורך ואת מר א ה ו ד ב ן ־ י ה ו ד ה מנה כמנהל מערכת המלון במשרד החנוך והתרבות למדינת ישראל, והעמיד אמצעים מיוחדים למטרה זו.

כך נתוסף השליש החסר לכרך זה, המסתים בפעם השניה, בערך ר צ ו י, בעמוד 6703.

זהו מעשה גדול, דוריי ונאה לכל העושים בסיום המלאכה הגדולה הזאת.

לראש הממשלה, לשר החוץ, לשר החנוך והתרבות, לעורך ולעוזריו, לדפוס ולפועליו, לכלם, הננו אומרים בזה:

חן־חן!

חמדה ואהוד בן־יהודה

ירושלים־תלפיות, כ״ו כסלו שנה ד׳ לישראל.

לכבוד

נשיא ארצות־הברית של אמריקה

ה׳ הרי ס׳ טרומן

—ראשון להכרה בישראל—

ולעמו הנדיב ולארצו הברוכה

ברגשי־כבוד והכרת־טובה

חמדה ואהוד בן־יהודה

הערה

הקדמה ומבוא גדול יבואו *) בכרך מיוחד.

מפני שעוד לא הגיעו החכמים לכלל הסכמה בקביעת זמן חבור קצת חלקי התנ״ך לא הקפדתי על סדר הזמנים בדיוק, וחשבתי את כל זמן התנ״ך בשתי תקופות. בתקופה הראשונה רוב הספרים הכתובים בסגנון הלשון הטהורה, הקדומה, ובתקופה השניה — הספרים שנושאים עליהם מטבע הסגנון של הזמן המאוחר.

את גוף בן סירא, שנמצא בהגניזה במצרים, אעפ״י שהוא בודאי קדום לקצת מזמורי תהלים וכדומה, צינתי בציון שצינתי המקורות מזמן המשנה והתלמוד.

בהמשנה והתלמוד השתמשתי בהדפוסים שהיו תחת ידי פה, ובשנויי נוסחאות של רבינוביץ (דקדוקי סופרים) וכמו״כ במתניתא דבני מערבא, ובקצת סדרי המשנה שיצאו לאור עם גוף הערבי של פרוש הרמב״ם, וקצת המסכתות שפרסם פרופ׳ דר׳ שטראק, ובכ״י של המשניות המנֻקדות שבבית הספרים בפרמה, וקטעים של משנ׳ מנקדות שנמצאו בהגניזה.

בתלמוד ירושלמי השתמשתי בדפוס ויניציאה, וצינתי מראה המקומות לפי מספר הדפים של דפוס זה, ובקטעי הירוש׳ שנמצאו בהגניזה שפרסם דר׳ גינז׳ בשם שרידי הירושלמי, ובשנויי נוסח׳ של רטנר (אהבת ציון).

בהספרות שלאחר זמן התלמוד ועד ימינו השתמשתי לפי סדר הזמנים. ואף על פי כן, בקצת מקומות לא דקדקתי בזה והבאתי את המשלים על פי ראות עיני לפי הצרך ההגיוני וכיוצא בזה.

המלים בלעז בלשונות גרמנית, צרפתית ואנגלית כתבתי על פי הכתיב הנהוג בהמלונים של Toussaint—Langenscheidt.

ואלה הסימנים שהשתמשתי בהם לצין בהם מקורות המלים:

בלי כל סימן הן מלים מהתנ״ך.

* מלים מגוף בן סירא, מהמשנה, ותלמוד ומדרשים.

⁑ מלים מהספרות שלאחרי התלמוד, מימי הגאונים ואילך.

∞ מלים שחדשתי אני ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

⁖ מלים שחדשו אחרים ושנתקבלו כבר בספרות של זמננו, או בדבור העברי בארץ ישראל.

---

*) בינתים יצא לאור כרך זה — המו״ל.

לוח מקצת ראשי־תיבות

א.

א״א, ארך אנפין.
אב׳, אבו׳, אבות.
א״ב ב״ס, אלף בית בן סירא.
א״ב דר״ע, אלף בית דרבי עקיבא.
אג׳ המוס׳, אגרת המוסר.
אגר׳ בע״ח, אגרת בעלי חיים.
אדו״מ, אהבת דוד ומיכל.
אדר״נ, אבות דרבי נתן.
אהיל׳, אהילות.
אהל׳, אהלות.
אה״ע, אבן העזר.
אה״צ, אהבת ציון.
או״א, אמת ואמו.ה.
או״ד (לרסע״ג), אמונות ודעות.
או״ז, אור זרוע.
או״ח, אורח חיים.
אולסה׳, אולסהויזן.
או״נ, אוצר נחמד.
אוצה״ח, אוצר החיים.
אוצה״ס, אוצר הספרות.
אוצה״ש, אוצר השרשים.
אוצ״ט, אוצר טוב.
אזהר׳, אזהרות.
אורח׳ צד׳, אורחות צדיקים.
איו׳, איוב.
איט׳, איטאלייאני.
איכ׳, איכה.
איל׳ אהב׳, אילת אהבים.
אי״ש, איש שלום (Friedmann)
אמו״ר, אמונה רמה.
אמשד׳, אמשטרדם.
א״ס, אין סוף.
אסת׳, אסתר.
אעפ״י, אף על פי.
אעפי״כ, אף על פי כן.
א״ק, אדם קדמון.
ארנ׳ מוס־ארנולט
אר״צ, ארם צובה.
אשור׳, אשורית.
א״ת, אבן תבון.

ב.

ב״א, בן אשר.
באה״ג, באר הגולה.
באו״ת, בעל אור תורה (מנחם מלונזגו)
בארמ׳, בארמית.
ב״ב, בבא בתרא. — בר בהלול.
בד״ה, בדבור המתחיל.
בוקשד׳, בוקשדורף.
ב״ז, בן זאב.
בחי״ע, בחינת עולם.
ביהמ״ד, בית המדרש.
בינ׳, בינוני.
בכו׳, בכורים. — בכורות.
ב״מ, בבא מציעא.
במד׳, במדבר.
במשמ׳, במשמעות.
ב״ס, בן סירא.
בסור׳, בסורית.
ב״ע, גר עלי.
בעבר׳, בעברית.
בע״ח, בעלי חיים.
בערב׳, בערבית.
ב״ק, בבא קמא.
ב״ר, ביאליק־רבניצקי—בן רבי.— בראשית רבה.
ב״ר, בן רבי.—בראשית רבה.
בראש׳, בראשית.
בר״ד, בר דוד.
ברכ׳, ברכות.

ג.

גא׳, גאון. — גאונים.
גא״י, גלילות ארץ ישראל.
גיט׳, גיטין.
ג״כ, גם כן.
גמ׳, גמרא.
גני׳, גניזה (בפרט הגניזה של ביהכ״נ של קהיר שנמצא בה גוף העברי של בן סירא ועוד הרבה כ״י עתיקים).
ג״ע, גן עדן, של ר״א הקראי.
גפה״ע, גוף פרוש הערבי.

ד.

ד״א, דרך ארץ.
דא״ז, דרך ארץ זוטא.
דא״ר, דרך ארץ רבה.
דבר׳, דברים.
דג״ח, ד׳ גנזבורג, מהדורה חדשה של התנ״ך.
ד״ה, דבור המתחיל. — דברי הימים.
דה״י, דברי הימים.
דהי״א, דברי הימים א.
דהי״ב, דברי הימים ב.
דו״מ, דוד ומיכל.
ד״ח, דברי חכמים.
די״ע, דברי ימי עולם.
דל״ע, דקדוק לשון עברית.
דני׳, דניאל.
ד״ס, דקדוקי סופרים (שנויי נוסח׳ בתלמוד בבלי של מ׳ רבינוביץ).
דרנב׳, דרנבורג.

ה.

ה״ג, הלכות גדולות.
הגר״א, הגאון ר׳ אליהו.
הוס׳, הוספה.
הוצ׳, הוצאת.
הור׳, הוריות.
הוש׳, הושע.
הלכ׳ פסוק׳, הלכות פסוקות.
הקד׳, הקדמה.

הרא״ש, הרב רבנו אשר.
הרדב״ז, הרב דוד בן זמרי.
הר״ש, הרב רבנו שמשון.

ו.

ויקר׳, ויקרא.
וכדו׳, וכדומה.
וכו׳, וכולי.

ז.

ז״א, זעיר אנפין.
זבח׳, זבחים.
זול׳, זולת.
זכר׳, זכריה.
ז״ל, זה לשונו.

ח.

ח״א, חלק א.
ח״ב, חלק ב, וכו׳.
חבק׳, חבקוק.
חגי׳, חגיגה.
חה״י, חמדת הימים.
חה״נ, חלקת הנקוד.
חה״פ, חלקת הפעלים.
חו״ה, חובות הלבבות.
חוה״מ, חול המועד.
חוהמ״ס, חול המועד סכות.
חוהמ״פ, חול המועד פסח.
חו״י, חות יאיר.
חול׳, חולין.
חו״מ, חושן משפט.
חז״ס, חיים זליג סלונימסקי.
חיד״א, חיים יוסף דוד אזולאי.
חל״א, חכמי לשון אשורית.
חס׳, חסר, חסרים.
חקו״ד, חקור דין.
חת״ס, חתם סופר.

ט.

טבו״י, טבול יום.
טהר׳, טהרות.
טוא״ח, טור אורח חיים.
טוחו״מ, טור חושן משפט.
טע׳ זקנ׳, טעם זקנים.

י.

י״א, יש אומרים.
יבמ׳, יבמות.
י״ג, יש גורסים.
יוא׳, יואל.
יו״ד, יורה דעה.
יוה״כ, יום הכפורים.
יומ׳, יומא.
יוצ׳, יוצר.
יחזק׳, יחזקאל.
יל״ג, יהודה ליב גורדון.
ילק״ש, ילק׳ שמע׳, ילקוט שמעוני.
י״מ, יש מפרשים.
יסוה״ת, יסודי התורה.
יסו״ע, יסוד עולם.
יסט׳, יסטרוב (M. Jastrow).
ירוש׳, ירושלמי.
ירמ׳, ירמיה.
ישע׳, ישעיה.
יש״ר, יהודה שלמה ריגיו.

כ.

כוש׳, כושית.
כ״י, כתב יד.
כ״מ, כסף משנה.
כמו״כ, כמו כן.
כנ׳, כנוי.
כנה״ג, כנסת הגדולה.
כרית׳, כריתות.
כשת׳, כשתלו (Castello)
כתוב׳, כתובות.

ל.

לקו״ק, לקוטי קדמוניות.

מ.

מ׳ לטריש, מ׳ אלדבי, מאיר...
מ״א, מלכים א׳.—מאיר אלדבי.
מ״ב, מלכים ב׳.
מג״א, מגן אבות.
מד׳, מדות.
מדב״מ, מתניתא דבני מערבא (נוסח המשנה שהוציא W. H. Lowe עפ״י כ״י).
מדב״ע, מדבר בעדו.
מדה״ג, מדרש הגדול.
מדר׳, מדרש.
מד״ר, מדרש רבה.
מהד׳, מהדורה.
מהר״י קולון, מורנו הרב יוסף...
מהר״ם מרוטנברג, מורנו הרב מאיר...
מהרש״ך, מורנו הרב שלמה כהן.
מהרש״ל, מורנו הרב שלמה לוריא.
מה״ש, משקלי השמות.
מוא״ר, מוסדי ארץ (של קלמן שולמן).
מו״ל, מוציא לאור.
מו״מ, מזרח ומערב.
מו״נ, מורה נבוכים.
מוס׳, מוסף.
מו״ק, מועד קטן.
מ״ז, משקל זכר.—מספר זוגי.
מחב׳, מחברת.
מחז׳, מחזור.
מיכ׳, מיכה.
מיכאל׳, מיכאליס.
מי״כ, מיכה יוסף כהן.
מכי׳, מכילתא.
מכ״ר, משה כהן ריכרסון (בעל חה״נ וחה״פ).
מכשי׳, מכשירין.
מל׳, מלא, מלאים.
מלא׳, מלאכי.
מל״א, מלון לשון אשורית.
מלא׳ ההג׳, מלאכת ההגיון.
מ״מ, מכל מקום.
מנוה״מ, מנורת המאור.
מנח׳, מנחה, מנחות.
מנק׳, מנקדות.
מס׳, מסכת.

מסו׳, מסורה.
מ״ע, מצות עשה.—מאיר עין
(על הספרי).
מע״ר, מעשר ראשון.
מע״ש, מעשר שני.
מעשר׳, מעשרות.
מקו׳, מקואות.
מקו״ח, מקור חיים.
מק״נ, מקיצי נרדמים.
מ״ר, מספר רבים.
מ״ש, מנחת שי.
משמ׳, משמעה, משמעת,
משמעות.
משנ׳, משניות.
מת׳ שפת׳, מתק שפתים.

נ.

נגע׳, נגעים.
נדר׳, נדרים.
נוסח׳, נוסחה, נוסחאות.
נזי׳, נזיר. — נזירות.
נחו׳, נחום.
נחמ׳, נחמיה.
נחמ׳ ונע׳, נחמד ונעים.
נ״י, נמוקי יוסף.
ניד׳, נידה.
נל״ה, נחי למד הא.
נמס׳, נמסר.
נע״ו, נחי עין וו.
נע״י, נחי עין יוד.
נפ״י, נחי פה יו״ד.
נק׳, נקבה.

ס.

ס׳ פרנקל, סיגמונד . . .
סדה״ד, סדר הדורות.
סדעו״ר, סדר עולם רבה.
סה״ח וקה״ע, סדר החכמים
וקורות העתים (ניבויאר).
סהמ״א, ספרות המאוחרת.
סה״ש, ספר השרשים. — ספרי
השנים.
סוט׳, סוטה.
סליח׳, סליחות.
סמא״צ, סדור מנהג ארם צובה.
סמ״ג, ספר מצות גדולות.
סמי׳, סמיכות.
סנה׳, סנהדרין.

ע.

עב׳, עבר.
עבוה״ק, עבודת הקדש.
ע״ד, על דבר.
עדי׳, עדיות.
עה״מ, עמק המלך.
עה״ש, ערוך השלם.
עובד׳, עובדיה.
עוקצ׳, עוקצין.
ע״ז, עבודה זרה.—על זה.
עזר׳, עזרא.
ע״ח, עץ חיים.
עי׳, עין.
עיוה״כ, ערב יום הכפורים.
עי״ש, עין שם.
עי״ת, עשרת ימי תשובה.
ע״כ, עד כאן.
עכ״פ, על כל פנים.
ע״מ, על משקל.
עמ׳ פרנס׳, עמנואל פרנסים.
עמ׳, עמו׳, עמוס.
עפי״ר, על פי רוב.
ער״ה, ערב ראש השנה.
ערוב׳, ערובין.
ערכ׳, ערכין.
ערל׳, ערלה.
ע״ש, על שם.
עשי״ת, עשרת ימי תשובה.
עת׳, עתיד.
עתיק׳, עתיקות.

פ.

פדר״א, פרקי דר׳ אליעזר.
פה״פ, פה הפעל.
פוע׳, פועל.
פ״י, פעל יוצא.
פלו׳, פלוני, פלונית.
פסח׳, פסחים.
פסיק׳ רב׳, פסיקתא רבתי.
פסיק׳ ר״כ, פסיקתא רב כהנא.
פ״ע, פועל עומד. — פתחי עולב.
פעו׳, פעול.
פעו״י, פעל עומד ויוצא.
פרש״י, פרש רש״י.
פתי׳, פתיחה.

צ.

צ״ד, צמח דוד.
צו״ג, צום גדליהו.
צוה״ת, צוהר התיבה.
צ״ל, צריך להיות, צריך לומר.
צפנ׳, צפניה.

ק.

קדוה״ח, קדוש החדש.
קדוש׳, קדושין.
קהל׳, קהלת.
קוה׳, קוהוט.
קונט׳, קונטרס.
קינ׳, קינה.
קני׳, קנים.
ק״ס, קרית ספר.
קרוב׳, קרובה, קרובות.
ק״ש, קלמן שולמן.

ר.

ר״א קליר, רבי אליעזר...
ר״א מודינא, רבי אריה...
ר״א הקראי, רבי אהרן...
ר״א בחור, ר״א דלמידיגו,
רבי אליהו...
רא״ב, רבי אליהו בחור.
ראב״ד, רבי אברהם בר דוד.
ראב״ח, רבי אברהם בר חיא.
ראב״ע, רבי אברהם בן עזרא.
רגב״ש, רבי גרשון בן שלמה.
רגמ״ה, רבנו גרשום מאור הגולה.

רד"ק, רבנו דוד קמחי.
ר"ה, ראש השנה.
רה"ג, רב האי גאון.
ר"ח, רבנו חננאל.
רח"ו, רבי חיים ויטאל.
ר"י נאג'ארה, רבי ישראל...
ר"י אברבנאל, ר"י ישראלי,
ר"י סטנוב, רבי יצחק...
ר"י עמדין, רבי יעקב...
ר"י א"ת, רבי יהודה אבן תבון.
ר"י אלבו, ר"י בן אביתר, ר"י
יעבץ, רבי יוסף...
ר"י הלוי, ר"י אלחריזי, ר"י חיוג,
רבי יהודה...
ר"י מפיסא, רבי יחיאל...
רי"א, רבי יהודה אריה (מודינה).
— רבי יצחק אברבנאל.
ריב"ג, רבי יונה בן גנאח.
ריב"ל, רבי יצחק בר לוינזון.
ריב"ק, ר' יהודה בן קריש.
ריב"ש, רבי יצחק בר ששת.
רי"ף, רבי יצחק אלפסי.
רי"ק, רבי יוסף קמחי.
ר"כ, רב כהנא.
ר"ל, רצה לומר.
רלב"ג, רבי לוי בן גרשון.
רלב"ח, רבי לוי בן חביב.
ר"מ, רבי מאיר.—רבי משה.
ר"מ אלשיך, ר"מ גבאי, ר"מ
דרעי, רבי משה...
ר"מ מרוטנברג, רבי מאיר...
רמ"א, רבי משה איסרליש.
רמא"ג, ר' מרדכי אהרן גנזבורג.
רמב"ם, רבנו משה בן מימון.
רמב"ן, רבנו משה בן נחמן.
רמב"ע, רבי משה בן עזרא.
רמ"ג, רבי מאיר גבאי.
רמח"ל, רבי משה חיים לוצאטו.
רמ"ע מפאנו, רבי משה עזריה...
רמ"ק, רבי משה קורדובירו.

ר"נ, רבנו נסים. — רבנו נתן.
רנה"ו, ר' נפתלי הירץ ויזל.
רנ"ק, ר' נחמן קרוכמל.
רסע"ג, רב סעדיה גאון.
רע"ב, רבי עובדיה ברטנורה.
רע"ג, רב עמרם גאון.
רע"פ, רבי עמנואל פרנסיס.
ר"ש א"ת, רבי שמואל אבן תבון.
ר"ש הנגיד, ר"ש גמע, רבי
שמואל...
רשב"א, ר' שלמה בן אדרת.
רשב"ג, ר' שלמה בן גבירול.
— ר' שמעון בן גמליאל.
רשב"י, רבי שמעון בר יצחק.
רשב"י הבבלי, רבי שלמה בר
יהודה...
רשב"ם, רבי שלמה בן מאיר.
רשב"צ דוראן, רבי שלמה בן
צמח...
רש"ט פלקירא, רבי שם טוב...
רש"י, רבנו שלמה יצחקי.
רש"ל, רבנו שלמה לוריא.
רש"פ, רבי שלמה פפנהים.
ר"ת, ראשי תבות. — רבנו תם.

ש.

ש' בלאך, שמשון...
ש"א, שמואל א'.—שבילי אמונה.
ש"ב, שמואל ב'.
שבו', שבועו', שבועות.
שבי', שביע', שביעית.
שבי"ע, שבילי עולם.
שדה"פ, שער דקדוק הפעלים.
שדה"ש, שער דקדוק השמות.
שד"ל, שמואל דוד לוצאטו.
שה"ג, שבת הגדול.
שה"כ, שיר הכבוד.
שה"פ, שם הפעולה.
שה"ק, שלשלת הקבלה.
שה"ש, שיר השירים.
שו"ע, שולחן ערוך.
שופט', שופטים.
שו"ת, שאלות ותשובות.
ש"ז, שם זכר.
שזו"נ, שם זכר ונקבה.
שי"פ, שמואל יוסף פין.
שי"ר, שלמה יהודה רפפורט.
של"ה, שני לוחות הברית.
שמה"צ, שמות הצמחים.
שמו', שמות.
שמח', שמחות.
שמ"ע, שמיני עצרת.
ש"נ, שם נקבה.
שנו"ז, שם נקבה וזכר.
שעה"ש, שער השיר. — שער
השמים.
שקל', שקלים.
ש"ש, שירי שלמה.
שש"ק, שירי שפת קדש.
ש"ת, שמחת תורה.
שת"ז, שם תאר זכר.
שת"נ, שם תאר נקבה.

ת.

ת"א, תרגום אונקלוס. —
תרגום ארמית.
ת"ב, תשעה באב.
תגמ' הנפ', תגמולי הנפש.
תד"א, תנא דבי אליהו.
תהל', תהלים.
תה"פ, תאר הפעל.
תה"ש, תאר השם.
תוה"א, תולדות הארץ.
תוה"ב, תורת הבית.
תוה"ט, תולדות הטבע.
תו"מ, תלמוד ומדרשים.
תוס', תוספות.
תוספת', תוספתא.
תוש"ז, תאר ושם זכר.
ת"ז, תאר זכר.

תחכ׳, תחכמוני.
ת״י, תרגום יונתן. — ירושלמי.
תל״ע, תלמוד לשון עברי.
תמ׳, תמורות.
תמי׳, תמיד.

ת״נ, תאר נקבה.
תנחו׳, מדרש תנחומא.
תנח׳ בוב׳, תנחומא שהו״ל בובר.
תענ׳, תענית.
תק׳ מדה״נ, תקון מדות הנפש.

ת״ר, תנו רבנן.
תרג׳, תרגום.
תרומ׳, תרומ׳, תרומות.
תשו׳, תשובות.
ת״ת, תלמוד תורה.

AJSL, the American Journal of Semitic Languages.
Barth, NB, Nominalbildung in den semitischen Sprachen. — Pron., Pronominalbildung.
BTM, Biblisch. Talmud. Medizin. v. Dr. Preuss.
Brock, Brockelmann.
Cis, Corpus inscriptiorum Semiticarum.
Ew, Ewald.
Frw, Fremdwörter.
Ges, Gesenius.
GJG, Geschichte d. jüd. Gottesdienstes, v. Dr. J. Elbogen.
JAs, Journal asiatique.
JQR, Jewish Quarterly Review.
JQR NS, Jewish Quarterly Review New Series.
KMT, Kahle, Der massoretische Text des Alten Testaments nach der Ueberlieferung der babylonischen Juden.—MdO, die Massoreten des Ostens.
Kö, König, Lehrgebäude der hebräischen Sprache.
Lehnw, S. Kraus, Griechische und lateinische Lehnwörter im Talmud, Midrasch und Targum.
Lidz, M. Lidzbarski.
MF, Morgenländische Forschungen.
MOS, Mitteilungen des Orientalischen Seminars.
Nö, Dr. Th. Nöldeke.
OLz, Oriental. Litteraturzeitung.
Olsh, Olshausen.
Pflnzn, Aramäische Pflanzennamen, Dr. J. Löw.
PSBA, Proceedings of the Society of biblical Archaeology.
PSm, Payne Smith.
QGJD, Quellen zur Geschichte der Juden in Deutschland.
REJ, Revue des études juives.
SKr, S. Kraus.
Spi, Spitta, Grammatik des arab. Vulgärdialektes von Ägypten.
ZAW, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft.
ZDMG, Zeitschrift des deutschen Morgenländ. Gesselschaft.

בסוף ההקדמה תבוא*) רשימה שלמה מכל הספרים שהשתמשתי בהם לחבורי זה.

מפני טיבו של הספר לא הכנסתי בגוף החבור אלא המלים העבריות, או המלים שכבר נכנסו לתוך הסגנון העברי ומצויות במקורות עברים, אך כדי שיהיה החבור מספיק לכל הספרות העברית, אפרסמם בכרך מיוחד, בקצרה, אוצר המלים הארמיות וגם המלים הזרות, יווניות רומיות ופרסיות שבתלמוד ומדרשים.

*) הרשימה השלמה באה ב„מבוא הגדול" — המו״ל.

רשימת ספרים

(נוספת *)

שהשתמשנו בהם בכרכים י — יג

אגרות הרמב״ם, הוצ׳ ד. צ. בנעט
אוצר דברי חכמים ופתגמיהם, א. הימאן
אוצר הגאונים א—יב, ב. מ. לוין
אוצר הכתובות הפניקיות, נ. סלושץ
אוצר המלים והניבים, צ. שרפשטין
אוצר המונחים הפלוסופיים, י. קלצקין — מ. נ. צובל
אוצר המשלים והפתגמים, י. ח. טביוב
אוצר השירה והפיוט, י. דוידזון
אוצר לשון המשנה, ח. י. קסובסקי
אלדד הדני, א. עפשטיין
בן משלי, שמואל הנגיד, הוצ׳ ש. אברמסון
בראשית רבתי, הוצ׳ ח. אלבק
ברית דמשק, הוצ׳ מ. צ. סגל, השלח כו
גנזי קדם א, בעריכת ב. מ. לוין
גנזי קויפמן
גנזי שכטר א—ג
דיואן אלעזר הבבלי, הוצ׳ ח. ברודי
דיואן שמואל הנגיד (בן תהלים), הוצ׳ א. מ. הברמן
הדרשות בישראל, י. צונץ, תרג׳ מ. א. ז׳ק,
בעריכת ח. אלבק
היכל רש״י א—ב, י. אבינרי
הירושלמי כפשוטו, ש. ליברמן
הלשון והספר (כרך הלשון), נ. ה. טורטשינר
הלשון והספר (כרך הספר), נ. ה. טור־סיני
המשוררים בני דורם של משה אבן עזרא
ויהודה הלוי, ח. שירמן, ידיעות מכון שוקן
הנוטריקון הסמנים והכנוים, מ. היילפרין
הסגלה, הוצ׳ מ. ז. חסידה
ידיעות המכון לחקר השירה העברית ד, ה, ו
כל שירי רבי יהודה הלוי, הוצ׳ י. זמורה
כתב ג׳אמע אלאלפאט׳, דוד בן אברהם אלפאסי,
הוצ׳ ש. ל. סקוז
כתבי אוגרית, ח. א. גינזברג
לשון חכמים, א. פורת
לשוננו, בעריכת נ. ה. טור־סיני

לשוננו לעם, הוצ׳ ועד הלשון העברית
מאגדות השבת ומנהגיה, ל. זלוטניק
מבוא לנוסח המשנה, י. נ. אפשטין
מבחר הפנינים, הוצ׳ א. מ. הברמן
מבחר השירה העברית, ח. ברודי — מ. וינר
מבחר השירה העברית באיטליה, ח. שירמן
מגילות גנוזות א—ב, א. ל. סוקניק
מגלת המגלה, ראב״ח הנשיא, הוצ׳ ז. פוזננסקי
מדרש בראשית רבא, הוצ׳ י. תיאודור — ח. אלבק
מדרש בראשית רבתי, הוצ׳ ח. אלבק
מדרש דברים רבה, הוצ׳ ש. ליברמן
מדרש הגדול על בראשית, הוצ׳ מ. מרגליות
מדרש הגדול על שמות, הוצ׳ ד. צ. הופמן
מדרשי גאולה, י. אבן־שמואל
מורה הנבוכים לרמב״ם, תרג׳ ר״ש אבן תבון,
הוצ׳ י. אבן־שמואל
מחברות עמנואל א—ח, הוצ׳ ח. ברודי
מחברות עמנואל, הוצ׳ א. מ. הברמן
מכילתא דרבי ישמעאל, הוצ׳ ח. ש. הורוביץ —
י. א. רבין
מלון כל בו לחקלאות א—ד, י. ח. זגורודסקי
מלון עברי, י. גור
מלון קונקורדנציוני ללשון הפיוטים
(חוברת לדוגמה), י. כנעני
מלחמות השם, סלמון בן ירוחים, הוצ׳ דודזון
מנורת המאור, ר״י אלנקאוה, הוצ׳ ה. ענעלאו
מנחה ליהודה (ספר היובל לכבוד הרב י. ל. זלוטניק),
בעריכת ש. אסף — י. אבן־שמואל — ר׳ בנימי׳
מסות ומחקרים לזכרון מרת לינדא ר. מיללער נ״ע,
י. דוידזון
מסכת סופרים, הוצ׳ מ. היגר
מסכתות דרך ארץ, הוצ׳ מ. היגר
מסכתות כלה, הוצ׳ מ. היגר
מחברת משירי קדש אשר לשלמה בן יהודה
אבן גבירול, הוצ׳ י. דוידזון — י. זנגויל

---

* רשימת ספרים מלאה, עד שנת ת״ש, נמצאת בסוף כרך „המבוא הגדול״ למלון.

מעגל טוב השלם, חיד"א, הוצ' א. פריימן
מעשה ירושלמי לר' אברהם בן מימון, הוצ' זלוטניק — אלוני — פטאי
מרפא לשון, מ. לנדא
משנת רבי אליעזר, הוצ' ה. ענעלאו
משפט האורים, י. מ. שטינברג
משלי שלמה, נ. ה. טורטשינר
מתיבות, הוצ' ב. מ. לוין
סדור עבודת ישראל, הוצ' י. דוב (בר)
סדור רב סעדיה גאון, הוצ' דודזון — אסף — יואל
סדר קידושין ונישואין, א. ח. פריימן
ספר איוב, נ. ה. טורטשינר
ספר היובל לכבוד י. נ. אפשטין
ספר המעשיות, הוצ' מ. גסטר
ספר הענק, רבי יהודה אלחריזי, הוצ' א. אברונין
ספר הקצרת לרמב"ם, הוצ' ז. מונטנר
ספר הרקמה לר"י אבן ג'אנח, הוצ' מ. וילנסקי
ספר השבת, י. נכט — ז. אפשטין — י. ל. ברוך
ספר זכרון, יוסף קמחי
ספרן של ראשונים, ש. אסף
עט סופר, רד"ק
ערכי מדרש, ב. ז. בכר, תרג' א. ז. רבינוביץ
פיוטי יניי, הוצ' מ. זולאי
פנקס ועד ארבע ארצות, הוצ' י. היילפרין
פרוש הגאונים על סדר טהרות, הוצ' י. נ. אפשטין
פירוש מגילת רות לסלמון בן ירוחים, בספר הזכרון לפוזננסקי
פירוש ר' עמנואל בן שלמה זצ"ל על שיר השירים, הוצ' י. ד. עשוועגע
פירושים וחדושים בירושלמי, ל. גינצבורג
פרשנ־דתא לישעיה, הוצ' י. מאהרשען
קבץ על יד יא—יג
רשימת הפיוטים והשירים בין כתבי הגניזה בספרית דוד קויפמאן, ש. ודר (תדפיס מספר „מזכרת עמנואל")
שאלות עתיקות בתנ"ך, י. רוזנטל, HUCA xxi
שבט יהודה, שלמה אבן וירגה, הוצ' ע. שוחט — י. בר
שירי ראב"ע, הוצ' ד. רוזין, Jahresbericht 1888—94
שירי דונש בן לבראט, הוצ' נ. אלוני
שירי החל לרמב"ע, הוצ' ח. ברודי
שירי היחוד והכבוד, הוצ' א. מ. הברמן
שירי יצחק בן אברהם אבן עזרא, הוצ' נ. בן־מנחם
שירי משה חיים לוצאטו, הוצ' ש. גינצבורג — ב. קלאר
שירי שלמה בן יהודה אבן גבירול, הוצ' ח. נ. ביאליק וי. ח. רבניצקי
שירי תימן, הוצ' א. צ. אידלזון — נ. ה. טורטשינר
שרידים מהגניזה, הוצ' מ. צ. וייס
תוספת הערוך השלם לח. י. קהוט, ש. קרויס
תוספת ראשונים, ש. ליברמן
תורת השירה הספרדית, ד. ילין
תלמוד ירושלמי הגדול, הוצ' ראם
תנחומא, הוצ' ש. בובר
תעודות לכיש, נ. ה. טורטשינר
תקנות קנדיאה, הוצ' א. ש. הרטום ומ. ד. א. קאסוטו
תרביץ, בעריכת י. נ. אפשטין
תשובות הגאונים, הוצ' ש. אסף
תשובות הרמב"ם, הוצ' א. ח. פריימן
תשובות ר' אברהם בן הרמב"ם, הוצ' א. ח. פריימן

Aram.-Neuhebr. Handwörterbuch, Dalman
Babylonisch-Assyrisches Glossar, C. Bezold-Götze
Chrestomathia Aethiopica, A. Dillmann
De ludibus orientalibus, Hyde
Die exegetische Terminologie der jüdischen Traditionsliteratur, W. Bacher
Die Recensionen und Versionen des Eldad Haddânî, D. H. Müller
Die Inschriften des alten Judenfriedhofes in Wien I-II, B. Wachstein
Die semitischen Fremdwörter im Griechischen, H. Lewy
Die Flora der Juden I—IV, I. Löw
HUCA I—XXII
Lexicon Syriacum, C. Brockelmann (מהד' ב)
Nachlässe der Wiener Juden, J. Taglicht
Proceedings of the American Academy for Jewish Rerearch XVIII (1948—49)
The Dead Sea Scrolls I, Ed. M. Burrows — I. C. Trever—W. H. Brownlee
Ugaritic grammar, Cyrus H. Gordon
Ugaritic handbook, Cyrus H. Gordon
Prolegomena, Friedrich Delitzsch
Saadya Studies, Erwin I. J. Rosenthal
Texts and Studies, J. Mann

מִלּוֹן הַלָּשׁוֹן הָעִבְרִית

הַיְשָׁנָה וְהַחֲדָשָׁה

שער הקוף

—סוף—

קרר [1]), ממנו *מֵקַר, מְקֵרָה [2]), קַר, קֹר, ב. קָרָה, *קֹרָה, *קֵרוּר, *קָרוּת, *קָרִיר, *קְרִירָה, *קְרִירוּת, *קָרַר, *קָרֶר.

***קָרַר** [3]), קל לא נמצא במקורות הקדומים.

—הפע׳, *הֵקַר [4]), — הֵקַר את המים, את האמבטי, את הגוף, גרם להם שיהיו קרים, צנן אותם, abkühlen ; refroidir ; to cool: אין נוטעין יחור של תאנה לתוך החצוב שיהא מקירו (כלא׳ א ט). נמצא משוקע בקרקע המערת, ירד להקר טהור, לטהר מטומאת מת טמא (כזי׳ ט ג). עמד תחת הצנור להקר או

1) [בארמ׳ ובסור׳ קרר, קר, בערב׳ קַרַר a), בכוש׳ קֹורֵר, ועי׳ קַר, הערות.]

2) [אך עי׳ א. קרה, הערה.]

3) [עי׳ בהערה הבאה.]

4) [יש גוזרים מן קָרַר אף: כהקיר בור מימיה כן הֵקֵרָה רעתה (ירמ׳ ו ז), ואינו מסתבר, עי׳ א. קור, הערות. ובדברי ב״ס (גכ״י יד ז): תן לטוב ומנע מרע הקיר מך ואל תתן לזה, ע״כ, נראה שהכונה הוקר וכבד.)

a) قَرّ

לידות בטמא טמאין ובטהור בכי יותן (מכשי׳ ד ג). ראו אותו טובל אם לקירויו לא ידעין אם להקר גופו שאין רחיצת צונין רחיצה לא ידעין (ר׳ יוסי בר׳ חנינא, ירוש׳ ברכ׳ ג ז). בהמה שאחזה דם אין מעמידין אותה במים בשביל שתצטנן, אדם שאחזו דם מעמידין אותו במים בשביל שיצטנן וכו׳ אי הכי אדם נמי (נגזור משום שחיקת סממנים), אדם נראה כמיקר, א״ת בהמה נמי נראת כמיקר, אין מיקר לבהמה [2]) (שבת נג :). אשר קרך וכו׳, הקירן לפני אוה״ע, אמר ר׳ חנניא, לאמבטי רותחת שלא היתה בריה יכולה לירד לתוכה, וכא בן בליעל אחד וקפץ לתוכה, אעפ״י שנכווה אלא הקירה לפני אחרים, כך כיון שיצאו ישראל ממצרים נפלה אימתן על כל אוה״ע וכו׳ כיון שבא עמלק ונזדווג עמהם אעפ״י שנטל את שלו מתחת ידיהן אלא הקירן לפני אוה״ע (פסיק׳ ר״כ, זכור, בוכב, כז.). — ובינ׳ מֵקַר, מי שבשרו קר: שתי משפחות של כהנים היו באלכסנדריאה אחת מקרית

2) [אין דרך להקר בהמה, הלכך כולי עלמא ידעי דלרפואה קמיכוין וכו׳ (רש״י).]

וְאחת מרתחת (בשם ר' לוי, מד"ר שה"ש, שני שדיך).
—ועי' מֵקֵר.

—הפעי, *הוּקַר, — הוקר האדם, הרגיש קֹר, התקרר: כאן ישננו, כאן הוקרנו כאן חששת את ראשך (מד"ר במד' כג).

—התפ', *הִתְקָרֵר, נתקרר – הפיג את חֲמוֹ: כיון שראה אותו (את האילן) נאה וכו' ישב לו ונתקרר בצלו (ר' לוי בשם ר' יוחנן, מד"ר במד' ג).—ובהשאלה, נִתְקָרְרָה דעתו, נחה דעתו, התפַיס והתרצה[1]: כיון שאמר לו (הקב"ה לאדה"ר) בזעת אפך תאכל לחם נתקררה דעתו (ריב"ל, פסח' קיח.). ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו וכו' ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי כל גופי יהא מלא שחין (נחום איש גם זו, תעני' כא.). ולא נתקררה דעתו עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן (חגי' יד.). שבא אדם עַל כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו עד שבא על חוה (ר"א, יבמ' סג.). בשעה שאמר לו הקב"ה לאברהם אבינו התהלך לפני והיה תמים אחזתו רעדה וכו' כיון שאמר לו ואתנה בריתי ביני וביניך נתקררה דעתו (רב, נדר' לב.). בקש הקב"ה להחזיר את העולם לתהו ובוהו בשביל יהויקים, נסתכל בדורו ונתקררה דעתו (ר"ש בן יוחאי, סנה' קג.). הקב"ה עשה מלחמה בפרעה ובעמלק וכו' ולא נתקררה דעתו עד שיעשה נקמה באדום בעצמו (מד"ר במד' יד).—ונתקררה רוח הקדש: באותה שעה נתמלא הקב"ה בעברה עליו (על משה) וכו' עד שפתח משה מקרא זה ויעבר ה' על פניו ויקרא, באותה שעה נתקררה רוח הקדש וכו' (ר' שמלאי, תנחו' ולחחנן ו). — ובסהמ"א: מפני שכוונתו (של המבעיר בערה בשדה שונאו) להנקם משונאו, והרי נתקררה דעתו ושככה חמתו ונעשה כקורע על מתו בחמתו שהוא חייב (רמב"ם, שבת יב ח). אם נתקררה דעתה בזכרון זה מוטב, ואם לאו מאכילין אותה (את המעֻברת ביוה"כ) עד שתתישב נפשה (טוא, שביתת עשור ב ט). מה שאי אפשר להתקרר דעת שום מפרש בלעדיו (ר"י ערלאה, הקדי יד אנטלוס על משלי). נראית על פני המדבר לתענוג להם ולמקניהם לשתיה ולהתעדן ולהתקרר (פענח רזא עה"ת, חקת, אמסע' תכ"ח, נג.). — ואמר הפיטן: יסר הסהר ונתמעט לשעתו כי הטיח כלפיו ולא בן אמונת עתו, ונחמו בתנחומי קוטן ולא נתקררה דעתו (בנימין בן זרח, אלהינו אלהים אמת, יוצ' שבת ברכה', מחז' איטלי' א, סג:)—*ונתקרר היצר, רפה ונחלש: ולפיכך צוה שתעמוד (יפת התאר השבויה) בדרך נוול, אולי יתקרר יצרו (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, תזריע, קא.). — *ובמשמ' נעשה קר, הוּצַן ממש: קרם לו עור מעל הבשר והעצמות והגידים והמיתרים כדי לכסות את כל הגוף להיות חם מלהתקרר (ר' שבתי דונולו, חכמוני ליצירה א, ורסה, סג.). כשהוא (החול) מונח במקום קור בגומא מתקרר יותר ולא מזיק כלל לבותל (רגמ"ה, ב"ב יט.). כשניתז על האור כיבהו ואף ע"פ שאינו יכול לצאת, לא מת (מי שנפל ליורה) שהיורה נתקררת לאחר זמן ששבתו רתיחותיה כשככה האש (רש"י, יבמ' קכא:, ד"ה מפני שהוא מכבה). — *ובמשמ' חלה במחלת קֹר, הצטנן, sich erkälten; prendre froid; to catch a cold: אך ביום המחרת לנסיעתו היה יום סגריר גשם רוח ושלג ויתקרר האיש בהיותו על המעבורת לעבר את מיכל המים (התאבקות ר"י עמדן עם ר"י איבשיץ).

—קל, *קָרַר[2], פ"ע, — נעשה קר, ואמר הפיטן: אם קרר קיצפו יקרבנו, אם צנן צירועו יצהירנו (ינאי, אם תם, קרוב' ויקר', זולאי, קמא).

—פע', *קֵרֵר, — כמו הִפע': ראיתי בצרפת בבית מורי ר' יהודא בר' יצחק שפעמים מקררים צלג"ט שלהם וכו' (רי"ל מוינה, אור זרוע ב, ערב שבת, זייטומיר, ג:).—ואמר המשורר: היא מקררת לאשם, היא כמו־מלכם בראשם, וענניה לבושם (ר"ש הנגיד, מהדר חבן, שירי חימן, 201).—וברפואה, קֵרֵר את המזג: כל ראש לא תאכל גם המקררים וכרעים רעים לגברים (ראב"ע, שמעו נא, כהנא א, 184). וצריך לקרר המזג קרירות בינונית באכילת חזרת שלוקה (ר"מ אלדבי,

---

[1] [הכועס דעתו חמה עליו, ובפוג כעסו היא מתקררת.]

(1 בכבר] (Die hebr. u. arab. Poesie d. Jud.) Jemens, עמ' 72) רושם את החרוז: שוגגים ביין סבאם חמתם קוררי, ע"כ. ובלי ספק יש באן ט"ס במקו' עוררי.]

סגילי אמונה ד א). והמוחשות בידיעתנו שהאש יחמם והשלג י ק ר ר וכן שהאופיון י ק ר ר והפלפל יחמם (ר״י אלבו, עקרים א יז). — ואת הדעת, הניח את דעתו של פלוני: כה אמר עבדך יעקב, כדי ל ק ר ר את דעתו אמר לו כך (חזקוני על התורה, בראש׳ לג ה).

— פע׳, ״ קֵרַר, בינ׳ מְקָרֵר, — חולת מקֹר, מצֻנן: וֹלימדו חכמי הרופאים לרפא בחודש הזה כל האיש מ ק ו ר ר במוסכה שיחא פוולוסקין (?) למסך בה מתחת בכל דבר חם (אסף הרופא כ״י מינכן, 36:).

— פוֹע׳, ״קוֹרֵר, — קוֹרֵר את דעתו, גרם לעצמו שתתקרר דעתו: ידע הקורא בכל המקרא ויטה אזנו ודעתו י ק ו ר ר ה כי יש במקרא דרכים שמורים וערוכים (הורית הקורא, דרנבורג, 47).

*קַדָּר[1]), ש״ז, — עגלון, נוהג הקָרון: שכר את החמר ואת ה ק ר ר[2]) לתביא פרייפרין וחלילים לכלת וכו׳ (ב״מ ו א). חמור כרגלי חמר, פרה כרגלי ק ר ר[3]), בהמה כרגלי רועה (תוספתי יו״ט ד ו). ישיבת ה ק ר ר[4]) וקושרת טהורה ושבאחורי קרון בין כך ובין כך טהורה שאינה אלא ישיבת הצער (שם כלים ב״ב א יג). לא ילמד אדם את בנו חמר גמל וספן ו ק ר ר קדר רועה חנוני, מפני שאומנותן אומנות ליסטין (ירוש׳ קידוש׳ ד יא).

״קֶרֶר, ש״ז, — כמו קֹר, ואמר המשורר: וחלקם חד בהגעת ק ר ר י ם (לחלל גאון, HUCA III, עמ׳ 236).

כרש[5]), ממנו ״הִקְרִשָׁה, ״קְרִישָׁה, *קָרַשׁ, א. קֶרֶשׁ, ״קַרְשָׁה.

---

[1]) [אמנם אין מלה זו בעקר אלא הרומי carrarius, וכן קררא בסור׳, אך כבר קבלה צורה עברית, ועי׳ גם קרוים, Lehnw. II, עמ׳ 571, וערך קַדָּר, הערות.]

[2]) [נ״א: הקדר.]

[3]) [צוק״ם: ק ד ר נ״א: איכר.]

[4]) [צוק״ם: ה ק א ר ר.]

[5]) [באשור׳ קַרָשׁ פרושו חתך, בקע (עצים), וכן בא שם קַרְשׁ במשמ׳ פרק של אברים וגם כפרוסת לחם (ומעין זה קרושא בארמ׳ שבתו״ם), וכך אף קֶרֶשׁ בעבר׳ הוא בעקר עץ חתוך ומנֻסר, ומכאן שאין קרש אלא מבטא אחר במקום ק ר ץ; וכמשמ׳ זו של בקע, שהיא העקרית בעבר׳ כבאשור׳, בא אף ק ר ם בתו״ם.

*קָרַשׁ[1]), פ״ע. — קָרַשׁ הדם, המים וכדו׳, קָפָא, נִקְפָּא, erfrieren, erstarren; geler, raidir; to freeze, stiffen: ולא היו לבזיכים שולים שמא יניחום ו י ק ר ש[2]) הדם (פסח׳ ה ה). שחטו וקבל במזרק את דמו ונותנו למי שהוא ממרס בו על הרבד הרביעי שבהיכל כדי שלא י ק ר ו ש[3]) (יומא ד ג). נשפך (דם) באויר אם היה מקומו קטפרס והאהיל על מקצתו טהור׳ היה אשבורן או ש ק ר ש טמא (אהל׳ ג ג). הרוטב והגריסין והחלב בזמן שהן משקה טופח הרי אלו תחלה, ק ר ש ו הרי אלו שניים (טהר׳ ג א). ושמן ש ק ר ש אין מפשירין אותו (תוספת׳ ב״ב ה ד). לא טימאו אלא בדם שיש בו רביעית שאם י ק ר ש יהא בו כזית (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, שם עדי׳ ב ה). הדם ש ק ר ש לא אוכל ולא משקה (שם טהר׳ ב ה). לחים היו שמים ביום הראשון ובשני ק ר ש ו (רב, ירוש׳ ברכ׳ א א). יהי רקיע, יחזק הרקיע, י ק ר ש הרקיע (הוא, שם שם). ואיזהו נצל, בשר המת ש ק ר ש ומוהל שהרתיח (נזי׳ נ.). דם ש ק ר ש ואכלו מהו (ר׳ מני, מנחי כא.). (ר׳ יהושע בן לוי ראה ברומי עמודים מכסים) בצינה שלא י ק ר ש ו[4]) ובשרב שלא יתפקעו (מד״ר בראש׳ לג). — ובינ׳ פעו׳, קָרוּשׁ, הנוזל שקרש, הדם, היין: כתב בקליפי אגוזים ובקליפי רימונים, בדם ה ק ר ו ש, בחלב ה ק ר ו ש, על עצי זית ובו׳ חייב (תוספת׳ שבת יא ח). כל שמתיכין אותו ואינו ק ר ו ש מחוי הוא (שמואל, ירוש׳ שם ב א). אחת לשבעים שנה היו פירחי כהונת

אך בארמ׳ ובסור׳ ובערב׳ (קרשׂ[a]) קבל השרש את המשמ׳ של קֹר חותך ומבקע, כהשפעת הקֹר על כמה חמרים, ואך מכאן אף את המשמ׳ ק פ א, שעברה מארמ׳ לעבר׳ שבתו״מ, ומשמ׳ זו השפיעה אף על שמוש הפעל הִקְרִישׁ כהוראת בקע, פקע, שבא כרבוֹ בקשר עם קֹר (הקריש ונתפקע מקֹר).

באוגרית׳ בא ק ר ש במשמ׳ משכן, אך מלה זו היא מקבילה כנראה אל בֶּרֶשׁ, מחנה באשור׳, הקרובה אל ברשׂ בעבר׳. ועי׳ גם קֶרֶשׁ, הערות.]

[1]) [עי׳ בהערה הקודמת.]

[2]) [במשנ׳ מנק׳: וְיִקָּרֵשׁ, נִפְע׳.]

[3]) [כך אף במשנ׳ מנק׳.]

[4]) [השוה ב. קָרַם, הִפְע׳, והערת תיאודור (בראשית רבה, עמ׳ 112—113).]

---

[a]) قرس

יורדין ומעלים אותו בקדושה שהיה (היין) ק ר ו ש כעיגולי דבילה ובאין ושורפין אותו בקדושה (ר' לעזר בי רבי צדוק, ירוש' סוכ' ד ז). משחרב בית המקדש פסק יין ק ר ו ש ופסקת זכוכית לבנה (ר' יודה בר לקרה, שם שם). דם הוא שהוא ק ר ו ש ונעשה חתיכה (ר' יודה, שם כלה ג א). יין ק ר ו ש הבא משניר שהוא דומה לעיגולי דבילה (ר' ירמיה, סוכ' יב.). — וקֵרְשׁוּ אברי הולד, נעשו מוצקים: להביא את הנפל שלא ק ר ש ו איבריו (ר' יוחנן, ירוש' נזי' ז ג).—ובסהמ"א: כשהוא לח הוי ספיך עב וקרוב להיות ק ר ו ש (רש"י, שבת עז., ד"ה אבל דם). יין כדי רובע רביעית, ואם היה ק ר ו ש, בכזית (רמב"ם, שבת יח ג). איזהו נצל, זה הבשר שנמוח ונעשה ליחה סרוחה והוא ש ת ק ר ו ש אותה הליחה הנמצאת מן המת, שאם ק ר ש ה בידוע שהוא מבשרו, ואם לא ק ר ש ה אינה מטמאה שמא כיחו וניעו הוא (רמב"ם, טומאת מת ג א). הכים שבמעי הבהמה שבו כנום חלב היונק ו ק ר ו ש בו (רד"ק, שרשים, קנג). אפילו בסתם סכינין ששמנונית ק ו ר ש על פניהם שייך נותן טעם לפגם (רשב"א, תורת הבית ד ז, שא.). וישמור את הדם שלא י ק ר ו ש ולא יסריח (בראשית רבתי, אלבק, 102). וקרבי דגים שנימוחו אין מדליקין בהן כשהן לבדן גזירה משום ק ר ו ש י ן (לבוש, או"ח רסד א).—ואמר הפיטן: וטבחו והזיל דם לבלי פרח קח ימוגגנו ולי י ק ר ש (קטע עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 163).

—נפעי, *נִקְרַשׁ, — כמו קל: שנעפש (היין) ו נ ק ר ש (רש"י, סוכה מט., ד"ה יין קרוש). באותן מים שהן מן הדם עצמן כשהוא נ ק ר ש יש סביבותיו צלול כמים (תוס', חולי פז:, ד"ה בגלגלתא). שופך זרע הרבה ונקרש (תוס', בכורות ז:, ד"ה ונקרש). שבכל אחד משני הזרעים כח מקרִיש ומקבל הקרישה וכו' שהמקריש בזכרים יתר חזק ו ה נ ק ר ש בנקבות יתר חזק (קאנון א א ה, במהות האבר). דאסור להשים פשטיד"א בחורף כנגד האור (בשבת) לפי שהשמנונית נ ק ר ש ונקפה ועתה הוא נעשה צלול (מרדכי, שבת של). ואחריהם מגדלים ובהם כמה מיני אבנים שנעשים ו נ ק ר ש י ם ממימי נהרות ימים ונחלים (חיד"א, מעגל טוב, מק"נ, 82).

—הפעי, *הִקְרִישׁ [2], — הִקְרִישׁ את הדם, את המים וכדו עשה שיקרשו: וביום השני ה ק ר י ש והקרית בקרת וכו' (דונולו, חכמוני לס' יצירה א). ה ק ר ש ת מעזיבת בניגים הבדל עליונים מתחתונים (אמתי, אשיחה בדברי, יוצ' שבת ד אחה"פ). וה ק ר י ש מצוקים בתקון מפעלם (יוסף בר שמואל, אכנן ספיך, יוצ' שבת ב אחה"פ). כשבראם (את עמודי השמים) ו ה ק ר י ש ם היו רופפים וגער בהם ועמדו ביובש ובחוזק (רש"י, איוב כו יא). ה ק ר י ש ו (את הדם) על גבי האור (תוס', חולי קכ., ד"ה הקפה). זמן לחצות לחים ו ה ק ר י ש ם באמצעם (מאיר בר יצחק, יוצ' שבת אחר שבוע'). ומכת האש שבו מקפיאן ו מ ק ר י ש ן וכו' (ראב"ד, פי' יצירה א יא). שבכל אחד משני הזורעים (של הזכר ושל הנקבה) כח מ ק ר י ש ומקבל הקרישה, ועם זה איננו נמנע שנאמר ש ה מ ק ר י ש בזכרים יתר חזק והנקרש בנקבות יתר חזק (קאנון א א ה, במהות האבר). היו חכמים בחכמה אלכ"מיאה והיו מ ק ר י ש י ן מיצי עשבים ידועים והיו עושים מהם זהב (יעקב פרובינצאלי, שו"ת בדבר למוד החכמות, דברי חכמים, סח).—ואמר המשורר: והוא אשר יצפצף ו י ק ר י ש ויחביר תמונות לגלמים (רשב"ג, שוכן עד אמו, אוצר השירה ב, 79). בחרון אפך ת ק ר י ש נ י ומתוך מעוני תפרישני (עזרא הבבלי, תוכחי מוסר יא, פז.).

—התפ', *הִתְקָרֵשׁ, נתקרש, — כמו קל: וכשבא (האיל) על היחמורה אגב ד נ ת ק ר ש הזרע הרבה איננו נבלע בגופה (רגמ"ה, בכורות ז:). שהלח נעכר מלמטה ומתערב ומתבלבל ואיננו צלול וממה ש נ ת ק ר ש בכלי יוצא לחוץ (ערוך ערך עכר). יש ליזהר שלא ירחץ ידיו בשלג וברד בשבת ופעמים[2]) ש מ ת ק ר ש י ם ויש ברד מעורב בהם אין לרחוץ בהם וכו' (תוספ' שבת כא:, ד"ה אין מרסקין). שיבושל במים ויצונן ויורתחו המים תהם עד ש י ת ק ר ש ו כמו מלח (קאנון א א, במהות הלחה). והשלישי הלחות הקרובה ל ה ת ק ר ש (שם שם).

---

[1]) [עי' קל, הערות.]

[1]) [יש שגורסים בתוספתי חולי ו ז: השוחט ו ה ק ר י ש את הדם (עי' מלונו של יסטרוב), אולם הנוס' בדפוס' ובהוצ' צוק"מ: ו ה ק ד י ש, וכן ברמב"ם (שחיטה יד ג): שחט חיה ועוף ואחר כך ה ק ד י ש ן או ה ק ד י ש את דמן.]

[2]) [צ"ל: ומים (מהרש"א).]

א. **קֶרֶשׁ**, ש"ז, קָרֶשׁ, כנ' קַרְשֶׁךָ, מ"ר קְרָשִׁים, סמי' קַרְשֵׁי כנ' קְרָשָׁיו,—לוח עץ, נסר, ;Brett; planche board : ועשית את הַקְּרָשִׁים למשכן עצי שטים עמדים עשר אמות ארך הַקָּרֶשׁ ואמה וחצי האמה רחב הַקֶּרֶשׁ האחד שתי ידות לַקֶּרֶשׁ האחד משלבת אשה אל אחתה כן תעשה לכל קַרְשֵׁי המשכן (שמות יה—יז). את המשכן את אהלו ואת מכסהו את קרסיו ואת קְרָשָׁיו את בריחו את עמדיו ואת אדניו (שם לה יא). ויתן את אדניו וישם את קְרָשָׁיו ויתן את בריחיו ויקם את עמודיו (שם מ יח). ופקדת משמרת בני מררי קַרְשֵׁי המשכן ובריחיו ועמדיו ואדניו (במדי ג לו). —ב) קֶרֶשׁ האניה, חלק מחלקי הספינה : אלונים מבשן עשו משוטיך קַרְשֵׁךְ[1]) עשו שן בת אשרים מאיי כתים (יחזק' כז ו). — ובתו"מ : שתי עגלות זו אחר זו ברשות הרבים מושיטין ה ק ר ש י ם מזו לזו אבל לא זורקין (שבת יא ג). שכך היו רושמין על ק ר ש י המשכן לידע איזה בן זוגו (ר' יוסי, שם יב ג). הם הורידו את ה ק ר ש י ם מעגלה לקרקע (בבלי, שם מט:). ק ר ש שנפלה בו דרנא מטיף לתוכה אבר וסותמו (רב אחא בר יעקב, שם קב:). שעשו את המשכן ולא היו יודעין לישבו וכו, ובאו להם אצל משה ואומרין

1) [השבעים קראו ק ד ש ך (τὰ ἱερά σου); ולג' תרג' transtra, כלו' ספסלי הַשַּׁיָּטִים ; ת"י : דפין דאשכרועין מכבשין בשן דפיל בית חופאה לא תיטרון (ועי' רד"ק), הכל כלשון קֶרֶשׁ ממש. ורש"י פרש : הוא הקרש הרחב שבראש השני של ספינת אל מול התורן שבראשה אשר בו מהפכין את הספינה לכל צדדיה ומכוונין אותה אל הדרך ורב החובל אוחז בו ובלשון משנה קברניט ובלשון לעז גוברייגא"ל (ז"א gouvernail), ע"כ, ועל כל פנים נראה שיש כאן לשון קרש ממש ; וכדעת רש"י חיו שהשתמשו במלה למעשה ; ומן החדשים יש מעדיפים את הפרוש סִפּוּן או סוכך ובדו', כדעת ר"א מבלגנצי שאמר בפרושו לפסוק : כעין בתים וחדרים שעושין באניות גדולות ומצפין קרשי אותן החדרים שן במקום משכבם לנוי, ע"כ. והבנת המלה כאן תלויה אף בהבנת המלים הסתומות שאחריה : שן בת אשורים מאיי כתים, ואין הקריאה בִּתְאַשֻּׁרִים (עפ"י ת"י) יוצאת ידי הקשיים . ואפשר שיש לחלק את המלים : שנב (ז"א אֶשְׁנַב) תאשרים, וצ"ע. וחשוה גם דברי מד"ר (קהל', סלה למסך) : חמא אילפא דמיטרפא בימא וכו' חמא חד גבר דיתיב על קורשא דספינתא וכו' ע"כ, אך כאן במשמ' קרש מקרשי הספינה ממש.]

הרי ק ר ש י ם הרי בריחים (מד"ר שמות כג). ק ר ש שזכה לינתן בצפון ינתן בצפון (ר' אמי, שם אחרי, והקרוב אליו). — ובספהמ"א : טרסקל, ק ר ש שנעשה מגומא (ר"ד מן הספרדים, לאח דוד, בכריות, פ:)—ואמר הפיטן : אלהי טופחו ליקר ב ק ר ש י שטה ויריעות שש לאמץ (רסע"ג, אזהרות, קבץ מע"י גאו' ב, 39 ; סדור רסע"ג, קלג). — ואמר המשורר במליצה : אדן לכל חסד ועמוד ליקר, ק ר ש למשכן האמת וברית (רמב"ע, אסיר אסר לבו, ברודי, שם). אדני ק ר ש י ם נעלמים אך בלשון חת הם מפורשים (ראב"ע, אדני קרסים, איגר 27). ושירי אדונים ל ק ר ש י השכל ארנים (ר"י סריזי, תחכ' ג, 41).

ב. *__קֶרֶשׁ__, ש"ז, — שם חיה בעלת קרן אחת[1]) : כמין חיה טהורה ברא הקב"ה למשה במדבר, כיון שעשה בה מלאכת המשכן נגנזה, רבי אבון אמר ק ר ש היה שמה (ירוש' שבת ב ג). ו ק ר ש אעפ"י שאין לו אלא קרן אחת מותר (ר' דוסא, חול' כט:).

*__קַרְשָׁה__, ש"נ,—כמו א. קֶרֶשׁ, ואמר המשורר : תשכבנה על מטות ק ר ש ו ת שן עם הבנים (עמנו', מחב' א, 13). ותמורת ק ר ש ו ת שן והבנים וזהב וכו' אראה משטח חרמים וברקים ורעמים (שם כח, 222).

__קֶרֶת__[2]), ש"נ קָרֶת, — כמו קִרְיָה[3]) : ליד שערים לפי קָרֶת מבוא פתחים תרנה (משלי ח ג). שלחה נערתיה שבעה על גפי מרמי קָרֶת (שם ט ג). וישבה לפתח ביתה על כסא מרמי קרת (שם שם יד). בברכת

1) [אפשר שאין כאן בעקר אלא הבנה אגדית של א. קֶרֶשׁ מקרשי המשכן, ולא מלה אחרת, אעפ"י שהשפעה מיונ' κέρας, קרן. ובדברי הבבלי (שבת כח:) : דאיכא קרש דמין חיה הוא ולית ליה אלא חדא קרן, ע"כ. ועל קרן הפוך אמרו : שדומה לקרנא ד ק ר ש (ב"ב עז:).

2) [וכן מצוית צורה זו בכתובות הכנעניות ובאוגרית', וממנה ק ר ת - ח ד ש ת, Carthago ברומ', שם האל מ ל ק ר ת במקו' מלך־קרת, ושמות מקומות Tigranocerta, Cirta וכדו' ; וכן בארמ' קרתא.]

3) [כך פרש מנחם (מחב', עמ' 158), ודונש פרש : כי ה ק ר ת כגג וכמקרה, לא כקריה וכמדינה (תשו' דונש, 13) ; ועי' הכרע' ר"ת שם, ובתשו' תלמידי מנחם, עמ' 78—79).]

ישרים תרום קֶרֶת ובפי רשעים תהרס (שם יא יא). בצאתי שער עלי קָרֶת ברחוב אכין מושבי (איו׳ כט ז). — ואמר הפיטן: גֵּוִי על גפי מרומי קרת התנשאת (ר״א קליר, אז מאז, קרוב׳ שבת שקלים). גפי מרומי קרת ברדתי מהיות גברת וכו׳ (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ׳ שבת מוס״מ פסח). — ועת תגע לבית יוסף תצפצף על מרום קרת, ועת תרד עלי ידיו ישחק בה כצפרת (ר״ש הנגיד, סלח יונה, מעס״ם 81). וזעק לפי קרת והילל כי ארון נלקח ולוחות הברית נשברו (רשב״ג, בימי יקותיאל, בכורי,15).

*קַרְתָּנִי, תוס״ז, — יושב קריה, בן עִיָּרָה: הקרתני שקבל שדה מירושלמי וכו׳ יכול הוא הקרתני לעלות ולאכלו בירושלים (דמאי ו ז). משל למלך בשר ודם שהיה משיא בתו, קרא לקרתני אחד להיות סרסור ביניהן (ר״מ, מד״ר שמות ו). מעשה בקרתני[1]) באבא יוסי איש ציתור שהי׳ יושב ושונה על פתח מעין וכו׳ (בשם ר׳ סימון, ויקר׳ כד). לשני בני אדם שחטאו על המלך, אחד קרתני ואחד בן פלטין וכו׳ פונה לקרתני ונתן לבן פלטין איפופסין אמרו לו בני פלטין שלון שניהם חטאו חטא אחד, לקרתני פנית, לבן פלטי נתת אפופסין, אמר להם לקרתני פניתי שאינו יודע נימוסי מלכות וכו׳, אף כך הגוף קרתני וכו׳ והנפש בן פלטין מלמעלה וכו׳ ושניהם חוטאים וכו׳ (תנחו׳ בובר, ויקר׳ יא). — ונק׳ קַרְתָּנִית, אשת בת עִיָּרָה: מעשה בקרתנית אחת שהי׳ לה שפחה כושית (מד״ר שה״ש, אל תראוני).

קַשׁ[2]), ש״ז, בהפסק גם[3]) קָשׁ, — קנה של מיני התבואה, שנקצרת והוסרת ממנו השבלת, Stroh; paille; straw: ויפץ העם בכל מצרים לקשש קַשׁ לתבן (שמות ה יב). — ובתמונה, כמשל לדבר הכלה והנאכל כמו הקש ע״י האש: וברב גאונך תהרס קמיך תשלח חרנך יאכלמו כַּקַּשׁ (שם יט ז). לכן כאכל קַשׁ לשון אש וחשש להבה ירפה שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (ישע׳ ה כד). הנה היו כְקַשׁ אש שרפתם לא יצילו את נפשם מיד להבה (שם מז יד). כקול להב אש אכלה קָשׁ (יואל ב ה). והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לְקַשׁ ודלקו בהם ואכלום (עבדי א יח). כי עד סירים סבכים וכסבאם סבואים אכלו כְּקַשׁ יבש מלא (נחו׳ א י). כי הנה היום בא בער כתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה קַשׁ ולהט אתם היום הבא (מלאכי ג יט). — ולדבר קל הנשא ברוח: וגם נשף בהם ויבשו וסערה כַּקַּשׁ תשאם (ישע׳ מ כד). יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כְּקַשׁ נדף קשתו[1]) (שם מא ב). ואפיצם כְּקַשׁ עובר לרוח מדבר (ירמי׳ יג כד). שיתמו כגלגל כְּקַשׁ לפני רוח (תהל׳ פג יד). העלה נדף תערוץ ואת קַשׁ יבש תרדף (איו׳ יג כה). — ולדבר קל ערך, חסר חשיבות: תהרו חשש תלדו קַשׁ רוחכם אש תאכלכם (ישע׳ לג יא). לא יבריחנו בן קשת לְקַשׁ נהפכו לו אבני קלע כְּקַשׁ נחשבו תותח וישחק לרעש כידון (איו׳ מא כ-כא). — ובתו״מ: העומר ששכחוהו פועלים ולא שכחו בעל הבית, שכחו בעל הבית ולא שכחוהו פועלים, עמדו עניים בפניו או שחיפוהו בקש הרי זה אינו שכחה (פאה ה ז). אם יש תחתיהן סלע או קש הרי אלו ינטלו (שביע׳ ג ז). המבקיע זית לא יחפהו בעפר אבל מכסה הוא באבנים או בקש (שם ד ה). מרחץ שחוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה (שם ח יא). כירה שהסיקוה בקש או בגבבא נותנין עליה תבשיל (שבת ג א). חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדים וכו׳ מטלטלין אותן (שם יח ב). הקש שעל גבי המטה לא ינענעו בידו אבל מנענעו בגופו (שם כ ה). היתה הקורה של קש או של קנים רואין אותה כאילו היא של מתכת (עירוב׳ א ה). מחפין (במועד) את הקציעות בקש (מו״ק ב ה). המוציא את תבנו ואת קשו לרשות

[1]) [במקום אחר (תנחו׳ קדושים ט): בקריתנו, ועי׳ קִרְיָה.]

[2]) [גם בארמ׳ וסור׳ קַשָּׁא, קָשָׁא, בערב׳ קַשׁ a). הקש הוא הקנה השלם, גם גזע הקנה שנשאר בשדה, ואותו קוצצים לתבן לשמושים שונים. ואפשר שעקר משמ׳ המלה: מַפָּל (התבואה), השוה קָשַׁשׁ, ובערב׳ מדברת של יהודי תימן מְגַשְׁוּשׁ (מקושש), מאסף גַּשְׁוּישׁ (הוא מַפָּל), עי׳ גויטין, Jemenica, פתגם 869, 1224.]

[3]) [כך יוא׳ ב ה, לעמת קַשׁ גם בהפס׳ בשמות יח ז, ישע׳ לג יא.]

a) قشّ

[1]) [ת״י: רמא כעפרא קטולין קדם חרביה בקשא רדופין קדם קשתיה, ע״כ. ואחרים פרשו שנתן חרבו וקשתו של כל אויב כעפר וקש; עי׳ רד״ק.]

הרכים לזבלים והוזק בהן אחר חייב בנזקו (ב״ק ג ג). כשם שחולקין בתבואה כך חולקין בתבן ובקש (ב״מ ע ח). השוכר את הפועל לעשות עמו בתבן ובקש ואמר לו תן לי שכרי וכו׳ אין שומעין לו (שם י ט). כוורת פחותה ופקוקה בקש ומשולשלת לאויר התנור, השרץ בתוכה, התנור טמא (כלים ח א). כוורת הקש וכוורת הקנים וכו׳ שיש להם שולים וכו׳ הרי אלו טהורין (שם טו א). מחצלת הקש ושפופרת הקש ר׳ עקיבא מטמא (שם יז יז). ושורף את הקש ואת העצה (אהל׳ יח ג). שרפה שלא בעצים או בכל עצים אפילו בקש או בגבבה כשרה (פרה ד ג). הנח (לפני העניים) תבואה בקשה, תלתן בעמיריו, תמרים במכבדות (ספרא קדושים פרק ג). התבן והמוץ והקש היו מדיינין זה עם זה, זה אומר בשבילי נזרעה הארץ וכו׳ בא הגורן, יצא בעל הבית לזרותה, הלך לו המוץ לרוח, נטל התבן והשליכו לארץ, נטל הקש ושרפו, נטל את החטין ועשה אותן כרי (מד״ר שה״ש, פרכך אגן הסהר). כמה משפלות של תבן מכנים אתה לאוצר או כמה חבילי קש מכנים אתה לאוצר (ר׳ מכילא, מד״ר תהל׳ ג). ומה עושין לקש מציפין אותן במים (שם שם). — ומ״ר *קַשִּׁים, קשין: בכל עושין סהרים, באבנים ובמחצלות ובקשין ובקנים (תוספת׳ שביע׳ ג יט). דר׳ יודא עביד את האילנות כקשים (ר׳ מזקיה, יכוס׳ ברכ׳ ו ג). (חיפוהו בקש אינו שכחה,) בזוכר את הקשים (ר׳ יוכנ, שם פאה ה ו). תנור שהסיקוהו בקליפי ערלה או בקשין של כלאי הכרם, חדש יותץ וכו׳ (פסח׳ כו:). סוכי תאינים ובהם תאינים, פרכולין ובהן ענבים, קשין ובהן שבלים וכו׳ אם פסולת מרובה על האוכלין כשרה (סוכ׳ יג:) (מלקוש,) דבר שממלא תבואה בקשית (דבי ר׳ ישמעאל, תענ׳ ו.). דבר שיורד על המלילות ועל הקשין (שם שם). — ובסהמ״א: עושה עשב ואינו עושה קמה, מראה קמה ואין חטין בקשיה (רש״י, ישע׳ כד ה). ומחתך בו (בחרוץ) הקשין להיות תבן (שם, שם כח כז). שמקמטין אותן על עץ חלק או על אגודת של קשים (הוא, ביל׳ כג., ד״ה אי קטורא). — ואמר הפיטן: זרעינו בזרעכם לא ידבוק, איך יוכל קש באש לדבוק (יכאי, לגבול רשעה, קרוב׳ במדי, זולאי, כו). תולדות אלה בני שעיר בקשם אצו אשי להבעיר (ר״א קליר, אליל׳, קרוב׳ שבת זכור). תבואת קרשת בלועה מלולות וקשים (שלמה הבבלי, אני יום אירא, סליח׳ יום ג). קש חושב תותח ובמתניו שחיצה (הוא, אמץ דר, יול׳ שבת ג אחה״פ). — ואמר המשורר: כי יחשוב אויבו לקש כחוש וגם קנה רצוץ וכו׳ (ראב״ע, אסיר בקולי, כהנא א, 152).

ק״ש. — ר״ת: קְרִיאַת שְׁמַע, קַדִּישׁ שָׁלֵם.

קשא[1]), ממנו *מִקְשָׁאָה, ב. מִקְשָׁה, קִשֻּׁא, קִשּׁוּת.

הַקִּשָּׁא[2]), רק מ״ר, קִשֻּׁאִים, *קישואין, — צמח ממיני הדלועים, cucumber ; concombre ; Gurke :

וזכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם את הַקִּשֻּׁאִים ואת האבטחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים (במד׳ יא ה). —ובתו״ם: הנוטע שתי שורות של קישואין, שתי שורות של דלועים וכו׳ מותר, שורה של קישואין שורה של דלועים וכו׳ אסור (כלאי׳ ג ד). אם אכל קישואין של ערב שביעית ימתין לקישואין של מוצאי שביעית וישלם מהן (תרומ׳ ו ו). הקשואים והדלועים והאבטיחים

---

1) [עי׳ קִשֻּׁא, הערה.]

2) [אין מ״י במקרא, ויש שמניחים במ״י קִשֻּׁא, קִשּׁוּא, קִשְׁאָה, קִשּׁוּאָה (ועי׳ לקמן), ובתו״מ בא במ״י קִשּׁוּת, אך אולי על פי דגמת הארמי קטותא, שאינה מלמדת על לשון המקרא. במקורות יוניים ורומיים מובא כשם פוני של דלעת הבר (σίκυος ἄγριος) κουσ(σ)ιμεζαρ, cussimezar שראו בו בטעות קשא מצרי או קשא מוזר, ואף לֹו (Pflanzennamen, עמ׳ 408) מחלקו כך, אמנם מבלי פרוש ל„מלה" mezar, וכהצעת התקון κουσσι, ואחריו הלכו אף אחרים. אך למעשה יש לחלק cussim ezar (כלו׳ קשאים חזר וכדו׳), והפך מ״ר קשואים דוקא לשם הצמח אף ביחיד, והרבה כאלה, ואין גם כאן עדות למ״י.

עצם השם הזה נמצא ברֹב הלשונות השמיות, והשי״ן בו היא ת׳ בעקר, אשר על יד ק׳ בטאה אף כמו ט, בעדות הארמי קטותה (מ״ר קטיא), ערבי קִתַּיא a) (בדבור קִתַּיה); ובאשורי צורת השם קִשּׁוּ, ובכושי קוּסִית. כנראה הֻשאל השם אף ליוני בצורה σίκυος, בהפוך התגאים (עי׳ Lewy, Fremdw. עמ׳ 30 וכו׳. ועי׳ קִשּׁוּת.]

---

a) قِثّاً

והמלפפונות וכו' חייבים (במעשרות) גדולים וקטנים (מעשר' א ד). איזהו גרנן למעשרות, הקשואים והדלועים משיפקס וכו' (שם שם ה). המוציא וכו' זרע קישואין שנים, זרע דילועין שנים וכו' (בשבת, חיב) (שבת ע ז). שַׁבָּת, רואין אותו כאילו הוא שומר קשואין, שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו (ב"ק מ א). שנים לוקטין קישואין, אחד לוקט פטור ואחד לוקט חייב (ר' עקיבא משום ר' יהושע, סנה' ז יא). והקורנית והקישואין והדילועין והמלפפונות ופול המצרי מין זרעים הרי זה כלאים בכרם (תוספת' כלא' ג יג). ר' היה לוקח קישואין בכורות למלכות וקובע מעשר שני שלהן על כל עוקץ ועוקץ (ר' חנניה, ירוש' מע"ש ד א). ולא עוד אלא שאני שונה וכו' שלשת אלפים הלכות בנטיעת קישואין ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם חוץ מעקיבא בן יוסף, פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך, אמר לי, רבי, למדני בנטיעת קשואין, אמרתי דבר אחד, נתמלא כל השדה קשואין, אמר לי, רבי, למדתני נטיעתן למדני עקירתן, אמרתי דבר אחד, נתקבצו כולן למקום אחד (ר' אליעזר, סנה' סח.). למה נקרא שמן קישואין. מפני שקשין לגופו של אדם כחרבות (דבי ר' ישמעאל, ע"ז יא.).—ובספה"א: הקישואים קרים ורעים בגוף מכבידים על הקרבים. כל יטחנו בקרב והמרבה לאכול מהם מרבים חלאים (אסף, 33:). וישובו בני יעקב על כל אנשי געש אשר אתם מחוץ לעיר ויכו בהם מכה רבה מאד כהכות בקשואים ולא יכלו כלם לעמד נכח בני יעקב (ספר הישר, ויחלח, לבוב, לח:). ובניסן יש להם גדגדניות ואגוזים וקשואים ודלועים וחרובים (מסעות בנימין מטודלה, הוצ' גרינהוט, 93). כיון דבכל קישואין הפנימי מר והחיצון מתוק למה לא יתרום מזה על זה (תוס' ב"ב קמג., ד"ה אין לך). הקישואים (קירביזע) המה ג"כ ממין אבטיח אולם המה גדולים מהם ויש מהם לפעמים אשר משקלם מאה ליטראות או יותר ואינם מתוקים וטובים כהאבטיחים (לינדא, כאסיח למודים א ז, ל:). — °קִשּׁוּאֵי חֲמוֹר, ירוקת חמור, צמח בר שפריו דומה לקִשֻּׁא, וכנגיעה בו הוא זורק את זרעו, Eselsgurke, Springgurke; concombre sauvage; squirting cucumber: וירוקת חמור, פי' קישואי חמורים יקראו אותם קיתל חימאר בטיית (פרוש הגאונים, אהלי' ח א). ועוד יקח שמן של קישואי החמורים (אסף, 47.). קישואים של חמורים הם גפן שדה (שם, 112.). ועשב קשואי החמור הנקרא בלשון רומי קוקומרינא אם רועין כחן הדבורים, לרוב אותו הדבש רע הוא למאד (כ"י דונולו, ס' המרקחות, שטיינשניידר, I). וחבש אחורי חמות בשמן קשואי החמור (כרבוני, אמת חיים ג ז, כ"י ביה"מ סכטר). ועוד קצח ד' משקלים מיץ קשואי החמור ד' משקלים וכו' יולש בשמן אל חנא או בשמן קשואי החמור וירטח בו פנימי האף (קאנון ג א ב יג). שרש קשואי החמור או סחיטתו בחומץ (שם ג ז, שניס ד).

°קָשָׁא,—כמו קָשָׁה, קל לא נמצא.

—הפע', °הִקְשִׁיא, — הִקְשָׁה, הכנים קשי בדבר, ואמר המשורר: היה מבדיל לבין גָּדוֹל וגָדֹל, ושורת מת לבין קָטוֹן וקָטָן, והמשכיל אשר גלה ופשט קשי סודן והקשיא את פשטן [1] (יצחק בן הרא"ע, פניני שיר, שעה"ם 161).

קשב [2], ממנו °הִקְשָׁבָה, קָשַׁב, קָשָׁב, קַשָּׁב, קֶשֶׁב, °קִשְׁבוֹן, °קְשִׁיבָה.

קָשַׁב, פ"ע', תִּקְשַׁבְנָה, — שָׁמַע: ולא תשעינה עיני ראים ואוני שמעים תִּקְשַׁבְנָה [3] (ישעי' לב ג).

— ובינ' קָשֵׁב, עי' קֶשֶׁב, הערה. — ובספה"א: ועומד החזן של צבור וכו' ובקול נעים ורם מתחיל בנגון באונימו, והם קושבים ושומעים וכו' (הדסי, אשכל

---

[1]) [כלו' הבדל בין זה אשר פשט קשי סודן, ובין זה אשר הקשה מה שהיה פשוט.]

[2]) [אין שרש זה אלא בעבר' בלבד, אך אפשר שמקביל לו בערב' קבשׂ [a]) במשמ' טבע והדפים בספר וכזכרון, ובעבר' טבע באזנו: ונראה שנולד הפעל קשב ראשונה בהפע' הקשיב (עי' גם בהערה שאחר זו). ואמנם בערוך ערך קשב הובא מגיטי נו.: וליעלון בך תלמידך דאנהו קשבי דחייא קליל (ממית), פי' ישכבון עמך חד מן תלמידך במטה דלחוי משוי משום שהם יודעין שחתי קל, ע"כ. אך בנסחותינו: דאינהו ידעי, ואולי בעקר: קָחָשֵׁי בית, כלו' מרגישים בו.]

[3]) [רק כאן בבנין קל במקרא, ואף במקום זה אפשר שהכונה להפע' תַּקְשַׁבְנָה.]

---

[a]) قبس

הכסף כג א). לא העגר מהר כ"א במתון רק קשב וראה הנולד שישיבך שכנגדך (כ"א אזקרי, ספר חרדים, עו.). שמע מוסרי ואל קשב לדברי יצרך וכו' (ר' אליה הכהן, שבט מוסר ה, ד"ה יודע). ואני כתבתי לך כתבים רבים ונאמנים ושניתי ושלשתי ותשובתך נשאר מעל ואין שומע לי ואין קושב (קובץ זוקסטורף, 119). — ואמר הפיטן: קולו בקושבם נתעלפו (ינאי, אמזה רעדה, קרובי ברהמ"י, זולאי, 10). טעמו בקושבם נפלו על פנים (שם שם, סח). יוסף בקשבו אימץ ברכיו להטעין ברכה לגולדו על ברכיו (הוא, קרוב' ברהמ', שם, עא). אומן ברדתו לוחות על ידיו, בקשבו קול ענות רפו ידיו (הוא, אומן ברדתו, קרוב' שמות, שם, קטו). צור בניקרת צור חננו, קשב קריאת חינונו, ריגונו ושינונו (הוא, אל שם, שם שם, קיז). קרוב וקושב קוראים (הוא, טילטולי, קרוב' ויקר', שם קסג). אלה קבע קווצות קריאת קדוש קושבי קדם קרא יי (הוא, אסמולה, קרוב' פסח שם רסה). מה קראתם ולא קשבתי (הוא אומרי בסיני, קרוב' לתלת דפורענותא, שם, שג). קשוב נא סיח ארשת, בתרועה נדרישת (הוא, אימת בקר, שבעתא לליל ר"ה, שם, שכ). קומי קשבתי בהזנחה, קומי ולבי כי לא זאת המנוחה (ר"א קליר, איכה את, קינ' ת"ב). רצוי דת השואבה שאבו תקוק בה חשבו כמו בסין קשבו בסכות תשבו (הוא, אליס כהטעין, קרוב' ב סכות). אנכי עשיתי את הארץ מטה וחלו יסודי אדני לעת מפי הגבורה קשבו נחולי למדוניי (רסע"ג, אתה מרבבות, סדר לעצרת, סדור רסע"ג, שפח). דמע בבן הזילו תחתיות, דברך קשבו והוקוו בדוכיות (משלם בן קלונימוס, אפוחח כפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. 126). החרישו קשבו כי תבל שברה (רמב"ע, ובכן אזכר, תפלות אבודרהם). הירזמון עפעפים או יערימון מעים לפני אשר שם אזנים לקשוב וניב לשפתים (ר"י הלוי, יקר אדון, אופן, קונטרס הפיוטים יז, 6). שעריך הם דופקים כעניים ודלים, צקון לחשם קשוב יה שוכן מעלים (ספטיה, ישראל נוסע, סליח' יום ב). קדמנו בנשף קרבנו בשוע, קרבנו אליך קשוב קריאתנו (אליה הזקן, אתה מבין, מעריב ליל יוה"כ). צוה שה תמורה במקומו קשב אל תשפוך דמו (אליה ברבי מרדכי, מאהב, קרוב' מנח' יוה"כ). קשוב מקראות וחנון סדרים, בעין איברים

ועבול פדרים (מאיר ברבי יצחק, תפלה תקח, סליחי ערב ר"ה). קשבו עם בחירים חקים ומשפטים ישרים (ריט"ע, עוזיה למרום עלה, מעריב ליל א שבועות). אודך כי אנפת ותשוב, אזנך הטית שועי לקשוב (יוסף בר שלמה, אודך, יולי שבת א חנכה). —ואמר המשורר: אצעק ואיכה אלמים לי יענו, אקרא ואיכה חרשים יקשבו (רמב"ע, שבתי, ברודי, כה). נדיב לבב כליל יופי קשב מלי ואמרי פי (ר"י הלוי, נדיב לבב, ברודי א, 117). תורה קשב בתענית ישב (מלבה משנת חכ"ה, וכשטין, Inschriften I, 450). כל לבות קושביו נבהלו (אד"ס הכהן לבגזון, ספר ומרפא, שפ"ק). — בינ' פעו', קשוב, שקשבו לו, שנשמע, ולא יגבה לבו ולא ירום עינו לאמר אני חשוב ודברו יהי קשוב (ד"ה של יהודי מלכים וא"י ב, יעקב מן, 151). — ואמר הפיטן: דל ורך בהונו, ורעב באונו, כמו מת חשוב, כי אין שיחו קשוב (ינאי, קרוב' ברהמ', זולאי, מא). יום מפינו ישוב, עדיך קשוב (הוא, קרוב' לימים נוראים, שם, שכה). סר אף דומה לחמת עכשוב ושיח עמי לפני קשוב עין בעין נבזה חשוב (סעדיה, פקוד אפקוד, פזמונים למילה, סדור מנהג ארם צובה, תשכה). — ואמר המשורר: הט למאמר קשוב ושמע מאמר חשוב ואתה באלהיך תשוב (יצחק בן כאוגן, פחדתי, תוכחה, מעה"ש 59).

— הפע', הקשבנה, הקשיב, הקשבת, הקשבתי, הקשיבו, מקשיב, מקשיבים, הקשיב, הקשב, הקשיבה, הקשיבה, הקשיבי, הקשיבו, יקשב, יקשב, תקשיב, נקשיב, נקשיבה, — א) הקשיב האדם, שמע והאזין, הטה את אזנו לשמע, aufmerken; écouter; to listen: צהלי קולך בת גלים הקשיבי לישה (ישע' י ל). האזינו ושמעו קולי הקשיבו ושמעו אמרתי (שם כח כג). קרבו גוים לשמע ולאמים הקשיבו (שם לד א). מי בכם יאזין זאת יקשיב וישמע לאחור (שם מב כג). שמעו איים אלי והקשיבו לאמים מרחוק (שם מט א). על מי אדברה ואעידה וישמעו הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב (ירמ' ו י). והקמתי עליכם צפים הקשיבו לקול שופר ויאמרו לא נקשיב (שם שם יז). הקשבתי ואשמע לוא כן ידברו (שם ח ו). שמעו זאת הכהנים והקשיבו בית ישראל ובית המלך האזינו (הוש' ה א). שמעו עמים כלם הקשיבי ארץ ומלאה

(מיכ׳ ה ג). יען קראתי ותמאנו נטיתי ואין מַקְשִׁיב (משלי א כד) שמעו בנים מוסר אב וְהַקְשִׁיבוּ לדעת בינה (שם ד א). הַקְשֵׁב איוב שמע לי החרש ואנכי אדבר (איוב לג לא). הַקְשִׁיבוּ כל יהודה וישבי ירושלם והמלך יהושפט (דהי״ב כ יט). — והאל: אז נדברו יראי יי׳ איש אל רעהו וַיַּקְשֵׁב יי׳ וישמע (מלאכי ג יו). אדני שמעה אדני סלחה אדני הַקְשִׁיבָה (דני׳ ט יט). — וְהִקְשִׁיב קֶשֶׁב: לך העמד המצפה אשר יראה יגיד וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל וְהִקְשִׁיב קשב רב קשב (ישעי׳ כא ז).—וְהִקְשִׁיב האדם דבר פלוני: כי מי עמד בסוד יי׳ וירא וישמע את דבריו מי הִקְשִׁיב דברי וישמע (ירמ׳ כג יח). שמעו נא תוכחתי ורבות שפתי הַקְשִׁיבוּ (איוב יג ו). — וְהִקְשִׁיב לְ: בני אם תקח אמרי ומצותי תצפן אתך לְהַקְשִׁיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה (משלי ב א—ב). בני לדברי הַקְשִׁיבָה לאמרי הט אזנך (שם ד כ). בני לחכמתי הַקְשִׁיבָה לתבונתי הט אזנך (שם ה א). ועתה בנים שמעו לי וְהַקְשִׁיבוּ לאמרי פי (שם ז כד). — וְהִקְשִׁיב לקול: והקמתי עליכם צפים הַקְשִׁיבוּ לקול שופר (ירמ׳ ו יז). היושבת בגנים חברים מַקְשִׁיבִים לקולך (שה״ש ח יג). — וְהִקְשִׁיב אל פלוני, אל דבריו: הַקְשִׁיבוּ אלי עמי ולאומי אלי האזינו (ישעי׳ נא ד). ויאמרו וכו׳ לכו ונכהו בלשון ואל נַקְשִׁיבָה אל כל דבריו הַקְשִׁיבָה יי׳ אלי ושמע לקול יריבי (ירמ׳ יח יח–יט). — וְהִקְשִׁיב על דבר: מרע מַקְשִׁיב על שפת און שקר מזין על לשון הות (משלי יז ד). משל מַקְשִׁיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים (שם כט יב). — וְהִקְשִׁיב האל לקול האדם המתפלל, בקולו, שמע וקבל את תפלתו: הַקְשִׁיבָה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל (תהלי׳ ה ג). אכן שמע אלהים הִקְשִׁיב בקול תפלתי (שם סו יט). האזינה יי׳ תפלתי וְהַקְשִׁיבָה בקול תחנונותי (שם פו ו). — והקשיב תפלה וכדו׳: שמעה יי׳ צדק הַקְשִׁיבָה רנתי האזינה תפלתי (שם יז א). שמעה אלהים רנתי הַקְשִׁיבָה תפלתי (שם סא ב). — והקשיב האל אל רנת האדם, לאדם, באותה משמ׳: האזינה אלהים תפלתי ואל תתעלם מתחנתי הַקְשִׁיבָה לי וענני (שם נה ב–ג). הַקְשִׁיבָה אל רנתי כי דלותי מאד (שם קמב ז). — ואזנו של אלהים הִקְשִׁיבָה: תאות ענוים שמעת יי׳ תכין לבם תַּקְשִׁיב אזנך (שם י יז).

— ב) הִקְשִׁיב אל יי׳, למצותיו וכדו׳ שמע בקולו: gehorchen; obéir; to obey: לוּא הִקְשַׁבְתָּ למצותי ויהי כנהר שלומך [1] (ישעי׳ מח יח). אל תהיו כאבותיכם אשר קראו אליהם הנביאים הראשונים וכו׳ ולא שמעו ולא הִקְשִׁיבוּ אלי (זכרי׳ א ד). לא עשו תורתך ולא הִקְשִׁיבוּ אל מצותיך (נחמי׳ ט לד). — וְהִקְשִׁיב על דבריו, באותה משמ׳: כי על דברי לא הִקְשִׁיבוּ ותורתי וימאסו בה (ירמ׳ ו יט). — ובלי השלמה: החפץ ליי׳ בעלת וזבחים כשמע בקול יי׳ הנה שמע מזבח טוב לְהַקְשִׁיב מחלב אילים (ש״א טו כב). וימאנו לְהַקְשִׁיב ויתנו כתף סררת ואזניהם הכבידו משמוע (זכרי׳ ז יא). וידבר יי׳ אל מנשה ואל עמו ולא הִקְשִׁיבוּ (דהי״ב לג י). — ואמר בן סירא: לב חכם יבין משלי חכמים ואזן מ ק ש ב ת לחכמה תשמח (ב״ס גנזי ג כט). — ובתו״מ: שני תלמידי חכמים הנוחין זה לזה בהלכה הקב״ה מ ק ש י ב להן שנאמר אז נדברו וכו׳ (ר׳ ירמיה בשם רשב״ל, שבת סג.). שני תלמידי חכמים ה מ ק ש י ב י ם זה לזה בהלכה הקב״ה שומע לקולן שנאמר היושבת בגנים וכו׳ (ר׳ אבא בשם רשב״ל, שם שם). — ובסהמ״א: והמלך עור ועיניו עצומות והוא מ ק ש י ב את לחש דבריהם (יוסיפון גינצבורג, לז). ויאמר אל המבקש ה ק ש ב לדברי אזניך (רמ״ע פלקירא, המבקש, כח). — ואמר הפיטן: איש אשר הונוהו מוכי משפטים, מי שמך עלינו כמו שופטים, בו בלשון ניתעלה במשפטים, ו ה ק ש י ב אשר תשים לפני שבטים (ינאי, קרוב׳ שמות, זולאי, קח). כרמי שלי, סמוך במחשבת, היושבת, נועם מ ק ש ב ת (הנ״ל, שיר השירים נא, מנעמא לפסח, שם, רעג). ועת יד באכזר שלח, ה י ק ש י ב ברחום אל תישלח (הנ״ל, ממוך מידורום, קדושתא ליום כפור, שם, של). בתהלה כ ה ק ש ב ת לאבותינו שומע תפלה תעתר לנו בתחנונינו ולך יאתה תהלה (רקע״ג, גאדוני

[1] [בברכות (ה:–ו.) נאמר: שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חברו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו וכו׳ ואם המתין מה שכרו, אמר ר׳ יוסי ברבי חנינא, זוכה לברכות הללו שנאמר לוא הקשבת למצותי וכו׳ ע״כ. ופרש רש״י: לוא הקשבת לשון המתנה היא, ע״כ. אמנם נראה שהבין הדרשן גם כאן הקשבת כלשון שמיעה, כלומר, לו שמעת לתפלת של חברך:]

ילדקו, סדר עבודה, סדור רסע״ג, רפח). תקשיבה אדון לקול שועתם ולמכון שבתך השמים תעלה תפלתם (ספטיה, ישראל נושע, סלימ׳ יוס ג). — ואמר המשורר: גמול תשיב ולה תושיב ותקשיב לשועתה ודמעתה ברדתה (רסב״ג, לך נפשי, סעה״ם 40). שמע קול סירך ותקשב לאמרתו (רמ״ע פלקירא, ראשית חכמה, 2).

—נפע׳, *נִקְשַׁב,—נשמע: החכמה אשר ישיגוה אוהבי ה׳ שונאי רע, עשה ולא תעשה, המשכיל והנקשבים והנשמעים במאמר איוב בסוף דבריו השמיע ואמ׳ ויאמר לאדם הן יראת ה׳ היא חכמה וכו׳ (ר״י ברצלוני, פרוש יצירה, 276). — ואמר הפיטן: אלהים אלי אתה גדודיך בעצרת ישבו, געים כצאן היום יקשבו בקראי ענני יום גאוליך נקים יחשבו (רסב״ג, אלהים אלי, סעה״ם 44).

—פע׳, *קִשֵּׁב, — שִׁמַּע, גרם להקשיב, ואמר הפיטן: וזאת קישב בקריאתו, וזאת רצף ברשימתו, וזאת שימע בתמיתו (ינאי, וזאת אימן, קרובי דבר׳, זולאי, רכז). קשב לנגיד קח קשת וחצים (רסע״ג, למען אב, הוטענא, סדור רסע״ג, רמא).

—הפע׳, *הָקְשַׁב,—שהקשיבו לו: כמה כתבים כתבתי בעדם מצדי ומן הישיבה בדברי תחנונים, מדוע לא הועילו, איך לא הֻוקשב אל דבריהם, איך לא נשאו חן בעיני אחיהם (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 155). — ואמר הפיטן: לקולו כיוקשב יובעת כל מושב (ר״א קליר, אאא דעי בלדק, סופרות, מוסף א כ״פ). הלא כל ימיו מעט ורעים, וכל מעשיו עונות ופשעים, ובלבבו יבין ושב ורפא לו לקולו כיוקשב (אדם איך יזכה, סליח׳ מוסף יוה״כ).

קַשָּׁב, ת״ז, נק׳ קַשֶּׁבֶת,—אזן קַשֶּׁבֶת, מקשיבה, שומעת ברצון: תהי נא אזנך קַשֶּׁבֶת ועיניך פתוחות לשמע אל תפלת עבדך (נחמ׳ א ו; וכעין זה שם שם יא). — ואמר המשורר: וחזי כוכבים להודות סרבים ואינם קשבים וממוסר סרים (רסב״ג, תחלת החכמה, נכודי, 36).

קַשֻּׁב, ת״ז, מ״ר נק׳ קַשֻּׁבוֹת, — כמו קַשָּׁב: אדני שמעה בקולי תהיינה אזניך קַשֻּׁבוֹת לקול תחנוני (תהל׳ קל ב). עתה אלהי יהיו נא עיניך פתחות ואזניך קַשֻּׁבוֹת לתפלת המקום הזה (דה״ב ו מ; וכעין זה שם ז טו). — ואמר הפיטן: יחד אנו ובתינו כמנוגעים חשובים וסורו טמא מטמאים קשובים (ינאי, ארץ מחדה, קרובי ויקרי, זולאי, קמד).

קֶשֶׁב, ש״ז, קָשֶׁב, — הקשבת אזן, קול נשמע לאזן [1]: ויהי כעבר הצהרים ויתנבאו עד לעלות המנחה ואין קול ואין ענה ואין קָשֶׁב (מ״א יח כט). וגחזי עבר לפניהם וישם את המשענת על פני הנער ואין קול ואין קָשֶׁב [2] (מ״ב ד לא). לך העמד המצפה אשר יראה יגיד וראה רכב צמד פרשים וכו׳ והקשיב קֶשֶׁב רב קָשֶׁב (ישעי׳ כא ו–ז). —ואמר הפיטן: קרוא קשב קהלתם רצף ריווי רעיפתם (ינאי, אימרות איום, קרובי שבועות, זולאי, רפד). בקשב ברוך שם יכפר לשמו חושב, קל עתי שעירו ישם למדבר צוק ואין קשב (רסע״ג, באדני ילדקו, סדר עבודה, סדור רסע״ג, רפז). — *ובמשמ׳ חוש השמיעה, ואמר הפיטן: הקיצותי ואחשב מי הוא אשר הקיצני, והנה קדוש יושב תהלתו האיצני, ונתן באזני קשב וחזקני ואמצני (ר״י הלוי, יעירוני רעיוני, לשמרי לוס כפור, מחז׳ איטלי׳ ב, ק.).

***קִשָּׁבוֹן,** ש״ז, — פעלת המקשיב, שמיעה, ואמר הפיטן: לא ארון הברית לי וכו׳ לא קשבון שם כבוד בשמעם אנא ה׳ כפר (אל תראוני, אשמורת הבקר, ויניציאה, ע.).

קשה [3], ממנו *הַקְשָׁאָה, *הִתְקַשּׁוּת, א. מַקְשֶׁה,

---

[1] [נראה כי המלה קֶשֶׁב באה בתוך הצרוף „אין קול ואין קשב" בעקר בנגוד אל קול, כלו׳: לא דבור ולא שמיעה. וכך מובנת אף כהשלמה לפעל: הקשיב קשב.]

[2] [ס״א קָשֵׁב מלרע (גינצבורג). וכן כתב ריב״ג בשרשיו: ואין קול ואין עונה ואין קשב מלעיל שם הפֹעַל, ואין קול ואין קשב מלרע שם הפוֹעֵל, וכן אמר בו התרגום ולית דמציית. אך הרד״ק בשרשיו כתב: ואנחנו מצאנוהו מלעיל בכל הספרים המדויקים אלא בספר ירושלמי אשר סמך עליו רבי יונה כי באותו הספר ראיתיו מלרע.]

[3] [גם בארמ׳, ובסור׳ קשא, ערב׳ קשׂא a), ויש משוים באשור׳ קַצוּ (קפא מקר), ואף במצר׳ בא קסי במשמ׳ קשה־לב ואכזר, ועי׳ בהערות לערכים: א. מַקְשֶׁה, מִקְשָׁה ואף קשח.]

---

a) قسا

ג. *מקשה, מקשה, *מקשת, *מקשי, *מקשית, *מקשיות, *מקשן, נקשה, *נקשה, קשה, קשה, *קשוי, קשי, *קשיה, *קשית, *קשיון, *קשיות.

קשה, פ"ע, קשתה, קשתה, יקשה, יקש,—היה קשה, hart sein, werden; être, devenir dur; to be hard, harden, ובהשאלה קשו הדברים, קשתה העברה, יד האל, היו חזקים ולא היה קל לסבל אותם: ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה (בראש' מט ז). לא ישב ארון אלהי ישראל עמנו כי קשתה ידו עלינו ועל דגון אלהינו (ש"א ה ז). ויען איש ישראל את איש יהודה ויאמר עשר ידות לי במלך וכו' ויקש דבר איש ישראל מדבר איש יהודה (ש"ב יט מד). — וקשה הדבר, לא היה קל להבינו או לעשותו [1], schwer, schwierig sein; être difficil; to be difficult: והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתיו (דבר' א יז). לא יקשה בעינך בשלחך אתו חפשי מעמך (שם יח יח). — ובתו"מ: ק ש ת ה על דעתך [2]) דאת אמר וכו' (ירוש' ברכ' א א). — ובסהמ"א: ואל י ק ש ת עליך דבר השמש כי גם הוא נחשב באנוש (ראב"ע, לאוה, כד.). ואל י ק ש ה עליך מלת מקץ שבע שנים וכו' (הוא, אגרת השבת, קבולי קונטרי, א). אמרה הנפש, זה י ק ש ה עלי להפרד ממנו מפני אורך רגילותי בו, לכן הורני באיזה פנים יקל עלי בחסרך (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהי ס). אבל איך אופן התחבולה למי ש ק ש ת ה עליו התשובה (שם, התשובה י). ושהמכשול בזה רובו מן הנשים מפני שהם החזיקו במינות ו ק ש ת ה עליהן הטבילה (תשו' רמב"ם לז, א"ם פרימן, 93). וכאשר יתבענה לדבר מצוה תמנענו ו י ק ש ה בעיניה על זה עד למאד והוא נתקוטט עמה על זה וכו' (שם קעט, 173). אל ת ק ש ת בעיניכם ההתחלות כי גם אני הייתי כמותכם (ר"י בן נחמיאס, משלי ד ג). — *ומקו' קש במק' קשה, ואמר הפיטן: ו ק ש בו הקשו בני אלישה ותרשיש (ילחק, יתנו לדקות, עושה שלום לשבת חנוכה, מחז' איט' א, קט.).

—נפע', נקשה,—עי' ערכים נקשת, נקשה, — *ונקשתה קשיה, הקשו אותה, נשאלה: הרי נתברר כי אם

1) [עי' גם קשה.]

2) [כלו': קשה לדבריך, לפי דבריך.]

היטלת באמצע סתם גוי אנס הוא נ ק ש ו הקושיות אשר הקשית ועוד קושיות אחרות (רסע"ג, תשו' הגא' הרכבי, תקל, 262).

—פע', תקש,—קשתה האשה בלדתה, ילדה בקשי ובצער מרבה: ותלד רחל ותקש בלדתה (בראש' לה יז). — ובתו"מ: בהמה ה מ ק ש ה לילד והוציא העובר את ידו והחזירו' מותר באכילה (חול' ד א). המבכרת ה מ ק ש ה לירד מחתך אבר אבר ומשליך לכלבים, (שם שם ג). האשה שהיא מ ק ש ה לילד והוציאוה מבית לבית הראשון טמא בספק והשני בודאי (אהל' ז ד). ה מ ק ש ה נדה, ק ש ת ה ג' ימים בתוך אחד עשר יום ושפתה מעת לעת וילדה וכו' (נדה ד ד). ה מ ק ש ה בתוך שמונים של נקבה כל דמים שהיא רואה טהורים (שם שם ו). הרואה דם ו ה מ ק ש ה מעת לעת (זב' ב ג). ה מ ק ש ת כמה תשפה ותהא זבה (תוספת' נדה ה ז). אם ק ש ת ה י"ז שלשה ראשונים ראוים לזיבה וילדה בזוב, ויש מ ק ש ה עשרים וחמשה ואינה זבה בהם (ספרא מצורע פרשה ה). ק ש ת ה יום אחד ושפתה שנים וכו' הרי זו יולדת בזוב (נדה לו:). ק ש ת ה שלשה ושפתה מזה ומזה או ש ק ש ת ה שנים ושפתה מעת לעת הרי זו יולדת בזוב (שם לז:). ה מ ק ש ה שלשה ימים ויצא ולד דרך דופן הרי זו יולדת בזוב (שם מא.). — ענפ נק' *קשת, קישת, כמו קשתה: ק י ש ת שנים ושפת אחה, ק י ש ת אחד ושפת שנים, שפת אחד ק י ש ת אחד ושפת אחד ילדה בזוב וכו' (תוספת' שם ה ח). — *קשה האדם את ערפו, כמו הקשה ערפו: עוינו פשענו צררנו ק ש י נ ו ערף (אשמנו, ודוי, תפלת יוה"כ). ועי' הפע'. — *ואת לבו: אכן קשת לב את וכו' ומה ק י ש י ת י (רמח"ל, מגדל עוז ג ב).

—הפע', הקשת, הקשית, הקשו, מקשה, הקשתה, אקשה, יקשה, תקשו, יקשו, — א) הקשה את לבו, רוחו, ערפו, עשה שיהיה קשה וכבד, verhärten; endurcir; to harden: ואני אקשה את לב פרעה [1]) והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים (שמות ז ג). ולא אבה סיחן מלך חשבון העבירנו בו כי הקשה יי' אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו (דבר' ב ל). אביך הקשת

1) [במקום אחר: הכבדתי (שמות י א), אחזק, וחזקתי (שם ד כא, יד ד).]

את עלנו ואתה עתה הקל מעבדת אביך הקשה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו (מ"א יב ד). אל תקשו לבבכם כמריבה כיום מסה במדבר (תהל' צה ח). אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה (משלי כח יד).—ואת ערפו, היה קשה ערף, עקשן וסרבן: ומלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד (דבר' י יו). ולא שמעו ויקשו את ערפם כערף אבותם אשר לא האמינו ביי' אלהיהם (מ"ב יז יד). ולא שמעו אלי ולא הטו את אזנם ויקשו את ערפם הרעו מאבותם (ירמ' ז כו). ויקשו את ערפם לבלתי שומע ולבלתי קחת מוסר (שם יז כג). איש תוכחות מקשה ערף פתע ישבר ואין מרפא (משלי כט א). והם ואבתינו הזידו ויקשו את ערפם ולא שמעו אל מצותיך וימאנו לשמע וכו' ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדתם במרים (נחמ' ט יו–יז). עתה אל תקשו ערפכם כאבותיכם תנו יד ליי' וכו' (דה"ב ל ח). וגם במלך נבוכדנאצר מרד וכו' ויקש את ערפו ויאמץ את לבבו משוב אל יי' אלהי ישראל (שם לו יג). — ובקצור הקשה, במקו' הקשה את ערפו [1]: חכם לבב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם (איוב ט ד). — והקשה לעשות במקו' הקשה ערפו וסרב לעשות: ויהי כי הקשה פרעה [3] לשלחנו ויהרג יי' כל בכור וכו' (שמות יג יח). — ואמר בן סירא: כן שש מאות אלף רגלי הנאספים בזדון לבם ואף כי אחד מקשה ערף תמה זה אם ינקה (צ"פ גנזי יו יח). — ובמדרי: הרשע הזה הקשה את לבו בג' הראשונות (מד"ר שמות יח). —ובסהמ"א: ויקריבו מנחה למלך ולא קבלה המלך כי הקשה המלך את רוחו לעשות בהם נקמה (יוסיפון, גינצבורג, רסח). כמו אבן, לפי שהקשו את לבם כאבנים (מדה"ג, שמות יה ה, הופמן, 158). — ואמר הפיטן: מי יתלה ראש מי ירים עין מי יקשה מי יעיז מי יזיד (ינאי, מחמים, זולאי, עז). וקש כי הקשו בני אלישה ותרשיש וכו' (יתכו לדקות עומס שלום לשבת חנכה, מחזי איטלי' א קט). —

1) [בעקר בלשון השירה שבמקרא מרבים קצורים כאלה וכגון הפיל (אף על יתום תפילו, איו' כז) במקו' הפיל גורל; הגדיל (לא משנאי עלי הגדיל, תהל' כה יג, מקביל אל יחרפני) במקו' הגדיל פיו, וכדו'.]

2) [אמנם כאן אפשר שנשמטה ממש המלה ערפו, בכתיב הקדום ערפה, על יד פרעה, הואיל ונחשבת בהכפלת השם.]

°והקשה על פלוני, החמיר והכביד עליו: לרוח חיום, רב אמר לרוח מזרחית דנו וכו'. זבדי בן לוי אמר לרוח מערבית דנו וכו', על דעתיה דרב הקשה עליו, כל שהיום עולה הוא מרתיח, ועל דעתיה דזבדי ריתה עליו, כל שהיום שוקע הוא צונן (מד"ר בראש' יט). — °ובמשמ' תעקרית, עשה שיהיה הדבר קשה ומוצק: אף אתה הקשית עליהן מים כאבנים והיו מכין אותן (מדה"ג שמות יה ה, הופמן, 158). — *והקשה את עצמו, כמו הקשה את לבו, את רוחו: כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ (ר' אבהו, מו"ק טז:). — ובסהמ"א: ואם בבואו והתילו ליפרע נטית דברים חלילה יותר יכעוס באומרו שנקשה עצמנו נגדו ומי הקשה אליו וישלם (ר"מ אלשיך, איו' ט ג). — *והקשה את עצמו, גרם לעצמו קשוי אבר הזכרות: המקשה עצמו לדעת יהא בנדוי (נדה יג). —°והקשה אבר: ופלוני קשרוהו לבל יוכל להקשות אבר המשגל (ילמק פולקר, עזר הדת, REJ Jan. 1889, עמ' 68). — ב) הקשתה האשה ללדת כמו קשתה ללדת, עי' פעי: ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן (בראש' לה יז). — הקשה לשאל, שאל, בקש דבר קשה וגדול: ויאמר אלישע ויהי נא פי שנים ברוחך אלי ויאמר (אליהו) הקשית לשאול (מ"ב ב י–יא). — ובתו"ם במשמ' היה לו הדבר קשה: אילו הן סימניה (של אילונית) כל שאין לה דדין ושערה לקוי ומקשה [1]) בשעת בעילה (תוספת' יבמ' י ז).—*ובמשמ' היה לו קשה להבין [2]): זה אחד מג' דברים שהקשה [3]) בהם משה והראה לו הקב"ה באצבע (ר' עקיבא, ספרי במד' סא). — ובסהמ"א: פלאות התמהת. והקשית לשאול, למה לא יחיה האדם לעד ולא ירד שאול (רסע"ג, הסג' על סוי הבלכי, דודזון 44). — ואמר המשורר: ואם אשאל לראות מתי קץ הפלאות, יענו נבואות הקשית לשאול (ר"י הלוי, יונה כשלחה, זול' שבת לפני שבועות).—°והקשה טענה, טען טענה קשה, ואמר המשורר: ולא תתרע בעם הארץ ולא בור, ולא מורה לאיש טענה להקשות במושבך

1) [עי' גם התפ'.]

2) [עי' גם התפ', וגם כאן להלן בסהמ"א.]

3) [במכי' (מס' דפסחא א): שנתקשה.]

ולא לוחש לחישות (רב האי גאון, שערי דיני ממונות, קצול' קונטר', כ:). — *והקשה במשמ' שאל שאלה על דבר שנראה לו כקשה[1]: והקשו על זה, ורשות בבל בארץ יש' אינה מועילה (קטע מכתב אביתר הכהן, מזמן הגאונים, קעדילאכה שכטר, 92). והקשה עליו חבירו א"כ כששחט בסכין של חיתר בולע מן איסור אבר מן החי וצריך הדחה בחמין (והזהיר, ויקרא, י:). ושוב הקשינו עליו אע"פ שהקונה אינו שם יכול היה המקנה לזכות לו את הדמים ע"י אחר (תשו' הגאו' הרכבי ה, 91). מקשה רב כהן, שמא ראשונים אגודי אגיד ליה וכו' (הלכ' פסוק' לתלמידי רב יהודאי גאון, 66). והקשינו על הפירוש הזה ואמרנו האיך נאמר שר' יהוד' סובר לגזור וכו' והלא ר' יהודה וכו' (קטע תשו' גאוני מן הגני', גינצבורג, JQR XVI, עמ' 658). וחזר אביי והקשה לו וכו' וכו' ושאל למה הקשיתם דברי ר' יהודה בחדש שאין חושש לו וכו' ולא הקשיתם דברי חכמ' בחדש שחששו לו וכו' (שם שם, 659; גאוניקה ב, 10). אתה יודע דרכי להקשות להעמיד שמועות ישרות (ס' הישר לר"ת, חלק שו"ת כו א). ואני מעיר עוד בספרי זה על מה ששגה בו ר' יהודה והקשתיו עליו בהשנה ומבאר עוד מה ששכחתי להקשותו עליו שמה (ר"י א"ח, הקדמה לריב"ג, הקד', XIV). וכל אשר שאלת יפה שאלת וכל אשר הקשית יפה הקשית (רמב"ם, אגרת אל ר' יהונתן הכהן מלוניל, תשו' רמב"ם, א"ם פרימן, LX). הקשה לי חכם זה לו שנים קושיא גדולה (ר"ם א"ת, מו"נ א ג). ואם תקשה ותאמר הלא שהדרכים האילו הם דרכי היושר וכו' מפני מה מצינו מהחסידים הראשונים אנשים היו צמים כל ימותיהם (ר"י עקנין, ס' מוסר ב ה). וחזרנו לקושיות שהקשינו קודם לכן מבטול המחשבות והתכנות (שם שם טז). למוד תשובות לפרק בהם הקושיות שמקשין המינין (שם שם יח). ולפי שחכמי העיון חולקים על זה ומקשים מדרך השינוי והרבוי וכו' אמר כמתרץ קושייתם זה הפסוק (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, נצבים, קעט:). מזבח מוית מכפר, והקשה המקשה היינו מוית היינו

[1]) [עפ"י תארמ' שבתו"ם.]

מכפר (רד"ק, שרשים, כפר). ואנו רגילין להקשות מאי שנא וכו' (ר"ז הלוי, ספר הצבא, בספר תמים דעים, מדה יג). ואם יקשה מקשה על אמונתך ויאמר האלהות שנים וכו' (רש"ע פלקירא, המבקש, 10). וישתדל כדי שלא יקשו על דבריו או שלא יוכלו לחשיב עליהם אלא בקושי (סוה, ראשית חכמה, 30). יש להקשות, והא תנן אין שם לא פנים ולא אחור וכו' (מדה"ג, בראשי' א א, מרגליות ט). והא דתנן והמאוחרין כשרים, יש מקשים אמאי לא חיישינן שמא לוה וקנה ומכר דלא משתעבד (ריטב"א על ר"ה פרק א, ב.). שאעפ"י שנותן כשיעור זה אינו נמנע מהטבתן ודישונן בערב אלא שהוא מקשה ממה שאמרו אחר כך וכו' (המאירי ליומא פרק א, לדף טו.). וישאלו זה לזה ויענו ויקשו וישיבו ותשלם החקירה (מעשה אפד, הקד', 18). אם שב לפני רבו ויודע קושיא ורבו או חבירו נמי יודע יניח לו לקשות ולא יקשה (רזיאל, אמסט', ט.). והקושיא שמקשים שמהם יהיו עושים היום ומהם למחר, הואיל וקדוש החדש יהיה על פי הראיה, כפי העלה יהיה המעולל (ר"א הקראי, גן עדן, קדוה"ח ט, י.). דע שיש לי להקשות קושיא אחת כוללת כל מה ששמעתי וקריתי לתמוה עליהם מראש ועד סוף (רמח"ל, חוקר ומקבל, 4). — ועי' מַקְשֶׁה, מַקְשָׁן. — ופתגם, אין מקשין בהגדה: וכן תמצא במדרשות והגדות סתירה רבה לפי זאת הסבה, ולזה אמרו אין מקשין בהגדה (פתיח' מו"נ להרמב"ם). — ג) *במשמ' פ"ע, נעשה קָשֶׁה: הדלועין שקיימן לזרע אם הקשו[1] לפני ראש השנה ונפסלו מאוכל אדם מותר לקיימן בשביעית (שביע' ב י). ועור סופו להקשות[2] (ר' יודה בן פזי, ירוש' פסחי' ז י). כיון שסופו (של הקור) להקשות[2] לא מברכינן עלויה בורא פרי האדמה (עירוב' כח:). גידין שסופן להקשות[2] נמנין עליהן בפסח (חול' עו:). — ובסתמ"א: התלתן אע"פ שאינו אוכל אדם כשיקשו הואיל ורוב האדם אוכלין אותן בתחלתן הרי הן חייבין בתרומה ומעשר (רמב"ם, תרומות ב ח).

[1]) [כך במשניות ובמדרב"ם, וכך מובא בפי' רמב"ם. אך במשנה ובגמרה שבירוש' הוקשו, הפעי, וכן ברי"ש ורעב"ט.]

[2]) [ויש סבורים שבאן נִפעי, לְהִקָּשׁוֹת.]

—הפע', *הָקְשָׁה, הוקשה, — נעשה קָשֶׁה [1]), היה קשה לסבל: אמר לו המלך זימנתי לך אשה נאה וכת טובים ועשירה, אמר לו הבן אלך ואראה אותה, שלא היה מאמין לאביו, מיד הוקשה הדבר והורע לאביו (מד"ר במד' עז; תנחו' בובר, שלח ז). וכשהשלימו אותן שבע שנים והגיע זמן נשואי לבעלי יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי והוקשה עלי הדבר עד מאד כי נודעה לי העצה (שם איכ', פתיח', ר' יוחנן). — ובסהמ"א: נפל המנדיל מידו ואבד עם המרגלית, הוקשה עליו למאוד אבדן המרגלית (שאלה בתשו' רמב"ם רפז, א"ח פרימן, 261). והוקשה הדבר בעיני אברהם וכו', שלא הוקשה לו על חשק ופילגש וכו' (ר' בחיי עה"ת, וירא, מלחק). — *ובמשמ' נשאלת שאלה: ובא ר' אבא לפרש וכו' עד אשר הוקשה עליו דהא אמר ר' הונא צפוראה וכו' (תשו' הגאו' הרכבי רכז, 131). לא גרסינן, ותלמיד טועה שהוקשה לו כתבה בגיליון ספרו וכו' וכתבוה סופרים (רש"י, שבוע' ג:, ד"ה קסיא). וששאל מונין לזה ולזה והוקשה לו שאנו מונין שנות בית הראשון על שנות מלכים וכו' (תשו' רש"י, קבוצ' קונטר' ג:). והוקשה לו מבית החרף ומבית הקיץ (המאירי ליומא א, לדף יא:). ולענין קושיא הראשונה שהוקשית בראש השמועה מתמיד למדות בעניין לשכת הטלאים (שם לדף טז.). — *והָקְשָׁה האדם, במשמ' הָקְשְׁתָה לו קֻשיה: והמלך המשפט שהוקשה בו שהיה לנו לומר מלך המשפט, גם אני הוקשתי בה זה שנים רבות (תשו' רש"י, קבוצ' קונטר', ג.). ועל דברי רבנו נסים יודע אני ראיותיו ונכוחות הן, אך מוקשה בהן אני (ס' היסר לר"ת סי' ד ספקס ג, 11). — *והָקְשָׁה, במשמ' היתה קֻשיה עליו, על דבריו: (מדבריכם אתם נושכים,) מוקשין (רש"י, נדה עג., ד"ה נושכים). — *והֻקְשָׁה הפסוק, הָקְשְׁתָה עליו קֻשיה: בשגם שהפסוק ההוא אינו מוקשה והוא נכון מצד עצמות פשיטותו, עכ"ז שמוהו כאילו הוא מוקשה כדי לסמוך עליו הדין המקובל (ישראל זמושץ, נצח ישראל, הקד'). — *וכמו התפ', נתקשה: הפשתה גדלה כבר והוקשה

[1]) [עי' בהערה הקודמת.]

לעמוד בגבעוליה (רש"י, שמות ט לא). — *ומי שיש לו קִשוי אבר: או לאיש שהוא מוקשה ורוצים לתקוע אותו בערוה (ר"י עמדין, בירת מגדל עוז, סד.) [1]).

—התפ', הִתְקַשָּׁה, נתקשה, — נעשה קָשֶׁה: (ואלו הן סימניה של בוגרת) משיתקשו [2]) הדדין (ר' אליעזר בן צדוק, תוספת' נדה ו ד). — ובהשאלה: הלב מקבל יראה וכו' הלב מודה וכו' הלב חומד וכו' הלב מתקשה שנאמר ומקשה לבו וכו' (מד"ר קהל', דברתי אני עם לבי). — והתקשה האיש, התקשה אבר הזכרות שלו: בודקין אותו בשעה שמתקשת (כדי לדעת אם הוא מהול) (ר' טביי בשם שמואל, ירוש' שבת יט). כ"ז שמתקשת ונראה מהול אינו צריך למול (שמואל, בבלי שם קלז:). מי גרם לך (ליוסף) להרחות מן האיתנים, קשיות שנתקשיתה עם אדונתך (ר' יוחנן, מד"ר ברא' לח). — ובמשמ' היה הדבר קשה לו: (אילונית) כל שאין לה דדים ומתקשה [3]) בשעת תשמיש (יבמ' פ:). והִתְקַשְּׁתָה בלידה, כמו קָשְׁתָה בלדתה: שלש הן שנתקשו בשעת לידתן ומתו בשהן חיות (מד"ר בראש' פב). מה זה (יעקב) נתקשית אמו מצער עיבורה אף זה נתקשית אמו בשעת הלידה (שם במד' יד). — ובמשמ' היה לו הדבר קשה ולא מובן, היתה לו קֻשיה בו: זה אחד משלשה דברים שנתקשה [4]) משה והראהו המקום את כלן באצבע (ר' עקיבא, מכי' מסכ' דפסחא א). אמר לו (משה להקב"ה) כיצד נעשה אותה (את המנורה), אמר לו מקשה תֵּעָשה המנורה, ואעפ"י כן נתקשה [5]) משה וירד ושכח (ר' לוי

[1]) [בקצת מקומות נכתב הוקשה במקוי הוּקַש (עי' קִיש והערות שם, והדגמאות המובאות בערך נָקַש, הפע' והפע'), כגון: למה הוקשה אהרן למשה (גנזי שכטר א, 95), ואין זאת אלא טעות המעתיק.]

[2]) [נ"א משיתקשקשו, וכן בבבלי (נדה מז.), עי' ב. קִשְקֵש.]

[3]) [בתוספת' (יבמ' י ז): ומקשה בשעת בעילה, עי' הפע'.]

[4]) [בספרי (במד' קא, סוף אים פלוס): שהקשה, עי' הפע'.]

[5]) [בתנחו' שבדפוס' (שמיני ח): נתקשו למשה.]

בר רבי, מד"ר במדי' טו). אני כמה פעמים הראת לי הקב"ה ונתקשיתי לעשותה (הוא, שם שם). שלשה דברים נתקשה[1]) משה, מעשה המנורה, הירח והשרצים (תנחו' בובר, שמיני ח). — ובמשמ' היה אדם קָשֶׁה: יקשן, שהן מתקשין[2]) בעולם (כמי בר יחזקאל, מד"ר בראשי' סח). — והקשה ערף, סרב: תדע לך כמה נתקשה יונה שלא לילך בשליחותו (תנחו' שמות יח). — ובהשאלה על השֶׁמש: רמז (הקב"ה) לשמש והיה עומד ומתקשה כנגדו, ואמר איני שוקע ומשה קיים בעולם (מד"ר דבר' ט). — והִתְקַשָּׁה על המת, הרבה להתאבל עליו: כל המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה (רב, מו"ק כז:). — ובסהמ"א: א"ל (אברהם לממרא), אוהבי אמר לי למול, אמר לו ממרא, ועדיין אתה עומד ותוהא, לא עשו אותך חתיכות חתיכות, רמ"ח אברים שעליך הציל מן האש, ומקצת מן אבר אחד אתה עומד ומתקשה ליתן לו (אגדת בראשית יט). וששאלתם מערבין לנזירביין ולישי' בתרומה, סומכום או' אף בחולין, ונתקשה לנו מאד, ויש עמנו ספרים ואין בהן אף בחולין (שו"ת הגאו' מן הגניז', גינצבורג, 142). ונתקשה לנו שיש שמועות מוכיחות כאשר פירשנו (ר"ח, פסחי' יד:). נתקשה משה על מולדה לבנה באיזו שיעור תראה ותהיה ראויה לקדש (רש"י, שמות יב 3). לפי שהיה משה מתקשה בה (במנורה) (הוא, שם כה לא). שנתקשה משה במעשה המנורה (הוא, שם שם מ). טעם המשניות האלה קשה עלי בכל הקושיות שהיו ב' רבותי מתקשין בהן בכל הגמ' (הוא, ברכ' כ., ד"ה הויות דרב ושמואל). שנתקשה לאשתו ונפל מן הגג ונתקע ביבמתו (הוא, יבמ' כד., ד"ה בנתקע). שנתכוון לאשתו ונתקשה לה (הוא, שם שם). בעודנו בתוכן המים יציירהו (הטבע) בחפצו ואחר כן יעזוב מה שהוצרך להתקשות ויתקשה (ר"י א"ח, כוזרי ד כה). בשלא פסקו הצירים והחבלים והצער אלא מתקשה והולכת עד שילדה (רמב"ם, איסורי ביאה ז 3). אל יתקשה אדם על מתו יותר מדאי (הוא, אבל יג יא). והואיל והתלמוד נתקשה בזאת הברייתא

[1]) [בתנחו' (בהעלותך ה): נתקשת בה.]

[2]) [בפרוש המיוחס לרש"י: שהיו מוחזקין; אבל במדר' תהלי' צב הנוסח: שהיו בני אדם קשין.]

וכו' (תשו' רמב"ם קל, א"ה פרימן, 124). ופי' תקפה עליו משנתו, נתקשה עליו ההלכה (ר"י עקנין, ס' מוסר ג יא). יצרה של עבודה זרה בכל יום הוא גדול ומתקשה (מדש"ג, בראש' ד כו, מרגליות קכט). למה לא אמר לו (משה ליתרו) שהאל שלחו וכו' אמר משה בינו לבין עצמו אם אני אומר לו כך שמא יתקשה הדבר בעיניו ויחשוב כמה מחשבות (שם שמות ד יח, הופמן, 39). כשהיה פרעה מתרכך היו המצרים מתקשין, וכשהיו המצרים מתרככין היה פרעה מתקשה, כשהיו אלו ואלו מתרככין היה הקב"ה מַחזק את לבם (שם י א, 77). אם ראה אדם שיצרו מתקשה עליו ומתגרה בו לדבר עבירה האכילהו מלחמה של תורה (שם יג כאם פ' בשלח, 129). מי הקשה אליו וישלם, אין לך מי שנתקשה כנגדו וניצל הימנו, דור המבול שנתקשו כנגדו ואמרו מה שדי כי נעבדנו וכו', אנשי מגדל נתקשו כנגדו ואמרו נבנה לנו עיר וכו' וכן הסדומיים שנתקשו כנגדו והיו מתכוונין לחטוא וכו' וכן פרעה הרשע שנתקשה ואמר לי יארי ואני עשיתיני וכו' (שם שם). סימן לעבירה הדרוקן, בשרו מתקשה ועב ונפח (ר"נ על הרי"ף, שבת פרק ב, קי' שכד). ויש בזה רעות גדולות, האחד שהוא מבייש אחרים בשביל הנאתו, והשני שהוא מתקשה בזה לשוב[1]), בי יחשוב מה עשיתי הלא פלוני ופלוני עשו כך (ארחו' לדיקים, שער הבושת, יב:). ורבי אביה כתב אם חוששין שמא יתקַשה (המת בשבת) ולא יהיה עוד ראוי לפשוט והוא בזיון מניח עליו ככר או תינוק עד שיפשטו אותו (האגור תנז). גם רציתי להתקשות אתו במשמוש היד ולא היה לו קישוי כלל (שו"ת שער אפרים קיב, עה:). הסתירות קלות להתיישב במעט עיון, אך חסרון הבנות הפשט הוא המתקשה יותר (רמח"ל, פתחי חכמה ג, כט.). —°ובמשמ' נראה קשה ותמוה: וכבר נתקשה מאד זה המאמר בעיני מהרי"ן חביב ז"ל (אלבילאה, כלמית דעת ג. א ה, קנו:). שתסתכל תמיד באחרית הדברים שהם מתקשים עלינו ומזדמנים לנו (חובת הלבבות בס' מגדל עז לר"י עמדן, קלח.). — ואמר הפיטן: בידו נתעקשה (המנורה) ובה ניתקשה (ינאי, אור

[1]) [כלו' שיקשה עליו לעשות תשובה.]

מכלה, קכוצ' צמד', זולחי, קפמ). קפחתני חמת המציק חמתקשה (חליך לוי, סליח' ער"ה). — ואמר המשורר: ולמה יתקשה חמלת כאשר יחם (סחלות הרלב"ע, כסכה ג, 29).

קָשֶׁה [1]), ת"ז, סמי' קְשֵׁה, נק' קָשָׁה, קְשַׁת, ונ"ר קָשִׁים, סמי' קְשֵׁי, נק' קָשׁוֹת, — חזק ומוצק, לא רך, hart; dur; hard, ובהשאלה, יד קָשָׁה, חרב קשה: ותלך יד בני ישראל הלוך וְקָשָׁה על יבין מלך כנען (ספט' ד כד). ביום ההוא יפקד יי' בחרבו הַקָּשָׁה והגדולה והחזקה על לויתן נחש ברח וכו' (ישע' כז א). — ובהשאלה, עֹרֶף קָשֶׁה, קשי לב: כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הַקָּשֶׁה (דבר' לא כז). — קְשֵׁה עֹרֶף, מי שאינו שומע בקול זולתו ואינו מקבל מרותו ואינו שומע בעצתו, ועומד על דעתו, hartnäckig; rétif; stiffnecked: ראיתי את העם הזה והנה עם קְשֵׁה עֹרֶף הוא (שמות לב ט). כי לא אעלה בקרבך כי עם קְשֵׁה ערף אתה (שם לג ג). אתם עם קְשֵׁה ערף רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך (שם שם ה). ילך נא אדני בקרבנו כי עם קְשֵׁה ערף הוא וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו (שם לד ט). לא בצדקתך יי' אלהיך נתן לך את הארץ הטובה הזאת לרשתה כי עם קְשֵׁה ערף אתה (דבר' ט ו). — וּקְשֵׁה פנים, קְשֵׁה לב, במשמ' זו: והבנים קְשֵׁי פנים וחזקי לב (יחזק' ב ד). כי כל בית ישראל חזקי מצח וּקְשֵׁי לב המה (שם ג ז). — ובקצור קָשֶׁה, באותה משמ': מדעתי כי קָשֶׁה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה (ישע' מח ד). — ובמשמ' אכזרי ורע: והאיש קָשֶׁה ורע מעללים (ש"א כה ג). ואנכי היום רך ומשוח מלך והאנשים האלה בני צרויה קָשִׁים ממני (ש"ב ג לט). וסכרתי את מצרים ביד אדנים קָשֶׁה ומלך עז ימשל בם (ישע' יט ד). — ודרך קָשָׁה של אדם, דרך מרי ופשע: והיה במות השופט ישבו והשחיתו וכו' לא הפילו ממעלליהם ומדרכם הַקָּשָׁה (שפט' ב יט). — וְקִנְאָה קשה: כי עזה כמות אהבה קָשָׁה כשאול קנאה (שה"ש ח ו). — ובמשמ' שקשה לעשותו, לסבלו [2]), schwer, schwierig; difficil; difficult,

עבודה קשה: וימררו את חייהם בעבדה קָשָׁה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה (שמות א יד). ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קָשָׁה (שם ו ט). וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבדה קָשָׁה (דבר' כו ו). הקל מעבדת אביך הַקָּשָׁה ומעלו הכבד אשר נתן עלינו (מ"א יב ד). והיה ביום הניח יי' לך מעצבך ומרגזך ומן העבדה הַקָּשָׁה אשר עבד בך (ישע' יד ג). — ורוח קָשָׁה, שלא קל לסבול אותה: בסאסאה בשלחה תריבנה הגה ברוחו הַקָּשָׁה ביום קדים (שם כז ח).— ומלחמה קשה, שלא קל לשאתה, מלחמה המפילה חללים רבים: ותהי המלחמה קָשָׁה עד מאד ביום ההוא וינגף אבנר ואנשי ישראל לפני עבדי דוד (ש"ב ב יז). — חזות קָשָׁה, נבואה של פרענות וצרה: חזות קָשָׁה הגד לי הבוגד בוגד והשודד שודד (ישע' כא ב). — קְשֵׁה יום, מי שיומו קשה עליו [1]), אמלל: אם לא בכיתי לִקְשֵׁה יום עגמה נפשי לאביון (איוב ל כה). — וּקְשַׁת רוח, באותה משמ': אשה קְשַׁת רוח אנכי וכו' ואשפך את נפשי לפני יי' (ש"א א טו). — ודבר קָשֶׁה, לא פשוט, שלא יבינהו וידעהו אדם בנקל: את הדבר הַקָּשֶׁה [2]) יביאון אל משה וכל הדבר הקטן ישפוטו הם (שמות יח כו). — וכש"כ קָשָׁה, במשמ' דבר קשה, אכזרי, עז: הראית עמך קָשָׁה השקיתנו יין תרעלה (תהל' ס ה). — וענה את פלוני קָשָׁה, דבר אליו באכזריות: מה יענך אביך קָשָׁה (ש"א כ י). ויען המלך את העם קָשָׁה (מ"א יב יג). — ומ"ר קָשׁוֹת באותה משמ': ויתנכר אליהם וידבר אתם קָשׁוֹת (ברא' מב ז). דבר האיש אדני הארץ אתנו קָשׁוֹת ויתן אתנו כמרגלים את הארץ (שם שם ל). — וּשְׁלֻחַ קָשָׁה, ששלחוהו לְדַבֵּר קָשׁוֹת: ואנכי שלוח אליך

---

[1]) [עי' הערה לשרש.]

[2]) [מרגמת הדבר הקשה ממש, באבן ובברזל, שקשה לשברו, הֻשאל שמוש המלה קָשֶׁה (וכנגדה בלשונות אחרות hard labour וכדו') לכל עבודה וסבל הקשים על האדם. ואמנם על יד תמונה זו שכנגדה רך (קשה לכעס ורך לרצות), משמשות גם תמונות אחרות, כגון זו של הדבר הכבד (וכן בלעז schwer וכדו') שקשה להרימו ולשאתו, המשמשת גם היא לכל דבר שאין לעשותו בקלות, וכנגדו קל, ועוד.]

[1]) [אלה דברי ראב"ע: מי שהיה יומו קשה עליו, ע"ב, ואין יום כאן אלא זמן (כמו: והיה ביום ההוא), כלו' שבאו עליו ימים קשים, ועי' נִקְשֶׁה במשמ' קרובה לכך.]

[2]) [לפני זה (פס' כב): כל הדבר הגדל.]

קָשֶׁה וכו׳ לכן הנני מביא רעה וכו׳ (מ״א יד ו וכו׳). —וכתו״מ: ומורידין אותה (את העגלה) לנחל איתן, ואיתן כמשמעו קשה (סוט׳ ט ה). ביין התירו לערב קשה ברך מפני שהוא משביחו (ב״מ ד יא). היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו ונותנים סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו (סנה׳ ז ג). המוציא שני זויפין מן הקשה[1]) שבחזיר הרי חייב (תוספת׳ שבת ט ב). כאן בקשין כאן ברכין, כאן באוכל כאן במשקה (ר׳ מנא, ירוש׳ תרומ׳ י ח). שכשם שהאבן קשה מן הלבינה כך שיעבודה של בבל קשה משעבודה של מצרים (ר׳ מיישא, שם סוכ׳ ד ג). המוציא שני נימין מזנב חסום ומזנב הפרה חייב שמצניעין אותן לנישבין, מקשה[1]) של חזיר אחת, צורי דקל שתים וכו׳ (ת״ר, שבת לו:). לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז (ר׳ אלעזר בר׳ שמעון, תענ׳ כ:). מימי המבול קשים כשכבת זרע (סנה׳ קח:). ומה רך (מים) פסל את הקשה (אבן), דברי תורה שקשה כברזל על אחת כמה וכמה שיחקקו את לבי שהוא בשר ודם (ר׳ עקיבא, אדר״נ ו). שהסנה הזה קשה מכל האילנות (ר׳ אליעזר, מד״ר שמות ב). והנה עם קשה ערף הוא, אין אדם אומר פלוני קשה אלה שהוא צריך מרדות (ר״מ, שם שם מב). — *ומלאך קָשֶׁה, אכזרי: שמעו המשה מלאכי חבלה וביקשו להזיקו (את משה), ואלו הן אף וחימה קצף משחית ומכלה, וכיון שהזכיר משה זכותן של שלשה אבות ברחו קצף משחית ומכלה, ונשתיירו שנים הקשים אף וחימה (ר׳ חייא בר אבא, מד״ר דבר׳ ג). זקן בחור ובתולה וטף ונשים תתרגו למשחית, אמר ר׳ יוחנן, למלאך קשה שביניהם אמר, זה גבריאל (שם, איכ׳ ב, ולא זכר).— *ולשון קשה ודברים קשים, עזים, אכזרים: אין דבר בכל מקום אלא לשון קשה, ואין אמירה בכל מקום אלא תחנונים (ספרי במד׳ לט). מפני מה נאמרת פרשת רוצחים בלשון עזה דכתיב דבר וכו׳ דכל דיבור לשון קשה כדכתיב דבר האיש אדוני הארץ

אתנו קשות (מכות י:–יא.). אותה שעה דבר הקב״ה כנגדו דברים קשים (מד״ר שמות מב). — *ונבואה קָשָׁה, כמו חזות קשה: כל הנבואות קשות שנתנבא עליהם ירמיה לא באו עליהם אלא לאחר חרבן הבית (שם קהל׳, וישב העפר).—*ובמשמ׳ לא נוח, לא נעים, שלא קל לסבלו, חריף, חָמוּר: העורר על השדה והוא חתום עליה בעד, אדמון אומר, יכול הוא שיאמר, השני נוח לי והראשון קשה הימנו (כתוב׳ יג ו). טען והזיע והית ריחו קשה, אמר קונם צמר ופשתים עולים עלי (נדרי ז ג). השוכר את החמור להביא עליה חיטים והביא עליה שעורים חייב וכו׳ מפני שהנפח קשה למשאוי (ב״מ ו ה). אלו לא היה סיחון קשה ושרוי בחשבון קשה שהרי המדינה קשה, ואלו לא היתה המדינה קשה וסיחון שרוי בתוכה קשה היה שהמלך קשה, עאכו״כ שהמלך קשה והמדינה קשה (ספרי דבר׳ ג). והרי יריחו היתה בכלל ולמה יצתה, שהיתה קשה כנגד כולם (שם שם כב). אותו היום היה קשה לישר׳ כיום שנעשה בו העגל (ירוש׳ שבת א). קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג (ר׳ שמעון בן יוחי, ברכ׳ ז:). הרגיל בעדשים וכו׳ אבל כל יומא לא, מ״ט משום דקשה לריח הפה (ר׳ יוחנן, שם מ.). ויגד משה, דברים שקשין לאדם כגידין (שבת פז.). עשרה דברים קשים[1]) נבראו בעולם, הר קשה ברזל מחתכו, ברזל קשה אור מפעפעו, אור קשה מים מכבין אותו, מים קשים[2]) עבים סובלים אותם, עבים קשים רוח מפזרתן, רוח קשה גוף סובלו, גוף קשה פחד שוברו, פחד קשה יין מפיגו, יין קשה שינה מפכחתו, ומיתה קשה מכולם (ר׳ יהודה, ב״ב י.). קשה רימה למת כמחט בבשר החי (רב יצחק, שם עז.). קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עריות (ר׳ לוי, שם פח:). קשה גזל

---

[1]) [לפי רש״י בבבלי (שבת לו:): נימין קשין שבשדרה של חזיר ע״כ. ואמנם לא מן הנמנע הוא שיש כאן שם לעור החזיר בזיפיו או לחלק ממנו שנמכר כך לאוגדי מברשות, וצ״ע.]

[2]) [ואולי עקר הנסחה: קשה ערף.]

[2]) [אמנם אין מאמר זה מבחין בין הוראותיה השונות של המלה, וכן מדבר בו גם על הברזל הקשה ממש, וגם על מים ועבים, רוח ומיתה הקשים וכדו׳.]

[2]) [ובשפות אחרות משמש הצרוף מים קשים למים שאינם נוחים לרכך ולהמס חמרים שונים, ובארמ׳ של תעודות יב מיא קשיא הוא כנוי למפלי המים שבנילוס שקשה לעבור אותם.]

הדיוט יותר מגזל גבוה (סוט׳, שם שם). בוא וראה כמה קשין גירושין, שהרי דוד המלך התירו לו ליחד ולא התירו לו לגרש (ר׳ שמן בר אבא, סנה׳ כב.). קשה היא המחלוקת כדור המבול (ר׳ אמא בשם ריב״ל, מד״ר בראשי׳ כו). בשם שהסנה קשה מכל האילנות וכו׳ כך הי׳ שעבוד מצרים קשה לפני המקום (ר׳ אליעזר, שם שמות ב). לא הוציאו וכו׳ אלא בניסן שהוא כשר לצאת בו לדרך, לא חמה קשה ולא צנה קשה (ר׳ עקיבא, שם במד׳ ג). מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה (שם שה״ש, עד שהמלך). בוא וראה כמה קשה השחד שמעור את העינים (ר׳ ישמעאל ברי יוסי, תנחו׳ שופטי׳ ח). שקשה הבן הרע לאביו (מדרי תהל׳ ג). מוליך ומביא (את העֹמר) כדי לבטל רוחות קשות, מעלה ומוריד כדי לבטל טללים קשים (בשם ר׳ יוסי בר חנינא, פסיק רב׳, העומר, לב.). — *וקשה לדבר פלוני, לגוף וכדו׳, בנגוד אל יָפֶה, עלול להזיקו: ברישין קשין לשינים ויפין לבני מעים (ברכ׳ מד:). שהיין קשה לבני מעיים (שם לה.). חמין רובן קשה לגוף ומיעוטן יפה (דא״ר ז). — *ובמשמ׳ חזק בכחו ובהשפעתו, בעל כח התנגדות: קשה היא התפילה שביטלה את הגזירה (ר׳ הונא, מד״ר בראש׳ עא). קשה כחן של צדיקים שיכולין לשמוע את קולו (של הקב״ה) (תנחו׳ ויקרא א). קשה יראתנו שעמדה על עצמה, קשה יראתנו שלא שלטה הפרענות בה (פסיק׳ ר״כ, ויהי בחצי הלילה, צוכר, קה:). — *וְקָשֶׁה דבר פלוני לעשות בו כך או כך, לקנותו וכדו׳, וקשה הוא האדם לעשות כך או כך: ארבע מדות בתלמידים, מהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכרו בהפסדו, קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו, מהר לשמוע וקשה לאבד חכם, קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק רע (אבו׳ ה יב). דברי תורה קשין לקנות בכלי זהב ונוחין לאבד בכלי זכוכית (אלישע בן אבויה, ירוש׳ חגי׳ ב א). שהלבנים קשים לכבס יותר מן הצבועין (ר׳ צדוק, שבת יט.). — וקשין (איש ואשה) לזווגן כקריעת ים סוף (ר׳ יוחנן, סוט׳ ב.). — *וְקָשֶׁה האדם לכעס או לרצות, שלא בקלות יכעס או יתרצה: ד׳ מדות בדעות, נוח לכעוס ונוח לרצות יצא הפסדו בשכרו, קשה לכעוס וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו, קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבו׳ ה יא). — *וקשה בעיניו שיעשה כך וכך: מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד (ר׳ אלעזר, ברכ׳ לא:). — ובלא פעל: בא וראה כמה קשים מזונותיו[1] של אדם שנשתנו עליו סדרי בראשית (רב יהודה, שבת נג:). קשין נקביו של אדם כיום המיתה וכקריעת ים סוף (ר׳ אלעזר בן עזריה, פסח׳ קיח.). קשה גליפת שפתים שהוא שקול כנגד בריותו של עולם (ר׳ חמא בר חנינא, פסיק׳ רב׳, אנכי אנכי, קנג.). — וקשה עליו הדבר: אם ראית תלמיד שלמודו קשה[2] עליו כברזל בשביל משנתו שאינה סדורה עליו שנאמר והוא לא פנים קלקל וכו׳ (ריש לקיש, תענ׳ ח.). — ובתה״ס, בְּקָשֶׁה, לא בנקל, לא בנחת: שלוה תשמישו בנחת ולוה תשמישו בקשה (שמואל, עירוב׳ סג:). — *וקשה לפלוני, קָשֶׁה בעיניו, יש לו קשיה ותמיהה: מעשה באשה אחת וכו׳ וטהרה ר׳ עקיבא, ראה תלמידיו מסתכלין זה בזה, אמר להם מה הדבר קשה בעיניכם, שלא אמרו חכמים הדבר להחמיר אלא להקל (נדה ס ג). מעשה בכהן גדול שהאריך בתפלתו ונמנו אחיו הכהנים ליכנס אחריו וכו׳ אמרו לו מפני מה הארכת בתפלתך, אמר להם, קשה בעיניכם שהתפללתי עליכם ועל בית המקדש שלא יחרב (יומ׳ נג:). בימי ר׳ דוסא בן הרכינס התירו צרת הבת לאחין והיה הדבר קשה לחכמים, מפני שחכם גדול היה וכו׳ (יבמ׳ טז.). וזו היא שקשה בדיני ממונות (ב״ב קכח:). קשה בעיניכם שדחיתי את אויבי בקש (סוכ׳ כז:) — ובסהמ״א: שאין דבר קשה מעין רעה (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 149). קשה היא הליצנות שתחילתה יסורין וסופה כלייה (שם שם, 176). מה לאותו האיש לעשות עבודה קשה הזאת (שם שם, 238). למלך שהיו לו שני לגיונות קשין, אמר המלך אם דרים הם במדינה עמי עכשיו בני המדינה מכעיסין אותי והן עומדין עליהן ומכלין אותן (קבוץ הגדות ירושלמי, שם שם, 413). כל שקשה גוצת[3] (הלכ׳ פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 69). נוח לקנות שונא וקשה לקנות אוהב, נוח לעלות לבימה וקשה לירד (ילק׳ שמעי, דברי

[1] [כאלו במקו׳ קשים מזונותיו להנתן, וכדו׳.]

[2] [אך עי׳ קהה, תערות.]

[3] [תרג׳ מן הארמי׳ שבתו״מ: כל דאלים גבר (רב נחמן, ב״ב לד:).]

תחמה). הם ענו לו א' ק ש ה וא' רכה כדי שלא יבינו בדבר (ברלמים רנתי, אלבק, 152). יום פלוני יפה לתחתיל מלאכה, שעה פלונית ק ש ה לצאת וכו' (רש"י, ויקר' יע כו). בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד, ק ש ה עלי פרידתכם (הול, שם כג לו). אע"פ שהיה רואה שלפני הקב"ה ק ש ה לא נמנע מלהלום כל פתחיות וכל שעריה יחד (הול, תהל' עד ו). שהיה בית המקדש מתרוקן מאד וגנאי הדבר ו ק ש ה בעיניו (רש"י, ביל' טו:, ד"ה הללו בעלי מלרם). ק ש ה לר"ת מה מועלת תפלת לר"מ ור' יהודה דקאמר בפ"ק דר"ה הכל נידונים בר"ה וגזר דין שלהם נחתם בי"ה וכו' (תוס' סנת יג., ד"ה רבי יהודה). ק ש ה לר"י מנ"ל לר"ל דרבנן דרשי הכי (שם סט., ד"ה אמר קרא). ולא יכאיב גופם בעבודה ולבם בדברים ק ש י ם (רמב"ם, דעות ו י). ק ש ה לי בזה אם הכל טמא וכו' מה צורך לומר וכו' (ראב"ד על הרמב"ם, כלים טו ה). כי למצליחים יבא על הרוב להם בגורל היותר טוב וההפך לאנשים ה ק ש י יום (רלב"ג, משלי יו). כי כל הראיות שמביא התלמוד סייעתא ללשון זה הם ק ש ו ת ללשון ראשון, ועל תירוצים דחוקים אין לסמוך (סמ"ג, מ"ע סג). הלוך בשליחותי כדי שידעו הכל ש ק ש ה הוא מי שנמנעה ממנו התשובה (מדה"ג שמות ד כח, הופמן, 40). מכאן שהדבור ק ש ה (שם שם). ויצעק אל ה', מיכאן אתה למד שאין הצדיקים ק ש י ם לקבל (שם שם יח כה, 169). לומר לך שהיו (סיחון ועוג) ק ש י ם ולא פייעו זה את זה במלחמה (שם דבר' א ד, הפגלה, 7). —ואמר הפיטן: באת (המנורה) מ ק ש ה, בידו נתעקשה ובת ניתקשה (ינאי, אור מרחם, קרוב' במד', זולאי, קסח). — ואמר המשורר: ק ש ו ת במצפנם ופימו יענה רבות (רמב"ע, על אף משכאינו, ברודי, כ). —*ובקצור קָשֶׁה, מ"ר קשים, במשמ' מטבע קשה[1], מטבע של מתכת, בנגוד אל שטרות כסף של ניר: וקנס חמשה ק ש י ם באם לא ישלם ר"י בכל שבוע ושבוע שנים וארבעה גדולים טפלים עד תשלום סך שבעים וחי כנ"ל, וכמו כן בקנס חמשה ק ש י ם על דמ"י אם יעבור (פנקס קראקא תפג, אולס"ם 7, 629). בקנס שלשת ק ש י ם על קופת הקהל ועשרים ק ש י ם לקופת הצדקה ושלשים ק ש י ם לסקרבל וכו' (שם שם, 633).

1) [עפ"י הלעוית hard cash, harte Taler, וכדו'.]

קִשּׁוּא, עי' קִשֻּׁא.

קַשּׁוּב, עי' קַשָּׁב.

א. *קִשּׁוּט, קישוט, ש"ז, — א) שה"פ מן קִשֵּׁט[1], פעלת המְקַשֵּׁט, נתינת תכשיטים ועדיים: הנאת ק י ש ו ט עלי לעולם אם אתקשט ושבועה שלא אתקשט (רב יהודה, נדר' פ:) — ב) תכשיט, עֲדִי, Schmuck; ornement; adornment: אשה חשובה נהגית מריח ק י ש ו ט י ה ל' יום (אביי, כתוב' עא:). כמה ק י ש ו ט י ן[2] קשטתי אתכם (רבי, מד"ר איכ', מה אעידך; פסיק' ר"כ, נחמו, בובר, קכד:). —ובסהמ"א: כי כונת כל מטיב לזולתו מבני אדם היא לתועלת עצמו תחלה ולקנות ק ש ו ט נאה לעה"ז או לעה"ב (ר"י א"ת, עבודת האלה', פתיח'). — ואמר הפיטן: הרחק באור תמודים ק ש ו ט לשון למודים (מרדכי, לאינה ורלאינה, יול' א פסח). מה יפו ק ש ו ט י ך בעז ותפארת (שמעון בר יצחק, לאינה ורלאינה, יול' שבת מוה"מ פסח). — *מלאכת הקִשּׁוּט, Kosmetik; cosmetique; -ic: ראיתי להעתיקו בהיות רב התועלת הנמשך ממנו במלאכת הרפואה ובמלאכת ה ק ש ו ט ומלאכת האלקימיאה (הקד' לתרגום ספר הרפואות לאלזהראוי). — ג) *כמו א. אֱמוּת[3], ברור האמת: הזיכוך והקישוט וכו' והקישוט הוא שיתרשם בנפש האמת הברור עד שיגלו לה האמתיות האלהיות, גם כל המציאות כלו על סדרו (הקדמת ר"י אלבלג לפ' דעות הפילוסופים לאלגזלי, 10). שההצלחות כולן בזויות בערך אל ההצלחה הנצחית שהיא הצלחת האחרית התלויה בשלימות הנפש, ושלימותה הוא בזכוך ו ב ק ש ו ט וכו' ו ה ק ש ו ט הוא לילך בדרך טובה וישרה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ז).

ב. *קִשּׁוּט, קישוט, ש"ז, — שה"פ מן קָשַׁט[4], פעלת הקוֹשֵׁט, הַמְכַוֵּן כיורה בקשת: אמר

1) [עי' ק ש ט, הערה.]

2) [בפסיק' רב' (אנכי אנכי קנה.): ש ק י ש ט אותם הקדוש ברוך הוא בכל מיני תכשיטים.]

3) מן [קְשֹׁט, קֻשְׁט וכדו' במשמ' אמת.]

4) [עי' ק ש ט, הערה.]

אברהם וכו' לאיזה מקום נלך, א"ל הקב"ה למקום שאני קושטך, ואין הלשון הזה (מוריה) אלא לשון קישוט שנאמר וכו' או ירה יירה (ר' יהודה בן פלמה, חכמוי בוצר, וירח מה).

קְשׁוֹט, עי' קֹשֶׁט.

קֹשִׁי, קישוי, ס"ז, — א) מצב האשה המקשה לילד: כמה הוא קשויה וכו' אפילו ארבעים וחמשים יום (נדה ד ה). אין קישוי יותר משתי שבתות (ר' יוסי לר' שמעון, שם שם). כמה יהא קישוי ויהא תלוי בולד, אפילו ארבעים וחמשים יום (תוספת' שם ה ט). דאע"ג דמתחיל קישוי בשלישי ושפתה מעת לעת טמאה (נדה לז:). — ב) מצב הדבר הקשה, וביחוד מצב אבר הזכרות שנתקשה, Härte ; dureté ; hardness: אין אונס לערוה לפי שאין קישוי אלא לדעת (רבה, יבמ' נג:). — ובסהמ"א: ואמר רב אשי מערה בעצמו בקישוי[1]) לא משכחת לה כלומר בקישוי גיד וכו' גיד בלא קישוי נקרא מת (ר"ח, סנה' נה.). נעוץ צפרניך בקרקע עד שימות האבר ויסור קשויו ואח"כ תפרוש (הוא, שבועי יח.). אם ישמש אדם באבר מת כלומר בלא קישוי בעריות פטור (הוא, שם שם), שהוא צריך להוסיף על מזונות אשתו בימי קישויה (רש"י ב"ק כט., ד"ה גבי מזונות). והשיג בחוש מישושו קרירותה וקשויה (של האבן) (ר"י א"ס, מו"ה, היסוד י). היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי לא יפרוש מיד והוא בקישויו שהנאה לו ביציאתו כביאתו (רמב"ם, איסורי ביאה ד יח). יוליד דם ממוצע הגוף ויורחק המותרות ויועיל לקישוי האבר (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה פרק שני, מלב). והיבש נוטה קצת אל החמימות, ישבור כח הקשוי ומיבש הזרע (שם שם, כסבר). שכל שהקישוי נעשית לדעת היתר ואח"כ נאנס בהיותו עומד בקישויו ודאי אונס גמור הוא (מגיד משנה על הרמב"ם, איסורי ביאה א ט). — *ובמשמ' קֹשִׁי המעשה, ההכנה, Schwierigkeit ; difficulté ; -y: שבזמן שאדם כותב לחבירו תיבה בלא נקודות אינו יודע מה ענינה וכו' ואם יש בה מלך אז יודע הענין בלא קשוי (הוריה הקורא, דרנבורג, 53).

[1]) [בגוף הבבלי: בקושי, עי' קֹשִׁי.]

קִשּׁוּר, עי' קִשֵּׁר.

קָשׁוּר, עי' קָשַׁר.

***קְשׁוּשָׁה**, קישושה, קְשׁוֹשֶׁת, ש"נ, מ"ר קישושות[1]) —קנה קש וגבבא: אין מלקטין עשבים מגבי חוצב אבל מלקטין הימנו קישושות (תוספת' שביעי' ב יד). צינור שעלו בו קוצים וקישושות דורסו ברגלו בצינעא כדי שיצאו מים וילכו להם (ר' מנחם, שם ערוב' יא י). — ובמשמ' אגד של קני עץ שנותנים על השבר לְיַשְּׁרוֹ ולרפאו: מה בין סולם לקישושות, סולם יש בו ממש, קישושות אין בהן ממש (ירוש' שבת ה ג). מה בין קישושות לקמיע מומחה (ר' חניני', שם שם). מה בין קישושות לאגד שעל גבי המכה (ר' אבדימי, שם שם). אית תניי תני אין יוצאין בקישושות, אית תניי תני יוצאין (שם שם). ועי' קָשִׁישׁ.

קָשׁוֹת, סס"ס, עי' קָשָׁה.

א. ***קָשׁוֹת**, ש"נ, — תכונת האדם הקשה: הקשות, הכילות, הקנאה, השנאה, החרטה (תקון מדה"נ לרשב"ג, חול' פולק, יט).

ב. **קָשׁוֹת**, עי' קְשׁוּתָה.

***קִשּׁוּת**, קישות, ש"נ, - כמו קִשּׁוּא[2]), — צמח מצמחי הדלועים, Gurke ; concombre ; cucumber: הקשות והמלפפון אינם כלאים זה בזה (כלא' א ב). נוטע אדם קישות ודלעת לתוך גומא אחת (שם ג ה). והקישות והמלפפון מין אחד, ר' יהודה אומר, שני מינין (תרומ' ב ו). התורם קישות ונמצאת מרה, אבטיח ונמצאת סרוחה, תרומה ויחזור ויתרום (שם ג א). אוכל פועל

[1]) [מלה זו באה אך במ"ר בכתיב קישושות, ואמנם אפשר שבאה יו"ד בכתיב במק' שוא, ולפי זה תוכל להיות צורת מ"י קְשׁוּשָׁה, קְשׁוֹשֶׁת, קִשּׁוּשָׁה ואף קְשׁוֹשֶׁת, קִשּׁוֹשֶׁת, ואולי האחרון נכון. ואכן בכמה משמושי המלה בא במקומה קשישים ואף גשישים (עי' גָּשִׁישׁ) וגם קשקשים או (כנראה בטעות) קסקסים, ואפשר לקים את הצורות קשושות וקשקשים וגם קשישים אם נבין את שתי המלים במשמ' קני קש וגבבא, ואמנם הַשפעה גם צורת המלים וגם הוראתן ע"י גשיש. וגם אפשר שאין גשיש(ים) בעקר אלא מבטא של קשישים במשמ' קנים של קש, שהשתמשו בהם לתת חוזק ועטוף רך לאבר השבור.]

[2]) [עי' קִשּׁוּא, הערה.]

קישות אפילו בדינר (ב״מ ז ה). כשות של קשות והנץ שלה טהורה (עקצ׳ ג ח). קשות שנטעה בעציץ והגדילה ויצאה חוץ לעציץ טהורה (שם שם ט). חלוקת מן הפלטר מעשר מכל דפוס ודפוס, אם היו מביאין וצוברין לפניו נוטל מכל קישות וקישות ומכל אגודה ואגודה ומכל תמרה ותמרה (תוספת׳ דמאי ה ז). אין לך מר בקישות אלא פנימי שבה (ר׳ יוסי, שם תרומ׳ ד ה)... קישות של תרומה שנתערבה במאה קישות של חולין וכו׳ הרי אלו יעלו (שם שם ה יד). עיסה שקראה שם חלתה בצפונה וכן קישות שקרא שם תרומה בצפונה הרי זה אין חבור (שם, עבו״י ג ח). אדם נוטל מעה אחת מפיטמה של קישות ונוטעה והיא נעשית אבטיח (ר׳ יודן בר מנסה, ירוש׳ כלא׳ א ג). ניחא אבטיח ונמצא סרוח, אלא קישות ונמצאת מרה, לא מעיקרא היא מרה (שם תרומ׳ ג ח). קישות טמאה שנפלה לתוך מאה קישואין טהורין הואיל ואינו מקפיד על תערובתו מעלה (שם שם ד יג). א״ר חנינת ר׳ היה לוקח קישואין בכורות למלכות וקובע מעשר שני שלחן על כל עוקץ ועוקץ, ראה אותן כאילו הן חתוכות, ר׳ יוחנן בעי שלימות ואת אמרת חתוכות, א״ר יונה, ויאות, אלו שנים שהיו שותפין בקישות אחת, לזה חלק אחד ולזה ט׳ חלקי׳ שמא הוא אומר לו טול חלקך ואני חלקי (שם מע״ש ד ח). זה אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות ולא צנון לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, דאמר מר, צנון מחתך אוכל, חזרת מהפך מאכל, קישות מרחיב מעים, והא תנא דבי רבי ישמעאל, למה נקרא שמן קישואין מפני שקשין לגופו של אדם כחרבות, לא קשיא, הא ברברבי הא בזוטרי (ע״ז יא.). צנון שחתכו בסכין שחתך בה בשר אסור לאכלו בכותח, והני מילי צנון, דאגב חורפיה בלע, אבל קישות גריר לבי פסקיה ואכיל (חזקיה בשם אביי, חול׳ קיא:—קיב.). —זבסהמ״א: (פועל ששכרוהו בעלים) לא יאכל קישות הראשון שלקט, אלא יתן תחילה לכליו של בעל הבית (עוחו״מ שכירות שלו).

קְשׁוּתָה [1], ש״נ, — צורה כדמות קֶשֶׁת, קטע של עגול: בארבעה דרכים המדידה נקבצת ואלו הן, המרבעת, והמשלשת, והעגלה, והקשותה (מסכת המדות א, 54). והקשותה כד׳ פנים, בקשת, וביתר, ובחץ, ובגג (שם שם). (הרוצה למוד השדה) הקשותת כיצד, נותן החץ על היתר שניהם כבת אחת ומצרף אותה בתוך חצי החץ ומעמידן לצר, וחוזר ולוקח חצי היתר וצורפו בתוך עצמו ומחלק על י״ד והעולה מוסיפו על העומד והעולה היא המשיחה (שם ג, 53). אם היתה הקשותת חסרה משליך חצי מחצי חוט העגולה וכו׳ ואם היתה הקשותה יתרה משליך חצי חוט העגולה מחצה וכו׳ (שם ה, 46).

1) [בעקר נק׳ מן קָשׁוּת, ת״ז, בדמות קשת.]

כשח [1], ממנו קָשַׁח, ״קֶשַׁח, ״קַשְׁחָן,

קָשַׁח, קל לא נמצא.

—הפע׳, הִקְשִׁיחַ [2], תַּקְשִׁיחַ, — הֵסִיר, הִתִּיק, losreissen; arracher; to tear away: למה תתענו יי׳ מדרכיך תַּקְשִׁיחַ לבנו מיראתך (ישעי סג יז). הִקְשִׁיחַ בניה ללא לה לריק יגיעה בלי פחד (איוב לט יו). —ובסהמ״א [3]: אל תוסף עוד התל כיעלה אשר הקשיחה תאות העולם ללא לה והזניחה תבל ועמלה (עמנואל, מחברת ג, 20). נשים רחמניות הן מאד על צאצאי מעיהן וכו׳ מחלב שדיה תניקהו ג׳ שנים גם תקשיחהו לכל עמל ותלאה (ר״ש בלוך, שבילי עולם ב, כח.). להקשיח את הברזל ולעשותו מוצק יבינו יותר מחרשי אירופא (שם שם, כט.). כי ההרגל הקשיח לבותם (של הודיים) לשאת עמל ותלאה

1) [עי׳ בהערה לפעל.]

2) [אין פועל זה לשון קישוי הלב אלא לשון הסרה, כהוראת הפועל גשח בסורית שפירושו: קרע, התיק, וכן בישעיה סג, יז: תקשיח לבנו מיראתך, פירושו: תסיר לבנו, תקרע לבנו מיראתך (דברי טורטשינר, ספר איוב לט יו). וכך נכון ת״י לישע׳: לא יתפני לבנא מדחלתך, ע״כ. אך שאר התרגומים הקדומים והמפרשים הבינו את המלה על פי דמיונה אל קשה, כגון השבעים לישע׳: εσκληρύνας (תקשח), וולג׳: indurasti, רש״י: לשון אימוץ לב, וכדו׳. ורד״ק כאלו מצרף את שתי ההוראות: ענין אכזריות ורחוק הלב מהדבר הנאהב, ע״כ, והשמוש בסהמ״א קרוב אל קשה, אף שיש בו גם מענין הרחוק והעזיבה.]

3) [עי׳ בהערה הקודמת].

מנעוריהם ולבלתי יתאוננו (שם ג׳ מז.).—ואמר הפיטן: מוכרך אל תוניחנו, מיראתך אל תקשיחנו (ינאי, קרובי ויקר׳, זולתי, קסע—קעו). נחם כיונת אלם, יצפצף כעגור וכסוס, והיה כי יראה הרוחה והכביד את לבו והקשיח (רסע״ג, אם לפי בחרך, תוכחה, סדור רסע״ג, סו). ראה בניו נהרגים לעיניו ומה יקשית ומה יתאפק שדי אבינו אתה ואיך נחשב כיתומים (יוסף בן אביתור, את מי זכחה, סעס״ם 15). כי אשר יאהב יוכיח והוא כאב את בן ירצה, ואם בראש לב מקשיח בסוף מקים מעפר דל (ר״י נגארה, יגדל כח כה, עולת תמיד, פזמ׳, כח). — ואמר המשורר: ותקשיחו אמנים לבבות כאבנים לאכל בשר בנים ולחם בנתיהם (רמב״ע, תחלת ואחרית, נרודי, נה). ירך עליהם לב נדיבותו אבל אתו עלי הונו כצר יקשיח (הוא, אקיר, שם, סה). יום אור בהיר אז עת זמיר יד עמל לא יניח; לא ירח יקר מזהיר יגון מלב מקשיח (ר״י הלוי, יום אור, דיואן ג, 38). וכימה תקשר מעדנים ותקשיח ונגדה יפתה כסילה ומושכותיו (ראב״ע, יבחם אל, כהנא א, 195). כאלו לא ילרתני בעצב שכחתני ותקשיחה עמלה (עמנואל, הברכת הזמן, מחברת א, 7). — ואמר המליץ: אל תקשיח לבך לשועת דל ואל תעלים עיניך מאביון (ב״ז, ב״ם ד ג).

—קַל, *קָשַׁח, — כמו הפע׳; ואמר הפיטן: קשח לב להחפיש רצוצים, קמטו במעש פעלם רועצים (יהודה בר מנחם, אבי הומה, יול׳ לשבת הגדול, ומז׳ איטלי א, ל:). רחץ רבנו בדם צר פעמיך לקשחה, וטבול ידיך בשמן ישע למשחה (JQR July 1918, עמ׳ 157).

—בינ׳ פעו׳ *קָשׁוּחַ, — מוצק וקשה: והם על הרוב רמי הקומה, אינם מטוענים בשר אבל מוצקים וקשוחים לכל עמל ועבודה (ר״ש בלוך, שבילי עולם א, מצרים, יז:).

—נִפע׳, *נִקְשַׁח, — נִקְשֶׁה: בותו (של חלב הכבשים) ממוסך ומתוק וכו׳ ומרכך את האיברים הנקשחים (אסף, 16.). ולהרבות לרחוץ במרחץ כי ימציא מנוחה לגוף לרגוע ויתיר את האיברים הנקשחים מרוב הליכה (שם, 37:).

***קֶשַׁח**, ש״ז, — קְשִׁי וְהַרְחָקַת לֵב, ואמר הפיטן: תם כותי בשבי אל חפן אל קשחי, הצמח עוז למלכי והרם קרן משיחי (רסע״ג, איכה רמוזותי קליס׳ פ״ב, סדור רסע״ג, סכז).

***קַשְׁחָן**, ש״ז, — קשה לב, אכזר: רחמן הוא ולא קשחן ואכזר (קטע מזמן הגאו׳, סעדיאנה, שכטר, 72).

קשט [1]), ממנו *קִשּׁוּט, *קָשַׁט, *קִשֵּׁט, קֹשֶׁט, קְשֹׁט, *קָשְׁט, *קַשְׁטָנִית, *תַּקְשִׁיט.

***קָשַׁט** [2]), פ״י, — א) ירה בקשת, כִּוֵּן, schiessen, zielen; tirer, pointer; to shoot, aim: יש מויק שהוא פורח באויר כעוף וקושט[3]) כחץ (מד״ר במד׳ יג). (אשבילך) ואורך, שאני קושטך לדרך טובה (תנחו׳ בובר, לך לך ז). מהו מוריה, אמר אברהם לפני הקב״ה, רבון העולמים, לאיזה מקום נלך, א״ל הקב״ה, למקום שאני קושטך, ואין הלשון הזה אלא לשון קישוט, שנאמר לא תגע בו יד או

---

[1]) [עקר משמ׳ השרש הזה כנראה יִשֵּׁר, ומכאן קְשֹׁט בעקר ישֶׁר, ומכאן אמת, והפעל קִשֵּׁט, יִשֵּׁר ותקן, ואח״כ אף פֵּאֵר ושִׁפֵּר בקשוטים, ובמקום קְשֹׁט, קֹשֶׁט, בעבר׳ ובארמ׳ ואף בסור׳ של א״י ובערב׳ קשט a), בא בסור׳ הבבלית קושתא בתי״ו, ובתו״מ נשמעה ק על יד ט לפעמים כמו כ, ומכאן תַּכְשִׁיט; ואף כִּשֵּׁט במקום קִשֵּׁט: מצינו שהקב״ה מברך חתנים ומכשט כלות (מד״ר ברא׳ ח, תיאודור, 67), וכן בסור׳ חדשה, ובשמרונית בא אף כשת במקום קשט, וכן למשל בא שם כשית במובן טוב ונאה (עי׳ דברי ז. בן־חיים, תרביץ י, 368) וזה כנראה אף מקור הדרוש שפרשו בו האשה הכשית (במד׳ יב א) בספרי (ועי׳ רש״י), אשה נאה, וכנראה יש לפרש מן קשט אף קְשִׁיטָה, עי׳ שם.

אך למעשה אין קשט, קשת, כמשמ׳ זו, ישר, אמת, מקורית בעבר׳, אלא שאולה מארמ׳, ואף איננה מקורית בכל שפה שמית אחרת; ומצד אחר מורים כמה שמושים בתו״מ ובסור׳ על הקשר שבין משפחת מלים זו אל קשט, ככתיב אחר במקום קֶשֶׁת, שיורים בה חצים בקו ישר. ועל כן יש לראות את כל השרש קשט אף במשמ׳ ישר, אמת וכו׳ לא כקדום, אלא כמשני, נגזר מן קשת, קשט במשמ׳ הירויה הישרה, כחץ מקשת. ולפי זה סודרו גם הוראות המלים.]

[2]) עי׳ בהערה הקודמת.]

[3]) [בתנחו׳ (נשא כג): וקושש, אך בובר (שם כז): קושט, עי׳ הערתו.]

---

a) قسط

ירח ירה (ר' יהודה . בן סלמה, ספ ויקח מה). — *ובהשאלה, קשט לדברים, קלע אל האמת, כִּוֵּן לאמתו של דבר, treffend sagen ; dire proprement ; to say appropriately : אברהם יצחק ויעקב היו אוהביו של הקדוש ברוך הוא, אברהם קרא לבית המקדש הר וכו' ויצחק קרא אותו שדה וכו' ויעקב קרא אותו פלטין וכו' אמר לו הקב"ה, אתה קורא אותו בית עד שלא נבנה, חייך שאני בונה אותו וקורא אותו בית יעקב וכו' ואף אסף ק ש ט [1]) לדברים ולא הזכיר בתרועה אלא יעקב (פסיק' רב', הרכינוי' אים שלום, קפח :–קפו.). — ובפתח"א : כל ימי הייתי עסוק בפסוק הזה ולא הייתי יודע לאיכן הוא ק ש ו ט [2]). עד שבא הרוכל הזה והודיעני (בשם ר' ינאי, קטעי מדרשים מהגניזה, יעקב מן, HUCA יד, 327). —ב) הורה באמת : מאיכן ק ש ט ה ק ו ש ט הזה שתהא עבודה בבכורות, מן הדין קרייה, כי לי כל בכור וכו' (ר"י, ירוש' מגי' א יג). — ובינ' פעו' קָשׁוּט, מכֻוָּן, ישר ופשוט, וגם במשמ' מוכן ומתֻקן : לפני החכם ק ש ו ט ה ומוכנת אורח חיים (רס"י, משלי יח כז). ואדונו כתב כי דין פשוט וק ש ו ט דראובן נוטל ב' שלושים וכו' (מרדכי כתוב' רלז). — ואמר הפיטן : ק ש ו ט י ם וקשורים (ינאי, קרוב' במדי, זולאי, קעז). סוד שלישים אמרים ק ש ו ט י ם, הורדת היום לקץ ארבעים פשוטים (רסע"ג, אזהר מיוס, סלים' יוה"כ, סדור רסע"ג, רלד). בחורי חניטי, ילדי מעוטי, בעדת ק ש ו ט י, כללי ופרטי (רסב"ג, פזומי פליטי, ביאליק–רבניצקי ב, 220). ידיו ק ש ו ט ו ת מקבלות הגיונים, שוקיו רמו להדוך גאונים (משלם בר קלונימוס, גן נעול אום, יונ' ב פפח). יאתה רממות לרם בכחו ישגיב ומי ק ש ו ט שנון שבחו להשגיב (קלונימוס מלוקא ?, יאתה תהלה, קרוב' שחר' יוה"כ). מאכלת לקוחה וצואר לשחיטה פשוט, נתכפת סמיכה ולקרץ אב

1) [כך הנוסחה הנכונה, ולא כנסות הבלתי מדויק שבמדרש תהלים פא : ואף אסף ק י ש ט א ת ד ב ר י ו. ולא צדק בכר (Ex. Term. II, עמ' 196) בבארו בטוי זה כלשון קשוט ושפור בדבור סתם.]

2) [והעיר שם מן : בויק"ר היכן הוא פשוט, אולם הסגנון כאן הוא מקורי, היינו להיכן הפסוק מורה, מכוון, ע"כ.]

3) [עי' פִּעֵ'.]

ק ש ו ט (בנימן בר זרח, אמונים, סלים' מנח' יוה"כ). —פִּעֵ', *קִשֵּׁט, —א) כמו קל : הם נוטלין ו מ ק ש ט י ן עליו חצים ואיכפת [1]) לו, שנאמר לא יבריחנו בן קשת, והם נוטלין אבני קלע וזורקין עליו, והוא סבור שהן כקש (פסיק' ר"כ, פסקא אחריתא דסוכות, בובר, קפח). הורני ה' דרכך, אמר דוד לפני הקב"ה, רבונו של עולם, אם ראיתני יוצא מן הדרך, ק ש ט נ י בשבילך, הוי הורני ה' דרכך (מדר' תהל' פו). במשמ' לחץ, כקורת החצים שהכל מ ק ו ש ט י ן [2]) בה והיא עומדה (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 267). — ב) קשט את עצמו או זולתו, שם לו כלי פאר, התקין לו עדיים [3]), schmücken ; orner ; to adorn : במדה שאדם מודד בה מודדין לו, היא ק ש ט ה את עצמה לעברה, המקום נוולה (סוט' א ז). באומות אדם מ ק ש ט את אשתו ומוסרה לאחר, אדם מ ק ש ט את עצמו ונמסר לאחר (ספרא ויק, קדושים פרק יא). למלך שזימן את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן, פיקחין שבהן ק י ש ט ו את עצמן וישבו על פתח בית המלך וכו' שמח המלך לקראת פיקחים וכו' אמר הללו שקישטו את עצמן לסעודה ישבו ויאכלו וישתו, הללו שלא ק י ש ט ו עצמן לסעודה יעמדו ויראו (ריב"ז, שבת קנג.). היא (סוטה) ק ש ט ה לו פניה לפיכך פניה מוריקות (רבי, סוטה ח :). התקוששו וקשו וכו' ק ש ט [1])

1) [צ"ל : ולא איכפת, וכן בילק' שמעי (איוב' תתקכז).]

2) [צורת פוּעַ' במקום פִּעֵ'. ובמד"ר (איכה ג, דכך קשתו) : מ ק ו ש ש י ם, ועי' ג. קָשַׁשׁ.]

3) [גם זה בעקר : הכין, התקין (עי' הערה לשרש), וכך אפשר להבין צרופים כגון קשטו עצמן לסעודה, ומעין זה בארמ' שבתו"ם.]

1) [אמנם בחלק מן המקורות (צ"מ קז :, ב"ב ס:). נדפס כאלו בבנין קל, ק ש ו ט עצמך וכו', וכן נוהג הפתגם בפי העם, וכן ברש"י (צפני' ב א) (ובקצת דפוסים : ק ש י ט, אך ביתר המקומות (סנה' יח., יט.) ק ש ט, וכן בצורת המאמר המובאת לקמן בגוף ראשון נ ק ש ט, וברב כתבי היד והדפוסים של מדר' תהל' (עי' הערת בובר למזמור נג) : אם תרצה ל ק ש ט את אחרים ק ש ט עצמך תחלה וכו', ע"כ. והואיל ואין קָשַׁט בקל במקום אחר בתו"מ משמש במשמ' זו, ואף לא במשמ' יָשַׁר ותקן וכדו', ישר לראות כאן בנין פִּעֵ', וכן גם לוי, יסטרוב ומלונים אחרים. ואמנם גם צורה זו של המאמר, הדורש ק ש ש

עצמך ואח"כ קשט אחרים (ר"ל, סנה' יח., וסס יט.). מעשה ברבי טרפון שישב ושנה לתלמידים ועברה כלה לפניו, צוה עליה והכניסה בתוך ביתו ואמר לאמו ולאשתו רחצוה וסכוה וקשטוה וכו' (אדר"נ מא). מצינו שהקב"ה מברך חתנים ומקשט[1]) כלות (רבי אלעזר, מד"ר ברא' ח). קישטה (הקב"ה את חוה) ככלה ואח"כ הביאה לו (לאדה"ר) (סס סס יח). את סבור שמתחת חרוב אחד או שקמה אחת הביאה לו, אלא משקשטה בכ"ד מיני תכשיטין אח"כ הביאה לו (רבי חמא בר חנינא, סס סס). בנוהג שבעולם כלה מקשטין ומבשמין אותה ואח"כ מכניסין אותה לחופה (ר' לוי, סס שמות כג). כל המנבלת עצמה בימי נדתה רוח חכמים נוחה הימנה, כל המקשטת עצמה בימי נדתה אין רוח חכמים נוחה הימנה (סס במד' י). התקששו וקשו, נקשט[2]) עצמן ואחר כך נקשט אחרים (ר' יהושע, סס איכי ג, כפסוקה דרבינו). לאשתו של בולדרים שהיתה מקשטת עצמה בפני שכינותיה, אמרו לה שכינותיה בעליך אינו כאן, בפני מי את מקשטת עצמך, אמרת להון בעלי מלח הוא, אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבוא ונמצא עומד למעלה מראשי, לא מוטב שיראה אותי בכבודי ולא בניוולי (בר קפרא ורבי יצחק בר קפרא, סס קהל' קדרא תליתאה, בכל עת יהיו בגדיך). מה אעידך, מה תכשיטים שלא קישטתי אתכם (פסיק' רב', אנכי אנכי, קנג:–קנד.). בשעה שיצאו ישראל ממצרים ובאו למדבר סיני וקבלו את התורה, באותה שעה קישטם הקדוש ברוך הוא בשלש עשרה תכשיטים (רבי תנחומא ברבי, סס קנד.). הסוס הזה את ממתגו והוא בולם, מכשכשו והוא בולם, מקשטו והוא בולם (פסיק' ר"כ, זכור, כד:). — ובפסה"א: משל למלך שהיה מאכיל ומשקה את בנו ומקשטו וכו' (רש"י, שמות לב לא). אמ' לו הקב"ה (למלאך המות) לך וקשט עצמך בסימני המיתה

במשמ' קשט, אינה כנראה המקורית, כי בא המאמר גם בפעל קַשֵּׁשׁ עצמו בארמ', עי' א. קַשֵּׁשׁ ובהערה שלקמן.]

1) [תיאודור (עמ' 67): ומכשט.]

2) [במקום אחר (ירוש' תענ' ב א) בארמ': נתקושש גרמן עד דלא נקושש חורנין, ע"כ, ועי' הערה לעיל ולערך א. קַשֵּׁשׁ.]

וכו' הלך וקישט את עצמו[1]) ועמד על פתחו של ר' יהושע בן לוי, אמ' לו, הקב"ה שלחני ליקח את נפשך, אמ' לו חוס ושלים, איני מוסר נפשי בידך וכו' מיד עלה לרקיע וכו' אמ' לו הקב"ה לך וקשט עצמך בסימני המיתה ולך וקח את נפשו וכו' (ספר המעשיות, גסטר, 96). כל המקשט את גופו כדי להתגאות הרי זה שוכח השם ב"ה (אורחות לדיקים, שער הגאוה, ב.). כשראתה שמסר כל מה שיש לו בידה, מיד שבעה נפשה וכו' קשטה עצמה והטיבה דרכה ולא גנבה עוד (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, ענעלאו, 341). — *ובהשאלה: ואילו היינו מעלים בלבינו כי השקפת המלכים על הנסתר ממצפונינו כהשקפתם על הנראה מגופינו, לא היינו מתעכבים לקשט מצפונינו כרצונם ממנו (ר"י א"ח, חו"ה, השבון הנפש ג). — ואמר הפיטן: גם עשתונות קשטנו והכננו סתרי טוחות (אליה ב' שמעיה, יי אלהי ישראל, סליח' ד עמי"ת). קדוש מארצו קצע קרוצו, קוממיות הפריצו, קשטו ממערצו (שלמה הבבלי, אל נשא, יוצ' שבת בראשית). רחק מעשק והיה תם, קשט מעבדיך והצדק אותם (שמעון בר יצחק, תחנו, סדר ב שבועות)[2]). — *וְקִשֵּׁט מדות האל ודיניו[3]), צִדֵּק אותם: מפני קשט, לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטובה לא יהרהרו האומות אחריך אלא יקשטו דיניך ויאמרו יפה היטב להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות (רש"י, תהל' ס ו).

—פע', *קֻשַּׁט, בינ' מְקֻשָּׁט, — א) יָרוּי, מְכֻוָּן: מהו המוריה, אמר רבי שמעון בן יוחי, בארץ שהיתה מקושטת כנגד מזבח של מעלן, או ירה יורה[4]) (פסיק' רב', נחדש השביעי, איש שלום, קע.).— ב) שקשטו

1) [בבבלי (כתוב' עז:) אין בטוי כזה.]

2) [רמב"ע (אזרח, סעה"ס 83) כותב: הציקוהו מסות ולא זע מפניהם, היות גר זרעו בארץ לא להם, קשטו יהי דן כי עבדים בחם הם חזקי מצח וקשי לב, ע"כ. וברודי שם מנקד: קִשְׁטוֹ ומבאר (סס עמ' 212) כאלו הכונה הבטיח לו נאמנה, ואין זה מסתבר. ובמחזור אויניון, מגן ליוה"כ, מנקד קַשְׁטוֹ. אך לפי הענין אולי הנכון קְטָטוֹ או קִטְטוֹ יחי דן, כלו' ידין את ריבו, או את יריבו.]

3) ע"פ מד"ר (ברא' כח), עי' התפ'.]

4) [ת"י: יתקשטון.]

אותו, שקשט את עצמו בעדיים: למלך שכעס על אשתו וחזר' בבית אביה, אמר לה הוי מקושטת בתכשיטיך כשתחזורי לא יהו עליך חדשים וכו' (ספרי דברי מג). למלך שאמר לאשתו תהא מקושטת ומתוקנת לפני וכו' כך אמר הקב"ה לישראל, בני, הוו מתוקנים ומקושטים לפני במצות (מסכת תפלין, ז' מסכת' לקירכהיים, 21). יצאת מקושטת כזונה (מד"ר ברא' פ). ונערה יוצאת מקושטת ומכוסמת ומפתה אותו (שם במדי כ). — ובפהמ"א: שאותן שבעת ימי המלאים היה משה מקריב קרבנות ואהרן ובניו מקושטים ככלות (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 83). ואל תסתכל בנוי אשת איש, ולא במקושטת בבגדי צבעונין (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, 482). — ואמר הפיטן: גלתה מארצה כלה מקשטת, בעון מעשרות ושמטה (ר"א קליר, איכה ישבה חבללת, קינ' ת"ב). [1]

—התפ' *הִתְקַשֵּׁט. — א) קִשֵּׁט את עצמו: המדיר את אשתו שלא תתקשט באחד מכל המינין יוציא ויתן כתובה (כתוב' ז ג). ואלו נדרים שהוא מפר וכו' אם אתקשט ואם לא אתקשט (נדר' יא א). כל שיש בידו אומנות למה הוא דומה, לאשה שיש לה בעל, בין שמתקשטת ובין שאינה מתקשטת אין הכל מסתכלין בה, אם אינה מתקשטת היא תהא לה מאירה, וכל שאין בידו בידו אומנות למה הוא דומה, לאשה שאין לה בעל, בין שמתקשטת ובין שאינה מתקשטת הכל מסתכלין בה ואם מתקשטת היא תהא לה מאירה (ר' יוסי בשם רבן גמליאל, תוספת' קדוש' א יא). מנין היתה מרים יודעת שפירש משה מפריה ורביה, אלא שראתה צפורה שאינה מתקשטת בתכשיטי נשים, אמרה לה, מה לך שאין את מתקשטת בתכשיטי נשים, אמרה לה אין אחיך מקפיד בדבר, לכך ידעה מרים וכו' (ספרי במדי לט). למלך בשר ודם שאמר לאשתו הוי מתקשטת בכל תכשיטיך וכו' (שם דברי לו). והאיש לא יתקשט בתכשיטי נשים (שם שם רכו). והדוה בנדתה, זקנים הראשונים אמרו, שלא תכחול ולא תפקום ולא תתקשט בבגדי צבעונין (שבת סד:). רפת בקר פטורה מן המזוזה, ושהנשים מתקשטות בה חייבת במזוזה (יומא יא.). דבוותיה דקתני אם לא אתקשט, אם לא אתקשט בנפט, לכלוך הוא, אמר רב יהודה דאמרה וכו' הנאת קישוט עלי לעולם אם אתקשט היום ושבועה שלא אתקשט (נדר' פ:). בכל יום ויום היה (ר' עקיבא) מביא חבילה של עצים, חציה מוכר ומתפרנס וחציה מתקשט[1] בה, עמדו עליו שכנין ואמרו לו, עקיבא, אבדתנו בעשן, מכור אותן לנו וטול שמן בדמיהן ושנה לאור הנר, אמר להם, הרבה ספוקים אני מסתפק בהן, אחד שאני שונה בהן ואחד שאני מתחמם כנגדן ואחד שאני ישן בהם (אדר"נ ו). מפני מה האשה מתקשטת ואין האיש מתקשט, אלא שהאשה נבראת מן האיש והאיש נברא מן האדמה, מה הבשר הזה אם אין נותן בו תבלין כל צרכו הוא מבאיש, כך היא האשה אם אינה מתקשטת מבאשת, והאדמה אינה מבאשת, כך הוא האיש (שם נוסחה ב, פרק ט, שכטר, 24). ביון שגדלו עונות באו השונאים היו (בנות ציון) מתקשטות ויוצאות לפניהם כזונות (מד"ר ויקר' עז). אשר, תרשיש, וצבע טפח שלו דומה לאבן יקרה שמתקשטות בו הנשים (שם במדי ב). כלום האשה מתקשטת אלא לבעלה (שם שה"ש, משכני). מה כלה זו מתקשטת בעשרים וארבעה תכשיטים וכו' (ר"ש בן לקיש, שם שם, כפת תנופנה). ומהיכן היו בנות ישראל מתקשטות ומשמחות לבעליהן כל מ' שנה

---

[1]) [במד"ר (ברא' כח) כתוב: אין הקב"ה נפרע מן הרשעים עד שהוא קורא אנאליגין (בילק' שמע' איוב תתקכ נכון: אולוגין, כתב אשמה) שלהן מלמעלה ואח"כ הוא נפרע מהן, שהקב"ה הופך את יום ללילה ותקשיטן לפורענות ואח"כ הוא נפרע מהם, ע"כ. ובמק' ותקשיטן בא נ"א והשקיטן (ואף השקיען, הקטינן, ובילק' שמע' שם והתקינן), ובטעות ראו בזה פעל (כך גם תיאודור בהוצאתו), אך בלי ספק אין כאן אלא ש"ע הַשְׁקֵט, הַשְׁקֵט (מן בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם (ישעי' ל יה)) עם כנוי: האל הופך יום ללילה ואת הַשְׁקָטָן (של הרשעים) לפורענות. אין אפוא הפע' של קשט במקורות.]

[1]) [השמוש קשה, ואולי יש כאן איזו ט"ס (אולי בהשפעת הצרוף קשט בחצים, במקום וחציה לוקח גחלים והיה הבית מתקטר (?) בהם, והשוה את הנאמר על הלל (יומא לה:): חציו היה נותן לשומר בה"מ והציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו.]

שעשו ישראל במדבר וכו' (שם שם, נדל וכרכם). כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון, כשהיתה אחת מהן מתקשטת היתה מטה לכאן ולכאן כדי להראות תכשיטיה (פסיק' ר"כ, והאמר ליון, צוכר, קלב.). —ובספה"א: ומעטים הם הנמצאים בבני אדם שנתקשטו בתכשיטי החכמות (אבוקאל דונם בן תמים, פי' ילירה יו). בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות (רש"י, שמות לח. ח). וכן שיפליג להתקשט במלבושי' ומרחיב במשכנים וכו' (ר"י א"מ, חו"ה, עבודת האלהים ז). מי שמתקשט במה שאין בו יגלוהו עדי הבחינה (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער הסוכף, 76). ובמקום שאין דרכן להתקשט אלא בכחילת שתי עינים והוציאן להתקשט, עד שיוציא כדי לכחול שתי עינים (רמב"ם שבת יט י). והיתה (בת שבע) מיתקשטת במאה וחמשה בשמים (קטעי מדרש והגדה, גנזי שכטר א, 166). שלא יהיה מתקשט בקומתו הזקופה אשר נעדף בה מבעלי חיים (ר"א הקרא', גן עדן, תפלה, פתיח', ע:). מתקשטת תמיד לפניו בענות (ר"י אלנקאוה, מנור"מ ד; ענעלאו, 447). —ואמר הפיטן, כלום היית יפה מיוסף הצדיק ומיפה שנתקשטה לו אדונתו ותלוף בגדים להראותו להשיאו ולפתותו (ארעדה ואפחדה, קליר' מחר' יוה"כ, מחז' איטלי ב, קח.). —ב) במשמי התאפת: נתת ליריאיך נס להתנוסס מפני קושט סלה, נסיון אחר נסיון וגידולין אחר גידולין וכו' בשביל שתתקשט מדת הדין בעולם, שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה להעשיר מעשיר, למי שהוא רוצה מעני וכו' אברהם כשרצה עשאו מלך, כשרצה עשאו עשיר, יכול את להשיבו ולומר לו, יכול את לעשות כמו שעשה אברהם (מד"ר ברא' כט).

***קֻשָּׁט** [1]), ש"ז, — כמו קַשָּׁת, יורה בקשת: אשרי מי שהוא ראה במפלתה של תרמוד שהיא היתה שותפת בחרבן הבית הראשון ובחרבן הבית השני, בחרבן ראשון העמידה שמונים אלף קשטים ובחרבן השני העמידה שמונת אלפים קשטים (כ' יוחנן, ירוש' תענ' ד ה).

1) [וכן בסורי קַשָּׁטָא.]

קֹשֶׁט, ש"ז, —יורית הקשת, בצרוף כִּפְנֵי קֹשֶׁט. ישר כחץ מקשת, pfeilgerade ; tout droit ; straight as an arrow: נתתה ליריאיך נס להתנוסס מפני קֹשֶׁט [1]) סלה (תהל' ס ו). ועי' א. קֹשְׁט, הערה.

קֹשְׁט, ש"ז, — יֹשֶׁר, אֱמֶת, Geradheit ; rectitude ; straight forwardness: להודיעך קֹשְׁט [2]) אמרי אמת להשיב אמרים אמת לשלחיך (משלי כב כא). — ובספה"א: נשענתי בקשט נתיבה ומעגלי מישרים (מכתב חסדאי בן שפרוט למלך הכוזרים). —ואמר הפיטן: שברך בפושעים אשר צידקת הרבה מאד בקושט [3]) אשר ריביתה (ינאי, שברך באם, קרובי בראש', זולאי' כח). תולדות קושט ושקר, קושט לאל ושקר לאליל (הוא, תולדות אהוב, שם שם, לז). קושט אשריך ישראל, ראשית קודש ישראל (הוא, אתה אלהי, שם שם, נ). קושט לפני אב הנעים, רך הניכר במעלליו כי נעים (הוא, אתה אומר, שם שם, כא). קדוש לימדו שליחות הקושט ודיברת האמת

1) [מתרגמים ומפרשים נחלקו בפרוש המלה: מפרשים עברים הבינוה כלשון אמת וצדק; ת"י: מן בגלל קושטיה דאברהם; רש"י: לקשט מדותיך בעולם שכשתתן להם הטובה לא יהרהרו האומות אחריך אלא יקשטו דיניך ויאמרו יפה היטב להם כי הם עמדו לו בכמה נסיונות; אך השבעים: ἀπὸ τόξου ; מפני קשת, ואחריהם הלכו גם הולג', הפשיט' ורב החדשים. ואולם פרושים אלו אינם יוצאים ידי הענין, המדבר על נס להתנוסס, כלו' על הרמת נס ודגל. אך נס כזה (השוה שאו נס ציונה וכדו') שמש להורות את הדרך הישרה, את הכוון אל המטרה הרצוית; משמוש כזה דוקא (עי' הערה לשרש) נולדה בשרש קשט, שעקרו קֶשֶׁת, משמ' זו של יֹשֶׁר ואמת. ולפי זה ההגדרה כאן. ובספה"א השתמשו במלה על פי פרושי המפרשים העברים.]

2) [כתב ריב"ג (הרקמה יא, וילנסקי, קלג): וכאשר הניעו הענין נמשכה הקמצות אשר היתה כאין כאשר היא בקוף קשט אמרי אמת ושבה חולם, ותיטב בעיני בקשט אמרי אמת שיהיה מוקל מן קשט סלה, וכי בעבור שהקלו אותו, ר"ל הניחו עינו, נדחק החלם ושב קמץ גדול ע"כ. וכונתו שהפך החלם של קשט במבטא כאלו לקמץ חטוף (שהרי קמץ קטן בלשונו זה צירה). ועי' בהערת וילנסקי בהוצאתו].

3) [כאן וכשאר הדגטאות מפיוטי ינאי נקד המו"ל: קוֹשֶׁט.]

(הוא, בתוס ולדק, קרובי שמות, שם עמ). קושט ענוים ירשו ארץ, רועי אמונה ירעו בארץ (הוא, קרובי במד׳, שם, רכו). אנא זכור אווי חפתך, הקם קושט מלתך, כונן משוש קריתך (משלם בר קלונימוס, ברח דודי אל מכון לשבתך, גאלה ב פסח). בקראי ענני יום להפגיעם צדקך וקשטך למען תצדק בדברך תזכה בשפטך (רשב״ג, אלהים אלי, שעה״ש 45). נשמת קשטך לכבל בניך למדתם קדושתך מקדשת (ראב״ע, נשמת אל, איגר 164). פנה למזרח העזרה לגלות הסתום וקשטו (הוא, אזכירה קדר, שם 233). קושט אומר כשיפר, קיים וחזק בצפר (יהודה בר מנחם, אור ישראל, יוצ׳ א שבועות, מחז׳ איטלי׳ א, קמח). —ואמר המשורר: ואבדה דת יקותיאל וקבר קשט יאשיה (ר״מ הנגיד, הבמות, ברודי׳ 6).

קְשֹׁט, קְשׁוֹט [1]), ש״ז, — כמו קְשֹׁט, ואמר הפיטן: מלכותו בו הכל עבדיו כי קשוט הם כל מעבדיו, נאמן הוא ונאמנים עדיו (ינאי, אוס אפר נקרא, קרובי דבר׳, זולאי, כמח).

¹) [ע״פ הארמי שבמקרא (דני׳ ב מז; ד לד), בתפלה ובתו״מ.]

קַשְׁטָנִית, עי׳ קַשְׁתָּנִית.

קֹשִׁי, ש״ז, *קושי, — תכונת הדבר והאדם הקָשֶׁה, קשה הלב והערף, מרי, אכזריות, Härte, Trotz, Grausamkeit; dureté, opiniâtreté, cruelté; hardness, obstinacy, cruelty: אל תפן אל קְשִׁי העם הזה ואל רשעו ואל חטאתו (דבר׳ ט כז). — ובתו״מ: אמר משה, אשמעה מה ידבר האל ה׳, בקושי הוא מדבר ברחמים הוא מדבר, אשמעה מה ידבר האל ה׳, א״ל הקב״ה, משה, שלום אני מדבר (תנחו׳ בובר נשא כח). אל תבט בקשי ערפם, שנאמר אל תפן אל קשי העם הזה וכו׳ (שם, הוספה לפרשת שלח יד, מח.). — *ובמשמ׳ קשוי אבר: מאי תיבעי לך בקושי לא משכחת לה, כי משכחת במשמש מת (רב אשי, סנה׳ כה.). — *וקֹשִׁי, כמו קִשּׁוּי, מצב האשה המקשה ללדת, ודם הקֹשִׁי, דם שראתה האשה בהקשותה ללדת: המקשה בתוך שמונים של נקבה, כל דמים שהיא רואה טהורים עד שיצא הולד ור׳ אליעזר מטמא, אמרו לו לר׳ אליעזר, ומה אם במקום שהחמיר בדם השופי, הקל בדם הקושי, מקום שהקל בדם השופי אינו דין שנקל בדם הקושי (נדה ד ו). הלכה כרבי יוסי וכו׳ בקושי ובקידוש וכו׳ קושי דתנן כמה יהא קישויה וכו׳ (יבמ׳ סג.). קושי סמוך ללידה אין זו יולדת בזוב (נדה לו:). תשב, יש לך ישיבה אחרת שהיא כזו ואיזו זו, זו קושי בימי זיבה (ר״ל, שם שם). —ובה״פ, *בְּקֹשִׁי [1]): בקושי התירו לנחם אבלים ולבקר חולים בשבת (רבי חנינא, שבת יב:). ואין מזכירין בשלשה ראשונות ובשלשה אחרונות אלא בב׳ ימים טובים של ר״ה וביום הכפורים בלבד, ואף באלו בקושי התירו (סופר׳ יט ח). — *בְּקֹשִׁי קְשָׁיִין: קח לך, אין קח אלא לקיחה, לפי שאין חבר נקנה אלא בקשי קשיין [2]) (ספרי דבר׳ שה). — ובספה״א: וידבר אתם קשות, שדבר בקושי (ברא״פ רבתי, אלבק, 203). ונלחמים בם בכל מיני קושי (רס״י, שמות יח ח). כי מרוב שיחי דברתי לפניך קושי (הוא, ש״א א יו). ולפי שהם תוכחות קושי קראם חזון שהוא קשה (הוא, ישעי׳ א א). בקושי, בקשיו של אבר (הוא, סנה׳ כה.). וכורך אדם בגד על רגליו ויוצא בו שהרי קושי הארץ מגיע לרגליו ומרגיש שהוא יחף (רמב״ם, שביתת עשור ג ז). מעוברת שהתחילה להצטער ואחזוה חבלי לידה והתחיל הדם לצאת קודם שתלד, אותו הדם הוא הנקרא דם הקושי וכו׳ אבל אם הפילה אין קושי לנפלים (הוא, איסורי ביאה ז א). ראתה יום אחד בלא צער ושנים בקושי וילדת וכו׳ (שם שם ג). מי שנשבע שלא יפרוש לים מפני כביד אב ואם ולאחר כן קושי הזמן גרם לו ונשבע לפרוש (שאלה בתשו׳ רמב״ם קט, א״מ פרימן,

¹) [ספק הוא אם צדקה ההנחה, שאף בברייתה זו בא בקשי, בקושי כמשמ׳ בדחק (כמו שכנראה יש להבינו במס׳ סופרים המאחרת וכשמוש הבטוי אצל רש״י ובספה״א בכלל). כי כל יתר שמושו של בקשי בתו״מ אינו במשמ׳ זו, אלא בהוראה: כשדבר זה או זה הוא קשה, כשהאשה מתקשה ללדת וכדו׳, וגם כאן אפשר להבין: כשהמצב קשה, כשהאבל קשה, בזמן שקשה לנחם אבלים ביום אחר באין ברירה וכדו׳. וגם את דברי הספרי, אין חבר נקנה אלא בקשי קשיין, אפשר לפרש: אין חבר נקנה אלא עד שהוא נבחן בעת צרה קשה (כשמוש כמה פתגמים קרובים בכל הלשונות), ועל כן בחר משה ביהושע שהיה גברתן כמשה, וצ״ע.]

²) [עי׳ בהערה הקודמת.]

103). כי הוא עורר את תאותו ומשסה את יצרו ומביא את עצמו לידי קושי ותאוה (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ד, 78). מעשה בעני אחד שהיה מספר לחבירו דלותו ומתרעם ומתאונן מעניותו ובוכה לקשי יומו (שם שם, 240). —ואמר הפיטן: קושי גאוות רוח גסה, גיטפוש כבנות אשר פתהן ניתמסה (ינאי, אמנם, קרובי ויקרי, זולאי, קמ). קושי רוח (הוא, אמוריס, קרובי דברי, שם, רלז). וראה את עניי ואל תראה את עוני, ופנה אל עשקי ואל תיפן אל קשיי (רסע"ג, הבקשה השניה, סדור רסע"ג, עה). תיתך נקת מכל מום והזכותה אך להבר תוצה למחניך טמאי קושי (הוא, אנכי אם אוכלה, אזהרות, שם, קלז). וכל שר מכתם לקשי יומי נהה, יום עברה היום ההוא (הוא, איליל, סליח' ח"ב שם, שיט). קושי לגיונך שנוי ותמור, ריבך לא לנצח שמור (שלמה הבבלי, אם עוניכו ענו בנו אתאנו לך, סליח' יום ז). הטוב לשקוד עון לפקוד לבן רמה ותולעת ומה מריו ומה עניו תנה קשיו במגרעת (רמב"ע, מרי הגיון, דוקס 66). זרה קשים במצול ים ואל תדינם בקצפך (ר' לוי בן יעקב אלתבאן, לך עיני, מבחר, ברודי, קכח). ויראו בענוי וקושי נורא עלילה, או גדלתו הפליא והאיר אפלת (יקותיאל בר יוסף, ויוסע אומן, מעריב ליל אחרון של פסח). חיי מררו בקשי[1] בשעבוד מלכות עגלה (מרדכי, מעוז צור, זמר לחנכה). — ואמר המשורר: ואתמה מודוני אחרי ואת ומקשיי בפגעי בו פגיעה (ר"ש הנגיד, גמוגוהי, בן תהלים שם, ששון, מז). אנושים וענושים בקשים, אמלים ועמלים במרים רסב"ג, אנושים, סעה"ם 51). רעוץ ורצוץ חליו ועדיו ראוי לשלם נשיו בקשיו (שם שם).—ותה"פ בְּקֹשִׁי, במשמ' בדֹחַק[2], שלא מרצון, schwer, kaum; avec peine; with difficulty: שאי אפשר לירד לגאי שביניהם אלא בקושי גדול (רש"י, שמות כח כח). שאין לחם כדי צרכיהם ומתפרנסים בקושי (הוא, ברכ' יז:) בקושי הוא מגרשה (הוא, גיטי עד.). מדמהדרי כולי האי מי יפתח את אחאב משמע דבקושי גדול נענש (הוא, שם קב:). כסלו הוא החדש השלשי, ירבה בו המנהג בן נמשי, ושחין רע שירפא בקשי (ראב"ע, שמעו כא, כהנא א, 182).

[1]) [עי' הערת פר בסרורו לנקוד חמלה קשי.]

[2]) [עי' בהערה לעיל.]

—יוֹקְשִׁי, מ"ר קְשָׁיִים, במשמ' מעצור ומכשול במעשי האדם וכדו', Schwierigkeit; difficulté; -ty, נוהג בספרות ובדבור.

קְשִׁיבָה, ש"נ, — שה"פ מן קָשַׁב, כמו שְׁמִיעָה: אין אומר ואין דברים ואין קשיבה למעלה שנאמר בלי נשמע קולם, אבל למטה יש להן קשיבה שנאמר בכל הארץ יצא קום (מדה"ג, ברא"ש א יז, מרגליות, מד.). אזונם, ענין שמיעה וקשיבה, מלשון יאזין ואת (באור המלות בס' בחינת עולם לר"י בדרשי, פרק טז).

קֻשְׁיָה[1]), ש"נ, — דבר קשה, ענין קשה: את הדבר הקשה יביאון אל משה, אמר לו הקב"ה, משה, אתה דן את הקושיות[2]) הרי בנות צלפחד באות לשאל בדין שאפילו תינוקות של בית רבן משיבין עליו ואין אתה יודע מה להשיב (מדה"ג שמות יח כו, הופמן, 198). — ובמשמ' ענין שמתקשים בו בלמוד, התקשות ותמיהה בדבר תורה, שאלה על דבר קשה: וכשאתה מסיר מן האמצע סתם גוי אנס הוא נתפרקו כל הקושיות כאשר פירשנו (תשו' הגאו' הרכבי, 262). פרשה זו אליהו עתיד לדורשה כלומר שיש בה קושיות (רגמ"ה, מנח' מה.). ועמדו הקושיות הללו בלא פירוק (ר"ח, שבת לז:). פי' ברברבתא כלומר בקושיות (הוא, ביצה כה.). דבר קטן הויא דאביי ורבא, פי' הקושיות שהיו נושאין ונותנין בהן אביי ורבא פשוטות וסדורות ומכוונות היו ביד רבן יוחנן בן זכאי וכך היו מתעסקין בהן (ערוך ערך הוייא). שכן דרך הש"ס, המקשן מהפך הסברא כאן כדי שיקשה ובמקום אחר מהפכן לפי הקושיא (רש"י, שבת קד.). ואמוראין שבארץ ישראל לא היו בני מחלוקת וכו' ומיישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוקין (הוא, ב"מ פה.). ורב אשי ורבינא סידרו שמועות אמוראין שלפניהן וכו' והקשו קושיות שיש להשיב ופידוקים שראויים לתרץ

[1]) [ע"פ הארמ' קְשְׁיָא במק' קֹשִׁי בעבר'. בדבור היהודי נוהג גם המבטא קַשְׁיָה והוא ע"פ תזו"נ הארמ' קַשְׁיָא, שמרבים שמושיו בתו"ם, כגון: היא גופא קשיא, לא קשיא, ועוד.]

[2]) [בספרי דבר' יז: אתה דן דין קשה וכו'.]

וכו' וקבעו הכל בגמרא וכו' ואותן שאמרו לפניהם הקושיות והתירוצין שעליהם לא קבעום בגמרא וכו' (הוא, שם סו.). קושיותי תירוץ הן ואינן צריכות תירוץ (ס' היסר לר"ת, שו"ת כו א). הז', אנשים שהוסיפו על כל מה שזכרנו בעיון התלמוד והשתדלו בגרסתו וקריאת הלכותיו מבלי ספוק קושיותיו ופתח סתומותיו (ר"י א"ת, חו"ס, עבודת האלהים ז). וחזרנו לקושיות שהקשינו קודם לכן מבטול המחשבות וההכנות (ר"י עקנין, פי' לצות 3 עז, 69). ותשובת אלו הקושיות כבר פירשום אחרונים וכו' (שם שם). למוד תשובות לפרק בהם הקושיות שמקשין המינין ומשיבין עלינו (שם שם יח, 82). לפיכך צריך אתה להשתדל לדעת פירוק הקושיות ומילוק הספקות ביגיעת התלמוד עד שתדע דרך האמת (שם שם, 88). כי האדם יתחדשו לו ספקות רבות בעת הדרישה מהרה ויבין ג"כ הקושיות במהרה, ר"ל סתירת מאמר מן המאמרים (ר"ם א"ת, מו"נ א לד). ומשם נסעתי אל קלעה ושם ר' יוסף מקור הקשיות ולשונו כחרב פיות (ר"י פריזי, שער מו, בכ"י ביה"ם ליליך, מסברת אברהם שכטר, ידיעות ביבליוגרפיות וכו'). כשם שנפלאה פיסקה זו שלנו בעיניכם, כך נפלאה קושיא זו בעיני הרבה (הסו' רמב"ם קמג, א"ס פרימן, 138). מצאנו קושיא גדולה בראש פרק אלו נערות וכו' יורנו מורנו ורבינו תרוץ הקושיא (שאלה שם קנג, 146). וזאת תשאלה והקושיא ודאי ראויה היא לעיין בה הרבה וחכמים גדולים כבם הם שיקשה עליהם דבר זה (הסו' שם שם). ותסור קושית צדיק ורע לו (רמב"ן, הקד' איוב). שרבו המחלוקות והדעות והקושיות (רס"ע פלקירא, המבקש, קס). שחכמינו ע"ה עיינו בדברי זה האיש במה שרצה להעזר מן המקראות ואיך דברי רבותיו סוברים דעתו והקשיות שהעמים לנמשכים אחרי הראייה (ר"א הקראי, גן עדן, קדה"ח ד, ה:). ואלו הם פוגותיו וקושיותיו ושבושיו וכו' (שם שם). ועוד הקשה וכו' ולפי קשיתו הנה האליה תקרא בשם חלב וכו' ואלו קשיות ראוגות לתינוקות (שם שחיטה כא, לז.). ויש בזה הפסוק שתי קשיות (שם טנאה וטהרה ז, קג.). וכן התלמיד לפי רשולו פעמים יצאו לו בלבולים וקושיות בפרשה או בהלכה (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, שופטים, קסח.). ולפי שחכמי העיון חולקים על זה ומקשים מדרך השינוי והרבוי הנמשכים לידיעת הפרטים, אמר כמתרץ קושיתם זה הפסוק וכו' (שם, כלכים, קעט:). שעל פי דרכו ואת ישיגוהו קושיות עצומות אם היה כפשוטו (רשב"ץ דורן, אוהב משפט, באורים לאיוב א ה, מו.). ובזה אתם רוצים לרפאות קושיתי ולא תוכלו להרפא בזאת הטענה כי אני יודע שהיא שקר (שם שם, פח.). לעת עתה לא דברתי רק בענין האצילות לבד, ואם נבא לבריאה יצירה עשיה ירבו למעלה קושיות ותמיהות עד אין קץ (רמח"ל, חוקר ומקבל, 3). — ״וארבע הקשיות הפותחות במה נשתנה בסדר ליל פסח.

קֻשְׁיָה, ש"נ, — כמו קְשִׁי, קְשִׁי עֹרֶף, ואמר הפיטן: לא ריחקתם כרעתם, לא קילעתם כקשייתם (ינאי, לא תיעבתם, קרוב' במדי, זולאי, ריז). על חטא שחטאנו לפניך בקשיית[1] עורף (הוא, על חטא, קרוב' לימים נוראים, שם, שכב).

א. **קִשָּׁיוֹן,** ש"ז, — כמו קְשִׁי: קשה וכו' ענין קשיון הוא לפי הענין (מנחם, מחברת קוף, קסח). אשר טענת ואמרת מזה הקשיון והמניעה, אין לזו הטענה מע' (ישועה בן יהודה הקראי, העריות, VI). יסרם (הקב"ה את דור המדבר) על רוע קשיון לבם האמולה (ר"י הדסי, אשכל הכפר, דבור לא תחמוד, אות ל). — ואמר הפיטן: עשה עמי אות בצביון ולעתו חש עלי קשיון (ר"א קליר, איכה אם אסר, קינ' ט"ב). קשיון ערפו הקשה והכביד (בנימן, יוצ' יספות, עושה שלום ז פסח, מחז' איטלי א, קכה). מרי שגיון וחטא קשיון סלח עליון והורני (בשירי רמב"ע, דוקס, 65). — ואמר המשורר: ראה טורי ברב טוב תסגר לפי עסקי וקשיון העבודה (ד"ח של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 85).

ב. **קִשָּׁיוֹן,** ש"ז, — כמו הֶקֵּשׁ, הֶקְשֵׁה, בהגיון משפט הגיוני בנוי ע"פ חקי ההגיון מהקדמות ותולדה: אם יטעון טוען ויאמר כי האמנתי בעלה פלונית קשיון על מה שראיתי בעיני בעלה פלונית והקשתי במדעי הקשיון הפלוני, בבר ראוי שנבחון

---

[1]) [ועי' קַשְׁיוּת.]

ונבדוק קשיוניו, אם נמצא שהוא מבטל בהקישו מדע אחר וכו', ראוי שנעזב הדבר המועט וכו' ונסמוך על הקשיון הכללי[1]) (המתרגם הקדום של אמונות ודעות, הקדמת המחבר, MGWJ 1870, עמ' 404). ובאשר בזה הדבר מצאתי זה הקשיון בטל (ר' ברכיה הנקדן, גלגל, פסקה יד). קשיון: קיאס (בערב') (לקוטים מן ספר המלילה לר' שלמה בן ר' שמואל, בכר, 74).

***קַשְׁיוּת**, ש"נ, — תכונת הקָשֶׁה, כמו קְשִׁי, קשי ערף ולב: מלקוש, אמר רב נהילאי בר אידי אמר שמואל, דבר שמל קשיותיהן[2]) של ישראל (תענ' ו.). ויהי רבה קשת, רבה וקשיותו עמו (מד"ר ברא"ש' נג). — ותשב באיתן קשתו וגו', א"ר יוחנן, מי גרם לך להדחות מן האיתנים, קשיות שנתקשית עם אדונתך, א"ר שמואל בר נחמן, נמתחה הקשת וחזרה, הה"ד ותשב באיתן קשתו, קשיותו (שם שם לח)[3]). מקשת אסרו, מקשיותם נמסרו למלכיות (שם איכה פתיח', רבי יוחנן פתח).—ובסהמ"א: תיכף לקצירה חוזרת (האדמה) ומתקשה וצריך לחרוש בה פעולת ב' ימים דוריעה מחמת הקשיות שמתקשת אחר חרישת קצירה (רמב"ם, ב"ב יב.). האי אטום בריאה שאינו מקבל הרוח משום קשיות אי מבצבצא כשרה וכו' (הול' חול' מג:). אם אעלה בקרבך ואתם ממרים בי בקשיות ערפכם אזעום עליכם רגע אחד (רש"י, שמות לג ה). — ואמר הפיטן: ועל חטא שחטאנו לפניך בקשיות עורף (יוה', על חטא, תפלת יוה"כ). רע פרש רשתו, ונחיתה לבשתו, כי באיתן קשתו, נשברה קשיותו (ר"א קליר, אמל, קרובי פורים).

***קְשִׁירָה**, ש"נ, —שה"פ מן קָשַׁר: מה קשירה היתה במשכן, שהיו קושרין את המיתרי'

---

[1]) [והעיר קלצקין: בתרגום ר"י ן' תבון, הקדמת המחבר, ד' לייפציג עמ' י"ב: וכשיאמר אומר האמנתי בכך הקשת על המוחש, והיתה האמונה ההיא מפסדת מוחש אחר, נדון בגדול [כצ"ל] שבשני המוחשים.]

[2]) [צ"ל קשיותן, וכן ברש"י שם ד"ה שמפיל וד"ה דבר.]

[3]) [עי' גם א. קִשּׁוּת, ובהערה שם.]

[4]) [כך במחזורים, ועי' לעיל ערך קְשִׁיָּה.]

(ירוש' שבת, ז ג). קושרין לפני בהמה בשביל שלא תצא, היא קשירה היא נעילה (שם ערוב' ג ג). דרבנן אדרבנן לא קשיא, חבל בחבר מיחלף, עניבה בקשירה לא מיחלפא, דר' יהודה אדרבי יהודה לא קשיא התם לא משום דמיחלפא עניבת בקשירה, אלא עניבה גופה קשירה היא (שבת קיג.). תפילין מאימתי מברך עליהן וכו' משעת הנחה ועד שעת קשירה (מנח' לה:). וקשרתם וכתבתם, מה כתיבה בימין, אף קשירה בימין (ר' נתן, שם לז.). — *קשירת תמה, קשירה יפה: ר' ירמיה אפסקת רצועתה דתפילתה, שאל לרבי בא בר ממל, א"ל, וקשרתם אפילו קשירה תמה (ירוש' מגי' ח ח). וקשרתם כתיב, שתהא קשירה תמה (מנח' לה:). — ובסהמ"א: ופיר' שדאבי[1]) ענפים ארוכים שמשתלחין ומשתדכין[1]) באשר לפניהם כי שידוך[1]) בלשון קשירה הוא (תשו' הגאו' הרכבי תכה, 220). באשר תעשה האם החומלת לבנה ברחיצתו וחתולתו וקשירתו והתרתו (ר"י א"ת, חו"ה, הבטחון, פתיח'). אין הסדר דבר אחר זולתי קשירת נמצאות ואחדותם באיזה אחדות וכו' (אור עמים, לז). — *קְשִׁירַת חבה, התקשרות אנשים זה לזה מתוך אהבה: ולפי שידוע לי קשירת חיבתו (ילקט לוי, תשו' רש"י יג, קבוצ' קונט', ז:). — ואמר המשורר: שלח אותו ויסורו מרגים ומדיינים וקח עליו פשרה ואם אין דעת כי המלכים עלי מלחמתך קשרו קשירה (ר"ש הנגיד, אלוה עוז, בן תהלים יג, פסוק, ח). אנשים לא טרדם מאוים אשר אין לזמן עטם קשירה (עמנואל, מחב' ח, ברודי, רו). ידעו נסתר ופלי, יום קשירת יום בלילה בשֵׁמם יחד והפליא (ר"ש שבזי, מהדר, שירי תימן, 200). —וברפואה, קשירת תחבשת, Verband; bandage; dressing: הקשירה הנקראת בעלת שני פנים ובעלת שני ראשים הוא אשר יעשה בזה בהנחת אצבע הגבנונית אשר תשמר בה השואת העלה על מקומה ויהי' זה באמצעיות מחצית הבגד ואחר יוקח בכל אחד משני המחציתים על הפך הצד ויעשה כריכות בשתי ידים (קאנון ד ה ב ה). — *וקשירה בדרך כשוף: ואם שחוששין לו לכשוף או קשירה נודע למי שהיה נשוי כבר או למי שיודע בעצמו

---

1) [צ"ל שראבי (כבבלי שבת פה:), משתרבין שירוך, מן שָׂרַךְ, סָרַךְ.]

מקדם היות בו תגבורת אנשים ועכשיו נטלת ממנו (טוביה כץ, מעשה טוביה, מעין מתוס ס, קכח.).

***קִשִּׁישׁ**[1], ס"ז, — כמו גְּשִׁישׁ, קשושה, דף של עץ שנותנים על השבר לישרו: יוצא הוא באגד שע"ג המכה ובקשישין שעל גבי השבר (סנת כג.). — ובסהמ"א: ועל הגשיש של מטה, אית דאמרי קשיש וטועין בכך וכו' (רס"ג, זבים ג ח). ועי' קַשְׁקַשׁ.

***קַשִּׁישׁ**[2], ס"ז, — זקן, רב בשנים, alt; vieux; old: רואין כמה בנים יהיו להם, אם הם ג בנים מלבד הקשיש חולקין בד' חלקים (רסנ"ס, ב"ב קמג:).

***קְשִׁישָׁה**, ס"נ, — זְקֵנָה: להתהלל בכבוד גדולת סגולת בלילת הילת קשישת ישישת הקהל הקדוש אשר בקירואן (JQR July 1918, עמ' 175).

***קִשָּׁן**[3], ש"ז, — בעל מום המקיש בקרסליו: שבר רגל, אין לי אלא שנשברה רגלו, הקשן והעיקלן והקולבן מנין, ת"ל איש (ספרא ויק, אמור, פרשה ג).

א. ***קִשְׁקוּשׁ**, ס"ז, — מעשה המקשקש, החופר ועודר תחת האילן: וקשקוש בשביעית מי שרי והא כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה, תשמטנה מלקשקש, ונטשתה מלסקל, אמר רב עוקבא בר חמא, תרי קשקושי הוו, חד אברויי אילני וחד סתומי פילי וכו' (מו"ק ג.). שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, אין לי אלא זירוע וזימור, מניין לעידור ולקישקוש ולכיסוח, ת"ל שדך לא, כרמך לא וכו' (שם שם). — ובסהמ"א:

1) [עי' קְשׁוּשָׁה, הערות.]

2) [ע"פ הארמ' שבתו"מ, ובן בסורי קַשִּׁישׁ ע"מ קַלִּיל, ובמלה שאולה אף בערב' קִשִּׁישׁ a), כהן נצרי. ועי' א. קָשַׁשׁ, הערה. ויש מבטאים היום קָשִׁישׁ.]

3) [במק' זה במשנה (בכורות ז ו): המקיש בקרסליו ובארכבותיו ובעל פיקה והעיקל, ע"כ, ובתוספת' (שם ה ט): ועקלן וקלבן והיקשן.]

a) قسّيس

מתירין גואוות של הקדש, פי' הן נצרים הפרים משרשי אילנות והן קשקושי אילנות (כ"מ, פסח' כו:). יקשקש, היינו עידור אלא שעידור בגפנים וקשקוש בוויתים (רש"י, מו"ק ג.).

ב. ***קִשְׁקוּשׁ**, ס"ז, — כמו נְקִישָׁה, מעשה המקיש, המקשקש ומשמיע קול[1]: פן תנקש, אנקלס תרגם לשון מוקש, ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון, שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסוד הנופל ממנו, אבל בלשון טירוף וקשקוש מצינו נו"ן, וארכבתה דא לדא נקשן (רש"י, דבר' יב ל). לקל טבלא רחטא, פירוש קשקוש הזוג (סוס, מו"ק ע:). — ובסהמ"א: אמנם הקערירות יתייב המנע יציאת האויר המובה וקשקושו וצלצלו (אמו"ר לרמב"ד א ו, 28). — וקשקוש פעמונים: מכמת ימים ושנים היהודים היו מצטערים להרחיק מעליהם קשקוש הפעמונים (שמם לדקם מורפורגו ב, לח:). ולמען יהיה זמן מוגבל לכל וכו' קבענו עת בטול מלאכה לכל, עת קשקוש הווישפר (תקנות קנדיאה, סרטוס-קאסוטו, 67). — ובמש' הפעמון עצמו: קשקש לשון השמעת קול, ופעמונים נקראים קשקושים (ר"ד מן הפסוקים, למח דוד, נכריות, קשקש, רט:). — וקשקוש השִׁנַּיִם: קשקוש השנים בקדחות החדשות כאלו בעליו אוכל דבר, אות בלתי טוב (קאנון ד ג א לז).

א. ***קשקש**[2], ממנו א. *קִשְׁקוּשׁ, א. *קִשְׁקֵשׁ, ב. *קַשְׁקַשׁ.

ב. **קשקש**[2], ממנו ב. קִשְׁקוּשׁ, ב. קִשְׁקֵשׁ.

א. **קִשְׁקֵשׁ**[3], פ"י, — חפר ועדר, umgraben; fouiller; to dig: והשביעית תשמטנה ונטשתה, תשמטנה מלקשקש, ונטשתה מלסקל (מו"ק ג.). יבול לא יקשקש (בשביעית) תחת

1) [עי' גם קִרְקוּשׁ, קִרְקֵשׁ, ב. קִשְׁקֵשׁ, הערות.]

2) [עי' בהערות לקמן.]

3) [כנראה בעקר הכפלה מן נקש, הקיש, במשמ' הכה במכוש, ואולי א. קשקש וב. קשקש שרש אחד הם, שנולד בחקוי קול הדבר המקיש ומכה. ובמקומו אף קרקש, בשכש, במשמ' קרובה.]

חזיתים ולא יעדר תחת הגפנים ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיות לגפנים וכו' (סס סס). השוכר את הפועל לעדור ולקשקש תחת הזיתים הרי זה לא יאכל (ב"מ פט:). — ובסהמ"א: והמקשקש בזיתים אם לחברות את האילן אסור ואם לסתום את הפצימים מותר (רמב"ם, שמיטה ויובל א ז).

—התפ', *הִתְקַשְׁקֵשׁ,—שקשקשו אותו: כשר לי ליהנות מאותן הזיתים. שנתקשקשו בשביעית (ערוך ערך אכך).

ב. קִשְׁקֵשׁ, פ"ע,—הקיש והשמיע קול, klappern; cliqueter; to rattle: לפעמו במחנה דן, א"ר יצחק דבי ר' אמי, מלמד שהיתה שכינה מקשקשת לפניו כזוג (סוטה ט:). — ובסהמ"א: ותפעם רוחו, ומטרפא רוחה, מקשקשת בתוכו כפעמון (רש"י, ברא' מא ח). כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו (הוא, דבר' לב יא). תחת הסיר, תחת סיר נחשת הכפוי על תבערת קוצים והם מקשקשים לתוכה (הוא, קהל' ז ו). ונבחי בה נבוחי, קשקשתי בת בקול (הוא, ברכ' נז.). ונטרפו ינוקא חספא אבתרי', יקשקשו תינוקות שברי חרסים אחריו (הוא, גיט' סט.). נקיש ואתי תיגרא, התגר מקשקש ובא, ואני שמעתי, חכד מקשקש כדרך כלי ריקם שנשמע בו קול הכרח כשמקשקשין עליו (הוא, ב"מ כט.). יקשקש בנכתמיה, יקשקש בכיסוי החצבא על החצב (הוא, ע"ז יב:). כאותו שמקשקש על השער והגברת ישינה בחדרי חדרים ואינו רוצה להקיצה משנתה (מחזור ויטרי, 313). וי לכם עמי הארץ דלא עסקיתו באורייתא לדעת סודותיה ואתם מתפארים להכנס בבה"כ בקומה זקופה ולקשקש באיזורהן וכו' (הקנה, דינים והנהגות התפלה, לו.). ואלו היה בא עם הארץ ממינם וקשקש בכיסו וידיו דמים מלאו היה מקבלו בסבר פנים יפות וכו' (סס, קדוש והבדלה, סג:). ואמר עליו שהוא הומה ומקשקש בפתיות (ר"מ המאירי למשלי פרשה יז מפרשיותיו). ועל דבר זוג המקשקש לשעות והוא עשוי באופן שכשדוחקין בו הוא מקיש כמנין שעות היום וכו' שמותר לדחוק בו בשבת כדי שיקשקש לידע השעה הנצרכת (ר"י עמדין, שאילת יעבץ בסג). עדיין צחצות קולך הסוחר מקשקשת באזנינו (ישראל משה חזן, שאלית הכהלה ב, 6). ואולם אחרי פנות היום וינטו צללי ערב, היא השעה אשר מקשקשים האחים הכמרים שהם בגבול הקהל, יבטלו כל בעלי אומניות מכל מלאכה (תקנות קנדיאה, הרטוס-קאסטרו, 28). — ובהשאלה: כי לא נתכוונתי להתגדר ולקשקש בפעמוני (אבא מארי, מנחת קנאות ס). — ואמר הפיטן: יראתם קשקשו ואותות הקישו ואותי עקשו (מנחם ברבי מכיר, אבל אעורר, קינ' ת"ב). — *וקשקשו השנים, נָקְשׁוּ: ולפעמים (תהיה הקדחת הרביעית) עם כאב באלו הוא משבר העצמות ויהיו שם התקבצות יקשקשו השנים (קאנון ד א ג סה). — *וקשקש הולד במעי האם וכדו', התנועע ודפק: ושמע השכיר קול הכשפים מתקשקשין בכלי כמו שהולד מקשקש במעי האם (רש"י, סוטה כב.). ועוד ידענו מספר הזוהר כי בן היבמה נוצר מרוח אשר נשאר בה מבעלה הראשון והוא מקשקש במעהא וכו' (ר"מ אלשיך, איוב ז ז). —*וקשקש באדם יצרו: אבינה בבנים נער חסר לב, והוא נער שלמד תורה וכו' אבל עודנו חסר לב, לא אמץ לבבו למשול על רוחו, יצרו מקשקש בו ושלהבתו בוערת בלבו וכו' (רכס"ו, בכורי העתים תקפ"ב, 102). לפי שיצרם מקשקש בקרבם וחרפה היא להם לישב בשתיקה (פלא יועץ, אות דבור לד, וין, סג). —*וקשקש בו לבו, נקף: בשנותו באולתו לא ידאג כ"כ ולא יראה לו כשור אל טבח יבא, רק יקשקש בו לבו ונוקפו בצד מה בעכם אל מוסר אויל אשר יקשקשו לו בעשותו אולת למען ירגיש שייסרו אותו אם לא ימנע מאולתו. על היקש זה ירגיש השונא ברשעתו שמקשקש לבו (ר"מ אלשיך, רכ פנינים למשלי ז כב, דרך א).

—התפ' *הִתְקַשְׁקֵשׁ, התרוצץ והתנועע והִדַּפֵּק: היה הולך לבית האבל או לבית המשתה והיה בידו לגין של יין המתקשקש לא ימלאנו מים (תוספת' ב"ב ו יג). התמרים האגוז השקד והתמרה המתקשקשין משתערין לכמות שהן (סס עקל' ב ח). לר' טרפון קרא לו (ר' יהודה הנשיא) גל אבנים, וי"א גל של אגוזים, כיון שנוטל אדם אחד מהן כולן מתקשקשין ובאין זה על זה (אדר"נ יח). — *ותתקשקשו הדרים: אלו הן סימני בגרות, ר"א

בר' צדוק אומר משיתקשקשו [1]) הדרין (ת״כ, נדה מז.). — ובסהמ״א: יוחני בת רטיבי, אלמנה מכשפה היתה וכו' פעם אחת היה לה שכיר יום וכו' ושמע השכיר קול חכשפים מתקשקשין בכלי כמו שהולד מקשקש במעי האם וכו' (רש״י, סוטה כב.). המחולחלת, שהמות מתקשקש בתוכו (ר״ם, טנו״ם מ). — *ובתשאלה: אז יעשה שלום לי להניח דעתי ואפי' שמתקשקשת בי על שאיני נוקם בצרי ואנקם בהם (רש״י, ישע' כז ה).

ג. *קִשְׁקֵשׁ, פ״י,—כמו כִּשְׁכֵּשׁ, ובפרט קִשְׁקֵשׁ בזנבו, הניע את זנבו לתניפה: ויצא מלך סדום לקראתו, ר' אבא בר כהנא אמר, התחיל לקשקש לו בזנבו (מד״ר בר״ש' מג).

ד. *קִשְׁקֵשׁ, פ״י,—כמו שִׁקְשֵׁק, הִשְׁקָה במים, הוסיף מים: כיון שהאשה מקשקשת עיסתה במים הוא מגבהת חלתה (רבי יוסי בר קלרתה, ירוש' שבת ג ז). [2])

א. *קַשְׁקָשׁ, ש״ז, — כמו קְשׁוּשָׁה, קָשִׁישׁ, קסם של עץ: לא תצא בהמה בסנדל וכו' אבל יוצאה היא באגד שעל גבי המכה ובקשקשין שעל גבי השבר (תוספת' שבת ד ה). והאגד שעל גבי המכה והקשקשים שעל גבי חשבר (שם מקו' ו ה). דבש הזב מכוורתו אינו לא אוכל ולא משקה וכו' כגון שוב על גבי קשקשין (ב״ב ס:).

ב. *קַשְׁקָשׁ, ש״ז, מ״ר קַשְׁקַשִּׁים—עקרי עשבים שעוקרים ומקשקשים אותם [3]): ציגור שעלו בו קשקשין ממעכן ברגלו בצינעה בשבת (כתוס חים גליא, כתוב' ם.).

קשר [4]), ממנו *הֶקְשֵׁר, *הִתְקַשְּׁרוּת, *קְשִׁירָה, קָשַׁר, קֶשֶׁר, קִשְׁר, *קִשָּׁרוֹן.

---

[1]) [בתוספת' נדה ו ד, הוצ' צוקי״ם: משיתקשו, נ״א: משיתקשקשו, ובהוצ' הדפוס: משיקשקשו.]

[2]) [ועי' ב. שִׁקְשֵׁק.]

[3]) [מן א. קִשְׁקֵשׁ.]

[4]) [כך בעבר', אך באשור' קַצַר, בכוש' קוּצַר, בהגה שׁוּרק נחצי במקום ש בעבר', ובארמ' וסור' קטר באותן ההוראות כבעבר'. בערב' אין הקבלה ברורה לשרש זה. ועי' בהערה שאחר זו.]

קָשַׁר, פ״י, קָשַׁר, קְשַׁרְתֶּם, קְשַׁרְתָּם, קְשָׁרִים, קְשׁוּרָה, קְשֻׁרִים, קְשָׁרֵם, תִּקְשֹׁר, תִּקְשָׁר־, תִּקְשְׁרֶנּוּ, תִּקְשְׁרִי, יִקְשֹׁר, יִקְשָׁר־, תִּקְשֹׁר, יִקְשְׁרוּ, — א) קָשַׁר האדם דבר על דבר, בדבר [1]) וכדו', חזק אותו בחבל וכדו', הדק ואגד אותו לבל ינתק, binden, festmachen; lier, fixer; to tie, fix: ויתן יד ותקח המילדת וַתִּקְשֹׁר על ידו שני לאמר זה יצא ראשנה (בר״ש' לח כח). את תקות חוט השני הזה תִּקְשְׁרִי בחלון אשר הורדתנו בו (יהוש' ב יח). וַתִּקְשֹׁר את תקות השני בחלון (שם שם כא). והיה ככלתך לקרא את הספר הזה תִּקְשֹׁר עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת (ירמ' נא סג). הֲתִקְשָׁר־רים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך (איו' לט י). התשחק בו כצפור וְתִקְשְׁרֶנּוּ לנערותיך [2]) (שם מ כט). — וקשר את דברי האל לאות על ידו, לבל ישכחם [3]): וּקְשַׁרְתָּם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך (דבר' ו ח). ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וּקְשַׁרְתֶּם אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם (שם יא יח). —קשר דברי חכמה ומוסר על לבו, על גרגרתו, על

---

[1]) [שמושים אלו של קשר במקרא, ותקשר על ידו, תקשרי בחלון וכדו', אינם באים במשמ' חבור דבר לדבר או עם דבר, אלא בכונתם המדיקת אך במשמ' המקום (החלון, הלב, בין העינים) אשר בתוכו, או אבר הגוף (היד, האצבעות, וכדו') אשר עליו (כלו' ממעל לו) קשרו, חזקו והדקו דבר זה, כי זאת משמ' הפעל בעקרה במקרא, חזק והדק, ולא חבר דבר אל דבר, ועל כן אין ללמד משמושי המקרא על שמושנו, שמקורו בתו״ם ובסהמ״א: קשר (ז״א חבר ואגר) דבר לדבר, או עם דבר, ואל דבר.

אך רק מן המשמ' העקרית של חזק יש להבין גם את שמוש ביני' פעו' קָשׁוּר, ואף פע' מְקֻשָּׁר במשמ' חזק, מחזק.]

[2]) [הכונה לפי פרושו של טורטשינר לאיוב: האם בצודך אותו אך תשחק בו כבציד צפור, ואחר כך תקשרנו (כקשר עוף בכנפיו) ותמסרנו לנערותיך למען תכינינה אותו לסעודה.]

[3]) [מנהג חקדמונים ששרד מתקופת שעדין לא למד האדם לכתב, היה לקשר קשרים בבגדו או בחבל הצניף וכדו' לאות זכרון (ואצל עמי אמריקה נולד מזה אף כתב קשרים, Kipu). ועל כן אף נשבעו בבבל ובישראל בקשרים או קְשָׁרִים שנגד עיני הנשבע כאות שלא יתן לו לשכח את הבטחתו.]

אצבעותיו, לבל ישכחם: חסד ואמת אל יעזבך קָשְׁרֵם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך (משלי ג ג). נצר בני מצות אביך ואל תטש תורת אמך קָשְׁרֵם על לבך תמיד ענדם על גרגרתך (שם ו כ–כא). שמר מצותי וחיה ותורתי כאישון עיניך קָשְׁרֵם על אצבעתיך כתבם על לוח לבך (שם ז ב–ג). — וביחו׳ פָּעוּ׳, נפש פלוני קְשׁוּרָה בנפש אלמוני, מְחֻזקת ומֻהדקת בלבו ולא תִקָּרַע מתוכו מבלי שימות גם הוא: ועתה כבאי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קְשׁוּרָה בנפשו והיה כראותו כי אין הנער ומת (בראשי׳ מד ל–לא). — ואִוֶּלֶת קשורה בלבו, לא תוסר מתוכו: אולת קְשׁוּרָה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (משלי כב טו).—ובכשים ועזים קְשׁוּרִים, מחֻזקים, חזקים ובריאים[1]: והיה העטופים ללבן וְהַקְּשֻׁרִים ליעקב (בראשי׳ ל–מב). — ובתו״מ, אף קשר דבר לדבר, חבר ואגד: והשלישית (הבהמה השלישית) שהיא קושרה לרצועות אסורה (כלא׳ ח ג). אין קושרין את הסוס לא לצדדי הקרון ולא לאחר הקרון וכו׳ (שם שם ד). משיחות של ארגמן אסורות מפני שהוא מולל עד שלא קושר (ר׳ יוסי, שם ט ט). לא יקשור סרט של צמר בשל פשתן לחגור בו את מתניו (שם שם). אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית, לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שביע׳ ד ו). יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאינה שביכרה אשכול שביכר רימון שביכר, קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים (בכורים ג א). חמור יוצא במרדעת בזמן שהיא קשורה לו (שבת ה ב). לא יקשור גמלים זה בזה וימשוך (שם שם ג). אבות מלאכות ארבעים חסר אחת וכו׳ הקושר והמתיר וכו׳ (שם ז ב). מניין שקושרין לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח (שם ט ג). ספינות קשורות זו בזו מטלטלין מזו לזו, אם אינן קשורות אף על פי שמוקפות אין מטלטלין מזו לזו (שם יא ה). קושרת אשה מפתחי חלוקה וחוטי סבכה ושל פסיקיא ורצועות מנעל וסנדל ונודות יין ושמן וקדרה של בשר (שם טו ב). קושרין לפני הבהמה בשביל שלא תצא (ר׳ אליעזר, בן יעקב, שם שם). קושרין דלי בפסיקיא אבל לא בחבל (שם שם). זמורה שהיא קשורה בטפיח ממלאין בה בשבת (שם יז ו). פקק החלון וכו׳ בזמן שהוא קשור ותלוי פוקקין בו (ר׳ אליעזר, שם שם ז). מסעדין ומילדין את האשה בשבת וכו׳ וקושרין את הטבור (שם יח ג). קושרין את הלחי (של מת) לא שיעלה אלא שלא יוסיף (שם כג ה). שפקקו את המאור בטפיח וקשרו את המקידה בגמי (שם כד ה). ארבע ארבע (בקר) משורות ולא מותרות (ר׳ יהודה, עירובי׳ ב א). קושרין נימא במקדש אבל לא במדינה (שם י יג). נמצאת (קופיץ) קשורה לסכין הרי זו כסכין (טהל׳ ח ג). קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח (יומ׳ ד ב). חציו (של לשון הזהורית) קשר בסלע וחציו קשר בין קרניו (שם ו ו). לשון של זהורית היה קשור על פתחו של היכל (ר׳ ישמעאל, שם שם ח). שבקדש מתיר ומנגב ומטביל (את הבגד) ואח״כ קושר, ובתרומה קושר ואחר כך מטביל (חגי׳ ג א). ואח״כ מביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה (סוט׳ א ו). היה דליל קשור ברגליו (של תרנגול) וכו׳ משלם חצי נזק (ב״ק ב א). קשרו בעליו (את השור) במוסרה ונעל בפניו כראוי (שם ד ט). לא יגדל אדם את הכלב אלא א״כ היה קשור בשלשלת (שם ז ז). וכמה היא אגודה של שטרות,

[1]) [לפי הנאמר בהערות הקודמות זאת, חזק, היא המשמ׳ העקרית של השרש קשר. שוותי כונת הענין כאן, הרגישו מתרגמים ופרשנים, אף שתרגמו ובארו את המלה באפן אחר; השבעים: ἐπίσημα, מצינים, מסמנים; ת״א ות״י: מבכרתא; וכן ולג׳: primi temporis; ריב״ג: המבכירות; רש״י: כתרגומו תבכירות ואין לו עד במקרא ומנחם חברו עם אחיתופל בקשרים, ויהי הקשר אמיץ, אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן, ע״כ; ראב״ע: הצאן המקושרות, בימי ניסן וכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים, ע״כ; רשב״ם: בזמן שרובן רגילות לתתעבר ביחד, ע״כ; רמב״ן: הנכון בעיני בלשון הזה שהם הצאן אשר הזכרים מהם הולכים אחר הנקבות בכל עת לא יתפרדו מהם לרב תאותם מלשון ונפשו קשורה בנפשו ולשון חכמים כן הוא חזיר כרוך הוא אחר רחל בברוכין אחריה ויקראו הנולדים בעת ההיא הקשורים על שם אביהם ורבי׳ אמרו כי קשורים הם החזקים אשר איבריהם קשורים זה בזה קשר אמיץ כי זה סבת הבריאות והעטופים הם החלשים אשר נפשם בהם תתעטף ואין להם תאות מלשון העטופים ברעב, והתרגום אמר בביריא ולקישיא כי כן הדבר, ע״כ; ורד״ק בשרשיו: והם שנולדו בימי ניסן והם חזקים ובריאים מהאחרים וקראם בלשון קשר כי הקשר חזק, ע״כ, ועי׳ פע׳.]

שלשה קשורין זה בזה (ב"מ א ח). מי שמת ונמצאת דייתיקי קשורה על יריכו הרי זו אינה כלום (ב"ב ח ו). פעם אחת היו תינוקות משחקין בשדה וקשרו זנבות טלאים זה לזה ונפסקת זנבו של אחד מהם (בכורות ה ג). היתה (המטלית) של נייר או של עור וקשרה במשיחה אם מירח מן הצדדין הציל (כלים י ד). אם היו שנים (שני מפתחות) או שקשר חלזון בראשה (של השלשלת) טמאה (ר' יוסי, שם יג א). שבו (בחבל) קושרין את הפסחים (שם יט ג). מאימתי טהרתו (של הסדין) וכו' ב"ה אומרים משיקשר (שם כ ו). קשר את הספינה בדבר שהוא יכול להעמידה וכו' מביאה את הטומאה (אהלי' ח ה). החבל שהוא קשור בקופה אינו חבור אלא א"כ תפר (מקוא' י ה). ישיבת הסתת, התירה טהורה, קשרה טמאה (תוספת' כלים ב"ב א יג). קשרו לכם ראשי גיזיות ואתם מותרין לטלטלן למחר (ר' יוסי, ירוש' שבת ד ג). קישורי דרב כאוהלין עד שיקשור את כל הקוצין (ר' חזקיה, שם שם). זו שהיא יורדת לטבול לנידתה קושרת שערה כזנב הסום (ר' יהודה, שם שם ו א). מתופרי יריעות למד, נפסק היה קושרו (ר' פינחס, שם שם ז ב). נפסקה נימא אחת וקשרתיה כפי (שם חגי' ג ב). אראה בנתמה אם לא ראיתי' קשורה[1] בזנב הסום בעכו (ר' אלעזר בר צדוק, שם כתוב' ה יב). חית שקנתת בפרדס צריכה לוטן וצפור, דרור צריך לקשור בכנפיה (ב"ל' כח.). לא שנו אלא שאינה קשורה (השליא) בולד, אבל קשורה בולד אין חוששין לולד אחר (כ"ח, חול' עז:). — *וקשר כתר למלך וכדו', אגד לו עטרה: ועומד (המלאך) אחורי המרכבה וקושר כתרים לקונו (חגי' יג:). — *ולאותיות, חבר להן תגים: בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות (שבת פט.; מנח' כט:). — *ואת הגט[2]: התורף כשר, שאפילו קושר ואחר כך חותם (ר' חנניה בן גמליאל, ירוש' גיטי' ח יב). כשקושר כולהם ואחר כך חתמו ג' הראשונים אבל אם קושר ג' הראשונים וחותם וכו' כשר (שם שם). אם בשקשרו וחתמו

1) [במקום אחר: שקשרו שערותיה (מד"ר איכ' א, על אלה אני בוכיה).]
2) [עי' פע'.]

מבפנים כל עמא מודיי שהוא יכול לעשות פשוט, אם בשקשרו וחתמו מבחוץ כל עמא מודיי שאינו יכול לעשותו פשוט (שם שם). — *וכהשאלה, פלוני קשור לפלוני, נמצא תמיד בחברתו: אילו יהושע שהיה קשור למשה לא הוה אמר כן והוא אמר כן (ר' יוסי, שם נדה א ג). — *והחטא: קשור באדם: (עבירה שעשה אדם) קשורה בו בכלב (ר' אליעזר, סוט' ג:). — *וקשר אדם בלבו אהבה או שנאה על פלוני או לפלוני, קשר חבה עם פלוני, העלה אהבה או שנאה חזקה בלבו: שמא יאמרו הדיינין הרי אנו עושין עיר הנדחת ולמחר יהיו אחיהם וקרוביהם קושרין שנאה בלבם עלינו (ר' אליעזר, תוספת' סנה' יד יג). כנוהג שבעולם אדם גדל עם חבירו שתים שלש שנים בכרך והוא קושר לו אהבה[1]) (ריב"ל, מד"ר ברא' כד). כשהן מהלכין זה עם זה קשר עמו חיבה, כיון שנכנסו לעיר הכניסו עמו והאכילהו והשקהו (ר' יצחק, שם קהל', שלח לחמך). —*וקשר עליו קטיגור(יה), קרא ואסף אנשים וקטרג עליו[2]: מחציפין אתם וקושרין עלי קטיגוריא[3] (ר' לוון, מד"ר קהל', מה יתרון העושה). באותה שעת היו מלאכי השרת קושרין קטיגור[4]) על משה והיו אומרין מה אנוש וכו' (אדר"נ ב). — *קשר הספד, חבר ואסף אנשים להספד: ובא ומצא הספד קשור בתוך ביתו (תוספת' יבמ' יד ו). אמרו מי גרם לנו לדמים הללו, אמרו על שלא עשינו חסד עם אותו צדיק, וישבו וקשרו הספידו וגמלו לצדיק חסד (ירוש' יומ' א א). כיון שראוהו מלאכי השרת אף הם קשרו הספד שורות שורות וכו' באותה שעה נזקק הקב"ה למלאכי השרת, אמר להם מה לכם קושרין מספד בענין הזה שורות שורות וכו' (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר איכ', פתיח', ר' יוחנן). — *וקשר את הענן, אסף וצבר אותו יחד[5]: מעשה שנפלה דליקה

1) [בפסיק' ר"ב (ויהי בשלח, זוכר, ס.): אהבה וחיבה.]
2) [זה כנראה עקר משמ' הצרוף הזה, וכן קשר הספד שלאחריו, ועי' גם קֶשֶׁר, הערה.]
3) [בספר המעשיות (גסטר, 132): קושרין עלי קתיגור.]
4) [בסדר אליהו רבה (פרק לא, הוצ' איש שלום, 162): קושרין תיגר, ועי' א. קרא, הערה בעמ' 6132.]
5) [וכן בארמ' שבתו"ם קטר עננֵי, ועי' התפ'.]

בחצר יוסי בן סימאי בשיחין וירדו בני קיצרה של ציפורין לכבות ולא הניח להן, אמר להן הניחו לגבאי שיגבה חובו מיד קשר עליו וכיבהו (ירוש' סנה' עז ז). כל ימים שהיתה שרה קיימת היה ענן קשור על פתח אהלה, וכיון שמתה פסק אותו ענן (מד"ר ברא' ס). ראה (אברהם) ענן קשור על הר אחד וכו' אמר לו (יצחק) רואה אני על ההר ענן אחד קשור (פסיק' רב', במדם השביעי, קע:) [1]. — ובסהמ"א: המליך אות אל"ף ברוח וקשר לו כתר (יצירה ג ו). והיו שלש מאות חמש וששים קושרי כתרים יושבים לפניו (לפני נמרד) (ספר המעשיות, גסטר, 4). היה להם לישראל לקשור בגדיהם למעלה מארכובותיהם [2]) וכו' (ברא"ש רבתי, אלבק, 179). ואחר כך תברך אל ההיכל הזה חבור מתוקן וקשרך אליו קשר מסודר ביכלתו וחכמתו יתברך (ר"י א"ת, חו"ה, עבודת האלהים ט). מי שאינו מבין רחמי הבורא על ברואיו והנהגתו עליהם והשגחתו ומשלו בהם ושהם קשורים באסוריו לא ינוח ולא יסמך עליו (שם, הבטחון ז). ומהם מנהג איוב אשר ספר על עצמו מבזותו העולם והונו וקשרו חושיו ואסרו ידיו ולשונו מכל מה שיש בו המרות הבורא (שם, הפרישות ו). כשראה שום קלקול חלא ישאר מתחרט על מה שקשר נפשו אליו (הוא, כוזרי ג א). ארץ התחתונה תלויה בשערה וקשורה בכפות ארמה (מדס"ג, ברא"ש א א, מרגליות, ים). כאדם המזכיר לחבירו על ענין אחד וקושר קשר באזורו כדי שיזכירנו (מכוה"מ לר"י אלנקאוה ג, 56). ויש מברכין במוצאי שבת על ההדם שהיה קשור על הלולב (שם שם, 195). ההורג את רעהו וכו' ילך בגלות וכו' ויקשור ידו אשר רצח בה בשלשלת בצוארו וילך יחף וכו' (שם ג, 116). ולפיי יש לך להכניסה תחלה בדברים שמושכין את לבה ומיישבין את דעתה ומשמחין אותה כדי לקשור דעתך בדעתה וכוונתך בכוונתה (בשם רמב"ן, שם ד, 109).

[1]) [בכמה מדפוסי המשנה כתוב: מאימתי מוציאין זכלים וכו' משיקשור, ע"כ, אך בדפוסים אחרים: משיקשר, עי' נפעי.]

[2]) [בסדר אליהו רבה יא (הוצ' איש שלום, 56): שיקשרו חבלים של ברזל במתניהם ויגביהו בגדיהם למעלה מארכובותיהם.]

שלא ארון בארץ ישר' שאין סוס המדי קשור [3]) אלא אוכל בו תבן (שם שם, 586). ד' דברים קשים לכשפים, הנכנס לבית הכסא ומקנח בחרם והאוכל ירק מאגודה שהיא קשורה וכו' (שם שם, 593). היה הנפקד שולחני או חנוני והופקד אצלו מעות אם אינם חתומים ולא קשורים קשר משונה אף על פי שהם צרורים מותר לו להשתמש בהם (שו"ע חו"מ רלב ז). — קָשַׁר שם רע, הוציא שם רע: כל העושה שותפות עם הגוי וכו' מולול בתורתו ומזלזל שם אביו וכו' וקושר שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד סוף כל הדורות (סדב"א, סדר אליהו רבה, סוף פרק ז). — ואמר הפיטן: לבש שק וקשר מספד וגזר צום וישב על האפר (אסר סכיה, פיוט לפורים אסר קריאת המגלה). למקומה הראשון היא שבה אז והזרה אחרי אשר היתה כשלהבת בפתילה קשורת ולנפש אדם היתה צורה (שלום עליך את נשמה טהורה, מענה לפון כה, 94). — ואמר המשורר: והשכל יהי תמיד דביקך, ואם אתה תשימהו קשורך, למרפא יהית לך ממזורך (רב האי גאון, שערי מוסר השכל, ורטהיימר, י:). הנה אורחות פרוד בקשור נפשך טרם שחר דוברות (רמב"ע, הרפים ז, 60). ציון כלילת יפי אהבה וחן תקשרי מאז ובך נקשרו נפשות חבריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי, דיואן ב, 157). פאר ישע קשורת על זרועו ועל ראשו בסוד שדי כתובות (יוסף בן ישראל, ילו האל, שירי תימן, 48). שמונה לכל רוח קשורים בתפות (הוא, איומה בהר המור, שם, 56). יסוד מחנת ראשון מיוסד עלי זבול וקשור בכל לשון בזאת ישכנה גבול (יוסף בן מעדים, איומה בהר המור, שם, 82). פאר קשור כמו נצח והוד טור ושין דל יוד באותותיו שלשה (הוא, שלומות יאתיו, שם, 85). לך נמתי באות אלף קשורים (הספירות) לאיש משכיל בעין שכל מאירות (הוא, אהובי איך, שם, 95). שפעו מישר הרים ומישור, מפריד וקושר עולם יסודי (ר"ם עבזי, אבו יסודה, שם, 131). שבחו אומרים כלם והוא צופה לכל נעלם וקושר מעלות סולם וברצונו יחיינו (הוא, בילאך, שם, 140). ובאו למדבר שור

[3]) [בתלמוי (קדה' למ:): שאין כל דקל ודקל שבבבל שאין סוס של פרסיים נקשר בו ואין לך כל ארון וארון שבארץ ישראל שאין סוס מדי אוכל בו תבן.]

קשור ענן אל מנהלי (הוא, איומה לדוד מכי, שם, 153). שפרי יחידתי לדתו, זכי לגופי ישמחה, קשרי בלבי אהבתו בשמו לבדו נבטחה (הוא, אם ככעלו, שם, 158). ווהרי סוהר מאירים גם וכוכבים סדורים, הם סביביה קשורים אש במעלתם יקרים (הוא, מהדר מתן, שם, 201). אשר ימול בשרו יחזה אל, שכינת רם עלי ראשו קשורה (אהרן, אמר ימול, שם 230). מספר מר אקשרה ילל עליו אחשרה (מלכה מסכת ת"ד, וכסטין, Inschr. I, עמ' 223). — °קוֹשֵׁר ספרים, מי שמלאכתו לכרך ספרים, Buchbinder; relieur; bookbinder: להיות המנהגפה שאלוניקי בין הקושרים קושרי ספרים לעשות טבלה (מהרשד"ם, יו"ד קפד). — °קָשׁוּר במשמ' עבה, סמיך, dicht; dense; thick: שכבת זרע קשורה ודומה ללובן ביצה שאינה מוזרת (ערוך ערך דהא). שאינו (ש"ז) קשור אלא צלול כמים (רש"י, יבמ' פ: ד"ה דוהם). — °קָשַׁר ספקות [1], הִקְשָׁה: ולא תדקדק היותי קושר הספקות אשר התחייבו לדעתו (של אריסטו) ותאמר הבספקות יבטל דעת או יתקיים סותרו (ר"מ א"ת, מו"נ ג כג). —°ובתורת הלשון, קשר מלה במלה, עם מלה: ומלת בבושרות קשורה עם אסירים (ראב"ע, תהלי סח ז)· שמלת חשוללות כתנחות בעלות צדדין אין ראוי שתונח לא עם מלת המציאות שהיא הקושרת ולא עם הנשוא וכו' (ר' הלל מויכונה, תגמ' הכפש ה,ג.). ונקרא הדבר אשר יקשור הנשוא בנושא בזמן ידוע עבר או עתיד דבור המציאות (ר"מ א"ת, מלות הסגיון ג). — °שִׁיר קָשׁוּר, החורז רק בסוף כל בית ובית, בנגוד אל שיר חרוזי: וישא משלו ויאמר שיר קשור וראוי ומודכב ע"מ יתד ושתי תנועות ויתד ושתי תנועות ויתד ותנועת בדלת וכן בסוגר (בן המלך והנזיר, שער ג). החלק האחד (של השיר) יקראוהו קשור והוא שיתי בו החרוז בסוף כל בית ובית (ר' סעדיה אבן דנאן, פרק בשיר, מלאכת השיר לניבואר). ושיר קשור יקראו כל שיר שלא יבוא אות החרוז כי אם באחרית כל בית מבתיו כמו שהוא ברוב השירים (הקל הקדם בקצר לשון למודים לדוד אבן יחיא, פרק יו). — °וְקָשַׁר המכשף אבר מאברי האדם לבל ינוע, קשר אדם או דבר, פעל בו פְּעֻלָּה בכח

[1]) [בנגוד אל התיר ספקות.]

הכשוף [1]), to bewitch; ensorceler; behexen: ויהיו כל אבריו קשורים לא ינועו כי אם בחפצו (ר"י א"ת, כוזרי ה י). מי הוא זה שיכול להחליף צורתו אם רצה ולהכביד אזנו ולסמות עינו ולקשור לשונו, הלא אנכי ה' (מדה"ג שמות ד יא, הופמן, 38). שיודעים כח לקשור חלק אחד מן הברך שלא יבוא אלא בגבול ידוע (ר' בחיי על התורה, כה, ונעשה לכו שם). ופלונית עשתה כשוף לפלוני והסירה חלבה מדדיה והביאתהו לעצמה ופלוני קשרוהו לבל יוכל להקשות אבר המשגל או שלא יוכל לבעל אלא אשה ידועה (יצחק סלקר, עזר הדת, REJ Jan. 1889, עמ' 68). ושמעתי מפי החכם ר' עובדיה בנו של ר' זכריה שמעשה היה באדם אחד שקשר יהודי אחד ונכרת בתוך שנתו (ר' אליעזר אזקרי, ספר חרדים לט:). הרשע הגיד בשעת מיתתו, אני קשרתי את פלוני חתן (שם שם).—ב) קָשַׁר פלוני על פלוני, קשר עליו קֶשֶׁר [2]), ערך מעשי איבה ומרד נגדו, Mord, Aufstand anstiften; machiner meurtre; to machinate murder, mutiny: כי קְשַׁרְתֶּם כלכם עלי ואין גלה את אזני בכרת בני עם בן ישי וכו' כי הקים בני את עבדי עלי לארב כיום הזה (ש"א כב ח). למה קְשַׁרְתֶּם עלי אתה ובן ישי בתתך לו לחם וחרב ושאול לו באלהים לקום אלי לארב כיום הזה (שם שם יג). אחיתפל בַּקֹּשְׁרִים עם אבשלום (ש"ב טו לא). וַיִּקְשֹׁר עליו בעשא בן אחיה לבית יששכר ויכהו בעשא וכו' וימלך תחתיו (מ"א טו כז—כח). וַיִּקְשֹׁר עליו עבדו זמרי וכו' ויבא זמרי ויכהו וימיתהו וכו' וימלך תחתיו (שם טז ט—י). קָשַׁר זמרי וגם הכה את

[1]) [חשוה גם בערב' מַעְקֹד a]), קושר במשמ' מכשף וקוסם.]

[2]) [אין עקר הכטוי קָשַׁר קֶשֶׁר; אלא במקרים שבא קֶשֶׁר על יד הפעל הוא מעין מקור להשלמת הפעל, כדגמת בגדי בֶגֶד, בזוו בַז וכדו'; והמשא המקורי שהשמט בשמוש הפעל כמנת בלשון היה כנראה: קָשַׁר מלחמה, איבה, מרד, רצח וכדו', כשמושים שבתו"מ קשר אהבה או שנאה, ושל קְצַר (הוא קשר העברי) באשור', כגון קצר תַחָזֻ (מלחמה), נֵירַתֻ (רצח) וכדו'.]

a) معقّد

המלך (שם שם יז). ויתר דברי זמרי וקשרו אשר קָשָׁר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (שם שם כ). הנה אני קָשַׁרְתִּי על אדני ואהרגהו (מ"ב י ט). ויקמו עבדיו וַיִּקְשְׁרוּ קשר ויכו את יואש (שם יב כא). וַיִּקְשְׁרוּ עליו קשר בירושלם וינס לכישה (שם יד יט). וַיִּקְשֹׁר עליו שלם בן יבש ויכהו קבל עם וימיתהו וימלך תחתיו (שם טו י). ויתר דברי שלום וקשרו אשר קָשָׁר הנם כתובים וכו' (שם שם טו). וַיִּקְשָׁר־קשר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו וימלך תחתיו (שם שם ל). וַיִּקְשְׁרוּ עבדי אמון עליו וימיתו את המלך בביתו (שם כא כג). ויך עם הארץ את כל הַקֹּשְׁרִים על המלך אמון (שם שם כד). קָשַׁר עליך עמוס בקרב בית ישראל לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו (עמוס ז י). וַיִּקְשְׁרוּ כלם יחדו לבא להלחם בירושלם (נחמי' ד ב). וַיִּקְשְׁרוּ עליו (על זכריה הנביא) וירגמהו אבן במצות המלך (דה"ב כד כא). — ואמר בן סירא: אכזרי יתן כשל ולא יחמול על נפש רבים קושר קשר (ב"ס גני' יג יב). — *וְקָשַׁר לעשות דבר, זמם לעשות[2]: אל תקשור לשנות חט כי באחת לא תנקה (שם ז ח). — ואמר המשורר: ושמנו עריצים והנגשים אצים וגברו היעצים ורבו הקשרים לבלע הונם וחילם ותמונם והאריכו לשונם ונהמו ככפירים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, תשו' לתשובות על דונש, מעה"ש 5). וכזמן רע אשר יקשר בזדון כמו כן תקשרו על הידידים (ר"ש הנגיד, הכימים בתרתס, זבודי, 16).

—נִפע', נִקְשְׁרָה, תִּקָּשֵׁר, — נִקְשְׁרָה נפש פלוני בנפש חברו, נעשתה קְשׁוּרָה בה, ואין לעקר אותה מלבו: ונפש יהונתן נִקְשְׁרָה בנפש דוד ויאהבו יהונתן כנפשו (ש"א יח א). — ונִקְשְׁרָה החומה, חֻזקה, נסתמו פרציה: ונבנה את החומה וַתִּקָּשֵׁר כל החומה עד חציה (נחמי' ג לח). — ובתו"מ במשמ' היה קשור ומְחֻבר: שלשה שמשו בתיבה וכלם לקו, כלב ועורב וחם, כלב נקשר[2], עורב רק, חם לקה בעורו (ת"כ, סנה' קח:).

אמר (אדה"ר) מה אני נקשר לאבוס כבהמה (ר' ילמק, מד"ר בראש' כ). — *וחדם: מה קנמון הזה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות, כך משנצרר דמו משכטל יצרו, משכטלה תאוותו משנקשר[1]) דמו וכו' (מד"ר בראש' מו). — *וְנִקְשַׁר הזבל, נתקשה, נקרש ונתעבה: מאימתי מוציאין זבלים לאשפתות וכו' ר' יוסי אומר משיקשר[2]) (שביע' ג א). ועי' הִתפ'. — ובסהמ"א: שאין אהבת הקב"ה נקשרת בלבו של אדם עד שישגה בה תמיד כראוי ויעזוב כל מה שבעולם חוץ ממנה (רמב"ם, תשובה י ו). וכאשר קנו ממנה והלכה לביתה ידעה כי נקשרה קשר אמיץ בזה (מחלה בתשו' רמב"ם רכג, פרימן, 213). וכונת הנסתר בפסוקים אלה ובנקשרים עמהם לשמור האמתות (ר"י אבטולי', מלמד התלמידים, קכח, קמא.). בהמה או עוף שנמצא רגלם שהיה שבור למעלה מן הארכובה שלא במקו' צומת הגידים אבל חזר העצם ונקשר ונתרפא יפה, יש להורות בה לאיסור או להתיר (תרומת הדשן קסד, לד:). — ואמר המשורר: וכך (בציון) נקשרו נפשות חבריך (ר"י הלוי, ציון הלא תשאלי, דיואן ב, 157). אהבת הדסה על לבבי נקשרה (ר"מ עבזי, אהבת הדסה, שירי תימן, 96). באלף נקשרו בינה ומלכות ותפארת בקו מבדיל לשורות (הוא, אהוני איך, שם שם). כי בשכל תהא נעורת נקשרת (הוא, אלבש אלגורי, שם, 184). ושמע לשירתי אשר ערבה כי לך בודאי נקשרה אהבה (הוא, לורי מעה, שם, 203). כי באמת המה תתומים ובאהבתו נקשרו (אברהם בן חלם, אם נסגרו, שם, 228) — *ובתורת הלשון, נקשר הפעל (אל שם עצם או כנוי) בלמ"ד, במלה מן וכדו': וכן קבל נקשר[1]) בערבי בלמ"ד

[1]) [גם בשמוש מעין זה בא אף קצר באשורי.]

[2]) [וכן בתנחו' (נח יב); ובמדה"ג (הוצ' מרגליות, קעה) כנראה בהרחבה מפרשת: נקשר הגיד שלו, ובא"ב דבן סירא (אוצר מדרשים א, 49): נגזר שיהא נקשר בשמושו, אך במד"ר בראש': מפורסם בתשמישו, ובירוש' (תעני' א ו): מפורצם בתשמישו (ועי' גם הערות תיאודור (בראש' רלה, 341). אך אפשר שנולדה הנסחה מפורסם בהשפעת המלים שלפני זה: חם מפוחם, וצ"ע.]

[1]) [אך עי' בערך א. צָרַר, עמ' 5659, הערה 1.]

[2]) [בקצת דפוסים: משיקשור, ולא מן הנמנע שיש כאן שרש אחר, השוה בערבי קִשְׁר[a]) במשמ' קלפה.]

[3]) [עי' גם הִתפ', וערך קֶשֶׁר, הערה.]

[a]) قشر

כלומר אקבל לו, ובעברי אקבל ממנו, וכן עשה, ש י ק ש ר בערבי בלמ״ד, עושה לדבר, ובעברי עושה הדבר (ר״ס ח״ת, ספ״מ׳ לגו״ג). — ובתורת הטעמים, הטעם נקשר בנעימתו, בנגוד אל מפסיק: והתלשא וכו׳ והוא שבסוף התיבה אינו מפסיק אע״פ שיש לו נעימה לפי ש נ ק ש ר ומתגלגל הוא בנעימתו עם התיבה אשר אחריו (רד״ק מכלול, ליק, פ). — *ונִקְשַׁר, שכשפו אותו, קשרוהו בכשפים: הו׳ (הסבה הו׳ להעדר קשי האבר) ראויה להביאה בספר ואם זרה אצל הפילוסופים והיא אם נ ק ש ר החתן לעת חופתו וכו׳ ויש כמה רופאים מאמינים בזה וגם כותבים תרופתם (טוביה כץ, מעשה טוביה, מעין מחוס ה, קכח.).

— פִּע׳, תְּקַשֵּׁר, תְּקַשְּׁרִים, — כמו קל, חבר ואגד היטב, קִשְּׁרָה הכלה את קִשֻּׁרֶיהָ, שמה על צוארה את הקשורים המשמשים לה קשוט: כי כלם כעדי תלבשי ותְקַשְּׁרִים ככלה (ישעי׳ מט יח). — וקִשֵּׁר מעדנות, קשר קשרים: הֲתְקַשֵּׁר [1]) מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח (איוי לח לא). — ובתו״מ: ה מ ק ש ר והמנענע (את הצפור) בבורות בשיחין ובמערות הרי זה מותר (תוספת׳ יו״ט א ט). טבעת שהוא חוגר בה את מתניו ו מ ק ש ר בין כתיפו טהורה (ספ כלים ב״מ ב א). אם קושר ג׳ (קשרי הגט) הראשונים וחותם אפילו מ ק ש ר [2]) ומחתם כמה כשר (ירוש׳ גיט׳ ח יב). גט המקושר בקשר ואח״כ מחתם, היה מ ק ש ר ראשון ראשון ומחתמן פשיט׳ ראשון ושני לא נמצאו בגט המקושר (שם שם). כותב שם המלוה ושם הלוה ושם העדים וזמן ו מ ק ש ר ו וחוזר וכותב כן מלמטה (ר׳ אידי בשם ר׳ ירמיה, שם ב״ב י א). — ובספהמ״א: בקנים ובגפנים מ ק ש ר התחתון ולמטה (טוטו״מ ריו). — ואמר הפיטן: תעודה ק ש ר אהבתה, חכמות בנתה ביתה (שמעון בר יצחק, אלכי שמעם, זול׳ ב שבוע׳). — *וקִשֵּׁר פרי וצמח, הבשיל אותם, ואמר המשורר: והיא (נגה) מ ק ש ר ת פרי תנובות ושאר הצמחים ממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים (רשב״ג, כתר מלכות, מי יבין).

---

[1]) [עי׳ א. מַעֲדַנֹּת.]

[2]) [עי׳ פּע׳.]

— פֻּעַ׳, מְקֻשָּׁרוֹת; — א) צאן מְקֻשָּׁרוֹת, כמו קְשׁוּרִים׳ חזקים ובריאים [1]): והיה בכל יחם הצאן המְקֻשָּׁרוֹת ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן ברהטים ליחמנה במקלות (ברא׳ ל מא). — ואמר הפיטן: עת ה מ ק ו ש ר ו ת תבכרנה הקדישם מאין רתת (רקע״ג, הרי״ג מלוות, קובץ מע״י גאו׳ ב, 30). — ב) *מְקֻשָּׁר, שקשרו אותו לחברו, אפרוחים מקֻשרים: מצא אחר הגפה או אחר הגדר גוזלות מ ק ו ש ר י ן או בשבילין שבשדות הרי זה לא יגע בהן (ב״מ ב ג). כי יקרא קן צפור לפניך בדרך וכו׳ מה דרך רשות, יצאו מ ק ו ש ר י ם שהן ברשות אחר (ספרי דבר׳ רכח). ה מ ק ו ש ר י ן והמנועעין בבורות בבתים וכו׳ מותרין (ביצ׳ כה.). — *וגט מְקֻשָּׁר, שטר מְקֻשָּׁר, בנגוד לגט פשוט, גט שקשרו אותו בקשרים [2]): גט פשוט עדיו מתוכו ו מ ק ו ש ר עדיו מאחוריו (ב״ב י א). פשוט שכתבו עדיו מאחוריו ו מ ק ו ש ר שכתבו עדיו מתוכו שניהם פסולים (שם שם). גט פשוט עדיו בשנים ו מ ק ו ש ר בשלש (שם שם ב). טופס שטרות מ ק ו ש ר י ן [3]) כך הוא (ר׳ מנא, ירוש׳ גיט׳ ח יב). ומניין לגט ה מ ק ו ש ר, א״ר אימי ואקח את ספר המקנה ואת החתום זה ה מ ק ו ש ר, ואת הגלוי זה הפשוט ש ב מ ק ו ש ר (שם ב״ב י א) הלכה מ ק ו ש ר כך הוא, כותב שם המלוה ושם הלוה ושם העדים וזמן ומקשרו וחוזר וכותב כן מלמטה (ר׳ אידי בשם ר׳ ירמיה, שם שם), כיצד העדים חותמין בגט ה מ ק ו ש ר, אמר רב הונא בין קשר לקשר (שם שם). — ואמר הפיטן: כי אם לאהרן הכהן (נתנה רשות)

---

[1]) [עי׳ קל, הערה. ובמקום זה תרגמו השבעים ἐν γαστρὶ λαμβάνον, המקבלות בבטן, ההולכות והרות.]

[2]) [אמר הרמב״ם בפרושו למשניות (ב״ב י א): גט נקרא כל שטר וכו׳ ומקושר שטר מקופל כעין אותם הכלים המקופלים העשויים אצלנו במערב והם מקלף שמנשבים בהם להסיר הזבובים. וטעם תקון אלה השטרות מפני שהיו באותם הדורות קופצים לגרש והתקינו לו גט מקושר כדי שיתעכב בעשייתו ומתוך כך שמא יעבור על כעסו בזמן עשיית אותם קשרים, ולא רצו לשום הפרש בין גיטי נשים ושאר השטרות והתקינו ג״כ שיהיה גט מקושר במקח וממכר וזולתם למי שירצה לעשותם כן, ע״כ.]

[3]) [בירוש׳ ב״ב (י א): מ ק ו ש ר ו ת.]

לשרת דומה למלאכי שרת לבוש ועטוף חגור ואזור מקושר ומכורבל כלול ובתור (יכאי, לסודיע, קרוני צמד', זולאי, קלא): ככלה מקושרת בעדיים מקושטת (הוא, דודי ירד, קרוב' פסח, סס, רעט). — *ובמשמ' עבה, סמיך וקשה: והבישול הוא לחלוח דבר מקושר ויבש כמו פירות עקושין ומקושרין שמתבשלין באש ומתפתחין ורכין (תסו' תגאוי הרכבי קנ, 28). — *ובמשמ' מְכֻשָּׁף: אם תקח מרת עורב שחור ויעורב בשמן שומשמין ויחפף בו גוף המקושר מהנשים יועילנו (נרבוני, אכם חיים בחליי האמם, כ"י ביהמ"ד סכטר).

—הפעי, הָקְשַׁר, — שקשרו אותו, כמו נִפעי וּפע': כך הם ישראל, יש בהם בני אדם שונין וכוי יוקשרו[2] כלם אגודה אחת והן מכפרין אלו על אלו (מד"ר ויקר' ל). — *ונקשר בקשרי כשפים: וקשרתי אותם בכל לשון וככל כתב ובכל דבר שיוקשרו תחת השמים ועל הארץ ולא יותרו (רא"צ (?), ספר הנסיונות ו יא, כ"י פריז). — ואמר הפיטן: ואשאל וכוי חדש שלישי, והוקשר[3]) הרביעי להשחית חמדתך וכל יופי כליליך (מחלי סרופה, קינ' ח"ב).

—התפ', *הִתְקַשֵּׁר, נִתְקַשֵּׁר, — שקשרו אותו: קשרי נימי פונדא ופסיקיא וקשרי רצועות וכוי הרי אלו תוצצין, נתקשרו מאליהן אינן חוצצין (תוספת' מקוא' ז ג). —ונתקשרה שמועה בלב, דבקה בו: מפני מה מי אזנים שמנים, שכשעה שאדם שומע באזניו שמועה קשה, אלמלא תופשה באזניו מתקשרת בלבו ומת (תנחו' מקת א). — ונתקשרו איברי הולד: לנפל שלא נתקשרו אבריו בגידין (ר' יוחנן, חול' ק:). —ונתקשר הזבל, נתעבה ונתקשה: מכיון שנתקשר[1]) בו קשר העליון מיד הוא יבש (ר' חנניה, ירוש' שביע ג א). — נתקשרו העבים, נתקבצו ונצטברו: לא נחלקו אלא שהניחם בשעת קישור עבים ונתפזרו וחזרו ונתקשרו (שבת עז:). בעבים שנתקשרו מערב יום טוב עסקינן (ר' ילמק, ערוב' מה:). — ונתקשרו השמים בעבים במשמ' זו: פעם אחת נתקשרו שמים בעבים, כסבורים העם לומר חשכה הוא ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מוצאי שבת בשבת (אבין, ברכ' כז:). מיד נתקשרו שמים בעבים וירדו גשמים (תעני' כ.). ואותו היום תקופת תמוז היה, נתקשרו שמים בעבים ונראת כמין קשת בענן (ר' יהושע, חגי' יד:). — ובסהמ"א: המקשרות וכוי אותן המתקשרות יחד למהר עיבורן (רס"י, ברא' ל מא). וכל שכן כאשר נתקשרו בקשר אמיץ בכח שבועה וחרם ואלות הכתובות (תשו' מהר"י קולון קפב). ובהתקשר הנשמה בגוף האנושי אז תשלם עניינה מכל וכל (מנחת קנאות, קופמן, 84). למה נתקשרה נשמתם עם הגוף (סס, 89). יתקשר (הפסוק הזה) אל הקודם (ר"מ אלשיך, משלי י ח). בסדור ואח"ז להורות על התקשר דבר בדבר ע"י הקדימה והאיחור (ר"מ ספנהים, ירעות שלמה א ג, ט.). — ואמר המשורר: תחי נפשי ותתקשר בשכלי ויתעורר לבבי מתנומת (ר"ש שבזי, איומה אם, שירי תימן, 99). ונפש צדיק וכו' בשכל תחביר זיוה ותתקשר ותצביא (הוא, שבת אל, סס, 208). — *ובתורת הלשון: במלת דמה שנתקשרה[2]) בערבי בבי"ת ובעברי בלמ"ד או בא' ול' (ר"מ א"ח, פתיח' למו"נ). — *וכמו קָשַׁר (קֶשֶׁר) על פלוני למרד בו: וירא המלך כי נועדו כלם להתקשר עליו בגלל דניאל וירף ידו ממנו (יוסיפון, פרק ג).

—הפע', *הִקְשִׁיר, — כמו קל: כאשר היה אומר עשרה נענועים בתחילה והיה מקשירם בעד עשר ספירות וכו' (ברית מנוחה, ניקוד י', אמסט', כה.). — ואמר המשורר: דגלי באות אקשירה, אחבירה לבי לברור (ר"ש שבזי, אזכיר שבת, שירי תימן 210). ובאות

---

1) [בילק' שמע' (ויקר' תרכא): יעשו.]

2) [גם בלשונות אחרות משתמשים בבטויים דומים. השוה בערב' תעקיד a) (ז"א קִשּׁוּר), דבש שנעשה סמיך על האש וכדו'; lier la sauce, קשר, הרביך והסמיך את הרֹטב ע"י תוספת קמח, ועוד.]

3) [הכטוי קשה, ואולי הכונה: אחר החדש השלישי הֻקשר קֶשֶׁר ברביעי להשחית חמדתך וכו'. ויתי' בנעט הציע (MGWJ 1929, עמ' 300) לגרס בתמיהה: הֲקֻשַּׁר הרביעי להשחית חמדתך, בפניה אל החדש השלישי, אך אין זה מסתבר.]

a) تعقيد

---

1) [נסחת הר"ש בפרושו למשנת (שביעי ג א) שנקשר, נִפעי.]

2) [בשמוש זה גם בנִפע', עי' שם, וְקֻשַׁר, הערה']

דגלי תחכורה ו ת ק ש י ר (הול, סיפי גברת, סס, 212).
קֶשֶׁר [1]), ס״ז, קָשֶׁר, כנ׳ קִשְׁרוֹ, — התקוממות לרצח או למרד, Aufruhr ; révolte ; mutiny : וישלח אבשלום את אחיתפל הגילני יועץ דוד מעירו מגלה בזבחו את הזבחים ויהי הַקֶּשֶׁר אמץ והעם הולך ורב את אבשלום (ש״ב יה יב). ותשמע עתליה את קול הרצין העם ותבא אל העם בית יי׳ ותרא והנה המלך עמד על העמוד כמשפט והשרים והחצצרות אל המלך וכל עם הארץ שמח ותקע בחצצרות ותקרע עתליה את בגדיה ותקרא קֶשֶׁר קָשֶׁר (מ״ב .א יג–יד ; וכעין זה דהי״ב כג יב–יג). לא תאמרון קֶשֶׁר [2]) לכל אשר יאמר העם הזה קָשֶׁר [2]) ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו את יי׳ צבאות אתו תקדישו והוא מוראכם והוא מעריצכם (ישע׳ ח יב–יג). — וְקָשַׁר קֶשֶׁר : ויתר דברי זמרי וְקִשְׁרוֹ אשר קשר הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (מ״א יו כ). ויקמו עבדיו ויקשרו קָשֶׁר ויכו את יואש (מ״ב יב כא). ויקשרו עליו קֶשֶׁר בירושלם וינס לכישה וישלחו אחריו לכישה וימיתהו שם (סס יד יט ; דהי״ב כה כז). ויתר דברי שלום וְקִשְׁרוֹ אשר קשר הנם כתובים על ספר דברי הימים למלכי ישראל (מ״ב יס יה). ויקשר קָשֶׁר הושע בן אלה על פקח בן רמליהו ויכהו וימיתהו וימלך תחתיו (סס סס ל). — וּמָצָא קֶשֶׁר בפלוני : וימצא מלך אשור בהושע קֶשֶׁר אשר שלח מלאכים אל סוא מלך מצרים ולא העלה מנחה למלך אשור כשנה בשנה ויעצרהו מלך אשור ויאסרהו בית כלא (סס יז ד). — וביחס לאלהים : נמצא קֶשֶׁר באיש

[1]) [כאמור בערך קָשַׁר, הערה, אין קֶשֶׁר בעקר אלא צורת מקור של פעל זה, שבאה ראשונה על יד הפעל לחזוק. ואין משמ׳ השם והפעל מורה על התקשרות אנשים אחדים או רבים יחד (כתרגום המצוי Verschwörung וכדו׳), אלא אף איש אחד קושר (קשר), כלוי בעקר קושר ומחזק מחשבות רצח ומרד, וכן שמוש הפעל קַצַר באשור׳. ואף קשר במשמ׳ מקום הקשירה בחבל וכדו׳, עקרו המקום החזק והעבה, המקום המחֻזק.]

[2]) [המשמ׳ המצוית במקרא אינה מתאימה במקום זה, ועל כן תניחו רבים מן החדשים שצ״ל קֹדֶשׁ במק׳ קשר, על פי ת ק ד י ש ו שבפס׳ יג ; ואחרים גורסים ת ק ש י ר ו במק׳ תקדישו, ואינו מסתבר. ובפס׳ יד, והיה למקדש ולאבן נגף וכו׳ כנראה הכונה והיה מִקְדָּשׁוֹ (של העם) לאבן נגף וכו׳.]

יהודה וביושבי ירושלם שבו על עונת אבותם הראשנים אשר מאנו לשמוע את דברי והמה הלכו אחרי אלהים אחרים לעבדם הפרו בית ישראל ובית יהודה את בריתי (ירמ׳ יא ט–י).—וְקֶשֶׁר נביאים, כמו להקת נביאים : את ארץ לא מטהרה היא לא גשמה ביום זעם קֶשֶׁר [1]) נביאיה בתוכה כארי שואג טרף טרף (יחזק׳ כב כד–כה). — ואמר בן סירא : טוב לרע יהסך נרגן ובמחמדיך יתן ק ש ר (ב״ס גני׳ יא לא). אכזרי יתן כשל ולא יחמול על נפש רבים קושר ק ש ר (סס יג יב). — ובתו״מ, במשמ׳ מקום הקשירה, מקום החזוק וההדוק בחבלים וכדו׳, Knoten ; noeud ; knot : אלו ק ש ר י ם שחייבין עליהן (בשבת), ק ש ר הגמלין ו ק ש ר הספנין[2]) וכשם שהוא חייב על קישורן כך הוא חייב על התירן, ר׳ מאיר אומר, כל ק ש ר שהוא יכול להתירו באחת מידיו אין חייבין עליו (שבת טו א). יש לך ק ש ר י ם שאין חייבין עליהן כ ק ש ר הגמלין ו כ ק ש ר הספנין (סס סס ב). כל ק ש ר שאינו של קיימא [2]) אין חייבין עליו (ר׳ יהודה, סס סס). החבל מאימתי הוא חבור למטה, משיסרג בה שלשת בתים, והנוגע מן ה ק ש ר ולפנים טמא, מן ה ק ש ר ולחוץ טהור, נימי ה ק ש ר הנוגע בצרכו טמא, וכמה הוא צרכו, ר׳ יהודה אומר, שלש אצבעות (כלים יט א). אלו שאינם צריכים שיבאו בהם המים, ק ש ר י העני [4]) וכו׳ אלו צריכין שיבואו בהם המים, ה ק ש ר שבפקרסים שבכתף וכו׳ (מקו׳ י ג–ד). מתופרי יריעות למדו, נפסק היה קושרו, חזר ונפסק, לעשותן ק ש ר י ם ק ש ר י ם אי אפשר, אלא חוזר ומתיר את הראשון (ר׳ פינחס, ירוש׳ שבת ז ב). וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד ומה חסד עשו עמו, ר׳ אלעזר

[1]) [מלה זו מיתרת היא כאן (השוה בהמשך ובהקבלה צפניה ג א וכו׳), ואמנם יש מציעים לגרס כאן : א ש ר נביאה וכו׳, אך קשה לקבל תקון זה. ולא מן הנמנע הוא שיש לחבר מלה זו, במשמ׳ קשר עבים, התקשרות עננים (כבתו״מ) עם פס׳ כד : לא גֻשמה ביום זַעַם קָשֶׁר, וצ״ע.]

[2]) [Schifferknoten ; noeud de batelier; sailor's knot. עד היום נוהגים הספנים וכדו׳ במיני קשרים מיֻחדים להם.]

[3]) [וכן באשור׳ קִצִר גִנַא, קשר של קימא.]

[4]) [בגדיו של עני שנקרעו וקשרן (רעב״ע).]

אומר, איזוריהם התירו, ר"ש ב"ל אמר, קישרי כתפיהן [1] התירו, (שם סוטה ח י). — *וקשר, במשמ' קמיע [2] לסגלה: הבנים יוצאים בקשרים [3] (שבת ו ט).—*וקשר תפלין: קשרי תפלין הלכה למשה מסיני (ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק, ירוש' מגי' א יא). והסירותי את כפי וראית את אחורי, אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, מלמד שהראה הקדוש ברוך הוא למשה קשר של תפילין (ברכ' ז.). — *וקשר מוכסין, סימן שהמוכס נותן למי שפרע את המכס, Zollmarke; acquit de douane; customs pass: המוציא וכו' נייר כדי לכתוב עליו קשר מוכסין [4], והמוציא קשר מוכסין, חייב (שבת ח ב). המוציא קשר מוכסין עד שלא הראה למוכס חייב (תוספת' שם ח יא). מעשה באשה אחת שנישאת לחבר והיתה קומעת על ידיו תפילין, נישאת למוכס וקשרה על ידיו קשרים [5] (שם דמאי ב יז). הוציא קשר מוכסין עד שלא הראהו למוכס חיי' (ירוש' שבת ח ב). — *וקשרו של מלך: וקשרתם לאות על ידך וכו' אדם יוצא לדרך ובידו פרגמטיא והוא מתירא מן המוכסין, אתם אי אתם מתייראי', למה, שקשרו של מלך עליך (דברים רבה, ליברמן,

[1] [בתנחומא בובר ויחי יח, 222: אצבעותיהם, ועי' הערת בובר שם.]

[2] [גם קמיע פירושו קשר, עי' בהערות לערך זה.]

[3] [בן שיש לו געגועים על אביו נוטל האב רצועה של מנעל ימין וקושרה לו לבן בשמאלו וכל זמן שאותו קשר עליו סרים הגעגועים מעליו בסגולה (רעצ"ט).]

[4] [ואלה דברי הרמב"ם בפרוש המשניות: וקשר מוכסין הוא הסימן שכותבין לוקחי המעשר ובעלי המכס להודיע כי זה פרע מה שנתחייב ושיעורן שתי אותיות וקורא אותו קשר כמו שקוראין אנשי דורנו הרשמים והצורות שמתשכין בהם הפנקסין עקיד אלרומ"י בלשון ערבי, ובלשון עברי קשר הרומיים, ע"כ. ונראה ע"פ הנאמר בדברים רבה הוצ' ליברמן (עי' בדגמאות), שהיה קשר זה מעין חותמת המלך או של הרשות, כדגמת חותמת העופרת הנוהגת עד היום בשמוש כזה, Plombe; plomb; lead(en seal), שהיו קושרים אותו בחוט או בתיל על הסחורה או על יד המשלם.]

[5] [כנראה כך נכון, והכונה לקשרי כשוף וכדו', אך בבבלי (בכורות ל:): והיתה קושרת לו קשרי מוכס על ידו.]

70). — *וקשרי הגט המקושר [1]: ואיזהו גט קרח, כל שקשריו מרובין מעדיו (גיט' ח י). והעד שנים, עדים שלשה, הא כיצד, שנים לפשוט. שלשה למקושר, ואיפוך אנא, מתוך שנתרבה בקשריו נתרבה בעדיו (ב"ב קס:). היכן עדים חותמין, רב הונא אמר בין קשר לקשר (שם שם). — וקשר בקנה, באילן: קנה של ויתים, אם יש קשר בראשו מקבל טומאה (שבת יז ג). עצי שטים וכו' ממגדל צבעיא קצצום והביאו עמהן למצרים ולא נמצא בהם לא קשר ולא פקע (ר' לוי, מד"ר ברא' לד).—*וקשרי האצבעות, פרקי האצבעות: נטילת ידים לתרומה עד הפרק, ולחולין עד קישרי אצבעותיו (רבי' ירוש' ברכ' ח ב). מנפח מקשרי אצבעותיו ולמעלה (רב אדא בר אהבה, ביל' יד.). אין הכהנים רשאים לכוף קשרי אצבעותיהן עד שיחזרו פניהם מן הצבור (ר' חסדא, סוטה לט:). כיון שראו (הכנענים) ארונו של יעקב אבינו התירו אזורי מתניהם וחלקו כבוד ליעקב אבינו, ר' שמואל בר נחמן אמר קשרי אצבעותיהם התירו [2] (תנחו' בובר ויחי יח, 222). — *וקשר במשמ' שכבת של זבל וכדו' שנתקשתה: משיקשר, משיעשה קשרין קשרין [3], א"ר חנניה מכיון שנתקשר בו קשר העליון מיד הוא יבש (ירוש' שביעי' ג א).—*וקשר של ביצה במשמ' זרע של תרנגול הקשור בראש הרחב של ביצה: נמצא עליה קורט דם זורק את הדם ואוכל את השאר, אמר רבי ירמיה והוא שנמצא על קשר שלה (חול' סד:). —ובהשאלה, הותר הקשר [4], על עקרה שילדה: כיון שהתפלל אבינו אברהם הותר הקשר הזה, כי עצור עצר וכו' (רבי חמא בר רבי חנינא, מד"ר ברא' נב).— *וקשרי המלחמה: הירא ורך הלבב, כמשמעו, שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה [5] ולראות חרב שלופה (סוטה ח ה). — ובסהמ"א: כן ברא (אלהים) בגוף האדם שכמי הכתפים וקשרי

[1] [עי' קָשֶׁה, פע', הערות.]

[2] [עי' במובא לעיל מסוטה א י וההערה שם. ובארמ' שבמקרא (דנ' ה ו) וקטרי חרצא משתרין.]

[3] [ואולי כמו ערב' קִשְׁר a) במשמ' קלפה.]

[4] [אולי במשמ' כשוף וכדו'.]

[5] וכן באשור' קַצַּר תַּחָזִ, קשר מלחמה.]

a) قشر

הזרועים וכו' ושאר הקשרים (ר"ם דונולו, חכמוני, נעשה אדם, באחרית ספר יצירה). וסדן שקמה, אם קנהו לקוץ וכו' מגביה ב' טפחים וקוצץ וכו' לפי שמאותן ב' טפחים יכול להחליף מן הקשר הסמוך לקרקע (רגמ"ה, ב"ב פ:). וכשמבקשין לפרק משאוי מגביה השקין לרפרף קשר החבל להיות נוח להתיר (ר"ח, שבת קנה.). קידוש ידים ורגלים במקדש עד לפרק וכו' פי' פרק מקשרי אצבעותיו וולתי הכף של יד (ערוך ערך פרק). והעברים כיון שראו לאדוניהם שנכנסו לתוך עומק המלחמה נכנסו גם הם אחריהם וכו' באותה שעה בקעו קשריהם ולא נתנו להם יד לעמוד וכו' (ברחשית רבתי, אלבק, 163). ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישעו על מקוה ישראל וכו' (רמב"ם, מלכים ז טו). עט (של מתכת שכותבין בראשו האחד ובראשו השני מוחקין) שניטל המוחק שלו ונשאר הכותב, אם נשאר מאורכו כדי שיגע לקשרי אצבעותיו טמא (הוח, כלים יח כ). וכמו שברא בעולם הרים כן ברא בגוף האדם שכמי הכתפים וקשרי הזרועות והארכובות על ברכים וקשרי הקרסולים ושאר הקשרים של כל האברים (אורחות צדיקים, שער יראת שמים, קט:). כל חותמות שבקרקע כגון דלתות פתחי בורות ומערות הסגורים בקשרי חבלים, אחד שבת ואחד יו"ט מתיר את הקשר דלא קשיק[1]) הוא שהרי להתיר תמיד הוא עשוי (אור זרוע להרי"ץ מוינא ה' יו"ט סס, עו:). שבאין לידי הפשט העור ג"ב, אם בתחלת הניתות או בסופו, כדי לעיין יפה בכל הגידין וכו' עצבים ועצלים קשרים ומיתרים (ר"י עמדין, מאילת יעבץ א מח). — *ועשת קשר לסימן ולזכרון: קשר (שר המשקים) קשרים להשיבו (את יוסף) (מנחם בן שלמה, שכל טוב, בובר, 248). וקושר קשר באזורו כדי שיזכירנו (ר"י אלנקאוה, מנוה"מ ג, ענעלאו, 56). ונסמכה גם פרשת ציצית לעושה בשגגה משום דכתיב בה וראיתם וזכרתם שמתוכה יזכור ולא ישגה כאדם שעושה לו קשר לזכרון (פענח רזא עס"ת, שלח, אמשטי תנ"ס, כח.). — *וקשר במעשי כשפים והשבעות: קח מצמר טלה חי ועשה ממנו חוט וקשור בו ג' קשרים ואמור על כל קשר ג' שמות אלו שורה שורה שקשר קשרתי אני פלוני על משכב פלוני ב"פ וקשרתי אותם בכל לשון ובכל כתב ובכל דבר שיוקשרו תחת השמים ועל הארץ ולא יותרו ולא יוכל לשכב עם אשה עד שאני פב"פ אתיר אלו הקשרים בידי ואני חותם אותם בחותם של שלמה בן דוד, כמו שחתם שלמה הקומקמסין של נחשת להכנים בהם השדים והשליכם במצולת ים כך לא יוכל שום אדם להתיר אלו הקשרים (ראב"ע (?), ספר הנסיונות, כ"י פריז, מאמר ו פרק יא).—*ובהשאלה, קשר, במשמ' ספק, שאלה, קֻשיה: ויותרו קשרים[1]) רבים בידיעת הענין ההוא אשר אבארהו (ר"ם א"ח, מו"נ ג ג). קשר במקום ספק לדמיון שביניהם, כי הדבר הקשור אין אדם רואה אותו ולא יודע, והתר הקשר בענין ביאור הספק שהוא הודעת מה שלא היה נודע (הוא, פי' המלות הזרות). — *ובמשמ' חבור וצרוף, זיקה, תלות: ואחר כן מְסַדֵּר הקשרים אשר בהם ישלמו קשרי היהודים (עם האלהים) והוא שיודה באלהותו יתברך ובקדמותו ובהשגחתו על אבותינו (ר"י א"ת, כוזרי ג יז). שיודיעהו תולדתם וכחותם וקשר קצתם בקצתם[2]) (ר"י חריזי, מו"נ א נג). אבל אע"פ שאינם מענין הספר, קשר הדברים[3]) מביא לזה (הוא, שם ג מ). ומצוה עליו ליבמה ולא יסור הקשר מעליו (הסו' רמב"ם קנ, א"ם פרימן, 166). וקשר רוב המטעמים המשתנים, בעבור שאינם מטבע אחד, משלש הקיבה לבשול (ר"י זבארה, שעשועים ה, דודזון, 95). יען ראותי קצת אנשים מהמשתדלים בזמננו זה למצוא דברי חפץ ומקוצר למודם אינם מבינים קשרי הענינים בתפלות אשר תקנו חכמי האמת (ר"א הקרלאי, גן עדן, תפלה ג, עב.). —*וגם במובן הגשמי: אלה (ההרים) האחרונים יעמדו בקשר עם ההרים הרבים הנקראים הרי הלבנה והרי לופאט"א המשתרעים מצפון לדרום ויכלו בגבנוני תקוה טובה (ר"ם בלוך, שבילי עולם א, אפריקא בכלל, 4). — *ובמשמ' חבור מלה במלה, מלת יחס או אות יחס: ועוד שמלות רבות הם בלשון הערבי עם קשר אחד ובלשון העברי עם קשר אחר (ר"ם

[1]) [קשר של קימא.]

[1]) [ר"י חריזי מתרגם: קושיות. ובמקור הערבי: עֻקַד. קשרים.]

[2]) [ר"ש א"ת מתרגם: והקשרתם.]

[3]) [ר"ש א"ת מתרגם: סדר הדברים.]

א"ת, מו"נ, פתיח' המתרגם). — *ובמשמ' המלה שבין הנושא לנשוא, copula : הקשר הוא מה שיקשור הנשוא בנושא (רמח"ל, ס' ההגיון יז). — ואמר הפיטן: קשר תפלין הראה לענו, תמונת יי לנגד עיניו (אנעים זמירות, שיר הכבוד לשבת). — *קנוניות וקשרים: ועושים קנוניות וקשרים להרבות מחלוקות בישראל (פנקס ועד ארבע ארצות, י. היילפרין, 122). — *ונוהגת המלה בדבור בשמושים שונים, כגון עמד בקשרים, קשרי ידידות, קשר מכתבים וכדו', וגם כתרגום לשמושי המלים המקבילות בשפות אחרות.

קִשֻּׁר, *קִשּׁוּר, ש"ז, רק מ"ר קִשֻּׁרִים, כנ' קִשֻּׁרֶיהָ, — חרוזים מקשרים יחד לקשוט וגו׳: הפארים והצעדות וְהַקִּשֻּׁרִים. ובתי הנפש והלחשים (ישע' ג כ). — ובפרט קִשֻּׁרֵי הכלה: התשכח בתולה עדיה כלה קִשֻּׁרֶיהָ [1] (ירמ' ב לב). — ובתו"מ: ציצית (בגמטריא) ת"ר, ות' גרורין, וה' קשורין הרי תרי"ג (מד"ר במדי' יח). — *וקשורי פואה: הבנים יוצאין בקשרים (בשבת) וכו' מאי קשרים וכו' קשורי פואה (רב יהודה, שבת קו:). — *ומ"י במשמ' פעלת המקשר: אלו קשרים שחייבין עליהן, קשר הגמלין וקשר הספנין, וכשם שהוא חייב על קשורן כך הוא חייב על התירן (שבת יח א). תריות שגידען לשכיבה אינן צריכות קישור, לאהלין צריכות קישור (רב, ירוש' שבת ז א). — *וקִשּׁוּר עבים, התקשרות והצטברות עבים ועננים: המניח כלים תחת הצינור לקבל בהן מי גשמים וכו' אמר רב משרשיא, דבי רב אמרי, הכל מודים כשהניחם בשעת קישור עבים טמאים, בשעת פיזור עבים ד"ה טהורין, לא נחלקו אלא שהניחם בשעת קישור עבים ונתפזרו וחזרו ונתקשרו וכו' (בבלי שם עז:). — ובמהמ"א: בייבא וסבכתא עסקי' בקישוריה ובמפה שעל ראשה (רשב"ם, ב"ב קמו.). וליכא לפרושי דבנגר הנגרר דהכא לאפוקי מאיסור בנין הוא דבעי קישור אבל משום איסור טילטול לא הוה בעי קישור וכו' (תוס' שבת קכו., ד"ה רבי). שדבקות העובר וקשורו ברחם דומה לחבור הפרי באילן (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה, א). — *ובמשמ' חרוזים: חרוזים, הם הקשורים מהאבנים היקרות (ראב"ע, שה"ש א י). וחלי הכתם, הם הקשורים כדמות קשורים שישימו על צואר הסוסיא (שם, הפעם השנית). — ואמר הפיטן: יקרים מפנינים עתידים וצפונים לבת האיתנים בעדיי קשורים (רשב"ג, בלל שדי, באוצרות לריי"ן בר לאונן, לח:). בלך ברח כנוצצים כעין קלל, אתי יפתי קשוריך לתחלל (משלם בר קלונימוס, לאיכה, יוצ' ב פסח). קשרו לוים קשורים, פי תמים ואורים (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ' שבת חוה"מ פסח). — ואמר המשורר: איה חלי חמדם ונזר נעמם, איה רפידת תם אשר רפדו, אי שהרן החן אשר על לויותיהם ואי קשר יקר ענדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה, שעה"ם 164). אהוב לבי משמח לעצבי, דעה קישור מפואר בספירות (ר"ש שבזי, אהוב לבי, שירי תימן, 99). היסוד ובת נדיב בקישור, המה בפתח שערי (הוא, שכל, שם, 145). — *וברפואה, במשמ' ligamen, רצועה מחברת עצם אל עצם וכדו': העצב והמיתר והקִשּׁוּר כלם הם לבנים ומקשיים חלולים נעדרי הדם (פרקי משה א, א.). הקשורים המתוחים והמתרים יחשוב לו מי שאין לו ידיעה בנתות שהוא עצב (שם שם). ומן הגשמים שילוה וברונם לזכרון המיתרים והם הנקראים קשורים, והם ג"כ עצביי המראה והמשוש יבואו מן האברים לצד העצלים והפרקים וכו' וקצתם נקראים קשורים במוחלט וכו' והנה מה שנמתח אל העצל לא יקרא אלא קשור, ומה שלא ימתח אל העצל אך מחבר בין שתי קצות שני עצמות הפרק וכו' הנה עם היותו נקרא בשם קשור יוחד בשם עקד בערבי (קאנון א א למוד ה במהות האבר). — *וקשור במשמ' כשוף וכדו' [1]: וכל מיני עין הרע וקישור וכישוף וכל מיני כוחות הטומאה שבעולם (אמתחת בנימין, שער רפואת שלימה, לד:). — *ובהשאלה לקשר בין ענינים רוחניים: וגם אלה לא יתנו קשור נכון להפסוקים (ר"י אברבנאל, שופטים ה ז, בנאמך מעיר). — *ובתורת ההגיון, התחברות, זקה ותלות של דבר בדבר (בנגוד אל שִׁלּוּחַ), Relativität, Bedingtheit; relativité, conditionalité; -ty: הרכבת תנאי וקשור (כל מלאכת ההגיון, מבוא). בשלוחים ובקשורים, אולם הקשורים הנה הם דברים שדרכם שילקחו נקשרים בזמן או מקום, וידומה שהם יצדקו במוחלט

---

[1] [השוה קָשַׁר, פע', והערה שם.]

[1] [עי' קָשַׁר, הערות.]

וכו' וזה כוב. ואמנם יהיו ק ש ו ר י התבור כאשר ישולחו צודקים כאשר ישמרו בהם בשני דברים וכו' (כל מלאכת ההגיון, בעניניס המטעים, כג:). ההקש המשולח אשר שתי הקדמותיו אפשר שתהיינה מקושרות עם ק ש ו ר אחד מהזמן והמקום וכו' או שהיו שתיהן בזולת ק ש ו ר (רלב"ג, ההקש היסר, כ"י, על פי קלקין). — *ובתורת הלשון, מלת הקשור, מלה מקשרת משפטים זה אל זה, coniunctio, נוהג בספרות ובדבור.

קִשָּׁרוֹן, ש"ז, — קשרון הלב, הדעת, קשירת הדעת דבר בדבר, ללא ראיה, סברת הלב [1]): אם מפני עצור וק ש ר ו ן לב עושת אלט'ן שהוא הקווי בדבר שאינו כמו ראיה (ס' היסר לישועה בן יהודה הקראי, הערינות, הקדי, II). כי כל מי שיאמר רעיון כי הוא ק ש ר ו ן הלב לא תבוא עליו השאלה הזאת (שם, XIX). ולזה תהיה ההגדה על הדבר ב ק ש ר ו ן הלב לו שוים בתלותם בו (שם, XX). ואם יאמר אם תעשו ההגדה בעבור הדבר כמו ק ש ר ו ן הלב בהתלאותו בדבר ולזה בכל עת שיהא זה ה ק ש ר ו ן [1]) דעת יתייב המשפטים וכו' והוא יתייב עליכם שתפרידו בין ההגדה ובין ק ש ר ו ן הלב, יאמר לו, לו הפרדנו ביניהם, לא מנע אותנו מביאור האמת בדבור ואמתתו וכי טעמה מה שזכרנו, ולא היתה עשייתנו ההגדה כמו ה ק ש ר ו ן מצר לחפץ לנו וכו' כי ה ק ש ר ו ן על דרך האמת אינו מקביע כדבר שהוא תלוי בו ולא מרשם לו אשור ולא מקיים לו משפט ולא דבר היה זה ה ק ש ר ו ן חכמה ודעת או לא הוא כן ואשר הוא ממשפט מקצת ה ק ש ר ו ן שיתלה בדבר וכו' וזה יוכיח כשרון אשר זכרנו מקדם בההגדה ו ב ק ש ר ו ן הלב וכי הם שוים (שם XX–XXI). השם לא יהיה אמת אלא בחפץ המדבר בו אשר עשה אותו לו ותקן אותו עליו והחפצים מבעלי הדעות ילך אחרי ק ש ר ו ן לבם או סברותם, ולזה עובדי הגלולים כאשר יקשרו בלבם כי הגלולים העבודה ראויה להם וכו' לא יבצר מהם שיקראו

1) [על פי הערבי מקארנת אל מעני a), ועי' בהערתו של מ. שרינר, בספרו על ישועה בן יהודה, עמ' 85.]

1) [כ"י: הכשרון.]

a) مقارنة المعنى

שמותם אלהים על דרך אמת, הוליך אותם אל עשות זה השם להם מה שקשרו בלבם, ואנו כאשר נדע בראיות כי אשר קשרו בלבם בעבורם קיים בזולתם חוץ מהם, נקרא שמו יתברך אלהים באמת ותהיה קריאתם אחר זה אלהים על דרך עובר (שם XXII). וצריך להבין איות חוב עומד בעת הראשון תחת עשיית המילה ונדחית בעת השני, ואומר החכם כי ה ק ש ר ו ן בעת הראשון תחת עשיית המילה, ובתורה נתבאר שיש מצות תחת מצוה כגון קרבן שתי תורים או שני בני יונה וכו' ואולם ה ק ש ר ו ן שעומד תחת המילה יוצא מן התפוש אם נולד הולך בין השמשות איך יהיה הדבר (ר"א הקראי, גן עדן, מילה ו, קסג.).

א. קשש [1]), ממנו א. קָשֵׁשׁ.

ב. קשש [2]), ממנו קַשׁ, *קְשׁוֹשָׁה, *קָשִׁישׁ, א. *קִשְׁקוּשׁ, א. *קַשְׁקָשׁ, א. *קִשְׁקֵשׁ, ב. קָשַׁשׁ.

ג. *קשש [3]), ממנו *קַשִּׁישׁ.

א. קָשַׁשׁ, פ"ע, קוֹשׁוּ [4]), — א) קַשׁ האדם, הגוי היה ישר ואמתי: התקוששו וָקוֹשׁוּ [5]) הגוי

1) [עי' א. קָשַׁשׁ, הערה.]

2) [עי' קַשׁ, קְשׁוֹשָׁה, קָשִׁישׁ, הערות.]

3) [מן תארמ', עי' קַשִּׁישׁ, הערה.]

4) [במקצת ספרים השי"ן רפה ורד"ק כתב שהיא דגושה לחסרון הכפל כמו סבו את העיר יהושע ו וכן הוא בס"ם (מכתב סי, לפכ' ב ח). ובקצת ספרים חסר ויו, עי' גינצבורג.]

1) [לא נתבררת משמ' הפעל בקל ובהתפ'. התרגומים הקדומים הבינוהו במשמ' התכנס, התאסף. כך השבעים: Συνάχθητε καὶ συνδέθητε; ת"י: אתכנשו ואתו ואתקרבו; ולג': convenite, congregamini. ואחריהם הלכו כמה מן המפרשים העברים, בעוד שאחרים גזרוהו מן ב. קשש (קושש קש), וגם קבלו את דרשת חז"ל קשט עצמך ואח"כ קשט אחרים, וישבו את לשון הכתוב בדרכים שונות, או שבארו את המלה בלשון קשישות וזקנה, ועוד. השוה דברי רש"י: התלקטו ואספו יחד כמו לקושש קש, וקושו מעשיכם, השוו מעשיכם לדעת קונכם, ורז"ל דרשו קשוט וכו', עשו שניהם לשון היקש, אדם המשוה עצמו ויושר דרכו. ע"כ. וראב"ע: התווכחו ותוכיחו, ור' משה אמר התקבצו וקבצו מגזרת מקושש קש שהוא לאסוף הקש, ואחרים

לא נכסף בטרם. לרת חק כמוץ עבר יום בטרם לא יבוא עליכם חרון אף יי' בטרם לא יבוא עליכם יום אף יי' (לפני' ב א–ג). — ואמר הפיטן: התקוששו וקשו מאלהיכם בושו ורחצו והטהרו ומטנף הברו (ר"י ג'יאת, מה יחרון, סעה"ם 22). נפשי קומי מנומת ערשי כחשי וכרי והתאוששי קושי והתקוששי (ר"י בג'אתה, נפשי קומי, עולת חדש לט). — ב) ובמשמ' גורה מן הקשת [2]: יש מויק שהוא פורח בעוף וקושש [2]) בחץ (ר' צרכיה הכהן, תנחו' נשא כג).

— פוֹעֵ', *קוֹשֵׁשׁ,—כמו קָשֵׁט פִּעְ' במשמ' ירה בקשת: בקורת חצים שהכל מקוששים [3]) בה והיא עומדת (מד"ר איכ' ג, דרך קשתו, מובא בערוך ערך קר).

אמרו כמו תרגום זקנתי ושבתי, ע"כ. ור"א מבלגנצי: הקבצו והתלקטו וקבצו גם אחרים עמכם, ע"כ. ורד"ק: ענין חפוש הדברים ולקיטתם כמו לקושש קש, מקושש עצים, וכן פי' התקוששו התחפשו מומיכם וחפשו מומים אחרים אחר כך ובערו אותם וכן ארז"ל מזה הפסוק קשט עצמך וכו' ועוד אמרו נקשט גרמין עד לא נקשיט אחרנין, ע"כ.

ואמנם דרשת החכמים אינה יוצאת ידי הענין בזה, שלא על תקנת אחרים מדבר, אלא שתי הצורות התקוששו וקושו אחת הן בענין, והפעל השני אך חוזר על הראשון בצורה אחרת, כדוגמת התמהו תמהו, השתעו ושעו, השיבנו ונשובה וכדו', אך עקר המשמ' שבדרשתם, תקנו וישרו את עצמכם, כנראה נכונה היא. כי כמבֹאר בהערות לשרש קשט ולמלים הנגזרות ממנו, נולד שרש זה מן המלה קֶשֶׁת (שבאה אף בכתיב קשט) במשמ' יריה בקו ישר; והואיל ואין תזו של קֶשֶׁת שרשית (עי' קֶשֶׁת, הערות), אפשר היה לגזור פעל במשמ' של קשט אף בצורה קוש או קשש, והוא הבא כאן לאמר: ישרו עצמכם והיו ישרים, ובירוש' (תענ' ב א) נאמר: נתקושש גרמן ובתר כן נקושש חורנין, ע"כ, במקום קשט וכו' שבבבלי.

ובסהמ"א, השתמשו בפעל במשמעותו השונה לפי פרושי המפרשים.]

[1]) [עי' בהערה הקודמת ובערך קָשַׁט, הערות.]

[2]) [במד"ר (במד' יב): וקושט, וכן במד"ר תהל' צא; ובילקי שמע' (תהל' תתמג): וקושת.]

[3]) [העיר קוהוט למקום (ערוך השלם ערך קר, קורה, עמ' 185): ובעיקרי התלמוד מקשקשין והכל אחד עיי"ע קש ובדפ"א בט"ס מקושטים ובנו"ג טורים . . . והיא נצבת, ע"כ.]

— התפ', הִתְקוֹשֵׁשׁ,—כמו קל, התקושש האדם, ישר את עצמו, את דרכו [1]): הִתְקוֹשְׁשׁוּ וקושו הגוי לא נכסף (לפני' ב א). — ואמר הפיטן: התקוששו וקשו מאלהיכם בושו ורחצו והטהרו ומטנף הברו (ר"י גיאת, מה יחרון, סעה"ם 22). יהירים התקוששו וזכרו והתאוששו, שאו לבב וכפים אל אל בשמים (רשב"ג, סוכבי בתי חמר, ביאליק-רבניצקי ב, 88). זכור זאת והתאושש והכלם והתבושש והתקושש, עד אנה בעור יום תגשש ובאפלה תמשש (רמב"ע, דוקס, 67). עניה התקוששי וכרי והתאוששי עפר התפלשי (הוא, אם מקדיך, שם, 78). התקושש והתאושש והכלם והתבושש (ר"י הלוי, אברך את ה', מובא בסבע מוסר פרק כט). יראה לבשים ומתבששים, מתאששים לעבדך ומתקוששים (הוא, אלהים אל מי אמשילך, דיואן ג, 293). אחי התקוששו והתבוננו איך ולמה, בטח התאוששו עבדו ביראה ואימה, גם עוד התבוששו ועטו עדיו ערמה (סליח' ר"ה, סדור ארס צובה). והתקוששו והקדישו לחי יושב על כסא (ילחק בר משה, אלו לבבכם, אופן לשבת לפני ר"ה). — ואמר המשורר: על אויביו יתגבר להחלישה ואוהביו על רצונו להתקוששה (יהודה הדסי, אשכל הכפר ספד, קלח:). על כן זכרו זאת והתאוששו ולעשות חסד בטרם תהפוכות הזמן התקוששו (ר"י חריזי, איתיאל כה). אולי להצדיק האמת עמדו בסוד, ישאו עיד דבר ויתקוששו (יהגו מזמותי, דברי חכמים, עח). — ובמשמ' השתדל: חכמה ותושיה נודעת מן הבריאה והיצירה שהיא עולה במחשבה בהתקששם החכמים בשכלם וכו' (כסי בן נח הקראי, לקו"ק, נספחי, 9). וכל מי שיעשה דבר מן משענת חכמתו שלא משכל המתקוששים ולא מתורת אלהים קדושים יבוש ויחת וכו' (שם שם). שהחכמה היא משכל תושיית המתאוששים, יש בה מחלוקת בין האנשים המתקוששים (שם שם, 10). [2])

---

[1]) [עי' קל, הערה.]

[2]) [במעגל טוב השלם לחיד"א (הוצ' מק"נ, 21 נדפס: והיו מתוכחים ומתיעצים מתאוששים ומתרעשים מתקוששים ומתגעשים מהנדנין ומפקפקים יום ולילה, ע"כ, ונראה שצ"ל מתקוטטים.]

—פעֵ', ציני̈ מְקֻשָּׁשׁ, — מכֻון לאמת: שמעו אמרים מפורשים מקוטעים ומקוצרים ומקוששים (יסודה הדקי, חסכל הכפר פקד).

ב. קָשַׁשׁ [1], קל לא נמצא.

—פֹּעֵל, קֹשְׁשׁוּ, מְקֹשֵׁשׁ, מְקֹשֶׁשֶׁת, קֹשֵׁשׁ,—קוֹשֵׁשׁ קַשׁ או תבן או עצים, לִקֵּט ואסף מן הקרקע: לא תאספון לתת תבן לעם ללבן הלבנים כתמול שלשם הם ילכו וְקֹשְׁשׁוּ להם תבן (שמות ה ז). ויפץ העם בכל מצרים לְקֹשֵׁשׁ קש לתבן (שם שם יב). וימצאו איש מְקֹשֵׁשׁ עצים [2] ביום השבת ויקריבו אתו המצאים אתו מְקֹשֵׁשׁ עצים אל משה ואל אהרן ואל כל העדה (במד' יה לב–לג). והנה שם אשה אלמנה מְקֹשֶׁשֶׁת עצים (מ"א יז י). והנני מְקֹשֶׁשֶׁת שנים עצים (שם שם יב). — ובתו"מ: עתיד ליתן את הדין כל האומר צלפחד מקושש (ר' יהודה בן בתירה, ספרי במד' קיג). שמינה משה שומרים ומצאו אותו מקושש (שם שם). מקושש במה היא מיתתו, בסקילה (ר' חייה בר גמלא, ירוש' סנה' ה א). יודעין היו שמקושש חייב מיתה ולא היו יודעין במה תיתה מיתתו (שם שם).—ובספה"א: והיו ישראל מקוששים את הקש במדבר (בשם ר' עקיבא, פדר"א מח). על שם שדבר המתפזר הוא וצריך לקוששו הוא קרוי קש בשאר מקומות (רש"י, שמות ה יב). כי ביבוש הקצירים והבדים והענפים המשוברים באות הנשים ומקוששות אותם (ר"א, הכרעי בתשו' לוכם על מכסס, 45). ו(שלשלת) של מקוששי עצים טהורה לפי שהיא משמשת את העץ (רמב"ם, כלים ע יד). ונהיה בכל זה כמו שהוא מקושש עצים באפילה (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה 33). למה היה לו לקושש אלא מפני שהיה רשע היה רוצה לבשל את המן (חזקוני על התורה, במד' יא ח). מגבב משלפניו ומדליק, אבל לא מן החצר הואיל ודקין הן וטורח לקוששן (רי"ל מויכא, אור זרוע ספב, עז). והנערים וכו' היו הולכים וכו' לקושש

1) [עי' קַשׁ, הערות.]

2) [ונאמר בספרי (במד' קיג): וימצאו איש מקושש עצים, תולש מן הקרקע, אתה אומר תולש מן הקרקע או איש עצמו ושמו מקושש, ת"ל ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים הא מה ת"ל וימצאו איש מקושש עצים, תולש מן הקרקע.]

סמוך לים מאשר ימצאו להשיב נפשם (סבע יסודה, הכוכב, 91). — ואמר המשורר: בגדיך החמודות נטשת ואת חדריך נתשת בידך עצים קוששת ולכבודך לא חששת (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר ח, מד :).

—קל, *קָשַׁשׁ, עתי׳ יָקֹשׁ,— כמו פֹּעֵל: משל לאחד שהיה עובר לפני פרדסו של מלך, ראה חבילה של קוצים וירד ונטלה, והציץ המלך וראה אותו, התחיל מטמן מפניו, א"ל מפני מה אתה מטמן, כמה פועלים הייתי צריך שיקוששו אותה, עכשיו שקששתה אותה בוא וטול שכר (מד"ר ברא' מד).

ג. *קָשַׁשׁ [1], קל לא נמצא.

—פעֵ', ציני̈ *מְקֻשָּׁשׁ,—קשה שבקשים, קשה ביותר, ואמר הפיטן: בלבל עדני מתשישות וסרגי קשות מקששות [2] (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח).

—הפעֵ', *הִקְשַׁשׁ,—נתקשה: נוקשה, עיסה שהוקששה, לא חמץ גמור ולא מצה (רגמ"ה, מנח' נד.).

קַשָּׁת [3], ש"ז, — רֹבֶה קַשָׁת, במו רֹמֵה קֶשֶׁת, יורה בקשת [4]: ויהי אלהים את הנער ויגדל וישב במדבר ויהי רבה קַשָּׁת (ברא' כא כ).—ואמר הפיטן: והתשיעי תנברא בצורת גבור בקשת כחו לא נשת ויהי רבה קשת (רשב"ג, כתר מלכות, מי ידע הליכותיך).

קֶשֶׁת [5], ש"נ, קֶשֶׁת, כנ' קַשְׁתִּי, קַשְׁתְּךָ, קַשְׁתֵּךְ, קַשְׁתּוֹ, קַשְׁתָּם, מ"ר קְשָׁתוֹת, בכי קַשְּׁתֹתָיו, קַשְּׁתוֹתָם,

1) [פעל שנגזר מן קָשֶׁה.]

2) [ומטה לוי פרשו מן א. קשש: מקושטות וישרות; ומעשה אורג מן ב. קשש: מלוקטות יחד, והכונה למצות התורה.]

3) [נגזר מן קֶשֶׁת, עי' שם.]

4) [אם נקבל את נקוד המסרת, רק פרוש זה אפשרי, וכן התרגומים הקדומים, ועי' גם א. רֹבֶה, הערה. ואולם נראה שהכתוב לא התכון לכך אלא לקריאת רַב הַקֶּשֶׁת, המקבילה אל האשורי רַב־קַשְׁתִּ, או רַב־קַשָּׁתִּ (מ"ר מן קשת) בטשמ' מנהיג של קַשָּׁתִים. והשוה גם את דברי המדר' המובאים בערך קֶשֶׁת.]

5) [ככתיב זה, קשת, וכש"נ, באה מלה זו אף באשור' קַשְׁתֻּ, מ"ר קַשָּׁתִ, בארמ' וסור' קשתא (אך גם קשטא), כוש' קַשְׁת; אך בערב' במ"י קַוְסֻ, מ"ר קְסִיּ,

קַשְּׁתֹתֵיהֶם¹), — א) כלי מלחמה לירות בו חצים, עשוי ממוט כפוף ומיתר המקשר את קצותיו, Bogen ; arc ; bow, קֶשֶׁת הַצַּיָּד: ועתה שא נא כליך תליך וְקַשְׁתֶּךָ וצא השדה וצודה לי צידה (ברא׳ כז ג). בחצים וּבַקֶּשֶׁת יבא שמה כי שמיר ושית תהיה כל הארץ (ישע׳ ז כד). —וְקֶשֶׁת איש המלחמה: ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי וּבְקַשְׁתִּי (ברא׳ מח כב). ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמרי לא בחרבך ולא בְקַשְׁתֶּךָ (יהוש׳ כד יב). ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ויתנהו לדוד ומדיו ועד חרבו ועד קַשְׁתּוֹ ועד חגרו (ש״א יח ד). מדם חללים מחלב גבורים קֶשֶׁת יהונתן לא נשוג אחור וחרב שאול לא תשוב ריקם (ש״ב א כב). ויאמר לא תכה האשר שבית בחרבך וּבְקַשְׁתְּךָ אתה מכה (מ״ב ו כב). ויאמר לו אלישע (ליואש) קח קֶשֶׁת וחצים ויקח אליו קֶשֶׁת וחצים ויאמר למלך ישראל הרכב ידך על הַקֶּשֶׁת וכו׳ ויאמר אלישע ירה ויור (שם יג טו—יז). יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קַשְׁתּוֹ (ישע׳ מא ב). הנה עם בא מארץ צפון וכו׳ קֶשֶׁת וכידון יחזיקו וכו׳ ערוך כאיש למלחמה עליך בת ציון (ירמ׳ ו כב—כג). והכיתי קַשְׁתְּךָ מיד שמאולך וחציך מיד ימינך אפיל (יחזק׳ לט ג). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים ורמש האדמה וְקֶשֶׁת וחרב ומלחמה אשבור מן הארץ והשכבתים לבטח (הוש׳ ב כ). הבנהרים חרה יי׳ אם בנהרים אפך אם בים עברתך כי תרכב על סוסיך מרכבתיך ישועה עריה תעור קַשְׁתֶּךָ שבעות מטות

קִשִּׁי a), בלי ת הנקבה, וכאלו מן קוש או קשי; לעמת זאת אפשר היה לגזור קשת בעבר׳ גם מן יקש (במשמ׳ כלי שהיקוש משתמש בו בציד) ואף מן נקש, אך שרש כזה איננו באשור׳ או בכוש׳ ואף לא בארמ׳, ובמ״ר קשתות התיו כאלו שרשית, ועל כן נראה שיש כאן מלה שלא נגזרה מאחד השרשים הנזכרים, אלא השאלה מן האשור׳ (ואולי ראשונה משפה לא שמית) בצורות שונות אל יתר הלשונות השמיות, ועל כן גם השנויים הגדולים במלה, עד שבא במקום קשת אף קשט וכשט (עי׳ קָשַׁט, הערות). ובערב׳ יצרו אף קַוַּאשִׁי b) במשמ׳ רומה קשת, עושה קשתות.]

¹) [כך בשין דגושה ותיו רפויה, בספרים מדיקים, עי׳ מנחת שי לישע׳ ה כח ועוד.]

a) قوس, قسيّ b) قوّاسي

אמר סלה (חבק׳ ג ט). כי לא בְקַשְׁתִּי אבטח וחרבי לא תושיעני (תהל׳ מד ז). משבית מלחמות עד קצה הארץ קֶשֶׁת ישבר וקצץ חנית עגלות ישרף באש (שם מו י). — ומ״ר קְשָׁתוֹת: וּקְשָׁתוֹת נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו (ישע׳ יג יח). כי בא עליה על בבל שודד ונלכדו גבוריה חתתה קַשְּׁתוֹתָם (ירמ׳ נא נו). חרבם תבוא בלבם וְקַשְּׁתוֹתָם תשברנה (תהל׳ לז טו). ואעמיד את העם למשפחות עם חרבתיהם רמחיהם וְקַשְּׁתֹתֵיהֶם (נחמ׳ ד ז). ויהי מן היום ההוא חצי נערי עשים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים המגנים וְהַקְּשָׁתוֹת והשרינים (שם שם י). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים ורמחים וכובעים ושרינות וּקְשָׁתוֹת ולאבני קלעים (דהי״ב כו יד). — ובצרופים, קֶשֶׁת מִלְחָמָה: והכרתי רכב מאפרים וסוס מירושלים ונכרתה קֶשֶׁת מלחמה ודבר שלום לגוים (זכר׳ ט י). ממנו פנה ממנו יתד ממנו קֶשֶׁת מלחמה ממנו יצא כל נוגש יחדו (שם י ד). — קֶשֶׁת נְחוּשָׁה: מלמד ידי למלחמה ונחת קֶשֶׁת נחושה זרעתי (ש״ב כב לה; וכעין זה תהל׳ יח לה). יברח מנשק ברזל תחלפהו קֶשֶׁת נחושה (איוב כ כד). — קֶשֶׁת רְמִיָּה, שאינה מועילה¹): ישובו לא על היו כְּקֶשֶׁת רמיה (הוש׳ ז טז). ויסגו ויבגדו כאבותם נהפכו כְּקֶשֶׁת רמיה (תהל׳ עח נז). — תֹּפֵשׂ קֶשֶׁת: וגבור לא ימלט נפשו ותפש הַקֶּשֶׁת לא יעמד (עמ׳ ב יד—טו). — דֹּרֵךְ קֶשֶׁת: עלו הסוסים והתהללו הרכב ויצאו הגבורים כוש ופוט תפשי מגן ולודים תפשי דרכי קֶשֶׁת (ירמ׳ מו ט). ערכו על בבל סביב כל דרכי קֶשֶׁת ידו אליה אל תחמלו אל חץ (שם נ יד). השמיעו אל בבל רבים כל דרכי קֶשֶׁת חנו עליה סביב (שם שם כט). אל ידרך ידרך הדרך קַשְׁתּוֹ ואל יתעל בסרינו (שם נא ג). כי דרכתי לי יהודה קֶשֶׁת מלאתי אפרים ועוררתי בניך ציון על בניך יון ושמתיך כחרב גבור (זכר׳ ט יג). כי הנה הרשעים ידרכון קֶשֶׁת כוננו חצם על יתר לירות במו אפל לישרי לב (תהל׳ יא ב). חרב פתחו רשעים ודרכו קַשְׁתָּם להפיל עני ואביון (שם לז יד). דרך קַשְׁתּוֹ כאויב נצב ימינו כצר (איכה ב ד). דרך קַשְׁתּוֹ ויציבני כמטרה לחץ (שם ג יב). בני ראובן וגדי וחצי שבט מנשה מן בני חיל אנשים נשאי מגן וחרב ודרכי

¹) [עי׳ רְמִיָּה.]

קשת ולמודי מלחמה (דהי"א ה יח). ויהי לאסא חיל נשא צנה ורמח מיהודה שלש מאות אלף ומבנימן נשאי מגן ודרכי קשת מאתים ושמונים אלף (דהי"ב יד ז). — וכמשל ללשון משקרת והולכת רכיל: וידרכו את לשונם קשתם שקר ולא לאמונה גברו בארץ (ירמ' ט ב; וכעין זה שם כ מח—מג). — וקשת דרוכה: אשר חציו שנונים וכל קשתתיו דרכות (ישעי' ה כח). כי מפני חרבות נדדו מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כבד מלחמה (שם כא יח).—ונשק קשת, חודין בה: ואלה הבאים אל דויד לציקלג וכו' והמה בגבורים עוזרי המלחמה נשקי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת (דהי"א יב א—ב). ומן בנימן גבור חיל אלידע ועמו נשקי קשת ומגן מאתים אלף (דהי"ב יז יז). — ורמה קשת: מקול פרש ורמה קשת ברחת כל העיר (ירמ' ד כט). בני אפרים נשקי רומי קשת הפכו ביום קרב (תהל' עח ט). — וחורה בקשת: ותכבד המלחמה אל שאול וימצאהו המורים אנשים בקשת ויחל מאד מהמורים (ש"א לא ג; וכעין זה דהי"א י ג).—ומשך בקשת, אחז בקשת[1]: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל (מ"א כב לד). ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תובל ויון (ישעי' סו יט). — מלא ידו בקשת: ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע ברכבו (מ"ב ט כד). — ובהשאלה, שבר קשת פלוני, שבר את כחו, הכניעו: הנני שבר את קשת עילם ראשית גבורתם (ירמ' מט לה). כי עוד מעט ופקדתי את דמי יזרעאל על בית יהוא והשבתי ממלכות בית ישראל והיה ביום ההוא ושברתי את קשת ישראל בעמק יזרעאל (הוש' א ד—ה). —ותשב באיתן קשתו, היתה קשתו חזקה בידיו, היה גבור, מנצח: וימררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים ותשב באיתן קשתו ויפזו זרעי ידיו (ברא' מט כג—כד). — והחליפה קשתו בידו, שב לאיתנו ולתקפו: כבודי חדש עמדי וקשתי בידי תחליף (איוב כט כ). — ולמד את פלוני קשת: ויקנן דוד את הקינה הזאת על שאול ועל יהונתן בנו ויאמר ללמד בני יהודה קשת[2]) הנה כתובה על ספר הישר (שם שם יז—יח)'

—מטחוי קשת, מרחק הירות בה: ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת (ברא' כא יו).—בן קשת, כמו בן אשפה, במשמ' חץ: לא יבריחנו בן קשת לקש נהפכו לו אבני קלע (איוב מא כ).—ורשפי קשת, חצים העפים מקשת[1]): שמה שבר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה (תהל' עו ד). — וקשת גברים, במשמ' קשת של הגבורים, או במשמ' גבורי הקשת: קשת גברים חתים ונכשלים אזרו חיל (ש"א ב ד). ושאר מספר קשת גבורי בני קדר ימעטו (ישעי' כא יז). — ובתו"מ: לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא בתרים (שבת ו ד). חפוי האלה הקשת והרומח הרי אלו טהורין (כלים טז ח). א"ל ישמעאל ליצחק נלך ונראה חלקינו בשדה, והיה ישמעאל נוטל קשת וחצים ומורה כלפי יצחק (ר' עזריה משום ר' לוי, מד"ר ברא' נג). רובה קשת וכו' רבה מתלמד בקשת, רבה על כל המורים בקשת (שם שם). — *ובתאור צורת עיר: היתה עשויה כמין קשת או כמין גאם רואין אותה כאילו היא מלאה בתים וחצירות ומודד ממנה ולהלן אלפים אמה (ערוב' נה.). עיר העשויה כקשת אם יש בין שני ראשיה פחות מארבעת אלפים אמה מודדין לה מן היתר, ואם לאו מודדין לה מן הקשת[3]) (רב הונא, שם שם). — *ובתאור גדלו וצורתו של עקרב: נחשים בקורות ועקרבים כקשתות (ספרי דברי יח). — ובסהמ"א: ובהם תחבולות במלאכת כלים וכו' כמו הקשתות ומיני הזיין (רמ"ע פלקירא, ראשית חכמה ז, 48). — ואמר המשורר: עצתך הגביר לנו כקשת ומליך כמו חצים באשפה (רמב"ע, הרסים א, 7). חניתות מחשבות שכלו מרוקים, וקשתותי פעיף לבו דרוכים (שם שם, 9). ובן האמה העשני אימה, כי ביד רמה קשת רמה (ר"י הלוי, יונה, סעס"ם 112). איך

---

[1]) [עי' לשוננו ו, עמ' 327 וכו'.]

[2]) [אך כנראה צדק פ. פרלס (Analekten, עמ' 20) בהערתו, שהעקר ק"ש, כר"ת של קינת שאול (או קש"ת, קינת שאול ויונתן), השוה: ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם (דבר' לא יט).]

[1]) [עי' רשף.]

[2]) [כלו' מחלק זה העשוי כמין קשת. ואין למצא כאן את המשמ' המפשטת: חלק של מעגל, שאיננה במקורות הקדומים, כשם שאין משמ' כזו ליונ' τόξον, ולרומ' arcus אך בלשון המאחרת.]

אשקטה רעי ואויבי חנת עלי וסר צלי ומעדה רגלי ק ש ת לחץ משך נגדי וירה לי (רשב"ג, אבטח ביום, איגר 64). עיני צביה דרכו לי ק ש ת, על כן שעפי יראו מגשת (ר"י הריזי, תחכ' כ, 402). לבי לבש שריון צדקה מפני ק ש ת תלאות דורכה (סוא, הענק, פרג, ע). אי ק ש ת ו ת תמם אשר מגערת יתרם גדודים רגזו חרדו, אי מושכות צדקם ואיך התעתדו גלים עלי אשרות אמת יסדו (יעקב בן אלעזר, לא חתמסה, מעה"ש 164). על ק ש ת ו ת גבות יכונן חץ אשון עין ויור על חשקים החצי (עודרוס אבואלעפיה, 98). ק ש ת הזמן (שם שם). — *קשת הגלגל, מין כלי זין: ואם תלחם בעיר מבצר תעשה הכלי אשר חישבתי לך המשליך אבנים מרחוק וכו' ותציב ק ש ת הגלגל עליהם לפי שהוא מפחיד הלבבות (סוד הסודות, גסטר ע, 67). — *וכנוי לאחד ממולות הרקיע[1]: ואחריו (אחרי עקרב) מה אתה בורא, ק ש ת, שמא תאמר כיון שירד לגיהנם אין לו תעלה, כיון שמבקשים עליו רחמים זורק אותו מגיהנם כחץ מן ה ק ש ת (פסיק' רב', מתן תורה, לה:). וכולם (כוכב, חמה, צדק, לבנה, מאדים וכו') משרתים לי"ב מולות שהן כנגד י"ב חדשים, ואלו הן, טלה, שור, תאומים, סרטן, אריה, בתולה, מאזנים, עקרב, ק ש ת, גדי, דלי, דגים (פדר"א ו). — ובספה"א: המליך אות ס' בשינה וקשר לו כתר וכו' וצר בהן ק ש ת בעולם וכסלו בשנה ומרה בנפש (ילירה ה יד). ועקרב יוצא מהעגולה הנאמנה וכו' ו ה ק ש ת עולה ויורדת על השוכנים לעתים מזומנים (רשב"ג, חי בן מקיץ, איגר, 146). ואם יהיה (הירח) במול ק ש ת תגרע מן האורך ל"ו חלקים (רמב"ם, קדה"ח יז ה). התמונה התשיעית אשר שמה תבוא השמש בכ"ב לחרש נאוועמבער נקרא ק ש ת (יאוועל, למודי הטבע ב א, כג:). — ואמר הפיטן: ציה אם מלקשת, ומלקוש אם מבקשת, טל צוק עבים תהא מאששת, כבעגינת ק ש ת (ר"א קליר, אליס ביום מחסן, תפלת טל). בטל פלג מלא מאוגד, פרי עץ ממוגד, פרש כפיו וסגד, תפנק במול ק ש ת גד (אלול לברך, סדר טל, הגדה מלוירה ומנק', כ"י בריט' מוזי'). עקרב לבש פחד ורעדה, כי בעקרבים יסרונו צרינו, פני ה ק ש ת נהפכו לאחור, כי צור דרך קשתו כאויב (אז במעליכו, קינ' ת"ב, ספרד'). — *וכנוי לאבר המוליד של הזכר: ותשב באיתן קשתו, ר' שמואל בר נחמן, נמתחה ה ק ש ת וחזרה (ירוש' סוט' א ח). ותשב באיתן קשתו, אמר ר"י משום ר' מאיר, ששבה ק ש ת ו לאיתנו (סוטה לו:). כל המסתכל בערוה ק ש ת ו ננערת, שנאמר עריה תעור קשתך (ר' אלעזר סנה' לג.)[1]. — ובספה"א: בן פורת יוסף, מה ראה יעקב לברך את יוסף בפריה ורביה מה שלא ברך כל בניו, לפי שראה שעתידין היו י"ב בנים לצאת מיוסף אלא שאבדם ביד במתיחת ה ק ש ת ויצא זרעו בין צפרני ידיו ואבד העשרה, לכך היה מברכו שיפרה וירבה (ברא"ית רבתי, אלבק, 248). שאין לו כח גבורת אנשים, שישען על ביתו ומתקשה קצת ומיד חוזר ה ק ש ת לאיתנו וישען על ביתו ולא יעמוד (בפס הריב"ם, גבורת אנשים, ורשא 1882, עמ' 86). —*ובמשם' מוט של עץ ששערות מתוחות עליו ובו מנגנים בכנור וכדו'[2]: עם ק ש ת מתוקן משערות זנבי הסוסים (שלטי הגבורים סוף פרק ה). הכנר בודק את כנורו ממעך לו בין הניטין באצבעותיו וכל אחת משיבתו בלחש נים נים, כלומר, חנני, הריק ק ש ת ך דודי וימינך תחבקני, והנה הוא אוחז ק ש ת ו בידו מחליקה ומזומנה לעבודתו (ר"ש אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, הסרדם, 80). — ב) כעין חצי מעגל צבעוני הנראה ברקיע בענן ביום הגשם, שנחשב בקשתו של האל[3], Regenbogen; arc-en-ciel, iris; rain-bow: את קַשְׁתִּי נתתי בענן וְהיתה לאות ברית ביני ובין הארץ והיה בעננִי ענן על הארץ ונראתה הַקֶּשֶׁת בענן וכו' והיתה הַקֶּשֶׁת בענן וראיתיה לזכר ברית עולם (בראש' ט יג–יו). כמראה הַקֶּשֶׁת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב (יחזק' א כח). —ואמר בן סירא: ראה ק ש ת וברך עושיה כי מאד

1) [ברומי' arcitenens, תופש הקשת, Schütze; sagittarius; sagittaire.]

1) [ועי' קַשְׁיוּת.]

2) [וכן בערב' בטשם' זו.]

3) [בערב' קַוְשׂ קֻזַח a) קשת האל קזח, המורה בו חציו, ועי' ולהויזן, Prolegomena, עמ' 371, הערה 1, בתרגום העברי ב, 145.]

a) قوس قزح

נאדרה בכבוד, חוג הקיפה. בכבודה ויד אל נטתה בגבורה (ב״ס גני׳ מג יח–יב). כשמש משרקת אל היכל המלך ו כ ק ש ת נראתה בענן (שם כ ז). — ובתו״מ: עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ ופי הבאר ופי האתון ו ה ק ש ת והמן וכו׳ (אבי׳ ה ו). ר׳ יוסף הכהן ור״ש בן נתנאל אף הם פתחו במעש׳ המרכבה, אמרו יום אחד בתקופת תמוז היה ורעשה הארץ ונראתה ה ק ש ת בענן וכו׳ (ירוש׳ חגי׳ ב א). מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה ולא פגימתה של ק ש ת (ר׳ יוחנן, ר״ה כג:). כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם, מאי היא, רבי אבא אמר, זה המסתכל ב ק ש ת וכו׳ מסתכל ב ק ש ת דכתיב כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה׳ (חגי׳ טז.). כל המסתכל בג׳ דברים עיניו כהות, ב ק ש ת ובנשיא ובכהנים (ר׳ יהודה בר׳ נחמני מתורגמניה דר״ל, שם שם). — ובספה״א: ק ש ת הוא מציאות א׳ דק יורד מלמעלה מלבוש מראה אחד (רמח״ל, פתחי חכמה ב, לו:). — ואמר הפיטן: כדמות ה ק ש ת בתוך הענן מראה כהן (משלם בר קלונימוס, כאהל הנמתח, מוסף יוה״כ).—ואמר המשורר: לא למי נח לבד כרת ברית, כי גם לדמעי נראתה ה ק ש ת (ראב״ע, אלו לפי, כהנה א, 34).– ג) *בהנדסה, חלק מן המעגל, Bogen ; arc : והקשותה בד׳ פנים, ב ק ש ת וביתר ובחץ ובגג, איזו היא ק ש ת, החלק מן העגול, שנ׳ כמראה הקשת אשר יהיה בענן (משנת המדות א, 54). ואם תהיה יודע קוטר עגול אחד וינתן לך בו מיתר אחד ותהיה רוצה לדעת אורך ק ש ת העיגול המקפת את המיתר ההוא ותבקש כלל להיות בידך שתהיה יודע ממנו אורך ה ק ש ת מתוך דעת החץ או המיתר וכו׳ הוי יודע כי אין הכלל הזה יכול להנתן לך, מפני שאין הקשה בין המיתר ובין ה ק ש ת הולכת על סדר אחד אבל היא מתחלפת בחלוף ה ק ש ת ו ת והמיתרים, כי אם יהיה לך שתי ק ש ת ו ת שאינן שוות מעגולה אחת ויהיה ערך ה ק ש ת הקטנה מוסיף על ערך מיתר ה ק ש ת ההיא ומיתר ה ק ש ת האחרת ואין התוספת הזאת אשר ביניהם נוהג על סדר אחד, ולכן איננה נכנסת בכלל שיהיה אוצר אותה, וחשבון ה ק ש ת ו ת והמיתרים מפני זה קשה על רוב בני אדם (ראב״ח, חבור המשיחה והתשבורת ב, 68). הרוחב היו יודעים משיעור ה ק ש ת אשר יגיע אליה גבה החמה בחצי השמים במדינה אשר היו חוקרין על רחבה (הוא, ס׳ העבור א ס, 15). ולדעת ה ק ש ת ו ת והמיתרים על דעת חכמי המזלות אדבר עליהם בספר טעמי הלוחות (ראב״ע, ספר המספר, 79). והקו שמגביל את העגולה ומקיפה אקרא אותו ע״ד פרט עגולה קווית וכל אחד מחלקיו אקרא ק ש ת (ר״י הישראלי, יסוד עולם א ד, ז.). והוי יודע שבעלי החכמות הסכימו לחלק במחשבה הקיף כל עגולה מהמון העגולות וכו׳ לשלש מאות וששים ק ש ת ו ת דקות שוות זו לזו וקראו לכל ק ש ת מהן מעלה (ר׳ ברוך משקלוב, עמודי השמים, ד.). — *קשת תשלום קשת: ועל דרך כלל אומר כי ק ש ת תשלום ק ש ת היא הקשת שבה היא הקשת הידוע עודפת על רביע העגולה או חוסרת ממנו (ר״י הישראלי, יסוד עולם א מב). — *קשת המראה, קשת הראיה של הירח [1]): ואם על הראייה סמך היה לו לפרש על אי זה מקום היא הראיה כי תשתנה ק ש ת המראה בכל מקום כפי רוחב הארץ וכפי מרחב הלבנה מקו המזלות על חלוף המראה באורך וברוחב וגבהו ושפלתו ואוירו (ראב״ע, שמות יב ב). והשנויים רבים מפאת האורך ורוחב ו ה ק ש ת המראה כפי מרחב הארץ וכפי גלגל נטות הלבנה לימין קו המזלות או לשמאלו (הוא, יסוד מורא א). ואחר כך תחזור אצל רוחב הירח הראשון ותקח שני שלישיו לעולם וזה הוא הנקרא מנת גובה המדינה ותתבונן ותראה אם יהיה רוחב הירח צפוני תוסיף מנת גובה המדינה על האורך הרביעי ואם יהיה רוחב הירח דרומי תגרע מנת גובה המדינה מן האורך הרביעי ומה שיהיה האורך הרביעי אחר שגורעין ממנו או מוסיפין עליו הוא הנקרא ק ש ת הראיה (רמב״ם, קדה״ח, יז יג). ועל הדרך הזה תעשה ותדע ק ש ת הראיה כמה מעלות וכמה חלקים יש בה בכל ליל ראית שתרצה לעולם (שם שם יד). ודע שאם תהיה קשת הראייה תשע מעלות או פחות אז אפשר שיראה (הירח) בכל ארץ ישראל (שם שם טו). ו ק ש ת המראה תתחלף כפי אורך ורוחב המקום (ר״א הקרלי,

[1]) [עי׳ הגדרת המשג בדברי הרמב״ם קדה״ח המובאים לקמן, ובדברי בנעט עמ׳ 128 וכו׳, 160 וכו׳ לענין, ושם גם ציורים.]

גן עדן, קדה"ס ג, ס.). אך הירח שעורו קטון משעור הארץ וע"ב תשתנה ק ש ת ראייתו לפי המקום (סס סס ע, י.). וידוע כי הירח לא יראה בהיות ק ש ת הראייה בין השמש ובין הירח ט' מעלות (סס סס יג, יג.). — °קשת הנמיכות, הקשת המראה את נטיתו של קו סיבובו המדמה של השמש מן הקו המשוה: ותהיה הקשת מהאופן הזה הנגבלת בין שני האופנים האלה הנחלקת בינתים שוה לקשת אשר בין שני הקוטבים, והקשת הזה נקראת ק ש ת הנמיכות (ראב"ח הנסיה, לורת הארץ, ס:). בפירוש הקשת הנאחזת והיא ק ש ת הנמיכות וערך הנמיכות הזה לכל מעלה ומעלה מן המזלות ופאת הנמיכות וכו' (הוא, ספר חשבון מהלך הכוכבים, כ"י פריז). ה ק ש ת הנאחזת בין שני אופני המישור והמזלות, הנקראת ק ש ת הנמיכות (סס ג, לפי קלנקין). °קשת היתרון: גם יעשה ככה במעלות נכח הלבנה ויחסר המעט מהרב אז ימצא ק ש ת היתרון וידע מקום ראש התלי וזנבו (ראב"ע, אגרת השבת, קבולת קונטרקים, יג). — °קשת הנטיה, קשת המראה על נטית איזו נקדה מן הקו המשוה: וחכמי ישראל דקדקו יותר מכלם והסכימה דעתם כי ק ש ת הנטייה היא כ"ג (הוא, ספר העולם והמחברות כלם). ש ק ש ת י הנטיות הפרטיות לשם הן לקוחות מאופני חצי היום ונקרא ק ש ת י נטית החמה, ו ק ש ת י נטית הירח הן לקוחות מאופנים אחרים (ר"י היטראלי, יסוד עולם א מ). — °קשת חצי היום: והקשת אשר מן הגלגל הזה על הארץ נקראת ק ש ת חצי היום, והוא כנגד קו רוחב הארץ בצורה אשר קדמתי (ראב"ח, ס' העבור, א ג, 9).—°קשת היום, קשת הלילה: כל השוכנים תחת קו הישר וכו' החלק אשר להם ממעל לאופקם הוא נקרא ק ש ת היום, והחלק אשר להם מתחת לאופקם נקרא ק ש ת הלילה (דוד גנז, נחמד ונעים, קלח). — °קשת החלוף, קשת חלוף ההבטה, parallaxis: הנקודה שיכלה אליה הקו שיצא ממרכז העולם וילך במרכז אחד מן הכוכבים הרצים עד שיכלה אל נקודת מה מגלגל המזלות, אינה היא הנקודה אשר יכלה אליה הקו היוצא מן הראות וילך במרכז הכוכב עד שיכלה אל גלגל המזלות וכו', והקשת שבין ב' נקודות אלו היא אשר תקרא ק ש ת חלוף ההבטה וכו' (ס' הגדרים). — °ובאצטגנינות: ולכנה בעלת מעונו עומדת בית המערב מביטה אל שבתאי מן ק ש ת שלישית מבט ידידות וכו' והיה נוגה עומד ביתר המזרח וככב רואה אותו מבית היופי במבט אהבה מ ק ש ת שתות ונוגה כמו כן מביט אל צדק מ ק ש ת שתות ומסביר את פניו וכו' והיה מאדים מביט אל ככב מ ק ש ת רביעית מבט שנאה וכו' (ראב"ח הנסיה, מגלת המגלה, 134—135).

°**קַשְׁתוּתִי**, ת"ז,— כמו קַשְׁתִּי, מצורת הקשת: יש עקום פשוט שעם שהוא עקום הוא עקום בפשיטות כמו הקשתותי שהוא עקום אבל עקמומיתו פשוטה (ר"מ ספינוס, ידיעות שלמה א, מח.).

°**קַשְׁתִּי**, ת"ז, — דומה לקשת, בצורת קשת, שיך לקשת, bow-shaped ; arqué ; bogenförmig: חד הצפרנים (העזניה) והם עקומות ק ש ת י ו ת כאלו הם מגריפות ואסכלאות ומזלגות (קלונימוס, בעלי חיים ג יא, לה:). ומכל מקום אין אחדות הקו אחדות גמורה לפי שכבר יחלק אל ק ש ת י י ואל ישר (ר"י אלבו, עקרים ב י). והנה מצאתי שהגבילו לאפלאס וליטראוו תנועת הירח בערך כוכבי המזלות לפי ערך מרוצתו בשנת 1800 במשך 36525 יום 1732559354 סעקונדען ק ש ת י י ם (כרם חמד ע, 89). — וברפואה: ולתכנית הזה שלבים, ג' אמתיים וב' כוזבים, ומן הראשנים שלב משותף עם המצח ק ש ת י י ונקרא הבלילי (קאנון א א כלל א פרק ג, בנתוח עלמות הגלגלת).

°**קַשְׁתִּית**, ש"נ, — עור הַקֶשֶׁת שבעין, Regenbogenhaut ; iris, נוהג בספרות ובדבור.

*****קַשְׁתָּנִית**, קַשְׁטָנִית, ש"נ, — כלי שיורים וקודחים בו[1]: הנוגע ביד מגרה מכאן ומכאן טמא, כחוט וכמשיחה, באמה ובסניפין, במכבש של חרס ו ב ק ש ת נ י ת[2] טהור (כלים כא ג). מטלטלין

---

[1]) [עוי' בהערה שאחר זו.]

[2]) [כך, בתי, כפירוש הגאונים (אפשטין, 61). ובהוצאותינו: ובקשטנית, מדב"מ: ובקושטנית. וכדי לקבע מה היא המשתנית יש לשים לב שלא נקראה כך על פי צורתה אלא על פי פעלתה: שיורים בה כאלו חצים, כי גם ק ד ח, הקדיח עקר משמעותו ירה ח צ י ם (קדח a) בערב' חץ, ועי' קֶרַח, הערות), וכך

---

a) قدح

את המקבת ואת המספלת ואת המקדיח ואת הקשתנית ולא יכה במקבת על גבי מספלת ולא יקדיח בקשתנית כדרך שעושה בחול (תוספת' שבת יג יז). — ובספהמ״א: מגרה שנטמא, הנוגע בקשתנית שהיא לפופה עליו טהור, שאינה חבור (רמב״ם, כלים כ טו).

קְשָׂוָה, קְשָׂה, ש״נ, רק מ״ר קְשָׂוֹת, סמי׳ קְשׂוֹת, כנ׳ קְשׂתָיו, — כמו קַסְוָה, כוס, ספל לנסוך[1]: ועשית קערתיו וכפתיו וקְשׂתָיו ומנקיתיו אשר יסך בהן זהב טהור תעשה אתם (שמות כה כט). ויעש את הכלים אשר על השלחן את קערתיו ואת כפתיו ואת מנקיתיו ואת הַקְּשָׂוֹת אשר יסך בהן זהב טהור (שם לז יו). ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ונתנו עליו את הקערת ואת הכפת ואת המנקית ואת קְשׂוֹת הנסך (במד׳ ד ז). והמזלגות והמזרקות וְהַקְּשָׂוֹת זהב טהור (דה״א כח יז). ועי׳ קַסְוָה[2].

***קֹשְׁטְ**[3], ש״ז, — שרש של צמח בשם הדו, הדומה לפלפל, ומשחה עשוית ממנו, costus speciosus: זו קושט[1] והחמס וראשי בשמים וכו׳ נלקחים בכסף מעשר (ר״ע, עקל׳ ג ה). אין לי אלא אכילה ושתיה, מנין אף משביתי אכילה ושתיה כגון הקושט והחיטום וראשי בשמים וכו׳ (ספרי דבר׳ קז). פיטום הקטורת הצרי והצפורן וכו׳ קושט שנים עשר קילופה ג׳ וכו׳ (ירוש׳ יומא ד ה).

קְשִׂיטָה[2], ש״נ, — שם משקל נכון לכסף: ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קְשִׂיטָה (ברא׳ לג יט). ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קְשִׂיטָה (יהוש׳ כד לב). ויבאו אליו כל אחיו וכל אחיתיו וכל ידעיו לפנים ויאכלו עמו לחם בביתו וינדו לו וינחמו אתו וכו׳ ויתנו לו איש קְשִׂיטָה אחת ואיש נזם זהב אחד (איוב מב יא). — ובתו״מ: כשהלכתי לאפריקי היו קורין למעה קשיטה, למאי נפקא מינה, לפרושי מאה קשיטה דאורייתא מאה דנקי (רבי עקיבה, ר״ה כו.).

קשקש, ממנו *קִשְׂקֵשׂ, *קַשְׂקַשִּׂי. קַשְׂקֶשֶׂת.

***קִשְׂקֵשׂ**, פע׳ קִשְׂקֵשׂ, ציכ׳ מְקֻשְׂקָשׂ, — בעל קַשְׂקֶשֶׂת, שיש לו קַשְׂקַשִּׂים: ודגים המקשקשים אף המשקיצים (חסף, 38.). מרירת הדג המפושקש (סוף, 49.). ולפעמים מדג סלעי אדום מקושקש (כרבוכי, אורח חיים, בקדמת רביעית, כ״י ביהמ״ד מכטר).

***קַשְׂקַשִּׂי**, ת״ז, — מְקֻשְׂקָשׂ, בעל קַשְׂקַשִּׂים: פריז האבני גדול כהוואלנום בעור ירוקי וקשקשי (פינסקר, תולדות הארץ ג, הלמחים, מט).

ראו את הכלים ששמשו לדקירה ולקדיחה כאלו בקשת ירית הקודחת ופולחת, ובלהב שבה ראו את הַקֶּדַח, החץ. והוא הדין לגבי קשתניתא (נ״א קשתניא) בסור׳, שהטלונאי בר־בהלול (עמ׳ 1855) מעיד עליה שהיא הטבעת (אל־חילקה[a]) שדופקים בה על הדלת, כלו׳ כלי בצורת טבעת אשר בתנועתה זורקים מקל (הוא החץ), והוא הדופק על הדלת כביריה בקשת.]

[1]) [כך השבעים (σπόνδια), סומכוס ותיאודוטיון (φιάλας), פשיט׳ (זבורא) ועוד, וכך נראה נכון לפי הענין. ורש״י והערוך, המפרשים כמו חצאי קנים חלולים וכו׳ על פי הערב׳ טעו בזה, כפי שהראה ראב״ע לכתוב (עי׳ שם). בצורה קסותא או קשותא באה המלה אף בתרגומים הארמיים.]

[2]) [למלה ערב׳ אחרת, קַשְׁוַה[b] במשמ׳ בשם מתכון ריב״ג (ספ״ש, קסם), הכותב: וכלי הסיכה נקרא במשנה קוסיא והוא דומה ללשון הערבי שאומרים לכלי שמשימים בו בושם הנשים קשוה. והקרוב אצלי בקסת הסופר שהוא מן השרש הזה ומן הענין הזה השני אע״פ שנכתב בסמך כי הקסת דומה לכלי שמשימין בו הסיכה, ע״כ. ומעין זה ראב״ע בפרושו הקצר.]

[3]) [גם בכתיב בשת, כושת (עי׳ לקמן), ואף בארמ׳ שבתו״מ קושט, סור׳ קושתא, יונ׳ κόστος, רומ׳ costum, ערבי׳ קֻשְׂט, כשט, כשת[a]), סינ׳ gestick.]

[1]) [בירוש׳ חגי׳ ג ד: כושת.]

[2]) [הוראתה העקרית של המלה היא (מדה) נכונה, קשיטה בארמ׳, כשנוי מבטא שרבים כמותו בלשון המקרא, וכן משמש קִשְׂט[b]) בערב׳ במשמ׳ מדה נכונה, משקל נכון; אמנם חז״ל הבינו את המלה, על פי שמוש הלשון הארמ׳ בזמנם, בהוראות שונות, במשמ׳ מטבע, קשוט או טלה (עי׳ מד״ר בראש׳ צט), וגם כונת ת״א תורפן היא טלאים, ות״י מרגלין כלו׳ תכשיטים, אך אין מקום להוראות אלו בכתובים.]

---

[a]) الخلقة [b]) قشوة

[a]) قسط، كسط كست [b]) قسط

שרשו הוא קשקשי וממנו צומחים עלים רעננים עגולים כביצה (שם שם, כד). הקשקשי וכו', מגינו גבנוני ויפה, אשר יקחוהו לכלים שונים וכו' (תולדות הטבע, קסמ).

קַשְׂקֶשֶׂת [1], ש"נ, מ"ר קַשְׂקַשִּׂים, כנ' קַשְׂקַשְׂתֶּיךָ, — כעין תריסיות קלפה שבעור הדגים ובעלי חיים אחרים; scale ; écaille ; Schuppe : את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת במים בימים ובנחלים אתם תאכלו וכל אשר אין לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת בימים ובנחלים מכל שרץ המים ומכל נפש החיה אשר במים שקץ הם לכם וכו' כל אשר אין לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת במים שקץ הוא לכם (ויקר' יא ט–יב). את זה תאכלו מכל אשר במים כל אשר לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת תאכלו וכל אשר אין לו סנפיר וְקַשְׂקֶשֶׂת לא תאכלו טמא הוא לכם (דבר' יד ט–י). ונתתי חחים בלחייך והדבקתי דגת יאריך בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ והעליתיך מתוך יאריך ואת כל דגת יאריך בְּקַשְׂקְשֹׂתֶיךָ תדבק (יחזק' כט ד).—ושריון קשקשים, שריון העשוי קשקשים: וכובע נחשת על ראשו ושריון קַשְׂקַשִּׂים הוא לבוש ומשקל השריון חמשת אלפים שקלים נחשת (ש"א יז ה). — ובתו"מ: ובדגים, כל שיש לו סנפיר וקשקשת, ר' יהודה אומר שני קשקשין וסנפיר אחד, אלו הן קשקשין הקבועין בו, וסנפירין הפורח בהן (חול' ג ז). כל שיש קשקשת יש לו סנפיר ויש שיש לו סנפיר ואין לו קשקשת (נדה ו ע). אלו הן קשקשין, שמלובש בהן, וסנפירין ששט בהן, וכמה קשקשין יהו בו, אפילו אחד תחת לחיו ואחד תחת זנבו ואחד תחת סנפיר שלו, ר' יהודה אומר שנים, קשקשת אחד תחת לחיו ואחד תחת זנבו (תוספת' חול' ג כז). כנפי חגבים וקשקשי דגים אע"פ שהעביר עליהן סכין חבור עד שיתחיל לקלוף (ר' יהודה, תוספת' עקצ' ג טז).

[1] [רק בעבר'.]

—ובספה"א: ולהסתוכך בעור עקלתון אשר קשקשיו מפניניים (בן מאיר, בס' תגלוי לרסע"ג, הרכבי, רטו). כי הוא (העולם) צריך בקיומו ותקונו קצתו אל קצתו וכו' כצורך קשקשי השריון וכו' קצתם אל קצתם (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ז). גאוה אפיקי מגנים, אלו קשקשים שלו (מדה"ג, ברא' א כא, מרגליות, מט). הקשקשות חלקות ועגולות כטבעות השריון קשקשותיך (יהודה הדסי, אשכל הכפר ספד, עוגר). — *קשקשת הנחושת, בעין חלודת הנחשת: קשקשת הנחשת (אסף, 114).

*קָת [1], ש"ז,—נִצַּב הגרון, יד הגרון: נשמט הברזל מקתו והרג, רבי אומר אינו גולה וחכ"א גולה (מכות ב א). — ובספה"א: שע"י האור אינו מגיע לקתו של סכין (ר"נ על הרי"ף, פסח' ח).

ק"ת, — ר"ת: קדיש תתקבל.

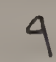
*קָתָר, ש"ז, מ"ר קתרין,—סלע [2]: והרי הארץ מתקנת לכם קתרין ונתנה הארץ יבולה ואין הארץ מתקנת לכם קתרין זאת ארצכם כנחושה (ערוך ערך קתר בשם ילמדנו).

[1] [המלה, שראו אותה בטעות כש"נ ובצורה מקצרת מן קָנֶת, נתגלתה באשורי בצורה קָת כש"ז, השכיח מאד בםשמ' יד, ואף יד הכלי בשמושים שונים. ועל כן יש לנקדה קָת, קָתוֹ וכו'.]

[2] [כן בסור' קתרא במשמ' סלע, וכן מתרגם וישומו בסלע ביתם (משלי ל כו): ועבדין להון ביתא בקתרין. וקוהוט המפרש כלשון קוצים כותב: מלת קתרא פי' בר בלול הסורי אצל לעף ספלנ"צ 341 על ידי אלקנדיל a) ופי' כהוכחת הח' הנ"ל כמו ל"י ἀσπάλαθος וכן תרגמתי וחידוש שלא העיר על קתרין של ילמדנו שבערוך ודע כי תיבות ואת ארצכם וכו' ל"י בעיקרי התלמוד ובאמת קשים הם לחלמם — ורמ"ל הוסיף בסוף הע' (בלי סימן היכר) ענין קוץ ודרדר ע"כ.]

a) القنديل

שער־הריש



ר

ר׳, — אות העשרים באלף בית העברי, ושמה רֵיש, עי׳ זה הערך.

צורת האות הקדומה הפכה לצורתה הנוהגת בכתב המרבע שלנו בכתיבה רהוטה בארמ׳ על ידי פתיחת המשׁלש שבראשה, כהתפתחות דומה של ב, ד או ע. בכל דרגות הכתב העברי היתה צורת האות דומה או שוה ממש לזו של ד, עד שהנהיגו בסורי׳ להבדיל בין שתי האותיות על ידי נקודה מבחנת, ועל כן הזהירו גם חז״ל שלא להחליף שתי איתיות אלו: יש שהוא מוחק נקודה אחת וחייב עלית משום כותב ומשום כוחק, הֵיךְ עבידא, היה ד ל ״ ת ועשאו ר י ״ ש, ר י ״ ש ועשאו ד ל ״ת חייב משום כותב ומשום מוחק (ירוש׳ שבת ז ג). שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד, אם את עושה ד ל ״ת ר י ״ ש אתה מחריב את כל העולם כולו, כי לא תשתחוה לאל אחר, אם אתת עושה ר י ״ ש ד ל ״ת נמצא את מחריב כל העולם כולו (מד״ר ויקר׳ יט). ומפני דמיון זה נתחלפו ד׳ ור׳ אף במקורות העברים לא רק בשע״פ כגון דּׄדָנִים — רֹדָנִים, אֱדֹם — אֲרָם, דִּבְלָתָה — רִבְלָתָה, ובצורות בודדות של מלים כגון וַיֵּרֶא (תהל׳ יח יא) — וַיֵּדֶא (ש״ב כב יא), אֲדִקֵּם (שם שם מג), — אֲרִיקֵם (תהל׳ יח מג). אלא יש שנשאר ספק אף בקביעת מלים ושרשים ממש על פי הכתיב המתחלף של המקורות, חשוה הַדָּאָה (ויקר׳ יא יד) לעמת וְהָרָאָה (דבר׳ יד יג), ואת ההערות לשרשים א. קדד, ב. קדד, א. קדר, ב. קדר, ועוד.

ההגה המסמן בעבר׳ על ידי האות ר, כגון זה של R בלשונות אירופה, נתן להבעה, בשנויים לא גדולים בשמיעה, בדרכי חתוך שונים, ועל כן שונה הבעתו בכל לשון ולשון, ובמדה ידועה אף בפי דוברי אותה לשון עצמה, ואפ״ר שהיו שנויים כאלה אף בתוך הכנענית והעברית גופה כפי שנויי המקום והזמן, כשם שהיו חלופי מבטא כאלה בתקופה שאחר המקרא. אך יש להניח שעקר מבטא הר׳ היה בתנודת חֹד הלשון (ולא בחֵך, בענבל הוילון או בגרון), כבמבטא ערביי ארץ ישראל. על מבטא כזה מעידה גם העתקת המצרים של שתי האותיות ר ול בכנענית, כבלשונם, באות אחת, ועל דמיון זה כמבטא מיסדת גם דרשת חז״ל אל תקרי ב ר ב הימים (קהל׳ יא ח) אלא ב ל ב הימים. אף על פי כן משפיע הגה הר׳ במדה ידועה גם כהשפעת הגרוניים בהפיכת תנועת חירק, צרי או סגול לפתח וכדו׳, ועל כן יש שהיא נמנית עמהם בצרוף אהחע״ר.

אמנם, רק על מבטאם של דורות מאוחרים,

שעברו דרך גלות בבל והחלו להשתמש בארמ' ובלשונות אחרות כלשון יום יום, מעידים שנויי הנקוד והעדויות שבספרות המדקדקים והפרשנים.

הנקוד שבספרינו מביא אך במקומות בודדים ר דגושה, כגון: בעבור הַרְּעִמָהּ (ש"א א ו), הַרְּאִיתֶם אשר בחר בו יי' (שם י כד), הַרְּאִיתֶם האיש העלה הזה (שם יז כה), לא כֹּרְּתָה שָׁרְּךְ (יחזק' יז ד), מָרַּת נפשו (משלי יד י), וגם בסבת רחיק: מענה רַּךְ ישיב חמה (שם יה א), אַל תאמר אשלמה רָּע (שם כ כב), ובגלל אתי מרחיק: ואל תעש לו מאומה רָּע (ירמי' לט יב), מחצת הָרֹּאש (חבק' ג יג), לא ינקה רָּע (משלי יא כא). ר דגושה נבדלת מן הרי' הרגילה גם בדברי ס' יצירה, המונה גם ר' (בגד כפרת) עם האותיות המבטאות במבטא כפול, קשה או רפה: שבע כפולות בגד כפר"ת מתנהגות בשתי לשונות בּ ב גּ ג דּ ד כּ כ פּ פ רּ ר תּ ת תבנית רך וקשה גבור וחלש (יצירה ד ג, אוצר מדרשים, 240). וכנראה היה הבדל מבטאם כהבדל הז הרומית מן ῥ היוני' המעתקת ברומית rh, כדגמת ההגאים המנושפים ph, th וכו' על יד p, t וכו'.

ובעל דקדוקי הטעמים (סעיף 7) מאריך לדבר בסימן ריש אשר יצא בדגש ואשר יצא ברפי. ולפי דבריו אין ר רפה אלא כשהיא בשוא לפני אותיות נ ל ואחריהן, או בבואה אחר ז ס ש צ, או אחר ד ת ט, כשאותיות אלו או ר הן בשוא, כגון גרני, ערלי, נראה, לרצונכם; עזרנו, ישראל, מצרים, מזרעו, סרעפותיו, צרפת; הדריכני, התרועעה, מטרות; דרכמונים, תרקיע, טרפי, „ושאר הריש שבמקרא דגש כלו". וכן פרש רסע"ג בפרושו לספר יצירה. ומעין זה האפודי (פרק לא, עמ' 171): הריש תמיד בשתהיה ראשונה במלה היא נקראת ד ג ו ש ה וכן כשיבא עליה אחת מאותיות מ ש ה ו כ ל ב ובזולת זה היא רפויה וזולתי מתי מספר כמו לא כרת שרך שתי הרישין דגושות וכו' ולפי השרש והעיקר הזה טעו והטעו כל הקוראים בראשית ברא ה ר י ש ר פ ו י ה כריש ברכה וקריאתה המחוייבת כריש כל העם ברעה שהוא קול מורגש ולפי שראיתי כלל האנשים קוראים כל בראשית ומראשית שבכתוב ה ר י ש ד ג ו ש ה כמו בראשית ממלכת צדקיהו, מראשית השנה וזולתם וזה לבדו יקראו הריש רפויה אמרתי שאין זה במקרה וטעות אבל הוא מקובל מהקדמונים וממשה וכו' ע"כ. אך בעל הורית הקורא (דרנבורג, 81) כותב: ודע שיש לבני ארץ ישראל באות ריש דרך אחרת ביציאתו, פעם מחזקין ופעם מרפין והוא קשיר בלשונם ואינו מצוי אצלנו וכו' ובמקום אחר (עמ' 138): כבר אמרנו שאין אנו צריכין לכתוב סימן ריש בדגש ורפי שאינו ידוע אצלנו והוא לבני ארץ ישראל לבדם אע"פ כן ראיתי לכתבו וכו', ע"כ. וכתב אבוסהל דונש בן תמים (פי' יצירה, עמ' כא): ואמנם שאר האומה ידעוהו על דרך ספור לא בטבע, כי הוצאת הרי"ש הדגושה והקמצין הוא בהם כפי הראוי וירשוה בטבע ואינה בזולתו. וריב"ג (ספר הרקמה שער ג): ולריש גם כן ענינים מתיחדים בתקונם אנשי טבריה כי הם הצחים בלשון מכל העברים. ורד"ק (מכלול לא, ליק, סא:): וקריאת הרי"ש רפה ודגושה לא שמענו, ועי' בדגמאות המובאות בערך רֵיש [1]). והשבעים כותבים אף לְמַשל Ἀῤῥάν, Χαῤῥάν, Σαῤῥά, במקום הרן, חרן, שרה.

במבטא המאחרים יש שנשמעה ר כמו ע' ערבית שנכתבה באות עברית ג'. ואמר המשורר: בקש לדבר רע ואמר לי גע וכו', חפץ אמור סורה ואמר סוגה (ר"ם הנגיד, היה לבי עלג) (והעיר על כך המחבר בשולי Gesenius).

ר באה בעבר' כאות שרשית בלבד. בהיותה מסמנת אחד מן ההגאים השוטפים (למנר) יש שהיא מתחלפת בפרט בלמד ונין, אף בשע"פ, כגון נבוכדנצר במקום נבוכדרצר. ועי' בערכי האותיות האלה. לפעמים נולדת ר במבטא על ידי השתנות אחד החלקים שבהגה כפול, כגון כרסם מן כסם, פרנס (עי' שם הערות) מן פנס, שרביט מן שבט, וכן בארמ' אף דרמשק במקום דמשק.

במספרים מסמנת אות ר מספר מאתים, כגון רמ"ח = 248, תרי"ג = 613, ועוד.

ר', ר"ת, רבי, גם בצרופים כגון רש"י, ראב"ע, רמב"ם וכדו'.

---

[1]) [ועי' ד. ילין, דקדוק הלשון העברית עמ' 26; סגל, יסודי הפונטיקה; טורטשינר, לשוננו כרך ח, עמ' 293—306].

א. ראה [1]), ממנו *הראה, *הראות, מראה, מראת, *מראות, *מראי, *מראית, א. ראה, א. ראה, ב. ראה, ראוה, ראוי, ראות, א. ראי, ב. *ראי, א. ראי, *ראית, *ראיה, *ראיון, *ראיון, ∞ראינזע, ראית.

ב. ראה [2]), ממנו ב. ראה, ב. *ראי.

ג. ראה [3]), ממנו ג. ראה, ראה.

א. ראה [4]), פ"י, ראיתי, ראיתיך, ראיתיו, ראיתיה, ראית, ראתה, ראיתה, ראית, ראיתני, ראך, ראה, ראם, ראתת, ראתה, ראתך, ראינו, ראיתם, ראיתן, ראו, ראוני, ראוך, ראוה, ראה, רואה, ראה, ראי, ראני, ראנו, ראים, ראי, ראי, ראיך, ראיך, ראיו, ראיה, ראיהם, ראה, ראות, ראת, ראה, ראה, ראו, ראות, ראות, ראת, ראותי, ראתי, ראתך, ראותך, ראתו, ראותו, ראתה, ראותה, ראתכם, ראתם, ראותם, ראה, ראי, ראו, ראינה, אראה, ארא, ואראך, אראך, אראנו, אראם, תראה, תרא, תראני, תראנו, תראי, יראה, ירא, וירא, יראני, יראהו, יראה, יראנה, יראם, תראה, תרא, תראני, תראני, תראהו, נראה, נראהו, תראו, תראני, יראו, יראון, יראוני, יראהו, יראוהו, יראוה, תראינה, — א) ראה האדם דבר שבמציאות, ראה אדם, בעל חיים, צמח וכדו׳, ראה מעשה שנעשה, תפש אותו בעינים, חזה, צפה אותו, sehen ; voir ; to see : ויהי כראת את הנזם ואת הצמדים על ידי אחתו וכשמעו את דברי רבקה אחתו וכו׳ (ברא׳ כד ל). ויהי כאשר ראה יעקב את רחל וכו׳ (שם כט י). וירא אתה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ (שם לד ב). והגדתם לאבי את

1) [בערב׳ راى a), וכן בכוש׳, בשבא׳ רא, ובארמ׳ רק ש"ז רוא (דני׳ ב. לא, ג כה ; ועי׳ גם ריר, הערות), ריוא. באשור׳ ובאוגרית׳ אין שרש כזה, ואף לא נמצא בכתבות הכנעניות. ונראה שנולד שרש זה מתוך מלת קריאה במשמ׳ הנה, שנמצאה בצורת ארי, הרי, ארום וכדו׳ אף בארמ׳, ושהפכה לצווי של פעל.]

2) [כמו ב. ר ע ה, עי׳ שם ובהערות לערך א. ראה.]

3) [עי׳ בהערה לפעל ג. ראה.]

a) رأى

כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם (שם מה יג). ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה (שמות ב ו). הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שם ד יד). וכסה את עין הארץ ולא יוכל לראת את הארץ (שם י ה). ומלאו בתיך וכו׳ אשר לא ראו אבתיך ואבות אבתיך מיום היותם על האדמה עד היום הזה (שם שם ו). לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שם שם כג). התיצבו וראו את ישועת יי׳ אשר יעשה לכם היום (שם יד יג). ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחלת (שם לב יט). וראה כל העם את עמוד הענן עמד פתח האהל (שם לג י). וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה יי׳ כי נורא הוא (שם לד י). וראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה (שם שם לה). וגם ילדי הענק ראינו שם (במד׳ יג כח). ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם (שם כב מא). לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וכלו לא תראה (שם כג יג). עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל וראיתה אתה ונאספת אל עמיך גם אתה (שם כז יב–יג). והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה (דבר׳ ג כח). כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יי׳ אליכם בחרב (שם ד יה). ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח וכו׳ והשתחוית להם (שם שם יט). ואת האש הגדלה הזאת לא אראה עוד ולא אמות (שם יח יו). כי תצא למלחמה על איביך וראית סוס ורכב עם רב ממך לא תירא מהם (שם כ א). וראית בשביה אשת יפת תאר (שם כא יא). וראו את מכות הארץ ההוא ואת תחלאיה (שם כט כא). וכל ימי הזקנים וכו׳ אשר ראו את כל מעשה יי׳ הגדול אשר עשה לישראל (שפט׳ ב ז). ושמואל ראה את שאול (ש"א ט יז). ויאמר שמואל אל כל העם הראיתם [1]) אשר בחר בו יי׳ (שם י כד). ואני אדבר בך אל אבי וראיתי מה והגדתי לך (שם יט ג). ויהי בראות איש האלהים אותה מנגד וכו׳ (מ"ב ד כה). ויהי בראות יהורם את יהוא וכו׳ (שם ט כב). ויאמר מה ראו בביתך ויאמר חזקיהו את כל אשר בביתי ראו (שם כ יה ; ישע׳ לט ד). לך העמד המצפה אשר יראה יגיד (ישע׳ כא ו).

1) [ר דגושה, ועי׳ בערך ר.]

ותכמתי ברעתך אמרת אין ראני (סס מז י). ובאו וראו את כבודי (סס סו יח). עד מתי אראה גס אשמעה קול שופר (ירמי׳ ד כא). ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרבבל (זכרי׳ ד י). כי אראה שמיך מעשה אצבעתיך ירח וכוכבים אשר כוננת (תהל׳ ח ד). אם ראית גנב ותרץ עמו (סס נ יח). אשר נסוני אבותיכם בחנוני גם ראו פעלי (סס צה ט). המה ראו מעשי יי׳ ונפלאותיו במצולה (סס קז כד). ראית איש חכם בעיניו תקוה לכסיל ממנו (משלי כו יב). אם יבלענו ממקמו וכחש בו לא ראיתיך (איוב ח יח). או חשך לא תראה ושפעת מים תכסך [1]) הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו (סס כב יא—יב). הנגלו לך שערי מות ושערי צלמות תראה (סס לח יז). הבאת אל אצרות שלג ואוצרות ברד תראה (סס סס כב). אשר לא ראה את המעשה הרע אשר נעשה תחת השמש (קהל׳ ד ג). אם עשק רש וגזל משפט וצדק תראה במדינה אל תתמה על החפץ (סס ה ז). —וביני פוע׳ מ״ר, ראי, ראיה, העומדים מסביב ורואים אותי, אותך וכו׳, המזדמנים לראות: ראיך אליך ישגיחו אליך יתבוננו (ישעי׳ יד טז). כל ראיהם יכירום כי הם זרע ברך יי׳ (סס סא ט). ואתנך לאפר על הארץ לעיני כל ראיך (יחזק׳ כח יח). והיה כל ראיך ידוד ממך (נחום׳ ג ז). כל ראי ילעיגו לי (תהל׳ כב ח). מכל צררי הייתי חרפה ולשכני מאד ופחד למידעי ראי בחוץ נדדו ממני (סס לא יב). כגללו לנצח יאבד ראיו יאמרו איו (איוב כ ז). ותהי אסתר נשאת חן בעיני כל ראיה (אסתר׳ ב טו). — ראה מראה עינים: והיית משגע ממראה עיניך אשר תראה (דבר׳ כח לד). והיו חייך תלאים לך מנגד וכו׳ מפחד לבבך אשר תפחד וממראה עיניך אשר תראה (סס סס סז).—ראה בדבר: ויך באנשי בית שמש כי ראו בארון יי׳ (ש״א ו יט). אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע [2]) (ישעי׳ לג טו). ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי (סס סו כד). וכל בני ישראל ראים ברדת האש (דה״ב ז ג). — ראה ברעתו של פלוני, במותו, בצדקתו וכדו׳: ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת כי אמרה אל אראה במות הילד (ברא׳ כא טז) פן אראה ברע אשר ימצא את אבי (סס מד לד). הרגני נא הרג וכו׳ ואל אראה ברעתי (במד׳ יא טו). יוציאני לאור אראה בצדקתו (מיכ׳ ז ט). בהכרת רשעים תראה (תהל׳ לז לד). ברבות רשעים ירבה פשע וצדיקים במפלתם יראו (משלי כט טז). כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבדן מולדתי (אסת׳ ח ו). — ראה לדבר, כמו ראה את הדבר: כי לא אשר יראה האדם כי האדם יראה לעינים ויי׳ יראה ללבב (ש״א טז ז). יחזקו למו דבר רע יספרו לטמון מוקשים אמרו מי יראה למו (תהל׳ סד ו). — ראה כאלה, ראה כהנה: והנה שבע פרות אחרות וכו׳ לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע (ברא׳ מא יט). מי שמע כזאת מי ראה כאלה (ישעי׳ סו ח). — וכאשר שמע כן ראה: כאשר שמענו כן ראינו בעיר יי׳ צבאות (תהל׳ מח ט). —וראה האלחים דבר או מעשה, במשמ׳ זו, כאלו בעינים: וירד יי׳ לראת את העיר ואת המגדל אשר בנו בני האדם (ברא׳ יא ה). כי ראיתי את כל אשר לבן עשה לך (סס לא יב). והיה הדם לכם לאת על הבתים אשר אתם שם וראיתי את הדם ופסחתי עליכם (שמות יב יג). ועבר יי׳ לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזת (סס סס כג). ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא (סס לב ט; דבר׳ ט יג). כי אמרים אין יי׳ ראה אתנו עזב יי׳ את הארץ (יחזק׳ ח יב). אמר בלבו שכח אל הסתיר פניו בל ראה לנצח (תהל׳ י יא). אדני כמה תראה השיבה נפשי משאיהם מכפירים יחידתי (סס לה יז). כי רם יי׳ ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע (סס קלח ו). — וראו עיני האדם, ראתה עינו, ראה בעיניו, במשמ׳ ראה בעצמו ולא אחר: והנה עיניכם ראות ועיני אחי בנימין (ברא׳ מה יב). פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך (דבר׳ ד ט). המסת הגדלת אשר ראו עיניך (סס ז יט). את הגדלת ואת הנוראת האלה אשר ראו עיניך (סס י כא). ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו (סס כא ז). בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל היום (סס כח לב). ויוסף יי׳ אלהיך אל העם כהם וכהם מאה פעמים ועיני אדני המלך ראות (ש״ב כד ג). ברוך יי׳ אלהי ישראל אשר נתן היום

[1]) [הכונה בשאלה: או לא תראה את החשך ואת שפעת המים בעבים אשר תכסך?]

[2]) [תשוה מראות רע (חבק׳ א יג), מראות שוא (תהל׳ קיט לז).]

ישב על כסאי ועיני ראות (מ"א א מח). הנכה ראה בעיניך ומשם לא תאכל (מ"ב ז ב). ותיו עיניך ראות את מוריך (ישע' ל כ). הנני נתנך למגור לך ולכל אהביך ונפלו בחרב איביהם ועיניך ראות (ירמ' כ ד). כי נשארנו מעט מהרבה כאשר עיניך ראות אתנו (סם מב ב). כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך (משלי כה ז). ראתה עיני שמעה אזני ותבן לה (איוב יג א). בצורות יארים בקע וכל יקר ראתה עינו (סם כח י). ויתנם לזועה לשמה ולשרקה כאשר אתם ראים בעיניכם (דהי"ב כט ח). — וראו עיניו את עיני פלוני: כי הנתן ינתן ביד מלך בבל ודבר פיו עם פיו ועיניו את עינו [1] תראינה (ירמ' לב ד). ועיניך את עיני מלך בבל תראינה ופיהו את פיך ידבר (סם לד ג). —' וראה לעין, במשמ' זו: פניו יכסה יען אשר לא יראה לעין הוא את הארץ (יחזק' יב יב). — וראו עין בעין, באותה משמ': כי עין בעין יראו בשוב יי' ציון (ישע' נב ח). — וצרוף, עיניך הרואות: עיניך הראת את כל אשר עשה יי' אלהיכם לשני המלכים האלה (דברי ג כא). עיניכם הראות את אשר עשה יי' בבעל פעור (סם ד ג). כי עיניכם הראת את כל מעשה יי' הגדל אשר עשה (סם יא ז). — ובלי הזכרת האדם הרואה, ראתה העין, שבעה העין לראות: ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישע' סד ג). אזן שומעת ועין ראה יי' עשה גם שניהם (משלי כ יב). כי אזן שמעה ותאשרני ועין ראתה ותעידני (איוב כט יא). לא יוכל איש לדבר לא תשבע עין לראות ולא תמלא אזן משמע (קהל' א ח). — וראו עיני האלהים: גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו (תהל' קלט יו). — ובלי השלמה, ראה, כמשמ' ראה את הדברים, את הנעשה: והוא עד או ראה או ידע (ויקר' ה א). והיה כל הראה ואמר לא נהיתה ולא נראתה כזאת (שפט' יט ל). ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי וכו' (מ"ב ב יב). הנה נא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה (סם סם יט). כי אמרו עזב יי' את הארץ ואין יי' ראה (יחזק' ט ט). ראתה כי אתה עמל וכעס תביט (תהל' י יד). העיני בשר לך אם כראות אנוש תראה (איוב י ד).

[1]) [עיניו קרי.]

— תראות במשמ' העינים הרואות: ובטלו הטחנות כי מעטו וחשכו הראות בארבות (קהל' יב ג). — ובצרוף, אין רואה: כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכל בהמה לשמר ומת או נשבר או נשבה אין ראה (שמות כב ט). — בלא ראות, מבלי שראה מה שעשה; או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות ויפל עליו וימת והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו (במדי' לה כג). — לבלתי ראה: הוי על הנביאים הנבלים אשר הלכים אחר רוחם ולבלתי ראו (יחזק' יג ג). — ובהשאלה, ראה הים, ראתה הארץ: האירו ברקיו תבל ראתה ותחל הארץ (תהל' צז ד). הים ראה וינס הירדן יסב לאחור (סם קיד ג). — ועם משפט טפל הפותח במלת הקשור כי ובא כמשא לפעל ראה: כי ראתה כי גדל שלה והוא לא נתנה לו לאשה (ברא' לח יד). כי ראיתי כי נפץ העם מעלי ואתה לא באת למועד הימים (ש"א יג יא). ובני עמון ראו כי נבאשו בדוד (ש"ב י ו). הראיתם [1] כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשי (מ"ב ו לב). ויהי כראותם כי רב הכסף בארון וכו' (סם יב יא). — ובמלת אשר בשמוש זה: וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו (ש"א יח טו). — ועם משפט עקרי הפותח במלה והנה: וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו (ברא' יח ב). וישא עיניו וירא והנה גמלים באים (סם כד סג). וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו (סם כו ח). וראה הכהן והנה פשתה המספחת בעור (ויקר' יג ח). וראה הכהן והנה שאת לבנה בעור והיא הפכה שער לבן (סם סם י). ויראו והנה עם נבאים נבא (ש"א י יא). ועי' הנה. — וראה והנה אם: וראיתם והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחלות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם לכם איש אשתו וכו' (שפט' כא כא). — ובשלילה, ראה ואין: וארא ואין איש ומאלה ואין יועץ (ישע' מא כח). ועי' אין. — ועם משפט שאלה או זקה, ראה ה, ראם אם, ראה אי, ראה אשר עשה פלוני: אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים (שמות יט ד). ועתה ראה אי חנית המלך ואת צפחת המים אשר מראשתו (ש"א כו טז). כי לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בראשונה וראו

[1]) [ר דגושה.]

את אשר עשיתי לו (ירמ' ז יז). שאלו נא וראו אם ילד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו כיולדה (שם ל ו). יי' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דרש את אלהים (תהל' יד ב; נג ג). לראות הפרחה הגפן הנצו הרמנים (שה"ש ו יא).— ובלי מלת קשור, ראה עשה פלוני, ראה מה שעשה פלוני: מה ראיתם עשיתי מהרו עשו כמוני (שפט' ט מח). כי יראה חכמים ימותו יחד כסיל ובער יאבדו (תהל' מט יא). כי ראתה גוים באו מקדשה (איכ' א י).—ועם בינ', ראה את ראובן בא, עושה וכדו': ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק (ברא' כא ט). וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו (שמות ב יא). וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (שם יד ל). כי תראה חמור שנאך רבץ תחת משאו וכו' (שם כג ה). וירא את ישראל שכן לשבטיו (במד' כד ב). וירא את להקת הנביאים נבאים ושמואל עמד נצב עליהם (ש"א יט כ). ותרא את המלך דוד מפזז ומכרכר לפני יי' (ש"ב ו יז). וירא אשה רחצת מעל הגג (שם יא ב). וירא הצפה איש אחר רץ (שם יח כו). ויראו את הנבלה משלכת בדרך ואת האריה עמד אצל הנבלה (מ"א יג כה). אם תראה אתי לקח מאתך יהי לך כן ואם אין לא יהיה (מ"ב ב י). וראה את החרב באה על הארץ (יחזק' לג ג). למה יראה את פניכם זעפים מן הילדים אשר כגילכם (דני' א י). — ובהקדמת שם העצם או הכנוי, ראה את פלוני כי עשה, ראה אותו כי הוא טוב, ראה אותו והנה הוא, במשמ' ראה כי עשה פלוני, כי פלוני טוב, ראה והנהו טוב וכדו': וירא אלהים את האור כי טוב (ברא' א ד). וירא אלהים כי טוב (שם שם יג). וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (שם שם לא). וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה (שם ו יב). וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה (שם יג י). וירא אתם והנם זעפים (שם מ ו). וירא את כספו והנה הוא בפי אמתחתו (שם מב כז). ותרא אתו כי טוב הוא (שמות ב ב). וירא משה את העם כי פרע הוא (שם לב כה). כי ראינו את הארץ והנה טובה מאד (שפט' יח ט). אל תרא יין כי יתאדם (משלי כג לא). אל תראני שאני שחרחרת ששזפתני השמש (שה"ש א ו). — וגם בשנוי המשא הדקדוקי: וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו כתמול שלשום (ברא' לא ב). ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם (שם שם ה). — ובשנוי הנושא במשפט: וירא משה את המלאכה והנה עשו אתה כאשר צוה יי' כן עשו (שמות לט מג). — ובצרופים עם פעלים אחרים, מקבילים, לפני ראה ואחריו, נשא עיניו וראה, פקח עיניו וראה, הביט וראה וכדו': שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה (ברא' יג יד). וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו (שם יח ב). וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק (שם כב ד). וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים (שם לג ה). התיצבו וראו את ישועת יי' (שמות יד יג). ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח וכו' (דבר' ד יט). ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו (ש"א יז מב). הטה יי' אזנך ושמע פקח יי' עיניך וראה ושמע את דברי סנחריב (מ"ב יט טז; ישעי' לז יז). שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה (ישע' מ כו). ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי (שם סו כד). ראה יי' והביטה למי עוללת כה (איכ' ב כ). עד ישקיף וירא יי' משמים (שם ג נ). הטה אלהי אזנך ושמע פקחה עיניך וראה שממתינו וכו' (דני' ט יח). התיצבו עמדו וראו את ישועת יי' עמכם (דהי"ב כ יז). ועי' לקמן ובערכים נשא, א. עין, פקח. — ובצרוף, ראה פלוני (דבר) (ו)עשה כך וכך, במשמ' כאשר ראה (דבר) עשה כך: וירא וירץ לקראתם מפתח האהל (ברא' יח ב). וירא לוט וירץ לקראתם (שם יט א). וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלבו (שמות ד יד). וירא כל העם וירנו ויפלו על פניהם (ויקר' ט כד). וראיתם אתו וזכרתם את כל מצות יי' (במד' טו לט). לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם (דבר' כב א). לא תראה את חמור אחיך או את שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם (שם שם ד). ראית ותשמח (ש"א יט ה). מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו (ישע' מט ז). אז תראי ונהרת ופחד ורחב לבבך (שם ס ה). וראיתם ושש לבכם ועצמותיכם כדשא תפרחנה (שם סו יד). אותם יראה פרעה ונחם על כל המונה (יחזק' לב לא). ראו ענוים ישמחו דרשי אלהים ויחי לבבכם (תהל' סט לג). ויראו שנאי ויבשו (שם פו יז). יראו ישרים וישמחו (שם קז מב). ואני הייתי חרפה להם יראוני יניעון ראשם (שם קט כה).

רשע יראה וכעס (סס קיב י). פן יראה יי' ורע בעיניו (משלי כד יח). ראוני נערים ונחבאו וישישים קמו עמדו (איו' כט ח). — ובפרט עם פעלי הפחד ראה (ו)ירא [1]), ראה ונס וכדו', במשמ' כשאך ראה מיד ירא, נס וכדו': ואחזיה מלך יהודה ראה וינס דרך בית הגן (מ"ב ט כז). ראו איים וייראו קצות הארץ יחרדו (ישע' מא ה). ותרא איבתי ותכסה בושה (מיכ' ז י). ראוך יחילו הרים זרם מים עבר (חבק' ג י). תרא אשקלון ותירא ועזה ותחיל מאד (זכר' ט ה). המה ראו כן תמהו נבהלו נחפזו (תהל' מח ו). ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו אף ירגזו תהמות (סס עז יז). ראתה ותחל הארץ (סס לז ד). הים ראה וינס (סס קיד ג). תראו חתת ותיראו (איו' ו כא). — וראה, ראה בעיניו, במשמ' יכול לראות, ל'א היה עור וכדו', גם על אלילים דוממים: ותכהין עיניו מראת (ברא' כז א). ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחן (דבר' ד כח). ושמעו ביום ההוא החרשים דברי ספר ומאפל ומחשך עיני עורים תראינה (ישע' כט יח). כי טח מראות עיניהם מהשכיל לבתם (סס מד יח). עינים להם לראות ולא ראו אזנים להם לשמע ולא שמעו (יחזק' יב ב). תחשכנה עיניהם מראות (תהל' סט כד). עינים להם ולא יראו (סס קיה ה). — והביט לראות, במשמ' זו: החרשים שמעו והעורים הביטו לראות (ישע' מב יח). — ובשמוש זה לא יכל לראות, נתעור: ועיני ישראל כבדו מזקן לא יוכל לראות (ברא' מח י). ועיניו החלו כהות לא יוכל לראות (ש"א ג ב). ועיניו קמה ולא יכול לראות (סס ד יה). השיגוני עונתי ולא יכלתי לראות (תהל' מ יג). — וראה את פלוני, ראה פניו [2]), במשמ' בא לראותו, בא לפניו: אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני (ברא' לב כא). לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם (סס מג ג). לא תספון לראות פני (סס מד כג). כי לא נוכל לראות פני האיש ואחינו הקטן איננו אתנו (סס סס כו). ויאמר לו פרעה וכו' אל תסף ראות פני כי ביום ראתך פני תמות ויאמר משה כן דברת לא אסף עוד ראות פניך (שמות י כח–כט). אמלטה נא ואראה את אחי (ש"א כ כט). לא תראה את פני כי אם לפני הביאך את מיכל בת שאול בבואך לראות את פני (ש"ב ג יג). ויאמר המלך יסב אל ביתו ופני לא יראה ויסב אבשלום אל ביתו ופני המלך לא ראה (סס יד כד). ועתה אראה פני המלך ואם יש בי עון והמיתני (סס סס לב). ואחזיהו בן יהורם מלך יהודה ירד לראות את יורם בן אחאב ביזרעאל כי חלה הוא (מ"ב ח כט; ומעין זה סס ט טז). איבי יאמרו רע לי מתי ימות ואבד שמו ואם בא לראות שוא ידבר לבו יקבץ און לו יצא לחוץ ידבר (תהל' מא ו–ז). —וביח' ראי פני המלך, הבאים לפניו: ומן העיר לקח סרים אחד וכו' וחמשה אנשים מראי פני המלך אשר נמצאו בעיר (מ"ב כה יט). שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך הישבים ראשנה במלכות (אסתר א יד). —וראה פני אלהים, וראה פני אדם כראות פני אלהים: כי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני (ברא' לג י). — וראה האדם, ראו עיניו וכדו', אלהים, מראות אלהים ומלאכים ורוחות וכדו', גם בנבואה ובחזון החלום: הגם הלם ראיתי אחרי ראי (ברא' טז יג). וארא בחלמי והנה שבע שבלים עלת בקנה אחד וכו' (סס מא כב). ובקר וראיתם את כבוד יי' (שמות טז ז). פן יהרסו אל יי' לראות (סס יט כא). לא תוכל לראות את פני (סס לג כ). והסירתי את כפי וראית את אחרי ופני לא יראו (סס סס כג). ויגל יי' את עיני בלעם וירא את מלאך יי' נצב בדרך (במד' כב לא). וישא עיניו וירא והנה איש עמד לנגדו וחרבו שלופה בידו (יהוש' ה יג). אלהים ראיתי עלים מן הארץ (ש"א כח יג). ויאמר דוד אל יי' בראתו את המלאך המכה בעם וכו' (ש"ב כד יז). ויפקח יי' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבת אלישע (מ"ב ו יז). ויפקח יי' את עיניהם ויראו והנה בתוך שמרון (סס סס כ). בשנת מות המלך עזיהו ואראה את אדני ישב על כסא רם ונשא (ישע' ו א). כי את המלך יי' צבאות ראו עיני (סס סס ה). ויהי דבר יי' אלי לאמר מה אתה ראה ירמיהו ואמר מקל שקד אני ראה ויאמר יי' אלי היטבת לראות (ירמ' א יא–יב). ראיתי את

[1]) [השוה: שמעו עמים ירגזון (שמות טו יד).]

[2]) [כן גם באשור' אמר פן, דגל פן, במשמ' זו. הבחן משמוש זה כתובים כגון וראו בני ישראל את פני משה כי קרן עור פני משה (שמות לד לה) ועוד, שהכונה לראית הפנים ממש, או כגון ראה פניך (ז"א את עצמך) לא פללתי (ברא' מח יא); ועי' גפע'.]

הארץ והנה תהו ובהו ואל השמים ואין אורם ראיתי ההרים והנה רעשים וכו' ראיתי והנה אין האדם וכו' (סם ד כג–כה). נפתחו השמים ואראה מראות אלהים (יחזק' א א). וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון (סם סם ד). וארא בעין חשמל וכו' (סם סם כז). כמראה אשר ראיתי בבקעה (סם ס ד). הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עשים בחשך (סם סם יב). וכמראה המראה אשר ראיתי בבאי לשחת את העיר (סם מג ג). זקניכם חלמות יחלמון בחוריכם חזינות יראו (יואל ג א). ראיתי את יי' נצב על המזבח (עמו' ט א). ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם (זכר' א ח). ראיתי והנה מנורת זהב כלה וגלה על ראשה (סם ד ב). אשר אני אחזה לי ועיני ראו ולא זר (איו' יט כז). לשמע אזן שמעתיך ועתה עיני ראתך (סם מב ה). ואראה בחזון ויהי בראתי ואני בשושן הבירה וכו' ואשא עיני ואראה והנה איל אחד עמד לפני האבל וכו' (דני' ח ב–ג). — ועי' ראה. — ובהדגשה, ראה האדם אלהים או מלאך פנים אל פנים: כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי (ברא' לב לא). כי על כן ראיתי מלאך יי' פנים אל פנים (שפט' ו כב). — וראתה בהמה מלאך אלהים: ותרא האתון את מלאך יי' נצב בדרך (במד' כב כג). ותראני האתון (סם סם לג). — וראה שמש, ראה אור [1], ראה חיים, במשמ' חיה: או כנפל טמון לא אהיה כעללים לא ראו אור (איו' ג יו). גם שמש לא ראה (תנפל) ולא ידע (קהל' ו ה). ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי הבלך (סם ט ט). — ועי' אור, חיים. — ובנגוד לכך ראה שחת, ראה מות, מת: כי לא תעזב נפשי לשאול לא תתן חסידיך לראות שחת (תהל' יו י). ויחי עוד לנצח לא יראה השחת (סם מט י). מי גבר יחיה ולא יראה מות (סם פט מט). — וראה האדם, ראתה עינו טוב, טובה, בטוב, זכה לטוב, חי באשר [2] ובנגוד לזה ראה עמל, חי ברע, erleben; éprouver; to live to see: למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון (ירמ' כ יח). לא יהיה לו

איש יושב בתוך העם הזה ולא יראה בטוב אשר אני עשה לעמי (סם כט לב). לולא האמנתי לראות בטוב יי' בארץ חיים (תהל' כז יג). מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טוב (סם לד יג). וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו מתת אלהים היא (קהל' ג יג). יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו שיעמל תחת השמש (סם ה יז). ואלו חיה אלף שנים פעמים וטובה לא ראה (סם ו ו). — וראה בטובו, בטובתו של אחר: לראות בטובת בחיריך לשמח בשמחת גויך להתהלל עם נחלתך (תהל' קו ה). וראה בטוב ירושלם כל ימי חייך (סם קכח ה). — ראה כי בא טוב וכדו': והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב וכו' והיה כעץ שתול על מים ולא יראה [1] כי יבא חם (ירמ' יז ו–ח). — וראה בפלוני, במעשה פלוני, הסתכל לראות מה שעשה: ותצא דינה בת לאה וכו' לראות בבנות הארץ (ברא' לד א). כשלשת אלפים איש ואשה הראים בשחוק שמשון (שפט' טז כז). לכה אתי וראה בקנאתי ליי' (מ"ב י טז). המה יביטו יראו בי (תהל' כב יח). צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו (שה"ש ג יא). — וראה במה שיהיה אחריו: כי מי יביאנו לראות במה שיהיה אחריו (קהל' ג כב). — וראה בנים, ראה זרע, זכה לבנים: יראה זרע יאריך ימים וחפץ יי' בידו יצלח (ישע' נג י). — וראה בנים לבנו, זכה לבני בנים: וירא יוסף לאפרים בני שלשים (ברא' נ כג). וראה בנים לבניך (תהל' קכח ו). — וראה האדם, ראתה עינו בפלוני [2], במשמ' זכה לראות במפלתו, שמח לאידו: ואל תרא ביום אחיך ביום נכרו ואל תשמח לבני יהודה ביום אבדם (עבדי' א יב). עיני תראינה [3] בה (באויבתי) עתה תהיה למרמס כטיט חוצות (מיכ' ז י). וירחיבו עלי פיהם אמרו האח האח ראתה עינינו (תהל' לה כא). כי מכל צרה הצילני ובאיבי ראתה עיני (סם נד ט). סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו (סם קיב ח). יי' לי בעזרי ואני אראה בשנאי (סם קיח ז). אך זה היום שקוינהו מצאנו ראינו (איכ' ב טז). — וראה האלהים את צרת האדם, את דמעתו, את עניו, בעניו, ובא

[1]) [וכן באשור' נור אמר, ועי' גם חזה שמש במשמ' זו.]

[2]) [ואמנם אפשר שנתערב כאן שמושו של א. ראה עם זה של ג. ראה במשמ' רוה, שבע. ועי' ערך זה.]

[1]) [כך קרי, הכתיב: י ר א.]

[2]) [גם חזה בא במשמ' זו.]

[3]) [הנון בדגש.]

לעזרתו: כי ראה יי׳ בעניי (ברא׳ כט לב). את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים (שם לא מב). ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים (שמות ג ז). כי פקד יי׳ את בני ישראל וכי ראה את ענים (שם ד לא). אם ראה תראה בעני אמתך. וזכרתני ולא תשכח את אמתך וכו׳ (ש״א א יא). כי ראה יי׳ את עני ישראל מרה מאד (מ״ב יד כו). שמעתי את תפלתך ראיתי את דמעתך (שם כ ה; ישע׳ לח ה). אשר ראית את עניי ידעת בצרות נפשי (תהל׳ לא ח). — וראה דבר כמשמ׳ ראה שיש דבר, מצא אותו: לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל (במד׳ כג כא). ולא יראה בך ערות דבר (דבר׳ כג יה). בלע אדני פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר (שם נה י). — וראה האדם דבר שיבא, חזה אותו מראש, vorhersehen; prévoir; to foresee: אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב (במד׳ כד יז). ערום ראה רעה ויסתר (משלי כב ג). — ועם משפט המשא, ראה כי יבא יומו וכדו׳: אדני ישחק לו כי ראה כי יבא יומו (תהל׳ לז יג). כי ראה כי כלתה אליו הרעה מאת המלך (אסת׳ ז ז). — וראה פלוני אדם או דבר כזה או כזה, נדמה לו הדבר כזה או כזה: את צל ההרים אתה ראה כאנשים (שפט׳ ט לו). אני ראה את מרוצת הראשון כמרצת אחימעץ בן צדוק (ש״ב יח כז). כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הוש׳ ט י). ותקטן זאת בעיניך אלהים ותדבר על בית עבדך למרחוק וראיתני כתור האדם המעלה [1]) יי׳ אלהים (דה״א יז יז). — ומה אתם רואים אותו, כיצד הוא נדמה לכם: ומה אתם ראים אתו עתה הלא כמהו כאין בעיניכם (חגי ב ג). — וראה את פלוני ערף ולא פנים, פנה ערף לפלוני: ערף ולא פנים אראם ביום אידם (ירמי׳ יח יז). — וראה את פלוני צדיק, מצא שהוא צדיק: כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה (ברא׳ ז א). — וראה את פלוני ברע: ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע לאמר

[1]) [אמנם אין וראיתני כתור האדם המעלה אלא נסחה אחרת שבמקומה בש״ב (ז ט): וזאת תורת האדם; ומשתי הנסחאות יחד יש לבקש את הנוסח המקורי, שהוא כנראה (עי׳ טורשינר, ספר היובל למרטי, עמ׳ 275): וזאת יתרת הרם (או: הרמת) מעלה, כלומר: וזאת גדלה יתרה שנתת לי.]

לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו (שמות ה יט). — וראה מפלוני ועשה וכדו׳, במשמ׳ למד (לעשות): ראה כל המפתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה (שם ד כא). ממני תראו וכן תעשו (שפט׳ ז יז). לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכם (משלי ו ו). ואחזה אנכי אשית לבי ראיתי לקחתי מוסר (שם כד לב). — ב) ראה הכהן את הנגע, את המצרע וכדו׳, הביט עליו יפה ובדק אותו, beschauen, prüfen; examiner; to view, examine: אין שר בית הסהר ראה את כל מאומה בידו (ברא׳ לט כג). וראה הכהן את הנגע בעור הבשר ושער בנגע הפך לבן וכו׳ וראהו הכהן וטמא אתו וכו׳ וראהו הכהן ביום השביעי וכו׳ (ויקר׳ יג ג–ה). ופנו את הבית בטרם יבא הכהן לראות את הנגע וכו׳ ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית וראה את הנגע והנה הנגע בקירת הבית וכו׳ (שם יד לו–לז). וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה (במד׳ יג יח). כה עשו אבתיכם בשלחי אתם מקדש ברנע לראות את הארץ ויעלו עד נחל אשכול ויראו את הארץ ויניאו את לב בני ישראל וכו׳ (שם לב ח–ט). וישלח יהושע וכו׳ שנים אנשים מרגלים חרש לאמר לכו ראו את הארץ ואת יריחו (יהוש׳ ב א). ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר נתן לו שלמה (מ״א ט יב). — וראה האל את החכמה וספר אותה: אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה (איוב כח כז). — וראה כליות ולב, בדק ובחן אותם: ויי׳ צבאות בחן צדיק ראה כליות ולב (ירמי׳ כ יב). — וראה החוזה בכבד, בדק אותו כדי לקסם קסם על פיו: קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד (יחז׳ כא כא). — וראה בעבים, כמשמ׳ זו: שמר רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור (קהל׳ יא ד). — וראה את שלום פלוני: לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר (ברא׳ לז יד). — ובמשמ׳ הביט אל דבר בכלל: עשה לך שרף ושים אתו על נס והיה כל הנשוך וראה [1]) אתו וחי (במד׳ כא ח). — ג) וראה במשמ׳ משאלת להשגת חושים אחרים, הרגיש, שמע, טעם וכדו׳: וכל העם ראים את הקולת ואת הלפידים ואת

[1]) [בפסוק שלאחריו: והביט אל נחש הנחשת וחי.]

קול השפר (שמות כ יח). אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שם שם כב). ותמונה אינכם ראים זולתי קול (דברי׳ ד יב). חמותי ראיתי אור (ישע׳ מד יו). הלא ראית מה העם הזה דברו וכו׳ (ירמ׳ לג כד). כי גם ביום ובלילה שנה בעיניו איננו ראה (קהל׳ ח יו). — ובמשמ׳ הכיר, חשב, ידע, הבין, נוכח, ראה לבו של אדם: ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו (בראש׳ ב יט). ראו ראינו כי היה יי׳ עמך (שם כו כח). וירא שר האפים כי טוב פתר (שם מ יו). וירא בלעם כי טוב בעיני יי׳ לברך את ישראל (במד׳ כד א). כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו לעשות משפט (מ״א ג כח). אולי יראו כי בית מרי המה (יחזק׳ יב ג). ואצפה לראות מה ידבר בי (חבק׳ ב א). למד את ירושלם לראות כמה רחבה וכמה ארכה (זכר׳ ב ו). וירא אליהוא כי אין מענה בפי שלשת האנשים (איוב לב ה). ולבי ראה הרבה חכמה ודעת (קהל׳ א יו). עד אשר אראה אי זה טוב לבני האדם וכו׳ (שם ב ג). ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות וכו׳ וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות (שם שם יב–יג). וראיתי כי אין טוב מאשר ישמח האדם במעשיו (שם ג כב). ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי (אסתר ג ד). —ובצרוף ראה וידע וכדו׳ במשמ׳ זו: האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בנו לא ידע (דברי׳ לג ט). לכו נא הכינו עוד ודעו וראו את מקומו (ש״א כג כב). יראו וידעו וישימו וישכילו יחדו כי יד יי׳ עשתה זאת (ישעי׳ מא כ). כאשר נתתי את לבי לדעת חכמה ולראות את הענין אשר נעשה על הארץ (קהל׳ ח יו). — וראה, ראה לו, במשמ׳ הביט ובחר[1], ausersehen; choisir; to choose: אלהים יראה לו השה לעלה (בראש׳ כב ח). ועתה ירא[1]) פרעה איש נבון וחכם וישיתהו על ארץ מצרים (שם מא לג). וירא ראשית לו כי שם חלקת מחקק ספון (דברי׳ לג כא). וראה שאול כל איש גבור וכל בן חיל ויאספהו אליו (ש״א יד נב). כי ראיתי בבניו לי מלך (שם יו א). ראו נא לי איש

[1]) [השוה חזה בשמוש זה: ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וכו׳ ושמת עליהם שרי אלפים וכו׳ (שמות יח כא), ועל יד זה ויבחר משה אנשי חיל וכו׳ (שם שם כה).]

[2]) [ס״א ירא.]

מיטיב לנגן והביאותם אליו (שם שם יז). ראה הבקר לעלה והמרגים וכלי הבקר לעצים (ש״ב כד כב). — וראה ישר, במשמ׳ זו: שמר תם וראה ישר כי אחרית לאיש שלום (תהל׳ לז לז). — וראה את פלוני או דבר לדבר, מצא אותו ראוי לדבר: אפרים כאשר ראיתי לצור[1]) שתולה בנוה ואפרים להוציא אל הורג בניו (הוש׳ ט יג). — וראה האדם לעשות כך או כך, עשה כאשר ראה: וכאשר תראה עשה עם עבדיך (דני׳ א יג). — ראה סבה לעשות כך, על בכה, מצא דבר ראוי לעשותו: מה ראית כי עשית את הדבר הזה (בראש׳ כ י). ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם (אסת׳ ט כו). ועי׳ ראוי. — ולווי, ראה, ראו במשמ׳ דע, שים לב, הנה: ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יי׳ (בראש׳ כז כז). ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים (שם מא מא). ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז א). ראו כי יי׳ נתן לכם השבת על כן הוא נתן לכם ביום הששי לחם יומים (שם יו כט). ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור (שם לא ב). ראה אתה אמר אלי העל את העם הזה (שם לג יב). ראה נתתי לפניכם את הארץ (דברי׳ א ח). ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים (שם ד ה). ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר (יהוש׳ ח ד). ראו הפלתי לכם את הגוים הנשארים האלה בנחלה (שם כג ד). ראי שמעתי בקולך ואשא פניך (ש״א כה לה). ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלהים ישב בתוך היריעה (ש״ב ז ב). ראו אנכי מתמהמה בעברות המדבר (שם יח כח). ראה כי פקודיך אהבתי (תהל׳ קיט קנט). ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעמת זה נתן האלהים וכו׳ (קהל׳ ז יד). ראה זה מצאתי אמרה קהלת (שם שם כז). לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבנות רבים (שם שם כט). — דע וראה, דעו וראו במשמ׳ זו: ודעו וראו כי רעתכם רבה אשר עשיתם בעיני יי׳ (ש״א יב יז). גשו הלם כל פנות העם ודעו וראו במה היתה החטאת הזאת היום (שם יד לח). כי בכרתי את

[1]) [כאמור בהערה 3) בעמ׳ 5438 בא כאן צ ו ר במשמ׳ נצר הדקל, וגם א ש ר כנראה במשמ׳ שתיל עץ, והכונה ביתר דיוק: אפרים הוא כשתיל עץ, מצאתיה ראויה לשמש נצר לדקל, שתולה בנוה, במדבר, ובניה יצאו להרג.]

כנף מעילך ולא הרגתיך דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי לך (שם כד יא). ועתה דעי וראי מה תעשי כי כלתה הרעה אל אדנינו ועל כל ביתו (שם כה יז). דעו נא וראו כי רעת זה מבקש (מ"א כ ז). לך התחזק ודע וראה את אשר תעשה (שם שם כב). כי אך דעו נא וראו כי מתאנה הוא לי (מ"ב ה ז). ודעי וראי כי רע ומר עזבך את יי' אלהיך (ירמ' ב יט). — ראה גם ראה: ואבי ראה גם ראה את כנף מעילך בידי (ש"א כד יא). — וראה בין פלוני לפלוני, ראה והכיר את ההבדל ביניהם: ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עבד אלהים לאשר לא עבדו (מלאכ' ג יח). — ובינ' פעו', ראוי במשמ' נבחר, ausserwählt; choisi; chosen: ויבהל את תמרוקיה ואת מנותיה לתת לה ואת שבע הנערות הראיות לתת לה מבית המלך (אסת' ב ט). ועי' ראוי. — וראה את פלוני, מצא אותו ראוי: לכן יראוהו אנשים לא יראה כל חכמי לב (איו' לז כד) [1]. — ואמר בן סירא: יחזקאל ראה מראה ויגד זני מרכבה (ב"ס גני' מט ח). — ובתו"מ: הרואה מקום שנעשה בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים וכו' (ברכ' ט א). הרואה את הים הגדול אומר וכו' (שם שם ב). אמר רבי חנינא סגן הכהנים, מימי לא ראיתי עור יוצא לבית השריפה וכו' וחכ"א לא ראינו אינה ראיה (עדי' ב ב). כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו [2] (נגעי' ב ה). אין אומרים למי שלא ראה את החדש שיבוא ויעיד אלא למי שראה (ר' אליעזר, תוספת' ר"ה א ה). ומלקט הייתי עשבים אני ותינוק אחד משל בית אבטינס וראיתי אותו שבכה וראיתי אותו ששחק (שמעון בן לוגא, ירוש' שקל' ה ב). וכיון שראו את השכינה הגביה עולל את ראשו (ר' יוסי הגלילי, שם סוט' ה ו). שלא ראת (השונמית) קרי על בגדיו (של אלישע) מימיו (שם ברכ' י ב). עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העוה"ב (ברכ' יז.). הרואה באר בחלום רואה שלום (ר' חנינא, שם נו:). הרואה צפור בחלום ישכים ויאמר וכו' (ריב"ל, שם שם). הרואה קדירה בחלום וכו' הרואה ענבים בחלום וכו' הרואה תגלחת בחלום (שם שם). אוי לנו שראינוך בכך (תלמידי נחום איש גם זו, תעני' כא.). רבי, ראינוך ולא נמזת (תלמידי חוני המעגל, שם כג.). ראית שאינו נוהג כשורה מניין שאתה רשאי לחשתעבד בו (ב"מ עג:). הבא לקבל דברי חבירות, אם ראינוהו שנוהג בצינעה בתוך ביתו מקבלין אותו (בכורות ל:). מה ראה (אברהם), ראה ענן קשור בהר, אמר דומה שאותו מקום שאמר לי הקב"ה להקריב את בני שם. אמר ליצחק, בני, רואה את מה שאני רואה, א"ל הין, אמר לשני נעריו רואים אתם מה שאני רואה, אמרו לו לאו, אמר, הואיל וחמור אינו רואה ואתם אין אתם רואים שבו לכם פה עם החמור (ר' לוי, מד"ר בראש' נו). דוד בני, אפי' את מקימני כמה פעמים איני קם, ואימתי אני קם, לכשתראה עניים נשדדים ואביונים נאנקים (שם שם עח). משה, אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות, אתה רואת אותן באין לסיני ומקבלין תורתי וכו' (ר' סימון, שם שמות ג). מה ראית בהם שאתה רוצה להתגייר (שם שם ל). ולפי שראתה (אשת מנוח) במלאך נקראת שמה הצללפוני וכו' (שם במדי' י). פעם אחת עלה אלי אחד מן הדרום וראיתיו אדמוני ויפה עינים (שמעון הצדיק, שם שם). אילו מל אברהם את עצמו בלילה היה דורו אומר אילו ראינוהו לא הנחנוהו (ר' ברכיה, שם שה"ש, עד סיפום). ראית מה עשה לי פלוני (פסיק' רב', ואמר ליון, קמג). אומר לך דבר שראו עיני לא

1) [במ"א יב יו (ובעין זה דהי"ב י יו) כתוב: מה לנו חלק בדוד ולא נחלה בבן ישי לאהליך ישראל עתה ראה ביתך דוד, ע"כ. ואולי הכונה כפרוש רש"י ואחרים: ראה מי נשאר עמך ועל איזה בית תמלך, וכדו', ות"י, כען מלוך על אנש ביתך דוד, הוא אך תמצית הענין ולא תרגום המלים. אך השבעים תרגמו כאלו היה כתוב רעה (βόσκε) ביתך. ואפשר אף זו, שלפנינו בטוי של גנאי המביע את הרעיון: בוז לביתך דוד, ובמובן זה יש אולי לגזור ראה זה מן ב. ראה (וגם רעה) במשמ' לכלוך וטנפת.

הכתוב: קול יי' לעיר יקרא ותושיה יראה שמך וכו' (מיכ' ו ט) לא מצא עדין פרוש המניח את הדעת, והשבעים תרגמו: καὶ σώσει φοβουμένους το ὄνομα αὐτοῦ, כאלו היה לפניהם הנוסח ויושיע יראי שמו.]

2) [במקומו פרושו מלשון וראה הכהן את הנגע, ונוהג בספרות במשמ' אין האדם מכיר בחטאיו הוא, ועי' סוף ערך נגע.]

מה ששמעו אזני (מדר' תהלים, דבר' כו יג, בובער, 175). — *וצרוף בוא וּרְאֵה, צא וראה[1]), במשמ' בוא והתבונן, בוא וחשב ולמד וכדו': בא וראה מה המקום משיבו (מכי' מסכ' דפסחא, פתיח'). אמרת צא וראה אי זה חדש שיש בו חג האסיף ותקופת השנה יוצא בו וקרוי שביעי (שם שם א). בא וראה רפואתו של הקדוש ברוך הוא אינה כרפואת בשר ודם (שם מסכ' ב ה). בא וראה כמה חביבין ישראל לפני המקום (שם מסכ' ד ב). אמרת צא וראה כיצד היה המן יורד לישראל (שם שם ג). אמרת צא וראה מי קרוי חתן, תינוק או משה, הוי אומר תינוק (שם יתרו א). בא וראה מתן שכרן (של כבוד ה' וכבוד אב ואם) (שם בחדש ח). בא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם (שם נזיקין י). אמרת צא וראה איזו היא מלחמה שישראל נושעים בה ואין אחריה שעבוד (ספרי בהע' עו). צא וראה מה הקב"ה השיבו (שם שם קלט). בוא וראה עד היכן פרצה טהרה בישראל (ר"ש בן אלעזר, שבת יג.). צא וראה מה הצבור נוהג[2]) (בשם ריב"ל, ירוש' פאה ז ו). אמרת צא וראה איזוהי דרך מביאה את האדם לחיי העה"ב (מד"ר ברא' ט). אמרת צא וראה איזהו אילן שעצו נאכל כפריו ואין אתה מוצא אלא אתרוג (ר' אבא דעכו, שם שם עו). בא וראה כמה בין ראשונים לאחרונים וכו' (ר' חייא, שם שם מה). בא וראה ענותנותו של הקב"ה וכו' (בן עזאי, תנחומ' בובר, בראשית ד). בא וראה למה אמר הקב"ה לנח שיעשה תיבה וכו' (שם שם לז). בא וראה כל הרשעים שלפני נח היו מולידים בן שבעים ובן שמונים שנה ובן מאה, ונח בן חמש מאות שנה הוליד (שם שם לט). — *ראה את הנולד, צפה את מה שיתהוה: איזוהי דרך ישרה שידבק בה האדם וכו' ר' שמעון אומר הרואה את הנולד (אבו' ב ט). איזהו חכם, הרואה את הנולד (תמיד לב.).—ובמשמ' נוכח לדעת: ורואין אנו שהדברים קל וחומר

1) [וכן גם בארמ' שבתו"מ: תא חזי (גיטי כז.), איתא חמי, פוק חזי, פוק חמי. השוה גם תא שמע, צא ולמד המצוי בתו"מ. ועי' בכר Exeg. Term. חלק א' וב', ערכים בוא, יצא, חמי.]

2) [כבבלי (ברכ' מה., עירוב' יד:) בשם רב יוסף או אביי בארמ': פוק חזי מאי עמא דבר.]

(כריח' ג ז). ורואה אני שהדברים קיו (שם שם ט). —בינ' *רוֹאֶה, כמו פִּקֵּחַ, שרואה בעיניו: (מסקל) מלפני הרואין ונותן לפני סומין (תוספת' ב"ק ב יג). דרך הרואין להלך באמצע והסומין מצדדין (שם שם). — *ורואה לְפָנִים במשמ' מכיר פנים, נושא פנים: משרבו הרואין לפנים[1]) בטל לא תכירו ופסק לא תגורו (שם סוט' יד ד). — *ובהשאלה על דבר דומם, רוֹאֶה פני החמה, גלוי לפני החמה, נמצא מעל לשטח הקרקע: כל שרואה פני חמה זהו מן הגזע ושאינו רואה פני חמה זהו מן השרשים (ר' יוחנן, ב"ב פב.). — *ובהלכה, ראה את פלוני, את הדבר, את עצמו, כְּאִלּוּ, דִּמָּה אותו כאלו, דן אותו כאלו: אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל רואין אותן כאלו הם תאנים (שביע' א ג). היתה של קש או של קנים רואין אותה כאלו היא של מתכת, עקומה רואין אותה כאלו היא פשוטה, עגולה רואין אותה כאלו היא מרובעת (עירובין א ה). בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים (פסח' י ה). פגם, רואין אותה כאלו היא שפחה נמכרת (כתוב' ג ז). (עד כמה תעבור הדליקה,) רואין אותה כאלו היא באמצע בית כור (ר' אלעזר בן עזריה, ב"ק ו ד). דם שנתערב במים אם יש בו מראה דם כשר נתערב ביין רואין אותו כאלו הוא מים (זבח' ח ו). ורואה את התחתונים למעלה כאלו הן מים (שם שם ט). ואם לא היו ראויות לראות (נדה) רואין אותן כאלו הן ראויות (נדה ט ד). האניסין שבים רואין אותן כאלו חוט מתוח עליהם מטורוס אמנוס ועד נחל מצרים (תוספת' תרומ' ב יב). רואין אותן (את הקציעות) כאלו פרודות (ר' אליעזר, שם שם ה יא). היתה אבן מרובעת רואין אותה כל שאילו תיחלק ויש בה ששה טפחים מצד זה וששה טפחים מצד זה וכו' נידונת כפסין (שם עירוב' ב א). רואין את העצים שהוסק בהן כאלו לא הוסקו לאחר רדיית הפת (שם כלים ב"ק ד ב). רואין את הנסר שאם ינטל הספסל ויכול לעמוד בפני עצמו מציל (שם אהיל' ז ב). ספינה הבאה מרומי כמה מינין יש בה, את רואה אותה כאילו אחד

1) [כך נכון בדפוס', ובהוצ' צוק"מ חסרה המלה לפנים.]

(ר' יונה, ירוש' דמאי ב א). על ארבעה את רואה רואה את הכותל כנמום (שם שבת יא ג). הכחו על ידו וקטעה אין רואין אותה כילו עושה מנה ביום אלא רואין אותו כילו חיגר יושב ושומר קישואין, שכבר נתן לו דמי ידו ודמי רגלו (ר' ילסק, שם ב"ק ח ג). צלוחית של יין נסך שנפלה לחבית של מים ואח"כ נפלה לתוך בור של מים את רואה את ההיתר כמי שאינו (ר' יוחנן, שם ע"ז ה יא). כיון שאכלה חוה מפירותיו של אילן ראת עצמה כאילו לא ניזוקה (אדר"נ נוס' ב א). —*אָרְאֶה בנחמה, לשון שבועה: אראה בנחמה אם לא ראיתיה שקשרו שערותיה בזנבי סוסיהם של ערביים (ר' אליעזר ברבי צדוק, מד"ר איכ' א, על אלה אני בוכיה, מעשה במרים בת בייתוס).—*רָאָה האיש קרי, רָאֲתָה האשה דם נדה, מצא בו קרי, ארע לו קרי, מצאה האשה בה דם, פרסה נדה: זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה צריכין טבילה (ברכ' ג ו). זב שראה שתי ראיות שוחטין עליו (את הפסח) בשביעי (פסח' ח ה). שומרת יום כנגד יום שוחטין עליה בשני שלה, ראתה[1]) שני ימים שוחטין עליה בשלישי (שם שם). היתה יושבת במטה ועסוקת בטהרות ופרשה וראתה[1]) דם היא טמאה וכולן טהורות (נדה א ב). איזו היא בתולה, כל שלא ראתה[1]) דם מימיה (שם שם ד). ראתה על חלוקה מן התגור ולמטה טמאה, מן התגור ולמעלה טהורה (שם ח א). הפסיקה שלש שעות וראת מטמאת מעת לעת (תוספת' שם א ט). ראת כתם ואחר כך ראת דם הרי זו חוששת משום זוב (ר' מאיר, שם שם ג ג). לבשה חמשה חלוקין הבדוקין לה וראת עליהן שלש טיפין לשלשה ימים או שראת כתם ואחר כך ראת שני ימים טמאין הרי זו חוששת משום וסת (שם שם ג ה). הרי שהיתה נישאת וראת דם בשעת תשמיש וכו' (שם שם ח א). בתולה לדמים בשראת ואחר כך נישאת (ירוש' שם א ג). ראת ראיות הרבה והפסיקה שלש עונות ואחר כך ראת (שם שם א ו). תינוקת שלא הגיע זמנה לראות וראת ראיות (שם שם). ראת ראיה ראשונה ושנייה והפסיקה שלש עונות

---

1) [במשנה שבירוש': ראת, וראת.]

ולא ראת ואחר כך ראת בווסת ארוכה היא שתטמא מעת לעת וכו' (ר' יודן, שם שם). שלא ראה (יעקב אבינו) קרי מימיו (אביי, יבמ' עו.). — מָה רָאָה פלוני לעשות כך וכך, מה רָאָה ועשה כך וכך, שעשה כך וכך[1]) במשמ' לאיזו תכלית, מאיזו סבה, עשה את המעשה, או נעשה בו המעשה: ועל בנותיך יהיו אומרים בנות גרושה הן, מה ראתה אמן של אלו להתגרש[2]) (נדר' ט ט). מה ראית לטמא כזית בשר הפורש מאבר מן החי (עדי' ו ג). מה ראה ר' מאיר לומר שחולצין במנעל (ר' יוסי, תוספת' יבמ' יב יא). בני מה ראית לשחת שער זה (שמעון הצדיק אל הנזיר, שם נזיר' ד ז; דומה לזה בירוש' נדר' א א; בבלי שם ט:, נזיר ד:, מד"ר במד' י). וכי מה ראה הכתוב ליפסול[3]) את הברזל יותר מכל מיני מתכת (תוספת' ב"ק ז ו). ומה ראתה[4]) אוזן שתרצע מכל אברים (מכי' מסכ' דנזיקין ב). ומה ראתה[5]) תורה להחמיר על הגנב יותר מהגזלן (שם שם טו). ומה ראית לומר כן, אסור אדם לרבות את המשומדים (ספרא ויק, ויקרא פרשה ב). ומה ראית לרבות את אילו ולהוציא את אילו, מרבה אני את אלו שהיה פסולן בקודש וכו' (שם, לו פרק א). מה ראית להשתחות (רבן גמליאל, ספרי במדי' קטז). מה ראה איש פלוני לישב וכו' (רשב"ג, שם דבר' יג). מה ראו אנשי דור המבול שנשטפו במים (שם שם מז). ומה ראו לסמוך האל הקדוש לחונן הדעת (ר' ירמיה, ירוש' ברכ' ב ד). מה ראו לסמוך מברך השנים למקבץ נדחי ישראל (ר' אחא בר חנינא, שם שם). מה ראית שתזורי (שם נזיר ד ב). מה ראית שבאת להתגייר (יבמ' מז.).

---

1) [עי' שמוש דומה לזה במקרא, ובארמ' שבתו"מ: מה חמית, ועי' בכר Exeg. Term. I, עמ' 178; II, 200.]

2) [כאן ובמקרים אחרים אף בחלוף הנושא ההגיוני במשמ' למה נמצא ראוי לכך, ואולי היה נסוח כזה במקור הראשון, ועי' רָאוּי.]

3) [בהוצ' צוק"ם: מה ראה ברזל ליפסל.]

4) [בירוש' (קידוש' א ב): מה ראת העבד הזה לירצע באזנו, ע"כ; ובבבלי (שם כב:): מה נשתנה אזן וכו'.]

5) [בבבלי (ב"ק עט:): מפני מה החמירה תורה.]

מה ראית לעשות כן (כתוב' כב.). כמה נאה פת זו, מה ראו חכמים לאוסרה (רבי, ע"ז לה:). ומה ראית לרבות את הבן ולהוציא את האח (ערכ' כח:). אגריפס המלך עבר לפני הכלה ושבחוהו חכמים, אמרו לו מה ראית (לעשות ככה) (שמח' יא). מה ראתה אסתר שתמלוך על שבע ועשרים ומאה מדינה (ר"ע, מד"ר ברא' נח). מה ראה המקום לצוותן כך (שם במד' ד). מה ראית שהגבהת קולך (שם שם). מה ראה הקב"ה להזהיר על משפחות הקהתי יותר משאר המשפחות (שם שם ה). מה ראית לבא בכאן (שם שם ט). מה ראתה תורה להקל על נזיר טמא שמביא תורים או בני יונה (ר' שמעיה, שם שם י). ומה ראה עמלק לישב לו על הספר (שם שם טז). מה ראה משה ליתן נפשו על עיר מקלט (שם דבר' ב). ומה ראה הכתוב ליחסן בספר ואלה שמות ראובן שמעון לוי (ר' חנינא, שם שה"ש, כולך יפה). מה ראה הכתוב לפרסם סעודתה של ושתי (שם אסתר, גם ושתי המלכה). ומה ראה להקיש שמירת שבת למקדש (תנחו' בובר, ויקרא ה). — ראה בין דבר לדבר [1]: אמרו לו לרופא, מה ראית בין זה לזה, שלזה שהוא בסכנה אמרת יאכל כל מה שהוא מבקש, וזה שהוא לחיים אמרת לו כך וכך יאכל, כך וכך לא יאכל (שם שמיני י). —*וְרָאָה לדבר, כמשמ' ראה לעשות דבר: וקרח שפקח היה מה ראה לשטות זו (מד"ר במד' יח). —*וראתה דעתו. במשמ' זו: אמר (יהושע) אני איני לא מקרבן (את הגבעונים) ולא מרחקן, אלא מי שהוא עתיד לבנות בית הבחירה, אם ראתה דעתו לקרב יקרב לרחק ירחק (ריב"ל, מד"ר במד' ח). —*רָאָה את דברי פלוני, בחר בדבריו [2], הסכים להם: אדמון אומר הואיל והודה במקצת הטענה ישבע, וחכ"א אין זו הודאה ממין הטענה, אמר רבן גמליאל רואה אני את דברי אדמון (כתוב' יג ז, ודומה לזה ב"ב ע א, שבוע' ו ג). רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם, שבכלל דבריו דבריכם (רבן יוחנן בן זכאי, אב' ב ט). ארבעה דברים היה ר' עקיבא דורש וכן

[1]) [מעין השמוש שבמקרא.]

[2]) [עי' רָאָה במשמ' בחר שבמקרא, ועי' לקמן נִפע'.]

אני דורש, ודבריי אני רואה מדבריו (ר' שמעון בן יוסי, תוספת' סוט' ו ו). אני אומר דבר אחד והם אמרו דבר אחד וכו' ורואה אני דברי מדבריהן שאני משיבן מדבר שהוא חבור לטומאה ולהזאה על דבר שהוא חבור לטומאה ולהזאה והן משיבין אותי מדבר שהוא חבור לטומאה ולהזאה על דבר שמודים בו שאינו חבור להזאה (ר' יוסי, שם כלים ב"ב ז ה). רואה אני את דבריהם מדברי (רבי, שם מנח' ח ז). רואה אני את דברי ר' אליעזר בזבחים ודברי ר' יהושע ודברי ר' אליעזר במנחות ודברי ר' יהושע במנחות (ר' יוסי, פסח' עח.). כל מקום שאמר רבן גמליאל רואה אני את דברי אדמון הלכה כמותו (בשם חזקיה, כתוב' קט.). — ובספהמ"א: פתר מנחם וכו' ואיני רואה את דבריו (רש"י, שמות כח כב). ומה ראה קרח לחלוק עם משה (הוא, במד' יו א). אנו לא ידענו ולא ראינו בכל זה (הוא, דבר' יא ב). משראו בהכמתו שמחו כולם במלכותו (הוא, מ"א ד א). במאכל מעדנים שראוהו עונג להם (הוא, ישעי' כח ז). ראה לו חרמת ראש (הוא, הור' יד., ד"ה מזייה). מחמת שראה לך טלית נאה ודעתו לגונבו נתחבר עמך (הוא חול' קכז., ד"ה מגלימא). ואלה האנשים וכו' ארבע כתות וכו' הראשונה רואה [1]) כי משיחם גופו ורוחו מהבורא יתברך, והשנית רואה שגופו נברא וכו' שלישית רואה שרוחו וגופו נבראים וכו' אבל הרביעית חושבת שהוא כמו הנביאים (ר"י א"ס, או"ד ג). וראיתי לנהוג בכל שערי הספר מנהג אחד (הוא, ספ"ם לריצ"ג, הקד', 4). כי הרואות [2]) אינן עורות אבל הלבבות עורים (הוא, מבחר הפנינים לרשב"ג, 54). ועל כן ראיתי להקדים שער היחוד על שאר שערי הספר הזה (הוא, חו"ה, היחוד א). וראיתי לקרב לך הענין הזה בשני דמיונים קרובים (שם שם י). ראיתי כי הנחוץ שבדברים שאני צריך להם הוא לסמוך לי מה שירחיקנה (את הגאוה) מן האדם והוא הכניעה (שם, הכניעה, פתיח'). הם בחירי האלהים חברים וסגולת החסידים בעלי הרואות [2]) הפקוחות והמשאלות היקרות (שם, הפרישות ז). אם ראו לפי שעה לבטל מצות עשה וכו' עושין לפי מה שצריכה

[1]) [כלו' סוברת, כמו בערב'.]

[2]) [העינים.]

חשעת (רמנ"ס, ממרים ב ז). ולא כל החכמים ג"כ רואים זה הדעת ההמוני (כ"ס ח"ת, מו"נ ג כד). וכיון שראה עצמו בגדולה התחיל מתגאה (מדה"ג, סמות ט לד, הופמן, 75). שאינו דומה שומע ורואה לשומע ואינו רואה [1]) (סס סם יט ט, 206). בא וראה מה כתיב ביצר הרע (מדרס הנעלס, וירח, זהר נרלס', קט.). ההתאחדות בשכל הפועל אשר הוא ההצלחה האנושית לפי מה שיראה בן רשד וכו' (רלב"ג, מלחמות ה' ח ז). ראיתי להיישיר דרך ולהאיר נתיב לפני החכמים וכו' (ר"מ בן גבאי, עבודת הקדס, היחוד ח). ראה והבן מדת החריצות בנמלה המזורזות בימי הקיץ להכין טרף למאכלה בעד הסתו (ר"יא מודינס, למה לדיק יס, 34). — ואמר המשורר: הכי רעיוני יראוך ימין האל בים ראוך, והאמינו בך והנאוך כי רק בקרבם מצאוך (רמנ"ע, ממרוס קול עוכר, דוקס, 62). קווצותי כאור היום לבנות וראותי [2]) כפוך ליל כחולות (הוח, מעונות מעכוחי, נרודי, קי). ואוזן לחרשים גלויה לשמעם, ורואות [2]) לעורים לשורם פקוחות (הוח, תרסיס, הקדי, 3). פני שמש אשר הכהיל לכבי ורואותיו [2]) עזבוני בלי און (סס ח, 6). והצופה יהי נרדם ורואותיו [2]) מעט יעצה (רסנ"ג, סירי סלמה, דוקס כח). נפל למשואות וחשכו הרואות בשובו אל אדמה (רלנ"ע, חסרי החים, חיגר 204). צבי ירמה ברואותיו [2]) לעופר וצוארו אבל אין לו קרנות (ד"ה סל יסודי מלכים וח"י ב, יעקב מן, 19). — *אבן רואה, אבן טובה לראוה: משכית מן שבה וכו' ואיני מוצא לו חבר כי אם עכרו משכיות לכב לשון ראיות לבו, אף כן אבן רואה [3]) שיש בה צלמים וציורים לחסתכל בהן (רסנ"ס, ויקרי כו ח). — וזיכ' פעוי, ראוי, *כמשמ' גראה לעינים, שרואים אותו. sichtbar; visible : והיא (חשפחה) נתבאת וגלויה ונסתרה וראויה (ר"י חריזי, חיתיחל, ממני ס). — *ובמשמ' נחשב, ואמר המשורר: ראוי (האדם) כאפס ואין חשוב רוח הולך ולא ישוב (רסנ"ג, חכוסים ועכוסים, סעה"ם 53). ועי' ראוי.

---

[1]) [בספרי (במדס ז): לא דומה שומע לרואה.]

[2]) [העינים.]

[3]) [לדעת דוד קופמן (Gesamm. Schriften III, עמ' 385): אבן רואה מן ב. ראת, עפ"י הכתוב בישע' כח ז.]

—נפעי, נראה, נראתה, נראו, נראה, הראה, הראות, לראות, הראתו, הראותו, הראה, אראה, ארא, יראה, ירא, תראה, יראו, — נגלה לעין, ראו אותו, sichtbar werden, erscheinen; devenir visible, apparaître; to become visible, appear: יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה (נרלס' ח ט). בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (סס מ ה). והיה בעננו ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן (סס ט יד). וראית את אחרי ופני לא יראו (סמות לג כג). וארו אל הבית פנימה מקלעת פקעים ופטורי צצים הכל ארז אין אבן נראה (מ"א ו יח). יען הזכרכם עונכם בהגלות פשעכם להראות חטאותיכם בכל עלילותיכם וכו' (יחזק' כא כט). גלה חציר ונראה [1]) דשא ונאספו עשבות הרים (משלי כז כה). הנצנים נראו בארץ עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו (סה"ס ב יב). — ובמשמ' הראו אותו, הביאוהו אל פלוני שיראהו: ובשר כי יהיה בו בערו שחין וכו' ונראה אל הכהן (ויקרי יג יט). —ועל האל, נראה ככוד האל וכדו'; בהר יי' יראה (נרלס' כב יד). כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאמים ועליך יזרח יי' וכבודו עליך יראה (יסע' ס ב). והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרבים כאבן ספיר כמראה דמות כסא נראה עליהם (יחזק' י א). ויי' עליהם יראה ויצא כברק חצו (זכרי ט יד). וירכב על כרוב ויעף וירא [2]) על כנפי רוח (תהלי' יח יא). —ונראה האל או מלאך אל פלוני, נתגלה לו בחזון או במציאות: וירא יי' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת (נרלס' יב ז). וירא אליו יי' באלוני ממרא (סס יח א). אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען (סס מח ג). יי' אלהי אבתיכם נראה אלי וכו' לאמר פקד פקדתי אתכם (סמות ג יו). וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי יי' לא נודעתי להם (סס ו ג). כי היום יי' נראה אליכם (ויקרי ט ד). הנה נראה

---

[1]) [אמנם לפי הענין מסתבר שהכונה: ונארת דשא, כמשמ' נאכל וכלה, כלשון תהלי' פ יג: וארוה כל עברי דרך; שה"ש ה א: אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי.]

[2]) אך בש"ב (כב יא) וידא מן דאה, וכך נראה יותר.]

אלי האיש אשר בא ביום אלי (ספט׳ יג י). — ונראה לפלוני במשמ׳ זו: מרחוק יי׳ נראה לי (ירמי׳ לא ג). - ונראה אליו החזון: בשנת שלוש למלכות בלשאצר המלך חזון נראה אלי אני דניאל אחרי הנראה אלי בתחלה (דני׳ ח א). — ונראה אדם אל אדם אחר, הראה את פניו לפני האחר, בא לפניו לבקרו: לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה (מ״א יח א), וילך אליהו להראות אל אחאב (שם שם ב). —ונראה האדם (את) פני האל[1], בא לפניו לעבדו: שלש פעמים בשנת יראה כל זכורך את פני האדן יי׳ אלהי ישראל וכו׳ ולא יחמד איש את ארצך בעלתך לראות את פני יי׳ אלהיך שלש פעמים בשנת (שמות לד כג–כד). שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יי׳ אלהיך וכו׳ ולא יראה את פני יי׳ ריקם (דברי׳ טז טז). בבוא כל ישראל לראות את פני יי׳ אלהיך במקום אשר יבחר וכו׳ (שם לא יא). עד יגמל הנער והביאותיו ונראה את פני יי׳ וישב שם עד עולם (ש״א א כב). כי תבאו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמס חצרי (ישע׳ א יב). מתי אבוא ואראה פני אלהים (תהל׳ מב ג). — ונראת אל פני האל, באותה משמ׳: שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדן יי׳ (שמות כג יז). ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון (תהל׳ פד ח). — ונראו פני האל, באו לפניו בני אדם לעבדו: את חג המצות תשמר וכו׳ ולא יראו פני ריקם (שמות כג טו). —נראה דבר לפלוני או בפלוני, נמצא אצלו או בו, sich finden; se trouver; to be found: ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר בכל גבלך (שמות יג ז). וביום הראות בו בשר חי יטמא (ויקר׳ יג יד). ואם תראה עוד בבגד או בשתי או בערב וכו׳ פרחת היא (שם שם נז). כנגע נראה לי בבית (שם יד לה). מגן אם יראה ורמח בארבעים אלף בישראל (שפט׳ ה ח). —ובשלילה, לא נראה, במשמ׳ לא היה במציאות וכדו׳: לא נהיתה ולא נראתה כזאת למיום עלות בני ישראל מארץ מצרים עד היום הזה (שפט׳ יט ל). לא בא כן

[1]) [כן גם באשור׳ אַגּמֻר אִתִי פָּנִי אִלִ, נראה את פני האל, באותה משמ׳, ואמנם במקומות בודדים אולי יש לנקד, כדעת רבים, לִרְאוֹת בקל במקום לֵרָאוֹת בנפע׳.]

עצי אלמגים ולא נראה עד היום הזה (מ״א י יב). — ובתו״מ: המבריך ג׳ גפנים ועקריהם נראין וכו׳ (כלאי׳ ז ב). לא זה הוא חמץ שמוזהרים עליו בבל יראה ובבל ימצא (פסחי׳ ג ג). (סוכה) המעובה כמין בית אף על פי שאין הכוכבים נראים מתוכה כשרה (סוכ׳ ב ב). בין שנראה (הירח) בעליל בין שלא נראה בעליל[1]) מחללין עליו את השבת (ר״ה א ה). בין שנראה בזמנו בין שלא נראה בזמנו מקדשין אותו (שם ב ז). ראינוהו בזמנו ובליל עיבורו לא נראה (שם שם ח). וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון (תעני׳ ג ו). לא על שאכלו (זאבים את התינוקות גזרו תענית) אלא על שנראו (ר׳ יוסי, שם שם). וירקה בפניו, רוק הנראה לדיינים (יבמ׳ יב ו). נוטל עפר מתחתיה ונותן כדי שיראה על פני המים (סוט׳ ב ב). (אבנים) שנראות עמו (עם מרקולים) אסורות ושאין נראות עמו מותרות (ע״ז ד א). ולא הסריח בשר הקדש מעולם ולא נראה זבוב בבית המטבחים (אבו׳ ה ה). מחט או טבעת שנמצא בנחושתו של תנור נראין אבל לא יוצאין, אם אופה את הבצק והוא נוגע בהן טמא (כלים ט א). נמצאו במגופת החבית וכו׳ נראין בתוכה אבל לא לאוירה טהורין (שם שם). כשם שהוא נראה לנגעו כך הוא לתגלחתו (נגע׳ ב ד). חתן שנראה בו נגע נותנין לו שבעת ימי המשתה (שם ג ב). שני דפי חלוק שנראה נגע באחד מהן הרי השני טהור (שם יא ט). נראה (הנגע) בשתי העומד האריג טהור, נראה באריג השתי העומד טהור (שם שם י). היו בה (בפרה) שתי שערות, עיקרן משחיר וראשן מאדים, עיקרן מאדים וראשן משחיר, הכל הולך אחר הנראה (ר׳ מאיר, פרה ב ה). חץ שהוא תחוב באדם בזמן שהוא נראה חוצץ, ואם אינו נראה טובל ואוכל בתרומתו (מקוא׳ י ה). ואחר כך התחילו הן (לקרא שמע) וכבר נראית חמה על ראשי ההרים (ר׳ יהודה, תוספת׳ ברכ׳ א ב). אל תראה ערום אל תראה לבוש אל תראה עומד אל תיראה יושב אל תיראה שוחק אל תראה בוכה (הלל הזקן, שם שם ב כד). כרך וכל הסמוך לו וכל

[1]) [ועי׳ עָלִיל, והערות עמ׳ 4518.]

הנראת עמו נידון בכרך (ריב״ל, מגי׳ ג:). כדרך שבא לראות כך בא ליראות, מה לראות בשתי עיניו אף ליראות בשתי עיניו (בשם ר׳ יהודה, חגי׳ ב.). סוס לרכוב עליו וטבעת ליראות בה מהן (רב פפא, נדרי לג.). כיון שהלבנה נראית ברקיע הכל שמחין ומהלכין בדרך (מד״ר שמות טו). בפנים הרבה נראה להם הקדוש ברוך הוא בסיני (ר׳ לוי, פסיק׳ רבי, י׳ הדברות פ׳ קמייתא, קא.). מלמד שהיו קרסי זהב נראין במשכן ככוכבים הנראין ברקיע (ר׳ אבא, פסיק׳ ר״כ, ויהי ביום כלות משה, גובר, ה). — בינ׳ *נִרְאֶה, שאפשר לראותו sichtbar; visible: מה הקב״ה רואה ואינו נראה, אף נשמה רואה ואינה נראית (ברכ׳ י.). אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין (של תלמיד חכם עִוֵר), תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין (של שכינה) (חגי׳ ה:). — *נִרְאֶה כְּ, במשמ׳ נִדְמֶה כְּאִלּוּ, דומה לְ: היה ראש חור חמים נכנס בתוך של שעורים מותר מפני שהוא נראה כסוף שדהו (כלא׳ ב ז). מפני שהיא נראית כשדה תרדל (ר׳ מאיר, שם שם ט). הואיל והוא נראה כתבנית הכרמים הרי זה כרם (סוא, שם ה א). אם היה (חריץ) מפולש מראש הכרם ועד סופו הרי זה נראה כבין שני כרמים (ר׳ אליעזר בן יעקב, שם שם ג.). עושין פסין לביראות ארבעה דיומדין נראין כשמונה (ר׳ יהודה, עירוב׳ ב א). נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דוחקו (אבו׳ ב ג). אין רואים הנגעים בשחרית ובין הערבים וכו׳ לפי שכהה נראית עזה ולא בצהרים לפי שעזה נראית כהה (נגע׳ ב ב). שתי בהרות וכו׳ אף על פי שמדובקין ביחד והם נראין כא׳ טהור (שם ח ו). אסור לו לאדם שיאמר בשר זה לפסח הוא מפני שנראה כמקדיש בהמתו ואוכל קדשים בחוץ (רב יהודה בשם רב, פסחי׳ נג.). ממשמ׳ שנא׳ ויִקרעם איני יודע שהן לשנים, אלא שנראין קרועים בשנים (ר׳ אבהו, מו״ק כב:). וכי אוכלין היו (המלאכים), אלא נראין כאוכלין (מד״ר ברא׳ מח). —*נִרְאֶה דבר לפלוני, נכון וטוב הדבר בעיניו: אין פוחתים מארבעה חדשים המעוברים בשנה ולא נראה יתר על ח׳ (ערכ׳ ב ב). מאי לא נראת יתר על שמונה, אמר רב הונא לא נראה לחכמים לעבר יתר על שמונה (בבלי שם ח:). לבני אדם שאמרו למלך, הנראה שתגיע עמנו אצל מושל עכו (ספרי במד׳ פד). למלך ב״ו שאמר לעבדו, הנראה שתעמידני בשביל שאני הולך ליתן ירושה לבני (שם שם). משל למלך בשר ודם שמסר בנו לפדגוג והיה יושב ומפקדו ואומר לו הנראה[1]) שלא יאכל מאכל רע ולא ישתה משקה רע (שם שם פז). לא יאמר אדם לחבירו. הנראה[2]) שתעמוד עמי לערב (ת״כ, ע״ז ו.)[3]). נראין דברים בערבי שבתות שזה מביאה וזה מביאה כמפריש מחיוב על חיוב, אבל בחול וכו׳ (ר׳ יוסי, יבמ׳ חלה ג א). נראין דברים שתהא הלכה כר׳ עקיבא (ר׳ יהושע בן לוי, שם שבת ג ג). ונראין הדברים שהברכה שרת במעיה של אותה צדקת (ר׳ יצחק, מד״ר רות, ויאמר לה בועז לעת האכל). —*ונראים דברי פלוני, דבריו עדיפים, מסתברים ונכונים: נראים דברי ר׳ יהודה בקרקעות וכו׳ ודברי ר״ש במטלטלים (רבי, שם ח ה). רבי עקיבא היה דורש בו דבר אחד ואני דורש בו שני דברים, ודבריי נראים משל רבי (ר״ש בן יוחאי, ספרי במד׳ לה). ד׳ דברים היה ר׳ עקיבא דורשם ואין אני דורשן כמותו ודברי נראים מדבריו (הוא, שם דבר׳ לא). רב יצחק בר אבדימי אמר משום רבינו הלכה, ואמרי לה מטין, ר׳ יוחנן אמר מודים, ור׳ חייא בר אבא אמר נראין[4]) (ברכ׳ לג:). ר׳ אסי אמר הלכה ור׳ חייא בר אבא אמר מטין ורבי יוסי בר חנינא אמר נראין (עירוב׳ מו:). חכמי ישראל אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למעלה מן הרקיע, וחכמי אומות העולם אומרים ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה למטה מן הקרקע. א״ר ונראין דבריהן מדברינו (פסח׳ צד:). נראין דברי ר׳ יהודה בבור ושובך ודברי ר׳ יוסי בשדה ואילן (הוא, ב״ב עט.). נראין דברי ר׳ יהודה בשלא

---

1) [בילק׳ שמע׳ (במד׳ תשלג): ר א ה.]

2) [פרשו בתוס׳: הנראה בעיניך שתוכל לעמוד וכו׳.]

3) [באגדה שבבבלי: אמר לו נדב לאביהוא אימתי ימותו ב׳ זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור, אמר להן הקב״ה הנראה מי קובר את מי (סנה׳ נב.), נראה שצ״ל הא נראת (עי׳ ד״ס), קל, במשמ׳ בוא ונראה.]

4) [אורויי נמי לא מורינן, ואי עביד לא מהדרינן עובדא (רש״י).]

ניער ושלא כסה ודברי חכמים בשניער וכסה (תוס', חולי' קח:). נראין דברי ר' יהודה בהא ודברי חכמים בהא (תוס', שם קט.). נראין דברי ר' יהודה בן אגרא כשלא בדקה ודברי חכמים בשבדקה (תוס', נדה נג.). — *נִרְאָה במשמ' נעשה רָאוּי: נראה ונדחה חוזר ונראה (סוכ' לג:). — ובתפלה: יעלה ויבא ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרוננו ופקדוננו (אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא, בתפלת י"ח לראשי חדשים ומועדים). — ובסהמ"א: והשוו הפותרים אף לאפאיהם, והעטידו אפאיהם מגזרת אף, ונראית המלה כי אינה פתורה בדת (מנחם, מחב', אף, 29). שכל זמן שלא ירחצוהו בחמין לא יראה למול ואם ירחצוהו יראה למילה (רש"י, פסח' סט., ד"ה קטן). שאם נראית הלבנה הישנה משחשיכה יום עשרים ותשעה שהוא ליל שלשים אין מקדשין אותו ביום ל' (תוס', ר"ה כ:, ד"ה לריך). דחוי מעיקרא עדיף מנראה ונדחה, דמה שלא נראה למצוה מעולם עד עכשיו השתא הוא דמיתחזי והוי כקרבן שהוקדש עכשיו ומתחלתו מחוסר זמן היה, אבל נראה למצוה ונדחה מטנה ה"ל דחוי (תוס', סוכ' לג: ד"ה הפסוט). אף כאן ליראות מן האדם בשתי עיניו של אדם (תוס', חגי' ג., ד"ה אף). כדרך שהקב"ה בא לראותך כך בא ליראות לו (תוס', סנהד' ד:, ד"ה ירלה). שלא נראו להתאבל בשעת התחלת אבילות ידחו אף לאחר מכאן (תוס', שם מז: ד"ה הוליכ). דשרי להטיל מום קודם שימות כדי שיראה לאכילה כר' יהושע דאמר יגרום לה טומאה כדי שיראה לזילוף (תוס', בכורות לג:, ד"ה ורבנן). כך בא ליראות, שיהא הוא נראה לך בשתי עיניך (תוס', ערכ' ב:, ד"ה ירלה ירלה). אוי לשלש שנים שאברתי משנראיתי לביאה (תוס', נדה מה., ד"ה אוי לסלס). כי בח החכמה הנראית ביצירת הפיל לפי גודל גופו איננו יותר נפלא מכח החכמה הנראית ביצירת הנמלה לפי קטנותה (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ז). ואילו היינו מעלים בלבבינו כי השקפת המלכים על הנסתר ממצפונינו כהשקפתם על הנראה מגופינו לא היינו מתעכבים לקשט מצפונינו כרצונם ממנו (שם, חשבון הנפש ג). באילו היא בושה להראות ערומה ואינה נראית עד שתלבש צורה (הוא, כוזרי ה ג). היו לו אשה ובנים ומתו בין

קינוי לסתירה כבר נראית לשתות ומשקה אותה (רמב"ם, סוטה ב יא). כן הזהיר שם להשמר ממדה אחרת ואם היא נראית טובה בעיני קצת בני אדם (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, הקדמה, ג.). שדברי הנטיה לדברי מינין הנראית מדבריו היתה כנגד זה (שם שם). המתין הכתוב בזכירתן (של המאורות) עד שנראית היבשה (ר"י הישראלי, יסוד עולם ב יז, לו:). שכבר יראה במה שבקרי ובהזדמן שיש לו קרור מה עד שכבר ימצא אישים רבים וכו' (רלב"ג, מלחמ' ה' ב ב). והנה לעתים נראתה הלבנה ביום שני והיתה נראית בכל העולם והקביעה היתה יום ג (כ"א הקראי, גן עדן, קדוש"ח ח, ח:). ונראית מדת הנדיבות בנשר אשר הוא היותר נדיב שבכל העופות (רי"א מודינה, לגנת לדיק, פרק יד, 24). וגם נראית החכמה האלהית ביצירות הקטנות והגדולות וכולם מעידות כי אל אחד בראם (טוביה כץ, מעשה טוביה, עולם עליון ג א, ד.). — ואמר הפיטן: יעלה תחנוננו מערב ויבא שועתנו מבקר ויראה רנוננו עד ערב (יעלה, ערבית יוה"כ). — ואמר המשורר: ראה ולא נראית לראה ולא נראה פאי והודי (ר"י הלוי, מסגיב בכחו, מעמ"ס 105). — *נִרְאֶה לִי, ובר"ת נ"ל, טוב ונכון בעיני[1]: ומה שנ"ל בזה הוא וכו' (ר"י ברללוני, העתים, הלכ' ערבי שבתות). וכן נראה לי שאם נגע בצפרנו או בשניו נטמא (רמב"ם, טומאת מת א ג). — *ובאותה משמ', יֵרָאֶה לִי: ויראה לי ששתק מטנה הפסוק כדרך ששתק מאיסור הבת (שם שם ב). — *ובקצור, יֵרָאֶה: יראה היות הנפשות נבראות קודם הגופים וחוץ מהם (רסב"ג, אמונות ודעות ו א). — *נִרְאֶה, כמו נִגְלֶה, גלוי, הדבר הגלוי לכל, בנגוד אל נסתר: אני מודה לרבני שמקבץ אלה שני הפנים ביתרונו על הקראים בנראה ובנסתר (ר"י א"ת, כוזרי ג כ). — *ובמשמ' המובן הפשוט: הדרשות כולם אשר הנראה מהם[2] מרוחק מאד מן האמת (ר"ש א"ת, מו"נ, פתי' הרמב"ם). — *ובדקדוק, נח נִרְאֶה, שוא נח באות הנשמעת במבטא בנגוד אל נח נסתר או נעלם באותיות אהו"י הנחות: ופעם תהיה האות האחרון נח נעלם ופעם נראה (ראב"ע, ספר השם,

---

1) [עפ"י השמוש בתו"מ.]

2) [בתרגום ר"י חריזי: פשוטיהם.]

קָנוֹל' קונטר', ז). — בְּנִרְאֶה, לפי הנראה, במשמ' כאשר נראה ונדמה, anscheinend ; Parait-il ; apparently, נוהג בדבור ובספרות.

—הִפע', הֶרְאָה (ו)הֶרְאֵיתִי, הֶרְאִיתִךָ, הֶרְאִיתָם, -תִים, הֶרְאֵית, הֶרְאִיתַנִי, הֶרְאַנִי, הֶרְאָךְ, הֶרְאָנוּ, הֶרְאָם, מַרְאֶה, הַרְאוֹת, הַרְאֹתְךָ, הַרְאוֹתְכָה, הַרְאֹתוֹ, לְרַאֹתְכֶם, הַרְאֹתָם, הַרְאֵנִי, הַרְאֵנוּ, הַרְאִינִי, אַרְאֶךָּ, אַרְאֵהוּ, אַרְאֶנּוּ, תַּרְאֵנִי, יַרְאֶה, יֶרֶא, יַרְאֵנִי, יַרְאֵהוּ, יַרְאֵנוּ, יַרְאֵם, יַרְאוּם, — הֶרְאָה את פלוני, עשה שיראה, הראה אותו דבר, גרם לו שיראה את הדבר וכדו' במציאות, בחזון, בלב וכו' [1], sehen lassen, zeigen; faire voir, montrer ; to let see, show : לך לך וכו' אל הארץ אשר אַרְאֶךָּ (ברא' יב א). אשר האלהים עשה הֶרְאָה את פרעה (שם מא כח). והנה הראה אתי אלהים גם את זרעך (שם מח יא). בעבור ואת העמדתיך בעבור הַרְאֹתְךָ את כחי (שמות ט טז). ככל אשר אני מַרְאֶה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו (שם כה ט). כאשר הָרְאָה אתך בהר כן יעשו (שם כז ח). הַרְאֵנִי נא את כבודך (שם לג יח). כמראה אשר הֶרְאָה יי' את משה כן עשה את המנרה (במד' ח ד). וַיַּרְאוּם את פרי הארץ (שם יג כו). אולי יקרה יי' לקראתי ודבר מה יַרְאֵנִי והגדתי לך (שם כג ג). ההלך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנתכם באש לילה לְרַאֹתְכֶם בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם (דבר' א לג). אתה החלות לְהַרְאוֹת את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה (שם ג כד). זאת הארץ וכו' הֶרְאִיתִךָ בעיניך ושמה לא תעבר (שם לד ד). עד תם כל הגוי וכו' אשר נשבע יי' להם לבלתי הַרְאוֹתָם את הארץ אשר נשבע יי' לאבותם (יהוש' ה ו). הַרְאֵנוּ נא את מבוא העיר (שפט' א כד). לך וְאַרְאֶךָּ את האיש אשר אתה מבקש (שם ד כב). אם אמצא חן בעיני יי' והשבני וְהִרְאַנִי אתו ואת נוהו (ש"ב טו כה). וְהִרְאַנִי יי' כי מות ימות (מ"ב ח י). הִרְאַנִי יי' אתך מלך על ארם (שם שם יג). והשמיע יי' את הוד קולו ונחת זרועו יַרְאֶה בזעף אף ולהב אש אוכלה (ישע' ל ל). הִרְאַנִי יי', והנה שני דודאי תאנים מועדים לפני היכל יי' (ירמי' כד א). זה הדבר אשר הִרְאַנִי יי' והנה כל הנשים וכו' מוצאות אל שרי מלך בבל (שם לח

[1]) [עי' בחלופי המשמ' בבנין קל.]

כא). ואדבר אל הגולה את כל דברי יי' אשר הֶרְאָנִי (יחזק' יא כה). ראה בעיניך ובאזניך ושים לבך לכל אשר אני מַרְאֶה אותך כי למען הַרְאוֹתְכָה הבאתה הנה (שם מ ד). כה הִרְאַנִי אדני יי' והנה יוצר גובי בתחלת עלות הלקש (עמו' ז א). כה הִרְאַנִי והנה אדני נצב על חומת אנך (שם שם ז). ואומר מה אלה אדני ויאמר המלאך הדבר בי אני אַרְאֶךָּ מה המה אלה (זכרי א ט). וַיַּרְאֵנִי יי' ארבעה חרשים (שם ב ג). ויראני את יהושע הכהן הגדול עמד לפני מלאך יי' (שם ג א). הַרְאִינִי את מראיך השמיעיני את קולך (שה"ש ב יד). להביא את ושתי המלכה לפני המלך בכתר מלכות לְהַרְאוֹת העמים והשרים את יפיה (אסתי' א יא). — ובלי לציין את הרואה, הציג לראות : בְּהַרְאֹתוֹ את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו (שם שם ד). — הראה אותו טוב, חסד, צרה וכדו' : רבים אמרים מי יַרְאֵנוּ [1]) טוב (תהל' ד ז). הִרְאִיתָ [1]) עמך קשה השקיתנו יין תרעלה (שם ס ה). אשר הראיתנו [2]) צרות רבות ורעות תשוב תחיינו (שם עא כ). הַרְאֵנוּ יי' חסדך וישעך תתן לנו (שם פה ח). — והראה האדם את נפשו טוב, נתן לעצמו לראות טוב : אין טוב באדם שיאכל ושתה וְהֶרְאָה [3]) את נפשו טוב בעמלו (קהל' ב כד).—ועם ב השמוש : זבח תודה יכבדנני ושם דרך אַרְאֶנּוּ בישע אלהים (תהל' נ כג). — הראה את פלוני בשֹׁרְרָיו, באויביו, הראהו מפלת שנאיו : אלהי חסדי יקדמני יַרְאֵנִי בשררי (שם נט יא). — ובתו"מ : מעשה שהלך רבי יהושע אצל רבי ישמעאל לכפר עזיז והראהו גפן מודלה על סקצת תאנה (כלאי ו ד). דמות צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל בטבלא ובכותל בעליתו שבהן מראה את ההדיוטות ואומר הכזה ראיתם או כזה (ר"ה ב ח). האומר לאשה הרי את מקודשת לי וכו' על מנת שאראך מאתים זוז הרי זו מקודשת ויראה לה ואם הראה על השלחן אינה מקודשת (קידוש' ג ב). על מנת שאראך בית כור עפר הרי זו מקודשת ויראנה, ואם הראה בבקעה אינה מקודשת (שם שם ג). השוחט הבכור ומראה את

[1]) [ואולי מן ג. רָוָה, עי' שם.]

[2]) [כך הכתיב, קרי : הִרְאִיתַנִי.]

[3]) [אולי מן ג. רָוָה.]

מומו ר' יהודה מתיר (בכורות ד ג). הראיתי בכור זה ובעל מום הוא (שם ה ה). השוחט את הבכור ומכרו ונודע שלא הראהו וכו' (שם שם ו). מראה שנשברה אם אינה מראה את רוב הפנים טהורה (כלי' יד ו). שכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חברו (ר' אליעזר, ברכ' נה:). אראך כבודי וגידלי שבח בני ובנותי (רבה, עירוב' כח:). ומראין את העין מה שיכולה לראות (מדר' משלי א). — *והראה לפלוני: הרי את מקודשת לי וכו' על מנת שאראך מאתים זוז, הרי זו מקודשת ויראה לה (קידוש' ג ב). עד מתי מותר להחזיר (את המקח), עד כדי שיראה לתגר או לקרובו (ב"מ ד ג). עד מתי מותר להחזיר, בכרכים עד כדי שיראה לשולחני (שם שם ו). יש מראה נגעו לכהן ונשכר ויש שמראה ומפסיד, כיצד, מי שהיה מוחלט והלכו להן סימני טומאה לא הספיק להראות לכהן עד שפרחה בכולו טהור, שאלו הראה לכהן היה טמא, בהרת ואין בה כלום לא הספיק להראותה לכהן עד שפרחה בכולו טמא, שאלו הראה לכהן היה טהור (נגעי' ח י). מי שהיו מימיו על כתפו והורה הוראה והראה לאחרים את הדרך והרג נחש ועקרב ונטל אוכלים להצניע פסול (פרה ז ט). שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין (ר' שמעון חסידא, ברכ' ז.). אמר להן (ר' חנינא בן דוסא) הראו לי את חורו (של הערוד), הראו לו את חורו (שם לג.). לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב, ולאדם רע אין מראים לו חלום רע (רב הונא, שם נה:). אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו (ר' יונתן, שם שם). (האשה שאמרה התקבל לי ממקום פלוני וקבלו לה ממקום אחר) מראה מקום היא לו[1] (גיטי' סה.). (מי שאמר שיעשו לו גט פשוט ועשו לו מקשר) מר סבר קפידא ומר סבר מראה מקום הוא לו (ב"ב קסה.). שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו (ר"ל, ע"ז ה.). והם מראות דם לחכמים חוץ מאשה אחת שהיתה בשכונותינו שלא הראת דם לחכמים ומתה (ר' יוסי, נדה לג:). הזונה בשעה שיש לה אוהב

---

1) [פרש רש"י: אינה אלא כמראה מקום שם תמצאנו.]

והוא מכבדה בחפץ היא מראתו לחברותיה ואומרת ראו כמה כבדני אוהבי (מד"ר שמות לג). עשה שני אנפוראות גדולה וקטנה, הקטנה הראה לדוד והגדולה לא הראה לו (פסיק' ר"כ, סקלים, בובר, יח:). כמין מטבע של אש הוציא הקב"ה מתחת כסא הכבוד שלו והראהו למשה וא"ל זה יתנו, כזה יתננו (ר' מאיר, שם שם, יט.). — *והראה לדבר, כמו את הדבר: גלינה בכפרים, אראך לאומות העולם שאתה משפיע להם טובות וכופרים בך[1] (פסיק' רב', נחמו נחמו, קמב.). — *והראה את עצמו: אמר להם יעקב לבניו, אל תראו עצמכם כשאתם שבעים לא בפני עשו ולא בפני ישמעאל כדי שלא יתקנאו בכם (ת"ר, תענ' י:). — הראה עצמו באצבע, עשה מעשה מצוה כדי שיראוהו הבריות: מי הוא זה שמראה עצמו באצבע (רבן גמליאל על יהודה בן טבאי, ירוש' ברכ' ב ט). — *הראה פנים לכל צד, הביט לכאן ולכאן: לגיבור שהוא מפלפל בזינו ומראה פנים לכל צד (פסיק' רב', י' הדברות קמייתא, ק:). — *הראה פנים לפלוני, בא לבקרו: והלא אמרו אין אבל בשבת, מפני מה אמרו להראות לו (לאבל) פנים, לא מפני הכבוד (בשם ר' חנינה, ירוש' מו"ק ג ה). אין מראין פנים לא בראש השנה ולא בי"ה (שם שם ג ו). יום הכיפורים שהל להיות בשבת מראין בו פנים (ר' שמואל בר רב יצחק, שם שם). — *הראה פנים בהלכה, באר והסביר אותה: איש תואר, שמראה[2] פנים בהלכה (רבא, סנה' לג:). — *הראה לפלוני באזנו, השמיע לו דברי תוכחה[3]: מעשה בתינוק וכו' ששבר צלוחית בשבת והראה לו אביו באזנו ונתיירא מאביו והלך ואיבד עצמו בבור (שמח' ב ה). — ובתפלה: בנה ביתך כבתחלה וכונן מקדשך על מכונו והראנו בבנינו ושמחנו בתקונו (אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן, מוסף שלש רגלים). — ובסהמ"א: בכבודו נגלה עליהם והיו מראין אותו באצבע (רש"י, שמות יט ב). תרדפו למצוא כוכים

---

1) [בבבלי (עירובי' כא:): בא ואראך אותם (צ"ל או"ה) שהשפעת להם טובה והם כפרו בך.]

2) [כך גם במד"ר במד' יג, אך במקום אחר (מד"ר רות, ולכנעני מודע לאיסה): שמאיר, וכן בילק' שמע' (שמואל קכה).]

3) [ואולם עי' בערך צָרַם, עמ' 5646.]

כגון חזיפים שמלשינים עלי ולי היו מראים שלום (סוף, מסל׳ ד ג). מצינו אף תנאים שמלמדים הלכות דרך ארץ שלא יראה אדם עצמו על הבריות ברעבתן (סוף, ביל׳ כה:, ד״ס כדמכיח). — ואמר המשורר: ויש מראח לך טובה ביום טוב ויום צוקה יהי חבר לצוקה (ר״ש הנגיד, ידידותך, ברודי, 30). — *ובדקדוק, הראה אות, הוציא אותה בדבור, הפך מן הֵנִיחַ, הבליע: ויש שמראים האות הזאת ולא יבליעוהו ואם יהיה נחה, אמרו סבבו את העיר וכו׳ (ר״י ח״ה, הקדמה כב, 140). שיש מן העברים מי שמבליע נון בן (כתיבות יהושע בן נון) ומהם מי שמראה אותה (נסס דקע״ג, סס, 141). שהזהירו עליו רבותינו ז״ל לבאר כל שתי אותיות דומות נופלות בקריאת שמע על הדרך הזה ולהראותם (סס סס). — וביני׳ *מַרְאֵה מקום [1]), רמז למקום בספר שבו נמצא מאמר זה או זה: עוד בא לידי ערוך נדפס בכתב מרובע וכו׳ והוא בלתי מראה מקומות ובלתי המוסף (ר׳ ישעיה ברלין, הקדמי הפלאה סבערכין על הערוך). ותכוכב מורה על המראה מקום אשר בצדו על הגליון, אמנם ציון העגול הקטון וכו׳ מורה על מאמרי חז״ל והמדרשים ועל מראה מקומם וכו׳ יען היה מקום הגליונות צר מאד הוצרכתי להשתמש בראשי תיבות במראה המקומות (הקדמת המגיה לפי׳ אברבנאל לנביאים ראשונים). — *ומַרְאֵה מקום במשמ׳ הוכחת מקום אחר, שהנאשם היה בו בשעה שנעשה הפשע, Alibi; alibi, נהג בלשון היהודים בימי הבינים [2]).

—הפע׳, הֶרְאָה, הַרְאוֹת, מַרְאֶה, — א) הֶרְאָה דבר את פלוני, הראו את פלוני דבר: והיה הנגע ירקרק או אדמדם וכו׳ וְהָרְאָה את הכהן וראה הכהן את הנגע וכו׳ (ויקר׳ יג מט–נ). — ב) הֶרְאָה פלוני דבר, הֶרְאוּ לו דבר, עשו שֶׁיִּרְאֶה אותו: וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מָרְאֶה בהר (שמות כה מ). והקמת את המשכן כמשפטו אשר הָרְאֵיתָ בהר (סס כו ל). אתה הָרְאֵתָ [3]) לדעת כי יי׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו (דבר׳ ד

[1]) [עפ״י לשון התלמוד (גיטי סס.), עי׳ לעיל.]

[1]) [עי׳ Avé-Lallemant, Das deutsche Gaunertum IV, עמ׳ 190, ובמאמרו של טורטשינר בקונטרס לשוננו לעם א, 19 וכו׳.]

[3]) [בעקר הכונה כראב״ע, וז״ל: כל אלה תראך האלהים, עד אשר תדע כי הוא האלהים לבדו, ע״כ.]

לה). — ובתו״מ: בשלא הוראו לו (לאבל) רוב פנים (של המנחמים, הוא מונח שבעת ימי אבל), אבל אם הוראו לו רוב פנים נוטלו למרחץ (ירוש׳ מו״ק ג ה). — *מֻרְאֶה, דבר שהובאה עליו רְאָיָה והוכחה, מוכח: אם תראה ראיה על הדרך אשר יודע המוראה בו וכו׳ וכידיעת הדבר המוראה עליו (ספר היסר (העבריות) ליסועה בן יהודה הקראי, 8).

—התפ׳, נִתְרָאָה, הִתְרָאוּ, יִתְרָאוּ, — הִתְרָאוּ פלוני ואלמוני, ראו זה את זה, הביטו זה על זה [1]): וירא יעקב כי יש שבר במצרים ויאמר יעקב לבניו למה תִּתְרָאוּ [1]) (ברא׳ מב א). — וְהִתְרָאוּ פנים, באו לראות זה את זה: אז שלח אמציה מלאכים אל יהואש וכו׳ לאמר לכה נִתְרָאֶה פנים (מ״ב יד ח). ויעל יהואש מלך ישראל וַיִּתְרָאוּ פנים הוא ואמציה מלך יהודה בבית שמש אשר ליהודה (סס סס יא). — *וכמו נפע׳, התראה, שראו אותו, הראה את עצמו: שבח ואכל ושתה (ביום תענית) אל יתראה בפני הצבור ואל ינהיג עידונין בעצמו (ת״כ, תענ׳ י:). שאותם מלאכים כשנתראו תחלה לאברהם בדמות עוברי דרך נתראו לו (מד״ר במד׳ י). — ובסהמ״א: ומסרת (את האגרת) לו לאמר לו לך ותתראה לפלוני

[1]) [כך תרגם אונקלוס: למה תתחזון, ואולי הכונה כדברי ר״ע ספורנו: למה תביטו זה על זה וכל אחד מצפה שילך חברו וכו׳, ע״כ, או כשמוש הצרוף אֵרַב אֵמַר (הביט אחריו) באשורי במשמ׳ התמהמה, בושש. אמנם הצרוף קשה, ועל כן בחרי המתרגמים והפרשנים ברכים שונות לפרושו. השבעים (ῥᾳθυμεῖτε) והולג׳ (negligitis) תרגמו במשמ׳ למה תתרשלו, תזניחו; ת״י כאלו מן יָרֵא: למא דין אתון דחלין למיחות למצריים, ואולי גרס או דרש: תתיראו. ותז״ל (תענ׳ י:) דרשו את הפעל: אל תַּרְאוּ עצמכם כשאתם שבעין (אולי כאלו מן ג. רָאָה במשמ׳ רָוָה), ודברים אלו מובאים בפרוש רש״י, ושם המשך (שאולי אינו של רש״י): ולי נראה פשוטו למה תתראו למה יהיו הכל מסתכלין בכם ומתמיהים בכם שאין אתם מבקשים לכם אוכל וכו׳ ומפי אחרים (עי׳ גם תוס׳ בבבלי שם) שמעתי שהוא לשון כחישה, למה תהיו כחושין ברעב ודומה לו ומרוה גם הוא יורא, ע״כ. והראב״ע: אל תתראו שיש לכם הון או אל תהיו מריבים זה עם זה כמו נתראה פנים, ע״כ. והיו אף שחשבו שיש כאן קל מפעל תרא במשמ׳ רעב.]

ויתן לך מעות שיש לי בידו (רמ״י, נ״ק קד :, ד״ס נדיוקני). — יֵרָאֶה משמע שיתראו לפניו (הוח, סנה׳ ד :, ד״ס ירלה). עמד עליו איש בצפעוני יפריש ויאמר לנו למה תתראו ותראו התת ותיראו (ר״י חריזי, חחכ׳ לז, 301). כי עניות ומסכנות יהיו בעיר כי אפילו המתראים בחוץ ביתם רק מכל טוב (רד״ק, ישע׳ ג ז). — ״הִתְרָאָה כירא וחרד וכדו׳, עשה עצמו כירא וחרד: ומה גם בראותם כי גם אנכי שר צבאם חושב לברוח מהעיר ולהציל את נפשי כי התראתי כירא וחרד ומפחד מפני חרב הרומאים (קלמן שולמן, תולדות יוסף, 86).

ב. רָאָה [1], פ״ע, ב״נ׳ רְאִים, — רָאֶה, מלכלך ונסרח בחטא ועוון: ירע כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם לכן יכיר מעבדיהם והפך לילה וידכאו תחת רשעים ספקם במקום רְאִים [2] (איוב לד כד—כו).

—פעי׳ רְאוּ [3], — רָאָה האדם, היה מלכלך בלכלוך החטא: יכל בשרו מראי ושפו עצמתיו לא רְאוּ [3] [4] (איוב לג כא).

—הפע׳, ב״נ׳ מֹרְאָה, — מגֹאלה בעונות: הוי מֹרְאָה [5] ונגאלה העיר היונה (צפני׳ ג א).

ג. רָאָה, פ״י, יִרְאֶה, יֵרֶא, רְאֵה, — כמו רָוָת, שתה לרויה, שבע [1]: מעמל נפשו יִרְאֶה ישבע (ישע׳ נג יא). אל יֵרֶא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאה [2] (איוב כ יז). אני הגבר רָאָה עני בשבט עברתו [3] (איכ׳ ג א). לכה נא אנסכה בשמחה וּרְאֵה בטוב [4] (קהל׳ ב א). ועי׳ א. רָאָה. — ב״נ׳ רָאֶה, עי׳ רָאֶה.

---

[1]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[2]) [רְאִים מקביל כאן אל רשעים, ולפי זה תהיה הכונה: תחתם, תחת רשעים אשר ספקם, במקום המלכלכים ומגאלים בחטא ועון, ולפי זה אין צרך אף בשנוי הנקוד שהצע בפרושו של טורטשינר, ועי׳ בהערה לקמן.]

[3]) [א דגושה.]

[4]) [אלה דברי טורטשינר בפרושו לפסוק: גם חרוז זה אינו מדבר אלא על פעולת החרטה, על מירוק העוונות שבלב האדם. וזה פירוש המלים: יִכֶל בשרו מראי, כך יְכַלֶּא האדם את בשרו ואת גופו מלכלוך, כהוראת רְאִי, לכלוך, טינופת, נחום ג ו (ונבלתיך ושמתיך כְּרֹאִי); בלשון חכמים (הליחה והזיעה סרוחה והראי), וכן בצפניה ג א: הוי מֹרְאָה ונגאלה העיר היונה, וכן בפסוק זה רְאוּ, ולהלן לד כו במקום ראים וכו׳ ושפו (קרי) עצמתיו לא רְאוּ, וינוקו עצמותיו ולא יטונפו עוד, כהוראת הפועל שפי ביחוד בסורית, בקל ובפעל: נקה, טהר, ע״כ.]

[5]) [אמנם היו שפרשו מלה זו בדרכים שונות, אף מן א. ירא, ואלה דברי ראב״ע: אמר יפת כמו נוראה ורבי ישועה אמר מגזרת סורר ומורה והאל״ף תחת ה״א השרש וכו׳ ע״כ. והשבעים תרגמו לשבח: ἐπιφανὴς καὶ ἀπολελυτρωμένη, הנראית והנגאלת, וכן ת״י דמוחיא ומתפרקא, והולג׳ provocatrix et redemta civitas columba, כלו׳ המורה (את פי האל) ואעפ״י כן נגאלה העיר (הדומה ל)יונה. ואולם הפרשה המקבילה ביחזקאל (כב כד וכו׳), ששם נאמר את ארץ לא מטהרה היא לא גשמה ביום זעם, מכריעה, כפי שהדגיש ביחוד ד. ה. מילר, כי הצדק עם רש״י ואחרים המפרשים כלשון רְאִי וטנפת.]

[1]) [בכמה מקומות במקרא בא, כפי שהכירו בחלקם א. גיגר ואחרים, ובמקצת מקומות אף קדמונים, ראה במשמ׳ רוה, וכן דרשו חז״ל למה תתראו (ברא׳ מב א) כמו תתרוו (עי׳ א. רָאָה, התפ׳, הערה). בחלק מן המקרים מתבארת עֻבדה זו בודאי מתוך שמוש לשוני ממש, הואיל וקשה היה להבחין בכל צורות הפעל גם בכתיב ובמבטא בין ראה (שלא תמיד נשמעה האלף שבו) ובין רוה, וגם בענין, למשל בין ראה עמל או טוב, ראה בטוב, במשמ׳ חי חיי עמל או טובה, ובין רוה עמל או טוב במשמ׳ שבע עמל, שבע טובה וכדו׳. אך בחלק מן המקרים, כגון כמה מאלה שבס׳ איוב שתרגם מארמ׳, מתבאר חלוף זה ע״י תרגום הצורה הארמ׳, הואיל וגם מלים נגזרות משרש א. ראה נכתבות בלשון זו כוו, וכבר העיר אף מנדלקרן בקונקורדנציה על רֵוֵה דחיל (דני׳ ב לא) במשמ׳ מראהו נורא. וכאמור אין להכריע בכל מקום אם לפנינו צורה מן ג. ראה או מן א. ראה או ב. ראה, עי׳ ערכים אלו, הערות.]

[2]) [יש לקרא: אל ירא (וי״א אל ירוה) בפלגי תַנְהִר (שמן למאור, יצהר) ונחלי דבש וחמאה.]

[3]) [אין שבט עברתו מטה זעם, עברה וכעס, אלא שבט המדידה והמנייה שהעבירו אותו בשעת מנין ומדידה, והכונה: אני הגבר אשר רוה ושתה עני במדה מלאה. וכן הכונה במשלי כב ח: זרע עולה יקצור און ושבט עברתו יכלה: והשבט שהוא מדד בו יְכֻלֶּה (מן כול—מדד) ימדד גם אותו.]

[4]) [לפי טורטשינר בס׳ היובל למרמי, עמ׳ 280,

—הפע', אֵרָאֶהוּ, יֵרָא, — תֵּרָאֶה כמו תִרְוֶה, תשקה לרויה, ובהשאלה: ארך ימים אשביעהו וְאַרְאֵהוּ בישועתי (תהל' צא יו). יעתר אל אלוה וירצהו וַיַּרְא [1]) פניו בתרועה וישב לאנוש צדקתו (איו' לג כו). — ועי' א. רָוָה, הִפע'.

ד. רָאָה [2]), ש"נ, — שם עוף טורף: וְהָרָאָה [3]) ואת האיה והדית למינה (דבר' יד יג). — ובתו"מ: מה איה האמור להלן עשה את הראה מין איה, אף איה האמור כאן עשה את הראה מין איה (ר' ישמעאל, ספרא ויק, שמיני פרק ה). דאה וראה אחת היא (אביי, חול' סג.). כשם שראה ודאה אחת היא כך איה ודיה אחת היא (פוא, שם סג:). ראה זו איה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר (ר' אבהו, שם שם). —ובספהמ"א: ורבינו הקדוש האר"י ז"ל הגיד כי יש עוף קטן הנקרא בתורה ראה ונקראת כן על שם שרואה מרחוק (ממלח הימים ב, קו.). —ואמר המשורר: אתמה לאיש לא יאזין אל קול קורא ולו עין ולא ראה, לעשות נבלה עף כמו נשר אל הנבלה או כמו ראה (ר"י חריזי (?), מענק, אות ר, ס' היובל להרכבי).

וכן לשוננו ו, 327–337, שיכות המלים „ביין את בשר ולבי נוהג" שבפס' ג לפס' א, וזה שעור הדברים: (א) אמרתי אני בלבי לכה נא אנסכה ביין את בשרי ולבי נהג בשמחה וּרְאֵה בטוב וכו' (ג) תרתי בלבי למשך (וי"א להתזיק) בחכמה ולאחז בסכלות עד אשר אראה איזה טוב וכו'.]

[1]) [משמ' הכתוב כמו: עד ימלא שחוק פיך ושפתיך תרועה (איו' ח כא), עי' בפרושו של טורטשינר למקום. ותשוה גם את הנאמר על יוֹרֶא (משלי יא כה), לקמן רָוָה, הִפע'.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [במקום הראשון (ויקר' יא יד) כתוב רק ואת הַדָּאָה והאיה למינה, וכשבעים תרגם כמו כאן גם בדבר' יד יג: καὶ τὸν γύπα καὶ (τὸν) ἴκτινα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῷ; ועל כן צדקו החדשים בהנחתם שאין הָרָאָה אלא כתיב לא מדיק במקו' הַדָּאָה (ועל ידה דַּיָּה), ועי' ב. דָּאָה. וכן אמרו גם חז"ל (עי' בדוגמאות המובאות כאן): דאה וראה אחת היא. והשוה את הכתיב וַיֵּרָא (ש"ב כב יא) במקו' הנכון וַיֵּדֶא (תהל' יח יא).]

רָאָה [1]), ת"ז, סמי' רְאֵה, — כמו רָוֶה, רְאֵה עָנִי, מי ששבע ורוה עני, שעבר עליו עני קשה: אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי שבע קלון וּרְאֵה עניי [2]) (איו' י ט).

*רֵאָה [3]), ריאה, ש"נ, — כים הנשימה שבחזה האדם ושל בעלי החיים שביבשה, השואף ונושף בשתי אמות בעלות חמש אֻנוֹת דרך הקנה את אויר הנשימה, Lunge; poumon; lung: הריאה שניקבת או שחסרה, ר' שמעון אומר עד שתינקב לבית הסמפונות (חול' ג א). נטל את הסכין והפריש את הריאה מן הכבד וכו' בא לו לגרה וכו' חתכה ונתנה למי שזכה בה והקנה והלב והריאה תלוים בה (תמי' ד ג). מצות שחיטה מן הטבעת ועד הריאה (תוספת' חול' א י). קנה מוציא קול, ריאה שואבת כל מיני משקין (ברכ' סא:). כל תצואר כולו כשר לשחיטה מטבעת הגדולה עד כנפי ריאה התחתונה (ר' חייא בר יוסף, חול' מה.). (חלב) שעל גבי דופני ריאה (שם מט:).למה נקרא שמה ריאה, שמאירה את העינים (ר' יוחנן, שם מע.). איזוהי חרותה, כל שצמקה הריאה שלה (ת"כ, שם נה:). עשרה דברים משמשין את הנפש, הושט למזון והקנה לקול וכבד לחימה והריאה לשתיה [4]) וכו' (מד"ר ויקר' ד). וחשבו הרואות בארובות וכו' אלו כנפי הריאה שמשם יוצא הקול (ר' חייא בר נחמן, שם שם יח). — ובספהמ"א: ומושכת אליה (הנשמה) לחלוחית העולה מן הריאה אל הראש (פרוש רסע"ג ליצירה ה ב, ורסה, נח.). שדחוק הוא (הלב) באוני דריאה ובעינוניתה דורדא וירכה

[4]) [בינ' קל מן ג. רָאָה.]

[5]) [לפי פרושו של טורטשינר לפסוק שיכת לכאן גם המלה ויגאה שבראש הפסוק הבא: וראה עני וְיִגְאֶה, במשמ' שבע עני ויגון.]

[3]) [כפי שהעיר טורטשינר (ZDMG 72, עמ' 770) היא המלה אֲרָת, חזה באשור', ושרש המלה ירת, ורה (כמו לֵדָה מן ילד, ולד), וקרוב לכך בערב' וַרִי a) במשמ' פֶּצַע בריאה, וכשם עצם במשמ' מחלת ראה, ועוד.]

[4]) [במד"ר קהל' (הקדמה אעוז): הריאה משחקן.]

a) ورى

הרבה וידבוק ב ר י א ה תותב בעולם ולא כחוט חם ושלום (סו"ת הגאו' מן הגני', גינלבורג, 31). מורנא, תולעת שמשתכח ב ר י א ה וכו' (רגמ"ה, חול' מט.). מי ששחט את הבהמה וקרע את הבטן, וקודם שיבדוק את ה ר י א ה בא כלב או עכו"ם ונטל את ה ר י א ה הרי זו מותרת (רמב"ם, שחיטה יא יג). יש מקומות שאם נמצאו סרכות מדולדלות מן ה ר י א ה אעפ"י שאינן דבוקות לא לדופן ולא למקום אחר אוסרין אותה (שם שם טו). והוא שהזקנים אינם ישינים בלילה ומשמיעים קול היוצא מהקנה ו ה ר י א ה הנק' בל"ל מוס"י ובל"א הושטו"ן ו ה ר י א ה היא נק' ציפור וכו' (ברוך משקלוב, עמודי השמים, חלק המאמר אדם, ו:). אמנם האמת אגיד דכל ימי ראיתי ר י א ו ת לאלפים באלו ולא שמעתי מי שמפקפק בהם (חתם סופר, יו"ד לה). — ואמר המשורר: ורב ספק בחק ר א ה ובכבד ובכליה ובטחול ובמסות ובשפיר ובשליא (ר"ש הנגיד, הגמות פליליה, ברודי, 9). ועל לב כנף ר י א ה יתופף לרוחותיו להוציא עשן אפו והביא לקורותיו (רלב"ע, בסס אל, כהנא א, 199). והיא ר י א ה אשר תמיד מפיחה (ר"י זבארה, בתי הנפש, בספר שעשועים, דודזון, 158). ושם ר י א ה בקצהו אחוזה בחדרי הצלעות היא גנוזה (שם שם, 159).

חלקי הרֵאָה: *אום, אֹם. — *אוּמָה, (אֻמָּה), חלק הראה שהאונות מחברות אליו. — *אוּנָה, אֻנָּה, אֻנּוֹת, אוני הראה, חלקים עגלים קצת בהראה ונבדלים זה מזה בעין אזנים או כנפים. — *אֹזֶן, כמו אֻנָּה [1]), אונה. — *דּוֹפֶן. — *וֶרֶד, אחת מאונות הראה לצד ימין והיא קטנה ואדמה. — *יֹתֶרֶת. — *כָּנָף. — *עֲרוּגָה, דופן הראה. ועי' סִרְכָה, צֶמַח.

א. **רֹאֶה**, ס"ז, מ"ר רֹאִים, — כמו א. חֹזֶה, רואה מראות אלהים, נביא, : Seher; prophète; seer

לפנים בישראל כה אמר האיש בלכתו לדרוש אלהים לכו ונלכה עד הָרֹאֶה כי לנביא היום יקרא לפנים הָרֹאֶה (ש"א ט ט). היש בזה הָרֹאֶה (שם שם יא). אי זה בית הָרֹאֶה (שם שם יח). ויען שמואל את שאול ויאמר אנכי הָרֹאֶה (שם שם יט). אשר אמרו לָרֹאִים לא תראו ולחוזים לא תחזו לנו נכחות (ישע' ל י). המה בחצריהם התיחשם המה יסד דויד ושמואל הָרֹאֶה באמונתם (דהי"א ט כב). וכל ההקדיש שמואל הָרֹאֶה ושאול בן קיש (שם כו כח). ודברי דויד המלך הראשנים והאחרנים הנם כתובים על דברי שמואל הָרֹאֶה ועל דברי נתן הנביא ועל דברי גד החזה (שם כט כט). ובעת ההיא בא חנני הָרֹאֶה אל אסא מלך יהודה (דהי"ב יו ז). ויכעס אסא אל הָרֹאֶה (שם שם י).

ב. **רֹאֶה** [1]), ס"ז, — מעשה הרואה, מראות אלהים, נבואה, חזון: כהן ונביא שגו בשכר נבלעו מן היין תעו מן השכר שגו בָּרֹאֶה פקו פליליה (ישע' כח ז).

רֹאָה, מ"ר ראות, עי' א. רָאָה.

***רְאוּבֵן**, — שם פרטי המצוי במקרא כשם הבכור בבני יעקב, שהפך לשם עצם כללי, המצוי בפרט במשא ומתן של הלכה במשמ' פלוני הראשון, לעמת שמעון ולוי וכו' במשמ' פלוני השני והשלישי וכו': רישא ב ר א ו ב ן שגזל שדה משמעון ומכרה ללוי ואתא יהודה וקא מערער וכו' (רב ששת, ב"ב מ"ג:). ר א ו ב ן בשמחה שמעון מה איכפת ליה, שרה נפקדה אחרים מה אכפת להם (ר' שמואל צ"ר ילחק, מד"ר ברא' נג).

רַאֲוָה, ס"נ, — שם"פ מן רָאָה, כמו רְאוֹת: גבה לבך ביפיך שחת חכמתך על יפעתך על ארץ השלכתיך לפני מלכים נתתיך לְרַאֲוָה בך [2]) (יחזק' כח יז). — ובסהמ"א: כי ראתה בת עיני על הענגים

---

[1]) [גם אֻנָּה הוא בעקר אֻדְנָה, אודנא בארמ' במק' אֹזֶן בעבר'.]

[1]) [במקום הצורות כגון שְׂוִי, שׂוֹי, פְּרִי, בְּרִי, (על בְּרִיוֹ, בוריו) שבתו"מ באו במקרא גם הצורות שֹׁוֶה (איננו שֹׁוֶה לי וכדו'), בֹּרֶא (במשמ' בריאות הגוף והנאת החיים כבונתו המקורית של הפסוק: וזכר את בּוֹרְאֶיךָ בימי בחורותיך וכו', (קהל' יב א), וכן גם רֹאֶה כאן כמו א. רְאִי, עי' שם.]

[2]) [ת"י: לאסתכלא בך; רש"י: להסתכל בכשתך, לראוה כמו לראיה; רד"ק: כמו לראות בך וכו' ויש מפרשים לראות ענין בזיון וכן והם יביטו יראו בי, את כל גבוה יראה, ואין צריך להוציאם מענינם. ומלת לראוה מקור שלם מן הקל בתמורת למ"ד הפעל בוי"ו נראה ומשקלו לאהבה את ה' אלהיך.]

המתנועעים ברוח צח ממעלה לנהר ל ר א ו ה בפני המים (רמח"ג, דביר, חרס ז). — *ובמשמ' עִיוּן: דברי ספר הגלוי הכמוס ר א ו ה וחסון מוסר וכו' (רסע"ג, ספר הגלוי, קפח). — *ובמשמ' רְאִיָּה של בוז: זרון לכך השיאך בן הנעוה, שוכני בחגוי סלע מרום הגאוה, הנותן כל הצביות לבוז ו ל ר א ו ה (עמנואל, מחברת ג, 22). — ואמר המשורר: יאמרו שחקים לך איומה נאוה, רב לך, צביה, רב שלום בניך, בנו צבא מרום ובך עיניך, כי נהיה נגדם כהיום ר א ו ה (שם שם, 19). — *חַלּוֹן רַאֲוָה, חלון החנות שמציגות בו דגמאות של הסחורה העומדת למכירה, Schaufenster, vitrine; show-window, נוהג בדבור ובספרות.

*רָאוּי [1]), ת"ז, — מה שנִתַּן לראותו, שאפשר לראות, שיבוא בתפקיד זה או זה, א) על פי הגיון הדברים וטבעם, עלול ומסגל להיות, שיוכל להיות, שיוכל לשמש בתפקיד זה או זה, möglich, geeignet; possible, apt: הרוח שפורה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ר א ו י ה לעשות ונותן לעניים (פאה ה א). אין בה (בקמה) סאתים אבל היא ר א ו י ה לעשות סאתים וכו' רואין אותה כאלו היא ענוה של שעורים (שם ו ז). אם ר א ו י י ן (האילנות) לעשות ככר דבילה של ששים מנה באיטלקי חורשים כל בית סאה בשבילן (שביע' א ג, ג). ונתן לכהן את הקדש, כל שהוא ר א ו י להיות קדש (תרומ' ו ו). אף ככרות של בעל הבית ה ר א ו י לערלה ערלה, לכלאי הכרם כלאי הכרם (רבי עקיבא, ערלה ג ז). אילונית וזקנה ושאינה ר א ו י ה לילד לא שותות ולא נוטלות כתובה (סוטה ד ג). השן מועדת לאכול את ה ר א ו י לה (ב"ק א ד; ב ב). המקבל שדה מחברו והובירה שמין אותה כמה ר א ו י ה לעשות ונותן לו (ב"מ ט ג). הבית והעליה של שנים שנפלו שניהם חולקים בעצים ובאבנים ובעפר ורואים אלו האבנים ה ר א ו י ו ת להשתבר (שם י א). אין אומדין אותו אלא במכות ה ר א ו י ו ת להשתלש (מכות ג יא). אינו טעון כבוס אלא מקום הדם ודבר שהוא ר א ו י לקבל טומאה ו ר א ו י לכבוס (זבח' יא ג). כל המומין ה ר א ו י י ן לבוא בידי אדם רועים ישראל נאמנים (בכורות ה ד). משקל ידי עלי וכו' שמין את היד כמה היא ר א ו י ה לשקול (ערכ' ה א). כל ה ר א ו י לטמא בנגע הבהרת מעכב את הפריחה, כל שאינו ר א ו י לטמא בנגע הבהרת אינו מעכב את הפריחה (נגעי' ח ה). איזו היא קרחת, אכל נשם, סך נשם, מכה שאינה ר א ו י ה לגדל שער (שם י י). כל ה ר א ו י לטמא טמא מת אעפ"י שאינו ראוי לטמא מדרס מטמא בנגעים (שם יא יא). תינוק שהביא שתי שערות חייב בכל מצות האמורות בתורה ו ר א ו י להיות בן סורר ומורה (נדה ו יא). שלש נשים וכו' בדקה אחת מהן ונמצאת טמאה היא טמאה ושתיהן טהורות וחולות זו כזו ואם לא היו ר א ו י ו ת לראות רואין אותן כאילו הן ר א ו י ו ת (שם ט ד). וכל שהזב נישא עליו טהור חוץ מן ה ר א ו י למשכב ולמושב והאדם (זבים ה ב). וכי מה ראה ברזל ליפסל יותר מכל מיני מתכות, מפני שהחרב ר א ו י ה לעשות הימנו (תוספת' ב"ק ז ו). הואיל ואין אותו הטבל ר א ו י להיעשות תרומה כיוצא בו, חולין שבו מבטלין אותו (ירוש' חלה ג ז). מפולת שאמרו וכו' שאינן ר א ו י ו ת ליפול ולא ה ר א ו י ו ת ליפול (תעני' כ:). וכן חתיכה של נבלה, ותבטיל ברובא וכו' שאני חתיכה, הואיל ו ר א ו י ה להתכבד בה לפני האורחים (חולי' ק.). כל בירה ובירה שהית בירושלים לא היתה ר א ו י ה להתכבש פחות מארבעים יום (ר' יודן, מד"ר איכה, אלפא ביתא הכייכא, הכם נעכרתו). — וראוי, בנגוד אל מוחזק, מה שבכח ולא בפועל: היו שם נכסים ב ר א ו י אינן במוחזק (כתוב' י ג). הבכור נוטל פי שנים בנכסי האב וכו' ואינו נוטל פי שנים בשבח ולא ב ר א ו י כבמוחזק (בכורות ח ט). בעי ר' זירא, אשה מי מעמיד לה שדה, בעל וכו' שכן יורשה או דילמא בן וכו' שכן נוטל ב ר א ו י כבמוחזק (ערכ' כה:). — ב) וביחוד ראוי לדבר, לעשות כך או כך, להיות, מי שנתן לראותו בתפקיד זה וזה על פי זכותו וכדו', נאות, נאה, מצילין: angemessen, würdig; digne; worthy

---

[1]) [הוא בינוני פָּעוּל מן א. רָאָה (עי' שם), הבא אף במקרא במשמ' נבחר (ובסהמ"א במשמ' נראה, שרואים אותו), שקבל משמ' חדשה בלשון התנאים. הבדל משמ' זו של רָאוּי בתו"מ כלפי המקרא הוא בהתפתחות בינוני פָּעוּל עָשׂוּי וכדו', שפרושו במשנה אינו רק מה שנעשה ממש, אלא מה שנתן להעשות וכדו'.]

מזון שלש סעודות, הראוי לאדם לאדם, הראוי לבהמה לבהמה (שם טז ב). המקדיש נכסיו והיו בהן דברים ראויין לקרבנות הציבור ינתנו לאומנין בשכרן (ר"ע, שקל' ד ו). בהמה שנמצאת מירושלים, ועד מגדל עדר, וכו' הראוי לפסחים פסחים (רבי יהודה, שם ז ד). אכל אוכלין שאינן ראויין לאכילה ושתה משקין שאינן ראויין לשתיה וכו' פטור (יומא ח ג; שבועות ג ד). לא יתם אדם חמין לרגליו אלא אם כן ראויין לשתיה (ב"ש, ביצה ב ה). האונס והמפתה והשוטה לא פוסלים ולא מאכילים, ואם אינם ראויין לבא בישראל הרי אלו פוסלין (יבמ' ז ה). בת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת וניסת לכהן וילדה הימנו בן, הרי זה ראוי להיות כהן גדול (שם ז ו). יתומה שהשיאוה אמה או אחיה וכו' יכולה היא משתגדיל להוציא מידן מה שראוי להנתן לה (כתוב' ו ו). קונם וכו' שאיני עושה על פיך וכו' יפר, שמא תעדיף עליו יותר מן הראוי לו (ר"ע, נדר' יא ד). גם קרח וכו' אין משלימין עליו אלא קרובים הראויין להעיד במקום אחר (הוא, גיט' ח י). לא כל החצירות ראויות לבית שער וכו' לא כל העיירות ראויות לחומה (ב"ב א ה). האומר איש פלוני יירשני וכו' אם אומר על מי שהוא ראוי ליורשו דבריו קיימין ועל מי שאין ראוי ליורשו אין דבריו קיימין (רבי יוחנן בן ברוקא, שם ח ה). וכמה יהא בעיר ותהא ראויה לסנהדרין, מאה ועשרים (סנה' א ו). אם לא היתה אמו ראויה לאביו אינו נעשה בן סורר ומורה (רבי יהודה, שם ח ד). הורו בית דין וידע אחד מהן שטעו או תלמיד והוא ראוי להוראה וכו' הרי זה חייב (הורי' א א). המזבח מקדש את הראוי לו, ר' יהושע אומר כל הראוי לאישים אם עלה לא ירד (זבחי' ט א). אינו טעון כבוס אלא הדם שנתקבל בכלי וראוי להזיה (שם יא ג). וכל שאינו ראוי לעבודה אינו חולק בבשר (שם יב א). נתן בחוץ וחזר ונתן בפנים וכו' חייב, שכולו ראוי לבוא בפנים (שם יג ח). המטביל כלי לחטאת במים שאינם ראוים לקדש צריך לנגב, במים שהם ראוים לקדש אינו צריך לנגב (פרה ה ב). כל הראוי לדון דיני נפשות ראוי לדון דיני ממונות, ויש שראוי לדון דיני ממונות ואינו ראוי לדון דיני נפשות (נדה ו ד). במה

דברים אמורים (שהנוטע וכו' פטור מן הערלה) בזמן שנטעו לסייג ולקורות ולעצים דבר הראוי להם, אבל נטע לסייג ולקורות ולעצים דבר שאין ראוי להם חייב בערלה (רשב"ג, תוספת' ערלה א א). אבל עלי קנים ועלי תאנים ועלי חרובין וכל דבר שאינו ראוי לאכול פטור (שם יוה"כ ה ג). כי תשטה אשתו, בראויה לאישות הכתוב מדבר, להוציא אלמנה לכהן גדול וכו' (ספרי במד' ז). אי מי שנזור בקבר ושערו ראוי לתגלחת נזירות אין עולים לו מן המנין; ימי חלוטו שאין שערו ראוי לתגלחת נזירות אינו דין שלא יעלו לו מן המנין (שם שם לא). הראוי ליתן לו פת נותנים לו פת, הראוי ליתן לו עיסה נותנין לו עיסה, הראוי ליתן לו מעה נותנים לו מעה, הראוי להאכילו בתוך פיו מאכילים אותו בתוך פיו (שם דבר' קיח). והעבד ראוי הוא להוליך את הגט (ירוש' פאה ד ו). ראוי היה עזרא שתינתן תורה על ידו אלא שקדמו דור משה (ר' יוסי, שם מגי' א יא, ועוד). המלוה את חבירו על מנת שלא לתובעו וכו' מכיון שאינו ראוי לתובעו כמי שאינו ראוי להאמינו, וכיון שאינו ראוי להאמינו כמי שאינו ראוי ליתן לו מעות, וכאן הואיל והוא ראוי ליתן לו מעות ולא נתן נעשית הראשונה מלוה (רבי בא בשם ר' זעירא, מכ' א ה). מעשה שנכנסו זקינים לעליית בית גדייא ביריחו ויצתה בת קול ואמרה להן יש ביניכם שנים ראויין לרוח הקודש (ריב"ל, שם סוט' ג ז). אין מעברין את השנה ביום ל' של אדר הואיל וראוי לקובעו ניסן (שמואל, ברכ' י:). ושמחת בחגך, במה משמחם, ביין, ר' יהודה אומר, אנשים בראוי להן ונשים בראוי להן (פסח' קט.). אירע בו (בכהן) פסול ומינו אחר תחתיו וכו' שני אינו ראוי לא לכהן גדול ולא לכהן הדיוט (רבי יוסי, יומא יב:). שכמה בנים היו לו לאהרן שראויין לישרף כנדב ואביהוא וכו' הרבה בנים היו לו לבנען שראויין ליסמך כטבי עבדו של רבן גמליאל וכו' (שם פז.). אל יאמר אדם תלמיד אני, איני ראוי להיות יחיד (תענ' י:). ומעשה באדם אחד שרכב על סוס בשבת וכו' והביאוהו לבית דין וסקלוהו, לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך (יבמ' צ:). יש בוטה כמדקרות חרב וכו' כל הבוטה ראוי לדוקרו בחרב (נדר' כב.). וכן מצינו בקין וקרח וכו

שנתנו עיניהם במה שאינו ראוי להם (סוטה ט:). אמר לו (רבן גמליאל לשמואל הקטן) שב בני שב, ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך (סנה' יח.). ראויים היו ישראל לעשות להם נס בביאה שניה כביאה ראשונה אלא שגרם החטא (שם לח:). כל הראויה לגר קרויה נבילה (ע"ז סז:). בעינתו נברא העולם, לא היה העולם ראוי לבראות קודם לכן (ר' תנחומא, מד"ר ברא' ט). ראוי היה אדם הראשון שלא לטעום טעם מיתה (ר' ממא בר חנינא, שם שם). ראויים היו ישראל כליה בימי המן וכו' (ר' יוחנן, שם עו). הרבה בריות ברא הקב"ה בעולמו ולא היה העולם ראוי להשתמש בהן (שם שמות לה). ואל אצילי בני ישראל וכו' מכאן שהיו ראויין להשלחת יד (ר' פנחס, שם ויקר' כ). וזאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה, מהו לכם, לכם היא ראויה (שם שם כג). למלך שבעם על מטרונא וכו' אמרה לו אדוני המלך כך יפה לי וכך נאה וכך ראוי לי (בשם ר' לוי, שם איכה, אלפא ביתא הליתאה, אני הגבר). אמרו לו (לוליאנום ופפוס לטרכינוס) חנניה מישאל ועזריה כשרין היו והמלך נבוכדנצר היה מלך הגון וראוי היה לעשות על ידו נס, אבל אנו בני אדם חייבין אנו למקום ואתה מלך חייב ואינך ראוי לעשות נס על ידך וכו' (שם קהל' סדרא א, אמרתי אני בלבי את הלדיק). כולכם ראויין לומר הימנון למלך (מדרש תהלים א ו). ותתיכה הראויה להתכבד בה, עי' חֲתִיכָה. — ובצרוף ראוי למקרא לומר וכדו': והרעב היה על כל פני, ראוי היה למקרא לומר על הארץ, מה ת"ל על פני וכו' (מד"ר ברא' לח). אני קהלת הייתי מלך וכו' זה היה ראוי להכתב ולהיות תחילת הספר וכו' (ר' שמואל בר רב ילחק, קהל' א, אני קהלת). המתהללים באלילים, ראוי למקרא לומר הבוטחים, מהו המתהללים וכו' (תנחו' שופטים ט). הגמל והחזיר וכו' הוא מטמא כאן וכו' יתחיל מן סימני הטומאה שלהם כך היה ראוי ואינו כן אלא וכו' מתחיל בסימני הטהרה שלהם (פסיק' רב' יד, פרה, נח.). — וראוי לו כאלו לא, ראוי לו שלא: כל המסתכל בארבעה דברים ראוי לו כאלו לא בא לעולם, מה למעלה מה למטה מה לפנים ומה לאחור וכל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם (חגי' ב א). — ותה"פ כראוי, כמו

שנאות, כיאות, כמנהג, כמדה, כפי הצרך וכדו': על אלו טומאות הנזיר מגלח, על המת וכו' ועל אבר מן החי שיש עליו בשר כראוי (נזיר ז ב). האומר כתבו גט ותנו לאשתי וכו' הרי אלו יכתבו ויתנו, פטרוה, פרנסוה, עשו לה כנימוס, עשו לה כראוי, לא אמר כלום (גיט' ו ה). קשרו בעליו במוסרה ונעל בפניו כראוי וכו' חייב (ר' מאיר, ב"ק ד). כסהו (את הבור) כראוי ונפל לתוכו שור או חמור ומת פטור, לא כסהו כראוי ונפל לתוכו שור או חמור ומת חייב (שם ה ו). הכונס צאן לדיר ונעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה פטור, לא נעל בפניה כראוי ויצאה והזיקה חייב (שם ו א). כל ששחיטתה כראוי ודבר אחר גרם לה ליפסל טרפה (חול' ב ד). פירש ממנו אבר שאין עליו בשר כראוי מטמא במגע ובמשא ואין מטמא באהל, ואם יש עליו בשר כראוי מטמא במגע ובמשא ובאהל, שיעור בשר כראוי כדי להעלות ארוכה (כלים א ה). שאין אדם מורה כראוי מדברי תורה מפני שהיא סתומה וכולן סימנין (מד"ר במד' יד). א"ל הקב"ה (למשה) חייך שאמרת כראוי וכו' (תנחו' שמיני ה). — ובסהמ"א: ומכאן אתה למד שהחכמות האלה מצורך התורה הן וראויות ללמוד וללמד (ראב"ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת, הקד', 2). ואמר, איזה אדם ראוי למלוך, אמר, חכם שמלך או מלך שידרוש, ואמר, ראוי למחזיק בחכמה ובצדק שלא יירא משום אדם (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער החכמה, 1). ורואים (הנביאים) צורות ראויות לטבעיהם (הוא, כוזרי ד ג). אמרו (הטועים) הואיל והאלהים ברא כוכבים אלו וכו' ונתנם במרום וחלק להם כבוד וכו' ראויין הם לשבחם ולפארם ולחלוק להם כבוד (רמב"ם, עכו"ם א א). משיב הקב"ה ואומר לו למשה וכו' אני הוא שקראתי עולם ממזרח שמש עד מבואו, מן הדין ההוא אתה ראוי לשטיפה מיד, אבל מה אעשה לך, בעל הרחמים אני וכו' (מדה"ג שמות ה, סוסמן, 48). ראוי לכל בעל לב לחתבונן בפסוקים אלה ולקחת מוסר בהם (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, בהר, קח.). ואין ראוי להסגיל שם עבודה בעבודת האדמה לבד כי מצאנוה משתמשת בענינים חלוקים (ר"א הקראי, גן עדן, הדבור במלות הסבה, כג.). — ואמר הפיטן: זך היה ונבר ואיש אמונה

וראוי להשתעשע במתן צפונה (שמעון בר יצחק, שעשוע יום יום, קרובֹ׳ ב שבועות). — °ובלי כל השלמה, במשמ׳ הָגוּן [1]), ואמר הפיטן: דוונה ראיתה רוֹאה נוֹלדים, וכראויה מראוי ראתה ילדים (ינאי, אז לפס שנאוי, קרוב׳ בראש׳, זולאי, מ). הנמצא כזה וכו׳ ראוי רעב רואה (הוא, הכמלא כזה, שם, כט). —°וחרוז רָאוּי, במשמ׳ חרוז נאות ומתאים, חרוז שיש בו דמיון בשתי האותיות האחרונות ובתנועתן האחת, כּגון ישרים, חברים, סדורים, בנגוד לחרוז עוֹבר (כגון שור וחמור) וחרוז מְשֻׁפָּח (כגון עדנֶיךָ וצפונֶיךָ) [2]), נוהג בשירת ימי הבינים. — °ושיר ראוי, שיר החורז בחרוז ראוי: וישא משלו ויאמר שיר קשור וראוי ומורכב (בן המלך והנזיר ג). שיר ראוי, רצונם שלעולם בשירים הנאותים לשמוע יש להם לבא בשתים אותיות מתדמות בסוף החרוז והוא כמו מי ששורר בחרוז אחד ישמור ובשני לאמר ובשלישי לגמור שהאותיות המונעות בכל השלשה בסופם הם המם והריש וכו׳ והנה הראוי הוא רבוי המציאות (שקל הקדש פרק עז בסוף לשון למודים לדוד אבן יחייא). —°וראוי, במשמ׳ מְחֻיָּב המציאות, הכרחי: כי ההגדות על ג׳ דרכים, ראוי, כאמרך האש חמה, ונמנע, כאמרך האש קרה, ואפשר, כאמרך ראובן באשכנז או בבבל, ואח״כ ישים חלקי הראוי והנמנע לצד וכו׳ (ר״י א״ת, או״ד, הקד׳, לייפציג, 6). ובו (בשכל) יבדיל בין האמת והשקר וכו׳ ובין הראוי והאפשר והנמנע (הוא, . סו״ה, הנחינה ה, ד״ה אח״כ חסוב בכמות הנפש). שהדבר שאינו לא בכח ולא בפועל הוא הנמנע, ושהוא בכח הוא האפשר, ושהוא בפועל הוא הראוי (עולם קטן, הוצ׳ הורוויץ, 39). ועל כן אמרו הפילוסופים שהראוי למציאות הבורא ית׳, והנבראים כולם אפשרים (שם, 42). ידוע כי המציאות הוא מקרה קרה לנמצא, ולזה הוא ענין מוסף על מהות הנמצא, וזהו הדבר המבואר הראוי [1]) לכל מה שלמציאותו סבה וכו׳ אמנם מי שאין סבה למציאותו והוא השם יתעלה ויתרומם לבדו, כי זה הוא ענין אמרנו עליו יתברך שהוא מחויב המציאות וכו׳ שהוא ראוי המציאה תמיד (ר״מ א״ח, מו״נ א נז). הנה כבר התבאר שיש בנמצא דבר אחד בו יבחן הראוי והעובר והנמנע (שם שם עג). ראוי ידוע, ויושם במאמר הזה עם מלת מחויב והכרחי בשמות באים זה אחר זה על ענין אחד (הוא, פי׳ המלות הזרות, ערך ראוי). — °ובתורת הדבור והמליצה, טענת ראויה, טענה המסתמכת על ראיה מן הראיות: והטענה תחלק אל ג׳ חלקים, ר״ל סברייות, ראויה ומשפטית וכו׳ וטענה הראויה כאשר יולד המחלקה מחמת המכתבים וכו׳ כאשר האחד מביא ראיה מאי זה שטר ושכנגדו אומר שמשמעותו אינה כן וכו׳ (ר״י מסיר ליאון, נפת צופים א י, 33).

רְאוּת [2]), ש״נ, — כמו רְאִיָּה, רְאוּת עינים, רְאִית עינים: ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם רְאוּת [3]) עיניו (קהל׳ ה י).—ובספה״מ״א, במשמ׳ חוש הרְאוּת, כח הרְאוּת של העינים: שהיתה השגחנו לכל הנמצא על אחד משלשה צדדים, האחד מהם הרגשותינו הגשמיים כראות וכשמע וכטעם וכמשוש וכו׳ (ר״י א״ת, חו״ה, היחוד י). כאילו אתה במקום וממעל למקום ההוא צורה כנגד הצד שהוא נכחך ואין דרך לך לראותה בעיניך ולהשקיף עליה בחוש ראותך (שם, חשבון הנפש ד). וכן יהיה צום החסיד בכל עת שיצום שיענה בו הראות והשמע והלשון ולא יטרידם בזולת מה שיקרב אותו אל האלהים (הוא, כוזרי ג ה). כי אין מחלוקת בין ראות עיני וראות עיניך שהשטח ההוא העגול המאיר והמחמם הוא השמש (שם ד ג). והפקח ידע כי (אתְ) הגמל הוא שראה (איש אחד שעיניו מרוטות), ובחלישות ראותו נדמה לו כי הוא כורכיאה גראני״ק, ובעבור עוות ראותו נדמה לו שהם שנים, והועיל הפקח בעדותו ודן אותו לכף

---

[1]) [עי׳ זולאי, עיוני לשון בפיוטי ינאי, ידיעות מכון שוקן ו, ריד.]

[2]) [עי׳ ד. ילין, תורת השירה הספרדית עמ׳ 12 והערת הידנחים בס׳ דרכי נעם לר״מ בן חביב, י. המונחים הנוהגים בלעז, חרוז זכר, נקבה וכו׳, מתכוונים למספר ההברות החורזות בלבד, ללא הבדל למשל בין חרוז עוֹבר וראוי, ששניהם „זכרים״.]

[1]) [במקור הערבי: אלואג׳ב, ואותה מלה היא שהעתיקה ר״ש א״ת גם על ידי: מחויב המציאוּת.]

[2]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[3]) [כך הקרי; כתיב ראית; בנקוד הבבלי ראוֹת, עי׳ KMT, עמ׳ 82.]

זכות ברוע מליצתו מפני רוע ראותו (שם שם). וידבק בעבודת מי שהגיע אליו בטעם כמו שאמר טעמו וראו כי טוב ה׳ וגו׳ ובאמת נקרא אלהי ישראל מפני שהראות הזאת היתה נעדרת בזולתם וכו׳ וכל מי שרדף הנימוס האלהי הוא הולך אחרי בעלי הראות הזאת (שם שם יז). ופעלת הנפש המרגשת היא בכונה ורצון ולא בבחירה וממנה ה׳ החושים והם חוש הראות וחוש השמע וכו׳ (כוח מן ג). וגם לא ליודעים חן, ר״ל על חוש הראות, שלא תהיה דעה כי אם בהארכת עיון בספרים וכו׳ (תקון מדה״נ לרשב״ג, הוצ׳ פולק, 10). למה הושאלו לו יתעלה השמע והראות והריח ולא הושאלו לו הטעם והמשוש (ר״ש א״ת, מו״נ א מז). ובזו המלאכה איפשר שיעמוד האדם על מדידת מה שרחוק מהגופים וכו׳ אחר שיפול הראות על תכליותיהם וכו׳ ועל דרך כלל כל גוף יבוקש לעמוד על שיעורו או מרחקו אחר שיפול הראות עליו ומקצתם הם כלים יעשו אותם להדריך הראות עד אשר לא יטעה בכל מה שיביט אליו (רש״ט פלקירא, ראשית חכמה ב ג, 44). השביבים הישרים הם אשר כשיצאו מהראות הם נמשכים על יושר נגד הראות וכו׳ (שם שם). כי כשיחוש הראות אותיותיו ורשומיו תזכור הנפש עניני אותם הרשומים ואמתתם (הוא, מקור חיים לרשב״ג ב יא). כי אנחנו כבר ביארנו בסופת מציאות עצם שכלי נפרד מדרגתו מן הנפשות האנושיות מדרגת האור מן הראות (אמו״ר לראב״ד ב 7 ג, 60). ויאמר אלי, התדע שני גידי העינים למה הם נבובים מכל שאר גידי הגוף, אמרתי, בעבור כח הראות היוצא מן המות והולך באותם שני הגידים אל העינים (ר״י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 103). — ואמר המשורר: אתה נמצא ולא ישיגך שמע אזן ולא ראות עין (רשב״ג, כתר מלכות, אתה נמצא). ובח הראות מנהו לעיניו, ראות בם כל אשר יהיה לפניו (ר״י זבארה, בתי הנפש, שם 157). — *ובהשאלה להשגת השכל וכדו׳: ומותר האדם מן הבהמה אין רק לראות צור כבודם ראות לב לא ראות עין (ר״י הלוי, ישן אל תרדם, דיואן ג, 204). הראות השכליי אינו צריך לאמצעי (יסוד עולם לר׳ אברהם בן אלחנן, הוצ׳ קויפמן בספרו מחקרים על רסב״ג). — *נְקֻדַּת רְאוּת, נקדת השקפה, כוון המבט המיחד שבו אדם רואה את הדברים, בנגוד לראית אֲנשים אחרים, Gesichtspunkt ; point de vue ; view-point, נוהג בדבור ובספרות.

*רְאוּתִי, ת״ז, — השיך לראות, visuel(l): ודע לך שרק אחד מכל הניצוצות הראותיים נקרא עמודי (יס״ר מקנדיה, מעין חתום, חתימת הספר ט).

א. רְאִי, ש״ז, רְאִי, כנ׳ רְאִי, — כמו רְאִיָּה, רְאוּת, רֹאֶה, מעשה הרואה מראות אלהים: ותקרא שם יי׳ הדבר אליה אתה אל רָאִי כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי רֹאִי על כן קרא לבאר באר לחי ראִי[1] (בראש׳ טז יג–יד). — ובמשמ׳ מראה פני אדם וכדו׳: וישלח ויביאהו (את דוד) והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב ראִי (ש״א טז יב). — ובתו״מ: מעשה שהלך ר׳ יהושע ואמרו לו יש כאן תינוק אחד ירושלמי יפי עינים וטוב רואי (תוספת׳ הורי׳ ב ה; גיט׳ נח.). פעם אחר עלה אלי אדם אחד מדרום וראיתיו אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו מסודרות תילי תילים וכו׳ (שמעון הצדיק, ירוש׳ נדר׳ א א; וכעין זה בבלי שם ט:; מד״ר במד׳ י). והוא טוב רואי, א״ר יצחק טוב רואי בהלכה, כל הרואהו נזכר לתלמודו (מד״ר ויקר׳ כ).

ב. רְאִי, ש״ז, רְאִי, — כמו ב. רְעִי, גלל: הנני אליך נאם יי׳ צבאות וגליתי שוליך על פניך והראיתי גוים מערך וממלכות קלונך והשלכתי עליך שקצים ונבלתיך ושמתיך כְּרֹאִי[2] (נחום ג ו). וזהמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה יכל בשרו מֵרֹאִי[3] ושפי עצמתיו לא ראו (איוב לג כ–כא). — ובתו״מ: אלו לא מטמאין ולא מכשירין, הזיעה והליחה סרוחה

---

[1]) [הטעם מלרע, ועל כן יש לראות בזה צורה עם כנוי; ואכן אפשר שראו בה צורה שבכנוי מן ב. רָאֶה, עי׳ שם גם בהערה. ועי׳ גם רְאִי, הערה.]

[2]) [אמנם השבעים והוולג׳ תרגמו מלה זו במשמ׳ רְאוּת ודגמה, παράδειγμα, exemplum, אך ת״י מכערא, לשון כעור, ורש״י פרש כזבל, ראב״ע כטנוף, וכן רב המפרשים העברים, וכך נראה נכון.]

[3]) [פרוש המלים: יִכֶל בשרו מֵרֹאִי: כך יְכַלֶּא האדם את בשרו ואת גופו מלכלוך. ועי׳ ב. רָאָה, הערות.]

והראי וחרם חיוצא עמהן (מכשירי׳ ו ז). תשעה משקין בזב, הליחה והזיעה סרוחה והראי[1]) טהורים מכלום וכו׳ זובו ורוקו ומימי רגליו מטמים טומאה חמורה (ספרא וים, מלורע, פרק זבים, פרשה ח) — ואמר המשורר: עונות נבלוך נפשי ונהפך יקרך בוז והם שמוך כראי (ר״י חריזי, הענק, ספר היובל להרכבי). — *בֵּית הָרְאִי, במשמ׳ כלי של צואה: בית הראי[2]) שאינו מקבל משקין, אף על פי שמקבל את הראי[2]) טמא (כלים יז ג). — *ובמשמ׳ זפק העוף[3]): הלא דין הוא, מה אם במקום שהכשיר את העור פסל בית הראי, מקום שפסל את העור אינו דין שיפסול בית הראי (ספרא וים, ויקרא פרק ט).

א. רְאִי[4]), ש״ז, — מַרְאֶה, דְּמוּת, Aussehen; apparence; appearance: תרקיע עמו לשחקים חזקים כִּרְאִי[5]) מוצק (איוב לז יח). — ובתו״מ, לא רְאִי זה כִּרְאִי זה, אין מַרְאֶה זה כמראה זה, אין משפטו כמשפט זה: הרי את (דן) בבנין אב מבינין שניהם, לא ראי דיין כראי נשיא ולא ראי נשיא כראי דיין, הצד השוה שבהם שהן בעמך ואתה מוזהר על קללתן (ספרא וים, קדושים פרק ט). מה לחרש שכן חרישותו גרמה לו, נשיא ודיין יוכיחו, מה לנשיא ודיין שכן גדולתן גרמה להן, חרש יוכיח, הרי את דן בבנין אב מבינין שלשתן, לא ראי דיין כראי נשיא ולא ראי נשיא כראי דיין ולא ראי זה וזה כראי חרש ולא ראי חרש כראי שניהם, הצד השוה שבשלשתן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתן, אף אביך שהוא בעמך את מוזהר על קללתו (שם שם). (כתוב) כי יהיה טמא לנפש, אין לי אלא טמא מת, שאר טמאים מנין, ת״ל או בדרך רחוקה, הרי אתה דן בנין אב מבין שניהם, לא ראי טמא מת כראי דרך רחוקה ולא ראי דרך רחוקה כראי טמא מת, הצד השוה שבהם שלא עשה את הראשון ועשה את השני כך כל שלא עשה את הראשון ועשה את השני (ספרי במד׳ סט). לא ראי תפילין כראי תלמוד תורה, ולא ראי תלמוד תורה כראי תפילין, הצד השוה שבהם שהם מצות הגוף וכו׳ (שם דבר׳ מד). מה לכרם שכן חייב בעוללות, קמה תוכיח, מה לקמה שכן חייבת בחלה, כרם יוכיח, וחזר הדין, לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן דבר שנהנה וטעון ברכה אף כל דבר שנהנה טעון ברכה (ברכ׳ לה.). תנא שור לקרנו ומבעה לשינו והכי קאמר (לא הרי השור כהרי המבעה וכו׳) לא ראי הקרן שאין הנאה להזיקו כראי השן שיש הנאה להזיקה, ולא ראי השן שאין כוונתו להזיק כראי הקרן שכוונתו להזיק (רב יהודה, ב״ק ג:–ד.). מה לקטן שאינו במצות, תאמר בעבד שהוא במצות, אשה תוכיח שישנה במצות ופסולה לעדות, וחזר הדין, לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן שכן אינן בכל המצות ופסולין להעיד, אף אני אביא את העבד וכו׳ (שם פח.). מה לעולה שכן אינה מכפרת, חטאת העוף תוכיח וכו׳ לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהן שהן קדשי קדשים וכו׳ (זבח׳ י:). — ובספה״א: ואם יטעון טוען, הנה יום שמיני עצרת שלא אמר בכמה לחדש כמו שעשה בשאר המועדים אלא הסמיכו לימי

---

1) [בכרית׳ יג. ובנדה נה: הגרסה: ו(ה)ריעי.]

2) [נ״ה: הרעי.]

3) [זה על פי הבנת חז״ל במלים מֻרְאָתוֹ בְּנֹצָתָהּ שהבינו מֻרְאָה במשמ׳ זפק, ונֹצָה במשמ׳ רעי וצואה (ועי׳ רש״י, ת״א ות״י). ואכן אפשר להבין מֻרְאָה (מלשון הַמְּרִיא, עי׳ למעלה) כבנף הזנב, ונֹצָה כלשון נוֹצָה של הכנף, וכך טורטשינר בתרגומו. ואמנם מֻרְאַת הזנב במשמ׳ זו גם היא בית רעי, הואיל והיא מקום קרוב לפי הטבעת.]

4) [כאמור בהערה לשרש א. ראה, נולד שרש זה כנראה מתוך מלת קריאה, רְאֵה וכדו׳, שאך צורות אחרות ממנו הן אֲרֵי, הֲרֵי, אֲרוּם, בארמ׳ ובעברי׳ שבתו״מ. ועל כן אין פלא שבמקורות התלמודיים מתחלף א ראי בשמושיו בדיון החלכה בהֲרֵי, ובבבלי רְאִי בכל מקום אף במקום הֲרֵי שבמשנה, ועי׳ הערת המחבר לערך הֲרֵי, וגם בכר, Exeg. Term. I, עמ׳ 47.]

5) [אין רְאִי כלל מַרְאָה, אספקלריה, אלא כבלשון החכמים (לא ראי זה כראי זה) „כראי מוצק" פירושו: כמראה, כדמות של מוצק (דברי טורטשינר לפסוק בפרושו לאיוב) וכן תרגמו השבעים אל נכון ὡς ὅρασις ἐπιχύσεως, כמראה (של) מוצק. ואמנם התרג׳ הארמי (המאחר) תרגם באספקלריא, וכן הפרשנים העברים, ולפי זה שמוש המלה בדבור ובספרות.]

חסכה, יש להשיב שלא ראי זה כראי זה שזה בבחינת חדש אחד ויום שמיני מצורף לימי הסכה, לא כן חג השבועות (ר"א הקרלי, גן עדן, ענין חג השבועות ו, נו.). ומה שסמנה מוגי סוג הצרעת המוזכר אצל הרופאים, כי לא ראי זה כראי זה ודתיהם שונות לטהר וכו' (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי ב נח, סח:). — "וכנוי לשמים [1]), ואמר הפיטן: לראי יקפיל, וחדשים יכפיל (ר"א קליר, אנסיכה, מוסף א ר"ה).

ב. "רְאִי, ש"ז, — מַרְאָה [2]), Spiegel; miroir; mirror ליושבי ארץ ושוכני אי הוקם למו לרא ויהי לזכרון (מנחם, אדוני, מכתב לחסדאי בן יצחק). כראי מוצק, כראי שהנשים רואות בו (רש"י, איו לז יח). והם (השמים) ספירים כמו הראי הנתך, ר"ל הזכוכית שיעבור האור בו (רלב"ג, איוב לז יח). זהר אור עולם וראי זך תפארת אלהים ודמות חסדו (יצחק זקיל פרנקל, תרגי' חכמת שלמה ז כו). תמונת מבוא הגרון וסדק הקול כאשר הם נראים בראי להבטת הגרגרת (Laryngoskop) (י. עוזיס, הדיפתריה ה, יז.). —ומ"ר רְאִיּוֹת, ואמר הפיטן: זה קירה במים עליות, וקפם וחתויכם תוך זויות, זהרם נאה מוצק כראיות (מחזור ויטרי סעם).

*רְאָיָה [3]), ש"נ, — אות לברור דבר, הוכחה הבאה להראות שכך או כך הדבר, Nachweis; preuve; proof: חרס וכו' ר' מאיר אומר, כדי לחתות בו את האור, ר' יוסי אומר, כדי לקבל בו רביעית, אמר ר' מאיר, אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ולא ימצא במכתתו חרש לחתות אש מיקוד, אמר לו ר' יוסי, משם ראיה, ולחשוף מים מגבא (שבת ח ז). אמר לו ר' יהושע, יום טוב יוכיח שהתירו בו משום מלאכה ואסרו בו משום שבות, אמר לו ר' אליעזר, מה זה יהושע, מה ראיה רשות למצוה (פסח' ו ב). אמרו להם ב"ה לב"ש, לא כך היה מעשה שהלכו זקני ב"ש וזקני ב"ה לבקר את ר' יוחנן בן החורני ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, אמרו להן ב"ש, משם ראיה, אף הם אמרו לו, אם כן היית נוהג לא קימת מצות סוכה מימיך (סוכ' ב ז). א"ר אליעזר, ככה יעשה, כל דבר שהוא מעשה מעכב, אמר לו ר' עקיבא, משם ראיה, ככה יעשה לאיש, כל דבר שהוא מעשה באיש (יבמ' יב ג). הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים וכו' הרי זו בחזקת בעולה וכו' עד שתביא ראיה לדבריה (ר' יהושע, כתוב' א ו). היא אומרת בתולה נשאתני וכו' אם יש עדים שיצאת בהינומא וראשה פרוע כתובתה מאתים, ר' יוחנן בן ברוקה אומר אף חלוק קליות ראיה (שם ב א). היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראיה שמשנתארסה נולדו בה מומין הללו (שם ז ח). האומרת טמאה אני לך תביא ראיה לדבריה (נדר' יא יב). אשה שיצאת עמי למדינת הים הרי היא זו ואלו בניה אין צריך להביא ראיה לא על האשה ולא על הבנים, מתה ואלו בניה, מביא ראיה על הבנים ואינו מביא ראיה על האשה (קידוש' ד י). זה אומר שורך הזיק וזה אומר לא כי אלא בסלע לקה, המוציא מחבירו עליו הראיה (ב"ק ג יא). כותל חצר שנפל מחייבין אותו לבנותו עד ארבע אמות בחזקת שנתן עד שיביא ראיה שלא נתן (ב"ב א ד). מכר את הצמד לא מכר את הבקר וכו' ר' יהודה אומר הדמים מודיעין וכו' וחכ"א אין הדמים ראיה (שם ה א). טרקלין עשר על עשר, רומו כחצי ארכו וכחצי רחבו ראיה לדבר היכל (שם ו ד). הוא אומר שכיב מרע היה והן אומרין בריא היה צריך להביא ראיה שהיה שכיב מרע, ד"ר מאיר, וחכ"א המוציא מחבירו עליו הראיה (שם ט ו). זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה, ד"ר מאיר,

---

1) [על פי איוב לז יח.]
2) [על פי לשון הכתוב באיוב לז יח.]
3) [כך הנקוד בכ"י קופמן ובמשנ' מנקד' ליוורנו, וכן רב המלונים, ואין מבטא העם, כאלו בנקוד רְאִיָּה (כך גם בכר Ex. Term. I, עמ' 178 וכו'), אלא תוצאת רשלנות בדבור, אולי בהשפעת הסמיכות והצרוף בכנויים. ואמנם עקר הוראת המלה היא הַרְאָיָה, הוכחה הבאה להראות שהדבר כך, ועל כן נראה שגם עקר צורת המלה היא הַרְאָיָה כשה"פ של בנין הִפע'. ובמקרים כגון המוציא מחברו עליו הראיה, הא זו של הִפע' (ולא הא הידיעה) נשמרה. ומרובות המלים בתו"מ שעקרן בהא בראשן (כגון הסחום, הסחום ולא סחום; הפין, הפין ולא פין; וכן הלוית המת שהפכה לויה, ועוד), ובטעות ראו בה הא הידיעה והשמיטוה ברשלנות הדבור והכתיבה.]

וחכ"א, אימתי בזמן שמביא עליהן ראיה שהן קרובין או פסולין (סנה' ג ה). כל זמן שמביא ראיה סותר את הדין, אמרו לו כל ראיות שיש לך הבא מכאן עד שלשים יום, הביא בתוך שלשים יום סותר וכו' אמרו לו הבא עדים ואמר אין לי עדים, אמרו הבא ראיה ואמר אין לי ראיה ולאחר זמן מצא ראיה ומצא עדים הרי זה אינו כלום, אמר רשב"ג מה יעשה זה שלא היה יודע שיש לו עדים ומצא עדים, לא היה יודע שיש לו ראיה ומצא ראיה וכו' ראה שמתחייב בדין ואמר קרבו פלוני ופלוני והעידוני או שהוציא ראיה מתוך אפונדתו הרי זה אינו כלום (שם שם ח). א"ר חנינא סגן הכהנים, מימי לא ראיתי עור יוצא לבית השריפה וכו' וחכ"א לא ראינו אינו ראיה[1]) אלא יוצא לבית השריפה (עדי' ב ב). אמר ר"ע, שאלתי את רבן גמליאל ואת ר' יהושע וכו' בתוך הסגרו מה הוא וכו' אמרו לי לא שמענו וכו' התחלתי מביא להם ראיות וכו' (נגע' ז ד). אמר ר' ישמעאל, אליעזר בן עזריה, עליך ראיה ללמד, שאתה מחמיר, שכל המחמיר עליו ראיה ללמד (ידים ד ג). והלא בן סטדא הוציא כשפים ממצרים בסריטה שעל בשרו, אמרו לו שוטה היה ואין מביאין ראיה מן חשוטים (שבת קד:). אין הנדון דומה לראייה (רבי יוסי, פסחי' עו.). מי שמת והניח אשה ובעל חוב ויורשין והיה לו פקדון או מלוה ביד אחרים ר' טרפון אומר ינתנו לכושל שבהן וכו' מאי לכושל, ר"י בר' חנינא אומר לכושל שבראיה (כתוב' פז.). וכמה הכרת העובר, סומכוס אומר משום ר' מאיר שלשה חדשים, ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ויהי כמשלש חדשים וגומר, זכר לדבר, קרא כתיב וראית גדולה היא וכו' (נדה ח:). ויבינו במקרא וכו' אלו ההכרעות והראיות (רב הונא בן לוליאני, מד"ר ברא' לו). בית שמאי אומרים וכו' לעתיד לבא מתחיל בגידים ועצמות וגומר בעור שכן כתיב במתי יחזקאל וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה וכו' אמר רבי חייא בר אבא אין פרשת יחזקאל ראיה וכו' (שם ויקר' יד). רבי מאיר אומר טוב אשר לא תדור וטוב הנודר ומשלם, ראיה לרבי מאיר שנאמר נדרו ושלמו לה' אלהיכם (שם שם לז). הואיל והבאת ראייה לדבריך הרי אתה פטור (פסיק' רבי, י' הדברות הליתאה, קיט.). — ובסהמ"א: ומביא עליה אותות וראיות מחכמת השיעור וחכמת המנין (ראב"ע הנסיה, חבור המשיחה והתשבורת, הקדי'). וגם אלו הטעמים המפורשים כראיות נסיות בחכמת השיעור ראויים עוד להיות בקבלה בידך (שם א לג, 18). ויאמר ר' משה הכהן זכרונו לברכה, אני אתן ראיה גמורה שלא יתכן להיות פועל בלשון הקודש פחות משלש אותיות (ראב"ע, צחות, לג.). לישב עניני התורה בלבבנו בדרכי הראיות (ר"י א"ח, חו"ה, הקד'). אך הראיה שהבורא יתברך אחד אמת וכו' מפני שכל מחובר לא תגמר הויתו אלא בהשתתף חלקיו אשר חובר מהם (שם, היחוד ט). שהם (היהודים) הטענה והראיה לכל בעל דת כי יש לבורא תורה בארץ (הוא, כוזרי א י). כי הראיות מתעים ומן הראיות יבא האדם לאפיקורסות ולדעות המופסדות, וכי מי הביא המשנים לאמר בשתי סבות קדומות אלא הראיות וכו' אך דרכי הראיות נחלקו וכו', והמדוקדק שבהם הפילוסופים, ודרכי הראיות הביאום לאמר באלהים שלא יועילנו ולא יזיקנו (שם ד ג). ואתן לך ראיות מספיקות שאין הנפש המדברת צריכה לגוף (שם ה ב). בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות שכל אלו הדברים שאסרה תורה (מעוננים וקוסמים) אינם דברי חכמה (רמב"ם, עכו"ם יא טז). ועוד על צד עשות הראיה במפורסם אצל האומות כלם מן העולם וכו' יאמר אריסט"ו כל אנשי העולם בארו בהתמדת השמים ועמידתם וכו' (ר"מ א"ח, מו"נ ב יד). ושראיותיו עליו טענות (שם שם טו). שדרכי עשות הראיה על אלו הדברים שעריהם נעולים בפנינו ואין אצלנו התחלה להם שנעשה ראיה בה (שם שם). הדרך אשר תבטל ראיות כל מי שיעשה ראיה על קדמות העולם (שם ג טז). ואמנם בעבור שהראיות על הדבר שני מינים, ראיה חזקה שאין ספק באמתתה והראיה למטה הימנה באמתות, יחדתי הראיה החזקה שאין ספק באמתתה בשם מופת והאחרת סוגה ראיה וכו' ובתחלה כתבתי במקום ראיה מופת ואח"כ תקנתים כולם (הוא, פי' המלות

[1]) [בזבח' יב ד: אין לא ראינו ראיה, ואמנם משמעותו המקורית של הבטוי צ"ע.]

מזרות, ערך מופת). המשפטים אשר יודעו ולא נצטרך אל ראיה על אמתותם ד׳ מינים (ר״מ א״ס, מלות הסגיון ח). אמר זה החבר כי היא סברא קלה וראיה דלה וכל האומר כי יש לסליחות ראיה בתורה ואין לתפלה ראיה מן התורה אין לחטאיו כפרה (ר״י חריזי, תחכמוני כד, 225). המופתים השכליים והראיות הטבעיות (ס׳ היסודות לר״י היסראלי, 40). ונצללו להם הראיות והזדכו להם המופתים (חו״ד, הקד׳, 1). ומהם לקוחות מראיות מופתיות הוראיות (ר׳ הלל מוירונה, תגמולי הנפש, יד :). העצם המצויר בזמאמרות התשע הוא הדמיון המונח לראיה על הנסתר (רמ״ע פלקירה, מקור חיים לרסב״ג ג יח). בהקדמות מופתיות ובראיות הקשיות (מנחת קנאות לר״י מפיסה, 104). הראיה תחלק לב׳, האחת הוכחה והב׳ סייעתא (רמח״ל, דרך תבונות ט כז). — *ובשם ספר : דרכי הראיות בסברות הדת לאבן רשד, כ״י. —*חכמי הראיות, חכמי ההגיון : כבר בארו חכמי הראיות שיש באדם שלש נפשות וכו׳ (רלב״ע קהל׳ ז ג). — *ופתגם : המפרסמות אין צריכין ראיה, עי׳ פִרְסֵם, פִעְ׳.

***רְאִיָּה**, ש״נ, מ״ר רְאִיּוֹת, — שם״פ מן א. רָאָה : עדות ממון מתקיימת בראיה שלא בידיעה ובידיעה שלא בראיה (תוספת׳ שבועות ג ה). חביבה ראייתו של אברהם אבינו (את א״י) יותר מראייתו של משה (ר׳ חנניה בן עקיבה, מכי׳ בשלח, מסכ׳ דעמלק). שני ראיות הם, אחת ראייה של נחת ואחת ראייה של צער (ספרי במד׳ קלו). לא תהא שמיעה גדולה מראיה (ר״ה כה :). רחב בשמה וינתה, יעל בקולה וכו׳ מיכל בת שאול בראייתה (ת״כ, מגי׳ טו.). והקב״ה נותן בו (באדם) רוח ונשמה וקלסתר פנים וראיית העין ושמיעת האוזן (ת״כ, נדה לא.). מלך בשר ודם בונה פלטין מביט בעליונים ראייה אחת ובתחתונים ראייה אחת, אבל הקדוש ברוך הוא מביט בעליונים ובתחתונים ראייה אחת (ר׳ יוחנן, מד״ר בראשי׳ ט). העולם הזה והעולם הבא הביט בהם הקב״ה ראייה אחת (ר׳ שמעון בן לקיש, שם שם). ויאמר יי׳ ראה ראיתי וכו׳ אמר לו הקב״ה, משה, אתה רואה ראיית אחת ואני רואה שתי ראיות וכו׳ (שם שמות ג). הביטה וראה את חרפתנו, ר׳ יודן אמר, הבטה מקרוב וראייה מרחוק, הבטה מקרוב שנאמר ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים, וראייה מרחוק שנאמר וירא את המקום מרחוק, ר׳ פנחס אומר, הבטה מרחוק שנאמר הבט משמים וראה, וראייה מקרוב שנאמר וירא כי לא יכול לו וכו׳ (שם איכה, זכור ה׳). — הזק ראיה : אלמא היזק ראיה לאו שמיה היזק וכו׳ אלמא היזק ראיה שמיה היזק (ב״ב ג :). — וראית פנים בעזרה בשלש רגלים, ראית קרבן, גם במשמ׳ קרבן העולה שמביאים עולי הרגל לראיון : הכל חייבין בראיה (חגי׳ א א). הראיה שתי כסף והחגיגה מעה כסף (ב״ם, שם שם ב). מרובה הראיית מִדת חגיגה (שם, תוספת׳ שם א ג). והראיון, מתני׳ בראיית פנים אבל בראיית קרבן יש לה שיעור וכו׳ תנא רבי יסא וכו׳ ראייה כל שהוא (ירוש׳ פאה א א). ויעלו עולות, קסברי ב״ה עולה שהקריבו ישראל במדבר עולת תמיד הואי, וב״ש סברי עולה שהקריבו ישראל במדבר עולת ראייה הואי (חגי׳ ו.). שלש מצות נצטוו ישראל בעלותם לרגל, ראייה וחגיגה ושמחה, יש בראיה שאין בשתיהן וכו׳ שהראייה עולה כולה לגבוה וכו׳ (ר׳ יוסי הגלילי, שם ו :). רבי יוחנן דאמר ראיית פנים בעזרה, ראיית פנים הוא דאין לה שיעור, הא לקרבן יש לה שיעור, וריש לקיש אומר ראיית פנים בקרבן דאפילו קרבן נמי אין לו שיעור (שם ז.). — וראית נגעים : כיצד ראיית הנגע, האיש נראה כעודר וכמוסק זיתים וכו׳ (נגעי׳ ב ד). כיצד ראיית הבית, ובא אשר לו הבית והגיד לכהן לאמר כנגע נראה לי בבית וכו׳ (שם יב ה). — וראית זוב : זב שראה שתי ראיות שוחטין עליו בשביעי (פסחי׳ ח ס), אין בין זב הרואה שתי ראיות לרואה שלש אלא קרבן (מגי׳ א ז). הרואה ראיה אחת של זוב, ב״ש אומרים כשומרת יום כנגד יום (זבים א א). ראה ראיה ראשונה בודקין אותו (שם ב ב). ראה אחת היום ואחת בין השמשות ואחת למחר, אם ידוע שמקצת הראיה מהיום ומקצתה למחר ודאי לטומאה ולקרבן וכו׳ (שם א ו). זכה תוכית שריחקה ראיותיה טמאה, קירבה ראיותיה טהורה (נ״כ כד.). ואי כתב רחמנא בזבה, משום דלא מטמיא בראיות כבימים, אבל זב דמטמא בראיות

כבימים איטא לא, צריכא (נדה לז:). המסיט את הראיות, ב"ש אומרים תולין וב"ה מטהרין (שם עג:). — וראית דם נדה: ובמה אמרו דיה שעתה, בראיה ראשונה (משנה שם א ו). תינוקת שלא הגיע זמנה לראות וראת ראיות, ראיה ראשונה דייה שעתה וכו' (ירוש' שם שם). — ובסהמ"א: י"ב פשוטות וכו' יסודן שטיעה, ראית, ריחה וכו' (פי' ילירה ח לאבוסהל דונש בן תמים). הוקש ראייתך לראייתו, בדרך שהקב"ה בא לראותך כך בא לראות לו וכו' (רש"י, סנה' ד:). ויש מי שדקדק הרבה ולא פגע בדרך הנכונה בחשבון ראית הירח (רמב"ם, קדה"ח יא ג). וזה החשבון בזמן הזה שאין בית דין לקבוע על פי הראיה שאנו מחשבין בו היום, אפילו תינוקות של בית רבן מגיעין עד סופו בשלשה וארבעה ימים (שם שם ד). העקרים שצריך אדם לידע תחלה לכל חשבונות האצטגנינות בין לדרכי חשבון הראיה בין לשאר דברים, אלו הן וכו' (שם שם ז). שבזמן שיהיו לך אמצעיות אלו טובנים יהיה החשבון הזה קל עליך לראית החדש לפי שתשעה ועשרים יום גמורים מליל הראיה עד ליל הראיה של חדש הבא (שם יג ג). — ואמר הפיטן: ראיתה איך לחזות, דמת איך להזות (ר"א קליר, אלוהה ומפרסה, סלוק פרה). — קֶשֶׁת הָרְאִיָּה, עי' קֶשֶׁת.

*רֵאָיוֹן [1], ש"ז, — כמו רְאִיָּה בסשמ' ראית פני האל ברגל: אלו דברים שאין להם שעור, הפאה והבכורים והראיון [2] וגמילות חסדים ותלמוד תורה (פאה א א). הביכורים והראיון אין להם שיעור לא מלמעלן ולא מלמטן וכו' (ירוש' שם א א). אמר רבי יוחנן כסבורין אנו לומר הראיון אין לו שיעור למעלה אבל יש לו שיעור למטה עד שבא רבי אושעיא ברבי ולימד הראיון אין לו שיעור לא למעלה ולא למטה, אבל חכמים אומרים הראייה מעה כסף והחגיגה שתי כסף, מאי הראיון, רבי

[1] [כך הנקוד בסדורים ישנים, ועל נקוד זה מורה הכתיב ריאיון בכמה מקומות בבבלי (עי' הערת פר בסדורו עמ' 38) וגם בתוספתי, וכן אף המסרת הבבלית (עי' פורת, לשון חכמים, 137).]

[2] [בתוספת' (פאה א א): והריאיון.]

יוחנן אמר, הראיית פנים בעזרה, ור"ש לקיש אמר ראיית פנים בקרבן (חג' ז.). — ובסהמ"א גם בסשמ' ראית עינים בכלל: דע שחכמי הטבע נחלקו בענין החוש המוחש איזה מהם גורם הראיון (ר"י לטיף, אגרת התשובה, 52). ונאמר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וחייבים בראיון וחגיגה (ר"א הקלאי, גן עדן, חג המלות, הקדי, מד:). — ובסשמ' בקור לראות פני מלך ושר: וירכב אבנר על סוסו והנער לפניו וסריסו, אל המלך לראיון (זכר' בן סעד', ספר המוסר, כ"י תימני). — ובסשמ' התקבל האדם לשמיעת דברו אצל מלך ושר, Audienz; audience, נוהג בספרות ובדבור. — ואמר הפיטן: ראיון פני אדם תחנתנו תוקדם (שמעון בר יצחק, סנת הכסא, סליחי ב עפי"ח).

*רָאִיּוֹן [1], ש"ז, — תכונת מי שהוא ראוי ונאות, Eignung, Würdigkeit; qualification, dignité(-y): שהשכל החמרי יש בידו להתאחד עם השכל הפועל ויש בכאן היכולת והראיון, כלומר שהוא יכול וראוי לכך (ר' הלל מוירונה, תגמולי הנפש, יב:). והשר ההוא וכו' ראוי במיני הראיון, איש אשר כח בו לעמוד בהיכל המלך (שם, כג:).

רְאֵים, עי' רְאֵם.

*רְאִינוֹעַ, ש"ז, — מקום שרואים בו על הבד תמונות בתנועות טבעיות, Lichtspieltheater; cinéma; movie theatre.

ראם, שרש מספק [2], ממנו רָאַם.

רָאַם, פ"ע, רָאֲמָה, — פעל מספק [3]: יסוב כל הארץ כערבה מגבע לרמון נגב ירושלם וְרָאֲמָה וישבה תחתיה למשער בנימן עד מקום שער הראשון (זכר' יד י).

[1] [יש להבחין גם בנקיד בין מלה זו, שנגזרת מן רָאוּי, ובין רֵאָיוֹן שבתו"מ.]

[2] [עי' בהערה שאחר זו.]

[3] [פרשו המפרשים מלה זו בפעל עבר נקבה מן רָאַם, בהוראות שונות. אך כנראה צדקו השבעים, שראו כאן אך כתיב אחר של שם המקום רָמָה, כתרגמם כאלו היה כתוב: תסב כל הארץ והערבה מגבע עד

רְאֵם, רְאֵים, — מ"ר רְאֵמִים, ש"ז, — שור הבר, Bos primigenius, Bison; bison: אל מוציאם ממצרים כתועפת רְאֵם לו (במד' כג כב). בכור שורו הדר לו וקרני רְאֵם קרניו בהם עמים ינגח (דבר' לג יז). כי זבח ליי' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום וירדו רְאֵמִים עמם ופרים עם אבירים (ישע' לד ז). וישבר יי' את ארזי הלבנון וירקידם כמו עגל לבנון ושריון כמו בן רְאֵמִים (שם כט ה-ו). ותרם כִּרְאֵים קרני (שם צב יא). ועי' רֵים. — ובתו"מ: וקרני ראם קרניו, שור כחו קשה אבל אין קרניו נאות, ר א ם קרניו נאות אבל אין כחו קשה, ניתן ליהושע כחו של שור וקרניו של ר א ם (ספרי דבר' שנג). — ואמר המשורר: קנינך ר א מ י מדברות ושחים בנהרות באונך (ילמק בן גילת, קניכך, שעה"ש 20).

רָאמָה, ש"נ, רק מ"ר רָאמוֹת, — שם חמר המשמש תכשיט, אבן טובה או צדף: ארם סחרתך מרב מעשיך בנפך ארגמן ורקמה ובוץ וְרָאמֹת [1]) וכדכד נתנו בעזבוניך (יחזק' כז יז). לא יערכנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז רָאמוֹת וגביש לא יזכר ומשך חכמה מפנינים (איוב כח יח). — ובסהמ"א במשמ' רמה, מרום, ואמר הפיטן: שער הקיפונוס בקרן תקומם, שער הרצים ב ר א מ ה תרומם (יוסף בן אביתור, שער האיתון, שעה"ש 13).

רָאשׁ, עי' רָשׁ.

רֵאשׁ, עי' א. רֵישׁ, רִישׁ.

רמון לנגב (κατὰ νότον) ירושלם, ורָמָה ישבה תחתיה (Ῥαμὰ δὲ ἐπὶ τόπου μενεῖ) למשער בניטן עד מקום שער הראשון.]

[1]) [הראם הוא, כעדות האשור' רִים והאוגרית' ראם, שור הבר, Bos primigenius, Bison, ששרידי עצמותיו נמצאו בארץ־ישראל, ושהוא, כאריה, סמל הכח במקרא. ועי' רֵים.]

[2]) [השבעים ביחזקאל אך מעתיקים את המלה העבר' Ραμμωθ או Λαμωθ, ולג': sericum, שיראין, משי, פשיט': פתכא, בגדים מגוונים, ת"י: ציורין, ומן החדשים יש שהשוה ראמה a) בערב' במשמ' צדף.

במשלי כד ז—ח כתוב: רָאמוֹת לאויל חכמות בשער לא יפתח פיהו. מחשב להרע לו בעל מזמות

---

a) رأمة

א. רֹאשׁ [1]), ממנו *פְּרֵאשִׁית, מְרַאֲשָׁה, מְרַאֲשׁוֹת, א. רֹאשׁ, רִאשָׁה, א. רִאשׁוֹן, רִאשׁוֹנָה, *רִאשׁוֹנוּת, רִאשׁוֹנִי, *רִאשׁוֹנִיּוּת, *רָאשׁוּת [2]), *רָאשִׁי, *רָאשִׁיּוּת, רֵאשִׁית [3]).

ב. רֹאשׁ [4]), ממנו רָאשׁ, רֵאשׁ, רָאשָׁה, ב. רִאשׁוֹן.

יקראו. אך פרק זה במשלי בנוי בראשיתו על סדר א"ב של פתגמים, מרכבים משני פסוקים: אל תקנא וכו' (א), בחכמה וכו' (ג), גבר חכם וכו' (ה), ועל כן הכונה כנראה בפס' ז—ח לאויל מחריש אשר חכם יחשב, ויש לקרא דֻּמּוֹת (ז"א שתיקה) לאויל (תחשב) חכמות, כשבשער לא יפתח פיהו, ואף שהוא מחשב להרע לו, בעל מזמות וחכמה יקראו לו.]

[1]) [עי' בהערה לערך א. ראש.]

[2]) [ועי' גם רָשׁוּת.]

[3]) [ומזה נגזר היום גם רֵאשִׁיתִי, ת"ז, מי שהוא במצב בראשית, primitiv; —if; —ive, רֵאשִׁיתִיּוּת, ש"נ, Primitivität; primitivité; -ty.

על דברי הבבלי (סוטה מה:): מהיכן הולד נוצר מראשו וכן הוא אומר ממעי אמי אתה גוזי ואומר גזי נזרך והשליכי, ע"כ, מעיר רש"י (המפרש כאן את כונת הדרש, שלא כפרושו בכתוב בתהלים עא ו ובירמיה ז כט): אתה גוזי אתה מ ר א ש י (כך הנוסחה הנכונה בדפוס וילנה, ורשה תרכ"ו, ברדיטשוב, עין יעקב וילנה, ועוד. ונ"א מ ר א ש כ י, ובשבוש מכאן מ ר א ש נ י), יצרת ראשי תחלה, ע"כ; במלים אלו מסביר רש"י, כיצד מצא הדורש בכתוב את הרעיון כי נוצר הולד מראשו, שכאלו פרוש שתי המלים אתה גוזי הוא: אתה מֵרֹאשִׁי, כלו' מראש התחלַת יצירתי, וכן גזי נזרך פרושו בפי הדורש: ראש נזרך. ואין להניח שיצר כאן רש"י פעל ר א ש, כדעת אבינרי, היכל רש"י א' קסד.]

[4]) [במאסף דביר ב (ברלין תרפ"ב) עמ' 90 העיר טורטשינר על העובדה, שבכמה מקומות במקרא ובפרט בפרקי הגאולה שבס' ישעיה באה המלה ר א ש ו ן, ובתה"פ ר א ש נ ה כלשון מתנת חנם, ללא מחיר, בהקבלה אל חנם, באפס וכדו', משמ' שאין לגזור אותה מן תמלה והשרש א. ראש וכו' הידועים. והנה, כפי שיתבאר בערך ראשָׁה (זכר' ד ז), יש לראות גם מלה זו כבינ' נק' של פעל במשמ' נתן במתנת חנם, ועל כן יש להניח שהיה בלשון שרש ופעל ב. ראש במשמ' נתן חנם, ללא מחיר, ומשרש זה יש לגזור כנראה גם רָאשׁ, רש (שבעקר כנראה לא היה עני ודל סתם, אלא כעדות כתבת מישע מלך מואב סוג מיחד של עבדים), או משום שהיו הראשים נתינים, או משום שהיתה עבודתם ללא מחיר, כלשון הכתוב: ח נ ם נמכרתם ולא ב כ ס ף

א. **ראֹשׁ** [5]), ש"ז, ככ' ראֹשִׁי, ראֹשֵׁנוּ, ראֹשְׁךָ, ראֹשֵׁךְ, ראֹשְׁכֶם, ראֹשׁוֹ, ראֹשָׁהּ, ראֹשָׁם, ראֹשָׁן, מ"ר רָאשִׁים, סמי' רָאשֵׁי, ככי רָאשֵׁינוּ, רָאשֵׁיכֶם, רָאשָׁיו, ראֹשָׁיו [2]), רָאשֶׁיהָ, רָאשֵׁיהֶם, רָאשֵׁיהֶן,—החלק העליון או הקדמי בגוף בעל חיים, Kopf, Haupt; tête; head, ראש של אדם: וישלח ישראל את ימינו

תגאלו כי כה אמר יי' מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם ואשור באפס עשקו (ישע' נב ג—ד).]

[1]) [מלה זו משתפת היא לכל השפות השמיות. בארץ ישראל היא באה כבר בהערות הכנעניות שבמכתבי עמרנא (264, 18) בכתיב ר—א—שׁ, וכן בא ראש בכתבות הכנעניות הקדומות (כלמו, 15), ובארמ' של תעודות יב ושבמקרא ראש, רֵאשׁ, בארמ' שבתו"מ ובסור' רֵישָׁא, אשור' רֵשׁ, אוגריתי רִאשׁ, מ"ר רַאשם, ערב' ראשׁ, כוש' רֶאֶם, ואולי, בשמושים ידועים, גם במצרית. וכן באות בכל הלשונות השמיות גם מלים אחרות הקרובות למלה זו קרבה שרשית.

אשר להתפתחות המשמ' של מלה זו, יש להבחין בעקרון (עי' בהערות לערכים א. פָּנִים, ב. פָּנִים) בין תה"פ ראש במשמ' למעלה (במקום הראש בגוף האדם העומד על רגליו) או לפָנִים (במקום הראש בגוף הבהמה והחיה או בקבוצת בני אדם או בעדר הבהמה וכדו') ובין משמ' שם העצם לראש האדם והבהמה וכדו'. משתי משמעויות עקריות אלו, זו של תה"פ היא הראשונה (למעלה, לפנים), והיא שהפכה אח"כ ש"ע לדבר זה, שהוא למעלה או לפנים. וכך למשל כונתו העקרית של הצרוף נָשָׂא ראש (כמו נשא פנים, עי' ב. פָּנִים) בחלק משמושיו היא: נשא למעלה, הוציא לְפָנִים וכדו'; אך בתודעת הדוברים גברה כמובן המשמ' המוחשית של ראש האדם, הבהמה וכדו', שׁמרבים שמושיה ביותר, עד שהובנו גם הצרופים כגון נשא ראש במשמ' נשא את ראשו של פלוני וכדו', ועל כן קשה הוא להבחין את המֻקדם והמְאֻחר בעקרון בסדור החמר, הואיל ואף במקורות הקדומים ביותר כבר לא הרגישו במקדם ומאחר זה. ואך לשם הבנת ההתפתחות הלשונית יש לזכר את הכלל המֻבע כאן. ועי' בהערות הבאות.]

[2]) [למעשה אין נקוד זה, הבא רק בכתוב בישע' יה ב (בכל ראשיו קרחה כל זקן גרועה) מורה על צורה שהיתה קימת בלשון, אלא (עי' טורטשינר ZDMG 66, עמ' 390) על קרי ראשׁ (במקום הכתיב רָאשָׁיו), כמו במקום המקביל בירמיה מח לז: כי כל ראש קרחה וכל זקן גרעה; וכן עמוס ח י: ועל כל ראש קרחה.]

וישת על ראש אפרים וכו' ואת שמאלו על ראש מנשה (שם מח יד). והלמה סיסרא מחקה ראשו ומחצה וחלפה רקתו (שופט' ה כו). ויהרגו את עורב בצור עורב ואת זאב הרגו ביקב זאב וכו' וְראש ערב וזאב הביאו אל גדעון מעבר לירדן (שם ז כה). ותשלך אשה אחת פלח רכב על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו (שם ט נג). וכובע נחשת על ראשו (ש"א יז ה). וירץ דוד ויעמד אל הפלשתי ויקח את חרבו וכו' ויכרת בה את ראשו וכו' ויקח דוד את ראש הפלשתי ויבאהו ירושלם (שם שם נא—נד). ויאמר אכיש אל דוד לכן שמר לְראשִׁי אשימך כל הימים (שם כח ב). ובמה יתרצה זה אל אדניו הלוא בְּרָאשֵׁי האנשים ההם (שם כט ד). ויחזיקו איש בְּראש רעהו וחרבו בצד רעהו ויפלו יחדו (ש"ב ב טז). ויכהו וימתהו ויסירו את ראשו ויקחו את ראשו וכו' ויבאו את ראש איש בשת אל דוד חברון ויאמרו אל המלך הנה ראש איש בשת (שם ד ז—ח). ויגדל הילד ויהי היום ויצא אל אביו אל הקצרים ויאמר אל אביו ראשִׁי ראשִׁי (מ"ב ד יח—יט). הראיתם כי שלח בן המרצח הזה להסיר את ראשִׁי (שם ו לב). ויקחו את בני המלך וישחטו שבעים איש וישימו את רָאשֵׁיהֶם בדודים וישלחו אליו יזרעאלה ויבא המלאך ויגד לו לאמר הביאו רָאשֵׁי בני המלך (שם י ז—ח). על מה תכו עוד תוסיפו סרה כל ראש לחלי וכל לבב דוי מכף רגל ועד ראש אין בו מתם (ישע' א ה—ו). מי יתן ראשִׁי מים ועיני מקור דמעה ואבכה יומם ולילה את חללי בת עמי (ירמי' ח כג). הוי למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועשות המספחות על ראש כל קומה לצדד נפשות (יחזק' יג יח). ואתן נזם על אפך ועגילים על אזניך ועטרת תפארת בְּראשֵׁךְ (שם טז יב). דשנת בשמן ראשִׁי (תהל' כג ה). אך אלהים ימחץ ראש איביו קדקד שער מתהלך באשמיו (שם סח כב). כשמן הטוב על הָראש (שם קלג ב). והיית כשכב בלב ים וכשכב בְּראש חבל [1]) (משלי כג לד). כי גחלים אתה חתה [2]) על

---

[1]) [רב המפרשים והמתרגמים הבינו חִבֵּל (עי' ערך זה) במשמ' תֹּרֶן האניה וכדו', אך טורטשינר בתרגומו כאלו הכונה אדם שֹׁכֵב בראש מְחֻבָּל (חִבֵּל על משקל אִלֵּם, פִּסֵּחַ וכדו'), כשראשו כואב ומְבֻלבל עליו.]

[2]) [אַךְ כנראה הכונה: הגחלים אשר אתה חתה להכין לו סעודה, יהיו על חשבונו.]

ראשו (סס כח כב). שמאלו תחת ראשי וימינו תחבקני (שה"ש ח ג). נפלה עטרת ראשנו (איכ' ה יו). בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר (קהל' ט ח). — ושל בעלי חיים: אל תאכלו ממנו נא ובשל מבשל במים כי אם צלי אש ראשו על כרעיו ועל קרבו (שמות יב ט). וסמך אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר (סס כט י). וסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל (סס סס יט). וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש ואת הפדר (ויקר' א ח). ואם מן העוף עולה קרבנו וכו' והקריבו הכהן אל המזבח ומלק את ראשו והקטיר המזבחה (סס סס יד–יה). ויהי רעב גדול בשמרון וכו' עד היות ראש חמור בשמנים כסף (מ"ב ו כה). — ושל דמויות אלהיות, כחיות שבמרכבה, הלויתן וכדו': ודמות על ראשי החיה רקיע וכו' נטוי על ראשיהם מלמעלה (יחזק' א כב). אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים אתה רצצת ראשי לויתן (תהל' עד יג–יד). התמלא בשכות עורו ובצלצל דגים ראשו (איוב מ לא). — ושל אליל: וישכימו בבקר ממחרת והנה דגון נפל לפניו ארצה וכו' וראש דגון ושתי כפות ידיו כרתות אל המפתן (ש"א ה ד). — וכתמונה: ונתנך יי' לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה (דבר' כח יג). הוא ילוך ואתה לא תלונו הוא יהיה לראש ואתה תהיה לזנב (סס סס מד). ויכרת יי' מישראל ראש וזנב כפה ואגמון יום אחד זקן ונשוא פנים הוא הראש ונביא מורה שקר הוא הזנב (ישע' ט יג). ולא יהיה למצרים מעשה אשר יעשה ראש וזנב כפה ואגמון (סס יט יה). —ושער הראש: גדל פרע שער ראשו (במד' ו ה). ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש (סס סס יח). חי יי' אם יפל משערת ראשו ארצה (ש"א יד מה). ושקל את שער ראשו מאתים שקלים באבן המלך (ש"ב יד כו). השיגוני עונתי ולא יכלתי לראות עצמו משערות ראשי (תהל' מ יג). רבו משערות ראשי שנאי חנם (סס סט ה). ועי' שער. — וציצת הראש במשמ' שערות ארכות באמצע הקדקד: וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי (יחזק' ח ג). — ופאת הראש: לא תקפו פאת ראשכם (ויקר' יט כז). — ובקצור, ראש במשמ' שער הראש: ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא וכו' ואם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא

(ויקר' יג מ–מא). והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יה
פרמים וראשו יהיה פרוע (סס סס מה). והכהן הגדו
מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה וכו' א
ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרם (סס כא י). והעמי
הכהן את האשה לפני יי' ופרע את ראש האש
(במד' ה יח). וכי ימות מת עליו בפתע פתאם וטמ
ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו (סס ו ט). וגל
הנזיר פתח אהל מועד את ראש נזרו (סס סס יח)
וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה (דבר' כא יב)
ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגל
כי כבד עליו וגלחו (ש"ב יד כו). ואבשלום רכב ע
הפרד ויבא הפרד תחת שובך האלה הגדולה ויחז
ראשו באלה ויתן בין השמים ובין הארץ (סס יח ט)
ואיזבל שמעה ותשם בפוך עיניה ותיטב את ראש
(מ"ב ט ל). ביום ההוא יגלח אדני בתער השכיר
וכו' את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספ
(ישע' ז כ). פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי שראש
נמלא טל קוצתי רסיסי לילה (שה"ש ה ב). ראשך עלי
כברמל ודלת ראשך [1]) כארגמן מלך אסור ברהטי
(סס ז ו). — וראש פרעות, כמו ראש שער, קרק
שער, עי' א. פרעה: מדם חלל ושביה מראש פרעו
אויב (דבר' לב מב). — וכסמלי אבלות, גזז את ראש
מרט משער ראשו: ויקם איוב ויגז את ראשו (איו
א כ). וכשמעי את הדבר הזה קרעתי את בגדי ומעיל
ואמרטה משער ראשי וזקני ואשבה משומם (עזר'
ג). — זרק או העלה עפר על ראשו: ויקרעו אי
מעלו ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה (איוב ב יב
ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראש
(איכה ב י). — ובצרופים, נשא ראובן את רא
שמעון מעליו, במשמ' כרת ראשו: בעוד שלש
ימים ישא פרעה את ראשך מעליך ותלה אותך ע
עץ (בראש' מ יט). — ונשא ראובן את ראש שמעו

[1]) [עי' לקמן בהערה לערך רהט, ובהער
המחבר בערך טל, וגם דברי טורטשינר, שיר השירים
עמ' 81 וכו'.]

[2]) [בטוי מליצי הבא לבאר את הצרוף נש
ראש, המשתמע בהוראות שונות, במשמ' זו לרעה; וע
לקמן להוראות אחרות, וכן בא הצרוף במשמ' כפול
בפסוק כ: ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה וכ
וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האפים בתו
עבדיו.]

במשמ' הרים אותו [1]), נשאו וגדלו: ויהי ביום השלישי יום הלדת את פרעה וכו' וישא את ראש שר המשקים ואת ראש שר האפים בתוך עבדיו (שם שם כ). ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין וכו' נשא אויל מרדך מלך בבל בשנת מלכו את ראש יהויכין מלך יהודה מבית כלא (מ"ב כה כז). — ובמשמ פקד, ספר ומנה: כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כפר נפשו לייי (שמות ל יב). שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר שמות כל זכר לגלגלתם (במד' א ב). נשא את ראש בני קהת מתוך בני לוי למשפחתם לבית אבתם (שם ד ב). שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה (שם לא כו). עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש (שם שם מט). — ובצרופים המורים על תנועות הגוף מתוך הרגשות שונות, הניע האדם ראשו, בראשו, ובש"ע מנוד ראש, כסימן להשתתפות בצער, באמת או בלעג: בזה לך לעגה לך בתולת בת ציון אחריך ראש הניעה בת ירושלם (מ"ב יט כא; ישע' לז כב). לשום ארצם לשמה שרוקת עולם כל עובר עליה ישם ויניד בראשו (ירמ' יח יו). כל ראי ילעגו לי יפטירו בשפה יניעו ראש (תהל' כב ח). תשימנו משל בגוים מנוד ראש בלאמים (שם מד יה). ואני הייתי חרפה להם יראוני יניעון ראשם (שם קט כה). לו יש נפשכם תחת נפשי אחבירה עליכם במלים ואניעה עליכם במו ראשי (איוב יו ד). — וחפת את ראשו, וביכ' חפוי ראש, לאבל ולכלמה [2]): ודוד עלה במעלה הזיתים עלה ובוכה וראש לו חפוי והוא הלך יחף

[1]) [בעקר במשמ' נשא אותו לראש, למעלה [...]ו לפנים. עי' בהערה להתפתחות המלה ומשמעותה.]

[2]) [רב המפרשים תכינו את הפעל חפה גם [ב]צרוף זה במשמ' כסה ועטף, וכן גם המחבר בעמ' 168 וכו'. ואמנם ד. ילין (לשוננו א, עמ' 19 וכו') נסה [ל]באר חפה ראש במשמ' גלה ראש, בקרבו את הפעל [ב]שמוש זה אל יחף, והערב' חפא a) במשמ' הלך יחף, אינו מסתבר. אך למעשה נראה, שאין הכונה ב„חפו [ר]אשם" לכסוי הראש בכובע או בצניף, אלא הכונה: [מ]רב בושה וכלמה נסו כאלו לכסות ולהסתיר את ראשם [ו]את פניהם, אפילו בידיהם על ראשם, כלשון הכתוב [ב]ירמיה ב לז המובא כאן אחר כך.]

a) حفا

וכל העם אשר אתו חפו איש ראשו ועלו עלה ובכה (ש"ב יח ל). ואדיריהם שלחו צעוריהם למים באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם ריקם בשו והכלמו וחפו ראשם בעבור האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ בשו אכרים חפו ראשם (ירמ' יד ג–ד). והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש (אסתר ו יב). — שם ידו או ידיו על ראשו, כסימן אבל וכלמה: ותקח תמר אפר על ראשה וכתנת הפסים אשר עליה קרעה ותשם ידה על ראשה ותלך הלך וזעקה (ש"ב יג יט). גם ממצרים תבשי כאשר בשת מאשור גם מאת זה תצאי וידיך על ראשך (ירמ' ב לז). — והוריד ראשו לארץ, באותה משמ': הורידו לארץ ראשן בתולת ירושלם (איכה ב י). — ושם חבלים בראשו, לאות כניעה: ויאמרו אליו עבדיו (אל בן הדד) הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל כי מלכי חסד הם נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך ויחגרו שקים במתניהם וחבלים בראשיהם וכו' (מ"א כ לא–לב). — ונשא האדם את ראשו, עמד או הלך בקומה זקופה, גם בהשאלה: ויכנע מדין לפני בני ישראל ולא יספו לשאת ראשם (שפט' ח כח). כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש (תהל' פג ג). אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי (איוב י יה). — והרים ראש: ואתה יי' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי (תהל' ג ד). ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה וכו' על כן ירים ראש (שם קי ז). — ובהשאלה, חל הסער על ראשו של אדם: הנה סערת יי' חמה יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים יחול (ירמ' כג יט; וכעין זה שם ל כג). — ושב גמולו, עמלו, מחשבתו הרעה בראשו, או על ראשו: כאשר עשית יעשה לך גמלך ישוב בראשך (עבד' א יט). ישוב עמלו בראשו ועל קדקדו חמסו ירד (תהל' ז יז). ישוב מחשבתו הרעה (של המן) אשר חשב על היהודים על ראשו (אסתר ט כה). — וחלו דמי הנרצח על ראש הרוצח, שבו הדמים בראשו: וישמע דוד מאחרי כן ויאמר נקי אנכי וממלכתי מעם יי' עד עולם מדמי אבנר בן נר יחלו על ראש יואב ואל כל בית אביו (ש"ב ג כח–כט). ושבו דמיהם (של אבנר ועמשא) בראש יואב ובראש זרעו לעלם (מ"א ב לג). — והשיב האל את הדם על ראש שופכו: והסירת דמי חנם אשר שפך יואב מעלי ומעל בית אבי והשיב יי' את

דמו על ראשו (שם שם לא–לג). —ודמו בראשו, הוא נושא בעון הדם הנשפך: והיה כל אשר יצא מדלתי ביתך החוצה דמו בראשו ואנחני נקים וכל אשר יהיה אתך בבית דמו בראשנו אם יד תהיה בו (יהוש׳ ב יט). ויאמר אליו דוד דמיך על ראשך כי פיך ענה בך לאמר אנכי מתתי את משיח יי׳ (ש״ב א יו). ושמע השמע את קול השופר ולא נזהר ותבוא חרב ותקחהו דמו בראשו יהיה (יחזק׳ לג ד). — והשיב האל את רעתו של האדם, את גמולו, את דרכו בראשו, השיב חרפתו אל ראשו, שפט אותו כגמולו: ואת רעת נבל השיב יי׳ בראשו (ש״א כה לט). ויאמר המלך אל שמעי אתה ידעת את כל הרעה וכו׳ אשר עשית לדוד אבי והשיב יי׳ את רעתך בראשך (מ״א ב מד). וגם מה אתם לי צר וצידון וכו׳ הגמול אתם משלמים עלי וכו׳ קל מהרה אשיב גמלכם בראשכם וכו׳ והשבתי גמלכם בראשכם ומכרתי את בניכם ואת בנתיכם ביד בני יהודה וכו׳ (יואל ד ד–ח). שמע אלהינו כי היינו בוזה והשב חרפתם אל ראשם ותנם לבזה בארץ שביה (נחמי׳ ג לו). ואתה תשמע מן השמים ועשית ושפטת את עבדיך להשיב לרשע לתת דרכו בראשו ולהצדיק צדיק לתת לו כצדקתו (דה״ב ו כג). — וראש של צמח, קצה הצמח, חלקו העליון: ונשאר בו וכו׳ שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישע׳ יז ו). את ראש יניקותיו קטף (יחזק׳ יז ד). ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רך אקטף (שם שם כב). וכראש שבלת ימלו (איוב כד כד). —ובמשמ׳ החלק העליון של דברים שאינם בעלי חיים, ראש ההר, הגבעה, המעוז, הפסגה, הסלע, Gipfel; sommet; summit: והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים (בראש׳ ח ה). מחר אנכי נצב על ראש הגבעה (שמות יז ט). וירד יי׳ על הר סיני אל ראש ההר ויקרא יי׳ למשה אל ראש ההר ויעל משה (שם יט כ). וישכמו בבקר ויעלו אל ראש ההר (במד׳ יד מ). ויעפלו לעלות אל ראש ההר (שם שם מד). ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה (שם כא כ). ויקחהו שדה צפים אל ראש הפסגה (שם כג יד). ובנית מזבח ליי׳ אלהיך על ראש המעוז הזה במערכה (שפט׳ ו כו). ויעבר דוד העבר ויעמד על ראש ההר מרחק (ש״א כו יג). ויתקבצו בני בנימן אחרי אבנר וכו׳ ויעמדו על ראש גבעה אחת (ש״ב ב כה). ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים (שם יה לב). ודוד עבר מעט מהראש (שם יו א). אלף אחד מפני גערת אחד וכו׳ תנסו עד אם נותרתם כתרן על ראש ההר וכנס על הגבעה (ישע׳ ל יז). ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירנו ישבי סלע מראש הרים יצוחו (שם מב יא). כי כה אמר יי׳ על בית מלך יהודה גלעד אתה לי ראש הלבנון (ירמ׳ כב ו). אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון (שה״ש ד ח). ועשרת אלפים חיים שבו בני יהודה ויביאום לראש הסלע וישליכום מראש הסלע (דה״ב כה יב). —וראש המגדל, הסלם: הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים (בראש׳ יא ד). ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה (שם כח יב). —וראש השער[1]: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד וכו׳ שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד (תהל׳ כד ז–ט). — וראש העמוד: גדלים מעשה שרשרות לכתרות אשר על ראש העמודים (מ״א ז יז). וכתרות אשר על ראש העמודים מעשה שושן וכו׳ (שם שם יט). — וראש המכונה: ובראש המכונה חצי האמה קומה עגל סביב ועל ראש המכנה ידתיה ומסגרתיה ממנה (שם שם לה). —וראש הכסא: שש מעלות לכסה וראש עגול לכסה מאחריו (מ״א י יט). — וראש המטה: וישתחו ישראל על ראש המטה[1]) (בראש׳ מז לא).—וראש השרביט:

---

[1]) [ואמנם כבר העיר טורטשינר בספרו על ארון הקדש עמ׳ 41 על הקשי שבצרוף ראשי השערים במקום שהכונה הברורה בענין דלתות השמים. והואיל והיתה בלשון הקדומה מלה ד ש במשמ׳ ד ל ת, שקשה היה להבחינה בכתב מן רש, ראש (השוה בתעודות יב הארמיות, קאולי ל 9 וכו׳ על בית המקדש ביב: אף הוה תרעו זי אבן וכו׳ נדשו ו ד ש י ה ם קימן וציריהם זי דששיא אלך נחש. ואף כאן קראו הראשונים שטפלו בכתבת, בטעות, ו ר ש י ה ם), נראה שכונתו העקרית של הכתוב: שאו שערים ד ש י כ ם, ז״א דלתותיכם.]

[2]) [כידוע בא במקום זה בתרגום השבעים ובברית החדשה (אל העברים יא כא): על ראשי המטה (ῥάβδου). ועי׳ שפינוזה Tract. theol.-pol., פרק VII, המעדיף קריאה זו.]

ויושט המלך לאסתר את שרביט הזהב אשר בידו ותקרב אסתר ותגע בְּראש השרביט: (אסת׳ ה ב). —וראש פנה, האבן שבראש הפנה: אבן מאסו הבונים היתה לְראש פנה (תהל׳ קיח כב). — וראש כוכבים: במשמ׳ גֹבה שמים: הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו (איוב כב יב).—ובשמוש כתה״פ וכמלת היחס, ראש, בראש, במשמ׳ למעלה, מעל ל, מצד הפנים, לפני וכדו׳: ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה הוא ישופך ראש[1] ואתה תשופנו עקב (בראש׳ ג טו). והיה ככלת השטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בְּראש העם (דברי׳ כ ט). ויקח שמואל את שאול ואת נערו ויביאם לשכתה ויתן להם מקום בְּראש הקרואים (ש״א ט כב). אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד (איוב כט כה). בנה עלי ויקף ראש ותלאה[2] (איכה ג ה).— בראש ההרים, מעל ליתר ההרים: והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית יי׳ בְּראש ההרים ונשא מגבעות (ישע׳ ב ב; וכעין זה מיכה ד א). — בראש חוצות וכדו׳, במקום מורם בחוצות, בגלוי, לעין כל: בניך עלפו שכבו בְּראש כל חוצות כתוא מכמר (ישע׳ נא כ). אל כל ראש דרך בנית רמתך (יחזק׳ יו כה). חכמות בחוץ תרנה וכו׳ בְּראש המיות תקרא בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר (משלי א כ–כא). הלא חכמה

1) [אין כונת הכתוב לראש ועקב באברי הגוף דוקא, כדעת המפרשים והמתרגמים, אלא אך זו הכונה, שתהיה איבה ומלחמה מכל צד בין זרע האשה והנחש: זה ישוף, ישאף, יבלע וישמיד את זה מפנים וזה מאחור, וכמובן אף להפך. ומעין זו כונת הדברים בעמוס ב ז: השאפים על עפר ארץ (כנחשים) בְּראש דלים (לפניהם) ודרך (ז״א בדרך, מן הצד) ענוים יטו (במארב). והשוה גם יהושע ח יג: וישימו העם את כל המחנה אשר (צ״ל ראש!) מצפון לעיר ואת עקבו מים לעיר. ועי׳ בהערה הבאה]

2) [פסוק זה לא הובן, הואיל ולא הכרה בו מלה ב. תְלָאָה (שונה מזו הידועה משמות יח ח ועוד, שנגזרה מן ל א ה): תלאה מן ת ל ה, המקבילה לערב׳ תלו, מ״כ אתלא a) במשמ׳ ע ק ב. וכונתו הפשוטה של הכתוב היא: בנה עלי גדר ויקף עלי מראש ומעקב, מכל צד. משרש תלה גזר את המלה אף דוד בן אברהם אלפאסי הקראי שאמנם פרש במשמ׳ יד.]

a) تلو, أتلا

תקרא ותבונה תתן קולה בְּראש מרמים עלי דרך בית נתיבות נצבה (שם ח א–ב). — על ראש, לראש, מעל ראש במשמ׳ על, מעל: והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל (דבר׳ כח כג). ויצאו בני הנביאים אשר בית אל אל אלישע ויאמרו אליו הידעת כי היום יי׳ לקח את אדניך מעל ראשך (מ״ב ב ג ושם ה). הרכבת אנוש לְראשנו (תהל׳ סו יב). בהלו נרו עלי ראשי (איוב כט ג). ומאת אמה היה גבה הצר על ראש החצבם (כתבת השלוח). — למעלה ראש: בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אלוך כי עונתינו רבו למעלה ראש[1]) ואשמתנו גדלה עד לשמים (עזר׳ ט ו).—לכל לְראש: לך יי׳ הממלכה והמתנשא לכל לְראש (דהי״א כט יא). — ובמשמ׳ זמנית, ראש חדשים, ראש השנה, ראש האשמרת, ראשית הזמן והתחלתו[2], Anfang; commencement; beginning: החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה (שמות יב ב); ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמרת התיכונה אך הקם הקימו את השמרים (שפט׳ ז יט). בעשרים וחמש שנה לגלותנו בְּראש השנה בעשור לחדש וכו׳ היתה עלי יד יי׳ (יחזק׳ מ א). קומי רני בליל לְראש אשמרות (איכ׳ ב יט). — ומראש ועד סוף[3], מתחלה ועד סוף: את הכל עשה יפה בעתו גם את העלם נתן בלבם מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה אשר עשה האלהים מֵראש ועד סוף (קהל׳ ג יא). — ומראש, במשמ׳ מראש כל דבר, מלפנים, מקדם: הלוא תדעו הלוא תשמעו הלוא הגד מֵראש לכם (ישע׳ מ כא). מי פעל ועשה קרא הדרת מֵראש אני יי׳ ראשון ואת אחרנים אני הוא (שם מא ד). מי הגיד מֵראש ונדעה ומלפנים ונאמר צדיק (שם שם כו). לא מֵראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני (שם מח יו). יי׳ קנני ראשית

1) [אכן, לפי השערת מיכאל ברקוביץ אין ראש כאן אלא כתיבה כפולה של ואש(מתנו) שאחריו.]

2) [היו שהבינו כך גם את הפסוק במשלי ח כו: עד לא עשה ארץ וחוצות וְראש עפרות תבל, ואחרים פרשוהו בדרכים שונות. אך כנראה הכונה וְרָאש, כלוי׳ כשדש את עפרות תבל, כלשון הכתוב (מ״ב יג ז): וישמם כעפר לדש.]

3) [וכן באשור׳ אִשְׁתְ רֵישׁ אַדְ קִיתִ, במשמ׳ זו.]

דרכו קדם מפעליו מאז מעולם נסכתי מראש מקדמי ארץ (משלי ח כב–כג). — ובקצור, ראש במשמ' אדם העומד בראש קבוצת אנשים, כמפקד ומנהיג וכדו': Oberhaupt, Anführer; chef, commandant; chief, leader: מי האיש אשר יחל להלחם בבני עמון יהיה לראש לכל ישבי גלעד (שפטי י יח). ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש לכל ישבי גלעד ויאמר יפתח אל זקני גלעד אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן יי' אותם לפני אהיה לכם לראש וכו' וילך יפתח עם זקני גלעד וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין (שם יא ח–יא). ויאמר שמואל (אל שאול) הלוא אם קטון אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה (ש"א יט יז). ויאמר דויד כל מכה יבוסי בראשונה יהיה לראש ולשר ויעל בראשונה יואב בן צרויה ויהי לראש (דה"א יא ו). — ראש בית אבות, ראש אבות, ובקצור ראש: אלה ראשי בית אבתם בני ראובן בכר ישראל חנוך ופלוא וכו' (שמות ו יד). אלה ראשי אבות הלוים למשפחתם (שם שם כה). ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבתיו הוא (במד' א ד). ויקריבו נשיאי ישראל ראשי בית אבתם הם נשיאי המטת הם העמדים על הפקדים (שם ז ב). ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני גלעד בן מכיר בן מנשה וכו' וידברו לפני משה ולפני הנשאים ראשי אבות לבני ישראל (שם לו א). ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים וכו' לעלות לבנות את בית יי' (עזר' א ה). ומראשי האבות בבואם לבית יי' אשר בירושלם התנדבו לבית האלהים להעמידו על מכונו (שם ב סח). ורבים מהכהנים והלוים וראשי האבות הזקנים אשר ראו את הבית הראשון וכו' בכים בקול גדול (שם ג יב). ומקצת ראשי האבות נתנו למלאכה (נחמ' ז ע). ואחיו ראשים לאבות מאתים ארבעים ושנים (שם יא יג). הלוים בימי אלישיב יוידע ויוחנן וידוע כתובים ראשי אבות וכו' בני לוי ראשי האבות כתובים על ספר דברי הימים (שם יב כב–כג). ובני בלע אצבון ועזי ועזיאל וירימות ועירי חמשה ראשי בית אבות גבורי חילים (דה"א ז ז). אלה ראשי אבות לתלדותם ראשים (שם ח כח). כל אלה אנשים ראשי אבות לבית אבתיהם (שם ט ט). ויקרא דויד לצדוק ולאביתר הכהנים וללוים לאוריאל עשיה וכו' ויאמר להם אתם ראשי האבות ללוים וכו' (שם יה יא–יב). בני לעדן הראש יחיאל וזתם ויואל שלשה וכו' אלה ראשי האבות ללעדן וכו' בני גרשום שבואל הראש ויהיו בני אליעזר רחביה הראש ולא היה לאליעזר בנים אחרים וכו' בני יצהר שלומית הראש בני חברון יריהו הראש אמריה השני יחזיאל השלישי ויקמעם הרביעי בני עזיאל מיכה הראש וישיה השני וכו' אלה בני לוי לבית אבותיהם ראשי האבות לפקודיהם וכו' (שם כג ח–כד). אלה בני הלוים לבית אבתיהם ויפילו גם הם גורלות לעמת אחיהם בני אהרן לפני דויד המלך וצדוק ואחימלך וראשי האבות לכהנים וללוים אבות הראש לעמת אחיו הקטן (שם כד ל–לא). ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים והמאות וכו' (שם כז א). — וראש הבנים, גם כשאינו בכור: ולחסה מן בני מררי בנים שמרי הראש כי לא היה בכור וישימהו אביהו לראש (שם כו י). — ראשי המטות, ראשי אבות המטות, ראשי אבות העדה: וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר (במד' ל ב). שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה אתה ואלעזר הכהן וראשי אבות העדה (שם לא כו). ויצו להם משה את אלעזר הכהן ואת יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות לבני ישראל (שם לב כח). אלה הנחלת אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות למטות בני ישראל (יהוש' יט נא). אז יקהל שלמה את זקני ישראל ואת כל ראשי המטות נשיאי האבות לבני ישראל (מ"א ח א). — וראש אמות במשמ' ראש אבות: ושם האשה המכה המדינית כזבי בת צור ראש אמות בית אב במדין הוא (במד' כה יח). — ראשי עם: ויאמר יי' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם ליי' נגד השמש (שם שם ד). ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל (דבר' לג ה). — וכהן הראש: ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניה כהן המשנה (ירמ' נב כד). עזרא בן שריה וכו' בן פינחס

[1]) [כנראה לא היתה המלה אמה בשמוש בני ישראל אלא בלשון ישמעאל (ברא' כה יו) ומדין בלבד. ועל כן, בא בפרוש למלה כאן: בית אב במדין הוא. ואולי עקר פרושו: בית אם.]

בן אלעזר הכהן הראש (עזר' ז א–ה). והנה אמריהו כהן הראש עליכם לכל דבר יי' (דהי"ב יט יא). ויאמר אליו עזריהו הכהן הראש לבית צדוק (שם לא י). [1] —וגם בהשאלה לעיר, ארץ ושבט: כי חצור לפנים היא ראש כל הממלכות האלה (יהוש' יא י). כי ראש ארם דמשק וכו' וראש אפרים שמרון (ישע' ז ח–ט). —וראש גוים: תפלטני מריבי עם תשימני לראש גוים (תהל' יח מד). —וראש גוים ככנוי לישראל [2]: רנו ליעקב שמחה וצהלו בראש הגוים השמיעו הללו ואמרו הושע יי' את עמך את שארית ישראל (ירמ' לא ו). — ונתנו בני אדם ראש, שמו להם ראש אחד: ויאמרו איש אל אחיו נתנה ראש [3] ונשובה מצרימה (במד' יד ד). ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחד, ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ (הוש' ב ב). וימאנו לשמע וכו' ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדתם במרים (נחמ' ט יז). — וראש במשמ' פלוגה אחת מתוך מחנה ההולך ומתקדם בכוונים שונים [4]: ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים (בראש' ב י). ויחץ את שלש מאות האיש שלשה ראשים (שופט' ז יו). ויקם אבימלך וכל העם אשר עמו לילה ויארבו על שכם ארבעה ראשים

---

[1]) [בנחמ' יא יז כתוב: ומתניה בן מיכא בן זבדי בן אסף ראש התחלה יהודה לתפלה ובקבקיה משנה מאחיו, ע"כ. אך השבעים גורסים לפי נוסח אחר: ראש התהלה.]

[2]) [עי' גם ראשית.]

[3]) [כך, כלשון קצרה במקום נתנה עלינו ראש, הבינו את הצרוף המקצר הזה המתרגמים והמפרשים העברים, ואלה דברי רש"י: בתרגומו, נמני רישא, נשים עלינו מלך, ורבותינו פירשו לשון ע"א, ע"כ; ועי' בהערת ברלינר לרש"י מהדורה ב, עמ' 427.

ואכן אפשר שעקר כונת הבטוי היא על פי דגמת מעשה הבהמה הסרבנית, כדגמת הצרופים ויתנו ערף (דהי"ב כט ו), נתן כתף סוררת וכדו', וצרוף אחרון זה הוא שבא בנחמ' ט כט בהמשך אל פס' יז שנאמר בו: ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדתם. והרי מעין זה משמשים בלשונות אחרות בטויים כגון s'entêter (מן tête, ראש), sich etwas in den Kopf setzen וכדו' במשמ' הקשה ערף.]

[4]) [בשמוש כזה בא באשור' גם ריש איני, ובערב' ראש אלעין a), ראש המעין.]

---

a) راس العين

(שם ט לד). ויקח את העם ויחצם לשלשה ראשים ויארב בשדה וכו' ואבימלך והראשים אשר עמו פשטו על כל אשר בשדה ויכום (שם שם מד). ויצא המשחית ממחנה פלשתים שלשה ראשים הראש אחד יפנה אל דרך עפרה וכו' והראש אחד יפנה דרך בית חרון והראש אחד יפנה דרך הגבול (ש"א יג יז–יח). כשדים שמו שלשה ראשים ויפשטו על הגמלים ויקחום (איוב א יז). — וראש של דבר, ראש בשמים, בשמים ראש וכדו' במשמ' מיטב הדבר, עדית [1], Prima; Bestes; de premier choix; of prime quality, first grade: קח לך בשמים ראש (שמות ל כג). ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם (דבר' לג יה). רכלי שבא ורעמה המה רכליך בראש כל בשם ובכל אבן יקרה וזהב נתנו עזבוניך (יחזק' כז כב). תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי (תהל' קלז ו). שמן ראש אל יני ראשי (שם קמא ה). מר ואהלות עם כל ראשי בשמים (שה"ש ד יד). — וראש במשמ' סכום כולל [2], Summe; somme; sum, total: או מכל אשר ישבע עליו לשקר ושלם אתו בראשו וחמשתיו יסף עליו (ויקר' ה כד). והשיב את אשמו בראשו וחמישתיו יסף עליו (במד' ה ז). — וראש גבר, במשמ' יחיד, אחד מן הגברים, Einzelnes, Stück; individu(el), pièce; unit: הלא ימצאו יחלקו שלל רחם רחמתים לראש גבר (שפט' ה ל). וימצאו בני אלעזר רבים לראשי הגברים מן בני איתמר ויחלקום (דהי"א כד ד). לאלה מחלקות השערים לראשי הגברים (שם כו יב). — ואמר בן סירא: האהב נפשך לעדה ולשלטון עיר הכאף ראש (ב"ס גני' ד ז). כשופט עם כן מליציו וכראש עיר כן יושביה (שם י ב). השפת ראש פאתי אויב האומר אין זולתי (שם לג יב). —ובתוי"ם: לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא ברצועות שבראשה (שבת ו א). זכור אני בפלונית שיצאת בהינומא וראשה פרוע (כתוב' ב י). ונותן לה (הבעל לאשתו) כפה לראשה וחגור למתניה

---

[1]) [גם באשור' בא ריש או רישת בשמוש דומה.]

[2]) [במשמ' זו באשור' קקד (קדקד), וכן רישא בתעודות יב הארמיות. וכן summa (מספר עליון) ברומ', כאלו כל הערמה, שעלתה ונצטברה מן האבנים שצברו אותן זה על זה עד למעלה ראש.]

(סס ה ח). אפילו אתה מוכר שער ראשך אתה נותן לה כתובתה (כדר' ט"ס). היה נוטל שער ראש נזרו ומשלת תחת הדוד (כזיר ו ח). והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים [1] (אבו' ד טו). בארץ היו עומדים וראשיהן מבין רגלי הלוים וצוערי הלוים היו נקראין (ערכי' ב ו). הראש והזקן עד שלא העלו שער והדלדולין שבראש ושבזקן נדונין כעור הבשר (כגע' ו ח). אלו שאין חוצצין, קלקי הראש ובית השחי ובית הסתרים (מקו' ט ג). כתיב תירש וקרינן תירוש, זכה נעשה ראש, לא זכה נעשה רש (רב כהנא, יומא עו:). מיד עמדתי ונשקתיו על ראשו, אמרתי לו בני כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל (שמעון הצדיק, נדר' ט:). מי שיש לו שני ראשים, באיזה מהן מניח תפלין (פלימו, מנח' לז.). בין עיניך, זו גובה שבראש (ת"ר, שם לז:). לנחש הזה שאמר הזנב לראש עד מתי אתה מתהלך תחלה אני אלך תחלה וכו' הלך ומצא גומא של מים והשליכה לתוכו וכו' מי גרם לו, על שהלך הראש אחר הזנב (מד"ר דברי א). והיה יהונתן הסופר מחרפו (את ירמיהו) ומגנה אותו ואומר לו הרכין ראשך על המטה שמא תבא שינה לעיניך (פסיק' כב', ויהי בעת מסרמה, חיא סלוס, קל:). —*ועם ש"ע, תפלה של ראש וכדו': תפלה של יד אינה מעכבת של ראש, ושל ראש אינה מעכבת של יד (מנח' ד א). המעבר והמזרה והמגוב וכן מסרק של ראש שניטלה אחת משיניהן ועשאן של מתכת (כלים יג ז). — *כֹּבֶד ראש, רצינות: אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש (ברכ' ה א). ועי' כֹּבֶד. — *קלות ראש: שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה (אב' ג יג). ועי' קַלּוּת. — *בת ראש, בבת ראש: המשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו והזורקו בבת ראש מטמא בגדים (ר' שמעון, ספרא וים, אחרי, פרשה ה). ועי' פַּת אַחַת. —*ובלשון שבועה: היה חייב לחבירו שבועה ואמר לו דור לי בחיי ראשך (סנה' ג ב). חייך וחיי ראשך, לא שעה זו כלבד אומרת כך וכו' (רבי יוסי, ברכ' ג.). חיי ראשך אדוני, אני הייתי מחמש מאות שפחות של אמה של ריבה זו (אדר"נ יז). אמר

[1]) [בירוש' סנה' ד י: מתני' אמרי הוי זנב לאריות ולא ראש לשועלים, מתלא אמר הוי ראש לשועלים ולא זנב לאריות.]

לו המלך (אחשורוש להמן) חי ראשי ומלכותי לך נאה לעשות כן (פדר"א נ), ועי' חַיִּים. — *ובקריאת צער: אם שמע להם מוטב, ואם לאו אוי לו ולראשו (שם עו). — *ובברכה: אמר לו (גר אחד להלל) כל הברכות שבתורה ינוחו על ראשך, שאם היית כשמאי לא באתי להקהל בישראל (אדר"נ טו). — *ראשו ורֻבּוֹ, ראש האדם ורֹב גפו: לא יעמוד האדם ברשות היחיד וישתה ברשות הרבים וכו' אלא אם כן הכנים ראשו ורובו למקום שהוא שותה (ערוב' י ו). מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושולחנו בתוך הבית, ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין (סכה ב ז). האומר לבניו, הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים, כיון שהכנים האחד ראשו ורובו זכה בחלקו (פסח' ח ג). — *תְּלוּי ראש, כמו הרמת ראש [1]: נחית, רבי יהושע אומר, ניפלאות עשית להם, חירות נתת להם, ימינך תושיע אותם, תלוי ראש נתת להם ע"י משה ואהרן (מד"ר במדי כג). ומרים ראשי, שהייתי חייב הרמת ראש ונתת לי תלוי ראש ע"י נתן הנביא שאמר גם ה' העביר חטאתך לא תמות [2] (תנחו' תסא ד; וכעין זה שם בובר, 106; פסיק' ר"כ, י:). שאו את ראש כל עדת בני ישראל, אמר הקדוש ברוך לישראל, לא חבבתי אומה יותר מכם לכך נתתי לכם תלוי ראש כשם שאני יש לי תלוי ראש על כל באי עולם שנאמר לך ה' הגדולה

[1]) [עי' בהערה שאחר זו.]

[2]) [עין בנסחאות תשונות של מאמר זה בהערותיו של בובר לתנחומא ולפסיקתא. אך כנראה לא עמד בובר על כונתו המקורית של המאמר, שנשתבשה במקורות, אבל היא יוצאת מן המאמר המובא אחר זה, והיא: אני הייתי חיב (כליה) לפניך, ואתה, שיש לך תלוי ראש והרמת ראש על הכל (המתנשא לכל לראש) נתת לי תלוי ראש, נשאת ראשי. והשוה גם תנחומא אמור, שהובא בילקוט המכירי לתהלי' כז ז: היו מהלכין (ישראל) תלויי ראש ואמרו עכשו אנו יודעין שנתרצה לנו הקב"ה. ובמקום זה בתנחו' שבדפוס (אמור טז): בהרמת ראש. והשוה גם ילקוט שמעוני שמות שפו: צדקה תרומם גוי, בנדבה שהביאו ישראל למלאכת המשכן ניתן להם תלוי ראש על ידי משה ואמר כי תשא את ראש. ואמר הפיטן: טרח משאם הגד לו שאת, ישרם להלין תלוי ראש לשאת (כ"א קליר, אז מאז, קרוב' שקל'). תכפר עון ודוננו תלוי ראש תתן להחינו (תאמר למחות אשמינו, מוסף יוה"כ.]

וכו׳ והמתנשא לכל לראש, לפיכך נתתי לכם תלוי ר א ש שנאמר שאו את ראש וכו׳ (תנחו׳ במד׳ ח). —*ובצרופים עם פעלים, שהמלה ראש באה בהם כנושא: שתי שערות עיקרן משחיר ו ר א ש ן מלבין[1] וכו׳ עיקרן מלבין ו ר א ש ן משחיר (נגע׳ ד ד). חזר ה ר א ש והזקן ונקרחו וכו׳ הרי אלו מיטמאין בנגעים (שם ו ח). — *וכשהמלה ראש באה כמשא, העגיל את הראש: אין לנפלים פתיחת הקבר עד שיעגילו ר א ש כפיקה (אהל׳ ז ד). — *הקל את ראשו, נהג קלות ראש: לא יקל אדם את ר א ש ו כנגד שער המזרח (ברכ׳ ט ה). לא ישא אדם ויתן עם הגוי ולא יקל עמו את ר א ש ו (תוספת׳ ע״ז א ג). — *חש בראשו, חשש בראשו או את ראשו, הרגיש כאב בראשו[2]: חש ב ר א ש ו יעסוק בתורה (עירוב׳ נד.). התומים הלל אם חשש אחד ב ר א ש ו חבירו מרגיש (מד״ר שמות ג). למלך שהיה בנו חולה, הוליכו למקום אחד לרפאותו, כשחזרו התחיל אביו מונה כל המסעות ואומר כאן ישננו כאן הוקרנו כאן חששת את ר א ש ך (שם במד׳ כג). אחשורוש, שכל מי שזוכרו חושש את ר א ש ו (שם אסתר א, ויהי בימי). —*הכחיש את הראש: (אחשורוש,) שהכחיש ר א ש ן של ישראל בצום ותעניות (ר׳ ברכיה, שם שם). — *התיז את ראשו: מצות הנהרגים היו מתיזין את ר א ש ו בסייף כדרך שהמלכות עושה, ר׳ יהודה אומר ניוול הוא זה אלא מניחין את ר א ש ו על הסדן וקוצין בקופיץ (סנה׳ ז ג). התיז את ה ר א ש בבת אחת פסילה (חול׳ ב ג). — *חטית ראשו לכותל, חבט אותו בכתל: התחיל (רבן גמליאל) מטית ר א ש ו לכותל

[1]) [בקצת מקומות קשה להבחין, אם הכונה לשמוש המלה ראש כנושא (הלבין ראשו של אדם) או כמושא (הלבין אדם ראשו, כמו: בראשו). הואיל ולא דיקו המעתיקים בנוסחה. כך למשל כתוב במשניות (כתובי יג ה) בשמושים שונים זה על יד זה: הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב עד ש ת ל ב י ן (ולא: ילבין) ראשה, אבל בהמשך: אשב עד ש י ל ב י ן (לא: אלבין) ראשי, ע״כ, ואלו במדב״מ עוד שמוש שלישי: תהי יושבת עד ש י ל ב י ן את ר א ש ה וכו׳ יושבת עד ש י ל ב י ן את ר א ש י, ע״כ, כאלו הנושא: האלהים וכדו׳; ובדפוסי הבבלי והירושלמי אף בשבוש גמור: עד שתלבין ראשה וכו׳, עד ש ת ל ב י ן ראשי.]

[2]) [ועי׳ כְּאֵב, מֵחוּשׁ.]

וכו׳ (מד״ר ברא׳ כ). —*הכניס ראשו בין שני הרים גדולים, הכניס ראשו בין המחלקת: א״ל רבן גמליאל, עקיבא, עד מתי אתה מכניס ר א ש ך בין המחלוקת (ברכ׳ מז.). מפני מה אתם מכניסין ר א ש י בין ב׳ הרים גדולים, בין ב׳ מחלוקות גדולות, בין בית שמאי ובין בית הלל (ר׳ יהושע, יבמ׳ טו:). — *הכניס את ראשו לקולר פנוי, הביא את עצמו בצרה: לקסטוריי׳ שהיתה עוברת וראה קולר פנוי והכניסה את ר א ש ה לתוכו (רשב״ל, ירוש׳ נדר׳ ט א). — *פסע על ראשי עם קדוש: מי הוא זה שמפסע על ר א ש י עם קדוש (אבדן לר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, יבמ׳ קה:). ועי׳ פָּסַע. — *וראש הצמח, ראש לפת, שום, בצל וכדו׳, חלק זה של הצמח הדומה לראש[1]: לא יטע ר א ש הלפת בתיך הגבול (כלא׳ ג א). הסתכל ב ר א ש י לפתות, מעשה ושקלו ר א ש לפת לי ליטרי׳ של ציפורי ומעשה שקינן שועל ב ר א ש הלפת (ספרי דבר׳ שיז). כל מיני ירקות יפין לחלום חוץ מ ר א ש י לפתות (ברכ׳ נז:). וקראת לשבת עונג, במה מענגו וכו׳ בתבשיל של תרדין ודגים גדולים ו ר א ש י שומין (בשם רב, שבת קיח:). וילפת, אמר רב שנעשה בשרו כ ר א ש י לפתות (סנה׳ יט:). לא יאכל אדם שום ובצל מ ר א ש ו אלא מעליו (כלה רבתי י). — *וראשי בשמים[2]: הקושט והחטם ו ר א ש י בשמים וכו׳ נלקחין בכסף מעשר (עקל׳ ג ה). — *ובכלל במשמ׳ קצה הדבר, חלקו העליון או הקדמי: האומנין קורין ב ר א ש האילן או ב ר א ש הנדבך (ברכ׳ ב ד). איזהו לקט, הנושר בשעת הקצירה וכו׳ תוך היד ותוך המגל לעניים וכו׳ ר א ש היד ו ר א ש המגל ר׳ ישמעאל אומר לעניים (פאה ד י). שבלת שבקציר ו ר א ש ה מגיע לקמה, אם נקצרת עם הקמה הרי היא של בעל הבית (שם ה ב; עדי׳ ב ד). התוכף תכיפה אחת אין בה משום כלאים וכו׳ עשה שני ר א ש י ת לצד אחד חיבור (כלא׳ ט י). לא ימלא אדם את הקערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ר א ש הפתילה בתוכה (שבת ב ד). דבק כדי ליתן ב ר א ש השכשבת שם ח ד). זכוכית כדי לגרוד בו ר א ש הכרכר (שם שם ו). קנה של זיתים, אם יש קשר

[1]) [ומעין זה ברב הלשונות.]

[2]) [כנראה לא במשמ׳ צרוף זה שבמקרא.]

בראשו מקבל טומאה (סס יז ג). נתנו בראש הקנה או בראש הקונדס וכו' הרי זה עירוב (עירובי ג ג). כותל שבין שתי חצרות וכו' היו בראשו פירות, אלו עולין מכאן ואוכלין ואלו עולין מכאן ואוכלין (סס ז ב). היה קורא בראש הגג ונתגלגל הספר מידו וכו' גוללו אצלו (סס י ג). נגר שיש בראשו גלוסטרא, רבי אליעזר אוסר (סס סס י). כל הנאכל בשור הגדול יאכל בגדי הרך וראשי כנפים והסחוסים (פסחי ז יא). העושה סוכתו בראש העגלה או בראש הספינה כשרה וכו' בראש האילן או על גבי גמל כשרה (סכה ב ג). לולב וכו' נקטם ראשו נפרצו עליו פסול (סס ג א). ומלקטין משם מורביות של ערבה ובאין וזוקפין אותן בצדי המזבח וראשיהן כפופין ע"ג המזבח (סס ד ס). ומנורות של זהב היו שם ודי ספלים של זהב בראשיהן (סס ה ב). עני המנקף בראש הזית, מה שתחתיו גזל (גט' ה ס). חתמו עדים בראש הדף וכו' פסול, הקיף ראשו של זה בצד ראשו של זה והעדים באמצע שניהם פסולין (סס ט ז). הכלב והגדי שקפצו מראש הגג ושברו את הכלים משלם נזק שלם (ב"ק ב ג). עלתה לראשי צוקין ונפלה הרי זה אונס (ב"מ ז י). ידה (של הרצועה) טפת ורחבה טפח וראשה מגעת ע"פ כריסו (מכו' ג יג). קדשי קדשים ששחטן בראש המזבח, רבי יוסי אומר כאלו נשחטו בצפון (זבח' ו א). איזהו היתר, שקמצו מבורץ, וחסר, שקמצו בראשי אצבעותיו (מנח' א ב). ארבעה סניפים של זהב היו שם מפוצלין מראשיהן (מנח' יא ו). נפגם הזנב מן העצם וכו' או שהיה ראש הזנב מפציל עצם (בכורות ו ס). סידר המערכה גדולה מזרחה וכו' וראשי הגיזרין הפנימיים היו נוגעים בתפוח (תמיד ב ד). ארבע לשכות היו בבית המוקד וכו' שתים בקדש ושתים בחול וראשי פספסין מבדילין בין קדש לחול (מדות א ו). קבע שלשה מסמרין בארץ להיות שופת עליהן הקדרה, אף על פי שעשה בראשו מקום שתהא הקדרה יושבת, טהורה (כלים ו א). הסייף והסכין והפגיון והרומח וכו' שנחלקו הרי אלו טמאין, רבי יוסי אומר, הסמוך ליד טמא והסמוך לראש טהור (סס יג א); מקל שעשי בראשו מסמרת וכו' טמא (סס יד ב). מחצלת וכו' המתיר ראשי המעדנין טהורה (סס כ ז). שרפרף שניטל אחד מראשיו טמא (סס כב ג). קורה וכו' עשה ראשה גולל לקבר אין טמא אלא עד ארבעה טפחים (אהל' טו ס). עשרים וארבעה ראשי איברין באדם שאין מיטמאין משום מחיה, ראשי אצבעות ידים ורגלים וראשי אזנים וראש החוטם וראש הגויה וראשי הדדים שבאשה (נגעי ו ז). מי שהיתה בו בהרת וכו' בראש הערלה ימול (סס ז ס). נטל עץ ארז ואזוב ושני תולעת וכרכן בשירי הלשון והקיף להם ראשי אגפים וראש הזנב של שניה (סס יד א). וקושרים מקל ומסבך בראשו של חבל (פרה ג ג). שתי שערות האמורות בפרה וכו' כדי לכוף ראשן לעיקרן (נדה ו יב). הרואה כתם וכו' על עקבה ועל ראש גודלה טמאה (סס ס א). א"ל הקב"ה, משה, אין אתה יודע מה לעשות, אתה רוצה לאחוז את החבל בשני ראשין (מד"ר דבר' ז). — וראש תור, חלק בולט, זוית מחדדת ובולטת של שדה וכדו' [1]: היה ראש תור חטים נכנס בתוך של אחרים מותר (כלא' ב ז). היה ראש תור ירק נכנס לתוך שדה ירק אחר מותר (סס ג ג). הקמרון שלה (של השדה) בזמן שהוא קבוע חבור לה ונמדד עמה וכו' כיצד מודדין אותו, ראש תור (כלים יח ב). אמרו ליה רב כהנא ורב אסי לרב, ויעמידנו (אותו טפח) כנגד ראש תור (סוכה ז.; וכעין זה ב"ב סב.). — *וראש שורה שבשדה: ראשי שורות העומד שכנגדו מוכית וכו' ואלו הן ראשי

---

[1]) [לא הֻברר הבטוי במקורו ובהוראתו המדיקת. היו שפרשוהו כאלו עקרו ראש שור, ראש שוּרָה או מלשון תורים וחרוזים (שה"ש א י), ואין כל הפרושים האלה מסתברים מצד הלשון. והשוה גם את הצרוף ראש בית תור הבא במקום ראש תור בדברי הגאונים (לוין, אוצה"ג סכה, עמ' 9). מצד הענין פרש רש"י (סכה ז.): ויעמידנו כנגד ראש תור (ראש שורה) במקצוע צפונית מערבית באלכסון או מזרחית דרומית כשהמחיצות מערבית צפונית דנראה נוטה לשתי מחיצות ומיחזי כדי מחיצות, ראש תור היא חלם מענה של סוף שדה שהתלמים כלים והולכין באלכסון, זה ארוך מזה מעט, ע"כ. ועי' בדברי הגאונים המובאים באוצה"ג שם. ובתוספת' אין הבטוי, ובמקום המקביל למשנה בכלא' ב ז נאמר (תוספת' כלא' ב א): היה תורש ומכנים חיטין לתוך שדה שעורין וכו'.]

שורות, שנים שהתחילו מאמצע השורה זה פניו לצפון וזה פניו לדרום ושכחו לפניהם ולאחריהם, את שלפניהם שכחה ואת שלאחריהם אינו שכחה, יחיד שהתחיל בראש השורה ושכח לפניו ולאחריו, שלפניו אינו שכחה וכו' (פאה ו ג–ד). — *ראשי אותיות, ראשי תבות: אמר לו הקב"ה (ליוד שנטל משרי), לשעבר היתה בשמה שלנקבה ובסוף האותיות, עכשיו אני נותנך כשם זכר ובראש[1]) האותיות, ויקרא משה להושע בן נון יהושע (ר' יהושע בן קרחה, מד"ר בראש' מז). טול ראשי אותיות של ראשי שבטים ואתה עומד על מנינם, רי"ש דראובן תרין מאוון אלפין, שי"ן דשמעון וכו' נו"ן דנפתלי וכו' (פסיק' ר"כ, סקליס, בובר, יז:). הלה' תגמלו זאת, הה"א רחוקה מן השם למה שהוא סיום חתימתו של משה, קח ראשי תיבות של פסוקים עד ה' מהלה', כגון ה' מהאזינו וי' מיערף כ' מכי שם ה' אקרא ה' מהצור שי"ן משחת לו ה' מהלה', ותמצא שהכל עולה בגימטריא כמנין משה (תנחו' האזינו ה). — *ראשי פסוקים, במשמ' אף פסוקים בודדים, פסוק פסוק לעצמו: התינוקות מתקינין להן ראשי פסוקיהן לאור הנר (רשב"ג, ירוש' שבת א ד). ויבינו במקרא זה המסרת וכו' ויש אומר' אילו ראשי פסוקים (שם מגי' ד א). לא ראשו של פסוק הזה סופו ולא סופו ראשו (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר בראש' נג). ועי' פָּסוּק, 5023. — ראש פרק, ראשי פרקים: שאם יושב אדם י"ח חודש ואינו חוזר בה (בתורה), נמצא משכח ראשי פרקים, כ"ד חודש ואינו חוזר בה, נמצא משכח ראשי מסכתותיו, ומתוך שאומר על טמא טהור ועל טהור טמא ומחליף חכמים זה בזה ומשכח ראשי פרקים וראשי מסכתותיו סוף שיושב ודומם (אלישע בן אבויה, אדר"נ כד). ועי' פֶּרֶק, 5237. — *ראשו של ענין: החכם עיניו בראשו וכו' עד שהחכם בראשו של ענין הוא יודע מה יש בסופו (מד"ר קהל' ב, המכס). — וראש, ראש משמר, ראש בית אב, ראש בית דין, ראש הכנסת, ראש המעמד, הנשיא, החשוב שבחבורה: הסגן בימינו וראש בית אב משמאלו וכו' ראש בית אב אומר לו, אישי כהן גדול, הגבה שמאלך (יומא ד א). חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן (שם ז א; סוטה ז ז, ח). ראש בית דין אומר מקודש וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש (ר"ה ב ז). הוי קל לראש ונוח לתשחורת (ר' ישמעאל, אב' ג יב), ועי' קַל. וראש המעמד היה מעמיד את הטמאים בשערי מזרח (תמיד ה ו). וסגן קודם לראש המשמר וראש המשמר קודם לראש בית אב וראש בית אב קודם לאמרכל וכו' (תוספת' הור' ב י). הכל הולך אחר הראש, אימתי בזמן שהרועה תועה הצאן תועים אחריו (פדר"א מב).—*וראש העיר: כל מקום שהיו (המרגלים) נכנסים הייתי עושה לראש העיר[1]) למות וכיון שהיו נכנסין מוצאין כל בני העיר מטפלים עם ראש העיר (תנחו' בובר, תוספה לשלח י). — *ראש גולה[2]), הראש שהיה ממונה על היהודים בבבל: אין בן דוד בא עד שיכלו שני בתי אבות מישראל ואלו הן ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל (סנה' לח.). רמז לו (המלאך ליעקב) שעתידים שני שרים לצאת ממנו, ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל (חול' צב.). — *ראש ישיבה[3]), ראש לבני כלה: הנכנס לאגם בחלום נעשה ראש ישיבה, ליער נעשה ראש לבני כלה (ברכ' נז.). — ראש גדר[4]): חס ושלום, לא נתנדה ר' עקיבה, אלא ראש גדר היה ושלח רבן גמליאל והעבירו מראשיתו (ר' יהוד' הנחתום, ר"ה א ו). ועי' רָאשׁוּת. — *ראש המדברים בכל מקום: פתח ר' יהודה ראש המדברים בכל מקום בכבוד התורה ודרש וכו' (ברכ' סג:) נענה ר' יהודה בר' אילעאי ראש המדברים בכל מקום ואמר וכו' (שבת לג:). ואמאי קרו ליה ראש המדברים בכל מקום, דיתבי ר' יהודה ור' יוסי ור' שמעון וכו' פתח ר' יהודה ואמר

---

[1]) [כך בהוצאת תיאודור (עמ' 471) וכך נכון. נ"א: ובראשן, ובראשון.]

---

[1]) [ענין זה מספר במקומות אחרים על ה„גדולום" שבכל עיר, עי' הערות בובר.]

[2]) [וכן בארמ' (סנה לא. ועוד) ריש גלותא.]

[2]) [וכן בארמ' (ב"ב יב:) ריש מתיבתא.]

[4]) [אמנם יש מפרשים גדר זה כשם מקום, ואינו מסתבר לפי הענין, הואיל ואין בטויים כגון ראש ירושלים, ראש טבריה מצויים בתו"מ. אך הוראתו המיוחדת של הצרוף לא תכררה.]

כמה נאים מעשיהן של אומה זו וכו' אמרו, יהודה שעילת יתעלה (שם שם). פתח רבי יהודה בר אילעאי ר א ש המדברים בכל מקום אמר וכו' (מנח' קג:). —*וראש חוֹלָה: עתיד הקב"ה לעשות ר א ש חולה לצדיקים לעתיד לבא, מה טעמא, שיתו לבכם לחילה, לחולה כתיב (ירוש' מגי' ב ג ומד"ר שה"ש, לרים). ועי' חוֹלָה. — *וכהשאלה: וכי מה ראה בשור לעשותו ר א ש לקרבנות (תנחו' אמור טו). — תה"פ, *בְּראשׁ: מיד הושיבוהו (את הלל) ב ר א ש ומינוהו נשיא עליהם (פסח' סו.). ויאמר ממוכן וכו' אמר רב כהנא מכאן שההדיוט קופץ ב ר א ש (מגי' יב:). חנינא בר חמא ישב ב ר א ש (כתוב' קג:). למטרונא שיצא עליה שם רע עם אחד מגדולי מלכות, בדק המלך בדברים ולא מצא בהם ממש, מה עשה המלך, עשה סעודה והושיבו ב ר א ש (ר' לוי, תנחו' אמור יח). —*מראש דבר ועד ראשו, מראש ועד סוף, מקצה לקצה: היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתוכו שורה של ירק אחר, רבי ישמעאל אומר, עד שיהא התלם מפולש מ ר א ש השדה ועד ר א ש ו (כלא' ג ג). חריץ שהוא עובר בכרם וכו' אם היה מפולש מ ר א ש הכרם ועד סופו הרי זה נראה כבין שני כרמים וכו' (ר' אליעזר בן יעקב, שם ה ג). — *קלני מראשי: בשעה שאדם מצטער שכינה מה הלשון אומרת (כביכול) קלני מ ר א ש י קלני מזרועי (רבי מאיר, סנה' ו ה). ועי' קַלְּנִי. — *נמצא עומד למעלה מראשי: לאשתו של בולדרים שהיתה מקשטת עצמה בפני שכינת' אמרו לה שכינתה, בעליך אינו כאן, בפני מי את מקשטת עצמך, אמרה להון, בעלי מלח הוא, אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבא ונמצא עומד למעלה מ ר א ש י [1]) וכו' (בר קפרא ור' יצחק בר קפרא, מד"ר קהל' ג, בכל עת). — *ראש בראש, מדה במדה, מדה כנגד מדה: והם ירצו את עונם יען וביען, וכי ר א ש ב ר א ש פרעתי מהם מישראל והלא לא פרעתי מהם אלא אחת ממאה שחטאו לפני, א"כ למה נאמר יען וביען וכו' (ספרא ויק בחוקותי פרק ח, קיב:). — *ובבנין, ראש במשמ' עמוד,

1) [במדה"ג (ברא' מא ז): אמרה להן בעלי בולדסוס מעט הוא עוקץ את סוסי ונמצא עומד על ראשי.]

שהפתין מֻנח עליו [1]): בית הבנוי ר א ש ופתין, נראה (הנגע) ב ר א ש נוטל את כולו (רבי אליעזר, נגע' יג ב). — *וביחס לזמן, ראש השנה: נולד וכו' שני ימים טובים של ר א ש השנה נימול לשנים עשר (שבת יט ה). ארבעה ר א ש י שנים הם, באחד בניסן ר א ש השנה למלכים ולרגלים, באחד באלול ר א ש השנה למעשר בהמה וכו' באחד בתשרי ר א ש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות, לנטיעה ולירקות, באחד בשבט ר א ש השנה לאילן כדברי ב"ש, בה"א בחמשה עשר בו (ר"ה א א). — *ראש השנה של עולם, ר"ה לפי בריאת העולם, א בתשרי: הביא שליש קודם ר א ש השנה של עולם מתעשר לשעבר, לאחר ר א ש השנה של עולם מתעשר לבא (ר' יסא, ירוש' שביע' ה א). — *ראש השנה, שם מסכת בסדר מועד שעקרה הלכות קביעת שנים. — *ראש חדש: הגיע ר א ש חדש כסלו ולא ירדו גשמים בית דין גוזרין שלש תעניות (תעני' א ה). אין גוזרין תענית על הצבור ב ר א ש י חדשים, בחנוכה ובפורים (שם ב י). ר א ש חדש אדר שחל להיות בשבת קורין בפרשת שקלים (מגי' ג ד). — *ובהשמטת המלה חדש: קונם יין שאיני טועם וכו' עד ר א ש אדר, עד ר א ש אדר הראשון, עד סוף אדר, עד סוף אדר הראשון (נדר' ח ה).[2]) — ובסהמ"א: בין שכתבם ר א ש ישיבה ובין שלא כתבם (קטעי כ"י של וכום בן מאיר, JQR NS V, 1925, עמ' 546). הנם כתובים על ספר דברי הימים ל ר א ש י הישיבות (רסע"ג, גוף ספר המועדים, סעדיאנה שכטר, יו). התלמידים ישבו בחדר ר א ש ישיבת סורא ודנו עמו (סו"ת הגאו' מן הגני', 422), ועי' יְשִׁיבָה. כי האסופות הם שמות ר א ש י המסמרות ולכן דימה החכם דברי החכמים למסמרות

1) [עי' פָּתִין, והערה שם.]

2) [בהולין לט: כתוב בספרים: יהיב ליה זווא לטבח ישראל וכו' חזינן אי איניש אלמא הוא דלא מצי מדחי ליה אסיר ואי לא אמר ליה ר י ש י ך ו ה ר, ופרש רש"י (כרגמ"ה): הרי ראשך והרי הר, הכה זה על זה וכו', ולפי זה יש כותבים אף בעברית: ראשך והר. וטעות גסה היא, הואיל והמאמר הוא בארמ', שאין בה רמלה הר, ואין כאן אלא נוסח משובש, ובכתבי היד נוסחאות שונות בהחלט, כגון רישיה דהך דהרי וכדו' (עי' ד"ס), ואין לשבש את הלשון.]

הנטועים הראשים ולא ליתר המסמרות אשר אין להם אסופות (דוכס, תשובות על מנחם, אסופות, 44). ואני שב על ראש הענין ואומר וכו' (כאב"ח הנשיא, הגיון הנפש ד, לב.). לפתוח ראשון, בכל דבר כבוד בין בתורה בין בישיבה הוא ידבר בראש (רש"י, גיט' נט:). חולי כאב הראש הבא מחמת דם (הוא, שם סח:). לאמורא, שהיה עומד בפני רב ומשמיע לרבים מה שראש הדרשה לוחש לו (הוא, סוכ' טו.). ובראש של כלם רבי דניאל בן חסדאי הנקרא ראש גלות (מסעות ר' בנימין, גרינהוט, 56), ועי' גָּלוּת. החכם עיניו בראשו, זה אברהם אבינו שהיה מסתכל לעמוד על ראשו שלעולם (מדה"ג, ברא' יב א, מרגליות, ריא). ראש צאנו שלאברהם היה (האיל) ויצחק שמו ולא הכירו וכו' (שם שם, רכו). ויחלש יהושע את עמלק, ר' יהושע אומר שירד ותחך ראשי גבורים העומדין בראשי שורות (שם שמות יז יג, הופמן, 183). מנין שסופו לבקש ראש ההלכה ואינו מוצא וכו' ומנין שסופו לבקש ראש הפרק ואינו מוצא וכו' ומנין שסופו לבקש ראש המסכת ואינו מוצא (שם דבר' ד ט, הסגלה, 40). נטיית הכאב למאוחר הראש (נרבוני, אר"ח, כ"י ביה"מ סכטר, במאיי הרא"ש ג ג א). אבל אחרי אשר למצוא חפץ להשיג איל ולהוסיף עילוי ותילוי ראש לא תמלת תת בכרותי ראש וכו' (ר"י בדרשי, בחינות עולם טז). ואם מכרו השדה בשם שעל הראש ה"ז אינו ממכר (טו"ע חו"מ ססע ט). —"וראש דברים, ראשי דברים, סכום קצר של עקר הדברים: ובכר חברנו ממנו הנה ראש דברים [2] (ר"ש א"ת, מו"נ ג כא).—"בית ראש, עי' בַּיִת, 536. —"מן הראש, ממחשבת עצמו, משכלו: מדוע תאמר שאתה מעתיק ממי ואתה אין לך ספר רק מראשך אתה כותב, הלא נאה לך לאמר כי משכלך אתה כותב (יוספין א, 89). —ואמר המשורר: ואל תתלה בדבר ראש אהבים, תהי נצל בסוף מריב ואיבות (ר"ש הנגיד, בן משלי, ללם, ססון, קנג). ירא את האלהים ראש לחכמה והראשית

[1]) [בספרי (דבר' מח): שסופו להניח שנים ושלשה דברים בפרשה וכו' שהוא מבקש פתחה של פרשה וכו'.]

[2]) [במקור הערבי נכד'א, מעט, מקצת, ואף אלחריזי תרגם כאן ראשי דברים, ועי' ראש פרק.]

לכל דבר יקרה (הוא, שם תקעא, שם, קפז). אם נפשך תקריב לאל שדי הלא צריך לעשרונים שנים אתה כי מעשה אשת נעוריך עלי ראשך כלוית חן וכבוד תתה (אלעזר בן יעקב הבבלי, אס נסשן, ברודי, כח). היה ראש או היה זנב בתבל ובינוני חדל מהיות לעולם (הוא, היה, שם, כא). — "וראש הקהל, הגליל, המדינה, הארץ, הפרנס והמנהיג: שאם באיזה קהלה יבא שום אדם ויגלה לאיזה ראש הקהל איך ששום בר ישראל מתחיל להתעסק בדברים האסירים, אז יתאספו ראשי ומנהיגי אותה הקהלה ויציע דבריו אותו הראש בפניהם וכו' ואם יתברר להם שאמת נכון הדבר, אז הם חייבים לעמוד נגד אותו המהרס וכו' ואם אי אפשר להם לבדם למחות, אז יצרפו אליהם ראשי אותו הגליל, ואם גם להם אי אפשר למחות אז יקריבו הדבר לפני ראשי ג' ארצות וכו' (פנקס ועד ארבע ארצות, י. היילפרין, 12). וזולת זה עוד עונשים קשים יושת עליו, כפי ראות עיני ראשי המדינו' יצ"ו (שם, 13). — "ובחידות לשון, וראש בשמש' האות הראשונה במלה, ואמר המשורר: ושם ראשו וסופו אם אבל מחציתו אב (אלעזר בן יעקב הבבלי, חידה על השם אברם, ברודי, קיא). התדע שם אשר ראשו בחברון ורגליו ירדו עמקי נהרים [1] (הוא, על דן, שם, קיב). קחה לך גנן והפכהו ותוציא לאורה תעלומי תעלומות ותמצא ראש כראש כשדים בפשטם ורגלים כרגלי הבהמות [2] (הוא, על גד, שם, קיג). — "וראש בשמש' האות רֵיש, ואמר המשורר: ערם הולך בלי לבוש ועלי ראשו הודו, ואם חכם ונבון הוא ישרוק ויקבוץ לצידו [3] (כאב"ע, ערם הולך, כהנא א, 98). — "ובפילוסופיה, ראש, מ"ר ראשים, בשמש' ראשי ענינים שדבר מן הדברים מתחלק לפיהם בחלוקה הגיונית [4]: וחכמי המחקר וכו' אמרו שכל היוצאים לידי מעשה הם נחלקים

[1]) [ראש „דן" הוא בחברון, בקרית ארבע—ד, ורגלי השם נמצאות עמק, ב„נהרים", באות נ (עורטשינר, לשוננו יא, 271).]

[2]) [עי' הערת טורטשינר, שם שם, 722.]

[3]) [אם כונת מלת ערום מבלי לבוש, אז בלשון יחוד יש חולם בראשה, ואם ערום מלשון חכמה נקוד לרוב בשורק או קבוץ (כהנא א, 240).]

[4]) [בהשאלה על פי שמוש הכתוב, כגון כשדים שמו שלשה ראשים (איוב א יז).]

בעמידתם: בכח לשלשה ר א ש י ם, והם חומר וצורה ואפס (רמב"ם, מגלת המגלה, 5). והתהפך ה ר א ש י ם[1]' ר"ל שוב העצם מקרה והמקרה עצם (ר"ש א"ת, מו"נ ג טו). — °וראש, במשמ' כלל ראשי, כלל שאין למעלה ממנו: והכמי המחקר מצאו כל דברי הגופות שהם ז' והם ר א ש י ם, כללים אין למעלה מהם (ראב"ע, פרוש שמות כ א). — °ראש ממון[2], קרן: ישבע שמעון שבועת השותפין כי לא נשכר באותה סחורה וכי על מה שנתן לראובן אינו אלא ר א ש ממון ואין לו שכר (סו"ת הרי"ף עא). וגותן ר א ש הממון בעינו שלם אם לא עלה בו הפסד יותר מריוח (ספר השטרות לר"י ברצלוני, 112). שאם נותן אדם לחבירו מאה' דינרין ליקח פרקמטיא בהן והתנה עמו שכל מה שירויח עד כדי ר א ש הממון נוטל אותו בשבירותו וכו' (שם, 115). ואין בדבר הפרש בין חנוני ובין זולתו יש להם שכר אם לא היה ר א ש ממון ביניהם אבל אם הטיל זה לכיס ואפי' הטיל זה הרבה וזה מעט אין לו שכירות (שם, 116). בראשו' הוא הקרן, ר א ש הממון (רש"י, ויקרא' ה כד). הוציא לה העשרום דינרי זהב מ ר א ש ממון (חשב"ן ד ל). ועתה אקח מ ר א ש ממון השלש מאות פרחים זהב ואם ישאר איזה ריות יהיה בינינו (סו"ת כ"מ אלשיך קטו). — °וראש הכים, ראש הממון בעסקי שתפות: וכן לענין ר א ש הכים אם יש עדים או הוראה כי נתן לו השב ישיבנו (רסע"ג, תשובות גאוני מו"מ לא). —°ובלשון שבועה: אסור לרב שיבא אלי והנני מבטיחו על ר א ש י שלא יקבל חזק (שלשלת הקבלה, ויניציאה 1587, מט., מובא אצל א. אפשטין, Die nach Raschi benannten Gebäude in Worms). חי נפשי חוי כמו בחיי ר א ש י בו קללה ואין בו שום שבועה (הלכות קטנות לר"י אלגזי א קד, כז.). ואם אדם ישבע ב ר א ש מלך בשר ודם ולא יקים דברו הוא בן מות (מנוה"מ ב א ב ב). אסור לי באהבתך הנאמנה בחי ר א ש ך אם יוכל עין המשכיל להפריד מאלוקות חלק (רמח"ל, חוקר ומקבל, 3). — °הַדְּרַת הראש, מעשה המַּדִּיר אדם במלים דור לי בחיי ראשך: דחרם סתם והדרת ר א ש לא מהניא בנאמנות (בשם רב האי, מובא בטוחו"מ עא). שלא יהא כח ביד היתומים לעולם להשביעו שום שבועה קלה וחמורה ולא להחריםו אפי' חרם סתם ואפי' הדרת ה ר א ש בשביל אפטרופסות זה (ספר השטרות לר"י ברצלוני, 7). ולא נותר לי עליו לא שבועה ולא חרם סתם ולא הדרת ה ר א ש (שם, 60). וכל זמן ששכר משכונה זו יוצא מתחת יד פלוני הוא והבאים מכחו כשני עדים ברורים בלא חרם ובלא שבועה בלא הדרת ר א ש (שם, 64). מכיון שפסק הדין על עצמו לפני ב"ד שאמר דור לי וכו' והלה קבלו אפי' קודם הדרת ה ר א ש (נמוקי יוסף על הרי"ף, סנה' פרק ג, ז.). שזה נותן מה שתובע ממנו ע"פ ואביך או בהדרת ה ר א ש (שם שם). בשלמא מתני' דהוה חייב לו שבועה ומאמינו בהדרת ה ר א ש דלא חשיבא מידי וכו' (שם שם). ולא יתבע ממנו לא שבועה ולא חרם סתם ולא הדרת ר א ש (פחד יצחק, ערך מעביר נחלה, קסא). — °ובתכונה: והן נקראות נקודות היושר מפני שהיום והלילה שוים בהם בכל מקום, האחת ר א ש טלה וכו' והשנית ר א ש מאזנים וכו' ושתי נקודות המרחק הגדול אשר גלגל המזלות מתרחק מגלגל המישור נקראין נקודות התמורה, האחת ר א ש סרטן שהיום בה מגיע לסוף ארכו וכו' והשנית ר א ש גדי אשר הלילה בו מגעת לסוף ארכה (ראב"ח חבורה, ספר העבור א ג, 10). והי"ח ר א ש הסוס וכוכביו ד (ראב"ע, ראשית חכמה א). הנקודה שממנה יתחיל הירח לנטות לצפון השמש היא הנקראת ר א ש (רמב"ם, קדה"ח טז א). אם מצאת הירח עם ה ר א ש או עם הזנב במעלה אחת בחלק אחד תדע שאין הירח נוטה לא לצפון השמש או לדרומה שם שם ז). ובעת שתהיה השמש בנקודה אחת משתי נקודות הנקראות ר א ש וזנב והלבנה בנקודה אחרת תלקה הלבנה כולה (ר"י עקנין, אבות ב טז). ויוריץ (הירח) בחצי גלגל הנוטה אל צפון הדומה תקרא ע"ד פרט ר א ש התנין (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג מ).

---

[1]) [כתב קלצקין במלונו: בגוף הערבי: ואנקלאב אלאעיאן—והפוך ה ע י נ י ם, וכעין זה תרגם ר' יהודה ן' תבון באמונות ודעות ג', דפוס לייפציג עמ' ע"ה. גם נמצא הפוך ע י ן בל"י (שם) והפוך ע י נ י העצמים (ע י ן ה ע צ מ י ם), כוזרי, ה' ו' וה' כ"א. עי' בספרו של י. אפרת על המונחים הפילוסופיים שבמו"נ, ערך ר א ש י ם, והערת קסל לכוזרי ה' ו', ע"כ.]

[2]) [כן באשור' ריש מכור, ובערבי' ראס מאל a).]

---

a) راسِ مال

—°ראשי הבריח, קצות הקֹטר, קֹטבים: שהקו ההולך מצד אחד של הכדור או הגלגל ועובר על המרכז ויוצא אל עבר השני הוא יקרא בריח לפי שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה וחכמי המחקר קראוהו קוטר וכו' ושתי הנקודות של ר א ש י הבריח או הקוטר הן צירי העולם האחד ציר הצפוני והשני ציר הדרומי והמחקרים קוראים לו קוטב הצפוני וקוטב הדרומי (דוד גנז, נחמד ונעים, כח). — °וראש במשמ' חלק גבֹה מן היבשה הנכנס לים, Vorgebirge; cap; cape: ה ר א ש תקוה טובה ו ה ר א ש אגואילא"ס קצות אפריקא דרומית (כ"ס בלוך, שבילי עולם ב, מח:). אורך ארץ ממלכתו כ"ה פרסה מ ה ר א ש (קאפ ונקראת כן על שם שהיבשה הגבוהה נמשכת ונכנסת בים ועושה ר א ש) (שם ג, כח:). —°ונוהגים בדבור ובספרות הצרופים: ר א ש גשר (במלחמה), יושב ר א ש [1] (באספה), שבר את ה ר א ש (חשב הרבה), ב ר א ש וראשונה (ראשית כל).

ב. **רֹאשׁ**, כמו רוֹשׁ [2]), ש"ז, — צמח ארסי ומיצו המר, ובהשאלה אף לכל רעל, אף זה של נחשים, Giftkraut, Gift; herbe vénéneuse, poison; poisonous herb, venom: פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פנה היום מעם יי' אלהינו ללכת לעבד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה (דברי כט יז). חמת תנינם יינם וְראש פתנים אכזר (שם לב לג). דברו דברים אלות שוא כרת ברית ופרח כָּראש משפט על תלמי שדי (הוש' י ד). ויתנו בברותי ראש ולצמאי ישקוני חמץ (תהל' סט כב). לחמו במעיו נהפך מרורת פתנים בקרבו וכו' ראש פתנים יינק תהרגהו לשון אפעה (איוב כ יד–טז). — ובצרופים, מֵי ראש: יי' אלהינו הדמנו וישקנו מי ראש (ירמי' ח יד). הנני מאכילם את העם הזה לענה והשקיתים מי ראש (שם ט יד; וכעין זה שם כג טו). — ובהשאלה למעשי עול שפעלתם כפעלת סם מות: כי הפכתם לראש משפט ופרי צדקה ללענה (עמוס ו יב). — ובסהמ"א: וזרע ה ר א ש הוא אגריאו איסטפורין (אסף, 20). ועי' ערך רוֹשׁ.

1) [על פי איוב כט כה.]
2) [עי' ערך זה.]

רֵאשָׁה, ש"נ, רק נ"ר כנ' רֵאשֹׁתֵיכֶם, – כמו רֵאשִׁית: והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו והושבתי אתכם כקדמותיכם והיטבתי מֵרֵאשֹׁתֵיכֶם וידעתם כי אני יי' (יחזק' לו יא).

רֹאשָׁה [1]), בינ' נק' של פעל, קל, במשמ' נתן במתנה, schenken; donner (comme cadeau); to give (as a present): מי אתה הר הגדול לפני זרבבל למישור והוציא את האבן הָרֹאשָׁה תשאות חן חן לה (זכריה ד ז). — °ובמשמ' ראש, ואמר הפיטן: היש ירושת לגרושה ו ל ר א ש ה תהי עליהן (רסג"ג, סלח מנזר, ציתליק-רבינוביץ, 29).

א. **רִאשׁוֹן** [2]), רִאשֹׁן, רִאישׁוֹן, רִישׁוֹן, ש"ז מ"ר רִאשׁוֹנִים, רִאשֹׁנִים, נק' רִאשׁוֹנָה, רִאשֹׁנָה,

1) [רגילים לבאר מלה זו כש"נ או ת"נ, נגזר מן א. ראש, כאלו במשמ' האבן הראשית וכדו', אך אין פרוש זה יוצא ידי הענין והמלים. והשבעים (שהבינו תשאות במשמ' תְּשֻׁוִית ושויון, ἰσότης) מתרגמים τὸν λίθον τῆς κληρονομίας, כאלו את אבן הירושה. ואולם למעשה אין תשאות חן אלא כאלו תְּשֻׁאוֹת (מן שׁוֹא, הבא במקום נשֹא), ואבן הראשה תשאות חן, היא אבן ה נ ו ת נ ת לאדם לשאת חֵן ושכל טוב בעיני כל רואיו, אבן אשר חֵן לה, כלשון הכתוב במשלי (יז ח): אבן חן השחד בעיני בעליו. ועל כן בהכרח הָרֹאשָׁה בינ' נק' היא של פעל במשמ' הנותנת חנם, או הנותנת חֵן, והואיל ובא במקרא אף ב. רִאשׁוֹן, רִאשׁוֹנָה (עי' גם ב. ר א ש, הערה) במשמ' מתנת חנם, יש להניח שהיה פעל ראש במשמ' כזו בלשון.]
2) [בעקר רִאשׁוֹן היא ההתפתחות העברית של מלה שמית קדומה בצורה רַאְשַׁן או רַאְשַׁם עם נון או מים הסיום) ששמשה תה"פ בהוראה: בראש, מצד פָּנִים, מלמעלה, במשמ' ה מ ק ו ם, ושהפכה לשם עצם כמ"ר ובמ"י בצורות רָאשִׁים, ראש (כאשור' רִישָׁן, רֵישׁ), ולת"ז בצורה רִאשׁוֹן במשמ' מי שהוא כראש, מצד פָּנִים וכדו'; והרי מי שהוא בראש אחרים מצד המקום, הזמן והדרגה, הוא גם הראשון ב מ ס פ ר. ובדרך דומה לזו נולדו שמות מספר סדוריים במשמ' זו אף בלשונות אחרות, כגון erst, primus, first, (בעקר ehest) מתארי פעל במשמ' בראש (השוה: ehe, prae, before), וכדו'.
אמנם המשמ' ה מ ק ו מ י ת עצמה של רִאשׁוֹן, שקדמה ליתר ההוראות, לא נשמרה במקרא אלא בתה"פ רִאשֹׁנָה בלבד.]

ראישנה, ראשנות, — שם מספר סדורי, א) במשמ׳ זמנית, מי שהוא קודם וקודם לכל אדם או דבר אחר, בנגיד אל אחרון, frühester, erster ; premier ; first : החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה (שמות יב ב). ותהי המכה הראשונה אשר הכה יונתן ונשא כליו כעשרים איש (ש״א יד יד). והנה באתי היום ראשון [1]) לכל בית יוסף לרדת לקראת אדני המלך (ש״ב יט כא). אני יי׳ ראשון ואת אחרנים אני הוא (ישעי׳ מא ד). אביך הראשון [2]) חטא ומליציך פשעו בי (שם מג כז). אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים (שם מד ו). אני הוא אני ראשון אף אני אחרון (שם מח יב). הראישון [3]) אדם תולד ולפני גבעות חוללת (איוב טו ז). והצפיר והשעיר מלך יון והקרן הגדולה אשר בין עיניו הוא המלך הראשון (דני׳ ח כא). ויצא הגורל הראשון ליהויריב וכו׳ (דהי״א כד ז). על המחלקת הראשונה לחדש הראשון ישבעם בן זבדיאל (שם כז ב). — החדש הראשון, היום הראשון, השנה הראשונה, החדש, היום, הקודם לשאר חדשי השנה, לשאר ימי החג, השנה שבה התחילה מלכותו של מלך : שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון [4]) תשביתו שאר מבתיכם כי כל אכל חמץ ונכרתה הנפש ההוא מישראל מיום הראשן עד יום השבעי וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם (שמות יב יח–יו) ביום החדש הראשון באחד לחדש תקים את משכן אהל מועד (שם מ ב). ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש הוקם המשכן (שם שם יז). בחדש הראשון בארבעה עשר לחדש בין הערבים פסח ליי׳ (ויקר׳ כג ה). ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם (שם שם ז). ביום הראשון וביום השמיני שבתון ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו׳ (שם שם לט–מ). ויהי המקריב ביום הראשון את

[1]) [כאלו במקום כ ר א ש ו ן, או : ואני ראשון.]

[2]) [כלומר : אביך, שהיה בענין זה הראשון.]

[3]) [הכונה : כלום נולדת כראשון מבני אדם, כלום אתה אדם הראשון, שדבר אליו האלהים. ועי׳ בהערה הבאה.]

[4]) [אמנם חז״ל הבינו כאלו במשמעות היום הקודם לחג, ערב החג : ראשון דמעיקרא משמע דאמר קרא הראשון אדם תולד (רב נחמן בר יצחק, פסח׳ ה.). ועי׳ רש״י לפסוק.]

קרבנו נחשון בן עמינדב למטה יהודה (במד׳ ז יב). בחדש הראשון הוא חדש ניסן בשנת שתים עשרה למלך אחשורוש (אסת׳ ג ז). מן היום הראשון אשר נתת אל לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך (דני׳ י ב). בשנה הראשונה למלכו בחדש הראשון פתח את דלתות בית יי׳ ויחזקם (דהי״ב כט ג). — ובקצור, ראשון במשמ׳ החדש הראשון : ויהי באחת ושש מאות שנה בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ (ברא׳ ח יג). בראשן בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצת (שמות יב יח). ויעשו את הפסח בראשון בארבעה עשר יום לחדש (במד׳ ט ה). ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש (יחזק׳ כט יז). ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון [1]) (יואל ב כג). — ראשונים, כמשמ׳ ימים ראשונים : והם המתו בימי קציר בראשנים תחלת קציר שערים (ש״ב כא ט). — ב) במשמ׳ מגבלת יותר, קודם לאחר בזמן, ואף בנגוד אל אחרון במשמ׳ יחסית של מי שבא אחרי קודמו, früherer ; anterieur; prior [2]) : והנה תומם בבטנה ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער (ברא׳ כה כד–כה). ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם (שם כו א). ויצו את הראשון לאמר וכו׳ (שם לב יח). ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו (שם מ יג). ותאכלנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשנות הבריאת (שם מא כ). והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון (שמות ד ח). פסל לך שני לחת אבנים כראשנים וכתבתי על הלחת את הדברים אשר היו על הלחת הראשנים אשר שברת (שם לד א). והוציא את הפר אל מחוץ למחנה ושרף אתו כאשר שרף את הפר הראשון (ויקר׳ ד כא). ויקח את שעיר החטאת אשר לעם וישחטהו ויחטאהו כראשון (שם ט טו). והזיר ליי׳ את ימי נזרו וכו׳ והימים הראשנים יפלו

[1]) [כך ת״י : בירח ניסן, אך השבעים ואחריהם ולג׳ תרגמו כאלו היה כתוב כבראשון, וכן כמה מהפרשנים החדשים.]

[2]) [גם בלשונות אחרות, שיש להן צורות מיוחדות לדרגת ההפלגה (superlativus) כגון erster, premier, first, משמשות צורות אלו אף במקי׳ דרגת היתרון.]

כי טמא נורו (במד' ו יב). כי חשבון עיר סיחן מלך האמרי הוא והוא נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנן (שם כא כו). ואפסל שני לחות אבנים כראשנים (דבר' י ג). ויכתב על הלחת כמכתב הראשון את עשרת הדברים (שם שם ד). ואנכי עמדתי בהר כימים הראשנים ארבעים יום וארבעים לילה (שם שם י). כי יקח איש אשה וכו' ושלחה מביתו וכו' והיתה לאיש אחר ושנאה האיש האחרון וכו' ושלחה מביתו וכו' לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה (שם כד א ד). ויספו לערך מלחמה במקום אשר ערכו שם ביום הראשון (שפט' כ כב). אך נגוף נגף הוא לפנינו במלחמה הראשנה (שם שם לט). וישבהו העם דבר כדבר הראשון (ש"א יז ל). אני ראה את מרוצת הראשון כמרצת אחימעץ בן צדוק (ש"ב יח כז). ומדוע הקלתני ולא היה דברי ראשון לי להשיב את מלכי (שם יט מד). הנה ירדה אש מן השמים ותאכל את שני שרי החמשים הראשנים ואת חמשיהם (מ"ב א יד). כעת הראשון [1]) הקל ארצה זבלון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים (ישע' ח כג). שוב קח לך מגלה אחרת וכתב עליה את כל הדברים הראשנים אשר היו על המגלה הראשנה אשר שרף יהויקים מלך יהודה (ירמ' לו כח). שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבכודראצר מלך בבל (שם נ יז). אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה (הוש' ב ט). ואתה מגדל עדר עפל בת ציון עדיך תאתה ובאה הממשלה הראשנה ממלכת לבת ירושלם (מיכ' ד ח). מי בכם הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון (חגי ב ג). גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון (שם שם ט). צדיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו (משלי יח יז). ברוכה את ליי' בתי היטבת חסדך האחרון מן הראשון (רות ג י). ושב מלך הצפון והעמיד המון רב מן הראשון (דני' יא יג). ורבים וכו' אשר ראו את הבית הראשון ביסדו זה הבית בעיניהם בכים בקול גדול (עזר' ג יב). והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם (נחמ' ה טו). ודברי דויד המלך הראשנים והאחרנים הנם כתובים על דברי שמואל הראה וכו' (דה"א כט כט). והנה דברי אסא הראשונים והאחרונים הנם כתובים וכו' (דה"ב טז יא). — בנים ראשונים, הקודמים בגיל לאחיהם: וימליכו וכו' את אחזיהו בנו הקטן תחתיו כי כל הראשנים הרג הגדוד (שם כב א). — ג) במשמ' יחסית כלפי זמנו של המדבר, קדמון, קודם לזמננו, לפני הזמן הזה: כי שאל נא לימים ראשנים אשר היו לפניך למן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ (דבר' ד לב). עד היום הזה הם עשים כמשפטים הראשנים (מ"ב יז לד). ולא שמעו כי אם כמשפטם הראשון הם עשים (שם שם מ). כי נשכחו הצרות הראשנות וכי נסתרו מעיני וכו' ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב (ישעי סה יו–יז). שבו על עונת אבותם הראשנים (ירמ' יא י). בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשנים אשר היו לפניך כן ישרפו לך (שם לד ה) אל תהיו כאבותיכם אשר קראו אליהם הנביאים הראשנים [1]) לאמר וכו' (זכרי' א ד). משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח יי' צבאות ברוחו ביד הנביאים הראשנים (שם ז יב). לא כימים הראשנים אני לשארית העם הזה (שם ח יא). אל תזכר לנו עונת ראשנים (תהל' עט ח). איה חסדיך הראשנים אדני נשבעת לדוד באמונתך (שם פט נ). כי שאל נא לדור רישון וכונן לחקר אבותם (איו' ח ח) אל תאמר מה היה שהימים הראשנים היו טובים מאלה (קהל' ז י). — ובלא שם עצם, ראשונים במשמ' בני האדם שהיו לפנים: וזכרתי להם ברית ראשנים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים (ויקר' כו מה). לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשנים בנחלתך אשר תנחל (דבר' יט יד). ובנו חרבות עולם שממות ראשנים יקוממו (ישעי סא ד). אין זכרון לראשנים וגם לאחרנים שיהיו לא יהיה להם זכרון (קהל' א יא). — ונקי' מ"ר ראשונות, במשמ' הענינים, המארעות, שנבאו עליהם ובאו מקדם או שעתידים לבוא קדם לאחרים: הראשנות מה הנה הגידו ונשימה לבנו ונדעה אחריתן או הבאות השמיענו (ישעי מא כב). הראשנות הנה באו וחדשות אני מגיד (שם מב ט). מי בכם יגיד

1) [ואולי המלה כ ע ת שיכת לחלק הקודם של הפסוק: כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת; ואף אפשר להבין כ ע ת כמו: כ׳ עתה.]

1) [מאן נביאים הראשונים, לאפוקי מחגי זכריה ומלאכי דאחרונים נינהו (רב נחמן בר יצחק, סוטה מח:).]

ואת וְרִאשֹׁנוֹת ישמיענו (שם מג ט). אל תזכרו רִאשֹׁנוֹת וקדמניות אל תתבננו הנני עשה חדשה עתה תצמח (שם שם יח–יט). זכרו רִאשֹׁנוֹת מעולם (שם מו ט). הָרִאשֹׁנוֹת מאז הגדתי (שם מח ג). — מֵרִאשׁוֹן, מזמן קדום, מלפנים: כסא כבוד מרום מֵרִאשׁוֹן מקום מקדשנו (ירמ׳ יז יב). — ד) בעל ערך וחשיבות יתרה: והנה מיכאל אחד השרים הָרִאשֹׁנִים בא לעזרני (דני׳ י יג). — ובתו״מ: אלו הן בין הפרקים, בין ברכה ראשונה לשניה, בין שניה לשמע וכו׳ (ברכ׳ ב ב). חתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון וכו׳ מעשה ברבן גמליאל שקרא בלילה הראשון שנשא, אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שחתן פטור מק״ש בלילה הראשון (שם שם ה). המדיר את חבירו שיאכל אצלו וכו׳ אוכל אצלו בשבת הראשונה (לנשואין), ובשבת שנייה וכו׳ לא יאכל עד שיעשר (דמאי ד ב). הבית הראשון (שהגיע אליו בעיר) הוא ביתו (ר׳ יהודה, מעשר׳ ב ג). ישב האחד על הפתח ולא מלאהו, ישב השני ומלאהו, השני חייב, ישב הראשון על הפתח ומלאהו ובא השני וישב בצידו, אף על פי שעמד הראשון והלך לו הראשון חייב והשני פטור (שבת יג ז). מערב אדם שני עירובין ואומר עירובי (ליום) הראשון למזרח ו(ליום) השני למערב, הראשון למערב והשני למזרח, עירובי הראשון והשני כבני עירי, עירובי השני והראשון כבני עירי (עירוב׳ ג ו). מתנה אדם על הכלכלה ביום טוב ראשון ואוכלה בשני, וכן ביצה שנולדה בראשון תאכל בשני (ר׳ יהודה, שם שם ח). הפסח נשחט בשלש כיתות וכו׳ נכנסו כת הראשונה וכו׳ יצתה כת ראשונה ונכנסה כת שנית וכו׳ כמעשה הראשונה כך מעשה השניה והשלישית (פסח׳ ה ה–ז). יצאת כת הראשונה וישבה לה בהר הבית, שניה בחיל והשלישית במקומה עומדת (שם שם י). הלכה רגל ראשון[1] לעשות בבית אביה, שחט עליה אביה ושחט עליה בעלה, תאכל במקום שהיא רוצה (שם ח א). הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים (שם שם ג). מזגו לו כוס ראשון וכו׳ (שם י ב). ארבע פייסות היו שם וזה הפייס הראשון (יומ׳ ב ב). אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים ושתיה היתה נקראת (שם ה ב). מוקירי ירושלים היו מלוין אותו עד סוכה הראשונה (שם ו ד). אין לדבר קצבה חוץ מלילי יום טוב ראשון של חג בלבד (סוכ׳ ב ו). מי שלא אכל בלילי יום טוב הראשון ישלים בלילי יום טוב האחרון (ר׳ אליעזר, שם שם). העובר לפני התיבה ביום טוב ראשון של ראש השנה השני מתקיע, ובשעת ההלל הראשון מקרא את ההלל (ר״ה ד ז). הראשונים (שבכל זוג מזוגות החכמים) היו נשיאים, ושניים להם אבות בתי דינין (חגי׳ ב ב). כל הכלים שהיו במקדש יש להם שניים ושלישים שאם נטמאו הראשונים יביאו שניים תחתיהן (שם ג ח). ואח״כ ייבם השני את אשת אחיו ומת, הראשונה יוצאה משום אשת אחיו שלא היה בעולמו והשנייה משום צרתה (יבמ׳ ב א). ספק בן תשעה לראשון ספק בן שבעה לאחרון יוציא והולד כשר (שם ד ב). שתהא כתובתה על נכסי בעלה הראשון (שם שם ד). ביאתה או חליצתה מאחיו של ראשון פוטרת צרתה (ר׳ שמעון, שם י א). אמרו לה מת בעליך ונישאת, ואחר כך אמרו לה קיים היה ומת תצא, והולד ראשון ממזר והאחרון אינו ממזר (שם שם ג). מותר בראשונה בשלישית ובחמישית ופוטרות צרותיהן ואסור בשנייה וברביעית וכו׳ ואם בא על השנייה לאחר מיתת הראשונה מותר בשנייה וברביעית ופוטרות צרותיהן וכו׳ (שם שם ה). הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מייבמין, אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה ולידתו בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה (שם יא ב). העורר על השדה והוא חתום עליה בעד וכו׳ יכול הוא שיאמר השני נוח לי והראשון קשה הימנו (אדמון, כתוב׳ יג ו). קונם אשתי נהנית לי, ואמר לא נדרתי אלא מאשתי הראשונה שגרשתי (נדר׳ ג ה). (אמר, קונם) שאיני נהנה לזה ולזה, הותר הראשון הותרו כולן (שם ט ז). אם טמא הייתי, העולה הראשונה נדבה וזו חובה, ואם טהור הייתי העולה הראשונה חובה וזו נדבה (שם ח א). משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים (סוט׳ ט יב). האשה שאמרה התקבל לי גיטי

[1] [אך עי׳ מה שנאמר על זה בהערות לערך ב. רֶגֶל.]

צריכה שתי כיתי עדים, שנים שאומרים בפנינו אמרה ושנים שאומרים בפנינו קבל וקרע, אפילו הן הראשונים והן האחרונים או אחד מן הראשונים ואחד מן האחרונים ואחד מצטרף עמהן (גיט׳ ו ג). המקדש שתי נשים בשוה פרוטה או אשה אחת בפחות משוה פרוטה אף על פי ששלח סבלונות לאחר מכאן אינה מקודשת שמחמת קידושין הראשונים שלח (קידוש׳ ג ו). שני קדרין שהיו מהלכין זה אחר זה ונתקל הראשון ונפל ונתקל השני בראשון, הראשון חייב בנזקי שני (ב״ק ג ד). גנב על פי שנים וטבח ומכר על פי שנים אחרים, אלו ואלו זוממין, הראשונים משלמים תשלומי כפל והאחרונים משלמין תשלומי שלשה (סס ז ג). אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים (ב״מ ד י). קבלה (את השדה) הימנו לשבע שנים, שנת ראשונה יזרענה פשתן (סס ט ט). הלוקח פירות שוכך מחבירו מפרית בריכה ראשונה (ב״ב ה ג). וג׳ שורות של ת״ח יושבין לפניהן וכו׳ היו צריכין לסמוך סומכין מן הראשונה, אחד מן השניה בא לו לראשונה ואחד מן השלישית בא לו לשניה (סנה׳ ד ד). באו עליה שנים, הראשון בסקילה והשני בחנק (סס ז ט). שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא (עדי׳ ח ו). וכהן שהקריב מחצה בשחרית ומת ומינו כהן אחר תחתיו, לא יביא חצי עשרון מביתו ולא חצי עשרונו של ראשון אלא מביא עשרון שלם וחוצהו ומקריב מחצה (מנח׳ ד ה). (יוצא דופן והבא אחריו) הראשון לנחלה והשני לחמש סלעים (ר׳ שמעון, בכורות ח ב). (האשה שהביאה חטאתה תור ועולתה בן יונה) הולכין אחר הראשון (בן עזאי, קני׳ ב ה). ארבעה מראות (נגעים) האלו מצטרפין זה עם זה; לפטור ולהחליט ולהסגיר, להסגיר את העומד בסוף שבוע ראשון וכו׳ (נגעי׳ א ג). הבתים מיטמאין וכו׳ בירקרק ובאדמדם בתחלה וכסוף שבוע ראשון ובסוף שבוע שני וכו׳ (סס ג ה). העומד בראשון יכבס ויסגיר (סס יא ה). הזייה ראשונה (ר׳ יהודה, פרה יב ב). ובמה אמרו דיה שעתה בראייה ראשונה, אבל בשנייה מטמאה מעת לעת, ואם ראתה הראשונה מאונס אף בשניה דיה שעתה (נדה א ו). נותנין לה לילה ראשון (ב״ש, סס י א).

הזב והזבה שבדקו עצמן ביום ראשון ומצאו טהור ובשביעי ומצאו טהור וכו׳ (סס סס ג). על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו (מכי׳ יתרו א). צרות אחרונות משכחות את הראשונות (רב יוסף, ברכי׳ יג.). מקיש (מלכים) ראשונים לאחרונים, מה אחרונים לא עשו ותלה בהם לשבח, אף ראשונים לא עשו ותלה בהן לגנאי (שבת נו:). אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה (רב יהודה, יבמ׳ סג:). כמשתה ראשונים משתה אחרונים (יהודה בר נחמני, כתוב׳ ח:). כהן אחר כהן לא יקרא משום פגמו של ראשון (ר׳ יוחנן, גיט׳ נט:). ולא היה להם לאחרונים ללמוד מן הראשונים (מדר׳ תהל׳ ב). —*אָדָם הָרִאשׁוֹן, האדם שבראו אלהים במעשה בראשית: ומלך מלכי המלכים הקב״ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחבירו (סנה׳ ד ה). כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה (ר׳ יוסי ברי חנינא, ברכ׳ לא.). כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין (ר׳ ירמיה בן אלעזר, עירוב׳ יח:). אדם הראשון חסיד גדול היה (ר׳ מאיר, סס סס). — *אֲדָר ראשון, בנגוד לאדר שני בשנה מעברת: קראו את המגילה באדר ראשון ונתעברה השנה קורין אותה באדר שני, אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא קריאת המגילה ומתנות לאביונים (מגי׳ א ד). קונם יין שאיני טועם וכו׳ עד ראש אדר עד ראש אדר הראשון, עד סוף אדר עד סוף אדר הראשון (נדר׳ ח ה). — *והיום הָרִאשׁוֹן, יום ראשון בשבוע, היום שאחר השבת: ביום הראשון (קוראים) בראשית ויהי רקיע, בשני יהי רקיע ויקוו המי׳ (תעני׳ ד ג). השיר שהיו הלוים אומרים במקדש, ביום הראשון היו אומרים לה׳ הארץ ומלואה וכו׳ (תמי׳ ז ד). — *אַשְׁמוּרָה ראשונה, השליש הראשון של הלילה: (קוראים שמע) עד סוף האשמורה הראשונה (ברכ׳ א א). בכל יום תורמים את המזבח בקריאת הגבר וכו׳ וברגלים מאשמורה הראשונה (יומ׳ א ח). משמרה ראשונה חמור נוער, שנייה כלבים צועקים, שלישית תינוק יונק

משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה (ר׳ אליעזר, דרכ׳ ג.). — *פֶּסַח ראשון, פסח שבחדש ניסן, בנגוד לפסח שני בי״ד באיר; מה בין פסח ראשון לשני, הראשון אסור בבל יראה ובל ימצא והשני מצה וחמץ עמו בבית (פסח׳ ט ג). — *מַיִם ראשונים, המים שנוטלים בהם את הידים לפני הסעודה: מוסיפין על השניים ואין מוסיפין על הראשונים (ידים א א). נטל את הראשונים למקום אחד ואת השניים למקום אחר ונפל ככר של תרומה על הראשונים טמא, ועל השניים טהור (שם ב ג). מים ראשונים מצוה ואחרונים חובה (רב יצחק בר אבין, חול׳ קה.). מים ראשונים ואחרונים חובה, אמצעיים רשות (שם שם). ראשונים נוטלין בין בכלי בין ע״ג קרקע, אחרונים אין נוטלין אלא בכלי (שם שם). מים ראשונים נוטלין בין בחמין בין בצונן, אחרונים אין נוטלין אלא בצונן (שם שם). מים ראשונים האכילו בשר חזיר, אחרונים הוציאו את האשה מבעלה (רב דימי, שם קו.). — *וּמַעֲשֵׂר ראשון, המעשר הנתן ללוי, בנגוד למעשר שני הנאכל בירושלם: אכל דמאי ומעשר ראשון שנטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שנפדו וכו׳ מזמנין עליהן, אבל אכל טבל ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו וכו׳ אין מזמנין עליהם (ברכ׳ ז א). אם הקדים מעשר שני לראשון אין בכך בלום (דמאי א ד). המקדים תרומה לבכורים, מעשר ראשון לתרומה ומעשר שני לראשון וכו׳ מה שעשה עשוי וכו׳, יקדמו בכורים שהם בכורים לכל ותרומה לראשון שהיא ראשית ומעשר ראשון לשני שיש בו ראשית (תרומ׳ ג ו–ז). אם הקדים מעשר שני לראשון אינו יכול להתודות (מע״ש ה יא). — וראשון, נק׳ ראשונה, בשמוש מקצר כתה״פ במשמ׳ כשהוא ראשון, עד שהיא ראשונה[1]) וכדו׳: יתנה (את הפאה) לעני שנמצא ראשון (פאה ד ט). הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים (פסח׳ ח ג). אם שלו נשחט ראשון הוא אוכל משלו והם אוכלים עמו משלו, ואם שלהן נשחט ראשון הם אוכלין משלהן והוא אוכל משלו, ואם אין ידוע איזה מהן נשחט ראשון או ששחטו שניהם כאחד, הוא אוכל משלו והם אינם אוכלים עמו (שם ט ט). זוג שבא ראשון בודקין אותו ראשון (ר״ה ב ו). נפל הבית עליו ועל בת אחיו ואין ידוע איזה מהן מת ראשון, צרתה חולצת ולא מתיבמת (יבמ׳ ז ד). שור שחור שיצא מביתו ראשון הרי הוא הקדש וכו׳, דינר זהב שיעלה בידה ראשון הרי הוא הקדש וכו׳, חבית של יין שתעלה בידי ראשונה הרי הקדש (נזי׳ ה א–ב). כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל (גיט׳ ה ח) נפל הבית עליו ועל אשתו, יורשי הבעל אומרים האשה מתה ראשונה ואחר כך מת הבעל, יורשי האשה אומרים הבעל מת ראשון ואחר כך מתה האשה וכו׳ (ב״ב ט ט). יחיד שמלא הי׳ חביות לקדשן קדוש אחד ונמלך לקדשן חמשה קדושין, אין כשר אלא זה שקידש ראשון (פרה ז א). וקדשתו, לכל דבר שבקדושה, לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון (תנא דבי ר׳ ישמעאל, גיט׳ נט:). — *ראשון ראשון, כל הקודם, בזה אחר זה, אף בנגוד אל אחרון אחרון: הקפת החנות אינה משמטת, ואם עשאה מלוה משמטת, ר׳ יהודה אומר הראשון הראשון משמט (שביע׳ י א). האומר לאשה התקדשי לו בזו (בתמרה זו) ובזו ובזו, אם יש שוה פרוטה בכולן מקודשת וכו׳ היתה אוכלת ראשונה ראשונה אינה מקודשת עד שיהא באחת מהן שוה פרוטה (קידוש׳ ב א). ואומר (החכם) על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון (אבו׳ ה ז). אבותיך לא נתחייבו עד שעה שקנו כולה, אבל אתם ראשון ראשון קונה ומתחייב (ר׳ יוסי בר׳ חנינא, ירוש׳ שביע׳ ו א). מעביר ראשון ראשון[1]) (תנא דבי ר׳ ישמעאל, ר״ה יז.). המערה יין נסך מחבית לבור אפי׳ כל היום כולו ראשון ראשון בטל (ר׳ יוחנן, ע״ז עג.). —*ראשון שבראשון, שבשני וכדו׳: הראשון שבראשון אין למעלה ממנו, השני שבראשון והראשון שבשני שוין, השלישי שבראשון והשני שבשני והראשון שבשלישי שוין, השלישי שבשלישי אין

1) [השוה שמוש כזה בצרפתי, le premier, la première.]

1) [רש״י: ראשון, עון שבראשונים הבאים לחתם (לכף המאזנים) מעבירו ושומטו.]

לטמא ממנו (מנח' ח ה). — *ראשון לטמאה, התולדה הראשונה במעלה לאב הטמאה: האוכל שנטמא באב הטומאה ושנטמאו בולד הטומאה מצטרפין זה עם זה לטמא כקל שבשניהן, כיצד, כחצי ביצה אוכל ראשון וכחצי ביצה אוכל שני שבללן זה בזה שני, וכו', כביצה אוכל ראשון וכביצה אוכל שני שבללן זה בזה ראשון (טהר' א ה). כביצה אוכל ראשון וכביצה אוכל שלישי שבללן זה בזה ראשון, חלקן זה שני וזה שני, שאף השלישי שנגע בראשון נעשה שני (שם שם ו). ר"א אומר האוכל אוכל ראשון ראשון, אוכל שני שני, אוכל שלישי שלישי, ר' יהושע אומר האוכל אוכל ראשון ואוכל שני שני (שם ב ג). הראשון והשני שבתרומה טמאים ומטמאים, השלישי פוסל ולא מטמא, והרביעי נאכל בנזיד הקדש (שם שם ד). הראשון שבקדש ושבתרומה ושבחולין מטמא שנים ופוסל אחד בקדש, ומטמא אחד ופוסל אחד בתרומה, ופוסל את החולין (שם שם ז). — *וראשון בדרגת הקרבה במשפחה: אמר רב. אחי אבא לא יעיד לי הוא ובנו וחתנו, אף אני לא אעיד לו אני ובני וחתני, ואמאי, הו"ל שלישי בראשון, ואנן שני בשני תנן, שני בראשון תנן, שלישי בראשון לא תנן (סנה' כח). — *וראשון, במשמ' הגדול, ראשון שבגנבים, הגדול שבהם: שבעה גנבין הם, הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות (מכי', מסכ' דנזיקין יג). — *כלי ראשון [1], כלי הבא ישר מן האש: מתקיף רב ששת סוף סוף צונן בצונן הוא, אמר אביי גזירה שמא יעלה באילפס רותח, סוף סוף כלי שני הוא וכלי שני אינו מבשל, אלא גזירה שמא יעלה באילפס ראשון (חול' קד:). — ובצרופים, *חסידים הראשונים, דורות הראשונים במשמ' בני הדורות הקודמים שבימי הבית: חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים (ברכ' ה א). לא שנו אלא בדורות הראשונים שאין בנות ישראל פרוצות בכשפים וכו' (ר"ש בן יוחי, עירוב' קד:). בוא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים, דורות הראשונים

1) [בדבור ובספרות משתמשים היום בצרוף זה אף בהשאלה במשמ' מקור ראשון בכלל.]

מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון כדי לחייבם במעשר, דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות ודרך קרפיפות כדי לפוטרן מן המעשר (משום ר' יהודה בן אילעי גיט' פא.). דורות הראשונים ב"ש, דורות האחרונים ר' דוסא (משמו, שם שם). — *ראשונים במשמ' זו: תורת הראשונים לא היה לא ה"א שלהם ולא מ"ם שלהם סתום (ר' ירמיה בשם ר' חייה בר בא ורבי קיימון, ירוש' מגי' א ט). אם ראשונים בני מלאכים אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים אנו כחמורים, ולא כחמורו של ר' חנינא בן דוסא ושל ר' פנחס בן יאיר אלא כשאר חמורים (רבא בר זימונא, שבת קיב:). לבם של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים כפתחו של היכל וכו' ראשונים ר"ע, אחרונים ר' אלעזר בן שמוע (ר' יוחנן, עירוב' נג.). טובה צפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים (הוא, יומ' ט:). ראשונים גדולים או אחרונים גדולים (שם שם). הראשונים חרשו וזרעו וכו' ואנו אין לנו פה לאכול (ר' שמואל בר נחמן, שקל' יג:). — *משנה ראשונה, ההלכה כפי שנשנתה בראשונה: היבם אינו מאכיל (את יבמתו לפני הנשאה לו) בתרומה וכו' זו משנה ראשונה, ב"ד של אחריהן אמרו אין האשה אוכלת בתרומה עד שתכנס לחופה (כתוב' ה ג). ואינו חייב (הנזיר) עד שיאכל מן הענבים כזית, משנה ראשונה עד שישתה רביעית יין (נזי' ו א). לקח מסיקריקון וחזר ולקח מבע"ה מקחו בטל וכו' זו משנה ראשונה, ב"ד של אחריהם אמרו הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע (גיט' ה ו). זו משנת ר"ע, אבל משנה ראשונה וכו' (ר' יוסי, סנה' ג ד). העיד רבי צדוק על ציר חגבים טמאים שהוא טהור, שמשנה ראשונה חגבים טמאים שנכבשו עם חגבים טהורים לא פסלו צירן (עדי' ז ב). — *לשון ראשון, בנגוד אל לשון אחרון, מה שנאמר קדם [1]; אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון (מכי', מס' דפסחא ב; שם שם ג; שם שם ח; שם בחדש ח; ספרי במד' כג; שם שם קכט). אין עליך לדון בלשון האחרון אלא כלשון הראשון

1) [שונה מזה הוא שמוש הצרוף הארמי שבבבלי: לישנא קמא, לישנא בתרא; עי' בכר, Exeg. Term. II, עמ' 105].

(מכי' מס' דפסחא ה; ספרי במד' כד). באומר תחול זו ואחר כך תחול זו דברי הכל תפום לשון ר א ש ו ן (ר' יוחנן, תמורה כו.). ועי' אחרון. — *ראשונות, במשמ' שלש הברכות הראשונות בתפלת העמידה: לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בג' ר א ש ו נ ו ת ולא בג' אחרונות אלא באמצעיות (רב יהודה, ברכ' לד.). ר א ש ו נ ו ת דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו, אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו (ר' חנינא, שם לד.). — *דברות ראשונות, עשרת הדברים שבספר שמות: בדברות ה ר א ש ו נ ו ת נאמר עבדך ואמתך ובהמתך, ובדברות האחרונות נאמר ושורך וחמורך וכל בהמתך (ר' יוסי בשם ר' ישמעאל, ב"ק כד:). — ונק' רִאשֹׁנָה סתה"פ, במשמ' מקומית, בראש כלם, לפניהם, voran; en avant; in front: וישם את השפחות ואת ילדיהן רִאשֹׁנָה ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף אחרנים (בראש' לג ב). שבעת שרי פרס ומדי ראי פני המלך הישבים רִאשֹׁנָה במלכות (אסת' א יד). — ובמשמ' זמנית, קדם לכל, zuerst; avant tout; first: זה יצא רִאשֹׁנָה (בראש' לח כח). והביא אתם אל הכהן והקריב את אשר לחטאת רִאשׁוֹנָה (ויקר' ה ח). כל הפקדים למחנה יהודה וכו' רִאשֹׁנָה יסעו (במד' ב ט). ויהי לבני אהרן ממשפחות הקהתי מבני לוי כי להם היה הגורל רִאישֹׁנָה (יהוש' כא י). בחרו לכם הפר האחד ועשו רִאשֹׁנָה כי אתם הרבים (מ"א יח כה). —ועם ב היחס, בָּרִאשֹׁנָה, במשמ' זו: ויסעו בָּרִאשֹׁנָה על פי יי' ביד משה (במד' י יג). ויסע דגל מחנה בני יהודה בָּרִאשֹׁנָה לצבאתם (שם שם יד). כי הרג תהרגנו ידך תהיה בו בָּרִאשׁוֹנָה להמיתו ויד כל העם באחרנה (דבר' יג י). יד העדים תהיה בו בָּרִאשֹׁנָה להמיתו ויד כל העם באחרנה (שם יז ז). אך עשי לי משם עגה קטנה בָּרִאשֹׁנָה והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרנה (מ"א יז יג). ויצאו נערי שרי המדינות בָּרִאשֹׁנָה (שם כ יז). והושע יי' את אהלי יהודה בָּרִאשֹׁנָה (זכרי יב ז). — ובמשמ' יחסית, קדם לזמנו של המדבר: וילך למסעיו וכו' אל מקום המזבח אשר עשה שם בָּרִאשֹׁנָה (בראש' יג ג–ד). והיה כי יצאו לקראתנו כאשר בָּרִאשֹׁנָה ונסנו לפניהם (יהוש' ח ה). ולא יסיפו בני עולה לענותו כאשר בָּרִאשֹׁנָה (ש"ב ז י). כל אשר שלחת אל עבדך בָּרִאשֹׁנָה אעשה (מ"א כ ט). לכו נא אל מקומי אשר בשילו אשר שכנתי שמי שם בָּרִאשׁוֹנָה (ירמ' ז יב). —לְמִבָּרִאשׁוֹנָה, במשמ' כזו: כי לְמַבָּרִאשׁוֹנָה [1]) לא אתם פרץ יי' אלהינו בנו כי לא דרשנהו כמשפט (דהי"א יה יג). — לָרִאשֹׁנָה במשמ' זו: ויקרא שם המקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר לָרִאשֹׁנָה (בראש' כח יט). ואולם ליש שם העיר לָרִאשֹׁנָה (שפט' יח כט). — ובהשואה לזמן הקודם, כָּרִאשׁוֹנָה, כְּבָרִאשׁוֹנָה: ואתנפל לפני יי' כָּרִאשֹׁנָה ארבעים יום וארבעים לילה (דבר' ט יח). נגפים הם לפנינו כְּבָרִאשֹׁנָה (שפט' כ לב). ותשב יד המלך אליו ותהי כְּבָרִאשֹׁנָה (מ"א יג ו). ואשיבה שפטיך כְּבָרִאשֹׁנָה ויעציך כבתחלה (ישע' א כו). ותשבתי את שבות יהודה ואת שבות ישראל ובנתים כְּבָרִאשֹׁנָה (ירמ' לג ז). כי אשיב את שבות הארץ כְּבָרִאשֹׁנָה (שם שם יא). למועד ישוב ובא בנגב ולא תהיה כָּרִאשֹׁנָה וכאחרונה (דני' יא כט). — ובתו"מ, בָּרִאשׁוֹנָה: ב ר א ש ו נ ה היו אומרים, מלקט אדם עצים וכו' משרבו עוברי עבירה התקינו שיהא זה מלקט וכו' (שביעי' ד א). ב ר א ש ו נ ה היו שולחין אצל בעלי בתים וכו' עד שבא ר' עקיבא ולמד וכו' (ר' יהודה, מע"ש ה ח). ב ר א ש ו נ ה כל מי שיודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו, נמנעו מלהביא, התקינו שיהו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע (בכורים ג ז). ב ר א ש ו נ ה היו מקבלין עדות החדש מכל אדם, משקלקלו המינין התקינו וכו' (ר"ה ב א). ב ר א ש ו נ ה היה עושה בית דין במקום אחר ומבטלו, התקין רבן גמליאל הזקן שלא יהיו עושין כן (גיטי ד ב). ב ר א ש ו נ ה שהיו מתכוונין לשם מצוה, ועכשיו שאין מתכוונין לשם מצוה וכו' (בכורות א ז). ב ר א ש ו נ ה היו אומרים, שלשה כלים ניטלין בשבת וכו' (שבת קכג:). ב ר א ש ו נ ה היו כותבין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה (רב יהודה, כתוב' פב:). ב ר א ש ו נ ה כל מי שמצא אבידה היה מכריז עליה שלשה רגלים (ב"מ כח:). — ובסהמ"א: כל מקום שיש ר א ש ו ן ב ר א ש ו ן ושני בשני פסולין

---

[1]) [יש מציעים: לָמָה בָרִאשׁוֹנָה וכו', אך כנראה הכונה המדיקת: למאז בראשונה.]

(לעדות) מן התורה, שלישי בראשון פסול מן החכמים, שלישי בשני בשר (והזהיר, ויקר׳ כז., לו). וכן פסק רב שרירא גאון משום הראשונים שהלכה בר׳ יוסי (רי״ף, סנה פרק ד, וילנא כג :). כמו שהיה אומר סקראט הראשון לעם (ר״י א״ח, כוזרי ה יד). והנה אם שמת תנועה באות הראשון תסובבנו עם כל התנועות (ראב״ע, ספר השם, פרק ז, קצול׳ קונטר׳). האחים זה עם זה וכו׳ הרי הן ראשון בראשון, ובניהם זה עם זה שני בשני (רמב״ם, עדות יג ג). ובחרו ג״כ מדעות הפילוסופים הראשונים (ר״ש א״ת, מו״נ א עא). כל המדברים הראשונים מן היונים המתנצרים ומן הישמעאלים וכו׳ (שם שם). כי כל מזג מקבל התוספת והחסרון והוא יתחדש ראשון ראשון והצורות אינם כן שהם לא יתחדשו ראשון ראשון (שם ב יג). מתוך שרדף אחריהם גלגל עליו המקום ראשונות ואחרונות (מדה״ג, שמות יג יז, הופמן 130). וכבר אמר הראשונים שהקנאי רע מן החמדן (כי״א מודינה למה לדיק ז). שהיה נשוי לבת בן אחותי שהיה עמי שלישי בראשון ע״י בעל כאשתו (פרחייא, שו״ת תורת חסד קיט). — ואמר הפייטן: אנובב בפה ולשון הלל ביום ראשון להעריץ לאל אחרון, וראשון (כ״א קליר, אנובב, קרוצ׳ א סכות). לחדשו לראשון כמראשון לנצורי כאישון אהלל בפה ולשון למרום וקדוש (הוא, לחדשי, קרוצ׳ ב סכות). —ואמר המשורר: השם אשר נכתב ולא נקרא הוסף בתוכו אות כמספרו, האחרון דודי והראשון בו שם שמו הרם לאמירו (ראב״ע, חידה על שם יהודה, כהנא א, 103). לא הוא שמו נקרא אחרון ולא ראשון כי אם למבראשונה בלי לשון (הוא, חידה, שם שם, 105). — °רגלים ראשונות, במשמ׳ רגלים קדמיות של הבהמה: בהמה שיש לה חמש רגלים או שלש אם חסר ויתר ברגליה אחרונות טריפה ואם בראשונות[1]) כשר (הלכ׳ פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 146). — °וראשון מ״ר ראשונים, בנגוד אל אחרון, אחרונים, פוסק מפוסקי ההלכה המסכמים שקדמו לשלחן הערוך; נוהג בספרי ההלכה.

[1]) [בבבלי (חולי׳ כח :): ל״ש אלא שחסר ויתר ביד, אבל חסר ויתר ברגל טרפה.]

—°ונביאים ראשונים במשמ׳ ספרי המקרא הספוריים, יהושע שפטים שמואל ומלכים, נוהג בספרות[1]). — °ובפילוסופיה, ראשון כתאר לאלהים שהוא ראשון לכל דבר: שמה שעמד עליו דעת הפילוסופיא האמתית בתארי הראשון ית׳ וכו׳ (אמו״ר לראב״ד ב ו א, 81). אמנם הראשון ית׳ וית׳ הנה אין דבור בו (שם שם. 90). וטיח דברים ושבושים עצומים נגד הראשון ית׳ וית׳ (שם שם). —°איכויות ראשונות, חֹם קֹר לחות ויֹבש, עי׳ אֵיכוּת. — °הַנָּחָה ראשונה, המשמעות העקרית, המקורית, של המלה כמונח, וענין ראשון, עקר המֻשג שמדֻבר עליו: עבר, ענינו הראשון הוא בענין העתק הגוף במקום, ועיקר הנחתו הראשונה לתנועת בעלי חיים על רוחק אחד ישר (ר״ש א״ת, מו״נ א כא). — °חֹמר ראשון, החמר שממנו נתהותה כל המציאות, Hyle, עי׳ א. חֹמֶר. —°ידיעות ראשונות, כמו מֻשכלות ראשונים: אחר כן יגיע בהדרגה אל הידיעות הראשונות (אמו״ר לראב״ד ג ד א). — ובקצור, ראשונות: וכבר הסכימו העם לקרוא שכל האדם קודם הגיעו הראשונות אליו שכל בכח, ולקראת אותו אחר הגיע לו הראשונות שכל בפועל (שם א ז, 37). — °כַּוָּנָה ראשונה: כאלו הם תחבולה שעשה השם לנו להגיע אל כוונתו הראשונה (ר״ש א״ת, מו״נ ג לב). — °מֵנִיעַ רִאשׁוֹן, כנוי לאלהים, עי׳ מֵנִיעַ. — °מָצוּי רִאשׁוֹן, כנוי לאלהים, עי׳ מָצוּי. — °מֻשְׂכָּל רִאשׁוֹן, מה שאין לפקפק בו ושאינו צריך לראיָות, Axiom(e), עי׳ מֻשְׂכָּל. — °מָשָׁל ראשון, כמו הנחה ראשונה: שהנביאים וכו׳ ידברו בשמות המשתתפים ובשמות שאין הכוונה בהם מה שיורו במשלם הראשון (ר״ש א״ת, מו״נ ב כט). — °סִבָּה ראשונה, עִלָּה ראשונה, עי׳ סִבָּה, עִלָּה. — °עֶצֶם ראשון, עי׳ עֶצֶם. —°שֵׂכֶל ראשון, עי׳ שֵׂכֶל. — °רִאשׁוֹן במשמ׳ הַנָּחָה קודמת: והוא שיהיה ענין סתום קשה לציירו, יצטרך לזכרו או ללקחו הקדמה בביאור ענין קל הציור, צריך שיוקדם בלמוד לפני הראשון ההוא (ר״ש א״ת, מו״נ, פתיח׳). —°רִאשׁוֹנֵי הכמות: ראשוני הכמות לא יתחלקו, כלומר הנקודה הקו והשטח (רס״ע

[1]) [בשמוש הקדום המקראי והתלמודי נביאים ראשונים הם הנביאים הקדומים שעד גלות בבל.]

פלקירא, הנפש, 14). — *דַק ראשוֹן, ובקצור רִאשׁוֹן במשמ' אחד מששים במעלה ממעלות הזוית או בשעה: וכל מעלה ששים דקים ר א ש ו נ י ם וכל ר א ש ו ן ששים שניים וככה עד עשיריים (ראב"ע, ראשית חכמה א). והנה אם היה מחץ השלישית י' שהוא ג' מעלות ושלישית מעלה יהיה מרובע חצי היתר כ"ב מעלות גם י"ג ר א ש ו נ י ם ושליש ר א ש ו ן, ושרשו ד' מעלות גם מ"ב ר א ש ו נ י ם נו"ן שניים ול"ד שלישיים (הוא, ספר הפס ו, קבול' קונטרי'). והנה אין בינינו ובין חכמי המדות רק ר א ש ו ן א' באלכסון שהוא ק' וכו' (פס פס). — *רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן, תאר לראש הרבנים הספרדיים בארץ ישראל. — *בְּרֹאשׁ וְרִאשׁוֹנָה, במשמ' בראש הכל, נוהג בדבור.

ב. **רִאשׁוֹן** [1], ס"ז, — מתנה, דבר הנתן חנם ללא תמורה, Geschenk; cadeau, present: רִאשׁוֹן לציון הנה הנם ולירושלם מבשר אתן (ישע' מא כז). — ותס"פ רִאשְׁנָה, רִאשׁוֹנָה בְּרִאשְׁנָה, במשמ' חנם אין כסף: כי כה אמר יי' חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו וכו' מצרים ירד עמי בָרִאשְׁנָה לגור שם ואשור באפס עשקו (פס נב ג–ד). כי לי איים יקוו ואניות תרשיש בָּרִאשְׁנָה להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם (פס ס ט). הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם עונותיכם וכו' ומדתי פעלתם רִאשְׁנָה על חיקם (פס סה ו–ז). ושלמתי רִאשׁוֹנָה משנה עונם וחטאתם (ירמ' יו יח).

***רִאשׁוֹנוּת**, ס"נ, — תכונת מי שהוא ראשון וקדמון לכל דבר: ואלו הדברים כלם שקר בראשון, כי הוא יפיל ר א ש ו נ ו ת ו וקדמותו וישים זולתו קודם ממנו סבה למציאותו (התחלת הנמצאים לאלפראבי, הוצ' פיליפובסקי, 14–15).

רִאשׁוֹנִי, ס"ז, רק נק' רִאשֹׁנִית [2], — כמו ראשון: הדבר אשר היה על ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הרבעית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה היא השנה הָרִאשֹׁנִית לנבוכדראצר מלך בבל (ירמ' כה א). — ובתו"מ: לבן מלך שאמר לו אוהבו אביך עתיד להכותך וכו' ובאחרונה אתה חוזר ומבקש הימנו והוא מקבלך, אלא אם תשמע לי עשה את האחרונית ר א ש ו נ י ת ולך אצלו ובקש הימנו והוא מקבלך ונשתכרת המכות (פסיק' רב', סוכה ישראל, אים סלוס, קסג:). — ובפהמ"א: וכה אמר שלמה יי' קנני ראשית דרכו ושם כתוב כל מלה קדמונית להודיע שהיא ר א ש ו נ י ת (ראב"ע, הקד' ב לפרושו על התורה, כהנא ב, 81). — ואמר הפיטן: שבועה זכור וברית קדמונית וכו' רצה להחזיר חבה ר א ש ו נ י ת (גרשום ברבי יהודה, אמנם אנחנו, סליח' ד עפי"מ). — *ובמשמ' מתכונת הדבר הראשון, primär; -aire; -ary: כי אחר המחקר יוצא לנו ההכרח להודות בחמימות והקרירות והלחות והיבשות ושהם איכיות ר א ש ו נ י ו ת (כ"י א"מ, כוזרי ה יד). אבל המקרים כולם אמנם הם נשואים נשיאות ר א ש ו נ י ת על העצם בשוה (ר"מ א"ת, מו"נ א עג). כי תנועת ההעתקה היא הקודמת שבתנועות והר א ש ו נ י ת [1] שבהם בטבע (פס ב, ההקדמה הי"ד). שהגשמים הרפואיים לפעמים ימזגו מיסודות מתנגדים פעם המזגה ראשוניית ופעם המזגה אינה ראשוניית (קאנון ב א ג). מציאות ר א ש ו נ י ת (אהרן הקראי, עץ חיים ד) — *ומספר ראשוני, מספר גדול מן היחידה שאין לפרקו לגורמים קטנים ממנו, כמו 2, 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, ועוד הרבה לאין סוף, Primzahl; nombre premier; prime number.

רְאָשׁוֹת, מ"כ מן רַאֲשָׁה, רְאָשָׁה [2], ס"נ, במשמ' א. ראש, מלה שהניחוה קצת המדקדקים: ויקח דוד את החנית ואת צפחת המים מְרַאֲשֹׁתֵי שאול וילכו להם (ש"א כו יב).

***רָשׁוּת** [3], ס"נ, — מעמד מי שהוא עומד בראש המדינה וכדו', שלטון בראש, Herrschaft;

---

[1] [עי' שרש ב. ר א ש, הערה, ראָשָׁה, הערה.]

[2] [לדעת אחרים אין רִאשֹׁנִית אלא צורת נקבה מן רִאשׁוֹן על יד רִאשׁוֹנָה, וכן דברי ריב"ג בס' השרשים: בראשון באחד לחדש בחדש שהוא תחלה, והנקבה השנה הראשנית ע"כ.]

[1] [ס"א: והראשונה.]

[2] [ואלה דברי רד"ק (מכלול, דקדוק השמות, ליק, קטז:): מראשותי שאול, יאמר האחד ממנו רְאָשָׁה על משקל קערה או רַאֲשָׁה על משקל נערה, ע"כ. וכן דעת המחבר לפי דבריו בערך מְרַאֲשׁוֹת.]

[3] [היא המלה רָשׁוּת שבתו"ם, עי' שם, וכתב

autorité ; authority : לא נתנדה ר"ע אלא ראש גדר חית ושלח רבן גמליאל והעבירו מראשותו[1] (כ' יסודי הכמהוס, ירוס' כ"ה ה ו).—ובסהם"א : מאס בראשות[2] ובחל ברבנות (הרה לדיקים פל הקרהים). שיהיו הפעלים והמנהגות השלמים מונחים באומות ותמדינות על סדר שלם וכו' זה לא יתכן אלא בראשות שיהית מחזק ומיטיב אלו הפעלים והמנהגות וכו' ושזת הראשות לא ישלם אלא במלאכה וקניין וכו' והראשות על שני פנים, ראשות מוחזק במדינות הפְעלים והמנהגות והקניינים הבחירים וכו' והוא הראשות השלם והאומות המשועבדות לזה הראשות הם המדינות החסידות, והשני ראשות מוחזק במדינות הפעלים והיצירות אשר יושג בהם מה שיחשבו שהוא הצלחה מבלתי שיהיה כן והוא הראשות הסכלית, וזה הראשות נחלק לחלקים רבים ויקרא כל אחד בכוונה אשר יכוין אותה ויהיו על מספר הדברים אשר הם התכליות והכוונות אשר בעבורם יבוקש זה הראשות, ואם יבוקש בעבור הממון יקרא ראשות השפלות ואם יבוקש בעבור הכבוד יקרא ראשות הכבוד (רש"ט פלקירה, ראשית חכמה ב ט, 56–57). ואחר כך אספר במה הסבות והדרכים אשר בעבורם איפשר שיתהפכו הראשיות השלימים וחוקי המדינות החשובות אל המנהגות והקניינים הסכליים וימנה עמהם מיני הפעלים אשר עמם ישמרו המדינות הראשיות השלימות (שם, 57). כי אותם אשר ראשותם סכלית אין צריך שיקראו אותם מלכים בשום פנים (שם, 58). ואלה ההנהגות כלם המכוון בנימוסים המונחים בהם הוא המדינה והכל לא האיש אם המדינה הקבוצית הנה היא אשר תהיה הראשות. בה בהזדמן לא בחק ראוי אחר שאין בזאת המדינה יתרון לאחד על האחד ואם פחיתות הראשות הוא אשר יתמנו בו הממונים על המדינה בהנחת המסים והעלות על צד שיגיע קבוץ הממון לראש הראשון וכו' ואם הנהם חלק מקבוץ הממון היה ראשיות קבוץ

רש"ט פלקירא (ראשית חכמה ב, 27) : ואני אומר כי אל תתודע לראשות (אבות א י) שהוא מראש ויצטרך להיותו באל"ף והענין מורה על זה כי הוא כמו אל הממשלה.]

[1] [כצ"ל. בדפוס : מראשיתו.]

[2] מנקד : בּרִאשׁוּת.]

הממון ואם לאו היה ראשיות הנצחון והיו במדרגת העכד לראש הראשון וכו' (ר"י מסיר ליאון, נפת צופים ב יז, 105). שכאשר אחז אחד הראשות והעושר חשב שהוא טוב אחר שהיו שני אלו מן הדברים הראוים לטובים (שם ג יז, 131). אינו רשאי שום אחד מהם לנהוג ראשות וטובות עד שיבררו בסדר הקהל (פנקס קראקא, שנת שמג).

רָאשִׁי[1]), ת"ז, — מי שהוא ראש ועקר של דבר עקרי, principal ; hauptsächlich, Haupt–; :

יֵאמר ראש וראשיי לכל מי שיתואר בפעל מה והוא בפעל ההוא מסתפק בו בעצמותו, בלתי צריך לזולתו (ס' הגדרים). וכמו שבגוף האדם אברים ראשיים ואברים שהם תחת יד הראשיים, צריכים בעמידתם להנהגת האבר הראש אשר ינהיגם, כן בעולם בכללו חלקים. ראשיים, שהוא הגשם החמישי והמקיף, וחלקים שתחת יד הראשיים, צריכים למנהיג, והם היסודות ומה שהורכב מהם (ר"ש א"ה, מו"נ א עב). וכמו שיש טבע משרת אל טבע וטבע ראשי וכו', כמו כן נמצאת נפש ראשית וכו' ונפש אחרת משרתת (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ג ג, 86). וכמו שהבדיל בחכמה הטבעית בין הטבע הראשי ובין הטבע שהוא משרת או כלי וכו' (שם שם). כי הפועל האחד במה שהוא אחד אי אפשר שיהיה בעצמות כי אם ספועל אחד האלהים, אם לא היה קצתם משרת לקצת כמו הענין במלאכה הראשיית עם מלאכות המשרתות לה (רלב"ג, מלחמות השם א ו). ואולם על דרך האמת הנה המלאכה הראשיית היא הפועלת בזה, כי תישיר המלאכה אשר תחתיה באופן שיהיה בו נאות מה שיתחדש ממנה למלאכה הראשיית (שם שם). שכל האברים מצטרכים לקיום האיש ואעפי"כ יש לקצתם מדרגות ראשיות על קצת (ר"י אלבו, עקרים א ו). ומדרגותיה (של התורה האלהית) משאר התורות והנימוסים כמדרגות המלאכה הראשיית לשאר המלאכות המשרתות לה (שם שם). אין ספק שאמונת גלגול הנפשות היא אמונה יסודיית וראשיית לבעלי ידיעה זו (ר"י"א מודינא, ארי נוהם

[1] [כך הנקוד הנהוג, וכך נכון על פי דגמת שמאל — שְׂמָאלִי, ימין — יְמָנִי וכדו'.]

יח, 32). או תשים איזה כלי ראשיו מהאורג או תופר או בונה או כותב ויזכירוך המלאכה (הוא, לב האריה ג 7).

רָאשִׁיּוּת, ש"נ, — תכונת מי שהוא ראשי ועקרי לגבי דברים אחרים: שהלב אין לו ראשיות כלל או שהוא ראשיי לכל הכחות כלם (רשב"ץ דורן, מגן אבות, חלק יעקב ד, מה:). על כן גזר (גלינוס) שהמוח יש לו ראשיות אל החוש והתנועה, וארסטו יודה זה, אלא שאומר שזהו ראשיות חלקי, אבל הראשיות המוחלט הוא בלב וכו', וכן יחלוק ארסטו על וכו' חוש המשוש וחוש הטעם שאין למוח בהם ראשיות כלל וכו' (שם שם, מט:). הלא תראה כי אפלטון טעה בזה טעות גדולה ואמר על המגונה שהוא נאה כי אמר שראוי שיהיו הנשים במדינה משותפות לבעלי ראשיות א', כאלו תאמר נשי השרים משותפות לכל השרים ונשי הסוחרים לכל הסוחרים וכן נשי בני אומנות א' משותפות לכל בני האומנות ההיא (ר"י אלבו, עקרים א ח). כי כמו שהראש במדינה ימנה אנשים על ראשיות מה כפי שלמותם והשגתם וכו' כן הש"י ימנה כל א' מן המלאכים על ענין מיוחד וכו' (שם ב יב).

רֵאשִׁית[1], רֵשִׁית, ש"נ, כנ' רֵאשִׁיתְךָ, רֵאשִׁתוֹ, רֵאשִׁיתוֹ, רֵאשִׁיתָהּ, רֵאשִׁיתָם, — התחלה של דבר, תחלת דבר, Anfang; commencement; beginning, רֵאשִׁית השנה, תחלת השנה: עיני יי' אלהיך בה מֵרֵשִׁית השנה ועד אחרית שנה (דבר' יא יב). —רֵאשִׁית ממלכתו של מלך, המקום הראשון למלכותו: ותהי רֵאשִׁית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה בארץ שנער (בראש' י י). — ובמשמ' תחלת זמן מלכותו[2]: בְּרֵאשִׁית ממלכות יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה (ירמ' כו א). ויהי בשנה ההיא בְּרֵאשִׁית ממלכת צדקיה מלך יהודה בשנת הרבעית בחדש החמישי (שם כח א). אשר היה דבר יי' אל ירמיהו הנביא אל עילם בְּרֵאשִׁית מלכות צדקית מלך יהודה (שם מט לד).—ובקצור רֵאשִׁית, ועם אותיות היחס בְּרֵאשִׁית במשמ' בראשית כל דבר, מֵרֵאשִׁית במשמ' מראשית כל דבר: בְּרֵאשִׁית[1] ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראש' א א). מגיד מֵרֵאשִׁית אחרית ומקדם אשר לא נעשו (ישע' מו י). — וְרֵאשִׁיתוֹ של אדם, שנותיו הראשונות: והיה רֵאשִׁיתְךָ מצער ואחריתך ישגה מאד (איו' ח ז). ויי' ברך את אחרית איוב מֵרֵאשִׁיתוֹ (שם מב יב). — ושל פרי, הימים הראשונים להבשלתו: כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בְּרֵאשִׁיתָהּ ראיתי אבותיכם (הוש' ט י). — רֵאשִׁית דבר בנגוד אל אחריתו, התחלה: טוב אחרית דבר מֵרֵאשִׁיתוֹ (קהל' ז ח). — רֵאשִׁית גוים במשמ' הגוי הקדום ביותר: רֵאשִׁית גוים[2] עמלק ואחריתו עדי אבד (במד' כד כ). הוי השאננים בציון והבטחים בהר שמרון נקבי רֵאשִׁית הגוים ובאו להם בית ישראל (עמו' ו א). — רֵאשִׁית חטאת, מקום התחלת החטא: רתם המרכבה לרכש יושבת לכיש רֵאשִׁית חטאת היא לבת ציון כי בך נמצאו פשעי ישראל (מיכ' א יג). — רֵאשִׁית מדון, התחלת הריב: פוטר מים רֵאשִׁית מדון[3] ולפני התגלע הריב נטוש (משלי יז יד). — וְרֵאשִׁית חכמה, תחלת כל חכמה: רֵאשִׁית חכמה יראת יי'[4] (תהל' קיא י). יראת יי' רֵאשִׁית דעת (משלי א ז). רֵאשִׁית חכמה[5] קנה חכמה

[1] [עי' בהערות הבאות.]

[2] [באשורי בא הצרוף המקביל לכך ריש שַׁרּוּתִ בעקר במשמ' מיוחדת: חדשי המלכות הראשונים של מלך עד ראש השנה, שלא נחשבו לו כשנת מלכות ראשונה, הואיל וכבר נחשבה תחלת השנה הזאת במנין שנות מלכותו של המלך הקודם. אך בעברי פרוש הצרוף (הבא כס' ירמ' בלבד) הוא כללי, זמנו הראשון של מלך עד לכמה שנים בכלל, כגון: בְּרֵאשִׁית ממלכת צדקיה מלך יהודה בשנה הרבעית (ירמ' כח א).]

[1] [כאמור בהגדרה, מצד הענין אין ראשית (וכן אחרית וסוף) אלא בסמיכות אל דבר, ובְרֵאשִׁית הוא קצור לשוני במקום בראשית כל דבר וכדו', כמו שגם בסוף, לבסוף, קצורים הם במקום בסוף הדברים וכדו', אך מצד הדקדוק בראשית, (ל)בסוף, צורות של נפרד הן ולא של סמיכות (כמו שסברו רש"י ואחרים).]

[2] [השוה גם ראש הגוים בערך א. ראש.]

[3] [עי' ב. פָּטַר, הערה בעמ' 4900.]

[4] [תמורת זה במקום אחר: תְּחִלַּת חכמה יראת יי' (משלי ט י), יראת יי' מוסר (צ"ל מוּסַד במשמ' יסוד והתחלה) חכמה (שם יח לג), הן יראת יי' היא חכמה (איוב כח כח).]

[5] [אמנם כאן בא ראשית חכמה במשמ' אחרת,

(סס ד ז). — רֵאשִׁית אוֹן, ראשית בַּת התולדה, בן בכור: ראובן בכרי אתה כחי וְרֵאשִׁית אוני (ברא״ש׳ מט ג). כי את הבכר בן השנואה יכיר וכו׳ כי הוא רֵאשִׁית אנו לו משפט הבכרה (דבר׳ כא יז). ויך כל בכור במצרים רֵאשִׁית אונים באהלי חם (תהלי׳ עח נא). ויך כל בכור בארצם רֵאשִׁית לכל אונם (סס קה לו). —רֵאשִׁית דרכו, ראשית מעשה: יי׳ קנני רֵאשִׁית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח כב). הוא רֵאשִׁית דרכי אל העשו יגיש חרבו (איוב מ יט). — רֵאשִׁית גבורה: הנני שובר את קשת עילם רֵאשִׁית גבורתם (ירמ׳ מט לה).—ב) ובמשמ׳ החלק הטוב והמֻשבח[1], ראשית התבואה, ראשית השמנים, ראשית הארץ, ראשית החרם: ויקח העם מהשלל צאן ובקר רֵאשִׁית החרם לזבח ליי׳ אלהיך בגלגל (ש״א יה כא). קדש ישראל ליי׳ רֵאשִׁית תבואתה (ירמ׳ ב ג). ולא ימכרו ממנו ולא ימר ולא יעבור רֵאשִׁית הארץ כי קדש ליי׳ (יחזק׳ מח יד). השתים במזרקי יין וְרֵאשִׁית שמנים ימשחו (סס סס ו). כבד את יי׳ מהונך וּמֵרֵאשִׁית כל תבואתך (משלי ג ט). — ג) רֵאשִׁית הפרי, ראשית בכורים, ראשית הקציר, הפרות הראשונים שבכרו ושנקצרו, הבאים כקרבן בכורים במקדש, וראשית העריסות הנתנת כתרומת חלה לכהן, וראשית הגז, הצמר הראשון הנגזז מהצאן, Erstlinge; prémices; first fruits: רֵאשִׁית בכורי אדמתך תביא בית יי׳ אלהיך (שמות כג יט). והבאתם את עמר רֵאשִׁית קצירכם אל הכהן (ויקר׳ כג י). רֵאשִׁית ערסתכם חלה תרימו תרומה וכו׳ מֵרֵאשִׁית ערסתיכם תתנו ליי׳ תרומה (במד׳ יה כ–כא). כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן רֵאשִׁיתָם אשר יתנו ליי׳ לך נתתים בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו ליי׳ לך יהיו (סס יח יב–יג). רֵאשִׁית דגנך תירשך ויצהרך וְרֵאשִׁית גז צאנך תתן לו (דבר׳ יח ד). ולקחת מֵרֵאשִׁית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך וכו׳ (סס כו ב). ועתה הבאתי מֵרֵאשִׁית פרי האדמה אשר נתתה לי יי׳ (סס סס י). וְרֵאשִׁית כל בכורי כל וכל תרומת כל מכל תרומותיכם לכהנים יהיה וְרֵאשִׁית עריסותיכם תתנו לכהן (יחזק׳ מד ל). ואת רֵאשִׁית עריסתינו ותרומתינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר נביא לכהנים (נחמ׳ י לח). וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל רֵאשִׁית דגן תירוש ויצהר ודבש וכל תבואת שדה (דהי״ב לא ה).—וְרֵאשִׁית מנחה, ראשית משאת: ותכבד את בניך ממני להבריאכם מֵרֵאשִׁית כל מנחת ישראל לעמי (ש״א ב כט). ושם אדרוש את תרומותיכם ואת רֵאשִׁית משאותיכם בכל קדשיכם (יחזק׳ כ מ). — ובלי סומך: ויפקדו ביום ההוא אנשים על הנשכות לאוצרות לתרומות לָרֵאשִׁית ולמעשרות (נחמ׳ יב מד). — וקרבן רֵאשִׁית: קרבן רֵאשִׁית תקריבו אתם ליי׳ ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח (ויקר ב יב). — *מִבְּרֵאשִׁית, כמו בְּרֵאשִׁית, ואמר בן סירא: אלהים מבראשית ברא האדם ויתנהו ביד יצרו (ב״ס גני׳ יה יד). — ובתו״מ: ומנין שיקדמו בכורים לתרומה, זה קרוי תרומה וראשית וזה קרוי תרומה וראשית, אלא יקדמו הבכורים שהן בכורים לכל, ותרומה לראשון שהיא ראשית, ומעשר ראשון לשני שיש בו ראשית (תרומ׳ ג ז). ואלו נתנין לכל כהן, החרמים והבכורות וכו׳ וראשית הגז ושמן שריפה וכו׳ (חלה ד ט). ראשית הגז נוהג בארץ ובחוצה לארץ וכו׳ חומר בזרוע ובלחיים ובקיבה מראשית הגז, שהזרוע והלחיים והקיבה נוהגין בבקר ובצאן במרובה ובמועט, וראשית הגז אינו נוהג אלא ברחלות ואינו נוהג אלא במרובה (חול׳ יא א). חמש רחלות גוזזות מנה מנה חייבות בראשית הגז (ר׳ דוסא בן הרכינס, סס סס ב). כל שחייב בראשית הגז חייב במתנות, ויש שחייב במתנות ואינו חייב בראשית הגז (כלה ו ז). מה תרומה בעינן ראשית ששיריה ניכרין, אף ראשית הגז ששיריה ניכרין (חול׳ קלו:). בזכות ג׳ דברים נברא העולם, בזכות חלה ומעשרות וביכורים שנ׳ בראשית. אין ראשית אלא חלה דכת׳ ראשית עריסותיכם, ואין

לא ידועה לנו בדיוק, בקרוב במשמ׳ ראשית כל דבר, ואולי צ״ל בעקר בחדוד: ראשית חָכְמָה קנה חכמה, במשמ׳ כל הון (כלשון הכתוב: וּמֵחַכְּמֵם שחדו בעדי, איוב ו כד). השוה את החדוד הדומה: (עטרת חכמים עשרם) אִוֶּלֶת כסילים אִוֶּלֶת (משלי יד כד), שכונתו: ראשית (מלשון אולא, אֻוַּלָא[a]), ראשון בארמ׳ ובערב׳) הכסילים אִוֶּלֶת.]

[1]) [כן גם בכתבת כנענית מכתים בקיפרוס (קלוסן, אוצר הכתבות הפניקיות A 58): בראשת נחשת, כנראה במשמ׳ במיטב נחשת; וכן באשור׳ רֵישְׁתוּ, ת״ז, במשמ׳ נבחר, מֻצין, ועי׳ א. ראש, הערות.]

---

a) أوّل

ראשית אלא מעשר דכת' ראשית דגנך ואין ראשית אלא בכורים דכת' ראשית ביכורי אדמתך (רב הונא בשם רב מתני, מד"ר ברא"ש' א). [1]) —*מעשה בְּרֵאשִׁית, מימי בְּרֵאשִׁית, ששת ימי בְּרֵאשִׁית, ספר בְּרֵאשִׁית, עי' ערך בְּרֵאשִׁית [1]). — ובתפלה: לפניך נגלו כל תעלומות והמון נסתרות שמבראשית (אמה זוכר, מוסף ר"ה). מראשית כזאת הודעת ומלפנים אותה גלית (שם שם). — ובסהמ"א: וילבשו הכהנים את בגדי השרד ויתנו ראשיתם ומעשרותיהם (ספר חשמונים, הוצ' שוילר, שהוא קצר כי הוא גוף העברי של מכבים א, דף ג). ולהקריב לו קָרבנות וכו' ומעשרות וראשיתות ובכורים (נסי ב"ר נח הקראי, לקו"ק, נספח', 4). ואלה הראשיות אינם צריכות לכל אדם, על כן אמרו חכמי התולדות כי האמת להיות ראשית השנה מנקודת המחברת אשר משם תחל השמש להיות קרובה אל הארץ הנושבת (ראב"ע, אגרת השבת, קבוצ' קונטרס', א). ואינו מצוי בזמן עד שיהיה לו ראשית ואחרית ומנין שנים (רמב"ם, יסוה"ת א יא). ומצד שהוא (ראובן) טיפה ראשונה היה לו כהונה שהראשיות הם לכהן, ראשית עריסותיכם ראשית גז צאנך וכו' (ר"י קארו, תולדות יצחק, אמסט', נא.). — *ובפילוסופיה, כמו התחלה, טבע יסודי שבסבתו הדברים הם כמו שהם, וכללים יסודיים ששאר הכללים בנויים עליהם, princip(e) : Grundursache ; ורצה באמרו הויה ראשונה תחלת ההויות וראשיתם על דרך האמת (ס' היסודות לר"י הישראלי, עמ' ה). והמלה אשר תורה על הראשון בלשוננו הוא תחלה וכו' ואשר יורה על ההתחלה ראשית שהוא נגזר מן ראש אשר הוא התחלת החי לפי הנחתו (ר"מ א"ת, מו"נ ב ל). שיש שם בהווייתם (של גוף החי) ראשית אחרת (לא הגשמית) נותנת שלימות שהוא דבר אחר איננו מגשמות וכו' שהיא הנפש כלומר שהיא ראשית מביא לשלימות (ר' הלל מוירונה, תגמ' הנפש, א:). והשגת הפרטים תביאנו להשגת הכללים עד שנשיג כל הראשיות ונשיגם מופשטים מחומר (שם ז.). השגת הָראשיות הפשוטות (שם, ח.) דע כי שורשי הנמצאות וראשיותיהן הן ג', החומר והצורה

[1]) [ועי' עוד רָאשות, הערה.]

והעדר (הופעות שם מז.). שכחות הנפש הצומחת שלש ראשיות, הזן ואחר המגדל והוא עובד הזן, והמוליד (אמו"ר לראב"ד א ו, 26). — ואמר הפיטן: דין טרם הוערך מראשית, קדמה למלט שובבים מחרישית (ר"א קליר, אף ארח משפטיך, מוס' א ר"ה). אין תחלה אל ראשיתך ואין קץ ותכלה לאחריתך (שיר היחוד יום ב). ראשית בכורה לראשית החרם, שם אחרים הזכירה והעון גורם (אבותי כי בטחו, סליח' י' טבת). והוא אחד ואין שני להמשיל לו להחְבירה, בלי ראשית בלי תכלית ולו העז והמשרה (פיוט אדון עולם). — ואמר המשורר: ירא את האלהים ראש לחכמה, והראשית בכל דבר יקרה (ר"ש הנגיד, בן משלי תקעא, ששון, קסז). ולו עמו ירוצון כוכבי רום אזי לא דרכו ראשית אבקיו (רשב"ג, כאין נשאו, ברודי, 25). ואין רְאשית לכל מעשה בראשית (עפ"י חכמת יון) ואין אחרית לחדוש הירחים (ר"י הלוי, דבריך במור עבר, דיואן ב, 166). וכראשית באחרית ישובו כל הימים בזמנם מה טבו (ראב"ע, אל אחד, כהנא א, 110). קדמון ואין נמצא' בקדמותו ראשון ואין ראשית לראשיתו (עמנו', מחב' ז, 38). — *ורֵאשִׁית במשמ' האותיות הראשונות במלה, ואמר המשורר: ושם שם אל בראשיתו ואם כל חי באחריתו (אלעזר הבבלי, מידה על השם אלעזר, ברודי, קטו).

*רָאתָן, רָתָן, ש"ז. — מין ממיני מחלות הצרעת [1]), הנוטל מן החולה אף את כח ההולדה: עשרים וארבעה מוכי [2]) שחין הן וכולן אמרו חכמים

[1]) [לא הֻברר אפיה המיוחד של מחלה זו, ואין הסימנים ודרכי הרפוי הנזכרים בתו"מ מתאימים למחלה ידועה זו או זו (עי' פרוים, Bibl.-Talm. Mediz., 401–404). וכן לא הֻברר עדין מקור השם, ואין הגזירות השונות שהצעו, מן הרומ' והיונ' או מן העבר' עצמה, מניחות את הדעת. ואמנם אולי אפשר שיש כאן קצור מן צרעתן (בארמ' צראתן?); אך בנוסחאות שונות במד"ר (עי' תיאודור, עמ' 388–389) ובמדה"ג למקום הכתיב הוא רתן, ובהוצ' מדה"ג של שכטר מנקד רְתַן. ובסורי' (ומכאן אף בעבר' מאחרת) בא אריא, באיבא דאריא (מחלת אריה), ארינותא, במשמ' מין ממיני הצרעת, leontiasis, ואולי השם ראתן קרוב למלים אלו.]

[2]) [בירוש' (כתוב' ז י): כ"ד מִינֵי שחין, וכן גם

תשמיש קשה להן ובעלי ראתן[1]) קשה מכולן[2]) (ר' יוסי[3]) בשם זקן אחד, כתוב' עז:). הקיוו שניהם (האיש והאשה) ושמשו הויין לו בנים בעלי ראתן (נדה יז.). פרעה: בראתן[4]) לקה (בר קפרא, מד"ר בראש' מא). — ובסהמ"א: במכת[5]) ראתן לקה שהתשמיש קשה לו (רש"י, בראש' יב יז).

א. רַב, ס"ז, רָב[6]), מ"ר רַבִּים, סמ"י רַבֵּי, נק' רַבָּה, רַבָּתִי, רַבַּת, מ"נ רַבּוֹת, — א) גדול בכמות, במספר[7]), viel, zahlreich; beaucoup de, nombreux; many, numerous, כלואי (attribute) אחר שם עצם כולל במ"י, המצין בעלי חיים, עַם רַב, קהל רב, אדם רב, בהמה רַבָּה וכדו': ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבדה רַבָּה (בראש' כו יד). למען עשה כיום הזה להחיות עם רָב (שם נ כ). וימת עם רָב מישראל (במד' כא ו). ומקנה רַב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד (שם לב א). האמים לפנים ישבו בה עם גדול וְרַב ורם כענקים (דבר' ב י). ידעתי כי מקנה רַב לכם (שם ג יט). ויהי שם לגוי גדול עצום וָרָב (שם כו ה). ויצאו הם וכל מחניהם עמם עם רָב כחול אשר על שפת הים לרב (יהוש' יא ד). מדוע נתתה לי נחלה גורל אחד וחבל אחד ואני עם רָב עד אשר עד כה ברכני יי' (שם יז יד). בנכסים רבים שובו אל אהליכם ובמקנה רַב מאד בכסף ובזהב ובנחשת ובברזל ובשלמות הרבה מאד (שם כב ח). קול המון בהרים דמות עם רָב קול שאון ממלכות גוים נאספים (ישע' יג ד). ונקלה כבוד מואב בכל ההמון הֶרָב ושאר מעט מזער לוא כביר (שם יו יד). ובאת ממקומך וכו' אתה ועמים רבים אתך רכבי סוסים כלם קהל גדול וחיל רָב (יחזק' לח טו). אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבו אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רַבָּה (יונ' ד יא). מאתך תהלתי בקהל רָב (תהל' כב כו). אודך בקהל רָב בעם עצום אהללך (שם לה יח). בשרתי צדק בקהל רָב (שם מ י). אדני יתן אמר המבשרות צבא רָב (שם סח יב). שבעת אלפי צאן ושלשת אלפי גמלים וכו' ועבדה רַבָּה מאד (איוי א ג). אשר יזלו שחקים ירעפו עלי אדם רָב (שם לו כח). ויתמרמר מלך הנגב ויצא ונלחם עמו עם מלך הצפון והעמיד המון רָב ונתן ההמון בידו וכו' (דני' יא יא). ואתם המון רָב ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים (דהי"ב יג ח). —וְעֵרֶב רַב[1]): וגם ערב רַב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד (שמות יב לח). — ועם שם כולל המצין דברים שאין בהם רוח חיים, שם חמר וכדו': גם תבן גם מספוא רַב עמנו (בראש' כד כה). זרע רַב תוציא השדה ומעט תאסף (דבר' כח לח). ושלל רָב עמם הביאו (ש"ב ג כב). גמלים נשאים בשמים וזהב רַב מאד ואבן יקרה (מ"א י ב). והנה אל שפת הנחל עץ רַב מאד מזה ומזה (יחזק' מז ז). הנחמדים מזהב ומפז רָב ומתוקים מדבש ונפת צופים (תהל' יט יא). שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רָב (שם קיט קסב). יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רָב (משלי יג ז). בית צדיק חסן רָב (שם טו ו). טוב מעט ביראת יי' מאוצר רָב ומהומה בו (שם שם טז). נבחר שם מעשר רָב (שם כב א). ויין מלכות רָב כיד המלך (אסת' א ז). ולקץ העתים שנים יבוא בוא בחיל גדול וברכוש

במד"ר (בראש' מא; ויקר' טז), ובתוספת' צוק"מ (כתוב' ז יא): מוכת שחין.]

[1]) [כמד"ר (בראש' מא) נ"א רתן, רותן, עי' תיאודור, ועי' בהערה לעיל.]

[2]) [בירוש': ואין לך קשה מכולם ושהאשה רעה לו אלא ראתן, ע"כ, ומעין זה בתוספת' צוק"מ, אלא שחסרות התבות ואין לך קשה, ובמקום מכולם נדפס בכולן. ודומה לנוסחת הירושי גם נוס' מד"ר בראש'; ובמד"ר ויקר': ואין לך קשה לתשמיש המטה חוץ מבעל ראתן בלבד, ע"כ, ומעין זה נוסח' הערוך.]

[3]) [בשאר המקורות (תוספת', יכוס', מד"ר) מובא המאמר בשם רשב"ג.]

[4]) [נ"א ברתן, ברותן.]

[5]) [נ"א במין ראתן, עי' ברלינר.]

[6]) [צורת ההפסק רָב באה לפעמים גם בטעמים מפסיקים אחרים, מלבד אתנח וס"פ (במד' כא ו, יהוש' יא ד ועוד).]

[7]) [במקוי רַב בשמושיו השונים במשמ' זו בא במקרא אף הַרְבֵּה (עי' שם), וכתו"מ ובסהמ"א מַרְבֶּה (עי' א. רָבָה, פָּע'), ועי' גם בהערות הבאות.]

[1]) [כך לפי חלקת המסרת, הקוראת עֶרֶב רַב כשתי תיבות, עי' א. עֵרֶב. אך לדעת רב החדשים (עי' גיגר, Urschrift, עמ' 71) ערברב היא מלה אחת כמו אספסף (במד' יא ד) המתרגם בת"א עירברבין.]

רָב (דני' יא יג). לקח דויד נחשת רַבָּה מאד (דהי"א יח ח). ויבזו את כל הערים כי בזה רַבָּה היתה בהם (דהי"ב יד יג). ומלאכה רַבָּה היה לו בערי יהודה ואנשי מלחמה גבורי חיל בירושלם (סס יז יג). כי נתן לו אלהים רכוש רַב מאד (סס לב כט).—ומעשה שנתן לספירה: ארבעים יכנו לא יסיף פן יסיף להכתו על אלה מכה רַבָּה [1]) ונקלה אחיך לעיניך (דברי כה ג). — ועם שם מפשט: ביום הרג רָב בנפל מגדלים (ישע' ל כה). גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רָב (תהל' יט יב). אז איתם ונקיתי מפשע רָב (סס סס יד). שלום רָב לאהבי תורתך (סס קיט קסה).—וכאלו בסמוי: ולא תצא ממנה רַבַּת חלאתה (יחזק' כד יב).—ועל יד שם חסר שצורתו צורת מ"ר, מַיִם רַבִּים: ויצאו מים רַבִּים (במדי' כ יא). הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר העצומים וְהָרַבִּים את מלך אשור ואת כל כבודו (ישע' ח ז). שכנתי על מים רַבִּים רבת אוצרת (ירמ' נא יג). מקלות מים רַבִּים אדירים משברי ים (תהל' צג ד). מים רַבִּים לא יוכלו לכבות את האהבה (שה"ש ח ז). — ועם שם עצם המורה על יחידים או יחידות במ"ר, ימים רבים, גוים רבים [2]), עמים, בנים, נשים, וגם עם שם עצם מפשט הנתן לספירה במ"ר, רָעוֹת רַבּוֹת וכו': ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רַבִּים (בראשי' כא לד). ויתאבל על בנו ימים רַבִּים (סס לז לד). ונשל גוים רַבִּים מפניך החתי והגרגשי והאמרי והכנעני והפרזי והחוי והיבוסי (דבר' ז א). והעבטת גוים רַבִּים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רַבִּים ובך לא ימשלו (סס יה ו). ומצאהו רעות רַבּוֹת וצרות (סס לא יז). בנכסים רַבִּים שובו אל אהליכם וכו' (יהוש' כב ח). ויהי מימים רַבִּים אחרי אשר הניח יי' לישראל (סס כג א). כי נשים רַבּוֹת היו לו (שפטי' ח ל). ויפלו חללים רַבִּים עד פתח השער (סס ט מ). מה השלום עד זנוני איזבל אמך וכשפיה הָרַבִּים (מ"ב ט כב). והלכו עמים רַבִּים ואמרו לכו ונעלה אל הר יי' וכו' ושפט בין הגוים והוכיח לעמים רַבִּים (ישע' ב ג–ד). אם לא בתים רַבִּים [1]) לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב (סס ה ט). הוי המון עמים רַבִּים כהמות ימים יהמיון (סס יז ב). כן יזה גוים רַבִּים עליו יקפצו מלכים פיהם (סס נב יה). ואת זנית רעים רַבִּים (ירמ' ג א). רעים רַבִּים שחתו כרמי (סס יב י). שנני שלח לדוגים רַבִּים נאם יי' ודיגום (סס יו יו). ועוד נוסף עליהם דברים רַבִּים כהמה (סס לו לב). הנה עם בא מצפון וגוי גדול ומלכים רַבִּים יערו מירכתי ארץ (סס נ מא). להכרית נפשות רַבּוֹת (יחזק' יז יז). ופרשתי עליך את רשתי בקהל עמים רַבִּים (סס לב ג). ימים רַבִּים תשבי לי לא תזני ולא תהיי לאיש (הוש' ג ג). וראו מהומות רַבּוֹת בתוכה (עמו' ג ט). ואבדו בתי השן וספו בתים רַבִּים [1]) (סס סס יה). עד אשר יבאו עמים וישבי ערים רַבּוֹת (זכר' ח כ). סבבוני פרים רַבִּים (תהל' כב יג). טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רַבִּים (סס לז יו). יי' מלך תגל הארץ ישמחו איים רַבִּים (סס צז א). פעמים רַבּוֹת יצילם (סס קו מג). הון יסיף רעים רַבִּים (משלי יט ד). אם יוליד איש מאה ושנים רַבּוֹת יחיה וכו' (קהל' ו ג). כי גם פעמים רַבּוֹת ידע לבך אשר גם את קללת אחרים (סס ז כב). אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבנות רַבִּים (סס סס כט). ובהקבץ נערות רַבּוֹת אל שושן הבירה (אסת' ב ח). ונפלו חללים רַבִּים (דני' יא כו). ותמשך עליהם שנים רַבּוֹת (נחמ' ט ל). ולשמעי בנים ששה עשר ובנות שש ולאחיו אין בנים רַבִּים (דהי"א ד כז). כי דמים רַבִּים שפכת ארצה (סס כב ח). — ובהקדמת המלה רַב, רַבִּים לפני שם העצם [2]): ואחרי כן אשלח לְרַבִּים צידים וצדום (ירמ' יו יו). רַבִּים מכאבים לרשע [2]) והבוטח ביי' חסד יסובבנו (תהל' לב י). רַבּוֹת רעות צדיק ומכלם יצילנו יי' (סס לד כ). זכר אדני חרפת עבדיך שאתי בחקי כל רַבִּים עמים (סס פט נא). כי רַבִּים חללים הפילה ועצמים כל הרגיה (משלי ז כו). רַבּוֹת בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה (סס לא

---

[1]) [ועי' לקמן בהערות.]

[2]) [בבטויים כגון זה קשה להבחין, אם הכונה למספר רב של גוים, viele Völker; beaucoup de nations; many nations, או לגוים, שכל אחד מהם מרבה באנשיו, וכן נתן גם שמוש המלים הלעזיות zahlreich, nombreux, numerous לפרושים שונים.]

[1]) [ואולי בא בתים רבים במשמ' בתים גדולים, ארמונות.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [כאן, וכאחדים מן הפסוקים הבאים, כנראה במקו' משפט זקה מקצר: רבים הם המכאובים אשר לרשע, רבים החללים אשר הפילה, וכדו'.]

כט). — וצמ״ר על יד שם עצם כולל במ״י: ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים (ברא׳ ל מג). — ורב במשמ׳ שיש בו יחידים הרבה[1]: לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו (במד׳ כו נד). על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט (שם שם נו). מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו (שם לה ח). כי אין ליי׳ מעצור להושיע ברב או במעט (ש״א יד ו). — וכנשוא לשם עצם כולל, במ״י או במ״ר[2]: כי היה רכושם רב (ברא׳ יג ו). עם בני ישראל רב ועצום ממנו (שמות א ט). הן רבים עתה עם הארץ (שם ה ה). החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב (במד׳ יג יח). ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא (שם כב ג). רב העם אשר אתך מתתי את מדין בידם (שפט׳ ז ב). עוד העם רב (שם שם ד). יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרב (מ״א ד כ). ויהי כראותם כי רב הכסף בארון (מ״ב יב יא). וכל בניך למודי יי׳ ורב שלום בניך (שם כד יג). והיה הדגה רבה מאד (יחזק׳ מז ט). כי רב מאד מחנהו (יואל ב יא). רב הפגר (נחו׳ ג ג). וידעת כי רב זרעך (איוב ה כה). אם אשמח כי רב חילי (שם לא כה). — ועל יד שם עצם במ״ר: רבים הגוים האלה ממני (דבר׳ ז יז). כי רבים בני שוממה מבני בעולה (ישע׳ נד א). אחד היה אברהם וכו׳ ואנחנו רבים (יחזק׳ לג כד). כי ידעתי רבים פשעיכם ועצמים חטאתיכם (עמו׳ ה יב). כי רבים לחמים לי מרום (תהל׳ נו ג). רבים רדפי וצרי מעדותיך לא נטיתי (שם קיט קנז). ואהבי עשיר רבים (משלי יד כ). בפשע ארץ רבים שריה (שם כח ב). — ובחזוק שלמים וכן רבים[3]: אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר (נחו׳ א יב). — ובדרגת היתרון (comparativus), רב מפלוני, גדול ממנו בכמות, במספר, mehr ; plus ; more: שבעה גוים רבים ועצומים ממך (דבר׳ ז א). רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם (שם שם יז). ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו (שם ט יד). וראית סוס ורכב עם רב ממך (שם כ א). רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהוש׳ י יא). ויהיו המתים אשר המית במותו רבים מאשר המית בחייו (שפט׳ טז ל). כי רבים אשר אתנו מאשר אותם (מ״ב ו טז). ושב מלך הצפון והעמיד המון רב מן הראשון (דני׳ יא יג). — ורבים במשמ׳ מי שהם רבים יותר: לא תהיה אחרי רבים לרעות ולא תענה על רב לנטת אחרי רבים להטת (שמות כג ב). — ועם ה הידיעה במשמ׳ היתרון: בחרו לכם הפר האחד ועשו ראשנה כי אתם הרבים (מ״א יח כה). — הלך (הלוך) ורב, התרבה: וההמון אשר במחנה פלשתים וילך הלוך ורב (ש״א יד יט). ויהי הקשר אמיץ והעם הולך ורב את אבשלום (ש״ב טו יב). — ובלי שם עצם, רבים במשמ׳ אנשים רבים, קהל רב: וכשלו בם רבים ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו (ישע׳ ח טו). כאשר שממו עליך רבים כן משחת מאיש מראהו ותארו מבני אדם (שם נב יד) לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל וכו׳ והוא חטא רבים נשא ולפשעים יפגיע (שם נג יב). כי שמעתי דבת רבים מגור מסביב (ירמי׳ כ י). בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון (מלא׳ ב ו). ואתם סרתם מן הדרך הכשלתם רבים בתורה (שם שם ח). רבים אמרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים (תהל׳ ג ג). רבים אמרים מי יראנו טוב (שם ד ז). יראו רבים וייראו ויבטחו ביי׳ (שם מ ד). כמופת הייתי לרבים (שם עא ז). רבים יחלו פני נדיב (משלי יט ו). רבים מבקשים פני מושל (שם כט כו). וחלו פניך רבים (איוב יא יט). שק ואפר יצע לרבים (אסת׳ ד ג). ורבים מעמי הארץ מתיהדים (שם ח יז). ובלבבו יגדיל ובשלוה ישחית רבים (דני׳ ח כה). ובעתים ההם רבים יעמדו על מלך הנגב (שם יא יד). וישב פניו לאיים ולכד רבים (שם שם יח). ורבים מישני אדמת עפר יקיצו (שם יב ב). והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (שם שם ג). ישטטו רבים ותרבה הדעת (שם שם ד). — ברבים, בתוך רבים, במשמ׳ בקהל רב: פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי (תהל׳ נה יט). אודה יי׳ מאד בפי ובתוך רבים אהללנו (שם קט ל).

---

[1] [עי׳ בהערות הקודמות.]

[2] [עי׳ גם א. רבב.]

[3] [כך לפי ההבנה הרגילה של הכתוב: וכן אם יהיו רבים מאד אנשי נינוה וכו׳ (רש״י), אך לפי הענין „וכן" פרושו: אף על פי כן, כמו „וכן" השני (וכן נגוזו ועבר), ועל כן אפשר שיש כאן מלה אחרת, אולי מן ב. רבב במשמ׳ יורים בחץ, וצ״ע.]

—שער בת רבים, שער עיר שיש בת קהל רב: עיניך ברכות בחשבון על שער בת רבים [1]) אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק (שה"ש ז ה). — ומ"י רב במשמ' הרבה, די: ויאמר עשו יש לי רב אחי יהי לך אשר לך (ברא' לג ט). פן יהרסו אל יי' לראות ונפל ממנו רב (שמות יט כא). חננו יי' חננו כי רב שבענו בוז (תהל' קכג ג). — וביחוד במלת קריאה רב, במשמ' עתה די לו: רב עוד יוסף בני חי (ברא' מה כח). [2]) ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך (ש"ב כד יו). וישאל את נפשו למות ויאמר רב עתה יי' קח נפשי (מ"א יט ד). —ובצרוף רב לך, רב לכם, במשמ' די לך, אל תוסף עוד, חדל: ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אלהם רב לכם כי כל העדה כלם קדשים ובתוכם יי' ומדוע תתנשאו על קהל יי, (במד' יו ג). רב לכם בני לוי (שם שם ז). רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה (דבר' ג כו). רב לכם נשיאי ישראל חמס ושד הסירו (יחזק' מה ט). — ועם מקור, רב לך עשות, מעשות, חדל מלעשות: רב לכם שבת בהר הזה (שם א ו). רב לכם סב את ההר הזה (שם ב ג). רב לכם מעלות ירושלם (מ"א יב כח). —רב מהיות במשמ' כזו: העתירו אל יי' ורב מהית קלת אלהים וברד (שמות ט כח). — ורב לכם מדבר פלוני, ממעשה פלוני: רב לכם מכל תועבותיכם בית ישראל (יחזק' מד ו). — רב שיהיו, במשמ' כמה שיהיו: אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה ורב שיהיו ימי שניו ונפשו לא תשבע מן הטובה וכו' (קהל' ו ג). —ונק' רבת, כתה"פ במשמ' הרבה, פעמים רבות [3]): פקדת הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים (תהל' סה י). רבת שכנה לה נפשי עם שונא שלום (שם קכ ו). רבת שבעה לה נפשנו הלעג השאננים (שם קכג ד). רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי (שם קכט ב). — ועם שם עצם רבת בקהל, רבת מאפרים, במשמ' הרבה, רבים מהם: כי רבת בקהל אשר לא התקדשו וכו' כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבלון לא הטהרו (דהי"ב ל יז–יח). — ומ"כ רבות בשמוש זה: ראית רבות ולא תשמר פקוח אזנים ולא ישמע (ישע' מב כ). רבות עשית אתה יי' אלהי נפלאתיך ומחשבתיך אלינו אין ערך אליך אגידה ואדברה עצמו מספר (תהל' מ ו). שמעתי כאלה רבות (איו' יו ב). כי ישלים חקי וכהנה רבות עמו (שם כג יד). ובא בארץ הצבי ורבות יכשלו (דני' יא מא). — רבות עתים, פעמים רבות: ואתה משמים תשמע ותצילם כרחמיך רבות עתים (נחמ' ט כח). — ב) בסמי' לשם עצם, רב בנים, רב עם, רב חסד, רב פעלים, רב דברים וכדו', שבניו רבים, שחסדו רב, שדבריו רבים, בעל חסד רב וכדו', עשיר בדבר: (יי') ארך אפים ורב חסד (ואמת) (שמות לד ו; במדי' יד יח). עד עקרה ילדה שבעה ורבת בנים אמללה (ש"א ב ה). ובניהו בן יהוידע בן איש חי(ל) רב פעלים מקבצאל (ש"ב כג כ). גדל העצה ורב העליליה (ירמי' לב יט). שכנתי על מים רבים רבת אוצרת (שם נא יג). ויהי נשר אחד גדול גדול כנפים ורב נוצה (יחזקי' יז ז). טמאת השם רבת המהומה (שם כב ה). כי אתה יי' טוב וסלח ורב חסד לכל קראיך (תהל' פו ה). גדול אדונינו ורב כח (שם קמז ה). ארך אפים רב תבונה (משלי יד כט). נגיד חסר תבונות ורב מעשקות (שם כח יו). איש אמונות רב ברכות (שם שם כ). נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב מארות (שם שם כז). איש אף יגרה מדון ובעל חמה רב פשע (שם כט כב). — ונסמ' רבתי עם: איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה (איכ' א א). — קשב רב קשב: וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל והקשיב קשב רב קשב (ישע' כא ז). — רב בסמי' אל שם עצם במשמ' הרבה, ר"ב [1]): חסדי יי' אזכיר תהלות יי' כעל כל

1) [כן מתרגמים השבעים: θυγατρὸς πολλῶν, וולג' filia multitudinis, והתרג' הארמי: בי סנהדרין רבא. ואמנם רֹב החדשים רואים בצרוף בת־רבים שם פרטי של מקום.]

2) [כנראה בא רב במשמ' זו אף בכתוב בדבר' לג ז, שאמנם אינו מובן לפי נקוד המלים וחלקת המשפטים שבמסרת (עי' בפרושים הדחוקים של המפרשים). ואולי הכונה: שמע יי' קול יהודה ואל עמו, תביאנה ידיו רב לו (כלו' ידיו תביאנה לו שפע) ועזר מצריו תהיה.]

3) [במשמ' זו בא בסורי' רבת.]

1) [לפי דגמאות בודדות אלו יש שנוהגים לבטא היום אף רב תודות במקום ר"ב תודות, רב־תודות. ומוטב ליחד מבטא זה לשמות תאר בלבד, כגון רב טוב במשמ' מי שהוא רב טוב, רב חסד וכדו'.]

אשר גמלנו יי' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרב חסדיו (שם שם ז). זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו (תהל' קמה ז).—ג) רב במשמ' גדול [1], big, large ; grand ; gross: קום אכל כי רב ממך הדרך וכו' וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה (מ"א יט ז–ח). — ובענינים מפשטים: נפלה נא ביד יי' כי רבים רחמו (ש"ב כד יד). והיה ביום ההוא תהיה מהומת יי' רבה בהם (זכר' יד יג). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך (תהל' לא כ). רחמיך רבים יי' כמשפטיך חיני (שם קיט קנו). כי לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים (דני' ט יח). ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר (נחמ' ט יט). — ובמשמ' גדול בשנים: שני גיים בבטנך וכו' ורב יעבד צעיר (ברא' כה כג). לא רבים יחכמו וזקנים יבינו משפט (איוב לב ט). — וכתאר לערים, צידון רבה, חמת רבה, עי' א. רבה. —ובמשמ' שר וקצין בצבא ובפקידות [2]: וישלח נבוזראדן רב טבחים וכו' וכל רבי מלך בבל (ירמ' לט יג). בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע מזרע המלוכה ורבי המלך ועשרה אנשים אתו (שם מא א). כי כן יסד המלך על כל רב ביתו (אסת' א ח).—רב טבחים כמו שר הטבחים, רב־סרים, רב סריסים, רב־מג: בא נבוזראדן רב טבחים עבד מלך בבל ירושלם (מ"ב כה ח). נרגל שראצר סמגר נבו שרסכים רב סרים נרגל שראצר רב מג (ירמ' לט ג). עי' טבח, מג, סרים. — רב חבל, עי' א. חבל. — רבשקה [3]:

[1]) [זאת עקר משמ' המלה (עי' א. רבב, א. רבה, הערות) בארמ', ובמשמ' רב במספר בא שם התאר שגיא, סגיא, שהוא גדול בעבר', ובכמה משמושי המלה רב, כמו עון רב, מכה רבה, רב חסד וכדו' קשה להבחין אם הכונה לגדל או לרבוי בכל מקום ומקום. כן למשל מכה רבה (דבר' כח נט) מכוונת למספר, בעוד שאפשר להבין מכה גדולה בבמד' יא לג.]

[2]) [כשמוש רבו, סמוך רב בשמות פקידות באשור', וכן רב חילא, בארמ' של תעודות יב, וכן באוגרית' רב כהנם, רב נקדם, ובכתבות הכנעניות רב ארץ, רב כהן, רב כהנם, רב מחנת, רב ספרם ועוד, ועי' גם רבה.]

[3]) [כך ברב הספרים, ובס"א בשתי מלים רב־שקה, רב־שקה, וכן נכון על פי האשור' רב שק, שר המשקים, ועי' שקה.]

וישלח מלך אשור את תרתן ואת רב סרים ואת רבשקה מן לכיש אל המלך חזקיהו (מ"ב יח יז). ויאמר אליהם רבשקה אמרו נא וכו' (שם שם יט). ויעמד רבשקה ויקרא בקול גדול יהודית (שם שם כ). —ובהשאלה, רב כמו שר במשמ' מלאך: אלת עלם אשר כרת לן ובל בן אלם ורב ושר כל קדשנ (הטבעה עבר' מארסלאן טאש, טורטשינר, ידיעות החברה לחקירת א"י ועתיקותיה הס"ו, עמ' 56). — ואמר בן סירא: מרבות צרות הושעתני וממצוקות שלהבת סביב (ב"ס גני' נא ג). — ובתו"מ: (משביעכם אני) באל"ף דל"ת ביו"ד ה"י בשדי בצבאות בחנון ורחום בארך אפים ברב חסד ובכל הכינויין הרי אלו חייבין (שבוע' ד יג). שאפילו היא (חלת הלחם) על השלחן ימים רבים אין בכך כלום (מנחות יא ח). כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב (בב, שם יט:). (ויאמר למלאך המשחית בעם רב) טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות (ר' אליעזר, שם סב:). רבים היו פצעי רוכל המרגילים לדבר ערוה [2] (בשם ב"ס, יבמ' סג:). מנע רבים מתוך ביתך ולא הכל תביא ביתך, רבים יהיו דורשי שלומך גלה סוד לאחד מאלף [3] (בשמו, שם שם). זאת היא עומדת לעד, נתיב הוא מששת ימי בראשית, רבים שתו רבים ישתו, כמשתה ראשונים משתה אחרונים (יהודה בר נחמני, כתוב' ח:). — *רבים, במשמ' צבור, בנגוד אל יחיד: הנוטע לתוך שלו והבריך לתוך של יחיד או לתוך של רבים. וכן המבריך מתוך של יחיד או מתוך של רבים לתוך שלו (בכורים א א). אחד בור הרבים ובאר הרבים ובאר היחיד עושין להן פסין (ר' עקיבא, עירוב' ב ד). עיר של יחיד ונעשית של רבים מערבין את כלה, ושל רבים ונעשית של יחיד אין מערבין את כלה (שם

[1]) [מרבים שמושיה של המלה רב, רבא, כק' רבתי, רבתי, בארמ' שבתו"מ. ומהם שנשתרשו אף בעבר', כגון אדרבא, אדרבה (בעקר עד שהוא גדול יותר, ועי' ערך זה). וכאן לא הובאו אלא שמושי הלשון שבעבר'.]

[2]) [השוה נ"א ב"ס גני' יא כט, ועי' פצע, הערה, עמ' 5087.]

[3]) [בב"ס גני' (יא כט) נוסח אחר.]

ה ו). באחד באדר משמיעין על השקלים וכו' ועושין כל צרכי הרבים ומציינין את הקברות (שקל' א א). אם מעכב אתה את הרבים נמצאת מכשילן לעתיד לבא (רבן גמליאל, ר"ה א ו). חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים ידי חובתן, זה הכלל כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן (שם ג ח). אין מוכרין של רבים ליחיד (ר' יהודה, מגי' ג א). אבל עומדין בשורה ומנחמין ופוטרין את הרבים (מו"ק ג ז). כל נדר שידעו בו רבים לא יחזיר, ושלא ידעו בו רבים יחזיר (גיט' ד ז). היתה (עבודה זרה) גוזלת את הרבים ועבר תחתיה טהור (ע"ז ג ח). כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה (אבו' ה יח). משה זכה וזכה את הרבים, זכות הרבים תלוי בו וכו' ירבעם בן נבט חטא והחטיא את הרבים, חטא הרבים תלוי בו (שם שם). המזה מחלון של רבים ונכנס למקדש וכו' פטור (פרה יב ד). החופר בור לרבים ממלא ושותה ממלא ומכנים לתוך בית (תוספת' ב"מ יא כע). העושה מערות לרבים מרחיץ בהם פניו ידיו ורגליו (שם שם יא לא). הדא דתימא (יעבור ולא ייהרג) בינו לבין עצמו, אבל ברבים אפילו מצות קלה לא ישמע לו (ירוש' שביע' ד ב). אילו הן צורכי הרבים, דנין דיני ממונות ודיני נפשות וכו' (שם מו"ק א ב). מיכן והילך נהגו הרבים לקרותה (את המגלה) בבית הכנסת (שם מגי' ב ד). הדא דאת אמר בבית הכנסת של יחיד, אבל בבית הכנסת של רבים אסור (שם שם ג א). שהרי הרבים נהגו לחלוץ בסנדל (רב, שם יבמ' יב א). שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים (ר' נתן, ברכ' ח.). ויחיד ורבים הלכה כרבים (שם ט.). ומצאו לר' עקיבא שהיה מקהיל קהילות ברבים ועוסק בתורה (ת"ר, שם סא:). צריך להודיע צערו לרבים, ורבים יבקשו עליו רחמים (שבת סז.). ואין מספידין בהן (בבתי כנסיות) הספד של יחיד, אבל קורין בהן ושונין בהן ומספידין בהן הספד של רבים (ת"ר, מגי' כח:). כל המלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים (תנא קמיה דר"נ בר יצחק, ב"מ נח:). — *דרך הַרַבִּים בנגוד אֶל דרך היחיד, עי' דֶּרֶךְ. — *רְשׁוּת הרבים, עי' רְשׁוּת. — *בדקדוק, לשון רבים, צורה לשונית המשמשת למספר רבים, בנגוד אל לשון יחיד, Mehrzahl; pluriel; -.al: הואיל ונאמרו קדשים בלשון רבים ונאמרה טומאה בלשון יחיד, בטומאת הגוף הכתוב מדבר (ר' יוסי, זבחי' מג:). — ד) * רב במשמ' אדון, אדוניו של העבד, Herr, Meister; maître; master: העבד שהיה אוכל בתרומה ובאו ואמרו לו מת רבך או מכרך לישראל וכו' (תרומ' ח א). מי שחציו עבד וחציו בן חורין לא יאכל משל רבו (פסח' ח א). האומר לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח וכו' שכח מה אמר לו רבו כיצד יעשה, ישחוט טלה וגדי ויאמר, אם גדי אמר לי רבי טלה שלו וגדי שלי, שכח רבו מה אמר לו שניהם יצאו לבית השריפה (שם שם ב). למה הדבר דומה, לעבד שמזג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו (סוכ' ב ט). עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו וכו' כופין את רבו ועושה אותו בן חורין (גיט' ד ד). מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, דברי בית הלל, אמרו להם בית שמאי, תקנתם את רבו, ואת עצמו לא תקנתם וכו' אלא וכו' כופין את רבו ועושה אותו בן חורין (שם שם ה). אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס (אנטיגנוס איש סוכו, אבו' א ג). אינו דין שיהא שולחן שלך מלא ושולחן של רבך ריקם (מכי', משפ' נזיק' ב). מה שקנה עבד קנה רבו (פסח' פח:). עבד שרבו ממציא לו רעות וצרות תקנה יש לו (ר' יוחנן, חגי' ה.). איזהו עבד ערל שמותר לקיימו, זה שלקחו רבו על מנת שלא למולו (יבמ' מח:). יכול הרב לומר לעבד, עשה עימי ואיני זנך (כתוב' נח:). שהעבד מקבל גט לחבירו מיד רבו של חבירו אבל לא מיד רבו שלו (הונא, גיט' כג:). שמא יקניטנו רבו וילך וידליק גדישו של חבירו, ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום (רב אסי, ב"ק ד.). מצא שטר שיחרור בשוק, בזמן שהרב מודה יחזיר לעבד (ת"ר, ב"מ יט.). עכשיו שרבו הוא שעשה לו (לעבד גדולת וכבוד), כל מי שעומד כנגדו לא כנגד רבו הוא עומד (מד"ר במד' יח). סלקה טבעתו מעל ידו ושלחה לבית שר האסורין אמרה לו, רבך בחלום התיר אותן

הזקנים (מגי׳ תעני׳ יח). — ה) *ובמשמ׳ מורה המלמד את תלמידו תורה או אומנות, Meister; Lehrer; maître; master, ובכנ׳ רַבִּי, רַבָּהּ, רַבֵּנוּ, ומ״ר רַבּוֹתַי, רַבּוֹתֵינוּ: אמרו לו תלמידיו (לרבן גמליאל), לא למדתנו רבינו שחתן פטור מק״ש בלילה הראשון וכו׳ לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ וכו׳ (ברכ׳ ב ה—ו). אם היה אחד מהן רבו ילך אצל רבו, ואם היו שניהם רבותיו למקום שירצה ילך (ר׳ יהודה, עירוב׳ ג ה). רבי, הבא לי מועד לאלו כמועד לשחיטה (ר״ע אל ר״א רבו, פסח׳ ו ב). בוא בשלום רבי ותלמידי, רבי בחכמה ותלמידי שקבלת דברי (ר״ה ב ט). ואם היה קטן, אביו או רבו עוברין על ידו (מגי׳ ד ה). נאמן אדם לומר זה כתב ידו של אבא וזה כתב ידו של רבי וזה כתב ידו של אחי (כתוב׳ ב י). רבי, שמונה מאות דינרין הניח אבא (איש אחד אל ר״ע, נדר׳ ט ה). ורבותינו התירו שתצא הכלה באפריון בתוך העיר (סוט׳ ט יד). רבי, תן לי זמן (אל ר׳ עקיבא, ב״ק ח ו). אבדתו ואבדת רבו, של רבו קודמת, אבדת אביו ואבדת רבו, של רבו קודמת, שאביו הביאו לעולם הזה ורבו שלמדו חכמה הביאו לחיי העולם הבא (ב״מ ב יא). יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח ב״ד (שאם הרגו בשוגג אינם גולים) (מכו׳ ב ב). שאדם חייב לומר בלשון רבו (עדי׳ א ג). מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני (שם ח ז). עשה לך רב וקנה לך חבר (יהושע בן פרחיה, אבו׳ א ו). יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חברך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים (ר׳ אליעזר בן שמוע, שם ד יב). שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד וקראו רבו אלופו ומיודעו (שם ו ג). המתכים את רבו וכו׳ (שם שם ו). הרב קודם את האב בכל מקום, שהוא ואביו חייבין בכבוד רבו (כריתו׳ ו ט). ואיזהו רבו, שלימדו תורה, ולא רבו שלימדו אומנות (תוספת׳ ב״מ ב ל). ורבותינו שבגולה נהגו כן (ר׳ זעירא בשם שמואל, ירוש׳ שבת ה ד). משרבו תלמידי ב״ש ותלמידי ב״ה ולא שמשו את רביהן כל צורכן וכו׳ (ירוש׳ חגי׳ ב ב). מה עשו מרדכי ואסתר, כתבו אגרת ושלחו לרבותינו שהן אמרו להם מקבלין אתם עליכם שני ימים הללו בכל שנה (ר׳ ירמיה בשם ר׳ שמואל ב״ר יצחק, שם מגי׳ א ז). זה גיטך אם מתי וכו׳ לא אמר כלום, ורבותינו אמרו הרי זה גט (שם גיט׳ ז ב). לאחר שסיימתי תפלתי אמר לי (אליהו) שלום עליך רבי, אמרתי לו שלום עליך רבי ומורי (ר׳ יוסי, ברכ׳ ג.). שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין (רבא, שם יז.). אשרי תלמיד שרבו מודה לו (ר׳ ישמעאל, שם לב.). כשנכנסו רבותינו לכרם שביבנה וכו׳ (ת״ר, שם סג:). אמר לו הקב״ה למשה עכשיו (שאתה כועס) יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס, ישראל מה תהא עליהם (ר׳ אבהו, שם שם). כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק, זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור (דבי ר׳ ינאי, שם שם). כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה (עירוב׳ סג.). אמר לו הקב״ה להושע, לא היה לך ללמוד ממשה רבך שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה (פסח׳ פז:). שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו לעולם (סוכ׳ כז:). הזקקתוני לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי וכו׳ ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם (ר׳ אליעזר, שם כח.). דבר זה רבינו הגדול[1] אמרו והמקום יהיה בעזרו (רב חסדא, שם לג.). אם דומה הרב למלאך ה׳ יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו (ר׳ יוחנן, מו״ק יז.). הרבה למדתי מרבותי, ומחבירי יותר מרבותי, ומתלמידי יותר מכולן (ר׳ חנינא, תעני׳ ז.). אם ראית תלמיד שלמודו קשה עליו כברזל בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים (שם ח.). אינו דומה לומד מעצמו ללומד מרבו (כתוב׳ קיא.). לא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק (שחיב אדם לקום בד׳ אמותיו), אבל ברבו המובהק מלא עיניו (קידוש׳ לג.). דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין (שם מב:). יכנס תלמיד אצל הרב (ב״ק קיז:). תלמיד וצריך לו רבו (רב חסדא, ב״מ לג.). רבותינו שבבבל אמרו חוזרה שבועה לסיני, רבותינו שבארץ ישראל אמרו חוזרה שבועה למחוייב לה (ר׳ אמי, שבוע׳ מז.).

---

[1]) [הכונה לרב (אבא אריכא), אך כנוי זה נמצא גם לגבי שמואל (ברכ׳ לח:).]

כל הלומד תורה מרב אחד אינו רואה סימן ברכה לעולם (ע״ז יט.). והזהרו ברבינו אחאי שמאיר עיני גולה הוא (חולי׳ נט:). כתב ליה רבי יוחנן לקדם רבינו שבבבל (שם נט:). אב לא למדו, רב לא היה לו שילמדו, ומתיכן למד תורה (מדרי תהלי ח). עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם, רבותינו[1]) הגיע זמן קריאת שמע של שחרית (הגדה של פסח). —*ילמדנו רַבֵּנוּ, פתיחה בשאלות הלכה בראש דרשה שבמדרש: ויאמר ה׳ אלהים, ילמדנו רבינו, המספר לשון הרע מה ענשו, כך שנו רבותינו וְכו׳ (תנחו׳ בראשית ח). ומצוי לרב בתנחומא ובפסיקתא. ועי׳ לָמֵד. — *ותֹאר כבוד לאמוראי בבל, רַב הונא, רַב יהודה, רַב נחמן וכו׳, וגם לחכמים שאחריהם בתקופת הסבוראים והגאונים, רַב אחאי, רַב עמרם, רַב האיי וכו׳. ועי׳ רַבִּי, א. רַבָּן. — וכלל במדרגת התארים: וסדור כפי הכל. גדול מרב רבי, גדול מרבי רבן, גדול מרבן שמו (ערוך ערך אביי). — *ובקצור, רַב, כנוי לאבא אריכא ראש ישיבת סורא בדור הראשון לאמוראי בבל, מצוי בתו״ם. — *וכנוי למשה, רַבֵּנוּ משה, משה רַבֵּנוּ: אמרו לו, רבינו משה, אי אפשי שתברכנו וכו׳ (ספרי דבר׳ יא). רבינו משה, ממי נאה ללמוד תורה, ממך או מתלמידך (שם שם יד). כל הנביאים נסתכלו באיספקלריא שאינה מאירה, משה רבינו נסתכל באיספקלריא המאירה (יבמ׳ מט:). משה רבכם או גנב היה או לא היה יודע לחשוב וכו׳ (מד״ר במדי׳ ד). — *רַבֵּנוּ הקדוש, כנוי לר׳ יהודה הנשיא, עי׳ קָדוֹשׁ. — *ותאר רַבֵּנוּ לחכמי התורה, רַבֵּנוּ משה בן מימון, רבנו נסים וכדו׳, מצוי בסהמ״א.

—ובתפלה: אהבה רבה[2]) אהבתנו ה׳ אלהינו (אהבה רבה, תפלת שחרית). שלום רב על ישראל עמך תשים לעולם (שלום רב, תפלת י״ה, אשכנז׳). מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים (בימי מתתיהו, לחנכה). — ובסהמ״א: הלוֹאת חשבתם למשפט ואמונה, שיצוה שדי תורה בפה לשננה בלי לכתבה בספר עדות נאמנה, ואיך כתבוה רביכם ויקראוה משנה (ספר בן מלאים הקראי, לקו״ק, 26). המלך הרשע הזה אנטיוכוס לא רב לו אשר הרג והגלה והעביר אבל בצאתו מארץ יהודה עזב בה משריו לענות את עם יהודה (יוסיפון, פרק יח). ואל תוסף על דבריו והביאה במוסר לך והודה על האמת לרבך (חסו׳ תלמידי מנחם, עמ׳ 48). ממונה על שלו ורב ביתו (רש״י, סוכ׳ כו., ד״ה אפוטרופוס). שכן דרכן של רבותינו שלא לומר על ספרי תורות ספרים (גנזי מלכים, הלכות ס״ת, ל). היה עומד מכסאו ומנשקו וקורא לו רבי ומורי (רמב״ם, מלכים ג ה). והזכיר שמות החכמים ששמע מהן וכו׳ לא שם רביהן ורבי רביהן (הוא, אגרת לר׳ פינחס בן משולם). עד שעמד הגאון רבינו משה בן הגאון רבינו מיימון ז״ל (ר״י לטיף, שער השמים, הקד׳, השמר ג, 95). אמונה, לשון רבות, כמו שאומרים לרבים אמונים כן יאמר לרבות אמונה, דוגמא בנות צעדה עלי שור (חזקוני, שמות יז יב). כל עוד שהאילן גדול צריך לסעד רב, כן כל עוד שיהיה אדם רב המעלה צריך יותר לאוהבים רבים (כי״א מודינא, לחם לדיק פרק ד). — ופתגם: כי הוא מהמפורסם שצרת רבים חצי נחמה (דון יוסף אבן יחייא, פירוש מגי׳ איכה, כ:, מה אעידך). — *ובפילוסופיה, רַב, הָרַב, מה שהוא יותר מאחד: שאין בין האחדות והרב אמצעי (ר״י א״ח, מו״ה, היסוד ז). כי ענין האחדות באחד האמת הוא הרחקת הרבוי והרב ממנו (שם שם ח). ועיקר השתוף האחדות וכו׳ ועיקר המחלוקת הרב (שם שם ט). — ואמר הפיטן: עורנו מורט מרוח אפו בַקש מלא וגבבה, ולא תם רב חיסה על שיבת יהודה בן בבא (רסע״ג, זכור תבוסת, סליח׳ ת״ב, סדור רסע״ג, שכח). ולא תמוט רבת[1]) במצות גבול שבת (רסב״ג, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ג, 150). דקר ישישים למאות ובחורים לרבואות ויורד לטבח כהני אלהי צבאות ותינוקות של בית רב[2]), ועיני אבות רואות (יום אכפי הכבדתי, קינ׳ ת״ב, ספרד׳). — ואמר המשורר: הירהב הזמן ברב[3]) ורבא ואם בינו ובין

1) [בסדורי התימני: רַבּוֹתֵינוּ.]

2) [עפ״י דברי רב יהודה בבבלי (ברכ׳ יא:), וכך בנוסח האשכנזים. ובנוסח ספרד עפ״י רבנן שם: אהבת עולם. עי׳ בֶּר בסדורו, עמ׳ 80.]

1) [עפ״י לשון הכתוב בתהלי׳ סב ג; רַבַּת בכתה״פ ע״ד הכתוב שם סה י, ועוד.]

2) [עפ״י תינוקות של בית רבן שבתו״ם, עי׳ ב. רַבָּן.]

3) [נדפס בטעות ברבי, נגד המשקל.]

תלמוד מריבה (ר"ש הנגיד, הירחב, בן תהלים עג, ספון, נ). והנה ר ב ותלמידים מגידים לראשיהם כערער בערבה (שם שם). וסוד אמתיק עמך ללמד את עמך כמתנשא כמך כ ר ב ם בצעירם (הוא, באחמרת ערב, ברודי, 27). ספר אשר העצה מעיל צדק לכל אוהביו ובושת שונאיו לבשו, איכה בני בית ר ב[1]) דרשוהו כמו הדורשים אתין ולא פרשו (שיר בשבח מו"נ, ומיוחס לרב סעדיה אבן דנאן, דברי חכמים, פא). ושלום רב לר בותי[2]) כנהר ששמו פרפר (ר"ש שבזי, אבו שמעון, שירי תימן, 133). — *רַב, הָרַב, בתאר, אף במשמ' חכם בתורה: שלום שלום עצום ורב לך מנחם בן יעקב הרב ממני דונש בן לברט (דונש, ברא"ש חשובותיו על מנחם, 5). אורה ושמחה וכו' יהיו לבג"ק מ"ר ור' יצחק הרב הגדול ריש בי רבנן עזר הנשיאות וכו' (מכתב מא"י מהמאה הי"א, מקורות ומחקרים, אסף, 45). זו היא סברת הרב רבינו משה בן מיימון ז"ל כזו המחלקת השנית (ר"י עקנין, ספר מוסר א ו, 12). כתב הרב המחבר לתלמידו התלמיד החשוב וכו' (ר"ש א"ת, פתיח' למו"נ). אמר שמואל בן יהודה ן' תבון ז"ל, אמר הרב המחבר וכו' (שם שם). אמר הרב, צלם ודמות כבר חשבו בני אדם וכו' כמו שביאר הרב בפרק ל"ה (פרוש שם טוב על מו"נ א א). — *ובמשמ' אב בית דין ומורה הוראה בקהלה מקהלות ישראל[3]), ומ"ר רַבָּנִים[4]), Rabbiner; rabbin; rabbi: ראש הגולה נותן להם רשות בכל הקהלות האלה לשום על כל קהל וקהל רב וחזן (בנימין מטודילה, מסעות בנימין, גרינהוט, 58). רב שבעירך (ספר הישר לר"ת, פא.). ובצרפת נוהגין לקרוא את הרב שבעיר שביעי (אור זרוע ב, סי' מב). ואני נתווכחתי עם הרב שלהם (של השומרונים) שבת אחת (תולאות ארץ ישראל לתלמיד הרמב"ן, מקורות ומחקרים, אסף, 78). אבל אלו הרבנים שבמחוז אינם מעריכים אלו הדברים כלום (יעקב פרובינצאלי, סו"ת בדבר למוד החכמות, דברי חכמים, עה). פה נטמן הרב הגדול שלא הניח דוגמתו וכו' (מלבת מסכת ספ"ג, וכסטיך, .Inschr. I, 92). פה נקבר בגוברין גבר רב וחבר וכו' (מסכת ס"ז, שם, 120). הגאון הרב אלוף ראש רומות שמות שם שמות וכו' בן גאון ורב וכו' (מסכת תי"ג, שם, 313). —ואמר הפיטן: קדמתי לטול בסבר רשות מרב וחבר (יוסף בר שמואל, אבוא בחיל, רשות לקדר שבת הגדול). —ואמר המשורר: הראית מדקדק רב ודין ומן הנקדים ראשי קהלות (משלם דאפיארה, באזני יתנו, ידיעות מכון שוקן ד, מא). כי נמכרנו לצמיתות בידי חסרי בינה בידי וכו' רבנים מחמירים ומלמדים הדיוטים (יל"ג, על דא קא בכינא, שירי יל"ג א, 133). — ותארים הרב הגאון, מורנו הרב, עי' גָּאוֹן, מוֹרֶה. — ורב מְטַעַם, הממנה כרב ע"י השלטונות של המדינה; וְרַב הַגָּלִיל, וְרַב רָאשִׁי, נוהג בדבור ובספרות. — *רַבָּתִי במשמ' גְּדוֹלָה[1]), בשמות ספרים: תנא באבל רבתי (מו"ק כז.). פסיקתא רבתי, מדרש איכה רבתי, היכלות רבתי, ועוד. — *ואות רַבָּתִי, ומ"ר רַבָּתוֹת, אות שנכתבת גדולה משאר האותיות עפ"י המסורה: ב' רבתי (מסורה בראש' א א). אלפא ביתא רבתי בקריאה וסי' א' אדם שת אנוש, ב' בראשית ברא וכו' (מסורה דהי"א א א). כי התי' רבתי היא רמז שתתרבב ותיכתב במילואה בשלימות (פענח רזא עה"ת, אמסט', ס:). גם במקום אשר מצאתי חלוק דעות בפרשיות פתוחות וסתומות ואותיות רבתות וזערות וכו' בדקתי בכלם וכו' (הקד' מנחת שי, הוצ' ילינק, 14).

ב. רַב[2]), ת"ז, מ"ר רַבִּים, — ירא ומפחד, נדהם, erschrocken; effrayé; frightened: הנה יסרת רַבִּים[3]) וידים רפות תחזק (איוב ד ג). מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רַבִּים (שם לה ט).

---

[1]) [עפ"י הארמ' שבתו"מ בני בי רב (עירוב' עג.), ובמ"י בר בי רב (ברכ' כח., חגי' ה:).]

[2]) [מנקי' לְרִבּוֹתַי.]

[3]) [אלה דברי ש. אסף (באהלי יעקב, 27): את התואר "רב" במובן המקובל אצלנו, שפרושו תלמיד חכם הממונה על הצבור לדון ולהורות את חייו הדתיים מצאנו ראשונה במאה הי"ב, ע"כ.]

[4]) [אין רַבָּנִים כמ"ר מן רַב בתו"מ, ונולד שמוש זה בטעות. ועי' דברי ר"א בחור (התשבי ערך רב) ועי' לקמן ערך א. רַבָּן, הערה.]

---

[1]) [עי גם ערך א. רַבָּה, הערה.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [אעפ"י שאפשר להבין לכאורה רבים במספר, מורה ההמשך "ידים רפות, כושל, ברכים כרעות", כי

ג. **רַב** [1], ש"ז, מ"ר רַבִּים, רַבָּיו, — יורה חצים, קַשָּׁת, Schütze ; archer ; marksman: השמיעו אל בבל רַבִּים [2]) כל דרכי קשת חנו עליה סביב (ירמי' נ כט). ויקימני לו למטרה יסבו עלי רַבָּיו יפלח כליותי וכו' (איו' יו יב–יג). [3]

רִב, עי' ב. רִיב.

א. **רֹב** [4], ש"ז, סמי' רָב־, מ"ר רֻבֵּי — מספר גדול, כמות גדולה של דברים, הרבה מהם, Menge, viel ; beaucoup ; plenty, א) בצרוף אל שם כולל במ"י: ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורֹב דגן ותירש (בראש' כז כח). ברֹב רכבי אני עליתי מרום הרים (שם ל) כד). ברֹב רכלתך מלו תוכך חמס ותחטא (יחזק' כח יו). פרש מעלה ולהב חרב וברק חנית ורֹב חלל וכבד פגר (נחו' ג ג). אין המלך נושע ברָב חיל גבור לא ינצל ברָב כח שקר הסוס לתשועה וברֹב חילו לא ימלט (תהל' לג יו–יז). הבטחים על חילם וברֹב עשרם יתהללו (שם מט ז). הנה הגבר לא ישים אלהים מעזו ויבטח ברֹב עשרו יעז בהותו (שם נב ט). באין תחבלות יפל עם ותשועה ברֹב יועץ (משלי יא יד). רָב אכל ניר ראשים [1]) ויש נספה בלא משפט (שם יג כג). ברָב עם הדרת מלך (שם יד כח). רָב אדם יקרא איש חסדו ואיש אמונים מי ימצא (שם כ ו). כי בתחבלות תעשה לך מלחמה ותשועה ברֹב יועץ (שם כד ו). כי חמה פן יסיתך בשפק ורָב כפר אל יטך (איו' לו יח). — ועם שם מפשט: מי זה בא מאדום וכו' צעה ברֹב כחו (ישע' סג א). ברֹב עונך נגלו שוליך נחמסו עקביך (ירמ' יג כב). ברֹב חכמתך ברכלתך הרבית חילך (יחזק' כח ה). ואני ברֹב חסדך אבוא ביתך (תהל' ה ח). וענוים יירשו ארץ והתענגו על רֹב שלום (שם לז יא). אמרו לאלהים מה נורא מעשיך ברֹב עזך יכחשו לך איביך (שם סו ג). יפרח בימיו צדיק ורֹב שלום עד בלי ירח (שם עב ז). הללוהו בגבורתיו הללוהו כרֹב גדלו (שם קנ ב). הטתו ברֹב [2]) לקחה בחלק שפתיה תדיחנו משלי ז כא). — ועם שם במ"ר במשמ' דברים הרבה: למה לי רֹב זבחיכם יאמר יי' (ישע' א יא). ותבאנה לך שתי אלה רגע ביום אחד וכו' ברֹב כשפיך בעצמת חבריך מאד (שם מז ט). עמדי נא בחבריך וברֹב כשפיך באשר יגעת מנעוריך וכו' נלאית ברב עצתיך [3]) (שם שם יב–יג). חסדי יי' אזכיר וכו' ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כרחמיו וכרֹב חסדיו (שם סג ז). איש איש מבית ישראל אשר יעלה את גלוליו אל לבו וכו' אני יי' נעניתי לו בה ברֹב גלוליו (יחזק' יד ד). ותגבה קומתו על בין עבתים וירא בגבהו ברֹב דליתיו (שם יט יא). דמשק סחרתך

הכונה למלה בהוראת „חלשים, חסרי כח" וכדומה. ובהוראה זו נמצאת המלה כתאר וכשם עצם בכמה פעמים בשירת איוב וכו', והשוה את המלה רִיב [a]) הערבית, שפרושה: הסום, ופחד; וביותר דיוק יש להשוות את הפעל הערבי רוב [b]), שפרושו: קפא, הִבְהֵל, הִדָּהֵם" וכו'. ועל כן „רבים" כאן וכו' הם: נדהמים, קפואים מפחד.]

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [במשמ' זו של יורה חצים הבינו את המלה גם הקדמונים כריב"ג, רש"י ואחרים. אמנם ת"י: סגיאין, מן א. רַב.]

[3]) [יש מבארים במשמ' זו גם במשלי (כו י): רַב מחולל כל ושכר כסיל ושכר עברים. אך גם בדרך זו אין פרוש מסתבר לכתוב. והואיל ובא משל זה בין פס' ט' (חוח עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים) ובין פס' יא (ככלב השב אל קאו כסיל שונה באולתו), יש להניח שדבר גם כאן לא על רַב ואדון שכר כסיל אלא על רֹב שכרותו של חכסיל השונה באולתו. ולפי זה כנראה הכונה בקרוב, בחלקה אחרת של האותיות למלים: רב מחול לכלו (ז"א יותר רב מחול הים למדד) שְׁכֹר כסיל ושְׁכֹר עברים, של אלה שיין עברם כלשון הכתוב: וכגבר עברו יין (ירמי' כג יט).]

[4]) [עי' גם א. רְבָבָה. כי בכמה מקרים קשה להכריע, אם יש לראות רֹב, כפי הרגשת המדבר והכותב, כשם עצם או כמקור הפעל.]

[a]) رَيب [b]) روب

---

[1]) [ניר זה לשון חקירה ודרישה במשפט הוא, וכן: נֵר יי' נשמת אדם חפש כל חדרי בטן, פרושו: חוקר ה' את נשמת האדם, וכאן הכונה: רב אכל נמצא כשהמלך שופט רשים ועניים (ניר מקור הפעל, ולא שם עצם), וכנגד זה יֵש (ז"א רכוש ועֹשר) של עשירים נספה וכלה, כשאין חורשים כמשפט].

[2]) [ואולם כנראה צ"ל בְּרֹךְ לקחה, מקביל אל בחלק שפתיה.]

[3]) [עי' בהערה עמ' 4636 לערך א. עֵצָה.]

ברב מעשיך (סס כז יח). ברב הוניך ומערביך העשרת מלכי ארץ (סס סס לג). כי בטחת בדרכך ברב גבוריך (הוש׳ י יג). האשימם אלהים יפלו ממעצותיהם ברב פשעיהם הדיחמו (תהל׳ ה יא). חנני אלהים כחסדך כרב רחמיך מחה פשעי (סס נא ג). אבתינו במצרים לא השכילו נפלאותיך לא זכרו את רב חסדיך (סס קו ז). ויזכר להם בריתו וינחם כרב חסדיו (סס סס מה). באין אלפים אבוס בר ורב תבואות בכח שור (משלי יד ד). הפר מחשבות באין סוד וברב יועצים תקום (סס יה כב). יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (סס כ יה). אמרתי ימים ידברו ורב שנים ידיעו חכמה (איוב לב ז). כי בא החלום ברב ענין וקול כסיל ברב דברים (קהל׳ ה ב). כי ברב חלמות והבלים ודברים הרבה (סס סס ו). ויספר להם המן את כבוד עשרו ורב בניו (אסת׳ ה יא). כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים ורצוי לרב [1]) אחיו (סס י ג). — ועם הברות חיתם, ברב הימים: שלח לחמך על פני המים כי ברב [2]) הימים תמצאנו (קהל׳ יא א). — ומרב ימים: ואספו אספת אסיר על בור וסגרו על מסגר ומרב [2]) ימים יפקדו (ישע׳ כד כב). — ולרב בצרופים פרץ לרב, דגה לרב, עד היותו הרבה: כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב (בראש׳ ל ל). המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים וכו׳ וידגו לרב בקרב הארץ (סס מח יו). אלה הבאים בשמות נשיאים במשפחותם ובית אבותיהם פרצו לרוב (דהי״א ד לח). — ואסף לרב, הכין לרב: ויאמר דויד שלמה בני נער ורך והבית לבנות ליי׳ וכו׳ אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו (סס כב ה). ויאספו כסף לרב (דהי״ב כד יא). —ובהשואה, ככוכבי השמים לרב, כארבה, כדי ארבה, כחול לרב: יי׳ אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב (דבר׳ א י). בשבעים נפש ירדו אבתיך מצרימה ועתה שמך יי׳ אלהיך ככוכבי השמים לרב (סס י כב). ויצאו הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים לרב (יהוש׳ יא ד). כי הם ומקניהם יעלו ואהליהם יבאו כדי ארבה לרב ולהם ולגמליהם אין מספר (שפט׳ ו ה). ומדין ועמלק וכל בני קדם נפלים בעמק כארבה לרב ולגמליהם אין מספר (סס ז ב). ופלשתים נאספו להלחם עם ישראל שלשים אלף רכב וששת אלפים פרשים ועם כחול אשר על שפת הים לרב (ש״א יג ה). כי יעצתי האסף יאסף עליך כל ישראל מדן ועד באר שבע כחול אשר על הים לרב (ש״ב יז יא). ותתן למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים הרבה מאד ואבן יקרה לא בא כבשם ההוא עוד לרב (מ״א י י). ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים ואת הארזים נתן כשקמים אשר בשפלה לרב (סס סס כז). — ולרב, לרב מאד, כתה״פ במשמ׳ הרבה מאד, ביחוד אחרי מנית חמרים וכדו׳: ויזבח שור ומריא וצאן לרב (מ״א א יט; סס סס כה). ואסף חיל כל הגוים סביב זהב וכסף ובגדים לרב מאד (זכר׳ יד יד). ויירשו בתים מלאים כל טוב ברות חצובים כרמים וזיתים ועץ מאכל לרב (נחמ׳ ט כה). וגם הקרובים אליהם וכו׳ מביאים לחם וכו׳ ויין ושמן ובקר וצאן לרב (דהי״א יב מ). ויעמד חצבים לחצוב אבני גזית וכו׳ וברזל לרב וכו׳ ונחשת לרב אין משקל ועצי ארזים לאין מספר כי הביאו הצידנים והצרים עצי ארזים לרב לדויד וכו׳ ויהי עלי דבר יי׳ לאמר דם לרב שפכת וכו׳ לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת (דהי״א כב ב–ח). ולברזל אין משקל כי לרב היה וכו׳ ועמך לרב עשי מלאכה וכו׳ לזהב לכסף ולנחשת ולברזל אין מספר וכו׳ (סס סס יד–יו). ויאספו ירושלם עם רב לעשות את חג המצות בחדש השני קהל לרב מאד (סס סס יג). ויתקדשו כהנים לרב (סס סס כד). — ובמשמ׳ על פי רב, רבים מהם וכדו׳ [1]) : ויעמידו דבר להעביר קול בכל ישראל וכו׳ לבוא לעשות פסח וכו׳ כי לא לרב עשו ככתוב (סס ל ה). — ומרב דבר, מפני רבו של דבר [2]) :

---

[1]) [אמנם חכמי התלמוד, ואחריהם הפרשנים העברים, בארו כאן במשמ׳ חלק הרב: לרב אחיו ולא לכל אחיו; אך אין רב במשמ׳ זו במקרא, וגם לפי הענין קשה שיאמר כאן דבר, הבא בעקר למעט ולא לרבות, והשבעים תרגמו באלו הבונה: להיות רב ומנהיג לכל אחיו. וצ״ע.]

[2]) ואולי מקור מן א. רבב במשמ׳ ברבות, מרבות.]

---

[1]) [זאת כנראה הכונה כמו בפס׳ יז: כי רבת בקהל אשר לא התקדשו.]

[2]) [ואפשר שהרגישו ריב כאן במקור הפעל: מפני שהיה הדבר רב.]

תחת אשר לא עבדת את יי׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב מֵרֹב כל ועבדת את איביך וכו׳ ברעב ובצמא ובעירם ובחסר כל (דבר׳ כח מז). אל תתן את אמתך לפני בת בליעל כי מֵרֹב שיחי וכעסי דברתי עד הנה (ש״א א יו). וקול המון שלו בה ואל אנשים מֵרֹב אדם (יחזקי כג מב). גלתה יהודה מעני ומֵרֹב עבדה (איכ׳ א ג). — ועם מקור, מֵרֹב עשות דבר: והיה מֵרֹב עשות חלב יאכל חמאה (ישעי׳ ז כב). —ובקצור מֵרֹב, בצרופים לא ימנה מֵרֹב, לא יספר מֵרֹב: הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מֵרֹב (בראש׳ טז י). ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מֵרֹב (שם לב יג). ועבדך בתוך עמך אשר בחרת עם רב אשר לא ימנה ולא יספר מֵרֹב (מ״א ג ח). והמלך שלמה וכל עדת ישראל הנועדים עליו אתו לפני הארון מזבחים צאן ובקר אשר לא יספרו ולא ימנו מֵרֹב (שם ח ה; דהי״ב ה ו). — ומֵרֹב מאד לא נחקר, במשמ׳ זו: וינח שלמה את כל הכלים מֵרֹב מאד מאד לא נחקר משקל הנחשת (מ״א ז מז). — ורֹב דברים, רָב צדקה, במשמ׳ רַב דברים, רַב צדקה: הֲרֹב דברים לא יענה ואם איש שפתים יצדק (איוב יא ב). שדי לא מצאנהו שגיא כח ומשפט וְרֹב צדקה לא יענה (שם לז כג). — ומֵרֹב אונים, בשמוש כזה: המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מֵרֹב[1] אונים ואמיץ כח איש לא נעדר (ישעי׳ מ כו).—ג) רֹב במשמ׳ גדולה[2], Grösse; grandeur; greatness: רֹב הדרך, ארך הדרך: ואלה שלמותינו ונעלינו בלו מֵרֹב הדרך מאד (יהוש׳ ט יג). בְּרֹב דרכך יגעת לא אמרת נואש (ישעי׳ נז י). — מ״ר רִבֵּי תורתי, כמו מ״י במשמ׳ תורותי המרבות: כי הרבה אפרים מזבחות לחטא היו לו מזבחות לחטא אכתוב לו רִבֵּי[3] תורתי כמו זר נחשבו (הוש׳ ח יא–יב). — ובתו״מ, במשם,

[1]) [יש מנקדים מֵרַב, ואחרים מציעים לגרס: מַרְבֶּה או מַרְבֶּה.]

[2]) [יש מבינים במשמ׳ זו אף את הצרופים רב־לח, רב חסד, רב עון, ועי׳ לעיל.]

[3]) [כך הקרי; כתיב: ר ב ו. ואמנם אפשר שעלינו לקיים את הכתיב בקריאה: אכתוב לו, (וגם) רַבּוֹ תּוֹרֹתַי (שכתבתי לו) (אבל) כמו זר נחשבו. אך מצד הענין ברורים הדברים גם בקרי באותה משמ׳, ואכתוב לו את תורותי

רִפּוּי: על כל צרה שלא תבא על הצבור מתריעין עליהן חוץ מרוב גשמים (תעני ג ח). כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה (חוני המעגל, תעני כג.). עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות (הוא, שם שם). ברכת הבית ברובה[1]) (רב הונא, כתוב׳ קג.). פעם אחת עבר אדם בתוך מדבר כוב זה וראה נחש אחד ישן וכו׳ ומרוב שנכנסה בו חרדה נתבהל ונשר שערו וכו׳ (ר׳ אבא, מד״ר שמות כד). — *ובמשמ׳ חלק הרֹב, החלק הגדול בכמות, במספר ובהקף שבדבר: צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה אם רוב מן הגמלים מותר ואם רוב מן הרחלים אסור (כלא׳ ט א). אילו הן ציצין המעכבין את המילה, בשר החופה את רוב העטרה (שבת יט ו). השוחט (סימן) אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשרה, ורובו של אחד כמוהו וכו׳ רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה שחיטתו כשרה (חולי ב א). נשבר העצם, אם רוב הבשר קיים שחיטתו מטהרתו (שם ד ו). (על אלו מומין שוחטין את הבכור) את שגלגל עינו עגול כשל אדם וכו׳ ושנטל רוב המדבר של לשונו (בכורות ו ח). מראה שנשברה, אם אינה מראה את רוב הפנים טהורה (כליס יד ו). כוס שנפגם רובו טהור, נפגם בו שלש (נ״א שליש) ברובו טהור, ר״ש אומר, אם מפזר הוא את רוב המים טהור (שם ל ג). יצא (הולד) מחותך או מסורס משיצא רובו הרי הוא כילוד, יצא כדרכו עד שיצא רוב ראשו, ואיזהו רוב ראשו, משתצא פדחתו (נדה ג ה). עיר שישראל ונכרים דרים בה והיתה בה מרחץ מרחצת בשבת, אם רוב נכרים רוחץ מיד ואם רוב ישראל ימתין כדי שיחמו החמין (מכשירי ב ה). חצר שרובה פתחים וחלונות אינה ניתרת בצורת הפתח (ר׳ יוסף עירוב׳ יא.). — *ובנגוד, רֹבּוֹ ומעוטו של דבר: נטמא קהל או רובו וכו׳ יעשה (הפסח) בטומאה, נטמא מיעוט הקהל הטהורין עושין את הראשון והטמאין עושין את השני (פסחי ז ו). נטמא שלם או רובו שורפין אותו לפני הבירה וכו׳ נטמא מיעוטו והנותר

המרובות, כי כך מדגישה נבואת הושע דוקא רעיון זה: ואנכי חזון הרביתי (יב יא) וכדומ׳.]

[1]) [כך גם ב״ב קמד:, אך בתוספת׳ (כתוב׳ יב ג): שכך ברכת הבית מרובה.]

שורפין אותו בחצרותיהן או על גגותיהן (שם שם ח). עלתה חזזית על רובו (של אתרוג) וכו' פסול, עלתה חזזית על מיעוטו וכו' כשר (סכה ג ו). שלשה דברים רובן ומיעוטן רע ובינוניתן יפה, השאור והמלח והסירוב (ר' יהושע דרומיא, ירוש' ברכ' ה ג). ועי' *מִעוּט. — *ובצרופים כגון ראשוֹ ורֻבּוֹ, רֻבּוֹ כְּכֻלּוֹ, רֹב בנין ורֹב מנין, רֹב מדתו של דבר: האומר לבניו הריני שוחט את הפסח על מי שיעלה מכם ראשון לירושלים, כיון שהכניס האחד ראשו ורובו זכה בחלקו (פסח' ח ג). מי שהיה ראשו ורובו בסכה ושלחנו בתוך הבית ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין (סכה ב ז). טהור שהכניס ראשו ורובו לבית טמא נטמא (נגעי יג ח). ועי' א. ראש. הר הבית וכו' מקום שהיה רוב מדתו שם היה רוב תשמישו (מד' ב ח). רובע עצמות מרוב הבנין או מרוב המנין ורוב בנינו ורוב מנינו של מת אעפ"י שאין בהם רובע טמאים, כמה הוא רוב מנינו, מאה ועשרים וחמשה (אהל' ב א). רובו ככולו מדאורייתא (רב אחא בריה דרב איקא, נזיר מב.). דבכל התורה כולה קי"ל רובו ככולו (רב הונא בריה דרב יהושיע, הור' ג:). — *ועל יד מ"ר, רֹב בני אדם, רֻבָּן של דברים, הרבים שבהם, Mehrzahl von, die meisten; Plupart de; majority of, most: מצא גרוגרות, אם דרסו רוב בני אדם חייב (מעשר' ג ד). פסקו הגשמים, הקרובים לעיר ולדרך טמאים והרחוקים טהורים עד שיהלכו רוב בני האדם (מקו' א ד). החמרין רובן רשעים והגמלים רובן כשרים, הספנין רובן חסידים (ר' יהודה בשם אבא גוריא, קדוש' ד יד). רוב חמרים רשעים, רוב גמלין כשירין, רוב ספנים חסידים, רוב ממזרין פקחין, רוב עבדים גאים, רוב בני אבות בויישנים, רוב בנים דומין לאחי האם (אבא חוריין איש צידן משום אבא שאול, ירוש' שם ד יא). משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב (ברכ' ב:). רובן של צדיקים מתים בחולי מעיים (שבת קיח:). רוב עצים להסקה ניתנו (נדרי' סב:). — *והלך אחר הרֹב, במשמ' זו: מצא בה תינוק מושלך, אם רוב נכרים נכרי ואם רוב ישראל ישראל, מחצה למחצה ישראל, ר' יהודה אומר הולכין אחר רוב המשליכין וכו' מצא בה פת הולכין אחר רוב הנחתומין ואם היתה פת עיסה הולכים אחר רוב אוכלי פת עיסה, ר' יהודה אומר, אם היתה פת קיבר הולכין אחר רוב אוכלי פת קיבר, מצא בה בשר הולכין אחר רוב הטבחים, אם היה מבושל הולכין אחר רוב אוכלי בשר מבושל וכו' פרות שגיה שרבו על של שלישית וכו' הולכין אחר הרוב (מכשיר' ב ז–יא). רוב וקרוב הולכין אחר הרוב (ר' חנינא, ב"ב כג:). הלך אחר רוב בהמות ורוב בהמות אין חולבות אלא אם כן יולדות (ר' חנינא מסורא, בכורות כ:). — ועל יד שם קבוצי, רֹב הצבור, רֹב ישראל: שכל גזירת שב"ד גוזרין על הציבור ולא קיבלו רוב הציבור עליהן אינה גזירה (ר' יוחנן בשם ר' לעזר בי ר' צדוק, ירוש' שבת א ד). שרוב ישראל שבחו"ל שמותיהן כשמות עכו"ם (גיט' יא:). — ובספה"א: בדד ישכונו, בטח, ביחידות, אין צריכין להתאסף ולישב ברוב אדם שאין יראים שיבא אויב עליהם (רש"י, ירמ' מט לא). ונפל ממנו רב, ממי שמיעוטו מעכב את רובו (מדה"ג שמות יח כא, הופמן, 213). ויש מהתאוות תאוות רעות מאד וכו' כמו רוב תאות המאכל והמשתה ורוב תאות המשגל (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה א, 15). ושאלו לחכם, מתי מעוט החכמה טוב מרובה, אמר כשתהיה החכמה יתירה והמות חסר (ר"י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 69). הלא ידעת כי בארצות האל לא איתי אנש על יבשתא דהוא צבי הוה עביד רק אין דבר כי אם בהסכמת הרוב (מיד"א, מעגל טוב, פרימן, 32). — ואמר הפיטן: כעפר ארץ חשובים שלא יספרו מרובים (נחמיה בן שלמה הנשיא, עבודת יוה"כ, ידיעות מכון שוקן ד, רלז). — ואמר המשורר: ברבות טובתך התרב חדותך, התדע כי לפי רבה הוות ועמל בקרבה (יצחק בן גיאת, מה יתרון, שעה"ש 22). — *בטל ברֹב: נפל רמון אחד מן התערובת הזאת לשני רמונים אחרים מרמוני בדן ונפל מן השלשה רמוֹן אחד לרמונים אחרים הרי אלו האחרים מותרין שהרי הרמון של תערובת הראשונה בטל ברוב (רמב"ם, מאכלות אסורות טז י). — *לְרֹב, מפני היותו רַב: כי השכל לרוב דקותו לא ישיג רק בדברים שאינם גשמיים (רוח חן ה). אבל הספר ההוא לרוב היותו נעלם מהרבה בני אדם חשבו בו מה שאין ראוי לחשוב עליו (זרחיה הברצלוני, פי' מבלי, הקד', השחר שנה ב, 66). — *לָרֹב, תה"פ, הרבה מאד, ואמר המשורר: אך השמר לָרֹב שלא תאכל

הכרוב (ראב"ע, שמעו נא, כהנא א, 183). — °ולרֹב, עַל הָרֹב, עַל פִּי רֹב, בְּרֹב המקרים, תדיר. —°ונוהגים הצרופים, רֹב קולות, רֹב יחסי, רֹב מחלט. —°ובמשמ' שפע של תבואה, ואמר הפיטן: קציר מקללה, ר ו ב מרזון, שבלת מצנמון (ר"א קליר, אדמה מארר, סדר הושענות).

ב. רֹב, רוֹב, ש"ז, — פחד, תדהמה, Schrecken, Furcht; effroi, crainte; terror, fear: פחד קראני ורעדה וְרֹב [1]) עצמותי הִפחיד (איוב ד יד). — ובמשמ' ב. רַב, נדהם ומפחד: מה יעצת ללא חכמה ותשיה לָרֹב [1]) הודעת (שם כו ג). מֵרוֹב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים (שם לה ט).

ג. רֹב, רוֹב, ש"ז, — כמו רִיב, בצרוף רָב־כֹּחַ במשמ' ריבות ותוכחה, ריב ווכוח: הֲבְרָב כח יריב עמדי [2]) לא אך הוא ישם בי (איו' כג ו). לילה עצמי נקר מעלי וערקי לא ישכבון בְּרָב כח יתחפש לבושי כפי כתנתי יאזרני [3]) שם ל יז–יח). — ובחלוקת המשגים הוכחה וריב לשתי צלעות החרוז: והוכח במכאוב על משכבו וְרוֹב [3]) עצמיו אתן (שם לג יט).

ד. °רֹב, ש"ז, — מיץ פֵּרות [5]): והמיץ המעט היוצא בסחיטה ערב בו מעט צבר ויעמוד אח"כ בשמש עד ישוב כדמות ר ב והוא נפלא מאד (ר' כרזוני, אורח חיים ד א, כ"י ביהמ"ד ספטר). יגרגר בחלב נחלב מיד ו ר ו ב ענבים ובשול תאנים (שם ה ד). כמו ר ו ב התות, ר ו ב האגסים, ר ו ב פרי הדס והבושין (שם, בחליי החזה א). ורפואת זה שתיית מי הדבש וכו' והענינים הקובצים כמו ר ו ב ההדס ו ר ו ב הספרגל ו ר ו ב התפוחים (ר"מ אלדבי, שביל אמונה ד ב, האלטומכא). ו ה ר ו ב העשוי מ(תפוחים) החמוצים יועיל לתנועת הלב והכאתו (שם ה ה, תפוחים)

ה. °רֹב, ש"ז, — כמו א. רַב במשמ' גדול, ואמר הפיטן: ניהלוהו ר ו ב י [1]) קהילה בהכרה כל הלילה (כהנים בן שלמה הכסיא, אכאים גבורות, עבודת יוה"כ, מכון סוקן ד, רל).

---

[1]) [עי' בפרושו של טורטשינר לכתוב.]

[2]) [איוב מביע את תקותו, שיתן לו האל ל ר י ב ו ל ה ת ו כ ח עמו, כשלא אך הוא בלבד ישים בו אשמה. כֹּחַ במשמ' וִכּוּחַ בא גם בישע' מא א: החרישו אלי איים ולאמים י ח ל י פ ו כֹחַ יגשו אז ידברו יחדו למשפט נקרבה.]

[3]) [על תוכחות של מוסר כליות ותרטה מְדבר כאן, עי' בפרושו של טורטשינר.]

[4]) [כתיב ו ר י ב, קרי וְרוֹב, עי' ב. רִיב.]

[5]) [מן הערבי رُبّ a) במשמ' זו. ועי' ב. רִבָּה.]

a) رُب

א. רבב [2]), ממנו א. רַב, א. רִיב, רַבָּה, °רִבּוֹן, °רִבּוֹנִי, רַבִּי, ב. °רַבָּן, א. ב. °רַבָּנוּת, °רַבָּנִית, °רַבְרְבָן, ועי' רבה.

ב. רבב [3]), ממנו ג. רַב, ב. רָבָב, רְבִיב.

א. רָבַב [4]), פ"ע רַב, רַבָּה, רַבּוּ, רֹב, רֻבְּכֶם, — א) היה רב, הִרְבֵּה, viel, zahlreich sein, être beaucoup nombreux; to be plenty, numerous: ויהי כי החל האדם לָרֹב על פני האדמה (בראש' ו א). לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה וְרַבָּה עליך חית השדה (שמות כג כט). לפי רֹב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו (ויקר' כה טז). היום רַבּוּ עבדים המתפרצים איש מפני אדניו (ש"א כה י). ואת בקיעי עיר דוד ראיתם כי רָבּוּ (ישע' כב ט). ויבטחו על רכב כי רָב ועל פרשים כי

---

[1]) [וולאי נקד רוֹבִי, והכונה כמו רַבִּי, גדולי, עפ"י התלמוד: מיקירי ירושלים לא היו ישנין כל הלילה כדי שישמע כ"ג קול הברה ולא תהא שנה חוטפתו, ע"כ (יומ' יט:).
ועי' ב. רִבָּה, הערה.]

[2]) [עי' א. רָבָה, הערה.]

[3]) [עי' ב. רָבָה, הערה.]

[4]) [רק ענין של הרגשה הוא בכמה מן המקומות, אם יש לראות רב, רבה וכדו' כפעל או כתאר. שהרי בראשית הלשון לא היו סוגים הגיוניים של מלים, ואין הבדל עקרי בענין כשהביעו אותו רעיון „בצורה קצרה „העם רַב" או בלשון מלאה יותר „העם הוא רב", ואך ההקש אל דוגמאות אחרית, כגון „העם עָבַה, הלך" וכדו' יצר את הרשם, כאלו יש כאן לשון פעלה, ועל פי הקש כזה הרגישו „(העם) רַב" כפעל, ואף הוסיפו צורות כגון רַבּוּ (במק' רַבִּים) המיוחדות לפעל א. רָבַב. ועי' רָבָה, הערות.]

עצמו מאד (שם לא ח). כי רַבּוּ פשעינו נגדך וחטאותינו ענתה בנו (שם נט יב). כי באש יי' נשפט ובחרבו את כל בשר וְרַבּוּ חללי יי' (שם סו יו). כי רַבּוּ פשעיהם עצמו משבותיהם (ירמ' ה ו). כי רַבּוּ משובתינו (שם יד ז). כי מכת אויב הכיתיך מוסר אכזרי על רֹב עונך עצמו חטאתיך (שם ל יד). כְּרֻבָּם כן חטאו לי (הוש' ד ז). גפן בוקק ישראל פרי ישוה לו כְּרֹב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו היטִבו מצבות (שם י א). נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רָבּוּ (תהל' ד ח). ראה איבי כי רָבּוּ (שם כה יט). ואיבי חיים עצמו וְרַבּוּ שנאי שקר (שם לח כ). מה רַבּוּ מעשיך יי' (שם קד כד). אם חטאת מה תפעל בו וְרַבּוּ פשעיך מה תעשה לו (איוב לה ו). ברבות הטובה רַבּוּ אוכליה (קהל' ה י). — ורבב מן, במשמ' יחסית, היה יותר רב מן: לא מֵרֻבְּכֶם מכל העמים חשק יי' בכם ויבחר בכם כי אתם המעט מכל העמים כי מאהבת יי' אתכם ומשמרו את השבעה אשר נשבע לאבתיכם (דבר' ז ז—ח). כרתו יערה נאם יי' כי לא יחקר כי רַבּוּ מארבה ואין להם מספר (ירמ' מו כג). רַבּוּ משערות ראשי שנאי חנם עצמו מצמיתי (תהל' סט ה). — ב) במשמ' היה גדול, être gross sein; grand; to be large: זעקת סדם ועמרה כי רָבָּה וחטאתם כי כבדה מאד (ברא' יח כ). ורחק יי' את האדם וְרַבָּה העזובה בקרב הארץ (ישע' ו יב). באו ימי הפקדה וכו' על רב עונך וְרַבָּה משטמה (הוש' ט ז).—ובתו"מ: משרבו עוברי עבירה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה (שביע' ד א). כרם רבעי היה עולה לירושלים וכו' ומשרבו הפירות התקינו שיהא נפדה סמוך לחומה (מע"ש ה ב). נמנו ורבו בית שמאי על בית הלל (שבת א ד; מקו' ד א). משרבו הרצחנים בטלה עגלה ערופה וכו' משרבו המנאפים פסקו המים המרים (סוטה ט ט). בתחלה היו קורין אותן אוספי שביעית, משרבו האנסין חזרו לקרותן סוחרי שביעית (ר' שמעון, סנה' ג ג). העיד ר' צדוק על זוחלין שרבו על הנוטפים שהם כשרים (עד' ז ג). בהרת יתרה מכגרים וכה מחיה יתרה מבעדשה רבו או שנתמעטו טמאין (נגע' ו ז). מאימתי טהרתן, ב"ש אומרים משירבו וישטופו, ב"ה אומרים רבו אעפ"י שלא שטפו, ר"ש אומר שטפו אעפ"י שלא רבו (מקו' א ה). פרות שניה שרבו על של שלישית וכו' הולכין אחר הרוב (מכשיר' ב יא). עצים שנפלו עליהם משקין וירדו עליהם גשמים אם רבו טהורים (שם ד י). משרבו תלמידי שמאי והילל שלא שימשו כל צרכן רבו מחלוקות בישראל ונעשו שתי תורות (תוספת' סוט' יד ט). משחרב בית המקדש רבו פרושים בישראל ולא היו אוכלין בשר ולא היו שותין יין (שם שם טו יא). כך היא גאולתן של ישראל בתחלה קימאה קימאה, כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת (ר' חייא רבה, ירוש' ברכ' א א). בראשונה היו משפחות עומדות ואבלים עוברין, משרבת תחרות בציפורין התקין ר' יוסי בן חלפתא שיהיו המשפחות עוברות והאבלים עומדין (שם שם ג ב). בעון נבלות פה צרות רבות וגזירות קשות מתחדשות (שבת לג.). כשהן תוהין נוזרין וכשהן מטמאין ורבין עליהן מי נזירות מתחרטין בהן (ר' יוחנ, נדר' ט:). לכשיצא לא יאמר הריני מזכה וחביריי מחייבין אבל מה אעשה שחביריי רבו עלי (ת"כ, סנה' לא.). — *ובמקור רק לְפִי רֹב: לפי רוב הקהל הן מברכין (ר' יוסי הגלילי, ברכ' ז ג).[2]

—פִּעֵ', ביֹנ' מְרֻבָּבוֹת[1],—מצוי במספר רבבה, בעשרות אלפים: צאננו מאליפות מְרֻבָּבוֹת בחוצותינו (תהל' קמד יג).

—פִּעֵ', *רִבֵּב, — מלא בצאן מְרֻבָּבוֹת[3]: כשעירים עלי דשא, זו רוח מזרחית שמטהרת[4] את העולם כשעיר,

---

[1]) [צורת משנה, נגזרת מן רְבָבָה, ואולי צ"ל מְרֻבָּבוֹת בהִפְעִ', כדגמת מאליפות.]

[2]) [על פי השמוש במקרא. אמנם בריב המקומות בתו"מ ריב הוא שם עצם, כגון: אין פוחתין לפאה מששים ואף על פי שאמרו אין לפאה שיעור, הכל לפי גודל השדה ולפי רוב העניים ולפי רוב הענוה (פאה א ב). הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון, והכל לפי רוב המעשה (אבו' ג טו).]

[3]) [עי' רְבִיב, הערות.]

[4]) [צ"ל שמשערת (שמסערת), כמו בבבלי ב"ב כה., כלשון שעירים, ומזה נולדו הנסחאות: שמשחרת, שמטהרת, ועי' רְבִיב, הערות.]

ורכיבים עלי עשב, זו רוח דרומית שהיא מרכבת את העולם כרכיב (פסיק׳ זוט׳, כח:).

—הִפע׳, ˚הִרְכִּיב, — הכפיל פי רבבה: ירכיב אפרים ויאליף מנשה (ינאי, אז בזיקתיה, קרוב׳ ברכות׳, זולתי, עח).
—ובמשמ׳ המטיר: שעירים להרכיב, חזיזים להעביב (כ״א קליר, אפיק מעין, תפלת גשם). צבאות רביבים המרביבים מים, צומחים כערבים על יבלי מים (שם, אקספוט ככל, שם). כמום באוצר שמים יפתח להרביב תלמים (נחמיה בן שלמה הנשיא, אם ימלאו, תפלת גשם, ידיעות המכון שוקן ז, כד).

ב. **רָבַב**, פ״י, רָב, רֹבוּ, — ירה וזרק חצים בקשת: וימררהו [1]) וָרֹבּוּ וישטמהו בעלי חצים (בראשי׳ מט כג). וישלח חציו ויפיצם וברקים רָב ויהמם [2]) (תהל׳ יח יח). — ואמר המשורר: הרבה דרכים יש לעול, וליושר דרך יחידה לא הבינה נסוג לבב, כרב למטרה אשר מחטוא נשמר אך רב בארץ באשר יאהב רבב (ר״ש הנגיד, בן משלי שמ, ששון, קנח).

ג. ***רָבַב**, — פעל מסֻפק [3]), קל לא נמצא.

—פִּע׳, רִבֵּב,—רבב את הנאד, רִבְּהוּ אותו לפני שמושו [4]): ת״ר, נודות העכו״ם גרודים חדשים מותרין, ישנים ומזופפין אסורין, עכו״ם ריבבן ועיבדן ונתן לתוכן יין וישראל עומד על גביו אינו חושש, וכי מאחר

---

[1]) [אין גם וימררהו לשון מרירות אלא לשון הציבי לך צינים שימי לך תמרורים (ירמ׳ לא כ), והכונה: הציבו אותו כמטרא לחץ, כקורה לחצים. ועי׳ גם בערך שָׂטַם.]

[2]) [במקום זה בש״ב כב יח רק: וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם (קרי: ויהם).]

[3]) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

[4]) [פעל זה, הקשור כנראה גם כש״ע רְבָב (עי׳ שם), נמצא אך במקום אחד המובא כאן (ואמנם מביאות אותו התוספות ע״ז לג. בשם התוספתא, אך איננה בתוספתה שלפנינו); וגם פה אין הקריאה מֻסכמת, כי כן מורים אף דברי רש״י: ריבבן ברי״ש כמו רבב, ע״כ, על ספק בנוסח, וגרסת הערוך שבדפוסין: רובבן, ובכתבי יד (עי׳ קוהוט) אף רובבין וכדו׳ אך לפי הענין נראה שהכונה: ריכבן, כי כן צריכים כלי עור לריכוך בשמן לשם עיבוד, וגם מזמן לזמן, לבל יתיבשו וישתברו, ואף במקום רְבָב נראה שצ״ל רְכָהּ, ועי׳ בהערה לשם זה.]

דעכו״ם נותן לתוכן יין כי ישראל עומד על גביו מאי הוי, אמר רב פפא, ה״ק, עכו״ם ריבבן ועיבדן וישראל נותן לתוכן יין וכו׳ (ע״ז לג.).

***רְבָב**, ש״ז,—מלה מֻספקת בקריאתה במשמ׳ שמן סיכה וכדו׳ [1]): ארבע מדורות אין צריכין רוב, של זפת ושל גפרית ושל גבינה ושל רבב (בר יוסף, שבת כ:). רבב כדי לסוך תחת אספגית קטנה (ת״כ, שם עח:). כל תלמיד חכם שנמצא רבב [2]) על בגדו חייב מיתה (בשם רבי יוחנן, שם קיד.). תנן התם [3]), רבב על המרדע חוצץ וכו׳ ועל הבגדים מצד אחד אינו חוצץ, משני צדדין חוצץ (שם שם). בחוסר כל וכו׳ תנא בלא מלח ובלא רבב (נדרי׳ מח.). אילמלא תפילתו של דוד היו כל ישראל מוכרי רבב (ר׳ אילעי בר יברכיה, סוטה מט.). דם על בגדו חוצץ, ואם טבח הוא אינו חוצץ, רבב על בגדו חוצץ ואם מוכר רבב הוא אינו חוצץ (רבא, זבח׳ לה:).
—וכסהמ״א: אמר רב פפא, בית המלח ובית הרבב

---

[1]) [משמ׳ המלה ברורה בקרוב, אם לא בדיוק, לפי כל המקומות: (סיכה של) שמן או שומן, כתם של שמן וכדו׳, אך אין כל גזירה טבעית למלה רבב במשמ׳ זו. מצד אחר אין עדות מֻסכמת לקריאת המלה, שאיננה באה במקורות מא״י, ואף במקום שהבבלי מביא אותה בשם המשנה בכותרת „תְּנַן התם״, היא תוספת שאיננה בדברי התנאים שלפנינו, ואף הפעל ג. רבב (עי׳ שם, הערה), הקשור בשם זה, בא בנוסחאות שונות, וגם דברי האמוראים בבבלי שבת קיד. מעידים שגם הם לא ידעו את קריאתה המדיקת של מלה זו. אך כאמור בהערה לפעל ג. רָבַב, אך הקריאה רכך מתאימה שם, וכן טבעי הוא לקרא לשמן, המשמש לרכוך (כלשון ישע׳ א ו), רְכָהּ, וזאת כנראה צורתה הנכונה של המלה. וכן בא רך במשמ׳ שמן ממש במקום שלא הכירוהו במשלי יא כה: נפש בְּרָכָה תדשן ומרוה גם הוא יורא, שכונתו באמת: נפש (אדם) בְּרָכָהּ, בריךְ, בשמן זה שיש בה בעצמה, היא תְּדֻשַּׁן, ורק מי שמרוה אחרים ירוה גם הוא. ומלה זו היא שבאה בצורה רכך בתו״ס.]

[2]) עי׳ בערך רְבָד ובהערה שלפני זו.]

[3]) [הכונה למשנה מקואות ט ה, אך שם אין המלה רבב, אלא: אלו חוצצין בכלים, הזפת והמר בכלי זכוכית וכו׳ על איכוף של בה״ב חוצץ ועל של רקקין אינו חוצץ, ועל המרדעת חוצץ וכו׳.]

(צריך בדיקה) [1] (הלכ׳ פסוקי׳ לתלמידי רב יהודאי גאון הלכות פסח, 12). והרבבין מתקבצין על פניהם (כל בו הלכות כדה, קכ:).

***רֶבֶב,** ש״ז, — כמו רְבָבָה, ואמר הפיטן: הדעת בימכיני חצובים, מיני אלפים ומיני ר ב ב ִ ם, שובו בנים שובבים (קטע מפיוט, Elbog., Stud., 48).

רְבָב, עי׳ רְבִיב.

רְבָבָה [2], ש״נ, מ״ר רְבָבוֹת, סמ׳ רִבְבוֹת, רִבְבַת, בכנ׳ רִבְבֹתָיו, — הרבה מאד, וביחוד עשרת אלפים, zehntausend; dix mille, myriade; ten thousand: ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחתנו את היי לאלפי רְבָבָה (ברא׳ כד ס). ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רְבָבָה ירדפו (ויקר׳ כו ח). איכה ירדף אחד אלף ושנים יניסו רְבָבָה (דבר׳ לב ל). ולקחנו עשרה אנשים למאה וכו׳ ומאה לאלף ואלף לְרְבָבָה (שפט׳ כ י). יפל מצדך אלף וּרְבָבָה מימינך אליך לא יגש (תהל׳ צא ז). דודי צח ואדום דגול מֵרְבָבָה (שה״ש ה י). —ומ״ר רְבָבוֹת: ובנחה יאמר שובה יי׳ רִבְבוֹת [3] אלפי ישראל (במד׳ י לו). יי׳ מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מֵרִבְבֹת [4] קדש (דבר׳ לג ב). בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ והם רִבְבוֹת אפרים והם אלפי מנשה (שם שם יז). ותענינה הנשים המשחקות ותאמרנה הכה שאול באלפו ודוד בְּרִבְבֹתָיו ויחר לשאול מאד וכו׳. ויאמר נתנו לדוד רְבָבוֹת ולי נתנו האלפים (ש״א יח ז–ח). הלוא לזה יענו במחלות לאמר הכה שאול באלפו ודוד בְּרִבְבֹתָיו (שם כא יב; וכעין זה שם כט ה). הירצה יי׳ באלפי אילים בְּרִבְבוֹת נחלי [1] שמן (מיכה ו ז). לא אירא מֵרִבְבוֹת עם אשר סביב שתו עלי (תהל׳ ג ז). — ואמר בן סירא: כי כחלב מורם מקדש כן דויד מישראל וכו׳ על כן ענו לו בנות ויכנוהו ב ר ב ב ה (ב״ס גני׳ מז ג–ו). —ובתפלה: אין אנחנו מספיקים להודות לך וכו׳ על אחת מאלף אלף אלפי אלפים ורבי [2] ר ב ב ו ת פעמים (נשמת). — ובפהס״א: גם הוא האלף דומה לאחד עד היותם תשעה אלפים כנגד תשעה אחדים ובהגיעך לעשרת אלפים אז נשלם החשבון בהיותו ר ב ב ה אחת (ראב״ע, שמות ג טו). — ואמר הפיטן: קיראוהו ביקדושה רוממוהו ב ר ב ב ה רננוהו ברעדה (ינאי, המיכוהו, קרוב׳ לימים נוראים, זולאי, שלד). פקדיהם ושמותם צבאם ו ר ב ב ו ת ם קומם במחנותם רם השוכן אתם (אתה אהבת, זולת שקל׳). מי כמכה דר בערבות ומי כמכה הדור ב ר ב י ר ב ב ו ת (אליר כוגה, למנחי עלרת, ממז׳ ליעל׳ ג, קסו.).

***רָבַג,** — פעל מספק: ועשית עולותיך הבשר והדם, הקיש הדם לבשר, מה הדם בזריקה, אף הבשר בזריקה, יכול יהא זורק ו ר ו ב ג [3] תלמוד לומר וערך הכהן אותם (ספרא ויקרא פרק ד, קרוב לסוף).

---

[1]) [על פי פסח׳ ח.: אמר רבה בר רב הונא, בי מילחי ובי קירי צריך בדיקה, אמר רב פפא, בי ציבי ובי תמרי צריך בדיקה.]

[2]) [בעקר הרבה, מן א. רבב, ובמקום רבבה בא ע״פ הארמ׳ אף רִבּוֹ, רִבּוֹא, עי׳ שם. המלה באה במשמ׳ זו אף באוגרית׳ רבבת בשמושים המקבילים בדיוק לאלה שבמקרא. אך בערב׳ הספרותית בא רק עשרת אאלאף a) במשמ׳ זו, ובכושי׳ אלף פרושו 10000; אך בערבי׳ המדברת בא״י נשמר רְבוּה כמשמ׳ שבעברית.]

[3]) [לפי טורטשינר, D. Bundeslade, עמ׳ 7, עקר הבונה: שְׁבָה יי׳ רְבָבוֹת, אלפי ישראל, והצרוף יי׳ רְבָבוֹת (ובתהלי סח יח: אלהים רִבֹּתַיִם, עי׳ רִבּוֹ, הערות) הוא שם קדום, מקביל אל יי׳ צבאות. ועי׳ א. צָבָא, הערה.]

[4]) [אמנם כאן רואים רב החדשים שם מקום כגון מְרִיבַת קָדֵשׁ, עי׳ קָדֵשׁ, הערות.]

---

a) آلاف

---

[1]) [צ״ל פחלי שמן, כלו׳ אילים שמנים, כדעת י. נ. אפשטין.]

[2]) [עי׳ הערת בֶּר בסדורו לתפלת נשמת.]

[3]) [הראב״ד בפרושו מחבר צורה זו עם מ ר ב ג, מ ר ב ך באהלות ג ז, אך אין זאת שם אלא ט״ס במקום מ ד ב ך (עי׳ ערך זה). ובמקום מאמר זה שבספרא כתוב בתוספת׳ זבחי׳ ד ב: יכול יהא זורק ו ד ו ב ק תלמ׳ לומ׳ וערך הכהן אותם זורק ועורך ולא זורק ו ד ו ב ק, ע״כ. ובנוסחת הספרים שם פעמיים: זורק ו ר ו ב ץ, וכך נראה נכון (עי׳ ב. רבץ. ועי׳ גם הופמן, Zur Einl. in d. hal. Midr., עמ׳ 70 בהערה ו).]

רבד [1]), ממנו מַרְבַד, רָבַד, *רֹבֶד, רְבִיד.

רָבַד, פ״י, רָבַדְתִּי,—רָבַד עַרְשׂוֹ מַרְבַדִּים, רִפֵּד וְהִצִּיעַ מרבדים, ואף במשמ׳ יִשֵּׁר וקשט בכלל: מרבדים רָבַדְתִּי ערשי חטבות אטון מצרים (משלי ז יו). —ובסהמ״א: וזאת מעלוז רוקדת, וזאת ערשה רובדת וכו׳ (מנחת יהודה סוכה נשים, ח:). מה בצע כי תרבד לסרוחים על ערשותם מרבדים כפרים עם נרדים (ר״י דלמדיגו, אגרת אחוז, מלא חפנים, גיגר, 4). — ואמר הפיטן: בכבוד לשכה אז הוטל שבוע וזר ירבוד כמום ונעוה יעורטל בהיכלו אומר כבוד (רסע״ג, באדני ילדקו, עבודת יוה״כ, סדור רסע״ג, רפד). קדושים הענד בנזר, הבדם בשלוש זר (מנחם ברבי מכיר, אמור וקדש, זולת להפסקה ראשונה).—ואמר המשורר: ופי דבר בצחות על לבב קדר וצדהו, וזון את דברי על ענק מלכו רבדהו (ר״ש הנגיד, אחוז נפשי ממדו, בן תהלים כה, ששון, יט). מדרך צעדיה למשכן בעדה כיום ואחמול על כסיל צעדת, ובירכתי בור רבדו ערש אשר אמש עלי כיסה ועש רבדת (רמב״ע, דמעה בעיני, בכודי, כח). אבכה ואתגולל עלי ערש רבוד בעל סירים ועל סכות (הוא, תרשיש ז, 63). שיבה פני השחרות חמדת לבוז תהי לו בוץ תהי רבדת (יהודה בן אבון, סיבה, פעה״ם 129). אי סות אמונתם ואי מלבוש הדר תמם ואפוד בך אשר אפדו׳ או אי צניפי מהללם צנפו, איה רביד ישרם אשר רבדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה, שם 164). שמו רביד לצוארי רבדתיו ועל ראשי עטרות לי ענדתיו (ר״י זבארה, טעטועים, הקד׳). מכם רדי נפשי ועל עפר שבי ערש לך רבדתי תמול שם תשכבי (עמנואל, אוים לנפשי, מחברת ז, 35). בגד עדים על ערשיך תרבוד ומגאון לבבך הערל תהיה אבוד (עזרא הבבלי, תוכחת מוסר ה כד). ונחכו כמו מים שאגותי ודמעתי על ערשי רבודה (זכריה אלצ׳אהרי, ספר המוסר, כ״י תימני).

—הפעי, *הִרְבִּיד, שם רְבִיד וְזֵר: כל האמונים יהיו נא נקבצים ומילוי כל חפצים ליקירנו ותשובנו וזקיננו כב׳ קד׳ מר׳ ורב׳ דויד זר לו להרביד (ד״ה של יהודי מלבים וא״י ג, יעקב מן, 135). — ואמר הפיטן: כל אויביך להאביד, ואוהביך שמחות להרביד, במלכות משיח בן דוד (אוס כאישון, יולי פמע״ל). תביאמו קרית חנה דוד, אל רם ונשא תרביד (ויוסע אל, יולי ז פגח).

***רֶבֶד**, ס״ז, — כמו מַרְבָד, ואמר הפיטן: ברויה יקדש בסדרים יטבול רביעית מנויה, רבד בד וקדוש הרים וגם כוסי רויה (רסע״ג, באדני ילדקו, סדר עבודה, סדור רסע״ג, רסז). רני לשומר לאילה חבלים והוא יתיר לציריך עלי רבד רפידיך (ר׳ מאיר בן אלעזר, ציון לפירת, קינ׳ ת״ב). רבד ערסי סועד באהבים טוב נתעלסה בימי מועד (שמואל, אסלסל בסלם, גנזי שכטר ג, 91).

***רֹבֶד** [1]), ס״ז,—מצע, שבכה שטוחה שבבנין, רִצְפָה, Plattform; plate-forme; platform: שחטו וקבל במזרק את דמו ונותנו למי שהוא ממרס בו על הרובד הרביעי שבהיכל כדי שלא יקרוש, נטל את המחתה ועלה לראש המזבח ופנה גחלים אילך ואילך וכו׳ וירד והניחה על הרובד הרביעי שבעזרה (יומ׳ ד ג). בית המוקד כיפה ובית גדול היה מוקף רובדים של אבן וזקני בית אב ישנים שם (תמיד א א; מדות א ח). בין האולם ולמזבח כ״ב אמה וי״ב מעלות היו שם, רום מעלה חצי אמה, ושלחה אמה, אמה אמה ורובד שלש ואמה אמה ורובד שלש והעליונה אמה אמה ורובד ארבע, רב׳ יהודה אומר העליונה אמה אמה ורובד חמש (מדות ג ו). (הדיוטא) התחתונה חמש ורובד שש והאמצעית שש ורובד שבע והעליונה שבע (שם ד ד). זה שהיה מחלק את לחם הפנים היה עומד על הרובד שבאולם (ר׳ יהודה, תוספת׳ סכה ד כג; שפ׳ מנח׳ יא יג). החורש על גבי הקבר וכן החורש על גב הארון אפילו משוקעין ברובדים ובאבנים ואפילו על גביהן רום שתי קומות הרי זה עושה בית הפרס (שם אהיל׳ יז א).—ורֹבֶד שבאילן, שכבת ענפים ועלים

[1]) [השרש קרוב אל רפד ואף אל רבץ, שהוא רבצ׳ a) בערבי, רבע בארמ׳. ובערבי בא תרבד b) במשמ׳ התכסו השמים בעננים. ועי׳ בהערה בעמ׳ 3304. ומן המשמ׳ פרש וישר התפתחה ההוראה קשט כמו בשרש זה. עי״ש.]

[1]) [וכן בארמ׳ רובדא כתרגום של רצפה (דהי״ב ז ג).]

a) ربض b) تربد

שבאילן: היתה (הצפור) יושבת בין שני רובדי אילן רואים כל שאם תשמט נופלת עליהם חייב לשלח (רב יהודה בשם רב, חול' קמ:). — ובסהמ"א: ופי' רובד הוא שכל רצפת העזרת היתה עשויה שורות שורות של אבני שיש מכוונות זו בזו וכל שורה מהם קרויה רובד (ר"מ המאירי ליומא מג:). בנה תחלה על הגג בקורות גדולות ובנסרים מדובקין זה בזה ואחר כך רצפו כלו ברובדין של אבן ומלאו עפר ונטע כרם וכו' (פסו' הרא"ם כלל ג ד). שהיה מקום מושבם מוקף רובדין ורצוף מבהט ושש (רשב"ץ דוראן, מגלת ספר, בספר תפארת ישראל, עח.). — ואמר הפיטן: לשחטו נפנה וקבל דמו וצוה למרסו ברבד העזרה וכו' לוחשות חתה מפני מערב וירד ושמה ברבד העזרה (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, סדר עבודה, מחז' איטל' ב, רעז.). טבעו נכסו רובדי דוכני בגיא חמת כנקטל מכהני (ר"א קליר, איכה מפארתי, קינ' ת"ב). רצפים מלאה מפני מערב ירד ושמה ברובד המרצפת (רס"ג, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, סדור רס"ג, רעג). קודחת וההסקה ברובד הורקה (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 179). ווי העמודים ביד בני העבדים והקף רובדים רבים ונכבדים (ר' ברוך בן שמואל, אלבעותי, קינ' ת"ב). נתון על רובד היכלך ואף למטרסים (ר' דוד בן משולם, אלהים אל דמי, סליח' מוסף יוה"כ).

*רֶבֶד, ש"ז, — ריבד של חמר חוצץ: ואמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן, כל ת"ח שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה שנאמר כל משנאי אהבו מות, אל תקרי משנאי אלא משניאי, רבינא אמר רבד איתמר, ולא פליגי, הא בגלימא הא בלבושא [1] (שבת קיד.).

[1]) [רש"י מפרש: רבד, שכבת זרע, וממשיך: בלבוש שהוא תחתון רבד אין, רבב לא, ע"כ. אך למעשה ספק הוא אם כונת ההערה „ולא פליגי" וכו' לנוסחה ולא לעצם המאמר, ועי' רבב, הערה. ור"ח כתב: רבד מלי מרבדים רבדתי ערסי, פי' דם יבש כדגרסי' בנדה פ' תינוקת ריבדא דכוסליתא, אמר רמי בר אבא האי ריבדא דכוסילתא עד ג' יומין לא חייץ מכאן ואילך חייץ. וזה שגרם רבד הכין גם בענין הכנה שונה מן רבב.]

רבה [1]), ממנו הרבה, מרבה (?), מרבה, *מרבה, מרבית, רבה, *רביה, *רבית, א. *רבן, תרבות, תרבית.

רָבָה, פ"ע, רבתה, רבית, רבו, רביתם, רבות, רבה, רבו, תרבי, ירבה, ירב, תרבה, תרב, תרבו, תרבון, ירבו, ירבון, ירבין, תרבינה, — א) גדל במספר, היה להרבה, היה הרבה, היה במספר רב, viel sein, werden, sich mehren; être beaucoup, accroître; to be much, to increase, בנשוא לשם עצם כולל במ"י או למ"ר, וגם ביחס לאדם אחד שירבה זרעו: והעוף ירב בארץ (בראש' א כב). ויהי המבול ארבעים יום על הארץ וירבו המים וישאו את התבה ותרם מעל הארץ ויגברו המים וירבו מאד על הארץ ותלך התבה על פני המים (שם ז יז–יח). הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ (שמות א י). וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרץ (שם שם יב). למען רבות מופתי בארץ מצרים (שם יא ט). אשר ייטב לך ואשר תרבון מאד (דבר' ו ג). לא תוכל כלתם מהר פן תרבה [2]) עליך חית השדה (שם ז כב). למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ (שם ח א). ובקרך וצאנך ירבין וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה (שם שם יג). וחיית ורבית וברכך יי' אלהיך (שם ל יז). קחו נשים והולידו בנים ובנות וכו' ורבו שם ואל תמעטו (ירמ' כט ו). אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רבו [3]) (זכרי' י ח). ירבו עצבתם אחר מהרו בל אסיך נסכיהם מדם ובל אשא את שמותם על שפתי (תהל' טז ד). אל תירא כי יעשר איש כי ירבה כבוד ביתו (שם מט יז). ברבות רשעים ירבה פשע וצדיקים במפלתם יראו (משלי כט טז). ברבות הטובה רבו

[1]) [בשתי הצורות, רבה, וגם א. רבב, הפכת מלה קצרה קדומה, רב, כמשמ' גדול במדה ובמספר, לשרשים בלשון. השרש רבה נמצא אף כאשור' רבו, בארמ' רבא, רבי, בערב' רבא a), וכן בא א. רבב באשור', אוגרית', ערב' וכוש' בהתפתחויות שונות.]

[2]) [במק"א: ורבה עליך חית השדה (שמות כג כט).]

[3]) [עי' רבו, הערה.]

a) رِبَا

אוכליה (קהל׳ ה י). כי עונתינו רבו למעלה ראש [1]) ואשמתנו גדלה עד לשמים (עזר׳ ט ו). כי מקניהם רבו בארץ גלעד (דה״א ה ט). ובני רחביה רבו למעלה (שם כג יז). — ובצרוף פרה ורבה, שרץ ורבה: פרו ורבו ומלאו את המים בימים (בראש׳ א כב). פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה (שם שם כח). ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ (שם ח יז). ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה (שם ט ז). ויאמר לו אלהים וכו׳ פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך (שם לה יא). ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד (שמות א ז). והיה כי תרבו ופריתם בארץ בימים ההמה (ירמ׳ ג טז). ואני אקבץ את שארית צאני מכל הארצות אשר הדחתי אתם שם והשבתי אתהן על נוהן ופרו ורבו (שם כג ג). ועי׳ פרה. — ובמשמ׳ יחסית, בדרגת היתרון, רבה מן, היה יותר מן: ותרב משאת בנימן ממשאת כלם חמש ידות (בראש׳ מג לד). אספרם מחול ירבון (תהל׳ קלט יח). — ורבו ימים ושנים, במשמ׳ ארכו החיים: למען ירבו ימיכם וימי בניכם וכו׳ כימי השמים על הארץ (דבר׳ יא כא). שמע בני וקח אמרי וירבו לך שנות חיים (משלי ד י). כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים (שם ט יא). — ובמשמ׳ ארך הזמן: וירבו הימים ותמת בת שוע אשת יהודה (בראש׳ לח יב). ויהי מיום שבת הארון בקרית יערים וירבו הימים ויהיו עשרים שנה (ש״א ז ב). — ב) במשמ׳ גדל במדה, בארך וכדו׳, היה גדול, gross sein, werden, wachsen; être grand, grandir; to be large, grow: וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יי׳ אלהיך (דבר׳ יד כד). פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח וכו׳ והשיגו כי ירבה הדרך והכהו נפש (שם יט ו). אף כי לוא אכל אכל היום העם משלל איביו אשר מצא כי עתה לא רבתה מכה בפלשתים (ש״א יד ל). רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים (יחזק׳ טז ז). על כן גבהא קומתו מכל עצי השדה ותרבינה סרעפתיו ותארכנה פארתו (שם לא ה). בקום רשעים יסתר אדם ובאבדם ירבו צדיקים (משלי כח כח) [2]). אם ירבו בניו למו חרב

וצאצאיו לא ישבעו לחם (איוב׳ כז יד). הן זאת לא צדקת אענך כי ירבה [1]) אלוה מאנוש (שם לג יב). יחלמו בניהם ירבו בבר יצאו ולא שבו למו (שם לט ד). ישטטו רבים ותרבה הדעת (דני׳ יב ד). — ובדרגת היתרון: ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם (מ״א ה י). — ובתו״מ: מאימתי מותר אדם ליקח לוף במוצאי שביעית וכו׳ משירבה החדש (שביע׳ ה ה). סאה תרומה שנפלה למאה, הגביהה ונפלה אחרת וכו׳ הרי זו טותרת עד שתרבה תרומה על החולין (תרומ׳ ה ז). יכול הוא לישא אשה אחרת ולפרות ולרבות הימנה (ר׳ אליעזר, סוט׳ ד ג). בהרת כגרים ובה מחיה פתותה מכעדשה, רבתה הבהרת טמאה, נתמעטה טהורה, רבתה המחיה טמאה, נתמעטה ר״מ מטמא וחכמים מטהרים (נגעי׳ ו ג). מאימתי טהרתן, ב״ש אומרין משירבו וישטופו (מקוא׳ א ה). עד שירבו המים על מי חטאת (שם י ו). (תינוקת שהביאה שתי שערות אינה יכולה למאן) עד שירבה השחור על הלבן (ר׳ יהודה, נדה ו יא). שיהא העומד רבה על החלל (ירוש׳ עירוב׳ א א). אם העומד רבה [2]) על הפרוץ מותר, ואם הפרוץ רבה על העומד אסור (שם שם א ז). אם אתה הוא (הלל) לא ירבו במותך בישראל (שבת לא.). דור שבן דוד בא בו העזות תרבה והיוקר יעות (ר׳ נחמיה, סנה׳ לז.). דם רבה שחין רבה, שכבת זרע רבה צרעת רבה, צואה רבה הדרוקן רבה, מי רגלים רבין ירקון רבה (ריש לקיש, בכורות מד:). פרת, שפרה ורבה עד שעוברין אותו בספינות, פרת שמימיו פרין ורבין (ר׳ יהודה, מד״ר בראש׳ טז). פרת, זו אדום וכו׳ שפרת ורבת מברכתו של זקן (ר׳ יוסי בן חלפתא, שם שם). צא מן התיבה, ולא קיבל (נח) עליו לצאת, אמר, אצא ואהי פרה ורבה למארה (שם שם לד). בכל מקום שאתה מוצא כתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב, נקודה

---

[1]) [עי׳ א. ראש, הערה.]

[2]) [על הכתוב: ברבות צדיקים ישמח העם (משלי כט ב), העיר המחבר בשולי התנ״ך: מן רבי בהיותם רב, אדון.]

[1]) [אמנם המחבר בשולי התנ״ך מגיה: יזכה. וטורטשינר בפרושו מבאר: הן גם זאת לא אמרת בצדק (באמרך) כי גדול וחזק האל מן האדם, וכי על כן לא יוכל האדם לבוא עמו במשפט.]

[2]) [עי׳ גם פע׳.]

רבה על הכתב אתה דורש את הנקודת (ר"ם בן אלעזר, שם שם מח). זה רבה על כל הפרצים [1], ממך יעמד עלה הפורץ לפניהם (שם שם פה). כיצד היו ישראל פרין ורבין וכו' (שם איכ' א, העיר רבתי עס). ועי' א. פָּרָה. — ובספהמ"א: אבל אותן (אזני הֲראה) הנסרכות עומדות בסדרן רבותן הוא שרבות [2]) וכשרה (והזהיר, ויקר' מג., שמיני). משבטל בית דין הגדול רבתה מחלוקת בישראל (רמב"ם, ממרים א ד). רבתה מרה שחורה בגופו עד שנשתוממה נפשו ובעתתו רוח רעה (ר"י עקנין, ס' מוסר ב טז). — ואמר הפיטן: יפית ברוב הון והן רבית בדעות (ליון ידידוס, קינ' ח"ב). — ואמר המשורר: קוצותיה רביו אחוריה נטיו, תזעק היו עלי לטרח (ר"י הלוי, יונה תמה, דיואן ב, 82). נפשי פדות לו וכפר בו ירביו (ראב"ע, איך ישליו, ההכא א, 51). — וביני פָעוּ', ˚רָבוּי, שרבָה וגדַל, רַב, גדול, ואמר המשורר: שמואל גם וישמעאל נגידים וגם שרים ומשרתם רבויה (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 13). — ˚ורְבוּי המציאות, מצוי לרב: שיר משובח וכו' הוא מעט המציאות וכו' והנה הראוי הוא רבוי המציאות (שקל הקדש בסוף לשון למודים לדוד אבן יחייא פרק טו).

—פע', רִבְּתָה, רִבִּיתָ, רִבִּיתִי, רַבֵּה, — א) כמו הִפע', הִרְבָּה, רִבָּה במחיר, קבע מחיר רב: תמכר עמך בלא הון ולא רִבִּיתָ במחיריהם (תהל' מד יג). — ב) רִבָּה ילדים, גורים, גִּדֵּל אותם, grossziehen; élever; to raise, rear: מה אמך לביא בין אריות רבצה בתוך כפרים רִבְּתָה גוריה (יחזק' יט ב). ולא היה ביום אף יי' פליט ושריד אשר טפחתי וְרִבִּיתִי איבי כלם (איכ' ב כב). — ג) רִבָּה את צבאו, שם רַבִּים וקצינים לצבאו [3]): רַבֵּה צבאך וצאה (שפט' ט כט). — ובתו"מ במשמ' א), הרבה, הגדיל, הוסיף במדה, בכמות, to increase; augmenter; vermehren: אין מודדין אלא מן המומחה, ריבה למקום אחד ומיעט למקום

1) [נ"א הפריצים, הופרצים, עי' הוצ' תיאודור־אלבק.]

2) [כלומר שכך הן גדלות; ועי' רְבוּת, הערה.]

3) [כנראה זאת משמ' הכטוי כאן, ואין צרך בתקונים שהֻצעו.]

אחר שומעין למקום שריבה, ריבה לאחד ומיעט לאחר שומעין למרבה [1]) (עירוב' ה ה). (שרץ שנמצא במקדש, כהן מוציא) בצבת של עץ, שלא לרבות את הטומאה (ר' יהודה, שם י טו). המחלק נכסיו לבניו על פיו, ריבה לאחד ומיעט לאחד וכו' (ב"ב ח ה). ריבה שמנה והיסר שמנה וכו' פסולה (מנח' א ג). שאינם (חלתיים שבמחרשה) עשויין אלא לרבות [2]) את העפר (כלים כא ב). כל שאתה יכול לרבות ספיקות וספק ספיקות, ברשות היחיד טמא, ברשות הרבים טהור (טהר' ו ד). וטהור שנפלו על ראשו ועל רובו שלשה לוגין מים שאובין מכלי אחד, מב' ומג' מצטרפין, מד' אין מצטרפין וכו', ובמה דברים אמורים, בזמן שלא נתכוין לרבות, אבל נתכוין לרבות אפילו קרטוב בכל השנה מצטרפין לג' לוגין (מקוא' ג ד). מעין שהוא משוך כנדל, ריבה עליו והמשיכו וכו' (שם ה ג). ריבה בעיר ולא ריבה במדינה, בעיר מותר ובמדינה אסור (תוספת' דמאי ד יב). ריבה לחנוני ולא ריבה לבעל הבית, לחנווני מותר לבעל הבית אסור וכו' זה הכלל כל שריבה לו מותר, לא ריבה לו אסור, ריבה ונתמעט חוזר השוק ליושנה (שם שם ד יג). חנה על ידי שריבת [3]) בתפילה, קצרה בימיו של שמואל (ר' לוי, ירוש' ברכ' ד א). בזה אסור בשבת מפני שהוא מרבה [4]) את ההבל ומכבד את הקרקע (ר' אחא בר יצחק, שם שבת ג א). לפי שרצו לרבות ממון נשלטה בהן מאירה (שם סנה' י ט). ואי פסק להן (לפועלים) מזונות, ריבה להן (ב"מ פו:). ריבה בחלונות מהו (אביי, ב"ב כ:). אמר (נח), מפני מה צווני הקב"ה וריבה בטהורים יותר מן הטמאים, אלא להקריב מהן קָרְבן (מד"ר ברא' לד). — ˚רִבְּתָה התורה (כדרכה), האריכה בדבור: התורה דברה ריבתה כדרכה, חלוק הלכת נכסף נכספת וכו' (ר' ישמעאל, ירוש' שבת יט ב). — ˚רִבָּה הכתוב דבר, רִבְּתָה התורה וכדו', בנגוד אל מִעֵט הכתוב, הוסיף הכתוב מלה בכַונה להוסיף דבר בכלל ההלכה, וְרִבָּה החכם, הוסיף דבר

1) [במשני מנק': לְמַרְבֶּה.]

2) [נ"א: לרכות.]

3) [במקום אחר (ירוש' בכורים ב א): שריבתה.]

4) [בירוש' גני' (גינצבורג, 76) מנק': מְרַבֶּה.]

בהלכה בגלל הרבוי שבכתוב, ובקצור במקור עם ל היחס לרבות: אם ריבה הכתוב לכך, ריבה הכתוב לכך (ר׳ עקיבא, שבוע׳ ג ה). נרצע שריבה הכתוב יציאתו אינו דין שיהא עובדו ועובד הבן (מכי׳, נזיקין ג). אדם, לרבות את הגרים, מכם, להוציא את המשומדים, ומה ראית לומר כן, אמור אדם, לרבות המשומדים, מכם להוציא את הגרים, אחר שריבה הכתוב מיעט, תלמוד לומר בני ישראל וכו׳ (ספרא ויק, ויקרא, נדבה פרשה ג). אין לי אלא הקומץ, ומנין לרבות את הלבונה, תלמוד לומר על כל קרבנך תקריב מלח, ארבה את הלבונה הבאה עם המנחה (שם שם פרק יד). אחר שריבינו דברים שהם כיוצא בו ודברים שאינן כיוצא בו וכו׳ (שם, חובה פרק ח). תמן מיעט הכתוב וכו׳ ברם הכא ריבה הכתוב על כל זרע זרוע אשר יזרע (ר׳ יוסי, ירוש׳ פאה א ד). פרי העץ, לרבות כל פירות האילן (שם מעשר׳ א א). לא התורה ריבת בטהרת זרעין, מה טעמ׳ כי יפול מנבלתם על כל זרע זרוע וכו׳ (ר׳ יוסי בשם יוסי, שם שם ה ג). מרבה אני את הטבלים שהן במיתה ולא ארבה את הנבלה שאינה במיתה, ת״ל וכו׳ (שם יומ׳ ח א). מאחר שכתוב אחד מרבה [1]) וכתוב אחד ממעט, מרבה אני את הקטן שהוא ראוי לבוא לאחר זמן ומוציא את החרש שאינו ראוי לבוא לאחר זמן (ר׳ יוסה, שם חגי׳ א א). יבמתו יבמתו, התורה ריבתה בחליצה (ר׳ ירמיה, שם יבמ׳ א א). וערלתם ערלתו ערלים לא יאכל, לרבות את כולם (פסח׳ כב:). וכי מאחר שמקרא אחד מרבה ומקרא אחד ממעיט, מפני מה אני אומר יובל הוא וכו׳ (ר״ה ט:). בפירוש ריבתה תורה חייבי מלקיות בחייבי מיתות (כתוב׳ לח:). התורה ריבתה משיחות הרבה בקרן אחת (ב״ק קה:). כי לא תשתחוה לאל אחר, יכול שאני מרבה המגפף והמנשק והמנעיל וכו׳ (סנה׳ ס:). אני דנתי ישראל שריבה בהן הכתוב מיתות הרבה (ר״ע, שם סז.). אם ריבה הכתוב לכך ריבה הכתוב לכך (הוא, שבוע׳ כו.). אפילו אתה מרבה כל היום כולו איני שומע לך (ר״י הגלילי לר״ע, זבח׳ פב.). אם אתה מרבה כל היום כולו בשמן איני שומע לך (ר׳ אלעזר בן עזריה לר״ע, מנח׳ פט.). — *ובלי נושא מפרש, רִבָּה, במשמ׳ רִבָּה הכתוב: במסכת נפשות למה נאמר, לפי שנאמר איש אין לי אלא איש, אשה טומטום אנדרוגינוס מנין, תלמוד לומר במסכת נפשות, ריבה (מכי׳, מסכ׳ דפסחא ג). ריבה שמן במנחת חביתים וריבה שמן במנחת כבשים, מה מנחת כבשים שלשת לוגים לעשרון אף זו שלשת לוגים לעשרון, או כלך לדרך זו, ריבה שמן במנחת חביתים וריבה שמן במנחת אילים, מה מנחת אילים שני לוגים לעשרון אחד אף זו שני לוגים לעשרון אחד (ר׳ שמעון, ספרא ויק, צו פרק ד). את כל תבואת זרעך ריבה, וריבה שאר זרעוני גינה שאין נאכלין (ירוש׳ מעשר׳ א א). ראשית עריסותיכם ריבה, וריבת הכל (שם חלה א א). כאן ריבה באוכלין, כאן ריבה בנאכלין (שם פסח׳ ג א). יכול אם קדם פסח לתמיד לא יואחר התמיד, תלמוד לומר תעשה, ריבה (שם שם ה ג). אילו הוה כתיב ולקחתם לפני ה׳ אלהיכם הייתי אומר כאן מיעט ובמקום אחר ריבה (ר׳ יונה, שם סוכ׳ ג יג). אילו הוה כתיב תעבירו שופר בארצכם הייתי או׳ כאן מיעט ובמקום אחר ריבה, אלא בכל ארצכם, כאן ריבת ובמקום אחר מיעט (הוא, שם ר״ה ד א). או נפש כי תשבע ריבה, להרע או להיטיב מיעט, לכל אשר יבטא האדם חזר וריבה, ריבה ומיעט וריבה ריבה הכל (ר״ע, שבועי כו.). — *דָּרַשׁ בְּרִבָּה ומעט, למד מתוך הרבוי והמעוט שבכתוב: ר׳ עקיבא ששימש את נחום איש גם זו שהיה דורש את כל התורה כולה בריבה ומיעט איהו נמי דורש ריבה ומיעט (ר׳ יוחנן, שם שם). — ובסהמ״א: לא היה גוי שלא באו בו נדחינו, גם בתוכם רבינו ילדינו לשונותם למדנו (רס״ג, ההקדמ׳ העברי לס׳ האגרון, הרכבי, כד). — ואמר המשורר: לא מצאה יד איש ביום עברה חיל וכל חיל אשר רבה, יום גרשו אותו מידעיו מגו עדי ילד אשר רבה (רמב״ע, תרשיש א, 75). — ואמר המליץ: ובמה תגמול על אשר טפחוך ורבוך (ב״ז, ב״ה, ז כג). — *ורִבָּה זָקָן,

---

[1]) [גם במשפט ארמי: הבא את מרבה והבא את ממעט (ירוש׳ פסח׳ ג א), בכל אתר את אמר מן למעט, והבא את אמר מן לרבות (שם שקל׳ ג ה), הבא את מר לרבות חנשיא ובא את מר לרבות משיח (שם הורי׳ ג א).]

גדל שערות וזקנו: ושם ר ב י ת י זה הזקן (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ה, ידיעות מכון שוקן ה, רכ). — *ובמשמ' נתן כספו ברבית, עי' הפע' והערה שם, ואמר המשורר: עזוב שלש יבורך מסחרך, אל תהי חבר לאיש השיך ו ר ב ה וכו' (ר"מ הנגיד, בן משלי, תמנה, שמן, רכח). — *ובדקדוק, רבה את המלה, בנה ממנה צורת מספר רבים: כשתאמר צדיק כביר, כאשר ת ר ב ם לא תאמר צדיקים כבירים בשוא כמו שתאמר מנדיב נדיבים וממסכל סכלים (ספר הקדם בס' לשון למודים לר"ד בן יחייא).

—הפעי, הרבה, הרבה, הרבה, הרבתה, הרבית, הרבית, הרביתי, הרביתיך, הרבתים, הרבו, הרביתם, הרבינו, מרבה, מרבה, מרבה, מרבים, הרבה, הרבה, הרבות, הרבת [1]), הרבה, הרב, הרבי, הרבו, ארבה, ארבהו, תרבה, תרב, תרבי, ירבה, ירב, ירבך, תרבה, תרבני, תרבו, — א) עם משא בט"ר, הרבה דברים, עשה דברים הרבה, viel machen, vermehren; multiplier, augmenter; to multiply, increase: והרביתי את אתתי ואת מופתי בארץ מצרים (שמות ז ג). והפריתי אתכם והרביתי אתכם (ויקר' כו ט). יי' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב (דבר' א י). כאשר שש יי' עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש יי' עליכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם (שם כח סג). נתן אלהינו בידנו את אויבנו ואת מחריב ארצנו ואשר הרבה את חללינו (שפט' טז כד). ותשרי למלך בשמן ותרבי רקחיך (ישעי' נז ט). והרבתים ולא ימעטו והכבדתים ולא יצערו (ירמ' ל יט). לשוא הרבית [2]) רפאות תעלה אין לך (שם מו יא). הרביתם חלליכם בעיר הזאת ומלאתם חוצותיה חלל (יחזק' יא ו). ותפשקי את רגליך לכל עובר ותרבי את תזנותך [3]) (שם טז כה). ושמרון כחצי חטאתיך לא חטאה ותרבי את תועבותיך מהנה (שם שם נא). למען למוג לב והרבה המכשלים על כל שעריהם (שם כא כ). נפש אכלו חסן ויקר יקחו אלמנותיה הרבו בתוכה (שם כב כה). הרבה העצים הדלק האש התם הבשר (שם כד י). ארבה אתם כצאן (שם לו לז). כי הרבה

[1]) [קרי, עי' הערה למקום.]
[2]) [כך קרי, הכתיב: ה ר ב י ת י.]
[3]) [הקרי תזנותיך, מ"ר.]

אפרים מזבחות לחטא (הוש' ח יא). ויבן (ישראל) היכלות ויהודה הרבה ערים בצרות (שם שם יד). כרב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו הטיבו מצבות (שם י א). הרבית רכליך מכוכבי השמים (נחו' ג טז). אשר בשערה ישופני והרבה פצעי חנם (איו' ט יז). ואמר עם קני אגוע וכחול ארבה ימים [1]) (שם כט יח). הירבה אליך תחנונים אם ידבר אליך רכות (שם מ כז). והסכל ירבה דברים (קהל' י יד). גם בימים ההם מרבים חרי יהודה אגרתיהם הולכות על טוביה (נחמ' ו יז). ובניהם הרבית ככככי השמים (שם ט כג). כי הרבו נשים ובנים (דהי"א ז ד). ויהיו בני אולם אנשים גבורי חיל דרכי קשת ומרבים בנים ובני בנים מאה וחמשים (שם ח מ). ויעוש ובריעה לא הרבו בנים (שם כג יא). — ובקצור הרבה: כמו הרבה בנים: ולאחיו אין בנים רבים וכל משפחתם לא הרבו עד בני יהודה (שם ד כז). — ועם שם כולל או מפשט במ"י: הרבה ארבה עצבונך והרנך (בראש' ג טז). הרבה ארבה את זרעך ולא יספר מרב (שם טז י). והרביתי את זרעך ככוכבי השמים (שם כו ד). ארבה את זרעכם ככוכבי השמים (שמות לב יג). לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו (ויקר' כה טז). ואקח את אביכם את אברהם וכו' וארבה [2]) את זרעו ואתן לו את יצחק (יהוש' כד ג). גם כי תרבו תפלה אינני שמע (ישעי' א טו). כן ארבה את זרע דוד עבדי (ירמ' לג כב). הרבה כושל (שם מו טז). ותרבי את תזנתך [3]) להכעיסני (יחזק' טז כו). ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך (שם כח ה). והרבתי עליכם אדם כל בית ישראל כלה וכו' והרביתי עליכם אדם ובהמה ורבו ופרו (שם לו י–יא). וקראתי אל הדגן והרביתי אתו וכו' והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה (שם כט–ל). וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל (הוש' ב י). אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כזב ושד ירבה (שם יב ב). ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי (שם שם יא). לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שחד (משלי ו לה). מרבה

[1]) [אמנם לפי טורטשינר בפרושו הכונה: וכחול ארבה (של) ימים, בהפרדת סומך ונסמך, הבאה גם באיו' יח י: כביר מאביך ימים, במק' כביר ימים מאביך].
[2]) [כך קרי, הכתיב: ו א ר ב.]
[3]) [עי' הערה לעיל.]

הונו בנשך ובתרבית לחונן דלים יקבצנו (שם כח ח). תחדש עדיך נגדי ותרב כעשך עמדי (איו' י יז). וירב בבת יהודה תאניה ואניה (איכ' ב ה). כי יש דברים הרבה מרבים הבל (קהל' ו יא). וכפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש וכל תבואת שדה (דהי"ב לא ה). כי הוא אמון הרבה אשמה (שם לג כג). — ובקצור, הרבה את האדם במשמ' הרבה את זרעו: ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד (בראש' יז ב). הנה ברכתי אתו והפריתי אתו והרביתי אתו במאד מאד (שם שם כ). ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים (שם כח ג). הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים (שם מח ד). ואהבך וברכך והרבך[1]) (דבר' ז יג). למען ישוב יי' מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך[1]) (שם יג יח). והביאך יי' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבתך וירשתה והיטבך והרבך[1]) מאבתך (שם ל ה). כי אחד קראתיו (את אברהם) ואברכהו וארבהו (ישע' נא ב).—והרבה דבר לפלוני, נתן לו הרבה ממנו, הוסיף לו: נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה (שם מ כט). עשק דל להרבות לו[2]) נתן לעשיר אך למחסור (משלי כב טז). ותבואתה מרבה (הארץ) למלכים אשר נתתה עלינו (נחמ' ט לז). — והרבה לו, לעצמו, רכש לו הרבה: רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וכו' ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד (דבר' יז טז–יז). כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך ברית נכתם עונך לפני (ירמ' ב כב). הוי המרבה לא לו ומכביד עליו עבטיט (חבק' ב ו). — והרבה על פלוני, דרש ממנו הרבה: הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי (בראש' לד יב). — ועם פעל, הרבה לעשות, עשה הרבה, עשה פעמים רבות, עשה יותר: מרבים העם להביא מדי העבדה למלאכה (שמות לו ה). והמועד היה לאיש ישראל עם הארב הרב[3]) להעלותם משאת העשן מן העיר (שפט' כ לח). והיה כי הרבתה להתפלל

1) [ואולי במשמ' גדל.]

2) [הכונה: יש שאדם עשק את הדל ודוקא זה גורם לדל שירבה רכושו.]

3) [אך אולי אין זה אלא כתיב כפול, חסר, של „הארב", כדעת רבים.]

לפני יי' (ש"א א יב). יזכר נא המלך את יי' אלהיך מהרבית[1]) גאל הדם לשחת ולא ישמידו את בני (ש"ב יד יא). וירב היער לאכל בעם מאשר אכלה החרב ביום ההוא (שם יח ח). הרבה לעשות הרע בעיני יי' להכעים (מ"ב כא ו). וישב אל יי' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלח (ישע' נה ז). באו בית אל ופשעו הגלגל הרבו לפשע (עמו' ד ד). והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו (תהל' עח לח). כי הרבינו לפשע בדבר הזה (עזר' י יג). גם כל שרי הכהנים והעם הרבו למעול מעל ככל תעבות הגוים (דהי"ב לו יד). — והרבה עשה, בלי ל: היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי (ישע' כג טז). אכל דבש הרבות לא טוב (משלי כה כז). — והרבה עשה, במשמ' זו: אל תרבו תדברו גבהה גבהה (ש"א ב ג) הרבה[2]) כבסני מעוני (תהל' נא ד). — ובקצור, הרבה במשמ' הרבה לעשות: ויעשו כן בני ישראל וילקטו המרבה והממעיט וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר איש לפי אכלו לקטו (שמות טז יז–יח). — הרבה מדבר, נתן יותר מזה: העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט ממחצית השקל (שם ל טו). — הרבה מפלוני, לקח ממנו יותר: והערים אשר תתנו מאחזת בני ישראל מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו (במד' לה ח). — הרבה במשמ' הרבה את הונו: הון מהבל ימעט וקבץ על יד ירבה (משלי יג יא). — בינ' מרבה רגלים, שיש לו רגלים הרבה: כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים[3]) לכל השרץ השרץ על הארץ (ויקר' יא מב). — ב) הרבה דבר או אדם, הגדיל אותו, gross machen; agrandir; to make great, enlarge: לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט נחלתו איש לפי פקדיו יתן נחלתו (במד' כו נד). לרב תרבו את נחלתו ולמעט תמעיט את נחלתו (שם לג נד). ותתן לי מגן ישעך וענתך תרבני (ש"ב כב לו; תהל' יח לו). הרבית הגוי לא[4]) הגדלת השמחה

2) [כך כתיב; קרי: מהרבת. ובקצת ספרים כתיב מהרבות, עי' גינצבורג.]

2) [כך כתיב; קרי: הרב.]

3) [הצרוף מרבה-רגלים משמש היום כשם להיה scolopendra, הנקראת בשמות דומים בלשונות אירופה.]

4) [קרי לו; וי"ש מציעים לקרא: הרבית הגילה.]

(ישע׳ ע ב). תֶּרֶב גדלתי ותסב תנחמני (תהל׳ עא כא). אם ברך תברכני וְהִרְבִּיתָ את גבולי והיתה ידך עמי וכו׳ (דהי״א ד י). — ומקור, הַרְבּוֹת, במשמ׳ רֹב: הכיתי אתכם בשדפון ובירקון הַרְבּוֹת גנותיכם וכרמיכם ותאניכם וזיתיכם יאכל הגזם (עמו׳ ד ט). ועי׳ הַרְבֵּה, מַרְבֶּה. — ובתו״מ, גם הִרְבָּה (ב)דבר פלוני, במעשהַ פלוני במשמ׳ הרבה לעשותו: המרבה בתרומה, ר׳ אליעזר אומר אחד מעשרה כתרומת מעשר וכו׳ (תרומ׳ ד ה). מותר להרחיק כל שהוא ובלבד שירבה בפסין (עירוב׳ ב ב). לא ירבה לו נשים אלא שמונת עשרה, ר׳ יהודה אומר מרבה הוא לו ובלבד שלא יהו מסירות את לבו (סנה׳ ב ד). כל המרבה בבדיקות הרי זה משובח (שם ה ב). אף הן מרבין שופכי דמים בישראל (רשב״י, מכו׳ א י). רצה הקב״ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות (ר׳ חנניא בן עקשיא, שם ג טז). ואל תרבה שיחה עם האשה (יוסי בן יוחנן איש ירושלם, אבו׳ א ה). כל זמן שאדם מרבה[1] שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו (שם שם). הוי מרבה לחקור את העדים (שמעון בן שטח, שם שם ט). ואל תרבה לעשר אומדות (רבן גמליאל, שם שם טז). וכל המרבה דברים מביא חטא (רשב״ג, שם שם יז). ולא כל המרבה בסחורת מחכים (הלל, שם ב ה). מרבה בשר מרבה רמה, מרבה נכסים מרבה דאגה, מרבה נשים מרבה כשפים, מרבה שפחות מרבה זמה, מרבה עבדים מרבה גזל, מרבה תורה מרבה חיים, מרבה ישיבה מרבה חכמה, מרבה עצה מרבה תבונה, מרבה צדקה מרבה שלום (הוא, שם שם ז). שאחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין אדם את דעתו לשמים (מנחו׳ יג יא). לעולם מועלין בה ומרבין לה עצים (פרה ד ד). כל היד המרבה לבדוק, בנשים משובחת ובאנשים תקצץ (נדה ב א). יש לו חנות ברשות הרבים ומבקש לפותחה לחצר השותפין יכולין לעכב על ידו מפני שמרבה עליהן את הדרך (תוספת׳ ב״ב א ד). ה׳ אלהיכם הִרְבָּה אתכם על גבי דייניכם, שאינו גובה מן הדיינים אלא נפשות (ספרי דבר׳ ט). שרגים קטנים

1) [נ״א: כל המרבה.]

מפרין ומרבין ומברין כל גופו של אדם (שם, ברכ׳ מ.). כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום סוף מחריב את ביתו (פסח׳ מט.). אחד מבני מבוי שבקש לסתום כנגד פתחו, בני מבוי מעַכְּבין עליו, שמרבה עליהן את הדרך (ב״ב יא:). קנאת סופרים תרבה חכמה (שם כא.). ועי׳ א. פָּרָה. — *הִרְבָּה במשמ׳ הוסיף רִבִּית על הקרן: ואיזהו תרבית המרבה[1] בפירות, כיצד, לקח הימנו חיטין בדינר זהב הכור וכן השער, עמדו חיטין בל׳ דינרין, אמר לו תן לי חיטי שאני רוצה למוכרן וְליקח בהן יין, אמר לו הרי חיטיך עשויות עלי בשלשים דינרים והר׳ לך אצלי בהן יין ויין אין לו (ב״מ ה א). מרבין[1] על השכר ואין מרבין על המכר וכו׳ (שם שם ב). — ובסהמ״א: וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משבח (הגדה של פסח). ואם אין שם שמן המשחה מרבין אותו בבגדי כהונה גדולה (רמב״ס, כלי המקדש ד יב). מרבה ספרים מרבה חכמה (אוצר כחמד ב, קיד). — ואמר הפיטן: כתרני מהכשר זין, הרבני[2] מלא עין (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א פסח). — *הַרְבּוֹת, במשמ׳ פעמים רבות, תכופות, ואמר המשורר: מרחץ יבש תבחר, בשר צלי תשחר, תקיז דם ותשלשל, אך הרבות הוא בשל (ראב״ע, שמעו נא, כהנא א, 184).

— פעו. בינ׳ *מְרֻבֶּה, מרובה, — שרבו לו, שנתנו לו הרבה, מְרֻבֶּה בגדים, מרבה בבגדים, כהן גדול הלובש בגדים רבים: אין בין כהן משוח בשמן המשחה למרובה בגדים אלא פר הבא על כל המצות (מגי׳ א ט). אחד משוח בשמן המשחה ואחד המרובה בבגדים ואחד שעבר ממשיחתו מחזירין את הרוצח (מכו׳ ב ו). ואיזהו המשיח, זה המשוח בשמן המשחה ולא המרובה בבגדים (הורי׳ ג ד). —*היום הַמְרֻבֶּה, יום שיש בו נסכים רבים (כמו א׳ של סכות שחל בשבת): הרי עלי יין וכו׳ פירשתי ואיני יודע מה פירשתי, יביא כיום המרובה (מנח׳ יג ה). — מְרֻבֶּה, ת״ז, במשמ׳ רַב, רב יותר,

1) [ויש שקוראים כאן הַמַּרְבֶּה, מַרְבִּין, פִּעֵ׳, ויש מעין שמוש זה בסהמ״א, עי׳ פִּעֵ׳.]

2) [כך גם במחז׳ איטלי׳ (א, קיב.), אך ס״א: הִרְוַנִי.]

גדול יותר, בנגוד אל מועט, יחיד: אחד מרובין ואחד מועטין אומר ברכו את ה' (ר' עקיבא, ברכ' ז ז). אימתי (מעשר הכל ביחד), בזמן שהמתנה מרובה, אבל בזמן שהמתנה מועטת מעשר מכל אחד ואחד (ר' יהודה, דמאי ה ה). כל זמן שהטבל מרובה לא הפסיד כלום (שם ז ז). נפרצו בו פרצות הרבה, אם העומד מרובה[1]) על הפרוץ מותר, ואם הפרוץ מרובה על העומד, כנגד הפרצה אסור (כלא' ד ד). אף על פי שהעור מרובה על הבשר (מעש"ש א ג). כמה הוא שעורו, בזמן שהן מרובין, מזון שתי סעודות לכולם, בזמן שהן מועטין, כגרוגרת להוצאת שבת לכל אחד ואחד (עירובי ז ח). אימתי מביאין עמו חגיגה, בזמן שהוא בא בחול ובטהרה ובמועט, ובזמן שהוא בא בשבת במרובה ובטומאה אין מביאין עמו חגיגה (פסח' ו ג). ובשעת הרגל שהבשר מרובה, אף איבריו מותרין (שקל' ז ג). ובזמן שהן מרובין רצין ועולים בכבש (יומ' ב א). ושאין לה (לסכה) שלש דפנות ושחמתה מרובה מצילתה פסולה (סוכ' א א). נקטם ראשו (של תהדס) נפרצו עליו או שהיו ענביו מרובות מעליו פסול (שם ג ב). מי שיש לו אוכלים מרובים ונכסים מועטים מביא שלמים מרובים ועולות מועטות, נכסים מרובים ואוכלין מועטין מביא עולות מרובות ושלמים מועטין, זה וזה מועט, על זה אמרו מעה כסף ושתי כסף, זה וזה מרובה, על זה נאמר כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך (חגי' א ה). מי שמת והניח בנים ובנות, בזמן שהנכסים מרובין הבנים יורשין והבנות נזונות, ובנכסים מועטים הבנות יזונו והבנים יחזרו על הפתחים (כתוב' יג ג). ואיזהו גט קרח, כל שקשריו מרובין מעדיו (גיט' ט י). מרובה מדת תשלומי כפל ממדת תשלומי ארבעה וחמשה, שמדת תשלומי כפל נוהגת בין בדבר שיש בו רוח חיים ובין בדבר שאין בו רוח חיים (ב"ק ז א). אם היתה מדה מרובה אינו מוציא לו חסרונות מפני שמותירות (ב"מ ג ז). שלח סבלונות מרובים כדי שיחזרו עמה לבית בעלה הרי אלו ניגבין, סבלונות מועטין כדי שתשתמש בהן בבית אביה אינן ניגבין (ב"ב ט ה). זה חומר ביחידים מבמרובים, שהיחידים בסקילה לפיכך ממונם פלט, והמרובים בסייף לפיכך ממונם אבד (סנה' י ד). ולמה מזכירין דברי היחיד בין המרובין הואיל ואין הלכה אלא כדברי המרובין (עדי' א ה). אני שמעתי מפי המרובין והם שמעו מפי המרובין, אני עמדתי בשמועתי והם עמדו בשמועתן, אבל אתה שמעת מפי היחיד ומפי המרובין, מוטב להניח דברי היחיד ולאחוז בדברי המרובין (עקביא בן מהללאל שם ה ז). מרובה טומאת החיים מטומאת המתים, שהחי עושה משכב ומושב מתחתיו לטמא אדם ולטמא בגדים, ועל גביו מדף לטמא אוכלין ומשקין מה שאין המת מטמא (שם ו ב). היום קצר והמלאכה מרובה (ר' טרפון, אבו' ב טו). כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת (ר' חנינא בן דוסא, שם ג ט). כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו וכו', אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו (ר' אלעזר בן עזריה, שם שם יז). אם היו להם פרים מרובים ולא היו להם נסכים יביאו פר אחד ונסכיו ולא יקרבו כולן בלא נסכים (מנח' ד ב). זורעה קודם לפסח שבעים יום והיא עושה סלת מרובה (שם ח ב). שהזרוע והלחיים והקיבה נוהגין בבקר ובצאן במרובה ובמועט, וראשית הגז אינו נוהג אלא ברחלות ואינו נוהג אלא במרובה (חול' יא א). היה מין אחד מרובה ומין אחד מועט, אין אומרים לו למכור מן המרובה וליקח לו מן המועט, אלא נותנים לו שני מינין מן המרובה וכל שיש לו מן המועט (ערכ' ו ד). אכילתו ואכילת חבירו וכו' מצטרפין זה עם זה ואפילו לזמן מרובה (מעי' ה ה). עולה שנתערבה בחובה אין כשר אלא כמנין עולות שבחובה בין שהחובה מרובה והנדבה מועטת, בין שהנדבה מרובה והחובה מועטת, בין ששתיהן שוות (קנים א ב). ויש גפן שיינה מרובה ויש גפן שיינה מועט (נדה ט יא). ראה שתים או

1) [השוה לעיל, קל.]

אחת מרובה כשתים, בית שמאי אומרים זב גמור (זבים א א). ראה אחת מרובה כשלש וכו' הרי זה זב גמור (שם שם ה). ואם היה השום מרובה הולכין אחר הרוב (עוק"י ב ג). מרובה אונאת דברים מאונאת ממון (תוספת' ב"מ ג כה). בראשונה היו ענבים מרובות ולא היו חרצנים חשובות, ועכשיו שאין ענבים מרובות חרצנים חשובות (רבי, ירוש' דמאי א א). מצוה להשיב אבידה בדבר מועט ואינו מצוה להשיב אבידה בדבר מרובה (ר' יוסי, שם שם א ב). כל ששמעו מרובה ושמעו ממועט תפשתה המרובה[1]) לא תפשת, תפשתה את הממועט תפשתה (ר' עקיבה, ירוש' יומ' ב ה). כל מקום שאתה מוצא יחיד מקל ורבים מחמירין, הלכה כדברי המחמירין המרובים חוץ מזו (עירוב' מו). לפת מרובה פת עבה קרו לה (פסח' לז.). עניין שמחין ובעלי בתים עצבין מפני שגשמי שנה מרובין (יומ' כא:). מפני שבושתה של אשה מרובה משל איש (כתוב' קז:). וכל מי ששתייתו מרובה מאכילתו עצמותיו שרופין, אכילתו מרובה משתייתו עצמותיו סכויין, כראוי עצמותיו משוחין (תנא סמול, נדה כד:). אבל משפחת קהת את מוצא אותן מרובין מכל המשפחות (מד"ר במד' ה). ראה חיבתן של ישראל להיכן גרמה להם הכבוד הזת המרובה (שם שם יד). למלך שנשא מטרונת וכתב כתובה מרובה (פסיק' רב', י הדברות קמייתא, קו). — ואמר המליץ: רְבִיתִי בעם סגולת ה' בישראל חבל נחלתו (ב"ז, ב"ם כד יג).

— התפ', *הִתְרַבָּה, נִתְרַבָּה, — נעשה הַרְבֵּה, רַבָּה: בארבעה פרקים הדבר מתרבה, ברביעית ובשביעית ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה (אבו' ה ט). פשיטא מרובין ונתמעטו היינו פלוגתא דר"ש ורבנן, מועטין ונתרבו מאי (הורי' ג.). מי יכול למנות מצוות שישראל עושים בעפר, לפיכך הם מתרבים בארץ (פסיקתי רב', יהודה וישראל, מא:). — וְנִתְרַבָּה הכהן בבגדים, לבש בגדים רבים, שמונה בגדי כהן גדול: אין לי אלא נתרבה שבעה (ימים) ונמשח שבעה, נתרבה שבעה ונמשח יום

[1]) [לפי נסחה זו הַמְרֻבֶּה הוא ת"ז; ובמקום זה בבבלי בלי ה הידיעה, תפשת מרובה; ועי' ערך מרֻבֶּה.]

אחד, נתרבה יום אחד ונמשח שבעה מנין (יומ' ה.). – ובהלכה, נִתְרַבָּה דבר מן המקרא, נלמד עליו מן הכתוב שגם הוא בכלל הדין: אתה אומר בצד הזה, נתרבה[1]) תנופה ונתמעטת סמיכה, או בצד זה, נתרבת סמיכה ונתמעטת תנופה (ספרא ויק, ויקרא, נדבה פרש' ב). אחד בור שלמיתה ואחד בור לנזקין, שניהן ממקרא אחד נתרבו (ר' ילמק, ירוש' ב"ק ה ז). — ובפהמ"א: והענין השני מהאחד המקרי, הוא האחד הנאמר על האיש האחד לא מתרבה ולא כולל דברים רבים כנראה ממנו, אך הוא רב בעצמו מצד חבורו מחמר וצורה ועצם ומקרה (ר"י א"ת, מו"ה, היסוד מ). כי בורא העולם יתעלה לא מתרבה ולא נעדר ולא מחודש (שם שם י). בבית שני שלא היה שם שמן המשחה היה כ"ג מתרבה בלבישת בגדים (רמב"ם, כלי המקדש א ח).

א. **רַבָּה**[2]), ס"נ, רַבָּתִי[3]), — גְּבִירָה, שָׂרָה: איכה ישבה בדד העיר רבתי[4]) עם היתה כאלמנה רַבָּתִי בגוים שרתי במדינות היתה למס (איכה א א). — וכתאר לדמויות אלהיות: ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רַבָּה וארבת השמים נפתחו (בראשית ז יא). הלא את היא המחרבת ים מי תהום רַבָּה[5]) (ישעי נא י). והנה קרא לרב באש אדני ותאכל את תהום רַבָּה ואכלה את החלק (עמוס ז ד). צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רַבָּה (תהל' לו ז). יבקע צרים במדבר וישק כתהמות רַבָּה[6]) (שם עח יה). — ובתו"מ: ויאמר נערה מואביה היא, ואת אסרת מעשיה נאים

[1]) בספרא כ"י וטיקן (העתקה כתב־אורי ביה"מ שכטר): כיצד זה ניתרבת וכו'.

[2]) [בעקר נק' מן רַב במשמ' אדון, גדול, ועי' בהערות שאחר זו.]

[3]) [הטעם מלעיל, כמו שָׂרָתִי במדינות (איכ' א א), אֲהַבְתִּי לדוש (הוש' י יא), ועוד.]

[4]) [עי' א. רַב.]

[8]) [בשמוש זה נחשבה המלה רַבָּה כתאר במשמ' גדולה, התהום הגדולה. אך העלילות הכנעניות הקדומות מאוגרית מלמדות אותנו כי רבת (רַבָּה) הוא כנוי במשמ' גבירה לאֵלַת הים, כנוי שנשמר אף במקרא, אף שלא ראו עוד בים דמות אלהית.]

[6]) [יש מציעים במקום זה את הקריאה עֲרָבָה או חֲרָבָה, וכך נראה.]

ונעימים, אלא רבתה רפתה לה (מד״ר רות, ויאמר בועז לנערו). — ואמר הפיטן: כרבה [1]) החתים רשמם (של דור המבול) וברבה מחה יקומם (נחמיה בן שלמה הנסיה, אכאיס גבורות, עבודת יוה״כ, ידיעות מכון שוקן ד, רכח).

ב. רַבָּה [2]), ס״ז — כנוי לאלהים כקריאה במשמ׳ גדול הוא: אך הוא צורי וישועתי משגבי לא אמוט רַבָּה [3]) (תהלי׳ סב ג). אל נערץ בסוד קדשים רַבָּה ונורא הוא על כל סביביו (שם פט ח). ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רַבָּה [4]) (שם קי ו).

ג. רַבָּה [5]) ס״נ, — עיר: וירדפום עד צידון רַבָּה ועד משרפות מים (יהוש׳ יא ח). ועברן ורחב וחמון וקנה עד צידון רַבָּה (שם יט כח). עברו כלנה וראו ולכו משם חמת רַבָּה ורדו גת פלשתים (עמו׳ ו ב).

א. רֹבֶה [6]), ש״ז, — כמו רב, קצין ומנהיג: ויהי אלהים את הנער ויגדל וישב במדבר ויהי רֹבֶה קשת [7]) (ברא׳ כא כ). — ובסהמ״א במשמ׳ קולע בכלי יריה [1]) Schütze; tireur; shot: הש״י יביא עליהם קולעים ורובים ויצר להם מקומם (רד״ק, סה״ש, לור). — ואמר הפיטן: כוננו חץ תלאות אל לבבי כרובים (ר״י גיאת, בעלת אוב וקסם, מחזור והלאן, של אורות לסד״ל). ילד רובה הכחיד המוניהם וקול שוטם השמיד בניהם (רמב״ע, אזן הטם, ברנסטין, הדואר תרל״ו, גליון היובל). רחם ברגז תזכור לשיות המפוזרות, רובים חצים נתנום במטרות (ראב״ע, אסכון עמך, אינגר 240). — * וקנה רובה, כמו קנה שרפה, קנה יריה באבק שרפה, rifle; fusil; Gewehr: קנה רובה, ביכסע (בן זאב, מלון גרמני-עברי). נטה (רובספייר) לטרף נפשו בכפו על ידי קנה רובה (קלמן שולמן, דברי ימי עולם ז, 626). ואש קני הרובה השמיע קול אדיר וחזק במרחבי החצר (גוטלובר, ממלכים, 37). — * ורֹבֶה, רובה, בקצור לשוני במקום קנה רובה, נוהג בספרות ובדבור.

ב. *רֹבֶה, רובה, רובא [2]), ש״ז, — נער, בחור, boy; garçon; Knabe: הרובא שנשא עקרה

---

[1]) [כלוי בתהום.]

[2]) [היו שראו במלת זו מלת קריאה כדגמת סֶלָה או הַלְלוּיָהּ (עי׳ מנדלקרן, היכל הקדש); אך כמו מלים אלו, כן גם מלת קריאה זו היא בעקר תהלה לאל: רַבָּה, גדול הוא; ואולי בעקר כצורה ארמית שאינה מגוף המזמור. וכתהלי׳ פט ח מקבילה המלה אל נערץ, נורא, מה שמורה על משמעותה.]

[3]) [אין לקשר רַבָּה גם כאן עם הפעל שלפניו, אלא היא קריאה לתהלת האלהים.]

[4]) [גם כאן יש לראות רַבָּה כלשון קריאה, כשבח לאל, ולא כתאר של ארץ. כי אין ארץ באה כאן במשמ׳ הארץ במלא רחבה אלא במשמ׳ למטה, ואין כאן ענין לאמר עליה שהיא רבה.]

[5]) [בעקר כמובן ת״נ של רַב, במשמ׳ העיר הָרַבָּה, ז״א הגדולה, ובמשמ׳ זו יש להבין גם כאיו׳ לא לד; כי אערוץ המון רַבָּה וכוז משפחות יחתני, כאלו נקד הָמוֹן רַבָּה במשמ׳ המית קריה. רב שמוש המלה במשמ׳ זו בצרוף רַבַּת בני עמון, ובקצור רַבָּה כשם עצם פרטי, וכן בא הָרַבָּה כשם עיר ביהודה (יהוש׳ יה ם).]

[6]) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

[7]) [השבעים תרגמו רבה קשת במלה אחת τοξότης, אך הוולג׳ iuvenis sagittarius, נער קַשָּׁת, כהוראת רֹבֶה, ארמ׳ רביא בתו״ם, וכן כונת התרגומים הארמיים; ואף היו שפרשו המלה במקרא במשמ׳ זו, וכן במד״ר בראש׳ נג: ויהי רובה קשת וכו׳ רבה מתלמד בקשת, ע״כ. ורב המפרשים ראו רֹבֶה כאן כבינ׳ או ש״ע במשמ׳ יורה, רומה (קשת), ומכאן שמוש המלה בסהמ״א; אך אין זה נראה, הואיל ואין בלשון רֹבֶה במקום רֹבֵב במשמ׳ ירה. והאשור׳ רב קַשָּׁתִ (עי׳ בערך קַשָּׁת, הערה) במשמ׳ רַב הַקַּשָּׁתִים, קצין הקשתים, מלמדת אותנו, שגם כאן, בהתאם לענין, הכונה לא ליורה בקשת אלא למנהיג גדוד של קַשָּׁתִים. ואפשר שצ״ל רַב־הַקַּשָּׁת, כדגמת רַב הַחֹבֵל (יונ׳ א ו), במקום רבה־קשת. ומתאימה לכך אחת הדרשות במדרש רבה (בראש׳ נג): ויהי רובה קשת וכו׳ רבה על כל המורים בקשת.]

[1]) [עפ״י הבנה זו בכתוב, עי׳ בהערה שלפני זו.]

[2]) [מלה עברית זו שבתו״מ היא תמורת הארמי׳ רַבְיָא, כאמרם, בבבל קורין לינוקא רביא (סוכ׳ ה:), כלו׳ הילד הגדל ורָבֶה. ובכתיב שבתו״מ (חשוה למשל רבי יצחק רובה, יבמ׳ ברכ׳ ו א) נתערבבה מלה זו במלה אחרת, ארמית, רובה, רובא, היא רַבָּה, רַבָּא׳ מבטא אחר במקום רַבָּא, הגדול, כדגמת הכתיב שובא במקום שַׁבָּא, שַׁבָּת, ועי׳ ז. רֹב. וכן בא רובו

וזקינה ויש לו אשה ובנים או שותה או לא נוטלת כתובתה (תוספת' סוטה ה ג). אשר ארש אשה, אין לי אלא רובה שנשא ריבה, מנין רובה שנשא אלמנה, אלמון שנשא ריבה מנין, תלמוד לומר אשה מכל מקום (יבומי' סס מ ו). והרובא שנשא עקרה וזקנה ואין לו אשה ובנים מעיקרא לא שותה ולא נוטלת כתובתה (בבלי' סס כו.). את כרוב ממשח וכו' את הוא שגרמת לאותו הרובה[1]) שימות (ר' חייא בר ברתיה דר' ברכיה מש' ר' ברכיה, מד"ר ברלמש' ט, פילודור, 70). — ומ"ר רֹבִים, רובים, רובין: בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש, בבית אבטינס, בבית הניצוץ ובבית המוקד, בית אבטינם ובית הניצוץ היו עליות והרובים שומרים שם, בית המוקד כיפה וכו' וזקני בית אב ישנים שם (תמיד א א). רבותינו שבגולה היו מפרישין תרומה ומעשרות עד שבאו הרובין ובטלו אותן[2]) (ר' יוחנן, יבומ' הלה ד י). אמר ר' ינאי, הרובין היו אומרים בתרומה שנעשית על גב הקידש וכו' ואני אומר אפילו נעשית על גב עצמה, אתיא דר' יוסי כרבי ינאי ודר' ירמיה כרובים (סס חגי' ג ד). פרחי כהונה איש כסותו בארץ, אמאי, התם (לעיל) קרי להו רובים הכא קרי להו פרחי כהונה, אמרי, אין, התם דלא מטו למעבד עבודה קרי להו רובים, הכא דמטו למעבד עבודה קרי להו פרחי (תמיד כו: — כז.). אמרי בני ר' חייא, מצות מליקה מחזיר סימנים לאחורי העורף ומולק וכו' א"ר ינאי, יקבלו הרובין[3]) את תשובתן (חול' כ.). — ובמהמ"א: ז' חלקים יש באדם, ראש, גרון וכו', ז' קומות, ילד, נער, רובה, עלם, איש, שב, זקן (מדרש חדשה ו, בית המדרש ילינק ג, 168). בפיהמו לשומה לערכת כדברה, לחלף את שעירת בסמנין במסורה לכל רובה להסדירה (סו"ת הגאונים מן הגני', גינצבורג, 279). אותם שהם עדיין רובים ועושים עצמם רבים כמו רבנים (ר"י ברצלוני, הקדי' ילירה, 4). — ואמר הפיטן: רובים עלי אש זרה פגעה בם באף גזרה (ר"א קליר, חומן אדירי, מוסף א ר"ה). פעולת הרובים מעוט מלאכת, פריעת שכר רבה והולכת (שלמה הבבלי, אין כמדת, סלית' יוה ג). נעימות לוויך באבוביך עוד תעדי תפיך טלול רוביך ברהוביך (מאיר בר ילחק, אור, מעריב ב פסח). רובים ימציאוהו מתתות דקה, ריקן כף להריקה (משלם בן קלונימוס, אפוחה נפלאותיך, Elbog., Stud., עמ' 130). בנעימת גלגלים, כנגון רובים, כנגינת כרובים, כרנן אופנים (אקחה ברלאון, סלוק א' סכות). רובים ופרחים לחצים ושלחים, בכורות וטפוחים כיגון נאנחים (ברוך בן שמואל, אלבעותי, קינ' ת"ב). פרחי ורבי ביד צרים מגן (בנימין, ברית כרותה, סלית' מוסף יוה"כ). קצרו יריבי קמות אבי, דמו להכרית ישישי ורובי (קלונימוס בן יהודה, אדברה תחנונים, שחר' יוה"כ). ייראך קנוי וקונו, עוצר ולגיונו, רובה ועלמה, חלש ותופש פגיונו (יירלאך, שחר' יוה"כ).

א. *רִבָּה, ריבה[2]), ש"נ, — נערה, עלמה, Mädchen ; fille ; girl : מעשה בריבה אחת כהיתלות

במקום רַבּוֹ כדעת המפרשים בירושי' יבמ' ד יא: אמר ר' יוחנן, כל מקום ששנה סתם משניות דרבנן, עד שיפרש לו רובו, ר"ש בן לקיש אומר, כל סתם משניות דר"ם, עד שיפרש לו רובו.

ואמנם נסח ש. גנדז (Proc. Amer. Acad. VII, עמ' 5 וכו') לבאר רובה, רובא כמלה אחת בכל מקום במשמ' נער שונה משניות, (וכן גם נער, סמוס לג יא) כרגמת רַאו a) בערבית, אך קשה לקבל דעה זו.]

1) [בהוצאות: כרוב. ועין בהערת תאודור שם.]

2) [בירוש' שם נוספה הערה בארמ', שאיננה של ר' יוחנן: מאן אינון הרובין, תרגמוניא. אך אין הערה זו באה לבאר את המלה (כדעת גנדז) אלא את הענין, כדרכת הערות אחרות, כגון „מאן הדיוטות וכו' כותאי" (קנה' כא:) וכדומה.]

---

a) راو

---

1) [במקום זה מדבר בסנה' לח. על בני ר' חייא בכנוי דרדקי.]

2) [המקורות שבתו"ם מביאים מלה זו במשמ' ברורה של נערה צעירה, ואף כנגד רֹבֶה, רובה, בזכר (רובה שנשא ריבה), שהיא תמורת הארמ' רביא, הילד הרבה וגדל. אך לפי זה היה צריך כתיב המלה בתו"ם לחיות רובה, ז"א רֹבָה, ואעפ"י שלא מן הנמנע הוא שיש לגרס כך במקום ריבה, אך כתיב זה ביוד נשמר בכל מקום, פרט לנוסח רוביה בעבודים מאחרים מתימן כגון במדרש תנאים, הופמן, דבר' לב ל (עי' בהערות לקמן) ובספר המעשיות, גסטר, 124. ועל כן

שהגיע זמנה לראות, הפסיקה שלש עונות ובא מעשה לפני חכמים ואמרו דייה שעתה (ר׳ אליעזר, תוספת׳ נדה א ט). כבר היה ר׳ יוחנן בן זכאי עולה למעון יהודה, ראה ר י ב ה אחת מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס, אמר להם רבן יוחנן בן זכאי, ראיתם ר י ב ה זו מה היא, אמרו לו עברית וכו׳ (מכי׳ יתרו מסכ׳ בחדש א; וכעין זה זה ספרי דבר׳ שה; כתוב׳ סו:, ועוד). אשר ארש אשה, אין לי אלא רובה שנשא ר י ב ה וכו׳ אלמון שנשא ר י ב ה מנין וכו׳ (ירוש׳ סוטה ח ו). לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ר י ב ה (ברכ׳ יח:). מעשה בחסיד אחד שפדה ר י ב ה אחת בת ישראל וכו׳ (שבת קכז:). מעשה ב ר י ב ה אחת כהיתלו שהיתה מכבדת את הבית וכו׳ (יבמ׳ נט:). זעקת סדום ועמורה כי רבה וכו׳ על עסקי ר י ב ה (סנה׳ קט:). פעם אחת היתה בתו (של ר׳ חנינא בן תרדיון) מהלכת לפני גדולי רומי, אמרו כמה נאות פסיעותיה של ר י ב ה זו, מיד דיקדקה בפסיעותיה (ר׳ יוסנן, ע״ז יח.). מעשה ב ר י ב ה אחת שנשבית היא ועשר שפחותיה וכו׳ (אדר״נ יז). מימי לא נצחני אדם אלא אשה זו ותינוק ותינוקת, תינוקת מאי היא, פעם אחת היה מהלך ר׳ יהושע בשדה ומצא ר י ב ה אחת, אמרה לו מפני מה אתה מהלך בשדה וכו׳ (דא״ר ו). (אמר הקב״ה) אפילו אני מבקש לשתוק (מדינה של סדום) דינה של ר י ב ה אינו מניח אותי לשתוק, מעשה בשתי נערות וכו׳ אמרה אחת לחברתה למה פניך חולניות וכו׳ דינה של נערה אינו מניח אותי לשתוק (רבי לוי, מד״ר ברא׳ מט). ולמה חרבו, אי תימה מן הזונות והלא לא היתה אלא ר י ב ה אחת והוציאוה משם וכו׳ (שם איכה, א״ב תניגא, בלע ס׳). — וכסהמ״א: הנה היתה הברזא בחבית של יין תקועה ומהודקת וכו׳ ובאת ר י ב ה אחת עבריה

אפשר שיש כאן מלה אחרת, שאך לפי הענין נקשרה עם רְבָה בזכר, ושיש לראות רַבָּה כמבטא אחר במקום רַבָּה (כדגמת מבטאם ריבי במקום רַבִּי), שהוא בעקר כנוי כבוד לעלמה נכבדה, והפך לשמש ככנוי לנערה סתם, כדגמת מלים כגון miss (בעקר mistress, גברת) באנגלית וכדומה. על מקור זה של המלה מורה כנראה גם הדרש: זעקת סדם ועמרה כי רבה, על עסקי ר י ב ה. ועי׳ ב. רְבָה, הערה.]

וכשכשה הברזא להוציא מן היין וכו׳ (ס׳ הישר לר״ת, שו״ת נג א).

ב. רִבָּה[1], ש״נ, — שִׁמּוּרֵי פֵּרוֹת מְבֻשָּׁלִים בְּסֻכָּר אוֹ בִדְבַשׁ, Marmelade; confiture; jam, נוהג בספרות ובדבור.

רָבוֹ[2], — ש״ע שלא נתבררה הוראתו: אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רָבוּ (זכרי׳ י ח).

רִבּוֹ[3], רִבּוֹא, ש״נ, מ״ר רִבּוֹת, רִבֹּאוֹת, רִבֹּתַיִם[4], — כמו רְבָבָה, עשרת אלפים: אתה חסת על

[1]) [מלה זו חדש אותה המחבר. על פי הערב׳ מֻרַבִּי [a]), הבאה גם במקורות עברים כגון: ה מ ו ר ב א המבושל בדבש, מ ו ר ב א של אתרוג (אבודרהם, ברכות פ), ובכתיב אחר: ו ה מ ר ו ב ה בדבש יותר טוב (ספר רפואות הרמב״ם, כ״י ד״ר ספור, ערך אתרוג). השוה גם: דע שכל מה שילקח מעצירת הפרות והסמים ובכשוליהם ויבושלו על האש עד שיתעבו יקראו ר ב ו ב א ת ומה שיתוסף על העצירה או על הבשול דבש או סוכר ויבושל עד שיתעבו יקראו שרבאת (מפתח הרפואה, כ״י בריט׳ מוז׳).]

[2]) [מתרגמים ומפרשים ראו גם במלה זו, כמו בפעל רבו הראשון, אך צורת הפעל רבה, וזה קשה מצד הענין והדקדוק, הדורש אחר „במו״ ש״ע ולא פעל. ע״כ הציע אהרליך: כמו רִבּוֹ, כמשמ׳ כמו רבבה, אך בהבנה זו היה צ״ל: לרבבה או לרבבות. והמחבר רשם בשולי התנ״ך שלו: כמו ארבה, וככר הציע כן טורטשינר, ZDMG 66 (1912), ע׳ 400.

ואולם לקמן, בערך רְבִיב יתברר, כי באה מלה זו בעקר במשמ׳ ה צ א ן ה מ ר ב ב ו ת (ואך כהשאלה ענני גשם לבנים דומים לצאן, הנקראים אף בלשונות אחרות moutons, כבשים), ועל כן נראה, שהיה אף על יד רְבִיב במשמ׳ צאן גם המבטא רְבוֹ (כדגמת רִבּוֹ על יד רְבָבָה) בלשון המאחרת שאחר הגלות, המשפעת מארמ׳, והרי תמונה כזאת, רָבוֹ כמו רְבוֹ, כ צ א ן מרבבות, מצויה במקרא. השווה יחזק׳ לו לז וכו׳ (ארבה אתם כצאן אדם וכו׳), תהלי׳ קז מא (וישם כצאן משפחות), ובתמונת הצאן מדבר זכריה על ישראל אף באותו כתוב: אשרקה להם ואקבצם, כרועה השורק לעדרו.]

[3]) [מן ר ב ב ה נולד, כנראה ראשונה בארמ׳ שממנה עברה צורה זו לעבר׳, ע״י מבטא רפה של ב׳ השניה רְבוֹא וכבמ׳ רבו, שהרגישו באלו וי״ו בה היא היא תנועתית, ומכאן הצורות רִבּוֹ, רִבּוֹתָא בארמ׳ יהודית, רְבוֹ בסור׳, רבו בתדמור׳.]

[4]) [אין רִבֹּתַיִם, חוֹמֹתַיִם וכדו׳ צורת מ״ז דוקא,

[a]) مربى

הקיקיון וכו' ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רִבּוֹ אדם (יונה ד יא). כל הקהל כאחד ארבע רִבּוֹא אלפים שלש מאות (ו)ששים (עזרא ב סד; נחמי' ז סו). ואשר נתנו שארית העם זהב דרכמנים שתי רִבּוֹא וכסף מנים אלפים (שם שם עב). ויתנו לעבודת בית האלהים זהב ככרים חמשת אלפים ואדרכנים רִבּוֹ וכסף ככרים עשרת אלפים ונחשת רִבּוֹ ושמונת אלפים ככרים וברזל מאה אלף ככרים (דהי"א כט ז). — ומ"ר: רכב אלהים רִבֹּתַיִם אלפי שנאן אדני בם סיני בקדש (תהל' סח יח). ויתמרמר מלך הנגב וכו' והעמיד המון רב וכו' והפיל רִבֹּאות ולא יעוז (דני' יא יא–יב). ככחם נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים שש רִבֹּאות ואלף וכסף מנים חמשת אלפים (עזר' ב סט). ומראשי האבות נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמנים שתי רִבּוֹת וכסף מנים אלפים ומאתים (נחמ' ז עא). — ובתו"מ: כיצד מזמנין, בשלשה אומר נברך, בשלשה והוא אומר ברכו, בעשרה אומר נברך לאלהינו, בעשרה והוא אומר ברכו, אחד עשרה ואחד עשרה ר ב ו א, במאה אומר וכו' באלף אומר וכו' ב ר ב ו א אומר וכו' ב ר ב ו א והוא אומר וכו' (ברכ' ז ג). הרי כל נכסי נתונין לאיש פלוני עבדי חוץ מאחד מ ר ב ו א שבהן (פאה ג ח). פרוכת עביה טפח וכו' ומשמונים ושתים ר ב ו א[1]) נעשית (שקל' ח ה). כל הזבחים שנתערבו בחטאות המתות או בשור הנסקל אפילו אחת ב ר ב ו א ימותו כולם (זבח' ח א). אפילו אביו מת והניח לו ר ב ו א ספינות בים ובאו לו ב ר ב ו א ו ת אין להקדש בהן כלום (ערכ' ד ג). חטאת שנתערבה בעולה ועולה בחטאת אפילו אחת ב ר ב ו א ימותו כולם (קנים א ב). דיפלסטון של אלכסנדריא וכו' פעמים שהיו בה כפלים כיוצאי מצרים, ושבעים ואחת קתדראות היו בה של זהב וכו' וכל אחת ואחת עשויה מעשרים וחמש ר י ב ו א (תוספת' סכה ד ו). וכבר היה רבי יושב ודורש שילדה אשה במצרים ס' ר ב ו א (מכי' בשלח, מסכ' דשירתא ט). מי שהלך לבית אילנים לשוק וצריך מאה מנה או שתי ר י ב ו א, אם מצרפם סלעים מייגעים אותו (ספרי דבר' טו). נפל כיסו לבור ובו מאה ר י ב ו א והיה יכול להוציא המשים ר י ב ו א להעלותן, אותן חמשים ר י ב ו א כמו שהן ברשותו (ר' יונה, ירוש' מע"ש א ב). דיופלוסטון של אלכסנדריא של מצרים וכו' פעמים שהיו בה ששים ר ב ו א על ששים ר י ב ו א כפלים כיוצאי מצרים והיו בה ע"א קתדראות של זהב וכו' כל אחת ואחת אינה פחותה מעשרים ואחד ר י ב ו א ככרי זהב (רבי יהודה, סכה נא:). ששים ר ב ו א עיירות היו לו לינאי המלך בהר המלך וכל אחת ואחת היו בה כיוצאי מצרים חוץ משלש שהיו בהן כפלים כיוצאי מצרים (רב יהודה בשם רב אסי, גיט' נז.). בבקעה זו הרג נבוזראדן רב טבחים מאתים ואחת עשרה ר ב ו א ובירושלים הרג תשעים וארבע ר י ב ו א על אבן אחת (רבי יהושע בן קרחה בשם זקן אחד מאנשי ירושלים, שם נז:). הקול, זה אדריינוס קיסר שהרג באלכסנדריא של מצרים ששים ר ב ו א על ששים ר ב ו א כפליים כיוצאי מצרים, קול יעקב, זה אספסיינוס קיסר שהרג בכרך ביתר ארבע מאות ר י ב ו א ואמרי לה ארבעת אלפים ר ב ו א (שם שם). פעם אחת בקשו ממנו (מנכרי אחד) אבנים לאפוד בששים ר י ב ו א שכר, רב כהנא מתני בשמונים ר י ב ו א וכו' (ע"ז כג: — כד.). רבי היה יושב ודורש ונתנמנם הציבור, בקש לעוררן, אמר, ילדה אשה אחת במצרים ששים ר ב ו א בכרס אחת והיה שם תלמיד אחד ור' ישמעאל בר' יוסי שמו, א"ל מאן הות כך, א"ל, זו יוכבד שילדה את משה ששקול כנגד ששים ר ב ו א שהם כל ישראל (מד"ר שה"ש ד, הנך יפה). ר' דרוסא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר יצחק, ששים ר ב ו א נביאים עמדו להם לישראל בימי אליהו, רבי יעקב בשם רבי יוחנן אמר מאה ועשרים ר ב ו א עיירות ואין לך עיירות מקולקלות בכלן כבית אל ויריחו (שם שם, נשא תשופנה). — ובספה"א: וארבע מאות ר ב ו א אותן האוחזים בעפעפים והם בעלי דינים קשים (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, שער כסא דזעיר אנפין ב). — ואמר המשורר: אדבר במקהלות למאות. ו ר ב ו א ו ת (ר"ש הנגיד, תנומה, בן תהלים קמב, ששון, לט). לך יאות היותך אות לרבאות (עמנואל, אבי חכמה, מחב' ח, 61).

אלא מ"ר עם סיום ים, וכן סיום מ"ר נק' בבנות לשון דרום־ערב הוא ôtea, וכן באו רב צורות מ"ר בנקבה בספרי בתוספת י כגון בנותיו, בנותיהם, בנותיך וכדו', כאלו מן בנותים, ולא מן בנות.]

[1]) [נ"א: ר י ב ו ת, נערות בתולות.]

*רְבוּבָה[1] ש"נ, חַלּוֹן, מקום חלול, Fenster ; fenêtre ; window : וככש היה לדרומו של מזכח שלשים ושתים על רוחב שש עשרה ורבובה היתה לו במערבו ששם היו נותנים פסולי חטאת העוף (מדות ג ג). כיצד קיברין חטאת העוף, היו נותנין אותה על גבי אמת המים והיה מתגלגלת ויורדת לנחל קדרון, ר' ישמעאל ברבי יוחנן בן ברוקה אומר חלון היה שם למערבו של ככש אמה על אמה, רבובה[2] היתה נקראת ששם ניתנין חטאת העוף, העבר צורתה ותצא לבית השרפה (תוספת' תמורה ד טז).

א. *רִבּוּי, ש"ז, —פְּעֻלַּת הַמַּרְבֶּה, המוסיף עד שיהיה הרבה מדבר: האשה שהיתה יורשת ועמדה והשביחה את הנכסים והביאתם לבית[3] הריבוי לא תאמר תנו לי מה שהשבחתי את הנכסים וכו' האחין שהניח להן אביהן נכסים ולאחד מהם יש לו בנים ועמדו בנים של זה והשביחו את הנכסים והביאום לבית הריבוי לא יאמר תנו לי מה שהשביחו בניי את הנכסים (תוספת' ב"ב י ב—ג). רבוי שבעה[4] ומשיחה שבעה (בבלי, יומא ה.).—ובמשמ' לשונית, השמוש בפעל רבב או רבה: את מוצא שמדות טובות של הקב"ה כהשפע בפרוי ורבוי, הטוב ברבוי, החסד ברבוי, הרחמים ברבוי, הצדקה ברבוי, האמונה ברבוי, הפדות ברבוי, הברכה ברבוי, השבח ברבוי, השלום ברבוי, הטוב ברבוי, שנאי מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וכו' (מד"ר אסתר בסוף). — ובסגנון ההלכה, רבוי הכתוב, רבוי המקרא, בנגוד אל מעוט, הוספת דברים בלשון, בכתוב, בתורה: ר' ישמעאל אומר אינו חייב אלא על העתיד לבא, שנאמר, להרע או להיטיב, אמר לו ר' עקיבא, אם כן אין לי אלא דברים שיש בהן הרעה והטבה, דברים שאין בהן הרעה והטבה מנין, אמר לו מרבוי הכתוב, אמר לו, אם רבה הכתוב לכך רבה הכתוב לכך (שבועות ג ה). והשרץ מגופי תורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מרבוי המקרא, (ר' אמא, מד"ר בראש' ס). — ובקצור, רבוי במשמ' זו: רבנן דרשי כללי ופרטי, ר"א דריש ריבויי ומיעוטי וכו' והומת ותלית ריבוי, כי קללת מיעוט וכו' (סנה' מה:—מו.). אילו לא נאמר בשמן אחד הייתי אומר הרי הוא ככל המנחות ללוג, עכשיו שכתב בשמן בשמן הוי ריבוי אחר ריבוי ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט וכו' (רבי עקיבא, מנח' פט.). גם ושתי המלכה, אין גם אלא רבוי, מה זה כששה ניסין אף זו בששה ניסין וכו' (מד"ר אסתר ג, גם ושתי המלכה). משלשים ושלש מדות ההגדה נדרשת בהן, מרבוי, ממיעוט, מרבוי אחר רבוי וכו' (משנת רבי אליעזר א, ענעלאו, 10). מרבוי כיצד, הרבוי שלש לשונות, את, גם ואף וכו' (שם שם, 11). — ומ"ר ריבויים, ריבויין: בכל טמא, מה תלמוד לומר דבר, ר' עקיבא אומר, להביא את הנגעים שאין טומאה יורדת בהן אלא כדבר, שרי עקיבא לא היה דורש כלל ופרט וכלל, היה דורש רבויין ומיעוטין, שכך למד מנחם איש גם זו וכו' (תוספת' שבועות א ז). עד כדון כר' עקיבה דו אמר לשונות ריבויין הן, כר' ישמעאל דו אמר לשונות כפולין הן התורה דיברה כדרכה, הלך הלכת, כי נכסף נכספת, גנב גונבתי (ירוש' יבמ' ה א). נחמיה עמסוני שימש את ר' עקיבה עשרים ושתים שנה, הוא היה אומר, אתים גמים ריבויין, אכין ורקין מיעוטין. א"ל מהו דין דכתיב את ה' אלהיך תירא וגומר, א"ל אותו ואת תורתו (שם סוטה ה ז). ויהי אלהים את הנער ויגדל, רבי ישמעאל שאל את רבי עקיבא א"ל,

---

[1] [המפרשים פרשו מלה זו כמו גבובה, מקום חלול (במשמ' המלה דַּלּוֹן עצמה, הנגזרת מן החלל), ופרוש כזה מתאים גם לשמוש המלה רבובה בארמ' שבתו"מ במשמ' כלי נגון: עביד ליה רבובה לבריה (כך לפי גרסת הערוך בסוטה מט:, בנסחתנו: טנבורא), ואין ללכת אחר הנסחה רכובה או רביכה, והשוה בערב' רַבַאב a), כנור גדול, ובעבר' וארמ' אבוב, אנבוב, חליל (הנגזרת גם היא מן חלל, כמו חַלּוֹן).]

[2] [נ"א רכובה. ובתוספת' ובת' ו ו: רביכה. ועי' בהערה שלפני זו.]

[3] [בדפוסים: לידי, אבל בהמשך גם בדפוסים: לבית הריבוי. ואמנם בטוי זה שאיננו במשנה (ב"ב ט ג) מיתר הוא אחר „והשביחה", אם אין פרושו אלא כמו והביאתם לידי רבוי, ועל כן נראה שיש לו משמ' מיחדת שלא נתבררה.]

[4] [ששימש כהן גדול שבעה ימים רצופים כשממנין אותו בכהונה גדולה וילביש שמונה בגדים בשעת עבודה, וריבוי לשון מרבה, מרובה בגדים, שהוא משמש בשמונה וההדיוט בארבעה (רש"י).]

---

a) رباب

בשביל ששימשת נחום איש גם זו עשרים ושתים שנה, אכים ורקים מיעוטים, אתין וגמין ריבויים, הדין את דכתיב הכא מהו וכו' אלא את הנער, הוא וחמריו וגמליו ובני ביתו (מד"ר נרלשׁי נג). – ובסהמ"א לשון רבוי: יש בתורה ענינים אמורים בלשון רבוי, ומלים נשנים ונכפלים, והיה די בקצות המלים (מנחס, מסני ס"ה, 70).—°ובמשמ' תכונת הדבר הרב: והמספר הוא הרבוי הנקבץ מהאחדים (רלב"ג, מבור המסימס והמסבוכה ה, 11). אך כל הראיות מעידות על אחדותו ומרחיקות ממנו ענין הרבוי והשתוף והדמיון (ר"י ה"ה, סו"ס, היסוד ז, ד"ה והפלוסי). וענין הרבוי הוא כלל אחדים, ולא יתכן שיקדם הרבוי לאחדות אשר ממנה נתרבה, ואם נמצא בשכלנו או בהרגשותינו שום רבוי נדע ידיעה ברורה כי האחדות קדמתו (סס סס, ד"ה והסמיסי). שהרבוי והכלל מקרה נכנס על העצם, והוא הכמות וכו', לא יאות שתשיג עצם כבוד הבורא מדה ממדות הרבוי (סס סס, ד"ה והססי). כי האחד הנאמר על הדבר אשר ישיגנו בעצמו ענין מעניני הרבוי והשנוי הוא וכו' אחד על דרך העברה, לא על דרך האמת (סס סס ה). כי האחדות עלת הרבוי (סס סס). ואלה (המדות) אם הם רבות אינן מחייבות לו רבוי ולא מוציאות אותו מהאחדות (סוה, כוזרי ב ב). ועל הדרך הזה נאמר אחד לשלל ממנו הרבוי (סס סס). שהוא יתעלה אחד מכל הצדדים, אין רבוי בו ולא ענין מוסף על העצם, ושהתארים חלוקי הענינים וכו' הם מצד רבוי פעולותיו, לא מפני רבוי בעצמו (ר"מ ה"מ, מו"נ ה נג). ואלו הפעולות המתחלפות מחויבות מכח אחד פשוט אין רבוי בו (סס סס נג). כי האחדות והרבוי מקרים קרו לנמצא באשר הוא רב או אחד וכו' אמנם מחויב המציאות הפשוט באמת וכו' כמו שהוא מן השקר עליו מקרה הרבוי כן הוא מן השקר עליו מקרה האחדות (סס סס כז). אמנם תארי השלילה הם אשר צריך שיעשו וכו', מפני שלא יגיע מצדם רבוי בשום פנים (סס סס כח). כאמרך ראובן לא חכם, ואמרך בהשם לא הרבה, כאלו הרחקת בגזרה ראשונה החכמה מראובן, ובשניה הרבוי[1]) מהשם (סוה, פיי המלות הזרות, סוללות).

1) [כצ"ל. בקצת דפוס: הרבויה.]

ויסוד תחלוק הרבוי (והאחדות יסוד הרבוי), שאם יהיה הרבוי יסוד הרבוי, היה צריך להיות הרבוי ההוא עלתו רבוי אחר ועלתו רבוי אחר וכו' ואי אפשר שלא לעמוד אצל האחד שהוא עלת הרבוי הראשון בהכרח (עולס קטן, הול' הורויץ, 49). ואם היא רבת חלקים על אי זה דרך חלקיה רבים, אם מפני שהם רבים במקומות ובחמרים ובגופים המפוזרים במקומות או רבויים על צד רבויי חלקי הגוף האחד (רס"ע פלקירלה, רלשית הכמה ג, 85). ותמורה בשנים (בשני אלהות) כופר באחד, והיהודים עבדו הרבוי עד שנאמר עליהם שהיו בשומרון עיר המלוכה שס"ה בתים של עבודה זרה כמנין ימות החמה (שבט יהודה, הכוזבר, 17).—ואמר הפיטן: כי לא ישיגך רבוי ושנוי, לא תואר ולא כנוי (רשב"ג, כתר מלכות). — °רבוי אישי (רבוי במספר), רבוי מיני: הדברים אמנם יקבלו הגבולים מצד צורותם והרבוי האישי מצד חומריהם ויסודותם, ואמנם הרבוי המיניי יהיה מחלוף הצורות בדברים הטבעיים, ואם מלאכותיים יהיה מחלוף הצורות ומחלוף החמרים, ולזה יאמר שגדר העגולה יקבל הרבוי בשני המינים יחד, ר"ל שימצאו בו עגולים רבים במספר ועגולים רבים במין, מפני שקצתם מנחשת וקצתם מב זל (ק' הגדרים). — °ובחכמת הדקרוק, רִבּוּי במשמ' מספר רבים, כמו קִבּוּץ, plural; pluriel; Mehrzahl: וְחֲרבות פתח ריבוי חרב (דונס על רקע"ג 2). — °ורִבּוּי זוּגִי, מספר זוגי, נוהג בספרי הדקדוק, ועי' זוּגִי. — °ובמשמ' חשיבות וגדולה: משחת שם, לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות, כך ויצק שמן על ראשה להיות משוחה למזבח (רש"י, בראש' לה יג).

ב. °רְבּוּי, ש"ז, — כמו גִּדּוּל, שגדלו ורבו אותו, pupil; élève; Zögling: ומר רב אלחנן נט' רח' הוא גידולנו וריבוינו (מכתב מימי הגאונים, דוד כהנא, זכרון לגאונים קדמונים, הקדם שנה ג, 8). אמר לו הקב"ה. משה, אתה אמר לי שלח נא ביד תשלח, יהושע תלמידך קטן ורך ורבוייך, הוא יכנים את ישראל לארץ (מדה"ג, שמות ד יג, הופמן, 34).

°רִבּוּיִי, ת"ז, — מתכונת הרִבּוּי, שיש בו תכונת רֹב: לא יפליא כי האחד הפשוט אשר איננו

ר ב ו י י מספריו וצוריו ימציא ויסובב כל רבוי מסגר וצורה (ר״י אבוהב, סער הסמים לאברהם איריגה ד ה).

רָבוּךְ, רְבוּכָה, עי' רָבַךְ.

רִבּוּךְ, עי' א. רִבּוּךְ, הערה.

***רִבּוֹן** [1]), ס״ז, — רב ואדון, בפרט בכנוי לאלהים, Herr ; maître ; lord או בשמוש כלפי האלהים.

רבון העולם: עלה ספר משנה תורה ונשתטח לפני הקב״ה. אמר לפניו, ר ב ו ן העולם, כתבת בתורתך כל דייתיקי שבטלה מקצת בטלה כולה וכו' (ר״ס בן יוסי, ירוש' סנה' ב ו). אמרה (הגר), ר ב ו ן העולם, אתמול אמרת לי הרבה ארבה את זרעך, והיום הוא (ישמעאל) מת (ר' ברכיה, מד״ר שמות ג). בקשו מלאכי השרת לקטרגו (לישמעאל), אמרו לפניו, ר ב ו ן העולם, אדם שעתיד להמית בניך בצמא אתה מעלה לו את הבאר (ר' סימון, סס סס). כשהיו ישראל במצרים והיתה אשה מבנות ישראל מבקשת לילד היתה יוצאת לשדה ויולדת שם וכיון שהיתה יולדת עוזבת הנער ומוסרת אותו להקב״ה ואומרת, ר ב ו ן העולם, אני עשיתי את שלי ואתה עשה את שלך (ר' יהודה, סס סס כג). אמר משה, ר ב ו ן העולם, הריני מפוייס שמחלת לישראל (סס סס כח). — רבון העולמים: מצות וידוי ערב יה״כ וכו' מאי אמר, רבי יוחנן אמר ר ב ו ן העולמים (יומא פז:). אמר (יעקב) לפניו, ר ב ו ן העולמים, אדם מת בלא חולי ואינו מיישב בין בניו וכו', אמר לו הקב״ה, חייך, דבר טוב תבעת וכו' (מד״ר ברא' סה). אמר אברהם, ר ב ו ן העולמים, אי אפשר לי לירד מכאן בלא קרבן (סס במד' יז). — רבון כל העולמים: לעינין שנ' לא יום אחד תאכלון ולא יומים וג' אומ' משה, ר ב ו ן כל העולמים, כן הגון להם שתתן להם ותהרגם (ר' שמעון בן אלעזר, תוספת' סוטה ו ז). מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי ר ב ו ן כל העולמים [2]) אדון כל הנשמות (ברכות הסחר, ברכ' ס:). פעם אחת היה אברהם מדבר עם הקב״ה, באו מלאכי השרת לדבר עמו וכו' כיון שדיבר עם הקב״ה כל צרכו אמר לפניו, ר ב ו ן כל העולמים, צורך לדבר וכו' (מד״ר ברא' מז, תיאודור, 474). אמרו ישראל לפני הקב״ה, ר ב ו ן כל העולמים, לא דיינו שנשתעבדנו לע' אומות העולם אלא אף לזו שנבעלת כנשים (ר' חייא, סס סס סג). אמרו ישראל לפני הקב״ה, ר ב ו ן כל העולמים, השמים והארץ כלית מלאכה מפועל ומצווי מששת ימי בראשית, רחמיך וחסדיך אל תכלא (פדר״א יח). אמר לו הקב״ה (למשה) לך ואשלחך אל פרעה, אמר לפניו, ר ב ו ן כל העולמים, לא כך אמרתי לך אין בי כח שאני נפגם בלשוני (סס מ). — רבונו של עולם, וכר״ת רבש״ע: שאמר אליהו לפני הקב״ה ר ב ו נ ו של עולם, ענני שתרד אש מן השמים וכו' (ר' אבהו' ברכ' ט:). ר ב ו נ ו של עולם, אני שלך וחלומותי שלך (סס נה:). עג (חוני) עוגה ועמד בתוכה ואמר לפניו, ר ב ו נ ו של עולם, בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד שתרחם על בניך (תענ' ג ס), אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא, ר ב ו נ ו של עולם, לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך (ברכ' ד.). (ויחל משה את פני יי') מלמד שאמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, ר ב ו נ ו של עולם, חולין הוא לך מעשות כדבר הזה (סס לב.). אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, ר ב ו נ ו של עולם, אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשי הראשונה, אתה עזבתני ושכחתני (ריש לקיש, סס לב:). כ״ו דורות היה האל״ף קורא תגר לפני כסאו של הקב״ה, אמר לפניו, ר ב ו נ ו של עולם, אני ראשון של אותיות ולא בראת עולמך בי (ר' אלעזר בר אבינא בסם ר' אחא, מד״ר ברא' א). אמר דוד, ר ב ו נ ו של עולם, בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות (סס ויקר' לה). באותה שעה עמד משה רבנו בתפלה ואמר, ר ב ו נ ו של עולם הוציאני מן החשד (סס במד' יט). היה צריך (קין) לומר, ר ב ו נ ו של עולם, הנסתרות והנגלות לפניך גלויות ואת שואלני בשביל אחי (ר' אבא בר כהנא, סס סס כ). ויציקום (את עכן וביתו) לפני ה', מהו ויציקום, שחבטן לפני המקום ואמר יהושע לפני הקדוש ברוך הוא, ר ב ו נ ו של עולם, בשביל

---

1) [גם בארמ' שבתרגומים, ועי' רַבָּן. המבטא רִבּוֹן בא במלה זו במקום רַבּוֹן, וכן בא בברית החדשה (מרקוס י נא; יוחנן כ יו) במקום רבוני ῥαββουν(ε)ί.]

2) [בסדורי התפלה: רבון כל המעשים.]

אלו כעסת על בניך, הרי הם לפניך (סס סס כג). — רבון של עולם: אמר (מרע"ה) רבון של עולם, מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם (פסיק' רב' מתן תורה, לח.). — רבון כל המעשים: אמרו ישראל, אם (יש) הוא רבון כל המעשים כשם שהוא רבון עלינו נדע [1]) ואם לאו לא נדע [1]) (רבי יהושע, מכי' בשלח מסכ' ז). — ובכנוי, רבוני, וכדו': הנוער משנתו צריך לומר בא"י מחיה המתים, רבוני, חטאתי לך וכו' (ירוש' ברכ' ד ב). א"ל (משה ליהושע) עם זה שאני מוסר לך עדיין גדיים הן וכו' אל תקפיד עליהם על מה שהם עושים שאף רבונם לא הקפיד עליהם על מה שעשו (ספרי דבר' סה). משה בשעה שאמר לו האלהים שילך אצל ישראל אמר לו, רבוני, והרי אינן מאמינין אותי (ר' נחמיה, מד"ר במדי ז). עלה (משה למרום) ואמר, רבוני כיצד נעשה אותה (את המנורה), אמר לו מקשה תיעשה המנורה, ואעפ"כ נתקשה משה וירד ושכח, עלה ואמר, רבוני, שכחתי אותה וכו' (ר' לוי בר רבי, סס סס טו). אמר משה (לקב"ה), רבוני, אני הקפדתי, אהרן מה חטא (סס סס יט). אמר לו (משה להקב"ה), רבוני, הנה אותו (את אהרן) אצל בני ראובן ובני גד (ולא ימות) (סס סס). —וכשמוש כלפי בני אדם [2]): אדני משה כלאם, אמר, רבוני, כלאם מן העולם (ספרי במד' לו). וישימני לאב לפרעה, לפטרון בסיליון, לאדון לרבון, ומושל לשליט (מד"ר ברלאש' לג). — ובסהמ"א: אמר (דוד) לפניו, רבוני, ואומות העולם רואין בו (באור ההוא), אמר לו (הקב"ה), לאו (מדס"ג, ברלאש' א ז, מרגליות, כג). משה אמר לא תסגיר עבד אל אדוניו, אשר ינצל אליך לעשות תורת רבוניו (יפת הלוי, לקו"ק, נכספ', 23). — ואמר המשורר: יוסף

[1]) [איש־שלום מתקן: נעבדנו.]

[2]) [שמוש זה נוהג בארמ' שבתרגומים, כגון בראש' כג ו (שמענו אדני): קבל מננא רבוננא (ת"א ות"י); שם שם יא (לא אדני שמעני): לא רבוני קבל מני (ת"א), בבעו רבוני קבל מני (ת"י); שם כה יח (ותאמר שתה אדוני): ואמרת שתי רבוני (ת"א ות"י); במד' יא כח (אדני משה כלאם): רבוני משה אסרנון (ת"א), רבוני משה בעי רחמון וכו' (ת"י), ועוד. אך בעבר' שבתו"מ נדחה שמוש זה כמעט כליל מפני זה של רַבִּי, רַבֵּנוּ.]

בחייך עניני, מורי ורבוני (יוסף בן ישראל, לבי לעלמה, שירי תימן, 50). — ומצוי הרבה בתחנות ובקשות [1]). ועי' א. רִבּוֹנִי, ב. רִבּוֹנִי [2]).

א. ״רִבּוֹנִי, ת"ז, — של רבון העולם, אלהי: ואז היו ראויים להראות האור עליהם וההשגחה ההיא הרבונית (ר"י הלוי, כוזרי א לה). ועלה משה מן ההר להוריד להם הלוחות כתובים ולעשות להם ארון וכו' שבו הברית לאלהים והבריאה הרבונית ר"ל הלוחות (סס סס לז).

ב. ״רִבּוֹנִי, ש"ז, מ"ר רִבּוֹנִים, — בלשון הקראים, כמו רַבָּנִי, מחזיק בדרך חכמי התלמוד הרבנים: קבעו כן הריבונין כי המהר ג' כסף ואם ירבה האדם הרשית בידיו (ר"י הדסי, אשכל הכפר א). נאמו וטענו הריבונין גם בזה וזנו והזנו כזונה (סס, דבור לא ממחוד, אות כ). ועוד מצאתי אני העני בספר לקח טוב של ריבונין כי פירשו והיו לאותות לקדש בהם מועדים (לקוטים מתוך ספר המלות, לקו"ק נספח', 94). — ואמר המשורר: תמימי דרך מתחננים גל עיני, כי שקר עותוני רבוני (סס, 23).

רָבוּעַ, ת"ז, מ"ר רְבֻעִים, נק' רְבֻעָה, — בעל ארבע צלעות שוות בזויות נצבות, quadratisch; carré; square: ועשית את המזבח וכו' חמש אמות ארך וחמש אמות רחב רָבוּעַ יהיה המזבח (שמות כז א). ועשית חשן משפט וכו' רָבוּעַ יהיה כפול זרת ארכו וזרת רחבו (סס כח טו–יו). ועשית מזבח וכו' אמה ארכו ואמה רחבו רָבוּעַ יהיה (סס ל א–ב). וכל הפתחים והמזוזות רְבֻעִים שקף (מ"א ז ה). ההיכל מזוזת רְבֻעָה (יחזק' מא כא). והאריאל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רָבוּעַ אל ארבעת רבעיו (סס מג יו). — ובסהמ"א: והמרובע הוא אשר יש לו ארבע צלעות והוא נחלק במקום הזה לחמשה חלקים, הראשון מרובע רבוע והוא אשר כל צלעותיו הארבע שוות זו לזו וכל זוויותיו הארבע נצבות (ראב"ח, חבור המשיחה והתשבורת א, 10). —ואמר

[1]) [עי' דודזון, אוצר השירה והפיוט ג, 363–384.]

[2]) [בדבור נוהג רִבּוֹן גם במשמ' אלוף באמנות ובמשחק, וכן רִבּוֹנוּת, תכונת הרבון, תארון וכדו'.]

הפיטן: יקרע בלבו כורת רבועה, ירכסו בו חושן בקביעה, ימלאו בו טורים ארבעה, יוחקו בו דגלי מרובעה (משלם בן קלונימוס, אשוחח נפלאותיך, עבודת יוה״כ, .Elbog.,Stud, 129).—ובקצור רָבוּעַ במשמ׳ מְרֻבָּע רָבוּעַ, Quadrat; carré; square: כל אמתא ברבוע אמתא ותרי חומשי באלַכסונה, ורבוע זה הוא המרובע שצלעותיו שוות וזויותיו נצבות (ראב״ח, חבור המשיחה והתשבורת, הקדמת המחבר, 3).

א. *רִבּוּעַ, ריבוע, ש״ז, — א) שה״פ מן א. רִבַּע. פִּע׳, פעלת הִתְרַבֵּעַ, המכֻוָּן שטח לארבע רוחות השמים, וגם במשמ׳ תכונת הדבר המְכֻוָּן לארבע רוחות אלו, צפון, דרום, מזרח ומערב, Orientierung; orientation: מרבעה כריבוע עולם, נותן צפונה לצפון העולם ודרומה לדרום העולם (תוספת׳ עירובי׳ ו ג). בא לרבעה מרבעה בריבוע עולם, נותן צפונה לצפון עולם וכו׳ (ת״כ, בבלי שם נו.). אם אינו יודע לרבעה בריבוע של עולם מרבעת כמין התקופה וכו׳ (ר׳ יוסי, שם שם). — ב) שטח רָבוּעַ שוה הצדדים, Quadrat; carré; square, וגם פעלת מי שמרבע, מי שעושה רִבּוּעַ: השלחן אינו מביא את הטומאה עד שיהא בו ריבוע[1]) בפותח טפח (אהל׳ טו ג). המאהיל כנגד הרבוע טמא, שלא כנגד הרבוע טהור וכו׳ כלים שכנגד הרבוע טמאין, שלא כנגד הרבוע טהורין (תוספת שם טו ג). קרן וכבש ויסוד וריבוע[2]) מעכבין, מדת ארכו ומדת רחבו ומדת קומתו (של המזבח) אין מעכבין (ת״כ, זבחי׳ סב.). — ובסהמ״א[3]): תקופות,

1) [רעב״ט: כמין תיבה פרוצה שיש לה ארבעה דפנות היו עושים לשלחן שהשלחן יושב עליה ואותה תיבה פרוצה קרוי רבוע, ופעמים שהשלחן בולט ויוצא חוץ מאותו רבוע טפח או פחות או יותר, והשתא קאמר דצריך שיהא השלחן בולט חוץ מאותו רבוע בפותח טפח, דמה שבתוך הרבוע אינו מצרף וכו׳, ע״כ. ותפארת ישראל מביא את דברי הגר״א המבאר כאן כלשון רבוע העגול, וז״ל: שולחנות שלהן עגולין ואינו מביא טומאה עד שיהיה בעגולו כדי לרבע בו טע״ט, ע״כ. ובארמ׳ שבתו״מ בא ריבועא במשמ׳ רָבוּעַ בנגוד מפרש אל עיגולא: עיגולא דנפיק מגו ריבועא (סוכ׳ ח.).]

2) [רש״י: וריבוע, אם אין המזבח מרובע.]

3) [לא בכל מקום אפשר להבחין, אם השתמש הכותב

ענין גדול חלוך חמה והפוך שלה ברבוע (רש״י, אבות ג יח). רבוע הקו בעצמו הוא שתעשה עליו מרובע נצב הזויות ויהיו כל צלעותיו הארבעה שוות לקו ההוא (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 11). כשתופרין התפילין תופרין אותן ברבוע (רמב״ם, תפילין ג י). כי הוא יצייר בנפשו קוים ושטחים ורבוע ועגול ושלוש בגשם החומר וכו׳ ויצייר השטחים והרבוע והעגול והשלוש בדרך הכולל (רשב״ג פלקירא, ראשית חכמה, 42). והמטה יתבאר מציאותה בריבוע והעץ, והריבוע תכונתה והעץ חומרה הנושא את הריבוע (שם, 49). כי תבנית שם נגזר מן בנה ועניני בנין הדבר ותכונתו ר״ל תארו בריבוע והעיגול והשילוש וזולתם מן התארים (ר״ם א״ח, מו״נ א ג). רבוע העגולה, הרצון בו עשית שטח יקיפו בו קוים ישרים ויהיה השטח ההוא שוה לשטח העגול (ספר הגדרים). והל״מ שיהיו מרובעים (התפלין) רבוע גמור ארכן כרחבן (הלבוש, או״ח לב לט). — ואמר הפיטן: סביב סביב מיתגלגלים (תימרות העשן) ובריבוע הדביר וחלים (נחמיה בן שלמה הנשיא, אהלים גבוהים, עבודת יוה״כ, ידיעות מכון שוקן ז, רלג). —*ובהשאלה, רִבּוּעַ מספר, הכפלתו בעצמו או במספר אחר וגם רִבּוּעַ קו בקו אחר: כל קו שאתה חולק אותו לשני חלקים תמצא רבוע הקו בעצמו שוה לרבוע כל אחד מחלקיו בעצמו ולכפל רבוע האחד מחלקיו בחלק השני (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 12). שים הקו הזה קו שיהיה שיעורו י״א אמות וחלק אותו לשני חלקים שהם ז׳ וה׳, ואתה מוצא רבוע הקו כלו בעצמו קמ״ד, והמספר הזה שוה לרבוע ז׳ בעצמו שהוא מ״ט ולרבוע מספר ה׳ בעצמו שהוא כ״ה ובין שני החשבונות יעלה ע״ד ולכפל רבוע ז׳ בה׳ פְּעָמִים והוא ע׳ (שם שם). וכל קו שאתה חולק אותו לשני חלקים שוים ותוסיף עליו קו אחר, יהיה רבוע הקו ההוא עם הנוסף בנוסף ורבוע מחצית הקו בעצם המחצית, כרבוע

במלה רָבוּעַ המקראית במשמ׳ מְרֻבָּע, רִבּוּעַ (כמו ראב״ח) ומנית רִבּוּעַ כשה״פ, או שהוא הולך עפ״י שמוש התלמוד במלה רִבּוּעַ, ריבוע, בלבד בשם עצם בשני המובנים.]

מחצית הקו עם הנוסף שניהם יחד בעצמם (שם שם, 13). כי י׳ בריבועו מאה (ספר הקנה. הוכח תוכים). —*ובמשמ׳ מדידת השטח: רבוע המרובע, ואם תרצה אמור חשבורת המרובע (ר״א״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת ב, 23). וכבר הראיתיך דרך רבוע המרובעות אשר הן שוות בצלעותן וגם המרובעות הארוכות אשר כל זויותיהן נצבות (שם שם, 25). ואתה יודע שרבוע התושבת הוא י״ו (שם ד, 101). — *ומדידת חלל הגוף: שכל גולם בעולם וכל גוף נצב הזויות והקומה שאינו כדור תמצא שלישית רבועו הוא רבוע מוצקי (שם שם). — ג) *במשמ׳ ארבעה דברים הבאים יחד, ואמר הפיטן: רשפת צרים, רבוע[1]) מכות צוררים (ר״א קליר, קמי קהלך, קרוב׳ ב פסח). הלג מתחלק לארבעת רבעים ורבע מוכן לרבוע[2]) כוס ישועות (הוא, אז ראית, סלוק שבת סקלים). ומנהג ארבע תקופות מתשעים ואחד תכופות שבע ומחצה עדופות וברבועם השנים נאספות (נחמיה בן שלמה הנשיא, אנאים גבורות, עבודת יוה״כ, ידיעות מכון שוקן ד, רכד). ברבוע[3]) תשיב במצוי במקרא משלש בפצוי (שלמה הבבלי, לך ה׳ הצדקה, סליח׳ מנחה יוה״כ). אוגדי ריבוע סיחים[4]) במצות לקיחה שוחחים (אוגדי ריבוע, ברכה לסוכה, ידיעות מכון שוקן ה, עב). — ד) *שם מטבע, רבע דינר, רְבָעָה[5]): ובלשון הברייתא קורין לחצי[6]) דינר ריבוע (כגמ״ה, כרית׳ ט:).

ב. *רְבוּעַ[7], ש״ז, — כמו ב. רְבִיעָה במשמ׳ גשם ושפע, ואמר הפיטן: אנא פתח לנו אוצרות רבועך[8]), ציה מהם בהרביעך (אנא אזון, הושענות, מחז׳ איטלי ב, קעד.).

---

[1]) [עפ״י הדרוש שבהגדת פסח, שכל מכה שבאה על מצרים היתה של ארבע מכות.]

[2]) [הכונה לד׳ כוסות של ליל פסח.]

[3]) [כנראה במשמ׳ עוד בפעם רביעית, ולא כמפרשים בתפלה רביעית של היום, במנחה.]

[4]) [ארבעה מינים שבלולב.]

[5]) [עי׳ בהערה לערך זה.]

[6]) [טעות המעתיק וצ״ל לרבע דינר, שכן רבעתיים. האמור במשנה שם, שני רביעים, הם חצי דינר.]

[7]) [מן ב. רבע במשמ׳ רבץ, עי׳ שם.]

[8]) [בסדורי אשכנז (הו״ר): רִבְעָךְ, עי׳ ב. רָבַע.]

*רְבוּעָה, ש״נ. — כמו א. רְבִיעָה במשמ׳ שכיבה לזרע[1]), ואמר הפיטן: הם אסרום להריק רבועות[2]). לכן מס תמודם באבעבועות (ר״א קליר, בעשר מכות, סלוק ב פסח).

*רְבוּץ, ש״ז, — א) מעשה המרבץ ומשכין במקום, ואמר הפייטן: ולמה מסבין במטה כבודה וכלולה, זכר לחרות ורבוץ ענני כבוד בהתולה (יוסף בר שמואל, אין ערוך, סלוק שבת הגדול). במגדל דוד בנוי לתלפיות מעונה, שני שדיך רבוץ מלון שכינה (נאיכה ורואיכה, יוצ׳ א פסח, מחז׳ איטלי א, קד.). — ב) מעשה המרביץ תורה, ואמר המשורר: העוסקים במלאכת שמים ולריבוץ קדומת יומים (ר״ז אלל אהרי, ספר המוסר מחב׳ כה, כ״י תימני).

*רְבוּת[3]), ש״נ, — א) דרך גִּדּוּל וצמיחה: שתי אזנים של ריאה שהסרוכות זו לזו אין לה בדיקה להכשירה בשעומדות שלא בסדרן, אבל אותן הנסרכות עומדות כסדרן, רבותן[4]) היא שרבות וכשרה (והזהיר, ויקר׳, מג., שמיני). — ב) גדלות ויתרון, ואמר הפיטן: ראייתו (של משה) קודם בהתעלמה, רבותו סמכו להתעצמה, רב מנה לתמה, ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (יהודה בירבי מנחם, אמרת רכן, יוצ׳ לשמחת תורה, מחז׳ איטלי ב, קסט:).

*רַבִּי, רִבִּי, רְבִּי[5]), ש״ז, — רַב ואדון, תאר לחכמים שבארץ־ישראל, שסמכו עליהם לתורות הוראה

---

[1]) [עפ״י דרשת חז״ל לבמד׳ כג י, המובאת בערך א. רְבִיעָה.]

[2]) [מטה לוי: מנעום מפריה ורביה ושלא יריקו הזרע בתשמיש, ע״כ. ומעשה אורג: לכבד ולרבץ בתיהם בארבע פנות הבית כדי לנקות הבית וליפות, ע״כ. ויש דפוסי׳ שכתוב בהם להביא רבועות, ואינו מסתבר.]

[3]) [עפ״י רבותא במשמ׳ גדלות בארמ׳ שבחז״ל.]

[4]) [בתלמוד (חולי׳ מו:) בארמ׳: היינו רביתייהו, וכתב רש״י: וזו מגינה על זו.]

[5]) [במלה זו בשמושית השונים משמש המבטא, בפרט מפני הסמיכות לשם שאחריה, ועל כן בא רבי בתו״מ ובספה״א בשנויי הכתיב והמבטא (עי׳ גם בהערות לקמן). אמנם בברית החדשה באה המלה תמיד במבטא רַבִּי, ῥαββ(ε)ι, בלבד. אך במשני מנק׳

ללא הגבלה[1]), ועי' א. רַב, ונוהג שם זה בצרוף לשמו הפרטי של החכם, רַבִּי פלוני, ובקצור ר' פלוני: דברי רבי אליעזר (ברכ' א א). רבי יהודה אומר, תם חייב ומועד פטור (ב"ק ד ט). אמר רבי יוסי בן קסמא וכו' (אבו' ו ט). רבי מאיר מטמא וחכמים מטהרין (נגע' ו ג). רבי חייא בשם רבי יוחנן (ירוש' ברכ' טו ב). מעשה ברבי[1]) אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון וכו' (הגדה של פסח). — וכתאר לעצמו, בלא השם הפרטי[2]): מי שיש לו תלמידים ותלמידי תלמידים[3]) קורין אותו רבי, נשתכחו[4]) תלמידיו קורין אותו רב, נשתכחו[4]) אילו ואילו קורין אותו בשמו (תוספת' סוף עדי'). — וכלל: גדול מרב רבי, וגדול מרבי רבן, גדול מרבן שמו (ערוך ערך אביי). — וכתאר מיחד לר' יהודה הנשיא[5]): רבי אומר איזוהי דרך ישרה וכו' (אבו' ב א) אלו שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים כולם נתקיימו ברבי ובניו (ר' שמעון בן מנסיא, שם ו ט). וכי רבי לא שנאה, ר' חייא מניין לו (בב אמי, עירובי' לב.). רבי מאיר ארוך בדורו הוה ורבי מגיע לכתפו, רבי ארוך בדורו הוה ורבי חייא מגיע לכתפו (נדה כד:). — ובסהמ"א: מעשה בְרִבִּי נהוראי שהלך בשבת לאושא (קטע מדברי רסע"ג, סעדיאנה לשכטר, 31). אמר רחבא אמר ר' יהודה וכו' היה מספקא ליה אי משום ר' יהודה אי משום רב יהודה, והיה מדקדק על עצמו שלא יחלף השמועות והיה שונה רבי (ר"ח, סוכ' מה.). וכיצד היא הסמיכה לדורות. לא שיסמכו ידיהם על ראש הזקן אלא שקורין לו רבי ואומרים לו הרי את סמוך (רמב"ם, סנהדרין ד ב). — ואמר הפיטן: אחי הנני שלחוני, ענם

מהגני' בכיה"ם שכתב: רְבִּי, ובכ"י שונים באים כל הנקודים המובאים למעלה (כפרקי אבות כ"י ביה"ם כונתנסי ברומא: רִבִּי). הספרדים ויהודי המזרח ותימן מבטאים רִבִּי, והמסורת האשכנזית רַבִּי, וכמבטא מטשטש רֶבִּי. וכתב רשב"צ דוראן: ודע כי הקריאה הקדומה היא רבי הריש בחירק כי הוא שם התואר והיוד אינה לכנוי אלא ליחס כיוד אכזרי, ואלו היה רבי הריש בפתח היה משמעו הרב שלי כי היוד הוא לכנוי והיה פגם במעלתו וכו' (מגן אבות ב א). ור' אליהו בחור כתב בהתשבי (ערך רַב) וז"ל: ותמהתי על מה שנמצא בהרבה סדורי תפלות רבי הריש בשוא ולא יתכן בנקוד כלל כי הבית דגושה ואין דגוש אחר שוא נע וכו' אך קשה לי שאנחנו האשכנזים קוראים הברת הרי"ש בקמץ חטוף ונאמר רֳבִּי על משקל חלי עזי ולעולם לא מצאתיה כן, לכן אני אומר שדינה להיות בחירק רִבִּי כי שרשו רבב, והראיה כי הפיטנים כאשר חתמו את שמם כתבו אחר הריש יוד כגון אלעזר בריבי קליר' וכו', ע"כ. ומן החדשים דנו בשאלה זו, אם יש לקרוא רַבִּי מן רַבִּי המלך או רִבִּי כפלם פַּת פִּתִּי (בה"ע תקס"ט, 131), רש"ז הענא (בסדור שערי תפלה, מט) המנקד רְבִּי, ברלינר (דס"י ליסודי רומא, 112. הערה) המעיד שיהודי רומא קוראים עד היום ריבי, הרכבי (הערה בשירי ר"ס הנגיד, 172), ברודי (הערה בשירי ר"ש הנגיד, 8). ועי' גם פֶּר בסדורו, עמ' 53, ועי' בהערה הבאה.]

[1]) [מלה זו, שעקרה צורת בכינויי לגוף ראשון מן רַב, הפכה לתאר כביד, שהיפוה לשם הרב גם כשדברו עליו, כדגמת יצירת מלים כגון monsignore, monsieur, madame וכדו', שגם בהן הפך כנוי המדבר לחלק השם, ועי' גם רַבָּן, הערות (שלא כדעת רשב"ץ שהובאה בהערה שלפני זו).

ובכמה מקומות עדין נכר מעבר זה, כגון במקרים שהפונים הם רבים ולא יחיד, וכל אחד כאלו מדבר בשמו בלבד: אמרו לו (להלל), רבי, שכח ולא הביא סכין מע"ש מהו (פסחי' סו.). יצאו בני עירו (של ר' אלעזר בר' שמעון) לקראתו והיו אומרים לו שלום עליך רבי רבי מורי מורי, אמר להם (האדם שהלך אחריו) למי אתם קורין רבי רבי וכו' (תעני' כ:). ומ"ט קרו לך רבי (עז י"ז:).

וכתב רשב"צ דוראן (מגן אבות ב א): ומה שנהגו בדורות הללו לקרוא לכל אדם רבי, נפל זה המנהג מהמקומות שיש בהם קראין, כדי שלא יטעו לאמר זה האיש הוא מהקראין כי הם אינם נוהגין בשם זה וקורין למי שאינו מהן רבן, ע"כ. אך למעשה מצוי השמוש בתאר זה גם אצל הקראים המאוחרים.]

[1]) בסדור תימני עם נקוד עליון, כ"י בריט' מוז': בְּרִבִּי [וכן בספרי הספרדים והתימנים.]

[2]) [וכן נחם שמואל אל ר' יהודה הנשיא על שלא הספיק לסמכו: לדידי חזי לי סיפרא דאדם הראשון וכתיב ביה, שמואל ירחינאה חכים יתקרי ורבי לא יתקרי (ב"מ פה:–פו.).]

[3]) [כך נוסח הערוך (ערך אביי); בדפוס' ובצוק"מ הנוסח לקוי.]

[4]) [כך נוסח הערוך (שם) ובדפוס': נשתכחו, ויש שתקנו נסמכו וכדו', ואין צרך בזה.]

[5]) [חשוה א. רַב, רַב ככנוי לאבא אריכא.]

רבי[1]), ישמעאל (אודך ה' כי אנפת, סליח' שחרי לו"כ, מחז' איטלי' ב, קס.). ואחריו תפשו רבי[2]) עקיבא (שם שם קו.). על רבי[2]) ישמעאל בן אלישע כהן גדול נתנו עיניםו (אלה אזכרה, קינ' ת"ב, ספרד; מוס' יוה"כ אשכנ'). — ואמר המשורר: ועל ספר אשר נגנז בתלאבות ובשאיה, ועל משנת רְבִּי[3]) יודה[4]) ועל משנת רְבִּי[3]) חייא (ר"ש הנגיד, הבמות, ברודי 8). בפיהם גדפו הלל ושמאי והכו על לחי רַבִּי[5]) עקיבא (הוא, הירהב הזמן, בן תהלים עג, ששון, ג). — ונוהגת המלה בלשון העם, בהחלשת הוראת המלה, כתאר לכל אדם מישראל, ואמר המליץ: רבי יהודי, פרנסתך מה טובה ואיך אתה ניזון (ש"י אברמוביץ, מקצות בנימין השלישי ב, הפרדס ג, 6). — בְּרַבִּי, בריבי, בר', בן רבי[6]) פלוני, בן ר' יהודה הנשיא, וגם תאר בלי השם הפרטי לתלמידי רבי וכדו': ר' יוסי בר' יהודה אומר (תוספת' שבת יג ג). מעשה באבא חלפתא שהלך אצל רבן גמליאל בריבי לטבריא (שבת קטו.). והתניא, ברבי[7]) אומר וכו' (חולי' יח:). תניא דבי רבי ישמעאל בר יוסי אומר משום אביו וכו', א"ר אילמלא דבריהן דברי תורה ודברי בריבי (ר' יוסי)[8]) קבלה, אנן דברי בריבי שומעין, וכל שכן שדבריהן דברי קבלה ודברי בריבי דברי תורה (שם קלז.). — ובפהמ"א: אברהם הקטן בירבי עמרם נוחו עדן (קטע מתשובות הגאוני', סעדיאנה של שכטר, 65). שלמה ראש ישיבת גאון יעקב בריבי (בסוף מכתב שלמה אחי אביתר, שם, 118). — ורַבִּי במשמ' מלמד תינוקות: ושכרה לו אמו רבי ושמו אלחנן (תולדות ישו, 5). — ובמשמ' רב. של החסידים, ומ"ר רַבִּיִּים: אין לך אדם בעולם שיהא חפשי מכל דאגה וכו' כמו הרבי (ספר ויכוח נגד החסידות, שלום על ישראל, ב, 47). מאמינים על הרביים שלהם כל הדברים שהטבע והחוש והנסיון מכחישים אותם (שם שם). הרביים שלכם שחיים חיי רוחה בלי שום דאגה (שם שם, 50).

רְבִּי, רוביי, ס"ז, — מה שמהוה רֹב: וגם שוה על דרך הרוב, ויותר הרבה רוביי מן האחר (קאנון ב א ג). שמן ההכרת והראוי לתקון הלשון ויופיו להניח שרשי הפעלים והחלק הרביי מהשמות משלש שלש אותיות (דוד בן יחיא, לשון למודים ב א). וכבר ידעת שהגזרות האלה הן רוביות לא כלליות (ר"י אברבנאל, מ"א ה).

רָבִיב[1]), ס"ז מ"ר רְבִיבִים, רְבִבִים — עננים לבנים הנראים ככבשות, כצמר, גשם דק, Schäfchenwolke, leiser Regen; mouton, pluie douce; fleecy cloud, gentle rain: יערף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירם עלי דשא וכרביבים עלי עשב (דבר' לב ג). וימנעו רְבִבִים ומלקוש לוא היה (ירמ' ג ג).

---

[1]) [מנק' רְבִּי.] ובמחזור רומני: רִבִּי.

[2]) [ספרד' רִבִּי, אשכנ' רַבִּי.]

[3]) [הרכבי בהוצאתו (עמ' כו) ובעקבותיו ברודי העירו, שהמשקל מחייב כאן את הנקוד רְבִּי או רִבִּי כדעת ר"א כחור, עי' הערה בראש הערך.]

[4]) בכ"י ובהוצ' הרכבי (שם) יהודה, ונוסח זה הוא בנגוד למשקל, והציע הרכבי להשמיט את השוא של יהודה ולקרא רְבִּי־יְהוּדָה; וברודי מגיה: יוּדָה.]

[5]) [כך מנק' בהוצ' ששון עפ"י כ"י, וכן מחיב המשקל, והרכבי בהערה בהוצאתו מתקן רְבִּי.]

[6]) [אולי בעקר בארמ': בר רבי.]

[7]) [רש"י: לא ידעינן מנו אלא אחד גדול בדורו היה ועל שם כך נקרא ברבי וכו'.]

[8]) [רש"י: שהיה גדול בדורו, דקיימא לן ר' יוסי נמוקו עמו.]

---

[1]) באותה משמ' כבעבר' באה המלה בכתיב רבב גם באוגרית', בצרוף: כל טל כל רבב (עלילת אקהת 44). והיו שפרשו מלה זו מן ב. רָבַב במשמ' ירה, גשם היורה כאלו בחצים (רס"י), ואחרים גזרוה מן א. רָבַב במשמ' רבוי גשמים. ואולם מחז"ל (עי' לקמן) היו שהבינו רביבים כלשון כבשי צאן, ובאמת נראה להבין גם שעירים וגם רביבים כשעירים וכבשים, כשמוש רביבה a) ככבשה בערב' ובסור' א"י, וזאת ככנוי לענני גשם שחורים ולבנים, כצמר של עזים (שהן שחורות בא"י) ושל כבשים, והגשם היורד מהם; כי כן נקראים גם בלשונות אחרות עננים דקים ולבנים כצמר, ענני כבשים, Schäfchenwolken או כבשים, moutons, ממש, ותמונה זו המשוה את העננים לכבשי צמר מצויה גם אצל המשוררים הרומיים. ועי' בהערה שאחר זו.

ואמנם נקראו (עדרי) הצאן רביבים על פי מספרם הרב, כשם שנקראו הבקר אלפים, כעדות הכתוב: צאננו מאליפות מרבבות בחצותינו (תהל' קמד יג), ועי' רָבוֹ.]

a) ربيبة

היש בהבלי הגוים מגשמים ואם השמים יתנו רְבִבִים (שם יד כב). והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת יי' כִּרְבִיבִים עלי עשב אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם (מיכ' ה ו). תלמיה רוה נחת גדודה בִּרְבִיבִים תמגגנה צמחה תברך (תהל' סה יא). ירד כמטר על גז כִּרְבִיבִים זרזיף ארץ (שם עב ו). — ובתו"מ: מה רביבים הללו יורדים על עשבים ומעדנים אותם ומפנקים אותם כך ד"ת וכו' (ספרי דבר' סו). ומה רביבים הללו יורדים על עשבים ומנקים אותם ומפשפשים אותם ומפטמים אותם, כך הוי מפטם כדברי תורה וכו' (שם שם). זו רוח דרומית שהיא מעלה רביבים ומגדלת עשבים (ר' יהודה, ב"ב כה.). —*ובמשמ' כבש ממש [1]: כשעירים עלי דשא, כשאדם הולך ללמוד תורה בתחילה אינו יודע מה לעשות עד ששונה שני סדרים או שני ספרים ואחר כך נמשכת אחריו כרביבים, לכך נאמר וכרביבים עלי עשב (ספרי דבר' סו). כשעירים עלי דשא זו רוח מזרחית שמטהרת [2] את העולם כשעיר, וכרביבים עלי עשב, זו רוח דרומית שהיא מרבבת את העולם כרביב [3] (פסיק' זוטר', כה:). — ובסהמ"א: וכל העוסק בתורה לשמה מביא טובה לעולם כרביבים הללו שיורדים בנחת (רגמ"ה, ב"ב כה.; ערוך ערך ערף). שמית נסתרים בעבים ותלמיה מרוים ברביבים (ראב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 49). והעננים סוככים והגשמים נתכים רביבים ורסיסים וחזיזים וטלים מלקושים ושעירים ונוזלים (שם שם). השלג יורד ועמו רביבים ורסיסים וטפי מים (יהודה הדסי, אשכל הכפר סי' סעד). ומדמעות הטל בלתי השושן רביב והגן מרקמת השושנים שפה יהיה לפיו סביב (ר"י חריזי, תחכ' ה, 55). והרץ ברחוב המאמר רכבי זמירים והרעף רביבי דבריך לרוות במטריך ארץ המשרה ולהרביץ מרבץ התפארה (שם יא, 114). וכשמוע העם ניבו התקבצו כלם סביבו לקדות להם שביבו ולהרעיף עליהם רביבו (שם יח, 178). וצופו ודבשו ויורו ומלקושו ונחלי רביבו וגחלי שביבו שכחתם ודרך אחרת לקחתם (שם כז, 238). אם בתורה אני לה עין מאירה, ואם בנביאים אחפש בה מחבואים, ואם בכתובים אני להם נטפי רביבים (שם שנויי נוסח', 504) ופעמים יראו בו (באויר) רביבים והרביבים הם מותר העב הניתך מים נוזלים ומפני זה מורים הרביבים על צחות האויר (ר"ש א"ת, אותות השמים, שער בענן ובמטר, כ"י פריז). העושה שלום בין שביבים ורביבים (כל בו סי' קמ). מראה הקשת הוא אדום מפני הניצוץ הנוטה ללובן שיעבור בעב וברביב הנוטים לשחרות (שער השמים לאבי הרלב"ג א ז). וסבת הוית הקשת הוא ניצוץ השמש המכה בעב הלח שהיה ממין הרביב הדק אחרי המטר ברוב הפעמים (במיי עה"ת, נח, ענין הקשת). חומר הקשת הוא העב הרקיק שנשאר בו מעט רביב דק (רשב"ל דוקן, מגן אבות, חלק שוקינו ג). ובהיות האיד ההוא רב הכמות יתהוו ממנו מים גסים הנקראים רביבים ואם מעט הכמות יתהוו ממנו חרסיסים (ר"מ בן חביב, פרוש בחינ' עולם ו ב). בשמחה ובטוב לבב אקבלנה כטל רביבי רסיסי וזרזיפי (הוא, דרכי נעם, ג.). אשר חנן למין האנושי לשון למודים למלאת ענינים חמודים ביד השכל צמודים והיו לאחדים ללקוט רביביו ושביביו וללמוד ניביו ונתיביו (יעקב בן חיים, הקדמה למקראות גדולות, הוצ' גינצבורג, 36). ויהיה ממנו רביב דק קדם היותו טפות גדולות (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לג, כ"י בריט' מוז'). הרחיב מטר ארץ ורביב לכל מטה דרים (טוביה כץ, מעשה טוביה, הקד', 27). — ואמר הפיטן: צבאות רביבים המרביבים מים צומחים כערבים על יבלי מים (ר"א קליר, אקטעה, תפלת גשם). לחדש הזה יהיה שעיר ורביב, ובו אושיע עמי מסביב, ואתם צוו את עם חביב, שמור את חדש האביב (קטע מפיוט מזמן הגאו', סעדיאנה שכטר, 143). ילדות טל לאב חמון ניתן בקץ רביבי טל, רביבי טל להקיץ שובע ברכות טל (פינחס הכהן, תפלת טל, ידיעות מכון שוקן ה, קכט).

[1] [עי' בהערה הקודמת.]

[2] [צ"ל שמסערת, כנסחת הבבלי (ב"ב כה.), ובמקומה בספרי שמשחיר, ועי' בהערה הבאה.]

[3] [רק נסחה זו היא הנכונה; ואך מתוך השפעת הדרשה האחרת שבספרי „מה רביבים הללו יורדים על עשבים ומעדנים אותם" וכו' נולדה הגרסה המובאת ע"י מאיר אי"ש בהערתו (ספרי דבר' סו): זו רוח דרומית המאדנת את הרקיע, ורק שבוש שנולד מכאן היא הנסחה המארגת, שמארגת, שבדפוסי הספרי. וטעות בידי המלונים, שראו עפ"י זה מלה רביב אחרת במשמ' אריג וכדו'.]

טכם חול לרהבים טרוד אותם ברביבים, יען אלולי הוא עולם מחריבים (אמתי, אשימה, יול' שבת אחה"ס). אשיר עין ראתה קיר היכל התביב וכו' והכהן קורא בלקת יזל כרביב (רסנ"ג, אסרי עין ראתה, מוס' יוה"כ, ספרד'). מה יקרו כרובים כבני אלהים חשובים אל כסאו קרובים ובאצבעותיו בתוכים מולידים שביבים פעם ופעם רביבים (ראב"ע, פעם על שמאלם, איגר 59). חדש אשר רביבים בו מריקים חשרת מים למלאות ריקים (הכה זה, מוס' שבת שקלים). — ואמר המשורר: רביבי דמעך היו רסיסים והיו הבקעות ברכסים (רסנ"ג, רניצי, שירי שלמה, דוקס, כה). יבשו עצמינו ומי יתן רביב חברה יהי נוזל להפריחנו (רמב"ע, בין הפרקים, ברודי, עו). נוזלים לחסד חרבו כי כל רביביו נמנעו מנוע (הוא, עיני סלעים, דוקס ,99; ברודי, קסד). בה יהלך תחת צללים על סביב גנה לבכית הרביב[1] שחקת, תשמח ודמעת עב בפניה רסים כזרק בדולח מענק וזורקת (ר"י הלוי, ארץ כילדה, דיואן א, 82). תטיף רביב חן ותשכיב טל אהבים כמן, עת מרסים ליל בנפיה מנערת (הוא, עין נדיבה, שם שם, 137). אקיה לסתו כי הוא יבלם בקר רוח שלגים או רביבים (ראב"ע, למי אנוש, כהנא א, 21). תזיל (כנסת ישראל) כרביב דמעותיה על בניה הלכו גולה (ר"י נגיארה, יה לי קרא, פזמונים, פרידלנדר). ושלח צרי גלעדי נזבדי ממחמד רְבִיב (ר"ש שבזי, אאלס יקול, שירי תימן, 213). — ואמר המליץ: הגשם הזה נראה לרוב בבוקר אחרי ערפל, הטפות שלו הנה קטנות מאוד והוא הנקרא רביבים (יאוועל, למודי הטבע, מז.).

א. **רָבִיד**, ש"ז סמיי רְבִד, — ענק, שרשרת הצואר[2], Halskette; chaine au cou; chain for the neck: ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף וילבש אתו בגדי שש וישם רְבִד הזהב על צוארו (בראש' מא מב). זאעדך עדי ואתנה צמידים על ידיך וְרָבִיד על גרונך (יחזק' יו יא).—ובסהמ"א:

---

1) [מנק' רְבִיב, לצרך המשקל.]

2) [אולי ביתר דיוק ענק של טבלאות מתכת רבודות זו על זו ותרוזות כדרך ענקי מטבעות היום; ואמנם מטבעות ממש לא היו בתקופה קדומה זו.]

ה' אלהים נתן לי לשון למודים, למלאות ענינים חמודים וכו' לקשור מפניני מליהם לצוארי הנגידים רבידים (ר"י חריזי, תחכמוני, הקד', 6). אין לי כי אם בת אחת ושדכתיה וכו' ואתמול הבאתי הנער המשודך ואביו לביתי וכו' והראיתי להם מהר לבושיה ובגדיה, מעיליה ורדידיה, נזמיה וצמידיה, ענקיה ורבידיה (ר"י זבארה, שעשועים ה, דודזון, 45). והוא (ריש גלותא) רוכב על סוס וכו' ומצנפת גדולה על ראשו ועל המצנפת סודר לבן ועל הסודר רביד (יוסף סמברי, לקוטים, ניבויאר, 415). — ואמר הפיטן: זקוקה שבעתים לגרגרת רבידים יעלת חן ללוקחת זבודים (ר' אליהו הזקן, אזהרות, קבץ מע"י גאו' ב, 55). דודאים מדודיה ביום נתנו ריח, לך תצפון ברבידיה מגד אור זורח (ר"י הלוי, שור אם קרעה, דיואן ב, 30). — ואמר המשורר: ועל מה זה תאתר מן ידידך כתביך בשורים כרבידים (ר"ש הנגיד, הכימים בחרתם, בן תהלים ו, ששון, 7). ולא אחפוץ במרבדים ואולם ידידות החברים הם רבידי (שם כא, ים). איך תאמרו לי עדיך, הורד ופשוט רבידה מגרוניה (רסנ"ג, נפש אסר, דוקס, 11). שוכן בצר בטחה באל נותן רביד במקום חוח (רמב"ע, תרשים ע, 80). ולו שמש תשו נזר לראשי וסהר יהיה משהרני ואצעדת תהי עש על זרעי ובניה רבידי צורני (הוא, הקילותי, שעה"ש 71). רביד חן נתתה מסיים חתמתה כפה החלצתה כגשם נדבות (ראב"ע, אלולא, איגר 13). אי סות אטונתם ואי מלבוש הדר תמם ואפוד בד אשר אפדו, או אי צניפי מהללם צנפו, איה רביד ישרם אשר רבדו (עקב בן אלעזר, לא אתמהה, שעה"ש 164). ימי הוד ואריבות, לשר ישר וזכות בצואר המלכות נתנו אל רביד (ר"י חריזי, תחכ' א, 22). שמו רביד לצוארי רבדתיו ועל ראשי עטרות לי ענדתיו (ר"י זבארה, שעשועים, הקד', דודזון, 2). אם הוללים או אוילים גזלו רביד מהללי לא יוכלו הסכלים לגזל כבודי ושכלי (שלמה בונפיד, הפולמוס ד, קבץ על יד יד, לג).

ב. *__רָבִיד__, ש"ז, מ"כ רבידים, רבידין, — כמו רֹבֶד, רצפה: התורש על גבי הקבר וכן החורש על גבי הארון אפילו משוקעין ברבידין[1] ובאבנים

---

1) [כך בדפוס; צוק"מ: ברובדים.]

וכו' הרי זה עושה בית הפרס (תוספת' אהלי יז ח). בית הפ"ס שריצפו ברבידים ובאבנים שאין יכול להסיטן טהור (שם שם ח).

א. *רְבִיָּה או רִבְיָה[1]), ס"נ, — תכונת הדבר ההולך וְרָבֶה: ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה, ובנות יולדו להם, רבי יוחנן אמר רביה באה לעולם (ב"ר עז:). כי ברך אברכך, ברכה לאב, ברכה לבן, והרבה ארבה, רביה לאב רביה לבן (ר' חמא בר חנינא, מד"ר במד' ב).—ובפרט בצרוף פריה ורביה, במשמ' התרבות האדם, ובהשאלה כלשון יפה במשמ' הזדוגות איש ואשה לשם פריה ורביה: לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים (יבמ' ו ו). לא נענש יהושע אלא בשביל שביטל את ישראל מפריה ורביה (ר' אבא בר פפא, ערוב' סג:) אין נושאין נשים במועד וכו' מפני ביטול פריה ורביה (מו"ק ח:). היו לו בנים ומתו ר"ה אמר קיים פריה ורביה (יבמ' סב.). אם ברך תברכני, בפריה ורביה, והרבית את גבולי, בבנים ובבנות (ר' יהודה הנשיא, תמורה עז:). ועי' פִּרְיָּה. — ובסהמ"א: ורבינו מאיר אוסר לטבול בנהרות דהא קי"ל כשמואל [כאידך דחייש לרביית נוטפים] (מרדכי שבת סכז). והרביה ההיא היתה סבה לעכוד בהם (בבני ישראל) בפרך ובכל עבודה קשה (ר"י אקטולי, מלמד התלמידים, ויסב, לג:). — *ובמשמ' גִּדִּילָה: ובתים הבנויים במדברות ובארצות הנשמות הואיל והם מקום גדודי חיה, אפילו נכנסה שם חיה וטרפה אינה משולחת וכו' כיון שהוא במקום רביתה (הלבוש או"ח תקעו ז).

ב. *רְבִיָּה, ס"נ, — מעשה רֹבֵה קשת, ירית הקשת: וימררהו ורבו וכו' נעשו לו אחיו אנשי ריב וכו' ואף אם לשון רביית חצים הוא, כך היה לו להנקד (רש"י, ברא' מט כג).

*רְבִיָּה[2]), ס"נ, — כמו א. רִבָּה, נערה, עלמה: מעשה ברוביה אחת שנשבית היא ועשר

[1]) שתי צורות אלו נכונות חן, עי' פִּרְיָּה, הערה, ובירוש' מן הגני' (מו"ק א ז, סרידי הירושלמי, 193): ריוויה.]

[2]) [עי' ב. רֹבָה, א. רִבָּה, הערות.]

שנשבית היא ועשר שפחותיה, נטלה יוני אחד וחיה מגדלה בתוך ביתו ובא בעל החלום ואמר לו הוציא רוביה זו מתוך ביתך, אמרה לו אשתו אל תוציאה, שוב בא בעל החלום ואמר לו הוציא הרוביה מתוך ביתך וכו' (מדרש תהלים, דברים לב ל, הופמן, 199).

*רְבִיוֹן, ס"ז, — כמו א. רְבִיָּה, רִבּוּי: מראש אמנה ירש יש נחלתו, ברביוני צאצאיו תתכו קדוש מעלתו (אליר ברבי יצחק, אור ישראל, יוצ' שבת א אחר פסח). פריצת גזרים צגו כחומות, קפאו בלב ים רביוני[1]) תהמות (ר' עזריה מן האדומים, ותען להם מרים, יוצ' ז פסח, מחז' איטלי' א, קב:). ומכלל הדגשות יצאו וכו' אלה מחמה הנה וכו' הנה יש לתת טעם כי אף בלא אות אחרונה תשאר המלה נכונה, כמו אל, הם, הן, ועל כן לא יבטל הדגש ברביונם ממשפטם הראשון (יעקב בן חיים, דרכי הניקוד והנגינות, ואדבר על הדגש). —

*רְבִיּוֹת, ס"נ, — כמו ב. רְבִיָּה, יריה בקשת: ולפי שאומנות רביות קשת נשארה לישמעאלים בירושה מישמעאל אביהם שהיה רובה קשת (יצחק בן אברהם הקראי, חזוק אמונה א לז).

*רָבִיךְ[2]), ס"ז, — סלת מרבכת: מפני שהיה משה אוהב את אהרן אחיו אמר אל יאכל סלת לבדה אלא יאכל סלת ובשר, כאדם שאומר לחברו הילך רביך הילך בשר, הילך רביך הילך בשר (מגילת תענית פרק ח).

א. *רְבִיכָה, ס"נ,—תבשיל עשוי קמח, מים ושמן, דיסה: יכול יצא ידי חובתו ברביכה, ת"ל ושמרתם את המצות, מצה שצריכה שימור, יצאת זו שאינה צריכה שימור (ירוש' פסח' ב ד). התיב ר' חגיי קומי רבי יוסי, והא תניא שליש לרביכה שליש לחלות שליש לרקיקים שילשן שליש לרביכה שליש לחלות שליש לרקיקים, אמר ליה, מיגרע מן

[1]) [כנראה ע"ס הצירוף תהום רבה].

[2]) [כך צ"ל במק' רביך שבנדפס ובכ"י אצל ניבויאר. השוה: וסלת מרבכת (ויקר' ז יב ומעין זה שם ו יד), ת"א: וסולתא רביכא.]

הרביכה ומוסיף על החלות ועל הרקיקין (ספ ק:פי יא ו). יכול יהא חצי לוג זה מתחלק לשלשת מינין לחלות ולרקיקין ולרביכה, כשהוא אומר בשמן ברביכה[1]) שאין ת"ל ריבה שמן לרביכה, הא כיצד, מביא חצי לוג שמן והוציהו חציו לחלות ולרקיקין וחציו לרביכה (מנח' סע.). למימרא דחביתין הוו קדימי וכו' א"ר יהודה להחם חמין לרביכה[2]) (תמיד כח:).—ומ"ר °רביכין: ועל מלאכת מערכת וסלת המנחה שתהיה מנופה לפי מה שראוי והרקיקין והרביכין והחבתין (רלב"ג, דהי"א כג, חולה"ם ג).

ב. *רְבִיכָה, עי' רְבוּכָה.

א. *רְבִיעַ, ס"ז, — חלק רביעי בדבר, רֶבַע, Viertel; quart; quarter: המקבל שדה לקצור אסור בלקט שכחה ופאה ומעשר עני, אמר ר' יהודה, אימתי, בזמן שקבל ממנו למחצה לשליש ולרביע (פאה ה ה). הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע (גיט' ה ו). שור שנגח את הפרה וכו' משלם חצי נזק לפרה ורביע נזק לולד (ב"ק ה ה). שנים אוחזין בטלית וכו' זה אומר כולה שלי וזה אומר חציה שלי, האומר כולה שלי ישבע שאין לו בה פחות משלושה חלקים והאומר חציה שלי ישבע שאין לו בה פחות מרביע, זה נוטל שלושה חלקים וזה נוטל רביע (ב"מ א א). קורה וכו' בזמן שהיא עגולה הקיפה שלשה טפחים, בזמן שהיא מרובעת ארבעה, שהמרובע יתר על העגול רביע (אהל' יב ו). מצות עץ ארז ארכו אמה ועביו כרביע (נגע' יד ו). אלפים אמה תחום ערי לויה, צא מהן אלף אמה, נמצא מגרש רביע והשאר שדות וכרמים (תוספת' סוט' ה יג). כמה הוא שיעורן של כוסות, ר' מנא אמר טיטרטון ורביע (ירוש' פסח' י א). נותן לבעלים רביע, אמר רב רביע בקרקע או רביע במעות, ושמואל אמר רביע בקרקע שהן שליש במעות (גיט' נח:). יחיד שפיטם לחצאין חייב דברי רבן שמעון בן גמליאל שאמר משום הסגן אבל שליש ורביע לא שמעתי (כרית' ו:). — ובספה"א: שימי התקופות כך הם, צ"א יום וז' שעות ומחצה שהן רביע של שס"ה ורביע (רש"י, עירוב' נו, ד"ה ואין בין תקופה). המתינו לי רביע שעה (מיד"א, מעגל טוב, 8). — °ובמשמ' רביע העגול: והנה נחלק זה העגול לארבעה חלקים שוים וכו' וזה הרביעי נחלק לתשעים חלקים יקראו מעלות ובזה הרביע יקחו גובה מעלות השמש (ראב"ע, כלי נחשת א).

[1]) [ברגמ"ת וברש"י: רבוכה, עי' רָבַךְ.]

[2]) [ערוך: לרבוכה.]

ב. *רְבִיעַ, ס"ז, — כלי נגון[1]): ותיק נבלין, ותיק כנורות וכו' והמרכוף של זמר, ורביעין[2]) של אלית[3]) (כלים טז ז).

ג. *רְבִיעַ, — מלה מסֻפקה: בית המטבחיים היה לצפונו של מזבח ועליו שמנה עמודים ננסין ורביעין[4]) של ארז על גביהן (תמיד ג ה).

ד. °רְבִיעַ, ס"ז, — טעם מטעמי המקרא[5]), שצורתו בנקוד הטברני נקודה מעל לאות: וַיִּ, זִ'

[1]) [מלה זו שאולה מארמ' וכן בא בת"י (ש"ב ו ה) וברביעין ובצלצלין ובסור' וברביעא ובצלצלא במקום ובמנענעים ובצלצלים. אך בסור' רביעא הוא גם תרגומו של מחול, מ"ר מחולות (שהוא חליל, ולא רקוד) ושל חליל, ובא גם עם הפעל רבע, כגון: והעם מחללים בחללים (מ"א א מ): ועמא רבעין ברביעא, ועל כן קשה לקבע את מקור המלה.]

[2]) [כן גרסת הגאונים (עי' אפשטין, פרוש הגאונים, עמוד 48) והערוך, וכן במדב"ם, וכך נכון עפ"י הארמ' והסור', ולא ורביעית בנוסח המשניות. ועי' בהערה לערך הבא.]

[3]) [כלומר של מקוננת. השוה: אפילו עני שבישראל לא יפחות מב' חלילים ומקוננת (כתוב' ד ד). וחלילים וכו' למת (ב"מ ו א). אין מוליכין חלילין לבית האבל (ירוש' מו"ק י יט).]

[4]) [כך הנוסחה בכמה דפוסים ובמדב"ם, וביתר המקורות: ורביעית, אך צורת מ"ר דרושה לפי הענין. ונראה שצ"ל ורבועין, כלו' לוחות מְרֻבעים. ועל כל פנים אין ענין למלה זו ולב. רְבִיעַ. ועי' רִבּוּעַ, הערה.]

[5]) [אלה דברי ש. פינסקר (מבוא הנקוד האשורי, עמ' 22): הרביע צורתו ח אשורית, וע"ש צורתו המרובעת נקרא רביע, ע"כ, ומעין זה מדקדקים אחרים. ויש גוזרים את השם מן רבע במשמ' רבץ. השוה למשל מקנה אברם, שער בטעמי המקרא: נקרא כן יען הוא רובב ורובע

בטעם רביע ר"פ (מסורה גדולה' יע כד). עשירי הוא רביע, לטעמים יופיע, ובהם יגיע (דקדוקי הטעמים לבן אשר, 18). ומיני העלוי ששה והם זרקא ולגרמיה ורביע ותביר ופשטא וסליק (ר"י חיוג', שלשה ספרי דקדוק, כוט, 128). אם תאמר שני מינין צריך אתה לפסוק הטעם של ויעלו עולות באתנחתא וכו' ואם מין אחד הוא צריך אתה לקרותו באחד משאר טעמים שאין מפסיקין כגון פשטא או רביע (רש"י, חגי' ו:, ד"ה לפסוקי טעמים). והוא נקודה אחת למעלה נקודה ויוצאת בנחת וברעדה (הורית הקורא, דרנבורג, 72). טעם רביע, לעולם קודם לרביע שופר מעמד וכו' ולא יהיה לעולם שתי שופרות ואחריהם רביע, ואם יהיה, הראשון יהיה פסק לגרמיה וכו' (רד"ק, עט סופר, שער הטעמים, ל.). ויש פשט ואחריו רביע כמו הן גביר שמתיו לך (שם, לא:). דשא, במקצת ספרים בזקף קטן וכו' אך בספרי ספרד ובדפוס קדמון הוא ברביע (מנחת שי, בראשית א יא). עבדים, בלא רביע (ר"מ לונזאנו, אור תורה, שמות כ ב). — ובספרי אמ"ת יש שני מיני רביע, האחד רביע גדול והשני רביע מֻגְרָשׁ.—ועי' ב. רְבִיעִי.

א. *רְבִיעָה [1]), ש"נ, — מעשה הרובע, השוכב עם בהמה ועוף: אין מעמידין בהמה בפונדקאות של עכו"ם מפני שחשודין על הרביעה (ע"ז ב א). אמר מר, נוגח משלם את הכופר, רובע אינו משלם את הכופר, ח"ד, אילימא דרבעה וקטלה מה לי קטלא בקרנא מה לי קטלה ברביעה (ב"ק מ:). אני ראיתי ערבי אחד שלקח ירך מן השוק ותקק בה כדי רביעה, רבעה צלאה ואכלה (ר' ירמיה מדפתי, ע"ז כב:). — ובסהמ"א: גר תושב, שקיבל שבע מצות בני נח והרי רביעה בכלל (רש"י שם כד:).[2]) — ובמשמ' שכבת זרע בכלל, ומ"ר רביעיות: וספפר את רובע ישראל, מלמד שהקב"ה

על התיכה כי הוא נקודת מושמת עליה וכו' ויש אנשים שאמרו שהוא נגזר מארבע והענין בלתי מסכים לדבורם זה, ע"כ. ועל כל פנים שאול השם מארמית, ואפשר שעקר משמ' השם הזה לקוח מנגון הטעם הזה, וקרוב אל ב. רְבִיעַ במשמ' חָלִיל.]

[1]) [עי' ב. רָבַע, הערות.]

[2]) [ועי' גם רְבִיצָה, הערה.]

יושב וסופר את רביעיותיהם[1]) של ישראל, מתי תבא טיפה שהצדיק נוצר הימנה (ר' אבהו, נדה לא:). ומספר את רובע ישראל, הרביעיות שלהן, מי יכול למנות אוכלוסין שיצאו מאותן שהיו חוטפות ומחבבות את המצות וכו' (מד"ר במד' כ).

ב. *רְבִיעָה [2]), ש"נ, — עונת ירידת גשמים: מאימתי כל אדם מותרין בלקט וכו' ובזיתים משתרד רביעה שניה, א"ר יהודה והלא יש שאינן מוסקין את זיתיהם אלא לאחר רביעה שניה (פאה ח א). כמה יהא חורש, כתלמי הרביעה (כלא' ב ג). המלקט עשבים לחים עד שייבש המתוק, והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה, עלי קנים ועלי גפנים עד שישרו מאביהן והמגבב ביבש עד שתרד רביעה שניה, ר' עקיבא אומר, בכולן עד שתרד רביעה שניה, כיוצא בו המשכיר בית לחבירו עד הגשמים, עד שתרד רביעה שניה, המודר הנאה מחבירו עד הגשמים, עד שתרד רביעה שניה, עד אימתי עניים נכנסין לפרדסות, עד שתרד רביעה שניה, מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית, משתרד רביעה שניה (שביעי' ט ו–ז). סדר תעניות אלו האמור ברביעה ראשונה (תענ' ג א). עד הגשמים, עד שיהיו גשמים, עד שתרד רביעה שניה, רשב"ג אומר, עד שיגיע זמנה של רביעה (נדר' ח ה). אומר אדם לחברו נכש עמי ואנכש עמך, עדור עמי ואעדור עמך, אבל לא יאמר לו נכש עמי ואעדור עמך, עדור עמי ואנכש עמך, כל ימי גריד אחד, כל ימי רביעה אחד, לא יאמר לו חרוש עמי בגריד ואני אחרוש עמך ברביעה (ב"מ ה י). אין מחייבין אותו להיות חורש חריש דק אלא גם כתלמי הרביעה (תוספתי כלא' א יז). אילו הן מדבריות,

[1]) [בס' והזהיר תזריע, סא: רבעיותיהן וכן בילק"ש במד' כג.]

[2]) [כיוצא אף מן המקומות המובאים כאן, ראו חכמי התלמוד במלה זו אך שמוש מיחד של א. רביעה, מן רבע במשמ' רבץ ושכב; אך לפי זה צריכה היתה להיות צורת המלה בערב' משרש רבצ', בעוד שלמעשה היא באה אף בלשון זו בצורה רביע a) במשמ' גשם האביב, עונת האביב.]

a) رَبِيع

היוצאות בפסח והנכנסות ב ר ב י ע ה (שם יו״ט ד יא). עד מתי שואלין, עד שתגיע זמנה של ר ב י ע ה (שם תענ' א ג). איזהו זמנה של ר ב י ע ה, ר' מאיר אומר בכירה בשלשה, בינונית בשבעה, אפילה בשבעה עשר וכו' (שם שם ג). איזהו ר ב י ע ה שנייה, משתגיע זמנה של ר ב י ע ה, דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים כדי שתרד ר ב י ע ה שנייה, ר' יוסי אומר, כל שתלוי ב ר ב י ע ה משתרד ר ב י ע ה שנייה, כל שאין תלוי ב ר ב י ע' משתגיע זמנה של ר ב י ע', רבן שמעון בן גמליאל אומר, גשמים שירדו שבעת ימים זה אחר זה ולא פסקו יש בהן כדי ר ב י ע ה שנייה, כמה ירדו גשמים ויהא בהן כדי ר ב י ע ה שנייה, מלא הכלי של שלשה טפחים, דברי ר' מאיר, ר' יהודה אומר ראשונה טפח ושניית טפחיים ו ר ב י ע ת שלשה טפחים וכו' ולמה נקרא שמה ר ב י ע ה שרובעת את הארץ (שם שם ד). בחדש השני בי״ז לחודש, זה מרחשון שהוא שני לתשרי שבו נברא העולם ובו כימה עולה והיא היתה זמנה של ר ב י ע ה, חכמים כדברי ר' אליעזר למבול (סדר עולם רבה ד, רענר, י.). ובכמה גשמים ירדו ויהא אדם צריך לברך, ר' חייא בשם רבי יוחנן, בתחילה כדי ר ב י ע ה ובסוף כדי שיודחו פני הקרמיד (ירוש' ברכ' ט ג). אילו דברים שעושין לאבל כימי אבלו, דורכין את עבטו וכו' וזורעין את נירו פשתן ב ר ב י ע ה (ר' יודה, שם מו״ק ג א). שמעתי שכל הזורע ב ר ב י ע ה ראשונה ברד מלקה אותו וכו' (ברכ' יח:). איזהו חרש שהארץ מוציאה דשאים ואילן מלא פירות, הוי אומר זה תשרי ואותו הפרק זמן ר ב י ע ה היתה וירדו גשמים וצמחו (רבי אליעזר, ר״ה יא.). עשרה תנאין התנה יהושע, שיהו מרעין בחורשין וכו' ומהלכים בשבילי הרשות עד שתרד ר ב י ע ה שניה (ב״ק פ:–פא.). מעשה שתפסו דג אחד בעכו עד שלא ירדה ה ר ב י ע ה והיו שמין אותו ג' מאות ליטרין ולא מצאו בו אלא ב' מאות, אמר להן זקן אחד אלו ירדה ה ר ב י ע ה היו מוצאין בו יותר, משירדה הרביעה תפשו דג אחד והיו שמין אותו ב' מאות ליטרין ומצאו בו ש' (מד״ר דבר' ז). — ובסתמ״א: יורה היא ר ב י ע ה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים, ומלקוש, ר ב י ע ה היורדת סמוך לקציר למלאת התבואה בקשיה (רס״י, דבר' יא יד). — ואמר המשורר: הנה ימי הקר כבר עברו, וימי ר ב י ע ה[1] הסתיו קברו (ר״ש הנגיד, הנה ימי, סעה״ם 32).

א. **רְבִיעִי**, רְבִעִי, מ״ר רְבִעִים, נקי רְבִיעִית, רְבִיעִת, רְבִעִית, — שם מספר סדורי מן אַרְבָּעָה, vierter; quatrième; fourth: ויהי ערב ויהי בקר יום רְבִיעִי (בראש' א יט). ושם הנהר השלישי חדקל וכו' והנהר הָרְבִיעִי הוא פרת (שם ב יד). ודור רְבִיעִי ישובו הנה (שם יה טז). והטור הָרְבִיעִי תרשיש ושהם וישפה (שמות כח כ). ובשנה הָרְבִיעִת יהיה כל פריו קדש הלולים ליי' (ויקר' יט כד). ביום הָרְבִיעִי נשיא לבני ראובן אליצור בן שדיאור (במד' ז ל). ליששכר יצא הגורל הָרְבִיעִי (יהוש' יט יז). ויהי ביום הָרְבִיעִי וישכימו בבקר ויקם ללכת (שפט' יט ה). ויולדו לדוד בנים בחברון ויהי בכורו אמנון וכו' ומשנהו כלאב וכו' והשלשי אבשלום וכו' וְהָרְבִיעִי אדניה בן חגית (ש״ב ג ב–ד). ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הָרְבִיעִית וכו' ויבן הבית ליי' (מ״א ו א). בשנה הָרְבִיעִית יסד בית יי' בירח זו (שם שם לז). הדבר אשר היה על ירמיהו על כל עם יהודה בשנה הָרְבִעִית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה (ירמ' כה א). בעשתי עשרה שנה לצדקיהו בחדש הָרְבִיעִי בתשעה לחדש הבקעה העיר (שם לט ב). אשר הכה נבוכדראצר מלך בבל בשנת הָרְבִיעִית ליהויקים בן יאשיהו מלך יהודה (שם מו ב). הדבר אשר צוה ירמיהו הנביא את שריה בן נריה בן מחסיה בלכתו את צדקיהו מלך יהודה בבל בשנת הָרְבִעִית למלכו (שם נא נט). וארבעה פנים לאחד פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם והשלישי פני אריה וְהָרְבִיעִי פני נשר (יחזק' י יד). ונבא ירושלם ונשב שם ימים שלשה וביום הָרְבִיעִי נשקל הכסף והזהב והכלים בבית אלהינו (עזרא ח לג). ואישי הוליד את בכרו את אליאב ואבינדב השני ושמעא השלישי נתנאל הָרְבִיעִי וכו' (דה״א ב יג–יד). הָרְבִיעִי לחדש הָרְבִיעִי עשהאל אחי יואב (שם כז ז). — וְהָרְבִיעִי, במשמ' החדש הרביעי בשנה, תמוז: ויהי בשלשים שנה בָּרְבִיעִי בחמשה לחדש ואני בתוך הגולה על נהר כבר (יחזק' א א). צום הָרְבִיעִי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי

[1]) [עי' גם רְבָעָה, הערה.]

יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה (זכר' ח יט). — ובני רְבִיעִים, בני רִבֵּעִים, בני הדור הרביעי, בני נכדים: ויאמר יי' אל יהוא יען אשר הטיבת לעשות הישר בעיני וכו' בני רְבִעִים ישבו לך על כסא ישראל (מ"ב י ל). הוא דבר יי' אשר דבר אל יהוא לאמר בני רְבִיעִים ישבו לך על כסא ישראל (שם יה יב). ועי' רְבִיעִית. — ובתו"מ: מזגו לו כוס שלישי מברך על מזונו, רביעי גומר עליו את ההלל וכו' (פסחי' י ז). אם אומר אתה רביעי לאחרים במנין, וכשאתה אומר רבָעי בן ארבע שנים (בן עזאי, פרה א א). —*ויום רְבִיעִי, ובקצור רְבִיעִי, במשמ' היום הרביעי בשבוע: ביום הראשון בראשית ויהי רקיע, בשני יהי רקיע ויקוו המים וכו' ברביעי יהי מאורות וישרצו המים (תענ' ד ג). חל להיות יום ארבעה עשר וכו' בשלישי או ברביעי, כפרים מקדימין ליום הכניסה (מגי' א ג). בתולה נשאת ליום הרביעי ואלמנה ליום החמישי (כתוב' א א). השיר שהיו הלוים אומרים במקדש, ביום הראשון היו אומרים וכו' בשני היו אומרים וכו' ברביעי היו אומרים וכו' (תמיד ז ד). ויש במה שנברא ביום הראשון טומאה, בשני אין בו טומאה, בשלישי יש בו טומאה, ברביעי ובחמישי אין בהם טומאה (כלים יז יד). —*ורביעי לטומאה: הרביעי בקודש פסול והשלישי בתרומה (חגי' ג ג). כלים הנוגעין במת ואדם בכלים וכלים באדם טמאין טומאת שבעה, הרביעי בין אדם בין כלים טמאים טומאת ערב (אהל' א ג). הראשון והשני והשלישי שבקודש טמאין ומטמאין, הרביעי פוסל ולא מטמא (טהר' ב ה). —ובסהמ"א: והם התחלות לחכמות השכליות הנודעות בדרכי המופת ונקראות האחרות תולדות לראשונות והם מושכלות שניות או שלישיות או רביעיות וכו' (כוז' הן ג). בהחוירה אליו בלקוחים הרביעיים כאמור הוא אשה בבתוליה יקח (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה מג). —*ובחכמת הרפואה, שחפת רביעית, קדחת רביעית[1]: השחפת הרביעית וכל מיני שגעון והפחד והרעד של איברים (ר"ם דוכולו, חכמוני ח א). ואם תהיה (הקדחת) שלישית או רביעית ודומיהן יקח רפואתה ממקומות תמיוחד (נרבוני, אהל מיס, בקדמת הדקת, כ"י ביהמ"ד סכטר). ויהי בעת ההיא ויפול המלך אלכסנדר בחולי ויהי חליו קדחת רביעית (יוסיפון, גינצבורג, קלו). — *ושָׁנִים רביעיות, השנים החותכות שמספרן ארבע, ואמר המשורר: ושנים בפיו נתן חזקים, ולשלֹשה חלקים נחלקים, להדק טוחנות קבע ולכתוש, וניבים חברם לשבור ולנתוש, ויש מהן רביעיות נטועות, לאותיות אשר הנה מציעות (כ"י זכאדה, בתי הנפש, בספר מעשעים, דודזון, 158). —*ובדקדוק, מלה רביעית, מלה בת ארבע אותיות השרש: ואלה קצות המלים הרביעיים, רטפש וכו' זרזיף וכו' פתגם וכו' וכאלה יש בלשון עברית מעט מזער מלים רביעיים (מנחם, מחברת בית, 40). כל הפעלים שניים או שלישיים או רביעיים (ראב"ע, צחות, כט). וטפסריך, כמו שריך והמלה רביעית בלי חבר (הוא, צחות ג יז). — *ורביעי במשמ' חלק מדרגה רביעית שבמעלה, המחֻלקת לרגעים, שניים, שלישיים ורביעיים: וכל רחב ורחב נחלק לס' חלקים נקרא כל חלק מהם לגיון, וחכמי ישמעאל קורין לו שבר שני, וכל א' וא' מהשניים האלו נחלק לס' חלקים שלישיים, וכל שלישי ושלישי נחלק לס' רביעיים (ראב"ח הנשיא, צורת הארץ, פתח ג). וכל רגע מהם (נחלק) לששים רגעי רגעים או לרגעים שניים וכו', וכן השניים לשלישיים והשלישיים לרביעיים (הוא, ס' העבור, 16). והית הכל שפ"ט מעלות וששה רגעים וכ"ג שניים וג' שלישיים וכ"ד רביעיים וב' חמשיים (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג יב). י' ראשונים, מ"ה שניים, נ"ח שלִישיים, מ"ז רביעיים (רלב"ג, מעשה חושב, 55). — *ובאיצטגנינות, קשת רביעית, עי' קֶשֶׁת. — *ורביעי במשמ' בן הדור הרביעי[1], ואמר הפיטן: ויתחוק בקשט בקידה לקסם קהלִיו, וישב ברגש ברון לרחם רבִּיעיו, ויתחזק בשקט בשלום לשפר שתוליו (ינאי, ויתחזק, קרוב' בראש', זולאי, עג).

ב. *רְבִיעִי, ש"ז, — כמו ב. רְבִיעַ, טעם מטעמי המקרא: ומיני הידיעה פזר וזרקא, ומין העלוי אחד והוא הרביעי (ספר הנקוד לר"י חיוג,

---

[1]) [בערבי חֻמַּי אלרִבְע a).]

a) حمّى الربع

[1]) [על דרך בְּנֵי רְבִיעִים במשמ' זו בלשון המקרא, עי' לעיל.]

שלמה ספרי דקדוק, נוט, 129). דע, בשהאתנח ראוי להיות במלה הסמוכה לס״פ, בין בפסוק קצר, בין בפסוק ארוך, אם המלה שבס״פ ארוכה ישתנה לגרש רביעי (ר׳ שלמה בעל מרכבת המשנה, תלמוד לשון עברי. 878).

א. רְבִיעִית, רְבִיעִת, רְבִעִית, ש״נ, — כמו רֶבַע, רֹבַע, חלק רביעי, quarter ; quart ; Viertel :

ועשרן סלת בלול בשמן כתית רבע ההין ונסך רְבִיעִת ההין יין (שמות כט מ). ומנחתו שני עשרונים סלת בלולה בשמן ליי׳ ריח ניחח ונסכה יין רְבִיעִת ההין (ויקר׳ כג יג). והקריב המקריב קרבנו ליי׳ מנחה סלת עשרון בלול בִּרְבִיעִית ההין שמן ויין לנסך רְבִיעִית ההין (במד׳ יט ד—ה). ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישית ההין לאיל וּרְבִיעִית ההין לכבש יין (שם כח יד). כל התרומה חמשה ועשרים אלף בחמשה ועשרים אלף רְבִיעִית תרימו את תרומת הקדש (יחזק׳ מח כ). ויקומו על עמדם ויקראו בספר תורת יי׳ אלהיהם רְבִעִית היום וּרְבִעִית מתודים ומשתחוים ליי׳ אלהיהם (נחמי׳ ט ג). [1]) הן וחצי הלג ורבעת הלג (חרותה על קטע של כד מחפירות שושן, עי׳ המבוא הגדול, 48).—ובתו״מ: הטה את החבית ונטל הימנה רביעית ונשברה אינו משלם אלא רביעית (ב״מ ג יב). שבע מדות של לח היו במקדש, הין וחצי ההין, שלישית ההין ורביעית ההין, לוג וחצי לוג ורביעית לוג (מנח׳ ט ג). אלו מטמאין וכו׳ רביעית דם ורביעית דם תבוסה ממת אחד (אהל׳ ב א—ג). רביעית מים בתחילה פוסלין את המקוה (מקו׳ ב ד). מי רביעית (נ״א מרביעית) נותנין לידים לאחד אף לשנים, מחצית לוג לשלושה או לארבעה (ידים א א). לקח הימנו לגין וחצאי לגין רביעיות ושמיניות רשאי שיאמר לו תן מיד בפחות ואינו חושש משום ריבית (תוספת׳ ב״מ ו—י). שתה האדם כוס אחד שהוא רביעית יצא האדם מרביעית דעתו (מד״ר במד׳ י). יחשב שנים משנברא העולם עד עכשיו, ויתן לכל שנה יום ורביע, ויצרף הרביעיות עם הימים (בריתא דר׳ שמואל הקטן ה). — ובפסהמ״א: שעור ההין י״ב לוג והן מ״ח רביעיות וכו׳ ושיעור הקב ארבעת לוגין שהן ט״ז רביעיות (ר״ח, פסח׳ קט:). ושאלה היתה לפני הרב האי למה נהגו ישראל הדרים במערב להשמר שלא ישתו מים בשעת התקופה והשיב כי נחוש בעלמא הוא בעבור שהוא תחלת השנה או תחלת רביעתה לא ירצו לשתות מים שימצאו חנם (ראב״ע, אגרת השבת, קבולת קונטרסים א). ואם יהיה הירח מעשר מעלות ממזל שור וכו׳ תקת מן הרוחב השני רביעיתו (רמב״ם, קדה״ח יז י). שיש למאורות תועלות אחרות שהם סימנים בחלקי שעות היום בין ברביעיתו בין בשלישיתו (ר״א הקרלי, גן עדן, קדה״ח א, ג:).—ואמר המשורר: קחה ראשית שמיניתו ואחר כן רביעיתו ואלה חם יסוד השם ותבא עד תכונתו (ראב״ע, בפי כל, חידה על שם אברהם, כתנא א, 103). — *ורביע העיר, במשמ׳ רֹבַע, שכונה שבעיר: הנבחר והנשוא פנים אשר בהם (בין הסוכנים) הוא סוכן הצרפתים אשר הוא ועמו לבדד ישכנו ברביעית העיר הנקרא (פענדוק) (ר״ש בלוך, שביל עולם ב, עוכים, ו:).—*ורביעית בשם לנגון או לצרוף של קולות, quarte ; Quarte: ונכפלה הה״א (של ה״הויה״) להשלים מנין ארבע אותיות להורות על הנגון הנקרא רביעית (ר״י מוסקאטו, כפולות יהודה א, כ.). ואם יערבו הקולות כמו ד׳ אל ג׳ נקרא רביעית (קווארטא) (יאוועל, למודי הטבע, עא.).

ב. *רְבִיעִית, ש״נ,—כמו ב. רְבִיעָה, עוֹנַת הגשמים: ונתתי גשמיכם בעתם, ברביעיות [1]), אתה אומר ברביעיות או אינו אלא בערבי׳ שבתות [2]), אמרו אפי׳ שנים כשני אליהו וגשמים יורדים בערבי שבתות אינו אלא סימן קללה, הא מה אני מקיים ונתתי גשמיכם בעתם, ברביעיות וכו׳ [3]) (ספרא ויק, בחוקותי פרק א). נשוורא בביתא

---

[1]) [במקום מאת רְבִעִית (מ״א ו נג) צ״ל, כדעת רבים: מְזֻוֺת רבְעוֹת; השוה שם ז ה; יחזק׳ מא כא.]

---

[1]) [הכונה הברורה היא: ונתתי גשמיכם בעונות הגשמים ברביעה הראשונה והשניה, ולא שלא בעונתם. ואף ע״פ שבוש הספרים בגמרא (עי׳ לקמן) חבינו בטעות בלילי היום הרביעי שבשבוע, עד שתמה הראב״ד בפרושו, וז״ל: ויום רביעי לא ידענא מאי טעמא קרי ליה בעתו טפי מיום ראשון ושני ושלישי.]

[2]) [שאין בני אדם רגילם לצאת בהם מביתם.]

[3]) [בנוסחה מתוקנת יותר מובאים הדברים במד״ר, עי׳ לקמן.]

קשי לעניותא, בלילי שבתות ובלילי רביעית שרו מזיקין עילויה (פסח' קיא:). לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות ואם שתה דמו בראשו מפני סכנה, מאי סכנה רוח רעה (ת"ר, סם קיב.). אגרת בת מחלת וכו' פגעה ברבי חנינא בן דוסא וכו' אמר לה וכו' גוזר אני עליך שלא תעבורי ביישוב לעולם, אמרה ליה, בםטותא מינך, שבק לי רווחא פורתא, שבק לה לילי שבתות ולילי רביעיות[1]) (סס, קיב:). בעתם[2]), בלילי רביעיות ובלילי שבתות, שכן מצינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בימי רביעית[3]) בלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וכו' (תעני' כג.). ד"א ונתתי גשמיכם בעתם, ברביעית, אתה אומר ברביעית או אינו אלא בערבי שבתות, אמרו אפי' שנים כשני אליהו והגשמים יורדין בערבי שבתות אינן אלא סימן קללה, הא מה אני מקיים ונתתי גשמיכם בעתם, ברביעית, ד"א ונתתי גשמיכם בעתם, בלילות וכו' ד"א ונתתי גשמיכם בעתם, בלילי שבתות, מעשה בימי שמעון בן שטח ובימי שלמצה המלכה שהיו גשמים יורדים בלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני הזתים ועדשים כדינרי זהב וכו' (מד"ר ויקר' לה).

*רְבִיצָה, ש"נ — מה"פ מן רָבַץ. מעשה הרובץ והכורע: וכי יגוף, בכלל נגיחה נגיפה דחייה רביצה בעיטה נשיכה (ר' יחמיה, מכי' מסכ' נזיקין יב). (כל מקום שיש רשות לנזק ולמזיק) כגון חצר

---

1) [כלו' בלילות של עונת הגשמים, שאין דרך אנשים לצאת בהם מביתם, ולא בליל יום רביעי דוקא. ובלילות, הואיל ואין שדים יוצאים אלא בחשכה, ואין לך לילות חשוכים כלילות הגשמים שהשמים מכוסים בהם עננים.]

2) [אין לדון את דברי הגמרא כאן אלא בצרוף של הדרשות המתנגדות שבספרא ובמד"ר. אבל גם כאן הכונה ללילות שבימות הגשמים ולא ליום ד' בשבוע.]

3) [כך היא הגרסה הנכונה בכ"י מינכן (עי' ד"ס) והכונה הפשוטה: בימי עונת הגשמים, ואך שבוש הוא בלילי רביעית שבספרים. ע"פ לילי שבתות, ואין ליל רביעית במשמ' ליל יום רביעי בלשון ואין מקום לכך ע"פ חדקדוק.]

השותפין והבקעה, על השן ועל הרגל פטור, על נגיחה ועל נשיכה ועל רביצה[1]) ועל בעיטה, מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק, כל מקום שאין רשות לא לזה ולא לזה כגון חצר שאינו של שניהם, על השן ועל הרגל משלם נזק שלם, על נגיחה ועל נגיפה ועל נשיכה ועל רביצה ועל בעיטה מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק (ר' שמעון בן אלעזר, תוספתי ב"ק א ט). תולדה דקרן מאי היא, נגיפה נשיכה רביצה[2]) ובעיטה (בבלי סס ב:). רביצה ובעיטה תולדה דרגל היא (סס סס). — ובסהמ"א: שנמצא הסרכא בין אוזן מאוזני הריאה ולבשר שבמקום רביצתה בין בשר שבין חצלעות בין בשר שבחזה (רמב"ם, שחיטה י ז). — °ובמשמ' מקום הרביצה, המנוח, ואמר הפיטן: כמו הם לבדם דגלו משבצותיה, כן בדד ישכנו ברביצותיה (ר"א קליר, כי אקח מועד, סלוק ג סכום). ושנה אין ברפידתם, ותנומה אין ברביצתם (סס סס). רביצת עולם מלא, שיכן בהיכלו, תעשו צרה לו (מנחם בן יעקב, מעוני שמים, קינ' ח"ב). — °ופעולת המַרְבִּיץ בפוך, ואמר הפיטן: ברביצת פוך וספיר[3]) חקה חוק עזרתי (מחיר בר' יצחק, אמונתך, זולת שבת ר"ח). —°ורביצת מי תהום: שאין מי תהום רבין אלא ע"י רביצה (ברכת רבתי, אלבק, 249).

*רְבִּית[4]), ש"נ, — תוספת על הקרן שהלווה משלם למלוה, מַרְבִּית, נֶשֶׁךְ[5]), ; Zinsen, Wucher intérêts, usure; interests, usury, ומלוה בְּרִבִּית, Wucherer; usur(i)er[6]) : אלו הן הפסולין (לעדות), המשחק בקוביא ומלוה ברבית ומפריחי יונים וסוחרי שביעית ועבדים (ר"ה א ח). שמין עגל עם

---

1) [כצ"ל; בצוק"ם בטעות רביעה, אך בהמשך בכל מקום רביצה אף בהוצ' צוק"ם.]

2) [רש"י: שראתה (הבהמה) כלים בדרך והלכה ורבצה עליהן כדי לשברם.]

3) [עפ"י ישע' נד יא, עי' ב. רָבַץ, הפע'.]

4) [וכן בארמ' רביתא.]

5) [נשך מכאן ו(מ)רבית מכאן מציינים את שני הצדדים שברבית, הנושכת מזה ומרבה לזה, ולדעת ד. ה. מילר (Semitica I, עמ' 13 וכו') בעקר בטוי זוגי הם כדגמת משא ומתן, מקח וממכר וכדו'.]

6) [ומעתו'יגלם]

אמו וסיח עם אמו ומספרין על שדהו ואינו חושש משום ר ב י ת (ב"מ ה ה). אין מקבלין צאן ברזל מישראל מפני שהוא ר ב י ת, אבל מקבלין צאן ברזל מן העכו"ם ולווין מהן ומלווין אותן כ ר ב י ת (שם שם ו). לא תלוה אשה ככר לחברתה עד שתעשנ' דמים שמא יוקרו חטים ונמצאו באות לידי ר ב י ת (הלל, שם שם ט). יש ר ב י ת מוקדמת ויש ר ב י ת מאוחרת, כיצד, נתן עיניו ללות הימנו והיה משלח לו ואומר בשביל שתלוני, זו היא ר ב י ת מוקדמת, לוה הימנו והחזיר לו את מעותיו והיה משלח לו ואומר בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלי, זו היא ר ב י ת מאוחרת (רבן גמליאל, שם שם י). יש ר ב י ת דברים, לא יאמר לו דע כי בא איש פלוני ממקום פלוני (ר' שמעון, שם שם). המוכר בית בבתי ערי חומה הרי זה גואל מיד וגואל כל י"ב חדש, הרי זו כמין ר ב י ת ואינה ר ב י ת (ערכ' ט ג). יש דברים שהן ר ב י ת ואינן ר ב י ת, לוקח אדם הלוואתו של חבירו בפחות ושטרותיו של חבירו בפחות, יש דברים שאינן ר י ב י ת אבל אסורין משום הערמת ריבית, כיוה צד, אמ' לו הלויני מנה ואמר לו אין לי מנה אלא טול עשרים סאה של חיטין, אף על פי שחזר ולקח הימנו עשרים וארבעה אינן ר י ב י ת אבל אסורין משום הערמת ר י ב י ת (תוספתי ב"מ ד ג). לווין ב ר י ב י ת לחבורת מצוה ולקידוש החדש (ר' יוחנן, ירוש' מו"ק ב ג). ישראל שהלוה ב ר י ב י ת לישראל אינו גובה לא את הקרן ולא את הריבית (ר' מאיר, שם ב"מ ה ח). קשה הר י ב י ת שאף הטובה ר ב י ת, הרי שאמר ליקח ירק מן השוק אע"פ שנתן לו את מעותיו הרי זה ר ב י ת (ר' עקיבה, שם שם ה יג). קשה ה ר י ב י ת שאף שאילת שלום ר ב י ת, לא שאל לו שלום מימיו ועל שלווה ממנו הקדים לו שלום הרי זה ר ב י ת (ר' שמעון, שם שם). כל שיש לו מעות ואינו מלוון ב ר י ב י ת עליו הכתוב אומר כספו לא נתן בנשך (ר' שמואל בר אמי, שם שם). ע"ב ר י ב י ת קצוצה, מכאן ואילך אבק ר י ב י ת (רבא, בבלי שם סא:). ר י ב י ת קצוצה יוצאה בדיינין, אבק ר י ב י ת אינה יוצאה בדיינין (ר' אלעזר, שם שם). צד אחד ב ר י ב י ת (אביי, שם סג.). אוי למי שנוטל ר ב י ת (מד"ר שמות לא). ועי' קָצַץ, אָבָק, לָוָה.—ומ"כ רִבִּיּוֹת: שמלוי ר י ב י ו ת[1]) כופרין בעיקר (ר' יוסי, תוספת' ב"מ ו יז). שמלוי ר י ב י ו ת מתמוטטין והולכין מן העולם (ר' שמעון, שם שם יח).—ובספה"מ"א: אודיעך הטרשא אשר נוהגין לעשות בברצלונה בענין זה שהיא מותרת גמורה ואין בה צד ר ב י ת כלל (שו"ת ריב"ש שם). שהוא עוסק בדרך ארץ ומתרחק מהאונאות והגזילות וה ר ב י ו ת (רמב"ל דורלי, מגן אבות ג ה). — "חנות הרִבִּית, חנותו של המלוה: ונשארו אתי משכון ברמים יקרים בחנות ה ר ב י ת שהיה לי וכו' פה בעיר פיורינצי (במחזור כ"י מסכת הרכ"א, JQR, Oct. 1903, עמ' 74).

רבך[2]), ממנו *רִבּוּךְ, *רָבִיךְ, *רְבִיכָה, רָבַךְ, "רֶבֶךְ, "תַּרְבִּיךְ, *תַּרְבּוּכָה.

רָבַךְ[3]), קל לא נמצא במקרא.

—הפע', ב"כ' מֻרְבֶּכֶת, מֻרְבֶּכֶת, — בלולה קמח ושמן ומים, חלוטה ברותחין ואפויה מקצת: על מחבת בשמן תעשה (המנחה) מֻרְבֶּכֶת תביאנה (ויקר' ו יד). והקריב על זבח התודה חלות מצות בלולת בשמן ורקיקי מצות משחים בשמן וסלת מֻרְבֶּכֶת חלת בלולת בשמן (שם ז יב). וללחם המערכת ולסלת למנחה ולרקיקי המצות ולמחבת ולַמֻּרְבֶּכֶת ולכל משורה ומדה (דהי"א כג כט). — ובספה"מ"א: וכיצד היא ה מ ו ר ב כ ת, חולטה ברותחין ואופה אותה מעט ואחר כך קולה אותה בשמן על האלפס וכיוצא בו (רמב"ם, מעשה הקרבנות ט יט). — ואמר הפיטן: קומה להדריר אימה נפרכת, רחשה יחשב כמנחת מ ר ב כ ת (ר' יוסף בן אביתור, אלהים אמץ, סעה"ם 15). קיץ למזבח הם בני בי רב, קרבן העם לכפר תלמיד עם צורב, רחש מ ר ב ך זה מזה מאז לא נתקרב (אלהים אל דמי, קלימ' מוס' יוה"כ).

---

[1]) בירוש' (ב"מ סוף פרק ה): שכל המלוה ב ר י ב י ת וכו'.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [בערבי رَبَكَ a), באשור' רַבָכֻ, בלל קמח במים ושמן וכדו', כמו בעבר'.]

---

a) رَبَكَ

—קל, בינ׳ פעו׳, נק׳ *רְבוּכָה, — כמו הפע׳: ובמצה שלשה מינין, חלות ורקיקים ורבוכה (מנח׳ ז א). הנזירות היתה באה שתי ידות כמצה שבתודה, חלות ורקיקים ואין בה רבוכה (שם שם ב). מנחת כהן גדול באה תמיד, באה תדיר, באה רבוכה וקריבה חצאין וכו׳ (תוספת׳ שם ז יד). תעשה מורבכת, מלמד שנעשית כרותחים כל צורכה, אין לך רבוכה בתורה אלא זו ורבוכה שבתודה שבמילואים (ספרא ויק, צו פרק ד). נותן רביעית לרבוכה ורביעית לשני מינים, מחצה לחלות ומחצה לרקיקין (שם שם פרק יא). ועי׳ א. רְבִיכָה. — ענ׳ *רָבֵךְ, נמוג ונמס: אמל ורבך חמישי כהנבך [1]) (ר״א קליר, אמל, קרוב׳ פורים).

—פע׳, *רִבֵּךְ, - חלט ברותחים, ואמר הפיטן: גם כון טבחת וגדודי שובך באש עברתו השיק וריבך (רסע״ג, איכה למועות, סלית׳ ת״ב, סדור רסע״ג, שכו).

—הפע׳, *הִרְבִּיךְ, — טגן בשמן ובמים: מחבת, כלי להרביך איזה דבר (ר״ד מן המפוחים, לחם דוד, כח:, עבריות).

*רֶבֶךְ [2]), ש״ז, — קול רתיחה, שאון והמולה, ואמר הפיטן: ורבך גלגלים אשר אם הרשו כל גוללים לפני שיר זה לא בוללים (ר״א קליר, הוא נקרא, סלוק שבת החדש).

א. *רַבָּן [3]), ש״ז, מחנך תינוקות, אומן ופדגוג, Erzieher; pédagogue; tutor בית רבן, בית האומן, המחנך: אמר רבי שמעון בן לקיש, כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה וכו׳ אמר ליה ר׳ יוחנן, הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו וכו׳ (ברכ׳ ה.). אמר ר״ש בן לקיש לא שנו אלא ששחט ראשון לע״א וכו׳ אמר ליה רבי יוחנן, זו אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותה (חול׳ לח:). — מ״ר רַבָּנִים, רַבָּנִין [1]): ובתורתו יהגה (אברהם), אר״ש אב לא למדו ורב לא היה לו ומהיכן למד את התורה, אלא זימן לו הקב״ה שתי כליותיו כמין שני רבנים [2]) והיו נובעות ומלמדות אותו תורה וחכמה (מד״ר בראש׳ סא).

ב. *רַבָּן [3]), ש״ז, — א) חכם גדול, שהעמיד תלמידים ותלמידי תלמידים: מי שיש לו תלמידים ולתלמידיו תלמידים קורין אותו רַבִּי, נשתכחו תלמידיו קורין אותו רבן, נשתכחו אלו ואלו קורין אותו בשמו (תוספת׳ סוף עדיות, כגוסח הערוך ערך אביי [4]). — ובסהמ״א: וסדור בפי הכל, גדול מרב רבי, וגדול מרבי רבן, גדול מרבן שמו (ערוך ערך אביי), —

---

[1]) [חמן היה אמלל ונמוג כאשר נבוך ע״י החדש החמשי, שאי אפשר להשמיד בו את ישראל, משום שכבר ארעה להם צרה אחרת בחדש זה.]

[2]) [עפ״י גרסת הערוך (ערך רבך) במד״ר איכ׳ (בכה תבכה): ושאון קולו הולך כיום מקול תרבוכות היום, ע״כ. והשוה את דברי לקח טוב (ויקר׳ ו יד): מורבכת, מלמד שהיא נעשית ברותחין שהמים הרותחין יש להם תרבוך, ע״כ.]

[3]) [אין למלה זו כל קשר ישיר, לא אל רַב ולא אל ב. רַבָּן כתאר האדון והרב הגדול, אלא הוא בעקר המְרַבָּן, המְגַדֵּל תינוקות, כדגמת מְרַבְּיָנִיתָא בסורי, תרג׳ של אֹמֶנֶת, וכן בתרג׳ הארמי שלנו: והוות מְרַבְּיָא במקי׳ ויהי אֹמֵן (אסת׳ ב ז). ואמנם השתמשו בסהמ״א בצורה רבנים כמ״ר מן רב: ופסק התלמוד מארץ אפריקה ונשאר מעט מזער וכו׳ אבל לא נסמכו ברבנות ולא יצא טבעם בעולם, ודורם של שלשה אלה רב חננאל ורב נסים ורב שמואל הלוי הנגיד הוא הדור הראשון ברבנות וחזר כח התלמוד בספרד והיו שם ה׳ רבנים (ספר הקבלה להראב״ד, סדר החכמים וקורות העתים, נויבואר א, 73). אך אין רבנים במ״ר בתו״מ אלא מן רבן, אומן תינוקות.]

[1]) [בספרי האזינו שו (כשעירים עלי דשא) כתוב: מה שעירים הללו יורדים על עשבים ומעלים אותם ויש בהם ירוקים ויש בהם אדומים ויש בה שחורים כך דברי תורה יש בהן רבנים יש בהן כשרים יש בהן חכמים ויש בהם צדיקים ויש בהם חסידים, ע״כ, ואולם ברור שאין כאן מקום לרבנים דוקא, אלא לפנינו ט״ס במק׳ יש בהן לבנים, ומלים אלו מקומן בשורה הקודמת: יש בהן לבנים ויש בהן שחורים. וכן הוסיף בעל הילקוט כאן מלים אלו (וכן מא״ש בהוצאתו), אלא שהשאיר בטעות גם „ויש בהן רבנים“.]

[2]) [כעין זה גם בילקוט שמעוני תהלים א: רבנין ובן כנסח אחד במדרש תהלים א יג: רבנן, ובאדר״נ לג: כשני חכמים. אך בנוסח אחר במדרש תהלים א יג: כעין שני כדים, וכן במד״ר בראש׳ צה ובתנחו׳ סוף ויגש: כשני כדים של מים; ומכאן: חכמים.]

[3]) [עי׳ בהערה לקמן.]

[4]) [עי׳ בהערה לערך רַבִּי.]

—ב) כנוי לנשיא הסנהדרין [1]), רבן גמליאל וכדומה: מאימתי קורין את שמע בערבית וכו' ר ב ן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר (ברכ' א א). חתן אם רצה לקרות קריאת שמע בלילה הראשון קורא, ר ב ן שמעון בן גמליאל אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול (שם ב ח). ר ב ן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ (אב' ב ב). ר ב ן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי וכו' (שם שם ח). — ובספהמ"א, גם במשמ' מלמד, בן תורה, רב, ואמר הפיטן: מערכי לב משוה כל נבון ו ר ב ן, נעלם משך העדן ונסתם בושש החרבן (אליה בר שמעיה, יי אלהי ישראל, סליח' ה עשי"ת). נטע כל עץ מאכל וכל מיני עדונים, נבראו לקומתם ומאליהם פרי טעונים, סדורים לקיץ שלחן לחבורת ר ב נ י ם (אליה בן מנחם, אגורה, יוצ' שבת ה אחה"פ). מזה אלה ומזה אלה בני איתני ו ר ב נ י כלם צעקו ותעל שועתם. אל יי' (מנחם בן מכיר, אדם בקום, סליח' תענית אסתר) — ואמר המשורר: פלוני שנאתיו וכו' שנאת השור לדרבן, שנאת עם הארץ ל ר ב ן (עמנואל, מחב' ה, 43). מה מפלוני ה ר ב ן, כולו הפך לבן (שם ו, 45). אני תלמיד אני ר ב ן, אני כוכב אני לבן (שם ע, 76). ושכחת לסמך אין מתקן אשר עשה לכל מוכן מסכן והמ־יחים למסריחים השיבן ו ה ר ב ן בפיו יהיה לסרבן (ר' שלמה סרביט הזהב, וכוח של אותיות, כהנא, 17). ואיש יבוש יבקש תוך ידועים והמשיב יהי מקשיב לשואלו ו ל ר ב ן ישו קרבן בשכלו (שם שם, 19).

ג. *רַבָּן, ש"ז, — יהודי המחזיק בתורת חכמי התלמוד והמסרת שבעל פה, בנגוד אל קראי: זאת האגרת ששלח רבנו מנחם הקראי לעקלס הגר אצל ר' סעדיה ה ר ב ן על אודות הלכות שחיטה (לקו"ק נספח', 55). עכשיו ככר יעשה האיש מרמה לתת ממון לסקצת אנשים אם משאריו ואם מזולתם וכו' או משום כי היורש קראי והמוריש ר ב ן (ר' לוי הלוי בן הר' יפת הלוי, שם, 92). ויש באלה הצומות חלוף מהן בין ה ר ב נ י ן ובין הקראין (הוא, שם שם). ומעטים הם הנמצאים בבני אדם שנתקשטו בתכשיטי החכמות האלו שלשתן וכל שכן חברנו ה ר ב נ י ם בעלי התלמוד במעוט השגחתם בהן (דונש בן תמים, פי' יצירה, טז). ואני מבקש ממך עתה שתבאר לי קצת ביאור במה שאצלך בקראים, כי אני רואה אותם משתדלים בעבודה יותר מ ה ר ב נ י ם (ר"י א"ת, כוזרי ג כב). ואל יעצלך מה שאתה רואה מרפיון המקבלים, ר"ל ה ר ב נ י ם (שם שם לז). ואסדר הגדת וכוח מתוך ספריהם על החלוקה שיש בין הקראים ובין הרבנים מה שהיה המלך הכוזרי רואה בזכות הקראים וטען ה ר ב ן למלך הכוזר ואמר שלא לחלוק עם הקראים במה שהם טוענים עלינו (כ"א הקראי, גן עדן, ענין רב הסבועות א, נא:). ואולם במה שעזר אב"ן עזרא ה ר ב ן אחרי משוי העכברי לרתיר חלב חולים מדין תורה וכו' (שם, ענין שחיטה כ, לה.). ואפשר שיקח קראי ר ב נ י ת או ר ב ן קראית (שם, נשים ו, קמה.). ועי' רַבָּנִי.

1) [אף בשמושי המלה הזאת נצטרפו כנראה שתי צורות, קרובות במשמעותן: א) צורת המלה רַב עם כנוי גוף ראשון מ"ר בארמ', כדגמת רַבֵּנוּ בעברי שהפכה למלה בפני עצמה בדגמת ר ב י, ועי' שם הערה; ב) רַבָּן בקצור של הארמ' ר ב ר ב ן, רורבן, הבאה בארמ' ובסורי כתרגום של נ ש י א ו ש ר ממש, השוה איוב' ב ט (מלכה ושריה): מלכהא ורברבנהא; ה יב (שרים): רברבנין, ובסורי בראש' כג ו (נשיא) רורבנא, ועוד.]

א. *רַבָּנוּת [1]), ש"נ, — שררה, נשיאות, Herrschaft; domination: אהוב את המלאכה ושנא את ה ר ב נ ו ת (שמעיה, אב' א י). שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם, מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא, כוס של ברכה לברך ואינו מברך והמנהיג עצמו ב ר ב נ ו ת (רב יהודה, ברכ' נה.). מפנ, מה מת יוסף קודם לאחיו, מפני שהנהיג עצמו ב ר ב נ ו ת (ר' חמא בר חנינא, שם שם). אוי לה ל ר ב נ ו ת שמקברת את בעליה שאין לך כל נביא ונביא שלא קיפח ארבעה מלכים בימיו (רבי יוחנן, פסח' פז:). דברי חכמים כדרבונות, אל תקרי כדרבונות אלא כדרבנות [2]), כשיעקב גזר שתהא ה ר ב נ ו ת לאפרים קיים הקב"ה דברו (מד"ר במד' יד). — ובספהמ"א:

1) [כנראה מתבארת מלה זו בהוראתה בקצור לשון של הארמי ר ב ר ב נ ו ת (א), ר ו ר ב נ ו ת (א), הבאה באותה משמ' בארמי שבתו"מ ובסור'. ועי' ב. רַבָּן, הערות.]

2) [ואולי הכונה כרורבנות, ועי' בהערה שלפני זו.]

ושמואל מיכני אריוך ושבור אבל כנוי של רבנות לא (ערוך ערך אביי, דפוס ראשון). רבה, הכי קרו ליה, לשון רבנות (רש"י, פסח' מ.). על ידי שמתנשאים ברבנות הם מתים (תוס', שם פז:). ובבקשת השררה והרבנות יארע׳ לנו נסיונות בעולם ורעות (ר"ש א"ת, פי' המשני׳ לרמב"ם, אבו' א י). שהוא נבדל מכל היצורים ברבנותו ומהנמנע שישתתף אחר עמו במעלת מציאותו (רש"ט פלקירא, ראשית חכמה ב א, 54). — ואמר המשורר: שחת עמוקה נכונה לאחי שפלות ושאול פתוחה לבן אדם בסכנות, אכן לצופה בסוף טוב לב בדלות עם לכת עלי קשט מן רשעה ורבנות (ר"ש הנגיד, בן משלי א"סע, ססון, רמח). — °ובמשמ׳ אלהות [1]): כי העיון בעצמים הפשוטים וכו׳ היא המנוחה הגדולה והתענוג הגדול לנפש המדברת, וכפי כח הנפש בידיעתם וכו׳ יהיה כחה בידיעת הרבנות, כלומר האלהות (לקוטי מקור חיים לרשב"ג ג לא) [2]).

ב. °**רַבָּנוּת,** ש"נ, — א) שיטת הרבנים, בנגוד לקראים: אמת כי קראנו היום שנים רבות ספר לקצת מחברנו הנודעים ברבנות מיוחס אל א"א ע"ה וקוראין אותו ספר יצירת ההתחלות (פי' יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, עז). ובימיהם התחילה דעת הקראים וכו׳ ונתקלקלה הרבנות זמן מועט וטרחו להחזיק בתורה בשקול דעתם והקשותם (ר"י א"ת, כוזרי ג סה). וראינו בטוליטולה מבני בניהם (של הכוזרים) והודיעונו ששאריתם על דעת רבנות (יוחסין א, פיליפובסקי, 214). — ב) התקופה שאחרי הגאונים בהוראה, שחכמיה נקראו רב, ובמ"ר רבנים; ופסק התלמוד מארץ אפריקה ונשאר מעט מזער וכו׳ אבל לא נסמכו ברבנות וכו׳ ודורם של שלשה אלה רב חננאל ורב נסים ורב שמואל הלוי הנגיד הוא הדור הראשון ברבנות (ספר הקבלה לראב"ד, סדר החכמים וקורות העתים לניבואר א, 73). ובן ל"ד שנה היה כשיצא טבעו בעולם ונסמך ברבנות ונשיאות (יוחסין המלא ז, פיליפובסקי, 212). ורבנן סבוראי ה׳ דורות וה׳ דורות בגאונים וג׳ דורות

[1]) [עין רַבָּנִי.]

[2]) [ועי׳ קלצקין, אוצר המונחים הפלוסופיים ד, רַבָּנוּת, 20.]

ברבנות (שם שם, 214). ואעפ"י שרב יעקב בנו של ר׳ יצחק היה חכם גדול ונסמך ברבנות צוה הרב קודם פטירתו שר׳ יוסף הלוי ישב על כסאו וימלא מקומו (ממלה גנוזה, ל.). — ג) מִשְׂרַת הרב, מורה ההוראה בקהלה מן הקהלות, גדולת הרב: וכרם וזקן חצי הרבנות (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ה, ידיעות מכון שוקן ה, כב). ובימי רבינו האר"י ז"ל היה החסיד מהר"א הלוי ז"ל מופלג בדורו והוא היה כל ימיו אפוטרופוס גדול לשבת ומכריז ומזהיר את ישראל תמיד אנשים ונשים על שמירתו וכה משפטו כל ימי חייו מידי שבת בשבתו לכתת את רגליו בגודל רבנותו [1]) בשווקים וברחובות (ממלה הימים א ב, יב:). — ושטר רבנות: כהיום יום ד׳ ר"ח חשון תעט"ל התאספו יחד פ"ו מדינה ואייסר קהל וקבלו עליהם לאב"ד ומ"ד את הרב הגדול וכו׳ ושלחו לו שטר רבנות כנרשם כאן מעבר לדף (פנקס במברג כט, קובץ על יד ז, 18). שהגאון רבי מרדכי יפה הנ"ל היה אב"ד בק"ק קטנה וכו׳ ובאו שלוחים מק"ק פוזנא לקבלו עליהם לאב"ד ור"מ והביאו לו שטר רבנות כנהוג (כהונן ב"ר אברהם, זכר יסרה, מעל התפלה, עז.).

א. °**רַבָּנִי** [2]), ת"ז, — שיך לאלהים רבון העולם, חכם בחכמת האלהות, göttlich, theologisch; divin(e): ובעבור זה בשכיון כל חכם גדול אלהי רבני בעל אמת ללמד דבר מזה הענין לא ידבר בו כי אם במשלים וחידות (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיחה). שישאר ביתך מאיר באורים הרבניים והכבוד המלאכיי (פרקי ההצלחה, מיוחס לרמב"ם, בספר פלא הדור). ותחיה אז נפשך הנכבדה בלתי סרה, מקנייניים רבניים וסחורות מלאכיות (שם שם, לד.). מאמר רבני, הכונה האלהית הרבנית (ר"מ נרבוני, הקד׳ לפי׳ מו"נ). החכמה הרבנית (כלל קלר מכל הרפוס בכתב לר׳ יסודה ן׳ בולאט). על האופן הנזכר מהשוטטות הרבנית (חי בן מקיץ, 4), החכמה אשר היא רוח

[1]) [בכבודו ובעצמו.]

[2]) [המלה בצורה זו שאולה היא מן הערב׳ רַבָּאנִי a), וכך כותב ש. מימון: וענין רבאני בערב׳ החכם היודע חכמת האלקות (מורה המורה, 148).]

a) ربّاني

החיים ומשך השכל הרבני העליוני (מוקרי הפילוסופים א י). כי לא יחס שום חכם רבני לבוראנו דבר אין תכלית לו (יוסף ס"ט, כבוד אלהים, כג.). לי כתר התורה העליוני וכתר המלכות הרוחני ותפארת העולם הרבני (עמנואל, מחברת א, 10). איה עטרת הפרישות הרבני ואיה זמרת הישות העליוני (הוא, מחברת ג, 26). ולזה היתה ההשגחה הרבנית והחכמה האלהית להיות מלכי האדמה רבים (קלונימוס, בעלי חיים ג יג). ויקם אז החכם המליץ וכו' הרבני באמונה, האלקי בחסידות וידיעה (שם ה יב). הם אשר נגלו להם תעלומות חכמה במדע נבואיי רבני (חסדאי קרשקש, אור ה' ב ו.א). לזה היו שמחים שמחה גדולה עליונה רבנית (צינאגו, דרך אמונה ב ד, כ.). שזה אי אפשר מבלי סבה ראשונה ואדון משגיח ואלוה פועל ורוצה ואוהב פעולות האדם לעבוד עבודה אלהית רבנית (שם ג א, עו:). אבל ביסוד ניכר רישום הבורא הרבני והנועם האמת (אלמנן בן אברהם, יסוד עולם ב א). כי הוא נועם וזוהר גמור במין רבני (שם, 25).

ב. **רַבָּנִי**[1]), ת"ז, — כמו ב. רַבָּן, המחזיק בתורת שבע"פ: ואני מבקש ממך שתבאר לי קצת במה שאצלך בקראים, כי אני רואה אותם משתדלים בעבודה יותר מהרבנים (ר"י הלוי, כוזרי ג כב). אני מודה לרבני שמקבץ אלה שני הפנים ביתרונו על הקראים (שם ג כ).

רַבָּנִית, ש"נ, — אשת הרב המורה הוראה בקהלה: ואמ"ה הוליד מאמי הרבנית ז"ל בק"ק אלטונה חמשה בנים (ר"י עמדין, מגלת ספר, 10). ובאו למקום שהרבנית אשת האב ב"ד, והרבנית מניחה ידה על ראש כל בחור ומברכו (אברהם אפשטין' Die Wormser Minhagbücher, 28). הרבנית המשכלת מרת דינה (מלצת הרבנית ברלין מסכת ד תסג, כפסח סלדיקים, 39). הרבנית בלימלן אשת הגאון מוהר"ר אליה נפטרת וכו' יום ב' ו' אב ש"ץ (לקוטי פנקס ההקדש של ק"ק וירמישא, 11). נועם מכתבו הגיעני בזמנו באותה שעה שהיתה זוגתי הרבנית

1) [כמ"ר רבנים קשה להבחין, אם כונת הכותב לצורת מ"ר מן רַבָּן או מן רַבָּנִי (כדעת קלקצין).]

וצ"ל גוססת (חתם סופר יו"ד קנג). ושלום הרבני כבודה בת מלכים ביתו זו אם הבנים היקרים ונחמדים (שאילת יעבץ א לג, כז.). רבנית, גדול המורים הרשב"ץ בח"ג סי' ע"ח הביא משם רבנית אחת תירוץ לקושית התוספות, ומהר"ר יוזפא בנו של הגאון סמ"ע בהקדמתו לפרישה מביא שני דינים שחידשה הרבנית אמו, ובס' זרע ברך ח"ג כתב דשאלה לו הרבנית פירוש מאמר רז"ל, והרב זכרון יוסף בדרושים הביא פשטים ופיר"ש מן האשה הרבנית ע"ש (חיד"א, מערכת גדולים, רבנים, 112).

א. **רבע**[1]), ממנו אַרְבַּע, אַרְבָּעִים, אַרְבַּעְתַּיִם, מְרֻבָּע, רָבוּעַ, א. *רִבּוּעַ, א. *רְבִיעַ, ואולי ה. *רָבִיעַ, א. רְבִיעִי, אולי ב. *רְבִיעִי, רְבִיעִית, א. רֶבַע, א. רֶבַע, רִבֵּעַ, א. רֹבַע, ב. *רִבְעָה, *רִבְעִי.

ב. **רבע**[2]), ממנו *הַרְבָּעָה, ב. *רִבּוּעַ, *רִבּוּעָה, אולי ד. *רְבִיעַ, א. *רְבִיעָה, ב. *רְבִיעָה[3]), אולי ב. *רְבִיעִי, ב. רֶבַע, ב. רָבַע, ב. רֹבַע, א. רִבְעָה, *רִבְעָה.

א. **רָבַע**, קל לא נמצא, ועי' רָבוּעַ.

— פע', בינ' מְרֻבָּע, מְרֻבַּעַת, מְרֻבָּעוֹת, — בעל ארבע צלעות וזויות: וגם על פית מקלעות ומסגרתיהם מְרֻבָּעוֹת לא עגלות (מ"א ז לא). וימד את החצר ארך מאה אמה ורחב מאה אמה מְרֻבַּעַת (יחזק' מ מז). יהיה מזה אל הקדש חמש מאות בחמש מאות מְרֻבָּע[4]) סביב (שם מה ב). ועי' ערך מְרֻבָּע. — עב' *רִבַּע שטח, ראו אותו כמְרֻבָּע שכוננו אותו כנגד ארבע רוחות השמים, ואמר הפיטן: יחדותי נקבעו ירועותי

1) [שרש זה משתף הוא לכל השפות השמיות, וכן בא ארבע גם בכנענ', ארמ', סור', ערבי צפונית ודרומית; באשורי' אַרְבָּא, אוגרית' אַרְבַּע, כוש' אַרְבַּע.]

2) [הקדמונים גזרו אף שרש זה מא. רבע, מארבע רגלי הבהמה (עי' ריב"ג ונמוקי ר"א בחור לספ"ש לרד"ק א 2). אך כנראה שרש זה שאול הוא מן הארמ', שבא בה רבע במק' רבץ העברי, ועי' רבץ, הערות.]

3) [עי' בהערה לערך זה.]

4) [בקצת דפוסי וכ"י: מְרֻבַּע.]

רבעו[1]) בטרם הרים הטבעו (ממעון בר יצחק, אדון המנהי, יוצ' א׳ שבועי׳).

—פע׳, *רִבֵּעַ, — רבע שטח, ראה אותו כמְרֻבָּע, וּכִוֵּן אותו כנגד ארבע רוחות השמים, צפין דרום מזרח ומערב[2]), orientieren; orienter; to take his bearings: היו שני בתים יוצאין חימנו שני פגומין לשני רוחות רואין אותן כאילו הן מליאים בתים וחצירות, מרביע[3]) כנגדן ומודד מהן ולהלן אלפים אמה, מרבעה כריבוע[4]) עולם, נותן צפונה לצפון העולם ודרומה לדרום העולם (תוספתי עירוב׳ ו ג). אם אינו יכול לרבעה כמין העולם ירבענה כמין תקופה, מקום שחמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זה הוא פני דרום, ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זה הוא פני צפון (ר׳ יוסי, שם שם). ריבע את העיר ועשאה כטבלא מרובעת, עושה את תחתיה כטבלא מרובעת וכו׳ וחוזר ומרבעה ועושה אותה כמין טבלא מרובעת (שם שם ו י). — ובמשמ׳ עשה ארבע פעמים: הוי מפטם בדברי תורה ושונה ומשלש ומרבע (ספרי דבר׳ טו). — *רִבֵּעַ בתוך העגול, הכנים מְרֻבָּע בתוך העגול: כשאתה מרבע בתוך העגול אתה מוציא ממנו חצי השיעור הנשאר לו דהיינו תילתא דכולא (רש״י, סוכ׳ ח:, ד״ה אבל ריבועא). — *רִבֵּעַ מספר במספר, הכפיל את המספרים זה כזה, ורִבֵּעַ קו בקו, בנה מהם מְרֻבָּע, quadrieren; élever au carré; to square: נשים קו אב שיעורו י״ב וכו׳ ונרבע הקו בעצמו, והוא מרובע אבגד, מרובע רבוע שוה בצלעותיו וזויותיו נצבות (ראב״ע ח:שיל, חבור המשיחה והתשבורת א, 12). ונוציא קו מנקודת ה שוה לקו הב שהוא הקטן והוא קו הו וכו׳ ונרבע בתחלה החלק הגדול בקטן והוא קו אה בקו הו ויצא לנו מרבע אהוז (שם שם, 18). מרבע אבגד ומרבע זחוג שוים שניהם לרבוע הקו שהוא י״ב כלו בחלק שרבענו לבדו פעמים כמו אבטם ומרבע טיזת (שם שם, 14). וכן אם נרצה לרבע החלק הגדול כגון בה, כי מרבע אבגד שוה י״ב על י״ב ומרבע דוזח שהוא מרבע החלק הגדול והוא ז׳ על ז׳ אלה שניהן שוין למרבע אבטם שהוא רבוע הקו בחלק אשר רבענו לבדו (שם שם). — *וְרִבֵּעַ את המרבע, את הקרקע וכדו׳, מדד את שטחו: ומן האות הזה היו המדקדקים במדידת הארץ אחר שיודעים שהקרקע ישוה בצלעותיו מודדים את אלכסונותיו, אם הם שוים היו מרבעין אותו מצלעותיו וכו׳ ומוצאין תשבורת המרובע (שם שם, 24). והמשל לצורת המרובע הרומה למעויין וכו׳ וכשבאנו לרבעו מדדנו בו אלכסון בד והיה כ׳ וכו׳ (שם 3, 50).

— התפ׳, *הִתְרַבֵּעַ, — נתחלק לארבעה חלקים, ואמר הפיטן: מובא (יעקב) מארם מרובע ובמחנותיו נתרבע (יוצ׳, אל אב, קרוב׳ לפ׳ ברא׳שית, זולת׳, מע). — ובמשמ׳ שֶׁרִבְּעוּ אותו, עשאוהו מְרֻבָּע: אחרי התרבע העיר יעגלנה מבחוץ וישתכר אותו הפרש שיש בין ריבוע לעיגול (ר״י ברצלוני, העתים, 83). — ובקבלה במשמ׳ נכפל: והכל דרך שם יתייחד ויתעלו אל קן נורא ונפלא היא הבינ״ה הללויה שבן י״ה מתרבע קן (הקנה, ג:, הקד׳). ומשם יפרד והיה לד׳ ראשי׳ בסוד הבי׳ שהיא המתרבעת (ר״מ קורדוביר׳, אילימה, עין ממה, תמר ד פרק ד). הרי ד׳ חושים עם היות שפי׳ שהם פנים הם מתרבעין בעצמן, עינים י׳, אזנים ה׳, חוטמא ו׳ פומא, ה׳, והרי אלו מתרבעי׳ והן בעצמן כל א׳ וא׳ כלול מד׳ (שם שם פרק ו).

ב. **רָבַע**[1]), פ״י, רִבְעָה, — רָבְעָה הבהמה, שכבה לזרע, ושכב אדם עם בהמה: ובכל בהמה לא תתן שכבתך לטמאה בה ואשה לא תעמד לפני בהמה לרִבְעָהּ תבל הוא (ויקר׳ יח כג). ועי׳ רְבָעָה. — ובתו״מ: דיני נפשות בעשרים ושלשה, הרובע והנרבע בעשרים ושלשה (סנה׳ א ד). נתערבו (הזבחים) בשור שנעבדה בו עבירה או שהמית בן אדם וכו׳ ברובע ובנרבע ובמוקצה וכו׳ ירעו עד שיסתאבו (זבח׳ ח א). כל האסורין על גבי המזבח אוסרין בכל שהן, הרובע והנרבע והמוקצין והנעבד והאתנן וכו׳ (תמורה ו א).

---

1) [פרש מטה לוי: נקבעו יתדותי לקבוע בהן יריעותי מד׳ רוחות.]

2) [ועי׳ א. רִבּוּעַ.]

3) [יש לקרוא מְרַבֵּעַ, פע׳, ולא מַרְבִּיעַ הפע׳, כמוכח מן השמוש בשאר המקומות. אמנם באותו פרק (תוספת׳ עירוב׳ ו 3). בהוצ׳ צוק״מ גם: מרביעו בנגדו, אך בדפוס׳: מרביע.]

4) [בבבלי (עירוב׳ כו.): בריבוע.]

---

1) [עי׳ הערה לשרש ב. רבע.]

ומנין לרובע ונרבע ומוקצה ונעבד (שאין מקריבים אותם) ת״ל תועבת ה׳ אלהיך הוא (ספרי דבר׳ קמח). (העידו העדים) פלוני רבע השור, והוזמו, נהרגין ואין משלמין ממון (רבה, סנה׳ י.). לוקחין מהן (מעכו״ם) בהמה לקרבן ואין חוששין לא משום רובע ולא משום נרבע ולא משום מוקצה (ע״ז כב:). יכול שאני מרבה הרובע והנרבע והמוקצה והנעבד וכו׳ (ר״ס, זבחי׳ פד.). —*ובמשמ׳ העקרית של משכב בהמות זו עם זו: והלא הוא מביא לה (לבהמה) זכר והוא רובעה והיא יולדת (ירוש׳ ע״ז א ו). בקורת של אנטונינוס היתה רובעת[2] והרביעו ממנה בקורת של רבי (מד״ר בראש׳ כ). כך היה אבינו יעקב נותן את המקלות בשקתות המים והיתה בהמה באה לשתות ורואה את המקלות ונרתעת לאחוריה והזכר רובעה והיתה יולדת כיוצא בו (שם שם עג). —*וכמו נפע׳, רוֹבַעַת, במשמ׳ נרבעת, שרובעים אותה: והלא מביא לו (לסוס) נקיבה והיא רובעת ממנו והיא יולדת (ירוש׳ ע״ז א ו). — *ובהשאלה, רבע אדם את האדם, שכב עם זכר משכבי אשה: פלוני רבעו לאונסו, הוא ואחר מצטרפין (להעיד) להרגו (רב יוסף, סנה׳ ט:). וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן, רב ושמואל, חד אמר סרסו, וחד אמר רבעו (שם ע.). — *וְרָבַע הגשם את האדמה, הרוה והפרה אותה[2]: ולמה נקרא שמה רביעה, שרובעת את הארץ (תוספת׳ תעני׳ א ד) מאי לשון רביעה, דבר שרובע את הקרקע (ר׳ אבהו, תעני׳ ו:). —ובסהמ״א: ואם ראה אותם (בהמות משני מינים) רובעים זה את זה אינו זקוק להפרישן (רמב״ם, כלאים ט ג). והביא ראיה אחרת משור אחד שסרסוהו ורבע פרה וילדה (סער הסמים לאבי הרלב״ג, ט). לפי שהבהמות היו רובעים ונרבעים לכן אמר איש ואשתו, שיביא דוקא אותן שלא רבעו ונרבעו בבני אדם (פענח רזא עה״ת, נח, ה.). — ואמר הפיטן: אנה ימצאו רובעי בהמה ושוכבי זכר ברגם מבולעים (רסע״ג, אזהרות, סדור רסע״ג, רמ). —ואמר המשורר: יתמלאו יתלחשו עלי בני נבל והנרבע והרובע, בוז ללבי לעגו לשבלי אשר

1) [ירושי׳ (כלים א ג): עוברה.]
2) [עי׳ ב. רְבִיעָה, הערה.]

אתמיל עדת הרוזנים בלע (עמנוי, ממנ׳ א, 4).—*ועל דבר דומם, רָבַע, היה מונח, שכוב: רביע נקרא כן יען הוא רוכב ורובע על התיבה כי הוא נקודה מושמת עליה וכו׳ (מקנה אברם, שער בטעמי המקרא). — בינ׳ סָבוּ׳, *רָבוּעַ, במשמ׳ רָבוּץ, רובץ, ואמר המשורר: ואין טוב אם אחי שכב כפתים בלי לבב בבית מדות רבועים (ר״ש הנגיד, דבריך בתוך לבי, בכורי, 43).

— הִפע׳, הִרְבִּיעַ, — הִרְבִּיעַ את הבהמה זו בזו, עשה שירבע זכר הבהמה את הנקבה: בהמתך לא תַרְבִּיעַ כלאים (ויקר׳ יט יט).—ובתו״מ: כלאי בהמה מותרין לגדל ולקיים ואינן אסורין אלא מלהרביע (כלא׳ ח א). פרדה שתבעה זכר אין מרביעין אותה לא מן הסוס ולא מן החמור אלא מן הפרד (תוספת׳ שם א ח). בקורת של אנטונינוס היתה עוברה[1]) והרביעו של בית רבי ממנת שוורין[2]) ויש מהן שילדו וכו׳ (ריב״ל, ירוש׳ כלה א ג). אין מרביעין בהמה בחולו של מועד (מו״ק יב.). חמורה שתבעה מרביעין עליה זכר בשביל שלא תצטנן (ר׳ יהודה, שם שם). המרביע שני מינים שבים לוקה (ב״ק נה.). שהרביע בחטה על חית וחיה על בהמה והכל על אדם ואדם על הכל (ר׳ יוחנן, סנה׳ קח.). המרביע מחית הים מהו (ר׳ ירמיה כהנא, מד״ר בראש׳ ז). — ובסהמ״א: הרביע חמור על סוס נקבה[3]) וילדה פרד (רש״י, בראש׳ לו כד). ואסור לישראל ליתן בהמתו לעכו״ם להרביעה לו (רמב״ם, כלאים ט ג). — *ואף על משכב אדם עם בהמה: (לא תגדל האשה כלב) שמא תתאוה ותרביענו עליה (רש״י, ע״ז כב:, ד״ה לא תרבי). — ואמר הפיטן: יהר לץ והעמיד מסלה, מבוס בחורי בזמה סלה, חמוקי ירכי בם לפסלה, ורע להרביע ולהתעיב סגלה (ר״א קליר, תמימים, קרובי שבת זכור). — ואמר המשורר: מי יאמין בם יאמין כי חוזן עפרה לאריה יהיה מרביע, (רמב״ע, אל

1) [במד״ר (בראש׳ כ): רובעת.]
2) [שם: והרביעו ממנה בקורת של רבי.]
3) [במד״ר (בראש׳ פג): הביא חמורה וזיווג לה סוס זכר, ע״כ, ובירוש׳ (ברכ׳ ח ו): זימן חמורה והעלה עליה סוס, ע״כ.]

הספקים, צרודי, קסג). —°וְעַל הגשם [1]), הפרה הי את הארץ בגשם, ואמר הפיטן: אנא פתח לנו אוצרות רבעך, ציה מהם כהרביעך (תכה תזון, הושענות לסו״כ).

— נִפע׳, *נִרְבַּע, — רֻבְּעוּ אותו: דיני נפשות בעשרים ושלשה, רובע ונרבע בעשרים ושלשה (סנה׳ א ד). ומנין לרובע ונרבע ומוקצה ונעבד (שאין מקריבים איתם), ת״ל תועבת ה׳ אלהיך הוא (ספרי דבר׳ קמח). והרי מביאין לה זכר ונרבעת ממנו (ירוש׳ פסח׳ ד ג). וולד הנוגחת אסורה, היא וולדה נגחו, וולד הנרבעת אסורה, היא וולדה נרבעו (רבה, ע״ז כד.). — ובסהמ״א: כמשכב זכר שהוא הפך חפץ השם ונתעב בתולדה וככה מין אחר ואשה נרבעת והעריות הקרובות מאד (כהנ״ע, יסוד מורה ה). הנרבעת לבהמה אע״פ שהיא בסקילה, לא נעשית זונה ולא נפסלה לכהונה שהרי לא נבעלה לאדם (רמב״ם, אסורי ביאה יח א). האיש אשר תורת בני עמרם חלל בנבלות פיו אשר זכר, פוער לכל עובר ושב עצמו נרבע עלי ארבע לכל זכר (ר״י חריזי, תחכ׳ כ, 432). ואם יצרו יפתהו לשכב משכבי אשה עם זכר, ישים נגד עיניו כשיתמלא זקן הנרבע (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר ד). — ואמר הפיטן: בושת אשה הנרבעת לבהמה ושוכב בזכיר תעל צחנתו ובאשו (רי״ל בר לאונן, אזהרות, יח:).

— פִע׳, *רִבַּע, — רִבַּע את האדמה, השקה אותה מים: מכיון שהוא מרבעה [2]) היא עושה יותר לשנה הבאה (ר׳ יוחנן, ירוש׳ פאה ז ה). — ובמשמ׳ הרביץ, השכיב: ירבעם, שריבע [3]) עם (סנה׳ קא:).

א. **רֶבַע**, ס״ז, מ״ר כנ׳, רְבָעָיו, רְבָעֶיהָ, רִבְעֵיהֶם, רִבְעֵיהֶן, — א) חלק רביעי במדה ובמשקל, Viertel; quart(er): ועשרן סלת בלול בשמן כתית רֶבַע ההין ונסך רביעת ההין יין לכבש האחד (שמות כט מ). הנה נמצא בידי רֶבַע שקל כסף (ש״א ט ח). — ב) צד אחד מדבר בעל ארבעה צדדים: וידי אדם מתחת כנפיהם על ארבעת רִבְעֵיהֶם (יחזק׳ א ח). על ארבעת רִבְעֵיהֶן בלכתם ילכו (שם שם יז). בלכתם אל ארבעת רִבְעֵיהֶם ילכו (שם י יא). והאראיל שתים עשרה ארך בשתים עשרה רחב רבוע אל ארבעת רְבָעָיו והעזרה ארבע עשרה ארך בארבע עשרה רחב אל ארבעת רְבָעֶיהָ (שם מג יו–יז). — ובתו״מ: שיערו חכמים שבעה רבעים ועוד מדברות, שהן חמש רבעים בציפורן, שהן קב ומחצה ירושלמית (תוספת׳ עדי׳ א ג). פיטמה חציים כשירה, שילשים ורבעים [1]) לא שמענו (ירוש׳ יומא ד ה) אין תקופת ניסן נופלת אלא בארבעה רבעי היום (שמואל, עירוב׳ נו.). — ובסהמ״א: וסדרם במדבר כסדר הגלגלים ארבעה דגלים כארבעת רבעי הגלגל (ר״י א״ה, כוזרי ג יז).

ב. **רֶבַע**, ס״ז, רִבְעִי, — כמו רֶבֶץ, רביצה; ארחי וְרִבְעִי זרית וכל דרכי הסכנתה (תהל׳ קלט ג). — ואמר הפיטן: וִיוֹצֵר תחיש תאות יצורו, וחרגיל עזרו לרבע תשוקתו (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, קבץ מעי״ גאו׳ ב, 8). יצרו הורגל לתאות רבעו ושלחה עויליה לחיות עובר ורועה (הוא, אתה כוננת עולם ברוב חסד, שם שם, 112). זכור ונתעולל לרבע כאשה, ודון לבו השיאו באשה (ר״א קליר, זכור איש, קרוב׳ זכור). בתוכה הוכן רבעו ואיך קצר מצעו ובעפר ימות גזעו (רמב״ע, אם תפקד מכתנו, דוקס, 76). — °ובמשמ׳ גשם, כמו ב. רְבִיעָה, ואמר הפיטן: אנא פתח לנו אוצרות רבעך [2]), ציה מהם בהרביעך (תכה תזון, הושענות לסוכה רנה).

א. **רֹבַע** [3]), ס״ז, — חלק רביעי ממדה, רק בצרוף רֹבַע הַקַּב, Viertel; quart(er): ויהי רעב גדול בשמרון והנה צרים עליה עד היות ראש חמור בשמנים כסף וְרֹבַע הקב חריונים בחמשה כסף (מ״ב ו כה). — ובתו״מ, רֹבַע [4]), מ״ר רֹבעים במשמ׳ רבע הקב: כל סאה שיש בו רובע ממין אחר ימעט וכו׳ וחכ״א כל שהוא כלאים בסאה מצטרף לרובע (כלאי׳ ב א). כמה יהא בוית ולא יקוצנו, רובע (שביע׳ ד י).

---

1) [עי׳ ב. רְבִיעָה, הערה.]

2) [נ״א (כ״י רומי ועוד): מרביצה, עי׳ הוצ׳ לונץ.]

3) [רש״י: שריבץ את ישראל וחשפילם.]

---

1) [בבבלי (כריתו׳ ו:): שליש ורביע.]

2) [במחז׳ איטל׳: רבועך.]

3) [וכן בערב׳ רֻבע a).]

4) [גם בארמ׳ שבתו״ם רובעא.]

a) ربع

המוכר פירות לחבירו ה"ז מקבל עליו רובע טנופת לסאה (ב"ב ו ב). בש"א רובע עצמות מן העצמים בין משנים בין משלשה, ובה"א רובע עצמות מן הגויה (עד' א ז). כמה מלח יהא צורר, רובע (כלים כז יא). רובע עצמות מרוב הבנין או מרוב המנין ורוב בניינו ורוב מנינו של מת אף על פי שאין בהן רובע טמאים (אהל' ב א). רובע עצמות שנדקדקו וכו' ר"ש מטהר (שם שם ז). נותן רובע כרשינים על בורך המחרישה (אהל' יז א). מלח סדומית רובע (ירוש' יומא ד ה). —*ובמשמ' מדה המחזקת רֹבַע קב: ושאר כל הכלים שאינן יכולין לקבל רמונים כגון הרובע וחצי הרובע וכו' שעורן ברובן (כלים יז ג). הרובע וחצי הרובע, נטמא הרובע לא נטמא חצי הרובע, נטמא חצי הרובע לא נטמא הרובע, אמרו לפני ר"ע, הואיל וחצי הרובע אחורים לרובע כלי שנטמא תוכו לא נטמא אחוריו, אמר להן של כת קודמין היא, או שמא הרובע אחורים לחצי הרובע (שם כה ד). נטמא הרובע, הרובע ואחוריו טמאין, חצי הרובע ואחוריו טהורין, נטמא חצי הרובע, חצי הרובע ואחוריו טמאין, הרובע ואחוריו טהורין, נטמאו אחורי הרובע, אחורי חצי הרובע טהורין (שם שם ה). הרובע וחצי הרובע, חקק את הרובע ועתיד לחוק את חצי הרובע עד שיחוק את חצי הרובע, נטמא אחורי הרובע במשקין אחורי חצי הרובע טמאין וכשהוא מטביל את הרובע צריך להטביל את חצי הרובע וכו' הרובע שמלאהו עציב ותקעו רשב"ג ורבי מטמא עד שיקבענו במסמר (תוספת' שם ב"ב ג ה). כלי שצר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע כגון רובע וחצי רובע אין לו טהרה עולמית (שם מקו' ו כב). מנין למדד בתרקב וחצי תרקב, קב וחצי קב, רובע וחצי רובע, תומן ועוכלא וכו' (רבי אליב, מד"ר במד' ט).[1] — מ"ר *רְבָעִים: אילו חייבין במעשרות ופטורין מן החלה, האורז והדוחן וכו' ופחות מחמשת רבעים בתבואה (חלה א ד). חמשת רבעים קמח חייבים בחלה הם ושאורן וסובן ומורסנן חמשת רבעים חייבים (שם ב ו). כיון שהיא נותנת את חמים מגבהת חלתה ובלבד שלא יהא שם חמשת רבעים קמח (שם ג א). קב ומחצה חייבים בחלה ומשהגדילו המדות אמרו חמשת רבעים חייבין (עד' א ב). ארבעת רבעים כפני עצמן ותימצן וארבעת רבעים כפני עצ֯ן ועירבן וכו' (ירוש' פסח' ב ג). — *ובית רֹבַע, שדה שאפשר לזרעו ברבע קב: קרקע בית רובע חייב בפאה (ר' אליעזר, פאה ג ו). עושה עשרים וארבע קרחות לבית סאה מקרחת לבית רובע (כלא' ב ט). כל שהוא בתוך בית רובע עולה במדת בית רובע, אכילת הגפן והקבר והסלע עולין במדת בית רובע, תבואה בתבואה בית רובע, ירק בירק ששת טפחים, תבואה בירק, ירק בתבואה בית רובע (שם שם י). המוכר את השדה מכר את האבנים וכו' ואת מחיצת הקנים שהיא פחותה מבית רובע (ב"ב ד ח). הלוקח שובך מחבירו ונפל אפילו הוא בית רובע הרי זה בונה את מקומו (תוספת' שם א ז). בית רובע בבקעה מותר לזרוע בו שני מינין (ירוש' כלא' ב ט). — ובסהמ"א: והעמר, איני יודע כמה, ת"ל עשירית האיפה הוא, אחד מעשרה בשלוש סאין שהן שבעת רבעים ועוד, ועוד זה אחד מחמשה ברובע (מדה"ג שמות טז לה, הופמן, 180). — ובסהמ"א, כלי הרֹבַע, טבלת הרֹבַע, כלי למדידת שטחי קרקעות: תביא שני קנים אשר האחד עומד על השני על זוית נצבה, או כלי מרובע אשר יש לו זוית נצבה, ואנו קורין לכלי הזה כלי הרובע או טבלת הרובע וכו' (ראב"ח, חבור המשיחה והתשבורת קפא, 108). — *ורֹבַע, כלי הרֹבַע, רֹבַע העגול, רֹבַע ישראל[1], כלי מדידה בחכמת התכונה, Quadrant; quadrant: רובע העגול קל מאד עשייתו ויתבאר בתכלית הביאור בו וכו' מה שיתבאר בכלי האצטרלביות (יעקב בן מכיר, ספר רובע ישראל, כ"י פריז מספר 1054). ראיתי בחתימת שער השני הזה להורות ולהשכיל לתלמידים מדידת גֹובה השמש והירח ושאר כוכבים ע"י כלי מחזה א' הנקרא כלי הרובע לדעת בו בכל מקום כמה מעלות

---

[1]) [רק במקום אחד, בתוספת' שביע' ד ג, דפוס צוק"מ בא לכאורה רֹבַע אף במשמ' של רֶבַע או רְבִיעַ בכלל: הלוף שעברה עליו שביעית וכו' נותן לעניים רובע, אם שהה שתי שנים נותן לעניים שליש, אם שהה שנה אחת נותן לעניים מחצה, ע"כ. ואולם בתוספתא שבדפוסים ואף בכי"ב: רביע, וכך נכון.]

[1]) [כך, ובלטינית Quadrans Judaicus, Quadrans novus.]

ודקין גובה כל כוכב מטעל לאופק (דוד גנז, נחמד ונעים נח, כח:).

ב. **רֹבַע,** ש"ז, — כמו רְבִיצָה, רביצה בעפר מות[1]: מי מנה עפר יעקב ומספר את רֹבַע ישראל (במ' כג י). — ואמר הפיטן: זכר ראש עפרות ותולדות ספורות, רשום ספורות למספר חול יזכור, רובע מספרות מחנני לכפרות רגש שופרות לשפרם יזכור (ר"ח קליר, זכר תחלת, מוסף ל"ה ר"ה).

רִבֵּעַ, תוס"ז, מ"ר רִבֵּעִים, — בן הדור הרביעי, נכד הנכד או הנכדה: כי אנכי יי׳ אלהיך אל קנא פקד עון אבת על בנים על שלשים ועל רִבֵּעִים לשנאי (שמות כ ה; וכעין זה שם לד ז, במד׳ יד יח, דבר׳ ה ט).

א. **רִבְעָה,** ש"נ, שם"פ מן ב. רָבַע: ואשה אשר תקרב אל כל בהמה לְרִבְעָה אתה והרגת את האשה ואת הבהמה (ויק׳ כ יו).

ב. ***רִבְעָה**[2], ש"נ, מ"ז רִבְעָתַיִם, רבעתין, — שני רבעי דינר[3]: נכנס (רשב"ג) לבית דין

---

[1]) [רב המפרשים והמתרגמים הקדומים הכינו גם מלה זו כמשמ׳ א. רֹבַע, החלק הרביעי מישראל ומן החדשים היו שהציעו קריאה אחרת, ואחרים בארו רבע כאן עפ"י ההקבלה אל עפר במשמ׳ אבק, כערב׳ עיברה a), שמרונית רבוע, סור׳ מא"י: רבוח, אשור׳ תרבא במשמ׳ זו. ואולם אין אף עפר בא בפסוק זה אלא כלשון רביצה בעפר מות. בלעם בא למנות ולחשב כיצד אפשר להשמיד את ישראל, ובזה לא הצליח, ועל כן הוא אומר: מי מנה עפר יעקב, מי יוכל למנות שעת הכשלו של ישראל עד עפר, ומספר את רבע ישראל, כלו׳ ומי יספור את רבצו במות; אדרבה: תמות נפשי מות ישרים (באלה, ואולי צ"ל: ישרון) ותהי אחריתי כמהו. ועין בדרשת חז"ל המובאת בערך א. רְבִיעָה.]

[2]) [אין צורת מ"י רִבְעָה במשמ׳ זו בתו"ם, אך יש בארמ׳ רבעתא במשמ׳ רבע השקל, ובתעודות יב בא הקצור ר׳ במשמ׳ זו.]

[3]) [כך פרש רש"י בכריתי ח., וז"ל: ב׳ קינין בשני רביעית דינר כסף, ל"א רבעתים לשון חצי הוא, ע"כ, וכן דברי רגמ"ה (כרית׳ ט:), וז"ל: ברבעתיים בחצי דינר של כסף שבלשונם ובלשון הברייתא קורין לחצי (צ"ל לרבע) דינר ריבוע, ע"כ. אך רשב"ם (ב"ב קסו:) גרם במע"ש ב ט: בריבעא כסף וברבעא מעות, ואינו נראה.]

a) غبرة

ולימד, האשה שיש עליה חמש לידות וודאות וחמש זיבות וודאות מביאה קרבן אחד ואוכלת בזבחים והשאר עליה חובה, ועמדו קנין ביום ההוא ברבעתין[1]) (ספרא ויק, תזריע פרק ג; וכעין זה ב"ב קסו:, כרית׳ ח.).

***רְבָעָה,** ש"נ, — רביעה שניה, עונת האביב, ואמר המשורר: הנה ימי הקור כבר עברו וימי רבעה[2]) תסתו קברו, נראו בני התור בארצנו מראש ענפים זה לזה יקרו (ר"ם הנגיד, הנה ימי הקור, בן תהלים קסט, ששון, קי).

***רְבָעִי**[3]), ת"ז, — שיך לשנה הרביעית מנטיעת הכרם: כרם רבעי, בש"א אין לו חומש ואין לו ביעור (פאה ז ו; מע"ש ה ג). אין לעכו"ם כרם רבעי (ר׳ יהודה, תרומ׳ ג ט). כיצד פודין נטע רבעי (מע"ש ה ד). הפודה נטע רבעי שלו מוסיף עליו חמישיתו (שם שם ה). בערתי הקדש מן הבית, זה מעשר שני ונטע רבעי (שם שם י). העלים והלולבים וכו׳ מותרים בערלה וברבעי ובנזיר (ערלה א ז). אתרוג שוה לאילן וכו׳ בערלה וברבעי ובשביעית (בכורים ב ו). השוכר את הפועלים לעשות בנטע רבעי שלו הרי אלו לא יאכלו (ב"מ ז ז). נטע רבעי ומעשר שני שאין דמיו ידועין בשלשה (סנה׳ א ג). כיוצא בו אמרו כרם רבעי, אמרו לו (לר׳ יהושע) מה הלשון רבעי, אמר להם כך שמעתי סתם, אמר בן עזאי אני אפרש, אם אומר אתה רביעי לאחרים במנין, וכשאתה אומר רבעי בן ארבע שנים (פרה א א). — *ובדקדוק במשמ׳ מלה בת ארבע אותיות השרש: ואם יאמר כי שקערור שם חמשי לא ימצא בחמשי כפול כמהו, והוא אם כן רבעי כפול חלמד השניה, וכן אומר כרעמסס כי הוא כמו כן רבעי כפול

---

[1]) נ"א ברבעתים, וכן בבבלי ב"ב וכרית׳.]

[2]) [המשורר משתמש כאן במלה רבעה בהוראת רביע a) בערבי, שהיא אביב: ימי האביב קברו את הסתו, בערבי שתא b), גשם, חרף.]

[3]) [כך משני מנק׳ עתיקות (השוה REJ 1887, עמ׳ 272) ובמחזור מנק׳ כ"י בביה"ס כונתנסי רומא, ובמסורת התימנים. ובכ"י בנקוד הבבלי נמצא גם הכתיב רבאעי (פורס, לשון חכמים, 141).]

a) ربيع b) شتاء

הלמד השניה (ר"י ח"ס, הרקמה ו, 36). אם תחשב שלשה בארבעה והם אותיות המלה הרבעית יעלה ממנה כ"ד (הוריה הקורא, דרנבורג, 17). הבנין הרבעי והוא בשמות לבד יבא על פעלל כמו פלדש בדקר סרפד (שם, 45).

רִבְעָתַיִם, עי' ב. רִבְעָה.

א. רבץ [1]), ממנו *הַרְבָּצָה, מַרְבָּץ, מַרְבֵּץ, *רִבּוּץ, *רְבִיצָה, א. רָבַץ, רֵבֶץ, *רַבְצָן, *תַּרְבִּיץ.

ב. רבץ [2]), ממנו ב. רָבַץ.

ג. רבץ [3]), ממנו *הַרְבָּצָה, ג. רָבַץ.

א. רָבַץ, פ"ע, רָבְצָה, רָבַצְתָּ, רָבְצוּ, רֹבֵץ, רֹבְצִים, רֹבֶצֶת, יִרְבַּץ, תִּרְבַּץ, יִרְבְּצוּ, יִרְבְּצוּן, תִּרְבַּצְנָה, — רָבְצָה הבהמה והחיה, שכבה לה לנוח על כרעיה, liegen; être couché; to lie: וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רֹבְצִים עליה (בראש' כט ב). וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי יִרְבָּץ וכו' ופרה ודב תרעינה יחדו יִרְבְּצוּ ילדיהן (ישעי' יא ו–ז). וְרָבְצוּ שם ציים ומלאו בתיהם אחים ושכנו שם בנות יענה (שם יג כא). עזובות ערי ערער לעדרים תהיינה וְרָבְצוּ ואין מחריד (שם יז ב). כי עיר בצורת בדד נוה משלח ונעזב כמדבר שם ירעה עגל ושם יִרְבָּץ (שם כז י). מה אמך לביא בין אריות רָבָצָה (יחזק' יט ב). במרעה טוב ארעה אותם ובהרי מרום ישראל יהיה נוהם שם תִּרְבַּצְנָה בנוה טוב (שם לד יד). והיה חבל לשארית בית יהודה עליהם ירעון בבתי אשקלון בערב יִרְבָּצוּן (צפני' ב ז). וְרָבְצוּ בתוכה עדרים כל חיתו גוי (שם שם יד). תזרח השמש יאספון ואל מעונתם יִרְבָּצוּן (תהל' קד כב). — וְרָבַץ החמור תחת רוכבו או תחת משאו: כי תראה חמור שנאך רֹבֵץ

[1]) [בערב' רבצ' a), ארמ' רבע, אשורי רַבָצֻ, אוגרית' רבץ (?), ועי' רבק, הערה.]

[2]) [עי' בהערה לפעל.]

[3]) [שרש זה, שעקר משמעותו נזילת מים, מקביל אל רַבַּצ b) בערב', וכן בא בסור' רבץ במשמ' שטף (עי' במלונו של ברוקלמן, מהד' ב', עמ' 710), ועל כן יש להפרידו מן א. רבץ, שהוא רבע בארמ' וסור' וכו'.]

a) ربض b) ربض

תחת משאו [1]) וחדלת מעזב לו עזב תעזב עמו (שמות כג ה). ותרא האתון את מלאך יי' וַתִּרְבַּץ תחת בלעם (במד' כב כז). — וְרָבַץ התנין בנהר: הנני עליך פרעה מלך מצרים התנים הגדול הָרֹבֵץ בתוך יאריו (יחזק' כט ג). — וְרָבְצָה אם הצפור והעוף על האפרוחים: כי יקרא קן צפור לפניך בדרך וכו' אפרחים או ביצים והאם רֹבֶצֶת על האפרחים או על הביצים (דבר' כב ו). — ובתמונה לחיה ולבהמה, רָבַץ בן אדם: גור אריה יהודה מטרף בני עלית כרע רָבַץ כאריה וכלביא מי יקימנו (בראש' מט ט). יששכר חמר גרם רֹבֵץ בין המשפתים [2]) (שם שם יד). שארית ישראל לא יעשו עולה וכו' כי המה ירעו וְרָבְצוּ ואין מחריד (צפני' ג יג). ובטחת כי יש תקוה וחפרת לבטח תשכב וְרָבַצְתָּ ואין מחריד (איוב יא יט). ועי' ג. רָבַץ. — וְרָבְצָה הָאָלָה, הקללה, באדם, חלה עליו: כי אז יעשן אף יי' וקנאתו באיש ההוא וְרָבְצָה בו כל האלה הכתובה בספר הזה (דבר' כט יט). — ובינ' רֹבֵץ, פקיד ממֻנה על מקום או בנין, Vogt, Verwalter; administrateur, intendant; administrator, steward: הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רֹבֵץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו [3]) (בראש' ד ז). — ואמר בן סירא:

[1]) [גם כאן יש לראות את רביצת החמור כמעשה סרבנות מצדו, כדרך החמורים, ולא ככשילה תחת המשא הכבד עליו יותר מדי, והמצוה באה לעזור לבעל החמור במקרה כזה ולא לבהמה. ועי' בדברי טורטשינר בדו"ח בית המדרש הגבֹה לחכמת ישראל, ברלין 1932, עמ' 31 וכו'. וכן נאמר בירוש' (ב"מ ב יא): תני רובץ (כלו' פעם אחת או שתים) ולא רבצן (שדרכו בכך).]

[2]) הצרוף רבץ בין המשפתים, במקום ששופתים את סיר הבשר, מתאים לאדם ולא לבהמה.]

[3]) [המפרשים הבינו משפט זה, שלא כדקדוק, כאלו חטאת (ס"נ), שלא דֻבר עליה בענין, רֹבֵץ ליד פתח הבית, ומן החדשים היו שראו רֹבֵץ כשם לשד, אך בדרכים אלו אין לישב את כל הפרשה, וכן שונה חלוקת המלים ונקודן בתרגום השבעים מן המסורת העברית. ואולם, כמבֹאר בתרביץ שנה טז, עמ' 8–10, מנחם האלהים את קין, איש האדמה, על שאחיו הצעיר, רועה הצאן, זכה בבכורה, שכרוכה בה גם זכות הקרבת הקרבן הרצוי לאל, בדברים אלו: למה חרה לך ולמה נפלו פניך; הרי בין אם תקבל כבכור את חלק היתר (אם תיטיב שאת = אם תותיר שאת, השוה בראש' מט

ראש שמוך אל תתנשא חיה לחם כאחד מהם דאג להם ואחר תסוב הכין צרכם ובכין תרבץ (ב״ם גני׳ לה א–ג). — ובתו״מ: הבהמה אינה מועדת לא ליגח ולא ליגוף ולא לישוך ולא לרבוץ ולא לבעוט (ב״ק א ד). נגח נגף נשך רבץ בעט ברשות הרבים משלם חצי נזק (שם ב ה). עוף טמא רובץ על ביצי עוף טהור וטהור רובץ על ביצי עוף טמא פטור מלשלח (חול׳ יב ג). ומי שהיה רובץ (במצרים במכת החשך) אינו יכול לזקוף (מד״ר שמות יד). שהיו הנחשים והשרפים רובצים בפניהם (של ישראל במדבר) כדי שלא יתבהלו ישראל מהן (שם שם כד). — וציני פעו׳ *רָבוּץ במשמ׳ רוֹבֵץ: לא סקרו בסקרא ולא מנאם בשבט או שמנאם רבוצים או עומדים הרי אלו מעושרים (בכורות ט ז). היה (גמל) רבוץ טומאה תחתיו כנגדו עד התהום טמא (תוספת׳ אהיל׳ יג ו). הייתי במעלה אדומים וראיתיו (את הירח) רבוץ בין שני סלעים וכו׳ (ירוש׳ ר״ה ב א). שור שעמד על האבוס ונמצא רבוץ, רבוץ ונמצא עומד וכו׳ (שם נזיר ה ג). בעטה (בהמה) מהלכת ברבוצה פטור (ר״ל, שם ב״ק ב ג). א״ר לעזר, ראו אותו שוחט שור שחור ביער חזקה גנוב הוא, חש לומר שמא ראוהו רבוץ, תיפתר בשראוהו מושך (שם שם ז ה). חמשה דברים נאמרו באש של מערכה רבוצת כארי וכו׳ (יומא כא:). הב״ע כגון שהיתה פרה רבוצה לפניו (נזיר י). היתה בהמת חבירו רבוצה בפני ע״א כיון ששחט בה סימן אחד אסרה (ע״ז כז.). כל שרבוצה ונראית חסרה (נבלה) (רבא, חול׳ כא.). בנוהג שבעולם בהמה זו מהלכת רבוצה והולד נתון בחוך מעיה כמין שק (ר׳ אבא בר כהנא, מד״ר ויקר׳ יד) רמ״ח איברים יש בו באדם מהן רבוצין מהן זקופין (ר׳ יוסי בן זמרא, שם שם טז). ויסב אלהים את העם דרך המדבר, מהו ויסב, שהרביצם כדרכי המלכים, רבוצין על מטותיהם וכו׳ (שם במדי׳ א). בהמות בהררי אלף וכו׳ בהמה אחת היא רבוצה על אלף הרים (ר׳ יוחנן, שם שם כא). הבהמה הזו מהלכת והולד רבוץ בתוך מעיה (תנחו׳ תזריע ה). — ובספה״א: גוי״ן גוי״ן מפני מה אחד רובץ ואחד זקוף ועומד, מפני שנבראת בו נשמה לבריות, שכל נשמה ונשמה פעם שהיא רובצת פעם שהיא זקופה (א״ב דר״ע ג). ראה פרעה הרשע בחלומו רחל רבוצה וילדה שה וכו׳ (מדה״ג, שמות א כב, הופמן, 12). ולהקדים לשלוח את חשבונות הסחורה לידי הקונים ולהראות לחשולחני אשר לו את התמורה הרובצת עליה (מרדכי אהרן גינצבורג, קרית ספר ה). — ואמר הפיטן: כמלך מכורבל במעיל בוץ, כנגיד בצבאו רבוץ (אמת מה נהדר, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. 186). — ואמר המשורר: גאון עשיר בלי צדק בעת תשחק לו והעולם ירנן ועם בכים יקונן מבכיתם וידוה באשר רבץ וקנן (ר״ש הנגיד, בן משלי ריז, ששון קמג). דבר נודע יביא אל רובץ בבית את מחסורו, הוא הדבר עצמו יוציא מידי חרוץ הון אוצרו (הוא, בן קהלת קיא, שם, רעב). ואתה תהפוך רצים לרבצים, תמור כלים בכלים תת לאצים (שלמה שרביט הזהב, לקוטי קדמוניות ב, 5, 8). — *רבוצי מכפלה, כנוי לאבות שנקברו במערת המכפלה, ואמר הפיטן: להזכר בו רבוצי מכפלה (משלם בר קלונימוס, מי יתנה, קרוב׳ יוה״כ). — *ורוֹבֵץ במשמ׳ מרביץ צאן, ואמר הפיטן: אנכי קונך מי יקלעך, אנכי רובצך מי ירדפך (ינאי, אנכי אומנך, קדושתא לשבת אנכי, זולאי, סיח).

—הפע׳, הִרְבִּיץ, מַרְבִּצִים, אַרְבִּיצֵם, תַּרְבִּיץ, יַרְבִּיצֵנִי, יַרְבִּצוּ, — השכיב את הצאן, העדר לנוח: לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור ולא יהל שם ערבי ורעים לא יַרְבִּצוּ שם (ישע׳ יג כ). עוד יהיה במקום הזה החרב וכו׳ נוה רעים מַרְבִּצִים צאן (ירמי׳ לג יב). אני ארעה צאני ואני אַרְבִּיצֵם (יחזק׳ לד יח). הגידה לו שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תַּרְבִּיץ בצהרים (שה״ש א ז). — ובתמונת הצאן, הִרְבִּיץ האל הרועה את האדם: יי׳ רעי לא אחסר בנאות דשא יַרְבִּיצֵנִי על מי מנחות ינהלני (תהל׳ כג א–ב).

ג) ובין אם לא תקבל אותו, אתה, עובד האדמה, לַפֶּתַח חַטָּ (= חַטָּה) אַתָּ רֹבֵץ, ממנה אתה כפקיד שבידו לפתח בר (עמ׳ ח ה) ולהשביר, ואליך תשוקתו של אחיך, אליך זקוק אחיך הרועה בשנת בצרת, ואז אתה תמשל בו.

השם רֹבֵץ, באשור׳ רָבִצ מצוי הוא לרב בתעודות בבליות קדומות במשמ׳ זו של פקיד ממנה על עיר או בנין, וכן הוא בא תכופות במכתבי עמרנא מא״י בשמוש זה.]

—ובתו"ם: איזו היא המראה, כל שמרביצו ופוקס את צוארו ונותן מים וכרשינין כאחד, ואיזו היא הלעטה, כל שמאכילו מעומד וכו' (תוספת' שבת יח ג). רועה שהרביץ צאנו אחר בית הכנסת וכו' (שם כ"ס ג ו). הרבִּיץ לה (לבהמה) ארי טבחוץ מהו (רמי בר חמא, ב"מ ל:). כדי שיגביהנה (את הבהמה) וירביצנה וישחטנה (בשם ר' יוסי בר' חנינא, חול' לב.). אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה, מה היו עושים להן, מרביצים אותן בפלטריות ומעבירין רדיא עליהם (מד"ר ברא' מא). אמר הבעל, הודיעו לי מהיכן הוא (רועה החוירים) מרביץ את בהמותיו (שם שמות כ). ויסב אלהים את העם דרך המדבר, מהו ויסב, שהרביצם כדרכי המלכים, רבוצין על מטותיהם (שם במד' א). נטלם (יוסף לבניו) ויצא לו לחוץ ונפל על פניו והרביצם על פניהם ומבקש רחמים (פסיק' רב', ביום השמיני, איש-שלום, יב.). — ובסהמ"א: כיצד תקנתה (של החלדה) ירביץ את הסכין על רחבו במקום שנחלדה בו ויוציאה מעט מעט (הזהיר, ויקרא, יג.). החור בתכלת שבצתם והשהם בפוך הרבצתם (ר"י הלוי, האסיף תרכ"ד, 151)[1].

— פעי', *רִבֵּץ, — כמו הִרְבִּיץ, השכיב[2]: שקע ורבץ אבנים יקרות בזהב בקירות הבית לתפארת ולנוי (מיוחס לרס"י, דהי"ב ג ו). — ואמר הפיטן: קים עלימו דבריך, רבצם בבית בחירך (אתה מלא רחמים, זולת זכור).

— הפע', *הִרְבִּיץ, — הִשְׁכִּיב, ואמר הפיטן: יוסף עיטר על שימשות שוהם טרם יורביץ תהום כדלי לארצו (לסנ"ג, בבכי גשו, קטע מעבודה, Elbog., Stud., 138).

ב. רָבַץ, קל לא נמצא.

— הפע', מַרְבִּיץ, — הִרְבִּיץ אבנים, צרף אותן, עשה אותן זכות ושקופות: הנה אנכי מַרְבִּיץ[3] בפוך אבניך ויסדתיך בספירים (ישע' נד יא).

[1] [ונוהג בשפת ההמון הרביץ לו, הרביץ בו מכות, כתרגום של בטויים בלשונות אחרות.]

[2] [ע"פ הבנה זו בכתוב, עי' בהערה שאחר זו.]

[3] [הקדמונים גזרו את המלה מן א. רבץ, והחדשים, שהתקשו בשמוש המלה כאן, הציעו קריאות שונות, כגון אדניך במק' אבניך, או מרביד, משבץ, משביץ במק' מרביץ, וכן רשם המחבר בסימן שאלה בשולי התנ"ך שלו: משביץ?

ואולם כנראה לפנינו פעל רבץ אחר, המקביל לע־בי רוּבַּצ[a] במשמ' טהר וצרף כסף, וממנו רובּאצ[b] כסף טהור, וצ"ל: אנכי מרביץ, ז"א מזקק ומטהר, כפוך (במק' בפוך) אבניך, אבני הבנין שלך. ואולי קרוב לשמוש הפעל הזה רמץ, הבא בארמ' בתרג' של שבץ בעברי' כגון משבצות זהב בת"א (שמות כח יא ועוד): מְרַמְּצָן דדהב.]

ג. רָבַץ, פ"ע, רֹבֶצֶת, — שָׁטַף ונזל, בכנוי התהום השופעת, fliessen, strömen; couler; to flow, stream: ברכת שמים מעל ברכת תהום רֹבֶצֶת[1] תחת ברכת שדים ורחם (ברא' מט כה). מברכת יי' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רֹבֶצֶת תחת (דבר' לג יג).

— פעי', *רִבֵּץ, — רִבֵּץ מים, במים או (ב)משקים אחרים על שדה, על צמחים או בחדר, הזיל והזה אותם, וגם בלי משא, כבד ורבץ לפני אדם, sprengen, ausgiessen; répandre, verser; to sprinkle, water: המגפף והמנשק והמכבד והמרבץ והמרחיץ וכו' עובר בלא תעשה (סנה' ז ו). נאמן עם הארץ לומר כבשין אילו כבשתים בטהרה ולא ריבצתי עליהם את המשקין (תוספת' ע"ז ד יא). שום בעל בכי טמא מפני שמרבצין עליו במים ואחר כך קולעין אותו (תלמיד בן קוינא, שם מכשיר' ג ג). המרבץ אלינתית בתוך ביתו אינו צריך לברך (רב, ירוש' ברכ' ו ו). מים שנתגלו לא ירבץ בהן בתוך ביתו ולא ישפכם ברשות הרבים וכו' (שם תרומ' ח ה). מרבצין[2]

[1] [מפרשים ומלונים מבינים תאר זה של התהום מן א. רבץ, וכן גם וולג', כאלו בתמונת חיה רובצת למטה, אבל מן הקדמונים היו שעמדו על קשר התאר הזה של התהום עם ב. רבץ במשמ' נזל ושפע, כדברי הספרי (דבר' שנג): ומתהום רובצת תחת, מלמד שהיתה מרובצת במים. וכן יוצא מן השבעים לדברים לג יג: ἀβύσσου πηγῶν κατώθεν, תהום מעינות תחת, ומת"א: וממבועי עינון ותהומין דנגדן ממעמקי ארעא מלרע, שהכירו כי אין הברכה הנזכרת בכתוב אלא בשפע מים. ולפנינו בלי ספק כנוי עתיק לתהום השופעת, כדוגמת כנויי אלים ואלות בתעודות מאוגרית.]

[2] [כך גם בירוש' מו"ק א ג, אבל במשנה (שביע' ב י), ואף במדב"ם: מרביצין.]

[a] روبص [b] روباص

בעפר לבן (ר' שמעון, ירוש' שביע' ב י). ויברך יי' את עובד אדום הגתי בעבור ארון האלהים, והלא דברים קל וחומר, ומה ארון שלא אכל ושתה אלא כבד ורבץ לפניו כך, המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילהו ומשקהו ומהנהו מנכסיו עאכ"ו (ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי, ברכ' סג:). מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר' עקיבא שחלה וכו' ובשביל שכיבדו וריבצו לפניו חיה (נדרי' מ.). ורִבֵּץ האל או הענן טל: וכן מצינו שהיו ישראל עומדין לפני הר סיני וכו' אמר להן הקב"ה לענני כבוד רבצו טל לפני בני וכו' והקב"ה מרביץ לפניהם טללים וגשמים (תוספתי ערכי א י). — ורִבֵּץ בית או חדר, רבץ בתוכו מים, ואף בלי משא מפרש: המרבץ את ביתו ונתן בו חטים וטננו, אם מחמת המים בכי יותן (מכשיר' ג ד). המרבץ את גרנו אינו חושש שמא נתן בה חטים וטננו (שם שם ה). אשת פיקחת מדיחת כוס כאן קערה כאן תמחוי כאן ונמצאת מרבצת את ביתה בשבת (ר' מייא בר' אסי, ירוש' שבת ג ז). מים שנתגלו הרי זה לא ישפכם ברה"ר וכו' ולא ירבץ בהן את הבית (ב"ק קטו:). כיבד וריבץ (את גגו) לאוצר מהו (אביי, ב"ב כ:). — ובהשאלה, רִבֵּץ תורה לתלמידים, הפיץ ולמד תורה: תורה כמותו פלפלת, תורה כמותו לא ריבצת (ב"מ פס:) יעבץ, שיעץ וריבץ תורה בישראל (תמורה טז.)[1]. — ובסהמ"א: שמענו מזו שתרביץ זה מותר לרבצו בחולו של מועד (הלכ' פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 132). כיבד בעל הבית ורבץ עליותו (רמב"ם, שבכים ט יג). זכה יתרו שיצאו מבניו מרבצין גדולי תורה בישראל (מדה"ג שמות יח כז, הופמן, 200). — ואמר המשורר: ועל הרב אשר למד ורבץ דת יהודיות (ר"ם הנגיד, הנמות, בן תהלים יא, ששון, יג). — °ורִבֵּץ תינוקות לפניו, לִמד אותם, ואמר הפיטן: בן קיש חקיש דלתות בית הספר ויכס שק וישב על האפר, רבץ תינוקות לפניו שלשת ימים צמים ומכפנים בקול יעקב לחלוש ידי עז פנים (מנחם בן מכיר, אדם בקום, סלימ' תענ' אסתר).

[1]) [בפסיק' רב' (ציוס כלות, איש-שלום, כב.) כתוב: הלך משה והיה מרבץ ראשו במשכן, ע"כ, אך ט"ס היא במק' והיה מרכין ראשו, עי' בהערת מא"ש שם.]

— פעי, *רֻבַּץ, — מְרֻבָּץ במים, במעינות, בדם, שרבצו אותו: ומתהום רובצת תחת, מלמד שהיתה מרובצת במעינות (ספרי דבר' שנג). היה (ירמיה) הולך ורואה את השביל מלא דם והארץ מרובצת בדם הרוגיה מכאן ומכאן (פסיק' רב', ויהי בעת שסרחה, איש-שלום, קלא:). — ובסהמ"א: אין מכניסין פועלין בשדה לקוצרה כשהיא מטופחת ומרובצת ממים (ר"י בן מלכי צדק, פאה ה ג).

— הפעי, *הִרְבִּיץ, — כמו פִּע': ומרביצין[1]) בעפר לבן (ר' שמעון, שביע' ב י). המרביץ את שדהו עד שלא נכנסו עניים לתוכו אם היה הזקו מרובה על של עניים מותר (תוספתי פאה ג כ). מים מגולין וכו' לא ירביץ[2]) בהן את הבית (שם תרומ' ז יד). מרביצין שדה בערב שביעית כדי שתעלה ירקות בשביעית (שם שביע' ב א). והמכבד והמרביץ[3]) וכו' בשבת חייב חטאת (שם שבת ט יג). מרביצין מים על גבי פשתן מפני העקרב (שם מו"ק א ו). ולא ירביץ חנוני בחנותו יין ושמן מפני שגונב דעת הבריות (שם ב"מ ג כז). אבל המגפף והמנשק, המכביד והמרביץ[4]) והמלביש והמנעיל והמעטף הרי אילו באזהרה (שם סנה' י ג). תגבים והקופרין מן הפתח ומן האוצר ומן הספינה הרי אילו מותרין ואם היו נמכרין בסלילה לפני תנוני הרי אילו אסורין מפני שמרביצין עליהן יין כדי שיהו יפין למראית העין (שם ע"ז ד יב). המרביץ את ביתו במים טמאין ונתן בו שובלין וטננו, אם יש עליהם משקה טופח הרי זה בכי יותן (שם מכשיר' ב ג). ומרביצים שדהו (של האבל) משתגיע עונת המים שלו (רב ששת בריה דרב אידי, מו"ק יא:) מכבדין ומרביצין בבית האבל (ת"ר, שם כז.). למלך בשר ודם שנכנס למדינה מכבדין אותה ומרביצין אותה ומעטרין אותה (מד"ר שמות כט). (אדם שנכנסה בו רוח תזזית) מביאין

[1]) [במשנה שבירושלמי: מרבצין, אך במדב"ם: מרביצין.]

[2]) [נ"א ירבוץ. אמנם אפשר לנקד כאן: יְרַבֵּץ.]

[3]) [ואולי פִּעי.]

[4]) [אמנם במשנה סנה' ז ז, בפִּע': המכבד והמרבץ, ואולי יש לקרא כך גם כאן. והוא הדין לגבי כמה מקומות אחרים.]

עיקרין ומעשנין תחתיו ומרביצין עליה מים והיא בורחת (שם במד' יט). — והִרְבִּיץ השור גללים, הטיל גללים: ראשו (של הפר) לדרום ופניו למערב וכו' שמא ירביץ גללים (יומא לו.). מאי רבץ, שהרביץ גללים ונטנפו כליו של בעל הבית (רב פסח, ב"ק מח.). — ובסהמ"א: בתי כנסיות ובתי מדרשות נוהגין בהן כבוד ומכבדים אותן ומרביצין אותן (רמב"ם, תפלה, יא ה). — *והִרְבִּיץ תורה, כמו רִבֵּץ תורה, הפיץ אותה: ומה תבור וכרמל שלא באו אלא לפי שעה ללמוד תורה נקבעים בארץ ישראל, בתי כנסיות ובתי מדרשות שקורין ומרביצין בהן תורה עאכ"ו (מגי' כט.). — ובסהמ"א: הרביץ תורת בישראל ומרביצי תורה כן קראו בעלי ישיבה שיש להם תלמידים רבים בתלמוד ותמהתי איך לקחו זה הלשון ועל הרוב אינו בא רק על בעלי חיים שאינם מדברים ובפרט בספרד היו נוהגין לקרא אותם מרביצי תורה ולשאר הרבנים היו קוראים חכמים סתם (ר"א בחור, תשבי, רבץ).

— התפ', *הִתְרַבֵּץ, — כמו פעי: הרוצה לרבץ את ביתו בשבת מביא עריבה מלאה מים ורוחץ פניו בזוית זו, ידיו בזוית זו, רגליו בזוית זו ונמצא הבית מתרבץ מאליו (שבת לה.). — ובסהמ"א: וכשירד יורה בחשון וכסליו והשדה מתרבצת ותתיבש בטבת חורשין אותה וזורעין אותה (ערוך ערך תרבץ). תרביצא, ראשית הושט, ומשקה, וחצר, ומקום שנתרבץ במים (למח דוד, תרבילא, נכריות, רלה.).

— נפע', *נִרְבַּץ, — נרטב: ואין ירק מצליח אלא בקרקע נרבצת, בארץ לחה (כס"י, ב"מ קו:, ד"ס איקתכר).

רֵבֶץ, ס"ז, כנ' רִבְצָה, רְבָצִים, — מקום שרובצים בו בעלי חיים, Lagerstätte; campement; resting place: בנוה תנים רִבְצָהּ [1]) חציר לקנה וגמא (ישע' לה ז). והיה השרון לנוה צאן ועמק עכור לְרֵבֶץ בקר (שם סה י). צאן אבדות היה עמי רעיהם התעום הרים שובבום מהר אל גבעה הלכו שכחו רִבְצָם (ירמי' נ ו). —ואמר המשורר: והקו לכל פנה ענה, הלא הוא

[1]) [אלה דברי מנחת שי: כתב רש"י שם דבר הוא כמו מרביץ שהרי אינו מפיק ה"א עכ"ל, ובספרים שלנו הה"א במפיק וכו'.]

מעון רבצי (ר' יהודה הלוי, ידידי, שירי תימן, 29)

˚רֶבֶץ, ס"ז, — רִפּוּץ מים, זִלּוּף. ואמר הפיטן: אדון השקיפה ממעון קדשך מן השמים רעיך לנהל ברבץ כעל מבועי מים (ר"א קליר, תכנס לארץ, תפלת גשם).

רִבְצָה, עי' רֵבֶץ.

***רַבְצָל** [1]), רובצל, ס"ז, — מין כיס עור קטן של בַּשָׂמִים וכדו': אף הרבצל [2]) והמזודה כל שהן הרי אלו טמאין מדרס (ר' יהודה, כלים כ א).

***רַבְצָן**, ס"ז, נק' רַבְצָנִית, — שדרכו לרבץ על כרעיו ורגליו: רובץ (תחת משאו) ולא רבצן (מכי' משפ' דכספא כ). המוכר פרה לחבירו על מנת שיש בה מומין ואמר לו נגחנית היא נשכנית היא בעטנית היא רבצנית היא, היה בה מום אחר וסנפו עם המומין הרי זה מקח טעות (תוספת' ב"ב ד ו). — ובסהמ"א: במקום שאינו חייב לפרוק כגון בחמור שהוא רבצן וכו' שפטור מצד פריקה חייב משום צער בעלי חיים (טור חו"מ רעב).

רבק [3]), ממנו מַרְבֵּק, ˚רַבַק, ˚רָבֵק, *רִבְקָה.

[1]) [אלה דברי הגאון בפרושו (פרוש הגאונים, אפשטין, 54): הרבצל, א' די רובצל פ' כמין חומת קטן ביותר שיש לאילו הבשמים ליתן בו בשמים, ע"כ. והרמב"ם (דרנבורג, 170) פרש, וז"ל: והחמת אלקרבה, ומיזדה ועא ג'לד יג'על פיה אלמסאפרון אלזאד וכו' ורובצל מן חד'א אלנוע איצ'א, ע"כ, ובעבר': והחמת הנוד, ומיזדה שק של עור אשר ישימו בו הולכי דרכים את צידתן וכו' ורובצל גם כן מזה המין, ע"כ. ואין צורת המלה ברורה, ואפשר שלפנינו שבוש של מלה לא עברית. ורב הדמין לרומי capsula (צורת הקטנה של capsa, שממנה קופסה ואף קפצה) שהיתה מתאימה במשמעותה. ואפשר שצ"ל קבצל וקראו רו(בצל) במקום ק, הואיל וראו את הקו השמאלי של ק כאות ו.]

[2]) [במשנ' מנק' ליוורנו: הרִבְצָל, ובכ"י מנק' בודלי: רִבְצֵל, ובקצת דפוס' רובצל, וכן בספר המליצה, הוצ' בכר, 42.]

[3]) [משרש זה גם השם הפרטי רִבְקָה, כנראה במשמ' עגל מַרְבֵּק. ועי' בהערות הבאות.]

רָבַק, ביני' פָּעוּ', רָבוּק — קָשׁוּר בחבל [1]), ואמר הפיטן: מפונקים ו ר ב ו ק י ם ועזוקים משולים ברגבים מתוקים (נחמיה בן שלמה הנביא, עבודת יוה״כ, ידיעות מכון שוקן ד, רלז).

רָבֵק, ת״ז, נק' רְבֵקָה, — קשור ומתפטם במרבק [2]), ואמר הפיטן: הנה תאות נפשי אשר ברוח תחנונים הופקה, ועתה למאכלת מסורה כעגלה דשה ו ר ב ק ה (אמונה אומן, סליח' לו״ג, מחז' איטל' ב, כט.).

***רִבְקָה**, ש״נ, מ״ר רְבָקוֹת, — לולאת החבל שעל צואר בן הבקר או בני הבקר בעמדם ברפת, וגם קְבֻצת בני בקר קשורים יחד בחבל [3]): ארבעה דיומדין וארבעה פשוטים גבהן עשרה טפחים ורחבן ששה ועבין כל שהוא וביניהן כמלא שתי ר ב ק ו ת של שלש בקר (ר' מאיר. עירוב' ב א). וכמה יהא ביניהם, כמלוא שתי ר ב ק ו ת שהן של שלש שלוש בקר [4]) וישנן בעשר אמות (הוא, תוספת' שם ב ב). הכניסה (את הפרה) ל ר ב ק ה ודשה עם אמה כשרה, ואם בשביל שתניק ותדוש פסולה (שם פרה ב ג). ר ב ק ה נכנסת ו ר ב ק ה יוצאת (עירוב' יט.). —ובסהמ״א: דיכולין לעבור בה (במבוי) שתי ר ב ק ו ת של ארבעה בקר כשפוגעות זו בזו אחת נכנסת ואחת יוצאת דהוי ניחא תשמישתה (הלבוש או״ח שמה ע). — ואמר הפיטן: נפשי בך דבקה כיונק נכנס ל ר ב ק ה [5]) (אפרים בר יצחק, אלהי בך אחבק, זולת שבת ד אחס״פ). עגלה המלמדה, הכניסה ל ר ב ק ה [1]) (יה אשר גאה, ערבי' לו״כ, מחז' איטל' ב, עה.).

***רִבְרֵב** [2]), לא נמצא כך בתו״מ.

— התפ', *הִתְרַבְרֵב, — השתרר התגדל והתגאה, grosstun; se donner des airs, se vanter; to talk big, swagger: כי תשתרר עלינו גם השתרר, על מה את מ ת ר ב ר ב עלינו, מה טובה עשית לנו (מד״ר במד' יח). — ובסהמ״א: זהו ת' רבתי ש ת ת ר ב ר ב להתמלא במילוי לשון תאיבה ותאוה (פענח רזא עה״ת, אמסע', ק:, שופטים). כי הת' רבתי הוא רמז ש ת ת ר ב ר ב ותיכתב במילואה בשלימות (שם שם). — ואמר הפיטן: וזלזול עיר הנדחת לשומה תל עולם לדור ודור תחרב, חזקו ידיכם לנקום בנקמת דם ברית על שניהם לבדם ת ת ר ב ר ב (ר' יצחק בר ראובן, איסרה אחכם, אזהרות, יט.).

— פעי', רִבְרֵב, — רִבְרֵב את פלוני, נתן לו תאר רַב, רַבִּי או רַבָּן: והדורות הראשונים שהיו גדולים מאד לא היו צריכים ל ר ב ר ב ם לא ברבן ולא ברבי ולא ברב (ערוך ערך אביי). ובנביאים היו חשובין וכו' ואין מ ר ב ר ב י ן אותן עם הזכרת שמותיהן (שם שם).

רַבְרְבָן [3]), ת״ז, — גדול, ואמר הפיטן: צרות רעות ונחש ועקרב ר ב ר ב ן [4]), צמאון וחסר כל משנה הדרבן (שלמה הבבלי, אמרנו נגזרנו, סליחי ה עשי״ת). ופום ממלל ר ב ר ב נ י ם היה לאבני דומים (שלמה בן יוסף הכהן, ה' ידין עמים, AJSL XXII, עמ' 163).

רַבְרְבָנוּת [5]), ש״נ, — גדלות ורְפוּנוּת: ואלו הן ה' עולמות, עולם הנורני, עולם ה ר ב ר ב נ ו ת, עולם המדע, עולם היצירה, עולם

---

1) [עי' בהערה לקמן.]

2) [הפיטן יצר צרוף זה, כעגלה דשה ורְבֵקָה, עפ״י ת״י המתרגם בעגלה: רבקא, ועי' בהערה שאחר זו.]

3) [משמ' זו של המלה יוצאת משמוש הפעל רַבַק a), שֵׁם לולאת חבל על צואר הבהמה, ושם העצם רִבְק a), לולאת חבל על צואר הבהמה, בערב', וכעין זה פרש רש״י (פסח' כו.): קופלא (copula) בלעז שקושרין ד' פרות ביחד, ע״כ. וכן בארמ' שבתרגומ' ריבקא.]

4) [כך צ״ל וכך בכ״י ודפוס ראשון; בחוצ' צוק״מ: בקש.]

5) [עפ״י תוספת' פרה ב ג, עי' לעיל. בסדורים מנק': לְרֵבְקָה, לְרִבְקָה, אך בפיוטי ר' אפרים ב״ר יצחק (הולי' הברמן, ידיעות מכון שוקן ד, קלח): לְרִבְקָה.]

a) رَبَقَ

---

1) [מנקי' לְרִבְקָה.]

2) [מן הארמ' שבתו״מ.]

3) [עפ״י הארמ', שאמנם רַבְרְבָנִים בא בה כמ״ר של רברב, עי' דברי ע. לֵוִי בספר היובל של ד. הופמן, עמ' 135.]

4) [בהשפעת הכתוב: וארבע חיון רַבְרְבָן (דני' ז ג), ואמנם שם זו צורת מ״ר נק'.]

5) [עפ״י רברבנותא בארמ' שבתו״מ.]

הנפש (פרוש המיוחס לרסע"ג לס' יצירה א יב, ורפה, לד.). והמעלה השנית הקול הנשמע למשה רבינו מבין הכרובים ולמלאכים בשליחותם ולכל ישראל בסיני, ואנשי המחקר קורין אותו עולם הרברבנות[1] (ראב"ח הנשיא, מגלת המגלה, 22).

רבש"ע, — ר"ת: רבונו של עולם: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך וכו' (ר' אנחו, ערכ' י:).

רַפַּת, רַפָּתִי, עי' א. רַב.

רגב

רגב[2], ממנו רֶגֶב[3], *רַגְבוּת, *רְגוּבָה, *רְגִיב.

רֶגֶב[4], ש"ז, רק מ"ר, רְגָבִים, רִגְבֵי, — נוזלים, רטיבות, Feuchtigkeit; humidité; moisture: מתקו לו

---

1) [נ"א: הדברנות.]

2) [עי' בהערה לערך רֶגֶב.]

3) [משרש זה גם כנראה שם החבל אַרְגֹּב, עי' בהערה הבאה.]

4) [המתרגמים הקדומים הבינו מלה זו כלשון אבנים קטנות או צרורות עפר, χάλικες, גרגשתא (glareis, glebae), וכן רב המפרשים, ולפי זה השמוש בסהמ"א. יוצא מכלל זה ריב"ג (שדבריו לא הובאו בשלמות ובדיוק בתרגום העברי), האומר: הם (בערב') אל רגאב בגימל, והיחידה רַגְבַה בקבוץ הריש ושוא בגימל, והוא מתאור הנחלים, העמוק בבטן הנחלים שהמים מתאספים בו, ע"כ; ואין דברי ראב"ע בפרושו (איוב כא לג) אלא תמצית דברי ריב"ג: בלשון ישמעאל מקום חפירות הנחל (ז"א עמק הנחל) והוא קרוב בעבור רגבים ידובקו, ע"כ; ועי' גם רד"ק (שרשים, רגב): פירש בהם רבי יונה המקומות אשר בעמקים הסמוכים לנחל ועומדים בהם המים, ואחרים פרשו מגרפות העפר או חלקי הנחל, ע"כ. ועל הוראת כזו במשמ' מקוה מים, נוזלים ורטיבות, מורה שמוש המלה רגבא בסור' בהוראה רטיבות ובֹץ שבבור המים, ואלה דברי בר־בהלול במלונו (הוצאת דובל, כרך ב, עמ' 1869): רגבא, טין אלביר, ע"כ; ובעבר': טיט הבאר, הבור. ומעין זה משמ' רגביה בארמ' שבתו"מ: ונרוץ הגלגל אל הבור וכו', כאילין רגבייה דטבריה, הא מה דאת אמר מתקו לו רגבי נחל (מד"ר קהל', עד אשר לא ירחק). כי ענין הכתוב באיוי' כא לג בא כהמשך לתמונת הצמח השתול על פלגי מים „והוא על גדיש ישקד", ואין מתק אלא לשון יניקה או הנקה, והכונה: נוזלי הנחל מיניקים אותו.

רִגְבֵי נחל ואחריו כל אדם ימשוך ולפניו אין מספר (איו' כא לג). בצקת עפר למוצק וּרְגָבִים ידבקו (שם לח לח). — ובסהמ"א, במשמ' גוש עפר, צרור אדמה[1], אף במ"י, Erdscholle; motte (de terre); clod: והתבונן במקרא כחפוש על הכסף ברגבי ההרים וכהופיע מטמוני נסתרים (רבי בן רב הקראי, פירוש עשרת הדברים, לקו"ק, נספח', 9). אזרעם ברגבי עפר ואמטיר עלימו מימי עפעפי (מנחם בן סרוק, אדוני בן אדוני, אגרת אל רב חסדאי, תשו' תלמידי מנחם, XXVI). שמא יהו שם רגבים ויכתישם (רש"י, ביצה ח:, ד"ה דלמא). לפי שרגבים מדובקים מעכבות את החריש (תשו' רש"י, קבול' קונטרס', ב). וזכני לשחר דבירך השמם והחרב ולרצות אבניו ועפרותיו ורגבי חרבותיו ותבנה שוממותיו (רשב"ג, סוף כתר מלכות). שנטל רגב מן האדמה וחקק בה בלא גיבול (המאירי למס' יומא א א). לא יטלטל אדם רגב אדמה לקנח בו מפני שאינה ראויה לקינוח (הלבוש, או"ח שיב ד). — ואמר הפיטן: עד לא מצוקי רגב שתית סוכו וטרם מתיחת אהילת סכוכו, מאז ועד עתה בשלם סוכו (ר"א קליר, עד לא מלוקי, קרוב' א סוכ'). זנחנו ונחשבנו עם יורדי רגב ויחי לאבל כנור ושיר ועגב (שלמה הבבלי, חסוב תרחמנו, סליח' לוס גדליה). וכרו יום כי יבוצע ורגבי נחל ימצע כי קצר המצע (ר' יצחק בר אהרן, שהדתי מיולדי, או"ב ב, קסט). קום התהלך לרחבה ובין כי אדמה ורגבה כסותך אשר תכסה בה (את פני מבין לפני, סליח' שחרי לו"כ, מחזי איטלי ב, קז.). תולה ארץ על בלימה ומדביק רגבים (מנחם ברי מכיר, אל אל שדי, יוצ' שבת נחמו). — ואמר המשורר: קנינך דבוק רגבים ואדים ועבים (רי"ל גורדון, קניניך, שעה"ם 19). ויעתיק כל אנוש מתענוגו לעי מדבר וישכינם רגביו (לקו"ק, סג). ושכבת טל התעל עוד ואנשי תעלה שכבו תחת רגבים, ואם ישקו נשיאי על רגבים ועלו על נשיאי עם עשבים

וגם בפס' לח לח הכונה: כשיצק האל נוזלים ועשה אותם לעפר מוצק, ונוזלים (רגבים) אלו נדבקו יחד כחמר קשה.

ונראה שגם אַרְגֹּב פרושו נחל או באר, שעל פיהם נקרא חבל הארץ.]

1) [לפי הבנה זו במקרא, עי' בהערה הקודמת.]

(ר"ש הנגיד, היש גשם, בן תהלים כז, שמון לח). והמתיק לי עדי מות שנותי והמתיק לי בתוך קברי **ר ג ב י ם** (הוא, שמואל קדמה, שם לא, קד). שוקד גדיש **ו ר ג ב** חובש, שוכן גוש ורמה לובש (רשב"ג, אדני מה אדם, סעס"ם 51). **ר ג ב י ם** יבלו שרשיו ופריו, ראיו יאמרו איו (שם שם). הלא את אבניך אחונן ואשקם וטעם **ר ג ב י ך** לי מדבש יערב (ר"י הלוי, יפה נוף, סעס"ם 95). ושם הכרובים ולוחות כתובים בעד **ה ר ג ב י ם** ובמקום סתרים (הוא, היוכלו פגרים, שם 96). תידעו חרמעות מִי שפכם ודרשו הלבבות מי הפכם, הפכם בוא מאורם תוך **ר ג ב י ם**, ולא ידעו **ר ג ב י ם** מה בתוכם (הוא, הידעו הדמעות, בסוף כ"י פירוש רלב"ע על אסתר בבית"ם ועיקן; דיואן ר"י הלוי ג, 115). שיר החיו מופתיו מתי ששוני, ונפשי העלו מעפר **ר ג ב י** קברתי (יהודה בן גיאת, מבין עפאים, סעס"ם 125). נשמת חיים **ו ר ג ב** עפר הרכבת, נפש משכלת בא קשור קשרת (ר"ד מפריזנהויזן, שיר ברא"ש הספר מוקדות הבל). עוד אגלי מספר על גדיש ידמעו לרטיב **ר ג ב י** עפר חתו עלינו (יל"ג, הוי אח, שירי יל"ג א, 154). חמרי יכת **ו ר ג ב י ו** יתפרדו (שם שם, 156).

*רַגְבוּת, ש"נ, — תכונת העפר שברגבים: ומהם מי שאומר שהוא (היסוד) רוח ובשידק מעצמו וירפה חזר אש ובאשר ירבה ויתגסם חוזר מים וכשתהיה בתכלית **ה ר ג ב ו ת** וחזר לארץ (ספר היסודות לר"י הישראלי, תחלת חלק א).

רגג [1], ממנו *רָגַג, *רֶגֶג, *רִגּוּג, *רִגָּיוֹן.

*רָגַג [2], פ"ע, — נכסף, התגעגע. begehren, sich sehnen; désirer; to desire, long ואמר הפיטן: באין הטאת נוהגת ולא עולות מצדיקים, לבד בך **ר ו ג ג ת**

1) [מן הארמ' שבתו"מ ובתרגומים, וכן בא רג, במשמ' חמד, התאוה בסור', ובערב' בא רגּ a) במשמ' התרגש, רעד. אך בנראה לא הכר שרש זה אף בעברי שבמקרא, ונקרא במקומו רנג, עי' רָגַג, רִגּוּג, הערות.]

2) [כנראה בא פעל זה אף במקרא, כי במקו': לבי ובשרי יְרַנְּנוּ אל אל חי (תהל' פד ג) מסתברת הקריאה **י ר ג ג ו**, כלו' יכספו ויתגעגעו; השוה: צמאה לך נפשי כמה לך בשרי (שם סג ג).

a) رجّ

קדשת שמך להקים (בנימין בן אברהם, ברוך אלהי עליון, ערבית ליל לו"כ, מחז' איטל' ב, עה.). — ובינ' פָּעוּ', רָגוּג, נֶחְמָד, ואמר הפיטן: ישמחו ברוכים בשמחת תורה, גאולים דרושים הדורים וכו' קדושים **ר ג ו ג י ם** שלימים תמימים (מחז' ויטרי, 460).

—פעי', *רִגֵּג, בינ' מְרֻגָּג, — נחמד: קול יוסף עבדך זמר זה נבזה או נחמד **ו מ ר ג ג** להיות בוחן אם יש בו חק אם לא עלה על גג (יוסף בן יהודה זאבק, ניב שפתים, כ"י Jews College, לונדון).

*רֶגֶג, ש"ז, — כסיפה, געגועים, Sehnsucht; desir; longing, ואמר הפיטן: **ב ר ג ג** נכספה נפשי חצרותיו להרשה (מאיר בר יצחק, אדיר וכאה, יוצ' שבת אחר שבועי).

*רְגוּבָה [1], ש"נ, — עפר, אדמה, Erde; terre; land, ואמר הפיטן: אז מאז מקדם הקדמת תשובה, בטרם חמתחת ערץ ויסודי **ר ג ו ב ה** (בנימין בן זרח, סליח' לוס גדליה).

*רגה [2], ממנו *רִגָּיוֹן.

*רִגּוּג [3], ש"ז, — תאוה, חמדה, כסיפה וגעגועים, כמו רֶגֶג, ואמר הפיטן: תחנוני אזון אומני מחוללי ופדגוגי, לך גלוי צפוי תאב **ר ג ו ג י** (אליה בר שמעיה, אליה ביער, סליח' ב עשי"ת). יזהירו **ר ג ו ג י** מצות שבת ומועד עדי עד (יוסבי קלוס, מעריב סבת חוה"מ סכות, מחז' ויטרי, 580).

*רָגוֹל [4] או רָגוּל, ת"ז, — גמל רָגוֹל, גמל שרגלו

1) [אולי בעיקר בינ' פָּעוּ' מן רָגַב, שאמנם אינו נמצא בצורה אחרת.]

2) [עי' רִגָּיוֹן, הערה.]

3) [צורה זו, המצויה מאד בארמ', כגון מאני דריגוגין בתרג' של כלי חמדות (דה"ב כ כה), היתה גם במקרא, כי במקום כנף רְנָנִים נעלסה (איוב לט יג) הכונה: כנף רְגָגִים נעלסה, כלו' כנף חמדה אהובה, והשוה כנגוד: כנף שקוצים (דני' ט כז).]

4) [עפ"י הארמ' רגולא הבאה בתרגומים הארמיים במקום עָקֹד, כגון (עֲקֻדִּים, ברא' ל לט) ת"א: רגולין; ת"י: רגולין דסימנא בריגליהון וכן בא אף בערב' לא

האחת קשורה בזרועו [1]): לא יצא הגמל במטוטלת לא עקוד ולא רגול (שבת ה ג). רגול שלא יכוף ידו אחת ורגלו אחת ויקשרנו (תוספת׳ שם ד ג). עקוד בידו אחת, רגול בשתי רגליו (ירושׁ׳ שם ה ב). עקוד עקידת יד ורגל כיצחק בן אברהם, רגול שלא יכוף ידו על גבי זרועו ויקשור (ר׳ יהודה, בבלי שם נד.). — ובסהמ״א: לא תצא שום בהמה לא עקוד ולא רגול וכו׳ ורגול דהיינו שקושר אחת מרגליה כלפי מעלה שלא תלך אלא על ג׳ רגלים (הלבוש, או״ח שה יד).

א. *רְגּוּל, ש״ז, —שה״פ מן רִגֵּל, רִגֵּל, פְּעֻלַּת הַמְרַגֵּל התר את הארץ לראות את ערותה: בימים אשר ישבתם, ברגול הארץ (רמב״ע, דבר׳ א מו). ואיך יעלה על הדעת שנבוא כלנו להכנס בסכנה עצומה ברגול הארץ (ר״י אברבנאל, בראש׳, מקץ, וירא יוסף את אחיו). — ובמשמ׳ מעשה ההולך רכיל, רכילות: אם היה הענין לכת שם בלצנות וברגול ובהעלם ובגנב׳ הנני טוב (קלונימוס, בעלי חיים, יט.).

ב. *רְגּוּל, ש״ז,—תכונת הדבר הרגיל והמרגל, רְגִילוּת: יגיל בו (בהספר זכר רב) קונהו כמוצא שלל רב ברגול על לשונו אז יאמר יש לי רב (יואב מ״ץ דק״ק עאלאשין, שיר בראש ספר זכר רב, פקלוב תקנ״ח).

*רִגּוּן, ש״ז, — שה״פ מן רִגֵּן, מעשה הנִרְגָּן, תרעֹמת: ונרגן מפריד אלוף, וע״י ריגונו ותרעומתו מפריד ממנו אלופו של עולם (רש״י, משלי יז כז). [2])

רק רַגַּ׳ל a) במשמעי עָקַד, קשר את רגלי הבהמה, אלא גם (כמו עָקֹד בעברי) ארגּ׳ל וכנ׳ רג׳לי, רג׳ילא b) במשמ׳ בהמה שיש לה כתם לבן (כאלו קשירה) ברגליה, תרגייל c) במשמ׳ כתם לבן ברגלי הבהמה. ועל כן כנראה רָגוֹל הוא המבטא המקורי של המלה, ולא רָגוּל; ועי׳ בהערות לערכים רֶגֶל, רָגַל.]

[1]) [דברי ספר המליצה (ננכר, עמ׳ 74): רגול, שרגלו האחת קצרה, ע״כ. כנראה יסודם בט״ס במקו׳ קשורה.]

[2]) [בקטע כ״י מן הגני׳ מתלמיד חוי הבלכי (JQR 1901, עמ׳ 367) נדפס: במתג ורסן לבלום ולשם פה, פה היושבת בתוך האיפה, ככר עופרת להשליך אל

a) رجل b) أرجل، رجلي، رجلاً c) ترجيل

*רְגּוּשׁ, ש״ז, — שה״פ מן רגש, שָׁאוֹן, פעילות נרגשת: כל רגושן [1]) של רשעים ויגיען לריק (ר׳ אייבו, מדר׳ תהל׳ ב, בובר, יג). — ואמר הפיטן: וכראותו הריגתו צעק ברגושיו, אבי אבי רכב ישראל ופרשיו (אודך ה׳ כי אנפת בי, סליח׳ סתר׳ לו״כ, מחז׳ איטלי ב, קו.).

רגז [2]), ממנו *הַרְגָּזָה [3]), *הִתְרַגְּזוּת, רָגֵז, רַגָּז, רֹגֶז, רָגְזָה, *רַגְזָן, *רַגְזָנוּת, *רְגִיזָה [4]).

רָגַז, פ״ע, רָגְזָה, רָגְזוּ, רִגְזוּ, אֶרְגַּז, תִּרְגְּזִי, יִרְגַּז, תִּרְגַּז, תִּרְגְּזוּ, תִּרְגַּזְנָה, יִרְגְּזוּ, יִרְגָּזוּן, —א) חרד, רעד ופחד, zittern, bangen; trembler; craindre; to tremble, be afraid: וישלח (יוסף) את אחיו וילכו ויאמר אליהם אל תִּרְגְּזוּ [5]) בדרך (בראש׳ מה כד). שמעו עמים יִרְגָּזוּן חיל אחז ישבי פלשת (שמות יה יד). היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים תחת כל השמים אשר ישמעון שמעך וְרָגְזוּ וחלו מפניך (דבר׳ ב כה). ותהי חרדה במחנה

פיה ואל שפה, אשר למה למות יקרא בדופי רגופה, ע״כ. אך כנראה טעות המעתיק היא במקום חנופה, עפ״י לשון הכתוב: בפה חָנֵף (משלי יא ט), יצאה חֲנֻפָּה לכל הארץ (ירמיה כג יה).]

[1]) [בילקוט מכירי לתהל׳ ב ד מובא: רגושים.]

[2]) [גם בארמ׳ ובסור׳ במשמ׳ כעס וחרון אף, וכן בא בערב׳ רְגז a) במשמ׳ זו, בעוד שמשמ׳ השרש במקרא היא כלשון פחד ורעד ורתיעה מן המקום, ומעין זה השמוש בכתובות הכנעניות, ועי׳ בהערות שאחר זו. וקרוב לשרש זה רגש, עי׳ שם.]

[3]) [דגמה למלה זו מזכיר י. אבינרי, היכל רש״י, קה: הוא עצמו גרם לו הרגזתו שהביאם בעולם (רש״י, סכה נב:).]

[4]) [קשה לראות דרך לגזירת המלה אַרְגָּז משרש זה (עי׳ הערת המחבר, עמ׳ 380), ואפשר שהיא שאולה מלשון אחרת.]

[5]) [זהו פשוטו: אל תפחדו, כלשון אל תיראו וכדו׳. ואמנם אף השבעים והולג׳ תרגמו כלשון כעס ורגז, וכן ראב״ע. ות״א לא תתנצון אינו תרגום המלה אלא קצור של כל הדרש המובא בת״י: לא תתנצון על עיסק זבינתי דלמא ירגזון בכון עברי אורחא. ומעין זה בדרשת חז״ל המובאת ע״י רש״י: אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך.]

a) رجز

בשדה ובכל העם המצב והמשחית חרדו גם המה ותרגז הארץ ותהי לחרדת אלהים (ש"א יד ט). ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד (ש"ב ז י; וכעין זה דהי"א יז ט). וירגז [1]) המלך ויעל על עלית השער ויבך (שם יט א). ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו ויתגעשו כי חרה לו (שם כב ח; ועין זה תהל' יח ח). על כן חרה אף יי' בעמו ויט ידו עליו ויכהו וירגזו ההרים (ישעי' ה כה). שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך (שם יד ט). חרדו שאננות רגזה בטחות (שם לב יא). להודיע שמך לצריך מפניך גוים ירגזו (שם סד א). והיתה לי לשם ששון לתהלה ולתפארת לכל גויי הארץ אשר ישמעו את הטובה אשר אנכי עשה אותם ופחדו ורגזו [2]) על כל הטובה ועל כל השלום אשר אנכי עשה לה (ירמי' לג ט). יען אשר לא זכרתי את ימי נעוריך ותרגזי [3]) לי בכל אלה וגם אני הא דרכך בראש נתתי (יחזק' יו מג). תקעו שופר בציון והריעו בהר קדשי ירגזו כל ישבי הארץ כי בא יום יי' כי קרוב (יואל ב א). העל זאת לא תרגז הארץ ואבל כל יושב בה (עמו' ח ח). ילחכו עפר כנחש כזחלי ארץ ירגזו ממסגרתיהם אל יי' אלהינו יפחדו ויראו ממך (מיכ' ז יז). שמעתי ותרגז בטני לקול צללו שפתי יבוא רקב בעצמי ותחתי ארגז (חבק' ג יו). רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה (תהל' ד ה). קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ (שם עז יט). יי' מלך ירגזו עמים ישב כרובים תנוט הארץ (שם צט א). איש חכם נשפט את איש אויל ורגז ושחק ואין נחת [4]) (משלי כט ט). תחת שלוש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת (שם ל כא). — ובמשמ' קפץ וחרד לעשות דבר: כי כהר פרצים יקום יי' בעמק בגבעון ירגז לעשות מעשהו זר מעשהו (ישעי' כח כא).

[1]) [גם כאן משמ' הפעל היא בלשון חרדה.]

[2]) [הגוים הרואים זאת יפחדו, ואין להבין ירגזו בהוראה לטובה.]

[3]) [הכונה: ולא חרדת לי על אף כל אלה, ואין כאן פעל יוצא מן הקל, כדעת רד"ק, ואף לא לשון כעס ורגז.]

[4]) [הכונה: ורגז ופחד הכסיל ושחק החכם ואינו נחת.]

—ב) *ובמשמ' כעס, zürnen; être fâché; to be angry: רגזו עליו חשרים (על ירמיה) והכוהו ונתנוהו בבית האסורים (פסיק' רב', ויהי בעת ספרסת, קל.). — ובסהמ"א: ורגז יאחזני ואיך לא ארגז והנה העולם כארגז ומנעול ברזל עליו כח וכה ואני יושב בתוכו (ראב"ע, ערוגת החכמה ופרדס המזמה, כסנה ב, 57). וכשבא אל היבשה וראה את עצמו ערום ויחף הכיר שהשם רגז עליו וכי בא יום אידו (מעשה ירושלמי, זלוטניק, 48). כמו שאמר למעלה תרגז הארץ ורגזו הארץ הוא הרעש (רד"ק, עמוס ח ח). — ואמר הפיטן: וירא רבבה וירגז ורץ לרצצם (יניי, וירא אסונים, קרוב' במד', זולאי, ריג). פותר אשר עץ קללה, צבי ברכה ניכללה, קם שוכרו למולו בילילה, רוגז על אודות העלילה (סוף, אותות בדים, שם שם רעו). —וביני' פעו' *רגוז, ואמר הפיטן: קדור בכלימות, רגוז באימות (אדם איך ינקה, לסהכית לוס כפור, ממז' איטל' ב, קיב.).

—הפעי', הרגיז, הרגזתני, מרגיז, מרגיזי, ארגיז, —הרגיז את פלוני, לפלוני, החריד והרעיד אותו, aufschrecken; alarmer; to alarm: ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אתי (ש"א כח יט). גאלם חזק יי' צבאות שמו ריב יריב את ריבם למען הרגיע את הארץ והרגיז לישבי בבל (ירמי' נ לד). — ובהשאלה, הרגיז ארץ והרים: על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה בעברת יי' צבאות וביום חרון אפו (ישעי' יג יג). המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון (איוב ט ו). — ומרגיזי אל, מלאכים מחרידים שהאלהים שולח אותם להרגיז ולהחריד את האדם: ישליו אהלים לשדדים ובטחות למרגיזי אל לאשר הביא אלוה בידו [1]) (שם יב ו). — ובתו"מ במשמ' הכעים, erzürnen; fâcher; to make angry: לעולם ירגיז [2]) אדם יצר טוב על יצר הרע (ר"ש בן לקיש, ברכ' ה.). (השטן) יורד ומתעה ועולה ומרגיז ונוטל רשות

[1]) [אין הכונה: ישליו אהלים של שודדים המרגיזים (= המכעיסים) את האל, אלא: ישליו האהלים כבוא שודדים, ובטוחות כבוא מרגיזי אל המחרידים האלה אשר הביא אלוה בשבילו (בידו), ועי' בפרושו של טורטשינר.]

[2]) [דומה לזה: (מי) שעושה רצון יוצרו מכעים את יצרו (מד"כ רות, באסר תמותי).]

ונוטל נשמה (צ"ג טו.). למה הרגזתני וכו' א"ל לא היה לך להרגיז בוראך אלא עשיתני עבודה זרה וכו' (מד"ר ויקר' כו). — ובספה"א: שהחכם צריך לו שיהיה נוח בדיבורו ושלא יעשה בתוך דבריו תנועות משתנות ומרגיזות באיבריו ובידיו (ר' זרחיה מברצלונה, באור משלי, המסף שנה ג, 306). כי איככה אוכל וראיתי באבדן חמודותי בין אנשים מרגיזים[1]) יריעותי (שלמה בונפיד, הסולמוס בכבדי סארגוסה, קבץ על יד י"ד, כג). — ואמר הפיטן: ויצר לבו רע מנעוריו וכו' מרגיז כל איבריו (משלם בר קלונימוס, מי יתנה תוקף, סלוק יוה"כ). זעום מרגיזי אל, זרע אדום וישמעאל (אזון אנקתנו, ידיעות מכון שוקן ה, קעד). — ואמר המשורר: וזנה אחרי לבו ועיניו כמרגיזים ופנה אל רהבים (ר"ש הנגיד, ממשל קדמה, בן תהלים לח, ששון, סג).

—התפ', הִתְרַגֵּז, הִתְרַגֵּז,—חרד ופחד[2]): ושבתך וצאתך ובאך ידעתי ואת הִתְרַגֶּזְךָ אלי יען הִתְרַגֶּזְךָ אלי ושאננך עלה באזני ושמתי חחי באפך ומתגי בשפתיך (מ"ב יט כז—כח; ישע' לז כח—כט). — ובתו"מ במשמ' כעס, התכעס: כיון ששמעו האומות שאבד פרעה וחילו בים ומלכות המצריים בטלה ונעשה שפטים בעבודה זרה שלהן התחילו מרגזין[3]), כיון ששמעו האומות שהקב"ה מגביה קרנן של ישראל ומכניסן לארץ התחילו מתרגזין (מכי' בשלח מסכ' דשירתא ט). אמר דוד לפני הקב"ה עד אימתי הם מתרגזים עלי ואומרים לא פסול משפחה הוא ולא מרות המואביה הוא (רבי אבא בר כהנא, מד"ר רות בסוף). — ובספהמ"א: מיד נתרגז על מלאך המות בארבע מדות רעות, באף וחמה ובחרון אף וקצף גדול (ספר המעשיות, גסטר, 98). וירד רירו על זקנו

---

[1]) [כלשון הכתוב חבק' ג ז.]

[2]) [מתרגמים ומפרשים הבינו את הפעל כאן במשמ' התעוררות בכעס נגד האלהים; אבל אין הוראה זו של רגז בעבר' שבמקרא, ואין רגז בכל מקום אלא נגוד של שאנן הבא גם כאן, כגון: חרדו שאננות רגזת בטחות (ישע' לב יא). ועל כן גם כאן הכונה: גם חרדתך הגיעה אלי וגם שאננך ושלותך באו לאזני, כל רגשות לבך ידעתי.]

[3]) [אין כאן פִּעֵל אלא הבלעת ת של התפעל, ונ"א: מתרגזין.]

ויתאנף ויתרגז (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ו, ידיעות מכון שוקן ה, רכט).

—נפע', נִרְגַּז, - כעס[1]): בארבע מדות רעות שנרגז על מלאך המות בהן מלמעלה הוא יבוא עליך (ספר המעשיות, גסטר, 98).

רַגָּז, ת"ז,—רוגז ומפחד תמיד, schreckhaft ;peureux; timid: ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך ונתן יי' לך לב רַגָּז וכליון עינים ודאבון נפש (דבר' כח סה).—ואמר הפיטן: גחל כי מחורחרת, קרב רגז סחרחרת (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח).

רֹגֶז, ש"ז, רָגְזְךָ, — פחד, חרדה ורעדה[2]), Schrecken; effroi; fright: והיה ביום הניח יי' לך מעצבך ומרָגְזֶךָ ומן העבדה הקשה אשר עבד בך (ישע' יד ג). בְּרֹגֶז[3]) רחם תזכור (חבק' ג ב). שם רשעים חדלו רֹגֶז[4]) ושם ינוחו יגיעי כח (איוב ג יז). כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגרתי יבא לי לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רֹגֶז (שם שם כה—כו). אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רֹגֶז (שם יד א). אף לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו שמעו שמוע בְּרֹגֶז קלו[5]) והגה מפיו יצא (שם לז א—ב). ברעש וְרֹגֶז יגמא ארץ[6]) ולא יאמין כי קול שופר (שם לט כד). — ואמר בן סירא: כי רחמים ואף עמו ועל רשעים ינוח רגזו (ב"ס גני' ה ו). — ובמדרש: ויבא

---

[1]) [בבבלי (נדה טז:) מובא מאמר של בן סירא בלשון זו: שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי שר הנרגל בבית המשתאות ואמרי לה שר הנרגן, ובספרים בסוגרים: (ואמרי לה שר הנרגז), ע"כ, ואין זו אלא ט"ס. אך כנראה עפ"י כתיב זה נוצר שמוש של נִפְעַ' נִרְגַּז בדבור ובספרות שבימינו. ועי' רָגַל, רָגַן.]

[2]) [כך בלבד הוראת המלה במקרא, ולא כעס, ועי' בהערות שאחר זו.]

[3]) [הכונה: בעת פחד ורעדה, וכן בצדק ראב"ע: בעת הרוגז שאנו בפחד.]

[4]) [הכונה: שם הרועשים, המפחדים ורועדים חדלו מפחד, והשוה ראב"ע: רשעים הם המתנועעים (כלו' הרועשים ותרדים) חדלו מרגזם.]

[5]) [כלו': שמעו קולו ורגזו בפחד, כהמשך אל: אף לזאת יחרד לבי.]

[6]) [כלו' בעת רעדה ופחד, כלשון ההמשך: ולא יאמין (=ולא יימין או ישמאיל בפחד) כי קול שופר.]

רגז, בא עלי רגזו של יוסף (מד"ר ברא' פד). — ובסהמ"א גם במשמ' כעס וחרון אף[1], Zorn; colère; anger, ואף מ"ר רְגָזִים: י"ב פשוטות וכו' יסודן שמיעה ראיה וכו' הלוך רוגז שחוק (דונש בן תמים, פי' יצירה ה). מי שכעסו הזק ורוגזו אמיץ איננו רחוק מן המשוגעים הנכפים (תקון מדה"נ ד ה). —ואמר המשורר: אמור לנדוד וירף מקרבו ואל ישלט עלי נפשי רגזיו (ר"י הלוי, כוס אסף, דיואן א, 23). ואל תאמן ממלא פיו שחוק לך ואת בטנו ממלאה רגזים (ד"ה של יהודי מצרים וא"י ב, יעקב מן, 20). על החריזי אשפך רגזי (משלם בן שלמה דאפיאירה, אנשי מינות, ידיעות מכון שוקן ד, לג).

רְגָזָה, ש"נ, — כמו רֹגֶז, חרדה ורעדה: בן אדם לחמך ברעש תאכל ומימיך בְּרָגְזָה ובדאגה תשתה (יחזק' יב יח). — ובסהמ"א, גם מ"ר רְגָזוֹת: (שאול מתחת רגזה לך) ומה היא הרגזה, לעורר לקראתם רפאים (רש"י, ישע' יד ט). — ואמר הפיטן: וכל מבין ממלא רב רגזות (רס"ג, מוסר השכל). בהתאסף ראשי עם יענה עזות וכו' ישית רגזות, יתחכם לבלע צדיק ממנו ולבזות (קלונימוס, אבן בחן לא). גאותם בקרבם עבושה, ועליהם תכסה הבושה, עיניהם מלאים רגזות ובלשונם יענו עזות (עזרא הבבלי, הקד' תוכח' מוסר). מי רבד עמים תחתי להבזות, מי רחם אסיר יום רגזות (רמב"ע, מי אל, דוקס, 94). לפנים היתה זאת ועתה ברגזות ללעג ולביזות (ברוך בן שמואל, אני הוא, סליח' מוסף יוה"כ). איכה תאמרו כן בני נגדי תצעקון ברגזות, תורה נתתי בסיני אותה עזבתם בעזות (מי האב, סמר' ח"ב ספרד'). —ואמר המשורר: קצרה נפשי בארץ הזאת ורבו בלבי דאגות ורגזות (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ז, ידיעות מכון שוקן ה, רלג).

***רַגְזָן,** רַגְזָנִי, ת"ז, — שדרכו לרגז ולכעס, כעסן[2], jähzornig; colérique; irascible: רגזן לא עלתה בידו אלא רגזנותא ולאדם טוב מטעימים אותו מפרי מעשיו (בר קפרא, קדוש' מ:—מא.). א"ל הקב"ה (למשה) בני סרבנים הן, רגזנים הן, טרחנין הן (מד"ר שמות ז). — ובסהמ"א: שדעתו קצרה, רגזן (רמב"ם, ב"ב קמה:). וכוף את יצרך שלא תכעוס שהרי כעס אצל כסילים שהם רגזנים (רסב"ם, קהלת ז ה—ט, הוצ' ילינק). שהשפלות כנגד הכח התאווני, והכניעה כנגד הרגזני וכו' ומשפט הרגזני להתרומם ולהתגבר כנגד המעיק וכו' והחבר בחמישי סימן י"ב קרא לתאווני כוסף ולרגזני כועס (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי מא א). ושתהיה (האשה) בעלת מדות טובות לא כעסנית ולא רגזנית שדברים אלה מפסידין מזג החלב (לידה לדרך א ג יד). — ואמר הפיטן: עוד תוסיף ידך עלוביך לקנות שנית, ידמו ויחלו לך מתחת עול רגזנית (אליה בר שמעיה, ה' אלהי, סליח' ד עשי"ת). —ואמר המשורר: ירושלם עמכם זכרו בשמחתי וברנני, בעת שתאמרו הזן וישבע גוף, אויל רגזן (ר"ש שבזי, אהוב לבי, שירי תימן, 98).

***רַגְזָנוּת,** ש"נ, — תכונת הרגזן: תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות (יבמ' סד.). — ובסהמ"א: ברגזנותו לא נשתבר כלום (רש"י, קדוש' מא.). וחטאו ע"ה הוא שנטה לצד אחד מקצוות ממעלות המדות והוא הסבלנות, כאשר נטה לצד הרגזנות באמרו שמעו נא המורים (ר"מ א"מ, שמנה פרקים לרמב"ם ד). אל תהי נוח לכעוס, אל תבין עצמך לכעס ולרגזנות (הוא, פי' רמב"ם לאב' ב י). הזהר מן תכעים לזה כי הוא בעל חמה, כי בסבת רגזנותו הוא עור (ר"א מימוני, מעשה ירושלמי, זלוטניק, 59).

***רַגְזָנִי,** עי' רַגְזָן.

***רְגִיב,** ש"ז, — בור מים[1]. ואמר המשורר: נטבע ואין לו דולה, סר גולה, עצמו יבודדה, עָלוּ אזי נִשְׁקְדִי גלמודי, חלש בתוך רגיב (ר"ש שבזי, אאלם יקוד, שירי תימן, 214).

***רְגִיגָה,** ש"נ, — מעשה החומד והמתאוה. ואמר הפיטן: רגיגת כל שתמוד, שמור לעשות וללמוד, צוה לא תחמוד (ניאונעי בר אברהם, אלפים בהנחילך, מחז' איטל' א, קנה.).

---

1) [ע"פ הארמ'.]

2) [גם בארמ' שבתו"מ: גבר רגזן. (שבת קנו.).]

1) [ע"פ „רגביית דטבריה" שבתו"מ (מד"ר קהל', עד אשר לא ירחק), עי' רגב, הערה.]

רִגְיוֹן [1]), ש״ז, — נהר של אש שבשמים: כיון שעבר (משה רבנו) פגע בו ריגיון נהר של אש שגחליו שורפים את המלאכים ושורפים בני אדם [2]) וכו׳ ושוב מלאך אחד שנוטל אודות של ברזל ועליהם גחלי ריגיון ומעמידם כנגד המלכים ונגד נגידים כדי שתפול אימתם בעולם (פסיק׳ רב׳, ממן תורה, איש-שלום, לז.—לז:). — ובסהמ״א: משבח ושירה של יום ויום, מגילה ורינה של עתים ועתים ומהגיון היוצא מפי קדושים ומריגיון המתגבר מפי משרתים הרי אש וגבעות להבה נצברות ונגנזות נתיבות (ס״א נתונות) בכל יום (היכלות רבתי ב ה, ביהמ״ד ילינק ג, 84). למי שהוא ראוי להסתכל במלך וכסא בהדרו ביופיו וחיות הקודש בכרובי גבורה ובאופני שכינה כבזק מבוהל בחשמל נורא ברגיון שמוקף סביב לכסא בגשרין ובשלהביות שמתגברות ועולות בין גשר לגשר (שם יג א, שם שם, 93). אני ראיתי רגיון נהר של אש שיוצא מלפני הקב״ה מתחת כסא הכבוד והוא עשוי מזיעת ד׳ חיות שסובלות הכסא ומזיעין אש מאימתו של הקדוש ב״ה ועליו מפורש נהר דינור נגיד ונפיק קדמוהי (הגדת שמע ישראל, שם ה, 165). והתעוררות עליון זה מתעורר ג״כ בכל יום שהם בזמן ג׳ תפילותינו שמאותו התעוררות שלנו מתעורר התעוררות העליון שהוא זהיו״ן, רְגִיו״ן, הגיו״ן הנז׳ בפ׳ היכלת דר׳ ישמעאל (כפתלי ב״ר יעקב אלחנן, עמק המלך, קעא:). —ואמר הפיטן: טבולי רגיון ינצחוך נגונים׳ מספרי ערבות ישוררוך רננים (ר׳ אברהם, אעירה שחר מחז׳ איטל׳ ב, יב:). המוני לגיון, קובעים הגיון, טובלים ברגיון (יסודם, אפאר לאלהי מערכה, יוצ׳ שבת חוה״מ סכות). רגיון הנהר מאד חש ויוטהר למלך מלכי המלכים בו לחטהר (אמתי ברבי שפטיה אראלים ומלאכים, אופן לפמ״ע). דהרים וטובלים בנהר רגיון, לסלסל להלל בטוהר לאל עליון (אופני הוד, קונט׳ הפיוטים, 18). לא שום מלאכה בו, אש גם בלי הבעיר, כי הן ברק חרבו, רגיון אשר יסעיר (חבל בחכמתו, כנף רננים, כו:).

[1]) [כנראה אין כאן בעקר שע״פ אלא מלה רגילת משרש רגה, המצוי בסור׳ בצורת פעל רג (היה רטב), ת״ז רגיא (רטב), ובש״ע רגיותא (רטיבות), ועי׳ גם לוי במלונו. ועל כל פנים משמשת המלה גם במ״ר במשמ׳ נהרות אש בלשון הפיטנים.]

[2]) [וכעין זה במדרש מעין חכמה, ביהמ״ד ילינק א, 59—60. והשוה גם מחזור ויטרי, 324.]

רִגְיוֹן, ש״ז, — כמו רִגּוּג, חמדה, מחמד, ואמר הפיטן: לחייו בערוגת צומחות בשם רגיונים, ידיו קשוטות מקבלות הגיונים (משלם בר קלונימוס, גן נעול, אופן ב פסח).

רְגִיזָה, ש״נ, — תכונת מי שהוא רוגז וכועס, ואמר הפיטן: צא מרגיזה לרציה, צא משמה לשליווה (ינאי, לא מאסירה, קרוב׳ ברא׳, זולא׳, ה).

***רָגִיל** [1]), ת״ז, — רָגִיל אצל פלוני וכדוי, קשור אצלו, נלוה ומצוי אצלו תמיד או תדיר, בא אליו תדיר, gowöhnt an ; accoutumé à ; accustomed to: הולך אדם אצל חנוני הרגיל אצלו (ב״מ ג ח). —ורגיל בדבר, במאכל וכדוי, רגיל לעשות דבר, נוהג בו, נוהג לעשותו, gewohnt; habitué ; used: התינוקות אין מענין אותן ביום הכפורים אבל מחנכין אותם וכו׳ בשביל שיהיו רגילין במצות (יומא ח ד). וסעודות גדולות עושין להם (לעדים) בשביל שיהו רגילין לבוא (ר״ה ב ה). כל העצים כשרין למערכה וכו׳ אבל באלו רגילי כמורביות של תאנה וכו׳ (תמיד ב ג). מצא בחנות עד מקום שדרך בני אדם רגילין ליכנס הרי אלו שלו (תוספתא ב״מ ב יד). אין מעברין את השנה לא שביעית ולא מוצאי שביעית, אימתי רגילין לעבר, ערב שביעית (שם סנה׳ ב ט). אם היתה רגילה ליכנס במבוי אחד, אותו מבוי בחזקת טמאה (שם טהר׳ ו י). ולא שהיה ברוך רגיל לדבר בפני ירמיה אלא מפני צורך השעה (ספרי במד׳ לט). וראיתם אותו, כדי שיהא אדם רחוק מחבירו ארבע אמות ומכירו וכו׳ מה אנן קיימין, אם ברגיל אפילו רחיק כמן חכים ליה, ואם בשאינו רגיל אפילו קרוב ליה לא חכים ליה, אלא כן אנן קיימין ברגיל ושאינו רגיל (ירוש׳ ברכ׳ א ה). מקום

1) [עקר משמ׳ המלה נולדה בנראה בשמושה כלפי הבהמה הקשורה ממש במקום או אצל האדם, ואך בהשאלה מזה המשמ׳: מצוי תמיד או תדיר, למוד להיות שם. ועי׳ רגל, הערות.]

שרוב בני אדם רגילין להיות עומדין ערומין אין שם שאילת שלום (שם שם ב ג). כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב"ה משאיל בו (רבין בר רב אדא, בשם רבי יצחק, בבלי שם ו:). כל שיודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום (רב הונא, שם שם). הא דאמרן עקר רגליו חוזר לראש לא אמרן אלא שאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו (רב נחמן בר יצחק, שם כט:). הרגיל בעדשים אחת לשלשים יום מונע אסכרה מתוך ביתו וכו׳ הרגיל בחרדל אחת לשלשים יום מונע חלאים מתוך ביתו (רב מרי בשם ר׳ יוחנן, שם מ.). הרגיל בדגים קטנים אינו בא לידי חולי מעים (רב חייא בר אשי בשם רב, שם שם). הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב (ר׳ חמא ברבי חנינא, שם שם). אספרגוס יפה ללב וכו׳ והרגיל בו יפה לכל גופו (שם קו.). מעשה בכהן גדול אחד שהאריך בתפלתו וכו׳ אמרו לו אל תהי רגיל לעשות כן (יומא נג:). כיצד משנה (אדם באכילתו בערב תשעה באב) אם היה רגיל לאכול ב׳ תבשילין יאכל מין אחד (ר׳ יהודה, תענ׳ ל.). רגילה נותנין לה כוס אחד, שאינה רגילה נותנין לה שני כוסות (כתוב׳ סז.). אל תהי רגיל בנדרים (נדר׳ כ.). מניין לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל להקדים לו שלום שאסור להקדים לו שלום (ב"מ עה:). ויקח יהושע את עכן וכו׳ וכל ישראל עמו לראות בדינו כדי שלא יהיו רגילים לעשות (מד"ר במד׳ כג). מרודך בלאדן עובד לחמה היה והיה רגיל לאכל בשש שעות (שם אסתר פתיחתא ג, רב פפא). מעשה בכהן אחד שהיה רואה את הנגעים וכו׳ קרא לאשתו אמר לה בשביל שבני אדם רגילין לבוא אצלי להראות את נגעיהם בואי ואני אלמדך שתהא רואה את הנגעים (תנחו׳ תזריע ם). — ודבר רגיל, מקום רגיל, משנה רגילה, שבני אדם רגילים בהם: בית שיש לו שני פתחים נותן (מזוזה) ברגיל, היו שניהן רגילין נותן בחזית (ירוש׳ מגי׳ ד יב), חצר שבין שני מבואות וכו׳ היתה באחד רגילה ובאחד אינה רגילה, זה שרגילה בו אסור וזה שאינה רגילה בו מותר (שמואל, ערוב׳ מט.). — ובמשמ׳ מי שקנה לו נסיון בדבר ובקי בו לעשותו כראוי, אף בלי השלמה, : geübt; versé; —ed ומעבירין לפניו פרים ואילים וכבשים כדי שיהא מכיר ורגיל בעבודה (יומא א ג). אם רגיל לקרות קורא (שם שם ו). עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל (תעני׳ ב ב). הרגיל אומר הבדלות הרבה (במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב) ושאינו רגיל אומר אחת או שתיים (תוספת׳ ברכ׳ ו ז). ושפל ברך ונות תשחור׳ ורגיל בחכמה ורגיל באגדי׳ (ירוש׳ תענ׳ ב ב). רגיל צריך לקרותה (את המגילה) בלילה ולשנותה ביום (ר׳ חנינא, שם מגי׳ ב ג). אפילו רגיל תורה כעזרה לא יהא הוגה מפיו וקורא (רבי זעירא בשם רב חננאל, שם שם ד א) בגליל על ידי שרגילין[1]) בחרם עכן את אמר אסור וביהודה על שאינן רגילין בחרם עכן את אמר מותר (רבי יוסי בשם רבי הילא, שם נדר׳ ב ד). אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה (ר׳ גמליאל, ברכ׳ ד:). כל שהוא מין דגן הרי זה עובר בפסח, למה מנו חכמים את אלה, כדי שיהא רגיל בהן ובשמותיהן (פסח׳ מג.). אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל, איזהו רגיל, רבי יהודה אומר מטופל ואין לו וכו׳ (תענ׳ טז.). טוב מי ששונה שני סדרים ורגיל בהם ממי ששונה הלכות ואינו רגיל בהם (ר׳ יצחק, מד"ר ויקר׳ ג). — ורגיל דבר בפי האדם, שגור על פיו: אשר אני נותן לפניכם היום וכו׳ יהו רגילים בפיכם כאלו היום שמעתם אותם (ספרי דבר׳ כם). — ועל אצבע האדם: הואיל ונאמרו אצבעות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינה אלא ימנית אף פורטני כל אצבעות שבתורה שלא יהו אלא ימנית, המיומנת שבימין, הרגילה[2]) שבאצבעות (ספרי במד׳ קכג). — ובסהמ"א: שרגילין העולם לומר איני אומר כנגדך הרעה שהוקרה לי (ערוך ערך קבל). נביא לכהנים אל לשכות, כי שם היו רגילים (רש"י, נחמ׳ י לח). שהמקום שהוא שם רגיל בדריסת בני אדם (הוא, ב"מ כב:). מקום שאין בו רגיל לירד לפני התיבה אלא אחד (סדור רש"י, בובר, נג). וקבל תפלתי כתפלת זקן ורגיל (סדרי העני׳, תחנה לשליח צבור קדם התפלה לר"ה ויו"כ). — *ובהשאלה על דברים שאין

---

[1]) [מקביל לזה במשנה: מכירין.]

[2]) [הזריזה בעבודה.]

בהם רוח חיים במשמ' שכיח, נהוג, צמח, פעל רגיל וכדו', gewöhnlich, üblich ; commun ; common, regular : והתגדלם בטובות האלהים העודפות והתגלגלם בהם עד ששבו אצלם רגילות וידועות (ר"י א"ת מו"ה, הצמיחה, פתיחי). — *ובמש' רגיל המרד וכדו' : למלך הגדול הזה מדינה אחת במלכותו שהיא מדינה סוררת ואנשים עזים רגילי המרדים אנשי דמים ומרמה (הלל מוירונה, תגמולי הנפש, כג :). — *ועם כ היחס, כְּרָגִיל, כנהוג, נוהג בדבור ובספרות.

א. *רְגִילָה [1], ש"נ, — מין ממיני הירקות, חלגלוגה, Portulak (Portolaco oleraeea) ; pourpiér; purslain : העולשין והכרישין והרגילה ונץ החלב (שביע' ז א). אוכלין ברגילה עד שיכלו סגריות מבקעת בית נטופה (שם ט ה). חוץ מכרשי שדה והרגילה ונץ החלב (עקצ' ג ג). אוכלין ברגילה עד שיכלו אגוטרי (תוספת' שביע' ז יג).—ובסהמ"א : אם תשים רגילה במטה שתישן בה לא תקרה ולא תחלום (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד, אם המטה).

ב. *רְגִילָה, ש"נ, — כמו רְגִילוּת, תכונת מי שהוא רגיל בדבר, ואמר המשורר : וכל מעלות טובות בהרגל לאיש נקשת וצדקו באמרם כי בטבע רגילתו (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה, 3).

ג. *רְגִילָה, ש"נ, — כמו רְגוּל, רכיל, רכילות : לא תלך רכיל, אני אומר על שם שכל משלחי מדנים ומספרים לשון הרע הולכים בבתי רעיהם לרגל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק נקראים הולכי רכיל הולכי רגילה (רש"י, ויקרי יט טז).

---

[1] [נ"א : רגלא, רגילא, רגליה. זהוי הצמח מיוסד על דברי הרמב"ם, המשוה את הערב' רִגְלַה במשמ' זו, ואמנם אין שמוש המלה הערב' שוה בכל מקום. את מקור השם רואה לֵו, Flora III, עמ' 71, במשמ' רוגלית (עי' שם), וזחלת על הארץ, ואין זה נראה ביותר. ואולי אין השם עברי במקורו, ואפשר שהעקר הרגילה, חרגילה, כה"א או חי"ת שרשית, כמבטא אחר של חלגלוגה באחת הלשונות. על מיני הרגילה הנזכרים במקורות ועל שנויי הנוסחאות שבשמותם עי' לֵו שם.]

***רְגִילוּת**, ש"נ, — תכונת מי שהוא רָגִיל ונוהג בדבר, מנהג : ובל יראה, לשון רגילות ותמידות, לא ראה, לא חשב, כמו בכה יעשה איוב (רש"י, ישע' כו י). אפילו כשמכספת (הכרבלת) יש בה שורות שורות אדומות מאד כרגילותה (שוה, סנה' קה :, ד"ה סוריקי). אומר ר"ת דאין רגילות להנית החפץ בפחות מד' (תוס' שבת ד., ד"ה והא). ויש לומר דאין רגילות כ"כ לחפש בבתים (שם שם כא : ד"ה ובשעת). ועוד דרגילות להטביל מאורתא (שם חגי' כא:, ד"ה האונן). והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, שתהיה רגילות לשונו תמיד מביאה לידי זכרון הלב (ר"י א"ת מו"ה, היחוד א). ענין הרגילות ידוע בדברי רז"ל שהוא כעין המנהג (רד"ק, סה"ש, רגל). על פי הרגילות (ר"י חריזי, מו"נ א כט). הרגילות[1] על כל דבר שלטון (מוסרי הפילוסופים ג ג). ויתכן שכל זה רגילות להודיע ענין הקמתו (רמב"ן, שמות מ ג). כי אותם אשר ראשותם מכלית וכו' איפשר כל אחד מהם להגיע אל כוונתו וכו' בכח הנסיוני אשר יגיע לו ברגילות סוג הפעלים אשר יגיע בהם אל חפצו וכוונתו (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה ט, 58). לפי שרגילות הוא שאדם מכה את עבדו ופעמים שהוא הורגו (חזקוני, שמות כא יח). ולפי שרגילותו של עבד להיות מצוי בין בהמות לשמרן (הוא, שם שם לב). כנגד שלשה פנים דבר על התורה כפי רגילותם להמצא בהשלמת כל דבר (ר"י מוסקאטו, קול יהודה לכוזרי מא א). ואני הנה הייתי אצלו אמון ואף על פי כן ואהיה שעשועים יום יום שהרגילות תמידי לא היסב לגרע השעשוע (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). — ובמשמ' נסיון ובקיאות : הרופא יהיה רופא שלם בשתי כחות, האחד הכח על הכללים והסדרים אשר לאדם מספרי הרפואה והשני הכח אשר יגיע לו באורך רגילותו למעשה הרפואה בחליים והחנוך בהם (רש"ע פלקירא, ראשית חכמה ט, 57). — ואמר המשורר : שים מליצתך בנויה לפי חכמה ולא על פי רגילות (עמנואל, לבי חן, מחברת ח, גבודי, ריד).

---

[1] [בתקון מדה"נ לרשב"ג : וההרגל וכו'.]

***רְגִילִי**, ת״ז, — מתכונת הדבר השכיח והרגיל: ואצל חלום פרעה שיער הדבר בשנים מפני כי אין מנהג רגילי להפלאת שובע ורעב להיות בימים וחדשים (פענח רזא עה״ת, וישלח, כא.). כי כל העתיקה ממעמד שאדם רגיל בו למעמד חדש וכו' כבר הוא ענין רע לבני אדם כאשר הוא נדחה ומושלך מסדרו הפשוט הרגילי וכו' לסדר חדש וזר שלא נסה ללכת בו (ר״ם פפנהים, יריעות שלמה א, מו:). ועי' רָגִיל, רַגְלִי, רוֹגְלִי.

א. ***רְגִימָה**, ש״נ, — מעשה הרוגם באבנים, ומצב הנרגם בהן: בית הסקילה היה גבוה שתי קומות, אחד מן העדים דוחפו על מתניו וכו', אם מת בו יצא ואם לאו רגימתו בכל ישראל (סנה' ו ד). — ובסהמ״א: בית ע״ז שמת מרקולים עבודתו רגימת[1]) אבנים (ר״ח, ב״מ כה:). כל המצוה האמורה בסקילה במקום אחר דחיה רגימה ותלייה (רש״י, ויקר' כד כג). (וירגמו אותו באבנים וימת) כאשר צוה ה', מיתת הרגימה (רלב״ג, במד' טו לו). — ואמר הפיטן: נצור יציאותיה כהורו נבונים, משא בלי להוציא מכפנים, למחללית מיתות דנים, כרת ורגימת אבנים (תכלית, קרובי א שבועות).

ב. ***רְגִימָה**, ש״נ, — ארגמן, מלכות: שרי יהודה רגמתם, אין רגימה אלא מלכות כענין שנ' באדין אמר בלשצר והלבישו לדנאל ארגונא (מדה״ג, שמות יד כב, הופמן, 145).

***רְגִינָה**, ש״נ, — מעשה הנרגן, מדון, דברי קטטה, ואמר הפיטן: דברי קיומך קיללנו ודברי רגינתינו רוממונו (ינאי, דברי אהבתך, קרובי' לתלת דפורענותא, זולאי, רלג).—ואמר המשורר: אלהי בבוא צרי לריב ורגינה, עשה לך כפעלך בזאת השנה (ר״ם הנגיד, אהלל, בן תהלים עט, ששון, כד). לזה יתרון בשבתך שערה עם מתי שכל בעת אמר וענה ולזה קול בלי אומר לחרחר מריבה או להשקיט את רגינה (הוא, שם ק, עג).

1) [כך בערוך ערך מרקולים. בדפוס בטעות: גרימת.]

א. ***רְגִיעָה**[1]), ש״נ, — הסכם, חוזה, Übereinkommen; contrat; agreement: ורשאין הנחתומין לעשות רגיעה ביניהם (תוספת' ב״מ יא כס). — ובסהמ״א: שטר רגיעה, והוא דאמור עלית בתוספתא ורשאים הנחתומין לעשות רגיעה ביניהם (ס' השטרות לר״י ברצלוני, 89). וזהו נוסח שטר רגיעה, יודעים אנו עדים וכו' שאמרו לנו פלוני ופלוני וכו' היו עלינו עדים וכו' שרצינו ברצון נפשנו וכו' ועבידנא רגיעה ביננא דכל אחד ואחד מיננא אית ליה יומא בשוקא יום פלוני לפלוני וכו' ורגיעה זו שרירא וקיימא כדת וכהלכה וכו' ולשון רגיעה מלשון רגעים ורגע (שם, 90). — *ובמשמ' מנוחה, שביתה, ואמר הפיטן: עורכי בת שלחן מערכה, זיהרם להשיב רגל מהליכה, רגיעתה לילה ויום חוק שמה איום (אלעזר, אשרי אנוש, ברכת המזון לשבת, ידיעות מכון שוקן ה, כא). יום רגיעת לאנחתי (הוא, יום אהבתה, שם, כז). — *ובמשמ' מצב הדבר הנרגע, תנוחה, Ruhelage; position de repos; state of repose: שהרמת הרגל מעמד בפ״ע ותנועתו באויר והורדתו לארץ ורגיעתו שמה (ר״מ פפנהים, יריעות שלמה א ד, יז.).

ב. ***רְגִיעָה**[2]), ש״נ, — קמיטה, הִתְכַּוְצוּת: כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום (רש״י, ויקר' יג כג).

***רְגִישָׁה**, ש״נ, — מעשה הרוגש, הנע והממהר: היש דבר בעולם אשר יש לו רגישה ואין לו שקיטה, ואיך רוגשים השמים ומתגלגלים תמיד בלי שקיטה (ר״י הדסי, אשכל שעג, קרוב לסופו). בבית אלהים נהלך ברגש וכו' ללכת ברגישה ובמהירות לבה״ה (רש״י תה' ו ג).

רגל[3]), ממנו *הִרְגֵּל, *הֶרְגֵּלִי, מַרְגֵּל, מַרְגְּלוֹת, *מַרְגְּלוּת, *רִגּוּל, *רָגִיל, ב. *רְגִילָה, *רְגִילוּת,

1) [כנראה מן ב. רָגַע, הרגעת לב הצדדים כלשון השטרות: וטב לבבי וכדו'. ועי' ב. רָגַע.]

2) [ע״פ הבנה זו בכתוב איו' ז ה. ועי' ג. רָגַע, הערה.]

3) [מרכז שמושו של שרש זה בעברי' הוא בש״ע רֶגֶל, מזו״ר רַגְלַיִם, שתמורתו, באותה משמ' בבעבר',

*רְגִילִי, רָגַל, רֶגֶל, רֹגֵל, רַגְלִי, *רַגְלִי, *תַּרְגִּיל, ועי' *מְרַגֵּל, הערה, תִּרְגֵּל, הערה.

רָגַל פ"ע, — רָגַל על לשנו [1]), הלך רכיל והלשין, : verleumden ; diffamer ; to slander ,defame

לא רָגַל על לשנו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו (תהל' יה ג). — ואמר בן סירא : אל תקרא בעל שתים ובלשונך אל תרגל [1]) רע (ב"ס גני' ה יד).

— פִּע', רִגֵּל, רִגְּלָה, רִגְּלוּ, יְרַגֵּל, יְרַגְּלוּ, — א) רִגֵּל את הארץ, תר אותה לראות את ערותה [2]), auskundschaften ; explorer ; to explore : וישלח משה לְרַגֵּל את יעזר וילכדו בנתיה (במדבר כא לב). ויבאו עד נחל אשכל וַיְרַגְּלוּ אתה (דבר' א כד). כי החביאה את המלאכים אשר שלח יהושע לְרַגֵּל את יריחו (יהוש' ו כה). עלו וְרַגְּלוּ את הארץ (שם ז ב). בשלח משה עבד יי' אתי מקדש ברנע לְרַגֵּל את הארץ (שם יד ז). וישלחו בני דן וכו' אנשים בני חיל מצרעה ומאשתאל לְרַגֵּל את הארץ ולחקרה (שפט' יח ב). ויענו חמשת האנשים ההלכים לְרַגֵּל את הארץ ליש ויאמרו וכו'

גם ארמ' וסור' רגלא, ובכתובות ארמיות קדומות לגר, מנדעי ליגרא, ערב' רגל [a]) (ובלהגים המדברים אִגִיר) ובכוש' אֶגְר, מן לְגִ'ר, בהשמטת הלמ"ד שהרגשת כ„אלי הידוע. אך בשאר הלשונות השמיות הקדומות אין המלה, ובמשמ' רגל בא באשור' שֵׁפּ, באוגרית' פען, ואף בכתובות הכנעניות פעם (כשמוש מלה זו אף במקרא, ועי' ערך זה), ואף בלשון מַהְרָה בדרום ערב פַאם במשמעות זו. לעומת זאת יש באשור' רִכִלְת, במקום רִכִסְת מן רכס (כשנוי ס–ל לפני הגה שְׁנִי הנוהג בלשון זו), במשמ' קשירה, וכן בא רגל כלשון קשירה, ובפרט קשירת רגלי הבהמה גם בעבר' ואף בערב' רַגַּלַ [a]), וממנו רָגוֹל (עי' ערך זה) במשמ' עָקֹד וכדו', ומכאן יתבאר במקומו גם שמוש הפֹּעל רָגַל, רִגֵּל, מְרַגְּלִים (עי' שם). ועל כן נראה שנולדה המלה רגלים ובמ"י רגל או רכלת, רגלת, במשמ' קשירת רגלים, רגלים קשורות של הבהמה כמלה שאולה מן האשור', כמו שנולדה המלה א. קֶרֶן (עי' שם) מן קרנים במשמ' העֹל הקשור לקרני הבהמה, ואך אחר כך הבינו את המלה רגלים, ששמשת בעקר בלשון רועי צאן, במשמ' פעמי הבהמה והאדם, עד שבסוף דחתה מלה זו בחלק מן השפות השמיות את המלים הקדומות, שהן בלבד משמשות במשמ' זו בלשונות שם העתיקות. ובאותה התפתחות ממש של משמעות הרגלים מלשון קשירה, כך גם בא גם בלשונות ההודו־אירופיות ביוני' πεδάω קשר, כבל, πεδή קשירה, ברומ' compedes קשירה, כבלים שברגלי העבד, על יד pedes, ποδέ, במשמעות רגלים; וכן משמשת המלה Fessel, ככל בגרמנית, כשם לפרקי רגל הסוס. וזאת כפי דרך חיי העמים האלה, רוכבי הסוסים, לעמת שבטי הרועים, רועי הצאן, ששמוש המלה רגל התפתח אצלם. והשווה גם את הצרוף בית עקד הרעים (מ"ב י יב) במשמ' מקום אשר שם עקדו, ז"א קשרו הרועים את רגלי הצאן ולנו שם. ועי' תרגל, הערה.

ומאותו פעל רכס, ובאשור' גם רכש, הבא גם בעבר' במשמ' קשר, נגזר כנראה גם רכוש, באשור' רכוש במשמ' מקנה, ואחר כך במשמ' כל רכוש ונכס.]

[1]) [הוראת הבטוי כלו ברורה, וכן השבעים: ὃς οὐ ἐδόλωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ; והוולג': non egit dolum in lingua sua; הארמ': לא אכל קורצין בלישניה; הפשיט': ולא נכולתן בלשנה; וכן המפרשים העברים. ואולם מבנה הצרוף לא רָגַל על לשונו (לא: בלשונו, ולא: על פלוני, על שונאו וכדו') אינו מרשה לפרש את הפעל רָגַל לעצמו במשמ' הלשין, וכן אין ממש בהצעת חדשים לקרא רֶגֶל או רֹגֵל כשם עצם, שהיה מצריך לאמר: אין רגל, במקום לא רגל.

ואולם כמבֹאר בהערה הקודמת אין משמ' השרש רגל מעקרה כשם לאבר שבגוף, ואך אחרי התפתחות ידועה עבר אף השם רֶגֶל, רַגְלַיִם, לשמש במשמעותו זו הידועה ביותר. ועל כן אין יסוד לכך לבאר את הפעל רָגַל ובפִע' רִגֵּל, ואף רָכִיל, רְכִילוּת, מלשון הרַגְלַיִם ההולכות דוקא. עקר משמ' השרש היא כמו רכס כלשון קשירת קשר (השוה גם רֻכְסֵי איש, תהל' לא כא), ועל כן נראה שיש להשוות את הצרוף: ולשונך תַּצְמִיד מרמה (תהל' נ יט), ולפנינו כאן בטוי מקצר במקום לא רָגַל (קשר, הצמיד, זמם) מרמה על לשונו, וצ"ע. ועי' רָכִיל, רָכַל, הערות, ובהערות שאחר זו.]

[1]) [בנוסח אחר נמצא משפט זה אחר ד כח, ושם: ואל לשונך אל תרגל.]

ואולי הכונה כאן לפִע'.]

[2]) [אפשר שלא היתה זאת הוראתו הראשונה של הפעל, אלא שנקראו, למשל, ראשונה רועי הצאן המרגלים, ז"א הקושרים את רגלי הבהמה, בשם זה, ורועים אלו שעברו ממקום למקום כדי למצא מרעה לצאנם, שמשו במקרים רבים אף מרגלים שתרו את הארץ בשרות האויב כדי לראות את ערותה, וכן מאשים אף יוסף את אחיו, רועי הצאן: מרגלים אתם. ומרועי הצאן המרגלים ממש עברו כנראה אף הבטויים רוכל, הולך רכיל, אף על הסוחר, שגם הוא כרועים עבר בארץ ממקום למקום. ועי' רַגְלִי, הערה.]

[a]) رجل

(שם שם יד). הלא בעבור לחקר ולהפך ולְרַגֵּל הארץ באו עבדיו אליך (דהי"א יט ג). — ב) רִגֵּל ראובן בשמעון אל לוי, הוציא ראובן דבה על שמעון לפני לוי, הלשין על שמעון באזני לוי: עבדי רמני וכו' וַיְרַגֵּל בעבדך אל אדני המלך[1]) (ש"ב יט כז–כח). ועי' מְרַגֵּל. — ואמר בן סירא: אורב הרוכל כדוב לבית לצים וכ מ ר ג ל יראה ערוה (בן סירא גני' יא מ)[2]. — ובתו"מ: משם היה מאלל ו מ ר ג ל אוכל של כל השנה כולה (תנחו' אחרי ד). ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי תרתי ר י ג ל ת י[3]) ברוח הקודש לברך אפרים (פסיק' רב', ביום השמיני, יב.). — ובסהמ"א: שכל משלחי מדנים ומספרי לשון הרע הולכים בבתי רעיהם ל ר ג ל מה יראו רע או מה ישמעו רע לספר בשוק (רש"י, ויקר' יט טז). וירגל בעבדך, ר ג ל בתרמה לאמר עלי רעה (שם שם). ויתפרוהו, מרגלים אחריו, מטמטונים, יתר ש מ ר ג ל י ם אחר מטמוני אוצרות (הוא, איו' ג כ). ה מ ר ג ל בחבירו עובר בלא תעשה, שנאמר לא תלך רכיל בעמיך (רמב"ם, דעות ז א). — ואמר המשורר: רוח לאט ר ג ל ה בין הערגות ומלב ההדס גלתה אהבה מסתרת (ר"י הלוי, עין כדיבה, מעה"ם 89). — ג) *הלך ברגל, ואמר הפיטן: ר י ג ל בקרבם (בקרב הפרוכות) מנגב לצפון ובהגיעו שב עד חצי הבית (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה"כ, קובץ תע"י גאו' ב, 8). — ובמשמ' הוליך את זולתו ברגל, הוביל, הדריך, ואמר הפיטן: זרעו ר י ג ל באהלי תורה (ר"א קליר, אמץ אדירי, מוסף א ר"ה).

1) [בלשון קצרה במקום: ו י ר ג ל וראה את הרע (ש) ב ע ב ד ך ויבא את דבתו רעה אל אדני.]

2) [כך בכ"י, ועי' גם הפע'.

בכ"ם גני' ח ד מקבלים החוקרים את הנסחה: [אל] ת ר ג י ל (כפע' או כהפע') עם איש אויל פן יבוז לנדיבים, ע"כ. אך האותיות ר ג י במלה זו מספקות הן בכ"י.]

3) [כך נכון גם בילקוט הושע וגם בבראשית רבתי (אלבק, 228): תרתי וריגלתי ברוח הקדש לברך אפרים, ע"כ. אך במדה"ג (בראש' מח יד) במקום זה: אמר הקב"ה לרוח הקדש ב ר ג ו ל ב ר ג ו ל לבי אמרי ליעקב ליתן בכורה לאפרים, ע"כ. ובמדר"ר (בראש' לז כ"ו, אלבק, 1224): ב ר ג י ל ב ר ג י ל. וברור שנולדו נסחאות אלו על פי הבנת המלים ת ר ת י ר ג ל ת י כאלו היו בארמ': ש נ י רגולים.]

ר ג ל ו כם (בבתים) מלאות עברים[1]) בתוכם נולדים ושם ברים עד יגדלו בכח כגבורים (הוא, אלילי עם, קרוב' שבת פרה). וינחם לבטח וים כסה פורכם, ר ג ל ם המדברה וארבעים ספק צרכם (שלמה הבבלי, אמשבה לדעת, זולת שבת בראשית). — *ובמשמ' הִרְגִּיל, עשה את פלוני רגיל, ואמר הפיטן: כמזרחי לפניו מעבירים אלים וכבשים ופרים ל ר ג ל ו עבודת כפורים (כמאים בן שלמה הנשיא, אנאים גבורות, עבודת יוה"כ, ידיעות מכון שוקן ד, רכט).

— נִפע', בינ', *נִרְגָּל, — שהרגיל עצמו להיות במקום: שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי, שר ה נ ר ג ל בבית המשתאות[2]) וכו' (בשם ב"ש, כלה עז:).

— הִפע', *הִרְגִּיל, — א) הִרְגִּיל אדם אצל אדם, אל דבר או בדבר, עשה שיהיה רָגִיל אליו או בו[3]), accustom ; accoutumer ; gewöhnen : לא יחלק החנוני קליות ואגוזים לתינוקות מפני שהוא מ ר ג י ל ן לבוא אצלו (ב"מ ד יב). שחוק וקלות ראש מ ר ג י ל י ן את האדם לערוה (ר"ע, אבו' ג יג). אבל עדין אי אתה יודע מי היו אותם ה מ ר ג י ל י ם את ישראל לדבר עבירה (ספרי במד' סו). ואין עושין בתוכן (בערי המקלט) כלי זכוכית בשביל ל ה ר ג י ל[4]) את הרגל לשם (ירוש' מכות ב ז). ותן חלקי בתורתך ו ת ר ג י ל נ י לידי מצוה ואל ת ר ג י ל נ י לידי עבירה ואל תביאני לידי חטא וכו' (ברכת המוכב ליסון, ברכ' ס:). ש ת ר ג י ל נ י בתורתך ודבקני במצותיך ואל תביאני לא לידי חטא וכו' (ברכת הקם ממנתו, שם שם). לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ שמא י ר ג י ל נ ו אצלו (ר' שמעון בן אלעזר, שבת יג.). ובי מ ר ג י ל ו אצלו מאי הוי (שם שם). רבים היו פצעי רוכל ה מ ר ג י ל י ם לדבר ערות[5]) כניצוץ מבעיר גחלת (בשם ב"ס, סנה' ק:). אם ה ר ג ל ת לשונך לדבר

1) [הוליכו שמה את הנשים המעברות.]

2) [ושם: ואמרי לה שר ה נ ר ג ן, נ"א ה נ ר ג ז, עי' רָגַז, רָגַן, נִפע', הערות.]

3) [במשמ' זו נגזר שמוש הפעל בעבר', וכנגדו בארמ' ארגל, מן רָגִיל במשמ' קשור וצמוד, ולא מן רֶגֶל. ועי' בהערה לקמן.]

4) כך בדפוס ויניציאה: בדפוסים אחרים: ל ה ר ג ל.]

5) [כרש"י: עבירה.]

באחיך שאינו בן אומתך סוף בבן אומתך תתן דופי (ר' יוחנן, מד"ר דבר' ו). אם הרגלת לשונך לדבר באחיך שמאביך ולא מאמך סופך בבן אמך תתן דופי (ריב"ל, שם שם). ומשהיו אוכלין ושותין היא אומרת לו בוא וראה מי נאה ממי עד שהיתה מרגלת אותו לתאוה והיה שוכב עמה (לקוטים ממדרש דברים זוטא, בית תלמוד ד, 273; דברים רבה, ליברמן, 15). לפי שהיו ישראל להוטין אחרי המתיקה שהיא מרגלת את הלשון לתורה [1]) (ר' חנינא, פסיק' ר"כ, דברי ירמיהו, בובר, קיד.). — ובמשמ' פִּתָּה ובדוי: זהו מרגילה וזו היא מרגילתו [2]) (יבמ' סה:). — ובסהמ"א: מתקנו (את השור) בחרישה ביומ' ומאחר שהרגילו בכך יודע בו (רס"י, ישעי' א ג). נעשה לו אפוטרופוס להרגיל לו נשים לניאוף (תוס', שבוע' מז: ד"ה לעוקב). שהגרסנים לפי מרוצתם שגורים [3]) להרגיל בגירסתן המלך המשפט וגם המלך הקדוש (סדור רס"י קמ). אין נוטעין אותו ואין זורעין אותו, שלא להרגיל רגל אדם לשם (רמב"ם, טומאת מת ח ד). ואולי אמר שלמה כן על שם חכם המרגיל תלמידיו ללמוד תורה (ר"י כמחיאס, משלי ד ג). — ואמר הפיטן: טהר צוף שלישי ישרים הרגיל לפלשי (ר"א קליר, אקץ מעה, קרובץ' א שבוע'). — ב) ובמשמ' היה רגיל: באתה אחותו מבית מדון ונפלה עליו והיתה מחבקתו ומנשקתו, אמרה לו איני מרגלת לבא אליך אלא פחדתי דהוי אחי באננקי ופלטת ממנה (מד"ר שמות ה). — ובסהמ"א: ולפי שגלוי שכינתו שם יוזהר שלא ירגיל לבא (רס"י, ויקר' טז ב). בשביל שמואל נגלה ושנה והרגיל להגלות (תוס', ש"א ג כא). ותפשתי שם אלהי, להרגיל להשבע בו לשקר (תוס', משלי ל ט). הנח להם, בדבר שהרגילו בו ולא יחזרו בהם (רס"י, ביצ' ל., ד"ה הנח). חייבין מפני תיקון העולם שלא ירגילו בכך (תוס', גיט'

---

1) [במק"א באה דרשה זו בשנוי נוסח, עי' הערת בובר.]

2) [פרש רש"י: אלמנה לכה"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט הוא מרגילה ומסיתה להנשא לו, וזו שנייה דכיון דלא איהי מיפסלא ולאו זרעה מיפסל ולא מפסדה מידי בביאתו הוא מרגילתו, האשה רוצה להנשא יותר מן האיש.]

3) [עי' הערת בובר במקום.]

נג., ד"ה מפני). שלא ירגיל היחיד לחלוק על המרובין (תוס', ב"מ נ"ט:, ד"ה שלא ירבו). שהרגילו הדיוטות לכתוב שלא כתקנת חכמים (תוס', שם קד., ד"ה דורש). יהבינן ליה מיטה שנייה ומושיבה ברחוק ארבע אמות ממקום אכילתו ועי"כ ירגיל לעמוד וללכת במשכב (תוס', שם קיג:, ד"ה ולא מסגי). שזה העמיד תחלה והרגיל להשתכר בכך וזה בא לירד אצלו לאומנותו (תוס', ב"ב כא:, ד"ה מיסקי)' אשריו ששומע חרפתו ושותק ומרגיל בכך [1]) (תוס', סנה' ז., ד"ה טוביה). מוכיחין אותו וכו' שלא ירגיל ואם לא שמע מלקין אותו (תוס', שם עא., ד"ה מתרין). שירגילו אוכלי תרומה ליטול ידיהם הונהגה בחולין (תוס', חול' קו., ד"ה נטילת). משום דכהן הוא ורגיל בתרומות, לפיכך החמיר על עצמו להרגיל אף בחולין כן (תוס', שם קו:, ד"ה משום). ועוד שהדברים שהרגיל אדם נעשה אצלו טבע שני, ודבר זה הרגלנו עליו מעת היותנו בחיים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד, הלב). — ואמר המשורר: ואל תרגיל שתות מים לאין סוף (ר"י חריזי, רפואות הגויה). והרגיל בם (במדות טובות) עדי שובם כטבע (בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוקן ה, יב). — ובמשמ' זו גם הִרְגִּיל נַפְשׁוֹ: כי הרוצה להתעסק בחכמה ולעמוד על אמיתתה צריך תחלה להרגיל נפשו במעלות הטובות היצירויות (רמ"ע פלקירא, ראשית חכמה, 10). — והרגיל את ההספד, עורר אותו: אין מניחין את המטה ברחוב (במועד) שלא להרגיל את ההספד [2]) (מו"ק ג ח). — ובסהמ"א: וכשבקש (יוסף) להרגיל דבר ערוה [3]) ראה דיוקנו של אביו וחזר לאחוריו וכבש את יצרו (פדר"א לט). עכשו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו בפי הבריות (רס"י, ברא' כד ז); לפי שהרגילה

---

1) [כבאור לדברי הגמרה: דשמע ואדיש.]

2) [הצרוף הרגיל את ההספד, שאף הרמב"ם (אבל יא ג) משתמש בו ללא שנוי, קשה הוא, ואין לקבל את פרושו של תפארת ישראל: שעי"ז יהיה רגלים לדבר להספיד. ובבבלי (מו"ק כח.) מובאת המשנה אף בשנויי נוסח': מפני שמרגיל (נ"א שמרגלת) את ההספד, עי' ד"ס. והשוה גם קֶשֶׁר הספד, לעיל, עמ' 6256.]

3) [ואולי בעקר: להרגיל זרע במשמ' ג) שלקמן, ולענין עי' סוטה לו:.]

אותה ארורה את הצדיק בפי כלם לדבר בו ולגנותו וכו׳ (הוא, שם מ א). ורבותינו ז״ל הרגילו בדבריהם זה הלשון [1]) בשרש נאה (רד״ק, שרשים, אוה) — *והרְגִיל דברי אהבה, הִרְגִיל קטטה וכדו׳, ערך דברי אהבה וקטטה וכדו׳: כשהולכי דרכים נפגשים שלא ראו זה את זה מימיהם הם מרגילים בעת פרידתם דברי אהבה ושלום (מזקוני עה״ת, ברא׳ לב ל). התחיל להקניט את אשתו והרגיל עמה קטטה (לבוש, אה״ע יב ז). — ג) הִרְגִיל אמת המים [2]), הוריד את זרם אמת המים, strömen lassen; faire couler; to let stream: כיזה צד מדיחין את העזרה, פוקקין אותה ומרגילין אמת המים עד שנעשית נקייה כחלב (תוספתי פסח׳ ג יב). — ובהשאלה בשמש׳ גרם לעצמו להורדת שכבת זרע בקרי לילה: חולה מרגיל צריך (לשפך עליו) תשעה קבין, בריא מרגיל צריך ארבעים סאה (ירוש׳ ברכ׳ ג ה). לא שנו אלא לחולה לאונסו אבל לחולה המרגיל[3]) ארבעים סאה (ר׳ עקיבא ור׳ יהודה גלוסטרה, בבלי שם כב.). — ובתמונה, הרגיל בהמה, כאלו שפך אותה שלמה מתוך עורה בדי להשתמש בעור כנאד [4]): המרגיל כולו חבור לטומאה ליטמא ולטמא (חול׳ ט ג). אין מרגילין ביום טוב ואין מרגילין בחול בבכור ובפסולי המוקדשין (תוספתי יו״ט ג יח). המרגיל לגוי ושחט שחיטתו כשרה (שם חול׳ א ו). — ובסהמ״א: וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה מרגילין לתוכו ארבעים סאה (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 129). — *והרגיל עץ על עץ: ואור היוצא מן המים הוא שממלאין אשישה זכה מזכוכית מים ומשימין אותה לנוכח השמש וכנגד צמר גפן נקי ויבער בה וכו׳ וכן עושין בעץ בהרגילו על עץ

1) [במקום אחר כותב רד״ק: ורבותינו ז״ל הרגילו הרבה בזה הלשון (שרשים, חוב), במשמ׳ שלעיל, היה רגיל.]

2) [שמוש זה בא בארמ׳ שבתו״מ, כגון: אחן דמרגל זיקא (המזיל את הנאד) מעיל לרע, וקרוב הוא אל רגלתא, תרגום של נַחַל בסורי (עי׳ מלון סורי לברוקלמן, מהדורה ב, 712).]

3) [רש״י: המרגיל וממשיך את הקרי עליו שישמש מטתו.]

4) [גם בשמוש זה הִרְגִיל הוא לשון שפיכה ולא נגזר הפעל מן רֶגֶל בדעת המפרשים.]

אחר במהירות (אבודרהם, סדר תפלת מוצאי שבת, סה.).

— התפ׳, *הִתְרַגֵּל, נתרגל, — הרגיל את עצמו בדבר, לעשות דבר, התרגל עם פלוני, הרגיל את עצמו אליו, sich gewöhnen; s'accoutumer; to get used to: משלמד דוד תורה ונתרגל מהו אומר, טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף (ספרי במד׳ קיט). לא יאכל זב פרוש עם זב עם הארץ וכו׳ שהוא מתרגל עמו [1]) בימי טומאתו (ירוש׳ שבת א ה). שהיתה מתרגלת לבא אצלו (שם יבמ׳ י ח). יעשו סעודה והן מתרגלין לבא דרך סעודה (רב, שם נדר׳ יא יג). שמתוך שהיא מתרגלת בדמים טהורין היא מתרגלת בדמים טמאין (ר׳ מנא, שם נדה א ג). — ואמר הפיטן: פזתתים שבת ראשונה בשקלים, ובשניה זכור מחית מקלקלים וכו׳ צווי פרה בשלישית להתרגל וברביעית החדש להתחבר עם סגל (מנחם ברי מכיר, אור זרוע, יוצר הפסקה א).

— הפע׳, *הֻרְגַּל, הורגל, — א) שהִרְגִּילוּ אותו, היה רגיל, נתרגל בדבר או לעשות דבר: יצרו הורגל לתאות רבעו ושלחה עוליה להיות עובד ורועה (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה״כ, קבץ מע״י גאו׳ ב, 112). רוב שנה ואוכל ממנו ומעיטו ערב יום סליחה פן יורגל לקרי (שם שם, 113). צווי סדר יודיע לעדה ויורגל בפה חוק העשור (שם שם, 116). אנו באים בין אנשים שחורים וכו׳ ולא הורגלו באשה יפה (כת״י, ברא׳ יב יא). מכה אשר לא הורגלה לבא על בריה באה לנו על ידך (הוא, שם כ ט). במות היחיד שהורגלו ליקרב [2]) עליהן לשמים (הוא, מ״א טו יד). עד הנה הכך בשבט והורגל לשאת עליך מטהו ואימתו כדרך המצריים (הוא, ישע׳ י כד). מי שנתיישן והורגל בתורתי ועבודתי מנעוריו ומי שנתקרב עתה מקרוב וכו׳ (הוא, שם כז יט). ימי טובתי שהורגלתי בהם עברו (הוא, איוי יז יא). עובד האדמה ישן וערבה שנתו עליו בין שהוא אוכל מעט ובין שהוא אוכל הרבה כי כבר הורגל בכך (הוא, קהל׳ ה יא). כיון דדשו בית רבים, הורגלו בו מפני דוחקן וכו׳ (הוא, שבת קכט:, ד״ה כיון). יש זוזי שמשקלם קל וצורתם יוצאת בהוצאה והורגלו

1) [בבבלי (שבת יג.): שמא יורגילנו אצלו, עי׳ הפע׳.]

2) [ברהי״ב (טו יז): לְהַקְרִיב.]

בה וטובים בהוצאה יותר מצורה אחרת של זוז (תוס', ב"מ סט:, ד"ה טני ותקילי). כי היו אבותינו בזמן ההוא מלומדי מדות הכופרים ומורגלי מנהגי המקולקלים (מאמר השכל לרא"ג, מח:). כל אחד מן הכתות לפי המורגל ברוב בני אדם (ר' זרחיה מברצלונה, פי' משלי יב א, המסדר ג, 235). כי הצדיקים הורגלו שפתותיהם רצון לרצות המקום והבריות (ר"י בן נחמיאש, משלי י לא). והוא (הדם) מאוס בעיניהם מאד מפני שלא הורגלו בו (שבט יהודה, הנוכר, 9). האדם שהתמיד לשבת בחשך זמן רב ויצא פתאם לאור יקשה עליו ויצטער באור עד שיתמיד ויורגל בו מעט מעט (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, לז:) — ואמר המשורר: כמה מחיב לתבונה האנוש אם אין שפתו לחשות מרגלת (משלם דאפיאירה, אשאל ויש מסלה, ידיעות מכון שוקן ד, מו). — ובמשמ' הנהג והתפשט: להעיר איש בעל דעת שהורגלה בנפשו ועלתה בהאמנתו אמתת תורתנו (ר"ס א"ח, פתיח' מו"נ). על ידי יוסף הורגלה ברכה לכל השבטים (מדה"ג, כ"י תימני, ועיני ישראל כבדו מזקן). — ב) הרגלה הבהמה, הפשט עורה, ואמר המשורר: יעבד עור צבי כי הוא מסוגל, ואם יורגל יהי ראוי לנודו (עמנו' פרנסים, לצי מודה, 105).

רֶגֶל [1]), ש"נ, רגל, כנ' רגלי, רגלנו, רגלך, רגלך, רגלכם, רגלו, רגלה, רגלם, מזו"ר רגלים [2]), רגלים, סמי' רגלי, כנ' רגלי, רגלי, רגלינו, רגליך, רגליך, רגליכם, רגליו, רגליה, רגליהם, — א) אחד האברים בגוף האדם ובעלי חיים רבים, שהם עומדים עליהם ובתנועתם הם מהלכים [3]), foot; pied; Fuss, — של האדם: עין תחת עין שן תחת שן יד תחת יד רגל תחת רגל (שמות כא כד). ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו (ויקר' יג יב). או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד (שם כא יט). ותרא האתון את מלאך יי' ותלחץ אל הקיר ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר (במד' כב כה). ולא תחוס עינך נפש בנפש עין בעין שן בשן יד ביד רגל ברגל (דבר' יט כא). ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו (שם כה ט). שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים (יהוש' ד ג). יען כי גבהו בנות ציון וכו' הלוך וטפף תלכנה וברגליהם תעכסנה (ישעי' ג יו). יי' אדני חילי וישם רגלי כאילות ועל במותי ידרכני (חבק' ג יט). משוה רגלי כאילות ועל במתי יעמידני (תהל' יח לד; וכעין זה ש"ב כב לד). אם יהלך איש על הגחלים ורגליו לא תכוינה (משלי ו כח). — ושל הבהמה, ושל החיות שבמרכבה: ורגליהם רגל ישרה [1]) וכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזק' א ז). לא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר בה ולא תשב ארבעים שנה (שם כט יא). — ושל בעלי חיים אחרים: אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההלך על ארבע אשר לא (קרי: לו) כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו ואת הסלעם למינהו ואת החרגל למינהו ואת החגב למינהו וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם (ויקר' יא כא—כג). כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים לכל השרץ השרץ על הארץ לא

---

1) [על מקור השם ועל מקביליו בשפות שמיות אחרות עי' בהערה לשרש רגל, ולערכים רגול, רגיל, רגל, רגלי.]

2) [אין רגלים מורה על שתי הרגלים של אדם אחד בלבד, אלא גם על ארבע או שש רגלים של בעלי חיים שונים, וגם על הרגלים המרובות של כמה בני אדם או בעלי חיים.]

3) [כשמוש הלשון שבמקרא נקראו במלה זו רגלי האדם, של בעלי החיים היונקים והעיפות ואף של החרקים ומרבי הרגלים, ללא הבדל מקומם בגוף, בעוד שלשון החכמים מבדילה אף בבהמה, כבאדם, בין ידים (שהן אברי ההליכה הקדמיים) ורגלים (אחוריות). ובנראה לא כלל תמשג רגל כפי קדמונינו אף את השוק, או את הכרע היוצאת מן הירך, אלא רק את החלק שמן הברך (האסתית או המרמה, הארכובה התחתונה של סוס וחמור) מלמטה, כלשון הכתוב ויקרא יא כא: אשר לו (קרי) כרעים ממעל לרגליו, וגם זאת מפני שעקר משמעות המלה היא מקום קשירת רגלי הבהמה, כמבואר בהערה לשרש.]

1) [צ"ל, כדעת רבים: ורגליהם רגלי שר (או אף רגלי שרה במשמ' עגלה, כי כך בא שרה במשמ' זו בכתבת סנג'ין הארמית), בהקבלה אל: וכף רגליהם ככף רגל עגל. וחז"ל למדו מכאן שאין לכרובים קפיצים.]

תאכלום (סס סס מג). — ובהשאלה, של האלהים: ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (סמות כד י). ויט שמים וירד ועיפל תחת רגליו (ס"ב כב י; תהל' יח י). כבוד הלבנון אליך יבוא ברוש תדהר ותאשור יחדו לפאר מקום מקדשי ומקום רגלי אכבד (ישע' ס יג). כה אמר יי' השמים כסאי והארץ הדם רגלי (סס סו א). יי' בסופה ובשערה דרכו וענן אבק רגליו (נחו' א ג). — ושל כלי מן הכלים, כמו כרע, פעמה: ועשית שלחן וכו' ועשית לו ארבע טבעת זהב ונתת את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו (סמות כה כג–כו). ויעש את השלחן וכו' ויתן את הטבעת על ארבע הפאת אשר לארבע רגליו (סס לז י–יג). — ואצבעות הרגל: ויהי איש מדין ואצבעות ידיו ואצבעית רגליו שש ושש (ס"ב כא כ). — ובהן הרגל: ושחטת את האיל ולקחת מדמו ונתתה על תנוך אזן אהרן ועל תנוך אזן בניו הימנית ועל בהן ידם הימנית ועל בהן רגלם הימנית (סמות כט כ). ויקח משה מדמו ויתן על תנוך אזן אהרן הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית ויקרב את בני אהרן ויתן משה מן הדם על תנוך אזנם הימנית ועל בהן ידם הימנית ועל בהן רגלם הימנית (ויקר' ח כג–כד). ולקח הכהן מדם האשם ונתן הכהן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית (סס יד יד). וינס אדני בזק וירדפו אחריו ויאחזו אותו ויקצצו את בהנות ידיו ורגליו ויאמר אדני בזק שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני וכו' (ספטי' א ו–ז). — וכף רגל, חלקה התחתון השטוח של הרגל, המקביל אל כף היד: ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה (ברלס' ח ט). לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (דברי ב ה). כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה (סס יא כד). הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ (סס כח נו). ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף רגלך (סס סס סה). כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו (יהוס' א ג). והיה כנוח כפות רגלי הכהנים וכו' במי הירדן מי הירדן יכרתון (סס ג יג). ויהי בעלות הכהנים וכו' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישבו מי הירדן למקומם (סס ד יח). אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם יי' אלהיו מפני המלחמה אשר סבבוהו עד תת יי' אתם תחת כפות רגליו[1]) (מ"א ה יז). וכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזק' א ז). את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכן שם בתוך בני ישראל לעולם (סס מג ז). ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם (מלאכי ג כא). — וביחוד בצרוף מכף רגל ועד ראש, או ועד קדקד: יככה יי' בשחין רע על הברכים ועל השקים אשר לא תוכל להרפא מכף רגלך ועד קדקדך (דברי כח לה). ובאבשלום לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאד מכף רגלו ועד קדקדו לא היה בו מום (ס"ב יד כה). מכף רגל ועד ראש אין בו מתם (ישע' א ו). ויצא השטן מאת פני יי' ויך את איוב בשחין רע מכף רגלו עד קדקדו (איוב ב ז). — ושרשי הרגלים במשמ' זו, כפות הרגלים, תחתית הרגלים: ותשם בסד רגלי ותשמור כל ארחתי על שרשי רגלי תתחקה[2]) (סס יג כז). — ובצרופים עם פעל שנושאו הוא האדם או הבהמה, הלך האדם וכדו' ברגל, ברגליו, בא ברגליו, עבר דרך או נהר ברגליו, נס ברגליו וכדו': ויאמרו אליו בני ישראל במסלה נעלה ואם מימיך נשתה אני ומקני ונתתי מכרם רק אין דבר ברגלי אעברה (במדב' כ יט). אכל בכסף תשברני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אעברה ברגלי (דברי ב כח). וירד סיסרא מעל המרכבה וינס ברגליו (ספט' ד יה–יז). ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא (ישע' מא ג). הפך ים ליבשה בנהר יעברו ברגל (תהל' סו ו). — ואץ ברגלים: גם בלא דעת נפש לא טוב[3]) ואץ ברגלים חוטא (משלי יט ב). ועכס ברגליו: יען כי גבהו בנות ציון וכו' הלוך וטפף תלכנה וברגליהם תעכסנה (ישע' ג יו). — ורקע ברגל, ע' רקע: הכה בכפך ורקע ברגלך ואמר אח אל כל תועבות וכו' (יחזק' ו יא). יען מחאך יד ורקעך ברגל ותשמח בכל שאטך בנפש אל אדמת ישראל

---

[1]) [כך קרי; כתיב: רגלו.]

[2]) [הכונה: על תחתית כפות רגלי אתה חוקק את סימנך להורות שאני עבדך, ועקבות רגלי יראו לאן אני בורח מפניך. מנהג זה לרשום את שם אדוני העבד על שרשי רגליו הוא המבאר אף את הכתובות היוניות והרומיות על טבלאות בצורת כף רגל אדם (in planta pedis), שכדגמתה נמצא בעת גם בא"י. ע' במאמרו של בן־דור ברבעון בית הנכות הממשלתי בירושלים, 1947, עמ' 66. ובסהמ"א השתמשו בצרוף במשמ' חקר דבר, עקב אחריו.]

[3]) [הכסיל.]

(סם כט ו). — ומולל ברגליו, הולך ברגליו: קורץ בעיניו מולל ברגליו[1]) מרה באצבעתיו תהפכות בלבו חרש רע בכל עת מדנים ישלח[2]) (משלי ו יג–יד). — ורמס ברגל, רפש ודלח ברגל: ברגלים תרמסנה עטרת גאות שכורי אפרים (ישע' כח ג). כפיר גוים נדמית ואתה כתנים בימים ותגח בנהרתיך ותדלח מים ברגליך ותרפס נהרתם (יחזק' לב ב). המעט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם ומשקע מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תרפשון (סם לד יח–יט). — והשקה ברגלו: כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק (דבר' יא י). — ושלח בעמק, ברשת, ברגליו: ויששכר כן ברק בעמק שלח ברגליו (שפט' ה יח). כי שלח ברשת ברגליו ועל שבכה יתהלך (איוב יח ח). — וקם, עמד על רגליו: וישליכו את האיש בקבר אלישע וילך ויגע האיש בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו (מ"ב יג כא). ויאמר אלי בן אדם עמד על רגליך ואדבר אתך ותבא בי רוח כאשר דבר אלי ותעמדני על רגלי ואשמע את מדבר אלי (יחזק' ב א–ב). והנבאתי כאשר צוני ותבוא בהם הרוח ויחיו ויעמדו על רגליהם (סם לז י). וזאת תהיה המגפה אשר יגף יי׳ את כל העמים אשר צבאו על ירושלם המק בשרו והוא עמד על רגליו (זכר' יד יב). ויקם דויד המלך על רגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי (דהי"א כח ב). כנפי הכרובים האלה פרשים אמות עשרים והם עמדים על רגליהם ופניהם לבית (דהי"ב ג יג). — ועלה על ידיו ועל רגליו: ויעל יונתן על ידיו ועל רגליו ונשא כליו אחריו (ש"א יד יג). — וכמשא לפעל, בשמוש אדם ברגליו, נשא אדם את רגליו ללכת: וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם (בראש' כט א). — הרים את רגליו: ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים (סם מא מד). — ואסף את רגליו: ויכל יעקב לצות את בניו ויאסף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו (סם מט לג). — שם את רגליו: ויאמר (יהושע) אל קציני אנשי המלחמה

1) [כך קרי; כתיב: ברגלו.]

2) [הכונה: כשהוא פותח עיניו בבקר, כשהוא מהלך ברגליו ומורה באצבעותיו, בכל עת הוא חורש רעה. עי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 86.]

ההלכוא אתו קרבו שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה ויקרבו וישימו את רגליהם על צואריהם (יהוש' י כד). — הציג כף רגלו: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך (דבר' כח נו). — שמר רגליו, חשך רגליו מלכת: כה אמר יי׳ לעם הזה כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו ויי׳ לא רצם (ירמ' יד י). שמר רגליך[1]) כאשר תלך אל בית האלהים (קהל' ד יז). — השיב, מנע את רגליו ממקום, כלא, הוקיר רגליו: אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי (ישעי נח יג). מכל ארח רע כלאתי רגלי (תהל' קיט קא). בני אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מנתיבתם (משלי א יח). אל תט ימין ושמאל הסר רגלך מרע (סם ד כז). הקר רגלך מבית רעך פן ישבעך ושנאך (סם כה יז). — והשיב רגליו אל דבר: חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדתיך (תהל' קיט נט). — וכסה את רגליו: שש כנפים שש כנפים לאחד בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף (ישע' ו ב). — הסך את רגליו: ועבדיו באו ויראו והנה דלתות העליה נעלות ויאמרו אך מסיך הוא את רגליו בחדר המקרה (שפט' ג כד). ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו (ש"א כד ד). ועי' סוך. — טבל רגלו: ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטבל בשמן רגלו (דבר' לג כד). — רחץ את רגליו: יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם (בראש' יח ד). הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם (סם יט ב). ועי' רחץ. — ועשה רגליו, במשמ' רחץ אותן וגזר צפרניהן: ומפבשת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו ואת בגדיו לא כבס (ש"ב יט כה). — ונגף את רגלו באבן: על כפים ישאונך פן תגף באבן רגלך (תהל' צא יב). אז תלך לבטח דרכך ורגלך לא תגוף (משלי ג כג). — וחלה את רגליו או ברגליו: רק לעת זקנתו חלה (אסא) את רגליו (מ"א טו כג). ויחלא אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו (דהי"ב טז יב). — ופשקה האשה את רגליה לגבר: ותתעבי את יפיך ותפשקי את רגליך לכל עובר ותרבי את תזנותך (יחזק' טז כה). — ובפעלת פועל לגבי רגליו של אחר, העמיד, הקים את רגלי אדם במקום וכדו': ולא הסגרתני ביד אויב העמדת במרחב רגלי (תהל' לא ט). ויעלני מבור שאון מטיט היון ויקם על סלע רגלי

1) [כך כתיב; קרי: רגלך.]

כונן אשרי (שם מ ג). — והעמידה הרוח אדם על רגליו: ותבא בי רוח וכו' ותעמדני על רגלי (יחזק' ב ב; שם ג כד). — שלח רגלי הבהמה[1]) והאדם: אשריכם זרעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור (ישע' לב כ). על ימין פרחח יקומו רגלי שלחו[2]) ויסלו עלי ארחות אידם (איוב ל יב). — והניד, הסיר את רגל אדם ממקום: ולא אסיף להניד רגל ישראל מן האדמה אשר נתתי לאבותם (מ"ב כא ח). ולא אסיף להסיר את רגל ישראל מעל האדמה אשר העמדתי לאבותיכם (דה"ב לג ח). — ושמר רגלי פלוני (מלכד) רגלי חסידו ישמר (ש"א ב ט). כי יי' יהיה בכסלך ושמר רגלך מלכד (משלי ג כו). — הציל, חלץ רגליו מדחי: כי הצלת נפשי ממות הלא רגלי מדחי (תהל' נו יד). כי חלצת נפשי ממות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי (שם קיו ח). — קצה, קצץ רגלי פלוני, בהונות רגליו: וינס אדני בזק וירדפו אחריו ויאחזו אותו ויקצצו את בהונות ידיו ורגליו ויאמר אדני בזק שבעים מלכים בהנות ידיהם ורגליהם מקצצים היו מלקטים תחת שלחני (שפט' א ו–ז). ויצו דוד את הנערים ויהרגום ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם (ש"ב ד יב). מקצה רגלים[3]) חמס שתה שלח דברים ביד כסיל (משלי כו ו). — ושם רגלי אדם בסד: ותשם בסד רגלי ותשמור כל ארחתי (איוב יג כז). ישם בסד רגלי ישמר כל ארחתי (שם לג יא). — וענה בכבל רגליו: ענו בכבל רגליו[4]) ברזל באה נפשו (תהל' קה יח). — ורחץ רגלי אחרים: ותקם ותשתחו אפים ארצה ותאמר הנה אמתך לשפחה לרחץ רגלי עבדי אדני (ש"א כה מא). — והחזיק ברגלי פלוני: ותבא אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו (מ"ב ד כז). — ונפל אדם על רגלי פלוני, תחת רגליו, בין רגליו, לרגליו וכדו', נתן האלהים אדם תחת רגלי פלוני וכדו': אף חבב עמים כל קדשיו בידך והם תכו לרגלך ישא מדברתיך (דבר' לג ג). בין רגליה כרע נפל שכב בין רגליה כרע נפל (שפט' ה כז). ותרא אביגיל את דוד ותמהר ותרד מעל החמור ותפל לאפי דוד על פניה ותשתחו ארץ ותפל על רגליו ותאמר בי אני אדני העון (ש"א כה כג–כד). אתה ידעת את דוד אבי כי לא יכל לבנות בית לשם יי' אלהיו מפני המלחמה אשר סבבהו עד תת יי' אתם תחת כפות רגלי[1]) (מ"א ה יז). ותבא ותפל על רגליו ותשתחו ארצה (מ"ב ד לז). תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו (תהל' ח ז). ידבר עמים תחתינו ולאמים תחת רגלינו (שם מז ד). לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ (איכ' ג לד). ותוסף אסתר ותדבר לפני המלך ותפל לפני רגליו (אסתר ח ג). — והשתחוה על כפות רגלי פלוני: והלכו אליך שחוח בני מעניך והשתחוו על כפות רגליך כל מנאציך (ישע' ס יד). — וטמן פח, פרש רשת לרגלי פלוני, הפיץ אותו לרגלי פלוני: כי כרו שיחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי (ירמ' יח כב). סביב בעתהו בלהות והפיצהו לרגליו[2]) (איוב יח יא). פרש רשת לרגלי (איכ' א יג). — והוציא מרשת רגליו: עיני תמיד אל יי' כי הוא יוציא מרשת רגלי (תהל' כה יה). ועי' נעל. — ובשמוש המלה רגל בנושא, כאלו היתה רוח בה, עמדה, חשה, באה, דרכה, רמסה הרגל וכדו': וישבע משה ביום ההוא לאמר אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה (יהוש' יד ט). ואת קומי לכי לביתך בבאה רגליך תעירה ומת הילד (מ"א יד יב). תרמסנה רגל רגלי עני פעמי דלים (ישע' כו ו). רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי (שם נט ז; וכעין זה משלי א יו). לא תעבר בה רגל אדם ורגל בהמה לא תעבר בה (יחזק' כט יא). והאבדתי את כל בהמתה מעל מים רבים ולא תדלחם רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם (שם לב יג). רגלי עמדה במישור (תהל' כו יב). אל תבואני רגל גאוה (שם לו יב). ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו (שם קיה ז). עמדות היו רגלינו בשעריך ירושלם (שם קכב ב). רגליה ירדות מות שאול צעדיה יתמכו

---

[1]) [אולי אפשר להכיר בשמוש זה את הוראתה הוראתה הראשונה של המלה רגלים במשמ': שלח את הכבלים שהבהמה כבולה בהם ברגליה (עי' בהערה לשרש), ואך בתמונת הבהמה בא צרוף זה גם לגבי האדם.]

[2]) [כנראה צ"ל: יקומו רגל ישלחו, כלו' ישלחו את רגלם הם חפשי ללכת לאשר ירצו. ועי' פרחח, הערה.]

[3]) [עי' בהערה לפעל א. קצה, עמ' 6089.]

[4]) [כך כתיב; קרי: רגלו.]

---

[1]) [כך קרי; כתיב: ר ג ל ו.]

[2]) [הכונה לפח ולמלכדת שדבר עליהם בפס' ט—י.]

(משלי ט ה). המיה היא וסררת בביתה לא ישכנו רגליה (שם ז יא). אם הלכתי עם שוא ותחש על מרמה רגלי (איוב לא ה). ותשכח כי רגל תזורה וחית השדה תדושה (שם לט יט). — והובילו רגלי הא״ם אותו: הזאת לכם עליזה מימי קדם קדמתה יבלוה רגליה מרחוק לגור (ישע׳ כג ז). — ומחצה הרגל בדם: למען תמחץ רגלך בדם (תהל׳ סח כד). — ואחזה הרגל בדרך: באשרו אחזה רגלי דרכו שמרתי ולא אט (איוב כג יא). — ומטה הרגל: לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם (דבר׳ לב לה). כי אמרתי פן ישמחו לי במוט רגלי עלי הגדילו (תהל׳ לח יז). השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלנו (שם סו ט). אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי׳ יסעדני (שם צד יח). ועי׳ מוט. — ובצקה הרגל: שמלתך לא בלתה מעליך ורגלך לא בצקה (דבר׳ ח ד). וארבעים שנה כלכלתם במדבר לא חסרו שלמתיהם לא בלו ורגליהם לא בצקו (נחמ׳ ט כא). — ונלכדה הרגל: טבעו גוים בשחת עשו ברשת זו טמנו נלכדה רגלם (תהל׳ ט טז). — נטבלה הרגל במים: וכבוא נשאי הארון עד הירדן ורגלי הכהנים נשאי הארון נטבלו בקצה המים (יהוש׳ ג טו). — הטבעה הרגל בבץ: הסיתוך ויכלו לך אנשי שלמך הטבעו בבץ רגלך נסגו אחור (ירמ׳ לח כב). — והגשו הרגלים לנחשתים: ידיך לא אסרות ורגליך לא לנחשתים הגשו (ש״ב ג לד). — והתנגפו הרגלים: תנו לייי אלהיכם כבוד בטרם יחשך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף (ירמ׳ יג טז). — ונשכח מקום מני רגל: פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו (איוב כח ד). — ובתמונה, רגלים ממהרות לרוץ לרעה: לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ לרעה (משלי ו יח). — והיה רגלים לפסח, נשא והוליך אותו: עינים הייתי לעור ורגלים לפסח אני (איוב כט טו). — ובצרוף אל שם תאר כגון קל ברגליו: ועשהאל קל ברגליו כאחד הצבים אשר בשדה (ש״ב ב יח). ותפש הקשת לא יעמד וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו (עמו׳ ב טו). — ונכה רגלים, מכה ולקוי ברגליו: וליהונתן בן שאול בן נכה רגלים בן חמש שנים היה בבא שמעת שאול ויהונתן מיזרעאל ותשאהו אמנתו ותנס ויהי בחפזה לנוס ויפל ויפסח (ש״ב ד ד). ויאמר המלך האפס עוד איש לבית שאול וכו׳ ויאמר ציבא אל המלך עוד בן ליהונתן נכה רגלים (שם ט ג). — ובצרופים עם שמות עצם הנסמכים אל רגל, מצב רגלי אדם, מקום שרגליו נצבות: שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתים עשרה אבנים (יהוש׳ ד ג). ושתים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים (שם שם ט). — מעגל רגלים: פלס מעגל רגלך ובל דרכיך יכנו (משלי ד כו). — קול רגלים, קול הצעדים: כבא המלאך סגרו הדלת ולחצתם אתו בדלת הלוא קול רגלי אדניו אחריו (מ״ב ו לב). — עפר רגלים: והיו מלכים אמניך ושרותיהם מיניקתיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו (ישע׳ מט כג). — אבק רגלים: יי׳ בסופה ובשערה דרכו וענן אבק רגליו (נחום א ג). — הדם רגלים: כה אמר יי׳ השמים כסאי והארץ הדם רגלי (ישע׳ סו א). רוממו יי׳ אלהינו והשתחוו להדם רגליו (תהל׳ צט ה). נאם יי׳ לאדני שב לימיני עד אשית איביך הדם לרגליך (שם קי א). ויקם דויד המלך על רגליו ויאמר וכו׳ אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית יי׳ ולהדם רגלי אלהינו (דה״א כח ב). ועי׳ הדם. — ושבר רגל: או איש אשר יהיה בו שבר רגל או שבר יד (ויקר׳ כא יט). — מדרך כף רגל: אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל (דבר׳ ב ה). — מועדי רגל, מעידת הרגלים: לפיד בוז לעשתות שאנן נכון למועדי רגל [1]) (איוב יב ה). — מרמס רגלים, מרפש רגלים: וצאני מרמס רגליכם תרעינה ומרפש רגליכם תשתינה (יחזק׳ לד יט). — ובסמיכות רגל אל שם עצם אחר, רגל גאוה: אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנדני (תהל׳ לו יב). — רגלי מבשר: מה נאוו על ההרים רגלי [2]) מבשר משמיע שלום (ישע נב ז). הנה על ההרים רגלי [2]) מבשר משמיע שלום (נחום ב א). — ב) רגלים, בין רגלים. כלשון יפה במשמ׳ מבושים [3]), ברכים: ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו (שמות ד כה). ובשליתה היוצת מבין רגליה ובבניה אשר תלד (דבר׳ כח נז). — ושער הרגלים: ביום ההוא

---

1) [הכונה: נכון ובטוח הוא לעת מעידת כל רגל.]

2) [אמנם יש מציעים לגרס בצרוף זה דגלי מבשר.]

3) [ויש שרואים משמ׳ זו גם בצרופים כסה רגליו (ישע׳ ו ב), הסך רגליו, עי׳ לעיל.]

יגלח אדני בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה (ישע' ז כ). — ומימי רגלים[1]: הלא על האנשים הישבים על החמה לאכל את חריהם ולשתות את מימי רגליהם[2] עמכם (מ"ב יח כז; וכעין זה ישע' לו יב). — ג) בשמוש עם ב היחס כמלת יחס, ברגלי פלוני, במשמ' אחרי פלוני, בעקביתיו, hinter; derrière; behind: וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך (שמות יא ח). ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי קדשה ויעל ברגליו עשרת אלפי איש (שפט' ד י). ויבא גדעון הירדנה עבר הוא ושלש מאות האיש אשר אתו וכו' ויאמר לאנשי סכות תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי (שם ח ד–ה). ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני ונתנה לנערים המתהלכים ברגלי אדני (ש"א כה כז). ויצא המלך וכל ביתו ברגליו וכו' ויצא המלך וכל העם ברגליו (ש"ב יה יו–יז). וישלח אליו בן הדד ויאמר כה יעשון לי אלהים וכה יוספו אם ישפק עפר שמרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי (מ"א כ י). וילך מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום ויסבו דרך שבעת ימים ולא היה מים למחנה ולבהמה אשר ברגליהם (מ"ב ג ט). — ועם למ"ד היחס, לרגל, במשמ' זו: כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרב ויברך יי' אתך לרגלי (ברא' ל ל). יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה[3] אשר לפני ולרגל הילדים (שם לג יד). ותמהר ותקם אביגיל ותרכב על החמור וחמש נערתיה ההלכות לרגלה (ש"א כה מב). מי העיר ממזרח צדק יקראהו[4] לרגלו (ישע' מא ב). — וכמ"כ לרגלי, במשמ' זו: לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו (חבק' ג ה). — ובתו"מ, גם במשמ' הרגל האחורית של הבהמה: לא יכנס להר הבית וכו' באבק שעל רגליו (ברכ' ט ה). אין חמור יוצא וכו' ברצועה שברגלו ואין התרנגולין יוצאין וכו' ברצועות שברגליהם (שבת ה ד). לא יצא האיש בסנדל המסומר ולא ביחיד בזמן שאין ברגלו מכה (שם ו ב). כל שבעת הימים הוא זורק את הדם וכו' ומקריב את הראש ואת הרגל (יומ' א ב). מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש ודחק אחד מהן את חבירו ונפל ונשברה רגלו (שם ב ב). הפיס השני מי שוחט וכו' ומי מעלה איברים לכבש הראש והרגל ושתי הידים העוקץ והרגל וכו' (שם שם ג). כל המיסך את רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קדוש ידים ורגלים (שם ג ב). שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל (מו"ק א י). היה דליל קשור ברגליו (של תרנגול) או שהיה מהדם ומשבר את הכלים משלם חצי נזק (ב"ק ב א). סמא את עינו, קטע את ידו, שבר את רגלו רואין אותו כאילו הוא עבד נמכר בשוק וכו' (שם ח א). היה עושה בידיו אבל לא ברגליו, ברגליו אבל לא בידיו וכו' (ב"מ ז ב). המוכר ראש בהמה גסה לא מכר את הרגלים, מכר את הרגלים לא מכר את הראש (ב"ב ה ה). המוצא שברי צלמים הרי אלו מותרים, מצא תבנית יד או תבנית רגל הרי אלו אסורים (ע"ז ג ב). השוחט את המסוכנת וכו' עד שתפרכס ביד וברגל (לשנ"ג, חול' ב ו). כל עוף החולק את רגליו טמא (ר' אליעזר בר צדוק, שם ג ו). ובחגבים כל שיש לו ארבע רגלים וכו' (שם שם ז). איזהו הזרוע, מן הפרק של ארכובה עד כף של יד וכו' וכנגדו ברגל שוק, ר' יהודה אומר שוק מן הפרק של ארכובה עד סובך של רגל (שם י ד). בעל חמש רגלים וכו' ושרגליו קלוטות כשל חמור (בכורות ו ז). מעשר בהמה מצטרף כמלוא רגל בהמה רועה, וכמה היא רגל בהמה רועה ששה עשר מיל (שם ט א). השידה וכו' מודים אלו ואלו (ב"ש וב"ה) שאין עובי הרגלים ועובי לזבזים נמדד (כלים יח א). השלחן שניטלה אחת מרגליו טהור (שם כב ב). כסא של קטן שיש לו רגלים וכו' טמא (שם כז ה). מאתים וארבעים ושמונה אברים באדם, שלשים בפיסת הרגל (אהל' א ח). היה רכוב על גבי בהמה וארבע טליות תחת

---

[1]) [צרוף זה, שמקביל לו באשור' מי פרידי באותה משמ', ושאינו אלא בקרי במק' הכתיב שינים, אולי לא היה בלשון המקרא, ובמקומו ביחזק' ז יז, כא יב: כל ברכים תלכנה מים. ובתו"מ מצוי הצרוף מי רגלים.]

[2]) [כך הקרי; כתי': שיניהם.]

[3]) [יש מפרשים כאן במשמ': לפי הליכת המלאכה, ואינו נראה, ו„אשר לפני" מעיד על כך.]

[4]) [מן א. קרא במשמ' יקרא אותו לבוא אחריו, ויש מפרשים מן ב. קרא, ואינו נראה.]

ארבע רגלי הבהמה מחורות וכו' היתה טלית אחת תחת שתי ידים, תחת שתי רגלים, תחת יד ורגל טמאה, ר' יוסי אומר הסום מטמא ברגליו והחמור בידיו שמשענת הסוס על רגליו ומשענת החמור על ידיו (זבים ד ז). בו ביום נמנו וגמרו על ערבת הרגלים שהיא משני לוגין ועד תשעה קבין שנסדקה שהיא טמאה מדרס, שר' עקיבא אומר ערבת הרגלים כשמה (ידים ד א). היה מתחיל במלאכה ואמר יבוא איש פלוני שידיו קלות ויתחיל בה, פלוני שרגליו קלות ויעבור לפנינו, הרי זה מדרכי האמורי (תוספת' שבת ו ג). אם היו רגליו מלוכלכות בטיט או בצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש (שם שם טז יט). לטובתי נשברה רגל פרתי (ר' ישמעאל בשם משל הדיוט, ספרי במד' קיט). (אמר משה לבני ישראל) יודע אני מה שתחת עקבי רגליכם וכו' (שם דבר' יד). היה נתון מן המודיעית ולפנים ורגליו רעות יכול יהא חייב ת"ל וחדל, יצא זה שלא חדל (ירוש' פסח' ט ב). ניטנפו רגליו מטבילן במים ואינו חושש וכו' הורי רבי אחא בבא מן הדרך והיו רגליו קיהות[1]) עליו שמותר להרחיצן במים (שם יומא ח א). פסקי ההרים מלהיות בוצצין הרי הן כמי גביים, עד איכן וכו' עד כדי שייעשו ברגלי האווז (ר' תנחום בר ר' חייא, שם מו"ק א א). רגלו אחת בתוך התחום ורגלו אחת חוץ לתחום לא יכנס (ר' חנינא, עירוב' נב:). כיפה ר"מ מחייב במזוזה וחכמים פוטרים, ושוין שאם יש ברגלה עשרה שחייבת במזוזה (יומא' יא:). למקום שאני אוהב שם רגלי מוליכות אותי (הלל הזקן, סוכ' נג.). בלעם חיגר ברגלו אחת היה וכו' שמשון חיגר בשתי רגליו היה (ר' יוחנן, סוט' י.). ומה כנעני זה שלא דיבר בפיו ולא הלך ברגליו גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות, מי שעושה לויה ברגליו על אחת כמה וכמה (שם מו:). שמא רגליה נאות, רחבות כשל אווז (נדרי סו:). בשעת הוצאת זבלים אדם מוציא זבלו לרה"ר וכו' כדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה (ב"ק ל.). ויעש לו רכב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו וכו' כולן נטולי טחול וחקוקי כפות רגלים היו (רב יהודה בשם רב, סנה' כא:). והקב"ה נותן בו רוח ונשמה וכו' ודבור פה והלוך רגלים (ת"כ, נדה לא.) — *מֵי רַגְלַיִם, עי' הערה לעיל ועי' מַיִם, 2968. —*ובצרופים שונים, עָקַר רגליו: בני חבורה שהיו מסובין לשתות ועקרו רגליהן לצאת לקראת חתן או לקראת כלה, כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע, חברים שהיו מסובין ועקרו רגליהם לילך לבית הכנסת או לבית המדרש כשהן יוצאין אין טעונין ברכה למפרע (פסח' קא: — קב.). או שהכישה במקל ורצתה לפניו כיון שעקרה יד ורגל קנאה (ב"ב עה:). ועי' א. עָקַר, 4684. — *מֵאַיִן הרגלים?: וכבר היה ר"ש בן זומא יושב ותוהא, עבר ר' יהושע ושאל בשלומו פעם ושתים ולא השיבו, בשלישית השיבו בבהילות, א"ל, בן זומא מאין הרגלים[1]), א"ל מעיין הייתי, א"ל מעיד אני עלי שמים וארץ שאיני זז מכאן עד שתודיעני מאין הרגלים וכו' (מד"ר בראש' ב.). — *רגלי אדם מיוחדין לשם: מי שהיו פירותיו בעיר אחרת, עירבו בני אותה העיר לבוא אצלו לא יביאו לו מפירותיו, אלא אם כן היו רגליו מיוחדין לשם (תוספת' יו"ט ד ט). — דריסת רגל, עי' דְּרִיסָה. — קְפִיצַת רגל, עי' ב. קְפִיצָה. — *פשט את הרגל לפלוני: הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב עד שתלבין ראשה (כתוב' יג ה). — *ופשט את רגליו ללכת: העובר לפני התבה וכו' פעם ראשונה יסרב, שנית מהבהב, שלישית פושט את רגליו ויורד (ת"כ, ברכ' לד.). ועי' פָּשַׁט, 5270. — *הקיף רגל על גב רגל: אמר לו (הקב"ה למשה בשעת מיתתו) הקף רגליך זה על גב זה, הקיף רגליו זה על גב זה וכו' (מד"ר דבר' יא). — *כתת רגליו: אלו ת"ח שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה (ב"ב ח.). ועי' כָּתַת. — *הקל את הרגל: זה שהוא הולך לבית הכנסת צריך להקל את רגליו (רב הונא, ירוש' ברכ' ה א). ועי' א. קָלַל, 5956. — *התאבק בעפר רגליהן, התאבקו רגלים: יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם (יוסי בן יועזר איש צרידה, אב' א ד). לא נתאבקו רגליהם אלא כזה שהוא הולך מביתו לבית הכנסת (ר' נחמיה בשם ר' אבהו, מד"ר בראש' מג).

[1]) [צ"ל כהות, עי' ב. קָהָה.]

[1]) [אמנם בשאר המקורות (תוספת' חגי' ב ה; ירוש' שם ב א; בבלי שם טו.): מאין ולאין וכדו' (עי' ערך אַיִן, עמ' 180), ועי' בהערת תיאודור למקום זה.]

— *שִׁכַּח או השבית את הרגל ממקום מן המקומות: אמרו (אנשי סדום) הואיל וכסף וזהב יוצא מארצינו אין אנו צריכין שיבא אדם אצלינו שאין באין אלא לחסרינו[1], אמר להם המקום, בטובה שהשפעתי לכם אתם משכחין את הרגל מביניכם. אני אשכח אתכם מן העולם (תוספתי סוטה ג יב). — *רגל רמה: ותוטא ילכד בה, זה שהוא רואה את אשתו שהיא קולנית ורגלה רמה ופרוצה בשחוק ואינו מקנא בה, לפי שדרכן של בנות ישראל לא קולניות ולא רגל רמה ולא פרוצות בשחוק (מד"ר במד' ט). — *הרבה רגל, הרבה ללכת: רמז בתורה שלא תהא אשה מהלכת בשוק הרבה וכו' אבל אם הרבתה רגל והיתה יוצאת לשוק סוף באה לידי קלקל, לידי זנות (תנחומא בובר, ברא' יב, פו.). — *ורגלי פלוני במשמי מקום שפלוני רשאי ללכת שם: הבהמה והכלים כרגלי הבעלים, המוסר בהמתו לבנו או לרועה הרי אלו כרגליו, כלים המיוחדין לאחד מן האחין שבבית הרי אלו כרגליו, ושאין מיוחדין הרי אלו במקום שהולכין (ביצה ה ג). השואל כלי מחבירו מערב יום טוב כרגלי השואל, ביום טוב כרגלי המשאיל, האשה ששאלה מחברתה תבלין ומלח לעיסתה הרי אלו כרגלי שתיהן (שם שם ד). הגחלת כרגלי הבעלים ושלהבת בכל מקום וכו' בור של יחיד כרגלי היחיד ושל אנשי אותה העיר כרגלי אנשי אותה העיר ושל עולי בבל כרגלי הממלא (שם שם ה). — *ובהשאלה, (יש) רגלים לדבר, יש סמך ויסוד להניח: נמצא (מת) משוקע בקרקע המערה, ירד לחקר טהור, ליטהר מטומאת מת טמא. שחזקת טמא טמא וחזקת טהור טהור שרגלים לדבר (נזיר ט ג). מצא אחד בסוף עשרים אמה כודק היםנו ולהלן עשרים אמה שרגלים לדבר שאילו מתחלה מצאו נוטלו ואת תבוסתו (שם שם ג; אהל' טז ג). אונסו וספקו ושכבת זרעו (של הזב) טמאין שרגלים לדבר (נזיר ט ד; זבים ב ג; וכעין זה ספרא ויק, מלורע, פרק זבים פרשה א). המכה את חברו ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה, לאחר מכאן הכביד ומת חייב, ר' נחמיא אומר פטור

[1]) [בנסח אחר נוסף כאן: נעמיד ונשבית (או: ונשכח) את הרגל מבינותינו. וכעין זה מד"ר במד' ט; ובסנה' קט: כתוב: בואו ונשכח תורת רגל מארצנו.]

שרגלים לדבר (נזיר ט ד; וכעין זה סנה' ט א). התם יש רגלים לדבר שהרי קינא לה ונסתרה, הכא מאי רגלים לדבר איכא (כדס ג.). — ובתמונה לבני אדם גדולים, כסא של שלש רגלים, כנוי לשלשת האבות, אברהם, יצחק ויעקב, וכסא של רגל אחת, משה: אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך, כסא של רגל אחת על אחת כמה וכמה (רבי אלעזר, ברכ' לב.). —*כלתה רגל מן השוק: מצותה (של נר חנכה) משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק (שבת כא:). —*בא הרוג ברגליו, חי: כבא הרוג ברגליו (אביי, ב"ק עד:). — *נתמוטטו רגליו: אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל (ר' חמא ברבי חנינא, ברכ' לב.). — *רגליו שפופות[1]) בארץ: שני תמידים שהיו ישראל מקריבים בחג היו מרכיבין אותן שני הוגנין והיו רגליהם שפופות בארץ (ר' הונא בשם ר' יוסי, מד"ר ברא' סה). — *כשאני עומד על רגל אחת: שוב מעשה בעכו"ם אחד שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת (שבת לא.). — כַּוֵּן את רגליו: המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר ורגליהם רגל ישרה (רבי יוסי ברבי חנינא משום ראב"י, ברכ' י:). — *כִּנֵּס את רגליו, לא הלך לדרך, פזר את רגליו, הלך לדרך: דבר בעיר כנס רגליך שנאמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וכו' רעב בעיר פזר רגליך שנאמר ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה (ת"ר, ב"ק ס:). אם פזרת רגליך על העני ועל המצוה נתקיים עליך ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך (דא"ר ט). — *עמד על רגליו: אמר לו שמעון בן שטח, ינאי המלך, עמוד על רגליך ויעידו בך (סנה' יט.). אמרו עליו על רבי חנינא שהיה בן שמנים שנה והיה עומד על רגלו אחת וחולץ מנעלו ונועל מנעלו (חול' כד:). — *העמיד על רגליו: ואת כל היקום אשר ברגליהם, א"ר אלעזר, זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו (פסח' קיט.). — *לא היתה לרגל עמידה: איל ניתנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה (ר' ינאי

[1]) [מתנות כהונה מפרש נגררות, אך נ"א שופעות, ועי' תיאודור ואלבק למקום.]

ירוש׳ סנה׳ ד ג). — *רגלי העולם, כמו יסודי העולם: אמר רבן שמעון בן גמליאל, אל תהי מלגלג בדין שהוא אחד משלשת רגלי העולם, למה, ששנו חכמים, על ג׳ דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום, תן דעתך שאם הטיתה את הדין שאת מזעזע את העולם שהוא אחד מרגליו, רבנין אמרי קשה הוא כחו של דין שהוא א׳ מרגלי כסא הכבוד (מד״ר דבר׳ ה). —*לרגל פלוני בעקבותיו, בגללו, בשבילו[1]: בכל מקום שהצדיקים הולכים באה ברכה לרגלם. וכו׳ ירד יעקב אצל לבן ברכה ירדה לרגלו שנאמר נחשתי ויברכני ה׳ בגללך, ירד יוסף אצל פוטיפר ברכה באה לרגליו שנאמר ויברך ה׳ את בית המצרי בגלל יוסף, ירד יוסף אצל פרעה ירדה ברכה לרגלו וכו׳ (ספרי דבר׳ לח). — ובסהמ״א: קפחינהו קטע רגליהם, שלא ימצאו רגלים לדבריהם (רש״י, גיט׳ כט:). לרגלי, בעבור רגלי, כי דרך בני אדם לומר רגל טובה יש לפלוני, והטעם כי התברכת משעה שבאתי לביתך (לאב״ע, ברא׳ ל ל). מעולם לא ישב עמי אדם ופשטתי רגלי לפניו (ר״י א״ת, מבחר הפנינים לרשב״ג, שער מדות המעודות, 48). וזה הכל טעות ולא נמצא בתורה ולא בדברי החכמים דבר שיאמת אותו ולא רגלים שישען עליהם כלל (ר״ש א״ת, פרוש רמב״ם לאבות ד ה). קש הוא התבן הקשת, ר״ל רגלי השבלים (אברהם בדרשי, חותם תכנית, מוץ). ויש לפירוש זה רגלים בירושלמי (רמב״ן, חידושי שבועות, כו). מאד תמהתי על דבריו מהיכן הרגלים[2] דלא משתמע בשום מקום בגמרא שיהא כותי נאמן בעדות אשה שבויה (שו״ת הרא״ש כלל לב סי׳ ה). לחזור לבית המרחץ אחר הטבילה לא ידעתי מאין לאסור ומכבר שמעתי שיש אוסרים ולא ידעתי מאין הרגלים[2] (ר״מ מרוטנבורג, שערי תשובה רפט). חזרתי על כל צדדין לדעת טעם הדיון וכו׳ ולא ידעתי מאין הרגלים (מרדכי, ב״מ תג). אדעתא דהכי חלקו מעיקרא שיתקן בעל העלייה את גגו שלא ירדו גשמים לתחתון, אבל התחתון אוגו חייב כלל להעמיד רגל לעליון (נמוק, שותפי בקרקע קסד א). אם תשים רגל א׳ מהמחוגה בנקודה א׳ וכו נח ושקט, וברגל השני מהמחוגה נרשום בסיבובה קו וכו׳ (ברוך משקלוב, עמודי השמים על קדום החדש, ג:). בא ראובן וכו׳ ולקח סחורות מיעקב בתקפה וכתב לו שטר על דמיה ואח״כ פשט לו את הרגל והלך לארץ מרחקים וכו׳ (שו״ת תורת חסד לפרמייזל סי׳ רעב). והוא (שר הצבא) פקד לאנשי חילו להתחקות על שרשי רגלי ולספור צעדי לבל אברח מפניהם (סולמאן, תולדות יוסף 74). — *ובמשמ׳ תחתית אף רגלי ההר: בתחתית ההר, לפי פשוטו ברגלי ההר (רש״י, שמות יט יז). אם מחמת המעלה הוחמה בעלותה מרגל ההר לראשו (תוס׳, ב״מ עח.). — ואמר הפיטן: לאלהי ישעי משני ברזל שועתי ומרגל עבטיט הצרחתי בקול (יוסי בן יוסי, אבוסה, סופרות, מוס׳ ב לאש השנה). — *ורגל של אות, כרע האות: ור״י אומר וכו׳ דהא דקאמר דמעורה היינו רגל ד׳ של שיטה עליונה בט׳ של שיטה שתחתיה (תוס׳ גיט׳ כ:, ד״ה קפר). — *ובית רגל, במשמ׳ גֶּרֶב, פוזמק: ולא יעמוד בתפלה באפונדתו ולא בראש מגולה ולא ברגלים מגולות אם דרך אנשי המקום שלא יעמדו בפני הגדולים אלא בבתי הרגלים (רמב״ם, תפלה ד ה). — *ורגל, במשמ׳ מדה, ארך רגל האדם, Fuss ; pièd ; foot: הנה מדת קומתך על דרך משל ז׳ רגלים ומדת צילך ט׳ רגלים (דוד ג:ז, כמבד ונעים יא, רפה). אורך גזעו (של העץ באאבאב) יו״ד עד י״ב רגל (ר״ם בלוך, שבילי עולם א, ד.). — *ורגל במשמ׳ מדה בחרוז, (Vers -) Fuss ; pièd (métrique) ; metrical foot: האנשים האלה וכו׳ מחברים שירים של כמה מיני רגלים נאותים לזמר בעבודה האלקית (ר״ע מן החדומים, מאור עינים ב ס, קד.). איזהו בעולם ספר נעים וזמירות כספר תילים וכו׳ הלא הוא לפעמים רץ על דרך היאמ״בי ופעמים יורגש על ניגון תאי״ליאקי ופעמים מתרחב בשיר הסא״פיקו ופעמים ילך בחצאי רגלים (שם שם). ערוך שירים במליצות נכבדות ספירת רגליהם ויתדותם (ר״מ ריאטי, מקדש מעט ב, יג). — *ורגל העורב[1]), שם צמח, עשב מן העשבים: וזכרו קצתם ברפואות הענין הזה עשב רגל עקעק וחושב אני שהוא רגל העורב והנה

---

1) [עי׳ לעיל בששושים במקרא.]

2) [כלו׳ יסוד וטעם, ועי׳ לעיל עמ׳ 6423.]

---

1) [תרגי׳ מן רגל עקעק a) בערב׳.]

a) رجل عقعق

נאמר שאבוקרט אם זכר רגל העקעק וכו׳(קלכון ג יו ב ו). —°שחור הרגלים, שם צפור: שחור הרגלים (שווארץ־פיסיגע „קאפשע", פינגווין) גדול כאווז קטן, משכנו קרוב לחוף תקות טובה, את ביציו יאכלו שמה הרבה למעדנים (תולדות הטבע, קפג).—°לרגל, במשמ׳ בגלל: ובעלי חיים לצורך האדם כי הוא המורכב האחרון הזך השלם וכו׳ אם כן הכל הוא לרגלו ולחברתו (ר״י אלנטולי, מלמד התלמידים, כח, יב:). ובאלו אמר כי לרגל מלאכת תנועתו יקרא (הכוכב) צדק שיתנועע גם הוא עמו (ר״י מוסקאטו, נפוצות יהודה כט). — °ובפתגם, שקר אין לו רגלים [1]: נכנס שין ועמדה לפני הקב״ה אמרה לפניו רבש״ע רצונך שתברא בי את עולמך וכו׳ השיב הקב״ה ואמר לה לאו, אמרה לו למה, א״ל מפני ששוא ושקר שניהם נקראו בך ושקר אין לו רגלים אף את אין לך רגלים, אות שאין לו רגלים איך אברא בו את העולם (אותיות דר״ע נוס׳ ב, ביהמ״ד ילינק ג, 51). (ועד ארגיעה לשון שקר,) למעט רגע הוא כלה והולך שהשקר אין לו רגלים (רס״י, משלי יב יט).

ב. רֶגֶל [2]), ש״נ, מ״ר רְגָלִים, — כמו פַּעַם, Mal; fois; time: שלש רְגָלִים תחג לי בשנה את חג המצות תשמר וכו׳ וחג הקציר וכו׳ וחג האסף וכו׳ שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדן יי׳ (שמות כג יד—יז). ויפתח יי׳ את פי האתון ותאמר לבלעם מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש רְגָלִים (במדי כב. כח). ויאמר אליו מלאך יי׳ על מה הכית את אתנך זה שלוש רְגָלִים הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך לנגדי ותראני האתון ותט לפני זה שלש רגלים (שם שם לב—לג). — ובתו״מ ש״ז, אחד מג׳ החגים פסח שבועות וסכות שנראה בו כל זכר בישראל לפני האלהים [3]): לקח בכור למשתה בנו או לרגל ולא צריך לו מותר למכרו (שביע׳ ז ד) [1]). כן ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתינו לשלום (פסחי׳ י ו). מעות שנמצאו וכו׳ בירושלים בשעת הרגל מעשר, ובשאר כל ימות השנה חולין (שקלי׳ ז ב). בשר וכו׳ נמצא בגבולין אברין נבלות, חתיכות מותרות, ובשעת הרגל שהבשר מרובה אף אברין מותרין (שם שם ג). בהמה שנמצאת מירושלים ועד מגדל עדר וכו׳ ר׳ יהודה אומר הראוי לפסחים פסחים קודם לרגל שלשים יום (שם שם ד). בכל יום תורמין את המזבח בקריאת הגבר וכו׳ וביום הכפורים מחצות וברגלים מאשמורת הראשונה (יומא א ח). בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות, באמורי הרגלים ובחלוק לחם הפנים וכו׳ (סכה ה ז). באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים (ר״ה א א). לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום (מו״ק א ה). הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה וכו׳ מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת, רגלים מפסיקין ואינן עולין (שם ג ה). ר׳ אליעזר אומר, משחרב בית המקדש עצרת כשבת, ר״ג אומר, ראש השנה ויום הכפורים כרגלים, וחכ״א, לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא עצרת כרגלים, ראש השנה ויום הכפורים כשבת (שם שם ו). מי שלא חג ביום טוב הראשון של חג חוגג את כל הרגל ויום טוב האחרון של חג, עבר הרגל ולא חג אינו חייב באחריותו (חגי׳ א ו). הפותת את חביתו והמתחיל בעיסתו על גב הרגל ר׳ יהודה אומר יגמור וחכ״א לא יגמור, משעבר הרגל היו מעבירין על טהרת העזרה, עבר הרגל ביום ששי לא היו מעבירין מפני כבוד השבת (שם ג ז). המדיר את אשתו שלא

---

1) [השוה שבת קד.: קושטא קאי שיקרא לא קאי.]

2) [במקרא אין זה אלא שמוש מיוחד של המלה א. רֶגֶל בהוראת המספר, כשמוש המלה פַּעַם, שגם פרושה אף רֶגֶל האדם והבהמה (עי׳ שם), וכן בא בתורה שלש פעמים במקום שלש רגלים ממש; אך בתו״מ התפתחה, על יסוד לשון הכתובים, הוראה חדשה של מלה זו במשמ׳ חג, אף בש״ז, ועל כן הָעמדה מלה זו כאן בערך לחוד.]

3) [כיוצא מן הנאמר בהערה שלפני זו, נולדה הוראה חדשה זו של רגל ע״י כך, שהובנו דברי התורה „שלש רגלים (= שלש פעמים) תחג לי בשנה" כאלו כונתם המלולית: ג׳ חגים תחג לי בשנה, ובמובן אין במלה רגל כאן כל כונה להליכה ברגל דוקא.]

1) [במשנה פסח׳ ח א כתוב: הלכה רגל ראשון לעשות בבית אביה, שחט עליה אביה ושחט עליה בעלה תאכל במקום שהיא רוצה, ע״כ, ופרשו המפרשים כאלו הכונה לחג הראשון. ואולם אין רגל ראשון אלא פרוש לא מדיק שחדר לנוסחת המשנה במקום: רגל רדופין, ועי׳ לקמן בערך רְדוּף.]

תלך לבית אביה בזמן שהוא עמה בעיר חדש אחד יקים, שנים יוציא ויתן כתובה ובזמן שהוא בעיר אחרת רגל אחד יקים, שלשה יוציא ויתן כתובה (כתוב׳ ז ד). ברכות שכהן גדול מברך אותן המלך מברך אותן אלא שנותן של רגלים תחת מחילת העון (סוטה ז ח). עד מתי חייב להכריז וכו׳ ר׳ יהודה אומר שלש רגלים ואחר הרגל האחרון שבעה ימים (ב״מ ב ו). מעלין אותו (את הנדון למיתה) לבית דין הגדול שבירושלים ומשמרין אותו עד הרגל וממיתין אותו ברגל (ר׳ עקיבא, סנה׳ יא ד). ועל שאין בה ידיעה לא בתחלה ולא בסוף שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים מכפרים (ר׳ יהודה, שבועי׳ א ד). אם בשל בו מתחלת הרגל יבשל בו את כל הרגל (ר׳ טרפון, זבח׳ יא ז). ותפוח היה באמצע המזבח וכו׳ וברגלים לא היו מדשנין אותו (תמיד ב ב). חתן שנראה בו נגע נותנין לו שבעת ימי המשתה וכו׳ וכן ברגל נותנין לו כל ימות הרגל (נגעי׳ ג ב). מה תלמוד לומר שבעת ימים לה׳ מלמד שכל הרגל תשלומים לראשון [1]) (ספרי דבר׳ קמב). כיצד (ראש השנה) לרגלים, אחר הנודר ואחד המעריך ואחד המקדיש אינו עובר עליו משום בל תאחר עד שיעברו עליו רגלי שנה כולה, ר׳ שמעון אומ׳ שלשה רגלים כסידרן וחג המצות ראשון [2]) (תוספת׳ ר״ה א ב). מאן תנא רגלים ר״ש דר׳ שמעון אמר ג׳ רגלים בסדרן וכלבד חג המצות ראשון [2]) וכו׳ וחכמים אומרים רגל שפגע בו תחילה וכלבד שיעברו עליו רגלי שנה כולה (ירו׳ שם א א). לשוחטן מערב הרגל אין את יכול דאמר רבי זעורה עולא בר ישמעאל כשם רבי לעזר שלמי חגיגה ששחטן מערב הרגל אינו יוצא בהן ידי חובתו ברגל, לשוחטן ברגל אין את יכול שכבר למדנו שאין חגיגה דוחה שבת (שם חגי׳ א ד). שמיני רגל בפני עצמו, פיים בפני עצמו, ברכה בפני עצמה, קרבן בפני עצמו (שם שם ו). שמפני כבוד הרגל התירו (ר׳ יוסה, שם מו״ק ג ה). אין לך כל רגל ורגל שלא באתה בולשת לציפורי (ר׳ ילמק, סנה

1) [ליום הראשון.]

2) [השוה את דברי הבבלי (ר״ה ד.), המובאים לקמן.]

קמה:) חייב אדם לשמח בניו ובני ביתו ברגל (פסח׳ קט.). רגלים באחד בניסן הוא בט״ו בניסן הוא, אמר רב חסדא רגל שבו ראש השנה לרגלים נפקא מינה לנודר וכו׳ ור׳ שמעון היא דתניא וכו׳ ר׳ שמעון אומר ג׳ רגלים כסדרן וחג המצות תחלה (ר״ה ד.) הרגל עולה לאבל למנין שלשים ואין עולה לו למנין שבעה (שמח׳ ז). מה יונה זו אף על פי שאת נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם, כך ישראל אף על פי שחרב בית המקדש לא בטלו שלש רגלים בשנה (מד״ר שה״ש, הנך יפה). —עולה לרגל, עולי רגלים: כל אדם שיש לו קרקע עולה לרגל ושאין לו קרקע אין עולה לרגל (ר׳ אמי, פסח׳ ח:). מפני מה אין פירות גינוסר בירושלים, כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לאכול פירות גינוסר בירושלים דיינו (ר׳ אבין בר רב אדא בשם ר׳ ילחק, שם שם). מפני מה אין חמי טבריא בירושלים, כדי שלא יהו עולי רגלים אומרים אלמלא לא עלינו אלא לרחוץ בחמי טבריא דיינו (ר׳ דוסתאי בר׳ ינאי, שם שם). בשעה שישראל עולין לרגל עומדין צפופין ומשתחוים רווחין (רב יהודה בשם רב, יומא כא.). פעם אחת עלו כל ישראל לרגל לירושלים ולא היה להם מים לשתות, הלך נקדימון בן גוריון אצל אדון אחד אמר לו הלויני שתים עשרה מעיינות מים לעולי רגלים (תעני׳ יט:). שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא עשיתי אלא לכבודך עשיתי שיהו מים מצויין לעולי רגלים (שם כ.). — *פַּעֲמֵי רְגָלִים: אם נזדקנה אומתך עמוד וגודרה, כשם שעשה אלקנה שהיה מדריך את ישראל לפעמי רגלים (רבי זעירא, ירוש׳ ברכ׳ ט א). ועי׳ פַּעַם, 5069. — ואמר המשורר: ולמה בחג הפסח מזכירים כל הנסים ולמה אין עשים כן בשאר הרגלים (שאלות ראב״ע, כהנא ב, 22).

רֹגֵל [1]), רוֹגֵל, ש״ז, — כמו מְרַגֵּל; ואמר הפיטן: מועדים מזמין לנרגלים, נועדים בו עיניטו צירי

1) [במקרא בא רֹגֵל רק בשם המעין עֵין רֹגֵל (יהוש׳ יח ז), ואפשר כי רֹגֵל הוא שע״פ, אך יתכן שבונת המלה כמו מְרַגֵּל או רועה צאן הרוגל וקושר שם את רגלי הצאן.]

רוגלים [1]) (ר"ח קליר, אדון מקדם תכנו, קרובי לפרשת החדש).

רַגְלִי [2]), תוס"ז, מ"ר רַגְלִים, — גבר, Mann; homme; man

ויסעו בני ישראל מרעמסס סכתה כשש מאות אלף רַגְלִי הגברים לבד מטף (שמות יב לז). ויאמר משה שש מאות אלף רַגְלִי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת בשר אתן להם (במד' יא כא). ויתיצבו פנות כל העם כל שבטי ישראל בקהל עם האלהים ארבע מאות אלף איש רַגְלִי שלף חרב (שפט' כ ב). ויפל מישראל שלשים אלף רַגְלִי (ש"א ד י). וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים מאתים אלף רַגְלִי (ש"א טו ד). וילכד דוד ממנו אלף ושבע מאות פרשים ועשרים אלף איש רַגְלִי (ש"ב ח ד). וישלחו בני עמון וישכרו את ארם בית רחוב ואת ארם צובא עשרים אלף רַגְלִי ואת מלך מעכה אלף איש ואיש טוב שנים עשר אלף איש (שם י ו). ויכו בני ישראל את ארם מאה אלף רַגְלִי ביום אחד (מ"א כ כט). כי לא השאיר ליהואחז עם כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רַגְלִי (מ"ב יג ז). ויך דויד את הדדעזר וכו' וילכד דוד ממנו אלף רכב ושבעת אלפים פרשים ועשרים אלף איש רַגְלִי (דה"א יח ד). ויהרג דויד מארם שבעת אלפים רכב וארבעים אלף איש רַגְלִי (שם יט יח). — מ"ר רַגְלִים: כי את רַגְלִים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים (ירמ' יב ה). — ובסהמ"א: וישלח דמטריאוס את ניקנור

---

[1]) [השלוחים היוצאים לראות מולד הלבנה (בֶּר בסדורו, עמ' 701).]

[2]) [כן בארמ' ובסור' רגלאה, רגליא, ובערב' כא רַגְל, מ"ר רִגַאל a) במשמ' גבר, איש בכלל, ואף במקרא אין להוכיח שהוראת המלה מראש להולך ברגל דוקא, ורק משום שראו את המשמ' של רגל כאבר בגוף בראשונה, דנו את המלים רגלי בעבר', רגל בערב', על פיה. ואולם כמבאר בהערה לשרש רגל, עקר משמעותו היא קשר את רגלי הבהמה, ואפשר שכונתן הראשונה של המלים רגלי, וגם של רגל, רגאל בערב' היא לרועי הצאן הרוגלים וקושרים את הבהמה, וכפי שבטי הרועים הפכו מלים אלו להורות על כל גבר בכלל. ואמנם אף מכאן, ממשמעות רועי הצאן, היתה יכולה להתפתח ההוראה של איש פשוט, ההולך ברגל, בנגוד לקצין רוכב הסוס.]

---

a) رجل رجال

שר צבאו ועמו חיל כבד מאד ופילים יודעי מלחמה ג' מאות ורגליים לוחמים לאין מספר (יוסיפון פרק ג כד, מד:). איך שתקת בהפסד גדול כזה ואחר צאתך מהפירמה מדוע לא צווחת ואספת עליהם אסיפת רגליים לרדוף אחריהם להציל או להכיר את האנשים ההמה (שו"ת מהרי"ט חו"מ ח"ג שאלה סח, לח:). ואנשים מבני ישראל ראו בצערי בחמלתם עלי הלכו עמי לבקש רגליים (שם שם). — ואמר המשורר: ודיג שב אלי חרמו וכל ציד למכמרתו ורגלי יהלך רגל והרוכב למרכבתו (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ז, ידיעות מכון שוקן ה, רמד). — °ובמשחק השחמט, האבן הנמוכה ביותר בדרגה, חַיָּל, Bauer; pion; pawn: וכל אחד מאלו השרים (במשחק השחמט) נקראים בשם המלך או המלכה ויש איש אחד רגלי עומד לפניהם נקרא רגלי (ראב"ע, מעדני מלך, יב.). — ואמר המשורר: והרגלים יבאן בתחלה למלחמה לנכח המסלת, והרגלי יהי הולך לנגדו ואת איבו יהי נוטה ללבדו (שם, אסורר שיר, כהנא א, 156–157). — °וכסה"ם, רַגְלִי, כמו פֶּרֶגֶל [1]): בחצות לילה רגלי באת אלי (מנחם, אגרת אל חסדאי, חשו' תלמידי מנחם, XXXII). ואותן שיושבין על מדין לשון דיינים וכו' וכן תרגם יונתן דהוו מחחברין למיתב על דינא, ואותן שהולכין רגלי על דרך (רש"י, שפט' ה י).

***רְגָלִי**, רְגָלִי [2]), רוגלי, ת"ז, — תחתי, יסודי [3]), elementar; – aire; – ary, הלכות רגליות, הלכות יסודיות: הזבין והזבות והנדות והיולדות מותרין לקרות בתורה ולשנות במשנה במדרש בהלכות והגדות ובעלי קריין אסורין בכולן, ר' יוסי אומר שונה הוא בהלכות הרוגליות [4]) ובלבד שלא

---

[1]) [שמוש זה מטעה הוא, בדעת רבים, כי במקורות רגלי הוא ש"ע בלבד, ואף בדברי רש"י אולי אינו אלא טעות המעתיק (למשל במק': שהולכין על דרך, רַגְלִים), ואף בת"י שרש"י מסתמך עליו אין המלה, אלא רק: דהוו אזלין באורחתהון.]

[2]) [המלונים מנקדים רֹגְלִי, כאלו נגזרה המלה מן הבינוני רֹגֵל, רוֹגֵל, ואינו נראה. ובמשנ' מנק' ליוורנו: רְגָלִי.]

[3]) [לברור משמ' המלה עי' בהערות שאחר זו.]

[4]) [כך הנוסחה בכ"י של צוקרמנדל, וכן בירוש'

יציע את המשנה (תוספתי ברכ׳ ב יג; וכעין זה בבלי שם כב). — ומצות רגיליות: ובצלצל דגים ראשו וכו׳ מקישים בצלצלו ואומר כל מי שעשה מצות ר ג י ל י ו ת יבא ויאכל מראשו וכו׳ כל מי שעשה מצות ר ג י ל ו ת[1]) יבא ויאכל מראשו (פסיק׳ ר״כ, פסקא אחריתא דסוכות, בובר, קפח:). — *ובקצור רְגָלִית, רוגלית, ש״נ, בםשמ׳ שלוחת הגפן הרגלית, היסודית, אחת משלוחות הגפן היסודיות היוצאות מן הכנה לכאן ולכאן[2]): איזו היא שכחה בערים כל שאינו יכול לפשוט את ידו ולטלה וב ר ג ל י ו ת משיעבור היםנה[3]) (פאה ז ח; וכעין זה ספרי דברי רפה). אין מביאין מן הדליות אלא מן ה ר ג ל י ו ת המיוחדות

שבת א ד, וכן בשרידי ירושלמי (גינצבורג, 67), וברור שכך נכון, ולא כנ״א רגיליות הבאה גם בירוש׳ ברכ׳ ג ד. ולא נולדה נוסחה אחרת זו אלא הואיל ולא הבינו המעתיקים את המלה רוגליות, המשמשת בתמונה, ופרשוה כפרושי המפרשים בםשמ׳ הלכות שאדם רגיל בהן. ועי׳ גם בהערות שאחר זו. ותמוהים דברי ליברמן, הירושלמי כפשוטו, שבת, עמ׳ 51, הלומד מה הן הלכות רוגליות מדברי הירוש׳ מו״ק ג ה (ומעין זה בבלי תעני׳ ל.) שנאמר בהם על ה א ב ל (בנגוד גמור לנאמר כאן על ה ז ב י ן, בחיוב: אבל ש ו נ ה הוא ב ה ל כ ו ת ה ר ו ג ל י ו ת): אבל שונה הוא במקום ש א י נ ו ר ג י ל וכו׳. ואין לדברים אלו למעשה כל ענין לברור משמ׳ המלה רגליות, רוגליות, וצ״ע.]

1) [בילקוט שמעוני איוב תתקכו: רגליות.]

2) [רק כך מתפרשת המלה בשמושיה השונים, כתאר, וכש״ע בשמוש מותשי ומשאל יחד. אין הרגליות מין ממיני הגפן ואף לא שורה של גפנים (יסטרוב), אלא חלק מן הגפן, שלוחות יסודיות שכובות אלו, שהן בנגוד לדליות, ז״א לזמורות הדלויות ומורמות למעלה; ודברי המשנה „ומן הכרמים העבודים" נאמרו על רגליות אלו שהן צריכות להיות, כמובן, מן הכרמים העבודים. ובתמונה זו לגפן השולחת את רוגליותיה (שלוחותיה) לכאן ולכאן נאמר גם על היונה שהיא משגרת רוגליות לכאן ולכאן, וכן נקראו הלכות רוגליות הלכות י ס ו ד י ו ת אלו המשמשות במשנה כרוגליות שבגפנים, ועי׳ בהערות שאחר זו.

אשר לגזירת המלה אפשר שנקראו שלוחות אלו רגליות, הואיל ומשמשות הן כרגלים לגוף הגפן.]

3) [בתוספת׳ פאה ג טז: איזהו היא שיכחה בעריסין גדולים כל שאינו יכול לפשוט את ידו וליטלה, בעריסין קטנים משיעבור היםנו. וברור שאין כאן אלא פרוש (לא מדיק) של המלה הקשה ר ג ל י ו ת, שחדר אח״כ לתוך נוסח התוספתה.]

לכן (תוספת׳ שם ט י). שכל ר וֹ ג ל י ו ת ו ר ו ג ל י ו ת[1]) אומן בפני עצמו (ירוש׳ פאה ז ח). — *ובהשאלה בםשמ׳ שלוחות שהיונה משגרת משובכה לכאן ולכאן: מה יונה זו שוגרת ר ו ג ל י ו ת הרבה ותוזרת לשובכה כך ישראל (מד״ר שה״ש, הנך יפה, לפסוקים א טו; ד א).

רגם[2]), ממנו מַרְגֵּמָה, *רְגִימָה, רָגַם, *רֶגֶם, רִגְמָה.

רָגַם, פ״י, רָגְמוּ, רְגָמֻהוּ, רָגוֹם, רְגוֹם, יִרְגְּמוּ, יִרְגְּמֻהוּ, — רָגַם את פלוני אבן, באבן, באבנים, *סקל אותו, ירה עליו אבנים[3]), steinigen; lapider; to stone: איש איש וכו׳ אשר יתן מזרעו למלך מות יומת עם הארץ יִרְגְּמֻהוּ באבן (ויקר׳ כ ב). ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני מות יומתו באבן יִרְגְּמוּ אתם דמיהם בם (שם שם כז). הוצא את המקלל אל מחוץ למחנה וכו׳ וְרָגְמוּ אתו כל העדה (שם כד יד). ויוציאו את המקלל אל מחוץ למחנה וַיִּרְגְּמוּ אתו אבן (שם שם כג). ויאמרו כל העדה לִרְגּוֹם אתם באבנים (במד׳ יד י). רָגוֹם אתו באבנים כל העדה מחוץ למחנה (שם יה לה). וּרְגָמֻהוּ כל אנשי עירו באבנים ומת (דבר׳ כא כא). וַיִּרְגְּמוּ אתו כל ישראל אבן וישרפו אתם באש ויסקלו אתם באבנים (יהוש׳ ז כה). והעלו עליך קהל וְרָגְמוּ אותך באבן (יחזק׳ יו מ). ויקשרו עליו וַיִּרְגְּמֻהוּ אבן במצות המלך בחצר בית יי׳ (דה״ב כד כא). — ורָגַם בו, רגם אבן בו: ונקב שם יי׳ מות יומת רָגוֹם יִרְגְּמוּ בו כל העדה (ויקר׳ כד יו). וַיִּרְגְּמוּ כל ישראל בו אבן וימת (מ״א יב יח) — ועל פלוני: וְרָגְמוּ עליהן אבן קהל וברא אותהן בחרבותם (יחזק׳ כג מז). — ובתו״מ גם שלא באבנים: מעשה בביתוסי אחד שניסך על רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהם ונפגמה קרנו של מזבח (תוספת׳ סוכ׳ ג טז). קפיץ שבטו של בנימין וירד לים תחילה וכו׳ והיו שרי

1) [צ״ל רוגלית ורוגלית כמ״י.]

2) [גם בארמ׳ ובסור׳ בא רְגַם ובערבית רַגַ׳מַ a) בםשמ׳ ירה אבנים. לעֻמת זאת אין קשר לשרש זה אל האשור׳ רַגָמוּ בםשמ׳ שאג, אוגרית׳ רגם בםשמ׳ דבר, כוש׳ רגם, קלל וגדף, המקבילים אל ר ע ם בעברי, ומשרש זה ולא מן רגם בשמושו בעברי גולד כנראה באחת הלשונות אף תִּרְגֵּם (עי׳ שם).]

3) [כתב שד״ל, וז״ל: סקילה על ידי אדם אחד, רגימה בכל העם (בית האוצר, 198).]

a) رجم

יהודה רוגמים[1]) אותם (כ׳ מלֹיר, קוט׳ לז.). משל לאחד שרגם אוהבו של מלך, אמר המלך התיזו את ראשו כי למחר יעשה כך בי (כ׳ לֹבין, מד״ר סמות מ). משל לשנים שרגמו איקונין של מלך, אחד שכור ואחד בדעתו (צ״ל בן דעת ו)נתפסו שניהם ועלו לבימה, ונתן איפופסין לבן הדעת ופינה לשכור (תנחו׳ בובר, ויקר׳ טו). —ובסהמ״א: והמלך אלכסנדר עומד על המזבח להקטיר ורגמו אחד מן התלמידים באתרוג על מצחו (ספר הקבלה לרלֹב״ד). — ואמר המשורר: וגם הורדתיכם שאול ורגמתיכם ביום קללתכם בשירים נזכרים (יהודי בן ססת, תסו׳ לתלמידי מנחס, 8).

—פִעֵ׳, רִגֵּם,—כמו קל: התחילו שרי יהודה מרגמין[2]) אותם באבנים (מכי׳ בסלֹח מסכ׳ ב, ה). אילולא שמעתי לך והיטלתי בסל מיני פירות קשין כבר היו מרגמין[3]) את פני ואת כל גופי בהן (תנחו׳ בובר, קדוסים ח).

—הִפעִ׳, הִרְגִּים, עי׳ פִּע׳ הערה.

—הָפעַ׳, ״הֻרְגַּם, — שֶׁרְגְּמוּ אותו, ואמר הפייטן: יהירים הורגמו עטים רוגעו, שורק ניטעו ועליו הטבעו אדני (ידכס סלֹו מסלֹח, כסות למעריב, ממז׳ ויטרי, 566).

רֶגֶם, ס״ז, — פעולת הרוגם, רְגִימָה, סקילה, ואמר הפיטן: אנה ימצאו רובעי בחמה ושוכבי זכר ברגם מבולעים (רסע״ג, לֹזהרות, סדור רסע״ג, רמ).

רִגְמָה, פ״נ, רִגְמָתָם, — מלה מספקת[4]): קדמו שרים אחר נגנים בתוך עלמות תופפות במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל שם בנימן צעיר רדם שרי יהודה רִגְמָתָם[5]) שרי זבלון שרי נפתלי (תהל׳ סח כו–כח). — ואמר הפיטן: היתה לקדשך יהודה וריגמתך שרי יהודה (ינלֹי, לֹמיו קרלֹו, קרוב׳ ס׳ ברלֹם׳, זולֹת׳, כד).

רגן[1]), ממנו נִרְגָּן[2]), ״נִרְגָּנוּת, רָגַן.

רָגַן, פ״ע, רוֹגְנִים, — לחש דברי תרעֹמת, התלונן[3]), murren; gronder; to grumble: וידעו תעי רוח

---

[1]) [במכי׳: מרגמין, פִּעֵ׳, עי׳ לקמן.]

[2]) [בבבלי: רוגמים, קל, עי׳ לעיל.]

[3]) [כך גם בילק׳ שמע׳ (ויקר׳ תרטו), אך בתנחו׳ שבדפוס׳ (קדוסים ח): מרגימין, הִפעִ׳.]

[4]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[5]) [אין כאן מקום להוראתו היחידה של השרש רגם בעבר׳, כי לא על סקילה באבנים ידבר בענין אלא על תהלוכה במקדש בשירת מקהלות. השבעים ותיאודוטיון תרגמו: ἡγεμόνες αὐτῶν מנהיגיהם, וכן וולג׳: duces eorum; הסורי: (רורבני דיהודא) ושליטניהון; אך אפשר שנולד כל התרגום בכוון זה מתוך העתקה כגון ΡΗΓΜΑΤΑΜ, שהובנה כמלים יוניות מקצרות ΗΓ(Ε)Μ(ΟΝΕΣ) Α(Υ)ΤΩΝ. הארמ׳: רברבי יהודה רגמו יתהון שבטיא אבנין, ע״כ, כנראה עפ״י דרשת חז״ל, כדגמת מה שהובא לעיל בערך רָגַם, קל ופִעֵ׳: רוגמין, מרגמין. ואולי כון לכך בן־יהודה שהעיר בשולי ספר התנ״ך שלו: רֹגְמִים. והירונימוס כותב: in parpura sua, כנראה כאלו הבין אַרְגְּמָנָם או רִקְמָתָם, והשווה דברי רש״י: מתקנאים בחם וזורקין בהם אבנים וכו׳, ד״א רגמתם רקמתם לבושי בגדי רקמתם לי ארגמן, כך חברו מנחם, ע״כ. וריב״ג כותב: רגמתם קהלם. וראב״ע: ורגמתם כמו שרים וככה רגם מלך (זכר׳ ז ב והוא שם עצם פרטי בבלי ולא עברי), ע״כ. ורד״ק מביא בסה״ש את דברי ריב״ג וראב״ע, והוא מוסיף: ויונתן לא תרגם רגם מלך, אולי שני אנשים היה שמם כך שראצר ורגם מלך, והוא הנכון, ע״כ. ובפרוש למשלי המיוחס לראב״ע (כו ח) נאמר: ומרגמה, דבר משובח וחברו ארגמן וכן רגמתם שטעמו תפארתם.

ומן החדשים יש שמשוים את האשור׳ רִיגְמ, שאגה, תרועת מלחמה, אך כאמור בהערה לשרש מקבילת לצורת המלה הזאת באשור׳ המלה רעם בעבר׳ ולא רגמה (כן רַע באשור׳ רַגָ, וכדוי), וגם מבנה המשפט קשה, וכן אין הצעת התקון רִגְשָׁתָם מאפשרת הבנה טבעית בכתוב.

ואולם אפשר שכונת הכתוב, בהפוך ההגאים: שרי יהודה גְּמֻרְתָּם במשמ׳ כֻּלָּם, כמו לגמרי. כי כן בא גם באשור׳ תכופות הבטוי גִמְרַת, אַנַ גִמְרַתִישׁנ (לגמרתם), במשמ׳ זו ממש כבצרוף שלפנינו.]

[1]) [עי׳ בהערות לפעל רָגַן.]

[2]) [וגם בנק׳ נִרְגָּנָה: ואומר וכו׳ ובמה יהי ברע אנוש כל ימי הבלו, עניתיו, באשה בעלת ריב ונרגנה (כ״ס הנגיד, ולֹומר בנמ, בן משלי סלֹ, סמון קפו).]

[3]) [כנראה עקר משמ׳ הפעל כלשון פטפוט ודבור כלחש, ואפשר שהמלה שאולה מן רגם שבאוגרית׳ במשמ׳ דבר, שהקבלתה המקורית בעברי היא רעם (עי׳ רגם, הערה). אין למלה כל קשר אל רגל, רכל, עי׳ שם.]

בינת וְרוֹגְנִים ילמדו לקח (ישע' כט כד).—ובתו"מ [1]): וריבכם, מלמד שהיו רוגנים [2]), היה אחד מוציא סלע בשביל ליטול שתים, שתים בשביל ליטול שלשה, לכך נאמר וריבכם, מלמד שהיו רוגנים (ספר דבר' יג). —ובסהמ"א: רגנת, מדוע השאיר מזרע מרעים פליטה, למה לא ישריד נח והוא לא חטא (רסע"ג על חוי הבלכי, דודזון, 52). — ואמר הפיטן: צרפית בציר רגנה תנואות לחטל (ר"א קליר, ספח אילת עפר, תפלת טל). איכה קראת בקריאתך לקנות ביד קמים קרואיך וכו' ובכן רגננו, זכור ה' מה היה לנו (הוא, איכה אלת, קינ' ח"ב). בהיותי בשלוה יושבת בירושלים רגנתי ועתה אדדה עד חוג שמים (שם שם). רגנתי והיללתי ומעי ולבי נשפכו, איכה תפארתי מראשותי השליכו (הוא, אאדה, שם). למה לנצח שדד (אהלי) ביד שודדים ונהיית כרועה בעטיה ורעשת ורגנת ועתה מה לי פה (הוא, אהלי אשר, שם). ולנו בשת הפנים בלחם הקלוקל אבותינו באהליהם ברגנן (הוא, לך ה' הצדקה, שם). תעניתנו רצה ועוד בל נרגון (רסע"ג, אזוי לירח, סליח' ח"ב, סדור רסע"ג, שכא). רגננו מזכר כל אלה ולא הבננו לאחריתנו (הוא, אם לפי דרכך, תוכחה, שם, שח). רגנו שעיר ופארן דתותיך לשטרן, עמד ומדדן ראה והתירן (שמעון בר יצחק, תורה הקדושה, סליח' לו"ג). המים עולם מלמחות הכין רקיע מתוחות וכו' רגנו ונשבע למו לקבל מהם שבחות (שלמה הבבלי, אמץ דר, יוצ' שבת ג אחה"פ).

—נִפע', תֵּרָגְנוּ, יֵרָגְנוּ, — כמו קל: וַתֵּרָגְנוּ באהליכם ותאמרו בשנאת יי' אתנו הוציאנו מארץ מצרים (דבר' א כז). וַיֵּרָגְנוּ באהליהם לא שמעו בקול יי' (תהל' קו כה). ועי' נִרְגָּן. — ובסהמ"א: בתתו מקום למינים ומזכרת עון לטוענים ובאהלי הכחש נרגנים באמרם אין יתרון לראשונים ואין חסרון לאחרונים (אגרת ר' יהודה הרופא אל רד"ק, באגרות רמב"ס, ורשה 84). — ואמר הפיטן: נרגנתי על שוא בבכיה, נלונתי על חנם בנהיה (יהודה הכהן, נכנעה לי, קרוב' י"ז בתמוז, מחז' איטלי' א, קס:). — ואמר המשורר: רצה אשר בעם ואל תרגן עמו (ר"ש הנגיד, בן משלי, ששון, רמב). עד אן בחדרי חמרי תסתרי, ובאהלי הגאוה תרגני (ר"י חריזי, לנפשי יחידה, סדור אהרן לונה, תשעג; תחכי יג, 188). מה לי צבי ולך ובך נרגנתי (יעקב ועמנואל פראנסיס, צבי מודח, 111).

—פִּע', *רִגֵּן, ריגן [1]), — כמו קל ונִפע': איש תהפוכות זה הנחש שהיפך דברים על בוראו, ונרגן, שריגן דברים על בוראו (מד"ר בראש' כ). ותשא כל העדה ויתנו את קולם וכו', דברים שרגנו אחר הקב"ה גרמו להם צרה גדולה (שם במד' טז). ותקצר נפש העם בדרך, הם שרגנו ונפשנו קצה, וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים (ר' עקיבא, שם שם יט). — בסהמ"א: ונרגן מפריד אלוף, אלו בניו של לבן, ע"י שרגנו אחר יעקב שנאמר לקח יעקב את כל אשר לאבינו וכו' (ילק' שמעו' משלי תתקנו). הנרגן, שעושה דברים מכוערים שמרגנין עליו אפילו בבית המשתה, כמו ותרגנו באהליכם (ערוך ערך סר). ומרכיל ומרגין [2]) ומקריץ עין ומוסר ממון חברו או רכושו או קרקעותיו או מכל מטלטלותיו או מנפשות ביתו או בהמתו ביד שליטים חייב לשלם כל חסרונו (יהודה הדסי, אשכל הכפר, דבור לא מחמוד, ססח).

—הִתפ', *הִתְרַגֵּן, — כמו קל ונִפע' ופִע': שהיו יושבים בתוך משכנותיהם ואומרים דברים כמתלהמים ומתרגנים (ספרי דבר' כד).

רגע [3]), ממנו אַרְגִּיעָה, מַרְגּוֹעַ, מַרְגֵּעָה, א. רָגַע, רֶגַע, רָגֵעַ.

---

[1]) [שמושי הפעל בבנין קל ופִע' בתו"מ באים ממש כשמושי הפעל ב. רנן בצרופים רנן אחרי פלוני או על פלוני, ועי' ב. רָנַן, הערות.]

[2]) [כך מובא ברש"י (דבר' א יג), וכך הוא הנוסח הנכון בספרי ובילק' (דבר' תתא), ובדפוסי' של הספרי' משבש: רגזנים, רוננים, דיינים, עי' הערת איש שלום.]

[1]) [עי' קל הערה, ועי' רִנֵּן, פִּע', והערה שם.]

[2]) [ואולי הִפע'.]

[3]) [אין בעברי' אלא שרש רגע אחד, וממנו מתפרשים כל שמושי המלים שנגזרו ממנו. הוראתו הראשונה היא שוב, חזר, כהוראת הפעל רַגַּעַ [a]) בערבי', ומזה אף רֹגַע הַיָּם במשמ' מחזיר את הים המסתער

[a]) رجم

א. **רָגַע**, פ"י, רֹגַע, — רָגַע האל את הים, החזיר אותו לאחוריו, השקיט אותו [1]), zurückjagen; refouler; to drive back: ואנכי יי אלהיך רֹגַע הים ויהמו גליו [2]) (ישע' נא טו). כה אמר יי' נתן שמש לאור יומם וכו' רֹגַע הים ויהמו גליו (ירמ' לא לה). בכחו רָגַע הים ובתובנתו מחץ רהב (איו' כו יב) — ואמר המשורר: השקט שאון לבי ותחיש לי פדותי צור מחריב הרים וים רוגע (עמנו', מחב' א, 5). ויפדה איש אביון נכאה גוע, האל ימים רוגע (כהנא אנבהם א לד ז). אמשל זמני אל זמן ורגע רוגע בשוא גלים ואין מרגוע (שלמה אוליויירה, יד לשון, חסיונה). — וכמו *נפע', רָגַע האדם, נח: מרותי שחין וכאב וחולי מעים רוגעים ומתרוחים באווי קרת מים (ר"א קליר, תכנס לארץ, תפלת גשם). גישת צקון מכפל כפגעה דלג פעם [3]) וזאת רגעה [4]) (הוא, אסיח, קרוב' פרה). מילדי יום אל תבהל כי ילדי יום לא ירגעו (ראב"ע, מילדי יום, כהנא א, 82). בכל יום תעלה גבעות ותרד בקעות ותיגע ולא תרגע (ר"י חריזי, תחכ' ז, 47). ובאשר השלמנו לאכול הכינו לנו מטות רעננות ומנוחות שאננות ושכבנו ורגענו מן היגיעה אשר יגענו (שם י, 104). ובאשר יגע הכפרי ולא רגע ורדף אחרי תרנגולו (שם שם, 105). בעדם יגעתי ולא רגעתי עד נגעתי (הוא, אגרת לשון הזהב, דברי מפז, אדלמן, ה). ויגע בתוכה איש ולא ירגע ויצמא אל מקור מימה ויחנק ברק (הוא, הענק ג לח). — וביני' פעו' *רָגוּעַ, שנתנה לו מנוחה: רגועים [1]) בנהום יגיחום רתק חול לתהום עינות תהום (שמעון בר יצחק, אדון אמנכי, קרובי א סבועי). ייטב לבבך הגביר אל תחרד מסערת רוח ים רגוע (ר"י הלוי, גבר זמן, דיואן א, 108). ופקוד בחסדך גפן ובנה חיתה בביתך מאז נטועה, שמתה בידי גוים רגועה (אל רם ונשא, סליחי ר"ה, סדור אהל מועד, תכ.). וגם אנו מפקידים נשמותינו בידו בכל ערב ומאמינים בו שיחזירנה אלינו שלוה ושקטה ורגועת (הלבוש, או"ח סו י).

—נפע', הֵרָגַע, — נִרְגַּע, החזר למקומו, למנוחתו, zur Ruhe kommen; se calmer; to calm down: הוי חרב ליי' עד אנה לא תשקטי האספי אל תערך הֵרָגְעִי ודמי (ירמ' מז ו). — ואמר המשורר: אך לא עליהם יהיה גשם דמעותי, הכי הם בזבול נרגעו (יעקב פרלמנים, אל מה אדכיך, הוס' למחק ספחים, 98).

—הפע', הִרְגִּיעַ, הִרְגִּיעָה, תַּרְגִּיעוּ, אַרְגִּיעַ, תַּרְגִּיעַ, — א) הִרְגִּיעַ האל את העם, החזיר מנוחתו, beruhigen; calmer; to calm down: כי תורה מאתי תצא ומשפטי לאור עמים אַרְגִּיעַ [2]) (ישע' נא ד). מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך לְהַרְגִּיעוֹ [3]) ישראל (ירמ' לא א). גאלם חזק יי' צבאות שמו ריב יריב את ריבם למען הִרְגִּיעַ [4]) את הארץ והרגיז לישבי בבל (שם נ לד). — ב) כמו נפע'. נִרְגַּע: ובגוים ההם לא תַרְגִּיעַ ולא יהיה מנוח לכף רגלך (דבר' כח סה). ופגשו ציים את איים ושעיר על רעהו יקרא אך שם הִרְגִּיעָה לילית ומצאה לה מנוח (ישע' לד יד). —ואמר בן סירא: כן איש אשר אין לו קן המרגיע באשר יערב (צ"ם גני' לג לא). — ובתו"ם: הדא

לאחור, ומכאן: משקיט אותו, כמעבר אל רָגַע במשמ, שקט ונח. ומן השמוש כמו „לִרְגָעִים תבחננו" (איו' ז יח), שעקר כונתו: חוזר וחוזר תבחננו, גולדה ההכנה: בכל רֶגַע ורגע שבזמן, וכן למשל בערב' תַאַרַה a), פעם (אחת), מן תאר b), שב, חזר וכדו'. ועי' בהערה לערך ב. רָגַע.]

1) [אין כל צרך להניח גם בעבר' משמ' אחרת, שונה מזו של הפעל בערב' (עי' בהערה הקודמת), ועי' בהערות הבאות.]

2) [לשון קצרה במקי מה שנאמר בשלמות במקום אחר (ירמ' ה כב): ויתגעשו ולא יוכלו והמו גליו ולא יעברנהו; וכן ביתר המקומות.]

3) [בגמטריא ק"צ, ק"צ שנים שחסר תי משעביד מצרים, עי' פר בסדורו.]

4) עפ"י לשון הכתוב: הלוך להרגיעו ישראל (ירמ' לא א).]

a) تارة b) تار

1) [כך נכון כגרסת ראב"ן, ולא רוגעים כבדפוס, והכונה למי הים, ועי' בפרוש מעשה אורג.]

2) [קשי הפסוק, שהתלבטו בו רבים, מתבאר כנראה ע"י ההנחה, שהכונה: לאור עמים, אשר ארגיע, אשר אחזיר למקום מרגועם.]

3) [בווי"ו נוספת, כדעת רבים.]

4) ואלה דברי רד"ק: ויש שיבוא ה"א המקור בחירק כמו אעבר וכו' פמוח והמלים למען הִרְגִּיעַ את הארץ (מכלול, ליק, סח:).]

דאת אמר בתינוק שאינו מרגיע[1]) אבל בתינוק מרגיע צריך שני עדים (ירוש' קידוש' ד ג). — ובסהמ"א: ויעש המלך כן ויפקד על העם שני שרי צבאות ואת דניאל הפקיד על שניהם לשפוט את העם וירגיע המלך בהיכלו (יוסיפון פרק ג). ואשמעה לעצתו ואנוח וארגיע בתוך ביתי ויקל ממני טורח המשא (שם שם). ועתה אדוני המלך תפול נא תחנתי לפניך לשלחני ללכת לביתי להרגיע ולעבוד את אלהי אבותי (שם שם). אשלחך לשלום לנוח ולהרגיע בביתך (שם שם). וכל לשון נופש הוא לשון נפש שמשיב נפשו ונשימתו בהרגיעו מטרח המלאכה (רש"י, שמות לא יז). כשרוכב סוס א' ומושך סוס א' אצלו ביד ורוכב פעם על זה ופעם על זה להרגיע את חבירו (תוס', סנה' כא:, ד"ה לאפוקי). הרגיע בחייך והתענג על טוב וגרש עצב מגיו (ב"ז, ב"ס ל כט). המרגיע ינוח מעמל גדול (סד"ל, בית האוצר, 174). — ואמר הפיטן: סנהדרי עשרים ושלשה ריבות מרגיעים (אזהרות ר' אליהו הזקן, קבץ מע"י גאוני ב, 60). קול מבשר פריון אשמיע ואושיע אהבי וכו' אתנהו עליון על כל עם וירגיע (רי"ל גיאת, אקבלה, מעס"ם 26). — ואמר המשורר: לו רעיון יעוף כבן רשף ועל כנפי כרובים יחמד לרגיע (רמב"ע, אל הספקים, ברודי, קסג). ליל בו יחל פני מידעי אומר לאט אשקוט וארגיעה (סוא, תרשים ז, 60). בחסם עבודתך הקשה הוגעתני ומנשוא עוליך לא הרגעתני (עזרא הבבלי, תוכח' מוסר, יא, סד:). אמר לבהלני חסר לבב ללא דבר וצור אמר להרגיעני (משלם דאפיאירה, ככור פתח, ידיעות מכון שוקן ד, ם).
—"ובנוסח מצבות קדומות באיטליה: פה הרגיע יוסף בן בנימן שמת מבין שלושים וחמשה שנים (הכתובות העבריות של המאה התשיעית בויונסה, קאסוטו, קדם ב, 106). פה הרגיע כלב בן נתן וכו' (שם שם, 109).

---

[1]) [צדק בעל קרבן העדה, וז"ל: ונ"ל שהגרסא מהופכת הדא דאת אמר בתינוק שהוא מרגיע אבל בתינוק שאינו מרגיע צריך שני עדים, ומרגיע פירושו השקט ומנוחה כדכתיב וזאת המרגעה, וכיון שאינו מרגיע אפילו כשהוא מושך לשוק צריך שני עדים. ע"כ. וטעות בידי המלונאים הגוזרים מכאן פעל רגע נוסף בלשון.]

—הפע', "הִרְגַּע, בינ' מְרֻגָּע, מורגע, — שהרגיעו אותו, שנח: ראו אותו (את האב) מרגע[1]) על ידיו ועל רגליו וגמי נתון לתוך פיו והוא נמשך אחר בנו (ילק' שמעי תהל' תתמו). ואחר יורגע ואחר יעשה קרני מציצה אצל הבאהל והראש ונקרת הערף ועל השוק, ואחר יורגע ואחר תשלשל ולא תמיש מעשות כך להרגיעו ותחזור חלילה עד שינוקה (קאנון ג א ה ז).

ב. **רָגַע**, — פעל מספק[2]): לבש בשרי רמה וגיש עפר עורי רָגַע[3]) וימאס (איוב ז ה). — ואמר המשורר: חלו לחול אידו ועורותם עלי עצמם כרגע נמאסו רגעו (רמב"ע, נטעי דמעות, ברודי, קסז).
—נפע', "נִרְגַּע, — נתקמט וְנִתְבַּקֵּעַ: כל צרבת לשון רגיעת עור הנרגע מחמת חימום (רש"י, יג כג).

רָגֵעַ, ת"ז, מ"ר סמי' רִגְעֵי, — שקט ושלו, חי בשקט, ruhig; calm; quiet: כי לא שלום ידברו ועל רִגְעֵי[4]) ארץ דברי מרמות יחשבון (תהל' לה כ). — ואמר המליץ: נהרו אליהם גם נדיבי עמים ורגעי הארץ (ר"ם בלוך, שבילי עולם א, יג.).

רֶגַע[5]), ש"ז, רָגַע, מ"ר, רְגָעִים, — חלק קטן של הזמן, כהרף עין, Augenblick; moment: אתם

---

[1]) [כלו' משכב, ולא כפרוש המבאר שם: מטפס על ידיו ועל רגליו אך זה על הארץ, ע"כ, ועי' הפע', הערה.]
ובמדר' תהלי (לב, הוצ' בובר): מרגיע.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [מתרגמים ומפרשים ראו בפסוק זה ענין מחלת איוב וסימניה. ואולם אין רמה ועפר באמת אלא, כבמקומות אחרים, כנויים לקבר ומות, וגם מבנת החרוז בתקבלת דורש חלקת מלים אחרת (עי' בפרטים בפרושו של טורטשינר) שלפיה "וגוש" הוא פעל ולא שם, ואין רגע וימאס חלק מפסוק זה, האומר: (אחרי מותי) לבש בשרי רמה וְגָשׁ (ז"א וְכָבַשׁ) עפר (את) עורי. ולפי זה "רגע וימאס" הן ממשפט חדש, כגון: רֶגַע וַיִּמַּס, כרגמת רֶגַע יָמֻתוּ (לד כ), ורֶגַע שאול יחתו (כא יג). ולפי זה לא היה פעל ב. רָגַע כזה בלשון הקדומה. אך לפי הבנת המפרשים נוהג פעל זה במליצה לקוחה מן הכתוב במשמ' נקמט, נבקע.]

[4]) [לדעת המפרשים מן רֶגַע במשמ' חלק, בקע (ר' מסה ג'יקטיליא, בדברי הראב"ע לפסוק).]

[5]) [על מקור המלה עי' בהערה לשרש רגע.

עם קשה ערף רֶגַע אחד אעלה בקרבך וכליתיך (שמות לג ה). חבי כמעט רֶגַע עד יעבור זעם (ישעי' כו כ). בְּרֶגַע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך בְּרֶגַע קטן הסתרתי פני רֶגַע ממך ובחסד עולם רחמתיך (שם נד ז–ח). כי רֶגַע ¹) באפו חיים ברצונו בערב ילין בכי ולבקר רנה (תהל' ל ו). ועתה כמעט רֶגַע היתה תחנה מאת יי' אלהינו להשאיר לנו פליטה (עזר' ט ח). — בְּרֶגַע, כְּרֶגַע, במשמ' פתאם: הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כְּרָגַע (במד' יז כא). הרמו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כְּרָגַע (שם יז י). איך היו לשמה כְרָגַע ספו תמו מן בלהות (תהל' עג יט). יבלו בטוב ימיהם וּבְרֶגַע ²) שאול יחתו (איו' כא יג). — כמו רָגַע, במשמ' זו: ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם ההפוכה כמו רָגַע ולא חלו בה ידים (איכ' ד ו). — עֲדֵי רגע, במשמ' זו: כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רָגַע (איו' כ ה). — ורגַע לבד במשמ' זו: ותבאנה לך שתי אלה רֶגַע ביום אחד שכול ואלמן (ישעי' מז ט). פתאום שדדו אהלי רֶגַע יריעתי (ירמ' ד כ). יבשו ויבהלו מאד כל איבי ישבו יבשו רָגַע (תהל' ו יא). רֶגַע ימתו וחצות לילה יגעשו עם ויעברו ויסירו אביר לא ביד (איו' לד כ). — לִרְגָעִים, בכל רֶגַע ורגע: אני יי' נצרה לִרְגָעִים אשקנה (ישעי' כז ג). וחרדו לִרְגָעִים ושממו עליך (יחזק' כו יו). וחרדו לִרְגָעִים איש לנפשו ביום מפלתך (שם לב י). ותפקדנו לבקרים לִרְגָעִים תבחננו (איו' ז יח). — רֶגַע עשה פלוני כך ורגע עשה כך: רֶגַע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ ולהאביד וכו' וְרֶגַע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע (ירמ' יח ז–ט). — ובתו"מ: העונה אחת מעשרים וארבע בשעה, והעת אחת מעשרים וארבע בעונה, והרגע אחת מעשרים וארבעה בעת (רבי', תוספת' ברכ' א א). כמה הוא הרגע, רבי ברכיה בשם ר' חלבו אמר כדי לאומרו ¹), ורבנן אמרין הרגע כהרף עין, תני שמ"אל הרגע אחד מחמשת ריבוא וששת אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמונה לשעה (ירוש' שם א א). וכמה זעמו (של הקב"ה), רגע, וכמה רגע, אחד מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמנה מאות ושמנים ושמנה ²) בשעה וזו היא רגע, ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה וכו' (בבלי שם ז). בשר ודם שאינו יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו הוא מוסיף מחול על קודש אבל הקב"ה שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו נכנס בו כחוט השערה (רשב"י, מדר' בראש' י). — ובמהמ"א: עד שלא נבראו המאורות ביום ד' ג' ימים הראשונים שוים היו במדת שעותיהם ורגעיהם לא פחות ולא יותר (בראשית רבתי, אלבק, 53). מה ארכו רגעי לילי אשר לא נבקע בם שחר (מנחם בן סרוק, אדוני בן אדוני, תשו' תלמידי מנחם, XXV). שהזמן מחובר מרגעים ³) (רמ"ע פלקירא, תרג' מו"נ א עג, הקד' ג, מורה המורה, עמ' קכג). מה שמצאנו ענינים משוערים תלויים בזמן הם הרגע השעה היום (ר"א הקראי, גן עדן, קדה"ם א, ג.). — וכפתגם: ואין רגע בלי נגע ולא פגע בלא חרדה (ר"י הלוי, ילו הלל, דיואן ג, 184). ואין תכלה לגוף כלה ובלה ואין רגע בלי פגע ומקרים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוקן ה, כ). שאין שם (בעולם) שעה בלא רעה ולא רגע בלא פגע (ר"מ דורבן, תפלות ישראל א, ט.). — *ובמשמ' זאחד מששים במעלה ממעלות העגול: וכל אחר ואחד מהרקיעים וכו' נחלק ב"כ לש"ס חלקים וכו' וכל אחד מהחלקים האלה וכו' נחלק לששים חלקים ונקראין רגעים (ראב"ח הנשיא, ס' העיבור, 16). — *וּרְגָעֵי רְגָעִים, שניות, חלקי הרגעים: וכל רגע מהם (נחלק) לששים רגעי רגעים או לרגעים שניים אם תרצה לומר וכן השניים

אמנם בטעות השוו לה מלה אשור' שקראוה אַגּוּרְג והבינוה במשמ' ברגע זה, אך קריאתה הנכונה של מלה זו, כידוע היום, היא אַגּוּרְךָ, אַנַ אורך (מן ורך) ופרושה: לאחרית (הימים).]

¹) [רגע קטן באפו וחיים ארוכים יש ברצותו ובהפייסו (רש"י).]

²) [אין שני חלקי הפסוק מוסבים לאותם אנשים, אלא: אלה יבלו בטוב ימיהם, ואלה ברגע שאול יחתו, השוה שם פסוק כג וכו': זה ימות בעצם תמו וכו' וזה ימות בנפש מרה וכו'. ואין סבה להניח כאן מלה רֶגַע אחרת.]

¹) [כך גם במד"ר (איכ', פתח לגס); בבבלי (ברכ' ז.): כמימריה.]

²) [במקום אחר (ע"ז ד.): מחמש ריבוא ושלשת אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמנה.]

³) [ר"ש א"ת תרגם: מעתות, ור"י חריזי: מעתים.]

לשלישיים והשלישיים לרביעיים (שם שם). [1]

רגש [2]), ממנו °הרגש, *הרגשה, °הרגשי, התרגשות, °מרגש, *מרגשה, °מרגשה, *רגוש, °רגישה, רגש, רגש, *רגש, רגשה, °רגשון.

רָגַשׁ, פ״ע, רגשו, — רגש הגוי, התקבץ יחד בחרדה ובהמיה [3]), zusammenlaufen ; accourir ; to flock together : למה רָגשו גוים ולאמים יהגו ריק על יי׳ ועל משיחו (תהל׳ ב א). — ובתו״מ : שרגש עליהן הר להורגן (שבת קח :). — ובסהמ״א : אמרה (גיהנם) לפניו, רבונו של עולם, לא רגשתי ולא נתרגשתי אלא כנגד רשעי אומות העולם לבד (סדר אליהו רבה יח, איש שלום, 108). — ואמר הפיטן : רגשו עליונים על איש עולה ורעשו תחתונים על איש אום מעלה (ינאי, המרומם, קרוב׳ דבר׳, זולאי, רכו). הקונים ליקוט עצמות, הרוגשים למו באידיהם, השומרים הבלי שוא (הוא, האומרים לבילי, קרוב׳ לימים נוראים, שם שלט). רגש ולחש ועת לדתו נחש (ר״א קליר, אז קולך, קרוב׳ שבת זכור). זאת המתמדת שמע פה אחד, רוגשת נשף ושחר ליחד לאחד (הוא, עוד יזכור, קדוש׳ מוס׳ ר״ה). שרתי רגשה בביאת פרו סלולת צעדי בין אולם שם (אמן מסלה, עבוד׳ יוה״כ, Elbog., Stud. 160). ריש גלי כהעלה יונה תמה עלה רגשו בני עולה מי זאת עולה (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א פסח). ספור לצעדים לעבדך גשים כמו בעורה לפים רוגשים (מאיר בר׳ יצחק, תפלה חקה, סליח׳ ער״ה). קדושים כתרשישים קרואים מלאכי האל חן רוחשים בעת רוגשים ואומרים יה אכתריאל (ר״י זבארה, הראלים, אופן שבת א אחה״פ). — ואמר המשורר : ונהי באיים נפוצים ובזויים ומשל בגוים מנוד ראש בלאמים, נוערו גם רגשו ועל גבי חרשו ועלי יתלחשו לילות וגם ימים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, סעה״ם 8). עדי רגשו עצי גנים ועלה באזנינו לקול עוף שאננים (רמב״ע, הרשים ג, 40). — וביג׳ פעו׳ : באפר ובשק מתפלשת וכו׳ ובכל יום למקדש מעט רגושה (ר״י הלוי, אהה אדני, סעה״ם 116). ואדם כי יחזה אותם רגושים ידמה כי ארומים הם וכושים (ראב״ע, אסורר שיר, כתנא א, 156). — °ובספרות הקראים במשמ׳ הִרְגִּישׁ, חש ברגש : רוגש למורגשים (נעימות ליוסף הרואה). ואינו רוגש לעלה עד שיהיה רוגש בהרגשת, כי לא יצא החי מהיותו רוגש עד שיהיה באפשרי עליו שפעם יהיה רוגש ופעם לא יהיה רוגש, כי על תנאי הסרת המומים והמניעות ומציאת המורגש תמיד יהיה רוגש (ר״א הקראי, עץ חיים ז, 13). ולכן צדקו חכמינו ע״ה בהשיבם ספור רוגש אל היותו חי (שם עו, 96).

— הפע׳, *הִרְגִּישׁ, — הִרְגִּישׁ אדם בדבר או באדם, חש בו בחושיו, ראה אותו או שמעהו וכדו׳, (be)merken ; s'apercevoir de ; to perceive, notice הלך ר׳ ישמעאל לבודקו, כשהוא עולה בסולם הרגיש בו [1]), נטל טומוס של ברכות ושקעו במים (תוספת׳ שבת יג ד). שהיו דורו (של נח) אומרים כך וכך אם אנו מרגישים בו אין אנו מניחים אותו (ספרי דבר׳ שלז). שאין שוטה נפגע ולא בשר המת מרגיש באיזמל (ירוש׳ תענ׳ ג ח). כיון שהרגישה בהן אימן הלכה ואמרה לאביהן וכו׳ (מד״ר ברא׳ מו). חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו וכו׳, כיון שידע הנוגש שהרגיש בו החזירו לעבודת הפרך (שם שמות א). כ״ו שהוא מבקש להביא רעה על שונאו פתאום מביא עליו עד שלא ירגיש בו (שם שם ט). ויפן

---

1) [יש אומרים וכותבים רֶגַע במקום דַקָּה או דַק במשמ׳ אחד מששים בשעה, ואין שמוש זה נכון.]

2) [בארמ׳ שבמקרא וכן בסור׳ בא הפעל רגש במשמ׳ חרד ונחפז ללכת, בסור׳ בהוראה חרד ודאג, ואף במשמ׳ זו של הרגיש בתו״מ בעבר׳, וכן רַגַּשׁ וארגש באמר׳ שבתו״מ. ובערב׳ מורה רג׳ש a) על תנועה בחרדה וגם על שאון הרעם. מצד אחר נראה שמשמ׳ הפעל רָגַשׁ ושם העצם רֶגֶשׁ ורִגְשָׁה במקרא היא לשון התקבצות בהמון, ועל כן מקבילה התפתחות ההוראות של השרש רגש לזו של המה, שממנו גם משמ׳ של שאון והמון קריה, ואף של הליכה נחפזת (המיה היא וסררת בביתה לא ישכנו רגליה), וגם של הרגשת הנפש בהמון מעים, וגם של המון עם רב. וכנראה קרוב שרש רגש אל רגז, רחש וגם רעש.]

3) [עי׳ בהערה הקודמת.]

a) رجس

1) [במס׳ סופרים (טו ז) : הרגיש קול פרסיותיו של ר׳ ישמעאל.]

פרעה, לא חשש ולא **הרגיש** במכת האלהים (שם שם). כיון שנכנסו (הכתבים של המלך) למדינתו של מלך עמדו וקרעו אותן ושרפו אותן ואמ' אוי לנו **כשירגיש** המלך בכך (שם ויקרי יח). שעשו (המרגלים) עצמן קדרון וכו', כל כך למה, שלא **ירגיש** בהן אדם וכו' **והרגיש** בהן מלך יריחו ושמע שבאו לחפור את הארץ (שם במד' טז). לטבח שבא לשחוט פרתו של מלך, התחיל המלך רואה, כיון **שהרגיש** שהמלך רואה התחיל משליך את הסכין (שם שם כ). שהיה מדבר עמה בלשון זכר שלא **ירגיש** בו בריה (שם רות, וילמר הני המעספרת). עד שלא **הרגיש** בה (אחשורוש באסתר) שהיא יהודית היה מדבר עמה בפרהסיא (ר' אליעזר, שם איכ', ממכוס סלת אם). — ועם משפט משלים, הרגיש שבא פלוני וכדו': שהביט לאחריו **והרגיש** שבאת אורה מאחריו (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר ברא"ש' מס). כיון **שהרגיש** שהן באין אמר לבניו נעמוד ונברח מפניהם (תנחו' בובר, לך לך י). **והרגיש** עשו כי יעקב ברח ועבר את הירדן (שם וילח ד). — ובמשמ' הרגשת הנפש, הרגיש האדם בלב, בעצמו, הרגיש[1] באב, fühlen, empfinden; sentir; to feel: היה אוכל בתרומה **והרגיש** שנזדעזעו אבריו אוחז באמה ובולע את התרומה (נדה מ ב). כשם שהלב **מרגיש** בצרה שהוא מיצר, כך כשאדם שמח הלב שמח תחלה (מד"ר שמות יט). היתה בת ישראל בזמן שהיתה **מרגשת** שהיא קרובה לילד היתה יוצאה לאשפה ויולדת שם (פסיק' רב', אחרי מות, קסט.). — ובקצור בלא חשלמה: הזב וב"ק **שהרגישו** אוחזים באמה ובולעים את התרומה (ספרא ויס, מלורע פרק ו). אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו וכו' לא **הרגיש** לסוף מוכר את שדותיו (ר' יוסי בר' חנינא, ערכי ל:). וכיון שהרגיש גביעה בן קוסם (שאלכסנדר בא לירושלם) הלך ועשה לו שתי אנפלאות וכו' (מד"ר ברא"ש' סא). התומים הללו אם חשש אחד בראשו חבירו **מרגיש** (שם שמות ג). אם היו אלו רוצים לשקר בנו, היו נוטלים אותם (את כלי מצרים) בימי החשך ולא

היינו **מרגישין** (שם שמות יד). **הרגיש** ונצטער (אברהם בשעה שנמול) כדי שיכפול לו הקב"ה שכרו (ר' אבהו, שם שה"ש, עד שיפוח). למלך שעשה סעודה וזימן האורחים, מהם אוכלין ושותין ומברכין למלך ומהן אוכלין ושותין ומקללין למלך, **הרגיש** המלך ובקש להכנים בהם מהומה בסעודתו ולערבבה (ר' לוי, שם שם, ברח דודי). כשהצדיקים נולדין אין בריה **מרגשת** ובשמתין הכל **מרגישין**, כשנולדה מרים לא הרגיש בה בריה וכשמתה נסתלקה הבאר **והרגישו** הכל (שם קהלי, טוב שם). הנחש הזה נושך לאדם ואינו **מרגיש** לשעה ומשהוא הולך לביתו המכה מתחלחלת בו (תנחו' בובר, שמיני ז). ומפני מה אתה (הנחש) נושך באבר אחד וכל האיברים **מרגישין** (שם חוקת ח). — ובסהמ"א: אם **מרגשת** בעצמה הולי שצריכה מים חמים (ר"ח, עירוב' סח.). שאם הטומאה ממש תחת הציון אינו **מרגיש** עד שבא על הציון וכו' וכשבא על הציון **מרגיש** מן הטומאה ואינו הולך עליה (רש"י, מו"ק ה ג, ד"ה אין מעמידין). אבן גדולה שיש כלים תחתיה ואין **מרגישין** הכלים בכבד הזב היושב על האבן שבלא הזב האבן כבדה ביותר (תוס' עירוב' כז:, ד"ה כל שהזב). **והשוטה** אינו **מרגיש** בבזיון (ר"י א"ס, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער המוסר, 26). ושהלב בזכוך הרגשתו וכו' הוא **מרגיש** בדבר המועט שיפגעהו ודוחה אותו מעליו וכו' וזולתו איננו **מרגיש** בהרגשתו ומתעכבת בו חליחה (סוח, כוזרי ב מח). החי לא **ירגיש** וינוע מצד שהוא גוף אך מצד שיש לו צורת החיות (שם, ה יב). וכאשר **תרגיש** הנפש במה שיש בו תועלת לגופה ותקנה לגויתה תטה במחשבתה אליו ותכסוף לו (סוח, סוי"ס, אהבת פ' ח). כי האדם יש לו שלש נפשות, הצומחת והמשכלת **והמרגשת** (כוס חן א). ונקרא זה הכח נפש **המרגשת** והיא אשר ממנה נמצאו לבעלי חיים חמשת חושים הידועים (שם שם). אם חרפו אותן (את בעלי התשובה) הכסילים במעשיהם הראשונים וכו' אל **ירגישו** להן אלא שומעין ושמחים ויודעין שזו זכות להם (רמב"ם, תשובה ז ח). שאהרן עליו השלום כשהיה **מרגיש** באדם שתוכו רע וכו' היה מתחיל לו לשלום (ר"מ א"ח, פרוש הרמב"ם לאבות א יב). חי, שם הצומח **המרגיש**

---

[1]) [לא בכל מקום אפשר להבחין, אם הכונה לתחושת החושים או להרגשת הנפש].

(הוא, מו"נ א מג). משל לכל ההנאות הגופניות שאינן כלל לחלק הזה רק לשאר חלקי הנפש והם המרגיש והמתעורר (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, קנ., לסמיכי עלרם). כי חלב הוא המרגיש והמתעורר מכל האברים (ר"י נחמיאש, משלי כג טז). המצורע כשמרגיש בעצמו שנרפא מצרעתו בא לו אצל הכהן (המאירי ליומא פרק ג, לג:). כמו שיקרה לבלי ההרגש שיתלשו בהרגישם המורגשות הגדולות הרושם (אמו"ר א ז, 36). צוה וכו' לתנתן דמו על המשקוף ועל שתי המזוזות על הבתים והדעת בו שירגישו המצריים עצמם בזה המעשה בראותם הדם, וצוה לאכלו צלי כדי להנתן ריח הצלי להרגיש המצריים (ר"א הקלאי, גן עדן, פסח ט, מד.). ואת אלה נראה שהרגיש אבן רשד בצד מה בספר הנפש מאמר ג פרק ה (ספורנו, אור עמים, מז:). שהוא עצמו הרגיש בשהמציאות לא יסכים לדעתו (ר"י אברבנאל, שמים חדשים ג). וכבר הרגישו המפרשים בכמו אלה (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה ל). — °ובמשמ' של הקל, כמו אַרְגַּשׁ בארמי שבמקרא, המו ותרדו יחד, ואמר הפיטן: מלאכים וכו' מקדישים מרעישים מרגישים ברוב תשואות (רמב"ע, אופן לשבת שקלים, סדור רומני, דוקס, 61). — °וְהִרְגִּישׁ אדם לדבר, אל דבר, על פלוני וכדו', חש לו או עליו, דאג והקפיד: ורז"ל לקחו דרך אמצעית וכו' והיו מרגישים לעוכי השפה וחוששים לשתי הסברות (כאצ"ם הכסיא, חבור המשיחה והתשובה, 114). ויתנהו האלהים (את האדם) לחן לחסד ולרחמים בלב יולדיו כדי שלא יכבד עליהם גדולו וירגישו עליו יותר מעצמם במאכל ובמשתה (ר"י א"ח, מו"ה, הבחינה ה, 102). והלא תראה כי הוא (האב) מרגיש עליו (על הבן) יותר מגופו במאכלו ובמשתהו ובכסותו וכו' (שם, עבודת האלהים, פתיח'). אם יש לך חברים שאתה צריך לְהרגיש על ענינם ולחשב עִם נפשך עליהם וכו' (שם, יחוד המעשה ה). יזמן כל לבו ובינתו ושכלו והכרתו להשתדל בו ולהרגיש אליו (שם, הבטחון הנפש ג). חזוק גופך ותקונו שתפקדנו במיני המאכלים הטובים הערבים והמשקים הראויים למזגו והרחיצה במים השוים ולהרגיש עליו תדיר בתועלותיו וצרכיו (שם שם). לשום מעלה ויתרון ללשון הקודש ושהמלאכים יותר חוששים לה ומרגישים מזולתה מהלשונות (הוא, כוזרי ד כה). — ב) הִרְגִּישׁ במשמ' גרם שתהיה רגשת עם, הִרְגִּישׁ את הָעֲזָרָה, מלא אותה המון עם: (למה מפיסין וחוזרין ומפיסין,) כדי להרגיש[1] כל העזרה שנאמר אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש (ר' יוחנן, יומ' כד:). למה מטיבין וחוזרין ומטיבין, כדי להרגיש כל העזרה כולה (ריש לקיש, שם לג:). הפר היה קרב בעשרים וארבעה כדי שיהא הרוגש מרגיש[2] (מד"ר במד' יח). — °ובמשמ' החריד, גרם שירְגַּשׁ ויהמה, הִרְגִּישׁ הקב"ה את עולמו: פעם אחת נטרפה דעתו של קיסר אמר להם הביאו לי ספר זכרונות וכו' כיון ששמע קיסר שבח של הקב"ה וכו' אמר לו יודע אני שלא הרגיש הקב"ה את עולמו אלא כשבילך כדי להתירך (סדר אליהו זוטא יז, הוצ' איש שלום, בספח', 21). הרגיש הקב"ה עולמו על קיסר והוליכו לאותו כרך וכו' וכו' בידוע שלא הרגיש הקב"ה את עולמו אלא בשביל זה (ספר המעשיות, גסטר, 27). — *ובמ"ת' מינית, הרגיש זה לזה, הזדקק לו: יושבי צריפין כיושבי קברים ועל בנותיהם הוא אומר ארור שוכב עם בהמה, מ"ט, עולא אמר, שאין להן מרחצאות, ורבי יוחנן אומר מפני שמרגישין[4] זה לזה בטבילה (עירוב' כה:).

—הפע', בינ' *מֻרְגָּשׁ, עי' מֻרְגָּשׁ, מֻרְגָּשָׁה.

—התפ' *הִתְרַגֵּשׁ,— חרד והקבץ, הִתְרַגֵּשׁ ובא, הִתְרַגֵּשׁ לבוא: שתצילנו משעות החצופות הקשות הרעות היוצאות המתרגשות לבוא לעולם (תפלת רבי אבהו, ירוש' ברכ' ה א). ותצילנו מפגע רע מיצר הרע ומאשה רעה ומכל רעות המתרגשות[5] לבא בעולם (נוס' בריה דרבינא, בבלי שם יז.). ושאר כל מיני פורעניות המתרגשות ובאות על הצבור וכו' לא היו מתריעין אלא צועקין (תענ' יד.). רבון העולמים פדה והצל מלט הושע עמך ישראל מן הדבר וכו' ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם

---

1) [רש"י: להשמיע קול המון עם רב כמה פעמים.]
2) [עי' רֶגֶשׁ, הערה.]
3) [עי' קל והערה שם.]
4) [אמנם רש"י פרש: ומרגישין השכנים ויש רשע רודף אחריהן ומתייחד עמהן.]
5) [בסדר רב עמרם (סדר רע"ג השלם א, קלג.): המרגשות.]

(יהודה בר נחמני, כתוב׳ ח:). אברהם נזדווגו לו ארבעה מלכים, אף לישראל עתידין כל המלכים להתרגש עליהם (תנחו׳ לך לך ט).—ובסהמ״א: כשעמד הקב״ה ואמר אנכי ה׳ אלהיך היו ההרים והגבעות מתרגשין ובא תבור וחרמון מבית אלים וכרמל מאספניא (ילקו׳ שמעו׳ שמות רפו). כיון ששמעו כן נתרגשו כלם וא״ל תעשה דין דניאל או צא מן המלכות (ברלשית רבתי, אלבק, 237). ויתחדשו עליה הספקות המתרגשות ויצטרכו לחבורים והתווכחות בקיום ההקדמה תהיא (ר״מ א״ת, מו״נ ח עא). וכמה סתרי סתרים בכחות הרוחנים המתרגשים בעולם אם למלחמה ואם לשלום (כ״י לטיף, רב פעלים ד, א:). אך הדלים אין להם רק מחתה אחת והיא רישם ובטוחים מכמה מחתות המתרגשות לעשירים (ר״מ אלשיך, ממלי׳ י טו).—ואמר הפיטן: נטע בריתו משׁשת חוק ראיית קשת מבול יפנה מהגשת [1]) הוכמם לגוי המתרגשת [2]) (נחמיה בן שלמה הנביא, אתאים גבורות, עבודת יוה״כ, ידיעות מכון שוקן ד, רכח). נתרגשו בחצות בוזזי חוקים נצורת עבודת לילה להקים (עבודת יוה״כ, Elbog., Stud., עמ׳ 175). אם תחנה עלי מחנה ובולשת ושנאת רשעים לבוא מתרגשת אליך לא תקרב לגשת (מחז׳ ויטרי תפה). דחות רוע פורעניות המתרגשות לעתותים (בנימין בן זרח, אמנת, סליח׳ לו״ג). — *וכמשמ׳ הרגיש ונזדעזע: הייתה (הגיהנום) מתרגשת, אמר לה הקב״ה על מה את מתרגשת, אמרה לפניו, רבונו של עולם לא רגשתי ולא נתרגשתי ולא זעתי אלא כנגד רשעי אומות העולם לבד וכו׳, שוב היתה מתרגשת, אמר לה הקב״ה, על מה את מתרגשת וכו׳ (סדר אליהו רבה יח, איש שלום, 108). מובנים היו (משה והר סיני) מששת ימי בראשית זה עם זה, ואותו היום נתרגש ההר למול משה (זהר שמות, כא). כיון שהלכה לבית הקברות היתה קורא ירא אלהים והיו כל המתים מתרגשין ואומרין למי אתה קורא ירא אלהים (מדרש ואלה אזכרה, כ״י כדפס באוצר טוב של ברלינר, 1878)

— פעי׳, *רִגֵּשׁ, — רִגֵּשׁ את הדם לתוך המזרק, קבץ ואסף אותו, ואמר הפיטן: קרצו ומזרק הגיש ודמו

[1]) [וי״א מלהגיש.]

[2]) [עפ״י תהלי׳ ב א.]

לתוכו ריגש, קרא ואותו פיגש ומירסו ברגש (עבודת יוה״כ, Elbog., Stud., עמ׳ 179).

רֶגֶשׁ, ש״ז, רָגֶשׁ, — הָמוֹן, התקבצות בני אדם רבים [1]) ושאונם, Volksmenge, Getümmel; tumulte; crowd

ואתה אנוש כערכי אלופי ומידעי אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך בְּרָגֶשׁ (תהל׳ נה יד—יט).—ובסהמ״א אף במשמ׳ שאון ורעש בכלל, ואמר הפיטן: רגש מקבר, צוחה מסלע, בית יבשי עצם מעפר קול (יוס׳ בן יוסי, אנוסה לעזרה, שופרות ג כ״ה). רובע בספרות מחנני לכפרות, רגש שופרות, לשפרם יזכור (ר״א קליר, זכר תחלת, זכרונות א כ״ה). איכה קראת בקריאתך לקנות ביד קמים קרואיך ולא זכרת רגש רכב רבותים אשר רצית לרעך (הוא, איכה אלת, קינ׳ ח״ג). צרי מזעימך באף חרפו עמך ונשאתי אימך ברגש שאון קמיך (יצחק גיאת, באשמורת, סליח׳ ג עפי״ח). אנא שמע שאגת קול צורריך ורגשם, רוה מדם גושם, ועפרם מחלב ידשם (משלם בן קלונימוס, ברח דודי, גאולה ב פסח). המון עדים מרעידים ברגש יעריצו אל, המלחם קדשתם בעת שלוש קדשת אל (רמב״ע, מלאכים ממליכים, אופן לפרשת שקלים, סדור רומני, דוקס, 61). קרצו ומזרק הגיש ודמו לתוכו ריגש, קרא ואותו פיגש ומירסו ברגש (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 179). — ואמר המשורר: ורגש צנורים והמית כנורים (דונש, ואמר אל תישן, אוצר, סה). — *ורגש דמעות, ואמר הפיטן: בקראי ענני יום רגש דמעי נגרש, ראיתה אדני אל תחרש (רסב״ג, אלהים אלי, סעה״ס 43). — ובמשמ׳ חוש מרגיש, אחד מחמשת החושים, sens(e) ; Sinn : ונמצא כתוב בחכמה הקדמונית כי כל מי שיוכל לחלוץ גופו מעל נפשו חושיו ורגשיו מרדוף אחרי העולם ויעלה בנפשו אל הגלגל ימצא שם גמולו (רמב״ע, ערוגת

[1]) [רש״י: רוב עם, וקרובים לכך הם דברי מפרשים אחרים, כגון ריב״ג בסה״ש: בקבוץ, וזה דומה לדברי הארמית הרגישו על מלכא, התקבצו עליו, ותרגום והשבתי את המון מצרים ואבטלית ארגושת מצרים, ע״כ; וכעין זה רד״ק בסה״ש; ראב״ע: בחבורה אחת. והשבעים: ἐν ὁμονοίᾳ, והולג׳: cum consensu, תרגמוהו כלשון אחדות הנפש, אך בתרג׳ הארמי: בסרהוביא. וכלשון המיה וקול רעש בא רִגְשָׁא, ריגשא או רוגשא בארמ׳ שבתו״מ. ועי׳ בהערה לשרש.]

הכנסת, ליון ג, 120). ואנו יודעים כי דין רחוקו מן הרגשים החמשה דין שוה והרגשים[1]) כולם הם חסרון בבחינת השכל (ר"י הריזי, מו"נ א מו). כי המדברים חשדו השגת הרגשים משני צדדין וכו' והצד השני אמרו כי הרגשים יטעו במורגשים (הוא, שם שם עג, הקדמה הי"ב). המורגשים מושגים ברגשים (ר"י לטיף, רב פעלים יט). איך ישיג הרגשים מי שאינו מורגש או איך יגיע הרעיונים למי שלא נודע סודו ולא נודע הדרך אליו (מוסרי הפילוסופים א יז). ראה כמה גדולה השינה לבטל הרגשים והתנועות (אברהם בדרשי, חותם תכנית, ישן) — ואמר המשורר: הלא אמרה לך עוד נפשך הון ותאותה תבכר לחדשים, נטה מעל עצתה אל עצת אל וסור מעל חמשת הרגשים (ר"י הלוי, התרדף נערות, דיואן ב, 161). — *ורֶגֶשׁ במשמ' הרגשת הנפש, תנועת הנפש המתרגשת, Gefühl; sentiment; feeling, רגש של חבה, רגשי תודה, חסר רגש וכדו', נוהג בדבור ובספרות.

***רֶגֶשׁ,** רוגש, ש"ז, — כמו רִגְשָׁה: אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש[2]), הפר היה קרב בעשרים וארבעה כדי שיהא הרוגש מרגיש[3]) (מד"ר במדי' יח).

רִגְשָׁה, ש"נ, סמי' רִגְשַׁת, — התקבצות בני אדם וכדו' בהמון ובשאון, כמו רֶגֶשׁ: תסתירני מסוד מרעים מֵרִגְשַׁת פעלי און (תהל' סד ג). — ובסהמ"א במשמ' שאון וקול רעש בכלל: מעשה היה בשני בני אדם באשקלון שהיו אוכלין ושותין כאחד ולומדין תורה יחדיו, מת אחד מהן ומת בנו של בעיא מוכסא עמו באותו היום, כשהיו מוליכין אותו לבית הקברות שמעו ריגשא וברחו (מדרש עשרת הדברות, דבור ט, ביהמ"ד ילינק א, 89). — ואמר הפיטן:

[1]) [ר"ש א"ת: החושים.]

[2]) [כך נכון בדפוס ויניציאה ש"ה, ובדפוסים שונים נוספה כאן המלה כדתנן, וטעות היא, כי בלשון המשנה (יומא ג ז: פר קָרב בעשרים וארבעה הראש והרגל וכו') אין כל נימוק כזה נתן.]

[3]) [בלו' שיהא קהל מתקהל. ואלמלי שכתוב הרוגש מלא בכל הדפוסים, היה אפשר לגרס: שיהא הָרֵגֶשׁ מַרְגִּישׁ, כי אין סבה לומר כאן הרוגש בה"א הידיעה.]

חטה אלהי אזנך לרגשת הדוברת על צדיק עתק' ושמע קול שאון מעיר בחמה שפוכה לשתק (ר"א קליר, סטה אלהי, קינ' ת"ב). קנינך דבוק רגבים ואדים ועבים באונך, ורגשת כרובים רצים ושבים בגאונך (יצחק בן גיאת, קנינך, סעה"ש 19). שאין לנו וכו' לא להגיש תמיד שחר בריגשה, לא כבוד פרווה לטבילת אחת בשנה (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 187). עלי קולות מחרפיה בעת רבו פגריה ועל רגשת מגדפיה בתוך משכן חצריה (אלי ציון, קינ' ת"ב). בנים צעקו מעבודה ורגשת מרום נועדה וברית הורים עמדה ותדבר לפני המלך (ראב"ע, מי כמוך, אוגר 230). קול עשוקיה שמע מיד עושקם, רגשתם וצוחתם לא תשיב ריקם (יהוסף, אז בבוא יום, סליחי' סמר' י טבת, ספרד'). — ואמר המשורר: בזה אחזה רגשת מפיצה וקולעת וכה אשמעה רנת מריעה ותוקעת (ר"ש הנגיד, לבבי, בן תהלים קד, ששון, עח). אשר יאריך לעמוד עלי שערי מלך ויסבול מאזן שריו ורגשת המולותיו (הוא, אשר, בן משלי, שם, קכח). ואל תפחד לקול חליה בצואר לעת נשף ורגשת השבים (רמב"ע, הריח מר, סעה"ש 69). לא נגור מרגשת נאלמים שת לבו על לבותם אימים (ראב"ע, אל בורא, כהנא א, 117). נפש אשר תחת רצון אל שטתה לא יעורך חיל ורגשת צבא (ר"י הריזי, הענק, פרג, רכד). — *ובמשמ' תנועה: וראייה שהגשם המרגיש ניזון מרוח יציאתה בשעת המיתה ורגשת הבטן והעור שעל הצלעות התופפין את הלב ורגשת הפה ליצאתה מחללי הלב אל הריאה ויוצאה מן הגרגרת אל הפה וישאר הפה פתוח לא יוכל להסגר ותבטל רגשת האיברים בשעת יציאתה ותבטל אחר יציאתה רגשת הגידים וכל האיברים כלם (ר"י עקנין, ספר מוסר, אבי ה כא).[1])

***רִגְשׁוֹן,** ש"ז, — כמו רִגְשָׁה, התקהלות בשאון והמולה, ואמר הפיטן: תגרע זרע וקציר בשביעית ובשניהם ביובל מדרשון, אל תחשבו בליעל ותגשו לא תפאר ותעולל נטשון, שכחה פאה פרט ולקט

[1]) [ונוהג בדבור ובספרות מ"ר רְגָשׁוֹת במשמ' הרגשת הנפש, כגון רְגָשׁוֹת תודה וכדו'.]

ולא יצבא הנקי ברגשון[1]) (רסע"ג, אם יי', חרי"ג מלוות, סדור רסע"ג, קסט–קע). כתומו תבשר למרום מראשון, לְמַען חינך בית שני הנחרב ברגשון (מחזור ויטרי, 447). אשא אישון אישון ברגשון ברגשון ולחשון (יוסף חזן קלעי, אפח איטון, סליח').

רָד, עי' א. רוד, ב. רוד.

רדד [2]). ממנו רָדַה, *רֶדֶה, *רְדוּדָה, רְדִיד.

רָדַד, פ"י, רַד, רוֹדֵד,—רָדַד עמים לפניו או תחתיו, דרך עליהם ועשאם כשטוחים תחת רגליו: כה אמר יי' למשיחו לכורש אשר החזקתי בימינו לְרַד לפניו גוים [3]) ומתני מלכים אפתח לִפתח לפניו דלתים ושערים לא יסגרו (ישע' מה א). חסדי ומצודתי משגבי ומפלטי לי מגני ובו חסיתי, הָרוֹדֵד עמי תחתי (תהל' קמד ב).—ואמר הפיטן: בעין בצענו צור לצר יחרש בולע ומדיק וְרַד ורופס החורש (שלמה הבבלי, אמרכו כגזכנו, סליח' ד עמ"ס). — ואמר המשורר: ורפש אף רדד מקור מים קרים (דונש, לדורש החכמות, אלוני, סב). וליהודה בן דוד יהודון הוי שדוד כטיט הבוחן רדוד קראו הנוצרים (את מי חרפת, תשו' תלמידי דונש, 8). תלעג (נפשו) לכל יגון ותחת פעמי רגלה שאוני הזמן רודדת (רמב"ע, דמעה בעיני, ברודי, כב).

—הפע', יֻרַד, – הֻרַד על (תבנית) הכרובים, רֻקַּע, עשה צפוי מְרֻדָּד עליהם, beschlagen; garnir; to overlay: ושתי דלתות עצי שמן וקלע עליהם מקלעות כרובים ותמרות ופטורי צצים וצפה זהב וַיָּרֶד על הכרובים ועל התמרות את הזהב (מ"א ו לב).

— פִע', *רִדֵּד, – רִדֵּד את האדמה, את הגחלים, את טסי המשכן וכדו', רקע ושטח אותם, flachschlagen; aplatir; to flatten: מי שזכה במחתה על גבי המזבח ורדדן בשולי המחתה (תמיד ו ב). התחיל מרדד ויוצא לא היה המקטיר מקטיר (שם שם ג). אף המכה בקורנס על הסדן בשעת גמר מלאכה חייב שכך מרדדין טסין לעבודת המשכן (רסנ"ג, תוספת' שבת יא ג). תוחב בשפוד ומכה בקרדום ומרדד אדמה תחתיה (ר' יהודה, שם מו"ק א ד).—ובסהמ"א: (המכה בקורנס על הסדן בשעת גמר מלאכה) לרשב"ג מלאכה גמורה היא ולא דמי לנוטל מגל לקצור ולא קצר ולנוטל קורנס לרדד ולא רידד (ר"ח, שבת קג:). חרש שעושה גדולות מכה אותן ומרדדן (ערוך ערך מסל). הסדן, פי' חתיכת ברזל גדולה שמרדדין עליה ברזל וכל כלי מתכות (שם ערך סדן). בבל חוט וחוט היו מרדדין את הזהב כמין טסין דקין (רש"י, שמות כח ה). קורנס של זהבים אע"פ דקפיד עליה קצת שצריך שיהא חלק לרדד טסין (תוס', שבת קכב.). מחשלין ומרדדין נחשת ועושין ממנו יורות ומסרית הוא (תוס', כתוב' עז.). וזה שבידו המחתה צובר את הגחלים על גבי המזבח הפנימי ומרדדן בשולי המחתה ומשתחוה ויוצא (רמב"ם, תמידין ומוספין ג ז). כזית מן המת שחתכו לחלקים ורדדו ודבקו מטמא באהל ובמשא (תוס', טומאת מת ד ה). מותח חוטי נחשת וברזל לעשות מחטים ואם שלא נשמע בבית קול הפטיש שמא רדד (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקדמה לנר א). — ואמר הפיטן: ירדד וזכה בשולי מחתה לגחלי האש ושחה ואתה (אליר ברבי יצחק, תפלה תקח, סליח' ער"ס). — *ורדד את רקיק הקמח במערוך: וכן המערוך מטא, פי' עץ ארכו באמה ומרדדין בו הרקיקין (ערוך ערך מערוך). (שאלה) אם מותר לזרוק קמח על העיסה בשעה שמרדדין אותה לעשות מצה דקה מן הדקה (סמם לדקה, מולפורגו א, יו:). שכשנותנין עליו הקמח בשעה שמרדדין אותו הקמח נשאר למעלה בפני הרקיק וכו' (שם שם, יז.). [1])

---

[1]) [כי יקח איש אשה חדשה... נקי יהיה לביתו, דבר' כד ה. בְּרִגְשָׁן: מל' למה רגשו גוים, תהלים ב א, כלומ' באספת אנשי המלחמה (הערת המוציאים את סדור רסע"ג).]

[2]) [בערב' רַדּ a) פרושו החזיר, דחף אחור, ובאשור' בא רַדָּד במשמ' רדף, וכנראה אין קשר למלים אלו עם השרש העברי. ועי' בהערה שאחר זו.]

[3]) [רש"י: להרקיע ולרדד לפניו גוים, לרד, לשטות, ע"כ. ומן החדשים יש שמציעים תקונים שונים, ואינם מסתכרים. ואמנם כתוב בש"ב כב מח במשפט דומה: ומוריד עמים תחתני, כאלו מן ירד, אך בפסק' זה בתהל' יח מח: וידבר עמים תחתי, ואולי העקר, כמו בישע' מה, וַיָּרֶד בקל ולא בהפע', ומזה נולד וידבר מכאן ומוריד מכאן.]

a) رَدَّ

[1]) [בתוספת' פרה ג ג, הוצ' צוקרמנדל כתוב: אל תתנו מקום למינין לרדד אחריכם, ע"כ. אך

— פע', בינ' מֻרְדָּד, — שרדדו ושטחו אותו, שטוח, רקוע, אהל מֻרדד וכדו', flat ; plat ; flach : אהל וכו' מקצתו מ ר ו ד ד על הארובה שבין הבית לעליה, ר' יוסי אומר מציל, ר"ש אומר אינו מציל עד שיהא נטוי כנטית האהל (אהל' ז ג). בעי ר' ירמיה מתלקט מהו, בעי רב אשי כזית מ ר ו ד ד מהו (חול' מו.). כדאמר רב פפא ב מ ר ו ד ד הכא נמי ב מ ר ו ד ד (פס קכד. — :). — ומים מֻרדדים, מים שטוחים, לא עמוקים, shallow ; plat ; seicht : מקוה שמימיו מ ר ו ד ד י ן כובש אפילו חבילי עצים אפילו חבילת קנים כדי שיתפחו המים ויורד וטובל (מקו' ז ז). — ובפהמ"א : אסא וכו' פי' הדס רענן וי"א מ ר ו ד ד ורחב (ערוך ערך אסא). (כסף) מרקע, מ ר ו ד ד (רש"י, ירמ' י ט). רדידי, עדיי ה מ ר ו ד ד והמרוקע עלי (הוא, שה"ש ה ז). ואם אין חרש ביניהן והיההסיד מ ר ו ד ד [1]) על ראשיהן מכאן ומכאן ה"ז ציון וטמא (רמב"ם, טומאת מת ח יא). נוכל לעשות ג"כ את הערכה הזאת בלוח זכוכית (גלאזטאפעל) ה מ ר ו ד ד משני עבריו עד השולים בבדולח והוא (עלעקטראפאר) מין קע־ה של עין מ ר ו ד ד ת עם נייר זהב (יאוועל, למודי הטבע, קטו.). — ואמר הפיטן : היתה משוקדדת מצודידת ו מ ר ו ד י ד ת ושמינה עשר טפחים ממודדת (ינאי, אור מכלס, קרובי במדי, זולאי, קסח).

— התפ', *התרדד [2]), — השתטח : ואומרין לזה המקטיר הזהר שלא תתחיל מלפניך שלא תכוה ומתחיל ומשליך הקטורת על האש בנחת כמי שמרקד סולת עד ש ת ת ר ד ד על כל האש (רמב"ם, תמידין ומוספין ג ח). — והתרדד החוט, נמתח : (כטווה ורד כנגד פניח) טווה בכפה על ירכה וחוט מ ת ר ד ד [3]) כנגד פניה של מטה (רש"י, כתוב' עב :).

***רֶדֶד**, ש"ז, — חלק זה של האהל וכדו' המֻרדד על הקרקע, שֹׁבֶל, train ; traîne ; Schleppe : כזית

בתוספת' שבספרים : ל ר ד ף אחריכם, ע"ב, והגר"א מגיה : ל ר ד ו ת אחריכם, וזאת ע"פ המשנה (פרה ג ג), שאמנם אין בה אלא „לרדות" בלבד. ועי' רָדָה, הערות.]

[1]) [בבבלי (מו"ק ו.) : ו מ ר ו ד ה.]

[2]) [עפ"י הארמ' שבתו"מ.]

[3]) [רש"י מפרש ו־רד כפעל, אך עי' בערך וֶרֶד עמ' 1211 ובהערה שם ; וכן באוצר הגאונים, כתובות עמ' 219 ; אבינרי, היכל רש"י, קסה.]

מן המת על ה ר ד ד או על גביו טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת [1]) (תוספת' אהל' ח ח).

רדה [2]), ממנו מִרְדֶּה, ב. *מִרְדּוּת, א. רָדָה, ב. רָדָה [3]), *רֹדֶה, *רִדּוּי, א. *רִדְיָה, ב.*רְדִיָּה.

א. **רָדָה**, פ ו"ע, — א) דרך וכבש האדם ענבים בגת, treten, pressen ; poser le pied sur, presser ; to tread, press : שלחו מגל כי בשל קציר באו רְדוּ [4]), כי מלאה גת השיקו היקבים כי רבה רעתם (יואל ד יג). — ב) במשמ' כבש ונגש הנוגש את העבד, המושל את בני הארץ, pressen, unterjochen ; opprimer, subjuguer ; to oppress, enslave : כשכיר שנה בשנה יהיה עמו לא יִרְדֶּנּוּ בפרך לעיניך (ויקר' כה נג). מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רֹדֶה באף גוים מרדף בלי חשך (ישע' יד ו) [5]). במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל שם בנימן צעיר רֹדֵם [6])

[1]) [מלים אלו שבתוספת' באות במק' הנאמר במשנה אהלות ז ב : מקצתו (של האהל) מרודד על הארץ טומאה תחתיו או על גביו טומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת, ע"כ. ולפי זה הגיה הגר"א בצדק גם בתוספתא : כזית מן המת ת ח ת הרודד או על גביו.]

[2]) [בערב' בא רדי [a]) במשמ' דָּרַךְ, ובאשור' רְדוּ ובצורות אחרות בהוראות מֻרבות, כפ"י כגון רדף, דחף, הביא, הוליך, וכפ"ע במשמ' הלך וכדו' ; בארמ' וסורי ר ד א במשמ' הלך, שטף, טרד, יסר כבעבר' וגם במשמ' חָרַשׁ. ועי' בהערות שאחר זו.]

[3]) [יש שרואים כאן אף שרשים שונים, אך שמושי הפעלים המקבילים אל רדה גם בלשונות אחרות מֻרבים הם, וזאת כלם אפשר לראות כהתפתחות של שרש אחד בשמוש יוצא ועומד.]

[4]) [רדו לשון כבישה ורדוי כמו ורדו בדגת הים (רש"י).]

[5]) [לכאן יש לצרף את הכתוב בישע' י יג : ו א ו ר י ד כאביר יושבים, שכונתו : וְאֵרְדְּ, כלומר רדיתי ונגשתי כְּאַבִּיר (הרועים וכדו') ונוגש את היושבים.]

[6]) [כלו' רודה את העם, כדברי ראב"ע : וטעם רודם הרודה שיש להם והמ"ם סימן במקהלות ובא בקמץ קטן תחת גדול כמו המעלם מים, ע"כ. ואחרים פרשו מלשון רָדַם, ואינו נראה. השוה גם השבעים ἐν ἐκστάσει, כאלו בתרדמה נבואית, ולג' : in mentis excessu. הצעות תקון שהצעו אינן מניחות את הדעת.]

[a]) ردى

שרי יהודה רגמתם (תהל׳ סח כז–כח). את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם וכו׳ ובחזקה רדיתם אתם ובפרך (שם לד ד). — ורדה באדם ובבהמה, בעם, כמשמ׳ זו: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ[1]) ובכל הרמש הרמש על הארץ (בראש׳ א כו). פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו[2]) בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ (שם שם כח). וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך לא תעבד בו עבדת עבד וכו׳ לא תרדה בו בפרך (ויקר׳ כה לט–מג). ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך (שם שם מו). כשכיר שנה בשנה יהיה עמו לא ירדנו בפרך לעיניך (שם שם נג). ונתתי פני בכם ונגפתם לפני איביכם ורדו בכם שנאיכם ונסתם ואין רדף אתכם (שם כו יז). כי הוא (שלמה) רדה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה בכל מלכי עבר הנהר (מ״א ה ד). לבד משרי הנצבים לשלמה אשר על המלאכה שלשת אלפים ושלש מאות הרדים בעם העשים במלאכה (שם שם ל). אלה שרי הנצבים אשר על המלאכה לשלמה חמשים וחמש מאות הרדים בעם העשים במלאכה (שם ט כג; וכעין זה דהי״ב ח י). ולקחום עמים והביאום אל מקומם והתנחלום בית ישראל על אדמת יי׳ לעבדים ולשפחות והיו שבים לשביהם ורדו בנגשיהם (ישעיה יד ב). מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים והמעטתים לבלתי רדות בגוים (יחזק׳ כט טו). כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו[3]) בם ישרים לבקר וצורם

---

[1]) [„ארץ" זו פרושה מין רמש ותולעים, כמו ארצ׳[a]) בערבי, וכן באיוב יב ח אחרי הזכרת בהמות ועוף: או שיח לארץ ותרך ויספרו לך דגי הים.]

[2]) [על כתוב זה נאמר במד״ר בראש׳ ח: אמר ר׳ חנינא, אם זכה רדו ואם לאו ירדו, אמר ר׳ יעקב דכפר חנין, את שהוא בצלמנו כדמותנו ורדו, את שאינו בצלמנו כדמותנו ירדו, רבי יעקב דמן כפר חנין אמר, יבא צלמנו ודמותנו וירדה לשאינו דומה לצלמנו ודמותנו.]

[3]) [כנראה הכונה (עי׳ טורטשינר בספר קלוזנר עמ׳ 88): כצאן לשאול שתו (=ירדו, משרש שתת, הקרוב אל שתות, שתין כלשון תחתית), מות ירעם וירדה בם, אולי בעקר בכתיב ו י ר ד י, שנקרא וירדו.]

[a]) أرض

לבלות שאול מזבל לו (תהל׳ מט טו). וכנוח להם ישובו לעשות רע לפניך ותעזבם ביד איביהם וירדו בהם (נחמ׳ ט כח). — ורדה בקרב האויבים כמשמ׳ זו: מטה עזך ישלח יי׳ מציון רדה בקרב אויביך (תהל׳ קי ב). — ובלי השלמה, רדה, שלט כמושל עריץ: וירד מיעקב[1]) והאביד שריד מעיר (במד׳ כד יט). וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ[2]) (תהל׳ עב ח). —ואמר בן סירא: אהללה נא אנשי חסד וכו׳ ר ו ד י ארץ במלכותם ואנשי שם בגבורתם (ב״ס גני׳ מד א–ג). — ובתו״מ, רדה האב את הבן, הרב את התלמיד וכדו׳, יסר, הכה וענש אותו[3]), züchtigen; châtier; to chastise: יצא האב המכה את בנו והרב ה ר ו ד ה את תלמידו (מכות ב ב; ספרי דבר׳ קפב). האב המכה את בנו והרב ה ר ו ד ה את תלמידו שהיכו והזיקו הרי אלו פטורין (תוספת׳ ב״ק ט יא). ואיש כי יכה כל נפש אדם וגו׳ יכול אף המזיד והשוגג וכו׳ ו ה ר ו ד ה בבנו ובתלמידו במשמע ת״ל וכי יזיד וכו׳ (מכי׳ משפטים מסכ׳ דנזיקין ד). אם היה רבו ר ו ד ה ו והפיל את שינו וכו׳ הרי זה קונה עצמו בייסורין (שם שם ט). משל למלך בשר ודם שאמר לפדגוג ר ד ה את בני אבל משאלך לי ר ד ה ו מפני שרחמי האב על הבן (ספרי במד׳ קה). מי הוא זה שבא ל ר ד ו ת י נ ו בתוך ביתינו וכו׳ מי הוא זה שבא לצנעינו בתוך ביתינו (רבי, ירוש׳ בילה ה ב). מקל של בהמה של מתכת מקבל טומאה, מה טעם, הואיל ואדם ר ו ד ה בהן (שבת כב:). דודנים, שהם בני דודיהן של ישראל, רודנים, שהן באים ו ר ו ד י ן אותם (ר׳ סימון, מד״ר בראש׳ כז). משל למדינה שהיו לה שני פיטרונין אחד עירוני ואחד בן המדינה וכעס עליהן המלך ובקש ל ר ד ו ת ן, אמר המלך אם ר ו ד ה אני אותם כפג

---

[1]) [אפשר שהכונה: וירדם יעקב. והשבעים תרגמו: καὶ ἐξεγερθήσεται ἐξ Ἰακώβ כאלו: יועֵר מיעקב, ולג׳: de Jacob erit qui dominetur, מיעקב יהיה מי שירדה, בהדגשת מ״ם היחס של מיעקב; ומן החדשים הציעו תקונים שאינם מתכברים.]

[2]) [ועי׳ בהערה שאחר זו.]

[3]) [לפי דעת המחבר בא ר ד ה במשמ׳ זו אף במקרא, וז״ל הערתו בגליון המלון של גזניוס, ערך רדה: וכאב את בן ירדה (משלי ג יב) במקום ירצה, כמו בתלמוד רב הרודה, ע״כ. וכן בתרגום: והיך אבא ד ר ד י לבריה. ועי׳ גם ב. רדה, הערות.]

המדינה עכשיו הן אומרים אילו היה עירוני כאן היה מתקיים עלינו וכו׳ כך וכו׳ אם אני רודה אותן (את אנשי סדום) ביום עכשיו הן אומרים אלו היתה לבנה שם היתה מקיימת עלינו, אם אני רודה אותן בלילה עכשיו הם אומרין אילו היתה החמה שם היתה מתקיימת עלינו אלא נקם מהם בששה עשר בניסן וכו׳ (רבי לוי, שם שם כ). לא יסור שבט מיהודה, זו סנהדרין שהיא מכה ורודה (שם שם לח). האדם שאני הולך אצלו עבד הוא ואינו מקבל מוסר וכו׳ אם אני הולך לרדותו אני הולך (שם שמות ג). אין רודה הקב״ה את הרשעים אלא במטה (שם שם ט). עד שלא חטא שלמה היה רודה בשירים ובשירות והיה מושל על השרים (שם במד׳ יא). לעבד רע שהיה נמכר והלך אחד לקנותו, ידע בו שהוא רע לקח עמו כבלים ומגלבים שאם יסרח יהא רודה אותו בהן (שם שם יג). ויקח יהושע את עכן וכו׳ ואת בניו ואת בנותיו כדי לרדותן (שם שם כג). הריני בורא את העולם ומי שהוא חוטא אינו קשה לרדותו בו (פסיק׳ רבי, בקדם השביעי). — *רדה האליל את עצמו תחת כל העולם, כביכול גרש את האלהים מתחת העולם: כל הצלמים אסורין וכו׳ וחכ״א אינו אסור אלא כל שיש בידו מקל או צפור או כדור וכו׳ מקל, שרודה את עצמו תחת כל העולם כולו [1]) במקל, ציפור, שתופש את עצמו תחת כל העולם כולו כציפור, כדור, שתופש את עצמו תחת כל העולם כולו ככדור, תנא, הוסיפו עליהן סייף, עטרה וטבעת, סייף מעיקרא סבור לסטים בעלמא ולבסוף סבור שהורג את עצמו תחת כל העולם כולו וכו׳, טבעת, מעיקרא סבור אישתיימא בעלמא ולבסוף סבור שחותם את עצמו תחת כל העולם כולו למיתה (ע״ז מ:–מא.). — *ורדה את העולם, ורדה לפלוני, במשמ׳ רדה ומשל בו: יבא צלמנו ודמותנו וירדה לשאינו דומה לצלמנו ודמותנו (רבי יעקב דמן כפר חנין, מד״ר ברא׳ ח). פלטה נפשי מאותו רשע שהוא חרבך שבו עתה רודה את עולמך (שם שם עה). — *ובלי השלמה, רדו המינים, השתלטו, היו למעלה ראש [1]): באו להר הבית וכו׳ ומכה את הזכר ונרתע לאחוריו ונוטל ומקדש כדי שיראה על פני המים, ר׳ יוסי אומר אל תתנו מקום לצדוקים לרדות [2]) אלא הוא נוטל ומקדש (פרה ג ג). — ובסהמ״א: ואין לנו אלא לתת להם (לעבדים בשבת) נפישה לבילתי רדותם במלאכה ולהודיעם בכבוד שבת בזה (תשו׳ הגאוני הרכבי, יא). שופטים, דיינים הפוסקים את הדין ושוטרים, הרודין את העם אחר מצותם במקל וברצועה עד שיקבל עליו דין השופט (רמב״י, דבר׳ יו יח). אמר דוד, רבונו של עולם, הצילני מדינו של ישראל שאם אטהו או ארדה את ישראל בעבודתו אני נענש (הוא, ס״ב כב מד בשם מדרש אגדה) ואת חרשיה תגרמי וכו׳ גורר בשיניו את סביבות

---

[1]) [רש״י כאן: לשון גנאי נקיט כלומר שרודה על כל, ע״כ, וקשה להבין שלא ראה רש״י אף כאן להביע את כל הגנאי שבבטוי זה. כי, כמו שפרש רש״י בצדק את הנאמר (גיט׳ נו:) על טיטוס הרשע בבית המקדש: הרג את עצמו, שאין „את עצמו" אלא „כנוי כלפי מעלה", וכן היה מי שפרש במכילתא (נח, סוף פרשה יח) ובהגדת ליל פסח „רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם, לכם ולא לו, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל (ו)כפר בעיקר" במשמ׳ לפי שהוציא את השם מן הכלל, בנגוד לדברי החכם (אשר צוה ה׳ אלהינו אתכם) אמר „לכם" בלבד ולא לו, להקב״ה, ובזה כפר בעקר, במציאות השם. וכך גם כאן הכונה, כביכול: האליל רודה ומגרש את האלהים מתחת כל העולם במקל (כך נכון בכ״י מינכן, ולא: כמקל) שבידו. וכן בכל המאמר הכונה היא לאותו ענין: שתופש את עצמו (כלו׳ את האלהים) כציפור. שתופש את עצמו ככדור, שזורקים ותופסים אותו. אלא שגם בשני המאמרים האחרונים הוסיפו המעתיקים, כנראה בטעות, את המלים „תחת כל העולם כולו" ע״פ המאמר הראשון. ואמנם בירושלמי (ע״ז ג א) באה בפסק׳ זה אך נוסחה מוקלה ומטשטשת של דברי הגנאי האלה, בלשון זו: מקל, שהיה רודה בו את העולם, ציפור, ותמצא כקן ידי לחיל העמים, כדור, שהעולם עשוי ככדור וכו׳, הסייף שהורג בו, והעטרה, שמתעטר בה, טבעת, שחותם בה.]

[1]) [כנראה זאת בקרוב משמ׳ הבטוי הזה, הבא בצרוף: נתן מקום למינים לרדות אחריכם (כלומר אחר שלא תהיו עוד), המקביל לצרופים כגון: מקום הניחו לי אבותי להתג(נ)דר בו, וכדומה.]

[2]) [במדב״מ: אל תתנו מקום למינים לרדות. ובתוספת׳ פרה ג ג: אמרו לפני ר׳ עקיבה משום ר׳ ישמעאל כוסות של אבן היו תלויות בקרני שוורים כיון ששוורים שחו לשתות נתמלאו הכוסות, אמר להם אל תתנו מקום למינין לרדד אחריכם, נ״א: לרדף. ועי׳ בהערה שלפני זו ובהערה לערך רָדַד, פע. ועי׳ גם תוספת׳ יוה״כ ג ב.]

העצם או החרש לרדות מעליו בשר הדבוק בו (הוא, יחזק' כג לד). תחת כל העולם כולו, לשון גנאי נקיט, כלומר שרודה על כל (הוא, ע"ז מ"א.). ויהושע לזקנים, ולא רצה למסרה לשבעים זקנים שהיו רודים ושוטרים על ישראל (הוא, אב' א א). היא (הכניעה) מרחקת מן האדם הגדולה והגאון והגובה והתפארת והשררה ורדות בכל וחמוד מה שהוא גדול ממנו (ר"י א"ת, הכניעה, פתיחה). מטילי אימה על הצבור שלא לשם שמים, זה הרודה צבור בחזקה והם יראים ומפחדים ממנו (רמב"ם, תשובה ג יג). ראשי גליות שבבבל במקום מלך הן עומדים ויש להן לרדות את ישראל בכל מקום ולדון עליהן בין רצו בין לא רצו (הוא, סנהדרין ד יג). וכן מקל של בהמה של מתכת הואיל ואדם רודה אותה בו מקבלת טומאה (הוא, כלים ח ט). ובני רשפיו לרגעים ירדוני [ובאפס יד] ירדוני (ר"י חריזי, תחכמוני יד, 149). אללי לי כי עוני כליו עדה ועדה על נאות גילי ונצו, על עליצותו ונצו, ועלי חבליו ידה, ובני יגוני תרגל ורדה (הוא, שם שם, 491). אוסף המדות החמודות, וכולל בלבו סודות התעודות, ורעיוני שכלו בכל עבר רודות (הוא, שם מו, 509). — ואמר הפיטן: נבהל לשוע בקוצר בהיכל לבל רדות עם קדש רב בצעיר (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, מחז' איטלי' א, ע). זכור צג בפרק לחסגיר שרידי, קם בראש דרכים לסעוד את רודי (ר"א קליר, זכור איש, קרוב' זכור). חשב חשוש בעולים ויורדים ויבן כי בו יתו רודים (הוא, איכה את, קינ' ת"ב). איכה אשפתו פתוח כקבר ולרודי באף הוסיף אבר (הוא, איכה אשפתו, שם). קלום שמו בהמוני רודה בקרב מוני (הוא, מעשה אלהינו, מוסף יוה"כ). למה תישן ובני דישן וביני יקשן דדו רדה (שמואל, סככו לסוכס, אהבה ויראה). רודים המגדילים ילבשו בשת וכלמות (אליה בר שמעיה, אפס הוד, סליח' י"ם ז). ורודה וצודה בצידיו, יאכל פרי מעבדיו ואיש נוהם על מרדיו, לשון אש תאכל בדיו (יצחק גיאת, באשמורת הבקר, סליח' ב עשי"ת). חבל על רודי, נגף שוללי רדידי (משלם ברבי קלונימוס, אפיק, יוצ' ב פסח). קדוש גאון תעדה והדך רשעים ורדה, אך פדה תפדה את בכור האדם (רסב"ג, מי כמוך, שעה"ש 49). — ואמר המשורר: ותני לציון יום אשר בכית יפרץ כמו פרצו נחליה על בת יהודה האסורה בין רודים ומכבידים כבליה (ר"מ הנגיד, הנה ימיהתי, ברודי, 49). יתירים בפרך רדית וצרים חנם מעבדה (יצחק אבנרלאן, אסורה, שעה"ש 87). גיצוץ דבריו וגילוהו ספריו היחתו אש בחיקם ואש לא תרד בנערת (ר"י הלוי, עין נדיבה, שם 90). ורודי דחק ודודי רחק (הוא, יונה כפאתה, שם 118). לי רצוני יצוה ארדה כמאז ברודי (ראב"ע, אישלח עת, איגר 142). רמה ימינך עלי משנאך ובו תרדי ותשליך עלי אדום נעלך (הוא, אכסף לימים, כמות ב ספה, ברודי, ידיעות המכון ו, ה). גם שדי חמד פרח ובמורדי אורך רדה נפשם צדה (הוא, איפה בני, שם 144). באתי במעמקי מים ושבלת שטפתני רדו בי כל כלבי גוים נוטרה ברמיהם שמוני (ר"י נגארה, יאמזכי, עולת תמיד). — ״ובהגיון, הרודה, המשפט הרודה, übergeordnet; préposé; superordinated (מלבי"ם, יסודי חכמת ההגיון).

— פע', רָדָה, יְרֵד, — רדה עם המלחמה את האויב, הכה ונצח אותו, כבש, vincere; schlagen, besiegen; to beat: אז יְרֵד[1]) שריד לאדירים עם יי' יְרַד לי בגבורים (שפט' ה יג). — ובתו"מ במשמ' משאלת, רדת יצרו, כבש אותו: וארדן, שרדה[2]) את יצרו (סוטה יב.). — *וּרְדָהּ את האדמה, כבש וסלל דרך: חצר גדולה שירדו בה גשמים והיה בה בית האבל או בית המשתה מביא תבן בידו ומרדה[3]) אבל לא ירדה בידו ובקופה כדרך שעושה בחול (תוספת' שבת יד ד). כיצד (צדין האישות במועד) שלא כדרכו,

---

[1]) כך, כעתיד מן רדה, כמו יְצַו מן צוּה, הבינו רב המדקדקים את הפעל, וזאת כונת הנקוד, שאינו מתפרש בדרך אחרת. ואין אדירים בפסוק זה, וכן גם בפס' כה (בספל אדירים) אלא: אדירי הצאן, רועים, והכונה שם: בקערת הרועים שתולכים לתוכה את הרחלים והעזים, וכאן: אז נצח שריד של רועים עם שלֵם, הואיל וה' נצח והכה בשבילי את הגבורים. ואחרים פרשו בדרכים אחרות ואף הציעו תקונים שונים, ועי' בהערתו המפֹרשת של המחבר בערך ירד, עמ' 2147.]

[2]) [במד"ר שמות א: שרידה.]

[3]) [ואמנם אפשר שאין כאן אלא ט"ס במק' ומרדד, כעדות חלופי הנסחאות. וגם במק' מרודה שבדפוסי הבבלי (מצא אבנים מצינות של קברות מתים) כשהסיד שפוך על ראשיהן ומרודה לכאן ולכאן וכו' (מו"ק) צ"ל מרודד (עי' ד"ס), וצ"ע.]

נועץ שפוד ומכה בקורדום ומרדה האדמה תחתיה (מו"ק ז.). — *ובמו קל במשמ׳ יִסֵּר וענש: שכל המונע בנו מן המרדות סוף סוף בא לתרבות רעה ושנאהו, שכן מצינו בישמעאל שהיו לו געגועים על אברהם אביו ולא רידהו ויצא לתרבות רעה ושנאהו והוציאו מביתו ריקם וכו׳, כיוצא בו ויאהב יצחק את עשו לפיכך יצא לתרבות רעה על אשר לא רידהו וכו׳ כיוצא בו דוד שלא ייסר לאבשלום בנו ולא רידהו יצא לתרבות רעה וכו׳ וכיוצא בו עשה דוד באדוניה שלא רידתו ביסורין ולא גער בו ולפיכך יצא לתרבות רעה וכו׳ ואף יעקב אבינו יסר את בניו ורידה אותם ולמדם דרכיו (מד"ר סמות ח). — ובסהמ"א: ויש מפרשים וכעכס אל מוסר אויל במכת רידוי שמכים ומרדים בעת שמייסרין אותו (ר"י בן כמיחס, פי׳ משלי ז כב). — ואמר הפיטן: זרוים ענה ויגה ולא מלב לכלותם, חבו לפניו ורדם בהסרת טבעת להחלותם (מנחס נרבי מכיר, חדס נקוס, מעני׳ חסתר). הייתי בעבד והם מושלים ולא אדע מי לי אדון, זה רודה וזה מרדה וזה עושה בעברת זדון (חלבי לי, סמר׳ ס"נ ספרד׳).

—הפע׳, ירד, —הרדה האל מלכים לפני פלוני, נתן לו לכבש אותם ולשעבדם, unterwerfen; subjuguer; to subdue: מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים יַרְדְּ (יסע׳ מח ב).—ואמר הפיטן: ותשקוד להזמין אורח ולהאבילו טוב ספעליך ולהרדותו במעשה ידיך (יוסי בן יוסי, חתה כוננת, עבודת יוה"כ). בדמות עזו ערבו להיות ולא למות דבק עזר למסבו וירדימו בכל דמות (רקע"ג, בחדני ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רקע"ג, רפב).

—נפע׳, *נִרְדָּה, נרדה אדם,—יסרו וענשו אותו: משל לבן מלכים שהיה לו פדגוג, כל זמן שהיה סורח היה פדגוג שלו נרדה, ולבן מלכים שהיה לו מניקת, כל זמן שהוא סורח היתה מניקתו נרדת (רב כהנא בר מלכיה, מד"ר בראס׳ לח). — ובסהמ"א: נודע לי הדבר שהייתי תמה עליו מה חטאו ישראל מכל שבעים אומות להיות נרדים בעבודת פרך (רס"י, סמות ב יד). ויראו שטרי בני ישראל את חבריהם הנרדים על ידם (הוח, סס ה יט). — ואמר הפיטן: הומר תארם (של אדם וחוה) ותומר פחדם להרדות מכל ולא לרדות בכל (יוסי בן יוסי, חזכיר גבורות, עבודת יוה"כ). — ואמר המשורר: ואהיה למס עבד, נרדת במעמם כבד (ר"י הלוי, חל יעלז, דיוחן ג, 184). וכל משוש חבל ומעדן גרש ועונשם פורש ושלשתם נרדו (דמות ללס חדס, כנף רננים, פזמונים, כג:). התנחמי ערה וכנור נבל לקחי ביד ושאי לקונן זמר על אור אשר נרד[ה] לימים חבל (התנחמי עדה, סס, לג:). — *וכהגיון, הנרדה, המשפט הנרדה, untergeordnet; subordonné; subordinated (מלבי"ס, יסודי חכמת ההגיון).

ב. **רָדָה**, פ"י, — רָדָה אדם דבש אל כפיו, רדה (דבר) על ידיו, גרף ושם אותו [1]), aufnehmen; ramasser; to take up: ויסר (שמשון) לראות את מפלת האריה והנה עדת דברים בגוית האריה ודבש וַיִּרְדֵּהוּ אל כפיו וילך הלוך ואכל וילך אל אביו ואל אמו ויתן להם ויאכלו ולא הגיד להם כי מגוית האריה רָדָה הדבש (ספט׳ יד ח–ט). הנבאים נבאו בשקר והכהנים יִרְדּוּ [2]) על ידיהם (ירמי׳ ה לח). — ורדה את האש, גרף את גחלי האש ושם אותן: ממרום שלח אש בעצמתי וַיִּרְדֶּנָּה [3]) פרש רשת לרגלי השיבני אחור (חיכה ח יג). — ובתו"ס, רדה חלת דבש, רדה את הכוַרת, וגם רדתה הכורת [4]): כוורת דבורים וכו׳ והרודה ממנה בשבת חייב (ר"ח, סביע׳ י ז; עקלי ג י). והמכבד והמרביץ והרודה חלת דבש בשבת חייב חטאת (תוספת׳ סנת י יג). הורי רבי אימי לרדות עמו (שמותר לעזור לו להוציא את הדבש מהכורת) (ירוס׳ סביע׳ ד ג). תהולך לחלוב את עיזיו ולגזוז את רחליו ולרדות את כוורתו, מצאו

---

[1]) [עי׳ בהערה לשרש רדה.]

[2]) [אלה דברי רד"ק בפרושו: ענין לקיחה מן רדה הדבש כלומר יקחו השחד לעות המשפט יקחו אותם על ידיהם כרודה הדבש בידו שהוא טוב וערב. וי"מ אותו ענין ממשלה מן כי הוא רודה לא תרדה בו ר"ל הכהנים רודים בעם על ידי הנביאים ומצותם ומטים המשפט כרצונם, ע"כ. והפרוש הראשון עקר.]

[3]) [אמנם יש מציעים קריאות אחרות כגון וַיֹּרִדֶנָּה, או שמבינים במשמ׳ של א. רָדָה, רדה ויפר אותן, את עצמותי.]

[4]) [בתוספתי צוק"ם (סרומ׳ ס יב) כתוב: החושש בגרונו לא ירדנו בשמן, אך אין זאת אלא ט"ס במק׳ יערערנו, עי׳ עִרְעֵר, עמ׳ 4740, והערה שם.]

חבירו ואמר לו מה שעזי חולבות מכור לך, מה שרחלי גוזזות מכור לך, מה שכוורתו רודה מכור לך (ב"מ קז.). — *וּרְדָה פת: הרודה פת חמה ונתנה על פי חבית של יין (תרומ' י ג; מכשיר' ג ג). העושה עסתו קבים וגגעו זה בזה פטורים מן החלה עד שישוכו, ר' אליעזר אומר, אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה (חלה ב ד). שתי הלחם גלושות אחד אחד ונאפות אחד אחד וכו' ובטפוס היה עושה אותן, וכשהוא רדן נותנן בטפוס כדי שלא יתקלקלו (מנח' יא א). תשוכח פת בתנור וכו' הרודה רודה בסכין אבל לא במרדת (תוספת' שבת יג ח). של בית גרמו היו בקיעין במעשה לחם הפנים ולא רצו ללמד, שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו אופין כיוצא בהן אלא שאינן בקיעין לרדותם (שם יוה"כ ב ה). החטת שפחתה הכהן להיות רודה בה בכר תרומת טהורה (שם כלים ב"ב ו ד). בית גרמו היו מסיקין מבפנים ורודין מבחוץ ולא היתה (לחם הפנים) מעפשת (ירוש' יומא ג ט; שם שקל' ה ב). הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבא לידי חיוב חטאת (שבת ג:).—ואמר המשורר: מגוזלי פיהם תול חמת עכשוב, אך מדבר פיהו בואה רדה יער (רמב"ע, תרשיש א, 12). תאב לבי את חלב פיהו גם יערת רקו יהי רודם (הוא, שם ד, 47). דבש מוסר רדה לך משפת כל נבון לחש (הוא, שם י, 84). —*רודת דבש, שם צפור: הרודה דבש (דער האניג זוכער) שמו יעיד על מעשיו להיות אוהב מאד לאכל דבש משאר דבר (ליגדא, ראשית למודים א י, יג.).

—נפע', *נִרְדָּה,—נרדתה הפת, הוצאה מן התנור וכדו': של בית גרמו היו מסיקין את התנור מבחוץ והיה נאפה ונרדת מבפנים (תוספת' יוה"כ ב ה).

***רְדֶה,** רודה, ש"ז, — חלק זה של המַרְדֶּה הרודה את הפת מן התנור: מרדה ניטל הרודה טמא מפני הצינורות, ניטלה הצינורת טמא מפני הרודה (תוספת' כלים ב"מ ג ז).

***רִדּוּד,** ש"ז, — א) מעשה המְרַדֵּד והמשטח, תכונת הדבר המְרֻדָּד: מעשה מורד, מרודדין כמין רידוד טס דק ואין בולטין בעוביו ולא חקוקין בשיקוע (רש"י, מ"א ז כט). רידודי טסין לציפוי הקרשים (הוא, שבת מט:, ד"ה משום דכתיב). הרקוע היא הפרישה והרדוד כמו וירקעו את פחי הזהב (רד"ק, ישע' מב ה). — ב) מצב האדם והעם המְרֻדָּד ומדבר תחת רגלי העריץ, ואמר הפיטן: מבור תחתיות רדודי לחץ עקרבי גדודי סחר וקדר סדרי, קול דודי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). — ובמשמ' הפח המרקע, Metallplatte ; lame de métal ; (plate (of metal: אזי יתעורר הכח ההוא לא לבד ברדוד הפנימי אך גם ברדוד החיצוני (יחזקאל, למודי הטבע, קיד:).

***רִדּוּי,** ש"ז, — א) מעשה הרודה וכובש בעמים וכדו' ומושל בהם, כמו ב. רְדִיָּה: וירדו בדגת הים, יש בלשון הזה לשון רידוי ולשון ירידה (רש"י, ברא' א כו). ובדברי אגדה יצירה זו לשון רדוי וכבוש (הוא, שם ב יט). עד רדתה, לשון רדוי, שתהא כפופה לך (הוא, דבר' כ כ). וורדו, לשון רדוי ונגישה (הוא, ישע' יד ב). רדו, לשון כבישה ורדוי כמו וורדו בדגת הים (הוא, יואל ד יג). שרי מסים דבר שמשים[1], רידוי של שומה[2] שמרגילין ומשימין לעבודה, אותו מלבן שתלו (בצואר פרעה) היה לישראל רידוי של השמת (הוא, סוט' יא., ד"ה שרי מסים). — ב) במשמ' יסורים, ענש ומלקות: (ויקח יהושע את עכן וכו' וכל ישראל) לראות ברדויו ויוסרו מלעשות כמוהו (רש"י, יהוש' ז כד). וירדה אותה וישבר אותה ע"י רידוי ויסורין (הוא, איכ' א יג). — ואמר הפיטן: ליל שמורים זדים[3] רדוי שפך, שלח ידו הפך (ליל שמורים אדיר, מעריב ב פסח). מרדות א', לשון רדוי והכנעה שאדם שם על לבו מאליו (הוא, ברכ' ז., ד"ה מרדות). ויש מפרשים וכעכס אל מוסר אויל במכת רידוי שמכים ומרדים בעת שמייסרין אותו (ר"י נחמיאש, משלי ז כב). ולא מצאנו אצל רדוי הבהמות שבט ואצל רדוי האדם והוכיחו שבט (ר"א בדרשי, חותם תכנית מקל מטה). רשאין ב"ד שבכל עיר ועיר לרדות

1) [ע"פ דברי הגמרה.]

2) [כך נכון ברפוס וילנה, ובדפוסים אחרים: שומר, בט"ס.]

3) [כלוי' על זדים, על אנשי סדום.]

ולייסר בכל מיני רְדוּיִין ונדויין המסרב על תקנתן (לבוש, חו"מ ג ח). ויש מן הדין לקונסו ממון ובְרִידוּי הגוף (חולר כממד ב, קמ).

רָדוּם, עי' רָדַם.

רָדוּף, עי' רָדַף.

***רְהוּף**, ש"ז, — ריצה, תכונת הסוס הרץ: הרואה סוס לבן בחלום, בין בנחת בין בְרְדוּף יפה לו, אדום, בנחת יפה בְרְדוּף קשה (ברכ' נו:). — ואמר הפיטן: קדש ראשית ערמת שערים, קצוי ארץ זרוים כשעורים, רוח מנשבת כבעלי יערים, רְדוּף נשמטת נסים ונסערים (סלמה הבבלי, חין כמדת, סליח' יוס ה). — ומ"ר רְדוּפִים, רדופין, בצרוף רגל רדופין, גֵרוּשׁ זמני של אשה מבעלה[1]: א"ר יוחנן, ברגל רְדוּפִין[2] שנו, אי זהו רגל רְדוּפִין, א"ר יוסה בי רבי בון זה רגל ראשון שאביה רודפה לבית בעלה, לא הלכה רגל ראשון מהו שיעשה רגל רְדוּפִין, לעולם יש לה רגל רְדוּפִין, אלמנה מהו שיהא לה רגל רְדוּפִין וכו' (ירוש' פסח' ח ח). אנו (ישראל) דומין לבת מלכים שהלכה לעשות רגל רְדוּפִים[3] בבית אביה, סוף שחוזרה לביתה לשלום (מד"ר שה"ש, אני חומה).

א. רְדִיד או רָדִיד[1]), ש"ז, כנ' רְדִידִי, מ"ר רְדִידִים, — מעטה דק של אשה, צעיף[2]) ; Schleier ; voile ; veil : הגלינים והסדינים והצניפות והְרְדִידִים (ישע' ג כג). נשאו את רְדִידִי מעלי שמרי החמות (שה"ש ה ז). — ובתו"מ: גיטי סגוס וְהָרְדִיד וחחלוק והטלית ג' אצבעות (כלים כט ח). הסגוס וְהָרְדִיד שהיו נותנין על פי התנור משוקעין לתוכו, שרין בתוכו התנור טמא (תוספת' סס ב"ק ו ו). פטרו חכמים את הָרְדִיד[3]) של אשה מן הציצית (ר' יהודה בן

---

[1]) [עי' בהערות הבאות.]

[2]) [בירוש' כתוב' ז ג: הָרְדוּפִין.]

[3]) במקום זה בלבד הובאה הדרשה — היא דרשת ר' יוחנן, כנאמר במפרש גם בבבלי (פסח' פז:) ובילקוט (שה"ש תתקלד), ועי' רָדַף הערה — בצורתה המקורית, על בת מלכים שבעלה המלך גֵרַשׁ אותה (לזמן ידוע) מביתו אל בית אביה, כשם שהגלה הקב"ה את ישראל על מנת להחזירם אליו, וכאן ברור מקורו הלועזי של הבטוי בהבנת ר' יוחנן, regale repudium, גרוּשִׁים מלכותיים, כהוראת repudium במשמ' גרושים מצד הבעל בלבד, בנגוד אל divortium, שהם גרושים בהסכמת שני הצדדים. ואמנם אפשר שעקר הצרוף הוא: legale repudium, גרושין חקיים, שהפך אך במבטא עממי אל regale repudium, רגל רדופין.

ואך בטעות ראו אחר כך בעברית את המלים רגל רדופין (בהפוך, במקום רגל רפודין) כעבריות, והואיל וגם במשנה במקומות שונים מדבר על אשת איש שהיא (מרצונה, ונגד רצון בעלה) בבית אביה ועושה שם חדש או רגל, חשבו שנאמרו דברי ר' יוחנן על משנה זו או זו, והביאו אותם אמוראי ארץ־ישראל ובבל בפרוש למשנה. אך אפילו בבבלי (כתוב' עא:) מובאים דברי ר' יוחנן בדרוש על הכתוב בשה"ש „אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום", ומכאן שלא על המשנה נאמרו אלא על הפסוק, והנאמר במד"ר שה"ש הוא הוא מה שאמר ר' יוחנן.

והואיל והבינו המאחרים רגל רדופין כמלים עבריות, כפרוש הנתן באמת לצרוף זה ע"י ר' יוסה בירבי בון בירוש', על כן כתבו בצורה עברית ממש בתוספת' ובבבלי (עי' רָדַף) במקום „שעשתה רגל רדופין": שהיתה רְדוּפָה (לילך) אל בית אביה; ובדרך זו הפך הפעל רָדַף העברי לשמש כמו repudiare, גרש (את האשה), או repudium remittere ברומ'. ועל כן מביא הילקוט אף את דרשת ר' יוחנן שבמד"ר שה"ש בצורה זו: וּרְדוּפָה לילך לבית אביה (ילק' שמע' שה"ש תתקלד).

ומעין הנאמר במשנה ובבריתות על האשה שהיתה רדופה לילך לבית אביה, נאמר גם בחק הרומאי על אשת איש שהלכה מבעלה מסבות שונות המצדיקות את הוריה או אותה לשלוח לו repudium. ועי' במאמרו של טורטשינר בקובץ לזכרו של יותנן לוי, עמ' 59 ובו'.]

[1]) [גם בארמ' וסור' רדידא באותה משמ', ויש משוים בערב' רְדָא a), צעיף.]

[2]) [כך השבעים (θεριστρόν) והוולג' (theristra), וכן ריב"ג (מעטפות), ראב"ע (בלשון ישמעאל כמו צעיף) ורד"ק בשרשיו, וז"ל: והרדידים הם כדמות צעיפים או מעטפות הנקראים בערב' א"ל ארד"א, ע"כ. וחז"ל פרשו: הרדידים, לסוטה וכו' (ירוש' סבת ו ח), באותה משמ'. ועוד שם בדברי הרד"ק: ויש מפרשים קלעי משי שעושין הנשים לקשור ראש, ע"כ. אך ת"י ובבינתא (והתרג' הארמי לשה"ש בדרש: תגא דמלכותא), ולפי זה אף רש"י לישע': כבינתא, פרמלי"ץ בלעז, והם של זהב שמכבנין בה את הסרבל שהאשה מתעטפת בו, ע"כ. ובשה"ש: עדיי המרודד והמרוקע עלי, ע"כ.]

[3]) [כך הגרסה בילק' (במד' תסג); בדפוסי הספרי: את הדרדור.]

---

a) رداء

נצח, ספרי במד׳ קטו). — *ובמשמי קפול ויִשור הבא לחוק באפן זמני במקום קרע שבבגד [1]): הקורע מן התלל מן השלל מן הרדיד אינו קרע, מן האיחוי הרי זה קרע (ירוש׳ מו״ק ג ז). — ובסהמ״א: ׳יוצאות הנשים בקיסמין שבאזניהן וכו׳ וברדיד הפרוף (רמב״ם, שבת יט יג). והיא (הסוטה) עומדת ביניהן בלא רדיד ובלא מטפחת אלא בבגדיה וכיפה שעל ראשה כמו שהאשה בתוך ביתה (הוא, סוטה ג ה). ומעשה באחד שהעביר אברה נוצה של עוף מעל רדיד הדיין ואחר כסה רוק מלפני הדיין ואמר לו הריני פסול לך לדין (הוא, סנהדרין כג ג). ורדיד קטן יעטף בו ראשו וכתפיו וב׳ רדידים יתנגב בהם כשהוא רוחץ בבית המרחץ (פרוש המשנ׳ להרמב״ם, שבת עז ד); כי אפי׳ נסתפג בעשר רדידים והם הנקראים אלונטית וכו׳ לא יביאם בידו גזירה שמא יביא הראשונה ויסחוט אותה, ואם הרוחצים רבים בטלה גזרה וכו׳ ולפיכך יביא הרדיד שמסתפגין בו וכו׳ והפסק כי אפי׳ אחד יביא הרדיד שנסתפג בו בידו (שם שם כב ה). סרוחי טבולים, קושרין כעין רדידים בראשו ומשלשלין ומפשילין ראשי הרדיד לאחוריהם והוא הסרח (ר״א בלגנלי, יחזקי כג טו); והן מכסות בצעיפיהן ומתעטפות ברדידי צניפיהן (ר״י חריזי, תחכ׳ כ, 198). וראשה פרוע ואין לה רדיד כשאר הנשים אעפ״י ששערה מכוסה במטפחת (ר״א מלוניל, ארחות חיים ג, הלכ׳ כתובות לג). ויתן לה (החנוני) הסוכרי ותקשרהו בכנף רדידה וכו׳ ותקח האשה ותתכס ברדיד ותלך (משלי סנדבאר). —ובהשאלה: כל שכן מי שהראה מהם הכשרות והתעטף ברדיד החסידות עם מעוט הבנת אמתת הדברים (ר״י א״ת, רקמה, סקד׳, 7). ינקתם מחלב שדיה ושודיה (של תבל) הבגד בגדיה והמרד רדידיה אשר היא מצודים וחרמים לבה אסורים ידיה (ר״י חריזי, תחכ׳ 3, 80) — ואמר הפיטן: שש מאות נקראות בדת האל יסודיהם, לבת מי זאת נרמזות על כנפי רדידיהם וכו׳ ועשו לחם ציצת על כנפי בגדיהם (רסב״ג, שם מצות, אזהר׳ פרשת שלח). יחלץ יעלץ ידידיכי ויפדך ויעדך רדידיכי (קונטי׳ הפיוטי׳ מז). אזי נשקטת כמת בשלוה שרוכה על רדידיך (מאיר בן אלעזר, ציון לשירת, קינ׳ ת״ב). — ואמר המשורר: הלצבי חן גבורת און ועצמה להתעטף רדיד אפל בשלמה (יוסף בן חסדאי, הללבי חן, מעה״ם 27). והסהר יאו מסהרונה יהי נחשב וכימה לה רדידים, ועיש ממאורה עשתה עב ועגן לה כסות במקום בגדים (לקו״ק כד). ודודי קושרים ורעי שוקרים ורבים אומרים לנפשי אין ידיד, רדידי חובשים ולחמי דורשים ועלי חורשים לאבד הרדיד (סעדיה אבן דנן, מלאכי השיר, 13).

ב.*רְדִיד, ש״ז, — פח מרֻקָּע, Metallplatte ; lame de métal ; plate (of metal): יביאו רדיד[1]) של ברזל ויחודו אותו משני ראשין ומכפלין אותו לצד אחד וישמו מספרת (פרוש הגאו׳, כלים יג א).

*רְדִידָה, ש״נ,—כמו ב. רְדִיד: אסור להחליקו בכלי החליקה והיא רדידה של ברזל שמחליקין בה הבנאין הכותלין ונקראת כפים (פרוש המשנ׳ להרמב״ם, מדות ג ד). טסין הם רדידות כדכתיב וירקעו ומתרגם ורדידו (ר״ש, כלים יא ג). ועשה עליהם צפוי הזהב ורדידתו על הציורים (ר״י אברבנאל, מ״א ו).

א.*רְדִיָּה, ש״נ, — שה״פ מן א. רָדָה, מעשה הרודה ומושל בבני אדם, שעבוד, כבוש וכדו׳: ומוראכם וחתכם יהיה, מורא וחתות חזרו ורדייה לא חזרה, ואימתי חזרה, בימי שלמה, שנאמר כי הוא רודה וכו׳ (מד״ר בראש׳ לד). — ובסהמ״א: כי הכבישה והרדיה והוא ההכרח והממשלה נתונה לאדם (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, ויסע, לג.). ואין הברכה ג״כ בממשלה ורדיה כי גם האריה מושל בחיות השדה ולא נאמר בו ברכה (ר״י אברבנאל, בראש׳, ויברא אותם אלהים). אמנם חמון האנשים וכללותם אין להם רק הרדיה והממשלה על הב״ח (ר״מ אלבילדא, ראשית דעת 3 ב ד, קכו:). אבל בפרשת נח וכן דוד המלך לא הזכירו לשון רדיה כי אם לשון מורא (כלי יקר, בראש׳ א כח). — ואמר הפיטן:

---

[1]) [כך בקרוב אפשר להבין מלת זו בלשון רִדּוּד ושטוח של דבר מקפל, ואולי צ״ל רדוד במק׳ רדיד. וז״ל קרבן העדה: שאגד בידו כל הקרע ראשו עם סופו ותוחב המחט ב׳ או ג׳ פעמים, ע״כ. ואין בזה באור לשוני למלה רדיה.]

[1]) [אך אולי אין כאן אלא ט״ס במק׳ רִדּוּד, וצ״ע.]

ומרדית פרך ירא מבוראך (רי"ל בר לאונן, אזהרות, כה:). — *ובמשמ' רדוי ומלקות: אשר אמרו לנפשך שחי ונעבורה, מה היו עושים להם, מרביצי' אותן בפלטריות ומעבירין רדוי [1]) עליהם [2]) (מד"ר בראש' מא).

ב.*רְדִיָּה, ש"נ, — שה"פ מן ב. רָדָה, פעלת הרודה את הדבש, הפת וכדו': רואין את העצים שהוסק בהן כאלו לא הוסקו לאחר רדיית הפת (תוספת' כלים ב"ק ד ג). בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים וברדייתו ולא רצו ללמד, שלחו והביאו אומנים מאלכסנדריאה והיו בקיאין במעשה לחם הפנים וברדייתו לא היו בקיאין (ירוש' שקל' ה ב; שם יומא ג ט). לא תעשה כל מלאכה יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה (שבת קיז:; מעין זה ר"ה כט:). — ובספהמ"א: ואין שם מלאכת ישראל כל עיקר, לא נתינת עצים ולא שגירה ולא אפייה ולא רדייה ולא בהנחה ולא בגמירת הפת (סו"ת הגאו' מהגני', גינצבורג, 224). רדייתה בעודה עיסה קודם שיקרמו פניה מלאכה היא (ר"ח, שבת ד:). וטירת התנור והוא המקום הכנוי בצידו שמניחין בו את הפת בעת רדייתה בזמן שהיא גבוהה ארבעה טפחים טמאה בטומאת התנור (רמב"ם, כלים יז ד). דלעולם מכל מלאכה אימעט תקיעה ורדייה (רשב"א, תוס' שבת קיז:, ד"ה והתנא).

*רַדְיָן [3]), רודין, ת"ז, רק נק' רַדְיָנִית, — פרה רדינית, פרת למודה לחרוש: לפרה הדיוטית שהעמידה בעליה בשוק אמר רדיינית היא ומשוה תלמים תלמים היא, אמרין אין רדיינית אילין מכותיה דאית בה מה אינון (בר קפרא, מד"ר רות, סוף פרשה ג, ותלכנה שתיהן).

*רְדִיפָה, ש"נ, — מעשה הרודף אחר אדם או בעל חיים, Verfolgung; persecution: רדף שלש רדיפות זו אחר זו אפילו ביום אחד הרי זה מועד (תוספת' ב"ק ב ב). בקש שלום ורדפהו, בקשהו במקומך ורדפהו במקום אחר, אמר ר' טביומא, נאמר רדיפה רדיפה, מה רדיפה שנאמר להלן כבוד בעולם הזה וחיים לעולם הבא [אף רדיפה האמור כאן כבוד בעולם הזה וחיים לעולם הבא] (ירוש' פאה א א). שור שהוא מועד למינו וכו' ר' יוסי בן חנינ' אמר כשרדף שלש רדיפות והן משערין שיש ברדיפתו נגיח' (שם ב"ק ד ב). היה בכור רדפו וכו' א"ר פפא לא שנו אלא שבעטו בשעת רדיפה אבל לאחר רדיפה לא (בכורות לה.). — ובספהמ"א: ולדעת המוסר אשר בדברים המדיניים וזה יהיה בעזיבת המדות המגונות וברדיפה במדות המשובחות (רלב"ג, משלי א ג). הרדיפה בכל מקום והדליקה רק במקום עלייה (שד"ל, בית האוצר, 199). — ואמר הפיטן: בוטחיך הצל נסו בצלך להחסות, רדיפתם בקש עליך הדבר לעשות (אליה בר שמעיה, אקרא בשמך, סליח' יום ז). — *ובמשמ' מַשאלת כלפי דברים שאין בהם רוח חיים הבאים זה אחר זה, רדיפת הטעמים: דע שטעמי אלו ג' הספרים יש בהם שרודפים זה אחר זה ויש שאינם רודפים זה אחר זה, אילו שיש בהם רדיפה, רביע וזרקא וכו' (ספר טעמי ג' ספרים לר"י בן בלעם). הלאטיני מפני שאין להם טעמים המורים קריאת הדברים הכתובים בספריהם או ברדיפה או במנוחה שמועילים מאד להודיע לאחרים על דרך נכון מה שהיה מסור ללבכם (שלטי הגבורים, לסוכות העמים, ח:). חלקי הזמרה המלאכותית הם שלשה היינו הספור דברים שקראו הפלוסוף הזה אורא‎ציאוני הסדר או משפט מדת הזמן בהשקט ובמנוחת או ברדיפה מהירה ותכופה בקולי הזמרה שקראו רִיטְמוֹ (שם פרק ד). הנגוד הנמצא בב' השיטות האלו ביחס אל הרדיפה וכו' שאותו הטעם שהוא מתרדף בהשטה הטברנית הוא בלתי מתרדף בהשטה הבבלית וכו' ובהיפך הרביע המנוע מן הרדיפה אצל הטברניים מתרדף הוא אצל הבבליים וכו' והנה בכל אלו הפסוקים ששינוי טעמיהם לא צמח אלא מחלוף הרדיפה ולא מחלוף הנתוח, היו בעלי ב' השיטות מסכימים יחד בפשטי המקראות וכו' (שמחה פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי, 32—33). — ורדיפת התנועות: כי (הלשון) העברית קשה לה רדיפת שלש תנועות

---

[1]) [ז"א רדיה, וכן בפרוש מ"כ, שאמנם מפרש ע"פ הארמ' כלי מחרשה, ואינו נראה. ואין להשלים רדים כדעת אחרים.]

[2]) [כל הקטע חסר בדפוס ויניציה ואצל תיאודור.]

[3]) [עפ"י שמוש הפעל רדא, רדי, במשמ' חָרַשׁ בארמ' שבתו"ם.]

אלא בפגישת הכפל כמו שרוך (ר"י א"ח, כוזרי ב ס). — *ובתורת הלשון, תכונת המלים הנרדפות, הדומות זו לזו בהוראתן: ההיות שהוא בערבית אלהויה יאמר כרדיפה על הענינים ישולח עליהם שם הנמצא (מה שאמר הטבע לאבן רשד, כ"י, על פי קלנקין). בזכרך מלים נרדפים אם רדיפה אמתית או בלתי אמתית (שלמה דפיירי, הקד' אמרי נואם, כ"י בריט' מוז'). — *ובהגיון, מסקנת ההקש: וכל אחד משני המשפטים אז יקרא הקדמה, והמשפט השלישי המתחייב מחבור שתי ההקדמות יקרא תולדה, ויקרא גם כן הרדיפה (ר"מ א"ת, מלות ההגיון ו). כל משפט הוא שני חלקים כמו שבארנו נשוא ונושא וכו' החלק המשותף לשני המשפטים נקראהו גבול אמצעי, החלקים הנבדלים נקראים הקצוות וחבור שניהם התולדה או הרדיפה (שם שם). — *על דרך רדיפה, על דרך העברה: יש לתמוה לדברי המבהיל [1]) אשר אמר כי בכל מקום אשר אמרו הכמין חל להיות כך וכך היא ע"ד רדיפה, ר"ל אלו היה נופל, לא שיפול באמת (כ"א הקראי, גן עדן, ענין קדוש החדש ה, ו:).

רדם [2]), ממנו *הרדמה, רָדַם, *רָדֶם, *רוֹדֵם, תַּרְדֵּמָה.

רָדַם, קל לא נמצא במקורות הקדומים.

— נפע', נִרְדַּמְתִּי, נִרְדָּם, יֵרָדֵם, — נִרְדַּם האדם, תקפה אותו שֵׁנה, התנמנם וישן בשנה עמקה, einschlafen s'endormir; to fall asleep: ותבוא אליו כלאט ותתקע את היתד ברקתו ותצנח בארץ והוא נִרְדָּם [3]) ויעף וימת (שפט' ד כא). ויונה ירד אל ירכתי הספינה וישכב וַיֵּרָדַם ויקרב אליו רב החבל ויאמר לו מה לך נִרְדָּם קום קרא אל אלהיך (יונ' א ה—ו). מגערתך אלהי יעקב נִרְדָּם [4]) ורכב וסוס (תהל' עו ז). אגר בקיץ בן משכיל נִרְדָּם בקציר בן מביש (משלי י ה). ובדברו עמי נִרְדַּמְתִּי על פני ארצה (דני' ח יח).

1) [צ"ל המהביל כמו לקמן ז.]

2) [אין רדם במשמ' קרובה בלשונות האחיות, אך אולי צודק ברט WU, עמ' 44, חמשוה ארדג, שנה עמקה בערב', וכן בא בערב' מרדן במשמ' אפל וכהה.]

3) [כתב בעל מ"ש: בכמה ספרים מדויקים ודפוסים ישנים בקמץ הדל"ת. ולרד"ק בפתח.]

4) [יש גורסים: נִרְדְּמוּ רכב וסוס.]

ובשמעי את קול דבריו ואני הייתי נִרְדָּם על פני ופני ארצה (שם י ט). — ובתו"מ: נתנמנמו יאכלו, נרדמו לא יאכלו (ר' יוסי, פסח' י ח). יונה בצרת נפשו נרדם וישן ובא אליו רב החובל, אמר ליה, הרי אנו עומדין בין מות לחיים ואתה נרדם (תנחו' ויקר' ח). — ובתפלה: המעורר ישנים והמקיץ נרדמים [1]) והמשיח אלמים והמתיר אסורים וכו' (נשמת כל חי, שחרית לשבת, אשכנ' וספרד'). — ובספה"א: תחזק הכח ההוא מאד עד שיתבטלו הרגשותיו וכחותיו הגופניות וירדם להתגברות הכח שאינו גופני בו ולחלש הכחות הגופניות מפניו (כוס הן ד). ויחיו הלבבות בלקחם ורקחם ויעירו לב נרדם בנרדם (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 11). כי טבע האדם מנהיג את הגוף בהקיץ ובהרדם (ר"י זבארה, שעשועים ט, דודזון, 105). כי נרדמו כחותיו הגשמיות ומתו תאוותיו החומריות. (ר"י אברבנאל עה"ת, ויקרא, במדם השלישי). — ואמר הפיטן: עת תרדמו במלון מצאך ותבטיחהו היות לו למשגב (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, קבץ מע"י גאו' ג, 113). — ואמר המשורר: ומי (הוא) ובו רוח וחלל מושלך בחוצות ולו נפש, עניתיו, נרדם (ר"ש הנגיד, ואומר הים, בן משלי תו, שטון, קסז). ובנרדם לב נרדם יעור ובנר דם כאור תאורנה (עמנו', מחב' ז, 31).

— קל, בינ' פעו', *רָדוּם, — כמו נִרְדָּם, ובהשאלה למת: עד מתי אבות העולם רדומים בשינה ואי אתם משגיחים על הצרה שבניכם שרוין בה (מד"ר אסתר, אם על המלך טוב יכתב לאבדם) — ובתפלה: המעורר ישנים והמקיץ רדומים [2]) מחיה מתים ורופא חולים (נשמת כל חי, סדר רע"ג השלם ב, כז.). — ואמר הפיטן: להדמים מאורות ולהחיות רדומים (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, קבץ מע"י גאו' ג, 111). הופיעה ממרומים עלינו ברחמים והטליל תחיית רדומים (ינאי, אתה אומר, קרוב' בראש', זולאי, כג). חסד ורחמים תט ממרומים להחיות בטל

1) [עי' הערה שאחר זו.]

2) [כך גם במחז' ויטרי עמ' 153 ובסדורי תימני כ"י ודפו', וכן בדברי ראב"ע (חבק' ג יט): והמקיץ רדומים אינו נכון כי המקיץ הוא הישן, ע"כ. ובנוסח אשכנז וספרד וברמב"ם (סדר תפלות בסוף ס' אהבה): נרדמים, ועי' הערת בֶּר בסדורו (עמ' 206).]

רדומים (סוא, אוסותי, קרוב' ממות, סס, עס). וגואלי חי אמרתי בחיו מחיה בטל רדומיי (סוא, אז עמיים, קרוב' ויקר', סס, קסס). סוגת שושן עלות משפלה, שיחת רדומים עלות מטכפלה (ר"א קליר, בראסם, קרוב' פוריס). אי כה שיח ששים אותיות הקדומות וכו' והן עתה עתקו רדומות (סוא, אי כה אמר, קינ' ת"ב). נא החיה רדומינו בכום תעל (וארץ ספל רומי, קינ' ת"ב). תהלות דר, הקץ רדומים חשובים בין האומים (מלכנו בארנו, סליח' ער"ה). ותבחר נפשם מיתת רדומים (מסס בר סמואל, מלך מלכים, סליח' ד עשי"ת). — ואמר המשורר: וראו תמונה נשואת חן, רדומה ולבה ער, ישנה וטוב זכרה יעירה (ר"י סלוי, זאת ספלאה, דיואן ב, 98). — ובינ' פוֹעַ', ״רוֹדֵם¹), רוֹדֶמֶת, באותה משמ'. ואמר המשורר: מי יחיה לי דן עלי עופר נעים לבב צעיר ורב רודם, תאב לבכי את חלב פיהו גם יערת רקו יהי רודם, היה מאד כילי בתחם לי עד כי ינקתימו והוא רודם (רמב"ע, הרסים ד 47). אחים אבל רואות לתבל תחזה בהם עלומיה והיא רודמת (סוא, סוס בלי פס, דיואן בודל' קכס; ברודי, קמח).

— הִפע', ״הִרְדִּים, — הרדים את פלוני, הפיל עליו תרדמה, גרם לו שירדם: הרדימו (את אדה"ר) בנועם שינה, הרים ממנו עצם ועשה עלמה (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, קבץ מע"י גאו' ב, 2). וכיון דלהקיץ הוא לא בנעימה ובנחת נשמע שהרי קול נעים מרדימו והולך (כס"י, עירוב' קד., ד"ה וקא בעי). והיו נזהרים לשמרו שלא להרדימו בשינה שמא יראה קרי ויפסל לעבודה (סמאירי, יומא א, יח.). שאל מים ותשקהו חלב להרדימו (ר"י אברבנאל, שפט' ד יט). — ואמר המשורר: יישן הזמן לבי בחיקו להסגירו ביד זרים לאכלה כזיז שדי אשר יתחכמו לו להרדימו בחיק עלמה בתולה (עמנו', ממב' א, 8). ובהשאלה, הִרְדִּים את הכח, את החוש, החליש ושִׁתֵּק אותו: וראוי שילעם (השותה סם משלשל) המתעב התרופה דבר מן אלטרבין כדי שירדים כח הפה (קאנון א ד ס). ומכלל מה שירדים והחוש בבלי היזק, חמים הקרים קרור נמרץ (סס ג ז, סיניס ס).

— הָפע', ״הֻרְדַּם, — כמו נִפע', וגם בהשאלה למת, ואמר הפיטן: לילה לא ישכב יומם לא ינוח עד ירדם¹) בקבר (אנוש מה יזכה, קרוב' יוה"כ אשכנ' ואיטלי'). הרדם (אדה"ר) ומצלעו עזר לו יעדת (משלם בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). — ״וְהֻרְדַּם אבר חוש, נחלש ושֻׁתַּק: והאברים יקרה להם תחלה שיוּרדמו (פרקי משה כג). כמו שיורדמו האברים בעת הפסק המשך הרוח. (כרבוני, ארח חיים ג ד, כ"י ביהמ"ד סכטר). ויאחז בפה (טים קרים) לקיחה אחר לקיחה עד שיורדם החוש (קאנון ג ז, סיניס ס).

״רֶדֶם, ס"ז, — תַּרְדֵּמָה, שֵׁנָה עמקה, ואמר הפיטן: בין בתרים אורו כורת והראהו ארבע מלכיות ברדם (ר"א קליר, איכה את אשר כבר עשוהו, קינ' ת"ב). ראשון אמצת לפרת שושנים אמוץ לעורר מרדם ישנים בזכרך ברית ראשונים (סוא, ראשון אמלא, מוסף סבת סחדש). בלקח טוב לא נמר, עיניו מרדם יפקח, לנועם צרדה וקול זמר רוגנים ילמדו לקח (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רפד). ממך ביאת שמש צידו ימעיטו מאב לובן מן ברדם יקרהו (משלם בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). והיה יום אחד כהקיץ מרדמו²) ורוח אלהים החל לפעמו (מגלת אחימעץ, נויבואר ב, 119). המתיק לו (לאדה"ר) רדם ונתץ גויו, העלה בשר כמהו ולא הבין (א:כר סלס, עבודת יוה"כ, מחז' איטל' ב, קכט.). מה לך להיות נרדם, אין עתה עת רדם (רס"י, יונ' א ו).

רדע

³), ממנו *מַרְדֵּעַ, ״רֶדַע.

״רֶדַע, ס"ז, — הולכת בקר במַרְדֵּעַ, ואמר הפיטן: דרור קרא לפדעי, כאב מיסרי ומידעי, דרבן בבקר רדעי, אם לא הדעי (משלם ברבי קלונימוס, אפיק, יוצ' ב פסח).

---

¹) [בהשפעת הכתוב שם בניטן צעיר רֹדֵם (תסלי' סם כח), עי' א. רדה והערה שם.]

¹) [יֻרְדַּם, כך במחזורי אשכנ' ואיטלי'. ברודי (מבחר השירה העברית, כד) נקד יֵרָדֵם, נִפע'.]

²) [אמנם ב. קלאר בהוצאתו מנקד מֵרְדָמוֹ, שם הפעל מן רָדַם, קל.]

³) [עי' בהערת המחבר לערך מַרְדֵּעַ, עמ' 3312.]

רדף [1]), ממנו *הרדפה, מרדף, *רדוף, *רדיפה, רדף.

רָדַף [2]), פיו"ע, רדפתי, רדפו, רדפו, רדפוני, רדפוך, רדפום, רדפתם, רדף, רודף, רודפיך, רודפם, רודפים, רודפי, רודפי, רודפינו, רודפיכם, רודפיה, רודפיהם, רדף, רדופי [3]), רדפה, רדפו, רדפם, רדף, רדפהו, רדפו, ארדף, ארדוף, ארדפה, תרדף, תרדפנו, תרדפם, ירדף, ירדף [4]) ירדף, ירדפך, ירדפו, ירדפהו, ירדפם, תרדף, נרדף, נרדפה, תרדפני, ירדפו, ירדפו, ירדפוני, ירדפום, — א) רָדַף אחרי פלוני, הלך אחריו ודבק בו, nachfolgen; (pour)suivre; to follow: הם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם (בראשי' מד ד). ואהוד נמלט וכו' וירדו עמו בני ישראל מן ההר והוא לפניהם ויאמר אליהם רדפו [5]) אחרי כי נתן יי' את איביכם את מואב בידכם וירדו אחריו וילכדו את מעברות הירדן למואב (שפטים ג כו–כח). — ובהשאלה, רדפו טוב וחסד את האדם ודבקו בו: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי (תהל' כג ו). — ורדף האדם שלום, משפט, צדקה, מרמה, יין, שכר, רוח וכדו', דבק בהם ובקש לקימם במעשיו: צדק צדק תרדף (דבר' יו כ). שריך סוררים וחברי גנבים כלו אהב שחד ורדף שלמנים (ישעי' א כג). הוי משכימי בבקר שכר ירדפו מאחרי בנשף יין ידליקם (שם ה יא). שמעו אלי רדפי צדק מבקשי יי' (שם נא א). אפרים רעה רוח ורדף קדים כל היום כזב ושד ירבה (הוש' יב ב). סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו (תהל' לד יה). קרבו רדפי זמה מתורתך רחקו (שם קיט קנ). רדף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד (משלי כא כא). — ורָדַף האדם לדעת את ה': יחיינו מימים ביום השלישי יקמנו ונחיה לפניו ונדעה נרדפה [1]) לדעת את יי' (הוש' ו ב–ג). — ב) ורָדַף איש או צבא־מלחמה אחר האויב כדי להשיגו, דלק אחריו באיבה, verfolgen; poursuivre; to pursue: ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב ויקח את אחיו עמו וירדף אחריו דרך שבעת ימים וידבק אתו בהר הגלעד (בראש' לא כב–כג). ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב (שם לה ה). וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם (שמות יד ד). ויחזק יי' את לב פרעה מלך מצרים וירדף אחרי בני ישראל וכו' וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים (שם שם ח–ט). ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו ולרכבו אשר הציף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריכם (דבר' יא ד). פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחם לבבו והשיגו (שם יט ו). ויהי השער לסגור בחשך והאנשים יצאו לא ידעתי אנה הלכו האנשים רדפו מהר אחריהם כי תשיגום (יהוש' ב ה). והאנשים רדפו אחריהם דרך הירדן על המעברות והשער סגרו אחרי כאשר יצאו הרדפים אחריהם (שם שם ז). וינגעו יהושע וכל ישראל לפניהם וינסו דרך המדבר ויזעקו כל העם אשר בעיר לרדף אחריהם וירדפו אחרי יהושע וינתקו מן העיר ולא נשאר איש בעי ובית אל אשר לא יצאו אחרי ישראל ויעזבו את העיר פתוחה וירדפו אחרי ישראל (שם ח יה–יז). וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה עד חרשת הגוים (שפט' ד יו). וינסו זבח וצלמנע וירדף אחריהם (שם שם יב). אחרי מי יצא מלך ישראל אחרי מי אתה רודף אחרי כלב מת אחרי פרעש אחד (ש"א כד יד). ויאמר (דוד אל שאול) למה זה אדני רדף אחרי עבדו (שם כו יח). וירדף עשהאל אחרי אבנר (ש"ב ב יט). ויאמר דוד אל אבישי עתה ירע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום אתה קח לך את עבדי אדניך ורדף אחריו וכו' ויצאו

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [גם בארמ' ובסור' בא רדף בכל ההוראות של הפעל בעבר', וכן בשבאית ובערב' ردف a) במשמ' בא אחר אדם או דבר. בלשונות הקדומות ביותר, באשור' ובאוגרית', אין השרש, ובאשור' במקומו רדו, שהוא רדה בעבר', ועל כן אפשר שנולד רדף מתוך צרוף קדום כגון רדה פאתי, אפי, פני וכדו', שהפך לפעל אחד.]

3) [כך כתיב; קרי: רֹדְפִי.]

4) [אין הנקוד מתכון למבטא: יִרַדֹּף, אלא, כבמקרי הפתח הגנוב, למבטא: יַארְדֹּף, בתנועת פתח בין י ובין ר. והשוה טורטשינר, המבטא העליו, עמ' 41, ספר איוב, עמ' 37, הערה 1.]

5) [אמנם השבעים מתרגמים, כאלו גרסו: רְדוּ אחרי, כמו בהמשך: וירדו אחריו, וכך נראה.]

a) ردف

1) [אמנם נראה, שכונת המקור היא: ונחיה לפניו ונֵרְעֶה נרדפה (את ה', כדי) לדעת את ה', כצרוף רעה — רדף שם יב ב: רֹעֶה רוּחַ וְרֹדֵף קָדִים.]

אחריו אנשי יואב וכו' ויצאו מירושלם לִרְדֹּף אחרי שבע בן בכרי (שם כו ו–ז). — וְרָדַף האלהים אחר האדם בחרב: כה אמר יי' צבאות הנני משלח בם את החרב את הרעב ואת הדבר וכו' וְרָדַפְתִּי אחריהם בחרב ברעב ובדבר (ירמ' כט יז–יח). — וְרָדַף את האויב, את נפש האדם באותה משמ': וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו וכו' וירדף עד דן ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם וַיִּרְדְּפֵם עד חובה (ברא' יד יח). וּרְדַפְתֶּם את איביכם ונפלו לפניכם לחרב וְרָדְפוּ מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה יִרְדֹּפוּ (ויקר' כו ז–ח). ורדו בכם שנאיכם ונסתם ואין רֹדֵף אתכם (שם שם יז). ונתן יי' אלהיך את כל האלות האלה על איביך ועל שנאיך אשר רְדָפוּךָ (דבר' ל ז). איכה יִרְדֹּף אחד אלף ושנים יניסו רבבה (שם לב ל). ויהי ככלות ישראל להרג את כל ישבי העי בשדה במדבר אשר רְדָפוּם בו ויפלו כלם לפי חרב עד תמם (יהוש' ח כד). איש אחד מכם יִרְדָּף אלף (שם כג י). ויצא געל לפני בעלי שכם וילחם באבימלך וַיִּרְדְּפֵהוּ אבימלך וינס מפניו (שפט' ט לט–מ). ויצאו אנשי ישראל מן המצפה וַיִּרְדְּפוּ את פלשתים ויכום עד מתחת לבית כר (ש"א ז יא). ארדפה [1]) איבי ואשמידם ולא אשוב עד כלתם (ש"ב כב לח). התבוא לך שבע שנים רעב בארצך ואם שלשה חדשים נסך לפני צריך והוא רֹדְפֶךָ ואם היות שלשת ימים דבר בארצך (שם כד יג). ואחזיה מלך יהודה ראה וינס דרך בית הגן וַיִּרְדֹּף אחריו יהוא (מ"ב ט כז). זנח ישראל טוב אויב יִרְדְּפוֹ (הוש' ח ג). על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רָדְפוֹ בחרב אחיו ושחת רחמיו (עמו' א יא). יִרַדֹּף אויב נפשי וישג וירמס לארץ חיי (תהל' ז ו). יהי דרכם חשך וחלקלקת ומלאך יי' רֹדְפָם (שם לה ו). כי אתה אשר הכית רָדָפוּ ואל מכאוב חלליך יספרו (שם סט כז). יען אשר לא זכר עשות חסד וַיִּרְדֹּף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת (שם קט טז). כל מצותיך אמונה שקר רְדָפוּנִי עזרני (שם קיט פו). שרים רְדָפוּנִי חנם (שם שם קסא). כי רדף אויב נפשי דכא לארץ חיתי (שם קמג ג). סכותה באף וַתִּרְדְּפֵנוּ הרגת לא חמלת (איכה ג מג). — ורדף לאדם במשמ' זו: כי תאמרו

1) [בתהלי' יח לח: אֶרְדּוֹף.]

מה נִּרְדָּף לו ושרש דבר נמצא בי (איוב יט כח). — ורָדַף אל אדם או שבט במשמ' זו: ויצָעק כל איש אפרים וכו' וַיִּרְדְּפוּ אל מדין (שפט' ז כד–כה). — ובהשאלה, רָדְפָה קללה או מחלה את האדם, רדף אותו הדם: יככה יי' בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחר ובחרב ובשדפון ובירקון וּרְדָפוּךָ עד אבדך (דבר' כח כב). ובאו עליך כל הקללות האלה וּרְדָפוּךָ והשיגוך עד השמדך (שם שם מה). חי אני נאם אדני יי' כי לדם אעשך ודם יִרְדָּפֶךָּ אם לא דם שנאת ודם יִרְדֳּפֶךָּ (יחזקי לה ו). — ובלי השלמה, רָדַף, במקום רדף את האדם, אחר האויב וכדו': וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וַיִּרְדֹּף עד דן (ברא' יד יד). אמר אויב אֶרְדֹּף אשיג אחלק שלל (שמות טו ט). כי יצא מלך ישראל לבקש את פרעש אחד כאשר יִרְדֹּף הקרא [1]) בהרים (ש"א כו כ). וישאל דוד ביי' לאמר ארדף אחרי הגדוד הזה האשגנו ויאמר לו רְדֹף כי השג תשיג והצל תציל (שם ל ח). כי אמרו אויבי לי וכו' רִדְפוּ ותפשוהו כי אין מציל (תהל' עא י–יא). — — ובינ' רֹדֵף, הרודף, הרדפים, רדפַי, רדפיך: ותאמר להם ההרה לכו פן יפגעו בכם הרֹדְפִים ונחבתם שמה שלשת ימים עד שב הרֹדְפִים וכו' וילכו ויבאו ההרה וישבו שם שלשת ימים עד שבו הרֹדְפִים ויבקשו הרֹדְפִים בכל הדרך ולא מצאו (יהוש' ב יו–כב). ויפנו אנשי העי אחריהם וכו' ולא היה בהם ידים לנוס הנה והנה והעם הנס המדבר נהפך אל הָרוֹדֵף (שם ח כ). ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן תנוסון ועל קל נרכב על כן יקלו רֹדְפֵיכֶם (ישע' ל יו). אתה ידעת יי' זכרני ופקדני והנקם לי מֵרֹדְפַי (ירמ' יה יה). יבשו רֹדְפַי ואל אבשה אני (שם יז יח). ויי' אותי כגבור עריץ על כן רֹדְפַי יכשלו ולא יכלו (שם כ יא). יי' אלהי בך חסיתי הושיעני מכל רֹדְפַי והצילני (תהל' ז ב). בידך עתתי הצילני מיד אויבי ומֵרֹדְפָי (שם לא יו). החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי והרק חנית וסגר לקראת רֹדְפָי (שם לה ב–ג). כמה ימי עבדך מתי תעשה בְרֹדְפַי משפט (שם קיט פד).

1) [כאמור בהערה בערך קֹרֵא עמ' 6137 וכו' אין קֹרֵא כאן שם עוף, אלא אדם קורא מלא אחרי האריה וכדומה, והוא הנושא שבמשפט.]

רבים רֹדְפַי וצרי (שם שם קנז). הצילני מֵרֹדְפַי כי אמצו ממני (שם קמג ז). גלתה יהודה מעני וכו' כל רֹדְפֶיהָ השיגוה בין המצרים (איכה א ג). היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וילכו בלא כח לפני רוֹדֵף (שם שם ו). קלים היו רֹדְפֵינוּ מנשרי שמים (שם ד יט). והים בקעת לפניהם וכו' ואת רֹדְפֵיהֶם השלכת במצולות כמו אבן במים עזים (נחמי' ט יא). — ובצרוף נס ואין רֹדֵף, נפלו ואין רֹדֵף, ורֹדֵף אין, וכדו': ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רֹדֵף וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורֹדֵף אין (ויקר' כו לו–לז). נסו ואין רֹדֵף רשע (משלי כח א). — ג) במשמ' נדף או הדף, דחף והבריח כאלו ברוח [1], to chase ; chasser ; fortjagen : והנשארים בכם והבאתי מרך בלבבם וכו' וְרָדַף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת הרב (ויקר' כו לו). העלה נדף תערוץ ואת קש יבש תִּרְדֹּף (איוב יג כה). ההפך עלי בלהות תִּרְדֹּף כרוח נדבתי וכעב עברה ישעתי (שם ל יח). — ד) וניכ' רֹדֵף במשמ' רפה וחלש: ויבא גדעון הירדנה עבר הוא ושלש מאות האיש אשר אתו עיפים וְרֹדְפִים [2] ויאמר לאנשי סכות תנו נא ככרות לחם לעם אשר ברגלי כי עיפים הם ואנכי רדף אחרי זבח וצלמנע מלכי מדין (שפט' ח ד–ה). — ובתו"מ: שור שהיה רודף אחר שור אחר והוזק וכו' המוציא מחברו עליו הראיה, היו שנים רודפין אחר אחד וכו' שניהם פטורין (ב"ק ג יא). ואלו הן שמצילין אותן בנפשן הרודף אחר חברו להרגו וכו' אבל הרודף אחר בהמה וכו' אין מצילין אותן בנפשן (סנה' ח ז). בן שמונה עשרה לחופה, בן עשרים לרדוֹף [3] (יהודה בן תימא, אבו' ה כא). היה בכור רודפו ובעטו ועשה בו מום הרי זה ישחט עליו (בכורות ה ד). אקפח את בניי וכו' שאלו הרודף רודף אחריי נכנסתי לבית עבודה זרה ואין אני נכנס לבתיהן (של מינין) (ר' טרפון, תוספת' שבת יג ה; וכעין זה ירוש' שם טז א). מעשה באחד שהיה מסקל מתוך שדהו ונותן לרשות הרבים היה חסיד אחד רודפו [1]) מפני מה אתה מסקל מתוך שאינו שלך ונותן לתוך שלך (תוספת' ב"ק ב יג). רודף שנעשה נרדף מהו להציל את הרודף בנפשו של נרדף (ירוש' סנה' ח ט). הוא דמשק אליעזר, שבשבילו רדפתי מלכים עד דמשק ויעזרני האל (ר' אלעזר, מד"ר בראשי' מד). לעולם והאלהים יבקש את נרדף, אתה מוצא צדיק רודף צדיק והאלהים יבקש את נרדף, רשע רודף צדיק והאלהים יבקש את נרדף, רשע רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף, אפי' צדיק רודף רשע והאלהים יבקש את נרדף (ר' הונא בשם ר' יוסף, שם ויקר' כז). לעולם הקב"ה תובע דמן של נרדפין מן הרודפין (ר' יהודה ב"ר סימון בשם ר' נהוראי, שם שם). אמר הב"ה שור נרדף מפני ארי וכו' לא תקריבו לפני מן הרודפים אלא מן הנרדפין (ר' אליעזר ב"ר יוסי בן זמרא, שם שם). אמר הקב"ה אוהב אני לנרדף ושונא לרודף (פסיק' רב', שור או כשב, קלג:). — *ורדף הבעל את אשתו (לילך) לבית אביה [2]) to repudiate ; répudier ; verstossen : הרי שהיתה רודפה לילך לבית אביה או שהיה לה כעס

[1]) במקרים אלו, וכן בפע' (ישע' יז יג) בא רדף במשמ' של נדף בשנוי מבטא נ—ר, עי' לעיל בדברים שנאמרו על האות ר ומבטאה, ואין צרך להניח כאן ט"ס רדף במקום נדף.]

[2]) [אך כנראה צ"ל עיפים וְרָפִים או וּרְפֵי יָדַיִם במקום ורדפים. ואפשר שנפלה ט"ס זו על פי הפסוק שאחר זה: כי עיפים ואנכי רדף אחרי זבח וצלמנע מלכי מדין.]

[3]) [הביטוי קשה. המפרשים פרשו או: לרדוף אחרי מזונותיו, או לרדוף אותו מן השמים ולהענישו על מעשיו שאין ב"ד של מעלה מענישין פחות מבן עשרים. ואין פרושים אלו מסתברים, בפרט מצד הלשון. ויותר נראה, שמלים אלו בן כ' לרדוף המשך הן לקודם: בן י"ח לחופה — ואם אינו נושא אשה עד היותו בן כ', לרדוף, כלומר אז ראוי שירדפו ויוכיחו אותו, כדברי רבא וכן תנא דבי רבי ישמעאל: עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה כיון שהגיע כ' ולא נשא אומר תיפח עצמותיו (קדוש' כט:). ואמנם הרשימה: בן חמש למקרא וכו' אינה נזכרת בפרוש הרמב"ם ואינה במדב"ם, ושטרק מעיר, כי העברה מסוף הפרק הנה כדי לא לסים בדבר רע („מת ועבר ובטל מן העולם") — ולפי זה אינה של יהודה בן תימא אלא של בן הא הא.]

[1]) [בדפוס נוספו כאן המלים: אמר לו.]

[2]) [במשמ' זו בא רדף כתמורת הרומ' repudiare, גרש (הבעל) את אשתו, ועי' רְדוּף, מ"ר רְדוּפִין, הערה, ובהערות שאחר זו.]

מבעלה או שהיה בעלת זקן או חולה וכו' צריכות להמתין שלשה חדשים, דברי ר' מאיר, ר' יהודה מתיר להתארס ולהתנשא מיד (תוספתי יבמ' ו ו; וכעין זה בבלי יבמ' מג:, כתוב' ס:). הלכה רגל ראשון לעשות בבית אביה, שחט עליה אביה ושחט עליה בעלה תאכל במקום שהיא רוצה וכו' ו־מינהי אשה רגל הראשון אוכלת משל אביה, מכאן ואילך רוצה אוכלת משל אביה רוצה משל בעלה, לא קשיא, כאן ברודפת לילך, כאן בשאינה רודפה (ד)כתיב אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום, וא"ר יוחנן ככלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ורודפה לילך להגיד שבחה בבית אביה[1]) כדכתיב והיה ביום ההוא נאום ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי אמר ר' יוחנן ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה[2]) (פסחי פז.). המדיר את אשתו שלא תלך לבית אביה בזמן שהוא עמה בעיר חודש אחד יקיים, שנים יוציא ויתן כתובה ובזמן שהוא בעיר אחרת רגל אחד יקיים ג' יוציא ויתן כתובה וכו' הא גופא קשיא, אמרת רגל אחד יקיים הא שנים יוציא ויתן כתובה, אימא סיפא, שלשה יוציא ויתן כתובה הא שנים יקיים וכו' רבה בר עולא אמר לא קשיא, כאן ברודפה כאן בשאינה רודפה, אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום, א"ר יוחנן ככלה שנמצאת שלימה בבית חמיה ורודפה לילך ולהגיד שבחה בבית אביה, והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי, אמר רבי יוחנן, ככלה בבית חמיה ולא ככלה

---

[1]) [הנכון כנוסח הילקוט לשה"ש ח י, בהפיך דר המלים: ורדופה לילך בבית אביה להגיד שבחה, "כ, כלו'; ולהגיד שבחה מתכון הכתוב, כבטויים רכים כאלה בספרות התלמודית, כגון להודיע שבחן של שראל להגיד מה גרם וכדו' (עי' בכר, Ex. Term. I, מ' 17, 69 ועוד, ואפילו במקרא: להגיד כי ישר ה' תהל' לב טז).]

[2]) [במקום זה נאמר בפסחים פז: ואמר רבי ליעזר, לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל אלא מפני עמוקה כשאול וכו' — רבי יוחנן אמר מפני ששיגרן נ"א ששילחן, עי' ד"ס) לבית אמן, משל לאדם שכעס ל אשתו, להיכן משגרה לבית אמה (נ"א אביה, י' ד"ס). ועל פי הענין אולי הנכון: שגירשן וכו' גרשה וכו'.]

בבית אביה (כתוב' עא:)[1]). — *ורדפו מי הנהר, ששפו במהירות: הרוצה לטהרן וכו' מניחן תחת צינור שמימיו מקלחין או במעיין שמימיו רודפין[2]) (רשב"ג בשם רבי יוסי ע"ז עה.). — *וְרֵדֶף הלב, התאוה לאכול כל שעה: אכול בצל ושב בצל ולא תיכול אווזין ותרנגולין ויהא לבך רודף[3]) עליך (ר' יוחנן בשם ר' יהודה בר אילעאי, פסחים קיד.). — *ובהשאלה, רָדַף שלום: הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה (הלל, אב' א יב). — *ורדף אחר שררה וכדו': כל מי שרודף אחר שררה שררה בורחת ממנו וכל מי שבורח משררה שררה רודפת אחריו (תנחו' ויקר' ג). אבימלך בן ירובעל רדף אחר השררה והשררה ברחה ממנו וכו', משה ברח מן השררה ורדפה אחריו (שם שם). — ושגור הפתגם: כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו וכל הבורח מן הכבוד הכבוד רודף אחריו. — ובסהמ"א: אך את שבתתי תשמרו, אף על פי שתהיו רודפין[4]) [וזריזין] בזריזות המלאכה שבת אל תדחה מפניה (רש"י, שמות לא יג). באמתך, מתוך שאתה אמיתי ואמרת ליפרע מהולכי רכיל ורודפי הרג לכך הצמיתם (הוא, תהל' כד ז). טיף להדי טיף, שמטפטף תדיר והטיפים רודפות זו את זו ותכופות והנחש שומע ובורח (הוא, ע"ז ל:). ואין הקביעות רודף אחר ראית הלבנה בירושלים (ראב"ע, ויקר' כג ג). ותעגב, לשון תאוה, שהיתה רודפה אחריהם לעורה (ר"א בלגנצי, יחזק' כג ד). שהתפילין מוכיחין עליו שהוא רודף אחר מצות ואינו ממבטלי תפלה (רמב"ם, תפלה ו א). שהרי אומר לו אין רצוני שאתן מעותי שבידי ואהיה רודף אחריך לדין (הוא, מלוחין ה ד).

---

[1]) [במקום שמוש ברור ומובן זה שבתוספתי ובבבלי, רדופה (מבעלה לילך) לבית אביה, נאמר בירושי (פסחי ה א, כתוב' ז ד) על אותן המשניות כבבבלי, להפך: שאביה רודפה לבית בעלה. ועי' רְדוּף, מ"כ רְדוּפִין, הערה.]

[2]) [ע"פ הארמ' שבתו"מ: רדיפי מיא (יומא עז:, ב"ב עג:, ע"ז לט.). נ"א רְדוּפִין, עי' ד"ס].

[3]) [נ"א רדוף, עי' ד"ס.]

[4]) [אולי ע"פ הבנה כזאת של הצרוף שבתו"מ: היתה רדופה ללכת. עי' בהערה למקום.]

תמצא משפחות מבני טובים דלים ו ר ד ו פ י ם ונשפלים (ספר חסידים תתסיג). ולפי ששתי עופות אלו ר ד ו פ י ן מכל שאר עופות בחר בהם הקב״ה (חזקוני עס״ת, ויקר׳ א יד). — ואמר המשורר: ה ת ר ד ף נערות אחר חמשים (ר״י הלוי, הרדף, צלודי ג, 160). אברח לשם עולם ו י ר ד ף אחרי כי התהלות י ר ד פ ו ברח (משלם בן שלמה דאפיאירה, עם מעלה עלמי, ידיעות המכון לחקר השירה העברים ד, כג). שמעו מליצי רעיוני ר ד פ י עולם ואחר תאוה הדחו (סוא, קו קו, שם שם, כט). ה ר ד פ י ם מות תמותה ת ר ד פ ם (סוא, שם שם, לא). — ̈ובפילוסופיה, רָדַף מאמר מאמר אחר, נמשך אחריו, דמה לו בענינו [1]): וזה המאמר ר ו ד ף המאמר אשר קדמו וכו׳, ו י ר ד ו ף זה המאמר גם כן המאמר אשר סמוך לו כשיקשר עמו וכו׳ (פי׳ תאמסטיאוס לס׳ השמים והעולם של ארסטו, תרגום ר׳ זרחיה ̈בן יצחק הספרדי, הוצ׳ לנדויאר, 6). שיהיה התנועה ר ו ד פ ת הזמן וכו׳ כי גודל התנועה ר ו ד ף לגודל המהלך, כמו שגודל הזמן גם כן ר ו ד ף לגודל התנועה (שם, 15). נ ר ד ו ף בזה מאמר אחר ואתחיל ל ר ד ו ף המאמר שהתחלתי למעלה (מבוא לאגרת העלסמאות, עי׳ קלנקין, אוצר המונחים הפילוסופיים ד, 24). — ̈ושמות רודפים, כמו שמות נרדפים, שמות קרובי ענין: וקרא רַשְׂכֵּל וְיָדוֹעַ שני ענינים מפני שאינן אצלי נשואים במקום הזה על דבר אחר ר ו ד פ י ם עד שיהיה ענינם אחד, כלומר שיהיה ענינם השכל וידוע אותי כי שמות ה ר ו ד פ י ם ישמשו בהם מעט החכמים, ע״כ הם אצלי נאמרים על ב׳ דברים וכו׳ (ר״מ א״ח, הקדמה לשמונה פרקים להרמב״ם).

— נפע׳, נִרְדַּפְנוּ, נִרְדָּף, — נִרְדַּף האדם, שרדפו אותו: על צוארנו נִרְדָּפְנוּ יגענו לא הונח לנו (איכה ה ה). מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה והאלהים יבקש את נִרְדָּף ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפט האלהים כי
עת לכל חפץ ועל כל המעשה שם [1]) (קהל׳ ג יה–יז)
— ואמר בן סירא: אל תאמר מי יוכל כחי כי יי
מבקש נ ר ד פ י ם (נ״ס גני׳ ה ג). — ובתו״מ: רודן
שנעשה נ ר ד ף מהו להציל את הרודף בנפשו של
נ ר ד ף (ירוש׳ סנה׳ ח ט). לעולם הקב״ה תובע דם
של נ ר ד פ י ן מן הרודפין שכן הבל נ ר ד ף מפנ
קין ובחר הקב״ה בהבל וכו׳ נח נ ר ד ף מפני דור
ולא בחר הקב״ה א א בנח וכו׳ אברהם נ ר ד ף מפנ
נמרוד ובחר הקב״ה באברהם וכו׳ יצחק נ ר ד ף מפנ
פלשתים ובחר הקב״ה ביצחק וכו׳ יעקב נ ר ד ן
מפני עשו ובחר הקב״ה ביעקב וכו׳ יוסף נ ר ד ן
מפני אחיו ובחר הקב״ה ביוסף וכו׳ משה נ ר ד ן
מפני פרעה ובחר הקב״ה במשה וכו׳ דוד נ ר ד ן
מפני שאול ובחר הקב״ה בדוד וכו׳ שאול נ ר ד ן
מפני פלשתים ובחר הקב״ה בשאול. וכו׳ ישרא
נ ר ד פ י ן מפני האומות ובחר הקב״ה בישרא
(ר׳ יהודה ב״ר סימון בשם ר׳ יוסי ב״ר נהוראי, מד״
ויקר׳ כז). אמר הקב״ה שור נ ר ד ף מפני ארי, ע
נ ר ד ף מפני נמר, כבש מפני זאב, לא תקריבו לפנ
מן הרודפים אלא מן ה נ ר ד פ י ן (רבי אליעזר ב׳
יוסי בן זמרא, שם שם). מי שהיה נרדף מן הגוים א
מן הלסטים מחלל את השבת בשביל למלט את נפש
(שם במד׳ כג). אמר הקב״ה אוהב אני ל נ ר ד
ושונא לרודף (פסיק׳ רבי, טור או כבם, קלג:). —
ובסהמ״א גם במשמ׳ רצוף ושוטף: פי׳ אם נ ר ד פ

[1]) [על סמך שמוש הפעל בערב׳ בבנינים ראדף, תראדף a) ̈במשמ׳ זו. ועי׳ בדברי ר״ש א״ת, פרוש המלות הזרות, רדף.]

a) رادف، ترادف

[1]) [המאמר בצורתו שלפנינו סתום וקשה הוא
ואין פרושי המפרשים והצעות התקון מניחים את הדע
ואף דברי ב״ס (ה ג) והאלהים יבקש נרדפים, כב
בנויים הם על יסוד הכתוב, ואין בהם באור לו. ואול
ברור הוא, שאין המלים והאלהים יבקש את נרד
מצטרפות עם מה שלפניהן (מה שהיה כבר הוא וכו׳
אלא עם ענין משפטו של האלהים על צדיק ורש
שאחריו, ובענין זה נאמר במקור כנראה: ו א
ה א ל ה י ם י ב ק ש נ ר ד ף (כי אין א ת ב
בדרך כלל אלא עם המלה המידעת, כהא הידיע
או בכנוי וכדומה), למען ישפט בינו ובין הרודף
ואפשר שיש לסדר את הכתובים בסדר זה: (י
אמרתי אני בלבי את הצדיק ואת הרשע ישפ
האלהים (סוף יה) ואת האלהים יבקש נרדף (י
ועוד ראיתי תחת השמים מקום המשפט שמה הרש
ומקום הצדק שמה הרשע.]

החפלה בפיו (ערוך ערך סגר). — ואמר המשורר: יהי נרדף אשר ירדף שרהה (משלם בן שלמה דאפיאירה, ביום סגריר, ידיעות המכון לחקר השירה העברית ד, נח). אליך יבוא כל נהדף ועשוק ורצוץ ונרדף (זכריה בן סעדיה, ספר המוסר, כ״י תימני). — *ונרדף אחר דבר, במשמ׳ נמשך אחריו, להוט אחריו [1]: ועם היות המלך דוד בטבעו אוהב הנשים ונרדף אחר המשגל הנה היה כבר בחסרון הכחות כל כך שלא ידעה ולא קרב אליה לשכב עמה (ר״י אברבנאל, מ״א א). — *ומלים נרדפות, שמות נרדפים, לשונות נרדפים [1]) ובדו׳, מלים שוות במשמעותן זו לזו, synonym(e)s; Synonyme: הנסתרים, הכנוים, השמות הנרדפים, הנבדלים וכו׳ (מלות הגיון יג). ויש מהשמות שהם נרדפים, רצוני לומר, שזה רודף ענין זה והם בהפך המשתתפים כי הנרדפים הם כשהגדר אחד והשמות משתנים (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים נח, יג). והשמות יש מהם משותפות ויש מהם מוסכמים ויש מהם נרדפים (רמ״ע פאקירא, ראשית חכמה ג, 24). ברוב הימים והדורות וכו׳ הסבו פניהם, האנשים אשר נתן ה׳ חכמה ותבונה בהם וכו׳ להבדיל בין הלשונות הנראים כמורים על דבר אחד בעינו, והם נקראים לשונות נרדפים (synonima) (בדי״ל, גית האוצר א, ג:) לא מצאתי מקצוע בתורה מלא פליאות חכמה הסמויות מן העין, יותר מחקירת הנרדפים (שם ג.). — *וכמשמ׳ קשור במערכת סבות ותוצאות: שכל בלתי הרגשי לא תבקש לו עלה וסבה ולא תפול בה מחשבה, אמנם המקרה בזה נרדף וכל עלה וסבה ממנו לא תהדף (מנחם הגולה, מכתב לקהלת אלקהרה, לקו״ק נספח׳, 50).

— פע׳, רדפה, מרדף, ירדף־, תרדף, — א) רדף האדם את פלוני, רץ אחריו, שקד ללכת אחריו, nachlaufen; to run after; courir après: ורדפה את מאהביה ולא תשיג אתם ובקשתם ולא תמצא (הוש׳ ב ט). בן צדקה לחיים ומרדף רעה למותו (משלי יא יט). עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים חסר לב (שם יב יא). חטאים תרדף רעה ואת צדיקים ישלם טוב (שם יג כא). תועבת יי׳ דרך רשע ומרדף צדקה יאהב (שם טו ט). מרדף אמרים לא המה [1]) (שם יט ז). עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע ריש (שם כח יט). — ב) רדף האל את אויביו חשך, דחף אותם לחשך: ובשטף עבר כלה יעשה מקומה ואיביו ירדף חשך [2]) (נחום א ח). — ובתו״מ: הגנב והאנס והגזלן וכו׳ אם היו בעלים מרדפין אחריהם אין תרומתן תרומה וכו׳ (תוספת׳ תרומ׳ א ו). שטף נהר עצים אבנים וקורות וכו׳ אם היו בעלים מרדפין אחריהם או שהיו במקום אחר הרי אילו של בעלים (שם ב״ק י כז). במה דברים אמורים (שהזיתים הם שכחה) בזמן שאינו מכירו, אבל אם היה מכירו מרדף אחריו אפילו עד מאה (ירוש׳ פאה ז ג). אשה וקטן בני ערות נינהו, אמר רב יהודה אמר שמואל, הב״ע כגון שהיו בעלים מרדפין אחריהם (ב״ק קיד:). שרשי פתות אלי מים, זה היה יעקב מרדף בבתי מדרשות הפתוחין לתורה (תנחומ׳ בובר, תולדות יג, סז:). תאהבון ריק, מה אתם מרדפים אחר דברים של ריקנות (מדרש תהלים ד ח). — *ורדף התובע אחר הנתבע, הלך אחריו לתבעו לדין: ר׳ יוחנן בעי, ביבמה מי מרדף אחר מי, התיב רבי לעזר והכתיב ועלתה יבמתו השערה (ירוש׳ יבמ׳ יב ו). — *ורדף הבורר זכותו של בעל דין, שקד לבקש זכות לו: דיני ממונות בשלשה כו׳ א״ר זירא שמתוך שבוררו מרדף זכותו (ירוש׳ סנה׳ ג א). — ובסהמ״א: וכל ימותיה (הנפש) מרדפת להוסיף על מה שבידה (ר״י עקנין, ספר מוסר, אבות ד א). אם הבעלים מרדפין אחר חכלים שנאבדו לו ודאי לא נתייאשו (עוטו״מ פסח, בשם רב סרירא גאון). לפיכך אם

---

[1]) [בתרגו׳ הערב׳ מתראדף a) במשמ׳ זו.]

a) مترادف

[1]) [כנראה הכונה: מרדף אמרים לו המה, כלו׳ אחי הרש קוראים לו מרדף כשהוא רוצה בחברתם. ועי׳ טורטשינר, משלי שלמה עמ׳ 72.]

[2]) [אפשר גם לראות חשך כנושא במשפט, כדברי ראב״ע: החשך ירדף עמהם ואחריהם או שירדפ׳ אל מקום החשך שלא יראה בבא כלה עליהם, ע״כ. ורד״ק (סה״ש, רדף) כותב: והוא פועל יוצא לשלישי שהאל מרדף והחשך רודף והאויבים רדופים. ואמנם יתכן שכונת המקור היא בהפוך האותיות: ואיביו ירפד חשך, כלו׳ ישכיב בחשך, בשאול, כלשון הכתוב (איוב יז יג): בחשך רפדתי יצועי.]

נתברר הדבר שבעל הכלים היה מ ו ר ד ף אחריהן לא הוי יאוש (סס סס). ובעבור שבמקומות לחים ורטובים נתרבה הפקת האדים המורדפים את האויר לפניהם (יחוועל, למודי הטבע, סס.). — ואמר המשורר: אראה המולה מקללת ומקצפת נגד קהלה מחללת בקוצפת, תרדוף רבבה לאיש מהם ותפח אך מהם באחד אבד רבוא מ ו ר ד פ ת (כ"ס הנגיד, בן תהלים קמג, ססון, קנ). למה י ו ר ד ף אחרי גוה אבל משרה עלי שכמו כמתאצלת (משלס בן שלמה דאפיאירה, אסאל ויס מסרס, ידיעות מכון סוקן ד, מה).

— פע', רֻדַּף, — שרדפו והדפו אותו: לאמים כשאון מים רבים ישאון וגער בו ונס ממרחק ורֻדַּף כמץ הרים לפני רוח וכגלגל לפני סופה (ישעי' יז יג).

— הפע', הֻרְדִּיפָהוּ, — כמו קל: כתרו את בנימן הרדיפהו[1]) מנוחה הדריכהו עד נכח הגבעה ממזרח שמש (ספטי' כ מג). —ובסהמ"א: ויך לב יהודה בקרבו כי המלחמה ה ר ד פ ת ה ו ולא היה לו זמן לאסף העם (ספר הסמונים עפ"י כ"י פריז, הול' ה. סוילר, 12). הרדיף במשמ' הכפיל את המלה בתתו שם נרדף לה: — *והנה הוא מ ר ד י ף[2]) הלשון ואמר מה יתענג בשרו וכוי (מסה בן חביב, פרוס בפינת עולס, מה יתענג בשרי בהתקשר).

— הפעי, מֻרְדָּף, — כמו נִרְדָּף: מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה רדה באף גוים מֻרְדָּף[3]) בלי חשך (ישעי' יד ו). — ובסהמ"א, בענין שמות נרדפים: ועתה אבאר מלת מ ו ר ד פ י ם והיא מלה הגיונית ופירושה רצופים כמו שקראו שמות נרדפים כל השמות השווים בפתרון ושונים במבטא (מקורת המסורת ו).

— התפ', *הִתְרַדֵּף, — כמו נפע', שרדפו אותו: והמלאכים שנפלו מגדולתן וממקום קדושתן מן השמים בימי דור אנוש כשהם עולים לשמוע דבר מאחורי הפרגוד הן מ ת ר ד פ י ן בשבט של אש וחוזרין לאחוריהן

[1]) [במסרה, אות ר סימן ז', נמסר עליה: רי"ש דגושה, אבל בכל הספרים כ"י ודפוסים ישנים הרי"ש בלא דגש (גינצבורג). ויש מציעים לקרא: וַיִּרְדְּפֻהוּ. ועי' גם מנוחה, הערה, עמ' 3090.]

[2]) [ע"פ הערבי מתראדף.]

[3]) [כך ע"פ נקוד המסרת, אך לפי הענין נראה יותר לנקד מְרַדֵּף בשם הפעל (בסמ') מן רדף, קל, והקבלה מדיקת יותר אל מַכַּת בלתי סרה.]

למקומן (פדר"א ז). — ובסהמ"א התרדפו, במשמ' באו זה אחר זה[1]): וממנגד גרש ירחים, פרות התרדף הירחים ר"ל הפרות ההווים בכל פרק מפרקי השנה על התרדפם ובואם זה אחר זה (סה"ס לריב"ג, גרס). הוימו גרושותיכם מעל עמי, רעותיכם המתרדפות לבוא עליהם בכל ירח וירח ובכל פרק ופרק (סס סס). חצים (של הי"ד מלכים, הטעמים) מתרדפים הי' באים שנים או יתר זה אחר זה (כ"א נחור, עוג טעס ג).

ר"ה, — ר"ת: ראש השנה.

רהב

רהב[2]), ממנו *סִרְהֵב[3]), א. רַהַב, ב. רַהַב, ג. רַהַב, א. רָהַב, ב. רָהַב, רֹהַב, רַהֲבָה.

א. **רַהַב**, ש"ז, רָהַב, מ"ר רְהָבִים, — דמות אלהית, אלת הים בצורת תנין, שהאל הבורא נצח אותה[4]): עורי עורי לבשי עז זרוע יי' וכוי הלוא את היא המחצבת רַהַב מחוללת תנין (ישעי' נא ט). אתה דכאת כחלל רָהַב בזרוע עזך פזרת איביך (תהל' פט יא).

[1]) [עי' הערה 2 בטור הקודם.]

[2]) [הוראות המלים, שבא בהן צרוף האתיות ר ה ב בעברי ובלשונות הקרובות לה, שונות הן, ועל כן אפשר שנתאחדו בכתיב זה שרשים שונים, שאחד מהם פרושו לשון פחד ואימה (וכן בא גם בסור' ובערב' a) רהב), ואחר פרושו כלשון נגישה כמו בעברי ב. רָהַב, בארמ' ובעבר' סַרְהֵב (עי' בהערה הבאה), ובמשמ' זו בא במקרא גם מַרְהֵבָה (עי' ערך זה), שבמקומה בכ"י גם מַרְהֵבָה, ומכאן האפשרות של חלוף רהב — דהב בכתיב גם במקומות אחרים. מצד אחר יש לראות א. רהב בעקר כשנוי מבטא במקום ר ח ב. ועי' בהערות שאחר זו.]

[3]) [בעקר צורת ספעל, שפעל ארמית מן ר ה ב, המתחלפת עם ס ר ב שנולד כנראה מן סרהב.]

[4]) [כמבאר בערכים ב. רָחָב, רַחַב, רֹחַב, באו מלים אלו גם בצרוף רחב מַיִם וגם בקצורו, רחב בלבד, במשמ' של הים רחב הידים, ובמיחד כלפי הים העליון שמעל לרקיע. ואף במשמ' דמות אלהית זו שהאל הבורא נלחם בה ונצח אותה בראשית הימים. וכעין זה יש להכין — על פי המקבילות בעלילות היצירה במזרח הקדום — אף את דברי איוב כו יב–יג: בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב, ברוח שמים שפרה: ברוח סערתו שָׂם יָם (לתוך) שִׁפְרָה, לתוך נרתיקו; ומעין זה שם לז י:

a) رهب

אלוה לא ישיב אפו תחתו שחתו עזרי רהב [1] (איוב ט יג). בכחו רגע הים ובתובנתו מחץ רָהַב (שם כו יב). — ובתמונה, רַהַב, התנין הגדול ככנוי לארץ מצרים ולמלכה: אזכיר רַהַב [2] ובבל לידעי הנה פלשת וצור עם כוש (תהל' פז ד). — ומ"ר רְהָבִים [3], במשמ' דמויות אלהיות: אשרי הגבר אשר שם יי' מבטחו ולא פנה אל רְהָבִים ושטי כזב (שם מ ה). — ובתו"מ: שרו של ים רהב שמו ואלמלא מים מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו (ב' בתרא, ע"ד ע"ב; ועיין זה מד"ר במד' יח ותנחו' חקת א). — ובספה"א גם בהשאלה לים וכתרגום של אֵל הים היוני־רומי, Poseidon, Neptun: רהב [שר] של ים הוא וכל חילו, הכה אותם והשליכם הקב"ה במצולות ים ומהם הים הסריח (מדרש ויושע, תהומות יכסיומו, ביהמ"ד ילינק א, 46). בשעה שבקש הקב"ה לקרוע את הים לפני ישראל כדי שיטבעו מצרים פתח רהב שר של ים בזכות

טנשמת אל יתן קֶרַח וְרֹחַב מים במוצק = מנשמת אל יתן רוח סערה (כהוראת קרחא בארמית) וכך ישים אתרחב המים, את רהב, לתוך מוצק, לתוך בית קבול מוצק שמתוכו הוא שופך את המים לפי הצרך בגשם.

כך נקראה רַהַב, אלת הים גם רחב מים, ולפי זה יש לראות בצורת רַהַב אך מבטא מטשטש של רַחַב, שנולד אולי בבבל.]

[1]) [רַהַב היא הנקראת כאן אלוה. כי הכונה: אפילו אלוה כזה לא השיב את אפו של האל הבורא, ועוזריו שחתו תחתיו. על עוזרי אלת הים מדבר גם בעלילות היצירה מאשור ובבל. הפרשנים העברים ראו בהוראת המלה אף לשון חוזק, כדברי ריב"ג (שרשים, רהב): ויש שקורין העברים לחזקים בממשלה או ברע ובעברות רהב באמרו המתצבת רהב והוא רומז אל פרעה וכמהו אזכיר רהב ובבל, ע"כ.]

[2]) [עי' גם ב. רָהַב.]

[3]) [יש רואים בצורה זו מ"ר של מלה אחרת על משקל רָהָב או רֹהַב, ואין זה נראה. ורק על פי יחסו של היהודי אל דמויות אלו, שראם כהבלים אליליים, תרגמו השבעים ματαιότητας, ולג' vanitates, הבלים. והתרג' הארמי הוא: סורבניא, כלשון סרהב (עי' בהערות לשרש), ואולי לא רחוק מזה הירוניטוס: superbitates. ורש"י כתב: לשון גסות כמו ירהבו הנער, המה הרהיבוני, ע"כ. וראב"ע: בעלי הכח לעזרו כמו המתצבת רהב, ע"כ; ועי' בדברי ריב"ג המובאים בהערה לעיל.]

שלום של מצרים ואמר לפניו וכו' באותה שעה הרים הקב"ה את ידו. והכה את רהב שר של ים הכאה אחת הוא וכל חילו והרגם (שם שם, 47). והנסיון יורה כמה אנשים בעלי דעת רחבה ושכל מאמינים כרהבים הורגלו בהם מנעוריהם (כי"ם ריגיו נפרוש לס' בחינת הדת). — ואמר הפיטן: בארצם עברת בכוריהם פגרת רהביהם שברת ראשית אונם הדברת (ר"א קליר, בעשר מכות, סלוק ג פסח). גל לאילת אהב, לביא אל רהב, להדעיך יקוד להב מגוי רהב [1]) (הוא, תמימים כרשו אכן, קרוב' פורים). קרושיו להב, קורא מי רהב, קרוב לקוראיו באהב (מלך עליון, מוסף א ר"ה). טבם חול לרהבים טרוד אותם ברביבים (אמתי, אסיחה, יוצ' שבת ד אחה"פ). מקיני וקנזי וקדמוני וקהליהם, מרעמא וראומה ורומא ורהביהם (רסע"ג, אאלוד ואדפה, הושענא, סדור רסע"ג, רמג). הודו לזכר קדשו מוחץ רהבים, בעל זאת דצו ושבחו אהובים (שלמה הבבלי, אפסה לדעת, זולת שבת בראשית). עורי המתצבת רהב לגוים [1]), באתי והושת לי דרך בעזים (משלם בר קלונימוס, גן נעול, אופן ג פסח). ויחזק רהב על שר אויבים וישליכהו ארצה וירמסו בעזרת דר אופנים (משה בר קלונימוס, גבורותיך, סלוק ח פסח). ועוכים רמוסים ונסחבים, חשוכים וכפשתה כבים, טבועים בגלי רהבים, ימתקו למו רגבים (שמעון בר יצחק, אלופי אדומים, סדר ז פסח). יום אשר בו יד בבל ורהב בהיכל השיק להב (ראב"ע, אוי כי לבי, איגר 172). ימינך רהב מחצבת הרץ גלגלת במקבת (יצחק בר' שלום, אין כמוך באלמים, זולת שבת א אחה"פ). אתה מושל בהם לדכאות בחלל רהביהם, יהמו יחמרו מימיהם, השבחת שאון גליהם (אגורה באהלך, יוצ' שבת ה' אחה"פ). — ואמר המשורר: עזבי הבל עולם ולא על רהביו תתאבלי (רמב"ג, נפשי דעי, זקס ג, עמ' ה). היא (האשה) חוצבת רהב חוללת התנים ומקרקרת קירות הורסת בנינים (עמנו', מחב' א, 18). ואמרי לצביות וזוני גיאיות, ידי רחמניות התחצובנה רהב (הוא, מחב' ז, 53). חיש נשמע קול סופה נראה אור להב, אחריו ירעם קול שר הים רהב, עלי בתי עלי אל אור השמש (יל"ג, הדולה פניניס מן הים, משלי יהודה

[1]) [מישראל שעברו וגזו ים (בַר נפדורו).]

ד ב, פירי יל"ג ב, 153). לא זכרתם אחריתכם לא חשתם עתידת, לא בקשתם דבר לא פניתם אל ר ה ב י ם בימי עדן ההם ובמשכן ידידת (סוא, סומרת יבס, סס ד, 46). — "ושר של מצרים: בא ר ה ב שרו של מצרים ושל ים, אמר קב"ה למשה הרם ונטה ידך וכו׳ (זהר, תוספות לס׳ שמות, רעב:).

ב. רַהַב[1], ש"ז, — מעשה הנוגש בגאות וגאות: ומצרים הבל וריק יעזרו לכן קראתי לזאת רַהַב הם שבת[2] (ישע׳ ל ז). — "ובמשמ׳ ממשלה וגדולה[3]: וימי הממשלת והרהב רוכם עמל ואון (ראב"ע, קהל׳ ב יח). ושם היה החכם רבי יהודה בר נתנאל היה לו בלשון הקדש ממשל ורהב (ר"י חריזי, תחכ׳ מו, 351). הרהבים להבים והזהיבים זבובים ותענוגות בני אדם שדה ושדתין (ידע"פ בדרשי, בחינת עולם ד). — ואמר הפיטן: ציצת הזהב והמשל ורהב בצאתי ממצרים, אפם העזר והשלך הנזר בצאתי מירושלים (אם תוקד, קינ׳ ת"ב, ספרד׳). גלה כביד מישראל וסר ממשל ורהב, כל רואה בני ציון שואל איכה יועם זהב (על נהרות, קינ׳ ת"ב, תימני׳). — ואמר המשורר: יאתה ממשלה ורהב למנורה כלה זהב (ר"י הלוי, ליסודים היתה אורה, דיואן א, 110). — "ובמשמ׳ עז ואמץ לב[4] וכדו׳: ואל תתאו חמר וכו׳ שתיתו לרהב בכסות הזהב וכו׳ (דונש, דעה לבני, פעה"ם 3). טוב לקוראיך בנפש רהב טרחם נשא ולבלבל יהב יקר חסדך עלי ירהב וכו׳ (שלמה הבבלי, אין מי יקרא, סליח׳ יוה א). וכן ראוי לאדם הנלבב אהר היותו בן ארבעים שהגיע לבינה ורעננותו הולך וחסר אכל קודם לכן רהב רתיחת הנערות והבהרות ימנענו (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, קסו:, למג הסכות). עורי ברה גזרת לחב משינת בקר נאהב הללי בוראך ברהב בחצרות בית חי (ר"י נג׳ארה, עורי אהובה, עולת תמיד קכא). בפני דודה לחווז אין עז אין רהב (מיכ"ל, שלמה). — "ובמשמ׳ יהירות וגאוה על כי תועים למד תעוב מסכה ומאס רהבי גויה ונעמחה לו יסכה (ר"א קליר, אליס כהסעין, קרוב׳ ב סכות). קנינך שנאה ואהב וכסף וזהב באונך וזרם ולהב ושפלות ורהב בגאונך (רי"ל גילת, קנינך, פעה"ם 20). שבת רהבם וגסותם שלהם ראוי הוא לשבות (רס"י, ישע׳ ל ז). יהודה יעלה במעלות השכל יראה נדיבות הזמן תחתיו תחתיו שחחו רהבי הפקית (עמנו׳, מחב׳ יג, 94). — ואמר המשורר: והמה יזמו כבוד לנפשם להכניע עד ארץ רהבי[1] (מפלט דאפיאירה, המירלה מסבאים, ידיעות מכון שוקן ד, יד). השפיל דוד שיאו (של גלית), מחץ ראש דובר רהב (שלום הכהן, כיר דוד, 64). — ואמר המליץ: קשה לב רבים מכאוביו ורהב[2] ישפות און על אין (ב"ז, ב"ס ג כג). רהב[3] שנוא בעיני אלהים ואדם כי על שניהם יעול (שם י יא).

ג. "רַהַב, ש"ז, — פחד ואימה Furcht, Schrecken; peur, terreur; fear, terror: והוי יודע כי אין ימי העולם הזה לצדיקים נקראים חיים כי אם ימי מגור ופחד ורהב (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, העמוד השלישי, כח.). שיש מהם אחריתו חסד ואמת מכל צד ויש מהם עומד ברהב גדול ופחד (שם, ל:). וגם לא יפחד מאימת המהומות ושגוש הרהבים (ברכיה הנקדן, הול׳ גלגל, פסקה יג).

א. רָהַב[4], פ"ע, — רהב לב האדם, ירא, פחד, fürchten; avoir peur; to fear: אז תראי

---

1) [עי׳ בהערה הבאה.]

2) [אמנם מדבר כאן על מצרים הנקראת רַהַב (היא א. רַהַב, עי׳ שם); אבל כתוב זה מפרש את השם במלה אחרת, במשמ׳ זו של יִרְהֲבוּ הנער בזקן, כי אין להתעלם מדמיון הצרוף רהב הם שבת אל הנאמר על בבל: איך שבת נגש שבתה מדהבה (ישע׳ יד ד) שצ"ל כדעת רבים מרהבה, והכונה כאלו אמר הנביא: על כן קראתי לזאת רהב, כי רַהַב (נגישה וממשלה) הֵם אשר שָׁבָת. ועל כן יש לנקד כנראה שָׁבָת בסק׳ שָׁבֶת, ואין מקום לתקון המצע רהב המשבת.]

3) [כמה מן הפרשנים העברים ראו, כאמור, חזק ממשל וגדולה כמשמ׳ העקרית של כל לשון רהב, כמאמר חז"ל: ואין רהב אלא מלכות (מד"ר שמות כז), ולפי זה גם השמוש בספה"א.]

4) [עי׳ ב. רָחַב, הפע׳.]

---

1) [מנק׳ רְהָבִי לצרך המשקל.]

2) [בכ"ם העברי מן הגני׳: ומתחולל או ומתחולל.]

3) [בכ"ם העברי מן הגני׳: גאוה.]

4) [עי׳ בהערה לשרש, ובהערה שאחר זו.]

ונהרת ופחד וְרַהַב[1]) לבבך (ישע' ם ה). — ואמר המשורר: אם תמאסי מצוק וצר אל תפחדי אל תרהבי (רשב"ג, מה לך יחידה, מבחר השירה ברודי, לח).

— הִפעי, הִרְהִיבַנִי, — הִרְהִיב, הפחיד גרם שיפחד פלוני: יפה את רעיתי כתרצה נאוה כירושלם איֻמה כנדגלות הסבי עיניך מנגדי שהם הִרְהִיבֻנִי[2]) (שה"ש ו ד—ה). — ובסהמ"א: זה העבד אשר לך בביתך הרהיבנו ולא יכולנו להסיר עפעפינו ממנו מיופיו (ספר הישר, ויגש, לבוב, מד:) — "וכמו קל: ואני תמה מהאנשים שהם מתעצבים בסוראם התוכחות האלה והם ממהרים לקרוא אותם בחפזון ובבהלה כאלו הוא דבר קשה ומרהיבים לו ומפחדים ממנו (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, העמוד הרביעי, מ:).

ב. **רָהַב,** פ"ע, יִרְהֲבוּ, — רָהַב באדם, התגאה לפניו, התגדל והתרברב עליו[3]): יִרְהֲבוּ הנער בזקן והנקלה בנכבד (ישע' ג ה). — ואמר בן סירא: השמר אל תרהב מאד ואל תדמה בחסירי מדע (ב"ס גניי יג ח). — ובתו"מ: יבא מי שחמורות דומות עליו כקלות וירהבו במי שקלות דומות עליו כחמורות (ר' אמא בר יעקב, חגיי יז.) — ובסהמ"א: ובו תמשול על הזמן ותרהב כי הפיק לבך אשר אהב (ר"י חריזי, תחכ' כג, 218). מה נחמד עט סופר ירקרק ומצהב נעים ונאהב בגבורים ירהב ולערוך קרב מאטר יאהב (שם לג, 261). כי אחרי התהו פנה ואחרי ממון חמד ורהב ויעש לו אלהי זהב (נגידת הזמן, טו:). — ואמר הפיטן: בלי זין עליהם מלהיבים, יחד גם להרגם רוהבים (ר"א קליר, תרסק, סדר א סבועי). ושת אורר שופט ונשיא רוהב[1]) (רסע"ג, אככי אש, אזהרות, קבץ מע"י גאו' ב, 42). לא תגנב, כי תאסף כסף וזהב ובו לא תרהב (ר"י הלוי, ויכד אים, דיואן ג 103). בין לוחשים עוללי שובבים ובני אמתם בהם רוהבים (הוא, לכם בני ציון, שם ד, 84). — ואמר המשורר: תירהב הזמן ברב ורבא ואם ביניו ובין תלמוד מריבה (ר"ש הנגיד, הירהב, בן תהלים עג, ססון, כ). עד ירהבו נקלים בנכבדים חנם וגם ילעג לשב עולל (רמב"ע, תרשים ה, 74). איך תקרא הצורף, אריה טורף, ומה יאמר בעת ירהב, בוזו כסף בוזו זהב (עמנו', מחב' ו, 49). אני את אוהבי אהב אני על רוזנים ארהב ולי כסף ולי זהב (הוא, מחב' ט, 75). כבוש סודך והשמר והשקט ולא תהיה אנוש רכיל ורוהב, ודבר תעלומה לאויב לעולם לא תגלהו לאוהב (אולאות חיים בשתי

---

1) [כך היתה הנסחה לפני ר"י חיוג (ספר דקדוק, הוצ' דוקס, 183; הוצ' נוט, עמ' 123), וכך כנראה נכון ולא וְרָחַב כבספרים. ואמנם כתב רד"ק (שרשים, ערך רהב) וז"ל: ותמה אני ממה שמצאתי בספר הנקוד לרבי יהודה חיוג שכתב ופחד ורהב לבבך בה"א ואמר כי הריש קמוצה והה"א פתוחה וכו' ואנחנו קבלנו קריאתו וְרָחַב בחי"ת וכן כתבו ר' יונה בחי"ת, ע"כ. וכן אמר ר"א בחור בנמוקים שהוסיף לדברי רד"ק, וז"ל: א"א במסורת רהב הם שנים עשר בלישנא דכתיבין בה"א ולא מנו זה עמהם משמע שהוא ורחב בחי"ת, ע"כ. אך השוה גם שמוש זה של רהב על יד פחד בשירו של רשב"ג המובא כאן, שאולי הֻשפע מקריאה כזאת בכתוב.]

2) [הפרשנים העברים הבינו פעל זה כאן כלשון חזק, ועי' ב. רָהַב, הִפעי. אך אין הכנה זאת טבעית בענין, ועל כן הולכים רב החדשים אחר השבעים, המתרגמים ἀνεπτέρωσάν με, בקֵרוב: עוררו בי רגש של פחד, ועל כן הבקשה: הסבי עיניך מנגדי. ואמנם אין לסמך פרוש זה על המלים: איֻמה כנדגלות שלפני זה, כי אין מלים אלו, הבאות כאן וגם בפס' י בהמשך אל יפה כלבנה וכדו', לשון אימה ופחד, אלא לשון התפלאות על יפי זה; וכנראה יש לבטא את האותיות המקוריות שבכתיב החסר אימה בנדגלת: אֵי מַה כֹּ(ה) נִדְגָּלְתְּ, כמה את נדגלת ודגולה, כלשון דודי צח ואדום דָּגוּל מרבבה (ה י).]

3) [מן ב. רָחַב או א. רָהַב נגזר לכאורה גם רַהַב (משלי ו ג) בנאמר על מי שערב לרעהו ונלכד באמרי פיו: עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך התרפס וּרְהַב רֵעיך; ולפי זה פרשו מתרגמים ופרשנים מה שפרשו. ואולם לפי ההמשך: הנצל כצבי מיד וכצפור מיד יקוש, מתברר, שהעצה הנתנת לערב היא לברח ולא לבוא לפני המלוה בהתרפסות ובפיוסים. ומשום כך נראה שלא כון הנקוד, אלא עלינו לקרא במקום „לך התרפס ורהב רעיך" בקֵרוב: לְכָה תַּפְרֹס (פַּתְרֹס) וְרַהַב ערי כ[וש ושבא], כלו': ברח למצרים, אל פתרס ורהב וערי כוש. כי למצרים ברחו רבים מפני הנוגשים בא"י, כגון ירבעם, אוריהו הנביא ואחרים. ועי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 54, וגם רפס, הערות.]

1) [הרוהב בנשיא.]

הידות למנחם מלונזאנו). מה יתגאה אדם עפר ואפר לרהוב בנפשו לאמר לי הגדולה לי ישתחוו. כל בני אמי (לבי הירש דרנבורג, יוסבי תבל, 70). ומרחם הים שדיהם נשאו מסים אדירים ראשיהם ירהבו (הריסות ערויה, 11).

— הפע׳, תַּרְהִבֵנִי, — הִרְהִיב האלהים את האדם, הגדיל והרים רוחו [1]): ביום קָרָאתִי ותענני תַּרְהִבֵנִי בנפשי עז (תהלי קלח ג). — ובתו״מ, הרהיב האדם את האל, הגדיל והמליך אותו [2]): בשעה שבית דין יושבין וגוזרין תעניות והיחידים מתענים הקב״ה אומר, איני יכול לסבול שהם הרהיבוני, הן גרמו לי לפשוט ידי בעולמי, ובשעה שבית דין גוזרים תעניות ותינוקות מתענים אומר הקב״ה איני יכול לסבול שהם הרהיבוני, הם המליכוני עליהם ואמרו ה׳ ימלוך לעולם ועד, ובשעה שגוזרין תעניות וזקנים מתענים אומר הקב״ה איני יכול לסבול שהם הרהיבוני, הם קבלו מלכותי בסיגי (מד״ר שה״ש, הפבי עיניך). — ובסהמ״א: מי שהגיע לתכלית מה שיאהבהו וירהיבהו עליו לפחד מתכלית מה שימאסהו וירגיזהו (אברהם בר חסדאי, תרגי בן המלך והנזיר, שער ג). ואמרתי זה היום יום בשורה כי יש לעט תמורה והמספרים השיבוני הם הרהיבוני יש ויש תנה ידיך נם נא את עבדיך (מעשה הרב דון יצחק אברבנאל,

1) [הבנה כזאת בקֵרוב יוצאת מלשון הכתוב, כמו שהוא לפנינו, ובאלו שעורו: תרהבני, תגדלני, ועל כֵּן בנפשי עֹז, ולא בצרוף אחד כפרוש ראב״ע (וז״ל: מלת תרהיבני יוצאה לשנים פעולים) וכשמוש הצרוף בסהמ״א. ופרוש כזה יוצא גם לפי גרסת כתבי יד שכתוב בהם תרחיבני, בחית.

ואולם אפשר שכונתו הפשוטה של המקור היתה לקריאה תוחבני מן יהב במשמ׳: תתן לי בנפשי עז, כדגמת „ובלב כל חכם לב נתתי חכמה״ (שמות לא ו) וכדו׳.]

2) [אמנם אין שמוש הפעל שוה בשלושת המשפטים שבדרשה שלפנינו, וכנראה אין כאן באמת דרשה אחת, אלא ג׳ דרשות שונות של פסוק אחד, ששתים מהן נאמרו ראשונה כודאי בכותרת: דבר אחר, אלא שצורפו אח״כ יחד. כי כן מוצאים אנו צרופי דרשות כאלה, בהשמטת האותיות ד״א, במקומות מרובים בתז״ם. השוה למשל את דברי הבבלי (תעני כג.) המובאים בערך ב. רְבִיעִית לעֻמת מקורם המלא בספרא ובמד״ר ויקרא.]

דברי חכמים, כ). ואז מחשבותי הרחיבוני ללכ
לארץ איטליא ללמוד חכמת הרפואה (עוזיה כן, הקד
מעשה עוזיה). דבריו אלה המה הרחבוני והלהבו
לדבר על אדות מלמדי ומנינו (הקדי המעתיק ספר זכ
כב, הקלוב תקנ״ח). קויתי לשמוע מפי נבוני עמי
המשכילים על דבר משפט פעלי למען אדע א
ירצוני וירהבוני לכלות את אשר החילותי (ר׳
נלוך, מבילי עולם, הקד׳, 9). ובעטרות תעודות
עטרוני וַחרהיבוני לבצע את מעשי גם בתודע
תכונות שאר הלקי תבל (שם שם, 11). אז הרהבתינ
בנפשי עוז לעשות חיל וללכת בגדולות ובנפלאו
ממני ותרוממיני מרום (מפו, אהבת ציון כא, 156
הלא אם בעיניך תלבביני ובנעימות אמרי
תרהיביני בנפשי עוז אמיץ לבי אני בגבורי
(שם כח, 185). דברי ההלך תרהיבו מאד א
תשוקת הכפרי וישם אל לבו ללכת עמו תרצת
(ריצ״ל, תעודה בישראל, הקד׳). — ואמר הפיטן: ומא
מכאוב כדעתה הבלגת והרהבת ולהעלות תע
ולתאל תאבת (ר״א קליר, ערב אסר עלה, קרוב׳ ג פסח
—ואמר המשורר: בוא שכלי בוא נא להרהיבני
תשכח ימיני אם כגיל תנחני (יוסף פינסו, אקי
הסקוה א, יו.). כי לא אז רפאות היא כי אם מחל
במוה כי עוד תרהיבנה אז ועזווה עוד תר
(אד״ם הכהן, אמת ואמונה מחזה ח 123). וכמו מעוגבי
כלת חן כי תסחר ולהרהיב אהבה תתחמ
(שם שם, 130). — °הִרְהִיב אדם עֹז בנפשו, במשב
מצא את לבו, העז לעשות דבר [1]), wagen; oser; to dare
ואמר המשורר: בצאתו למזבח יעטה מעיל חן בנפש
עז ירהֵב, בשבע חטאות יחטא קדש יי׳ אשר אה
(רשב״ע, אזכירה סלה, איגר 233). אי לזאת הרהבת
עז בנפשי לבא אליך היום (יל״ג, אגרת לריב״ל, צל
יצחק, 180). — והרחיבה הנפש, היד וכדו׳: גם לתפו
את זאת נפשי לא הרהיבה (הוא, קוץ אלוה, מי
יל״ג א, 80). אך טרם לגעת ידו הרהיבה ע
רוח נעלמה אתה השיבה (שם שם, 81).

— הפע׳, °הִרְהֵב, — שהרהיבו והגדילו אותו, ואמ
הפיטן: יקר חסדך עלי יורהב יען קולי להאז
באהב (שלמה הבבלי, אין מי יקרא, סליח׳ יום א). —

1) [ועי׳ בהערות הקודמות.]

ואמר המשורר: והאשה טובת מראה מאד בבנות יפיפת, הרהב לב המלך ואש התאוה נשקה (סלוס הכהן, כיר דוד, 287).

— התפ׳, *התרהב, — כמו קל, התרברב והתגדל, ואמר המשורר: ורחף על פני מוסר כמו נשר עלי בניו, מאס כל שיר ושפלותו והתרהב בעליוניו (רשב״ג, קשת השיר, דוקס ם).

רֹהַב, ש״ז, כנ׳ רָהְבָּם, — מלה מספקת [1]: ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורת שמונים שנה ורָהְבָּם עמל ואון (תהל׳ צ י). — ובסהס״א: בונת חכמת הנגון ופכתה כדי לשמח הנפש ותנוה מיגיעתה וביומים המעטים אשר רהבם עמל ואון יהיו במחשך מעשיהם ואין לי עתה חפץ בהם (רס״ע פלקירא, המבקש, יג).

***רַהֲבָה** או רהבת, ש״נ, — כמו א. רַהַב, ואמר הפיטן: דבית כחלל רהבת שצפית ואין ערוך שלחן לב קמי גם צפה הצפית (רקע״ג, איכה רמונות, סליח׳ ת״ב, סדור רקע״ג, שכט).

רהה [2], ממנו רָהָה, *רָהוּת *רַהַת.

רָהָה, פ״ע, תִּרְהוּ, — ירא, פחד, fürchten; avoir peur; to fear: אל תפחדו ואל תִּרְהוּ [3] הלא מאז השמעתיך והגדתי ואתם עדי (ישע׳ מד ח). — ובסהס״א: אין צריך לבאר הענין הזה יותר מפני שאנו חייבין לרהות ולירא ולהזהיר ממנו (כ״י א״ח, תו״ה, היחוד י). לא יפחדו מצרה ולא ירהו מעברה (ראב״ע, חי בן מקיץ, איגר, עמ׳ 143). וכראותו שליח המלך גדל כאבו ופחד ורהה לבבו ויבא לפני המלך (כ״י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 28). אמר החכמוני המופלא, אני טרם אכלה לדבר אל לבי ורעיוני רוהים ואראה מראות אלהים (מנחם יהודה מוכא הנסים, טעם זקנים, ג:). לא יפחדו מהעונש האלהי ולא ירהו ואחרי האל ואחרי חסדיו לא ינהו (עמנו׳, מחב׳ כח, 228). וקצתם פוחדים ורוהים (כ״ז אלנ׳אהרי, ספר המוסר מחב׳ כא, כ״י תימני׳). — ואמר הפיטן: משמעך רהו אנשים ויתמהו (רי״ל גיאת, מסמעך, סדר רע״ג ג, 55). אקום להודות לך בלב חרד ומורשיו רוהים (רמב״ע, אקום להודות, שם שם, 42). מושכי עול עונים מסבול להו שופכים בתחנונים נפשים רהו (הוא, מושכי עול, שם שם, 56). נפשי בעד כלם תהים ורעיוני רוהים (הוא, אערוך מדברי דתי, רשות לעבודה, מוס׳ יוה״כ, קפכד). יהירים פחדו ורָהוּ מגדלו (הוא, אזרח, סעה״ש 82). ולהחיות רוח שפלים אשר פני אל רוהים (ר״י הלוי, לך אדר, דיואן ג, 193). נורא ונשגב משמי גבוהים, הכל ממך פוחדים ורוהים (ראב״ע, הלל המלל, איגר 60). נחץ להוריד גבהים ותרים שפלים ורוהים (יוסף אבן מהאג׳ר, אדון כל מעשיו, סעה״ש 128). אלהי האלהים שעה שועת כמהים אשר מרוב עונם יראים הם ורוהים (אסר לו כל תפלה, סליח׳ נעילה, סדור ארם צובה, תריח:) מעי הומים לו ורוהים (על משה ארגז ואהיה, פיוט לפ״ת, שם, תרעא:). — ואמר המשורר: בחכמה לא זוהה ומתאל רוחה (דונש, לרב לו, אלוני, ל). הלא תרהו ואם לא תעריצו רב עליליה (ר״ש הנגיד, הבמות פליליה, ברודי, 11). וממי את בעולם אל, עניתים, אני מעם לאל פוחדים ורוהים (הוא, ואמרו, בן משלי שפו, ססון, קסד). ירהו ויחרדו לשמע מקצות ארץ מגוריהם אשר בה גרו (רשב״ג, בימי יקותיאל, ברודי, 20). והודו התמהים הכי הוא האלהים ומקצפו רוהים ארצות ושכניהם (רמב״ע, תהלת מאמרים, ברודי, כג). ואל תרהה לעינים כיונים אשר שכרו אבל מיין חמסים (הוא, הריח מכ, שם, קס). יתלחשו אנשים בהגידה

---

[1] [התרגומים הקדומים (כגון השבעים τὸ πλεῖον αὐτῶν, ולג׳ et amplius autorum, התרג׳ הארמי: וסוגעיהון) תרגמו כאלו במשמ׳ רֻבֵּיהֶם (רֻבָּם) או רָחְבָּם; והפרשנים העברים, לפי דעתם על כל השרש רהב, כלשון גדולה ושררה (רש״י), ימי הכח והחזק שהם ימי הבחרות (ראב״ע), מה שיוסיף עליהם — על שמונים שנה — ויגבר (ריב״ג) וכדו׳, ורֹב החדשים מפרשים כלשון גאוה וגאות. אך אין פרושים אלו מתאימים ביותר, ואפשר שיש לראות באותיות ורהבם שתי מלים, אולי בכתיב חסר במקום: וּרְאָה (או וּרְוָה) בם עמל ואון, או אף במקום והרה בם עמל ואון, וצ״ע.]

[2] [עי׳ בהערה שאחר זו.]

[3] [לפי הצורה אפשר לגזור תרהו אף מן ירה, במקום תירהו (עי׳ מנדלקרן, היכל הקדש, המיחס דעה זו, בטעות, לרד״ק). ואמנם אין עדות אחרת לפעל או לשרש רהה או ירה במשמ׳ ירא ופחד, הברורה מן הענין ומן התרגומים, בעברית, ועל כן יתכן שיש כאן ט״ס במקום תרהבו, מן ב. רהב (עי׳ שם), ואף אפשר שנתרככה בי״ת של מלה זו ובמאו תִרְהֲוּ (בכתיב אחר תִּרְהוּ) במקי׳ תרהבו.]

הכי רחו להרים קול וגם ירעו (הוא, נעפי דמעות, שם, קטו). שדי מאד רמתי וגבורים מפחדך ירהו ויחוגו (ר"י חריזי (?), הענק, פי זכרון להרכבי). ופניו שממים כדמות מצבת קבר וקרביו מפחד ירהו ינועו (יל"ג, אהבת דוד ומיכל ח, עמ' 74). — ואמר המליץ: מלבד אשר יחרדו כצפור מאימות הים וכו' יפחדו וירהו גם מאנשי איראפא (ר"ש בלוך, שבילי עולם א, ז). לקול רעמים בגלגל לא יחילו ומעברת ברקים יאירו תבל לא ירהו (שם ג, כז:).

— נִפעַ', *נִרְהָה, — נתירא, ואמר הפיטן: גוזרים ים גליו לכל יהו זוהים, דק וחלד מאימתו נרהים (משה ברי קלונימוס, אלה על כל אלהים, סדר אמרון של פסח).

— הִפעִ', *הִרְהָה, הִרְהִי, — הִרְהָה את פלוני, הפחידו והרגיזו, ואמר הפיטן: ידו יסודים הרהי[1]) וימינו טפחה שמים (נחמיה בן שלמה, אם ימלאו, תפלת גשם, ידיעות מכון שוקן ד, כז). ראית צרי למחתת לכל נוהיהם שבט רודיהם מוראיהם ומרהיהם (רסע"ג, אתה הפעתה, סדור רסע"ג, ריז).

*רָהוּט[2]), ת"ז, — רָהוּט בפי האדם, שגור ומֻרגל בפיו, שהאומר ירוץ בו, geläufig; courant; fluent: (תפילין ומזוזות) מגרם גריסין, רהוטים הם בפי כל אדם ואין טועין בהם הילכך אין צריך להעתיקם מספר אחר (רש"י, מנחות לב:). ז' ימים קודם יוה"כ מפרישין. כאן שונה מניין קודם המעשה וכו' ופעמים שונה המעשה קודם המניין בתולה נשאת ליום ד וכו' התנא לא חש בה אלא שונה הרהוט בפיו (תוספות ישנים ליומא ב). האשה נקנית, הכא תני בה"א וכו' וקשה דבההיא דתנן בתולה נישאת אמאי לא תני הבתולה נישאת וכו' ואין לחוש כל כך, שבכל מקום שונה התנא לשון הרהוט לו בפה (תוס' קדוש' ב, ד"ה האשה). — וכלפי האדם, רהוט לומר, רגיל לומר, מהיר לומר: מה הועילו חכמים בתקנתם והא כל הכינויים אינם אלא משום שלא יזכיר שם שמים לבטלה שאחרי הכינויין אלו אינו רהוט לומר ליי' כמו אם יאמר קרבן דאו

1) [כלו' הרגיז יסודי הרים ממקומם, ולא כלשון ירה יסוד.]

2) [מן הארמ' רהט, שהיא רוץ בעבר'.]

הוא רהוט לומר ליי' (שם נדרי ב:). — ומלה רהוטה וכדו', מלה חטופה, מבטאת במהירות ללא הטעמה, rapid(e); flüchtig: כל מקף מבטל חולם וכו' ועל כן מלת כל, אם אין בו טעם בחטף קמ"ץ כי כלם מוקפים ורהוטים, אבל כל העומד בטעם וכמשרת אז הוא בחולם, כל הנקרא בשמי בחולם על פי המסורת אף על פי שהוא רהוט וכו' וכל מלה הרהוטה פעמים בחטף קמ"ץ כמו במתי, את עני עמי, בחרי אף, כי לולי רהטה היו נקראים עני במתי כחולם (מנחת שי, דרכי הניקוד והנגינות, משפט שמוש החולם). הת"ק יותר ראויה במלה שהיא רהוטה ודבוקה למלה שאחריה, והת"ג יותר ראויה במלת שהיא מעמדת במבטא ונפרדת מן המלה שאחריה (בן-זאב, תלמוד לשון עברי, מאמר ב פרק ז, 48). — ◦כתב רהוט, כתב חטוף ומהיר שאינו שומר על דיוק הצורות, kursiv; cursif;-ive, נוהג בדבור ובספרות.

א. *רִהוּט, ש"ז, — תכונת הדבר הרהוט והשגור, Geläufigkeit; routine; fluency: כגון צריך לכתוב טי"ת ומדי רהוטו לא הדביק בו (קו לקו ונקרא כאילו פו) (ר"מ, שבת קה.). שצריך לנענע שדרה ועלין כדי לתשמע קולם שזהו השיר והריגון של העצים שכן הו' משמעות ריהוט לשון הפסוק שהעצים ירננו (הלבוש או"ח תרנא ט).

ב. ◦◦רִהוּט, ש"ז, — מעשה המְרַהט את ביתו ברהיטים, השם רהיטים בדירתו, נוהג בספרות ובדבור.

*רְהוּט, ש"ז, — כמו רְחֵט[1]), מין ממיני הפיוטים: רהוטים ורשויות (דיואן רמב"ע, בודלי' ברלא סימן רלג בכתב אדום קדוש).

*רְהוּטָה, ש"נ, — כמו רְהוּט, רְהֵט[1]), נוהג בספרי תפלה ודיואנים (אל נני מגואלי, אשמורת יום ב סליח' אויניון; אל נגלה, שם; דיואן ר"י הלוי ג, 97). עוד חברתי לשבת רהוטה זו ובללתי בה כל מעשה בראשית על סדר הפסוקים לנועם טורקי (מנחם מלונזנו, שתי הידות, אחיה ואספר).

*רהון, — מלה מספקת: תמן צווחין לפעלה טבא עמדה וצווחין לרהון (נ"א לרחוץ[2])) של

1) [עי' רַחִיט, הערה.]

2) [רק כך נכון, בטעות גמורה מצאו כאן

מימי רגלים עמידה (ירוש׳ שבת ט א; ומעין זה ירוש׳ ע״ז ג ח).

רְהוּת, [1]), ש״נ, — תכונת הרוחה והמפחד, פחד, יראה, Furcht; pear; fear: והכניעה נחלקת לשני חלקים, האחד כניעת ר ה ו ת ויחול והכרת וחזקה, והשני כניעת חובה ודין לגדל ולרומם למי שנכנעין לו (ר״י א״ם, חו״ה, עבודת האלהים ג). שהעבודה שתהיה מהערת התורה אפשר וכו׳ שתהיה כונתו לחנופה ולשבח בני אדם וכבודם בעבורה כי שרשה מוסד על התוחלת וה ר ה ו ת, אך העבודה שהיא מצד הערת השכל לא תהיה כי אם מיוחדת לשם שמים וכו׳ כי אינה מיוסדת על תוחלת ועל ר ה ו ת (שם שם). העבודה שהיא מהערת התורה לא תהיה אלא אחר היחול בגמול וה ר ה ו ת בעונש (שם שם). כי העבודה שהיא מן התורה כמבוא אל העבודה אשר היא מן השכל וכו׳ ומה שהיא ממציאה ומצמחת במה שיתקיים בלבבות מעבודת האלהים לשמו לא ליחול ולא ל ר ה ו ת (שם שם). כי ההערה התוריה היא הקדמה ומבוא אל הערת השכל וראיה עליו בעבור צורך האדם בנערותו אל חנוך והנהגה וכו׳ ועל כן נוסדו התורות על קטבי היחול וה ר ה ו ת (שם שם). רהב, ר ה ו ת ואמוץ בו (ישראל משה חזן, שארית הנחלה רכג).

א. **רהט** [2]), ממנו ב. רְהוּט, א. רָהַט, א. רַהַט, ב. רַהַט, רָהִיט.

ב. **רהט** [3]), ממנו רָהוּט, א. רְהוּט, ב. רָהַט, ג. רַהַט, רַהֲטָא.

א. **רַהַט** [4]), ש״ז, מ״ר רְהָטִים, — שֹׁקֶת מים, קורה של אבן או עץ קעורה שמשקים בה את הבהמה, Tränkrinne; abreuvoir; watering box: ויצג את המקלות אשר פצל בָּרְהָטִים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשתות לנכח הצאן ויחמנה בבאן לשתות (בראש׳ ל לח). והיה בכל יחם הצאן המקשרות ושם יעקב את המקלות לעיני הצאן בָּרְהָטִים ליחמנה במקלות (שם שם מא). ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הָרְהָטִים להשקות צאן אביהן (שמות ב יו). — ובתו״מ: מלך אסור ברהטים, שאסר הקב״ה עצמו בשבועה שהוא משרה שכינתו בתוך ר ה ט י ן של יעקב אבינו (מד״ר ויקר׳ לא). מלך אסור ברהטים, זה משה וכו׳ שגזר הקב״ה עליו שלא יכנס לארץ ישראל, בשביל מי; בשביל ר ה ט י ם של מי מריבה (רבי ברכיה, שם שם). — ובספה״א: המטהרת שבמרחץ, פי׳ הוא ענין ר ה ט י ם ובלעז נקרא סוליי״ו (ערוך ערך טהר). המטהרת שבמרחץ, שקתות המים העשויות במרחץ מכל צדדין ונמשכין בהם מים צוננין ב ר ה ט י ם (ר״ש, מקו׳ ו יא). בהיות ה ר ה ט י ם אסורים מלהוריד מים לכבות אש הדין אתה מתירם (הקנה, כוונת התפלה, לב:). שים עינך על שרשים אלה וכו׳ הם ישאבו יחדיו וכו׳ את כל הלח המכלכלם וכו׳ תוך ר ה ט י גזעם אותו יוליכו (כמה״ל, ליעשרים תהלה, ענין א, מחקר). — ובהשאלה לצנורות הדם: מיני גִידים הדופקים יוליכו ב ר ה ט י ה ם את הדם מתוך חדר השמאל אשר בלב בתוך שאר חלקי הגוף (לינדא, ראשית למודים א ט, מב.). — ואמר המשורר: כגפרית בערה נשמחם בהם להטה וב ר ה ט י עורקיהם נחלי אש זרמו (יל״ג, מלחמות דוד בפלשתים ב, כל שיריו ג, 39). ויקפא דמה תוך ר ה ט י עורקיה ושמורות עיניה אחז צלמות (שוא, אהבת דוד ומיכל יב, שם, 110). — מ״י רַהַט: נעוא הוא כמו ר ה ט ליין (רס״ג, תשו׳ הגאו׳ הרכבי מז). אמבטי, הוא ר ה ט המרחץ (פרוש המשניות לרמב״ם מקו׳ ו י). והכבד לדם שוקת ו ר ה ט (בתי הנפש והלחשים ד, כ״י פריז).

בנוסחה המשבשת רחון או הרהון שם של כלי, ואף נסו למצא למלה כזאת גזירה פרס׳ או יונ׳. למעשה אין כאן (כנרמז בהערה לערך ב. קָרָה עמ׳ 6162) אלא כנוי של גנאי גם ל„עמידה" במשמ׳ טבילה לשם המרת הדת, כרחוץ במים מטנפים. ועי׳ רִחוּץ.]

[1]) [על משקל זְנוּת מן זָנָה וכדוי.]

[2]) [עי׳ א. רַהַט, הערה.]

[3]) [מן הארמי ר ה ט שהיא ר ו ץ בעבר׳.]

[4]) [מלה זו נמצאת גם בארמ׳ ובסור׳ במ״ר רַהֲטַיָּא, רָטְיָא, רַהֲטֵא, באשור׳ רָטֻ, מ״ר רָטָתֻ באותה משמ׳ וגם במשמ׳ באר או בור, וכן בא רָט, שֹׁקֶת המים בערב׳ המדברת בבבל (עי׳ Meissner, Neuarab. Sprichw., עמ׳ 162), ועל כן אין קשר לשרש א. רהט זה אל ב. רהט, שהוא רוץ בעבר׳. ועקר משמ׳ המלה הוא קוֹרָה, הקורה הקעורה, ששמשה שקת מים לבהמה.]

· רַהַט,—כלה מספקה: ראשך עליך ככרמל ודלת ראשך כארגמן מלך אסור בְּרְהָטִים [1]) (שה"ש ז ו). — ובסהמ"א: במשמ' חוטי שערות וכדו' ואף בחקוי לשון הכתוב: שלום לקהלות הקדש אחינו, העת לכם אתם לשבת בבתיכם ספונים וכו' ואדוניכם תחת בריחי ברזל מֻכה בשוטים, מלך אסור ברהטים (כ"י חריזי, תחכמוני יג, 124). כי דומה הנפש השכלית קודם הרכבתה בגוף למלך יושב בהיכלו ודומה הרכבתה בגוף למלך אסור ברהטים (כ"מ אלדבי, שבילי אמונה ע, כאשר המחבר אלא הם דרכי הממשילים). אבל הוא (נפוליאון) בגודל לבבו לא הלך אחרי עצת הנסוגים אחור וכו' וכין כה וכה עמדו תחתם אסורים ברהטים על חרבות מאסקויא עד עבור מועד (מרדכי אהכן גינצבורג, הצרפתים ברוסיא, 64). —ואמר הפיטן: שם אל בם דברי אותותיו הוציא אסורים ברהטים (כ"י נגארה, ישרה נלך, עולת שבת טו). עד אל יחיש את טופתיו, יוציא דל אסור ברהטים (הוא, ישראלי בן אמה, עולת תמיד רח).

ג. °רַהַט, ש"ז, — ריצה, מרוץ: וכינה השערות לרהטים להיותם נמשכים ורצים ויוצאים זה אחר זה (יוסף דון יחיא, פי' שה"ש, פרכך). כי לעת נמצא חפצך במלאכה לא תלך בעצלות כי אם בזריזות ולא תבקש טיול ורהטים (בן-זאב, פרוש בן סירא י).

ד. רַהַט, עי' רָהִיט.

[1]) [קדמונים ואחרונים פרשו מלה זו במשמעיות שונות, עי' בהערת המחבר, ערך מַל, עמ' 3003, שפרש רהטים במשמ' סרטי השערות ועי' שם. וברשימותיו בכ"י הוא מוסיף להעיר: ואין לשאל מדוע לא נזכרו הרהטים בין קשוטי הנשים בתוכחת ישעיה לבנות ירושלם. שהרי גם התורים והחרוזים לא נזכרו שם, ואולי לא היה קשוט זה נהוג בירושלם אלא בגליל מקום חבור שה"ש.
וטורטשינר, שיר השירים, עמ' 32, מציע חלוקת מלים זו: ודַלַּת ראשך כָּאֲרָג, מִן (בפסק' כארגמן) מַלֶּךְ אסור ברהטים כלו' דלת ראשך היא כדלת (=כדוללת) חוטים באריגת אריג, ואריג שערותיך זה קשור הוא מסולך אל קורות מלבן האורגים, כהוראת א. רַהַט, קורת השֶׁקֶת, רָהִיט, קורת הבית.]

א. *רָהַט, פ"י, — שם רהיטים וקורות: רהיטנו ברותים, מקום שהכהנים רהוטים [1]) בברותים חמד"א ויצף את קרקע הבית בצלעות ברושים (מד"ר שה"ש א יז, קורות בתינו).

—פִּעֵ', *רִהֵט, — כמו קל: למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם מקרה בארזים ומרהיט בברותים, שנאמר קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים (ר' יוחנן, שם שם). —°ונוהג הפעל היום במשמ' שם כלים בדירה, möblieren ; meubler ; to furnish.

ב. °רָהַט [2]), פ"ע, — רָץ, ואמר הפיטן: טוטפי שיר לו להשיר בשחרים ובנשפים ירהטון ילהטון לבן נקראו שרפים (ארוגי עוז, אופן שבת א אחר פסח). זכור נלהט אשר רהט דרוש חשמל והוא מקנא (אביר הנביר, אופן שבת ר"ח). —°ובמשמ' נמשך במבטא: וטעמו לרהוט למטה אל הנגינה (אד"ם הכהן לבנזון, יתרון לאדם לתלמוד לשון עברי מאמר 3 פרק 7, 43).

— הִפְעִ', °הִרְהִיט,—התחיל לרוץ: מעשה ברבי עקיבא שהיה מהלך בבית הקברות ופגע בו אדם שחור כפחם והוא טוען עצים על כתפו והיה מרהיט בהן כסוס (ספר המעשיות, גסטר, 92; וכעי, זה מנוה"מ א א א ג)' — והרהיט את הבהמה על המורג כדי שתדוש את התבואה, הריץ אותה, עשה שתרוץ: מוריגי וכו' נסר גדול מנוקב ויתידות קבועות בו ונותנין אותן על התבואה ומרהיטים עליו את הבהמות (רש"י, סוכה יח., ד"ה ל"א אפילו ממורגייהו).

°רְהֵטָא [3]), ריהטא, ש"נ, — מהירות, חפזון: ולא הוספתי על דברי המחבר דבר ולא גרעתי מהם מאומה וכו' אלא אם נמלטה לנו בעת הכתיבה מלה או מלות בעבור שכחה או ריהטא (כ"י א"ת, קס"ם לריב"ג, התימת המתרגם). שבאשר התנצלו המילדות שלא היו נקראות להוליד את העבריות במהירות וריהטא אלא באיחור גדול וכו' הנה המלך לתקן זה עשה להן בתים (כ"י אברבנאל, שמות א).

[1]) [צ"ל רוהטים, עי' ס"ב, ועי' פִּעֵ'.]
[2]) [ע"פ הארמ'.]
[3]) [ע"פ רהטא, ש"ז בארמ'.]

***רַהֲטוֹן** [1]), ש"ז, — פלוגה שבצבא: שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון וכו' (כים לקיש, ברכ' לב:). — ובספהמ"א: ואם אתה חולק ש"ם חלקי הרקיע על י"ב מזלות הרקיע יהיו כל חלקי מזל ומזל מהם שלשים הלקים ואנו קוראים לכל חלק וחלק מהם חיל וכו' וכל חיל וחיל נחלק לס' חלקים ונקרא כל חלק רהטון וחכמי ישמעאל קורין לו שבר, וכל רהט' ורהט' נחלק לס' חלקים נקרא כל חלק מהם לגיון (כאב"ח הנשיא, צורת הארץ ג). — ואמר הפיטן: רבוא כוכבים לגסטרא כימות חמה ברה, השטרתי חיל לגיון קרטון ורהטון בעבודת (מנחם ברבי מכיר, אל אל שדי, יוצ' שבת כחמו). לגיוני גיסטרא וכל צבא ריהטון (קונט' הפיוטים, 18). כל לגיון ולגיון ורהטון כקטון כגדול (ר"י נגארה, ספר' זמירות ישראל).

***רַהֲטָן,** ש"ז, — רָץ: הרטנין, על שם מקומן והרב בעל הערוך ז"ל פירש הרצים היוצאין בסודר שעל כתפיהם מקובץ בשביל שלא יתעכבו לרוץ, רטנים כמו רהטנים (ר"ן על הרי"ף לשבת סח:).

רָהִיט [2]), ש"ז, כני' רְהִיטֵנוּ — קורה, קרש Balken, Brett; poutre, planche; beam, board הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו רעננה קרות בתינו ארזים רְהִיטֵנוּ [3]) ברותים (שה"ש א יו–יז). —

---

[1]) [אמנם, נראה שלפנינו מלה יונית או רומית, אך לא הוכח מקורה כל צרכו, עי' בדברי קרוים, Lehw. ובהערת לו שם. ואולי יש לחבר את המלה עם הרומ' rata (pars), חלק קצוב, שעור, שממנו אף בלשונות אירופה Rate, rate במשמ' שעוב, דרגה וכדו'.]

[2]) [עי' גם רָהִיט.]

[3]) [כך הקרי, והכתיב, רחיטנו, עי' רָהִיט. השבעים תרגמו φατνώματα, תקרת צפוי לוחות, וכן וולג' laquearia, ובתו"מ רהיט הוא קורה או קרש וכן רְהַטָא כסור'. וכונת הכתוב היא: נמצאים אנו לא בבית בנוי אלא בבית חיין כלו' בכרם, ועצי הארז והברותים הם קירות ביתנו וקורותיו. ובעקר רהיט ורַהַט משמ' אחת להן. ועי' גם בָּפִים.]

ובתו"מ: אבני ביתו ורהיטי [1]) ביתו של אדם ה מעידין בו שנא' אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה (חגי' טז.). — ובספהמ"א: הדרי הודרי, משופין ומתוקנין רהיטי הגג קיברונ"ש [2]) (רש"י, ב"ב ג:) אחזיק להורדי, להניח ראשי רהיטים דקים על כותל חבירו, לא אחזיק לכשורי, להניח עליו קורות כבדות תחת אלו (הוא, שם ו.). ומתוך העצלות הזה הדלף נופלת על הרהיטין ועל הקורות ונרקבין והולכין עד שנופל על הגג (מעלות המדות, מדת העצלות, סד.). — ואמר הפיטן: שזופי פליטי, אפופי עיטי, שוקדי ועוטי על ספף רהיטי (רסב"ג, שזופי פליטי, ביאליק-רבניצקי ב, 220). ברביצת פוך וספיר חקה חוק עזרתי, ברוש תדהר ותאשור רהיטי ברותי חזרתי (מאיר בר יצחק, אמונתך אמתי, יוצ' שבת ר"ח). — ובמשמ' כלי דירה, כסאות, שלחנות, ארונות וכדו' [3]), Möbel; meubles; furniture: הקורא יושב ומתבונן אל כל הכלים ורהיטי החדר, מתבונן במבט מיוחד באלו הרהיטים והכלים הנם שלו (י"א לובלקי, הסופר העברי, המגיד יד אב התר"ם).

***רְהֵיט,** ש"ז, — מין ממיני הפיוטים, כמו רְהוּט, רְהוּטָה [4]): רהט, יחי ראובן ובתים ייבן

---

[1]) [כך גרסת הערוך ערך רהט, ועי' הערת קוהוט למקום. ובספרינו: וקורות.]

[2]) [chevrons.]

[3]) [על פי הערב' רַהַאט a).]

[4]) [אמנם לפי צונץ, Syn. Poesie, עמ' 79, Litteraturgesch., עמ' 24, ברודי, שער השיר, עמ' 19, אלבוגן, Gottesdienst, 209 וכו' גם עקר הוראת מלה זו היא קורה או בריח, מן א. רָהִיט; הואיל ונקראו כך ראשונה מלים וחלקי פסוקים מן המקרא ששמשו מסגרת ליצירת פיוטים, ואך אח"כ נקראו בשם זה אף הפיוטים שהכילו מסגרת מקראית כאלה, או שעקר תבנם שעשועי לשון מעין המקראות; אך פרוש זה אינו מתקבל על הדעת. אחרים חשבו לגזור שמות אלו רהיט, רהוט, רהוטה מן הארמ' רהט, שהוא רוץ בעבר', בהנחה כי בא במקום שמות אלו במקורות גם דרמוש, שראו בו את היונ' δρόμος, מרוץ, ריצה. אך כפי שהוכיח א. מ. הברמן, תפלות מעין שמונה עשרה, עמ' נא, לא בא דרמוש במשמ' רהיט או רהוטא ואינו היונ' δρόμος (דרומוס בתו"מ) אלא ארמ' במשמ' דרמשא, לרמשא,

---

8) رهاط

(קטע ממחזור יכלי, JQR,NS ח, 110). רחט [1]) לרבינו סעדיהו גאון ז"ל (סדור רסע"ג, ספה). רהיט אחר, אתכם אוביד, נור ורביד, ביד משיח בן דויד (לשמחת תורה, מחזור רומני). רהיטים לקלוס היום וספור מעשיותיו (Zunz ,Litteraturgesch., עמ' 666).

רָהִיט, ס"ז, — רָץ [2]): עוד מאורם שבעינים יוצאים שבעה רהיטים שממהרים במלאכת ההשגחה העליונה הזאת (נפתלי ב"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, כח).

רְהִיטָה, ס"נ, — תכונת המלה הרהוטה בדבור, Flüchtigkeit ; rapidité ; — ty : כי שוא נע מסבב רהיטת הברת המלה למה שאחריו ושוא

של תפלת ערבית. ופרוש שונה מאלה לשמוש המלים נותן תנחום ירושלמי, כתאב אלכאפי (ספר המספיק), כ"י, ערך רהט. ואלה דבריו (בתרגום מערבית): ומשמעות אחרת שאיננה ממשמעות החכמה (כלו' מהוראות המלה שבערבית הספרותית), אלא הוא שם הנהוג בין העברים ולא יובן מובנו ולא יחשב אחד בהוראתו (היסודית) אלא הוא יִבָּטא בדרך המְעַבר מבלי המעביר (אליו), הוא שקוראים לדברי הפיוט ושירי האזור (מוּשַׁחאת) וכדומה רהוטים, ויבנו ממנו פעל ויאמרו (בערבי): רהט פלוני או פלוני מרהט מעולה או שאינו כזה, וכונתו שהוא אומר רהוטים. ומשמ' רהוטים כמו נגונים. וכבר אמרנו בשער נגן שהוא נגזר מן (לשון) התרגום הירושלמי באמרו: והיה כנגן המנגן והוה כדרהיט רהיטנא, ע"כ. ומעין זה שם בערך נגן. ואמנם אין תרג' כזה לפנינו ואף אין לראות את הפעל הערבי רהט אלא (כדעת ר' תנחום) בנגזר מן השם העברי.

ואולם נראה שנגזרו רהיט, רהוט(ה) מן היונ' ῥητόν, מ"ר ῥητά במשמ' נאמר (במקרא), כתובים, כרמז לאותם הכתובים שהפיוט בנוי עליהם. והשוה את לשון האונגליונים ביונ', בגון מתי ה לח: שמעתם כי נאמר (ἐρρέθη) וכו' ואני אומר לכם. ולפרוש זה מתאים יפה הכתיב רהיט, שבמקומו כנראה בא אח"כ גם רהוט בחלוף ו—י בקריאה. וחשוה גם ברומ' dictum, (מה ש נאמר, dictare, הכתיב, שקבל את המשמ' חבר שיר, עד שנולד ממנו בגרמנ' dichten במשמ' פיט, Gedicht, שיר, פיוט.]

[1]) [מנקד: רַהַט.]

[2]) [בעקר רָהֵט, בינוני ארמי מן רהט ע"פ הארמ' שבתו"מ.]

נח מעכב מהירות המבטא (בן-זאב, תלמוד לשון עברי ג יט, 41).

***רהן** [1]), ממנו *הִרְהִין [1]), *רָהַן.

***רָהַן** [1]), קל לא נמצא בתו"מ.

— הִפעי', *הִרְהִין [2]), — הרהין אדם או דבר לפלוני, משכן ושעבד אותו, verpfänden, versklaven ; engager, enslaver; to pawn, enslave : מעשר שני אין מוכרין אותו ואין ממשכנין אותו, אין מרהינין אותו, אין מחליפין אותו (תוספת' מע"ש א א). כיצד אין מרהינין אותו, לא יאמר לו הילך מעשר זה והא בידך ותן עליו חולין (שם שם ג). הנכנס לתוך ביתו של חבירו למשכנו אל ימשכן מעשר שני שלו, תני ולא מרהינין אותו ולא יתננו לחנוני שיאכל עליו, עבר ומשכן עבר והירהן ייבא כהדא וכו' (ירוש' מע"ש א א). מן מה דתני אין ממשכנין אותו ולא מרהינין אותו הדא אמרת עבר ומשכן עבר והרהין קונסין בו (ר' יעקב בר אחא בשם רבי זעירא, שם שם). נכרי שהרהין פת פורני אצל ישראל אינו עובר (פסח' לא:). — ובסהמ"א: לאה הרהינה אצל רחל מטלטלין בכך וכך (סו"ת הרי"ף לא).

---

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [פעל זה נמצא, מלבד העברי' שבתו"ם, בערבי' בלבד, ושם רַהַנַ a), משכן, נתן משכון; אַרְהַנַ b), שלם מראש; רַהְנ a), משכון וכדו'. אך אפשר שמונח משפטי זה שאול הוא בערב', משמית צפונית, בבנין אפעל (= הפעיל), ושאין אף העבר' שבתו"ם הרהין הפע' אמתי, אלא צורת פעל שנגזרה מש"ע הרהון שעקרו הרון. כי כך נמצאה מלה הרן במשמ' משכון וערבון באיוב לד לא וכו' (עי' בפרושו של טורטשינר), שכונתו, שלא כחלוקת המלים ונקודן במסרת, היא: כִּי אֶל אֱלֹהַ אָמַר (איוב): נָשָׂאתִי לֹא אֶחְבֹּל, בִּלְעָדַי אֶחֱזֶה אַתָּה הֲרֹנִי, כלומר: כך אמר איוב אל אלהים, אמנם נשיתי מַשָּׁא שבידיך, האלהים, אבל אני לא אחבל, לא אקח ערבון, זה רחוק ממני, אדרבה, אתה נא אתה את הֲרֹנִי, את משכוני. וגם בבראש' ג טז: הרבה ארבה עצבונך וְהֵרֹנֵךְ, כנראה הכונה לא להריון, אלא לשעבוד האשה בידי בעלה, כלשון והוא ימשל בך, השוה בפרט שמות כא ח: לעם נכרי לא ימשל

a) رهن b) أرهن

—הִפע', *הִרְהֵן, — שהרהינו ושעבדו אותו: העיד רבי יוסי הכהן ורבי זכריה בן הקצב על תינוקת שהורהנה באשקלון וריחקוה בני משפחתה ועדיה מעידים אותה שלא נסתרה ושלא נטמאה, אמרו להם חכמים, אם מאמינים אתם שהורהנה תאמינו שלא נסתרה ושלא נטמאה, ואם אין אתם מאמינים שלא נסתרה ושלא נטמאה אל תאמינו שהורהנה (עד' ח ג).

—קל, *רָהַן, בינ' פעו' רָהוּן, — מִמֻשְׁכָּן, מְשֻׁעְבָּד, ואמר הפיטן: ביד צר רהונה לאויב ממושכנה ונפשה כצפור בפח מסובכנה (סליח' לרלחם הסנה, סדור מנהג אלרס לונדה, תמה).

*רַהַת, ש"נ, — יראה ופחד: או ימצאהו רחת ממנו ויראה ממנו בעצמות הצטערות (ר"י מסיר ליאון, כפת לופים ג כג, 145). ועי' רְהוּת.

*רוֹאָה, ש"נ, — זחִית תולעים [1]: מקווצין ומקפצין ומקטפין ומסתתין עד ראש השנה ונוטל את הרואה (תוספת' שביע' א יח). מזהמין את הנטיעות כו' מתניתא דרבי כרם כרבנין [אפי' בשביעית דתניא] מזהמין מתלעין בשביעית אבל לא במועד, כאן וכאן אין מגזמין, אבל נוטל הוא את הרואה [2] (ירוש' שם ג ז).

למכרה. וכמשמ' זו בא הרהין ואף הרהון בירוש' כתוב' ב ט: תינוקת שהורהנה וכו' שנייה היא בהירהון.

ואפשר שבעקר המלה הרון, הרהון שאולה היא מלשון אחרת, וצ"ע.]

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [א"ם לונץ בירושלמי למקום המובא פרש: אין מגזמין, אסור לחתוך את הקליפה של העץ בכדי לבוא עד מקום התולעת, אבל נוטל וכו' אפי' במועד מותר לו ליטול בידו את הרואה ר"ל תולעת הזוחלת על האילן ורואה אותו. ובהערה שם: ובעל הגיון אריה (לתוספתא) תמה על פירוש זה משום שאין להמאמר אבל וכו' שייכות למאמר ואין מגזמין שלפניו לפי פירושם שמגזמין הוא לקטוע את הנוף כדי שיוציא נופות הרבה סביבות הגיזום, אבל לפי פירושנו למלת מגזמין שמסכים עם המציאות (שהגנן מוכרח לפעמים לקטע קטעים שונים בקליפת העץ עד שהוא מוצא את מקום התולעת) נכון מאד ניגוד המאמר אבל וכו' כמו שפירשנו, ע"כ.

רוֹב, עי' רב.

רוֹבֶה, עי' א. רֹבֶה.

רוד [1]), ממנו א. רוד.

א. רוּד, רִיד, פ"ע, רָד, רַדְנוּ. — הלך לו, התהלך [2]): המדבר הייתי לישראל אם ארץ מאפליה מדוע אמרו עמי רַדְנוּ [3]) לוא נבוא עוד אליך (ירמ' ב לא). סבבני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל ויהודה עוד רָד עם אל [4]) ועם קדושים נאמן (הוש' יב א). — ואמר המשורר: אשרי אשר שריון אמת

ואולם אעפ"כ אין זה מסתבר שנקראה התולעת רואה הואיל והאדם רואה אותה, וכמו"כ אין גם השערתו של בעל הגיון אריה שרואה הוא „הסכך הנמצא באיזה אילנות בראש האמיר", אלא נחוש ללא סמך בלשון. אך מסתבר שאין רואה זו אלא כמו ראִי כלשון לכלוך וזהום, הבא מחמת תולעים, וכך פרש בפנים, והוא בהתאם אל מזהמין שבירוש'.]

[1]) [ואולי בעקר: ריד, ועי' בהערה הבאה.]

[2]) [זאת כנראה המשמ' העקרית של פעל זה. וכן בערב' ראד [a]), התהלך, שוטט, ובבנין הגורם אראד [b]), הלך (לעשות דבר), ובבוש' רֹדַ, רץ, תקף. ועי' בהערות הבאות.]

[3]) [כלומר: הלכנו לנו, וקרוב לכך ת"י: איטלטילנא; אך השבעים בשלילה οὐ κοριευθησόμεθα לא נקבל מרות, כאלו גרסו מֵרַדְנוּ. וחז"ל (מד"ר במד' א ועוד) והמפרשים העברים קרבו את הפעל אל רדה או ירד, כלשון רש"י: נבדלנו מסך כמו הרודה פת מן התנור כך מדרש רבי תנחומא (ומכאן אולי בולג': recessimus), ומנחם פירש רדנו לשון ירידה ועוד פנים אחרים, ע"כ. ורד"ק: מענין רד עם אל שהוא ענין ממשלה.]

[4]) [כלומר: מתהלך עם אל, כלשון את האלהים התהלך נח. אמנם השבעים תרגמו כאלו עתה ידעם אל (νῦν ἔγνω αὐτούς ὁ θεός), והוולג' תרג' כאלו גרס (כ)עֵד יָרַד (testis descendit) עם אל. ות"י: ודבית יהודה הוו מתקפין בפולחנא וכו'. והמפרשים העברים חברו את הפעל עם רדה או רדד, כלשון רש"י: מושל עוד ביראת אלהים, רד כמו וירד מיעקב, ע"כ. ראב"ע: על משקל כי אם תם הכסף וכו' ע"כ. רד"ק בסה"ש: ענין ממשלה כמו מדוע אמרו עמי רדנו ופי' רד עם אל כמו שרית עם אלהים, ע"כ, ואין פרוש כזה יוצא ידי הענין.]

[a]) راد [b]) أراد

ילבש לקרב וכו עם אל ואישים רד [1]) (כ"י מריזי, הענק אות כ, ס' היוצל לסרכני). בהיותי בבית השר נטע נעמן היה לי ריע גואל ורחמן, רד עם אל ועם קדושים נאמן (עמנו', ממב' כד, 186). — ״רָד בדמעות [2]), בכה וקונן, wehklagen; se lamenter; to wail, lament, ואמר הפיטן: רד (הכהן הגדול) בדמעות כי נחשב לפתי והם בכי יזילו כי לכך הצרכו (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה"כ, קנץ מע"י גאו' ג, 113).

—הִפעי [3]), אָרִיד, תָּרִיד, — הֵרִיד האדם, המשיך ללכת, המשיך והאריך בדרכו ובמעשיו [4]), ausdauern; persévérer; to persevere: ועל חרבך תחיה ואת אחיך תעבד והיה כאשר תָּרִיד [5]) ופרקת עלו מעל צוארך (ברא' כז מ). הקשיבה לי ועננִי אָרִיד [1]) בשיחי ואהימה (תהל' נה ג). — ואמר הפיטן [2]): מקח כסף ושטר וביאה בם באשה תריד (רסע"ג, הרי"ג מלות, סדור רסע"ג, קנט). — ואמר המשורר [3]): ואם דם בפיו יוריד ומטר נדוד יריד ויסתם בעב צדקו ויסיר תפלותיו (ראב"ע, נמס אל, כהנא ה, 203). צירי בזכרי רב ענותי אהים בשיחי וגם אריד, אולם בעת אזכר מחילתך אגאה ועל מלכי זמן אריד (ר"י חריזי, הענק ח, ספר היוצל להרכני).

ב. ״רוּד [3]), פ"ע, — כמו יָרַד: לשחת ברע בל בחשבו עלות לשחק וסר ממנו לבב אנוש ורד ממלוכה (יוסי בן יוסי, אהללה אלהי, מלכיות, מוס' ב' כ"ס). ראה בירח בול כי בו רד מבול ולא ידע כי קץ זבול באבו סבול (כ"ח קליר, אמל ורנך, קרוצ' פורים). זכור רד אל חנף להחניף ממלכת (הוא, זכור איש, קְרוצ' סבת זכור). כרסים רד בראש תלול בקץ ראשון לטלול (הוא, אליס ביום מחסן, תפלת טל). קדוש הופיע מפארן, רד באלפי שנאן, סין השית שאנן ודתו בו שנן (הוא, קדום הופיע, קרוצ' א' סבוע'). יה שוכן ערבות רד להנחיל רבבות (הוא, אז בכתב אמורים, סס). למען רחומים רדו לכבשן לקדש שם (רסע"ג, למען אב, הוסענות, סדור רסע"ג, רמא). לא יהא אלא שאחוז

---

1) [עי' בהערה הקודמת את דברי המפרשים לכתוב בהושע.]

2) [עפ"י ההִפע' (עי' לקמן) ובהכנה: תוריד דמעות, כאלו מן יָרַד, ובלשון הכתובים: וירדתי על ההרים ואבכה (ספט' יא לז), כלה יילל ירד בבכי (ישעי' יה ג), ולפי פ. פרלס (Analekten, עמ' 51) יש לגרס גם בכתובים אלו: וְרַדְתִּי, יָרַד, מן רוד. ועי' דברי ראב"ע המובאים לסמן על הכתוב בתהי' נה ג.]

3) [אמנם אין במקרא אלא צורת עתיד, אָרִיד, תָּרִיד, בלבד, ואפשר שזאת צורת קל מן ריד על משקל יָבִין, יָשִׂים. ועי' בהערה לעיל.]

4) [משמ' זו, שאפשר לגזור אותה מהוראתו הכללית של הפעל, הלך (ועשה), מסתברת בכל המקומות, ועי' בהערות הבאות.]

5) [כלו' כי תאריך בכך. ואמנם השבעים תרגמו: ἐὰν καθέλῃς, בקריאה כאשר תּוֹרִיד, מן ירד; וולג': cum excutias, כאשר תשליך מעליך, כנראה עפ"י אותה קריאה, ומעין זה דרשת ת"י: אין רשיעי ותחת (כלו' ותוריד) ית בנוי מלמיטר פקודי אורייתא, ע"כ, וגם דברי ת"א ותרגום הקטעים (ירושלמי) מיסדים הם על דרשה זו.

והפרשנים העברים בחרו בפרושים שונים, כגון רש"י: לשון צער כמו אריד בשיחי כלומר כשיעברו ישראל על התורה ויהי לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל, ע"כ (בקשר לדרשת התרג' הארמ'). ראב"ע: כמו תרדה והם ב' שרשים וי"א שהוא כמו אריד בשיחי והטעם כאשר תריד לשם ירחטך, ע"כ, רמב"ן: וחיה כאשר תריד בשיחך מתגרת ידו, ע"כ. ורד"ק בסה"ש: כאשר תמשול וכו' ויש מפרשים כאשר תריד כענין אריד בשיחי ואהימה והוא ענין תנודה על החולה או על הצרה וכו', ע"כ. ומן החדשים יש שמבארים: כאשר תשוט במדבר, ואינו מסתבר, או שמציעים קריאה אחרת ללא צרך.]

1) [כלו' אאריך ואמשיך בשיחי. והשבעים מתרגמים: ἐλυπήθην, הצטערתי, וכן וולג': contristatus sum. אך הסורי: אתפן לגעתי, כאלו: הוּשב לשיחי; והתרג' הארמי: אתרעם במלי וארגוש. וכן רש"י: אתאונן בצערי כמו זכר עניי ומרודי, וירדתי על ההרים, ומנחם פתר לשון ממשלה כמו וירדו בדגת הים, ע"כ. וראב"ע: אצעק וכמוהו והיה כאשר תריד, נחה על המון מצרים והורידהו, צעק עליו, וירדתי על ההרים, אף על פי שהוא שרש אחר ורבים בכה ויורה על פי' אריד שהוא כמו אזעק מלת הקשיבה, ע"כ.]

2) [לפי המשמ' השונות, שיחסו המפרשים למלה במקרא.]

3) [בקצור במקום יָרַד, כדגמת צוג, קוח, במקו' יצג, לקח, בלשון הפיטנים, וגם עפ"י הבנה כזו של א. רוד במקרא.]

שטר לא נומר קיים שטרך ורוד לנכסים [1] (הלכ׳ פסוקי׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 108). אתה אהבת עמך בעבורם רדת מרומך, גזרת להם יסף דבקתם באהב לשמך (אמה אהבת, זולת מבת מקלים). קדוש ישראל הביטה קלון רעיתך המלבטה רדה מכבידה ונתמוטטה (אדון ביג׳ה, קליר׳ ג עמי״ם). יפה וברה כרדה לגיא פתרוסים, יהיר חסר לב הכביד עול בשנוסים (יהודה, יפה וברה, זולת מבת הוזמ״ם). וכל חסדיך יעלו לי לרצון כמו רדתי אליך וכבדתני ועליו תוכל להשען כי בר סמכא הוא ומשיח לפי תומו (קובץ אגרות בוקסטורף מט, 285). — ואמר המשורר: עד מה תאחר בן אנוש כי נטה שמשך לערב ויומך רד (ר״י חריזי, הענק אות ר, ספר היובל להרכבי). וצל המעלות השיב לאחור באורו אחרי היום מאד רד (הוא, תחכ׳, הקד׳ 1). ועלה שהרי עת נגלתה לי ועת התעלפה יומי מאד רד (הוא, איתיאל ג). יום רד לבית זד נדיב נמסר ביד צר וסר אז כל יקר רב ושר סר יאחזם (ידעיה בדרשי, פיורי ברכה, 3). רד שמשך בת עבר עמד מזרוח (יל״ג, אהבת דוד ומיכל ט, שירי יל״ג ג, 84).

ג.‏ ״רוד [2], פ״י, — כמו ב. רדה: רובים ימציאוהו מחתות דקה ריקן כף להריקה, רד בחפניו לתוכה שחוקה (משולם בן קלונימוס, אמוחה נפלאותיך, עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. עמ׳ 130).

ד.‏ ״רוד, פ״ע, — כמו א. רדה, ואמר המשורר: שם כי דברי אותותיו, הרבה לעשות כי שפטים רד כי צעיר משרתיו בעקרבים ובשוטים (ר״י נג׳ארה, יפרככי בן אמה, עולת תמיד רח).

״רודם, ש״ז, — שם של בעל חיים מן היונקים הטורפים, Dachs; blaireau; badger: הקציר רגלים או הרודם (דער דאקס) הוא ישן יותר מכל החיות בעולם, הוא ישן כל ימות החורף ובקיץ ישן כל היום כלו וחצי הלילה עמו ובחצות ליל יעיר משנתו עד אור הבקר לבקש מאכלו כאשר ימצא ביצי עופות רמשים ובדומה (ברוך לינדא, ראשית למודים א י, יג.).

---

[1]) [בתלמוד (ב״ב ל.): וקום בנכסי.]

[2]) [גם עפ״י הבנה זו של א. רוד שבמקרא, עי׳ בהערות לפעל זה.]

רוה [1]), מטנו רוה, רוה, ״רזוי, רויה, *רויה, ״רויון, ועי׳ רי.

רוה, פיו״ע, רותה, נרוה, ירוין, — רות מים או שמן וכדו׳, שתה דיו, שתה כל צרכו, sich satt trinken; boire son soûl; to drink one's fill: והיום ההוא לאדני יי׳ צבאות יום נקמה להנקם מצריו ואכלה חרב ושבעה ורותה מדמם (ירמי׳ מו י). ירוין מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם (תהל׳ לו ט). — ובהשאלה, רוה דדים [2]), מלא תאותו באהבה: לכה נרוה דדים עד הבקר נתעלסה באהבים (משלי ז יח). — ובספה״א: ובעת תלמי ציה בדמעתי ירויון על חמס לשדי יבכיון (מנחם בן סרוק, מכתב לחסדאי אבן שפרוט סעה״ם 2). — ואמר הפיטן: בוית רישומו ריביתה, ריצוי ריתו רוית (ינאי, ברית, קרובי׳ ברא״ש׳, זולאי, לג). — ואמר המשורר: ירוו ארצכם עבי שחקים כמו לבי אשר ירוה מצוקיו (רסב״ג, כאין נשאו, ברודי, 24). תוכה לטובות צפונות ורוות בשמי עדנים (רמב״ע, תרשיש ה, 74). רוה לעולם בעצים על מעינים שתולים (ראב״ע, אמוד לבנים, כהנא א, 88). רוהית בם ירויו בנחלים נשיו (הוא, צין רעים, שם שם, 118). אשר רוו ביין תאוה לשכרה יקיו טוב ותגמול הנזרים (ר״י חריזי, הענק, פרג, קלב). ולסבול הצמא ולהנהיגו ולהמנע מלרוות מהמים וכל שכן מלשתותו כפי היכולת (קאנו ג יד יג). — וביני׳ פעו׳ ״רווי, מי שרוה: ומשביע לכל נפש רעבה וכל נפש צמאה היא רוויה (ד״ה של יהודי מלכים וא״י, יעקב מן, 12). — ואמר הפיטן: רוויה תרעלה ביד בני עולה הרצויה בעולה וקטרת הסמים (אברהם בר מנחם, אבן הראשה, קליר׳ לעשרה בטבת).

— פע׳, רותה, רויתי, רוה, ארויך, ירוה, — א) רוה את השדה במים השקה אותו כל צרכו, satt tränken; faire boire, saturer; to water, saturate: פקדת הארץ ותשקקה וכו׳ תלמיה רוה נחת גדודה ברביבים

---

[1]) [גם בארם ובסור׳ רוא, רוי, ערבי׳ רוי a), כוש׳ רוי באותה משמ׳, ובעבר׳ בא באותה משמ׳ גם ג. ראה, עי׳ שם.]

[2]) [אמנם אפשר, שהיה גם משקה משכר שנקרא דדים, כמו דיד, מין שכר באכדית ובשומירית, ומכאן החדוד שבשמוש לשון זה.]

a) روى

תמגגנה (תהלי סה י–יא). — ורוה אדם בשמן ובדשן: ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו (ירמי לא יג). — ובהשאלה, רותה אהבת האשה את הגבר, מלאה תאותו: אילת אהבים ויעלת חן דדיה[1] ירוך בכל עת באהבתה תשגה תמיד (משלי ה יט). — ב) ובמשמ׳ פ״ע כמו בקל רותה החרב דם, שתתה דם למלא שפקה: כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד וכו׳ חרב ליי׳ מלאה דם הדשנה מחלב מדם כרים ועתודים וכו׳ ורותה ארצם מדם ועפרם מחלב ידשן (ישעי לד ה–ז). — ואמר בן סירא: ברך עושך המרוך[2]) מטובתו (ב״ס גני׳ לה יג). ברכתו כיאר הציפה וכנהר תבל ריותה (שם לט כג). כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה[2]) ענף (שם נ י). — ובתו״מ: רות, מאי רות, אמר רבי יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקדוש ברוך הוא בשירות ותשבחות (ברכי ז:). — ובתפלה: ורוה פני תבל ושבע את העולם כלו מטובך (תפלת י״ח ספרד׳, ברך). ואם רוצה הוא עכשיו שלא תשרוף האש אינה שורפת והמים אם לא רצה עכשיו שירוו אינם מרווים (ר״י עקנין, אנות ב טז). והרוצה לעיין ולרוות צמאת נפשו יחקור בספרי מפרשי אריסטוי (מנחת קנאות לר״י מפיסא, 33). — ואמר הפיטן: צמא טל סליחתו ירו צמאוניו (כל מעשה, פזמון למנחה יוה״כ, קדור רע״ג ב, 56). — ואמר המשורר: בכל ענות ערגות ואין להם פוגות לרות הערגות בסים מגרים (דונש, דעה לבי, טעמ״ש 3). לכן רום ללענה אם תהכיל והראם כי תרומו מתיקה, ורוה חרבך מדם בני איש ולא תשמע אליהם קול נאקה (ר״מ הנגיד, פני תבל, בן תהלים עא, ששון, מט). ירוו ארצכם עבי שחקים כמו לבי אשר ירוה מצוקיו (רמב״ג, כאין כשאו, ברודי, 24). דעה יחו שקל בקו גן בין ירו פריו תאו אם בו תקו אשריך (הוא, לבי סמח, ביאליק-רבינלקי א, 111). ותמה המהלכת נכחו תהי אל גן עדניה קרואה, וציר קברה בטי ענן ירוה ומשד לא תהי לעד יראה (רמב״ע, פרי סמחת, ברודי, ז). והן קברך ענן רום לא יקוה להשקותו ולא ישאל נשיאיו בדמעת כל חסידי אל ירוה ימות עולם ודם לבות יראיו (הוא, לשמש בא, שם, עו). כי[1]) קברך כל עת ענן כבוד ירו אתו וטל אורת יהי טלך (הוא, על הדמי, שם, קטז), מי לא יאו רות בציף מתקך (הוא יונה בלל, שם, רכט). ראה הכוס כמו ברק ירוצץ להשמיד חיל יגוני עם גדודיו ביום רוה מטר שחק תלמים עלי ארץ ונחת את גדודיו (הוא, הרסים ב, 30). ומי יתנני על כנפי נשרים עד ארוה בדמעתי עפרך ויתערב (ר״י הלוי, יפה נוף, דיואן ב, 167). מעין פדותך רוח אמתך (ראב״ע, אל אל, איגר 165). ובנפשות צמאות לו שיר הגישו הוא ירוה צמאכם ודשנו יחליצכם (הוא, מכלו רעיוני, שם 244). ואד יעלה לקץ ימים ועב קל בשכבת טל ירוה צמאונו (משלם בן שלמה דאפיאירה, בערס הסתיו, ברודי, ידיעות המכון לחקר השירה העברית ד, סג). אל כל צמא בין שעליך יקראו רו צמאונך במי בלינו (עזרום הלוי, קטע כ״י גני׳ שפירא).

— הפע׳, הרוה, הרוני, הרויתני, הרויתי, מרוה, — כמו פע׳ א): לא קנית לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרויתני (ישעי מג כד). כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה וכו׳ (שם נה י). כי הרויתי נפש עיפה וכל נפש דאבה מלאתי (ירמי לא כד). נפש ברכה תדשן ומרוה גם הוא יורא[2]) (משלי יא כה). השביעני במרורים הרוני לענה (איכה ג יה). — ואמר בן־סירא: ברך עושך המרוך[3]) מטובתו (ב״ס גני׳ לה יג). כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה[3]) ענף (שם נ י). — ובתו״מ: ד״א יורה, שמורה ומרוה את הארץ ומשקה עד תהום (ספרי דבר׳ מב). — ואמר הפיטן: יום צורר הנגעל הרוני סף רעל וישקני מי רוש וכו׳ (יהודה, יי׳ אויב גבר, לתענית אסתר, תכלאל א, רז). — ואמר המשורר: זמן לאנשים ישק את כוס וקובעת מלאות בתרעלה מרוה ומשבעת (ר״מ הנגיד, זמן לאנשים, בן תהלים קמה, ששון, קד). ואומר, מה שחורים נאהבים ונשנאים, לבנים או

---

[1]) [הכונה, כדעת רבים: דֹּרֶיהָ.]

[2]) [ואולי הפע׳, עין שם.]

[1]) [כך לפי העתקת בן־יהודה מתוך כ״י שפירא. אצל ברודי: די.]

[2]) [כדעת רבים הכונה: ומרוה גם הוא יֻרְוֶה, יִרְוֶה או יְרֻוֶּה. ועי׳ גם רֹךְ, הערות.]

[3]) [ואולי פִּע׳, עי׳ שם.]

צהובים, והם משקים ולא ירוו צמאים, ענה, זתים בגת נוטפים וזבים (הוא, ואומר מה סחורים, בן משלי סלד, שס, קסד). אם ישרפם החם והצמא תמיד לשון הכים בצוף הרוֹן (ר"י חריזי, תחכמוני ה, 60). — ואמר המליץ: תרוהו לחם חכמה מי תבונות תשקהו (צ"ז, צ"ס טו ג).

— התפ', *הִתְרַוָּה, נִתְרַוָּה, — שֻׁרְוּ אותו: כי שמן משחת ה׳ עליכם, כשם שנתרויתם בשמן המשחה כל שבעה כך אתם שמרו על אחיכם כל שבעה (ר׳ הושעיה, ירוש׳ מו"ק ג ה). מיד ירדו גשמים ונתרוה[1]) העולם (מד"ר בראש׳, לג). — ובסהמ"א: אריוך דמעתי, אתרוה עליך דמעה (רס"י, ישע׳ יו ט). ונשמעה התורה מתוך האש יען ששומרה ינצל מן שביבה ויתרוה ברווי (ר"י הדסי, אשכל הכפר, דבור לא תחמוד, אות י). והכל תלוי במחשבת הכהן העובד וכו׳ וכיון שכן וכו׳ נתנה לו תורה סם חיים שיקריב בהמה טהורת על המזבח וכשיעלה הריח יתרוו ממנו אותם שמצד שמאל למטה וכו׳ (כפס החכמה, בענין הקרבנות, מד). וכל מי שעינו טובה בממונו ומחלק ממנו לצדקה וגמילות חסדים ומאכיל פיתו לעניים ומרוה אותן הרי הוא מתדשן ומתרוה מכל טוב (מעלות המדות, עח.).

רוה"ק, כ"ת: רוח הקֹדש.

רָוֶה, ת"ז, — מי ששתה כל צרכו, שאינו צמא עוד: והיה כשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשררות לבי אלך למען ספות הָרָוָה את הצמאה[2]) (דבר׳ כט יח). — וגן רָוֶה, שהשקה כל צרכו: והיית כגן רָוֶה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישע׳ נח יא). והיתה נפשם כגן רָוֶה (ירמ׳ לא יא). ועי׳ רְוָיָה. — ואמר הפיטן: גן רוה שימנו בטל (ר"א קליר, או"א על חן, טל).

°**רְוָוַי,** ש"ז, —משקה, שמן מְרַוֶּה, ופעלת המרוה והמשקה: ורזיף וכו׳ גם מלה זאת אין לה דמיון בתורה, ופתרונה כמו רייוי ארץ (מנחם, מחברת זיין, זרזיף).

[1]) [כך צ"ל גם במד"ר ויקר׳ לד, ולא ונתרווח כבמקצת דפוסים.]

[2]) [עי׳ צָמֵא, הערות.]

ונשמעה התורה מתוך האש יען ששומרה ינצל מן שביבה ויתרוה ברווי (ר"י הדסי, אשכל הכפר, דבור לא תחמוד, אות י). וכן אף ברי יטריח עב פי ברייוי יכבד העב (ר"ש פרחון, מחברת הערוך, טרח; וכעין זה שם· רוה). — ואמר הפיטן: קרוא קשב קהלתם, רצף רייוי רעיפתם (ינאי, אימרות איום, קרוב׳ שבועות, זולאי, רסד). השתיל שתילי עדן ברווי עינַנת טל (ר"א קליר, אאגרה, תפלת טל). חש חפשי מדודי, דין ברווי דודי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ׳ א פסח). באור פלאיו אשיף במען בעשותו נוראות לרווי לען (ר"י טוב עלם, אאמיר מסתתר, יוצ׳ שבת הגדול).

רוֹזֵן, עי׳ רזן.

רוח[1]), ממנו *הֵרוֹחַ, °הִרְחָה, °מְרוּחַ, רֵוַח, רְוָח, א. רוּחַ, ב. רוּחַ, רוּחָה, רְוָחָה, °רוּחָנִי, °רוּחָנִיּוּת, רֵיחַ, רִיחַ.

רָוַח[2]), פ"ע, יִרְוַח, — רוח לאדם, נִתַּן לוֹ רוּחַ וָרֶוַח, רחב והוקל לו, weit, frei werden; devenir

[1]) [כנראה אין לפנינו במלים כגון רֶוַח, רְוָחָה, אלא מבטא אחר של רוּחַ וכדו׳, ביצירת עִצּוּר מלא במעבר בין תנועה לתנועה; כי מצד הענין אין הָרֶוַח שבין שני דברים אלא הרוּחַ (ז"א האויר) שביניהם, וכן מנק׳: וְרֶוַח תשימו בין עדר ובין עדר (בראש׳ לב יז), אך במקום אחר וְרוּחַ לא יבא ביניהם (איו׳ מא ח). וכן בא השרש בשתי הגיות אלו וכהית גרונית גם בארמ׳ ובסור׳ (רוּחָא, רְוַח) ובערב׳ (רוח a), רִיח b), וגם רַוַח a), ועי׳ בהערות לערכים שאחר זה. ובשבא׳ המאחרת בא רח במשמ׳ רוּחַ ונשמה, וכן כנראה גם רח בכתבת כנענית מקרת חרשה (סלוסץ, אוצר הכתובות הפיניקיות 155, 8), ובאוגרית׳ רח במשמ׳ רוח (סערה) כבעבר׳, אך בכוש׳ בא בתפוך התגאים רַחַ(י) במשמ׳ רֵיחַ, ובמשמ׳ רֶוַח בא בכוש׳ רַחַיַ בחית חכית, וכנראה זה שרש אחר שאין כנגדו בעבר׳. ואפשר שיש לראות רחב (מתוך רחו) כהרחבה של רוח. באשור׳ אין השרש.
ואמנם אין להתעלם גם מדמיון ההוראות של רוח אל נוּחַ, שבמשמעותו ממש בא בערב׳ רק רוח a) או ריח b) בבנינים שונים. ועל כן אפשר שנתאחדו בשרש רוח, ריח בעבר׳ שני שרשים שבלשון הקדומה.]

[2]) [כן בארמ׳ רְוַח, בערב׳ רַוִחַ a) במשמ׳ רָחַב.

a) روح b) ريح

:large, libre; to become wide, free והיה בהיות רוח אלהים אל שאול ולקח דוד את הכנור ונגן בידו ורוח לשאול וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה (ש"א יו כג). אדברה וירוח לי אפתח שפתי ואענה (איוב לב כ). — ובתו"מ[1]), רוחה התורה, ההלכה, התרחבה והתפשטה, ;sich verbreiten; se répandre, to spread, ביני' רוח, רוחת: משם היה יוצאת הלכה ורווחת בישראל (תוספתא סנה' ז א). ראה היאך הלכה זו רווחת בישראל (ר' יוחנן בן נורי, יבמו' יבמ' ח ו). הלכה רווחת בישראל שמוטת ירך בעוף טרפה (ריב"ל, חול' נז :). — ובינ' פעו', *רווח, מקום רווח, שיש בו רוח, כמו מרוח: ואין נוטלין עצה אלא במקום רווח[2]) כענין שנאמר וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה במקום רווח (רשב"ג, מד"ר בראשי' ע־). —, ומ"ר *רווחים, בנגוד אל צפוף: עומדים (בביהמ"ק) צפופים ומשתחוים רווחים[3]) (אבו' ה ה). אמר רב, בשעה שישראל עולין לרגל עומדין צפופים ומשתחוין רווחין ונמשכין אחת עשרה אמה אחורי בית הכפורת, מאי קאמר, הכי קאמר אף על פי שנמשכין אחת עשרה אמה אחורי בית הכפורת ועומדים צפופין כשהן משתחוין רווחים וזה אחד מעשרה נסים שנעשה במקדש דתנן וכו'[4]

(יומ' כא.). ואף בירושלם עומדים צפופים ומשתחוים רווחים (מד"ר בראש' ה). — ובספה"מ"א: שהלכה רווחת היא כל המצוות כלן אדם מברך עליהן קודם לעשייתן (סדר רע"ג הפלס ב, קפט:). והלכה רווחת היא להלקותו בכזית ולעברו בלא מלקות בכשעורה (והזהיר, ויקרא, ג.). שהלכה רווחת היא הכל הולך אחר השוחט (שם שם, ו.). והלכה רווחת היא שאין מברכין בורא מיני מזונות אלא על דבר שהוא מחמשת המינין (ר' שמואל בן חפני גאון, שערי ברכ', בית תלמי' ב, 378). כשתופרין התפילין תופרין אותן ברבוע והלכה רווחת שיהיו בכל צד שלש תפירות וכו' (רמב"ם, תפילין ג י). ומנהג רווח בכל ארץ אשכנז שלא לאכלה (כל בו, אסור והתר, קיד:). ואם לא עשה כן אסיר לו לאכול ולשתות וכן הלכה רווחת בישראל (אור זרוע, הלכי שבת כב). — ונוהג בדבור, הדעה הרווחת יכדו', במשמ' הדעה הנוהגת ברחבי העם. — *כמו הפע', הרויח, רוח לו, ואף הרווית כסף: הנה אלף כסף כנגד אלף שלקחת מראובן ונלכה שנינו למקום פלוני, והלך עמו ורווח הרבה (תשו' הגא', הוצ' קורכיל עמ' 4). אם יחמם אותך חברך תפום עליו בינו לבינך בלבד אם ישמע לך כבר רוחת (ר"י א"ת, מבחר הפנינים 82). שלחתי בידך זקוק בעיר פלוני לקנית לי עורות כבשים וקנית בכספי לעצמך ורוחת (כל בו, סי' קכב מא, קלט:). ופעם אחת הלכתי לארץ הדו וסחרתי בה עד אשר רוחתי שמה הון רב (ר"י זבארה, שעשועים ו, דודזון, 56).

— פע', מרוחים, — מרוח, שיש בו רוח, רחב, geräumig, :weit; spacieux, ample; spacious, ample האמר אבנה לי בית מדות ועליות מרוחים וקרע לו חלוני וספון בארז ומשוח בששר (ירמ' כב יד). — ובתו"מ[1]) בנגוד אל רצוף: אי במרווחין אף ב"ש מודיי שהוא נותן פיאה מאחד על הכל, אם ברצופין אף ב"ה מודו שהוא ניתן פיאה מכל אחד ואחד (ירוש'

באותה דרך התפתחו גם השרשים נפש ונשם גם במשמ' הרוחה והבראה וגם בזו של רחב ורבוי.]

1) [וכן רוח, גם במשמ' התרחב, בארמ' שבתו"מ.]

2) [במד"ר קהלי: מרווח, (עי' פע', ובפסיק' ר"ב (פרס, בובר, לז.): רחוק.]

3) [פר בסדורו מעיר על הנקוד רוחים שבדפוסים, ואין דבריו מסתברים. לענין עי' בהערה לערך א. צפף, עמ' 5661, ובהערה שאחר זו.]

4) [קשה להבין את דברי רב, אם נראה אותם כקשורים לדברי המשנה עומדים צפופים ומשתחוים רווחין, איך שנבין מלים אלו. ומפני קשי זה נאלץ התלמוד לפרש את דברי רב, שלא כהבנתם הטבעית, כלשון אף על פי שנמשכין וכו', וברור שהתלמוד כבר הבין את הגם של צפופין ורווחים על צפיפות ורוח במקום, כפרושי המפרשים. ואמנם אפשר, שתוספת זו שבדברי רב איננה קשורה במלים עומדים צפופים וכו' אלא היא ענין בפני עצמו. שים לב לכך שמצד הלשון אין רש"י מבאר צפופים כלשון צפיפות ודחק, אלא כלשון צף למעלה, וז"ל: צפופים, לשון צף, מרוב העם היו נדחקים איש באחיו ואין לו מקום לנטות על צידו לכאן ולכאן; וזקוף כקורה אף רגליו ניטלים מעל הארץ.]

1) [בפרוש הר"ש למשנה (כלים יח ה) מובא כנוסח התוספת' (כלים ב"מ ח ו): מטה שעשה שתי לשונות שלה מרווחים מרות אי טמאה, עשת ארבעין מרווחים וכו' טהורה, ע"כ, אך בדפו' וצוק"מ: מלווחין.]

פ״פ ג ה). אם במרווחין דברי הכל אסור, אם ברצופין דברי הכל מותר (שם שביע׳ ב י). תמן מרווחין ורצפן במחלוקת, רצופין וריווחן דברי הכל, ברם הכא וכו׳ ר״ש אומ׳ ג״ל נפל עליהן ו״צפן, ורבנן אמרי מרווחין היו ורצפן (ר׳ יוסי, שם כזיר ט ג). ואין נוטלין עצה אלא במקום מרווח[1]), שאין יועצין אלא בשדה (רשב״ג, מדר׳ קהל׳, כל זה נקיפי). בית המלכות, נתנה אותן בבתים מרווחין מפני שדרכה של אשה מצויה לקלקל (ר׳ ילמק, שם אסתר, גם ופתי, מלכה). — *ובהשאלה, הלכה מְרֻוַּחַת, כמו רֹוַחַת: על שער בת רבים, זו ההלכה שיוצאה מבית שער ומרווחת לרבים (שם שה״ש י, לוחך). ואמר המשורר: אליכם אקרא ישבי דבירים מרוחים ובארזים ספונים (ר״י חריזי, הענק רע, ספר היובל להרכבי). גם בניני בתיו מחקקים נאים עליותיו מרוחים (יעקב בן אלעזר ספר המשלים ז, ידיעות מכון שוקן ה, רלה). —*וחוט מְרֻוָּח: מי סברת שהחוט היה דק, מרווח היה (רגמ״ה, בכורות יז:). — *דברים מְרֻוָּחִים, דברים המתקבלים על הדעת[2]), בנגוד אל דברים דחוקים: וא״א הרא״ש ז״ל כתב בתשובה להעמיד דברי הרמב״ם ברוחק ודברי ה״ר ר׳ ישעיה מרווחין ביותר (טוח״מ רפ). — זוית מרווחת, זוית העודפת על תשעים מעלות, stumpfer Winkel; angle obtus; obtuse angle: והזוית השניה שבצדה וכו׳ מחוקת יותר מן **90** מעלות ותקרא זוית מרווחת ובל״ל אנגלוש אבטווזוש (ברוך משקלוב, עמודי השמים א, ד.).

— נִפְע׳, *נִרְוַח, — נרוח האדם, רָוַח לו ממחלה או מצרה: לשלשים יום היתה באה המכה (על מצרים) והיתה עושה שבעת ימים :הולכה לה והיו נרווחין כ״ג ימים בין מכה למכה (מד״ר דבר׳ ז). — *זוית נִרְוַחַת, זוית עודפת על תשעים מעלות: מהם זוית נצבה וכו׳ ומהם זוית נרוחת והיא העודפת על הזוית הנצבה וכו׳ ומהם זוית חדה (ראב״ח הנשיא, חבור המשיחה והתשבורת א, 8). ולמשלש שיש לו זוית נרוחת והוא הנקרא מרויח הזוית (שם שם, סו).

---

[1]) [במדר׳ בראש׳ עד: רווח, עי׳ קל.]

[2]) [ברש״י (ב״ב כב.) נאמר על דברי התלמוד: תו אכלו בשרא שמינא וכו׳ וז״ל: באו ולמדו הלכות צהובות ומרווחות וכו׳, ע״כ. אך עי׳ בהערה לערך צָהֹר, עמ׳ **5405**.]

אם תהיינה זוויותיהן שוות שלא תהיינה אחת מהם לא חדה ולא נרווחת יותר מחברתה המוקשת לה (שם שם, **18**).

— פִעֵ׳, *רִוַּח, — רִוַּח דבר, שם רֶוַח בתוכו, עשאו מרֻוָּח, הרחיב אותו: מרווחין ורצפן במחלוקת, רִצופין וריווחן דברי הכל וכו׳ (ר׳ יוסי, ירוש׳ נזי׳ ט ג). — ובספה״מ״א: ותטה לחיי עולם משיבים את הנפש ומחיים את הרוח ומרווחים את הגוף (מנחס, מחברת אות ז, **81**). — ואמר הפיטן: ברית שחקים למכון שבתך ורוחת עליות לכסא הדרך (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, עבודת יוה״כ, קבץ מע״י גאו׳ ב, **111**).

— הִפְע׳, *הִרְוִיחַ[1]), — א) הִרְוִיחַ החולה וכדו׳, רָוַח לו: אף החולין מרויחין ואיבריהן רפין עליהם (ר׳ חייא בר אבא, מד״ר ברא׳ יג). אברהם היה מתפלל על עקרות והם נפקדות ועל החולים והם מרויחים (ר׳ לוי, שם שם לט). לא סוף דבר אברהם הולך אצל החולה אלא החולה רואה אותו ומרויח (רב הונא, שם שם). — והרויח לחולה, הביא לו רוחה: כל מי שמבקר את החולה פותחים לו אחד מס׳ בחליו וכו׳ ובלבד שיהו אוהבין איתו כנפשם, אעפ״כ מרויחין לו (סוח, שם ויקר׳ לד). — ב) והִרְוִיחַ הסוחר וכדו׳, רָוַח לו ע״י שקבל יותר ממה שהוציא, gewinnen, verdienen; gagner, profiter; to gain, earn: יותר על מה שהם (מלוי ברבית) מרויחין הם מתחייבין שהן עושין את התורה פלסטר ואת משה טיפש, אמרו, אילו היה משה יודע שכך אנו מרויחין[3]) לא היה כותבה (ר׳ שמעון בן אלעזר, תוספת׳ ב״מ ו יז). הכל מתברך, משא ומתן מתברך והפרגמטוטין מרויחין (ר׳ יוסי בר זמרא, מד״ר ברא׳ יג). והיו התלמידים רואין את הרוית שהרויח (מדר׳ תהל׳ לב). — ג) והִרְוִיחַ לפלוני: אם יהיו צרות באות

---

[1]) [וכן אַרְוַח בארמ׳ שבתו״מ.]

[2]) [בתשו׳ דונש, **81**: ומרויחים.]

[3]) [בירוש׳ ב״מ ה יג: יותר ממה שבופרין בעיקר כופרין שעושין התור׳ פלסטרן ואת משה טיפש ואומ׳ אילו היה יודע משה שכך היינו מרויחין לא היה כותבו, ע״כ. ובבבלי ב״מ עה: יותר ממה שמרויחין מפסידין ולא עוד אלא שמשימין משה רבינו חכם ותורתו אמת ואומרין אילו היה יודע משה רבינו שהיה ריוח בדבר לא היה כותבו.]

על בני לא תביא אותם זו אחר זו אלא הרווח להם מצרותיהם (מד״ר ברא׳ עה). — ובלי השלמה: אילולי ישראל לא היה מטר יורד ולא השמש זורחת, שבזכותן הקדוש ברוך הוא מרויח[1]) בעולמו (סס במדי א). — והרויח המבקר לחולה, עי׳ לעי׳. — ד) והרויח לפלוני במשמ׳ נתן לו להרויח[2]): ישראל שהיה מוכר זתים כששים לוג טבולים, אמר לו (כהן) תנם לי וכו׳ ואני ואת חולקין את המעשרות אסור וכו׳, א״ר יוסי באן במרויח לו, ותני כן אם היה מרויח לו אסור משום רבית ומשום בזיון קדשים (ירוש׳ דמאי ו ס). — ה) הִרְוִיחַ את היום, האריך אותו: לרוח ביום, לריוח היום הרי אני מרויח[3]) לו את היום, כך אמרתי לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, אין אתם יודעים אם יום אחד משלי אם יום אחד משלכם, אלא הריני נותן לו יום אחד משלי שהוא אלף שנה (מד״ר ברא׳ יט). — ובתפלה: פרנסנו וכלכלנו והרויחנו והרוח לנו מהרה מכל צרותינו (ברכת המזון, רמס). — ובסהמ״א: נתברכו כל המעינות והרויחו מימיהן (מסכת רבי אליעזר, 134). שכל שכר שירויחו לי מן השמים בין בממונך שנטלתי ממך ובין כל שכר המגיע לידי מכל צד הכל נחלק אותו (תשו׳ הגא׳, מנטובה, סי׳ כמ). אני מאמינך, הודיעני בכמה קנית חפץ זה ואני מרויחך[4]) כך וכך (ערוך ערך אמנה). אין בו כח להרויח ולהתפרנס מיגיעו (רש״י, תענ׳ כב:, ד״ה ילטרך). רפאהו והרווח לחם ותן להם תיותם (הוא, סוט׳ מט., ד״ה סייהו). דאין אדם נעשה שליח לחבירו שלא מדעתו להפסידו, אבל להרויחו[4]) אנן סהדי דניחא ליה, לפיכך זכין ואין חבין (הוא, חול׳ פג., ד״ה אין חבין). שלא יהיו רשאין לדבר עמו ולישא וליתן עמו ולהרויחו[3]) ולהאכילו ולהשקותו ולבקרו בחלותו (תשו׳ ר״ת, מוצא בפו״ת בנימין זאב עט). אם הרויח אדם פשוט בעולה שהטעהו לבו ולא מרצונו, אותו פשוט לא יערב עם מעותיו פן יספה הצדיק עם הרשע (ספר חסידים תתתלח). אבל ברבית אין טורח, ועוד שאם תאמר היה מרויח בשלו הרי שב ולא תעשה ועוד רבית אסור (סס תתתתסנמ). שיראה לי שכל שירויח המתעסק אם יהיה שם הפסד יפסיד שני שלישי החלק שהיה מרויח (רמב״ם, שלוחין ו ה). ונקנה מן הסחורות המתבקשות בארצנו ותרויח בהם ממון גדול (מעשה ירושלמי, נוסח קושטא, הו׳ זלוטניק, 47). והנה אבאר שהוא (אריסטו) לא הרויח בזה (בהנחתו) כלום (ר״מ א״ת, מו״נ ב יט). הסוחרים פעמים מרויחים פעמים מפסידים וסחורת החכמה כולה ריוח (ר״י בן כספי, משלי ג יד). כי תצליחו האל עושיו ותרויחו בכל מעשיו (עמנו׳, מחב׳ יז, 106). א״ל כך וכך הרווחנו ולא יותר, אמר וכו׳ אתה אמרת לי שהרוחתם חמשים (טו״ע חו״מ סא לא). — ואמר הפיטן: הנה העם תרויח לדחוקים ותעשה דין ומשפט לעשוקים (אליה בן שמעיה, אויחיך קויתיך סלית׳ יום ג). — *במשמ׳ הרחיב והאריך, to enlarge; élargir; erweitern: וכך אנו נוהגין שמתחילין חזון ישעיהו והיו הראשונים מסימין אותה אם תאבו ושמעתם, ועכשיו מרויחין בה עד בית יעקב לכו ונלכה בי ה׳ (תשו׳ הגאו׳ כב, הרכבי, עמ׳ 9). — *והִרְוִיחַ את הזמן לפלוני, האריך לו את הזמן[1]): אבל אלו לא יוכלו עמוד במשפט ובודאי צריך אני להביא עליהם פורענות, לכן ארויח להם זמן לכך אולי ישובו (מענה רוא עה״ת, ב:, ברא׳ית). — *הרוית במשמ׳ הֻקל: בבגדאד המדינה הגדולה ראו החכמים כי בזמן שהן מרויחין בדברים חללו לשאת ולתת עם הנידה ובמושבה וכו׳ הרי יש עם הארץ מפורצין בדבר ובאין לידי הרגל עבירה (סו״ת הגאו׳ מן הגני׳, גינצבורג, 206). — *ובדקדוק, הִרְוִיחַ (בין ההברות) בגעיא, שָׂם רֶוַח במבטא: לפטם את המלה להתיז בדרבן בםו והכהן והבקר ולהרויח בגעיה ולהחביר מלה לאחותה (הוריות הקורא, דרנבורג, 90). — *ובהנדסה, משלש מַרְוִיחַ זוית, משלש שיש בו זוית נרוַחת: ולמשלש שיש לו זוית נרוחת והוא

---

1) [כלומר: מרויח לבריות, מביא הרוחה.]

2) [פני משה (ואחריו א. מ. לונץ בפרושו) מבאר כלשון הרויח לו זמן כזה שנתן לו בתקדם, ואמנם אין זכר לזמן במקור, ואין הצרוף „הרוית זמן" נמצא בלשון תו״ם].

3) [כך בהוצ׳ תיאודור (עמ׳ 178). בדפוס׳: מחיה.]

4) [כמו הרויח לפלוני בתו״ם.]

---

1) [עי׳ לעיל משמ׳ ה).]

הנקרא מרויח הזוית (ראב"ע הכניה, הבור המשיחה והתשבורת א, 10). — ״ובשמוש לא מדויק, הִרְוִיחַ במשחק דבר: מה ששוחקין נערים ובתולות בשבת לגלגל אגוזים והנוגע את שלו בגילגולה את של חבירו תרויח כולם נכון לאסור בשבת (מהרי"ל, הלכות שבת). וכן נשים המשחקין באגוזים על גבי קרקע וכו׳ כשמכין זו בזו והקול נשמע יודעין שהרויחו (מהר"ס, מנהגים מט).

— הפע׳, *הִתְרַוַּח, נִתְרַוַּח, — היתה לו הרוחה [1]), הִרְוִיחַ: רבי יונה בשעה שרואה בן גדולים שירד מנכסיו והוא מתבייש ליקח היה הולך אצלו ואומר לו, בשביל ששמעתי שנפלה לך ירושה במדינת הים הא לך חפץ זה, לכשאתה מתרויח את נותנו לי (מד"ר ויקר׳ לד) [2]). — ובסהמ"א: צאו ופשטו יד בערי הגויים אשר סביבותיכם והתרווחו מן הבזה ומן השלל וזו היא מלחמת הרשות (רבנו נסים, קטע מס׳ המפתח למס׳ ברכות, REJ Avr. 1902, עמ׳ 296). פרוש לפוש כגון שיגע במשוי שעליו ומתכוין לעמוד להתרוח ולנוח כדי שיסור יגיעו (ר"ח, שבת ה:). דכד קניטה דעתיה בכעסיה מתרוות בקריעת בגדיו ונמצא עושה נחת רוח ליצרו (הוא, שם קה:). שמשעה שירד יעקב למצרים פסק הרעב ונתרווח העולם (ברא"ש רבתי, אלבק, 224). כיון שיש חום יושבין באויר החצרות להתרווח לרוח, לפיכך אין מניחין אויר החצר בורה בלא בני אדם אלא שוכנים בה (ערוך ערך תרבץ). מה שאינם בעלי חיים מותרי׳ הם להתרווח בעליהם מהם (יהודה הדסי, אשכול הכפר קיי סעב באמצע). וכיון שיתרווחו העשבים הטובים (אחרי הנכוש) הרי מתגדלים ומתעבים (ר׳ שלמה בן היתום, פרוש מו"ק, 3). יודעין אנחנו שאנו דחוקין למים ומיום שבא צדיק זה נתברכו המים ונתרווחנו בהן (שכל טוב, בראש׳ כט כב). וכאשר הם נתרווחו בהקדש וכו׳ חובה עליהם לחון בטובת הנאה זו (חיד"א, מעגל טוב, 85). הנפש מתפעלת והדעת

---

[1]) [כמו בקל ובהפע׳, גם בטשמ׳ רוחה ומנוחה לגוף ולנפש וגם בטשמ׳ רֶוַח של ממון ובדו׳.]

[2]) [במד"ר ויקר׳ לד כתוב לפי נוסחת קצת דפוסים: באותה שעה ירדו גשמים ונתרווח העולם, אך כנראה צ"ל ונתרוה העולם, עי׳ רָוָה, הִתפ׳.]

מתרווחת [1]) והכונה מתעוררת מתוך הלימוד בספר נאה ומהודר (הקד׳ תשו׳ ר׳ עקיבא איגר א, ד"ה ואלו דבריו). — ואמר הפיטן: טרוהי שחין וכאב וחולי מעים רוגעים ומתרוחים באווי קרת מים (ר"א קליר, תככס לאלך, תפלת גשם). — ״ובטשמ׳ התרחב והתפשט: בזמן שאוכל הרבה מתרוחין הנקבים הדקים שבגופו הנודעים באלמסאם, ובזמן שמתרווחין אין אוחזין את השער ונושר מקצתו (תשו׳ הגאו׳ שלב, הרכבי, 208). בימות החמה הקרקע מתבקע ומתרווח בתפיחה ומתפשט (ערוך ערך מד). המעיים מתרוחין לפנות מקום לדבר המתוק (רש"י, עירוב׳ פג:, ד"ה דאי כר׳ יהודה). מאחר שמשתחוים רווחים ונתרווח [2]) המקום ע"י הנס אתה מזקיקו לימשך ולהתפשט אחורי בית הכפורת (הוא, יומ׳ כא., ד"ה מאי קאמר). מכיון שחתכו חודה של סכין הוא מתרווח לכאן ולכאן (הוא, חול׳ יז:, ד"ה אתלתא). — ״ובטשמ׳ נפוץ ונתפשט בעולם: (הלכה) רווחת כבר נתפשטה ונתרווחה לנהוג (הוא, שם כז:, ד"ה ועל דא).

רֶוַח [3]), *ריוח, ס"ז, — א) חלל ריק שבין דבר לדבר, Zwischenraum; espace, intervalle; space (between): וְרֶוַח תשימו בין עדר ובין עדר (בראש׳ לב יז). — ובתו"מ: המקרה סוכתו בשפודין או בארוכות אם יש ריוח ביניהן כמותן כשרה (סוכ׳ א ח). טפחיים מכאן וטפחיים מכאן וטפחיים ריוח באמצע כדי שתהא הרוח מנשבת ביניהן (מנח׳ יא ה). וראשי הגיזרין הפנימיי׳ היו נוגעים בתפוח וריוח היה בין הגיזרין שהיו מציתין את האליתא משם (תמי׳ ב ד). שלשה קישואין ושלשה דילועין וארבעה נטיעות הרי אלו מצטרפין וכו׳ וכמה רוח יהא ביניהם, רבן שמע׳ בן גמלי׳ אומר כל שתחתיו ותוצה לו כמלא צמד בקר וכליו (תוספת׳ שביע׳ א ג). והיה משה תפוש בטפחיים והקב"ה בטפחיים וטפחיים ריוח באמצע (ירוש׳ תענ׳ ד ה). צריך ליתן ריוח בספר מלמעלן שתי אצבעות ומלמטן שלש (שם מגי׳ א יא). חמשה שכתבו בתוך הגט איש פלוני מגרש

---

[1]) [השוה הִרְחִיב דעתו, עי׳ רָחַב, הִפע׳.]

[2]) [בפסקה שלפני זו אומר רש"י: והמקום מרחיב.]

[3]) [עי׳ בהערה לשרש.]

פלונית ופלוני פלונית ופלוני פלונית וזמן אחר לכולן והעדים מלמטה כולן כשרים וכו׳ וזמן לכל אחד ואחר והעדים מלמטה את שהעדים נקראים עמו כשר, ר׳ יהודה בן בתירה אומר אם יש ריוח ביניהן פסול ואם לאו כשר שאין זמן מפסיקן (גיטי פז.). זמן לכל א׳ וא׳ וריוח לכל אחד ואחר והעדים מלמטה את שהעדים נקראין עמו כשרי ר״מ אומר אע״פ שאין ריוח ביניהם פסול שהזמן מפסיקן (סם סם). אל ימעט אדם את הכתב לא מפני ריוח של מטה ולא מפני ריוח של מעלה (מנח׳ ל.). ר״מ היה כותבה (ק״ש) על דוכסוסטוס כמין דף ועושה ריוח מלמעלה וריוח מלמטה ועושה פרשיותיה פתוחות (רסב״ח, סם לג.). מניחין בין דף לדף בתורה ריוח שתי אצבעות ובנביאים ובחומשין ריוח גודל אחד, מניחין מלמטה בתורה ריוח טפח וכו׳ (סופר׳ ב 7). נקבו (העורות) במקום הכתב פסולים, במקום הריוח כשרים (מסכת תפילין, קירכהים, 18). — ומ״ר ⁎רוחות: אם רצה להוסיף יוסיף ובלבד שלא יהו הרוחות מרובין מן הכתב (סופר׳ ב 7). — ובסהס״א: נמצאת השורה בין כתב ובין רוות מאה ועשרים וארבע אצבעות (סו״ה הגלוי מן הגניי, גינלבורג, 85). — ואמר הפיטן: פיסקות ורוות ביניהם להתבונן בעיניניהם (ינאי, ארבעים ותמעה, קרונ׳ סבועות, זולאי, רפד). — ⁎ובמשמ׳ הפסק של זמן, Zwischenzeit ; interval(le) : (המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו, אמה מכרתי לשחוט, בתה מכרתי לשחוט) אימתי בזמן שאין לו ריוח אבל יש לו ריוח אין צריך להודיע[1]) (ר׳ יהודה, חול׳ ה ג). — ⁎ובמשמ׳ תוספת זמן והרחבתו[2]): לרוח היום, לריוח היום, הרי אני מרויח לו את היום, כך אמרתי לו כי ביום אכלך ממנו מות תמות וכו׳ הריני נותן לו יום אחד משלי שהוא אלף שנה (מד״ר

[1]) [שאין לו ריוח, הפסק בינתים שמכר האם היום, אבל אם יש לו ריוח, שמכר את הראשונה אתמול והשניה היום, אין צריך להודיע, שאני אומר אתמול שחטה הראשון, פי׳ אחר בזמן שאין לו ריוח, נחפז ומהיר לקנות שמראה שרוצה לשחוט היום, אבל יש לו ריוח שאינו נחפז בקנייתו אינו חייב להודיעו דשמא לצורך יום אחר הוא קונה (רעב״ט).]

[2]) [עי׳ ב. רוח, רָוַח, הפע׳, הערות.]

בראש׳ יט). — ⁎וְרָוַח בין מלה למלה בדבור, הפסק בין המלים הסמוכות זו לזו: תני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם, שיהא למודך תם, שיתן ריוח בין הדבקים, עני רבא בתריה כגון על לבבך, על לבבכם, בכל לבבך, בכל לבבכם, עשב בשדך, ואבדתם מהרה, הכנף פתיל, אתכם מארץ (ברכ׳ טו:) — ⁎רְוַח שְׂפָתַיִם במשמ׳ צחוק בלחש: אם ישחק (הפרוש) לא ירבה, ואם יכעס לא יתקצף, שחקו ריוח שפתים[1]), ושאלתו ללמוד וכו׳ (ר״י א״ח, סו״ה, הפריסות ד). — ב) כמו הַרְוָחָה, מצב האדם שרָוַח לו, הרחבה והקלה: כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רֶוַח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו (אסת׳ ד יד). — ובתו״מ: שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח, נקבות יולדת זכרים וכו׳ (תוספת׳ סוט׳ ב ג). מה אם שאלה שהיא מדוחק אומרה בשומע תפילה, אזכרה שהיא מריוח לא כל שכן (רב הונא, ירוש׳ ברכ׳ ה ב). אם למדת תורה בשעת שביעה אל תשוב לך בשעת רעבה, אם למדת תורה בשעת הריוח אל תשוב לך בשעת הדחק, לפי שטוב לו לאדם דבר אחד בצער ממאה בריוח (ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, אדר״נ ג). הלמד תורה מדחק סופה לעשותה מריוח (אדר״נ נוסח ב לא). צדיקים בצער והעולם בריוח (ר׳ ינאי, מד״ר בראש׳ מח). כשחיית בצרה נדרת וכשאתה בריוח שכחת (תנחו׳ וישלח ח). — ⁎ובשמוש מיוחד, הרוחה שנעשתה לסוחר וכדו׳ ע״י זה שקבל מחיר עודף על הוצאותיו, Verdienst, Gewinn ; gain, profit: והיו התלמידין רואין את הריוח שהרויח (מדרי תהל׳ לג). — ובסהמ״א, וגם מ״ר ⁎רְוָחִים: ואם תאמר יהא כולו פיקדון, ברשות רבו עומד וכל ריוח שיבוא לו ממנו אסור ליהנות ממנו (הלכי פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 89). ונפשו תתכענו בכחותיה אשר נטבעה עליהם מהשמע והראיה והדבור והעסק והאכילה והשתיה והמשגל והריוח בממון ותקנת ביתו וכו׳ (ר״י א״ח, כוזרי ג א). אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה שישתכר ואבדה פרוטה מן הכיס יצא לכל מקום שימצא בו ריוח (רמב״ם, מלכים ה ט). אל יהיו משל אחרים בידך בריוח שלך, כי כמו שאתה מרויח כן יהא הוא מרויח.

[1]) [כלו׳ בפשוק שפתים בלבד ללא צעקה בקול]

נמצא שגזלת לו כל אותו הריוח (ספר חסידים תתתמז). שרויין (ישראל) בצער כויכול שרוי עמהם בצער וכו' שרויין בריוח שרוי עמהם בריוח (מדס"ג, שמות ג ג, הופמן, 24). ראובן שנתן ממונו לצדקה ואמר זה הממון ינתן בריוח ומן הריוח יקחו הקהל לשכור רב תישר בעיניהם והקרן יהיה קיים (מרדכי, ב"ב תפו). שהוא חפץ שימצא המלוה לגבות בריוח מן הלוה שמתוך כך לא יחזור עליו (עזמו"מ לז). ועוד יקחו מאה זהובי' וילוו אותם ג"ב על הרווחים בסך הנ"ל ויתנו הרווחים למי שיש לו בתולת הראויה להנשא (פנקס ק"ק קראקא, פחוקל מרכ"ד, 69). הוצרכו אנשי הקהלה לתלואות רבות ברווחים גדולים (ר' יו"ט הלר, מגלת איבה, 10). שכל אחד ואחד ישליך בתיבה העשויה לדבר החלק המגיע לו כפי נכסיו ורוחיו מדי חדש בחדשו (מורפורגו, שמש לדקה ה, עה.). — ואמר הפיטן: על קיביין ועל החסרון, על ריווח ועל הצרה, על שלום ועל הייסורין וכו' בכל מידה ומידה וכו' קדושת שמך לא תמוש מפיהם (ינאי, על אורה, קרובי' במדבר, זולאי, רכג). קפידת הרוח תמיש, רווח והצלה תחיש (הוא, אז מאז, קרובי' פסח, שם, רקז). — ואמר המשורר: בנסיון הדברים יש ללב ריוח והרגע ואין חבר ולא אוהב למתעולל עליו רַע (ר"ש הנגיד, בן משלי קעו, ססון, קלח). ומשכיל בצרה מבמיל גבר כי ברוח[1]) אשר השכיל ושכל שוים (שם תרמ, קלה). נואם שקרים יחשוב כי לו ריוח בלי קרן והוא שקר (שם תת, ריד). רוח בלבב יש בקראו כי מספר פקודיהם כמו יהלום (רמב"ע, תרשיש ז, 66). — ומ"ר °רְוָחוֹת, ריווחות[2]): ועל הריווחות שעשה עם הנכרים השיב כי טובת הנאה שלו הם (נאר עסק, ס' מו). והניח נכסים בתקפה ביד אנשים עברים במקום אחד בתנאי שישלחו אליו הריווחות לירושלים (שם עה). שמי מהם שישים בחנות מעות וכו' יקח מהריווחות הנכנסות תשעה לכל מאה (שם ל). — °ובלשון חכמי הקראים במשמ' הערב' כסב או אכתסאב[a]), זכות האדם במעשיו אע"פ שאלה תלויים

ברצון הבורא: וקצת מכת אשעריה שהשלימו לה ביכולת הנבראת קצת התלות בפעל, באמרם שתנוי המעשה בחנית היכולת עלה הוא הנקרא ריוח בלשון חכמינו (ר"א הקראי; עץ חיים ד, 17). ומענה הריוח לפי. דעתם היא הרשות (שם פו, 115). והדעת השנית דעת כת אלאעשריה וכו' ששמו ביכולת הנבראת לאדם קצת התלות בפועל, וזהו הנקרא ריוח לפי דבריהם, ויחסו המעשה אל השם בעשיה ואל האדם יחסוהו בריוח (שם שם).

א. רָוַח, קל לא נמצא במקרא.

— הפעי', הֵרִיחַ, הָרִיחַ, אָרִיחַ, יָרִיחַ, יָרַח, יְרִיחֻן, יְרִיחוּן, — א) הֵרִיחַ אדם ריח דבר, הרגיש את ריחו, riechen; sentir; to smell: ויגש וישק לו וַיָּרַח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו יי' (בראש' כז כז). — ובתמונה, הריח האלהים מנחה, את ריח הניחח, הרגיש אותו: ויבן נח מזבח ליי' וכו' ויעל עלת במזבח וַיָּרַח יי' את ריח הניחח (שם ח כ–כא). אם יי' הסיתך בי יָרַח מנחה (ש"א כו יט). — ובשלילה, על אליל מת, בלי משא, לא יריח במשמ' לא ירגיש כל ריח: ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יְרִיחֻן (דבר' ד כח). עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו אף להם ולא יְרִיחוּן (תהל' קטו ד–ו). — ובהשאלה, הריח הסוס מלחמה, הריח הפתיל את האש, הרגיש בהן: והארב ישב לה בחדר ותאמר אליו פלשתים עליך שמשון וינתק את היתרים כאשר ינתק פתיל הנערת בַּהֲרִיחוֹ אש (שפט' יו ט). בדי שפר יאמר האח ומרחוק יָרִיחַ מלחמה רעם שרים ותרועה (איוב לט כה). — ב) הריח האדם בדבר, בקש ושאף את ריחו לרצון ולהנאה: והקטרת אשר תעשה במתכנתה לא תעשו לכם וכו' איש אשר יעשה כמוה לְהָרִיחַ בה ונכרת מעמיו (שמות ל לז–לח). — ובתמונה, הריח האלהים בריח הנחח, בעצרת, קבל את ריחם ברצון: והשמותי את מקדשיכם ולא

ועי' בדברי יעקב קלצקין, אוצר המונחים הפלוסופיים ד, 28, ובספרות שנרמז עליה שם.]

1) [פלו' בשעת הרוָחה בנגוד אל צרה.]

2) [ואולי מן רְוָחָה במשמ' זו.]

3) [מלים אלו a) עקר פרושן בערבי קנית רֶוַח,

a) كسب, أكتساب

אָרִיחַ בריח ניחחכם (ויקר א, כו לא). שנאתי מאסתי חגיכם ולא אָרִיחַ בעצרתיכם (עמ' ה כא). — ובתו"מ: עוברה ש ה ר י ח ה מאכילין אותה עד שתשיב נפשה (יומא ה ה). מיריחו היו מ ר י ח י ם ריח פטום הקטורת (תמיד ג ח). אמו (של אלישע בן אבויה) כשהיתה מעוברת בו היתה עוברת על בתי ע"ז ו ה ר י ח ה מאותו המין והיה אותו הריח מפעפע בגופה כאירסה של חכינה (ירוש' חגי' ב א). הנכנס לחנותו של בשם ו ה ר י ח ריח אפילו ישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם אחת (ברכ' נג.). וחורי, ש מ ר י ח י ם את הארץ (שבת פה.). סח לי זקן, פעם אחת הלכתי לשילה ו ה ר ח ת י ריח קטורת מבין כותליה (ר' חייא בר אבין, יומא סט:). הדס של מצוה אסור ל ה ר י ח בו, אתרוג של מצוה מותר ל ה ר י ח בו (רבה, סוכה לז:). מפני מה אדם מ ר י ח ריח גפרית ונפשו סולדת עליו (רבי יודן, מד"ר בראש' כא). שהקב"ה בקש להראות מעשיהן לבריות שלא י ר י ח ו את ריחו בערב ויעמדו וישליכו אותו (שם שמות כה). כאדם ש מ ר י ח באתרוג הוא נהנה והאתרוג אינו חסר כלום (שם במדי יג). שבזמן שאדם מ ר י ח ריח רע אלמלא מי החוטם סרוחי' שמעמידין אותו מיד מת (שם שם יח). מעשה בנמלה אחת שהפילה חטה אחת והיו כולם באות ו מ ר י ח ו ת בה ולא היתה אחת מהן נוטלה אותה (רבי שמעון בן חלפתא, שם דבר' ה). בא המלך והציץ בפרדם וכו' ומצא מלא חוחין ודרדרים, הביא קַצָּצים לקצצו, וראה בו שושנה אחת של ורד ונטלה ו ה ר י ח בה ושבתה נפשו עליו (שם שה"ש, כשושנה בין החוחים). הראשונים על ידי ש ה ר י ח ו מקצת צרתן של מלכיות קצרה רוחן (ר' שמעון בן גמליאל, שם איכה, בנוסחו כציא לממנו). הושיב שם (המלך בפרדס) שני שומרים, אחד חיגר ואחד סומא וכו' ה ר י ח ו הבכורות, אמר חיגר לסומא בכורות נאות אני רואה בפרדם (תנחו' ויקר' יג). — ובסחמ"א: חטאי לו י ר י ח ו ן כם שכני אוי ברחו ורחקו מן גבולי (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה ז, בשם אחד המשוררים). משה כשנכנס לתוך פלטרין של מלכים היה מ ר י ח ריח ארונו של יוסף כריח הע"ה (ברלשית רבתי, אלבק, 264). מאוניה, מאזניו מ ר י ח י ן היין (רש"י, שבת קכט.). משום ריחא, שהכלב מ ר י ח ו ומחטטו ומוציאו (הוא, פסח' לא:). וכאשר ה ר י ח ו ת י

הדסי אמריו וטעמתי צוף דבריו הכרתיהו (ר"י חריז... תחכמוני מז, 370). בהתבירי ספר שיר ראשון בו מו... כל אף י ר ח (לקוטי קדמוניות, עג.). ופעמים יקח ב... הצדקה והתמחוי למלא בטנו יין ומרחוק י ר י ח צי... קדרה (שלמה בונפיד, הפולמום בכבדי אלאגוסה, ק... על יד י"ד, יח). המון שוררי י ר י ח ו מרחוק מלחמ... (שם שם, מט). — *ובמשמ' גורמת, נתן להריח: משפ... של רוכלין טמא ובו' מפני שהוא מטהו על צ... ו מ ר י ח בו ללוקח (ר' עקיבא, כלים ב ז). מטלטל... עצי בשמים ל ה ר י ח בהן לחולה בשבת (ירוש' ש... ג יד). — ואמר הפיטן: אשל נטע והעוברים האר... ובקצוי ארץ ריחו ה ר ח (ר"מ בר יצחק, מעשוע, קרוב' שבועות). — *וכמשמ' נתן ריח, נדף ריח [1]: כל בגדותיך... כל בגדיך מ ר י ח י ם כריח בשמים, ומדרשו כ... בגדותיך וסרחוניך מתכפרים ו מ ר י ח י ם ריח ע... (רש"י, תהל' מה ט). (נתנו ריח) כשרים שבכם תנ... והנצו לפני מעשים טובים ו ה ר י ח ו ריח טוב (הו... שה"ש ב יג). ועל ההדם שבכל מקום, וה"ה לכ... הדומה להם שהעץ עצמו מ ר י ח בלא שרפה (הו... ברכ' מג.). משחא כבישה, שמן שבו טמון הקוש... והשמן מ ר י ח מן חבושם שבתוכו (הוא, שם שם... טהרה יש בך, לפיכך מ ר י ח ת לך ולא במ... הריח מאצלך (הוא, סוטה מע.). והנה נערו... שתים יפות מנערות אסש, ו ה ר י ח ו בגדיהן כבו... אל הארמון מר אהלים וקנמון (יעקב בן אלעז... ספורי האהבה, סירמן, ידיעות המכון לחקר השי... העברית ה, רנב). מצאנו מקומות מוכנים ומטעמ... מזמנים והקדרות ירתיחו ומרחוק י ר י ח: (... חריזי, תחכמוני י, 105) [2]. — ג) ובמשמ' גורמ... הריח האלהים את האדם ביראת ה' וכדו', נתן ... רוח של יראת ה', מלא את רוחו יראת ה': ונח... עליו רוח יי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה ר... דעת ויראת יי' וַהֲרִיחוֹ [3] ביראת יי' (ישע' יא ב–ג)

[1] [בהשפעת לשונות לועזיות, שהפעל ...iechen to smell בא בהם גם במשמ' זו.]

[2] [בירוש' שבת טו ג כתוב: ר' חגי בשם ... שמואל בר נחמן, לא ניתנו שבתות וימים טובים אל... לאכילה ולשתייה על ידי שהפה זה מ ר י ח התירו ... לעסוק בהן בדברי תורה, ע"כ. אך היא ט"ס במ... טוֹרֵחַ, עי' ליברמן, הירושלמי כפשוטו, למקום.]

[3] [כן תרגמו השבעים: ...μπλήσει αὐτὸν πνεῦμα]

- הפע', *הורח, בינ' מורח, — שהריחו אותו, שנתן להריח: וכן הריח ומיני המורחים בחוש האף (כ"י א"ת, מו"ה, היסוד ט). והמוחשים המורחים (אוי"ד לרסע"ג מאמר י פרק יח). דבר המורח (כ"מ המאירי, משלי יו, כל פעל). והמורח גם כן גשם, ואם לא היה גשם לא היה ריח (המדה גנוזה, מז:).

רוּחַ [1], סזו"כ [2], רוחה, רוחי, רוחך רוחך, רוחכם, רוחו, רוחם, מ"ר רוחות, רחות, — א) נשיבת אויר מהירה, אויר נע מהר, Wind; vent; wind: ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים (בראש' ח א). ורוח נסע מאת יי' ויגז שלוים מן הים (במד' יא לא). ויהי עד כה ועד כה והשמים התקדרו עבים ורוח ויהי גשם גדול (מ"א יח מה). ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני יי' לא ברוח יי' ואחר הרוח רעש (שם יט יא). לא תראו רוח ולא תראו גשם והנחל ההוא ימלא מים (מ"ב ג יז). וינע לבבו

ולג' et replebit eum spiritus, וכן רש"י: ימלא רוח את ה', והענין מבע גם בת"י: ויקרביניה לדחלתיה, "כ. וחז"ל (סנה' לג:) דרשו: א"ר אלכסנדרי מלמד הטעינו מצות ויסורין כריחיים, רבא אמר דמורח ואין, ע"כ, ופרש רש"י שם (דמורח ודאין) שמרית אדם ושופט ויודע מי החייב שנאמר לא למראה עיניו שפוט ולא למשמע אזניו יוכיח ואפילו הכי ושפט צדק דלים כגון ע"י הרחה, ע"כ. ובעקבותיהם כותב ד"ק בפרושו: לפי שהריח היא הרגשה קלה אומר דבר קל שבהרגשה ריח, וכן מרחוק יריח מלחמה, אשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש, וכן אמר והריחו יראת ה', כלומר במעט חכמה ירגיש בני אדם הטובים הרעים וכו'. ואמנם לא מן הנמנע הוא שעקר כונת כתוב: והרוהו (במק' והריחו) ביראת ה' או והזרהו.]

[1]) [כן בארמ' ובסור' רוחא ובאוגריתי' רח באותה שמ' כבעבר'; ובערב' בא רוח a) רק במשמ' המפשטת של נשמת האדם ודעתו (אולי במלה שאולה מארמ'), עוד שבא ריח b) במשמ' הראשונה של נשיכת האויר. עי' בהערה לשרש. והשוה גם את דברי הרמב"ם (מו"נ מ): רוח שם משתתף, הוא שם האויר כלומר יסוד אחד מארבעה היסודות, ורוח אלהים מרחפת, והוא גם ן שם הרוח המנשבת וכו'.]

[2]) [גם במקרא גובר שמוש המלה רוח בנקבה ל זה שבזכר ובתו"מ רוח, בדרך כלל היא ש"נ עי' במאמרו של Albrecht, ZAW XVI, עמ' 42 וכו'). עי' גם בהערות שאחר זו.]

a) روح b) ريح

ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח (ישע' ז ב). ורדף כמץ הרים לפני רוח וכגלגל לפני סופה (שם יז יג). הרינו חלנו כמו ילדנו רוח (שם כו יח). והיה איש כמחבא רוח וסתר זרם (שם לב ב). רוח צח שפים [1]) במדבר דרך בת עמי לא לזרות ולוא להבר רוח מלא מאלה יבוא לי (ירמ' ד יא–יב). לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשאים מקצה ארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאצרותיו (שם י יג; ולעין זה שם נא יו). ויי' הטיל רוח גדולה אל הים ויהי סער גדול בים (יונה א ד). לא כן הרשעים כי אם כמץ אשר תדפנו רוח (תהל' א ד). ואשחקם כעפר על פני רוח (שם יח מג). יהיו כמץ לפני רוח ומלאך יי' דחה (שם לה ה). אלהי שיתמו כגלגל כקש לפני רוח (שם פג יד). אדם כחציר ימיו וכו' כי רוח עברה בו ואיננו (שם קג יז). מעלה נשאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו (שם קלה ז). נשיאים ורוח וגשם אין איש מתהלל במתת שקר (משלי כה יד). מי אסף רוח בחפניו (שם ל ה). והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית (איוב א יט). ורוח על פני יחלף תסמר שערת בשרי [2]) (שם ד יח). גאוה אפיקי מגנים סגור חותם צר אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם (שם מא ז–ח). סובב סבב הולך הרוח ועל סביבתיו שב הרוח (קהל' א ו). אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח (שם ח ח). שמר רוח לא יזרע וראה בעבים לא יקצור (שם יא ד). כאשר אינך יודע מה דרך הרוח וכו' ככה לא תדע את מעשה האלהים (שם שם ה). — ובסמיכות אל סערה וכדומה, רוח סערה, רוח סעה, רוח זלעפות: וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון (יחזק' א ד). היה גשם שוטף ואתנה אבני אלגביש תפלנה ורוח סערות תבקע וכו' לכן כה אמר יי' ובקעתי רוח סערות בחמתי וגשם שטף באפי (שם יג יא–יג). ימטר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם (תהל' יא ו). אחישה מפלט לי מרוח סעה מסער (שם נה ט). ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו (שם קז כה). אש וברד, שלג וקיטור רוח סערה עשה דברו (שם קמח ח). ועי' סערה. — ובסמ' אל ציון המקום או הכוון שהרוח באה משם, רוח ים, רוח מדבר, רוח צפון וכדו': ויי' נהג רוח קדים בארץ

[1]) [עי' צח, הערות.] [2]) [עי' שערת.]

כל היום ההוא וכל הלילה הבקר אור וְרוּחַ הקדים נשא את הארבה (שמות י יג). ויהפך יי׳ רוּחַ ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף (שם שם יט). ויולך יי׳ את הים בְּרוּחַ קדים עזה כל הלילה (שם יד כא). ואפיצם כקש עובר לְרוּחַ מדבר (ירמ׳ יג כד). כְּרוּחַ קדים אפיצם לפני אויב (שם יח יז). והנה שתולה התצלח הלא כגעת בה רוּחַ הקדים תיבש (יחזק׳ יז.י). ותתש בחמת לארץ הושלכה וְרוּחַ הקדים הוביש פריה (שם יט יב). במים רבים הבאוך השטים אותך רוּחַ הקדים שברך בלב ימים (שם כז כו). ויהי כזרח השמש וימן אלהים רוּחַ קדים חרישית ותך השמש על יונה ויתעלף (יונה ד ח). בְּרוּחַ קדים תשבר אניות תרשיש (תהל׳ מח ח). רוּחַ צפון תחולל גשם [1]) ופנים נזעמים לשון סתר (משלי כה כג). ועי׳ צָפוֹן, קָדִים. — ובצרוף אל ציון הזמן של נשיבת הרוח, רוח היום: וישמעו את קול יי׳ אלהים מתהלך בגן לְרוּחַ היום [2]) (בראש׳ ג ח). — ובסמי׳ אל שם האלהים השולח את הרוח, ואף בכנויים, רוח ה׳, רוחו וכדו׳: וְרוּחַ אלהים מרחפת על פני המים (בראש׳ א ב). הנה שם יי׳ בא ממרחק בער אפו וכו׳ ורוחוֹ כנחל שוטף [3]) (ישע׳ ל כז–כח). יבש חציר נבל ציץ כי רוּחַ יי׳ נשבה בו (שם מ ז). כי יבוא כנהר צר רוּחַ יי׳ נססה בו (שם נט יט). יבוא קדים רוּחַ יי׳ ממדבר עלה ויבוש מקורו ויחרב מעינו (הוש׳ יג טו). ישלח דברו וימסם ישב רוחוֹ יזלו מים (תהל׳ קמז יח). בְּרוּחוֹ שמים שפרה חללה ידו נחש ברח [4]) (איוב כו יג).

[1]) [אמנם אין הבנה בזאת, כאלו רוח הצפון מחוללת את הגשם, אלא כונה מדמה של הפתגם, הנאמר בלשון חידה, כדי להטעות את השומע, היודע שאין רוח צפון מביאה את הגשם בא״י. ולפתגם כונה שניה, שהיא עקר, ועי׳ לקמן עמ׳ 6448.]

[2]) [בנגוד אל שמוש הצרוף עד שיפוח היום (שה״ש ב יז, ועי׳ בהערה עמ׳ 4846) מורה רוח היום על עת הערב, כדעת רש״י וראב״ע, וכנראה זאת אף כונת ת״א: למנח יומא; וכן משמש בערבי הפעל ר ו ח במשמ׳ העריב, בנגוד אל השכים. וחכמי התלמוד דרשו רוח היום גם במשמ׳ רֶוַח היום, ופ. האופט (AJSL 22, 209) חשב שצ״ל לְרֶוַח היום כלשון מנוחת הערב, ואינו נראה.]

[3]) [עי׳ גם לקמן למשמ׳ המפשטת, הערות.]

[4]) [לפי הענין נאמר כאן מה שמספר גם

— ובצרוף לפעל נשא, נשאת הרוח, רעתה הרוח דבר או אדם: והיה אני אלך מעמך וְרוּחַ יי׳ ישאך על אשר לא אדע (מ״א יח יב). ילכו נא ויבקשו את אדניך פן נשאו רוּחַ יי׳ וישלכהו באחד ההרים (מ״ב ב יו). תזרם וְרוּחַ תשאם וסערה תפיץ אתם (ישע׳ מא יו). בזעקך יצילך קבוציך ואת כלם ישא רוּחַ יקח הבל (שם נז יג). כל רעיך תרעה רוּחַ ומאהביך בשבי ילכו (ירמ׳ כב כב). ותשאני רוּחַ ואשמע אחרי קול רעש גדול (יחזק׳ ג יב). וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי ותשא אותי רוּחַ בין הארץ ובין השמים (שם ח ג). ותשא אתי רוּחַ ותבא אתי אל שער בית יי׳ הקדמוני (שם יא א). וְרוּחַ נשאתני ותבאני כשדימה. (שם שם כד). ועי׳ נָשָׂא. — ובמשל, זרע רוח: כי רוּחַ יזרעו וסופתה יקצרו (הוש׳ ח ז). — ובתמונה, בדמוי הרוח לעוף, כנפי רוח וכדו׳: וירכב על כרוב ויעף וירא על כנפי רוּחַ (ש״ב כב יא; וכעין זה תהל׳ יח יא). צרר רוּחַ אותה בכנפיה ויבשו מזבחותם (הוש׳ ד יט). השם עבים רכובו המהלך על כנפי רוּחַ (תהל׳ קד ג). — ב) בהשאלה, במשמ׳ הכוון שהרוח באה משם, אחת מארבע רוחות השמים מזרח מערב צפון ודרום [1]), Windrichtung; direction והיו גמליהם לבז והמון מקניהם לשלל וזרתים לכל רוּחַ קצוצי פאה ומכל עבריו אביא את אידם (ירמ׳ מט לב). והבאתי אל עילם ארבע רוחות מארבע קצות השמים וזרתים לכל הָרֻחוֹת האלה (שם שם לו). ועשיתי בך שפטים וזריתי את כל שאריתך לכל רוּחַ (יחזק׳ ה י). שלשתיך בדבר ימותו וכו׳ והשלשית לכל רוּחַ אזרה וחרב אריק אחריהם (שם שם יב). וכל אשר סביבתיו וכו׳ אזרה לכל רוּחַ וחרב אריק אחריהם (שם יב יד). ואת כל מברחו בכל אגפיו בחרב יפלו והנשארים לכל רוּחַ יפרשו (שם יז כא). ויאמר אלי הנבא אל הרוח הנבא בן אדם ואמרת אל הרוח כה אמר אדני יי׳ מארבע רוחות בא

בעלילות מאשור ובבל על מלחמת האל הבורא ברהב כי ברוחו, ברוח סערה שלו, שם ים לתוך שִׁפְרָה, לתוך נרתיקו. ועי׳ בפרושו של טורטשינר.]

[1]) [כשמוש הזה בא באשורי אֶרְבַּת שָׁרֵי (ארבע הסערות), ואפשר שהשפע השמוש בעברי, שאינו בספרים קדומים, מלשון בבל.]

חרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו (שם לז ט). והוציאני דרך השער אשר פניו דרך הקדים ומדדו סביב סביב מדד רוּחַ הקדים בקנה המדה וכו׳ מדד רוּחַ הצפון וכו׳ את רוּחַ הדרום מדד וכו׳ סבב אל רוּחַ הים מדד חמש מאות קנים בקנה המדה לארבע רוחות מדדו (שם מב יח—כ). הוי הוי ונסו מארץ צפון נאם יי׳ כִּי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם (זכר׳ ב י). וצפיר העזים הגדיל עד מאד וכעצמו נשברה הקרן הגדלה ותעלנה חזות ארבע תחתיה לארבע רוחות השמים (דני׳ ח ח). וכעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים (שם יא ד). לארבע רוחות יהיו השערים מזרח ימה צפונה ונגבה (דהי״א ט כד). — ועם ה הכוון, רוּחָה במשמ׳ לצד רוח [1]: ויהיו הרמנים תשעים וששה רוּחָה כל הרמנים מאה על השבכה סביב (ירמ׳ נב כג). — ג) במשמ׳ האויר, אף שאינו נע, air; Luft, שאף רוח [2]: בכרה קלה משרכת דרכיה פרא למד מדבר באות נפשו שאפה רוּחַ (ירמ׳ ב כג—כד). ופראים עמדו על שפים שאפו רוּחַ כתנים כלו עיניהם כי אין עשב (שם יד ו). — ובמשמ׳ רֶוַח: גאוה אפיקי מגנים סגור חותם צר אחד באחד יגשו וְרוּחַ לא יבא ביניהם (איוב מא ז—ח). — ומכאן ד) במשמ׳ דבר שאין בו ממש, הבל וריק [3]: הרינו חלנו כמו ילדנו רוּחַ (ישע׳ כו יח). הן כלם און אפס מעשיהם רוּחַ ותהו נסכיהם (שם מא כט). והנביאים יהיו לְרוּחַ (ירמ׳ ה יג). לו איש הלך רוּחַ ושקר כזב (מיכ׳ ב יא). — ורעה רוח, ובש״ע רְעוּת רוח [4], רעיון רוח: אפרים רעה רוּחַ ורדף קדים כל היום כזב ושד ירבה (הוש׳ יב ב). ראיתי את כל המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הבל ורעות רוּחַ (קהל׳ א יד). ואתנה לבי לדעת חכמה וכו׳ ידעתי שגם זה הוא רעיון רוּחַ (שם שם יז). ועי׳ רָעָה, רְעוּת. — נְחַל רוּחַ: עכר ביתו ינחל רוּחַ (משלי יא כט). הלהוכח מלים תחשבו וּלְרוּחַ אמרי נואש (איוב ו כו). זכר כי רוּחַ חיי לא תשוב עיני לראות טוב (שם ז ז). עד אן תמלל אלה וְרוּחַ כביר אמרי פיך (שם ח ב). החכם יענה דעת רוּחַ וימלא קדים בטנו (שם טו ב). הקץ לדברי רוּחַ (שם טז ג). — עמל לרוח: וגם זה רעה חלה כל עמת שבא כן ילך ומה יתרון שיעמל לָרוּחַ (קהל׳ ה טו). — ובתוה״מ: על הזיקין ועל הזועות ועל הברקים ועל הרוחות אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם (ברכ׳ ט ב). נוהגין היו בית אבא שהיו נותנים פאה אחד לזתים שהיו להם בכל רוח (רבן גמליאל, פאה ב ד). שדה וכו׳ שברתה הרוח או בהמה פטורה (שם שם ז). הרוח שפזרה את העמרים אומדין אותה כמה לקט היא ראויה לעשות ונותן לעניים (שם ה א). ערוגה שהיא ששה טפחים על ששה טפחים זורעים בתוכה חמשה זרעונים, ארבעה בארבע רוחות הערוגה ואחד באמצע (כלא׳ ג א). היו נטועות על שש שש וכו׳ הרי זה מקדש שש עשרה אמה לכל רוח עגולות ולא מרובעות (שם ה ה). הזורע וסיערתו הרוח לאחוריו מותר, סיערתו הרוח לפניו ר׳ עקיבא אומר אם עשבים יופך וכו׳ (שם שם ז). וכמה היא עבודת הגפן ששה טפחים לכל רוח (שם ו א). הרוח שעלעלה את הגפנים על גבי תבואה יגדור מיד (שם ז ז). המדייר שדהו וכו׳ עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית (שביע׳ ג ד). מערב לרוח אחת או אינו מערב כל עקר (ערוב׳ ג ו). מי שיצא ברשות ואמרו לו כבר נעשה מעשה יש לו אלפים אמה לכל רוח (שם ד ג). מי שישן בדרך וכו׳ יש לו אלפים אמה לכל רוח וכו׳ ר׳ יהודה אומר לאיזה רוח שירצה ילך (שם שם ה). חצר שנפרצה לרשות הרבים משתי רוחותיה וכן בית שנפרץ משתי רוחותיו וכו׳ מותרין באותו שבת (שם ט ג). ר׳ יהודה אומר אין ביעור חמץ אלא שרפה וחכ״א אף מפרר וזורה לרוח או מטיל לים (פסח׳ ב א). איזו היא דרך רחוקה, מן המודיעים ולחוץ, וכמדתה לכל רוח (שם ט ב). התקין ר״ג הזקן שיהו מהלכין (עדי החדש) אלפים אמה לכל רוח (ר״ה ב ה). אף אני לא אמרתי לשאול אלא להזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו (ר׳ אליעזר, תעני׳ א א). מעשה בבריא אחד שאמר כתבו גט לאשתי ועלה לראש הגג ונפל ומת, אמר רשב״ג וכו׳ אם הרוח דהאחו אינו גט (גיט׳ ו ז). אחד

---

[1] [אמנם הביטוי קשה, ואין הפרושים מניחים את הדעת.]

[2] [אמנם לא הובן הבטוי, ועי׳ שָׁאַף, הערות.]

[3] [אף קדים בא במשמ׳ זו.]

[4] [עִקר משמ׳ הצרוף הזה היא: הלך אחר הרוח, בקש את רֵעוּתוֹ וחברתו, ועי׳ רְעוּת, הערות.]

הביא את העצים ואחד הביא את האור וכו׳ לבתה הרוח כולן פטורין (ב״ק ו ד). שני כלבים אינו אונס, ידוע הבבלי משום ר׳ מאיר מרוח אחת אינו אונס, משתי רוחות אונס (ב״מ ז ט). המקיף את חברו משלש רוחותיו וכו׳ אין מחייבין אותו (ב״ב א ג). ולא יעשה אדם שובך בתוך שלו אלא אם כן יש לו חמשים אמה לכל רוח (שם ב ה). ועושה חצר על פי המערה וכו׳ ארבע לארבע רוחותיה (ר׳ שמעון, שם ו ח). כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו וכו׳ אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה, לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין, שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו (ר׳ אלעזר בן עזריה, אב׳ ג יז). עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש, לא הפילה אשה מריח בשר הקודש וכו׳ ולא כבו גשמים אש של עצי המערכה ולא נצחה הרוח את עמוד העשן (שם ה ה). שטחוהו (את העומר) בעזרה והרוח מנשבת בו (מנח׳ י ד). לחם הפנים וכו׳ נותן ארכו כנגד רחבו של שלחן וכופל טפחים מכאן וטפחים מכאן וטפחים ריוח באמצע כדי שתהא הרוח מנשבת ביניהן (שם יא ה). שחט ולא כסה וכו׳ כסהו הרוח חייב לכסות (חול׳ ו ד). סרוד של נחתומין וכו׳ גפפו מארבע רוחותיו טמא, נפרץ מרוח אחת טהור (כלים טו ב). אל ארבעת רבעיו, מלמד שמן האמצע הוא מודד שתים עשרה אמה לכל רוח (מדות ג א). טליה על הבגד מרוח אחת אינו חבור, משתי רוחות זו כנגד זו חבור (שם כח ז). החור שבדלת שעורו מלא אגרוף וכו׳ הגיפה ולא מרקה או שפתחתו הרוח שעורו מלא אגרוף (אהל׳ יג ג). ששקעה האש במקומה, אלו חזרה לה וכו׳ לאחת מכל הרוחות היתה קופלת את כל הרוח והולכת (ספרי במד׳ פו). מנין אתה אומר כשם שהעיד משה לישראל שמים וארץ כך העיד להם ארבע רוחות השמים שנא׳ יערף כמטר לקחי זה רוח מערבית וכו׳ תזל כטל אמרתי זה רוח צפונית וכו׳ כשעירים עלי דשא זה רוח מזרחית שמשחיר את הרקיע כשעיר[1]) וכו׳ וכרביבים עלי עשב זה רוח דרומית וכו׳ ד״א וכו׳ לא נאמרו ד׳ רוחות הללו אלא כנגד ד׳ רוחות השמים, צפונית בימות החמה יפה ובימות הגשמים קשה, דרומית בימות החמה קשה ובימות הגשמים יפה, מזרחית לעולם יפה, מערבית לעולם קשה וכו׳ (רבי סימאי, שם דבר׳ שו). בשעה שהרוח יוצא לעולם הקב״ה משברו בהרים ומרשלו בגבעות ואומר לו תן דעתך שלא תזיק בריותי (רבי יהושע בן חנניה, ילקו׳ ברכ׳ ט ג). מוליר הגרוף שותין ממנו בשבת הא אם אינו גרוף לא וכו׳ מפני שהרוח נכנסת בגופו והגחלים בוערות (ר׳ חנינה בריה דרבי הילל, שם שבת ג א). אם אין יודע לכוין את הרוחות צא ולמד מן התקופה וכו׳ (ר׳ יוסה, שם ערוב׳ ה א). ובמדבר מי היה מכוין להן את הרוחות, אמר רבי אחא, ארון היה מכוין להם את הרוחות (שם שם). ליבתו הרוח הרי כולן פטורי׳, תמן אמרי׳ ברוח של אונסי׳ היא מתני׳ אבל ברוח שהעולם מתנהג בו חייב (שם ב״ק ו ד). כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו (ר׳ שמעון חסידא, ברכ׳ ג:). אדם נותן עינו בכוכב אחד הולך למזרח עומד כנגדו, לארבע רוחות העולם עומד כנגדו (רבי נתן, פסח׳ לד.). פושעי ישראל וכו׳ יורדין לגיהנם וכו׳ לאחר י״ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי צדיקים (ר״ה יז.). ועשן המערכה אפילו כל הרוחות שבעולם אין מזיזות אותו ממקומו (יומא כא:) מוליך ומביא למי שהארבע רוחות שלו (רבי יוחנן, סוכה לז:). מוליך ומביא כדי לעצר רוחות רעות (רבי יוסי, שם שם). ומודים חכמים לר״מ באבנו סכינו ומשאו שהניחן בראש גגו ונפלו ברוח מצויה והזיקו שהוא חייב, ומודה ר״מ לרבנן במעלה קנקנים על הגג ע״מ לנגבן ונפלו ברוח שאינה מצויה והזיקו שהוא פטור (ב״מ כט.). והסיר ה׳ ממך כל חולי א״ר זו עין וכו׳ ושמואל אמר זה הרוח, שמואל לטעמיה דאמר שמואל הכל ברוח (שם קז:). עבים קשים רוח מפזרתן, רוח קשה גוף סובלו (כ״י, ב״ב י.). ד׳ רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית עם כולן וכו׳ ורוח דרומית קשה מכולן (רב חנן בר אבא בשם רב, שם כה.). מה קנה זה עומד

[1]) [עי׳ רְבִיב, הערות.]

במקום מים וכו' ואפילו כל רוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו וכו' כיון שדוממו הרוחות עמד קנה במקומו וכו' (סנה' קה:–קו.). משעלו בני הגולה פסקו חזיקין והזועות והרוחות והרעמים (ר' אבין בר סבא, סול' סו.). משא דומה וכו' אותו מלאך הממונה על הרוחות דומה שמו, נתקבצו כל הרוחות אצל דומה אמרו לו שומר מה מלילה וכו' (ר' יוחנן, סנה' לד.). הנוד הזה אם יהיה בו נקב כחוד של מחט כל רוחו יוצאה ממנו, והאדם עשוי מחילים מחילים, נקבים נקבים ואין רוחו יוצאה ממנו (ר' תנחום, מד"ר בהאזי' א). בכל מקום רוח מזרחית קולטת, אדם הראשון, ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עדן וכו' (רב, שם שם כא). כל הרוחות כבשו בני יון ורוח מזרחית לא כבשו (ר"א, שם שם מד). ג' בריות קדמו את העולם המים והרוח והאש וכו' הרוח הרה וילדה חכמה וכו' (שם שמות טו). שבעה"ז בזמן שרוח דרומית מנשבת אין רוח צפונית מנשבת ובזמן שרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת, אבל לע"ל אמר הקב"ה אני מביא ארגסטס בעולם שמשמשות בו שתי רוחות (ר' יוסי בשם ר' בנימין בר לוי, שם ויקר' ט). עורי צפון, מלמד שהרוחות עתידות להכנים קנאה זו עם זו, רוח הדרום אומרת אני מביא גלות תימן וכו' ורוח צפון אומרת אני מביא גלות צפון (שם במד' יג). בעלי מלח הוא, אם יזדמן לו מעט רוח תכף יבא ונמצא עומד למעלה מראשי (בר קפרא ור' יצחק בר קפרא, שם קהל' ג, בכל עת). — ובסהמ"א: לארבע רוחות יש להן שמות, רוח מזרחית שותא, רוח מערבית אוריא[1] רוח צפונית אסתנא, רוח דרומית שדיא (ערוך ערך אסתנא). שיחת דקלים, פירש בתשובות יום שאין בו נשיבת רוח (שם ערך שח). או שהיה לבית הכנסת שני פתחים בשני רוחות (רמב"ם, תפלה ו ח). שהרוחות שתים עשרה רוח, והאמהות מהם הם ארבע והם הצפונית והדרומית והמזרחית והמערבית (ר"ש א"ת, אותות השמים, ר"י ביה"ם בזנתנבי). שתים עשרה רוחות ומקומותם כלל הארבע אמהות והשמנה

[1] [היא אַמְהוֹ, אוּרְו, באשורי, ובמשמ' זו בא אף במקרא אוֹר באיוב לה כד, עי' קָדים, הערות.]

בנות אשר ביניהם (שם). — ואמר המשורר: מהם חצובי להבות ומהם רוחות נושבות (רשב"ג, כתר מלכות). ויד רוח מצחקת במים (ר"י הלוי, הפרדס, דיואן ב, 161). זה רוחך צד מערב רקות הנרד בכנפיו והתפוח, מאוצרות הרכלים מוצאך כי אינך מאיצרות הרוח (הוא, זה רוחך, שם שם, 171). מיום אשר נשבו רוחות בשמיו בתוך לבי מגוריו (יהודה בן גיאת ליהודה הלוי, מבין עפאים, סעה"ם 125). תשרי הוא הראשון לחדשים, בו ינשבו הרוחות הקשים (ראב"ע, טעמי נא, כהנא א, 181). נפתחו אליו שערי הרפק וחדריו יותר מגלינוס וחבריו ובהתקבצות ובהתפשטות התנועות של כלי הרוח ירעה רוח עד שיפיח (שלמה בונפיד, הפולמוס בנכבדי סאראגוסה, קנץ על יד י"ד, כב). בתומו כל אור מאין ראותו ברוחיו המפיחים מבלי מור (רשב"ץ דוראן, בס' לפנת פענח ליצחק מרעלי א). — ״טחנת רוח, טחנה הפועלת בכח הרוח, נוהג בדבור ובספרות. — ״כוסות רוח, כוסות מציצה, קרני אמן, נוהג בדבור. — ״ורוח הבטן, שבמעים: ואמר (אבוקרט) על הרוח, והרוח היוצא באין קול טוב והיוצא בקול טוב ממנו (פימני אבוקרט, כ"י ברלין). או יהיה המאכל עצמו מוליד רוחות ונפח וירבו ויתילדו ממנו נפח ורוחות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ב, המעים). ורבי' האיי פי' עיקר הקיפא בל' ארמית מלשון קיפוי כגון נפיחה ורוח שאוחזות במעים מן המאכלות (אבודרהם, עז.). ואותם נערים הקטנים שמרבים אכילה גסה ומרבים באכילת פירות והם מרבים רוחות בגופם נכון שלא ילינו בבית הכנסת (ספר מהרי"ל, הלכות ליל יום כפור). — ״רוח פרצים, רוח בריבה[1]), רוח הפורצת בחדר מצד אל צד וכדוי, Zugluft; courant d'air; draft, נוהג בספרות ובדבור. — ״ואחד מארבעת היסודות, אש ורוח, מים ועפר: והעצים והצמחים מתהוים מהיסודות הארבעה, כלומר העפר והמים והרוח והאש (ס' היסודות לר"י הישראלי, 6). כגון ארבע יסודות שהן ארץ ומים ורוח ואש (ראב"ס, הגיון הנפש, ג:). מפני שהמהלכות נמצאות בשלשת האמהות אשר בעלי החיים יכולין להתגלגל,

[1] [ע"פ הארמ' דבריך זיקא, עי' רש"י שבת קכט., וז"ל: אינדרו"ן שיש בו חלונות והרוח נכנסת בהם נכרכת ומתגלגלת באינדרון.]

וחן מים ורוח וארץ, ואין לאחד מבעלי חיים מעמד בתוך האש וכו' (סס, ד :). וכשנעיין בצמחים ובבעלי חיים נמצאם מחוברים מהיסודות הארבעה, והם האש והרוח והמים והעפר (כ"י ח"מ, מו"ס, היסוד ו, ומעין זה סס סס ז). ארבעה גופים הללו שהם אש ורוח ומים וארץ, הם יסודות כל הנבראים למטה מן הרקיע (רמב"ם, יסודי התורה ד א). — ואמר המשורר: והקפת על המים גלגל הרוח וכו' והקפת על הרוח גלגל האש (רשב"ג, כתר מלכות). וראשית לכל נברא יסודות אשר ברא, ומה נפלאה חכמה בארבע יסודותיו והם אש והרוח ומים והעפר, ובתחברם עולם אזי קם ותולדותיו (רמב"ע, בסס אל, בכודי, כ"מ) — *רוח של גפרית, רוח מלח, רוח יין וכדוי, כֹּהֶל. Geist; spiritus; alcohol: וכן רוח של גפרית ויטריאולו עם דבש רוסאטו מטהר נגעי החניכים ומלבן השנים השחורים (כ"י לסלון, אולס"ם ז ז). רוח מלח ארמוניאק"ה משובח מאד בכל קדחת מפסקת וביותר רביעית ולעת הדחק יקח מלח ארמוניאק"ה עצמו אחר הרקה קלה (טוביה כץ, מעשה טוביה, ממסכת הגיס, סקד', ד). בבתי הרקח יוציאו מפרחיו ועליו מִין שמן נִקרא על שמו וצרפוהו (דיסטעלירן) עם רוח יין (וויין־גייסט) לעשותו למים טובי הריח (י. סינסק, תולדות הארץ, הלמחים). —ה) הרוח, האויר שבפי האדם בנשמו, כל זמן שהוא חי, נשימה, רוח חיים, רוח אפים, Atem, Lebensodem; haleine; souffle breath (of life): הנני מביא את המבול מים על הארץ לשחת כל בשר אשר בו רוּחַ חיים (בראשי' ו יז). ויבאו אל נח אל התבה שנים שנים מכל הבשר אשר בו רוּחַ חיים (סס ז יח). כל אשר נשמת רוּחַ חיים באפיו מכל אשר בחרבה מתו (סס סס כב). והכה ארץ בשבט פיו וּבְרוּחַ שפתיו ימית רשע (ישע' יא ד).—וכהשאלה לאלהים: וּבְרוּחַ אפיך נערמו מים (שמות יה ח). ויראו אפקי ים יגלו מסדות תבל בגערת יי' מנשמת רוּחַ אפו (ש"ב כב יו; וכעין זה תהלים יח יו). בדבר יי' שמים נעשו וּבְרוּחַ פיו כל צבאם (תהל' לג ו). מנשמת אלוה יאבדו וּמֵרוּחַ אפו יכלו (איוב ד ט). ינקתו תיבש שלהבת ויסור בְּרוּחַ פיו (סס יה ל). רוּחַ אל עשתני ונשמת שדי תחיני (סס לג ד). — וכתמונה לדבר יקר ואהוב כנשמת החיים: רוּחַ אפינו [1]) משיח יי' נלכד בשחיתותם (איכ' ד כ). — ועל אליל מת: אזנים להם ולא יאזינו אף אין יש רוּחַ בפיהם (תהל' קלה יז). — ו) ומכאן רוח, רוח חיים, במשמ' כח חיים, יסוד החיים של אדם ובהמה: נפשי אויתך בלילה אף רוּחִי בקרבי אשחרך (ישע' כו ט). אדני עליהם יחיו ולכל בהן חיי רוּחִי [2]) (סס לח יו). כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה וְרוּחַ אחד לכל (קהל' ג יט). מי יודע רוּחַ בני האדם העלה היא למעלה ורוּחַ הבהמה הירדת היא למטה לארץ (סס סס כא). — וברעיונות על כח חיים זה, הנתן מיד האלהים והשב אליו במות האדם והבהמה: ויאמר יי' לא ידון רוּחִי באדם לעלם (בראשית ו ג). כה אמר האל יי' וכו' רקע הארץ וצאצאיה נתן נשמה לעם עליה וְרוּחַ להלכים בה (ישע' מב ה). כי רוּחַ מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (סס כו יו). נאם יי' נטה שמים ויסד ארץ ויצר רוּחַ אדם בקרבו (זכרי' יב א). תסף רוּחָם יגועון ואל עפרם ישובון תשלח רוּחֲךָ יבראון (תהל' קד כט-ל). אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה תצא רוחו ישב לאדמתו (סס קמו ד). אשר בידו נפש כל חי וְרוּחַ כל בשר איש (איוב יב י). כל עוד נשמתי בי וְרוּחַ אלוה באפי (סס כז ג). אכן רוּחַ היא באנוש ונשמת שדי תבינם (סס לב ח). אם ישים אליו לבו רוחו ונשמתו אליו יאסף יגוע כל בשר יחד ואדם על עפר ישוב (סס לד יד-יה). וישב העפר על הארץ כשהיה וְהָרוּחַ תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהל' יב ז). — והפקיד האדם את רוחו בידי האל: בידך אפקיד רוּחִי פדיתה אותי יי' אל אמת (תהל' לא ו). — ושמרה פקדת האל את רוח האדם: חיים וחסד עשית עמדי ופקדתך שמרה רוּחִי (איוב י יב). — והביא או נתן האל רוח במת והחיה אותו: כה אמר אדני יי' לעצמות האלה הנה אני מביא בכם רוּחַ

---

[1]) [כך נקרא המלך אף במכתבי עמרנא שַׁר בְּלָטַי, רוח חיי, ונוהגים בטוים כאלה בפרט בלשונות המלכיות].

[2]) [אולי הכונה: לֻוּח שַׁפֵּל, ומודד (מן כול, כִּיל) פִּהֶן חיי רוּחִי, שמדד את חיי בְּמִדָּה, כַּהִין וכאיפה, והשוה בתמונת המודד כאלו ביד ובאצבעות: הנה טְפָחוֹת נתתה ימי (תהל' לט ו).]

וחייתם וכו' ונתתי בכם רוח וחייתם וכו' וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה וכו' ורוח אין בהם ויאמר אלי הנבא אל הרוח וכו' ואמרת אל הרוח וכו' מארבע רוחות באי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויחיו והנבאתי כאשר צוני ותבוא בהם הרוח ויחיו וכו' ויאמר אלי וכו' הנבא ואמרת אליהם כה אמר אדני יי' הנה אני פתח את קברותיכם וכו' ונתתי רוחי בכם וחייתם (יחזק' לז ה–יד). — וכנוי האל כאלהי הרוחות לכל בשר: ויפלו על פניהם ויאמרו אל אלהי הרוחת לכל בשר האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצף (במד' טז כב). יפקד יי אלהי הרוחת לכל בשר איש על העדה (שם כז טז). — ובצרופים כגון לא היה בו עוד רוח, אין רוח בו במשמ' אין בו חיים, לא קמה בו רוח, וכדו', אף בהגזמה לגבי מי שהוא נדהם: ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם (יהוש' ב יא). ויהי כשמע כל מלכי האמרי וכו' את אשר הוביש יי' את מי הירדן מפני בני ישראל וכו' וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל (שם ה א). ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה וכו' ולא היה בה עוד רוח (מ"א י ד–ה; וכעין זה דהי"ב ט ד). — ולגבי אלילים פסלים, אין רוח בם וכדו': נבער כל אדם מדעת הביש כל צרף מפסל כי שקר נסכו ולא רוח בם (ירמ' י יד; שם נא יז). הוי אמר לעץ הקיצה וכו' הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו (חבק' ב יט). — וחיתה רוחו, כאלו שב וחיה אחרי היותו כמת: וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם (בראש' מה כז). — ושבה רוחו, כמו שבה נפשו אליו, במשמ' זו: וישת ותשב רוחו ויחי (שפט' טו יט). ויתנו לו פלח דבלה ושני צמקים ויאכל ותשב רוחו אליו (ש"א ל יב). — והשיב האדם רוחו: לא יתנני השב רוחי כי ישבעני ממררים (איוב ט יח). — וכלתה והתעטפה רוח האדם, חפשה רוחו כאלו חלפה ומת האדם: אזכרה אלהים ואהמיה אשיחה ותתעטף רוחי (תהל' עז ד). אזכרה נגינתי בלילה עם לבבי אשיחה ויחפש רוחי (שם שם ז). אשפך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד בהתעטף עלי רוחי (שם קמב ג–ד). ותתעטף עלי רוחי בתוכי ישתומם לבי (שם קמג ד). מהר ענני יי' כלתה רוחי (שם שם ז). — וחבלה רוחו: רוחי חבלה ימי נזעכו קברים לי

(איוב יז א). — ובהשאלה לדמיות כגון חיות המרכבה שנתן האל בהן כאלו רוח חיים: ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים על אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו שמה הרוח ללכת והאופנים ינשאו לעמתם כי רוח החיה באופנים בלכתם ילכו ובעמדם יעמדו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעמתם כי רוח החיה באופנים (יחזק' א כ–כא). ובלכת הכרובים ילכו האופנים וכו' בעמדם יעמדו וברומם ירומו אותם כי רוח החיה בהם (שם י טז–יז). ואשא עיני וארא והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם (זכר' ה ט). — ז) ורוח במשמ' של נפש כנושא ההכרה וההרגשה, Seele, Gemüt; âme; soul: אשרי אדם לא יחשב יי' לו עון ואין ברוחו רמיה (תהל' לב ב). רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה (משלי יח יד). ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו ויאמר המלך לקרא לחרטמים וכו' ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום (דני' ב א–ג). — ובצרופים בסומך לש"ע, מרת רוח: ויקח (עשו) אשה את יהודית בת בארי החתי ואת בשמת בת אילן החתי ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה (בראש' כו לד–לה). — וקצר רוח [1]: וידבר משה כן אל בני ישראל ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה (שמות ו ט). — שבר רוח, ואף שבר ברוח: הנה עבדי ירנו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישע' סה יד). מרפא לשון עץ חיים וסלף בה שבר ברוח (משלי טו ד). חמת רוח: ורוח נשאתני ותקחני ואלך מר בחמת רוחי (יחזק' ג יד). — צר רוח: גם אני לא אחשך פי אדברה בצר רוחי אשיחה במר נפשי (איוב ז יא). — ובסמיכות לתאר, קשה רוח: ותען חנה ותאמר לא אדני אשה קשת רוח אנכי וכו' ואשפך את נפשי לפני יי' (ש"א א טו). — עצוב רוח: כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יי' (ישע' נד ו). — דכא רוח: קרוב יי' לנשברי לב ואת דכאי רוח יושיע (תהל' לד יט). — קצר רוח: ארך אפים רב תבונה וקצר רוח מרים אולת (משלי יד כט). — ועם תאר או בינו' המשמש לוי לרוח, רוח נכאה וכדו', רוח

---

[1]) [בעקר כנראה קצר נשימה].

כהה: לשום לאבלי ציון וכו' שמן ששון תחת אבל מעטה תהלה תחת רוח כהה (ישעי' סא ג). — רוח נשברה: זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (תהלי' נא יט). — רוח נכאה: לב שמח ייטב פנים ובעצבת לב רוח נכאה (משלי' טו יג). לב שמח ייטיב גהה ורוח נכאה תיבש גרם (שם יז כב). רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה (שם יח יד). — רוח האדם סרה: ותבא אליו איזבל אשתו ותדבר אליו מה זה רוחך סרה ואינך אכל לחם (מ"א כא ה). — ובצרופים לפעל כנושא או כמשא, קצרה רוחו: האנכי לאדם שיחי ואם מדוע לא תקצר רוחי (איוב כא ד). — הוציא רוחו: כל רוחו יוציא כסיל וחכם באחור ישבחנה (משלי כט יא). — כהתה הרוח: והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים (יחזק' כא יב). —רפתה רוח: ויאמרו אליו (אל גדעון) איש אפרים מה הדבר הזה עשית לנו וכו' ויריבון אתו בחזקה ויאמר אליהם מה עשיתי עתה ככם וכו' אז רפתה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה (שפט' ח א–ג). — צפן רוח: רוח צפון תחולל גשם ופנים נזעמים לשון סתר [1]) (משלי כה כג). צפניה צפן רוח ושמן ימינו יקרא [2]) (שם כז טז). — רוח האדם זרה לאחר: רוחי זרה לאשתי וחנותי לבני בטני [3]) (איוב יט יז). — הציקתני רוח בטני: כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני [4]) (שם לב יח). — שתתה רוחו חמה: אשר

[1]) [כונתו הטמונה של פתגם זה היא: רוח צפון, את רוחך וכעסך צפון בלבך ואל תגלהו, כי אז תחולל — מיד המלך או העשיר — גשם של נדבות; אבל איך תוכל לצפון את רוחך? הרי פניך הנזעמים הם לשון סתר, המגלים מה שאתה מנסה להסתיר, עי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 33, ובהערה שאחר זו.]

[2]) [כאמור בהערה לערך א. קרא עמ' 6128, הכונה: צפן יה (את אשר) צפן רוח, המכסה על כעסו, ושם נימנו יקרא. כי „כל רוחו יוציא כסיל", „ונאמן רוח מכסה דבר".]

[3]) [לאחי, בני בטן אמי, כדעת רבים, שהרי בני איוב מתו.]

[4]) [גם במשמ' המחשבות שבלב, וגם כאילו האויר שבקרבי מציק לי ורוצה להתפרץ במלים.]

חמתם [1]) שתה רוחי (איוב ו ד). — נפעמה רוחו: ויקץ פרעה והנה חלום ויהי בבקר ותפעם רוחו (בראשי' מא ח). ובשנת שתים למלכות נבכדנצר חלם נבכדנצר חלמות ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו ויאמר המלך לקרא לחרטמים וכו' ויאמר להם המלך חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום (דני' ב א–ג). — משל ברוחו: טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר (משלי טז לב). — בהל ברוחו לעשות דבר, נחפז: אל תבהל ברוחך לכעוס (קהלי' ז ט). — נשמר ברוחו: ונשמרתם ברוחכם ובאשת נעוריך אל יבגד וכו' ונשמרתם ברוחכם ולא תבגדו (מלאכי ב טו–טז). — אין מעצר לרוחו: עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו (משלי כה כח). — ובהשאלה לאלהים: ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם כי המרו את רוחו [2]) ויבטא בשפתיו (תהלי' קו לב–לג). — ח) ובמשמ' של אפי, עמדה נפשית, כוון נפשי, Gesinnung; caractère; mind: ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו וימלא אחרי והביאתיו אל הארץ (במד' יד כד). כל דרכי איש זך בעיניו ותכן רוחות יי' (משלי טז ב). — ובצרוף כסומך לש"ע, גבה רוח: לפני שבר גאון ולפני כשלון גבה רוח (שם שם יח). — ובצרוף כסומך לתאר, ארך רוח, גבה רוח: טוב ארך רוח מגבה רוח (קהל' ז ח). — שפל רוח: מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים (ישע' נז טו). טוב שפל רוח [3]) את עניים מחלק שלל את גאים (משלי טז יח–יט). גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמך כבוד (שם כט כג). — נאמן רוח: הולך רכיל מגלה סוד ונאמן רוח מכסה דבר (שם יא יג). — קר רוח:

[1]) [חמת תיסורים ורעלם. אין המשפט מצטרף עם תחלת הפסוק וסופו: כי חצי שדי עמדי — בעותי אלוה יערכוני. ועי' בפרושו של טורטשינר.]

[2]) [כדברי ראב"ע: כי המרו את רוחו, שב אל השם כמו המה מרו ועצבו את רוח קדשו, וטעם ויבטא על השם שגזר על משה שלא יכנס לארץ.]

[3]) [אמנם לפי טורטשינר, משלי שלמה עמ' 89 הכונה כאן, כנגוד אל חלק שלל במשמ' אכילה מבשר השלל, ובהפוך האותיות שפל רוח: טוב פרוש לחי (ו"א לחם) את עניים. וזאת כדרך משלים כגון: טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב, וכדו'.]

חושך אמריו יודע דעת וקר רוח[1]) איש תבונה (סס יז כז). — נכה רוח: ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי (ישע׳ סו ב). — והקשה האל את רוחו של אדם: ולא אבה סיחן מלך חשבון העברנו בו כי הקשה יי׳ אלהיך את רוחו ואמץ את לבבו (דבר׳ ב ל). — ורוח חדשה, במשמ׳ תכונת נפש חדשה, לב חדש: ונתתי להם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבם (יחזק׳ יא יט). השליכו מעליכם את כל פשעיכם וכו׳ ועשו לכם לב חדש ורוח חדשה (סס יח לא). ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם (סס לו כו). — וחדש האל רוח נכון באדם: לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי (תהל׳ נא יב). — וכמשמ׳ רצון, ;Wille, Entschluss volonté, détermination; will, resolution, רוח נדיבה, רצון טוב: השיבה לי ששון ישעך ורוח נדיבה תסמכני (סס סס יד). — והעיר ה׳ את רוח פלוני, עורר את רצונו: הנני מעיר על בבל ואל ישבי לב קמי רוח משחית (ירמ׳ נא א). העיר יי׳ את רוח מלכי מדי כי על בבל מזמתו להשחיתה (סס סס יא). ויער יי׳ את רוח זרבבל בן שלתיאל פחת יהודה ואת רוח יהושע בן יהוצדק הכהן הגדול ואת רוח כל שארית העם ויבאו ויעשו מלאכה בבית יי׳ צבאות אלהיהם (חגי א יד). ובשנת אחת לכורש מלך פרס וכו׳ העיר יי׳ את רוח כרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב לאמר וכו׳ (עזר׳ א א). ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים לכל העיר האלהים את רוחו לעלות לבנות את בית יי׳ (סס סס ה). ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ואת רוח תלגת פלנסר מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה (דהי״א ה כו). ויער יי׳ על יהורם את רוח הפלשתים וכו׳ ויעלו ביהודה ויבקעוה (דהי״ב כא יז). — ונתן האל רוח בפלוני במשמ׳ זו: הנני נתן בו רוח ושמע שמועה ושב לארצו (מ״ב יט ז; וכענין זה ישע׳ לז ז). — ונדבה רוח פלוני אותו: ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת יי׳ למלאכת אהל מועד (שמות לה כא). — ועלה על רוח אדם: והעלה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אמרים

נהית בגוים (יחזק׳ כ לב). — ומעלות רוחו: כה אמר יי׳ כן אמרתם בית ישראל ומעלות רוחכם אני ידעתיה (סס יא ה). — היה ברוח עמו, רצה, התכון: ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם וכו׳ ותבנית כל אשר היה ברוח עמו לחצרות בית יי׳ ולכל הלשכות סביב (דהי״א כח יא–יב). — וכלפי חיות המרכבה, היה הרוח ללכת, רצו ללכת: אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו (יחזק׳ א יב). ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם וכו׳ על אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו (סס סס כ). — ובמשמ׳ מצב רוח מיחד, תבונת רוח מיוחדת Stimmung, Drang; humeur, impulsion; mood, impulse, רוח קנאה: איש איש כי תשטה אשתו וכו׳, ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והוא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה (במד׳ ה יב–יד). או איש אשר תעבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו (סס סס ל). — רוח טמאה: והיה ביום ההוא וכו׳ ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ (זכרי׳ יג ב). — רוח זנונים: עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו כי רוח זנונים התעה ויזנו מתחת אלהיהם (הוש׳ ד יב). לא יתנו מעלליהם לשוב אל אלהיהם כי רוח זנונים בקרבם ואת יי׳ לא ידעו (סס ה ד). — רוח רעה, רוח אלהים רעה, שבאה על האדם: ורוח יי׳ סרה מעם שאול ובעתתו רוח רעה מאת יי׳ ויאמרו עבדי שאול אליו הנה נא רוח אלהים רעה מבעתך וכו׳ יבקשו איש ידע מנגן בכנור והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ונגן בידו וטוב לך (ש״א טז יד–טז). והיה בהיות רוח אלהים אל שאול ולקח דוד את הכנור ונגן בידו ורוח לשאול וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה (סס סס כג). ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול ויתנבא בתוך הבית (סס יח י). ותהי רוח יי׳ רעה אל שאול (סס יט ט). — ורוח רעה בין אדם לרעהו: וישלח אלהים רוח רעה בין אבימלך ובין בעלי שכם ויבגדו בעלי שכם באבימלך (שפט׳ ט כג). — ט) ורוח כנושא הידיעה והמחשבה, Geist, Verstand; esprit, intelligence; mind, intellect, רוח חכמה וכדו׳: ואתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה ועשו את בגדי אהרן (שמות כח ג). ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (דבר׳ לד ט). ונחה עליו רוח יי׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי׳ (ישע׳ יא ב). תשובו לתוכחתי הנה

---

[1]) [עי׳ קר, הערות.]

אביעה לכם רוחִי אודיעה דברי אתכם (משלי א כג). מה יקחך לבך ומה ירזמון עיניך כי תשיב אל אל רוחֶךָ [1]) והצאת מפיך מלין (איוב יט יב–יג). מוסר כלמתי אשמע וְרוּחַ מבינתי יעגני (שם כ ג). — רוח תרדמה: כי נסך עליכם יי' רוּחַ תרדמה ויעצם את עיניכם (ישע' כט י). — י) ורוח האלהים, רוח ה', רוח קדשו, כחו השכלי ורצונו הנשגב של האלהים הפועל בעולם: הוי בנים סוררים נאם יי' לעשות עצה ולא מני ולנסך מסכה ולא רוחִי (שם ל א). מי תכן את רוּחַ יי' (שם מ יג). כי יבוא כנהר צר רוּחַ יי' נססה בו (שם נט יט). הקצר רוּחַ יי' (מיכ' ב ז). ולבם שמו שמיר משמוע את התורה ואת הדברים אשר שלח יי' צבאות בְּרוּחוֹ (זכר' ז יב). — ובמשמ' כח אלהי זה הנתן לנביאים וכדו' שהאלהים בתך בהם, היתה, נחה על האדם רוח חי, צלחה עליו, אליו, פעמה אותי: הנמצא כזה (יוסף) איש אשר רוּחַ אלהים בו (בראש' מא לח). ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי וכו' ואמלא אתו רוּחַ אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה (שמות לא ב–ג; וכעין זה שם לה ל–לא). וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לשבטיו ותהי עליו רוּחַ אלהים (במד' כד ב). ויקם יי' מושיע לבני ישראל וכו' את עתניאל בן קנז וכו' ותהי עליו רוּחַ יי' וישפט את ישראל (שפט' ג י). וְרוּחַ יי' לבשה את גדעון ויתקע בשופר (שם ו לד). ותהי על יפתח רוּחַ יי' ויעבר את הגלעד ואת מנשה (שם יא כט). ותחל רוּחַ יי' לפעמו (את שמשון) במחנה דן (שם יג כה). וירד שמשון ואביו ואמו תמנתה וכו' והנה כפיר אריות שאג לקראתו ותצלח עליו רוּחַ יי' וישסעהו כשסע הגדי (שם יד ה–ו). וצלחה עליך רוּחַ יי' והתנבית עמם (ש"א י ו). ויבאו שם (שאול ונערו) הגבעתה והנה חבל נבאים לקראתו ותצלח עליו רוּחַ אלהים ויתנבא בתוכם (שם שם י). ויקח שמואל את קרן השמן וימשח אתו בקרב אחיו ותצלח רוּחַ יי' אל דוד מהיום ההוא ומעלה (שם יו יג). ותהי על מלאכי שאול רוּחַ אלהים ויתנבאו גם המה (שם יט כ). ויעבר אלישע ויראהו בני הנביאים וכו' ויאמרו נחה רוּחַ אליהו על אלישע (מ"ב ב יס). ויצא חטר מגזע ישי

[1]) [הכונה: שתיחם את דעתך — וגם את דעת החבל שלך — לאחר האלים והוצאת מפיך את המלים האלה. ועי' בפרושו של טורטשינר.]

וכו' ונחה עליו רוּחַ יי' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת יי' (ישע' יא א–ב). הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי נתתי רוחִי עליו משפט לגוים יוציא (שם מב א). כי אצק מים על צמא וכו' אצק רוחִי על זרעך (שם מד ג). קרבו אלי שמעו זאת לא מראש בסתר דברתי מעת היותה שם אני ועתה אדני יי' שלחני וְרוּחוֹ [1]) (שם מח יו). רוּחַ אדני יי' עלי (שם סא א). והמה מרו ועצבו את רוּחַ קדשו וכו' ויזכר ימי עולם משה עמו וכו' איה השם בקרבו את רוּחַ קדשו (שם סג י–יא). ורוּחַ אלהים לבשה את זכריה בן יהוידע הכהן ויעמד מעל לעם ויאמר להם וכו' (דהי"ב כד כ). — ודבר רוח ה' באדם: רוּחַ יי' דבר בי ומלתו על לשוני (ש"ב כג ב). ויגש צדקיהו בן כנענה ויכה את מיכיהו על הלחי ויאמר אי זה עבר רוּחַ יי' מאתי לדבר אותך (מ"א כב כד). — — ורוח בלבד במשמ' זו: ואצלתי מן הָרוּחַ אשר עליך ושמתי עליהם (במד' יא יז). ויאצל מן הָרוּחַ אשר עליו ויתן על שבעים איש הזקנים ויהי כנוח עליהם הָרוּחַ ויתנבאו ולא יספו וישארו שני אנשים במחנה וכו' ותנח עלהם הָרוּחַ וכו' ויתנבאו במחנה וכו' ויען יהושע בן נון וכו' ויאמר אדני משה כלאם ויאמר לו משה המקנא אתה לי ומי יתן כל עם יי' נביאים כי יתן יי' את רוחוֹ עליהם (שם שם כה–כט). קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוּחַ בו וסמכת את ידך עליו (שם כז יח). ותבא בי רוּחַ וכו' ותעמדני על רגלי (יחזק' ב ב; וכעין זה שם ג כד). וְרוּחַ לבשה את עמשי (דהי"א יב יט). — ואיש הרוח, הנביא: אויל הנביא משגע איש הָרוּחַ (הוש' ט ז). — ואמר בן סירא: אל תלעג לחיי עני ואל תדאיב עיני מר ר ו ח (ב"ס גני' ד א). — ובתו"מ במשמ' ח—ט: ולא זה וזה (השור והמבעה) שיש בהן ר ו ח חיים כחרי האש שאין בו ר ו ח חיים (ב"ק א א). כל ש ר ו ח הבריות נוחה הימנו ר ו ח המקום נוחה הימנו (ר' חנינא בן דוסא, אב' ג י; ר' עקיבה, תוספת' ברכ' ג ד). מאד מאד הוי שפל ר ו ח (ר' לויטס, אב' ד ד). והוי שפל ר ו ח בפני כל אדם (ר' מאיר, שם שם י). כל מי

[1]) [רסע"ג תרגם בנבותה, כלו' בנבואתו, כאלו כתוב היה: ברוחו (עי' רד"ק לכתוב), וכן גורס בפרוש ש. פינסקר, מבוא לנקוד האשורי, 82, עפ"י זכר' ז יב: אשר שלח יי' צבאות ברוחו.]

שיש בידו וכו׳ עין טובה ורוח נמוכת ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע (שם ה יט). והוי צנוע וארך רוח (ר׳ מאיר, שם ו ב). כל שרוח עצמו נוחה בשלו סימן יפה לו (ר״ע, תוספת׳ ברכ׳ ג ד). וחכם ושפוי וירא חטא ופרק טוב ורוח הבריות נוחת הימנו (שם קנה׳ ז א). איש אשר רוח בו, שיכול להלוך כנגד רוחות של כל אחד ואחד (ספרי במד׳ קמ). (אין) רוח חכמים נוחה הימנו (שביע׳ י ע; ב״ב ח ה). מסורת בידי מאבותי שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה (רבי יונתן, ירוש׳ פסח׳ ה ג). משעה שהעבד משמש את רבו כל צורכו ורוח רבו נוחה הימנו הוא תובע פרנסתו ממנו (ר׳ יהושע, שם תענ׳ א א). הוי זהיר ברוחך (הלל, שבת לא.). האי מאן דפגע באיתתא בעידנ׳ דסלקא מטבילת מצוה אי איהו קדים ומשמש אחדא ליה לדידיה רוח זנונים, אי איהי קדמה ומשמשה אחדא לה לדידה רוח זנונים (פסח׳ קיא.). הקב״ה צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעיים (מגי׳ יד.). מה כלי זכוכית שעמלן ברוח בשר ודם נשברו יש להן תקנה, בשר ודם שברוחו של הקב״ה על אחת כמה וכמה (דבי רבי ישמעאל, סנה׳ צא.). אמר הקב״ה אם יבוא יוסף תחלה ויפתור את החלו׳ אין זה שבחו, יכולין החרטומים שיאמרו לו (לפרעה) אילו שאלת אותנו כבר פתרנו אותו לך, אלא המתין להם עד שנתייגעו והוציאו את כוחו ואחר כך בא יוסף והחזירה (מד״ר בראש׳ פט). כנוהג שבעולם הבריות אומרות איש פלוני רוחו יתירה, איש פלוני רוחו קצרה, שנתנה בו רוח קטיקטון (שם ויקר׳ טו). (אמרו משה ואהרן לפני הקב״ה) אתה יודע רוח של כל אחד ואחד, לכך נאמר אלהי הרוחות לכל בשר (שם במד׳ יח). שומר רוח לא יזרע, שומר רוחן של מלכיות לא יזרע מצות ומעשים טובים (שם קהל׳ ג, אם ימלאו).

— *נַחַת רוּחַ, עי׳ ב. נַחַת, 3620. — *הֲנָחַת רוּחַ, עי׳ הֲנָחָה, 1132. — *קֹרַת רוּחַ, עי׳ קֹרָה, 6162.

—*ונוסח של קללה, תִּפַּח [1]) רוחו של פלוני, תפח נפשו וכדו׳, ובהשאלה תיפח עצמו, עי׳ נָפַח, 3718.

[1]) [במדה״ג במקי זה תפות רוחו.]

— *טָפַח רוחו עליו, גאה רוחו, גבה: עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה וטפח רוחי עלי (לוי בר סיסי. ירוש׳ יבמ׳ יב ו). — גַּסּוּת רוּחַ, עי׳ גַּסּוּת, 816. גַּס רוּחַ, עי׳ א. גַּס, 816.

— *ורוּחַ הַקֹּדֶשׁ, רוח היוצאת מאת האלהים, וגם כנוי לאלהים עצמו [1]): רוח הקדש מבשרת אימתי שתעשו ככה הדם מתכפר להם (סוטה ט ו). חסידות מביאה לידי רוח הקדש ורוח הקדש מביאה לידי תחיית המתים (שם שם טו). יש ביניכם שנים ראויין לרוח הקודש והלל הזקן ביניהן (ריב״ל, ירוש׳ הור׳ ג ז). חזר דוד וסמכן ברוח הקדש (ברכ׳ ד:). אמרה ליה (חנה לעלי) לא אדון אתה בדבר זה ולא רוח הקודש שורה עליך שאתה חושדני בדבר זה (עולא או כני יוסי ברבי חנינא, שם לא:). לאו איכא שכינה ורוח הקודש גבך שדנתני לכף חובה (שם שם). שכיון ר״ג ברוח הקודש (ערוב׳ סד:). משה וישראל וכו׳ אמרו לא לנו ה׳ לא לנו, משיבה רוח הקודש ואמרה להן למעני אעשה (ר״א, פסח׳ קיז.). משמתו נביאים האחרונים וכו׳ נסתלקה רוח הקדש מישראל ועדיין היו משתמשין בבת קול (יומא ט:). חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הן ארון וכפורת וכרובים אש ושכינה ורוח הקודש (שם כא:). משיבת רוח הקדש ואומרת אם יהרג במקדש ה׳ כהן ונביא (שם לח:). כל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו אין שואלין בו (שם עג:). אסתר ברוח הקודש נאמרה (שמואל, מגי׳ ז.). יסכה זו שרה, ולמה נקרא שמה יסכה, שסכתה ברוח הקודש (ר׳ יצחק, שם יד.). ותלבש אסתר מלכות וכו׳ שלבשתה רוח הקודש (שם יד:). רוח הקדש מבשרתן בן ירבה ובן יפרוץ (ריש לקיש, סוטה יא.). פועה, שהיתה פועה ברוח הקודש ואומרת עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל (שם יא:). בג׳ מקומות הופיע רוח הקדש, בבית דינו של שם ובבית דינו של שמואל הרמתי ובבית דינו של שלמה (ר״א, מכו׳ כג:). סיפר (לשון הרע) אין לו תקנה שכבר כרתו דוד ברוח הקדש (ערכ׳ טו:). אמרו ישראל לפני הקב״ה, רבונו של עולם, מפני מה אתה עשית לנו כך, השיבן רוח הקודש

[1]) [עי׳ עמ׳ 5790, הערה 2.]

פנה אל הרבה והנה למעט וכו׳ (אדר״נ ז). רוח הקודש שנסתלקה מיעקב אבינו שרתה עליו באותה שעה שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם (שם ל). עשרה שמות נקרא רוח הקודש אלו הן משל מליצה חידה דיבור אמירה תפארת ציווי משא נבואה חזיון (שם לד). אם ראה אדם מעביר בייא על חבירו או עובר עבירה ולא מִמחה בידו הוא נענש עליו, ורוח הקדש צווחת בני אם ערבת לרעך וכו׳ (מד״ר שמות כז). אל תרא יין כי יתאדם, תוהירה רוח הקדש על היין (שם במד׳ י). אל תתן לנשים חילך, אחר שוכר רוח חקדש אלו ג׳ אזהרות ברמז חזר ופרטן בפירוש (שם שם). ושריה שר מנוחה, מלמד שזכה ברוך בן נריה לרוח הקודש (שם שם). כשבאו אצל שלמה (אומנין שעתידין למות באותה שנה) צפה ברוח הקדש שהם מתים באותה שנה (שם שם יט). ורוח הקדש אומרת מי הקדימני ואשלם, מי קלס לפני עד שלא נתתי לו נשמה (שם ויקר׳ כז). ולא עוד אלא ששרתה עליו (על שלמה) רוח הקדש ואמר שלשה ספרים משלי וקהלת ושיר השירים (שם שה״ש, סיר). לבו של שלמה היה מלא חכמה ולא היה יודע אדם מה בתוכה, כיון ששרתה עליו רוח הקדש ואמר שלשה ספרים ידעו הכל חכמתו (שם שם). אמר לו הקדוש ברוך הוא וכו׳ הריני משרה עליך רוח חקדש, מיד שרתה עליו רוח הקדש ואמר שלשה ספרים הללו משלי קהלת ושיר השירים (שם שם). כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, כל מה שהיו הצדיקים עושין ברוח הקדש עושין (תנחו׳ ויחי יד). יבקש רצון, שהיה (דוד) מבקש רחמים שתשרה עליו רוח הקודש כדי לברך את ישראל (מדרש תהלים א ח). אני שכבתי ואישנה, אמרה כנסת ישראל, אני שכבתי מן הנבואה, ואישנה מרוח הקדש (שם ג ו). — ורוח במשמ׳ דמות חיה חסרת גוף, שד, Geist, Gespenst; spectre, pervenant; ghost, spirit. רוח אלהים רעה וכהו׳: ורוח יי׳ סרה מעם שאול ובעתתו רוחַ רעה מאת יי׳ (ש״א יו יד). ויאמר יי׳ מי יפתה את אחאב ויעל ויפל ברמת גלעד וכו׳ ויצא הָרוּחַ ויעמד לפני יי׳ ויאמר אני אפתנו ויאמר יי׳ אליו במה ויאמר אצא והייתי רוּחַ שקר בפי כל נביאיו (מ״א כ–כג). — ובתו״מ: מעשה בחסיד אחד וכו׳ והלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו עם זו (ברכ׳ יח:). כל אותן השנים שהיה אדם הראשון בנידוי הוליד רוחין ושידין ולילין שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו מכלל דעד האידנא לאו כצלמו אוליד (רבי ירמיה בן אלעזר, ערוב׳ יח:). אלו תולדות ואין הראשונים תולדות ומה הן, רוחות, דאמר רבי סימון כל מאה ושלשים שנה שפירשה חוה מאדם היו רוחות הזכרים מתחממים ממנה והיו מולידים ממנה ורוחות נקבות מתחממים מאדם ומולידים ממנו (מד״ר ברא׳ כד). לפפתו (רות את בועז) כחזוית התחיל ממשמש בשערה אמר רוחות אין להם שער, אמר לה מי את, רוח או אשה (שם רות, סלות לילה). ומה אם הרוחות שלא נבראו לשום סיוע צריכין סיוע, אנו שנבראנו לסיוע על אחת כמה וכמה (שם ויקר׳ כד). — *ורוח טהרת בנגוד לרוח טמאה: תנא דבי רבי ישמעאל אין אדם מקנא לאשתו אלא אם כן נכנסה בו רוח שנאמר ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו, מאי רוח, רבנן אמרי רוח טומאה, רב אשי אמר רוח טהרה (סוט׳ ג.). ודורש אל המתים, זה המרעיב עצמו והולך ולן בבית הקברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה, וכשהיה ר״ע מגיע למקרא זה היה בוכה, מה המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טומאה שורה עליו רוח טומאה, המרעיב עצמו כדי שתשרה עליו רוח טהרה על אחת כמה וכמה (סנה׳ סה:). — *ורוח שטות: אין אדם עובר עבירה אא״כ נכנס בו רוח שטות (ריש לקיש, שם שם). — *ורוח חזוית, רוח תזוית: מה עיסקיה דהדין כלב שוטה, רב ושמואל, חד אמר רוח חזוית [1]) עולה עליו, ותורנה אמר אשה עושה כשפים ובודקת בו (ירוש׳ יומא ח ה). אמר לו (רבן יוחנן בן זכאי לגוי אחד) לא נכנסה בך רוח חזוית מימיך, אמר לו לאו, ראית אדם שנכנסה בו רוח תזוית, אמר לו הן, אמר לו ומה אתם עושין לה, אמר לו מביאין עיקרין ומעשני׳ תחתיו ומרביצין עליו מים והיא בורחת (מד״ר במד׳ יט). — רוח קצרית: (מומין הפוסלין באדם) נכפה, אפי׳ אחת לימים, רוח קצרית באה עליו וכו׳ (בכורות ז ה). רוח קצרות באה עליו, וכן הנפלים באה עליו, נכפה, אפילו לזמן מרובה (תוספת׳

---

[1]) [בד״ו: תזוית. ועי׳ תְּזְוִית.]

סס ס ג). ועי' קְצָרִית. —*רוח רעה: המכבה את הנר מפני שהוא מתירא מפני גוים מפני לסטים מפני רוח רעה וכו' פטור (ש״ת ב ס). מי שהוציאוהו נכרים או רוח רעה אין לו אלא ארבע אמות (ערוב' ד א). ג' דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו אלו הן עובדי כוכבים ורוח רעה ודיקדוקי עניות (ת״כ, בבלי שס מא:). אוכלין ומשקין תחת המטה אפילו מחופין בכלי ברזל רוח רעה שורה עליהן (פסח' קיב.). לא ישתה אדם מים לא בלילי רביעיות ולא בלילי שבתות וכו' מפני סכנה, מאי סכנה רוח רעה (ת״כ, שס שס). (כלב שוטה) רוח רעה שורה עליו (שמואל, יומא פג:); יחיד שנרדף מפני נכרים או מפני לסטין ומפני רוח רעה (ת״כ, תעני' כב:). — *רוח צרעת: חזאי רוח צרעת דקא פרחה עילויה (רב אסי, כתוב' סא:). — ובסהס״א: ויעבר אלהים רוח, רוח תנחומין והנחה עברה לפניו (רס״י, ברא׳ ח א). לא ישרה נפשו בו, אין רוחו מתקררת עליו לומר די במה שקניתי כבר (הוא, חבק' ב ד). דברי רוח בעלמא (הוא, מנחי ב:, ד״ה הניחא). ולא החל לפעמה רוח החשק ולא בערה בה אש קברות התאוה ורשפה (שלמה בונפיד, הסולמוס בכבדי אלראגוסה, קבץ על יד י״ד, ל). יכנס הרוח באביה של החצופה הזו (ע״י אברמוביץ, מסעות בנימין השלישי, הפרדס, 36).
—*רוח חיוני, טבעי, נפשי: א' הקדחת המתילדת ברוח הנפשי כמו הקדחת המתילדת מחום השמש, ב' הקדחת המתילדת ברוח החיוני כמו הקדחת המתחדשת מסבת הכעס, הג', הקדחת המתילדת ברוח הטבעי כמו המתחדשת מסבת מזונות החמים (נרבוני, אהם חיים, בקדחות, כ״י ביהמ״ד סכטר). והנה הרוח החיוני זה ענינו גם כן שהוא גשם דק מתנועע מתילד מדקות הלחות כפי המקומות שיתילד שם כי המתילד בלב יקרא רוח חיוני והמתילד בכבד יקרא רוח טבעי והמתילד במוח יקרא רוח נפשיי כפי סברת הרופאים (כ״י אברבנאל, ברא׳ א, רוח). הגוף מרכב מליחות ומרוחות ומחלקים דומים ובלתי דומים וכו' הרוחות הם עצמים דקים וסבות לכל פעולת הנפש בגוף ופי שנים ברוחות, הא' הוא רוח החיוני והב' רוח הנפשי וכו' רוח חיוני נולד בלב ומעורב בדם ועובר דרך העורקים שבעבורם יקרה הדפיקה, רוח הנפשי טבעו קר (מטבע כסף חי) ונעשה במוח ועובר דרך מעברי הגידים לפעול פעולות נפשיות וכו' ובהתחברם שני רוחות הנזכרים יחד אז החיים שמורים בגוף (טוביה כץ, מעשה טוביה, אבן המדמה א א, פג). ועי' חִיּוּנִי, 1530. — *הרוח הרואה: וכן הרוח הרואה באמצע העין מפני שהראות בו (או״ד ד, ליפציג, 91). וימשיכו זה בחלקי העולם כלם, עד שלא יודו שנקב המחיצה הענבית ובהירות הקרנים הוא מפני עבור הרוח הרואה עד שישיג מה שישיג (ר״מ א״ת, מו״נ ג כח). — *הרוח הַנאמן: והשכל הפועל הוא אשר ראוי שיאמן בו שהוא הרוח הנאמן ורוח הקודש (המאמ׳ לאלפרבי, 3, בהעתק לפיליפובסקי). וכן זה הדבר אשר יקראוהו הפילוסופים השכל הפועל הוא אשר יקראהו אנשי דת הערב הרוח הנאמן (אמו״ר לראב״ד ב ד א, 58). אמנם הישמעאלים לא אמרו לעולם שהאל ית' ידבר עם הנביאים או נראה לו אלא נמצא יקראוהו גבריאל והרוח הנאמן (שס ב ו, 91). — *רוח העולם: ואם הדבר כן והאלהים הוא רוח העולם ונפשו ושכלו וחיתו כאשר נקרא חי העולם, כבר נתבאר הדמיון על דרך השכל (כ״י א״ת, כוזרי ד ג). — *אין הדבר לפי רוחו של פלוני וכדו', אינו לפי נטית נפשו והשקפותיו, רוח ישראל, רוח ישראל סבא, רוח התורה, רוח החק, רוח השפה, עיני הרוח בנגוד לעיני הבשר, חזון, נבואה, דמיון, מצב רוח, חולה רוח, מחלת רוח, מדעי הרוח, רוח החיה, המניע העקרי, נוהג בספרות ובדבור.

רוּחָאנִי, עי' רוּחָנִי.

רַוְחָה, ש״נ, רַוְחָתִי, — נשיפת רוח באנחה[1]), ; Seufzer : soupir ; groan : קולי שמעת אל תעלם אזנך לְרַוְחָתִי לשועתי (איכ׳ ג נו).

רְוָחָה, ש״נ, — כמו הָרְוָחָה, הקלה, הפך מן דחק וצרה, : Erleichterung ; soulagement ; relief וירא פרעה כי היתה הָרְוָחָה[2]) והכבד את לבו ולא שמע אליהם (שמות ח יא). ועי' רְוָיָה. — ובתו״מ:

---

1) [כך יש להבין מלה זו, ואין לחבר אותה עם רְוָחָה; וכנראה זאת גם כונת רוחי (צ״ל רַוְחִי) באיוב יט יז, עי' ב. רוּחַ, הערות.]

2) [ויש מן החדשים הגורסים הָרְוָחָה, מן הִפְע' הִרְוִיחַ.]

ומה ת"ל ויקץ כישן ה', אלא כביכול כאלו לפני שינה בשעה שישראל בצרה ואומות העולם ברווחה[1] (ירוש' מע"ש ה ט). יום מצפיך פקודתך באה, יום שציפינו לרווחה בא עלינו גוביי (ר' ברכיה, שם תענ' ב א). רבוני, הבאתה רעה על בניך ולא יכלו לעמוד בה הבאת טובה על בניך ולא יכלו לעמוד בה אלא יהי רצון מלפניך שתביא רווחה (תפלת חוני המעגל, שם שם ג יא). מתוך צרה רוחה, מתוך אפלה אורה (ריב"ל, תנח' מקץ ג). מעשה באחד שנשתלח לגבות בני טבריא וכו' ולא הספיק לגבות בני טבריא עד שבאתה רווחה לציפורי (מדרי' ברא' מט). — *ובמשמ' רחבת ידים, ועם ל לְרְוָחָה, פתוח לרוחה[2], : weit offen; grand ouvert; wide open יהי ביתך פתוח לרוחה[3]) ויהיו עניים בני ביתך (יוסי בן יוחנן, אבו' א ה). כל ימים שהיתה שרה קיימת היו דלתות פתוחות לרוחה, וכיון שמתה שרה פסקה אותה הרוחה (מד"ר ברא' ס). אמר איוב על ידי שהיו דלתי פתוחות לרווחה היו הכל קוצרין ובשות ואני קוצר מלילות (שם שם סו). וסגרו דלתים בשוק, אלו דלתות נחושתא בר אלנתן שהיו פתוחין לרוחה (ר' חנינא, שם איכ' פתיח' ד"ה ר' יהושע דסיכנין). — ובתפלה: המקום ירחם עליהם ויוציאם מצרה לרוחה ומאפלה לאורה וכו' (אחינו כל בית ישראל, תפלת שחרית לשני ולחמשי). — ובסהמ"א: כי מתוך צרה יצא אדם לרוחה ומרוחה לצרה (יוסיפון, גינצבורג, רפו). כי טעם מיד שאול למעלה ממנו ולמטה ממנו או רמז לצרות ולרווחות (רד"ק, ש"א ב ו). — ואמר הפיטן: קרב קץ הפלאות, הצל עמק מתלאות וכו' רחפם באברתך להנחות, אמצם להשיג רוחות (אלהי אברהם, זולת שבת לפני שבוע'). במוצאי יום מנוחה המצא לעמך רוחה (במוצאי יום מנוחה, זמר למוצאי שבת). — ואמר המשורר: בריתו יש לכל רוחות רוחה (דונש, אמר מה גוף, מידה, אלוני, לד). וללב מעט שיח רוחה ובלב כבד שיח מגנה (ר"ש הנגיד, עבעס, בן משלי תקמט, שמון, קפד). וכי שמתיו רפואתי לעצבי במר נפשי ורוחתי בצרה (סוא, ידידי, שם תקעו, קפז). רוחה בצלי לאחר ואין לי רוחה בצלי (סוא, ייסר, שם תכו, קלא). — *הלך בִּרְוָחָה, לחנאתו, ואמר המשורר: ויתהלך ברוחה על גג בית המלך (שלום הכהן, ניר דוד, 284). — וכמה"פ *רְוָחוֹת במשמ' לִרְוָחָה, בִּרְוָחָה, ואמר המשורר: גביר בו נמלכו מלכי זמן ועצתו בנפש הגוף רְוָחוֹת[1]) (אלעזר הבבלי, דיואן, ברודי, רכח). — ועי' רֶוַח.

[1]) [בתוספתי' (סוטה יג ט): בשלוה; בבבלי (שם מח.): בנחת ובשלוה.]

[2]) [בשימוש זה אולי מן הארמ' לְרְוָחָא, בזכר.]

[3]) [במשנ' מנק' ליוורנו: לִרְוָחָה.]

***רוּחִי,** ת"ז, — מִתְכוּנת הרוח והאויר, שַׁיָּךְ לרוח, : windig, luftig; venteux, aérien; windy, airy מרקחת ללבני הרוחיי (שם, בחליי האלצורי א). ויהיה הסבה בו ליחה רוחיית (קאנון ג יד; ד ג). ואולם הנפח יהיה עפי"ר מן השחורה לפי שהיא ליחה רוחיית (פרוש אבן רשד על פרוזי אבן סינא). הזיונים רוחיות (ווינדיגע ערשיינונגען) הכח רוחות סופות וסערות (יאוועל, למודי הטבע, מו:).

***רוּחִיּוּת,** ש"נ, — תכונת הדבר הרוחי: ולפעמים יוביל אל סבה מסבות השקוי הנאדי הנזכר אם תגבר המימיות או התופיי אם יגבר הרוחיות וזה בעבור השני (קאנון ג יד ד ד). אם יש בהם (בהמזונות) מהרוחיות ונפח כמו הזרעונים והלפתות (רפב"ן דוכן, מגן אבות, חלק יעקב ד, לט:).

***רוּחָנוּת,** רוחאנות, ש"נ, — תכונת הדבר הרוחני, כמו רוּחָנִיּוּת, : Geistigkeit; spiritualité; -ty ובנפש הכללית שלא תדבק בגופים אלא באמצעות הגלגל האמצעי בין הרוחנות והגשמות (מקור חיים לרשב"ג ג ם). והיתה הצורה הנשואה בו בתכלית הפשיטות והרוחנות (שם ד ב). העצם הרוחני שהוא יותר רוחנות ממנו (שם שם ג). ועל כן היה השכל לא ישיג הדברים בעלי החמר אלא באמצעות החוש הדומה לטבעו מפני אמצעיתו בין רוחנות השכל וגשמות החמר (שם ה יג). אבל הדברים הרוחאניים תשיגם הנפש החכמה בעצמה בלא אמצע שום דבר לפי שהיא דומה להם ברוחאנות ודקות (עולם קטן, הורוויץ, 4). במה שאוכל לצייר ברעיוני רוחנות ענין הנפש וכחותיה (ר"י לטיף, אגרת התשובה ברלין, 50).

[1]) [כך צ"ל, עי' לשוננו יא, 281].

"רוּחָנִי[1]**,** רוחאני, ת״ז, — שיש בו מתכונת הרוח שבנפש האדם ושל אלהים, שַׁיָּךְ לרוח, בנגוד אל גשמי, גשמני או גופי, גופני, geistig; spirituel; al —: ראשיתם חכמת הלימודית ומוניה ואחר זה חכמת הטבע והשלישית חכמת היחיד והרוחניים (סירוס יליכה לאבופבל דונש בן תמים, יו). ולזה אמר עושה מלאכיו רוחות, ר״ל רוחות רוחניות מדברות בעלי שכל ומשבחים יוצרם (סס, מד). לכן טוב לנו לשמוע בלשון גרמית וגופנית ואחר נתבונן בהם ונסיר מהם הדופי והגנאי כאשר יעירנו שכלנו הקרוב לשמוע בלשון רוחנית (סס, סוף מחב׳ א לסירי סלמה, לדוקס, עמ׳ VII). ואלה השתי מדות המה אלדיות רוחניות (כ״י א״ח, תקון מדה״כ לרסב״ג ח). ואלו היו׳ מספרים אותו בענין שראוי לו מן המלות הרוחניות והענינים הרוחניים לא היינו מבינים לא המלות ולא הענין (הוא, סו״ה, היחוד י). שהשכל הוא עצם רוחני נגזר מן העולם העליון הרוחני והוא נכרי בעולם הגופים העבים (סס, עבודת האלהים ג). והכין לך אחר כן קשרים ומצועים בין הרוחנית ובין הגשמית והם הדם הנובע והחום הטבעי והרוח החיוני (סס סס ע). ומקום ההריצות בהנאות הרוחניות (סס סס י). והמשתתף עמך בהנהגת חושיך הגופיים והרוחניים (סס, יחוד המעשה ה). שהקנינים הרוחניים הם שלך לא ישלול אותם ממך זולתך (סס, תכנון הכפש ג). וגופותם עולמיות ולבותם רוחניות (סס,׳ אסבת הי ז). שבורא הדברים יש לו גשמים רוחניים קדמונים מהם ברא אלה הגשמים המורכבים (הוא, או״ד א). וכן תכונת המשכן כלה וכו׳ וכל מלאכותיו הראו לו רוחניות וצייר אותם גשמיות כאשר התוו לו (הוא, כוזרי א לט). אם הוא מתנבראים לעת הצורך או מן הצורות הרוחניות הקיימות (סס ד ג). רוח אלהים והיא רוח הקודש ממנה נבראים המלאכים הרוחניים ובה מתחברות הנפשות הרוחניות (סס סס כה). ועל כן נקרא האדם עולם קטן וכו׳ גופו במעלת העולם הגשמי ונפשו החכמה במעלת העולם הרוחאני (עולם קטן, הול׳ הורוויץ, 2). חומר הדברים הרוחאניים רוחאני וחומר הדברים הגשמיים גשמי (סס, 7). והם המלאכים שהם צורות נפרדות מובדלות ומעלותם נפרשות וקוראים אותם הפלוסופים רוחניים (כ״י עקנין, ספר מוסר א יח). ואותות פעולותיה (של הפילוסופיה) הוא שידע האדם נפשו כפי הראוי וידע כחותיו הרוחניים והגשמיים (ערוגת הבושם לרמב״ע, ליון 3, 120). שהיסוד נמצא כשתצורף אליו הצורה הרוחנית אבל בעצמו אינו הגון למציאות (מקו״ח לרסב״ג א ח). והיסוד הכללי הגופני נשוא ביסוד הכללי הרוחני, ויתחייב מזה שיהיה הגלגל בכל מה שבו קם בעצם הרוחני ושיהיה העצם הרוחני נושא אותו (סס 3 ג). ויש גבורה רוחנית תצריך האדם לבקש הכבוד והזכרון והגדולה וכל מדה אשר מכתם החטאים נקייה (רס״ע פלקירא, המבקש, כה). ההצלחה השניה והיא הצלחה רוחנית בחכמת האדם בהנהגת עולמות (הוא, ראשית חכמה, 6). הצלחת הקדושים האלהית אשר היא השגת הדברים הרוחניים (סס, 9). תעיון בישות העצמים הנצחיים הרוחניים אשר הם מחדושיו ורוב יצוריו יולדו מהם (סס, 55). וכל מעשיו (של הכל) היו רוחניים וכו׳ וזו היתה השגחתו בדברים רוחניים (הוא, המעלות, מעלה ג, 43–44). יש מבני אדם מי שגובר עליו החלק הגופני וכו׳ ואלו הם שפלי בני אדם, ומהם מי שגובר עליו החלק הרוחני הזך מאד (סס סס). עורר האהבה העליונה והדברים הרוחניים הנשכחים מן הפה ומן הלב בדורנו זה (כ״י לטיף, הקד׳ שער השמים, המאמר 3, 97). האמונה בש״י ובתורתו היא המביאה את האדם אל ההצלחה הנצחית ואל דבקות הנפש בדבר הרוחני (כ״י אלבו, עקרים א כא). ויאמרו שהג׳ (השכלים) הראשונים הם דבר רוחני ויקראו אותם אור שאינו נתפס (סס 3 יא). העולם העליון הוא מחנה המלאכים ומעמד השרפים והכרובים ושאר הנמצאים הרוחניים כעין השכל והנשמה (כ״י הישראלי, יסוד עולם, ד.). לי כתר התורה העליוני וכתר המלכות הרוחני ותפארת העולם הרכני (עמנו׳, מחב׳ א, 10). לפי שהאדם בהיותו גופני לא יוכל לצייר העדוניים רוחניים אלא הגופניים

---

[1] [המלה בצורתה שאולה היא מן הערב׳ רוחאני a), ועל כן יש שהיא באה אף בעברי׳ בכתיב זה: ולשמושיה בספרות הפילוסופיה עי׳ קלצקין, אוצר המונחים הפלסופיים ד, 29 — 32).]

---

a) رُوحانيّ

(ר"י אבוהב, מנוה"מ ו ג ג ג). אבל היא (האהבה האמתית) נסבכת ונדבקת בשרשי הענינים הנפשיים הרוחניים (מנחת קנאות, קופמן, 1). אבל כאשר יוציאום מן הכח אל הפועל יוציאום בהמשכת פעולות מעשיות גשמיות, והי' ית' הם לעולם בו בפועל, וכשיוציאם אל הפעולה הרוחנית יהיה באמצעות המדות האדוקות בו ית' (שם, 23). והנה הגלות והתפשטות השפע יהיה או להוות למעלה דברים רוחניים כענין אורות עה"ב להשתעשע בם צדיקים או להשפיע טובות גשמיות בעולם הזה (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). וכמה ליקוטים וענינים השייכים למלאכה זאת וכו' וקראתי אותו עולם העליון והם הדברים הרוחניים והמדעיים השכליים האמוניים (טוביה כץ, מעשה טוביה, פתיחה, ג.). — *רפואה רוּחָנִית' מחלה רוחנית: שאי אפשר שתימצא רפואה לחולי הנפש אלא ברפואה הרוחנית (ר"י א"ח, תקון מדה"נ לרשב"ג ג כ). כי החשק גנוהו החכמים וכו' והיא גדולה שבמחלות יקראוה מחלה רוחנית ושרשה במות נטעת (עמנו', מחב' יז, 121). — רוּחָנִיּוֹת, כוחות רוחניים של הגלגלים והכוכבים וכדו'[1]: כאשר יעשו הטבעיים בכחות המופלאים אשר הם רואים וכו' ושמים להם סבות מן הכוכבים והרוחניות (ר"י א"ח, כוזרי א ה). ומי שהשתדל לתקן הדברים לקבל הענין ההוא במחקר וסברות והקשות ממה שימצא בספרי החוזים הורדת הרוחניות ועשיית הטלסמאות הוא הממרה (שם שם עט). כדי שלא יגדלו בעיניו המאורות ויסיתהו השטן בקצת דעות אנשי הרוחניות (שם ג יז). כבר ראינו חרפת כל מי שהשתדל בדבר מהדרכים האלה מבעלי הכמיא ובעלי הרוחניות (שם שם כג). ככר ידעת פרסום דעות הצאבה בזמנים ההם והיות בני האדם כלם אלא יחידים עובדי עבודה זרה, ר"ל האמנת הרוחניות והורדת הכחות ועשית הטלסמאות (ר"ש א"ת, מו"נ א סג). — רוּחָנִי, חכם המאמין ברוּחָנִיּוֹת: וכמו זה טעו בעלי הכמיא והרוחניים[1]), הכמיים חשבו וכו' והרוחניים כאשר שמעו מאדם עד בני ישראל מה שהיה נעשה להם בקרבנות מהראות האותות האלהיות, חשבו כי ההתחלה אמנם היא מהמחקר והחפוש וכו' וקוו שישערו הם גם כן קרבנות בעתים ידועים ומבטים כוכביים וכו' (ר"י א"ח, כוזרי ג כג). והריחה לדעת הרוחניים אשר יורהו על מה שיפרנס אותו ויהיה טוב לו להעמיד גופו, והטעם למען ידע מה שניאות לטבעו ומה שיברח ממנו טבעו (מאמר לאבוכלר אלפראבי במהות הנפש, ממדה גנוזה, מז:). — ועי' אוצר המונחים הפלוסופיים ליעקב קלצקין ד, 29–32.

רוּחָנִיּוּת, ש"נ, — תכונת הדבר הרוחני, Geistigkeit; — ty : spiritualité: שלא יוכל להפכם מן הרוחניות אל הגשמיות (ר"י א"ח, או"ד א). ולדעת רוחניות העולם הזה וגשמותו ומדברו ודוממו ונחו ונעו וכו' וראוי שתדע כי כל העולם מחובר מגשמיות ורוחניות נמזגו ונתערבו (הוא, מו"ס, הצמיגה ג). והחכם המבין יברור לו מן העולם דעת רוחניותו ודקותו (שם שם). וחבר אליו עצם רוחני אוירי דומה לרוחניות האישים העליונים (שם שם ה). וכשתבין סוד התנועה ותשכיל ענין אמתתה ורוחניותה וכו' אז יתברר לך וכו' (שם שם). שהמלאכים נבראו ביום ראשון בבריאת האור וכו' המשילה התורה ענינים לאור מפני רוחניותו והיותו סבה להשגת המראים (ר"י אברבנאל, ברא־שית, שאלה ג לפרשה א). להיותי עדיין זכת האיכות ודקת הרוחניות ולא היה עדין מבא אל הגשמיות להתהוות בי (ר"מ אלשיך, משלי ח ל). כי אין קצה לרוחניותו (של ה') (הוא, איו' כג יא). אך מרקיע שלישי ולמעלה מתחיל הרוחניות בהדרגה (שם שם יג). שכל יודעיו כחכמים בחכמתם ונביאים במחזה שדי יחזו ומלאכים ברוחניותם והשגתם לא חזו ימיו יתברך (שם כד א).

רוֹטְנָן, עי' רַטְנָן.

רְוָיָה[2]), ש"נ, — מצב הדבר הָרָוֶה, שׂבע ושפע: דשנת בשמן ראשי כוסי רְוָיָה[3]) (תהל' כג ה).

---

[1]) [פרש ר"ש א"ת (פי' המלות הזרות) וז"ל רוחניות, היו הכופרים מאמינים שכחות הכוכבים יחולו בצלמים שהיו עושים לשם הכוכבים ובאשרות שהיו נוטעים לשמם והיו חושבים שהצלמים והאשרות ההם יודיעום העתידות על דרך נבואה וידברו עמהם, ע"כ.]

[1]) [השוה הדגמה המובאת לעיל מן הכוזרי ג כג.]

[2]) [עי' בהערות הבאות.]

[3]) [אמנם יש שרואים צורה זו כנק' מן רָוֶה,

הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה[1] (שם סו יב). — ובמדרש[2]: בקדש הסך נסך שכר לה', לשון שתיה לשון רויה[3] לשון שכרות (ר' מייא, פסיק' ר"כ, את קרבני לחמי, בובר, כז:). — ובסהס"א: ג' אמות אמש בעולם, רוח ומים ואש וכו', ג' אמות אמש בשנה, חום וקור ורויה, חום נברא מאש וקור ממים ורויה נבראת מרוח מכריע בנתים וכו', המליך אות א' ברוח וקשר לו כתר וצרפן זה עם זה וחתם בהם אויר בעולם רויה בשנה גויה בנפש וכו' (ספר יצירה ג). ויש רויה בשנה המולדת ומצמחת ומפרה זכרים בין בבריות בין בצמחים בין בפירות (ר"ש דונולו, חכמוני ליצירה שם). ומן השמים חום ואש ומן האויר רויה ורוח (שם שם). רויה היא הלחלוח העולה אל הפה (שם שם). ובודאי רויה הוא שנברא מן האויר שהוא בעולם בין השמים והארץ, ובשנה היא הרויה המדות והימים המשוקלין שאינן חמין הרבה ולא קרירין אלא הם רויה (ר"י ברצלוני, פירוש יצירה, 233). וכאשר יגיע תקופת ניסן וכו' אזי יצמחו הצמחים ויתמעט הקור מעט מעט עד זמן הרויה (ראב"ד, פרוש ס' יצירה פרק ג). — ואמר הפיטן: ברויה יקדש בסדרים יטבול רביעית מנויה (רסע"ג, סדר עבודת יוה"כ, קובץ מע"י גאו' ב, 17; סדור רסע"ג, רפז). — ואמר המשורר: וגפן בעלת כנף וכו' התמאס, ויינה טוב ורב לשתות ולרויה (ר"ש הנגיד, הנמות פליליה, ברודי, 11). ואומר, מה תרועה אחריה רויה מלפניה בזעם, עניתים, הם שלשה החברים גשמים וענן עבים ורעם (הוא, בן משלי ספע, ששון, קסד). כיד נדיב ממלא פה לשבעה ומזלות עלי צמא רויה (שם תריד, קלב).

°רִוְיוֹן, רִוְיוֹן, ש"ז, — כמו רויה: אז תשקיהו מן המים הקרים די רוויון נפשו (אסף, 150). — ואמר הפיטן: רויה תרחיב להרויח משואתי, חלץ עצמות ורויון נפש תעליץ לדאבתי (בנימין בן זרח, אכא ה' האל, אשמרת הבקר, קעא).

רום[1]), ממנו *תרמה, °התרוממות, מרום, א. רום, ב. רום, רום, רומה, רומם, רומם, רוממות, רם, ג. רמה, רמות, תרומה, °תרומי, תרומיה, ועי' תרם.

א. **רום,** פ"ע, רם, רמה, רמו, רמו[2]), רומם, רוממה, ארום, ירום, ירם, ירם, וירם, תרום, תרם, ותרם, ירומו, ירמון[3]), — היה גבוה ונשא מעל לדבר אחר. מעל לאדם המדבר, hoch sein, sich erheben; être haut, s'élever; to be high, to rise: וירבו המים וישאו את התבה ותרם מעל הארץ (בראשי ז יז). ושמתי כל הרי לדרך ומסלתי ירמון (ישעי מט יא). וירם כבוד יי' מעל הכרוב על מפתן הבית (יחזקי י ד). ובשאת הכרובים את כנפיהם לרום מעל הארץ לא יסבו האופנים גם הם מאצלם (שם שם יו). הלא אלוה גבה שמים וראה ראש כוכבים כי רמו[4]) (איוב כב יב).

ס"ז, במקום רוה, וכן בא אף בשירה הערבית (טרפה, מעלקה, 47) כאס רויה a) במשמ' כוס רוח ומלאה. ועי' בהערה הבאה.]

1) [עפ"י התרגומים הקדומים גורסים רב החדשים כאן: לרוחה. (ואולי צ"ל ביתר דיוק לרויח, והשוה בהערה עמ' 6185 על אנשי לצון יפיחו קריה (משלי כט ח) צ"ל קדיח). וכתב ריב"ג וז"ל: אבל כוסי רויה הוא תואר לכוס אלא שהוא שלם (בנגוד לצורות רוה, דוה ובדוי) וכו' אבל ותוציאני לרויה הוא נפרד אצלי מן הענין הזה, והראוי בו אצלי שיהיה דומה ללשון הערב שאומרים לרוח הטובה ריא b), אומר כי הביא עלינו הצרות הדומות לאש ולשטף המים ואחר כך תוציאני מהם אל הרויה כלומר אל הרוח והוא קור נשיבת האויר הטוב, ע"כ.]

2) [אולי אף במבטא רויה או רויה.]

3) [בפסיק' רבתי (קרבני לחמי, פ:): לשון שתיה לשון רוויה לשון שביעה לשון שכרות, ע"כ. ובתלמוד (ירוש' סוכ' ד ז; בבלי שם מט:) בשנוי נוסח קצת, אך אין שם המלה רויה, וכן אינה גם בתנחו' פינחס יב; ועי' הערות איש־שלום ובובר לפסיקתא.]

a) رويّة b) رياء

1) [גם בארמ' ובסורי' רום, ובכנעני' בשמות עצם פרטים כגון (א)חירם, ובכנוי צדן ים שמם רמם (צידון ים שמים רמים), ובאוגריתי רום, רים, ושבאי רים, ובכוש' בשמות עצם כגון רם־ארים, שמים. באשור' אין השרש (חוץ מבשמות עצם פרטיים שאולים), ואף בערב' אין רום בא במשמ' קרובה לזו שבעברי'. ועי' בהערות למלים הנגזרות משרש זה.]

2) [עי' בהערה לקמן.]

3) [על הצורה ראמה עי' ראם, הערה.]

4) [בקצת ספרים מ דגושה, רמו, וכן ברב הספרים באיוב כד כד: רמו (נ"א רומו) וכן בנפע' הרמו, ירמו, ירומו (במדי' יז י, יחזקי' יח, יז, יט), ובנראה אין

למו [1]) מעט ואיננו והמכו ככל יקפצון וכראש שבלת ימלו (שם כד כד). — ורם הצור מפלוני, היה גבוה לו יותר מדי: מקצה הארץ אליך אקרא בעטף לבי בצור ירום ממני תנחני (תהל' סא ג). — והאלהים שמושב כבודו מעל לשמים: רומה על שמים אלהים על כל הארץ כבודך (שם נז ו, יב). — ובהשאלה, רמה העיר, היא קמה ועומדת: בברכת ישרים תרום קרת ובפי רשעים תהרס (משלי יא יא). — ורם פלוני מפלוני במעלה, בשלטון: וירם מאגג מלכו ותנשא מלכותו (במד' כד ז). — ורם האויב על אדם: עד אנה ירום איבי עלי (תהל' יג ג). — ורם האלהים בארץ וכדו': הרפו ודעו כי אנכי אלהים ארום בגוים ארום בארץ (שם מו יא). — ובלי השלמה, רם האדם, האלהים, היה נשגב ונעלה: חי יי' וברוך צורי וירם אלהי צור ישעי (ש"ב כב מז). הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאד (ישע' נב יג). רומה יי' בעזך נשירה ונזמרה גבורתך (תהלים כא יד). בשמך יגילון כל היום ובצדקתך ירומו (שם פט יז).[2]) — ובתנועות הגוף המראות את מצב רוחו של אדם, רם ראשו, רמה קרנו,

כאן אלא מבטא נחצי של ההגה השוטף (ם), כדגמת גמלים, קטנים, ואף אדמה, ואין כאן שרש רמם במקו' רום.]

[1]) [עי' בהערה הקודמת. והכונה: התרוממו מעט או הנמיכו עצמכם כל שהוא. ועי' קפץ, נפע', הערות.]

[2]) [בתהל' יב ט, סביב רשעים יתהלכון כרם זלות לבני אדם, אין לראות כנראה צורה מן רום, אלא מן כרם. שרש כרם a) זה מצוי מאד בערב' במשמ' היה נדיב, כרים b), נדיב לב, וגם כאן כנראה הכונה: הנדיב, כרם, הוא זלות, לבוז ובזיון לבני אדם.

בתהל' קמ ט וכו' כתוב: אל תתן יי' מאויי רשע זממו אל תפק ירומו סלה ראש מסבי עמל שפתימו יכסומו. והמלים סתומות, ואין פרושי המפרשים מניחים את הדעת, והמחבר העיר בשולי התנ"ך: ירומו כמו יבולו [ז"א ירומו על משקל יבולו], במשמ' זממו שהוא פרוש מהגליון, בערב' מראם c), ואולי אל ירום ראש, ע"כ. ולפי טורטשינר, משלי שלמה 125 יש לראות תפקירמו כפעל אחד כדגמת יכסומו שאחריו, ולראות ככנוי כזה של מ"ר גם מו שבמלה זממו; במשמ' זם אותם, זממו (עצור אותם) אל תפקירמו, אל תשלח אותם חפשי לרצונם.]

a) كرم b) كريم c) مرام

הלך האדם כאלו בראש מורם, בעמדת גבורה ונצחון [1]) עלץ לבי ביי' רמה קרני ביי' רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש"א ב א). ועתה ירום ראשי על איבי סביבותי (תהלים כז ו). כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרום [2]) קרננו (שם פט יח). ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו (שם שם כה). צדקתו עמדת לעד קרנו תרום בכבוד (שם קיב ט). — רמה ידו, היה חזק, גבר על זולתו [3]): פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידנו רמה ולא יי' פעל כל זאת (דבר' לב כז). — ועל אלהים: יי' רמה ידך בל יחזיון (ישע' כו יא). תרם ידך על צריך וכל איביך יכרתו (מיכ' ה ח). תעז ידך תרום ימינך (תהל' פט יד). — ובתאור מחשבת של אדם, רם לבו, חשב את עצמו בלבו כרם ונעלה על זולתו, התגאה, כמו גבה לבו [4]): ורם לבבך ושכחת את יי' אלהיך וכו' ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה (דבר' ח יד—יח). לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול (שם יז כ). יען אשר גבהת בקומה ויתן צמרתו אל בין עבותים ורם לבבו בגבהו (יחזק' לא י). כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני (הוש' יג ו). הסוררים אל ירומו [5]) למו סלה (תהל' סו ז). ונשא ההמון ירום [6]) לבבו והפיל רבאות ולא יעוז (דני' יא יב). — רמה עינו, הביט בגאוה על זולתו, ראה עצמו רם ונעלה [7]): יי' לא גבה לבי ולא רמו עיני ולא הלכתי בגדלות ובנפלאות ממני (תהל' קלא א). דור מה רמו עיניו ועפעפיו ינשאו (משלי ל יג). — ורם האלהים לעשות דבר, התעורר: ולכן יחכה יי' לחננכם ולכן ירום [8]) לרחמכם (ישע' ל יח). — ובתו"מ

[1]) [ועי' א. קרן, ראש, הערות.]

[2]) [קרי; והכתיב: תרים.]

[3]) [ועי' יד.]

[4]) [ועי' לב, לבב.]

[5]) [קרי; והכתיב: ירימו.]

[6]) [כתיב; והקרי: ורם.]

[7]) [ועי' עין.]

[8]) [כנראה צ"ל ידום, כדעת רבים. ואמנם ד ילין, לשוננו א עמ' 22, גוזר ירום כאן וכן ירומו בתהל קמ ט מפעל רום אחר במשמ' רצה, חפץ, כמו רו בערב', ואינו נראה. ובתהל' שם יש לגרס במק' זממו אל תפק ירומו סלה: זממו (ז"א שים להם זמם ומחסום)

רומי רומי[1]) השיטה התנופפי ברוב הדרך (ע"ז כד: מד"ר נבלא' כד). — "ורמה השעה לאדם, עלה לגדולה: תורמינך שעתך, תרום לך שעה ותעלה למלכות (מפו' גלו' קדמ', קקל, מח:).

— נִפעַ' כק הֵרֹמּוּ, יֵרֹמּוּ, יֵרוֹמּוּ[2]), — התרומם, הגביה את עצמו, sich erheben; s'élever; to rise up: הֵרֹמּוּ מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע (במד' יז י). וַיֵּרֹמּוּ הכרובים וכו' בעמדם יעמדו וברומם יֵרוֹמּוּ אותם וכו' וישאו הכרובים את כנפיהם וַיֵּרוֹמּוּ מן הארץ לעיני בצאתם[3]) (יחזק' י יט-יט).

— פּוֹעֵ', רוֹמַמְתִּי, רֹמְמָתְהוּ, מְרוֹמֵם, מְרוֹמְמִי, רוֹמֵם, רוֹמְמוּ, אֲרוֹמִמְךָ, אֲרוֹמְמֶךָּ, אֲרֹמְמֶנְהוּ, תְּרֹמֵם, תְּרוֹמְמֵנִי, יְרוֹמֵם, יְרוֹמְמֵנִי, יְרוֹמִמְךָ, תְּרוֹמֵם, תְּרוֹמְמֶךָּ, נְרוֹמְמָה, יְרוֹמְמוּהוּ, — עשה שירום ויעלה דבר, כמו הִפע'[4]), erheben; élever; to raise, רומם האלהים את גלי הים: ויעמד רוח סערה וַתְּרוֹמֵם גליו (תהל' קז כה). — וְרוֹמֵם האדם בנין[5]), הקים אותו: ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס לתת לנו מחיה לְרוֹמֵם את בית אלהינו ולהעמיד את חרבתיו (עזר' ט ט). — ורוֹמְמָה הצדקת את הגוי, הקימה וכאלו בנתה אותו: צדקה תְּרוֹמֵם גוי וחסד לאמים חטאת (משלי יד לד). — ורומם האדם ילדים, גִּדל ורִבה אותם, aufziehen; élever; to rear: בנים גדלתי ורוֹמַמְתִּי והם פשעו בי (ישע' א ב). לא חלתי ולא ילדתי בחורים רוֹמַמְתִּי בתולות (שם כג ד). — ורוממה התהום שתיל העץ: מים גדלוהו (את הארז) תהום רֹמְמָתְהוּ את נהרתיה הלך סביבת מטעה ואת תעלתיה שלחה אל כל עצי השדה על כן גבהא קמתו מכל עצי השדה וכו' (יחזק' לא ד—ה). — ובתמונה, רומם האלהים את האדם משאול, רומם אותו בצור, העלה איתו: חנני יי' ראה עניי משנאי מְרוֹמְמִי משערי מות (תהלים ט יד). כי יצפנני בסכה ביום רעה יסתרני בסתר אהלו בצור יְרוֹמְמֵנִי (שם כז ה). — ומאויביו, הציל אותו מידם: ומציאי מאיבי ומקמי תְּרוֹמְמֵנִי מאיש חמסים תצילני (ש"ב כב מט, תהל' יח מט). — ובהשאלה, רומם האלהים את האדם מזולתו, על זולתו, ואף בלי השלמה, עשה שירום במעלה ובשלטון: יי' מוריש ומעשיר משפיל אף מְרוֹמֵם (ש"א ב ז). קוה אל יי' ושמר דרכו וִירוֹמִמְךָ לרשת ארץ (תהל' לז לד). — ורוממה החכמה את האדם: סלסלה וּתְרוֹמְמֶךָּ תכבדך כי תחבקנה (משלי ד ח). — ורוֹמֵם האדם את האלהים או את שמו, הודה ואמר שהוא רם ונשא, הלל ושבח אותו, hochpreisen; exalter; to exalt: זה אלי ואנוהו אלהי אבי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ (שמות טו ב). יי' אלהי אתה אֲרוֹמִמְךָ אודה שמך (ישע' כה א). אֲרוֹמִמְךָ יי' כי דליתני (תהל' ל ב). גדלו ליי' אתי וּנְרוֹמְמָה שמו יחדו (שם לד ד). רוֹמְמוּ יי' אלהינו והשתחוו להדם רגליו (שם צט ה). רוֹמְמוּ יי' אלהינו והשתחוו להר קדשו (שם שם ט). יודו ליי' חסדו וכו' וִירוֹמְמוּהוּ בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו (שם קז לא–לב). אלי אתה ואודך אלהי אֲרוֹמְמֶךָּ (שם קיח כח). אֲרוֹמִמְךָ אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד (שם קמה א).[1]) — ואמר בן־סירא: ועין

אַל תַּפְקִירֶמּוּ סלה, עי' לעיל, בהערה.]

[1]) [כך כנראה נכון, כפי' נוסח ר"ח והערוך (ערך רם) ושם מפרש: זה ארון שהיה מעצי שטים, רומי לשון הגבהה התנופפי לשון הגבהה, ס"א רוני לשון רנה, ע"כ, ובדפו' רוני רוני.]

[2]) [על הדגש במם עי' קל, הערה.)]

[3]) [בפרשה זו שבדברי יחזקאל בא הפעל רום (המצוי גם בארמי) בשמוש זה, בעוד שראשית הספר (א יט וכו') מדברת על הִנָּשֵׂא (הכרובים), בפעל שאינו בארמי, ונראה שלפנינו תרגום מנסחה ארמי, כי גם בפרשה ראשונה זו נשמר עקר כתיב הפעל רום במקום שלא הֻבּרה המלה: ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי' ממקומו, שעקר כונתו כדעת שד"ל ואחרים: בְּרוּם כבוד יי' ממקומו.]

[4]) [אין בנין זה במקרא אלא בשירה בלבד, והשוה באוגרית' חש בהתם תבנ... חש תרוממו הכ[לם], כלו' חושה (?) בתים תבנה חושה (?) תרומם היכלות.]

[5]) [אמנם לפי דעת ד. ילין, לשוננו א עמ' 22 יש להכיר כאן פעל רמם, שהוראתו כערב' רמם בבנין קל ופִעֵ': תקן בנין חרב או דרך.]

[1]) [גם בשם עצם פרטי רֹמַמְתִּי־עֶזֶר (דהי"א כה ד, לא) רואים החדשים חלק של משפט ספורי, ועי' בעת טורטשינר, הלשון והספר א, 428. באיוב יז ד, כי לבם צפנת משכל על כן לא תְרוֹמֵם, צ"ל, כפי תרגום השבעים, תְּרִימֵם בהפע', על כונת הדברים עי' טורטשינר, ס' איוב, לכתוב.

את הכתוב הסתום: ועמי תלואים למשובתי ואל על יִקראהו יחד לא יְרוֹמֵם (הוש' יא ז) יש לראות

יי׳ צפתהו לטוב ויגעריהו מעפר צחנת נשא בראשו וירממנהו ויתמהו עליו רבים (ב״ס גני׳ יא יב–יג). ורוממתהו: (התורה) מרעהו ובתוך קהל תפתח פיו (שם יה ה). וארוממ יי׳ אבי אתה כי אתה גבור ישעי (שם כא י). — ובתו״מ: לפיכך אנחנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו (פסח׳ י ה). ונותנת לו (התורה) מלכות וממשלה וכו׳ ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים (אבו׳ ו ב). ורוממן[1]) הקב״ה על הכל וכו׳ אמר להם הרי רוממתי אתכם על כל העולם (מד״ר שמות כה). כרום זלות, לכשירומם[2]) הקב״ה כרם בזוי בעולמו ואין כרמו של הקב״ה אלא ישראל (ר׳ יהודה, שם ויקר׳ לג). לכשירומם[2]) הקב״ה מצות בזויות בעולם (ר׳ נחמיה, שם שם). מהו אף מרומם. באף שהוא מביא לזה מרומם את זה (ר׳ אבא מכומכיא, שם במד׳ לג). שהשפיל הקב״ה את המדינים ורומם[3]) את ישראל (ר׳ שמעון בן חלפתא, שם שם). משפיל לכל מי שנשתתף במעשה העגל ומרומם לכל מי שלא נשתתף במעשה העגל (ר׳ תנחומא בי רבי יונה, פסיק׳ רב׳, כי תשא, לח:). כל מה שאתה יכול לרומם את האומה הזו רוממה שכאילו לי אתה רומם (שם שם, לט:). הוי זהיר באומה זו שהמליכה אותי תחלה על הים לכל האומות וכו׳ לפיכך רומם את ראשם (שם שם). —ובתפלה: וכל עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו (יהללוך, ברכה בסוף ההלל). הן הם (אברים שבגוף והנשמה) יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו וכו׳ (נשמת, תפלת שבת ויו״ט). —ובסהמ״א:

אבל הרשני על זה מה שרוממתני בצוותך אותי לקרוא אליך והרשיתני לשבח את שמך העליון (ר״י ח״ה, סו״ה, חשבון הנפש ג).

— פֻּעַ׳, רוֹמַם מְרוֹמָם, תְּרוֹמַמְנָה, — שרוממו אותו: אליו פי קראתי ורוֹמַם[1]) תחת לשוני (תהלי׳ סו יז). וכל קרני רשעים אגדע תְּרוֹמַמְנָה קרנות צדיק (שם עה יא). ויברכו שם כבודך וּמְרוֹמַם[2]) על כל ברכה ותהלה (נחמ׳ ט ה). — ובסהמ״א: כי הוא נעלה מכל מדה ותאר ומרומם מכל דמות ודמיון (ר״י ח״ה, סו״ה, היחוד י).

— הִפְעִ׳, הֵרִים, הֲרִימוֹת, הֲרִימוֹתָה, הֲרֹמֹתָ, הֲרִימֹתִי, הֲרִימוֹתִי, הֲרִימֹתִיךָ, הֲרֹמֹתִיךָ, הֵרִימוּ, הֲרֵמֹתֶם, מֵרִים, מְרִימֵי, מְרִימָיו, הָרִים, הָרִימִי, הֲרִימֹכֶם, הָרֵם, הָרֶם, הָרִימָה, הָרִים, הָרִימִי, הָרִימוּ, אָרִים, תָּרִים, תָּרֶם, יָרִים, יָרֵם, יָרֶם, יְרִימֶהָ, תָּרִימוּ, יָרִימוּ, — עשה שיָרוּם דבר או אדם, erheben, aufheben; élever, ramasser; to raise, lift — א) הרים אדם, מטה או שבט, וכדבר שאינו אפשרי, הרים המטה את האדם: ואתה הָרֵם את מטך ונטה את ידך על הים (שמות יד יז). כהניף שבט את מְרִימָיו כְּהָרִים מטה לא עץ (ישע׳ י יה). — — והֵרִים במטה: וַיָּרֶם במטה ויך את המים (שמות ז כ). — והרים אבן על שכמו: וְהָרִימוּ לכם איש אבן אחת על שכמו (יהוש׳ ד ה). — והרים על[3]) על לחי התינוק: בחבלי אדם אמשכם בעבתות אהבה ואהיה להם כִּמְרִימֵי על על לחיהם (הושע יא ד). — והרים דבר שנפל או שצף על המים: וַיָּרֶם את אדרת אליהו אשר נפלה מעליו (מ״ב ב יג). ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל ויאמר הָרֶם לך וישלח ידו ויקחהו (שם ו ו–ז). — ב) והרים האדם יד, את ידו, באדם, אל אדם, להכותו או להרגו, שלח בו יד: וירבעם בן נבט וכו׳ עבד לשלמה וַיָּרֶם יד במלך וזה הדבר אשר הֵרִים יד במלך וכו׳ (מ״א יא כו–כז). —ג) והרים את ידו לעשות דבר: והיה כאשר יָרִים משה ידו וגבר ישראל וכאשר יניח ידו וגבר עמלק (שמות יז יא). וַיָּרֶם משה את ידו ויך את הסלע (במד׳ כ יא). — והרים האדם את ידו אל האלהים בשבועה: הֲרִמֹתִי

כהמשך הרעיון של פס׳ ה׳: לא ישוב אל ארץ מצרים וכו׳ כי מאנו לשוב, וכנראה הכונה בקרוב: ועמו תְּלֻאִים למשובתו (תעשה שילאו ולא יוכלו לשוב אליו) ואַל־עָל (כלו׳ ללא הועיל) יקראוהו יחד לא ירצום (?) או כדו׳.]

1) [בדפוס׳: ורוממן.]

2) [במדר׳ תהלי׳ (מזמור יב): (ל)כשירים, הִפְעִ׳.]

3) [בדפוס׳: וריםם, אך בתנחו׳ (מעות ו): ורומם.]

1) [ס״א ורוֹמָם, וְרוֹמֵם, עי׳ ערך רוֹמָם.]

2) [ס״א: וּמְרוֹמָם.]

3) [להבנת המלה והענין עי׳ טורטשינר, הלשון והספר א, 387.]

ידי אל יוי אל עליון קנה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך (בראש' כד כב–כג). — והרים ימינו ושמאלו אל השמים בשבועה: וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם (דני' יב ז). —ולא הרים האדם את ידו ורגלו, לא עשה כל מעשה ותנועה: אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים (בראש' מא מד). — והרים האדם או האלהים פעמיו, נשא רגליו ללכת: הרימה פעמיך למשאות נצח (תהל' עד ג). — והרים האדם פניו אל האלהים, נשא אליו את עיניו, כאלו הביט אליו: בשתי ונכלמתי להרים אלהי פני אליך כי עונתינו רבו למעלה ראש (עזרי ט ו). — והרים אדם את ראשו, כמו נשא ראש, בתנועת גבורה ונצחון: מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש (תהל' קי ז). — ואת קרנו: אמרתי להוללים אל תהלו ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם תדברו בצואר עתק (שם עה ה–ו). —ובהשאלה, הרים האדם את קולו, הרים בקול, קרא בקול רם: בא אלי לשכב עמי ואקרא בקול גדול ויהי כשמעו כי הרימתי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס וכו' (בראש' לט יד–יח). ויהי כהרימי קולי ואקרא (שם שם יח). על הר נשפה שאו נס הרימו קול להם (ישע' יג ב). הרימי בכח קולך מבשרת ירושלם (שם מ ט). קרא בגרון אל תחשך כשופר הרם קולך (שם נח א). לפתח פה ברצח להרים קול בתרועה (יחזק' כא כז). התרים לעב קולך ושפעת מים תכסך (איוי לח לד). ורבים בתרועה בשמחה להרים קול (עזר' ג יב). משמיעים להרים בקול לשמחה (דהי"א יה יו). — והרים קול על פלוני, צעק עליו, חרף אותו: את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול (מ"ב יט כב). — והרים קרן במשמי הריע בקרן: כל אלה בנים להימן חזה המלך בדברי האלהים להרים קרן (דהי"א כה ה). — ובתמונה, הרים אלהים את ראשו, את קרנו של אדם, והרים אדם ראשו וקרנו, עשה שירום ראשו וכדו': ויתן עז למלכו וירם קרן משיחו (ש"א ב י). ואתה יוי מגן בעדי כבודי ומרים ראשי (תהל' ג ד). כי תפארת עזמו אתה וברצונך תרים[1]) קרננו (שם פט יח). ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן (שם צב יא).

[1]) [כך הכתיב; קרי: תרום, עי קל.]

וישמח עליך אויב הרים קרן צריך (איכ' ב יז). — והרים את האדם בדרגה או בשלטון, הרים אותו מאחרים או מתוך אחרים: מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון להושיב עם נדיבים (ש"א ב ח; ומעין זה תהל' קיג ז). יען אשר הרימתיך מתוך העם ואתנך נגיד על עמי ישראל (מ"א יד ז). יען אשר הרימתיך מן העפר ואתנך נגיד על עמי ישראל (שם יו ב). כי אלהים שפט זה ישפיל וזה ירים (תהל' עה ח). הרימותי בחור מעם (שם פט כ). — ד) הרים האדם אבנים מן המסלה, דשן מן המזבח, מתנות מן המזבח, עטרת מעל הראש, נטל והסיר אותם, abheben, wegnehmen; enlever, ôter; to lift away, take away: והרים את הדשן אשר תאכל האש את העלה על המזבח (ויקר' ו ג). וירם את המחתת מבין השרפה ואת האש זרה הלאה (במד' יז ב). סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי (ישע' נז יד). הסיר המצנפת והרים העטרה (יחזק' כא לא). — והרים הנשיא את גרושתיו מעל העם, נטל וסלק מעליו את על המסים[1]): חמס ושד הסירו ומשפט וצדקה עשו הרימו גרשתיכם מעל עמי (שם מה ט). — ה) הרים האדם מצבה, כסא, נס, זקף אותם, הקים ובנה aufrichten; ériger; to set up: ויקח יעקב אבן וירימה מצבה (בראש' לא מה). השמים אעלה ממעל לכוכבי אל ארים כסאי ואשב בהר מועד בירכתי צפון (ישעי יד יג). הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי (שם מט כב). הרימו נס על העמים (שם סב י). — והרים הנשר את קנו, בנה אותו במרומים: אם על פיך יגביה נשר וכי ירים קנו (איוב לט כז). והרים הכהן אזכרה מן המנחה, את החלב מן הבהמה וכדו', נטל חלק מעליו: והרים הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה (ויקר' ב ט). ואת כל חלב פר החטאת ירים ממנו (שם ד ח). והרים ממנו בקמצו מסלת המנחה ומשמנה ואת כל הלבונה אשר על המנחה (שם ו ח). בהרימכם את חלבו ממנו ונחשב ללוים כתבואת גרן וכתבואת יקב (במד' יח ל). ולא תשאו עליו חטא בהרימכם את חלבו ממנו (שם שם לב). — ועל הנותן, הרים תרומה, הרים מעשר מן התבואה או מן השלל, נתן חלק מהם, abgeben; donner,

[1]) [עי' גרשה.]

כל מֵרִים תרומת כסף ונחשת : payer; to give, pay הביאו את תרומת יי׳ (שמות לה כד). ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר יָרִימוּ ליי׳ (ויקר׳ כב טו). והיה באכלכם מלחם הארץ תָּרִימוּ תרומה ליי׳ ראשית ערסתיכם חלה תָּרִימוּ תרומה כתרומת גרן כן תָּרִימוּ אתה (במד׳ טו יט - כ). כל תרומת הקדשים אשר יָרִימוּ בני ישראל ליי׳ נתתי לך (שם יח יט). כי את מעשר בני ישראל אשר יָרִימוּ ליי׳ תרומה נתתי ללוים לנחלה (שם שם כד). וַהֲרֵמֹתֶם ממנו תרומת יי׳ מעשר מן המעשר (שם שם כו). וַהֲרֵמֹתָ מכס ליי׳ מאת אנשי המלחמה היצאים לצבא אחד נפש מחמש המאות (שם לא כח). ויהי כל זהב התרומה אשר הֵרִימוּ ליי׳ ששה עשר אלף שבע מאות וחמשים שקל מאת שרי האלפים ומאת שרי המאות (שם שם נב). ובהפילכם את הארץ בנחלה תָּרִימוּ תרומה ליי׳ קדש מן הארץ (יחזק׳ מה א). זאת התרומה אשר תָּרִימוּ ששית האיפה מחמר החטים (שם שם יג). תהיה התרומה אשר תָּרִימוּ חמשה ועשרים אלף רחב וארך וכו׳ (שם מח ח).—והרים המלך פרים לקהל, נתן פרים לזבח לצרכי הקהל: כי חזקיהו מלך יהודה הֵרִים לקהל אלף פרים ושבעת אלפים צאן והשרים הֵרִימוּ לקהל פרים אלף וצאן עשרת אלפים (דהי״ב ל כד). וַיָּרֶם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים וכו׳ ושריו לנדבה לעם הֵרִימוּ וכו׳ לכהנים נתנו לפסחים אלפים ושש מאות ובקר שלש מאות (שם לה ז–ח).[1] — ואמר בן סירא: אל תבז לאנוש במר רוח זכר כי יש מרים ומשפיל (צ״ם גני׳ ז יא). דעת רופא תרים ראשו ולפני נדיבים יתיצב (שם לח ג). וירימו היכל קדש המכונן לכבוד עולם (שם מט יב). וארים מארץ קולי ומשערי שאול שועתי (שם נא ט). — ובתו״מ: החלה והבכורים עולים באחד ומאה ומצטרפין זה ע״ז וצריך להרים, הערלה וכלאי הכרם עולים באחד ומאתים ומצטרפין זע״ז וא״צ

[1]) [במשלי ג לה כתוב: כבוד חכמים ינחלו וכסילים מֵרִים קלון, ע״כ, אך כדעת אחרים יש לגזור מֵרִים כבינ׳ מן מור במשמ׳ וכסילים מקבלים כתמורה קלון. ואמנם (שם יד כט) נאמר שם יד כט: ארך אפים רב תבונה וקצר אפים מֵרִים אולת, ע״כ, אך נראה שצ״ל וקצר אפים מְרוֹם אִוֶּלֶת, כאלו שיא האולת, וצ״ע.]

להרים (ערלה ב א). באותה שעה הרימו קולם בבכיה גדולה (מד״ר איכ׳, פתיח׳, ר׳ יוחנן). זה ישפיל וזה ירים, ישפיל לבלשצר וירים לכרש ודריוש (שם שם״ם, מלאוני השומרים). הסר המצנפת מרבותינו והרים העטרה מאומות העולם (כב הקלאי, שם כוס, נאסר המותי). כשירים הקב״ה לצדיקים המזולזלים בעולם הזה וכו׳ לכשירים[1]) הקב״ה כרם הבווי לעולם הבא וכו׳ כשירים הקב״ה ויפרסם מצות הבזויות בתורה (מדר׳ תהל׳ יג). אני משפיל אותך כי אני משפיל ומרים וכו׳ מלכות זו משפיל ומלכות זו מרים וכו׳ משפיל משפחה זו ומרים משפחה זו (שם יג). — ואמר המשורר: והוא כתר ספרי והמקים פשרי והמרים זכרי עלי כל השרים (דונש, דעה לבי, אלוני, עא). הך אשתך מכת בלי פרה אם תמשול בך כאיש ותרים ראשה (פ״ם הנגיד, בן משלי סגא, ששון, קכט). ועל כי לא הקשבתי אחר שובי נחמתי, לזאת דמי הקרבתי ואת חלבי הרמתי (רמב״ע, כוכא מכל איום, דוקס, 80). ואמרו לי שבחים מחצי איש ואתו אהביו אל על מרימים (מתלם דאפיאירס, ביום סגריר, ידיעות מכון שוקן ד, כב). — ״ובחשבון, הרים יחידה מספרית אחת ממספר, הוציא אותה ממספר היחידות שלה כדי להפך אותה ליחידות נמוכות ממנה, או נטל יחידות נמוכות כדי לצרפן ליחידה גבוהה אחת, herausheben; extraire; to extract: הרי שהצריכך החשבון לגרוע מאתים מעלות וחמשים חלקים וארבעים שניות סימנן רנ״ם ממאה מעלות ועשרים חלקים ושלשים שניות סימנן קכ״ל, תוסיף על המאה שלש מאות וששים, יהיו המעלות ארבע מאות וששים ותתחיל לגרוע השניות מן השניות, תבוא לגרוע ארבעים משלשים אי אפשר, תרים חלק אחד מן העשרים חלקים ותעשה אותו ששים שניות ותוסיף על השלשים ונמצאו השניות תשעים, תגרע מהם הארבעים ישאר חמשים שניות, ותחזור לגרוע חמשים חלקים מתשעה עשר חלקים, שכבר הרימות מהם חלק אחד ועשיתו שניות, ואי אפשר לגרוע חמשים מתשעה עשר, לפיכך תרים מעלה אחת מן המעלות ותעשה אותה ששים חלקים

[1]) [במד״ר (ויקר׳ לב): לכשירומם, עי׳ פוע׳.]

וכו׳, ותחזור לגרוע המאתים מעלות מן ארבע מאות ותשע וחמשים מעלות שכבר הרימות מעלה אחת ועשית חלקים, ישאר מאתים ותשע וחמשים מעלות ונמצא השאר סימנו רנ״ט כ״ט ן׳ (רמב״ם, קדוש החדש יא יג). ומה שנתקבץ מן החלקים אלף ושמונים תרימהו שעה אל מושב השעות [1]) והנשאר למושב השעות תכתוב אותו בשטה שלישית ואחר תשיב אל השעות ומה שנתקבץ מן השעות כ״ד תרימהו אל מושב הימים (הוא, חשבון העבור, דברי חכמים, כו).

— הפע׳, הוּרַם, הוּרָם, יוּרָם, — שהרימו אותו, אף במשמ׳ הוּסַר או נִטַּל: וקדשת את חזה התנופה ואת שוק התרומה אשר הונף ואשר הוּרָם מאיל המלואים מאשר לאהרן ומאשר לבניו (שמות כט כז). ואת שתי הכליות וכו׳ ואת היתרת על הכבד על הכליות יסירנה כאשר יוּרָם משור זבח השלמים (ויקרי ד ט–י). ועד שר הצבא הגדיל וממנו הוּרַם [2]) התמיד והשלך מכון מקדשו (דני׳ ח יא). — ובינ׳ *מוּרָם, ואמר בן סירא: כי כחלב מורם מקדש כן דויד מישראל (ב״ס גני׳ מז ב). — ובתו״מ: האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה (סניע׳ ט ט). הנוטל שאור מעיסה שלא הורמה חלתה ונותן לתוך עיסה שהורמה חלתה וכו׳ מוציא לפי חשבון (חלה ג ח). אין מוליכין חלה וּמתנות לכהן ביום טוב בין שהורמו מאמש בין שהורמו מהיום (ב״ס, ביצ׳ א ו). התודה ואיל נזיר קדשים קלים וכו׳ המורם מהם כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם (זבח׳ ה ו). את שמורם קודש והשאר חולין (ספרי במד׳ ק י). לא נחלקו בית שמאי ובית הלל שמוליכין את המתנות שהורמו ביום טוב ואת המתנות שהורמו מערב יום טוב עם המתנות שהורמו ביום טוב, על מה נחלקו על המתנות שהורמו מערב יום טוב לעצמן וכו׳ (ירוש׳ ביצ׳ א ז). ידו של הקב״ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית (רש״י, שמות יז טז).

— *והוּרְמָה מלה בנעימה; ושם טעם מטעמי המקרא שופר מוּרָם [3]): כבר אמרנו שהשופר שהוא מכלל

[1]) [בהלכות קדוה״ח ו ט כתב הרמב״ם: תשליך שעה אחת ותוסיף אותו למספר השעות.]

[2]) [כך קרי; הכתיב: תרים.]

[3]) נקרא גם שופר עִלּוּי.]

המשרתים נחלק לשלשה, שופר מיושב ושופר מורם ושופר מכרבל וכו׳, ולשון מורם שהמלה תורם בו בנעימה, ולא תגביה הקול אלא כאלו בהרגשה לבד (הורית הקורא, דרנבורג, 87).

— התפע׳, יִתְרוֹמֵם, אֵרוֹמָם [1]), — התרומם האדם או האל, הֵרִים את עצמו, קם וְעלה: עתה אקום יאמר יי׳ עתה אֵרוֹמָם עתה אנשא (ישע׳ לג י). ועשה כרצנו המלך וְיִתְרוֹמֵם ויתגדל על כל אל ועל אל אלים ידבר נפלאות (דני׳ יא לו). — ובתו״מ: יתגדל ויתקדש ויתברך ויתרומם שמך מלכנו על כל טיפה וטיפה שאת מוריד לנו (רב יהודה בר יחזקאל בש׳ אביו, ברכה על הגשמים, ירוש׳ ברכ׳ ט ג; שם תענ׳ א ג). וכיון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים (ת״כ, מגי׳ יז:). על הכל יתגדל וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא וכו׳ הנכבד והנורא שמו של מלך מלכי המלכים (סופר׳ יד יב). ולא ממרבר הרים וכו׳ שאין אדם מתרומם מן הדברים האלו (ר׳ אבא מרומניא, מד״ר במד׳ כב). חנניה מישאל ועזריה מתוך נבולן רוממותן וכו׳ ונתרוממו שנאמר באדין מלכא הצלח לשדרך מישך ועבד נגו במדינת ברל, ודניאל הושלך לגוב ארויתא ונתרומם וכו׳ (ריב״ל, תנחו׳ מקץ ג). ירמיה, שבימיו נתרוממה מדת הדין (פסיק׳ ר״כ, דברי ירמיהו, בובר, קטו.) כשעה שהשפילו עצמן ועשו אותו מעשה ואמרו כי זה משה האיש, ונתרוממו בזה שנאמר זה יתנו, הוי זה ישפיל וזה ירים (מדר׳ תהל׳ עה). למען יתרומם שמו של הקדוש ברוך הוא בבריותיו שברא מסוף העולם ועד סופו (פדר״א ג). —ובתפלה: ועל כלם יתברך ויתרומם שמך מלכנו לעולם ועד (תפלת י״ח). בפי ישרים תתרומם ובדברי צדיקים תתברך (נשמת כל חי, שחרית לשבת ויו״ט, סדר רע״ג השלם ב כד:).

ב. **רוּם**, רֻם, ש״ז [2]), — תכונת הדבר הרם, גֹּבַהּ: שמים לָרוּם וארץ לעמק ולב מלכים אין חקר (משלי כה ג). — ורום, רום לב, רום עינים, במשמ׳ גֹּבַהּ לב ועינים, גאוה: עיני גבהות אדם שפל ושח רום

[1]) [בהבלעת התיו.]

[2]) [רק ענין של הרגשה הוא לקבע בכל מקום, אם לפנינו שם יוצא או מקור של הפעל. בספה״א קשה להבדיל אף בין רוֹם ורוּם במשמ׳ זו.]

אנשים (ישע' ב יא). אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (שם י יב). גבהו וגאונו וגאותו וְרם לבו (ירמ' מח כט). רום עינים ורחב לב [1]) נר רשעים חטאת (משלי כא ד). — ובתו"מ [2]) : לא יפתח אדם מחצב בתחילה לתוך שדהו עד שיהיו בו שלש מורביות שהם שלש על שלש על ר ו ם שלש, שיעורן עשרים ושבעה אבנים (שביע' ג ה). טרקלין עשר על עשר ר ו מ ו כחצי ארכו וכחצי רחבו (ב"ב ו ד). והכוכין ארכן ארבע אמות ו ר ו מ ן ז' ורחבן ו' (שם שם ח). ושתים עשרה מעלות היו שם, ר ו ם המעלה חצי אמה ושלחה חצי אמה (מדות ב ג). ההיכל מאה על מאה על ר ו ם מאה (שם ד ז). טפח על טפח על ר ו ם טפח מרובע מביא את הטומאה וחוצץ בפני הטומאה (אהל' ג ז). הטומאה בכותל ומקומה טפח על טפח על ר ו ם טפח (שם ז א). שירי המאור ר ו ם אצבעיים על רוחב הגודל (שם יג א). המניח זיתיו בגג לגרגרם אפילו הם ר ו ם אמה אינן מוכשרין (טהר' ט ו). מעין היוצא מן התנור וירד וטבל בתוכו הוא טהור וידיו טמאות ואם היו על גביו ר ו ם ידיו אף ידיו טהורות (מקוא' ו ו). נפרצו זה בתוך זה על ר ו ם בקליפת השום ועל רוחב כשפופרת הנוד (שם שם ט). חבית ששקעה לתוך בור של יין ונגע בו טבול יום וכו' ר' יוחנן בן נורי אומר אפי' על גבה ר ו ם קומה ונגע כנגד פיה, חבור (טבו"י ב ו). עלו ומצאו עליו (על הלל) ר ו ם שלש אמות שלג (יומא לה:). — ובספהמ"א : כי לא מגובה לבי ולא מ ר ו ם עיני עשיתי זאת (יוסיפון, גינצבורג, כה). שבתאי גבה ר ו מ ו שלש מעלות ממזל קשת וכו' צדק גבה ר ו מ ו כב מעלות בבתולה (ראב"ע הנשיא, חשבון המהלכות שער יז, כ"י בריט' מוז'). ואם אוציא בתגורה אלכסון גחמהד וכו' תהיה נקודת ח ממנה היא שאקרא אותו מקום ר ו ם החמה (ר' יצחק הישראלי, יסוד עולם ג א, לט.). — ואמר המשורר : כן, ענה הארי את רָם העינים, אין כמוך לקרוא בכח, מראש הרים לצרוח (יל"ג, האריה והשמור,

---

1) [במקום זה בא רום עינים ורחב לב לשבח, על האלהים, שרמו עיניו ורחב לבו באמת, עי' א. רָחָב, הערות.]

2) [גם בארמ' : שכתב לו עוסקא ו ר ו מ א (ב"ב ז ב).]

משלי יהודה א יא, 28). — °וכמו א. רוֹם, ואמר הפיטן : רצוי הזוית טבל והצליף במנין ר ו ם [1]) מעלה אחת ומטה שבע (משולש בר קלונימוס, אמיץ כח, עבודת יוה"כ). — °ובחכמת הלשון, רום התנועות והטעמים, היותם מורמים בנעימה : ועיקר תולדותם (של התנועות), על שלשה דרכים, דרך ה ר ו ם אוֹ אוּ, ודרך נצב אָ אַ אֶ, ודרך שחיה אֵ אִ (הורית הקורא, דרנבורג, 56). והטעמים השרים נחלקים לשלשה חלקים, מהן דרך גובה ומהן דרך ר ו ם [2]) ומהן דרך שחייה וכו' ודרך ר ו ם נכנס תחתיו ששה והם זרקה לגרמיה רביע תביר טפחה סלוק (שם, 75).

א. **רוֹם**, ש"ז, — כמו מָרוֹם, מקום גבוה, ובפרט שְׁחָקִים, שָׁמַיִם : נתן תהום קולו רוֹם ידיהו נשא (חבק' ג י). — ובתו"מ : גדול השלום שדרי ר ו ם צריכים שלום שנאמר עושה שלום במרומיו (ספרי דבר' קלט). בשפל גגים גגו (של העני) ממטר גגים לגגו, ב ר ו ם [3]) הרים כרמו מעפר כרמו לכרמים (בשם ב"ם, ב"ב קמו.). — *רומוֹ של עולם, בהשאלה במשמ' מדרגה גבוהה של חשיבות : דברים שעומדים ב ר ו מ ו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן (בר ביני בר אביי, ברכ ו:). אדם הבא מבני אדם שעומדין ב ר ו מ ו של עולם (ר' חנין, מגי' יד.). — ובספהמ"א : עומק ראשית ועומק אחרית, עומק טוב ועומק רע, עומק ר ו ם ועומק תחת, עומק מזרח ועומק מערב, עומק צפון ועומק דרום (יצירה א ה). — ואמר המשורר : אתה אל ר ו ם ותחת בדברה יצרת (דונש, אתה אל, קרובי יוה"כ, אלוני, כה). ומה הוא עץ ענפיו באדמה ושרשיו בראש אל ב רֹ ו מ ו (סוא, ומה הוא עץ, חידה, אלוני לז). כאהל אפרשנו ליל באישון וכוכבי ר ו ם [4]) ישימון בו מאורה (ראב"ע, מעיל יה, כהנא א, 11). — °ובתכונה, רומוֹ של כוכב מעל האדמה ; Apogaeum : וכן אתה אומר כי קו ד' ג' ב' א' תיה מוליך את גלגל ההקפה ואת ר ו מ ו עד בוא מרכזו אל נקודת ז'

---

1) [עפ"י לשון המשנה (מדות ב ג), כמובא לעיל במשמ' אחרת.]

2) [בספר הנקוד לר"י חיוג : ע ל ו י (שלשה ספרי דקדוק, הול' נוט, 128).]

3) [במקום אחר (כתוב' קי :) ב מ ר ו ם.]

4) [מנקד : רוֹם.]

(ראב"ע הנסיה, צורת הארץ, כג). שהם כלם מודים כי נקודת רום חחמה הגבוה היא מתגלגלת בכל כ"ה אלף שנה חלק אחד מחלקי הרקיע אשר הם ש"ס חלקים, ואילו חיה אדם אלף שנים פעמים לא היה על דבריהם רום גובה החמה מתגלגל בימיו אלא פחות מחצי שתות חלק אחד מש"ס חלקים ברקיע (הוא, מגלת המגלה א, 12). וכן ידיעת התקופות הארבע על בירור לא תשלם אלא בידיעת השפל רום והגבוה רום [1]) והעליות על התחלפם (כ"י א"ח, כוזרי ד כט). כל גלגל מאלה שבעה המשרתים שזכרתי כלם יוצאי המרכז ולכן יש נקודה בגלגל כל אחד מהם רחוקה מאד ממרכז הארץ והיא נקראת גובה הרום (כי"א, שמים חדשים א, 15). ולכל אחד מאלו הגלגלים יש תנועה לרום שלהם (שם שם). — ומ"כ רומים, וסמי' רומי רומים, רומי רום: שהקב"ה כשברא את עולמו בתחלה נתן הככבים עם נקודות רומי רומן ועם נקודות ראשי תניניהם תלויות בראש מזל טלה וכו' (ראב"ע הנסיה, מגלת המגלה א 10); אם יהיו הככבים נדבקים בחלק אחד עם נקודות מרומי רומן וראשי תניניהם וכו' (שם שם, 11); ועל אחת כמה וכמה רום רומי שבתאי אשר מתגלגל לדבריהם חלק אחד מחלקי הרקיע במ"ה אלף שנים (שם שם, 12). לולי כח שבתאי והליכותו ברומי רקיעו בדבוקים האלה (שם ה, 144). מהלך כוכבי שבת ומהלך נקודות רומי הרום וראשי התנינים וכו' (הוא, משפט המהלכות י"ז, כ"י בריט' מוזי'). קרוב אל הגלגל העליון מגבהי רום צדק וכו' מהגלגלים יוצאי המרכזים בערך לתנועת הרומים לתחתיהם (כ"י אברבנאל, שמים חדשים א). והגלגלים המגבלים מהלך רומי הסובלים מכוכב ולבנה (שם שם).

ב. רוֹם, ת"ז, נק' רוֹמָה [2]) — כמו רָם, גָּבֹהַּ, וכהפ"ס במשמ' בגאוה וגאון: לא תמישו משם צוארתיכם ולא תלכו רוֹמָה [3]) (מיכה ב ג). — ואמר

---

[1]) [השפל רום היא הנקודה היותר קרובה אל הארץ בגלגל השמש, וגבוה רום היא הנקודה היותר רחוקה מן הארץ (א. לפרוכי בהערה בהולי הכוזרי שלו).]

[2]) [הטעם מלרע, ועי' בהערה הבאה.]

[3]) [כרגמת: אל תרבו תדברו גְּבֹהָה גְבֹהָה (ש"א ב ג).]

המשורר: ותרשת ותשמע מחקרי לב ועורת ותראה כל טמינה ואלמת כדברת ברומה (ר"מ הנגיד, המזכיר, בן תהלים ק, ששון, יוג). פתיות גדלה גשמך וכו' ומה לך תלכה רומה (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ו', ידיעות מכון שוקן ה, נלא).

***רוֹמִי**, ת"ז, — שיך לרום: גבול מזרחית צפונית, גבול מזרחית רומית, גבול מזרחית רומית, גבול מזרחית תחתית, גבול צפונית רומית, גבול צפונית תחתית, גבול מערבית צפונית, גבול מערבית דרומית, גבול מערבית רומית, גבול מערבית תחתית, גבול דרומית רומית, גבול דרומית תחתית (יצירה ה א).

רוֹמָם [1]), ש"ז, — שיר רוֹמֵמוּת ותהלה [2]), Hochgesang; hymn(e): אליו פי קראתי ורוֹמָם [3]) תחת לשוני (תהל' סו יז). — ואמר הפיטן: לעון צאנך שכח ותיא תהלתך ורוממך (סלח נא, ערבית יוה"כ).

רוֹמֵם, ת"ז, נק' רוֹמֵמָה, — כמו מְרוֹמָם [4]): ימין יי' רוֹמֵמָה [5]) ימין יי' עשה חיל (תהל' קיח יז). —*וכמו פוע', מְרוֹמֵם: צבות צבאיו קדושים רוממי שדי (ברכת יוצר אור, תפלת שחרית). — ואמר הפיטן: אין קדושה כתורה ואין רוממיה כישראל (אין אדיר, פזמון לשמחת תורה).

רוֹמֵמָה, ש"נ, מ"ר סמי' רוֹמְמוֹת, — כמו רוֹמָם: רוֹמְמוֹת אל בגרונם וחרב פיפיות בידם (תהל' קמט ו). — ואמר הפיטן: רוממות בלב יתשובו מים בששון בור ישאבו (ינאי, אימרו זה היום, קרוב' שמיני עצרת, זו. י, שמה).

רוֹמֵמוּת, ש"נ, כנ' רֹמַמְתֶּךָ, — תכונת מי שהוא מְרוֹמָם ונשגב, Erhabenheit; proéminance; proeminence: מקול המון נדדו עמים מֵרֹמְמֻתֶךָ נפצו גוים (ישעי לג ג). — וכתו"ם: ואתה מרום, רוממות

---

[1]) [עי' בהערות הבאות.]

[2]) [בעקר אולי שיר הפותח במלה רוֹמֵם, רוֹמְמוּ (את האלהים).]

[3]) [ס"א: וְרוֹמַם, וְרוֹמֵם, עי' גם א. רום, פוע'. ואין מקום לתקוניב שהציעו.]

[4]) [עי' א. רום, פוע'.]

[5]) [הטעם מלרע.]

אתה נוהג בעולמך (ר' יודן, מד"ר ויקר' כז). ולא ממדבר הרים וכו' כל הרים שבמקרא הרים הם חוץ מזה שהוא רוממות, שאין אדם מתרומם מן הדברים האלו (ר' אבא מרומניא, שם במד' כב ; תנחו' מטות ו). מתוך צרה רוחה, מתוך אפילה אורה, מתוך נבולן של צדיקים רוממותן (ריב"ל, תנחו' מקץ ג). — ובספה"א: אמנם יהודה החכם המכיר בעולם שפלותו ורוממותו שב אל העיר עם אחיו (יוסיפון פרק פד). אבל הכניעה היא אשר תהיה אחר רוממות הנפש והתנשאה מהשתתף עם הבהמות במדותם המגונות (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה ב). בהנהגת בריאותיו המעידות על גדולתו ורוממותו חכמתו ויכלתו (שם, חשבון הנפש ג). אלהי לא נשאני לעמוד לפניך סכלי בפחיתות ערכי ומיעוט ידיעתי בגדולתך ורוממותך כי אתה רם ונשא (שם שם). ואיזה דבר שהוא נוטה מן האמת אצל הפילוסופים גדול מאמונתם שהעולם חדש וכו' ושהסבה הראשונה מדברת עם אחד מבני אדם עם הרוממות שמרוממים אותו הפילוסופים מידיעת החלקיות (הוא, כוזרי א ד). אלא שהוא (ה') יותר גדול ויותר בהיר לפי סברתם וכו' זה תכלית מה שחשבוהו רוממות בחק השם (ר"מ א"ס, מו"נ א א). כל מי ששנה ושלש לקרוא וכו' לא ישאר באמונתו מהגדלה והרוממות על מה שהיה קודם דעתו אותו לבד (מאזני לדק לאלגזלי ה, 42). שמצד מעלתו ורוממותו הוא שישגיח בשפלים (ר"י אלבו עקרים א יח). הוא יתברך השכל אשר הוא בתכלית מן המעלה והרוממות, וכל שכל הוא למטה ממנו במדרגה וברוממות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה א). השמים הם עצם אחד והתחתונים הם עצם אחר וכמו שהם מובדלים מהם ברוממותם וגובה מקומם ככה הן נבדלין במעלתן ונשיאותם (שם ב א). שהרגת אותם עתה בעבור יושבי הארץ הזאת שהם במדרגה מן היכולת והרוממות שלא יכלת אליהם להוריש בני ישראל את ארצם (ר"י מקיר ליאון, כוס' לוס', 36). אליהו לא היתה נפשו באותה מעלה ורוממות ולא היה עתיד לבוא בדבקות העצום ההוא (ר"י אברבנאל, מ"ב ב יג). על כן לא תרומם כי אין רוממות נמשך מזה (אלשיך, איוב יז ד). השכל הנקנה הוא דגל רוממות ההשכלה האנושית (ר"י מוקקאטו, נפוצות יהודה יג). כל עוד שיבחנו רוממות השם ית' ודלות עצמם במציאות תבטל מהם היראה ממנו ית' (שם ל). ויש מן האהבה אחרת הבאה מצד השכל והיא הנקראת אהבת הרוממות (פלא יועץ א, ב.). — ואמר המשורר: הגדת היום מוב לבך ורוממות! נפשך כי סגרני ה' בידיך ולא הרגתני (פלוס הכהן, כיר דוד, 156). — *וככנוי לאל המרומם או למלך ושר: שאלתני רוממותך להעידך על נכון מה שנתברר לי וכו' (פרופיאט דוראן, כלימת הגוים, הלופה מאכן הגר ג, 102). שמעתי עליך מלכנו שרצון רוממותך לצאת למלחמה על אויביך (שבט יהודה, שמח לב, הנובר, 53). אם אתה תזכרני לרוממותו להמלך פרעה (ר"י אברבנאל, ויגש, ויהי אחר הדברים האלה מטאו). ופה לפני מעלת רוממותך אכרע ברך ואומר שלום (קובץ אגרות צוקסטורף, 41). לפי חוק פקידת הרוממות (רמח"ג, מכתב לדר' פירסט, דציר). — *ובמשמ' פעלת המרומם ומנשא: כונתנו בתפלה אינה כי אם כלות הנפש אל האלהים וכניעתה לפניו עם רוממותה לבוראה ושבחה והודאתה לשמו (ר"י א"ת, חו"ה, חשבון הנפש ג). — *ורוממות הידים, הרמת הידים: שכאשר הביאו (הטבח את השוק לפני שאול) לפניו הביאו אותו ברוממות ומעלה כמו שהוא המנהג להביא המאכל לפני המלכים ברוממות הידים (ר"י אברבנאל ש"א ט כד).

***רוֹמְמִיּוּת**, ש"נ, — כמו רוֹממוּת: כי הרוממיות הוא לו לבדו ואינה לאחר בלעדו (ראב"ע הנסיא, הגיון הנפש ב, ט.).

רון, עי' רִין, רֹן, רָנַן.

רום, עי' רמם.

רוע [1]), ממנו *הֲרָעָה, רוּעַ, *רִיעָה, ב. רֵעַ, תְּרוּעָה.

רוּעַ, קל לא נמצא.

— הפע', הֵרִיעוּ, הֲרֵעֹתֶם, הֲרִיעֹתֶם, מְרִיעִים, הָרִיעַ, הָרֵעַ,

---

[1]) [נדפס: ורוממות.]

[2]) [שרש שנולד בחקוי קול הצעקה, השאגה והרעם, וקרוב הוא אל רעם (עי' שם), ובערב' רע'א a) צעק.]

---

a) رغا

הריעי, הריעו, תריעי, יריע, ירע, נריע, נריעה, תריעו, יריעו, ירעו, — הריע תרועה, הריע על אדם, לקראתו, צעק בקול, to shout ; crier ; schreien : והיה במשך בקרן היובל בשמעכם את קול השופר יריעו כל העם תרועה גדולה (יהוש׳ ו ה). ואת העם צוה יהושע לאמר לא תריעו ולא תשמיעו את קולכם ולא יצא מפיכם דבר עד יום אמרי אליכם הריעו והריעתם (סס סס י). ויהי בפעם השביעית תקעו הכהנים בשופרות ויאמר יהושע אל העם הריעו כי נתן יי׳ לכם את העיר (סס סס יו). וירע העם ויתקעו בשופרות ויהי כשמע העם את קול השופר ויריעו העם תרועה גדולה (סס סס כ). ויתקעו שלשת הראשים בשופרות וכו׳ וירץ כל המחנה ויריעו וינוסו (שפטי ז כ–כא). הוא בא עד לחי ופלשתים הריעו לקראתו (סס יט יד). ויהי כבוא ארון ברית יי׳ אל המחנה ויריעו כל ישראל תרועה גדולה ותהם הארץ (ש״א ד ה). וישכם דוד בבקר וכו׳ ויבא המעגלה והחיל היצא אל המערכה והרעו במלחמה (סס יז כ). ויקמו אנשי ישראל ויהודה ויריעו וירדפו את הפלשתים עד בואך גיא (סס סס נג). ותזעק חשבון ואלעלה עד יהץ נשמע קולם על כן חלצי מואב יריעו נפשו ירעה לו [1]) (ישע׳ יט ד). יי׳ כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על איביו יתגבר (סס מב יג). מן גו יגרשו יריעו עלימו כגנב (איוב ל ה). — והריע רע [2]) במשמ׳ זו: עתה למה תריעי רע המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכ׳ ד ט). — וביחוד בהבעת השמחה בקול תרועה, כמו רנן, to jubilate ; triompher ; jubeln : ויאמר שמואל אל כל העם הראיתם אשר בחר בו יי׳ כי אין כמהו בכל העם ויריעו כל העם ויאמרו יחי המלך (ש״א י כד). רנו שמים כי עשה יי׳ הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה (ישע׳ מד כג). רני בת ציון הריעו ישראל שמחי ועלזי בכל לב בת ירושלם (צפנ׳ ג יד). גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם (זכר׳ ט ט). ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים (איוב לח ז). — ואהב הרע, אוהב לשעת תרועה ושמחה: בכל עת אהב הרע [1]) ואח לצרה יולד (משלי יז יז). — והריע על אויב שנפל, צעק בשמחה על מפלתו: ערכו על בבל סביב וכו׳ הריעו עליה סביב (ירמ׳ נ יט). בזאת ידעתי כי חפצת בי כי לא יריע איבי עלי (תהל׳ מא יב). — וכהבעת שמחה לקראת האלהים, הריע לו, לפניו, הריע תרועה בהלל ליי׳: כל העמים תקעו כף הריעו לאלהים בקול רנה (סס מז ב). הריעו לאלהים כל הארץ זמרו כבוד שמו שימו כבוד תהלתו (סס סו א). הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב (סס פא ב). לכו נרננה ליי׳ נריעה לצור ישענו נקדמה פניו בתודה בזמירות נריע לו (סס צה א–ב). הריעו ליי׳ כל הארץ פצחו ורננו וזמרו (סס צח ד). בחצצרות וקול שופר הריעו לפני המלך יי׳ (סס סס ו). הריעו ליי׳ כל הארץ (סס ק א). ויענו בהלל ובהודות ליי׳ כי טוב כי לעולם חסדו על ישראל וכל העם הריעו תרועה גדולה בהלל ליי׳ על הוסד בית יי׳ (עזר׳ ג יא). ואין העם מכירים קול תרועת השמחה לקול בכי העם כי העם מריעים תרועה גדולה (סס סס יג). — ב) הריע בקול שופר, בחצוצרה וכדומה, השמיע קול שופר חזק, to blow ; sonner à haute voix ; laut blasen aloud: וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצרר אתכם והרעתם בחצצרות (במד׳ י ט). תקעו שופר בגבעה חצצרה ברמה הריעו בית און (הוש׳ ה ח). תקעו שופר בציון והריעו בהר קדשי (יואל ב א). והנה עמנו בראש האלהים וכהניו וחצצרת התרועה להריע עליכם בני ישראל (דהי״ב יג יב). ויפנו יהודה והנה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו ליי׳ והכהנים מחצצרים בחצצרות ויריעו איש יהודה ויהי בהריע איש יהודה והאלהים נגף את ירבעם וכל ישראל לפני אביה ויהודה (סס סס יד–טו). — ובתו״מ: הפסח נשחט בשלש כתות וכו׳ נכנסה כת הראשונה נתמלאת העזרה וכו׳ תקעו והריעו ותקעו (פסח׳ ה ה). מקום היה למטה מירושלים ונקרא מוצא, יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה ובאין וזוקפין

---

[1]) [יש גורסים אף בפסק׳ יריעו כאן ירעו מן א. ירע במשמ׳ ירא.]

[2]) [אין בעקר רע ש״ע לחוד אלא תריעי רע היא צירה מכפלת של הפעל, וכן יש לדון גם שוב שבות וכדו׳ כדגמת פעלים כגון קלקל, נדנד וכדו׳.]

[1]) [זאת אולי עקר כונת המשל בחידוד: בכל עת תמצא אוהב לשעת שמחה, ועי׳ התפ׳.]

אותן בצדי המזבח וכו׳ תקעו והריעו ותקעו וכו׳ (סכה ד ה). הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו (שם שם ט). עמדו שני הכהנים בשער העליון וכו׳ ושתי חצוצרות בידיהן, קרא הגבר תקעו והריעו ותקעו, הגיעו למעלה עשירית תקעו והריעו ותקעו, הגיעו לעזרה ותקעו והריעו ותקעו (שם ה ד). מי שברך ואחר כך נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלש פעמים (ר״ה ד ט). תקעו הכהנים תקעו מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה הוא יענה אתכם וכו׳ הריעו בני אהרן הריעו מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם (תעני׳ ב ה). ושני כהנים עומדים על שלחן החלבים ושתי חצוצרות של כסף בידם תקעו והריעו ותקעו (תמיד ז ג). צריך להריע מתוך פשוטה (בבא כז, ירוש׳ ר״ה ד ט). אל ירך לבבכם, אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו, כנגד ארבעה דברים שאומות העולם עושין מגיפין ומריעין צווחין ורומסין (סוטה מב:). אשרי העם יודעי תרועה, וכי אין אומות העולם יודעים להריע כמה קרנות יש להן וכו׳ (ר׳ יאשיה, מד״ר ויקר׳ כט). והנה שני תנינים גדולים ויריעו זה לקראת זו ויערכו מלחמה (שם אסתר ה, ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו). — ובסהמ״א: ויריעו שם שני תנינים זה לקראת זה למלחמה (יוסיפון, גינצבורג, כד). — ואמר הפיטן: שכינה צועקת בהרע שובו בנים חדלו הרע (יוסף, סמר׳ ת״ב ספרד׳). — ואמר המשורר: יום בואך לבשו שעפי רעמה אכן מזמותי יריעון רע (משלם בן שלמה דאפיאירה, דגל אבר, ידיעות מכון שוקן ד, פג). ודמעי כגשם מעל כי יתכו אנחותי כרעם בגלגל תרעגה (יל״ג, הוי אח, שירים א, 160).

— פוּעַ׳, יְרֹעַע, — רֹעַע במקום, הריעו שם: ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל ובכרמים לא ירנן לא יְרֹעָע (ישע׳ יו י).

— התפ׳, הִתְרוֹעֵעַ, אֶתְרוֹעָע, תִּתְרוֹעָעִי, — הריע בשמחה: מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת הִתְרוֹעָעִי (תהל׳ ס י). לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יִתְרוֹעֲעוּ אף ישירו (שם סה יד). מואב סיר רחצי על אדום אשליך נעלי עֲלֵי פלשת אֶתְרוֹעָע [1] (שם קח י). איש רעים לְהִתְרוֹעֵעַ [2] ויש אהב דבק מאח (משלי יח כד).

— פוֹעֵ׳, *רֹעֵעַ,—הריע בשמחה, ואמר המשורר: לך אענה בשפת רננות בקהל רב ועדה עלי טובך בשירי מרועעת (ר״מ הנגיד, לבני בקרבי, בן תהלים קד, ששון, עם).

רוּת [3], ממנו תְּרוּפָה.

רוֹפֵא, עי׳ רָפֵא.

---

[1] [כשולי תנכו הקטן רשם המחבר:] אולי כמו בערב׳ תַרַוַּע׳ ע״ב, ועי׳ בהערה שאחר זו.]

[2] [אמנם אפשר שכאן וכתה׳ ק״ת, הכונה לפעל אחר, הקרוב. אל רעי, במשמ׳ פנה לנקביו, כבטוי גס.]

[3] [עי׳ תְּרוּפָה, הערות.]

תם כרך שלושה־עשר (י״ד)

רוּץ [1]), מִמֶּנּוּ מֵרוֹץ, מְרוּצָה, *מְרִיצָה, *מְרִיצוּת, ב. *מֵרֶץ, רוּץ, *רִיצָה, רָץ.

רוּץ [2]), פ״ע. רָץ, רַצְתָּה, רַצְתִּי, רָצוּ, רָץ, רָצִים, רָצִין, רוּץ, רֻץ, אָרוּץ, אָרֻץ, אָרֻצָה, אָרוּצָה, אֲרוּצֵם[3]), תָּרוּץ, יָרוּץ, יָרָץ, יָרֻץ, יָרֻץ, תָּרָץ, נָרוּצָה, יָרוּצוּ, יָרֻצוּ, יְרוּצוּן, יְרֻצוּן [4]), — רץ האדם, אף עם ציון הכוון אל מקום, לביתו, עד פלוני, ממקום וכדו׳, laufen; courir; to run: ואל הבקר רָץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב ויתן אל הנער וימהר לעשות אתו (בראש׳ יח ז). ותמהר ותער כדה אל השקת וַתָּרָץ עוד אל הבאר לשאב (שם כד כ). וַתָּרָץ הנער ותגד לבית אמה כדברים האלה ולרבקה אח ושמו לבן וַיָּרָץ לבן אל האיש החוצה אל העין (שם שם כח–כט). ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא וַתָּרָץ ותגד לאביה (שם כט יב). וַיָּרָץ הנער ויגד למשה ויאמר אלדד ומידד מתנבאים במחנה (במד׳ יא כז). ויקח אהרן כאשר דבר משה וַיָּרָץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם (שם יז יב). וישלח יהושע מלאכים וַיָּרֻצוּ האהלה והנה טמונה באהלו (יהוש׳ ז כב). והאורב קם מהרה ממקומו וַיָּרוּצוּ כנטות ידו ויבאו העיר וילכדוה (שם ח יט). ויעמדו איש תחתיו סביב למחנה וַיָּרָץ כל המחנה ויריעו וינוסו (שופט׳ ז כא). ותמהר האשה וַתָּרָץ ותגד לאישה (שם יג י). וַיָּרָץ (שמואל) אל עלי ויאמר הנני כי קראת לי (ש״א ג ה). וַיָּרָץ איש בנימן מהמערכה ויבא שלה (שם ד יב). וַיָּרֻצוּ ויקחהו (את שאול) משם (שם י כג). ויאמר (יהונתן) לנערו רֻץ מצא נא את החצים אשר אנכי מורה הנער רָץ והוא ירה החצי להעבירו (שם כ לו). ואחימעץ בן צדוק אמר אָרוּצָה נא ואבשרה את המלך וכו׳ ויאמר לו יואב לא איש בשרה אתה היום הזה וכו׳ ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך אשר ראיתה וישתחו כושי ליואב וַיָּרֹץ ויסף עוד אחימעץ בן צדוק

1) [עי׳ בהערה הבאה.]

2) [גם בארמ׳ וסור׳ בצורת רְהַט, חבשית רֹצַ, ובאשור׳ בא רָץ, בעתיד אָרוּץ (=ירוץ) במשמ׳ בא לעזרה במלחמה, ואולי חיש לעזרה היא המשמ׳ הראשונה של הפעל.]

3) [כתיב, קרי: אֲרִיצֵם.]

4) [ועי׳ רָצוֹא.]

ויאמר אל יואב ויהי מה אָרֻצָה נא גם אני אחרי הכושי ויאמר יואב למה זה אתה רָץ בני ולכה אין בשרה מצאת ויהי מה אָרוּץ ויאמר לו רוּץ וַיָּרָץ אחימעץ דרך הככר ויעבר את הכושי ודוד יושב בין שני השערים וילך הצפה אל גג השער אל החומה וישא את עיניו וירא והנה איש רָץ לבדו וכו׳ וירא הצפה איש אחר רָץ ויקרא הצפה אל השער ויאמר הנה איש רָץ לבדו (ש״ב יח יט–כו). ותקרא אל אישה ותאמר שלחה נא לי אחד מן הנערים ואחת האתנות וְאָרוּצָה עד איש האלהים ואשובה (מ״ב ד כב). ואת המזבחות וכו׳ נתץ המלך וַיָּרָץ [1]) משם והשליך את עפרם אל נחל קדרון (שם כג יב). וקוי יי׳ יחליפו כח יעלו אבר כנשרים יָרוּצוּ ולא ייגעו ילכו ולא ייעפו (ישע׳ מ לא). לא שלחתי את הנבאים והם רָצוּ לא דברתי אליהם והם נבאו (ירמ׳ כג כא). בלי עון יְרֻצוּן ויכוננו [2]) (תהל׳ נט ה). יָרוּץ אליו בצואר בעבי גבי מגניו (איוב טו כו). פנה אל הרבה והנה למעט וכו׳ יען ביתי אשר הוא חרב ואתם רָצִים איש לביתו (חגי א ט). ויבא עד האיל בעל הקרנים וכו׳ וַיָּרָץ אליו בחמת כחו (דני׳ ח ו). — ורץ אחרי אדם להשיגו: ויעזב (אלישע) את הבקר וַיָּרָץ אחרי אליהו (מ״א יט כ). ויאמר גיחזי נער אלישע איש האלהים הנה חשך אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא חי יי׳ כי אם רַצְתִּי אחריו ולקחתי מאתו מאומה וירדף גיחזי אחרי נעמן ויראה נעמן רָץ אחריו ויפל מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום (מ״ב ה כ–כא). משכני אחריך נָרוּצָה (שה״ש א ד). — ובמשא ישיר, רץ המערכה, בית לחם, רץ ארח וכדו׳: ויטש דוד את הכלים מעליו על יד שומר הכלים וַיָּרָץ המערכה (ש״א יז כב). והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וַיָּרָץ המערכה לקראת הפלשתי (שם שם מח). אם פקד יפקדני אביך ואמרת נשאל נשאל ממני דוד לָרוּץ בית לחם עירו (שם כ ו). כי בכה אָרוּץ גדוד[3]) באלהי אדלג שור (ש״ב כב ל; וכעין זה תהל׳ יח ל). והוא

1) [כך לפי נקוד המסרת. אך כנראה הכונה: וַיְרִצֵם שָׁם, מן רָצַץ.]

2) [אך אולי הכונה: בלי עון יְרֻצוּנִי וַיְכוֹנְנִי, כלו׳ ירצצו ויכו אותי.]

3) [לשון חומה וגדר, כמו שור.]

כחתן יצא מחפתו ישיש כגבור לרוץ ארח (תהל' יט ו). — ורץ לקראת פלוני לקדם פניו או להתקפה: וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מפתח האהל (בראש' יח ב). וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך (שם כד יז). ויהי כשמע לבן את שמע יעקב בן אחתו וירץ לקראתו ויחבק לו וינשק לו (שם כט יג). וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צוארו וישקהו (שם לג ד). והיה כי קם הפלשתי וילך ויקרב לקראת דוד וימהר דוד וירץ המערכה לקראת הפלשתי (ש"א יז מח). — ורץ לקראת רץ ירוץ: רץ לקראת רץ ירוץ ומגיד לקראת מגיד (ירמ' נא לא). — ורץ לפני אדם, לפני מרכבתו, כמשרת ושומר: זה יהיה משפט המלך אשר ימלך עליכם את בניכם יקח ושם לו במרכבתו ובפרשיו ורצו לפני מרכבתו (ש"א ח יא). ויעש לו אבשלום מרכבה וססים וחמשים איש רצים לפניו (ש"ב יח א). ויד יי' היתה אל אליהו וישנס מתניו וירץ לפני אחאב עד באכה יזרעאלה (שם יח מו). — ורץ את פלוני בהתחרות המרוץ, wettlaufen; to run a race; concourir: כי את רגלים רצתה וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים (ירמ' יב ה). — ורץ אדם במגדל, נס אליו: מגדל עז שם יי' בו ירוץ צדיק ונשגב (משלי יח י). — ורץ הגוי: הן גוי לא תדע תקרא וגוי לא ידעוך אליך ירוצו (ישע' נה ה). — ורץ הסוס או בעל חיים מהיר אחר: כמראה סוסים מראהו (של הארבה) וכפרשים כן ירוצון וכו' כגבורים ירוצון וכו' בחומה ירצון בבתים יעלו (יואל ב ד–ט). הירצון בסלע סוסים אם יחרוש בבקרים (עמוס ו יב). — ורץ המלאך: והנה המלאך הדבר בי יצא ומלאך אחר יצא לקראתו ויאמר אלו רץ דבר אל הנער הלז לאמר וכו' (זכר' ב ז–ח). — ורץ האלהים על האדם, תקף אותו: יפרצני פרץ על פני פרץ ירץ עלי כגבור (איוב יו יד). — ובהשאלה, רצו רגלי האדם לרע, מהר לעשותו: רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי (ישע' נט ז; וכעין זה משלי א יו). לב חרש מחשבות און רגלים ממהרות לרוץ לרעה (משלי ו יח). ועי' א. רגל. — רץ האדם דרך המצוות, מהר לעשותן: דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי (תהל' קיט לב). — ורץ הקורא בספר, קרא בו בשטף ובמהירות: ויענני יי' ויאמר כתב חזון ובאר על הלחות למען ירוץ קורא בו (חבקי ב ב). — ורץ דבר האלהים: השלח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו (תהל' קמז יט). — וכמו הפעי' במשמ' הבריח: הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה איתן כי ארגיעה ארוצם[1]) מעליה (ירמ' נ מד). ועי' רץ. — ואמר בן סירא: בני אם תרוץ לא תגיע ואם תבקש לא תמצא, יש עמל ויגע ורץ וכדי כן הוא מתאחר (ב"ס גני' יא י–יא). — ובתו"מ: בראשונה כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם, בזמן שהן מרובין רצין ועולים בכבש (יומא ב א). מעשה שהיו שנים שוין ורצין ועולין בכבש (שם שם ב). שנים שהיו מהלכין ברשות הרבים אחד רץ ואחד מהלך או שהיו שניהם רצים והזיקו זה את זה שניהם פטורין (ב"ק ג ו). ראה אותן רצין אחר מציאה וכו' ואמר זכתה לי שדי זכתה לו, היה צבי רץ בדרכו וכו' ואמר זכתה לי שדי לא אמר כלום (ב"מ א ד). פרה רצה בין הכרמים הרי זו אבדה (שם ב ט). אמר אחד יש לי ללמד עליו זכות הלה מניף בסודרין והסוס רץ ומעמידו (סנה' ו א). הוי רץ למצוה קלה (כבחמורה) (בן עזאי, אבי ד ב). הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים (יהודה בן תימא, שם ה כ). כהן ששומע את קולה (של המגרפה) יודע שאחיו הכהנים נכנסין להשתחוות והוא רץ ובא, ובן לוי שהוא שומע את קולה יודע שאחיו הכהנים נכנסים לדבר בשיר והוא רץ ובא (תמיד ה ו). רצה היא אחר הבשר ואינה רצה אחר הפת, ואפי' תימר רצה היא אחר הבשר ואחר הפת בשר גוררת ואוכלת (ירוש' פסח' א ג). לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל (ר' יוחנן, ברכי ט:). ביציאתו (מביהמ"ד) מהו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות וכו' אני רץ והם רצים, אני רץ לחיי העה"ב והם רצים לבאר שחת (שם כח:). היתה חבילתו מונחת לו על כתיפו רץ תחתיה עד שמגיע לביתו, דוקא רץ אבל קלי קלי לא (רב אדא בר אהבה, שבת קנג:). (האשה) הכל רצין אחריה (רבי יוסי, יומא עה). ראתה (החיה) שני בני אדם ורצתה אחריהן משולחת

---

[1]) [כך הכתיב, קרי אריצם, ועי' הפעי'.]

(תענ' כג.). אמר רב קטינא כל המכנים את בנו (ללמוד תורה) פחות מבן שש ר ץ אחריו ואינו מגיעו, איכא דאמרי חביריו ר צ י ן אחריו ואין מגיעין אותו (כתוב' נ.). כיון שהכירו בהם אויבין אמר להם (רבי יהודה בן בבא לתלמידיו) בני ר ו צ ו (ע"ז ח:). פתח משה ואמר רבונו של עולם, לא רועה נאמן הייתי על ישראל ארבעים שנה ו ר צ ת י לפניהם כסוס במדבר (מד"ר איכה פתיח', רבי יוחנן פתח). לאחד שברח מפני הקוסטנר והיה ר ץ והוא ר ץ אחריו, אמרו לו מעוט בריצה שלא תרבה בחזירה (ר' חייא רבה, שם קהל' ג, סמח בחור). כיון שהגידו למרדכי שהוא (המן) בא נתיירא עד מאד וכו' אמר להם לתלמידיו בני ר ו צ ו והבדלו מכאן שלא תכוו בגחלתי שהרי המן הרשע בא להרגני (שם אסתר, ויהי קם את הלבוש). — ובהשאלה: אם באת הלכה תחת ידך ואי אתה יודע אם לתלות אם לשרוף לעולם הוי ר ץ אחר השריפה יותר מן התלייה, שאין לך חביב בתורה יותר מפרים הנשרפים ושעירים הנשרפים והן בשריפה (רבי אבא בר יעקב בשם ר' יוחנן, ירוש' תרומ' ה ע; שם סועה ח ג). — ובסהמ"א, רצה המחבת לתוך התנור, נכנסה בו מהר: אם מושתים אותה (את המחבת בחלב) מבחוץ כדי שת ר ו ץ המחבת לתוך התנור שרי (ר"י מאגיז, הלכות קטנות ע א, ס' או"ח). — *ורץ מנהג, רץ מרוץ, נהג מנהג, ורץ שם על פנים שונים, רצה הקדחת על ג' פנים וכדו' [1]: והיא התחלה מלאכות' (של המחלה) י ר ו ץ ענינה על הדרך המלאכותי (קבוצי גליינוס ב בסרטן). ואלו שתי הקדחות ת ר ו ץ הרכבתם על ג' פנים (שם שם). שם הטבע י ר ו ץ לדברי אבוקרט על ארבעה פנים האחד מזג הגוף והרביעית תכונת הנפש (מתרגם מאמר אחד מספר גליינוס, כ"י פריז). שיתמיד ברמויו ותקוייו מהדברים אשר ר ץ המנהג לעשותם ברמוי (ספר הפירים לאריסטו, לאזיכיו יט). ויקרב מזה המקום מה ש י ר ו ץ בו מנהג הערב מהזכרת האוהבים ברמיון (באור לספר הסירים לאריסטו, לאזיכיו כ). — *ורץ ענין אחד מרוצת משנהו, נהג כמנהגו: אמר אריסטו הנה מה ש י ר ו ץ זה המרוץ (קלונימוס ב"ר קלונימוס, תרגום שמע הטבעי?). וההכרחי בלמודים ומדברים אשר י ר ו צ ו על המנהג הטבעי (שם). הנה מה ש י ר ו ץ זה המרוץ אינו ממנו דבר יתויב שיכנס באחד מאלו השנים (שם). וגלוי שאי אפשר שיהיה אין תכלית י ר ו ץ מרוצת מה שהוא בפעל ומרוצת העצם (שם). בהתחלות זה האופן ומה ש י ר ו ץ מרוצת ההתחלות ויכנס בה מן ההכנות למלאכת המוסיקי (בחכמת המוסיקי, כ"י פריז). הנה אשר י ר ו ץ מרוצת הכנת הסבות הוא העיון בחכמות המועילות בעולם על הרוב הרפואה וחכמת הדינין רצוני המכלה ומנו בחכמת הרפואה כדי להרויח מבלי שיכוון לגמול חסד (אמו"ר לרלב"ד מאמר ב הקד', 45). ואשר י ר ו ץ מרוצת ההליכה מסע אחר מסע ויכלה פעמי דרכו זה אחר זה הוא זיכוך הנפש והתטהרה מאבות הפחתיות ותולדותיהן (שם שם, 46). אף על פי ש י ר ו ץ מרוצת הריסת האמונות והפינות המונחות בתורה (ר"י ערמאה, חזות קשה ח). — *ובמשמ' השתדל, הזדרז, פנה אל דבר מה: כי ר ו צ ם עמנו אל שכלם בעת הצרך אל ההנהגה כאשר הם ר צ י ם אל ראותם בעת שהם צריכים לראות וכו' יבטל עמידתם ויאמת הנדעים (או"ד א, ד"ה והדעת השנים עשר, ליפציג 43).

— פוע', יְרוֹצֵצוּ, — רוֹצֵץ, רָץ הנה והנה: בחוצות יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות מראיהן כלפידים כברקים יְרוֹצֵצוּ (נחום ב ה). — *ובינ' רוֹצֵץ, כמו מְרוֹצֵץ. ואמר הפיטן: אשר מלכותך כברקים ר ו צ צ י ם ובזקים נוצצים (דונש, אשר מלכותך, קרובי יוה"כ, אלוני, כג).

— הפע', הֵרִיץ, אֲרִיצֶנּוּ, אֲרִיצֵם, יְרִיצוּ, יְרִיצֻהוּ, — הֵרִיץ אדם את פלוני, — א) עשה שפלוני ירוץ ויבוא, הביא מהר, החיש, schnell bringen; amener vite; to fetch quickly וישלח פרעה ויקרא את יוסף וַיְרִיצֻהוּ מן הבור (בראש' מא יד). ויאמר ישי לדוד בנו קח נא לאחיך איפת הקליא הזה ועשרה לחם הזה וְהָרֵץ המחנה לאחיך (ש"א יז יז). ויבשלו הפסח באש כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות

---

[1]) [תרג' הערב' גַרֵי a)], רוץ. בשמושים כאלה ושם גם אַגְרֵי b) במשמ' הנהיג, אִגְרָיָא, מַגְרֵי c) מנהג שאדם נוהג וכדו'. ועי' מֵרוֹץ, מְרוּצָה במשמ' מנהג, עמ' 3320.)

a) جرى b) أجرى c) أجرياء, مجرى

וַיָּרִיצוּ לכל בני העם (דהי"ב לה יג). [1]. — ב) הֵרִיץ את האריה וכדו', במשמ' עשה שיברח פלוני, הבריח אותו, vertreiben; chasser; to chase away: הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה איתן כי ארגיעה אֲרִיצֶנּוּ מעליה (ירמי' מט יט). הנה כאריה יעלה מגאון הירדן אל נוה איתן כי ארגיעה אֲרִיצֵם [2] מעליה (שם נ מד). — ובתו"מ: בהמה שאכלה כרשינין לא יריצנה בחצר בשביל שתתרפה (שבת נג:). סוס ורוכבו, הקב"ה מביא סוס ורוכבו ומעמידן בדין ואומר לסוס למה רצת אחר בני והוא אומר מצרי הריצני בעל כרחי וכו' ואומר למצרי למה רצת אחרי בני והוא אומר הסוס הריצני בעל כרחי וכו' (מכי' בשלח מסכ' דשירתא ב). ד' שמות נקראו לארץ וכו' ארץ, כנגד תקופת ניסן שהיא מריצה את פירותיה (רסב"ג, מד"ר בראש' יג). קשרו שערן בזנבי סוסיהם והיו מְרִיצִין אותם מירושלים ועד לוד (שם איכה ב, ישבו לארץ). היו דוחקים אותם (הבבלים את היהודים) ומריצים אותם בעל כרחם (פסיק' רב' כח, על נהרות בבל, איש-שלום, קלח). ועי' רצה, רצץ [3]. — ובספה"א: והנה הגבור מהר על רכבו וכו' והתאמץ על סוסו והריצו (ר"י הריזי, תחכמוני כח, 229). — ואמר המשורר: שבעתי נדדים על ערשות אנושים הריצני פעמי למעונות קדשים (רמב"ע, אוסף, מעה"ש 80). ורעיו יגדהו למדבר יריצוהו (הנ"ל, בשם אל, בכורי, רמג). אחריך תריצי בדרכי מרוצי (אהליך הרילי, בכב' מעין שלום ומעין אלבע, הברמן, ידיעות מכון שוקן ה, כד). מבור ארצי יה אליה תריצי (שם שם). — °והריץ המדבר מלה בפיו, הריץ אותה אל אשר אחריה, עשה שיוכל לרוץ בה, לאמר אותה בקלות ובמהירות: (לסדר) ראשי פרשיות ומריצן בפיו שמתוך שראש הפרשה שגורה בפיו הוא נזכר בכולה (רש"י, שבת יב:). ומצאנו בשור הזה שהוא בנין הקל שזכרנו מלה מורכבת מעבר ובינוני, יֹשַׁבְתְּי בלבנון (ירמ' כב) שהיא מורכבת מן יוֹשֶׁבֶת וְיָשַׁבְתְּ וכו' ורבי יונה המדקדק אמר כי השו"א להריץ המלה ואינם כי אם בינונים והיה ראוי להיות יוֹשֶׁבֶת וְיוֹלֶדֶת ולהריץ המלה אל אשר לפניה החליפו הסגול בשו"א (רד"ק, מכלול, שער דקדוק הפעלים, ליק, נג.—נג:). וכתב ר' יונה כי באו כן (הפעלים יֹשַׁבְ, יֹפַתְ, יָרַדְ, יָשַׁטְ, יָשַׁתְ) להריץ המלה אל אשר אחריה (שם שם קיג:). — °והריץ החזן פרשה בפיו: (החזן) מסדר ראשי פרשיות מריץ בפיו ראש כל הפרש' ביחידי בספר לאוֹר הנר ומתוך שראש פרשה שגורה בפיו הוא נזכר בכולה (התרומה, שבת, ריט). — °ובתכונה: התקופה השלישית כשהחמה באה מפאת צפון וכו' והיא במהלכה השוה נוספת עליו להריצו (ראב"ח הנשיא, ספר העבור ג ב, 80). — °ואף במשמ' פ"ע, הריצה הלבנה, הוסיפה למהר: ואם תהיה הלבנה מריצה במהלכה ונרחבת האופן המולות לפאת צפון (הנ"ל, צורת הארץ לג).

[1]) [כתהלי' סח לב וכו' נאמר: יאתיו חשמנים מני מצרים כוש תָּרִיץ ידיו לאלהים ממלכות הארץ שירו לאלהים זמרו אדני סלה. הצרוף תריץ ידיו, קשה, ועל כן הִצעו הצעות שונות, כגון תָּרִים, ואף תָּרֻץ (סרלס) משרש תרץ. ואולם בכל הענין מְדֻבר על בוא עמים מהר, ואין האותיות (חש)מנים אלא הכפלת האותיות מני מ(צרים) שאחריהן, והכונה: יאתיו חִשׁ מני מצרים, (עי' גם חַשְׁמַן, הערה), וכו', וכן יש כנראה לקרא אף כוש תָּרוּץ, בבנין קל, ולא בהפע', ושארית הפסוק יש לחבר עם ההמשך בקריאה יוֹדוּ לאלהים ממלכות הארץ, שירו לאלהים זמרו אדני סלה.]

[2]) [ארוצם כתיב, אֲרִיצֵם קרי, וכך נכון.]

[3]) [במד"ר (במדי' כ) כתוב: כשולחני שהכל מריצין לו, ע"כ, ולפי זה השתמשו בבטוי זה אף בספה"א, אך ט"ס היא במק' מַרְצִין, ועי' ב. רָצָה.]

רוּק, עי' א. רִיק, רָקַק.

רוֹק, עי' רֹק.

*רַוָּק, רָוָק, רווק [1]), תוס"ז, — מי שלא נשא אשה, פנוי, ledig, Junggeselle; libre, garçon; single,

[1]) [גם בארמי' שבתרג' לישע' מ ל (ובחורים כשול יכשלו): ורוקי רשיעיא איתקלא יתקלון, שם כנראה במשמ' אדם צעיר בכלל, אך בכל מקום אחר במשמ' פנוי בלבד. ולוי במלונו ואחריו פֶּרֶט, Wurzeluntersuch., עמ' 46, רואים את המשמ' של צעיר כעקר, ומשום בערב' רַיִק a) וגם רַוְק b) במשמ' נעורים, עלומים, אף בצרופים כגון אַכַל רַוְקָה c), כלה את נעוריו והזקין. אעפי"כ יש לראות כעקר הוראת המלה: פנוי, ריקן, שביתו ריק מאשה וילדים.

ובאדר"נ נו"ב פרק לח (הוצ' שכטר, מד:): למה"ד לרווח שנשא רווח, והעיר שכטר: ואולי

a) ريق b) روق c) أكل روقة

bachelor: לא ילמד אדם רווק[1]) סופרים ולא תלמד אשה סופרים, ר׳ אליעזר אומר, אף מי שאין לו אשה לא ילמד סופרים[2]) (קידוש׳ ד יג). לא ירעה רווק בהמה ולא ישנו שני רווקים בטלית אחת (ר׳ יהודה, שם שם יד). והם (המצרים) לא היו יודעין (שהבנים הם בכורים), שנשותיהן חשודות בעריות וכולן בכורים מרווקים אחרים[3]) (מכי׳ מסכ׳ דפסחא יג). שלשה מכריז עליהן הקב״ה בכל יום, על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעלים ועל עשיר המעשר פירותיו בצינעה (פסח׳ קיג.). רווק שגדל במדינה ולא נחשד על הערוה אין נאמן גדול מזה (אדר״נ, סכטר, נוס׳ ב לה). מי הקדימני ואשלם וכו׳ זה רווק הדר במדינה ונותן שכר סופרים ומשנים (ר׳ תנחומא, מד״ר ויקר׳ כז). למה הדבר דומה, לעשיר גדול רווק ואין לו אשה אין ביתו בית (תנחו׳ בובר, אחרי עו). — ובסהמ״א: ומה טוב לרווקים להקדים להתפלל בהם (בפסוקים אלה) לעת מצא זו אשה (מעבר יבק, מכחם אהרן יב).

רוֹקֵחַ, עי׳ רֹקַח.

רוֹקֵם, עי׳ רֹקֵם.

רוֹקֵן, עי׳ רָקַן.

רוֹקֵק, עי׳ רָקַק.

רור[4]), ממנו רוֹר, רִיר.

רָר[4]), פ״ע, — רָר בשרו של אדם, הוריד אברו רִיר ומגלה בזובו, to suppurate; suppurer; eitern: וזאת תהיה טמאתו בזובו רָר בשרו את זובו או החתים בשרו מזובו טמאתו הוא (ויקר׳ יט ג). — ואמר הפיטן: יירפא רור רימפושינו, ייקרא קץ קריבתינו (ינאי, יתום אלל, קרוב׳ ויקרא, זולאי, קנג).

יש להגיה רווק שנשא רווקה, ע״ב, וא״כ נמצא במקורות גם ש״נ רַוָּקָה כשמוש הנוהג היום. ובאדר״נ נו״א פרק כג: לבחור שנשא בתולה.]

1) [במשני מנק׳ ליוורנו: רַוָּק.]

2) [אין אלו אלא קצור דברי ר״א המובאים בתוספת׳ (קידוש׳ ה י): מי שיש לו אשה ובנים ואינן שרויין אצלו לא ילמד סופרים.]

3) [ברש״י (שמות יב ל): מרוקים פנויים.]

4) [עי׳ רִיר, הערה.]

רוֹרָה, — מלה שהניחות מקצת מדקדקים בויקר׳ יד לז: וי״א שהיא (המלה שקערורות) מלה מרכבת מטעם ותשקע האש ורזרות מגזרת רר בשרו, וזה רחוק (ראב״ע, ויקר׳ יד לז).

רוש[1]), ממנו רַיש, רִיש, רָש.

רוֹשׁ[2]), ש״ז, — כמו ב. ראש[3]), צמח ארסי ומיצו המר, ובהשאלה אף כל רעל, גם ארס של נחשים וכדו׳: ענבימו ענבי רוֹש אשכלת מררת למו (דבר׳ לב לב). — ואמר המשורר: אמור לי איך בפיך רוֹש[4]) ונפת ומי נהר בחכך עם לחכים (ר״ש הנגיד, הים גסס, בן תהלים כז, שמון, לח). ערום אשר יתמוך בתוך פיהו שתי צרות, בצד זה רוש ובשני דבש (הוא, יום תחזה, בן משלי תקלז, שם, קל). וגור מהומן כי מתנותיו כרוש[5]) פתן מעט נפת בקרבו (רמב״ע, זמן סקור, דיואן כו, בודליאכה). וכל צוף אחריו בלתו בקצפו ורוש[6]) עמו כיין חכו ושניו (הוא, ימותו, מעה״ם 68). נאכיל דבש אהב למרעיו ויאמרו רוש[7]) הוא ולא בנו (הוא, תרשים ו, 56). מפי העט על יד משכיל נפת עם רוש[7]) פתן נטף (שם י, 88). בין מר ומתוק יעמד לבי והם רוש הנדוד ודבש נשיקותיך (ר״י הלוי, מה לך צביה, דיואן ב, 9). עושה רוש ובראשו הקהל יבא (שלמה בונפיד, פולמוס בנכבדי סרגוסה, קובץ על יד יד, טו). משה עפיח המתנשא לכל לראש רוש[8]) ותלאה (שם שם כד).

רוֹתֵחַ, רוֹתְחִים, עי׳ רָתַח.

רוֹתֶן, עי׳ רָאתָן.

---

1) עי׳ רָש, הערות, וגם ב. ירש, רשש.]

2) [לא נתברר מקור המלה, שאולי שאולה היא מלשון אחרת, והשוה ברומ׳ virus, ביונ׳ ἰός (מן ἰϱός, ἰσός) במשמ׳ רעל וארס, שגם בהן אולי בעקר שם לצמח מן הצמחים, שהוא ושמו באו מארץ אחרת.]

3) [עי׳ ערך זה.]

4) [בהוצ׳ הברמן א, 38: ראש.]

5) [בשירי החל לרמב״ע הוצ׳ ברודי, כד: כראש.]

6) [בשירי החל לרמב״ע הוצ׳ ברודי, קנ: וראש.]

7) [בשירי החל לרמב״ע הוצ׳ ברודי, שסב ושצח: ראש.]

8) [עפ״י הבנה כזו בכתוב (איכה ג ה), אך עי׳ הערה בעמ׳ 6315.]

***רָז** [1]), ש״ז, מ״ר, רָזִים, *רָזוֹת, — דבר נסתר, סוד, Geheimnis ; secret, ואמר בן סירא: לפני זר אל תעש ר ז כי לא תדע מה ילד ספו (ב״ס גני׳ ח יח). — ובתו״מ: בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן, מי גילה לבני ר ז זה שמלאכי השרת משתמשין בו (ר׳ אלעזר, שבת פח.). בעלי אמנה ומכסי ר ז י ם ומשיב פקדון ומחזיר אבידה, עליהם הכתוב אומר עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי (דא״ר ב). אני בן עמרם שיצאתי ממעי אמי מהול וכו׳ ונצחתי פמליא של מעלה וגליתי ר ז י ה ם לבני אדם (מד״ר דבר׳ יא). אמר להם (יהושע למרגלים) עשו עצמכם חרשין ואתם עומדים על ר ז י ה ם (רשב״י, שם, רות א א). מעשה בבנו של ר׳ חנניה בן חרדיון שנתחבר ללסטים וגלה את ר ז ן והרגוהו (שם איכ׳, ויגרש במלן). — ותאר לאלהים, חֲכַם הָרָזִים: הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם ה ר ז י ם [2]), שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהם דומים זה לזה (ת״ר, ברכ׳ נח.). — רָזֵי תוֹרָה, דברים נסתרים בתורה: ונותנת (התורה) לו מלכות וממשלה וחקור דין ומגלין לו ר ז י תורה ונעשה כמעין המתגבר (ר׳ מאיר, אבו׳ ו ב). — וְרָזֵי עולם: העוסקים ב ר ז ו של עולם אל ישתכרו (רב אחא בר חנינא, סנה׳ מב.). מי שכל ר ז י עולם גלוים לו ישתה יין וישתכר (ר׳ יוחנן משום רשב״י, שם ע:). — ובתפלה: אתה יודע ר ז י עולם ותעלומות סתרי כל חי אתה חופש כל חדרי בטן ובוחן כליות ולב (ודוי של רב ביוה״כ עפ״י יומ׳ פז:, מובא בתפלת יוה״כ). — ועם ב היחס, בְּרָזִים, ברזין, במשמ׳ בחשאי [3]): בראשונה היו קוברין אותן במהמורות, נתאכל הבשר היו מלקטין את העצמות וקוברין אותן ב ר ז י ם [4]) (ירוש׳ מו״ק א ה). —ובסהמ״א: תורה מרובה אתם מבקשים והמון תלמוד ורוב שמועות לשאול הלכה אתם מצפים ולהמון ר ז י י אתם מחמדין להרבות הרים להפלות תושיה גבעות גבעות וכו׳ להרבות הלכות כחול הים ו ר ז י י כעפרות תבל וכו׳ אתם שמחים משרתי ש ר ז זה אחד מן ה ר ז ים יוצא מבית גנזי וכו׳ (היכלות רבתי כח, ביהמ״ד ילינק ג, 105). ויהי מתנבא להם ומגיד לכל אחד מהם ר ז י אודותיו (יוסיפון, גינצבורג, קמ). מדת רב פפא שחישב ב ר ז י לבו (רגמ״ה, ב״ב ל:). קום צא מן הארץ הזאת ואגלה לך תעלומות ו ר ז ו ת (כ״י זבחים, סעסועים ב, דודזון, 15). וכל ספר משלי מלא אזהרות לבלתי יסת אדם אחרי הנשים ואיך נכשל בו חכם ה ר ז י ם כמוהו (ליקוטי ב, לבוב. תר״מ, כ./. — ואמר הפיטן: אז ר ז נרמז לו ודבר דבור נדבר לו (ינאי, אז כז, קרובי׳ בראשי׳, זולאי, ג). לאיש חמודות נגלה ר ז חזות לילה (פוא, אז רוב נסים, קרובי׳ שמות, שם, לב). ובעת השמעתם חקיך התמימים עמדו במורא באחד משלמים ונגלה למו ר ז מלאכי מרומים (שמעון בר יצחק, אם לא אמרתי, קרובי׳ ב שבועות). אמר נביא לחזות אני גולה ר ז ו ת (יש מעם, מנח׳ יוה״כ, סדור רע״ג ב, כח:) — ואמר המשורר: סוד האמת גלו סעפי לי ולאט הבינני לבבי ר ז (רמב״ע, תרשיש ט, 83). ונחנו בעלי קומות קומותינו רמות שממנו חוזים שחזו כל ר ז י ם (ראב״ע, אל בורלאי, כסלא א, 116). נטה עט כמו מטה עלי ים תעודה עד תגל סודו ו ר ז י ו (כ״י חריזי, תחכמ׳ ט, 97).

---

[1]) [מן הארמ׳ שבמקרא (דניא׳ ב יח ועוד) ובתו״מ רָזָא, ובסור׳ רָאזָא, ובעקר מלה פרסית רָאז במשמ׳ זו.]

[2]) [רש״י: היודע מה שבלב כל אלו.]

[3]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[4]) [כך כנראה הנסחה הנכונה בירוש׳ ואף הגניזה (גינצבורג, 192): ב ר ז י ן, ובא כאן ברזים כמו פְּרָז בתרג׳ של חֶרֶשׁ (יהוש׳ ב א), פַּלָּט (ש״א יח כב)· ואין ללכת אחר נסחת התוספת׳ (סנה׳ ט ח): בארון, בארזון, ומסכת שמח׳ י״ב: בגלוסקמא, בארזין; ואין לפרש לא כמ״ר של אֶרֶז במשמ׳ תיבה (יסטרוב) ולא כשם מקום (לוי).]

רזב [1]), ממנו א. מַרְזֵב.

רַזְבוֹנִית [2]), ש״נ, — מין ממיני הארבה: חגב זה נדיין, מה ת״ל למינהו לרבות ארבעה פעמים, להביא צפורת כרמים ויוחנא ירושלמית והצדיא ואת הערצוביא ואת ה ר ז ב ו נ י ת [3]) (ספרא, שמיני פרק ח, ומעין זה חול׳ סה.).

---

[1]) [אין כאן אלא מבטא אחר של ר ז ף הבא בסורי במשמ׳ הַזָּיָה ונזילה, כהפוך החגה האטום פ לצלילי ב, בהשפעת ז שלפניו. ועי׳ הערת המחבר לערך א. מַרְזֵב; ונראה שיש לצרף לכאן אף זַרְזִיף, עי׳ בעמ׳ 1400, וגם ז ר ב.]

[2]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[3]) [כך בגרסת הערוך, ובדפוסי הגמרא חרזבנית,

רזה[1]), מִמֶּנּוּ רָזֶה, א. רָזֶה, א. רָזוֹן, רָזִי, *רְזִיָּה.

רָזָה, פ״י—השמיד, הכרית[2]): נורא יי׳ עליהם כי רָזָה את כל אלהי הארץ (צפנ׳ ב יא). — ואמר המליץ: כי זכר את דבר קארל י״ב מלך שוועדען אשר רזה בארץ ליטא את עשרים אלף אנשיו בהצותו עם פטר א׳ קיסר רוסיה (כמח״ג, הלרפתיס ברוסיה, 12). — ופ״ע, נעשה רָזֶה: לא יערב לבילי אכל ומצרת עינו ירזה (ב״ז, ב״ם יד י). ונוהג בדבור ובספרות.

—נִפְע׳, יֵרָזֶה, — נִרְזָה הבשר וכדו׳, נעשה רָזֶה, כָּחַשׁ: והיה ביום ההוא ידל כבוד יעקב ומשמן בשרו יֵרָזֶה (ישע׳ יז ד). — ובתו״מ: שדה שנזדבלה בזבל עכו״ם וכן פרה שנתפטמה בכרשיני עכו״ם, תני חדא שדה תזרע פרה תשחט, ותניא אידך שדה תבור ופרה תרזה (ע״ז מט.). — ובספה״א: וגם לנשדפים ולנרזים בבשרם ישיב לתחילתם להפריח בשר ולדשן עצם (אסף, 84:). וראית את נחיריו חקקו ונשדפו ונרזו וראית על בבת עיניו כאבק (שם, 140). ובעשור לחדש הזה כל עין דמע בדם יזה וכל

ובד״ם: הרובנית, חזרבונית, הראיבונית, החרזנבות; ובספרא וים: הארזבונית. ואלה דברי וים בהערתו: בגמ׳ גרסינן (חגב, זה), גדיין ור״ב מוספיא הביא מתרגום ירושלמי ראיה לנוסחא שלנו שתרגם ואת החגב וית נרזכה דהיא נדונא ואולי היא נרזבא היא רזבונית או זרבונית כגיי הערוך ערך יוחנא אבל מכאן נראה שחגב דקרא אינו רזבנית כי מרבה רזבנית מלמינהו, ע״כ.]

[1]) [וכן בסור׳ אתרזא, בערב׳ רדי a) במשמ׳ רָזָה וכחש. ובכתבות מתדמור בא רזאין במשמ׳ פחיתת כספים (לידזברסקי, Handbuch, עמ׳ 368) אך זה אולי כדעת G. Hoffmann, משרש אחר, כשמוש הפעל ארתזא b) במשמ׳ פָּחַת, התמעט, בערב׳. ועי׳ גם במלונו הסורי של ברוקלמן, מהד׳ ב׳, עמ׳ 723.]

[2]) [זאת בקרוב הוראת הפעל על פי הענין, כדברי ראב״ע (שרזה והכרית כל אלהי הארץ) וכשבעים (ἐξολεθρεύσει), ות״י תרגם כלשון השפלה (אמאיך), ורש״י מפרש: התיש כחם; רד״ק: יכחש את כל אלהי העמים, ע״כ, הכל כפי הבנת הענין. מן החדשים יש שמטילים ספק בקריאת המסרת, ואף שהציעו לגרום: זֵרָה בהפוך סדר האותיות, ואינו מסתבר.]

a) رذى b) أرتزأ

לב ירזה (ר״י חריזי, תחכ׳ ה, 66). הגופות אשר ירזו בזמן ארוך הנה ראוי שתהיה השבתם במזון (פרקי אבוקרט, תרג׳ יעקב בר יוסף זבארה, כ״י ביהמ״ד סכטר, דף 10). הם (ההרקות) יפעלו בליחות שלש פעולות כל פעולה מהנה עוזרת להרזות (קאנון ד ז ד ו). אשה שנפסקו פרחיה ארבעה חדשים ונרזו פניה מאד והפסידה חפץ המאכל (כ״מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג). — ואמר הפיטן: מה טובו סוקלי הזונה בית אב והנמצאת בשדה בל תרזה (רסע״ג, אזהרות, סדור רסע״ג, רז). — ואמר המשורר: לאומים יתפזון ועמים ירגזון, בפחדו ירזון בפחדם גבורים (דונש, דעה לבי, תשו׳ על מנחם, 1). בהרזות בשר אחד יהי אחר שמן בשר (ר״ש הנגיד, בהרזות, בן קהלת לב, ששון, רע). לזאת אבכה וירזו[1]) רב בשרי שדי מרב רזוני יבך ראי (ר״י חריזי, הענק קמ). בה (באשה) נפחתו פחות בה נרזו הרזונים, בה ירדו למצער אבירי השמנים (עמנו׳, מחב׳ ח, 13).

—הִפְע׳, *רְזָה, או הִפְע׳ *הִרְזָה, [2])—א) הִרְזָה את המכה, המאיר, חזק והגדיל את כאב המכה: מים מרזים[3]) מכה (הלכ׳ פסוקי לתלמידי רב יהודאי גאון, 1). — ב) עשה שיהיה הגוף רָזֶה, גרם לרזון: ואמנם המים המלוחים מרזים ומכחשים (קאנון א ב יב יו). הקיא אם יהיה שוה קודם המאכל ואחריו ישמין, אך הרב מרזה (שם ד ז ד ו). — ואמר הפיטן: דבר בקדשו לחדי ולהעליזי דבות פורכי ממשמן מרזי (יהודה בר מנחם, אכי חומה, יוצר לשבת הגדול, מחז׳ איטלי א, ל.).

א. רָזֶה, ת״ז, נקי׳ רָזָה, —כחוש וצנום, בנגוד אל בריא ושמן mager; maigre; spare: ומה הארץ השמנה היא אם רָזָה היש בה עץ אם אין (במד׳ יג כ). ושפטתי בין שה בריה ובין שה רָזָה (יחזק׳ לד כ). — ובמדר׳: אמר להם (משה למרגלים) הסתכלו באבנים ובצרורות שלה, אם של צונמא הם הם שמנים, אם של חרסים הן הם רזים (תנחו׳ שלח ו).

[1]) [מנקד וְיֵרָזוּ קל, צ״ל וְיֵרָזוּ, נִפְע׳.]

[2]) [בדגמאות שבביני׳ אין להכחין לאיזה בנין הכונה.]

[3]) [עפ״י הארמ׳ שבבבלי (יבמ׳ מז: ועוד): דמיא מרזו מכה, ע״כ, ואמנם לא הברר שמוש הפעל בארמ׳ כל צרכו.]

— ובסהמ"א: כי הכבש הבריא והיקר הוא הנבחר לטבות מן הרזה הקטן כי הרזה לא נשא אליו ראשו כי מה בצע יש בטביחתו בהיותו בלתי שמן (ספו' תלמידי מנחם, ערך אלוף, 76). כי המקום הזה נמאס ונבזה ובלתי שמן כי אם רזה (ר"י זבארה, שעשועים ג, דודזון, 21). יאפס הכח מהם ומתדלדלות תמיד ורזות וגופם יתקרר (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד ג). — ואמר המשורר: הכי יקריב לך זה שור וזה תור בלב נכון מאד שמן ורזה (רשב"ג, שנים כפגשו, ביאליק–רבניצקי ג, 44). — ובמליצה: וכבר שב דברך רזה אחר שהיה שמן (ר"י א"ח, כוזרי א כח).

ב. ˚רָזֶה, ש"ז, — כמו רָז, ואמר הפיטן: כי נשבעתי בקיום רזה, יען אשר עשית את הדבר הזה, צקון חניטיך בצר למו אחזה (מאיר בר יצחק, אל הר המור, סליח' ב עפי"ת).

א. רָזוֹן, ש"ז, — כליון, תכונת הדבר הכלה ורזה, Schwund; amaigrissement, dwindling: לכן ישלח יי' צבאות במשמניו רָזוֹן ותחת כבדו יקד יקד כיקוד אש (ישעי' י טז). עוד האש בית רשע אצרות רשע ואיפת רָזוֹן זעומה (מיכ' ו י). ויתן להם שאלתם וישלח רָזוֹן בנפשם (תהל' קו טו).—ובסהמ"א: שמנם ואדמימותם (של הפנים) מורים על תגברת הדם, ורזונם עם הכרכומות מורה על תגברת האדומה, ורזונם עם דעיכה וכהות מורים על תגברת היבש השחורי (קאנון א א ם ג). — ואמר הפיטן: לברכה ולא לקללה, לחיים ולא למות, לשבע ולא לרזון (תפלת טל וגשם). קבע ברכת מזון באשׁ ובחפזון ולא תמצא רזון בענוי כפורים (רשב"ג, אזהרות, שמר לבי, ביאליק–רבניצקי ב, 137). רזון בתוך רוזני שלת אילותי, רואי ראו פני בושו בדלותו (ראב"ע, איפה בני, איגר 144). האל יום שלח במשמני רְזוֹן לסכל כל עצה (הוא, אמרר בבכי, שם 167). —ואמר המשורר: ולא יכה משמן בשרו והמונו במו רזון (ר"ש הנגיד, בן משלי, הרכבי, 148). כי סוף אנחה הנחה עקב רזוני מזוני (רשב"ג, כתר בקראי, שירי שלמה לדוקס א). זכר נעורים ישלח חולש בלבי ורזון (רמב"ע, תרשיש ה, 50). ויאכל בחפזון בלא ברכת מזון ולא ימצא רזון בענוי כפורים (ראב"ע, משפט בקוניא, רשכה א, 162). לואת אבכה וירז רב בשרי עדי מרב רזוני יבך ראי (ר"י חריזי, תענך קט).

ב. רָזוֹן [1], ש"ז, — כמו רֹזֵן, שר, קצין: ברב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רָזוֹן (משלי יד כח). — ואמר המשורר: זכר נעורים ישלח חולש לבי ורזון, שוו בבכיי עליהם עשיר ואיש רש ורזון (רמב"ע, תרשיש ס, 50).

רזח [2], ממנו מִרְזָח, מַרְזֵחַ, ˚רָזַח.

˚רָזַח [3], פ"ע, — עשה מרזח ומספד, התאבל, trauern; pleurer; to mourn: ויהי בקרא חכמי דת איגרותיו ויקרעו בגדיהם ויירזחו במספד על עניי הצאן (רסע"ג, גוף ספר המועדים, שעדיאנס שכטר, 11).

א. רָזִי, — מלת קריאה בצער, כמו אוי, אבוי, wehe; hélas; alas: מכנף הארץ זמרת שמענו צבי לצדיק ואמר רָזִי [4] לי רָזִי לי אוי לי בגדים בגדו ובגד בגדים בגדו (ישעי' כד טז). — ואמר המשורר: בדבר תוך מטה תוך ים רגלי ואמר רִזִי לי רזי לי וישמע מחיבלו קולי (ראב"ע, אפרום כף, רשכה א, 16). רזי לי עת אראה עבד נבזה בעמי יעצור (ר"י נגארה, יהלמני ישוסני, עולת תמיד, פזמ', קלט).

ב. ˚רָזִי, ת"ז, — שמור ברז, מתכונת הרז והסוד, סודי, geheim; secret: בשחר בשחר כצאת אנשי הפלאות היחידים הגדולים ויתומי העולם לתעות

---

[1] [עי' רֹזֵן, הערה, ואמנם רש"י מבאר רָזוֹן כש"ע מפשט רְזֹנוּת, ואינו נראה.]

[2] [עי' בהערות המחבר בעמ' 3322 וכו'.]

[3] [פעל שגזר אותו הפיטן מן מַרְזֵחַ (עין שם), ביחוד ע"פ שמוש מלה זו בתו"ם.]

[4] [כנראה קרובה המלה אל רָזָה (עי' בהערה שם) ואל א. רָזוֹן, ואולי אף אל רַזָּאa), הפחית, מִעֵט בערב', וכן רד"ק: רזי לי, כלומר רזון לי, כאלו אמר משמן בשרי ירזה על זה, ע"כ. ואפשר שבטאה המלה בקריאת צער שלא כנקוד המסרתי, שהוא מתכון להבנה כש"ע רָז בכנוי המדבר, כי כן תרגמו כל התרגומים הקדומים, השבעים (שאמנם נוסחם שונה בכתב היד), ולגי ות"י, ובדרך זו הלכו רש"י, ריב"ג ואחרים מפרשני ישראל.]

---

a) رزأ

בדד בתוך ערפלי ערבות וכו׳ ויצאת היא היחידה והרוית כמוהם וקדמה את עיניהם באורה הצנוע (מ״כ ביאליק, מגלת האש, הסלם טו, 460).

רָזִיאֵל [1], שם מלאך המגלה רזים וסודות לבני אדם [2]: ופגע בו גליצור המכונה רזיאל וכו׳ ולמה נקרא גליצור שמגלה טעמי צור, רזיאל שומע מאחורי הפרגוד מה שנגזר להיות ומכריז בעולם ועומד אליהו ז״ל על הר חורב ושומע קול הכרוזה ספיו והולך ומשמיע הקול בעולם, וכן כתוב כי עוף השמים יוליך את הקול זה רזיאל, ובעל הכנפים יגיד זה אליהו (ילקוט ראובני, סוף משפטים). אני ראיתי גליצור המכונה רזיאל העומד אחורי הפרגוד ושומע מה שנגזר ומכריז (הגדת שמע ישראל, ביהמ״ד יעליניק ה, 166). ומצוי בזהר ובשאר ספרי קבלה. —וספר רָזִיאֵל, שם ספר בקבלה [3].

רְזִיָּה [4], ש״נ, —כמו א. רָזוֹן, תכונת הדבר המרזה: הנהגת הרזיה היא הפך ההשמנה (קאנון ד ז ד ו).

רְזִימָה, ש״נ, — כמו רְמִיזָה [5]: לשון סתר להם (לוינעגאסביען) אשר בה ידברו ע״י אותות ורזימות (צייכענשפראכע) (ר״מ בלוך, מבילי עולם ג, כ).

רזם [6], ממנו *מַרְזֵמָה, *רְזִימָה, רָזַם.

רָזַם [7], יִרְזְמוּן, — רזמו העינים, תשש וחלשו, schwach werden ; s'affaiblir ; to weaken : מה יקחך לבך ומה יִרְזְמוּן עיניך (איוב טו יב). — ובסהמ״א במשמ׳ רמז, andeuten ; indiquer ; to indicate : בעיניה תרזם (החכמה) עלי לב היא מדברת (אסף ג כא). כי גם בארץ ציה וצחיחה וכו׳ גם שם ירזמון עליהם הרהבים והארוכים מחסה ומסתור להיעפים במדבר (ר״מ בלוך, מבילי עולם א, אפריקה בכללה, ד.). — ואמר הפיטן: כי קיהה קילקל קילל קודש, כי רמות רמז רעות רזם (ינאי, כי אמר, קרוב׳ ויקר׳, זולא׳, קלד). הירזמון [1] עפעפים או יערימון מעים לפני אשר שם אזנים לקשוב וניב לשפתים (יקר אזון, קונטרס הפיוטים, 6). ירהיבוני עיניך יפה בעת ירזמון רבים חללים יפילון וכחצים ילחמון (ר״י הגלרה, ירהיבוני עיניך, עולת תמיד, פזמ׳, רס).

רזן [2], ממנו ב. רָזוֹן, רֹזֵן, *רָזַן, *רַזְנוּת.

רֹזֵן [3], מ״ר רֹזְנִים, רוֹזְנִים, — נכבד, שר, קצין, Würdenträger, Fürst ; dignitaire, prince ; dignitary, prince : שמעו מלכים האזינו רֹזְנִים (שפט׳ ה ג). הנותן רוֹזְנִים לאין שפטי ארץ כתהו עשה (ישע׳ מ כג). והוא במלכים יתקלס ורֹזְנִים משחק לו (חבק׳ א י). יתיצבו מלכי ארץ ורוֹזְנִים נוסדו יחד (תהל׳ ב ב). בי מלכים ימלכו ורוֹזְנִים יחקקו צדק (משלי ח טו). אל למלכים שתו יין ולרוֹזְנִים או שכר (שם לא ד). ואם מלך במלכם ורזן ברזנם אם אדם אש אדם שם אש יסח שם אותור בשער

---

[1] [נזכר בספר חנוך הסלבי לג, י, ובתרגום הארמי לקהלי׳ י כ: ארום רזיאל מלאכא מכריז בכל יומא מן שמיא על טורא דחורב ומהלך קליה בכל עלמא, ע״כ ועי׳ JE, ערך Raziel.]

[2] [דכר הוה אדם בגנתא דעדן נחית ליה קב״ה ספרא על ידא דרזיאל מלאכא קדישא ממנא על רזי עלאין קדישין וכו׳ (זהר בראשי׳, לה.).]

[3] [עי׳ JE, ערך Raziel, Book of.]

[4] [אך אולי הכונה לש״ע נגזר מן ההפ׳ הִרְזָה ע״ם השמנה.]

[5] [ע״פ הכונה זו של רָזַם במקרא, ועי׳ שם הערה.]

[6] [עי׳ בהערה שאחר זו.]

[7] [מתרגמים ומפרשים הבינו פעל זה בשׂכול הגאים במק׳ רָמַז, ולפי זה אף שמושו בסהמ״א, כאלו היתה כונת הכתוב: לאן יקחך לבך ולמה ירמזון עיניך. אך למעשה לא זאת הכונה אלא: מה יקח ממך את לבך (כלשון הוש׳ ד יא: זנות יין ותירוש יקח לב) ולמה נחלשו עיניך מראות, כמשמ׳ רזם a), היה כחוש וחלש, בערבי. ועי׳ בפרושו של טורטשינר לכתוב.]

[1] כנראה במשמעת היערימון שלקמן [הערת בן־יהודה בשולי הספר.]

[2] [עקר משמי השרש היא כָּבֵד, ומכאן נכבד ויקר, וכן בערב׳ רָזֻנ b) היה כבד, בלשון מַהֲרַה רָזִין, כָּבֵד וכדו׳.]

[3] [למעשה אין רֹזֵן במ״י בנקוד במקרא׳ ובמקומו בא רָזוֹן במ״י, רֹזְנִים, רוֹזְנִים במ״ר, בשנוי המשקל, כדגמת בֵּן — בָּנִים, חֶרֶט — חֲרִיטִים וכדומה.]

---

a) رزم b) رزن

ז (כתבת אזמיר מקרא עפש בקיליקיה, ג, 12—14). — ואמר בן סירא: שרי גוים במומתם ורוזנים במחקרותם (ב"ס גני' מד ד). — ובתו"מ: ולרוזנים אי שכר וכו' מי שכל רוזני עולם משכימין לפתחו ישתה יין וישתכר (סנה' ע:). ולרוזנים אי שכר וכו' שני רוזנים (בני אהרן) חיו לי ולא מתו אלא מפני היין (מד"ר ויקר' יב). — ובסהמ"א, גם במשמ' עשיר ונדיב: ע"ד החובות אשר חייבים האלופים הרוזנים וקצינים מנהיגי מדינות ליטא יצ"ו (פנקס ליטא, ס"אסיף תרכ"ד, 156). וראיתי אני אחרי ראי אופן אחר טוב אף נעים בו אמציא לכם רוזני נחמה כפולה ומכופלת (אגרת אברהם היכיני, REJ XXVI, 223). עתה שימו על לב אתם הנעימים רוזני כמה יש לכם להנחם על המנות אביכם (שם שם). — ואמר הפיטן: רוזנם ברכו בשולחו ביום שמיני (ינאי ?, אז מיולדו, קדושתא לשמיני עצרת, זולאי, ספה). שמור לפי מלים, הט הקשב קובלים, טרוד נוף בהולים, יחיל רוזני בעלים (שלמה הבבלי, אין לוך, זולת שבת א חנכה). — ואמר המשורר: כבר אבד בנו עבאס וריעיו ומודעיו לאל הלל יחודש והרוזן אשר נוסד בסודו יחובט חיש כמו קצח ויודש (ר"ש הנגיד, כבר אבד, בן תהלים לא, סמון, כו; הברמן א, 28). כפר ברית מלכי אדמה עם שאול גם מחשבות הרזנים חפרו (רסב"ג, בימי יקותיאל, בכורי, 13). מאור עולם יסוד אדני מכוניו ועמודי מרומים בו נבונים אשר כל רוזנים אליו מיחלים ולדברו מקוים כל סגנים (הוא, ואת יונה, סעה"ם 37). ותשיג רוזני היום כמו כן מחוסרים בדעתם ושונים (הוא, עטה הוד, דוקס ט, 15).

*רָזַן, קל לא נמצא.

— התפע', *הִתְרוֹזֵן, — עשה את עצמו כרוזן (?) ואמר המשורר: טמא לבב אטום אזן ומתרוזן[1]) ולא יקשיב ולא יאזן (ר"ם בזזי, יקול, שירי תימן, 194).

*רַזְנוּת, רזנות, ש"נ, — מצב הרוזנים והשרים, שררה: מחתת רזון, חסרון רזנותו הוא, כביכול נותן מכבודו לאלהי נכר (רש"י, משלי יד כח).

---

[1]) [כך אידלזון, לפי הכתיב המקים גם בכתבי יד. אך לפי הענין אפשר שהכונה ומתריזין או: ומתריזן, מן תרז.]

רָזַק, עי' רָסַק.

רחב[1]), ממנו *הרחבה, *התרחבות, מרחב[2]), רָחַב, רַחַב, רָחָב, רֹחַב, רְחֹב, *רחבה, *רחבות.

רָחַב, פ"ע, רחבה, — היה רחב, עבה ומרוח, weit, breit sein; être large, ample; to be wide, large: ורחבה[3]) ונסבה למעלה למעלה לצלעות (יחזקאל מא ז). — ורחב פי אדם, נפתח לרוחה בקריאת שמחה: עלץ לבי ביי' רמה קרני ביי' רחב פי על אויבי כי שמחתי בישועתך (ש"א ב א). — ורחב הלב בשמחה: אז תראי ונהרת ופחד ורחב[4]) לבבך (ישע' ס ה). — ואמר המשורר: רחב פי הקיץ ויקרא, מחרפה שם החורף נקרא (ראב"ע, אל אחד, איגר 122). — *ורחבה האות, נפתחה תנועה בםבטאה: כי אותיות הגרון ירחבו וירחיבו אשר לפניהם וכו' כמו לעשות היה ראוי להיותו על משקל לבנות (הוא, צחות, עז:).

— נפע', בינ' נרחב, — כמו רחב: ירעה מקניך ביום ההוא כר נרחב (ישע' ל כג). — *נרחב פסיעה, המהלך בצעדים נרחבים, ואמר המשורר: והאל שהביאך עד הלום הוא ינהלך לאט נרחב פסיעה (ר"ש הנגיד, כמוגותי, בן תהלים סח, סמון, מז). — *ובמשמ' נעשה רחב: רואין שבעה העליונים כאילו הן חקוקין מבפנים ונרחבים למדת הרגלים (רש"י, עירוב' יח:, ד"ה סוקקין). דנסתר ונרחב הנקב וירד הגדיל למטה (הוא, מכש' מג., ד"ה דקתר). — *ונרחבה הלשון:

---

[1]) [גם בערבי רַחֻבַ, רַחִבַ a). בכוש' רַחַבַ, היה רחב, בשבא' רחב כבעבר', באשור' ריבית (כמקום רחבית), כמו רְחוֹב בעבר', ובאוגריתי בא רחבת במשמ' כלי (רחב ?) ליין. ומצוי השרש בשמות פרטיים של בני אדם ומקומות: רחבעם, רחביה, רחבות ועוד. בארמ' נדחק השרש מפני רְוַח, הקרוב אליו במשמ' ובצלצול, וכנראה גם במקורו.]

[2]) [ואף מֶרְחַבְיָה, לפי נוסח כ"י ודפוס' שונים (תהל' קיח ה).]

[3]) [מן החדשים היו שהציעו באן תקונים, שאינם מסתברים.]

[4]) [בקצת ספרים וְרָהַב (עי' א. רָהַב) וכך נראה.]

---

a) رحب

הרחבות נרחבה בהם הלשון (ר"י א"ת, או"ד ב). — ונרחבה האות, בטאו ונקדו אותה בפתח, בהרחבת התנועה: וַיִּחַן את פני העיר, היה ראוי להיות כמו וַיִּבֶן לו בית, והנה נרחב החי"ת רק לא הרחיב שיש לפניו, ולא כן העי"ן וכו' שַׁעַר על משקל אֶרֶץ, רק נרחב והרחיב (ראב"ע, צחות, טז:).

— הפע', הִרְחִיב, הִרְחִבָה, הִרְחַבְתָּ, הִרְחִיבוּ, מַרְחִיב, הַרְחִיב, הַרְחֵב־, הַרְחִיבִי, הַרְחִבִי, תַּרְחִיב, יַרְחִיב, תַּרְחִיבוּ, יַרְחִיבוּ, — הִרְחִיב האדם את משכבו, את גבולו [1]), מקום אהלו וכדו', הוסיף עליהם ברֹחב, erweitern; élargir; to widen: הַרְחִיבִי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשכי (ישע' כד ב). כי מאתי גלית ותעלי הִרְחַבְתְּ משכבך ותכרת לך מהם וכו' (שם נז ח). על בקעם הרות הגלעד למען הַרְחִיב את גבולם (עמו' א יג). —והרחיב האלהים את גבול העם וכדו': כי אוריש גוים מפניך וְהִרְחַבְתִּי את גבולך (שמות לד כד). כי יַרְחִיב יי' אלהיך את גבלך כאשר דבר לך (דבר' יב כ). ואם יַרְחִיב יי' אלהיך את גבלך כאשר נשבע לאבתיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבתיך (שם יט ח). ברוך מַרְחִיב גד (שם לג כ). — הרחיב את מדורת האש, הגדיל אותה, עשה מדורה גדולה: כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן העמיק הִרְחִב [2]) מדרתה אש ועצים הרבה (ישע' ל לג).—והרחיב קרחתו, עשה לו קרחה גדולה: קרחי וגזי על בני תענוגיך הַרְחִבִי קרחתך כנשר כי גלו ממך (מיכ' א יז). — והרחיב האדם את פִּיו, פתח אותו לרוחה: אנכי יי' אלהיך המעלך מארץ מצרים הַרְחֶב פיך ואמלאהו (תהל' פא יא).—והרחיב פיו על פלוני, פתח פיו לחרפו [3]): על מי תתענגו על מי תַּרְחִיבוּ פה תאריכו לשון (ישע' נז ד). וַיַּרְחִיבוּ עלי פיהם אמרו האח האח ראתה עיננו (תהל' לה כא).

[1]) [מעין זה בכתבת אזתוד מלך דננים מקרא טפה בקיליקיה, א, 4 וכו': ירחב. אנך אית ארץ עמק אדן לממצא שמש ועד מבאי.]

[2]) [ביחזקאל כד ט וכו': גם אני אגדיל המדורה, הרבה העצים הדלק האש.]

[4]) [באותה משמ' בא גם הִגְדִּיל פִּיו ואף הִגְדִּיל בלבד.]

—והרחיב את נפשו, פתח את גרונו [1]) לרוָחה: לכן הִרְחִיבָה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חק (ישע' ה יד). אשר הִרְחִיב כשאול נפשו והוא כמות ולא ישבע (חבק' ב ה). — והרחיב אלהים צעדו של אדם תחתיו, נתן לו לצעד במרחב ללא מעצור, פתח לפניו דרך רחבה: תַּרְחִיב צעדי תחתני ולא מעדו קרסלי (ש"ב כב לז). — והרחיב לאדם במשמ' זו: כי עתה הִרְחִיב יי' לנו ופרינו בארץ (ברא' כו כב). בקראי ענני אלהי צדקי בצר הִרְחַבְתָּ לי חנני ושמע תפלתי (תהל' ד ב). — והשחד: מתן אדם יַרְחִיב לו ולפני גדולים ינחנו (משלי יח טז). — והרחיב את לב האדם, נתן לו לב רחב ופתוח לדעת: דרך מצותיך ארוץ כי תַרְחִיב לבי (תהל' קיט לב). — ובמשמ' פ"ע, הִרְחִיבוּ הצרות, הפכו למרחב: צרות לבבי הִרְחִיבוּ [2]) ממצוקותי הוציאני (שם כה יז). — ובתו"מ: שילות היה מוציא מים בכאיסר, אמרו, נרחיבנו כדי שירבו מימיו והרחיבוהו ונתמעטו מימיו, וסתמוהו וחזר לתחילתו (רשב"ג, תוספת' ערכ' ב ו). אי זהו חינוך קברות וכו' מאריך בו מצד אחד ומרחיב בו מצד שני (ריב"ל, ירוש' מו"ק א ו). מרחיב לפניהן את הקרע (ר' יוחנן, שם גיט' ב ג). בשר ודם בונה בניין ובשעה שהבניין עולה בידו הוא מרחיב ועולה, ואם לאו הוא מרחיב מלמטה והוא מיצר מלמעלה (מד"ר ברא' א). —*והרחיב לפלוני את הדרך, תאר לו את הדרך במלים כלליות ולא בדיוק: ומרחיב לו את הדרך, אם שאלו להיכן הולך יפליגנו כשם שהפליג יעקב אבינו לעשו שאמר לו עד אשר אבוא אל אדוני שעירה והלך לסוכות (שם ע"ז ב א). — ואת המְּצָרִים, לא קבע גבולות מדיקים: המוכר שדה לחבירו בבקעה גדולה, אע"פ שמצר לו מצרים החיצונים, מצרים הרחיב לו (רבה בר אבוה, ב"ב קא:).—*והרחיב את דעתו של אדם, גרם לו הנאה ונחת רוח: שלשה דברים מרחיבין דעתו של אדם, אלו הן דירה

[1]) [ואת משמ' נֶפֶשׁ בצרוף זה בהקבלה אל פער פה, ועי' צַוָּאר, צִפּוֹר. הערות.]

[2]) [ואולי צדקו הגורסים: צרות לבבי הַרְחֵב וממצוקותי הוציאני; ואחרים מציעים: הִרְחִיבוּ, כלו' הפחידו לבבי.]

נאה ואשה נאה וכלים נאים (ברכ׳ נז:). — *והרחיב אדם את דעתו על דבר, התגאה בו: לא בשמים היא, לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה כשמים ולא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כים (רבה, עירוב׳ נה.). — *הרחיב ידיו, נתן ביד רחבה ונדיבה: לפי שחיבב את התורה והרחיב ידיו לפזר ממונו כדי שלא יצטרך שבט יששכר לפרנסה (מד״ר במד׳ יג). — וכפ״ע. *במשמ׳ נעשה רחב, בפרט בצרופים כגון מַרְחִיב ועולה, מרחיב והולך: ארוּבוֹת זו על גב זו וכו׳ מרחיבות מלמעלה ומצירות מלמטה, מן הצד ולמטה טמא, מן הצד ולמעלה טהור, מרחיבות מלמטה ומצירות מלמעלה אינו טמא אלא כנגד הצד בלבד (תוספת׳ אהיל׳ סוף פרק יח). שעתידה ארץ ישראל להיות מרחבת[1]) ועולה מכל צדדיה כתאנה זו שקצרה מלמטה (ספרי דברי א). שתחומו של גד מרחיב והולך כלפי מזרח (שם שם שנה). בשעה שברא הקב״ה את הים היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב״ה ויבשו (כ״ל, חגיי יב) שקופות אטומות היו, מקטינות מבפנים ומרחיבות מבחוץ כדי להוציא אורה לעולם (ר׳ חנינא, מד״ר ויקר׳ לא). — ובסהמ״א: מתפשט המצר ומרחיב לצד צפון של עולם וכו׳ שהתחיל להרחיב משעבר את קדש ברנע (רמ״י, במד׳ לד ד). ובשמגיע כנגד הגלגל מרחיב הגבול ויוצא חוט המיצר לצד הצפון (הוא, יהוש׳ טו ז). שהאולם מרחיב מן ההיכל ומן התאים ט״ו אמה לצפון וט״ו אמה לדרום (הוא יחזק׳ מא יד). והחור הולך ומרחיב (הוא, משלי י ד). כן ירחיב זה ויתעבה (הוא, שבת קלד., ד״ה מקוטנא). שתילי כרוב שהולכים ומרחיבין העלים הראשונים (הוא, פסחי לד., ד״ה וכי תימא). וכשמשתחוים ונופלים נעשה להם נס והמקום מרחיב עד שיש ביניהן ארבע אמות (הוא, יומ׳ כא., ד״ה משתחוים). כשהן תכופות יותר מדאי נוטל א׳ מבינתים כדי שיהא מקום להרחיב ולהתפשט (הוא, ב״ק קיט:, ד״ה ועודרי). התלמידים מוסיפין חכמת הרב ומרחיבין לבו (רמב״ם, ת״ת ה יג). שהרוצה לזכות עצמו יכוף יצרו הרע וירחיב ידו ויביא קרבנו מן היפה

1) [כך גם בילק׳ שמעי (זכר׳ תקעח); אך במד״ר שה״ש (לואכך כמגדל הסן). מתרַחבת, עי׳ לקמן, התפ׳, וברש״י (שה״ש ז ה): שעתידה להרחיב.]

המשובח ביותר (הוא, איסורי המזבח ז יא). והשמחה מרחבת הלב ומארכת ימיו של אדם (ר״י בן נחמיאס, משלי כח טז). — *והלשון מרחיבה, מדברת במשל ומליצה: כי הלשון כן אמתתה ומנהגת שתרחיב ותשאיל ותדמה, כאשר מרחיבה ואומרת שהשמים מדברים (ר״י א״ח, או״ד ג). — *והרחיבה אות הגרון אות אחרת, גרמה לה שתנָקד וְתֻהגה בפתיחת התנועה: ודע כי אותיות הגרון ירחבו וירחיבו אשר לפניהם וכו׳ כמו לַעֲשׂוֹת היה ראוי להיותו על משקל לִבְנוֹת וכו׳ וַיִּחַן את פני העיר היה ראוי להיותו כמו וַיִּבֶן לו בית, והנה נרחב החי״ת רק לא הרחיב שיש לפניו וכו׳ שַׁעַר על משקל ארץ, רק נרחב והרחיב (ראב״ע, צחות, עז:). — *לִכְשֶׁיַּרְחִיב[1]), עד שירחיב לנו ה׳, עד שתהא אפשרות לכך, נוהג בספרות ובדבור.

—התפ׳, *הִתְרַחֵב, — נעשה רחב: עתידה ירושלים להיות מתרחבת[2]) בכל צדדיה עד שתהא מגעת לשער דמשק (מד״ר שה״ש, לואכך כמגדל הסן). — *ועל הלשון: כי לשוננו לשון נפלאות ודברית דברי נבואות, כי היא צרה ותתרחב לנו, וקצרה ותספיק לכלנו (ר״י הריזי, תחכ׳ א, 19).

—הפע׳, *הֻרְחַב, הורחב, — נעשה רחב: שהרי הורחב מקום מושבה והוחלק מבעוד יום ואינו מזיז עפר (רש״י, שבת כ:, ד״ה קליקוסתא).

א. רָחָב, ת״ז, — גדול, עָבֶה ומְרֻוָּח[3]), large; weit: וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ ההוא אל ארץ טובה וּרְחָבָה אל ארץ זבת חלב ודבש (שמות ג ח). חמות בבל הָרְחָבָה ערער התערער ושעריה הגבהים באש יצתו (ירמ׳ נא נח). כוס אחותך תשתי העמקה וְהָרְחָבָה[4]) (יחזק׳ כג לב). ארכה מארץ

1) [עפ״י לשון הכתוב: כי יַרְחִיב יי׳ אלהיך את גבלך (דברי יב כ).]

2) [נ״א: מרחבת, עי׳ הִפעי׳ והערה שם.]

3) [אין תאר זה משמש במקרא אלא במשמ׳ חיובית זו, ולא במדידת הרחב כדרך לשונות אחרות (כאלו: רחב כך וכך) ובשמוש זה בא במקרא השם רֹחַב: רָחְבּוֹ כך וכך. אך עי׳ לקמן בתו״מ.]

4) [אף בשני המקומות האחרונים אין רָחָב דוקא מורה על הכוון לרחב, אלא על גודל לכל צד.]

מדת ורחבה מני ים (איוב יא ט). ובטובך הרב אשר נתת להם ובארץ הרחבה והשמנה אשר נתת לפניהם לא עבדוך (נחמ׳ ט לה). ורחב ידים באותה משמ׳: האנשים האלה שלמים הם אתנו וישבו בארץ ויסחרו אתה והארץ הנה רחבת ידים לפניהם (בראש׳ לד כא). כבאכם תבאו אל עם בטח והארץ רחבת ידים וכו׳ מקום אשר אין שם מחסור כל דבר אשר בארץ (שפט׳ יח י). צנוף יצנפך צנפה כדור אל ארץ רחבת ידים (ישעי׳ כב יח). כי אם שם אדיר יי׳ לנו מקום נהרים יארים רחבי ידים בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו (שם לג כא). זה הים גדול ורחב ידים (תהל׳ קד כה).—והחומה הרחבה, ככנוי למקום בירושלים: על ידו החזיק עזיאל בן חרהיה צורפים ועל ידו החזיק חנניה בן הרקחים ויעזבו ירושלם עד החומה הרחבה (נחמ׳ ג ח). וחצי העם מעל לחומה מעל למגדל התנורים ועד החומה הרחבה (שם יב לח). — ובהשאלה על דברים מפשטים, מלאכה ומצוה: לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד (תהל׳ קיט צו). ואמר אל הסגנים ואל יתר העם המלאכה הרבה ורחבה[1]) ואנחנו נפרדים על החומה רחוקים איש מאחיו (נחמ׳ ד יג). — ובצרופים המורים על תכונות נפשיות, רחב נפש[2]), בעל תביעות גדולות: רחב נפש יגרה מדון ובטח על יי׳ ידשן (משלי כח כה). — ורחב לבב במשמ׳ זו: מלושני בסתר רעהו אותו אצמית גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל (תהל׳ קא ה). — ורחב לב במשמ׳ רחב דעת, חכם[3]): רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת (משלי כא ד). — ובס״פ ברחבה, כמו ברוחה: ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד ואתהלכה ברחבה כי פקדיך דרשתי (תהל׳ קיט מד–מה). — ואמר בן סירא: רחב אולת וחסר בינה רחבעם הפריע בעצתו עם (ב״ס גני׳ מז כג). — ובתו״מ: עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו, עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה

---

1) [אמנם יתכן שהכונה: וְהַחוֹמָה רְחָבָה.]

2) [בעקר רחב צואר וגרון.]

3) [זאת כאן משמ׳ הצרוף, לשבת על האלהים, כמו רחב לב (מ״א ה ט), ועי׳ רום, הערות, וטורטשינר, משלי שלמה, עמ׳ 28. ויש גורסים ולחב לב כש״ע, ואף אפשר לראות רחב כסמ׳ מן לחב, כדגמת זרע מן זרע ועוד.]

מתלמידיו של בלעם הרשע (אב׳ ה יט). — * ורחב בנגוד אל צר, broad; large; breit; פרפתו (של בעל המום) רחבה כשל אווז (בכורות ז ו). מה הארי צר מאחוריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו (מדות ד ז). ארון שהיא רחבה מלמטן וצרה מלמעלן והמת בתוכה הנוגע בה מלמטן טהור ומלמעלן טמא, רחבה מלמעלן וצרה מלמטן הנוגע בה מכל מקום טמא (אהל׳ ט טו). אם היו כותלי החדות רחבים משל בית וכו׳ טהורים (שם יא ט). סילון שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו פוסל (מקו׳ ד ג). כלי שהוא צר מכאן ומכאן ורחב מן האמצע אינו טהור עד שיטנו על צדו (שם י א). שמא רגליה נאות, רחבות כשל אווז (נדר׳ סו:). — *ובמדידה: סומכים לשדה ירקות וכו׳ ולהביץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה וכו׳ ולסלע שהוא גבוה עשרה ורחב ארבעה (כלא׳ ב ח). מבוי שהוא גבוה למעלה מעשרים אמה ימעט וכו׳ והרחב מעשר אמות ימעט ואם יש לו צורת פתח אף על פי שהוא רחב מעשר אמות אין צריך למעט (ערוב׳ א א). לא נחלקו ב״ש וב״ה על מבוי שהוא פחות מארבע אמות וכו׳ על מה נחלקו על רחב מארבע אמות ועד עשר וכו׳ (מסוס רבי ישמעאל, שם שם ב). הקורה שאמרו רחבה כדי לקבל אריח וכו׳ דיה לקורה שתהא רחבה טפח כדי לקבל אריח לארכו, רחבה כדי לקבל אריח ובריאה כדי לקבל אריח, ר׳ יהודה אומר רחבה אף על פי שאינה בריאה (שם שם ג — ד). נתן עליו נסר שהוא רחב ארבעה טפחים כשרה (סכה א ו)׳ דכון וכו׳ הצדדי שלו הנוגע בהם אינו טמא משום כירה, הרחב שלו ר׳ מאיר מטהר ור׳ יהודה מטמא (כלים ז ב). כסא שנטל חפויו האמצעי וכו׳ רש״א אם היה רחב טפח (שם כב ו). — ובסהמ״א: וכל דבר הקשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש כאדם שהטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער (רש״י, במד׳ כא ד). בדכני מחוזא, שהם רחבי לבב ומקפידים על לבושיהן ונעליהם שיהיו מכוונים (הוא, שבת קיב.). והימים אשר מלך אריסתובלום ג׳ שנים ו׳ חדשים איש יקר וגבור ורחב ידים ויפה עינים ויפה תואר (יוסיפון, גינצבורג, כבז). ויאהבוהו (את המלך ביבר)

יושבי הינד מאד כי היה גבור חיל ו ר ח ב לבב ו ר ח ב ידים (מסלי סנדלבר). — *ורחבה, מ״ר רחבות, רחבות המטה, קרש הרחב שבמטה: וערסא דצלא היא כמטה המפורשת במסכתא דכלים בטהרות שהיא מתפרקת יש לה שתי ארוכות ושתי ר ח ב ו ת ונקליטין וסירוג באמצעיתה (תשוי הגאו׳ הרכבי סנז, 180).

ב. **רָחָב,** ס״ז, — תהום, ים רחב ידים [1], Flut; flot; flood: כפרץ רָחָב יאתיו תחת שאה התגלגלו (איוב ל יד).

רַחַב, ס״ז, מ״ר סמי׳ רַחֲבֵי, — כמו ב. רָחָב, תהום מים רחבים: ואף הסיתך מפי צר רַחַב [2] לא מוצק תחתיה ונחת שלחנך מלא דשן (שם לו טז). — ומ״ר רחבים, רחבי ארץ, כמו מרחב: התבננת עד רַחֲבֵי ארץ הגד אם ידעת כלה (שם לח יח).

רֹחַב, ס״ז, ככי רָחְבּוֹ, רָחְבָּהּ, רָחְבָּן — א) תכונת הדבר הגדול והרחב ושטחו Weite; largeur; width: וחלף ביהודה שטף ועבר עד צואר יגיע והיה מטות כנפיו מלא רֹחַב ארצך עמנו אל (ישע׳ ח ח). ורחבה ונסבה למעלה לצלעות כי מוסב הבית למעלה למעלה סביב לבית על כן רֹחַב לבית למעלה (יחזק׳ מא ז). — ורֹחַב לב, דעת וידיעה רחבה ומקיפה: ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורֹחַב לב כחול אשר על שפת הים (מ״א ה ט). — ורֹחַב מַיִם ככנוי לתהום ומים שבשמים [3]:

[1]) [בשלשה מקומות בא בס׳ איוב רָחָב, רַחַב או רֹחַב מים, במשמ׳ הים הגדול רחב הידים (תהל׳ קד כה): כפרץ רָחָב (כלו׳ כפרץ מים מן הים העליון שבשמים) יאתיו (ל יד): מנשמת אל יתן קרח ורֹחַב מים במוצק (לז י), כלו׳ ישים את רֹחַב המים העליונים בתוך מוצק, לבל ישובו לכסות ארץ; ואף הסיתך מפי צר רַחַב לא מוצק תחתיה (לו טז), כלו׳ ואף הצילך מפי צר, ומפי רחב מים זו שאין מוצק תחתיה לבלא אותה לבל תתפרץ עליך. ושן ר ח ב זה, במשמ׳ רֹחַב מי תהומות, נולד, כנראה במבטא בכל, א. רַהַב באותה משמ׳. ובאיוב ל יד היה מי שהציע לקרא רַהַב (פרלס, JQR 18, 390) ואין צרך בכך.]

[2]) [עי׳ בהערה שלפני זו. וחז״ל דרשו כאן דרשות שונות, שאחריהן הלכו אף הפרשנים העברים.]

[3]) [עי׳ בהערות שלפני זו.]

מנשמת אל יתן קרח [1]) ורֹחַב מים במוצק (איוב לז י). — ב) כוון של דבר בעביו Breite; largeur; breadth: והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על פני רֹחַב הבית (מ״א ו ג). ואלה הוסד שלמה לבנות את בית האלהים הארך אמות במדה הראשונה אמות ששים ורֹחַב אמות עשרים והאולם אשר על פני הארך על פני רֹחַב הבית אמות עשרים והגבה מאה ועשרים (דה״ב ג ג–ד). ויעש את בית קדש הקדשים ארכו על פני רֹחַב הבית אמות עשרים ורָחְבּוֹ אמות עשרים (שם שם ח). — ועם ב, בְּרֹחַב, בָּרֹחַב, בכוון הָרֹחַב: ומסך שער החצר מעשה רקם וכו׳ ועשרים אמה ארך וקומה בְּרֹחַב חמש אמות (שמות לח יח). בְּרֹחַב גדר החצר דרך הקדים אל פני הגזרה ואל פני הבנין לשכות (יחזק׳ מב י). וחמשת אלפים הנותר בָּרֹחַב על פני חמשה ועשרים אלף (שם מח יח). — ובמדידה אף במשמ׳ מדת הרֹחַב, רחבו של מקום או דבר: ועשו ארון עצי שטים אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רָחְבּוֹ ואמה וחצי קמתו (שמות כה י). ועשית שלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה רָחְבּוֹ ואמה וחצי קמתו (שם שם כג). ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורֹחַב ארבע באמה (שם כו ב). עשר אמות ארך הקרש ואמה וחצי האמה רֹחַב הקרש האחד (שם שם טז). ועשית את המזבח עצי שטים חמש אמות ארך וחמש אמות רֹחַב (שם כז א). ורֹחַב החצר לפאת ים קלעים חמשים אמה וכו׳ ורֹחַב החצר לפאת קדמה מזרחה חמשים אמה (שם שם יב–יג). ארך היריעה האחת שמנה ועשרים באמה ורֹחַב ארבע באמה (שם לו ט). והבית אשר בנה המלך שלמה ליי׳ ששים אמה ארכו ועשרים רָחְבּוֹ ושלשים אמה קומתו והאולם על פני היכל הבית עשרים אמה ארכו על פני רחב הבית עשר באמה רָחְבּוֹ על פני הבית (מ״א ו ב–ג). היצוע התחתנה חמש באמה רָחְבָּהּ והתיכנה שש באמה רָחְבָּהּ והשלישית שבע באמה רָחְבָּהּ (שם שם ו). וביד האיש קנה המדה וכו׳ וימד את רֹחַב הבנין קנה אחד וקומה קנה אחד וכו׳ וימד את סף השער קנה אחד רֹחַב ואת סף אחד קנה אחד רֹחַב ותתא קנה אחד ארך וקנה אחד רֹחַב (יחזק׳ מ ה–ז). ודרך לפניהם כמראה

[1]) [עקר משמ׳ המלה קרח היא: רוח סערה, היא שנקראת נשמת אל, והיא שמקפיאה את רחב המים.]

תלשכות אשר דרך הצפון כזרכן כן רָחְבָּן (סס מב יא). — וכתו"ם: היתה שדהו זרועה ירק והוא מבקש ליטע בתוכה שורה של ירק אחר וכו' ר' עקיבה אומר אורך ששה טפחים ורוחב מלואו, ר' יהודה אומר רוחב במלא רוחב הפרסה (כלא' ג ג). חולית הבור והסלע שהן גבוהים עשרה ורחבן ארבע הנוטל מהן והנותן על גבן חייב (שבת יא ב). שיעור המלבן והמנפץ והצובע והטווה כמלא רוחב הסיט כפול (סס יג ד). כל שיש בהקיפו שלשה טפחים יש בו רוחב טפח (ערוב' א ה). לחיין שאמרו גובהן עשרה טפחים ורחבן ועוֹבין כל שהוא, ר' יוסי אומר רחבן שלשה טפחים (סס סס ו). עושין פסין לביראות וכו' גובהן עשרה טפחים ורחבן ששה ועובין כל שהוא (סס ב א). הרוצה לעשות רפת בקר בונה ארבע אמות על שש וכו' טרקלין עשר על עשר, רומו כחצי ארכו וכחצי רחבו (ב"ב ו ד). ותכוכין ארכן ארבע אמות ורומן שבעה ורחבן ששה (סס סס ח). ורצועה של עגל בידו כפולה וכו' ידה טפח ורחבה טפח (מכ' ג יב — יג). שתי הלחם ארכן שבעה ורחבן ארבעה וקרנותיהן ארבע אצבעות, לחם הפנים ארכו עשרה ורחבו חמשה וקרנותיו שבע אצבעות (מנח' יא ד). השלחן ארכו עשרה ורחבו עשרה, לחם הפנים ארכן עשרה ורחבן חמשה, נותן ארכו כנגד רחבו של שלחן וכופל טפחים ומחצה מכאן וטפחים ומחצה מכאן, נמצא ארכו ממלא כל רחבו של שלחן (סס ס). עזרת הנשים היתה אורך מאה ושלשים וחמש על רוחב מאה ושלשים וחמש (מד' ב ה). וכבש היה לדרומו של מזבח שלשים ושתים על רוחב שש עשרה (סס ג ג). חתכו חוליות לרחבו פחות מארבעה טפחים טהור (כלי' ס ח). כירה שנחלקה לארכה טהורה ולרחבה טמאה (סס ז ג). ים נפח וכברה וכף של מאזנים משיעשה דור אחד לרחב שלהן (סס טז ג). מחצלת וכו' נחלקה לרחבה ר' יהודה מטהר (סס כ ז). שירי המאור רום אצבעיים על רוחב הגודל (אהל' יג א). בהרת כגרים וחוט יוצא ממנה אם יש בו רוחב שתי שערות זוקקה לשער לבן (נגע' ד ה). קלע של ספינה וכו' ורצועות מנעל וסנדל שיש בהן רוחב כגרים הרי אלו מטמאין בנגעים (סס יא יא). נכנס (מצורע) לבית הכנסת עושים לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים על רוחב ארבע אמות (סס יג יב). נפרצו זה בתוך זה על רום כקליפת השום ועל רוחב כשפופרת הנוד (מקו' ו ט). המודד את הבור בין לעמקו בין לרחבו הרי זה בכי יותן ד"ר טרפון, ר"ע אומר לעמקו בכי יותן ולרחבו אינו בכי יותן (מכשירי' ס ד). זב שהיה מוטל על חמשה ספסלים וכו' לארכן טמאין לרחבן טהורין (זב' ד ד). וזכרת כי עבד היית בארץ מִצרים וכו' מה במצרים נתתי לך ברוחב יד אף אתה תתן לו ברוחב יד (ספרי דבר' קכ). —ובספה"א: שיעור הדף וכו' לא יעשה חצי ארכו יתר על רחבו ולא רחבו יתר על חצי ארכו (סופרי' ב ח–ט). בדבר הבולט כגון מיעוט שייך למימר רוחב ובדבר השוקע ומקיפות אותו מחיצות כגון חקק שייך לומר לשון משך (כס"י, ערוב' ס., ד"ה מסכו). וירא (אנטיוכוס) כי לא היה לו בתמול שלשם לתת מתנות ברוחב ידים להגדיל על המלכים אשר היו לפניו (ספר החשמונים, הול' א. סוילר, ד). — *ובהשאלה, רֹחַב השם, המושג וכדומה, לא בדיוק אלא גם בפחות או ביותר מזה, Spielraum; latitude: ואין מזרח ואין מערב ולא תחלה ולא סוף ולא שמות ידועים ליָמים והמסדר הנזכר נתן שמות ידועים לימים מא"י [1]), אך לקריאת השם רוחב עכ"פ מפני שלא יתכן לזכור מקומות כל נקודה ונקודה מהארץ כי בירושלים עצמה מזרחים ומערבים רבים וכו' ועכ"פ נידה ברוחב והרוחב אשר נחלקים בו הקטרים בקריאת יום בעצמו הוא י"ח שעות (ר"י א"ה, כוזרי ב כ). כן במציאות בעצמו מינים מכונים מן ההויה קימים נמשכים על סדר אין הבדל ביניהם אלא מעט לפי רחב המין תהוא בכמותו ואיכותו (ר"מ א"ה, מו"נ א עב). שכמות דבר מן הדברים הטבעים הוא משוער לפי טבעו, ולזה לא תמצא דרך משל נמלה בשעור גמל ולא גמל בשעור נמלה, ואולם היה אפשר באלו הדברים אשר בכאן שיהיו אישי המין האחד מתחלפים בכמותם, מפני שהוא מחויב בהם וכו' שיהיה לחמרם רחב בכמות ובאיכות וכו' וימצאו מפני זה קצתם יותר גדולים מקצת וכו' וזה שאם לא היה לחמר המין

---

[1]) [ז"א אדם הראשון קרא שמות אלו, יום ולילה, על פי זמן א"י, אך שמות אלו חלים גם על מקומות אחרים ממזרח וממערב עד למרחק כזה שיגרום לשינוי של י"ח שעות.]

האחד ר ח ב הנה יהיו בכאן מינים אין תכלית למספרם וכו' וזה מסה שיחייב שיהיה לחמר המין האחד ר ח ב באיכותו עד שיתכן שימצאו לאנשים מתחלפים ממין אחד מזגים מתחלפים חלוף מה וכו' ולזאת הסבה בעינה היה מחוייב שיהיה לו ר ח ב בכמות (רלב"ג, מלחמות השם ו א ח, 317—318). אמנם אישי האדם וכו' להם מרחב גדול מאד וכו' הנה זה הוא ר ו ח ב זה המין (אמו"ר לרלב"ד א ו, 24). —°ובהנדסה, אחד משני ממדי השטח או אחד משלשת ממדי הגוף: ודע כי האורך קו בין שתי נקודות והרוחב שני קוים והנה זה שטח (רלב"ע, יסוד מורא יא). ובעבור כי גבול גוף שלשה האורך ורוחב ועומק ומאלה יצאו הששה פאות (הוא, ס' השם, קבולת קונטרקים ז). וכשיתקבצו האורך והרוחב והעומק אז קם טבע הגוף וכו' ולכן יש לו שלשה מרחקים וששה קצוות וכו' (ס' היסודות לר"י היטראלי, 47). האורך והרוחב והעומק, שאלה הם צורת הגשמות (עולם קטן א ג, 9). השלשה רחקים הם ארך ורחב ועמק (ר"ש א"ת, פי' המליס הזרות, גוף). כי תחלת מה שיפול על ההרגש ונכירתו הוא הגשם וכשנעיינהו נמצאיהו בעל שלש גדרים והוא אורך ורוחב ועומק (רמ"ע פלקירא, ראשית חכמה ו ג, 43). והם (המרחקים) שלשה האחד אורך לבדו בלא רוחב והוא הקו וכו' (הוא, המנקט, עז).—°ובתכונה ובכתיבת הארץ, רחב הארץ, הירח הכוכבים, או של מקום, מרחקם מן הקו המשוה, geographische Breite; latitude: והיבשה הנקראת ארץ נחלקת לדי חלקים בשני קוים וכו' האחד הולך ממזרח למערב וכו' והשני הולך מן הצפון אל הדרום, והקו הזה הוא ברחב הארץ ונקרא קו האמצעי (ראב"ח הנשיא, ס' הצבור א א, 6—7). וקראו למרחק אשר בין צפון לדרום רוחב הארץ, מפני שהישוב בו אינו משפתו ועד שפתו, אבל ישאר בו מדבר וחרבה הן בפאת צפון והן בפאת דרום וכו' ומפני זה קראו למרחק העדיף והמלא בישוב אורך ולמרחק המקצר והחסר רוחב (שם שם ה, 14). הרחב הנזכר כאן הוא ערך הקשת הנאחזת מהאופן הנטוי על קטבו המהלך בין אופן המישור ובין נקודת נכח הראש במקום ההוא והוא הנקרא ר ח ב המקום מקו השוה (הוא, חשבון מהלך הכוכבים, כ"י פריז, שער ו). כי תהלוכות הלבנה מפאת גלגלה עם גלגל השמש משתנות וגם מפני ארך ורחב המדינות (רמב"ם, הקד' א לפרושו על המורה, פסקא ג, 67). רוחב מצרים מהקו השוה תשע ועשרים מעלות ורוחב ירושלם שלשים ושלש (הוא, דניאל ח ט). הנטיה שנוטה הירח לצפון השמש ולא לדרומה היא הנקראת רוחב הירח (רמב"ם, קדה"ח עז ח). ומאחר שתדע מקום הראש ומקום הירח תדע רוחב הירח כמה הוא ואם הוא רוחב צפוני או דרומי והוא הנקרא רוחב ראשון (שם יז א). ומאחר שתדע חלקים אלו תגרע אותן מן הרוחב הראשון וכו' ויצא לך הרוחב השני (שם שם ט). וקראו למרחק הישוב שממערב למזרח אורך הישוב לפי שהוא גדול במדתו מהמרחק שמקו השוה לצפון הנקרא לפי כן רוחב הישוב (ר"י הישראלי, יסוד עולם ג ג). רחב הארץ הוא מרחקה מהקו השוה והוא המקום אשר יהיה הלילה והיום שוים ולזה יהיו לארץ שני רחבים האחד מקו השוה עד תכלית הצפון וכו' (רלב"ג, אמו' לא יח). רוחב המדינה הוא קשת מעגולת חצי היום במה שבין נכח הראש ובין עגולת משוה היום (ס' הגדרים). והקשת מהאופק אשר במה שבין הנקודה המזרחית ובין הנכחית אליה מנקודת המזרח ממשוה היום תקרא רוחב מזרח, והקשת מהאופק אשר במה שבין הנקודה המערבית ובין נקודת המערב ממשוה היום יקרא רוחב מערב (שם).

רְחֹב[1], רְחוֹב, רְחֹבָהּ, רְחֹבוֹת, רְחוֹבֹת, רְחֹבֵינוּ, רְחוֹבֹתֶיהָ, רְחֹבֹתֶיהָ, ש"נ, — ככר רחבה שבעיר, ביחוד על יד השער ולפני בנינים גדולים Öffentlicher Platz; place; square: בחוצותיו חגרו שק על גגותיה וברחבתיה כלה ייליל ירד בבכי (ישעי' טו ג). שוטטו בחוצות ירושלם וראו נא ודעו ובקשו ברחובותיה (ירמ' ה א). כי עלה מות בחלונינו בא בארמנותינו

[1]) [ככמה מקרים אחרים של מלה בצורת זכר המשמשת כש"נ בעברית נשמרה בלשונות שמיות אחרות גם כאן צורת בסיום הנקבה, באשור' ריבִת, וגם ריבת (ככר, מרכז העיר, שוק, שכונה), בערב' מערבית רַחְבַה. המלה באה גם כשם פרטי של ערים שונות בא"י ובארם: רְחֹב, בית־רחֹב, רְחֹבוֹת, רְחֹבוֹת עיר, רְחֹבוֹת הַנָּהָר. גם באיו' ג יד: או עם שרים זהב להם הבנים חֳרָבוֹת למו, כנראה הכונה: רְחֹבוֹת.]

להכרית עולל מחוץ בחורים מרחבות (שם ט כ). על כל גגות מואב וברחבתיה כלה מספד (שם מח לח). לכן יפלו בחוריה ברחבתיה (שם מט כו; נ ל). ותבני לך גב ותעשי לך רמה בכל רחוב (יחזק׳ יו כד). בבנותיך גבך בראש כל דרך ורמתך עשיתי בכל רחוב (שם שם לח). בכל רחבות מספד ובכל חוצות יאמרו הו הו (עמו׳ ה יו). בחוצות יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות (נחום ב ה). עד ישבו זקנים וזקנות ברחבות ירושלם וכו׳ ורחבות העיר ימלאו ילדים וילדות (זכרי׳ ח ד–ה). אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו (תהל׳ קמד יד). חכמות בחוץ תרנה ברחבות תתן קולה (משלי א כ). יפוצו מעינתיך חוצה ברחבות פלגי מים (שם ה יו). פעם בחוץ פעם ברחבת ואצל כל פנת תארב (שם ז יב). אמר עצל ארי בחוץ בתוך רחבות ארצח (שם כב יג). אמר עצל שחל בדרך ארי בין הרחבות (שם כו יג). אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחבות (שה״ש ג ב). נשפך לארץ כבדי על שבר בת עמי בעטף עולל ויונק ברחבות קריה לאמתם יאמרו איה דגן ויין בהתעטפם כחלל ברחבות עיר (איכה ב יא–יב). צדו צעדינו מלכת ברחבתינו (שם ד יח). — ובמיחד רחוב העיר, רחוב קריה, רחוב ירושלים וכדו׳, הרחוב המרכזי שבעיר: ואת כל שללה תקבץ אל תוך רחבה (דבר׳ יג יז). ויסרו שם לבוא ללון בגבעה ויבא וישב ברחב העיר ואין איש מאסף אותם הביתה ללון והנה איש זקן וכו׳ וישא עיניו וירא את האיש הארח ברחוב העיר וכו׳ (שפט׳ יט יח–כ). וילך דוד ויקח את עצמות שאול ואת עצמות יהונתן בנו מאת בעלי יבש גלעד אשר גנבו אתם מרחב בית שן אשר תלום שם הפלשתים (ש״ב כא יב). הוות בקרבה ולא ימיש מרחבה תוך ומרמה (תהל׳ נה יב). ויצא התך אל מרדכי אל רחוב העיר אשר לפני שער המלך (אסתר ד ו). והלבשו את האיש אשר המלך חפץ ביקרו והרכבהו על הסוס ברחוב העיר וכו׳ ויקח המן את הלבוש ואת הסוס וילבש את מרדכי וירכיבהו ברחוב העיר (שם ו ט–יא). ושבעים ששים ושנים תשוב ונבנתה רחוב וחרוץ [1]) ובצוק העתים (דני׳ ט כה).—ורחוב שער העיר, רחוב שער המים וכדו׳: ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים וכו׳ ויביא עזרא הכהן את התורה וכו׳ ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים (נחמ׳ ח א–ג). ויצאו העם ויביאו ויעשו להם סכות איש על גגו וכו׳ וברחוב שער המים וברחוב שער אפרים (שם שם יו). ויתן שרי מלחמות על העם ויקבצם אליו אל רחוב שער העיר (דהי״ב לב ו).—ורחוב המזרח: ויבא את הכהנים ואת הלוים לרחוב המזרח (שם כט ד).— ורחוב בית האלהים: וישבו כל העם ברחוב בית האלהים מרעידים (עזר׳ י ט). — והרחוב, במשמ׳ רחוב העיר: ויאמר (לוט אל המלאכים) הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם וכו׳ ויאמרו לא כי ברחוב נלין (בראש׳ יט ב). ויאמר האיש הזקן שלום לך וכו׳ רק ברחוב אל תלן (שפט׳ יט כ). כי כשלה ברחוב אמת ונכחה לא תוכל לבוא (ישע׳ נט יד). בצאתי שער עלי קרת ברחוב אכין מושבי (איוב כט ז).—ובתו״מ: כיצד מעלין את הבכורים כל העירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר (בכורים ג ב). ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות (שקל׳ א א; מו״ק א ב). סדר תעניות כיצד, מוציאין את התיבה לרחובה של עיר וכו׳ (תעני ב א). בני העיר שמכרו רחובה של עיר לוקחין בדמיו בית הכנסת וכו׳ אבל אם מכרו וכו׳ בית הכנסת לא יקחו את הרחוב (מגי׳ ג א). אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד (מו״ק ג ח). ואת כל שללה תקבוץ אל תוך רחובה וכו׳ אם אין לה רחוב עושין לה רחוב, היתה רחובה חוצה לה כונסין אותה לתוכה (סנה׳ י ו). בידה, אין לי אלא בידה, מנין לרבות גגה חצרה וקרפיפה ורחובה ת״ל ונתן מ״מ (ספרי דבר׳ רסט).—ובסתמ״א אף במשמ׳ חוצה, דרך רחבה בעיר, ; Strasse ; rue street : והרחובות הם המקומות אשר היו מוכנים לטייל שם האנשים (ר״י ערלמה, יד אבשלום על משלי א כ).—*ובמשמ׳ מקום התועדות הסוחרים, שער הסוחרים: וברחוב העיר של ליאון יש מעט זהב לערך (ר״י מפיקא, ס״י עולם טו, אלופה לחכמת ישראל ו א, 21). ולפעמים תהיה הרחוב כ״כ רחבה שיעלה הערך שוה בשוה כמו שהיה בזמן נתינת המרקי במדינות ומי שקבל אינו מפסיד דבר (שם שם). ותושבים כי יעלה ערך הזהב ולוקחים כל המעות שיש ברחוב (שם שם).

---

[1]) [עי׳ הערת המחבר בעמ׳ 1751. ואחרים גורסים כאן: רחוב וחוץ.]

*רְחָבָה, ש״נ, — כמו רְחוֹב, ככר, מגרש: ואיזהו דבר של אותה העיר, כגון הרחבה והמרחץ ובית הכנסת והתיבה והספרים (נדר׳ ה ה). אכלה (הבהמה) מתוך הרחבה (משלם) מה שנהנית, מצדי הרחבה (משלם) מה שהזיקה (ב״ק ב ג). חכם שמת וכו׳ הכל מברין עליו אפילו ברחבה של עיר (תוספת׳ מו״ק ב יז). בור שבאמצע הדרך הרי הוא של עולי בבל וכו׳ שברחבה ושבכרמלית הרי הוא של אנשי אותה העיר (שם ב״ק ו טו). לא שנו אלא שכלה (מבוי) לאמצע רחבה אבל כלה לצדי רחבה אסור (רב יוסף, עירוב׳ ה.). אי מן האחין שנשא אשה שאינה הוגנת לו באין בני משפחה ומביאין חבית מלאה פירות ושוברין אותה באמצע רחבה וכו׳ (ת״כ, כתוב׳ כח:). המשכיר בית לחבירו בבירה משתמש וכו׳ אפילו בתרבץ אפדני אבל רחבה שאחורי הבתים לא (רב נחמן, ב״ב ו:) — וברכת רחבה, ברכת אבלים שברחבה: ואלא הא דאמר ר׳ יצחק א״ר יוחנן מברכים ברכת וכו׳ אבלים וכו׳ ברכה בשורה מי איכא, אלא כי קאמר ר׳ יוחנן ברחבה[1]) וכו׳ ברכת רחבה כל שבעה מי איכא וכו׳ (כתוב׳ ח:). — ובסהמ״א: פי׳ רב האי גאון ברכת רחבה מאי דבריך יהודה מתורגמניה דר״ל וכו׳ יש להם מקום קבוע מוכן ברחבה וכו׳ ומקודם ישיבה ראשונה מאחרי לקבורה לאלתר מברכין ברכת רחבה וכו׳ וי״ל ברכת רחבה כמה שערים בצידוק הדין וכל אחד מוסיף מחכמתו, ואין מנהג ברכת רחבה בבבל (ערוך ערך ברך). פעם אחת היה ברחבה אחת מהעיר הנזכרת עם אנשלמה הנזכר (סו״ה ר״ב גירונדי ל).

*רַחֲבָה[2]), ש״נ, — תכונת הדבר הרחב, Weite; largeur; width: וחחלק השלישי והרביעי

[1]) [רש״י: כשמברין את האבל סעודה ראשונה משל אחרים כדאמרינן במועד קטן היו מברין אותו ברחבה ומברכין שם ברכת אבלים.]

[2]) [את הצרוף שבמקרא (בראש׳ לד כא ועוד) והארץ הנה רחבת ידים אשר להבין גם באלו רחבת ידים הוא ש״ע, והואיל והיה צרך בש״ע כזה, השתמשו במליצת המקרא, כשם שהפכו אף אֹזְלַת יָד (שאזלת היא בו פעל ולא שם) למליצה המתארת מצב כזה, שבו אזלת יד.]

אינם נקראים מוצק אלא על רחבת הלשון או על דוגמא לפי שאין מרחק ראשן מתושבתן שוה (לאב״ם הנסיא, חבור המשיחה והתשבורת ד, הלופה מאלץ הגל ג, 28). כי ירחיב וגו׳ למדה תורה דרך ארץ שלא יתאוה אדם לאכול בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר (רמ״י, דבר׳ יב כ). — ובמשמ׳ נדיבות: אוי כי שדוד אני מרוב רחבת ידיך וטובותיך אשר עשית עמי (יוסיפון, גינצבורג, שמא).

רחה[1]), ממנו רַחַיִם.

רַחוּם, ת״ז, — שתכונתו לרחם, רחמן, barmherzig; misericordieux; merciful, בפרט ככנוי לאלהי ישראל: יי׳ יי׳ אל רַחוּם וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת (שמות לד ו). כי אל רַחוּם יי׳ אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך (דבר׳ ד לא). ושובו אל יי׳ אלהיכם כי חנון וְרַחוּם הוא ארך אפים ורב חסד (יואל ב יג). כי אתה אל חנון וְרַחוּם ארך אפים ורב חסד (יונ׳ ד ב). והוא רַחוּם יכפר עון ולא ישחית (תהל׳ עח לח). ואתה ארני אל רַחוּם וחנון (שם פו יה). רַחוּם וחנון יי׳ ארך אפים ורב חסד (שם קג ח). זכר עשה לנפלאותיו חנון וְרַחוּם יי׳ (שם קיא ד). זרח בחשך אור לישרים חנון וְרַחוּם וצדיק (שם קיב ד)[2]). חנון וְרַחוּם יי׳ ארך אפים וגדול חסד (שם קמה ח). ואתה אלוה סליחות חנון וְרַחוּם ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם (נחמ׳ ט יז). וברחמיך הרבים לא עשיתם כלה ולא עזבתם כי אל חנון וְרַחוּם אתה (שם שם לא). כי חנון וְרַחוּם יי׳ אלהיכם ולא יסיר פנים מכם אם תשובו אליו (דהי״ב ל ט). — ובתו״ם: (ואנוהו,) נדמה[3]) לו, מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון (אבא שאול, מכי׳, שירה ג). — ובתפלה: כי אליך עינינו כי אל מלך חנון ורחום אתה (אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבוא). אנא סלח נא אל טוב וסלח כי אל מלך חנון ורחום אתה, אנא מלך חנון ורחום, זכור והבט לברית בין הבתרים וכו׳ עשה עמנו כחסדך חנון ורחום וכו׳ אל רחום וחנון רחם עלינו ועל כל מעשיך

[1]) [עי׳ רֵחַיִם, הערה.]

[2]) [כנראה גם כאן הכונה: חנון ורחום וצדיק הוא האלהים, אם לא שעלינו להבין — בשינוי מה — חנן ורחם (האל את ה)צדיק.]

[3]) [בבבלי (שבת קלג:): הוי דומה.]

(וסיא רמוס, תפלה לפני ומפעי). אין כמוך חנון ורחום ה׳ אלהינו, אין כמוך אל ארך אפים (שם שם). רחום וחנון חטאתי לפניך, ה׳ מלא רחמים רחם עלי וקבל תחנוני (תפלת תחנון). — ואמר הפיטן: קדוש הוא, רחום הוא, שדי הוא (אדיר הוא, בסוף הגדה לפסח).

רָחוּם, עי׳ רַחֵם.

רַחֲוָן, עי׳ דַּחֲוָן.

***רחוּף**, ש״ז, — שם״פ מן רִחֵף, מעשה הדבר המְרַחֵף והפורח באויר: נאמר כאן (ורוח אלהים מרחפת) ריחוף ונאמר להלן כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף, מה ריחוף שני להלן נוגע ואינו נוגע, אף ריחוף שנא׳ כאן נוגע ואינו נוגע (בן זומא, כו.פי חגי׳ ב א). — ובהתמ״א: בכמו העיפה הזאת אשר היא ריחוף, רצוני לומר הנעת הכנפים וסבוב על הקן (כ״י א״ח, פרפי כיצ״ג, עוף). בזאת תדע כי באפו אלהים מרעיש הארץ ולא ברחוף הרוח (יסודם סדפי, אסכל הכפר מעד, פלא יב). אמר בן רשד זה המאמר בריחוף הרוח יותר בצפון ודרום אפשר שהוא נאמר בארצות שהן בינוניות באורך וברוחב, אבל בספרד אינו ריחוף זה הרוח בה יותר מהמזרחית והמערבית (מדרש החכמה, כ״י ברלין, בכוחות) וַיְשַׁב אתם אברם, ענין ההפרחה והריחוף (כד״ק, פרפים, כסב). נשפת ברוחך, ענין הריחוף והנפיחה (שם כסף). וביאר הריחוף שהוא ביונה הנוגעת ואינה נוגעת (כ״י אברבנאל, בראש׳, יפי רקיע, ד״ה וסנה נסאלו לבאר).

***רחוּץ**, ש״ז, — שם״פ מן רחץ, מעשה הרוחץ במים, Waschung; lavement; ablution, ורִחוּץ של מימי רגלים, כנוי של גנאי לטבילת המשמד: תמן צווחין לפעלה טבא עמדה וצווחין לרחוץ[1]) של מימי רגלים עמידה (כ׳ אבא, ירוש׳ שבת ט א).

רָחוֹק[2], רָחֹק, ת״ז, מ״ר רְחוֹקִים, רְחֹקִים, נק׳ רְחוֹקָה, רְחֹקָה, מ״ר רְחוֹקוֹת, רְחֹקֹת, רְחֹקוֹת, — לא קָרוֹב, נפרד מדבר אחר בדרך ארכה, fern, entlegen; loin, éloigne; far, remote, — א) במשמ׳ המקום, רחוק מארץ, מעיר, מעם וכדו׳: מאלהי העמים אשר סביבתיכם הקרבים אליך או הָרְחֹקִים ממך מקצה הארץ ועד קצה הארץ (דבר׳ יג ח). כן תעשה לכל הערים הָרְחֹקֹת ממך מאד (שם כ יו). הקרבות וְהָרְחֹקוֹת ממך יתקלסו בך (יחזק׳ כב ה). ואנחנו נפרדים על החומה רְחוֹקִים איש מאחיו (נחמ׳ ד יג). — ועל יד קָרוֹב, קרוב ורחוק אל פלוני: ואת כל מלכי הצפון הקרובים וְהָרְחֹקִים איש אל אחיו (ירמ׳ כה כו). —ובקצור מקום רחוק, ארץ רחוקה, גוי רחוק וכדו׳, במקום רחוק ממני, מאומר הדברים: והנכרי אשר יבא מארץ רְחוֹקָה (דבר׳ כט כא). מארץ רְחוֹקָה באנו (יהוש׳ ט ו). וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רְחוֹקָה למען שמך (מ״א ח מא). ושבום שוביהם אל ארץ האויב רְחוֹקָה או קרובה (שם שם מו). מארץ רְחוֹקָה באו מבבל (מ״ב כ יד). ושלחתי מהם פליטים אל הגוים תרשיש פול ולוד משכי קשת תובל ויון האיים הָרְחֹקִים אשר לא שמעו את שמעי ולא ראו את כבודי (ישע׳ סו יט). ועל כל ערי ארץ מואב הָרְחֹקוֹת והקרבות (ירמ׳ מח כד). ומכרום לשבאים אל גוי רָחוֹק (יואל ד ח). למנצח על יונת אלם רְחֹקִים[1]) לדוד מכתם (תהל׳ נו א). נוראות בצדק תעננו אלהי ישענו מבטח כל קצוי ארץ וים רְחֹקִים (שם סה ו). טוב שכן קרוב מאח רָחוֹק (משלי כז י). וישלח ספרים אל כל היהודים אשר בכל מדינות המלך אחשורוש הקרובים וְהָרְחוֹקִים (אסתר ט כ). ולנו בשת הפנים כיום הזה לאיש יהודה ולישבי ירושלם ולכל ישראל הקרבים וְהָרְחֹקִים בכל הארצות אשר הדחתם שם (דני׳ ט ז). — ודרך רְחוֹקָה, דרך למקום רחוק: איש איש כי יהיה טמא לנפש א, בדרך רְחֹקָה לכם או לדרתיכם (במד׳ ט י).—והָרָחוֹק, הרחוקים, בני אדם רחוקים: שמעו רְחוֹקִים אשר עשיתי ודעו קרובים גברתי (ישע׳ לג יג). בורא ניב שפתים שלום שלום לָרָחוֹק ולקרוב אמר יי׳ ורפאתיו (שם נז יט). הָרָחוֹק בדבר ימות והקרוב בחרב יפול

---

1) [כך הנוסח הנכון, ולא: לרחון, הרהון; ועי׳ בהערה לערך ד. קָרָה, עמ׳ 6162].

2) [עי׳ ר ח ק, הערה.]

1) [לדעת טורטשינר, ZDMG 66, עמ׳ 401, צ״ל: על יונת אֵל מֶרְחַקִּים, כרמז למזמור שלפני זה (נה ז וכו׳): מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה, הנה ארחיק נדד וכו׳.]

(יחזק׳ ו יב). ורחוקים יבאו ובנו בהיכל יי׳ (זכרי ו יה). — ורחוק במשמ׳ מקום רחוק, רוח רחוק, מרחק: אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה במדה אל תקרבו אליו (יהוש׳ ג ד). ושפט בין עמים רבים והוכיח לגוים עצמים עד רחוק (מיכ׳ ד ג). למה יי׳ תעמד ברחוק תעלים לעתות בצרה (תהל׳ י א). —וביחוד מרחוק, במשמ׳ ממקום רחוק: וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחק (ברא׳ כב ד). ויראו אתו מרחק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו (שם לז יח). ונשא נס לגוים מרחוק ושרק לו מקצה הארץ (ישע׳ ה כו). הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ (שם מג ו). שמעו איים אלי והקשיבו לאמים מרחוק (שם מט א). הנה אלה מרחוק יבאו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים (שם שם יב). בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תאמנה (שם ס ד). להביא בניך מרחוק כספם וזהבם אתם (שם שם ט). הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים (ירמ׳ ל י). מרחוק יי׳ נראה לי (שם לא ג). ופרשיו מרחוק יבאו יעפו כנשר חש לאכול (חבק׳ א ח). וישאו את עיניהם מרחוק[1] ולא הכירהו (איוב ב יב). כל אדם חזו בו אנוש יביט מרחוק (שם לו כה). בדי שפר יאמר האח ומרחוק יריח מלחמה (שם לט כה). — ומרחוק במשמ׳ במקום רחוק[2], עמד מרחוק, התיצב מרחוק וכדו׳: ותתצב אחתו מרחק (שמות ב ד). וירא העם וינעו ויעמדו מרחק (שם כ יח). ויעמד העם מרחק ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים (שם שם כא). עלה אל יי׳ אתה ואהרן וכו׳ והשתחויתם מרחק (שם כד א). ויעבר דוד העבר ויעמד על ראש ההר מרחק רב המקום ביניהם (ש״א כו יג). וחמשים איש מבני הנביאים הלכו ויעמדו מנגד מרחוק (מ״ב ב ז). יבלוה רגליה מרחוק לגור (ישע׳ כג ז). והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד (שם נט יד)[3]. — ועם מלות יחס, עד מרחוק, למרחוק, עד למרחוק, למקומות רחוקים: ותשלחי צריך עד מרחוק ותשפילי עד שאול (שם נז ט). אהבי ורעי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו (תהל׳ לח יב). כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק (משלי ז יט). אשא דעי למרחוק ולפעלי אתן צדק (איוב לו ג). משם חפר אכל למרחוק עיניו יביטו (שם לט כט). כי העם מריעים תרועה גדולה והקול נשמע עד למרחוק (עזר׳ ג יג). ותשמע שמחת ירושלם עד[1] מרחוק (נחמ׳ יב מג). ויצא שמו עד למרחוק (דה״ב כו יה). — ובצרוף אלהי מרחוק במשמ׳ אל רחוק: האלהי מקרב אני נאם יי׳ ולא אלהי מרחק[2] (ירמ׳ כג כג). — —ב) בהשאלה, רחוק האלהים, והישועה, מן המתפלל וכדו׳, אינם באים ופונים אליו: אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאגתי (תהל׳ כב ב). רחוק מרשעים ישועה כי חקיך לא דרשו (שם קיט קנה). רחוק יי׳ מרשעים ותפלת צדיקים ישמע (משלי יה כט).—ורחוק אדם מצדקה, מנצחון: שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה (ישע׳ מו יב).—ורחוק רעיון האל מלב האדם וכדו׳: קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם (ירמ׳ יב ב). — ורחוק במשמ׳ נפלא, לא ידוע, שאין להשיגו במחשבה: כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת הוא ממך ולא רחקה הוא (דבר׳ ל יא). כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהל׳ ז כג). — ורחוק ערכו של דבר מדבר אחר, שונה בהרבה ממנו: אשת חיל מי ימצא ורחק מפנינים מכרה (משלי לא י).—ג) במשמ׳ הזמן, לא קרוב בזמן, במועד שיבוא אך אחרי זמן רב: החזון אשר הוא חזה לימים רבים ולעתים רחוקות[3] הוא נבא (יחזק׳ יב כז).—ולעבר, לפני זמן רב: ולא הבטתם אל עשיה ויצרה מרחוק לא ראיתם (ישע׳ כב יא). כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אמן (שם כה א). — ולמרחוק, במשמ׳ לעתיד רחוק: ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק (ש״ב ז יט; דה״א יז יז). הלא שמעת למרחוק

---

[1]) [הצרוף נשא עיניו בא כאן, בקצור לשוני במקום נשא עיניו וראה מרחוק, ומעין זה בא פתח פת, פצה פת במקום פתח (פצה) פה ואמר.]

[2]) [מתוך צרופים כגון זה הנזכר מקדם, וכמו בטויים מקבילים כגון מחוץ, מבית, מקרוב, משמאל, מלמעלה, שגם בהם בא מ״ן במשמ׳ של ב.]

[3]) [בישע׳ כב ג כתוב: כל קציניך נדדו יחד מקשת אסרו כל נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו, אך כנראה נתחלף מקומן של שתי מלים, והכונה: כל קציניך נדדו יחד מקשת ברחו, כל נאמציך (ע״פ השבעים) אסרו יחדו מרחוק אסרו.]

[1]) [בקצת ספרים אין התבה עד.]

[2]) [ואולם עי׳ בהערה לערך קרוב, עמ׳ 6164.]

[3]) [ולא כשמושו של צרוף זה היום במשמ׳ לעתים מרחקות זו מזו, רק מזמן לזמן, לפרקים.]

אתה עשיתי למימי קדם ויצרתיה (מ״ב יט כה; ישעי׳ לז כו). — ואמר בן סירא: קרב נדיב היה רחוק וכדי כן יגישך (ב״ס גני׳ יג ט). — ובתו״מ: מי שהיו פירותיו רחוקים ממנו צריך לקרות להם שם (מע״ש ה ט). הקרובים מביאין התאנים והענבים והרחוקים מביאין גרוגרות וצמוקים (בכורים ג ג). ואיזו היא סמוכה, כל שאינה רחוקה ארבעה טפחים (עירוב׳ ה ג). מי שהיה טמא או בדרך רחוקה ולא עשה את (הפסח) הראשון יעשה את השני וכו׳ איזו היא דרך רחוקה מן המודיעים ולחוץ וכמדתה (פסח׳ ט א–ב). תרם את הראשונה לשם ארץ ישראל והשניה לשם כרכין המוקפין לה והשלישית לשם בבל ולשם מדי ולשם מדינות הרחוקות (שקל׳ ג ד). שאינו מגיע עמו לצוק אלא עומד מרחוק ורואה את מעשיו (יומ׳ ו ה). הרואה כהן גדול כשהוא קורא אינו רואה פר ושעיר הנשרפין וכו׳ שהיתה דרך רחוקה ומלאכת שניהן שוה כאחת (שם ז ב). אם היתה דרך רחוקה לוקחין בידן מזונות (כ״ס א ט). (המודר הנאה מחברו) לא יאכל עמו מן האבום שלפני הפועלים ולא יעשה עמו באומן, ד״ר מאיר, וחכ״א עושה הוא ברחוק ממנו (נדר׳ ד ד). (האומר לאשה התקדשי לי) על מנת שביתי קרוב ונמצא רחוק, רחוק ונמצא קרוב וכו׳ אינה מקודשת (קידוש׳ ב ג). אין פורסין נשבין ליונים אלא א״כ היה רחוק מן הישוב שלשים ריס (ב״ק ז ז). ואדם אחר רוכב הסוס רחוק ממנו כדי שיהא רואהו (סנה׳ ו א). היה רחוק מבית הסקילה בעשר אמות (שם שם ב). מפני מה הרחוקים מותרים (באכילת חדש) מחצות היום ולהלן, מפני שהן יודעין שאין בית הדין מתעצלים בו (מנחו׳ י ה). לא ימכור ברחוק ויגאל בקרוב, ברע ויגאל ביפה (ערכ׳ ט ב). צבר את הגחלים על גבי הרצפה רחוק מן הכבש שלשה טפחים (תמיד א ד). התלוליות הקרובות בין לעיר בין לדרך וכו׳ טהורות, הרחוקות חדשות טהורות וישנות טמאות (אהל׳ טז ב). ואינו מציל מן הצד עד שיהא רחוק מן הקמה מקום שתי שערות (נגעי׳ י ג). הפשיון הסמוך כל שהוא, הרחוק כגרים, והחוזר בגרים (שם יא ז). אמת המים הבאה מרחוק כשרה (פרה ה יא). מטהרים את המקואות העליון מן התחתון והרחוק מן הקרוב (מקוא׳ ו ח). (המקואות) הקרובים לעיר ולדרך טמאים מפני הכביסה והרחוקים טהורים (ר׳ אלעזר, שם ה א). אם רחוקין זה מזה טהורין (ר׳ שמעון, זב׳ ד ד). יכול יהא עומד ברחוק ועומד וזורק ת״ל וערך הכהן אותם (שם דבר׳ עמ). סלעים נעשו נכוהים, קרובים נעשו רחוקים[1], משתים נעשו שלש (ר׳ שמעון בר חלפתא, שבת קנב.). דברים שרחוקים ממנו מהלך ה׳ מאות שנה (ר׳ חגי, מד״ר ויקר׳ יד). —*ובהשאלה: הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כרחוק מזרח ממערב (רבי, ספרי במד׳ קלא). — *ובמשמ׳ מי שאינו מתיחס על משפחתו של פלוני: שבועת ביטוי נוהגת באנשים ובנשים, ברחוקים ובקרובים בכשרין ובפסולין (שבוע׳ ג י). שבועת העדות נוהגת באנשים ולא בנשים ברחוקין ולא בקרובין (שם ד א). —*רחוק לשכר או להפסד, שאינו עלול להביא רֶוח או הפסד: קרוב להפסד ורחוק לשכר[2]) מותר משום ריבית וזו היא מדת צדיקים, קרוב לשכר ורחוק להפסד אסור משום ריבית וזו היא מידת רשעים, קרוב לזה ולזה ורחוק לזה ולזה מותר משום ריבית וכך כל אדם נוהגין (תוספת׳ ב״מ ד טז). — ובספה״א: וילך ברחוק ממנו ולא ישמע את דברינו (רס״י, ס״א ע כז). שרף מעופף מין נחש הוא ולא שיהיו כנפים לעוף אלא קופץ ומדלג רחוק מאד וזורק להב מפיו (תוס, ישעי׳ ל ו). עושין הציון סמוך לטומאה ברחוק[3]) כל שהוא (תוס, מו״ק ה:, ד״ה אין מעמידין). שכן דרך בני אדם שמשתחוה ברחוק לפני המלך ואינו מתקרב כל כך (תוס, סנה׳ לא:, ד״ה ופיסי). באדם שיש בידו מקל אחד ומכה בו מקל אחר ומתיזו ומשליכו ברחוק (תוס, שם קב., ד״ה כמתי מקלות). אבל בבת שני שקשרו ברחוק והמים הלכו שם וכו׳ פטור דגרמא בעלמא הוא (תוס, חול׳ טז., ד״ה גבת כאמון). ושתיהן בשתיתה בלא קילות ברחוק (תוס, כרית׳ כב., ד״ה דם הקזה). שהיתה היא וכלותיה מעשיהן רחוקין ממעשה

---

1) [במד״ר (ויקר׳ יח): רחוקות נעשו קרובות, קרובות נעשו רחוקות.]

2) [בירוש׳ (ב״מ ה ה): קירוב שכר וריחוק הפסד, עי׳ בערך הבא.]

3) [ואולי הכונה כאן ובעוד מקומות: בְּרִחוּק.]

דור המבול (מדה"ג, ברא' כג א, מרגליות, שסח). — ואמר הפיטן: וירוממוך בקהל עם וישמעו ר ח ו ק י ם ויבואו (ויאתיו כל לעבדך, מוסף ר"ה ויוה"כ). — ואמר המשורר: ויצפצפו בעלי כנף ויונת ר ח ו ק י ם לענת פה ולי צחות מדברת (ר"י הלוי, עין גדיה, שעה"ש, 90). יונת ר ח ק י ם נדדה יערה (הוא, יונת רחקים, הרכבי א, 60). הושע בחסדך יונת ר ח ק י ם ותשמיעה משמי שחקים (יוסף אבן מוהגיר, אדון כל מעשיו, שעה"ש 128). מיונת ר ח ו ק י ם נשמע קול חנינת (ראב"ע, איה גואלנו, איגר 156). — ובמשמ' לא מסתבר, שאינו מתקבל על הדעת, unwahrscheinlich, unlikely; improbable: למשפחותיהם, כמו למינם, ויש אומרים שהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו ר ח ו ק (ראב"ע, בראש' ח יט). כל המדקדקים אומרים וכו' וזה ר ח ו ק, כי מה טעם וכו' (הוא, שם יא ז). כי אם הלחם, יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו, וזה ר ח ו ק (הוא, שם לט ו). והם (נשיאי עדה) פעולים למלת לקח (ויקח קרח). כאילו כתוב ויקח קרח וכו' נשיאי העדה לדבר אליהם, וזה מעט ר ח ו ק (הוא, במדי טז 3). ואני אומר שדברי הגאון אינם ר ח ו ק י ם (הוא, ספת יתר, 17). ואינו ר ח ו ק להיות מן הענין הזה כי ראה ה' את עני ישראל מורה מאד (ר"י א"ת, ספה"ש לריב"ג, מרה). ואל יהיה ר ח ו ק בעיניך הראות רשמי ענינים אלהיים נכבדים בעולם הזה התחתון (הוא, כוזרי א עז). ואם יראה לו בו שום הפסד כפי מחשבתו יפרשהו וידין לכף זכות, ואפילו בפירוש ר ח ו ק (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיחה). אם יהיה האדם נודע שהוא צדיק וכו' ונראה לו פועל שכל עניניו מורים שהוא פעל רע ואין אדם יכול להכריעו לטוב אלא בדוחק גדול ואפשר ר ח ו ק הוא, ראוי שתקח אותו שהוא טוב (הוא, פי' אבות לרמב"ם א ו). ואינם נראים לי הדברים הללו כלל ו ר ח ו ק י ם הם (ר"י מטראני, המכריע סח). ואינו ר ח ו ק שהבינה בעצמה היא מלאכת ההגיון בעבור שהיא מאזני הדעת לדעת בין האמת והשקר (ר' זרחיה מברצלונה, באור משלי, הספר ג, 111). ויהיה ר ח ו ק לומר עליו שהוא בבד כפול (גרשון בן שלמה, שער השמים ט). ושהאומר כי הוא (אלענב"ר) מתהוה מן הטל היורד בים או הוא רעי של דג ר ח ו ק הוא (אבודרהם, קטז:). שאמרת שהדין הזה שתוכל האלמנה לתפוש כמה אלפים למזונות ולהפקיע ירושת היורשים שהוא ר ח ו ק וזר בעיני השומעים וגם בעיניך יפלא (שו"ת ריב"ש קז). וזה הדעת ר ח ו ק מאד משיושכל (ר"י אלבו, עקרים ב 3). —*ורחוק ממנו, לא ראוי לו, אין לו יחס אליו והענין הזה וכל הדומה לו ר ח ו ק ממדותיו יתעלה שמו (ראב"ח הנשיא, הגיון הנפש, ט:). והשם ית' רחוק מאופני השנוי (אהרן הקראי, עץ חיים עז, 98). ר ח ו ק מן החסרונות (שם לז, 150). וכל זה ר ח ו ק ומגונה הוא שיאמר על האלוה בשום פנים (פרופיאט דוראן, כלימת הגוים א, הלופה מארץ הגר ג, 105).

***רִחוּק,** ריחוק, ש"ז, — תכונת הדבר הרחוק, בנגוד אל קרוב, Ferne, Entfernung; éloignement, remoteness: לא אם אמרתם במעשר שני עצמו, שכן הוא נפדה בטהור ב ר ח ו ק מקום, תאמרו בלקוח בכסף מעשר שאינו נפדה בטהור ב ר ח ו ק מקום (מע"ש ג י). שאין מחללין מעות על הפירות ב ר י ח ו ק מקום (ר' חגיי, ירוש' שם א 7). —ובהשאלה, רִחוּק שכר או הפסד, תכונת הדבר שאינו עלול לגרם שכר או הפסד: קירוב שכר ו ר י ח ו ק[1]) הפסד זו מידת רשעים, קירוב הפסד ו ר י ח ו ק שכר זו מידת צדיקים (ירוש' ב"מ ה ה). — ופעלת המַרחק והמתעב: היתה ירושלים לנדה ביניהם, ל ר י ח ו ק היתה (מד"ר איכ' א, פרשה ליון). — ובסהמ"א: אחין או שותפין שבאו לחלוק ויש להן שטרות, ישומו בית דין כל השטרות לפי שווין כל אחד לפי קירוב הזמן או ר י ח ו ק הזמן (מסו' רא"ש, מובא בטומו"מ סוף סי' סו). עד שגויה אחת הדרה ב ר י ח ו ק מקום שמעת לקולי (סיד"א, מעגל טוב, 31). — ואמר הפיטן: רשם אסר בצבאותיכם בזעזוע חיל אילותכם, ר ח ו ק דחוק אותכם השבעתי אתכם[2]) (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצ' א פסח). — *ובמשמ' הרחקה מן הדעת והמחשבה, שלילת קיומו ואפשרותו של דבר: וענין האחד ר י ח ו ק הרבוי מעצם כבודו (ר"י א"ת, סו"ה, היחוד י). — *ובמשמ' דעה מרחקת ומבטלת: ורע

---

1) [בתוספת': ו ר ח ו ק להפסד, עי' רָחוֹק.]

2) [בלו': השבעתי אתכם שלא תרחקו ולא תרחקו את אות הגאולה (עי' מעשה אורג).]

זה והנהיגהו בכל מקום כפי ענינו ויוסרו רחוקים[1]) רבים (כ"ס ח"ס, מו"כ ג מס).

*רְחוּשׁ, ס"ז, — א) כמו רחישה, רחוש שפתים, תנועה מהירה של השפתים: ולמה נברא העולם הזה בה"א, לומר לך מה ה"א כשאדם מוציאה מתוך פיו אין בה לא ריחוש שפתים ולא חריצת לשון, כך בלא עמל ובלא יגיעה ברא אותה (מדרש תהלים קנ ח). — ב) כלי שהוא או חלק ממנו עשוי בצורת נחש רוחש: הרחוש העשוי כמין הדרקון אסור ושהדרקון תלוי בו נוטלו ומשליכו והשאר הרי זה מותר (תוספת' ע"ז ס ג). הרחוש שנפרץ ושנוטל עוקצו טהור, נשתיירו בו אונקלאות מכאן ומכאן טמא (תס כלים ב"מ ח ע). המוצא כלים וכו' ותני כן וכו' המוציא דרקון עשוי כמין רחוש אסור, רחוש ועליו דרקון נוט' את הרחוש ומשליך את הדרקון, שמואל אמר כוס בסוס לדרקון אסור ודרקון בסוס לכוס מותר (ירוש' ע"ז ג ג).—ובספה"א, גם במשמ' רחישת שרצים: רחש, לשון נענוע, וכן כל לשון שירוץ וריחוש (כס"י, תהל' מה ב). דלשון שרץ דבר שהוא נד בארץ ואינו נראה אלא ע"י שירוצו וריחושו מפני קוטנו (סוח, עירוב' כח., ד"ה לרעה) שורץ לשון פרו וישרצו הוא, ולא לשון ריחוש וניענוע (סוח, חולי קכז., ד"ה חו).

*רְחִיבוּת[2]), ס"נ, — תכונת הדבר הרחב: כך עשה השי"ת לעולם ברחיבות הדרך בשתי הדתות (זכריה בן סעדיה, ספר המוסר, כ"י תימני מחב' ז).

רָחִיט, עי' רָהִיט.

רֵחַיִם[3]), ס"כ מ"ז[4]), רֵחָיִם, — כלי לטחינה בידים מאבן חלולה, שסובבוה על יתד אבן אחרת, handmill; moulin à bras; Handmühle: ומת כל בכור בארץ מצרים מבכור פרעה הישב על כסאו עד בכור השפחה אשר אחר הָרֵחָיִם (שמות יא ה). שטו העם ולקטו וטחנו בָרֵחַיִם או דכו במדכה (במד' יא ח). לא יחבל רֵחַיִם[1]) ורכב כי נפש הוא חבל (דבר' כד ו). קחי רֵחַיִם וטחני קמח (ישעי' מז ב). והאבדתי מהם קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול רֵחַיִם ואור נר[2]) (ירמ' כה י). — ובתו"ם: משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור (שביע' ה ט; גיט' ה ט). סוכת גנוסר אף על פי שיש בה רחים ותרנגולים פטורה (מן המעשרות) (מעשר' ג ז).

---

[1]) [בתרג' רי"י חריזי: דבות.]

[2]) [כנראה בהשפעת הערב' רַחִיב a) במק' רָחָב.]

[3]) [ביתר השפות השמיות, בארמ' ובסור' רַחְיָא, רחיא, ערב' רַחַיb). אשור' כשבול ההגאים, אֵרוּ, אֵרֵת, באה מלה זו כמ"י, וגם בעבר' אין צורתה מורה על מ"ז ממש, אלא שזאת אותה צורה, שבמלים אחרות קיבלה משמ' של מ"ז או מ"ר (עי' טורטשינר, Entst. d. sem. Sprachtypus, עמ' 163 וכו'). ובמקודה רֵחַיִם היא אותה מלה כמו רֶחֶם (האשה), כי כן נקראו הרחים, על פי דמיון שמושם בטחינה לרחם, כשמוש מלים מרבות כגון יד, כף, אזן וכדו' כשמות לכלים שונים. וצורה אחרת של אותה מלה היא גם רַחַת (עי' שם), שעקר משמעותה כף היד, כשמוש המלים רְחוֹתֶן בערב' דרום' של חוף מַהְרָה, רִתֻּן באשור', במשמ' (כפות) ידים. ועי' בהערות שאחר זו, גם על דבר' כד ו.]

[4]) [ואולם עי' בהערה שלפני זו, ולפי זה אין רֵחַיִם מראש מ"ז, ואין להניח שהיתה בעברית צורת מ"י אחרת למלה זו, ואף צורות היחיד שבשאר הלשונות כגון בארמ' של התרגומים ובסור' רחיא, מ"ר רַחְוָתָא וכדו', אינן נבדלות מן רֵחַיִם בתכן המלה. ועי"פ צורות ארמיות כאלה נוצר אף בעבר' שבתו"ם מ"ר רֵחָיוֹת. לתבנית הרחים השוה ביחוד קרויס, Talm. Arch. I, עמ' 96.]

[1]) [ר' יוסי הגלילי (מד"ר בראש' כ) מבאר כאן רחים כלשון אחרת במק' אשה, וכנראה בצדק, הואיל והדברים באים בהמשך אל פס' ה: כי יקח איש אשה חדשה וכו' ושמח את אשתו אשר לקח, ע"כ, וגם ההמשך מדבר על גֹּנֵב נֶפֶשׁ, ולא על כלים, ועי' רֶכֶב, הערות. והשוה את שמוש הפעל טחן במשמ' כזו במקרא (איוב לא י, אף לפי המבעים, וכדעת חז"ל גם שפט' יו כא) ובתו"ם, כגון בדבריהם על אברהם (מד"ר בראש' מט): טוחן ולא פולט. ואמנם שאר החכמים הבינו רחים ורכב בכלים אלו ממש (עי' ספרי דבר' רעג, וירוש' ובבלי ב"מ פרק ט), ובתרגומים הירושלמיים מובאים שני הפרושים זה על יד זה. ראב"ע מיחס את פירוש רחים ורכב על האשה ל„המכחישים" ודוחה אותו בכל תקף. ומ"כ למד"ר שם שם כפי ראב"ע דעה שאיננה שלו.]

[2]) [ואולם עי' בהערה, עמ' 5828. ואולי הנכון: קול רָחִים (= ידיד) ואוֹרַת נָר.]

a) رحيب b) رحى

מעמידין תנור וכירים וריחים במועד, ר' יהודה אומר, אין מכבשין את הריחים בתחלה (מו"ק א ט). המודר הנאה מחברו לא ישאילנו נפה וכברת וריחים ותנור (נדרי' ד א). חשותפין שנדרו הנאה זה מזה וכו' אסורים להעמיד שם רחים ותנור (שם ה א). מרחיקין את הזרעים וכו' מן חכותל שלשת טפחים ומרחיקין את הרחים שלשה מן השכב שהן ארבע מן הרכב (ב"ב ב א). אינו יכול למחות בידו ולומר לו איני יכול לישן לא מקול הפטיש ולא מקול הרחים (שם שם ג). פחות משלשה על שלשה שהתקינו וכו' לקנח בו את הרחים (כלים כח ב). אשת חבר שהניחה לאשת עם הארץ טוחנת בתוך ביתה, פסקה הרחים הבית טמא, לא פסקה הרחים אין טמא וכו' (טהר' ז ד). המוכר את בית הבד מכר את היצירין [1]) ואת היקבים ואת הספריכות ואת הרחיים התחתונה אבל לא מכר לא את השקין ולא את המרצופין ולא את הריחיים העליונה (תוספת' ב"ב ג ב). נדחק ברחיים שהגוי בתוכה ושהנדה בתוכה בגדיו טמאין מדרס, איזו היא הרחיים, כל שאין עוקרין [2]) אותה ודוחפין אותה ממקומה (שם אהיל' ט ב). לכשיוזקין (הסוס) הוא כודנו בריחיים [3]) (ר' אמא בשם ר' תנחום בר חייא, ירוש' פסח' ד ג). יש מאכיל לאביו פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו בריחים ומביאו לחיי העולם הבא (אבימי בריה דרבי אבהו, קדוש' לא.—לא:). סימא את עינו נותן לו דמי עינו ושבת רואין אותו כאילו הוא מטחינו בריחיים (רבא, ב"ק פו:). והריחו ביראת ה', א"ר אלכסנדרי מלמד שהטעינו מצות ויסורים כריחיים (סנה' צג:). — *ומינים שונים של רחים, רחים של יד, של חמור, של מים: אלו מביאין (את הטמאה) ולא חוצצין, השדה והתכה והמגדל וכו' מוסף עליהם הרחים של אדם (אהלי' ח ג). ר"ש מטהר בכולן חוץ מן הטוחנין ברחים של יד (זבים ג ב). הקיש (הזב) על המריש וכו' ועל חמור של רחים של יד ועל סאת של רחים של זיתים וכו' טהור (שם ד ב). השוכר בית מחבירו מעמיד בו רחים של חמור אבל לא ריחים של יד (תוספת' ב"מ ח ל). מרחיקין את הריחיים של יד שלשה מן השכב שהן ארבעה מן הרכב (שם ב"ב א ג). ומודה ר' שמעון בשניים שהיו טוחנין ברחיים של יד או ברחיים של חמור וכו' (שם זבים ד ב). אין נותנין חיטים לריחים של מים אלא כדי שיטחנו כל צורכן מבעוד יום (ירוש' שבת א ס). — *ורחים של פלפלין, של גרוסות, לטחון בה סממנים: ושותקין את הפלפלין ברחים שלהם (ביצה ב ח). הרחים של פלפלין טמאה משום שלשה כלים, משום כלי קבול ומשום כלי מתכת ומשום כלי כברה (שם שם ט). נתנוהו (את העֹמר) ברחים של גרוסות והוציאו ממנו עשרון שהוא מנופה משלש עשרה נפה (מנחו' י ד). ריחיים לטחון בה [1]) סממנין (ירוש' שביע' ה ט). — *ובהשאלה: א"ר יהודה אמר שמואל הלכה נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה, רבי יוחנן אמר, ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה? ולא פליגי, הא לן והא להו [2]) (קדוש' כט:). — ובספהמ"א: ודע כי הקרב העליון הנקרא איסטומכוס הוא הריחים הטוחן את המאכל (אסף, 24:). וכן כאשר תעיין ענין הריחיים תמצא המתנועע אשר לא יוכל להניע הוא החטה אשר תהיה קמח ויניעה האבן (אמו"ר לרלב"ג א ס, 19). — ומ"כ *רֵחָיוֹת: היו לו חמש רחיות [3]) אינו רשאי למשכנן אפילו אחת מהן (תוספת' ב"מ י יא). — ובספהמ"א: וכי מניין לו רחיות ותנורים במדבר (מדה"ג דבר' א ז, ססגלה, לפי כ"י ב; מדרש תנאים דבר' א ז).

---

[1]) [עי' ב. יְצִיר, הערה.]

[2]) [בתוספת' טהר' ו יא: כל שעוקרין.]

[3]) [בעין זה בבלי ע"ז טז.: א"ר יוחנן, לכשיוזקין מטחינו ברחיים בשבת.]

---

[1]) [בכי"ם: בהם, עי' לוניץ.]

[2]) [ופרש רש"י: בני בבל היו הולכין וגורסין משניות התנאים בא"י ומתוך שלומדים חוץ למקומם אין צרכי הבית מוטלים עליו, נושא אשה דהוה בלא הרחור ואח"כ הולך ולומד תורה. להו, לבני א"י הלומדים במקומם אי נושא אשה יהו צרכי הבית מוטלין עליו ויבטלוהו.]

[3]) [זאת נסחת המגיד משנה על הרמב"ם, מלוה ולוה ג ב, וזה לשונו: עוד שנינו בתוספתא היו לו חמש רחיות וכו' ומכאן צוק"ם בטעות: רחילות. ובהוצאת ראם: ריחיים. ועי' הערת הופמן, מדרש תנאים דבר' כד ו, עמ' 156, ולקמן בספהמ"א.]

***רחיפ,** — מלה מסֻפקת: אין אוכלין על הרחיפין[1] שבעבו, ר' יוסי אומ' אוכלין על הרחיפין ועל הדיפרא אבל לא על סיפוניות, ר' יוסי אומ' דיפרא שביכירה עד שיכלה הקיץ אוכלין עליה (תוספת' שביע' ז טו).

***רְחִיפָה,** ש"נ, — מעשהו של המרחף והפורח: ודבורים וזבובים לא ירעשו כי אם בעת שפורחים ברחיפת כנפיה' שיכנס הרוח ביניהם (גרשון בן שלמה, שער השמים, ירושלים ד א, כד:). ורוח אלקים מרחפת וסוד הרחיפה עלו' כרצונו צמצום מאורו שיתפשט (של"ה, בית ח'). וכן ורוח אלקים מרחפת על פני המים יאמר שהמי' והרוח המרחפת עליהם הכל ברא ולפי שעיקר רחיפת רוח היא על המים לכן מזכירן בכלל בריאה (פענח רזא עה"ת, אמסטר', ג.). — ואמר הפיטן: מלך רחיפת המוני עירים רצוא ושוב מהירים (מלך אדיר ונורא, יוצ' ב ר"ה, מחז' איטל' ג, כח:). ועי' ב. רְכִפָה.

***רְחִיצָה,** ש"נ, — מעשה הרוחץ את בשרו[2], d. Waschen, Baden; lavement, baignage; washing, bathing: החלה והתרומה חייבין עליה מיתה וחומש וכו' וטעונין רחיצת ידים (חלה א ט). מעשה שעשו אנשי טבריה והביאו סלון של צונן לתוך אמה של חמין, אמרו להן חכמים, אם בשבת, כחמין שהוחמו בשבת, אסורין ברחיצה ובשתיה, ואם ביום טוב, כחמין שהוחמו ביום טוב, אסורין ברחיצה ומותרין בשתיה (שבת ג ד). ארבעה דברים פטרו במחנה, מביאין עצים מכל מקום ופטורים מרחיצת ידים ומדמאי ומלערב (עירוב' א י). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה (יומא ח א). על רחיצת גופו ענוש כרת ועל כיבום בגדים בארבעים (ספרא אחרי קכט). מפני מה לא ברא המקום חמים בירושלים כחמי טבריה כדי שלא יאמר אדם לחבירו נלך ונעלה לירושלם הא אם אין אנו עולים אלא בשביל רחיצה אחת דיינו ונמצאת עליית שלא לשמה (ר' דוסתאי ברבי יוסי, ספרי במדי' פט). מי שהוא מתיר את הרחיצה הזאת עושה אותה כאכילה ושתייה, הדא דתימר (שאבל אסור ברחיצה כל שבעה) ברחיצה של תענוג, אבל ברחיצה שאינה של תענוג מותר (ירוש' ברכ' ב ז). שאין רחיצת צונין רחיצה (שם שם). נחשדו (אנשי טבריה) להיות ממלין אותו עצים מערב שבת והיא דליקה והולכת בשבת ואסרו להן רחיצה והתירו להן זיעה (שם שבת ג א). מחלפ' שיטתי' דר' יוסי, תמן הוא אמר אין רחיצה חיי נפש וכא הוא אמ' כבים' חיי נפש, א"ר מנא, אדם מגלגל ברחיצה, אין אדם מגלגל בכבים' (שם נדר' יא א). שלשה אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהן אלו הן רחיצה וסיכה ותשמיש (ברכ' נז:). תנאי זה אין בו עינוי נפש אלא דאמרה הנאת רחיצה עלי לעולם אם ארחץ היום (נדר' פ.). יפה רחיצת רגלי עבדי בתי אבות מתורתן של בנים שאפי' רחיצת רגלים צריך לכתוב והשרץ מגופי התורה ואין דמו מטמא כבשרו אלא מריבוי המקרא (ר' אחא, מד"ר ברא' ס). ועל ידי שנכנסו (בני אהרן למקדש) בלא רחיצת ידים ורגלים (מתו) (בשם ר' לוי, שם ויקר' כ). מואב סיר רחצי, זה גחזי שלקה ע"י רחיצה (שם במד' יד). אם יאמר שאין הקב"ה מרפא את המצורע הרי נעמן יבא ויעיד שרפאתיו ע"י רחיצת הירדן וכו' אם יאמר לך אדם שאין הקב"ה מציל מן המים יבא משה וכו' שהסרתי אותו מן הטביעה ע"י רחיצת בת פרעה (שם שם). — *ורחיצה של כבוד[1] במשמ' בית מי רגלים: הנכנס לבית הכסא חולץ את תפיליו ורוחק ארבע אמות ואם היתה רחיצה של כבוד לא יחליץ עד שיגיע (מס' תפלין, ז' מסכת' לקירכהיים, 20). — —ובסהמ"א: רחיצת הרגלים מועלת לכאב הראש והעינים (ר"י זבארה, שעשועים ו, דודזון, 55).

---

1) [נ"א: הספיחין, הרפיחין, ואף טפיחין, וכנראה כך נכון, ועי' א. טְפִיחַ, עמ' 1908.]

2) [במקום שאין הכונה לרחיצת הגוף כלו, נוספת בתו"ם מלה, כגון רחיצת ידים.]

---

1) [כנראה הכונה: רחיצה של כִּבּוּד, במשמ' בית רחצה לטהור הגוף, והשוה מה שנאמר על כסא כבוד במשמ' כזו בערך ב. קָטָן, וב„לשוננו" יד, 1—12. והכונה לבית המים כהערת קירכהים: וזהו כ"ה עראי שאמרו (ברכות כ"ג) חולץ ונפנה לאלתר ובירושלמי (שם י') קרי ליה בית המים. והשוה גם את הבטוי רִחוּץ של מימי רגלים, לעיל עמ' 6527.]

*רְחִיצִי, ת"ז, — דומה לרחיצה: ואם יתחיל השלשול הרחיציי, כלומר דומה לרחיצת בשר וכו' ולפעמים יהיה הרחיציי והחלודיי זמן ואחר יתעכב (קאנון ג יד א יג). וזה השלשול הרחיציי כלומר כרחיצת הבשר (שם ג יד ב א). ואמנם עצם מה שירחה שלפעמים יהיה דבר כילוסיי ולפעמים יהיה מימיי ולפעמים רחיציי ולפעמים מרריי ולפעמים חלודיי (שם ג יד ד א).

*רְחִיקָה, ש"נ, — תכונת הדבר הרחוק והשונה מדבר אחר: ומצאנו מלים על הבנין הזה והמשקלים האלה[1]) אף רחוק נקודה למען רחיקתם בפתרון כמו חֲרַף עושהו, מֵאֵן בלעם, נשנו [נשתנו] מארץ וריעיה למען היותם פעלים שעברו והם קמוצים קמץ קטן, ודע כי מכין תֵּבֵל בחכמתו הבית קמוצה והתי"ו למען יפרד מן תֶּבֶל עשו (תשו' תלמידי מנחם, 53).

*רְחִישָׁה, ש"נ, — תנועה מהירה, נענוע, ובפרט רחישת הפה והשפתים בדבור, כמו רְחוּשׁ שפתים[2]): כחוט השני שפתותיך, רחישת פיך חביבה עלי כחוט השני של זהורית (מד"ר שה"ש ד, כמגדל דוד). אומר אני מעשי למלך, אם רחש בלב למה אמירה ואם אמירה למה רחישה (מדרש תהלים מה ד). — ובסהמ"א, גם רחישת הלב והמחשבה: לברכך בדברי כל פה, ולהללך מרננת כל לשון, ולהודות לך מרחישת כל לב, ולשבחך מארשת כל שפה (רסע"ג, הבקשה הראשונה, סדור רסע"ג, ס). ומתוך שאתה תלמיד חבר לנו והר גבוה בתורה גלינו לך את רחישות לבבנו (תשו' הגאו' הרכבי רכז). ולא יבין בעל שכל פרק בין הדבור ובין הרחישות (ישועה בן יהודה הקראי, ספר היסר, העריות, V). יצירת הקולות והרחישות וזולתם בזה בשוה, ולו היה מתקן תקון זולתו כי אם ירחישה רחישת מוסגלה חפצו בזה שיביא אליו מקצת הכלים וכו' ומשפט הקול אם לא יוסיף על הרחישה בזה לא יחסיר ממנה (שם שם). והדברים הם החבור וההפרדה והרחישה והשכינה (יוסף הרואה, מחכימת פתי ד). החיבור וההפרדה והרחישה והשכינה דברים ישובו אל ההיותות (הוא, ס' נעימות). וידוע שלשון רחישה מורה על ענין תנועה כאמרם רחושי מרחשן שפותיה (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, פיי פרה יע ב). בראשית רחישת המחשבה, בתחילת ארשת השפתים (הקדמת הר"נ בספר מלחמות ה'). התיות הוא דבר מזולת הרחישה (לקוט' קדמ' קיט). — ואמר הפיטן: ושמך מרומם וכו' על כל רנן ורחישה (משלם בר קלונימוס, מי יחכה, קרוב' יוה"כ). צקון לחישתו יביע ברחישתו מתודה בשחיטתו בעדו ובעד ביתו (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 170). בחתן ובקשה, ברחישה ולחישה, רחמים אבקשה (אפס עיני, יוה"כ, סדור תימני'). — ובמשמ' תנועת הנחשים, השרצים והרמשים: ותעל הצפרדע וכו' שרוץ הצפרדעים קורא לשון יחידות, וכן ותהי הכנם, הרחישה, פדולייר"א[1]) בלעז (רש"י, שמות ח ב). מהלכו (של הנחש) חלוש להיות דרך רחישה על גחון (ר"מ המאירי, משלי ל). — ואמר המשורר: בשנה או שנתים לולד רחישה יש בצפעוני נחשים (ר"ש הנגיד, בספר, בן קהלת פ, ששון, לקח).

רָחֵל[2]), ש"נ, מ"ר רְחֵלִים, כנ' רְחֵלֶיהָ, — כבשה גדולה, העלולה ללדת או שילדה, Mutterschaf; brebis; ewe: זה עשרים שנה אנכי עמך רְחֵלֶיךָ ועזיך לא שכלו ואילי צאנך לא אכלתי (בראש' לא לח). עזים מאתים ותישים עשרים רְחֵלִים מאתים ואילים עשרים (שם לב יח). נגש והוא נענה ולא יפתח פיו כשה לטבח יובל וּכְרָחֵל לפני גוזיה נאלמה (ישע' נג ז). שניך כעדר הָרְחֵלִים שעלו מן הרחצה (שה"ש ו ו). — ובתו"מ: היעלים והרחלים וכו' אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלאי א ו).

---

1) [כלומר בקרוב במבטא אל אֶרֶץ, הֶבֶל, שֶׁדִבר עליהן מקדם.]

2) [במד"ר בראש' יב (תיאודור) כתוב: אמר רב נחמן לרחישת הקנים שלא היה אדם יכול להכנס לתוכה, שכל מי שהיה נכנס בתוכה היה טועה, ע"כ, וכן מובא בהערוך ערך רחש, אבל בדפוסים: לחורישת, (ובכ"י גם: לחרשת, לחורשת, לחישת) (של) (ה)קנים, וכך נכון.]

---

1) [.pedulier]

2) [כערב' רַחִ'ל a), ארמ' רַחְלָא, ובאשור' בשבול הגאים לַחִיר באותה משמ'. המלה משמשת גם כשם פרטי.]

a) رخل

צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה, אם רוב וכו׳ מן הרחלים אסור (שם ט ח). ואין הרחלים יוצאות חנונות (שבת ה ד). גזל פרה מעוברת וילדה, רחל טעונה וגזזה משלם דמי פרה העומדת לילד, דמי רחל העומדת לגזז, גזל פרה ונתעברה אצלו וילדה, רחל ונטענה אצלו וגזזה משלם כשעת הגזלה (ב״ק ט א). (פירשתי) מן הבהמה ואיני יודע מה פירשתי יביא פר ופרה, עגל ועגלה, איל ורחל (מנחו׳ יג ז). רחל שילדה כמין עז ועז שילדה כמין רחל פטור מן הבכורה (בכורות ב ה). רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים וכו׳ שניהם לכהן (ר׳ יוסי הגלילי, שם שם ו). רחל בת שתים ודאי לכהן (ר׳ ישמעאל, שם ג א). אין שמין לא את העיזים ולא את הרחילים ולא כל דבר שאינו עושה ואוכל (תוספת׳ ב״מ ה ד). מה הפרט מפורש טמאות מפורשות מן התורה, יצא עדר גמלים ועדר רחלים ומכונת חיה ועוף ששכנו טמאות שאינן מפורשות מן התורה (שם שבוע׳ א ז). ההולך לחלוב את עיזיו ולגזוז את רחליו וכו׳ מצאו חבירו ואמר לו מה שעזי חולבות מכור לך, מה שרחלי גוזזות מכור לך וכו׳ מותר (ב״מ קד.). לרועה אחד שהיה רועה חזירים, מצא רחל אחת משכה ביניהן, שלח בעלה אצלו אמר תן לי רחלי, אמר לו אין לך אצלי רחל וכו׳ אמר הודיעו לי היכן בנו הולך ללמוד באסכולי והלך ולקח בנו תחת ידו, אמר לו שלח לי רחלי, אמר לו הרי רחלך, היה מנהיג והולך ואח״כ חבשו אצל בנו, אמר לו עכשיו אין רחלך בידי למה אתה חובשני וכו׳ (מד״ר שמות כ).—*וזכר של רחלים, איל מן הכבשים: מעשה בזכר של רחלים זקן ושערו מדולדל, ראהו קסדור אחד אמר מה טיבו של זה, אמרו לו, בכור הוא (בכורות ה ג). ומביאים זכר של רחלים וקושרים חבל בין קרניו וכו׳ (פרה ג ג). אמר לה (ר׳ חנינא בן דוסא לבתו של נחוניא חופר שיחין) בתי מי העלך (מן הבור), אמרה לו, זכר של רחלים נזדמן לי וזקן מנהיגו (יבמ׳ קכא:). — *ומ״ר רְחֵלוֹת: רחלות יוצאות שחוזות כבולות וכבונות וכו׳ ר׳ יוסי אוסר בכולן חוץ מן הרחלין [1]) הכבונות (שבת ה ב). חמש רחלות גזוזות מנה מנה

[1]) [בהבאה בבבלי (שבת נג:): הרחילות.]

ופרס חייבות בראשית הגז ד״ר דוסא, וחכ״א חמש רחלות כל שהן (עדיי׳ ג ג; וכעין זה חול׳ ב ב). וראשית הגז אינו נוהג אלא ברחלות ואינו נוהג אלא במרובה, וכמה הוא מרובה, בית שמאי אומרים שתי רחלות (חול׳ יא א–ב). היו לו חמש רחילות אינו רשאי למשכנן (תוספת׳ ב״מ י יא). לשתי רחילות שהיו עוברות במים (גיט׳ ז.).

*רְחֵלָה [1]), ש״נ, — כמו רָחֵל: רחלה היתה אצלי וגדלתי אותה ונתעברה וילדה איל, כיון שילדה הרחלה מתה ונשתייר לי האיל (מד״ז איכה א ז, 60). — ובמהמ״א: הכלב צעק צעקה גדולה על רחלה (ברכיה הנקדן, משלי שועלים). ועוד דנולד ברשות הנכרי ולא קנו הישראל אותה רחילה לא במשיכה ולא במעות (שו״ת מנוך בית יהודה פז). — ואמר המשורר: ושטמוני בני ימים בשטמת זאבי הערבות לרחלה (עמנואל, מחברת א, 7).

א. **רחם** [2]), ממנו רַחוּם, רָחַם, א. רִחַם, ב. רַחֵם, רֶחֶם, רַחֲמָה, *רַחְמוּת, רַחֲמִים, *רַחְמָן, *רַחְמָנוּת, רַחֲמָנִי.

ב. **רחם** [3]), ממנו רָחָם, רָחָמָה.

[1]) [אמנם, הואיל ושמשה המלה רָחֵל לנקבת הכבשים, התפתחה בתו״מ צורת מ״ר רְחֵלוֹת על יד רְחֵלִים (עי׳ סגל, דקדוק לשון המשנה, עמ׳ 87), ואולי אח״כ גם מ״י רְחֵלָה, וכן עִזָּה על יד עֵז. ואולם אין צורת יחיד רחלה אלא במקום אחד בלבד בתו״מ, ואפשר שאין כאן אלא טעות מעתיק, ראשונה בהשפעת ה״א של המלה היתה, שאחריה.]

[2]) [מן המלים המשתפות לשרש זה יש שמות־עצם לאברים פנימיים (רֶחֶם, רַחֲמִים), וגם פעלים במשמעות רחמים ואהבה, ונראה שנגזרו אחרונים אלו, כגון רַחֲמִים, רַחֵם, בקיצור לשוני במקום המית רחמים, נכמרו רחמי וכדו׳, מן הראשונים. ואמנם באות מלים אלו ביתר הלשונות השמיות במבטאים שונים, ראם, רחם, רח׳ם, ואף בשׂפול הגאים מחר (בכושי), מגר (באשור׳), ועי׳ בהערות לערכים רָחָם, רַחֵם. ואפשר שנצטרפו כאן שרשים אחרים, שונים במקורם. והשוה את דברי דונש על מנחם (לדורש החכמות, תלונו׳, פד): ולהבל נחם בשום פח עם פחם ורֶחֶם עם רַחֵם והרות עם הרים.]

[3]) [עי׳ רָחָם, הערה.]

רחם [1], פ"י, ארחמך, — רחם את פלוני, אהב אותו : lieben ; aimer ; to love ארחמך [2] יי' חזקי (תהל' יח ב). — *בינ' פעו' רחום [3], מי שאוהבים אותו ומרחמים עליו, ואמר הפיטן : למען קם וחנן שלוש בעד רחומים, למען רחומים רדו לכבשן לקדש שם (רקע"ג, למען אב, הושענות, סדור רקע"ג, רמא). קוראיך תושיע, רחומיך [4] תושיע, שוחריך תושיע (אדון המושיע, הושענות). בך קרוביך יחזקו, בך רחומיך יצטדקו, בך שוחריך יחשוקו (ראב"ע, בך אומץ, איגר 241). רחומים הבטיח בנאמו כי חלק ה' עמו (יוסף בן שמואל, אור ישראל, זולת שבת אחר שבוע'). בניך בני רחומיך שמו פניהם לנגדך ובטחו על רוב חסדיך (תפלה לחוקע בר"ה, תכלאל ב, סה.). קול גדול כהשמיע לרחומים (קלונימוס, אדברה, תחר' יוה"כ). — פע', רחם, — רחם האדם על זולתו, רחם אותו, האב על בנו, האם את בן בטנה, חמל עליהם, נתמלא רחמים עליהם, sich erbarmen ; avoir pitié ; to take pity : וסלחת לעמך וכו' ונתתם לרחמים לפני שביהם ורחמום (מ"א ח נ). וקשתות נערים תרטשנה ופרי בטן לא ירחמו על בנים לא תחוס עינם (ישע' יג יח). התשכח אשה עולה מרחם [1] בן בטנה (שם מט טו). ואתן לכם רחמים ורחם אתכם והשיב אתכם אל אדמתכם (ירמ' מב יב). כרחם אב על בנים רחם יי' על יראיו (תהל' קג יג). — ובלי השלמה : קשת וכידון יחזיקו אכזרי הוא ולא ירחמו (ירמ' כג ו ; וכעין זה שם נ מב). אתן את צדקיהו מלך יהודה ואת עבדיו ביד נבוכדראצר וכו' והכם לפי חרב לא יחוס עליהם ולא יחמל ולא ירחם (שם כא ז). — ורחם האלהים על בני אדם, על עמים, ערים וארצות : אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם יי' לפניך וחנתי את אשר אחן ורחמתי את אשר ארחם (שמות לג יט). למען ישוב יי' מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך (דבר' יג יח). ושב יי' אלהיך את שבותך ורחמך (שם ל ג). ויחן יי' אתם וירחמם (מ"ב יג כג). על כן על בחוריו לא ישמח אדני ואת יתמיו ואת אלמנתיו לא ירחם (ישע' ט טז). כי ירחם יי' את יעקב ובחר עוד בישראל (שם יד א). על כן לא ירחמנו עשהו ויצרו לא יחננו (שם כז יא). ולכן ירום לרחמכם (שם ל יח). לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש כי מרחמם ינהגם ועל מבועי מים ינהלם (שם מט י). בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך (שם נד ח). כי ההרים ימושו וכו' וחסדי מאתך לא ימוש וכו' אמר מרחמך יי' (שם שם י). כי בקצפי הכיתיך וברצוני רחמתיך (שם ס י). והיה אחרי נתשי אותם אשוב ורחמתים (ירמ' יב טו). הנני שב שבות אהלי יעקוב ומשכנותיו ארחם (שם ל יח). הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן המו מעי לו רחם ארחמנו נאם יי' (שם לא יט). אם לא בריתי יומם ולילה וכו' גם זרע יעקוב ודוד עבדי אמאס וכו' כי אשוב את שבותם ורחמתים (שם לג כו). עתה אשיב את שבות יעקב ורחמתי כל בית ישראל (יחזק' לט כה). ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רחמה כי לא אוסיף

---

[1]) [גם בארמ' רחם, אהב, ובבנין פעל רחם כבעבר', וכן באשור' רים, רמ, אהב ורחם, באוגריתי רחם (עי' רחם, הערות) בערב' רחםa), במשמ' רחם, רח'םb), אהב, ומעין זה בשבא', ככוש' בא במשמ' רחם וחמל : מחר, בשבול החגאים, ועל כן אפשר שגם מגר באשור' באותה משמ' היא התפתחות מבטא של אותו הפעל. ועי' בהערה לשרש א. רחם.]

[2]) [משמ' זו, המצויה בארמ', איננה במקום אחר במקרא, ועל כן יש מציעים לקרא כאן ארממך. ואמנם אין משפט וה שלם בתקבלת, ובמקום המקביל (ש"ב כב) איננו כלל, ועל כן אפשר שאותיות ארחמך שרידי אותיות הן של מלים אחדות המשלימות חרוז שלם, כגון למשל : (ארדפה איבי ו)אדחם ב(י) יי' חזקי. והשוה פס' לח : ארדוף איבי ואשמידם.]

[3]) [בכמה דפוסים של מד"ר (ברא' סס) כתוב : והלא כמה רחומין היה לו, ע"כ, ומכאן הובאה המלה רחום או רחומי במלונים. ואולם כל הפסקה שם באה בארמ', ועל כן צדקה גרסת כתבי היד : כמה רחמין (אוהבים) הוו ליה, במלה בארמית. ולפי זה אין רחום בתו"ם.]

[4]) [במחז' איטלי' (ב, קס.) ובסדורו של פר : רב להושיע.]

a) رحم • b) رخم

[1]) [ואמנם אפשר לבטא אותיות אלו אף בנקוד אחר : את עולה מרחם, בן בטנה. ואחרים (עי' ברוקלמן Grundriss I, 417) רצו לבטא מרחם או מרחמת (כך א. ש. יהודה) במשמ' מבכירה ללדת, אך אין רחם במשמ' כזו בעברית, ואף לא בשפות הקרובות. והסתכר בשולי ספר תנ"ך העיר : ורחם (נרדף עם אשת) ר"ל אשר ורחם, ע"כ. אך עי' רחם, רחמה, הערות.]

עוד אֲרַחֵם את בית ישראל וכו' ואת בית יהודה אֲרַחֵם (הוש' א ו-ז). וְרִחַמְתִּי את לא רחמה (שם ב כה). ישוב יְרַחֲמֵנוּ יכבש עונתינו (מיכה ז יט). יי' צבאות עד מתי אתה לא תְרַחֵם את ירושלם ואת ערי יהודה (זכר' א יב). וגברתי את בית יהודה ואת בית יוסף אושיע והושבותים כי רִחַמְתִּים (שם י ו). אתה תקום תְּרַחֵם ציון כי עת לחננה (תהל' קב יד). — ובלי השלמה: חנון יי' וצדיק ואלהינו מְרַחֵם (שם קיו ה). כי לא יזנח לעולם אדני כי אם הוגה וְרִחַם כרב חסדו (איכה ג לא-לב). — ומקור רַחֵם במו רחמים: ברגז רַחֵם תזכור (חבק' ג ב). — ואמר בן סירא: ר ח ם על עם נקרא בשמך ישראל בכור כיניתה, ר ח ם על קרית קדשך ירושלם מכון שבתיך (ב"ס גני' לו יז-יח). — ובתו"מ: מי שענה את דוד וכו' הוא יענה אתכם וכו' ברוך אתה ה' ה מ ר ח ם על הארץ (תעני' ב ד). נשבע אני בשמך הגדול שאיני זז מכאן עד ש ת ר ח ם על בניך (מוני המעגל, שם ג ח). אין מ ר ח מ י ן בדין (ר"ע, כתוב' ט ג). על אויביכם ולא על אחיכם וכו' שאם תפלו בידם אין מ ר ח מ י ם עליכם (סוט' ח א). פתח (בברכת המזון) ב ר ח ם על עמך ישראל חותם במושיע ישראל, פתח ב ר ח ם על ירושלם חותם בבונה ירושלם (רב ששת, ברכ' מט.). כל ה מ ר ח ם על הבריות מ ר ח מ י ן עליו מן השמים וכו' (ר' גמליאל ברבי, שבת קנא:). ויתכסו שקים האדם והבהמה, אמרו לפניו, רבונו של עולם, אם אין אתה מ ר ח ם עלינו אין אנו מ ר ח מ י ם על אלו (תעני' טז.). רבונו של עולם עלית וישבת במרום ואין אתה מ ר ח ם על בניך (לוי, שם כה.). אבינו מלכנו למענך ר ח ם עלינו (ר"ע, שם כה:). משמשת כדרכה והולכת ומן השמים י ר ח מ ו [1]) (יבמ' יב:). אמר לו (ר' יוסי בן קסמא לר' חנינא בן תרדיון) חנינא אחי, אי אתה יודע שאומה זו מן השמים המליכוה וכו' אמר לו מן השמים י ר ח מ ו, אמר לו אני אומר לך דברים של טעם ואתה אומר לי מן השמים י ר ח מ ו (ע"ז יח.). בנוהג שבעולם אדם שהולך לבקר את החולה אומר לו מן השמים י ר ח מ ו עליך (מד"ר קהל' פרק א, כי בכוב מלומום). — ובתפלה: ר ח ם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך וכו' (ברכת המזון). — ובסהמ"א: מעשה בר' חנינה בן דוסא [2]) שפעם אחת אמרה לו אשתו מה יהא לשבת וכו' אמי מן השמים י ר ו ח מ ו [1]) (ספר המעשיות, גסטר, 116). — ואמר המשורר: יחם לבב עצבית להעיר דמעך עת אהבה אוסיף ו א ר ח מ ך (מסלם דאפילירה, לבי לימים, ידיעות מכון סוקן ד, ברודי, כה). — ורגיל בד בור: י ר ח ם השם, השם ירחם. — ועי' ב. רָחַם.

— פע', רֻחֲמָה, יְרֻחַם, יְרֻחָם, — שרחמו עליו: ותהר עוד ותלד בת ויאמר לו קרא שמה לא רֻחָמָה כי לא אוסיף עוד ארחם את בית ישראל (הוש' א ו). ותגמל את לא רֻחָמָה ותהר ותלד בן (שם שם ח). אמרו לאחיכם עמי ולאחותיכם רֻחָמָה (שם ב ג). ורחמתי את לא רֻחָמָה ואמרתי ללא עמי עמי אתה (שם שם כה). ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך יְרֻחַם יתום (שם יד ד). מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב יְרֻחָם (משלי כח יג). — ובתפלה: כי חנוניך יי' אלהינו המה חנונים ו מ ר ו ח מ י ך המה מ ר ו ח מ י ם כמה שידענו יי' אלהינו את אשר תחון יוחן ואת אשר תרחם י ר ו ח ם (או"א, היה עם פיפיות, מוסף ר"ה). — ובסהמ"א: מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד ש י ר ו ח ם עליה (רמב"ם, ממרים ו י). לאהוב את אהוביו ולרחם את מ ר ו ח מ י ו ולדבק בסידותיו (אגרות חכמים, מודע לבינה, אגרת א (יא)).

— התפ', *הִתְרַחֵם, — כמו פִּעֵ: כל מי שהוא צריך ליטול ואינו נוטל הרי זה שופך דמים ואסור ל ה ת ר ח ם עליו (רבי אחא בשם ר' חנינא, ירוש' פאה ח ט). — ובסהמ"א: מיד נ ת ר ח ם עליה מלאך המות ונפלה דמעה שלרחמים מעין מלאך המות, אמר הקב"ה זה שהוא אכזרי הורג נפשות נ ת ר ח ם על אלו, אני שכתב' בי אל רחום וחנון לא ארחם עליהן (ס' המעשיות, גסטר, 99).

— הפעי, *הִרְחִים, — הרחים אדם את נפשו, עשה שיהיה אהוב ומקבל, ואמר המליץ: ה ר ח ם נפשך בקהל עם ומפני שליט השת ראשך (ב"ז, ב"ס ד ו).

ב. *רָחַם [2]), קל לא נמצא.

---

[1]) [היו שגרסו ירחמו, עי' בוורי ד ג, 211.]

[2]) [בקרוב ע"פ תעני' כה. ושם בארמ'.]

[1]) [כך גם בכוורי ד ג, והשוה את השם יְרֹחָם (ש"א א א).]

[2]) [אך עי' בהערה הבאה.]

—פִּע', *רִחֵם, — רחם על הבהמה המינקת, שם דבר ברחם הבהמה [1]: כיצד מסייעין את הבהמה ביום טוב, נופח בחוטמו ונותן את הדד לתוך פיו ואוחז בוולד כדי שלא יפול, רבן שמעון בן גמליאל אומר מ ר ח מ י ן היינו בהמה טהורה ביום טוב (תוספת' שבת טו ח). רשב"ג אומר, מ ר ח מ י ן על הבהמה בי"ט, כיצד עושה, נותן גוש של מלח על רחמה והיא רוצה להניק בנה (יכוס' שם יח ג). אמר רשב"ג, מ ר ח מ י ן היינו על בהמה טהורה בי"ט, היכי עביד, אמר אביי, מביא בול של מלח ומניח לה בתוך הרחם כדי שתזכור צערה ותרחם עליו ומזלפין מי שליא על גבי ולד כדי שתריח ריחו ותרחם עליו (שבת שם קכח:).

—הִפְעִ', *הִרְחִים, — גרם לאשה שתקבל ברחמה ותהרה: ואפשר עוד שנאמר לדעתם שיהיה בעבור הרעימה כמו ה ר ח י מ ה מלשון רחם שהעי"ן והחי"ת מתחלפות ויאמר שפנינה היתה מכעסת את חנה לא לתכלית רע כי אם בעבור שתתפלל אל השם ותהר ותקבל ברחמה ועשתה כן (ר"י אברבנאל, ש"א א, בעבור הרעימה).

א. רַחַם, — מלה מקצרת, בתוך צורת ההכפלה רַחַם רַחֲמָתַיִם: הלא ימצאו יחלקו שלל רַחַם [2] רחמתים לראש גבר (שפט' ה ל).

ב. רַחַם, בהפסק רָחַם, — כמו רֶחֶם: מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת ברכת שדים וָרָחַם [3] (בראש' מט כה).

שלוש הנה לא תשבענה ארבע לא אמרו הון שאול ועצר רָחַם [1]) ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון (משלי ל טו–טז). — ופטר רַחַם, כמו פטר רֶחֶם: ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רָחַם (יחזק' כ כו). —ומֵרַחַם, במשמ' מן הלדה, מראשית הילדות: שמעו אלי בית יעקב וכו' העמסים מני בטן הנשאים מני רָחַם (ישע' מו ג).

רֶחֶם [2]), סגו"ז, בהפסק רָחֶם, כנ' רַחְמָהּ, — בטן האשה, וביחוד בטן האם היולדת, שהולד יוצא ממנה, Mutterleib; sein (de la mère); womb: כי עצר עצר יי' בעד כל רֶחֶם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם

---

[1]) [כך כדעת המלונים. ואמנם אפשר שאין כאן בעקר אלא מעשה רחמים ממש מן א. רָחַם.]

[2]) [אין רַחַם כאן מלה בפני עצמה, אלא רַחַם־רַחֲמָתַיִם הוא ביטוי אחד, כדגמת אדמדמות, חֲלַקְלַקּוֹת או חפר־פרות, פרע־פרעות, שאין לראות אותן כשתי מלים, חפר מכאן ופרות מכאן, פרע מכאן ופרעות מכאן; אלא בהכפלת המלה מקצר חלק זה או זה ממנה, ויש להבין מלים מכפלות כאלה בחלקן כאלו היו מכפלות כלן: רחמתים רחמתים, וכדו', ועי' טורטשינר, הלשון והספר א, 284 וכו'. ועי' על הוראת המלה בערך רַחֲמָה, ובהערה שם.

ואמנם המתרגמים והמפרשים ראו במלה זו ש"נ במשמ' נערה שבוית חרב וכדו'.]

[3]) [אמנם במקום המקביל דבר' לג יד כתוב תמורת זה: וממגד גרש י ר ח י ם, ועל כן היו שחשבו בצדק, שבא כאן ו ר ח ם באיזה אפן במק' יְרָחִים, והקריאה וָרָחַם השפיעה אף על קריאת המלה הקודמת לה, וצ"ע.]

[1]) [עי' בהערתו המפרטת של המחבר בערך א. עֹצֶר, עמ' 4662. ואמנם הפתגם המקביל כז כ „שאול ואבדה לא תשבענה ו ע י נ י ה א ד ם לא תשבענה" מלמד, שזאת עקר כונת כל הפתגם שבמספר, וגם כאן עין האדם היא הדבר ה ר ב י ע י, ועל כן שיך לפתגם מספרי זה גם פס' יז: עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אם וכו'; אלא שלא על כל אדם ועיניו ידובר כאן אלא על עיני הבן ה ס ו ר ר ו מ ו ר ה, שעקר רעתו בזה שהוא לא ישבע גם לפי התורה (דבר' כא כ) וגם לפי ספר משלי עצמו, המתאר את הבן הסורר והמורה הבז למוסר אב ואם כזולל וסובא, שלא ישבע (כג יט–כא).

ולפי זה אין במה שלפני כן בפס' טז אלא שלשה דברים, שאול ארץ ואש, ואין עצר רחם דבר אשר לא ישבע, אלא כשם שנאמר על ארץ ואש במשפטים שלמים: ארץ לא שבעה מים ואש לא אמרה הון, כך נאמר גם על שאול: שאול יַעֲצֹר (כך צ"ל במק' ועצר) רָחַם, כלו' השאול בולעת וסוגרת את רחמה ואינה פולטת לעולם מה שבלעה, וזאת בחידוד לעומת שמושו הרגיל של הצרוף עצר האלהים רחם האשה לבל תלד. ויש כאן אף כונה נוספת שבחידוד, במשמעות: השאול עוצרת רחמיה, תכלא ותקפוץ את רחמיה (השוה תהלים יב; עז י), לא תדע רַחֵם. לשמוש שאול כזכר השוה איוב כו ו: ערום שאול נגדו. ועי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 98 וכו'.]

[2]) [בארמ' רַחְמָא, ערב' רַחִם, אשור' רֵים באותה משמ'.]

(בראש' כ יח). וירא יי' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה (שם כט לא). אל נא תהי כמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו (במד' יב יב). ולחנה יתן מנה אחת אפים כי את חנה אהב ויי' סגר רחמה וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה כי סגר יי' בעד רחמה (ש"א א ה–ו). בטרם אצורך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ירמ' א ה). אשר לא מותתני מרחם ותהי לי אמי קברי ורחמה [1]) הרת עולם למה זה מרחם יצאתי לראות עמל ויגון (שם כ יז–יח). תן להם יי' מה תתן תן להם רחם משכיל ושדים צמקים (הוש' ט יד). ולמה מרחם הצאתני אגוע ועין לא תראני (איוב י יח). ישכחהו רחם מתקו רמה עוד לא יזכר [2]) (שם כד יט–כ). הלא בבטן עשני עשהו ויכוננו ברחם אחד (שם לא יח).—ופטר רחם, פטרת רחם, ככנוי לבכור מאדם ובהמה [3]) : קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה (שמות יג ב). והעברת כל פטר רחם ליי' וכל פטר שגר בהמה אשר יהיה לך הזכרים ליי' (שם שם יב). על כן אני זובח ליי' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה (שם שם יה). כי נתנים נתנים המה (הלוים) לי מתוך בני ישראל תחת פטרת כל רחם בכור כל מבני ישראל (במד' ח יז). — ומרחם, במשמ' מן הלדה, מראשית הילדות: עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה (תהל' כב יא). זרו רשעים מרחם תעו מבטן דברי כזב (שם נח ד). עמך נדבת ביום חילך בהדרי קדש מרחם משחר לך טל ילדתך [4]) (שם קי ג). למה לא מרחם אמות מבטן יצאתי ואגוע (איוב ג יא). — ובהשאלה ללדת הים: ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם

[1]) [בקצת ספרים: ורחמה, ועי' רחמה הערות.]

[2]) [אמנם לא התברר כתוב זה כל צרכו, וכנראה אין הגרסה מסטכת].

[3]) [משמ' הצרוף הזה היא, כפי שהברר בעת (עי' טורטשינר, לשוננו יד, 82), בעקר פדיון פרי הבטן ע"י קרבן הבכורות. ואמנם חז"ל והפרשנים העברים הבינו את הבטוי כלשון בקיעת הרחם.]

[4]) [כנראה היה לפני מסדר הכתובים האלה כתב יד מטשטש מאד, שקשה היה לעמוד על כונתו, שהיא, בקרוב: עמך נדבת, ביום חילך בחרך, קדש מרחם משחך, למבטן ילדתך.]

יצא (שם לח ח). — ובתו"מ: הבכור קודם למעשר מפני שקדושתו מרחם (זבח' י ג). יוצא דופן והבא אחריו וכו' שניהן אינן בכור, הראשון משום שאינו פטר רחם [1]) והשני משום שקדמו אחר (ר' עקיבא, בכורות ב ט). מי שלא היו לו בנים ונשא וכו' נכרית ונתגיירה וכו' בכור לנחלה ולכהן, שנאמר פטר רחם בבני ישראל, עד שיפטרו רחם מישראל (ר' יוסי הגלילי, שם ח א). ובומז, יש אומרים זה טפום של רחם (ירוש' שבת ו ד). שלש הנה לא תשבענה שאול ועוצר רחם, וכי מה ענין שאול אצל רחם, אלא לומר לך מה רחם מכנים ומוציא, אף שאול מכנים ומוציא, והלא דברים קל ותומר ומה רחם שמכניסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות, שאול שמכניסין בו בקולי קולות אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות וכו' (ר' יאשיה, ברכ' טו:). המבשרני במה נפטר רחמה של אשתי אם זכר יטול מנה, ילדה זכר נוטל מנה (ב"ב קמא:). — * ובית הרחם: בעי רב אחא, נפתחו כותלי בית הרחם מהו וכו' (בנוגע לפטר רחם) (חול' ע.). — * ומ"ר רחמים: התשכח אשה עולה, אמר הקדוש ברוך הוא, כלום אשכח עולות אלים ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר (ברכ' לב:). הדביק שני רחמים ויצא מזה ונכנס לזה מהו (רבא, חול' ע.). דאימעוט לידת מבכור, דבכור לרחמים איכא, בכור לזכרים ליכא (רב אחא מדפתי לרבינא, בכורות יט:). — ובספהמ"א, אף צואר הרחם, בית שער הרחם: פי' הרת, הרחם של אשה או של תרנגולין (ערוך ערך הרת). ודתני רב יוסף קבר שלה, כינוי הוא לרחם שלה (שם ערך סולבאי). כאשר יגדלו הילדים ברחמי הנשים (אסף, 11). חניקת הרחם, החנק הרחם הוא התקבץ הרחם למעלה וכו' והוא דומה לכפיה (כרבוני, אכת חיים, במליי הרחם, כת"י ביהמ"ד סכטר). ואם לעליית אדים רעי האיכות כמו במחנק הרחם (שם, במליי הלב). צואר הרחם והמקוה (קאנון א א ה ה). ואחר תפתח המילדת משקוף צואר הרחם (שם ג כא ב יג). הרחם שנוצר בו הולד הוא הנקרא מקור וכו' וצואר הרחם כולו והוא המקום הארוך שמתקבץ ראשו בשעת העיבור כדי שלא יפול הולד ונפתח הרבה

[1]) [בהבנת פטר רחם במשמ' בקיעת הרחם.]

בשעת לידה קוראין אותו פרוזדור, כלומר, שהוא בית שער לרחם (רמב״ם, איסורי ביאה ה ג). יצר בכל מי שיש בידו נשמת רוח חיים איברים להוליד בהם, בזכרים הבצים והגידים ובנקיבות רחמים (ר״י בן יהודה, ספר מוסר, פי׳ אבות ג טז). ולפעמים יקרה להן חניקת הרחם וצריכין לסמנים המסוגלים לחולי הלז (טוביה כ״ץ, מעשה טוביה ג ה, קב:). — ואמר הפיטן: ופוקד עקרות ופוטר רחמים (רקע״ג, הבקשה הראשונה, סדור רסע״ג, כד). קבלו מלבותי מקורי רחמים (קלונימוס, אדברה, סמר׳ יוה״כ). מכנסיים לגלוי רחמים [1] וכתונת לשפיכת דמים ומצנפת לעינים רמים מכפרים כמו שלמים (נחמיה בן שלמה, סכיר מעבודה ליוה״כ, ידיעות מכון שוקן ז, רלט). — ואמר המשורר: בני תבל לעולם יבגדו כאשר תבגוד בעת צרה וצוקה, אמת המה כאמם בן הביאם ברחם הרחבה העמוקה (אבן כלפון, פני תבל, בן תהלים לר״ש הנגיד עח, ששון, מט).

רָחָם, רָחָמָה [2], ש״ז, — מין ממיני העופות הטורפים הגדולים, Aasgeier; vultur peronopterus: ואת התנשמת ואת הקאת ואת הרָחָם (ויקר׳ יא יח). והקאת ואת הרחָמָה ואת השלך (דבר׳ יד יז). — ובתו״מ: רָחָם זו שרקרק (בב יהודה, חול׳ סג.). למה נקרא שמו רחם, כיון שבא רחם באו רחמים לעולם (ר׳ יוחנן, שם שם). — ובסהמ״א: הרחם (אאס גייער וב״ח בערב׳ גם רחמה) אשר יטהר את הארץ מנבלת כל פגר (ר״מ בלוך, שבילי עולם א, טו:). בארצות לחוף ימים תשכונה וכו׳ עופות רבים ממינים שונים היענה הרחם (גייער) וכו׳ (שם ב, א:). — ואמר הפיטן: גוע יגוע בצאת ממנו הנשמה, דאה ידאה כעיט ותנשמת ורחמה (אמנם אמרית, ברכת אבלים, א״מ הברמן, ידיעות מכון שוקן ה, לו). — ואמר המשורר:

[1] [על פי דברי הבבלי (ערכ׳ טז.): מכנסים מכפרים על גלוי עריות.]

[2] [הטעם מלעיל. אך בערב׳ בא השם בשתי צורות בזכר ונקבה, רַחַם a) כשם כולל במשמ׳ הרבוי, ו־רַחַמַה b) כשם היחידה. יש להניח שלא נגזר השם משרש א. רחם, הבא אף בערבי בדרך כל בחי״ת גרונית, אלא מקורו בחקוי קולו של העוף הצורח.]

a) رخم b) رخمة

וירא אפך קצוי אדמה כאלו אפך רחם ופרסו (רסע״ג, [...]
ספר מסאלי, ברודי, 6). ואיכה יאבר גמל כנשר ובן
עיר כמו ילדי רחמים (ר״י בן קסל, וים איפים,
JQR July 1913, עמ׳ 80).

רַחֲמָה [1], ש״נ, מ״ר רַחֲמָתַיִם, — מתנה, מתנת חנם, Geschenk; présent; gift: הלא ימצאו יחלקו של[...]
רחם רחמתים לראש גבר (שפט׳ ה ל). [2] — ובסהמ״א
במליצה במשמ׳ אשה: ומלבושנו צבע רקמתים,
ומצעינו רחם רחמתים (ר״י חריזי, תחכמוני כט,
248). ואתה אומר להלחם עם כושן רשעתים על רחם
רחמתים (יעקב בן אלעזר, ספר משלים, ידיעות מכון
שוקן ה, שירמן, רכט). — ובמליצה, במשמ׳ רַחֲמִים:
ורחמיו על כל מעשיו כי לך יאתה רח״ם רחמתיי״ם
כי עמך הסליחה (מיד״א, מעגל טוב, 11). — ואמר
המשורר: ומכיש עצת מגביר לשונו כאומרת הלא
יחלקו שלל לאיש רחמתים (ר״ש הנגיד, תנומה,
בן תהלים קמב, ששון, קא). — ופטר רחמתים, במשמ׳
פטר רחם, ואמר הפיטן: אוני פטרי רחמתים בתקת
במשולי חמורותים (ינאי, אוני, קרוב׳ שמות, זולאי, פח).

רַחֲמוּת, ש״נ, בלשון השמרונים, כמו רחמים,
רחמנות: ביכלות יהוה ורחמותו הוה [...]

[1] [פרשנים ומלונאים ראו כאן מלה רחמה ואף רַחַם במשמ׳ בתולה, שבוית חרב, כאלו רחם רחמתים פרושו: בתולה ואף שתי בתולות, ואולם אין רחם במשמ׳ זו בכל לשון שמית, ומעולם לא קראו לאשה בכטוי גם כזה, כאלו רֶחֶם (של אשה). גם בכתבת מישע מלך מואב וגם בארמית של תעודות יב בא רחמת אף במשמ׳ מתנה, שנתנה, כלשון התעודות הארמיות פרחמן, ז״א בחן, חנם, וכן באשור׳ רִימַת, רִימַת היא מתנה (עי׳ במאמר על שאלה זו ב„לשוננו״ יג עמ׳ 19—23). ואף באוגרית׳ אין רחם תאר של האלה בתולת ענת, כדעת אחדים, אלא כונת המאמר רחם ענת תנגת׳ה היא: רחמי ענת נבטרו עליה (עי׳ רַחֲמִים, הערות). ואין, כאמור בהערה לערך א. רַחַם, רחם רחמתים שתי מלים שונות, אלא כטוי מכפל מקצר אחד, כאלו נאמר רחמתים רחמתים, והכונה חִנָּם חִנָּם, או כאלו חִנֵּי חִנָּם.]

[2] [בקצת ספרים מנקד גם בירמ׳ ב יז רַחְמָה במק׳ רַחֲמָה, מן רֶחֶם, אך אין כאן ש״ע בנקבה אלא משטוש במבטא הה״א המפסקת, בבמקומות אחרים במקרא. אך הנקוד במפיק הוא עקר.]

הכלול מן מעמרות זאת התורה הקדושה (JQR, 1901).

רַחֲמִים, ש״ז במ״ר, סמי׳ רַחֲמֵי, כנ׳ רַחֲמֶיךָ, רַחֲמָיו, רַחֲמָו, רַחֲמֶיהָ, — א) במשמ׳ קרבי האדם ומעיו [1]) הנכמרים והומים בהתרגשות הנפש, Inneres, Eingeweide; entrailles, intestins; bowels, intestines: ויםהר יוסף כי נכמרו רַחֲמָיו אל אחיו ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה (בראש׳ מג ל). ותאמר האשה אשר בנה החי אל המלך כי נכמרו רַחֲמֶיהָ על בנה ותאמר בי אדני תנו לה את הילד החי והמת אל תמיתהו (מ״א ג כו). הבט משמים וראה מזבול קדשך ותפארתך אית קנאתך וגבורתיך המון מעיך וְרַחֲמֶיךָ אלי התאפקו (ישע׳ סג יה). — ב) במשמ׳ התרגשות נפשית בראות האדם או האלהים את צרת אחר, ותכונת המרחם על זולתו, Erbarmen; pitié; pity: נפלה נא ביד יי׳ כי רבים רַחֲמָו וביד אדם אל אפלה (ש״ב כד יד). ברגע קטן עזבתיך וּבְרַחֲמִים גדולים אקבצך (ישע׳ נד ז). חסדי יי׳ אזכיר וכו׳ ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם כְּרַחֲמָיו וכרב חסדיו (שם סג ז). אספתי את שלומי מאת העם הזה נאם יי׳ את החסד ואת הָרַחֲמִים (ירמ׳ יו ה). וארשתיך לי בצדק ובמשפט ובחסד וּבְרַחֲמִים (הוש׳ ב כא). על שלשה פשעי אדום ועל ארבעה לא אשיבנו על רדפו בחרב אחיו ושחת רַחֲמָיו (עמ׳ א יא). שבתי לירושלם בְּרַחֲמִים (זכר׳ א יו). זכר רַחֲמֶיךָ יי׳ וחסדיך כי מעולם המה (תהל׳ כה ו). אתה יי׳ לא תכלא רַחֲמֶיךָ ממני חסדך ואמתך תמיד יצרוני (שם מ יב). חנני אלהים כחסדך כרב רַחֲמֶיךָ מחה פשעי (שם נא ג). ענני יי׳ כי טוב חסדך כרב רַחֲמֶיךָ פנה אלי (שם סט יז). השכח חנות אל אם קפץ באף רַחֲמָיו (שם עז י). מהר יקדמונו רַחֲמֶיךָ (שם עט ח). הגואל משחת חייכי המעטרכי חסד וְרַחֲמִים (שם קג ד). יבאוני רַחֲמֶיךָ ואחיה (שם קיט עז). רַחֲמֶיךָ רבים יי׳ כמשפטיך חיני (שם שם קנו). טוב יי׳ לכל וְרַחֲמָיו על כל מעשיו (שם קמה ט). חסדי יי׳ כי לא תמנו כי לא כלו רַחֲמָיו (איכה ג כב). ליי׳ אלהינו הָרַחֲמִים והסליחות (דנ׳ ט ט). לא על צדקתינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רַחֲמֶיךָ הרבים (שם שם יח). ואתה בְּרַחֲמֶיךָ הרבים לא עזבתם במדבר (נחמ׳ ט יט). וּכְרַחֲמֶיךָ הרבים תתן להם מושיעים וכו׳ ותצילם כְּרַחֲמֶיךָ רבות עתים (שם שם כז—כח). וּבְרַחֲמֶיךָ הרבים לא עשיתם כלה ולא עזבתם (שם שם לא). — ועשה האדם חסד ורחמים: משפט אמת שפטו וחסד וְרַחֲמִים עשו איש את אחיו (זכר׳ ז ט). — ושׂם האדם רחמים בפלוני, נתן האל רחמים לאדם, רחם עליו: למען ישוב יי׳ מחרון אפו ונתן לך רַחֲמִים ורחמך והרבך (דבר׳ יג יח). קצפתי על עמי ואתנם בידך (בבל) לא שמת להם רַחֲמִים על זקן הכבדת עלך מאד (ישע׳ מז ו). — ונתן לפלוני רחמים לפני אחר, נתן או שׂם אותו לרחמים לפני אחר וכדו׳, עשה שירחם האחר עליו: ואל שדי יתן לכם רַחֲמִים לפני האיש ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין (בראש׳ מג יד). וסלחת לעמך אשר חטאו לך ונתתם לְרַחֲמִים לפני שביהם ורחמום (מ״א ח נ). אל תיראו מפני מלך בבל וכו׳ נאם יי׳ כי אתכם אני להושיע אתכם וכו׳ ואתן לכם רַחֲמִים ורחם אתכם והשיב אתכם אל אדמתכם (ירמ׳ מב יא—יב). ויזכר להם בריתו וינחם כרב חסדו ויתן אותם לְרַחֲמִים לפני כל שוביהם (תהל׳ קו מה—מו). ויתן האלהים את דניאל לחסד וּלְרַחֲמִים לפני שר הסריסים (דני׳ א ט). — ואמר בן סירא: מעט נפשך בכל גדולה ולפני אל תמצא ר ח מ י ם כי רבים ר ח מ י אלהים (צ״ס גני׳ ג יח—כ). — ובתו״מ: האומר על קן צפור יגיעו ר ח מ י ך וכו׳ משתקין אותו (ברכ׳ ה ג; וכעין זה מגי׳ ד ט). וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא ר ח מ י ם ותחנונים לפני המקום (ר׳ שמעון, אב׳ ב יג). ושמעתי כי חנון אני, ש ב ר ח מ י ם בראתי את עולמי (מכי׳ משפטים, מסכ׳ דכספא יט). בטוחים אנו בבעל ה ר ח מ י ם שאינו מביא מבול לעולם (ר״א,

---

[1]) [זאת עקר משמ׳ המלה, ובמבטא זה ובצורה דקדוקית זו שאנו קוראים לה ע״פ רב שמושה: מ״ר, שמרה הוראתה הכללית בקרב ופנים האדם בכלל, עוד שנתיחדה צורת מ״י רֶחֶם לבטן האשה והאם יולדת בפרט. ואך בקצור לשוני בםקי במירת רחמים, מון רחמים, ז״א המית מעי האדם וקרבו, שהיא ו צ א ת התרגשות נפשית, הפכה המלה רחמים לשם מורה על התרגשות זו עצמה, ובמשמ׳ זו באה המלה צורה רחמין אף בארמ׳, ובאשור׳ אף במ״י רֵים. וכן להכיר מלה זו, ולא מלה במשמ׳ בתולה, באוגרית׳ בעל ג, טור ב, 28 וכו׳): רחם ענת תנגת׳ה כלב אַרח׳ עגלה כלב ת׳אַת לאִמרה, כלו׳: רַחֲמֵי ענת נכמרו ליה כלב פרה לעגלה, כלב רחל לטלה.]

ירוש' תענ' ג יא). אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ר' יוחנן ור' אלעזר, ברכ' י.). ג' צריכים רחמים, מלך טוב, שנה טובה וחלום טוב (ר' יהודה בשם רב, שם נה.). ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי, למה אבי אבי שני פעמים, כדי שיתמלא עליו רחמים (מד"ר בראש' נו). לעולם אין בעל הרחמים פורע מן הנפשות תחילה (ר' הוניא ור' יהושע בר' אבין ור' זבדא חתנו של ר' לוי, שם רות ב, וימותו גם שניהם). — • ומדת הרחמים, הנהגת העולם על פי מה שראוי מפני רגש רחמים, בנגוד למדת הדין: כי הנה יי' יוצא ממקומו וכו' יוצא לו ממידת הדין ובא למידת רחמים (ירוש' תענ' ב א). יה"ר מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים (רב זוטרא בר טוביה, ברכ' ז.). בשעה שבא הקב"ה לבראת את אדם הראשון ראה צדיקים ורשעים יוצאים ממנו וכו' הפליג דרכן של רשעים מכנגד פניו ושיתף בו מדת רחמים ובראו (רבי ברכיה, מד"ר בראש' ח). אמר הקב"ה אם בורא אני את העולם במדת הרחמים (יהיו חוטאים רבים) וכו' אלא הרי אני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים (שם שם יב). כשבראו (את אדה"ר) בראו במדת הדין ובמדת הרחמים וכשטרדו טרדו במדת הדין ובמדת הרחמים (שם שם כא). ועי' א. מִדָּה, עמ' 2801. — * ובקש רחמים, התפלל: שלשת ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יסרית (הזרע), משלשה ועד ארבעים יבקש רחמים שיהא זכר, מארבעים יום ועד שלשה חדשים יבקש רחמים שלא יהא סנדל, משלשה חדשים ועד ששה יבקש רחמים שלא יהא נפל, מששה ועד תשעה יבקש רחמים שיצא בשלום (ברכ' ס.). וטמא טמא יקרא, צריך להודיע צערו לרבים ורבים יבקשו עליו רחמים (שבת סז.). כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, תניא, רבי אלעזר הקפר אומר, לעולם יבקש אדם רחמים על מדה זו שאם הוא לא בא בנו וכו' (שם קנא:). ולפושעים יפגיע, שבקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה (סוטה יד.). כל המבקש רחמים על חבירו וכו' הוא נענה תחילה (ב"ק צב.). מפני מה נענשו (אלימלך ובניו), שהיה לחן לבקש רחמים על דורן ולא בקשו (ר' יהושע בן קרחה, ב"ב צא:). כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים (רבי פנחס בר חמא, שם קטז.). לעולם יבקש אדם רחמים שיהו הכל מאמצין את כחו (רבי יוחנן, סנה' מד:). הלך (אלעזר בן דורדיא) וישב בין שני הרים וגבעות אמר הרים וגבעות בקשו עלי רחמים, שמים וארץ בקשו עלי רחמים וכו' חמה ולבנה בקשו עלי רחמים וכו' כוכבים ומזלות בקשו עלי רחמים וכו' (ע"ז יז.). שיצאו דשאים ועמדו על פתח קרקע עד שבא אדם הראשון ובקש עליהם רחמים וירדו גשמים וצמחו (רב אסי, חול' ס:). מה יעשה אדם ויחכם וכו' יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו (נדה ע:). — ובתפלה: חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפלתנו (שמע קולנו, תפלת י"ח). הזן את העולם כלו בטובו בחן בחסד וברחמים (ברכת המזון). ובדבר ישועה ורחמים חוס וחננו ורחם עלינו והושיענו (יעלה ויבא, שם). ברוך אתה יי' בונה ברחמיו ירושלם (ובנה ירושלים, שם). הוא יגמלנו לעד לחן ולחסד ולרחמים (שם). אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים (אב הרחמים, תפלת שחרית). אב הרחמים שוכן מרומים (אב הרחמים, שחרית לשבת). אנו מלאי עון ואתה מלא רחמים (או"א סלח לנו, ודוי יוה"כ). מדת הרחמים עלינו התגלגלי ולפני קונך תחנתנו הפילי ובעד עמך רחמים שאלי (אמתי, אזכרה אלהים, סליח' ה עשי"ת). וכל מאמינים שהוא קשה לכעוס, הרחום ומקדים רחמים לרוגז (האוחז ביד, מוסף א' ר"ה). אבינו מלכנו תהא השעה הזאת שעת רחמים ועת רצון מלפניך (אבינו מלכנו, תפלת שחרית). — ובסהמ"א, בברכה לסיום פרשה שבספר: בן יאמר בעל הרחמים (מדה"ג בראש' כב כג, בסוף פרשת וירא, מרגליות, שסח). — *למען הרחמים: למען הרחמים שמור נפשך מדבר בסילות (ספר אורי ויסעי, יח, Brülls Jahrb. VII, 20)

*רַחֲמָן, ש"ז, — כמו רַחְמָנִי, רַחוּם, barmherzig; miséricordieux; merciful: המרים ומי שלא ראה לו בנים כשר לדון דיני ממונות ואין כשר לדון

דיני נפשות ור׳ יהודה מוסיף אף האכזרי והרחמן (תוספת׳ סנה׳ ז ה). עין תלעג לאב ותבוז לקהת אם, עין שהלעיגה על כיבוד אב ואם וכו׳ יקרוה עורבי נחל, יבוא עורב שהוא אכזרי ויקרנה ואל יהנה ממנה, ויאכלוה בני נשר, יבוא נשר שהוא רחמן ויאכלנה ויהנה ממנה (ר׳ שמעון בן יוסי, ירוש׳ פאה א א). שלש מתנות טובות נתן הקב״ה לישראל רחמנין ובויישנין וגומלי חסדים (שם קדוש׳ ד א; וכעין זה יבמ׳ עט.). שלשה חייתן אינן חיים, הרחמנין והרתחנין ואניני הדעת (ת״כ, פסח׳ קיג:). שלשה ימים לבכי ושבעה להספד וכו׳ מכאן ואילך אמר הקדוש ברוך הוא אי אתם רחמנים בו יותר ממני (מו״ק כז:). כל ימי עני רעים, זה רחמן[1], וטוב לב משתה תמיד, זה אכזרי (ר׳ יוחנן, ב״ב קמה:). מלך בשר ודם שסרחה עליו מדינה, אם אכזרי הוא הורג את כולן, אם רחמן הוא הורג חצים, אם רחמן מלא רחמים הוא מייסר הגדולים שבהן בייסורין וכו׳ (תנח׳ לט.). הרחמנין ומאכילי רעבים ומשקי צמאים ומלבישי ערומים ומחלקי צדקות עליהם הכתוב אומר אמרו צדיק כי טוב (ד״א ב). כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי סוף שנעשה אכזרי במקום רחמן (מד״ר קהל׳, אל תהי לדיק). אלהיהם של אלו רחמן הוא וכיון שמסבירים לו פנים הוא חוזר ומרחם עליהם (פסיק׳ רבי, על נהרות בבל, איש שלום, קלה.). ועל כל פתח ופתח ז׳ שומרי׳ מלאכים יושבים ארבעה מבחוץ ושלשה מבפנים, אלו שבחוץ רחמנים הם, אלו שבפנים אכזרים הם, וכשיבא אדם ליכנס בפתח הראשון מלאכים הרחמנים מקדימין אותו ואומרים לו מה לך ליכנס בתוך האש הזאת וכו׳ (סדר״א טו). ועי׳ רַחֲמָנִי. — *והרחמן במשמ׳ האלהים[2]: ונתן לך רחמים ורחמך וכו׳ כל זמן שאתה רחמן הרחמן[3] ירחם עליך (ר׳ יהודה בשם רבן גמליאל, תוספת׳ ב״ק ט ל). — ובתפלה: הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד. הרחמן הוא יתברך בשמים ובארץ וכו׳ (ברכת המזון). — *ואב הרחמן:

[1] [אך בסנה׳ ק: רחמני.]
[2] [ע״פ הארמ׳ שבתו״ם, רחמנא, ומכאן עבר השם בשמוש זה אף לערב׳.]
[3] [בירושׁ׳ ב״ק ח י: המקום.]

מי כמוך אב הרחמן[1] זוכר יצוריו ברחמים לחיים (תפלת י״ח לעשי״ת). — *הרחמן יצילנו[2]: מה זה בני, הרחמן יצילנו, מה הסערת הזאת מתימן באה (רמח״ל, לישרים תהלה ג).

*רַחֲמָנוּת, ש״נ, — תכונת הרחמני, הנוטה לרחם, : Barmherzigkeit ; miséricorde ; mercifulness

תפילתן של צדיקים מהפכות דעתו של הקב״ה ממדת אכזריות למדת רחמנות (ר׳ אלעזר, סוכה יד.). אמר לפניו ר״ש בן אליקים (לרבי אלעזר), רבי, יודע אני בך שאין מדת הדין אתה עושה אלא מדת רחמנות (כתוב׳ כ:). וישלח אברהם את ידו, הוא שולח יד ליטול את הסכין ועיניו מורידות דמעות ונופלות דמעות לעיניו של יצחק מרחמנותו של אבא (ר׳ ילמק, מד״ר בראש׳ נו). — ובספה״א: ומדת רחמנות היתה לשהות אותו (את העגל) אותה שעה (תשו׳ הגאו׳ הרכבי שעה, 191). אנא ה׳, איה רחמנותך (רס״י, ישעי׳ לח ג). תחילת יראה בושה, שנייה לה ענוה, שלישית לה אומנות נקייה, רביעית לה רחמנות (מחזור ויטרי, 725). שלום רב מרחמנות השמים יהיה עליך ועל זרעך (סדור רע״ג א, שמכית). יחד נפשך להבורא יתעלה והשתדל להשיג מציאותו מצד חכמתו וגבורתו וחנותו ורחמנותו (ר״י א״ת, מו״ה, היסוד י). פַּעְלְנוּת במשך הלמד בקמצות כמו אלמנות חיות וחרפת אלמנותיך והם סמוכים והרחמנות פושטת בלשון עמנו (הוא, הקדמה יא, 66). וכן נהגו לומר רחמנות (רד״ק, מכלול, שער דקדוק השמות, ליק, קסא:). ואחר כך לפקוד הנחשלים במשפחתך ברחמנות (רמ״ע פלקירא, ראשית חכמה א, 19). שכיון שיש ליהודים חקים ומשפטים צדיקים ומדות חשובות כמו הנדיבות והצדקות והרחמנות והיותם עם פקח למה ישנאו אותם (ר״ש אבן ויגרא, שבט יהודה, 10). ויותר מזה על בניו שמשגיח עליהם בהשגחה מקריית ושרשית השגחת החסד והרחמים בהתעוררות רחמנותו עליהם (רמח״ל, חוקר ומקבל ג, 60). אבל אדם שהוא חסיד גדול ורחמן גדול ורחמנותו וחסדו והשגחתו

[1] [כך בנוסח ספרד. באשכנז: הרחמים.]
[2] [ע״פ הארמי׳ שבתו״ם: רחמנא ליצלן.]

להטיב וכו' (שם שם, 61). — ואמר הפיטן: אין רחמים כ ר ח מ נ ו ת י ך, אין חנינות כחנינותיך (שיר היחוד יום ה). — *ונוהג בדבור בצרופים כגון מעורר ר ח מ נ ו ת וכדו'.

רַחֲמָנִי [1]), ת"ז, מ"ר נק' רַחֲמָנִיּוֹת, — הנוטה לְרַחֵם, רחמן, רחום: ידי נשים רַחֲמָנִיּוֹת בשלו ילדיהן (איכה ד י). — ובתו"מ: מלך בשר ודם שנכנס למדינה והיו הכל מקלסין לפניו שהוא גבור והוא חלש וכו' שהוא ר ח מ נ י והוא אכזרי וכו' (מכי' בשלח, מסכ' דשירתא א). כל ימי עני רעים זה ר ח מ נ י [2]), וטוב לב משתה תמיד זה אכזרי (ר' יוחנן, סנה' ק:). בשר ודם מדותיו ועלילותיו מעוותות הן וכו' אבל מדותיו ועלילותיו של הקב"ה ר ח מ נ י ו ת הן (מד"ר שמות ג). — ובסהמ"א: הנביא היה ר ח מ נ י ומתאנח על פורענות האומות (רש"י, ישע' כא ג). ויבא נשר שהוא ר ח מ נ י על בניו ויאכלנה (שם, משלי ל יז). ורבקה ה ר ח מ נ י ת על בניה אוהבת את יעקב (לרור המור, תולדות כו, עב:).

***רַחֲמָנִיּוּת**, ש"נ, — מדת הרחמני: תפלתן של צדיקין מהפכין מדת אכזריות למדת ר ח מ נ י ו ת (ר' שמעון בן לקיש, מד"ר במד' י). — ובסהמ"א: כי ה ר ח מ נ י ו ת על אלו הרשעים הוא אכזריות בחק הטובים (כלב"ג, איוב כד, בֵאור דברי המענה).

***רַחַן**, מלה מספקה [3]), — ואמר הפיטן: ר ח ן עמעם ואבזר רעם ומאז ועם ממלוך עלי עם (ר"א קליר, תמימים כרשו, קרוב' פורים).

רַחְןָ, רַחֲנוּת, רַחְנִי, עי' רֵיחָן, רֵיחָנוּת, רֵיחָנִי.

---

1) [במקרא נמצא רק רחמניות מ"ר נק', ואפשר ששמש בזכר רַחֲמָן כבארמ', וכדגמת ראשונית על יד ראשון, ראשונה. ובאשור' אף בזכר רֵימֵינוּ, שמקורו: רחמני.]

2) [בכ"ב סמה: ר ח מ ן.]

3) [אלה דברי בר בסדורו: קבץ חיילו, רחן לפי ענינו לי' חיל, ולא ידעתי מקורו, ע"כ. ואולם לפי הנגוד אל ואבזר רעם, נראה שצ"ל: רַחֲמָן, כלו' שאול הרחמן חיסם להרוג את אגג האכזרי.]

רחף [1]), ממנו *רְחוּף, *רְחִיפָה, רָחָף.

רָחַף, פ"ע, רָחֲפוּ, — רחפו עצמות האדם, נתקו זו מזו [2]): נשבר לבי בקרבי רָחֲפוּ כל עצמתי הייתי כאיש שכור וכגבר עברו יין (ירמ' כג ט). —ואמר המשורר: בינות צלעי גדיבה בעלות קטב ר ח פ ו הררים והיא בם לא מרחפת (ר"ש הנגיד, נגלית יפרס, בן תהלים, הברמן א, 139). לנגד אוהבי זעו עצמי ו ר ח פ ו ורקדו בתוך גופי כעגל ובן רֵם (שם, לנודד, שם ג, 107). רעות עלי אפפו עד עצמותי ר ח פ ו (ראב"ע, איך מגר, איגר 166). יחיד הנאהב בשלף התער, ר ח ף מגנו ועמד בשער (אליר ברבי יצחק, אל הכ, קליר' ב עמ"ש). — בינ' פָעוּ, *רָחוּף, מעופף, ואמר הפיטן: ולך למעלה ירוממון ירננון ר ח ו פ י ם וכו' (רסב"ג, מעון לך, ביאליק-רבניצקי ו, 39).

— פע' יְרַחֵף, —רִחֵף העוף, פרח והניע כנפיו, schweben; planer; to soar, hover: כנשר יעיר קנו על גוזליו יְרַחֵף (דבר' לב יא). — ובהשאלה לרוח האלהים: והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מְרַחֶפֶת [3]) על פני המים (ברא' א ב). — ובסהמ"א: וארא רוחות וסופות נושפות ו מ ר ח פ ו ת (ראב"ע, חי בן מקיץ, כהנא ב, 40). ומקבלת הריאה הקצף שעולה על הדם וכו' ותתחזק ל ר ח ף על הלב להוציא ממנו החמימות הנולדת כדי שלא תשקע אשו והיא מתופפת על הלב אצל צדדיו ו מ ר ח פ ת עליו תמיד (ר"י בן יהודה, ס' מוסר ב יג). ומפני הריאה הנבראת ממוצעת ביניהם (בין החוץ והלב) אפשר לו ל ר ח ף על הלב בעת שסותם פיו ותוטמו ברוח שנכנס בריאה קודם לכן (שם שם). לפי שהריאה היא מקור האויר הקיטורי האשיי וכו' וצריך הטבע

---

1) [גם בסור' רחף במשמ' קרובה. אך כנראה בעקר שִׁבּוּל הגאים מן ב. פרת.]

2) [משמ' זו, שכאלו פרחו העצמות ונתקו מבשרן וזו מזו, מתאימה ליתר הוראות הפעל, ולא רחוק מכך תרג' השבעים ἐσαλεύθη, התנודדו, וולג' contremuerunt, רעדו, ומעין זה המפרשים העברים].

3) [הסורי מתרגם מלה במלה מ ר ח פ א, ובטעות חשבו כמה מן החדשים שכונתו ליחס לפעל זה כאן הוראה אחרת, כלשון דגירה, בעוד שהמתרגם אך חוזר על לשון המקור מבלי להוסיף לה כל פרוש, והוראת המלה יוצאת משמשה לגבי העוף הפורח.]

להוציאו על דרך הקנה ולהכניס אויר צונן מבחוץ כדי לרחף על כלי העכול וכו' כמו שעושה הנפח במפות והאדם בפיו אחר בשול הקדירות (כ"י ישראלי, ס' ספר יסודות, בקונטר' המקורות, סול' דוקס). ורוח אלהים מרחפת וכו' כלומר שאותו המניע ריחף והניע האויר נעדר האור על פני המים (אור עמים, יד:). הודיע אם כן שרחף והניע האויר על המים (שם, טז.). — ואמר הפיטן: דדה והעניפה וכנשר רחפה ובענני כבוד הקיפה ותופפה (ינאי, אמותי כלם, זולאי, אוצר ס אדר תש"ז). קדוש סבבתם דרך להאתיר, רחפתם בצלך ובמגנך להסתיר (שמעון בר יצחק, אותותיך, יוצ' ז פסח). רחפם באברתך להנחות (שמואל בר יהודה, אלפי אקראך, זולת שבת לפני שבועות). עד לרות רצון לבכך תענה רחפי לאט ופתי (כאב"ע, אן ואן, אוצר 66). רוחות יקר רחפו עלי (שם, לנו כעל, שם 184). פלאים עשית לעמך צבאות יודעי שמך קנותם מראש כנואמך ריחפתם[1]) מרשף הומך (אמרה, ברכת מזון לראשי חדשים, ידיעות מכון שוקן ה, הברמן, כט). — ואמר המשורר: יליד ליל אשון חשך ישופו ובור המאפל שבע צרפו ולולי רחפו עליו בנפיו יקוד אשו כפי רגע שרפו (כ"י חריזי, תחכמוני ד, 52). — *ורחף חיים, הפיח חיים בנשמה, ואמר הפיטן: פרחה כל נפש צאת דיבר יוצר נפש, קרבה משיבת נפש[2]) ריחפתה חיים לבל נפש (ינאי ?, אתנה, קדושתא לשבועות, זולאי, שפז).

— הפע' *הרחיף, — עשה שיפרח ויעוף: ברוך טעמך השמש וכו' מרפא כנפיך יכניף את רוחי להתהלך על כנפי רוח חכמה ובינה ירחיף כל עצמותי להלוך קל כאחד הצבאים (ר"מ ספנסים, אגרת כוסות, כוס ישועות א, יג.).

— התפ', *התרחף, שרחפו עליו רוח, שהפיחו עליו: ולפיכך נבראו (הראות) שתים, אם אירע מקרה ופגע באחת נשארה השנית משמשת הלב, מפני שהלב שורש החמימות ואם לא יתרחף עליו תתקרר חמימותו (כ"י בן יסודה, ספר מוסר, אבות ג יג).

1) [בסק' ריחפת עליהם.]
2) [כשקרבה תורת האל שהיא משיבת נפש.]

א. **רחץ**[1]), ממנו *הרחצה, *מרחץ, *רחוץ, *רחיצה, רחץ, רחץ, רחצה, רחצה.

ב. ***רחץ**, ממנו *רחצון *רחצן[2]).

רחץ, פיו"ע, רחצת, רחצת, רחצתי, רחצו, רחצו, רחצת, רחצות, רחץ, רחץ, רחצו, ארחץ, ארחצך, ירחץ, ירחץ, ירחצו, ירחצו, — רחץ האדם את בשרו, את פניו או ידיו ורגליו וכדו', שטף אותם במים כדי לנקותם, waschen, baden; laver, baigner; to wash, bathe: יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם (בראשי' יח ד). הנה נא אדני סורו נא אל בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם (שם יט ב). ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחץ רגליו (שם כד לב). ויבא האיש את האנשים ביתה יוסף ויתן מים וירחצו רגליהם (שם מג כד). וירחץ (יוסף) פניו ויצא (שם שם לא). ועשית כיור נחשת וכו' ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימתו (שמות ל יח—כ). וכבס (המטהר) את בגדיו ורחץ את בשרו במים וטהר (ויקר' יד ט). וכל זקני העיר ההוא הקרבים אל החלל ירחצו את ידיהם על העגלה הערופה בנחל (דבר' כא ו). ויבאהו לביתו ויבול לחמורים וירחצו רגליהם ויאכלו וישתו (שפט' יט כא). ותקם (אביגיל) ותשתחו אפים ארצה ותאמר הנה אמתך לשפחה לרחץ רגלי עבדי אדני (ש"א כה מא). ויאמר דוד לאוריה רד לביתך ורחץ רגליך (ש"ב יא ח). פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם (שה"ש ה ג). — ורחץ את זולתו: ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אהל מועד ורחצת אתם במים (שמות כט ד). ויקרב משה את אהרן ואת בניו וירחץ אתם במים (ויקר' ח ו). וארחצך במים ואשטף דמיך מעליך ואסכך בשמן (יחזק' יו ט). — ובשר הזבח וחלקיו: ואת האיל תנתח לנתחיו ורחצת קרבו וכרעיו (שמות כט יז). וקרבו וכרעיו ירחץ במים (ויקר' א ט). — ורחץ את

1) [בארמ' שמרונית רעע, ערב' רחצ' a), כוש רחצ (הזיע), אשור' רחץ (במשמ' שטף), ועי' רעע.]
2) [עי' רחצון, הערה. ועי' גם רצח פע', הערה.]

a) رحض

הצואה, הסיר אותה ברחיצה: אם רחץ אדני את צאת בנות ציון ואת דמי ירושלם ידיח מקרבה (ישעי' ד ד). — ובהשאלה, רחץ כפיו בנקיון, רחץ פעמיו, הליכיו בחמ(א)ה, בדם: ארחץ בנקיון כפי ואסבבה את מזבחך יי' (תהל' כו ו). ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע (שם נח יא). ברחץ הליכי בחמה וצור יצוק עמדי פלגי שמן (איוב כט ו). — ובלי משא, רחץ, רחץ במים, במשמ' רחץ את גופו, התרחץ: ותרד בת פרעה לרחץ על היאר (שמות ב ה). וכבס המטהר את בגדיו וגלח את כל שערו ורחץ במים וטהר (ויקר' יד ח). ואיש אשר יגע במשכבו (של הזב) יכבס בגדיו ורחץ במים וכו' והישב על הכלי אשר ישב עליו הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וכו' והנגע בבשר הזב יכבס בגדיו ורחץ במים וכו' (שם יה ה—ז). כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור וכו' והיה לפנות ערב ירחץ במים (דבר' כג יא—יב). וישלח אליו אלישע (אל נעמן) מלאך לאמר הלוך ורחצת שבע פעמים בירדן וישב בשרך לך וטהר ויקצף נעמן וילך ויאמר וכו' הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק מכל מימי ישראל הלא ארחץ בהם וטהרתי וכו' ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלוא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ וטהר (מ"ב ה י—יג). ואף כי תשלחנה לאנשים באים ממרחק אשר מלאך שלוח אליהם והנה באו לאשר רחצת כחלת עיניך ועדית עדי (יחזק' כג מ). — ורחץ מים, במק' במים: בבאם אל אהל מועד ירחצו מים ולא ימתו (שמות ל כ). — ובתמונה, רחץ בחלב: עיניו כיונים על אפיקי מים רחצות בחלב (שה"ש ה יב). — ובהשאלה רחץ, טהר עצמו מחטא ועון: רחצו הזכו הסירו רע מעלליכם מנגד עיני (ישעי' א ו). — ובתו"מ: רחץ (רבן גמליאל) בלילה הראשון שמתה אשתו, אמרו לו תלמידיו, לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ (ברכ' ב ו). מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה ואם מתחשב הוא הרי זה לא ירחץ (שביעי' ח יא). הרוחץ במי מערת ובמי טבריא ונסתפג אפילו בעשר אלונטיאות לא יביאם בידו (שבת כב ה). מי שנפרקה ידו או רגלו לא יטרפם בצונן אבל רוחץ הוא כדרכו (שם שם ו). יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה וכו'

והמלך והכלה ירחצו את פניהם (יומא ח א). המודר הנאה מחברו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב וכו' ורוחץ עמו באמבטי גרולה (נדרי ד ד). ואלו נדרים שהוא מפר וכו' אם ארחץ ואם לא ארחץ (שם יא א). שני אחין אחד עני ואחד עשיר והניח להן אביהן מרחץ ובית הבד וכו' הרי העשיר אומר לעני קח לך עבדים וירחצו[1]) במרחץ (ב"ב י ז). שאל פרוקלוס בן פלוספוס את ר' גמליאל בעכו שהיה רוחץ במרחץ של אפרודיטי אמר לו וכו' מפני מה אתה רוחץ במרחץ של אפרודיטי (ע"ז ג ד). המניח ידו בקרון או בספינה וכו' נכנס למדינה ורחץ מותר (שם ה ד). פרוטה של הקדש וכו' נתנה לבלן אף על פי שלא רחץ מעל, שהוא אומר לו הרי מרחץ פתוחה הכנס ורחוץ (מעי' ה ד). עיר שישראל ונכרים דרים בה והיתה בה מרחץ מרחצת בשבת אם רוב נכרים רוחץ מיד (מכשיר' ב ה). אנשי טיבריא כו' בראשונה היו סותמין את הקמין מערב שבת ונכנסין ורוחצין בשבת וכו' נחשדו להיות נכנסין ורוחצין ואמרו מזיעין היינו ואסרו להן רחיצה וזיעה (ירוש' שבת ג א). מעשה ביהודה ובהלל בניו של רבן גמליאל (שבאו) לרחוץ במרחץ בכבול, אמרו להן לא נהגו כאן להיות רוחצין שני אחים כאחת (שם פסח' ד א) והיה אומר לה בתי לכי הינשאי וכו' עד שאמרה לו הרי אני שפחה לך לרחוץ רגלי עבדי אדוני[2]) (כ' אבהו, שם יבמ' יג ב). הדירה שלא תרחץ במרחץ, בכרכים שבת אחת ובכפרים שתי שבתות (שם כתוב' ז ג). כבן שמתחטא על אביו ועושה לו רצונו ואומר לו, אבא, הוליכני לרחצני בחמין שטפני בצונן וכו' (שמעון בן שטח, תענ' כג.). אמר ל (הקב"ה לאיוב) הכנס ורחוץ ושקול עצמך עד שלא תכנס וכו' (ר' חנינא ב"ר אחי, מד"ר ברא' ד) — וביב' פעו', רחוץ, רחוץ ידים וכדו': כל הזבחים שקיבל דמן זר, אונן, טבול יום, מחוסר בגדים ומחוסר כפורים ושלא רחוץ[3]) ידים ורגלים וכו' פסול (זבח' ב א). אחד מנחת חוטא ואחד כל המנחות

---

1) [ואולי פעי: ירחצו.]

2) [בשמוש בלשון הכתוב (ש"א כה מא) למליצה בהזדמנות דומה.]

3) [כך במדב"ם. בדפוסים: רחץ.]

שקמצן זר, אונן, טבול יום, מחוסר בגדים, מחוסר כפורים, שלא רחוץ ידים ורגלים וכו' פסול (מנח' א ב). ההיכל מקודש ממנו (מבין האולם ולמזבח) שאין נכנס לשם שלא רחוץ ידים ורגלים (כלים א ט). בחמשה דברים בין האולם ולמזבח שוה להיכל שאין בעלי מומין ופרועי ראש ושתויי יין ושלא רחוץ ידים ורגלים נכנסין לשם (ר' יוסי, שם שם). פרת חטאת ששחטה שלא לשמה וכו' ושלא רחוץ ידים ורגלים פסולה (פרה ד א). שלא רחוץ ידים ורגלים כיצד מקדש ידיו ורגליו בכלי שרת בפנים (תוספת' מנח' א ט). מנין שלא נחלקו בין מחוסר בגדים לשתויי יין ושלא רחוץ ידים ורגלים תלמוד לומר חוקה וכו' (זבח' יח.). — ובספה"א: וראוי שיהיה (הסם המרפא את השחין) ממרק ורוחץ כדי שינקה ווהמת השחין (קבולי גליכוס מאמר ב, כ"י פריז). — ואמר המשורר: והרוחצים בדם אשה ידיהם פניהם מדמי אישון רחוצים (ר"ש הנגיד, חדשים, בן תהלים, הברמן ב, 122).

— פע', רֻחַץ, רֻחָצְתְּ, — שרחצו אותו: ומולדותיך ביום הולדת אותך לא כרת שרך ובמים לא רֻחַצְתְּ למשעי (יחזק' טז ד). דור טהור בעיניו ומצאתו לא רֻחָץ (משלי ל יב).

— התפ', הִתְרַחַצְתִּי, — התרחץ האדם, רחץ את עצמו: אם התרחצתי במו שלג והזכותי בבור כפי (איוב ט ל). — ובספה"א: ובאבל אביו ואמו אל יתרחץ ואל יכבס וכו' (הלכות קצובות של ר' יהודאי גאון, הלכות אבל, הוצאת של ראשונים, הורוויץ). יש רוח צדיק שיש בה קצת לכלוך מעון או מחטא הרוח שלו מתרחצת ומתלבנת ומתטהרת בזו האש (אבקת רוכל, ויכוליה סכז). ויחזור אור א"ס להתגלות בעצמו ע"י הכתר בכל הספירה ואז יתרחצו עיני כחות הגבורה בחלב בשפע אור עליון (עמק המלך ח ג, כד:). באמצע מרצפת השיש נמצא עגולה של שיש גבוהה רגל אחת מעל הרצפה אשר שם איננו חם כל כך, עליה ישב או ישתרע המתרחץ (גוטלובר, ממלכים, 117).

— הפעי', *הִרְחִיץ [1], — הרחיץ את פלוני, הרחיץ לו פניו, ידיו וכדו', הרחיץ דבר ואף את פני עצמו וכדו', רחץ אותם [1]: מנין שמרחיצין את המילה ביום השלישי שחל להיות בשבת (שבת ט ג). מרחיצין את הקטן בין לפני המילה ובין לאחר המילה (שם יט ג). המגפף והמנשק והמכבד והמרבץ והמרחיץ והסך והמלביש והמנעיל עובר בלא תעשה (סנה' ז ו). איזה היא מצות הבן על האב, מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא, מרחיץ לו פניו וידיו ורגליו (תוספת' קדוש' א יא). העושה טערות לרבים מרחיץ בהם פניו וידיו ורגליו (שם ב"מ יא לא). האחים שהניח להן אביהן מרחץ, אחד עני ואחד עשיר, לא יאמר עני לעשיר הריני לוקח כנגדו מן השוק ומרחיץ, אלא אומר לו אם יש לך בוא והרחץ (שם ב"ב יא יב). כיצד הוא מקדש, נותן יד ימינו על גבי רגל ימינו, שמאלו על גבי רגל שמאלו, משפשף ומרחיץ, משפשף ומרחיץ (שם מנח' א י). אין לי אלא כסא וכו' מנין תיבת הבלנים וכו' ועריבה וכו' שנסדקה שאינו יכול להרחיץ בה רגלו אחת (ספרא ויק, זבים פרק ב, עה:). ר' ירמיה בעא קומוי ר' זעירא היתה מרחץ מרחצת בימות החמה ואינה מרחצת בימות הגשמים, א"ל מרחץ ואע"פ שאינה מרחצת (חלים עליה דיני תפלה) (ירוש' ברכ' ג ג). מקום שנהגו להרחיץ אחרי המטה מרחיצין (שם שם ג ז). הורי ר' אחא בבא מן הדרך והיו רגליו קיהות עליו שמותר להרחיצן במים (שם שם). בתענית צבור מרחיץ פניו ידיו ורגליו כדרכו, בתשעה באב מרחיץ ידיו ומעבירן על פניו, ביום הכיפורים מרחיץ ידיו ומקנחן למפה ומעביר את המפה על פניו (רבי זעורה בר ממא רבי יוסי בי ר' חנינא בשם

[1]) [אין כנראה פע' מן רחץ במקורות שבחו"ם, כי כונת הדברים היא לבנין הפע' גם במקומות כגון: עיר שישראל ונכרים דרים בה והיתה בה מרחץ מרחצת בשבת (מכשיר' ב ה). דברים של יחוד ספת לו את גופו ומרחצת לו את רגלו וכו' (רב הונא, ירוש' כתוב' ה ו). וגם בלשון הפיטן: רחץ בנקיון כפים נשוא לב אחד (ר"א קליר, ועמך תלואים. מוסף א ר"ה). אין הנקוד רַחֵץ מוכח כל צרכו. ואמנם בלשון המקרא היה כנראה בנין זה, אלא שלא נשמרה לנו דגמה ממנו.]

[1]) [בלשון תו"ם באה צורת הפעי' במק' הקל, ראשונה למשמ' רחיצת אדם אחר כדגמת הלביש וכדו'.]

רבי יהושע בן לוי, שם יומא ח א). המים שחוממו מערב שבת לשבת, רב ושמואל, חד אמר מרחיץ בהן פניו ידיו ורגליו וחורנ׳ אמר מרחיץ בהן גופו איברים איברים (שם ביצה ג ה). לאדם אחד שהיה לו בן, הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו וכו׳ (רבי יוחנן, ברכ׳ ל ב). הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה, עלו וכו׳ פרקיהו והרחיצוהו וסכוהו והושיבוהו כנגד המדורה וכו׳ (יומא לה:). מוזגת לו (האשה לבעלה) ומצעת לו מטה ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו (מו"ק כ:). כיצד (קונה) בחזקה, נעל לו מנעלו או התיר לו מנעלו או שהוליך כליו אחריו לבית המרחץ והפשיטו והרחיצו וכו׳ קנאו (ב"ב נג:). מי שהוא קונה עבדים קונה אותם על מנת שיהיו מרחיצין אותו וסכין אותו וכו׳ (מד"ר ברא׳ כ). היה יורד הקב"ה בכבודו כביכול וחותך טיבורן (של הילדים הנולדים במצרים) ומרחיצן וסכן (ר׳ יוחנן, שם שם כג). כהדין פרביטא שהוא משטף את בית המרחץ ואח"כ מרחיץ בנו של מלך (ר׳ אבהו, שם סג). בשעה שהיו הולכות (הנשים במצרים) לשאוב מים הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן וכו׳ ומוליכות אצל בעליהן וכו׳ ומאכילות אותן ומרחיצות אותן (ר"ע, שם שמות א). דרך הארץ תלמיד מרחיץ את הרב (פסיק׳ ר"כ, בשלח י, בובר, פד:). שעלו מן הרחצה, שמרחיצין את ישראל מן העוונות (מדרש שה"ש, גריננהוט ד ב, לג.). — ואמר הפיטן: עד תלבין אודמינו ותכבס טינופינו ותרחיץ צואתינו ותטהיר טומאותינו (ינאי, אורחות טהורות, קרוב׳ ויקר׳, זולאי, קנו). צו עונש מיתה לבאי עזרה להרחיץ ידים ורגלים בבואם (רסע"ג, אזכיר גבורות, סדר עבודה, סדור רסע"ג, רעב).

— נפעל, *נִרְחַץ, — כמו פע׳: שהטיף להם הקב"ה טל ונרחצו מעונותיהם (ילק"ש שה"ש התקפה, כמגדל). הכל אצל מילה חולין הן, כל זמן שלא נרחצו בחמין (רש"י, פסח׳ סט.). יש רוח צדיק שיש בה קצת לכלוך מעון או מחטא, הרוח שלו מתרחצת ומתלבנת ומתטהרת בזו האש ותעלה נקיה וטהורה ונרחצ׳ (אבקת רוכל, ויניציה שכז). — ואמר הפיטן: יקוש דמי ירושלם, הדית משמים, להירחץ במים, בני הירחצתה במים (ינאי, אורחות טהורות, קרוב׳ ויקר׳, זולאי, קנו).

רַחַץ, ש"ז, כנ׳ רַחְצִי, — כמו רְחִיצָה, רק בצרוף סיר רַחַץ, Waschbecken ; cuvette ; washing basin : מואב סיר רַחְצִי על אדום אשליך נעלי עלי פלשת התרועעי (תהל׳ ס י; וכעין זה שם קח י).

רַחְצָה, ש"נ, — מקום הרחיצה: שניך כעדר הקצובות שעלו מן הָרַחְצָה (שה"ש ד ב). שניך כעדר הרחלים שעלו מן הָרַחְצָה (שם ו ו).

רָחְצָה, ש"נ, — שה"פ מן רָחַץ: ועשית כיור נחשת לְרָחְצָה (שמות ל יח). וישם את הכיר בין אהל מועד ובין המזבח ויתן שמה מים לְרָחְצָה (שם מ ל). ויעש כיורים עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה משמאול לְרָחְצָה בהם את מעשה העולה ידיחו בם והים לְרָחְצָה לכהנים בו (דהי"ב ד ו). — ובתפלה: קדש ורחץ כרפס יחץ מגיד רחצה מוציא מצה (הגדה של פסח). — ואמר הפיטן: אני יותדת שפריר החצר וכיור לרחצת [1]) יד ורגל משמץ (רסע"ג, אכפי את אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, קלג).

***רַחְצוֹן** [2]), ש"ז, — בטחון, מבטח: אין להם מברח ולא מקלט אלא עליך ולא רחצון אלא עליך (תולדה שומרונית, REJ Juil.—Sept. 1902, עמ׳ 88).

***רְחָצָן** [3]), ש"ז—בטחון, מבטח: וישכן ישראל בטח, אין בטח אלא רוחצן (ספרי דבר׳ שנו).— ובמהמ"א: ומנוסי ביום צרה שהוא רוחצן של ישראל (מדה"ג שמות יח א, הופמן, 187).

רחק [4]), ממנו *הִרְחֵק, *הַרְחָקָה, *הִתְרַחֲקוּת, מֶרְחָק, *מֶרְחַקִּי, רָחוֹק, *רְחוּק, *רְחִיקָה, רַחַק, רָחֵק, *רֹחַק, רָחְקָה, *רָחְקִי.

[1]) [בסדור מנקד לְרַחְצַת, ואינו מדיק.]

[2]) [מן הארמ׳ רְחָצְנָא במשמ׳ זו, מן רְחַץ שהוא בָּטַח בעבר׳, וכן באשור׳ רַחָץ באותה משמ׳. ועי׳ גם רַצַח, הערות.]

[3]) [עי׳ בהערה שלפני זו.]

[4]) [גם בארמ׳ ובסור׳, בשבא׳ ובכוש׳ רחק, באשור׳ רֵיק, רוּק. בערבי׳ נדחק רחק ע"י השרש בעד a), וספק אם אפשר לחבר עם השרש העברי.]

a) بعد

רחק, פ"ע רחקה, רחקו, רחקו, רחק, רחקי, רחקו, תרחק, תרחק, ירחק[1]), תרחק, תרחק, ירחקו, — רחק מקום ממקום אחר, אדם ממקום, מדבר או מאדם אחר, רחק מעליו, היה רחוק, נעשה רחוק, אינו קרוב או אינו קרב אליו, fern sein, sich entfernen; être loin, s'eloigner; to be remote, move away: כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יי' אלהיך לשום שמו שם וכו' ואכלת בשעריך (דבר' יב כא). וכי ירבה ממך הדרך כי לא תוכל שאתו כי ירחק ממך המקום אשר יבחר יי' אלהיך וכו' (שם יד כד). כי עתה תצרי מיושב ורחקו מבלעיך (ישע' מט יט). כרחק מורח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו (תהל' קג יב). כל אחי רש שנאהו אף כי מרעהו רחקו ממנו (משלי יט ז). צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם (שם כב ה). תעבוני רחקו מני ומפני לא חשכו רק (איוב ל י). כי רחק ממני מנחם משיב נפשי (איכ' א יו). — ובהשאלה רחק האדם מאלהים, מעליו, עזב אותו, לא הלך בדרכיו: מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וילכו אחרי ההבל ויהבלו (ירמ' ב ה). אשר אמרו להם ישבי ירושלם רחקו מעל יי' (יחזק' יא יט). כי אם הלוים אשר רחקו מעלי בתעות ישראל אשר תעו מעלי אחרי גלוליהם ונשאו עונם (שם מד י). — ורחק האדם מתורת האל: קרבו רדפי זמה מתורתך רחקו (תהל' קיט קנ). — ורחק האל מן האדם המתפלל אליו, ואף בקצור, רחק האל: אל תרחק ממני כי צרה קרובה כי אין עוזר (שם כב יב). ואתה יי' אל תרחק אילותי לעזרתי חושה (שם שם כ). ראיתה יי' אל תחרש אדני אל תרחק ממני (שם לה כב). אל תעזבני יי' אלהי אל תרחק ממני (שם לח כב). אלהים אל תרחק ממני (שם עא יב). — ורחק האדם ממעשה זה או זה, מעשות דבר, אינו בא לעשותו: מדבר שקר תרחק (שמות כג ז). עת לחבק ועת לרחק מחבק (קהל' ג ה). — ורחק העם מעשק, שלא יגע העשק אליו: רחקי מעשק כי לא תיראי וממחתה כי לא תקרב אליך (ישע' נד יד). — ורחקה ישועה מאדם וכדו', לא תבוא אליו: נקוה למשפט ואין לישועה רחקה ממנו (שם נט יא). ויאהב קללה ותבואהו ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו (תהל' קט יז). — ורחק דבר מאדם, במשמ' לא היה מוכן לו: הן לא בידם טובם עצת רשעים רחקה[1]) מני (איוב' כא יו). — ורחק היום או רחק דבר בזמן, לא יבוא בקרוב: קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר (ישע' מו יג). יום לבנות גדריך יום ההוא ירחק־חק[2]) (מיכ' ז יא). — ובתו"מ: הרבה פרשיות סמוכות זו לזו ורחוקות זו מזו כ ר ח ו ק מזרח ממערב[3]) (רבי, ספרי במד' קלא). — וביני' ירוחק: מי ש ר ו ח ק[4]) מן הקב"ה שלא לעשות תשובה אבד מן העולם (ילמדנו בהעלותך, מובא בערוך ערך רחק). הנכנס לבורסקי למשרה ולכובסים חולץ את תפליו ו ר ו ח ק ארבע אמות (מסכת תפלין, ז' מסכ' קטנות, קירכהיס, 20). — ואמר הפיטן: קראנוך ה' אלהינו, ר ח ק ת ממנו בעונינו (אממנו מכל עם, סליח'). כי שובח בנשים ידי מרובה ליבדוק, ייוודע לה מתבק ל י ר ח ו ק (יכאי, ואסה כי אאומר קרוב' ויקר', זולאי, קנז). ר ח ק ו מגבול האדום עד מי זה בא מאדום יבוא בלבוש אדום (הוא, אמוז, קרוב', דבר', שם, רלא). למה במרחק תעמד דר שחק, דודי ר ח ק ורודי דחק (ר"י הלוי, יונה נשאתה, גאלה

כדעת פרנקל (Lehnw., 158) אף את השם רחיק[a]), שאין פרושו אלא הזך שביין, צפוה מן אל ח'מר[b]), צפיתית שביין.]

[1]) [גם בקהל' יב ו כונת הכתיב י ר ח ק לבנין קל, ואין הנקוד שם בבנין נפע' מכון אלה לקרי ירתק בלבד. ועי' ב. רתק, הערה.]

[a]) رحيق [b]) صفوة من ألخمر

[1]) [הכונה: שמא תאמרו שלא בשבילם, בשביל הרשעים, טובם? על כך אשיב: עצה זו, תכנית זו, שהאל יועץ על הרשעים איננה ידועה לי; כי „כמה נר רשעים ידעך?" (שם' יז) וכו'. ולקמן (כב יח) מביא הרע אותם דברי איוב (והוא שלא בתיהם טוב ועצת רשעים רחקת מני) כדי להשיב עליהם. ועי' רחוק במשמ' כזו.]

[2]) [אין ירחק־חק אלא מבטא מקצר של הכפלת המלה במקום ירחק־רחק, כדגמת אדם(א)דם, שחר(ש)חר וכדו'.]

[3]) [כלשון הכתוב (תהל' קג יב).]

[4]) [נ"א: שמתרחק, עי' קוהוט.]

לפנת לפני פנוע'). רחקו במעלי, ימי פדות וחופש (רפקו מעלי, כפות לנפמת, אגרות פד"ל, 492). – ואמר המשורר: רחק מאיש אשר יעכור שארו ודבת אוהבו יוציא בשפה (ר"פ פנגיד, בן מפלי, אברמפון, 805). רחק מריב ואליו אל תמהר וסורה ממקום פחים ורשת (פס פס). רחק מעצת מהיר להשיב למען כי נבוחה במועצת אשר חמצה כשאור (פס פס, 809). רחק מאתי לצון אשר כל פעולתו לחלל בכל כחו לרעיו ולזבת (פס פס, 810).

— פִעֵ', רִחֵק, רִחַקְתָּ, יְרַחֲקוּ, — רחק דבר או אדם, עָשה שירחק, שיהיה רחוק: וְרִחַק יוי את האדם ורבת העזובה בקרב הארץ (ישע' ו יב). יספת לגוי יוי יספת לגוי נכבדת רִחַקְתָּ כל קצוי ארץ[1]) (פס כו יה). יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רִחַק ממני ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה (פס כט יג). עתה יְרַחֲקוּ את זנותם ופגרי מלכיהם ממני (יחזק' מג ט). – ובתו"מ אף במשמ' פִּעֵל: מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך (עקביא בן מהללאל, עדיי ה ז). א"ר יהושע מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי וכו' שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקרב המרוחקין בזרוע, משפחת בית צריפה הִיתה בעבר הירדן וריחקה בן ציון בזרוע, ועוד אחרת היתה שם וקרבה בן ציון בזרוע, כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב, ר' יהודה אומר לקרב אבל לא לרחק, ר"ש אומר להשוות המחלוקת, וחכמים אומרים לא לרִחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם (פס ה ז). העיד ר' יוסי הכהן ור' זכריה בן הקצב על בת ישראל שהורהנה באשקלון וריחקוה בני משפחתה וכו' (כתוב' כז:). הניח הקב"ה פתחון פה לאומות העולם לעתיד לבא לומר שאתה רחקתנו ולא נתת לנו כמו שנתת לישראל (תנחו' זוכר, צלק א). ראה דוד בגבעונים שאין בהם אחת מאלה, עמד ורחקם וכו' ואף עזרא רחקם וכו' ואף הקב"ה מרחקן לעתיד

1) [הקרוב ביותר הוא להבין בנגוד: את הגוי הגדלת וכל קצוי ארץ הרחקת מלפניך.]

לבא (מדר' תהל' א, זוכר, ה:). — ובמשמ' העקרית: ומכשרתו (את כל העוסק בתורה) להיות צדיק וחסיד וישר ונאמן ומרחקתו[1]) מן החטא ומקרבתו לידי זכות (כ' מאיר, אבו' ו א). ורחקני[2]) מאדם רע ומחבר רע ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב (ברכ' ט:). אני אמרתי והיה בעברכם את הירדן תקימו ואתה רחקתם ששים מיל (כ' מילא, סוט' מד.). — *ורִחֵק אדם את עצמו, ובקצור רִחֵק במשמ' רחק את עצמו: הם (בני לוי) נשתתפו לי אף אני אשתתף להם למנותם בעצמי ובכבודי אבל הבכורות הם ריחקו עצמן מן הקב"ה והם הקריבו לפני העגל לכן ריחק הקב"ה מן מניינם (מד"ר במדי' ד). — *ורִחֵק מעשיו, נגיחותיו, ראיותיו וכו' עשה אותם לעתים רחוקות זו מזו: אמר ר' מאיר ריחק (השור) נגיחותיו חייב קירב נגיחותיו לא כל שכן, אמרו ליה זבה תוכיח שריחקה ראיותיה טמאה קירבה ראיותיה טהורה (ב"ק כג:–כד.). — *ורִחֵק את הקץ, אמר או רצה שהקץ יהיה רחוק: שהשביע הקב"ה את ישראל וכו' שלא יגלו את הקץ ושלא ירחקו את הקץ[3]) (כתוב' קיא.). כי הנה רחקיך יאבדו, זה בלעם וחבריו שרחקו את הקץ ואבדו מן העולם, אבל נביאי ישראל הטבת להם שקרבו את הקץ (ילק"ש תהל' עתט). – *ורִחֵק, כמו הִרְחִיק מן העברה, עשה סְיָג לְאִפּוּר חמור, אסר בהנאה: (העושה אספלנית) מערלה צריכה, עשה לרחקו כתיב, לא תעשה לאכלו כתיב, לא תעשה לרחקו לא כתיב[4]) (ירוש' פסח' ג א). — ובסהמ"א: פרעהו אל תעבר בו, רחקהו (רש"י, משלי ד ז). אליעזר בני, לנִדותך באתי ולרחקך מירושתי (ספר המעשיות, גסטר, 122). — ואמר הפיטן: קינייִנו (של

1) [ואולי מְרַחַקְתּוֹ, הַפִעֵ'.]

2) [בנוסח' שבסדורים: והרחיקנו, הִפְעִ', עי' הערת בר בסדורו, עמ' 43.]

3) [אמנם רש"י: בעונם, ל"א שלא ידחקו גרסינן לשון דוחק שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי, ע"כ, ועי' בדגמאות המובאות בערך קֵץ.]

4) [בצ"ל עפ"י קרבן העדה, ומפרש שם: (עשה, דכתיב יהיה לכם ערלים דמתרגמינן יהון לכון מרחקין, ל"ת לאכילה כתיב דכתיב לא יאכל, אבל ל"ת לרחקו לא כתיב וכו', ע"כ.]

דל) אל תקח במשך, רחק ממך תרבית ונשך (ינאי, ממורא כל, קרובי ויקרא, זולאי, קעא). לא ריחקתם ברעתם, לא קילעתם בקשייתם (הוא, לא תיעבתם, קרובי במדי שם, ריז). — ואמר המשורר: ולכן שקוד ודרוש היותך אחי חכמה ורחק שמך משם אחי ריק וסכלות או (ר״ש הנגיד, חכם לב, בן משלי, אברמסון, 162). ככה רחקתני עיני מקרב לה (ראב״ע, לורה סמיתני, כהנא א, 50). הוא הכאב כי רחקוך שנאי שלום ולא תלך לאור זרחנו (משלם דאפיאירה, עבים רכובו, ידיעות מכון שוקן ז, כו).

— הפע׳, הרחיק, הרחקת, הרחקתים, הרחיקו, הרחק, הרחיקם, הרחק, הרחק, הרחיקהו, ארחיק, תרחיק, ירחיקנה, תרחיקו. — א) הרחיק אדם או דבר, עשה שירחק, שיהיה רחוק, entfernen; remover; to remove: כי שקר הם נבאים לכם למען הרחיק אתכם מעל אדמתכם והדחתי אתכם ואבדתם (ירמ׳ כז י). כי הרחקתים בגוים וכי הפיצותים בארצות (יחזק׳ יא טז). ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה (יואל ב כ). ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היונים למען הרחיקם מעל גבולם (שם ד ו). הרחקת מידעי ממני שתני תועבות למו (תהל׳ פח ט). הרחקת ממני אהב ורע מידעי מחשך (שם שם יט). כרחק מורח ממערב הרחיק ממנו את פשעינו (שם קג יב). הסר ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך (משלי ד כד). הרחק מעליה דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה (שם ה ח). אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו (שם כב טו). שוא ודבר כזב הרחק ממני (שם ל ח). אם און בידך הרחיקהו ואל תשכן באהליך עולה (איוב יא יד). כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני (שם יג כא). אחי מעלי הרחיק וידעי אך זרו ממני (שם יט יג). אם תשוב עד שדי תבנה תרחיק עולה מאהליך (שם כב כג). — ב) ובצרוף עם פעל ההליכה, הרחיק ללכת וכדו׳, הלך למרחוק, weit gehen; aller loin; to go far: אנכי אשלח אתכם וזבחתם ליי׳ אלהיכם במדבר רק הרחק לא תרחיקו ללכת (שמות ח כד). הנה ארחיק נדד אלין במדבר סלה (תהל׳ נה ח). — ובקצור לשון אף הרחיק לבד במשמ׳ זו: הם יצאו את העיר לא הרחיקו (בראש׳ מד ד). ראו אתם ארבים לעיר מאחרי העיר אל תרחיקו מן העיר מאד (יהוש׳ ח ד). המה הרחיקו מבית מיכה וכו׳ (שפט׳ יח כב). — ומכאן[1] הרחק במשמ׳ תה״פ, למרחוק, weit; loin; far: ותלך ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת (בראש׳ כא טז). ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה וקרא לו אהל מועד (שמות לג ז). ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד הרחק מאד באדם העיר (יהוש׳ ג טז). — ובתו״מ: מותר להרחיק (את הפסים) כל שהוא ובלבד שירבה בפסים (עירוב׳ ב ג). הרחיק את הסכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה (ר׳ יוסי, סוכ׳ ה ט). לא יחפור אדם בור סמוך לבורו של חבירו וכו׳ אלא אם כן הרחיק מכותל חבירו ג׳ טפחים וסד בסיד, מרחיקין את הגפת ואת הזבל וכו׳ מכותלו של חבירו ג׳ טפחים וכו׳ ומרחיקין את הרחים שלשה מן השכב שהן ד׳ מן הרכב (ב״ב ב א). מי שהיה כותלו סמוך לכותל חבירו לא יסמוך לו כותל אחר אלא אם כן הרחיק ממנו ארבע אמות (שם שם ד). מרחיקין את השובך מן העיר חמשים אמה (שם שם ה). והיה לכם לזרא, שתהו מרחיקים אותו יותר ממה שהייתם מקרבים אותו (ספרי במד׳ לד). אמר (יהושע על הגבעונים) אני לא מרחיקן ולא מקרבן (ירוש׳ סנה׳ ו ע). גדולה לגימה שהרחיקה שתי משפחות מישראל (ר׳ יוחנן בשם ר׳ יוסי בן קסמא, בבלי שם קג:). (לגימה) מרחקת את הקרובים ומקרבת את הרחוקים ומעלמת עינים מן הרשעים ומשרה שכינה על נביאי הבעל (ר׳ יוחנן, שם שם). אדם יש לו אוהב, כל זמן שהוא מבקש ממנו צרכיו ושאילותיו הוא שונאו מרחיקו (ר׳ זעירא, מדר׳ תהל׳ ד, בובר, כא:). — *והרחיק את האדם מן העברה: כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר וכו׳ אם כן למה אמרו חכמים עד חצות, כדי להרחיק את האדם מן

---

[1]) [מן השמוש על יד הפעל הרחיק, כגון הרחק אל תרחיקו (שמות ח כד), עבר הרחק לשמש גם על יד פעלים אחרים. עי׳ טורטשינר, הלשון והספר א, 299.]

 רחק

העבירה (ברכ׳ א א). — ג) *הִרְחִיק כמשמ׳ הרחיק את עצמו, הִתְרַחֵק: תרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע (נתאי הארבלי, אבות א ז). וכמה ירחיק מהם (ממים רעים בשעת קריאת שמע) ומן הצואה, ארבע אמות (ברכ׳ ג ה). עד כמה ירחיקו ויהיו טהורין, עד כדי שיהא רואן (עסר׳ י ג). מרחיקין מגללי בהמה ארבע אמות (ר׳ יוסי בר חנינא, יכומ׳ ברכ׳ ג ה). הרחק מן הכעור ומן הדומה לו (חול׳ מד :). — ובסהמ״א: תפריעו את העם ממעשיו, תבדילו ותרחיקו אותם ממלאכתם (רש״י, שמות ה ד). חבורה אחת מעוברי דרכים לנה אצל כותל אחד וכו׳ וקם (אחד מהם) וכו׳ וכשהרחיק מחבריו נפל הכותל עליהם (ר״י א״ת, מו״ה, הבחינה ה). וכבר הקדמתי לך בתחלת רפואתי שתשתדלי בכל יכלתך לתרחיק המדה הזאת ממך וכו׳, אם היית מרחקת ממך המחשבה הזאת היתה עבודתך בכונה שלמה (שם, עבוד׳ הללה׳ ו). שאם לא כן תהיה תורת משה מרחקת את האדם מהשגת השלמות (ר״י אלבו, עקרים א כג). — ואמר הפיטן: אל תרחיק ממני אלהי תנחומיך (אל תרחיק, סדור רע״ג ב, ה). — ואמר המשורר: בעת תרצה להרחיק איש ותבוש לדבר לו, רחק מנו בזהו (ר״ם הנגיד, בעת הכלה, בן משלי, אברמסון, 54). וצוה אל להרחיק הקצוות לבל יקטיר דבש לו או שאורים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוקן ה, כז). מרחיקים כל מיני סחורה אף דבר דבר אסורה בשבת (אליו מי הקסם, שירי סימן, 222). — ובמשמ׳ הבדיל׳ הרחיק מלה ממלה אחרת, עשה בה שנוי כדי להבדיל בינה לאחרת: יי׳ יתן אֹמֶר, הטעם מלעיל תחת האל״ף והמ״ם פתח קטן, הרחיקו מן אֹמֶר עצתי תקום אשר הטעם תחת המ״ם (תשו׳ תלמידי מנחם, 54). חותם שופר גורל, כל אלה קמוצים ומלרע להרחיקם מה אֵר קֹדֶשׁ וכו׳ (שם שם). — *ובפילוסופיה, הִרְחִיק דבר, ראה אותו ברחוק מן האמת, שלל את מציאותו ואפשרותו: וכל אחד מהם מקיים מה שהרחיק בעל דינו (ר״י א״ת, מו״ד, הקד׳). אך הסברא מרחקת רוב הדברים האלה (הוא, כוזרי, א ה). אנחנו מקיימין האחדות והקדמות לאלהים ית׳ וכו׳ ונרחיק הגשמות בכלל (שם שם). מי שרוצין ליישר אותו בדבר האלהים ולברר אצלו כי האלהים מדבר עם בשר ודם והוא מרחיק זה, צריך לברר אצלו דברים מפורסמים שאין מרחה להם (שם שם ו). ומי שקורא אלה שמתקנים החומר בחמום ובקרור טבע לא יזיק כשמרחיק מהם החכמה, כאשר ירחיק מהאיש והאשה יצירת הולד בהתחברם, אך הם עוזרים לחומר המקבל צורת האדם מאת המצייר החכם (שם שם עז). ולא יוכל כופר לכפור ולא דוחה לדחות מה שלא ירחיק השכל ולא ההרגש (עולם קטן, הול׳ הורויץ, 11). והלך בדעות ההם כנגד טבע הנמצא והרחיק המורגש (ר״ם א״ת, מו״נ א כא). כי כל מה שמחייב גשמות ראוי בהכרח להרחיקו ממנו (שם שם כח). ואף על פי שידעתי שירחקוהו רב שומעיו ורואיו מפני שהרגילו זולתו מעודם, לא אמנע מלומר אותו (הוא, יקוו המים, 136). אני מרחיק שיהם דוד ע״ה בדבריו על ספור מעשה בראשית השם יתברך לרוכב עבים (שם, 140). אמנם אשר נרחיקהו ולא יתאמת המאמר בו בכלל הוא שיתחדש בטפה מהתום חללים ונקבים וכו׳ (מאו״ר לרלב״ד א ו, 22). — ואמר המשורר: ובמסבו אני מרחיק מסבה במתכדר בתמהון לב ומשמים (תפלה דאפילירה, ביוס סגריר, ידיעות מכון שוקן ז, כח).

— פעי׳, בינ׳ *מְרֻחָק, — מרחק מאדם או מדבר, שהתרחק ממנו ואין לו קשר אליו, נמצא ברחוק מקום ממנו: האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך וכו׳ אסור (נדר׳ א א). שאין אליהו בא וכו׳ אלא לרחק המקורבים בזרוע ולקרב המרוחקים בזרוע (עדי׳ ח ז). ומה ארון ה׳ שלא היה מרוחק אלא שנים עשר מיל אמרה תורה והיה כל מבקש ה׳ יצא אל אהל מועד, תלמידי חכמים שהולכים מעיר לעיר וכו׳ עאכו״ב (ר׳ יהודה, ברכ׳ סג :). — ובסהמ״א: מה לך להיות מרוחק מתורת אלהים (סדר״א טו). עדים [1]) שהיו מרוחקין מן הכתב שתי שיטין פסול (רמב״ם, מלוה ולוה כז ד). ומה מרוחק שבישראל שאינו מרוחק אלא שלש פרסאות נקרא מבקש ה׳, תלמידי חכמים שמכתתים

[1]) [בלו׳ חתימת העדים.]

רגליהן מעיר לעיר וכו׳ על אבו״ב (מדה״ג, שמות ג כ, הופמן, 19). וכשנכתוב הדרכה נודיעו, והוא שמקורב, אבל מרוחק לאו (הלכ׳ פסוקי׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 64). — ואמר הפיטן: אם לא יקדים קירובו יקולל, אם לא ירחיש ריצויו ירוחק (ינאי, אם לא יאמר, קרובי ויקרא, זולאי, קכה). קורא (אהר הכהן) ומזה טהרת מים, רוחק מעם פחז במים (ר״א קליר, זכור אב, תפלת גשם). —*ומרחק, ובמשמ׳ נדחה ע״י הרגש, מגנה, מתעב[1]: והדבר ההוא (עשית העגל) מרוחק ומגונה אצלנו (ר״י א״ת, כוזרי א נז). המשל הוא דבר נאמר על צד הדמיון, פעם לתת ציור בדבר הנרצה לדבר בו ופעם להעיד על ענין הדבר אשר יכוון בו מצד שהוא מרוחק או נרצה וכו׳ (רלב״ג׳ משלי א א). — *ובמשמ׳ נבדל, היה שונה מאחר: אצר הטעם תחת הצד״י, והוא קמץ גדול כי הצד״י לא מאותיות הגרון היא לכך נתרחקה המלה ממשקל תאר אשר מאותיות הגרון (תשו׳ תלמ״י מנחם 54). — *ובמשמ׳ נחשב כרחוק מן האמת, נדחה ע״י השכל: כי העול אין לו כי אם שלש סבות וכו׳ ושלשתם מרוחקות מאת הבורא ית׳ (ר״י א״ת, חו״ד ו ג). וכל המרוחקות ממנו מן המדות הן אמיתות בלי ספק (הוא, מו״ה, סימוד י). וזה המין מן התאר מרוחק מן האל ית׳ אצל כל אדם (ר״מ א״מ מו״נ א נג). וכן כל הפעלות ירוחק ממנו וכו׳ וכן ראוי שירוחק ממנו כל העדר וכו׳ וממה שראוי בהכרת שירוחק ממנו גם כן הדמוי לשום דבר מן הנמצאות (שם שם נח). וכשיובנו (דברי הנביאים) במשמעם מדוקדקים ולא יודע שהם הפלגה וגוזמא וכו׳ יחדשו ענינים מרוחקים (שם ב מז). ולא ירוחק שיתואר השם בתואר כזה (ר״י אלבו, עקרים ב ט).

— התפ׳, *נִתְרַחֵק, — הרחיק את עצמו, הלך לו, sich entfernen, sich fernhalten; s'eloigner, rester loin; to withdraw, stay away: איזוהי דרך רעה שיתרחק[2] ממנה האדם (רבן יוחנן בן זכאי, אבו ב ט). אוהב את המישרים, מתרחק מן הכבוד ולא מגיס לבו בתלמודו (שם ו ו). לעולם ידבק אדם בשלשה דברים ויתרחק משלשה דברים, ידבק בשלשה דברים בחליצה ובהבאת שלום ובהפרת נדרים, ויתרחק משלשה דברים מן המיאון ומן הפקדונות ומן הערבונות (בר קפרא, יבמ׳ קט.). וילך ראובן וישכב את בלהה פילגש אביו וישמע ישראל, והפסיק הענין שהניח שם פרשה, לומר שנתרחק, ולכך אותה פרשה פתוחה (מד״ר במדי׳ יג). — *ובמשמ׳ שנפסק קשר המשפחה שבינו לבין פלוני: דודו בן דודו וכל הראוי לירשו וכל הקרוב לו באותה שעה (פסולים לדין), היה קרוב ונתרחק הרי זה כשר (סנה׳ ג ד). — ובסהמ״א: אם הגופות מתרחקים הלבבות מתקרבים (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 136). — ואמר המשורר: אשרי איש עומד בישרו יתרחק מצד שמאלו (שלום שבזי, שירי תימן, 199).

— נפעל, בינ׳ *נִרְחָק, — שרחקו ממנו: כי פרוע הוא, נרחק ונתעב (רמ״י, שמות ל ז). — ושהתרחק: רחקים בהרחקי מצואים בהמצאי (ר״ש הנגיד, אגפים, בן משלי, אברמסון, 24).

— הפע׳, *הָרְחַק, הורחק, — הֻרחק דבר, ראו אותו כרחוק מן האמת, נשללה מציאותו ואפשרותו: כמו שנמצא אריסטו יקיים התנועה בעבור שהורחקה (ר״מ א״מ, מו״נ א כא).

רַחֲקִי ת״ז, מ״ר כנ׳ רַחֲקֶיךָ, — המתרחק מאחר, עוזב אותו: כי הנה רְחֵקֶיךָ יאבדו הצמתה כל זונה ממך (תהל׳ עג כז). — ואמר הפיטן: קרועים בשמלה מגוללה בדמים, רחיקי טומאה כן דומים (ינאי, מיעמאים, קרובי ויקרא, זולאי, קנס). ואביתה תהלה מיקרואי איין מיקוראי בחינוף מירחיקי אמת מיריקי צדק (הוא, אשר אימתך, קרוב׳ ימים נוראים, שם שלג). זכר ברחמיו כל רחקיו היומאן לרחם דבקיו (רב סעדי גאון, אם מי זנחת, ידיעות מכון שוקן ג, יג). השקיף שדי ממרומו והבדיל בין רחקיו ועמו (ר״י הלוי, מי כמוך יחיד, דיואן ג, 12). — ואמר המשורר: אנשים לתגמולים מתירים אברר גם

[1]) [כשמוש הפעל רחק בתרגום של תעב בתרגומים הארמיים לתורה.]

[2]) [בנגוד למה שנאמר קדם לכך: איזוהי דרך טובה שידבק בה האדם.]

רחקים בהרחקי, מצואים בהמצאי (ר״מ הנגיד, אנסים, בן משלי, ססו, קכח; אברמסון, 24). ושים זכים דבקיך ועריצים רחקיך (הוא, סדה ושמח, שם, ססון, קפ; אברמסון, 168). רחקי איש רחוקים מסתריו ורעיו ישמרו את מאמריו (כחקי אים, שם, ססון, רלע; אברמסון, 306). מהם רחקי סוד ולא עמדו בסוד (משלס דאפיאירה, עב קל, ידיעות מכון שוקן ד, עט). ושמעתי מתי פקור לדעתי רחקי סוד ובמטבע דבוקים (הוא, לעתיקים, שם שם, ל).

רֹחַק, ש״ז, — א) תכונת הדבר הרחוק ומדתו, מרחק Entfernung, Entfernheit; distance, éloignement; distance, remoteness: ועקר הנחתו הראשונה (של הפעל עבר) לתנועת בעלי חיים על רוחק [1]) אחד ישר (ר״מ א״ת, מו״נ א כא). וכן התבאר וכו׳ יציאת שני קוים יהיה ביניהם בתחלת יציאתם רוחק[2]) אחד וכל אשר ירחקו יסתר הרוחק ההוא (שם שם עג, הקדמה י). עד שהאבן השואבת וכו׳ לא תמשוך על אי זה רוחק שיזדמן, כמו שלא יחמם זה האיש על אי זה רוחק שיזדמן אבל על רוחק שישתנה האויר אשר בינו ובין הדבר המתחמם מכחו (שם ב יב). שאין ערך רוחק בין הגוף ובין מה שאינו גוף (שם שם). ובארו האחרונים במופת האמתי אשר אין ספק בו כמה שעור יציאת המרכזים ההם בחצי קוטר הארץ כמו שבארו הרחקים כולם והשעורים (שם ב כד). וזה כולו יתבאר לך כשתסתכל הרחקים והשעורים אשר ידעת לכל גלגל ולכל כוכב (שם שם). הנה השמש אשר בגלגל הרביעי תקיף כ״ד אלף מיל בכ״ד שעות באשר שערו בעלי שעורי הרחקים (אהרן הקראי, גן עדן, מאמר א, עא:). וידיעותינו בלות ומטולאות קצרו מהשיג איך ידיעותינו עם רחק היחש בינותינו מצרך ומצדנו (ר״י בדרשי, בחי׳ עולם יג). — וכמשמ׳ מרחב, חלל ריק: קדמוני המדברים וכו׳ מאמינים ג״כ שהרקות נמצא והוא רחק אחד או רחקים אין דבר בהם כלל אלא רקים מכל גוף, נעדר מהם כל עצם (ר״מ א״ת, מו״נ א עג, הקדמה ג). הרוחק אשר אין בו תכליות המקיף והוא אשר יקרא חללות (ר״ח קרשקש, אור ה׳ א א ג). כי מציאות רחקים נבדלים נמנע חוץ לגשמים הטבעיים ובתוכם (פי׳ נרבוני למו״נ ב יד). — ב) אחר מששת הכוונים שבמרחק, מֵמַד, Dimension; dimension: עוד תלה באמרו שאלו הי׳ יש בהם ו׳ רחקים בלתי בעלי תכלית (פרוש ילירה לאבוסהל דונש בן תמים, כז). אמנם אמרו עמק צפון עמק דרום הוא רוחק השמאלי והימין (שם, לג). וגדר הגשם הוא כל דבר שיש לו שלשה רחקים והם ארך ורחב וגבה (ר״י א״ת, רוח חן א). הוא הכח המגדל את הגוף בשלש רחקיו שהם בגובה ובארך וברוחב (שם ב). מאמר הכמות הוא בתארך הגוף בשיעורו בשלש רחקיו באמרך הארוך או הקצר וכו׳ (שם י). כי גרגיר החרדל וגלגל הכוכבים הקיימים מתדמים ברחקים השלשה, ואע״פ שזה בתכלית הגודל וזה בתכלית הקטנות ענין מציאות הרחקים בהם אחד (ר״מ א״ת, מו״נ א נו). גוף הוא כל מה שיש לו שלשה רחקים ושש קצוות (הוא, פי׳ המלות הזרות). ואעפ״י שיחסתי לה (לנפש) שם חלק למעלה בסמוך לא נאמר כן אלא היותה כמו חלק מן החי ע״ד סבה צוריית או הפועלת אבל לא שהיא תהיה בעלת רחקים (ר׳ הלל מוירונה, תגמו׳ הנפש, ד:). ומה שאמר ארסטו כי למאמר האומר בשיש הנה רחקים עומדים בעצמם ושהרחקים הם המקום יתחייבו שני שקרים (ר״י אלבו, עקרים ב יז). שהרחקים אשר בהם נמצא עתה זה העולם היה אפשר קודם המצאו שימצא בהם גשם אחר (ר״י אברבנאל, מפעלי אלה׳ ד ג). שלשת הרחקים עולים למספר י״ת להורות שיהיה שכלם חי וקיים לעד (ר״י מוסקאטו, כפולות יסודם ע). — ג) תכונת הדבר הרחוק מִן השכל: וראה כמה באלו הענינים מן הרוחק מהעיון הטבעי (ר״מ א״ת, מו״נ ב כד).

רְחָקָה, ש״נ, שה״פ מן רָחֵק: תועבות גדלות אשר בית ישראל עשים פה לְרָחְקָה מעל מקדשי (יחזק׳ ח ו).

רָחְקִי, ת״ז, — שיך לרֹחַק, dimensional: כי כל הגופים עומדים במקום כפי שטח במותם הרחקיו (ר״י אבוהב, תרג׳ שער השמים לר״א אירירה ג ה).

---

1) [כצ״ל רָחֲקִי, וכן אברמסון, ולא כמנקד בב״י.]

2) [כתרגום ר״י חריזי: על איזה מרחק שיהיה על קו המישור.]

3) [כתרגום ר״י חריזי: מרחק.]

רחש[1], ממנו מַרְחֶשֶׁת, *רִחוּשׁ, *רְחִישָׁה, רָחַשׁ, א. *רַחַשׁ, ב. *רַחַשׁ, *רֶחֶשׁ, *רְחָשָׁה, *רַחֲשָׁן, *רַחֲשׁוּשׁ.

רָחַשׁ, פ״י[2] — רָחַשׁ חלב דבר[3], הגה והשמיע אותו בקול רחש, flüstern; murmurer; to whisper: רָחַשׁ לבי דבר טוב אמר אני מעשי למלך (תהל׳ מה ב). — ובמדר׳: שלא יוכלו להתוודות בתשובה, אלא כיון שרחש לבם בתשובה הקב״ה מקבלם וכו׳ בני קרח לא היו יכולין לומר שירה לפני הקב״ה בפיהם עד שרחש לבם בתשובה וקיבלם מיד וכו׳ כך אמרו אם בלבנו רחשנו כבר אמרנו מעשינו למלך מלכי המלכים הקב״ה (מדר׳ תהל׳ מה). *והשפתים: כל האומר שמועה משם אומרה שפתותיו רוחשות עמו בקבר (לוי בר נזירא, ירוש׳ ברכ׳ ב א, שם שקל׳ ב ז, שם מו״ק ג ז). — *ועל מעשי המרחשת בבשולם: מרחשת עמוקה[4] ומעשיה רוחשים[5] ומחבת צפה ומעשיה קשים[6] (ר׳ חנניה בן גמליאל, מנח׳ ה; ספרא ויקרא, נדבה פרשה י; מד״ר ויקר׳ ג; תנחו׳ ויקרא ז). ועי׳ דָחוּם, הערה. —ובספה״א[7]: אל לבי, שלא הוצאתי הדיבור מפי אלא רחשתי בלבי (שכל טוב, ברא׳ כד מה). וצריך לרחוש בשפתיו בשעה שמפריש זו אחר זו (רמב״ם, מעשר ט ט). ומי שישיג על אלו השמות הקדושים וכו׳ ישיג ממנו איזה מעלה שירצה ויהיה עמו כדיבור רוחש ובקול דקה שישמע ממנו מבלי הגה (מגילת סתרים, מיוחס לרמב״ם, חמדה גנוזה׳ מג.). כי אין הגוף צלם הבורא ית׳ כי הדבר הרוחש המובדל מכל מאורעות הגוף אין הגוף צלמו (הקדי׳ נפש החכמה א). הבוגד בוגד לבו יקבץ און לו וכל רע לבו רחש (שלמה בונפיד, פולמוס בכבודי סרגוסה, קובץ על יד, יד, כא). —ואמר הפיטן: לחיו רוחשים דת ארוכה מארץ (ינאי, מה יפו, קרוב׳ פסח, זולאי, רעז). רון בלי עצלתים ערכתי במחנותים, רחשתי גישות שתים בעד שאלות שתים (ר״א קליר, ארשת, תפלת טל). שוקדים ואותך מקדישים שבחך בפיהם רוחשים (סוא, אאמיר, קרוב׳ א סוכות). קוראים בה במחני, רוחשים טוב להודות לה׳ (אמרי אנוש, ברכת המזון לשבת, ידיעות מכון שוקן ה, כ). טובים קרושים יקדשו הדשים, כעת רוחשים לעיבורו דורשים (ברכת מזון לראש חדש, שם שם, סד). בנפתיך להחר הטוב לרחוש דבר טוב (משלם בר קלונימוס, אודך, יוצ׳ ב פסח). רוחשים בה איש כדרכו והלכה כבית הלל (רסב״ג, שתי פעמים, אהבה שבת נחמו). רחשו משה ואהרן ויענהו (ר״י הלוי, אבאר קלת, דיואן ג, 81). ירשו סוד דעתך כלם ויתלחשו, ירחשו הנה ידעתיו גם אני תחשו (הוא, שלמו, שם שם, 86). עמדו לפני פרעה ובשם אֵל רחשו, ומצרים נפלאותיו כחשו (הוא, אח נתיבי, שעה״ש 111). רחשו בנים בשבימו, איך משנאים ילעגו למו (ראב״ע, אל נדחך, קונטי׳ הפיוט׳, 61). סוד מבקשים בעת רוחשים איה מקום כבוד האל (ר״י זבארה, אראלים, אופן שבת א אחה״פ). רון רוחשים בעת רוגשים ואומרים יה אכתריאל (שם שם). רחשתי לרב עלילה בעד תור המעלה (אנעים הדומי סירים, יוצ׳ א פסח, מחז׳ איטלי׳ א, קד.). נא כל מדה נכונה, רחש לבי להושיע (שלם עטרה, סליח׳ ער״ה). רוחש חשמל אשר חש ומל שבחו למל ומעצומו יאמל (אמלו בתוסף, אופן שבת ב חנכה). קדישין רן רוחשים עם כרובים ושרפים (יחיד ערץ, אופן שבת ב אחה״פ). שרפים גם אישים קצת עתים חשים[1] קצת עתים רוחשים (ר״י

[1]) [בארמ׳ ובעבר׳ שבתו״מ ובסורי׳ בא רחש במשמ׳ תנועת רמשים ושרצים, ובאשורי׳ משמש רֵאשׁ או רֵשׁ גם במשמ׳ של תרועת שמחה ואף בשם עצם רְאֵשׁ, תולעת שבתבואה, אך אולי מלה אחרונה זו שאולה היא מארמ׳, ועל כן נשמע בה הגה האלף במק׳ החית, שאיננה הגויה בדרך כלל באשור׳. וכנראה קרוב השרש אל לחש, ואולי גם אל נחש.]

[2]) [אך עי׳ בהערה שאחר זו.]

[3]) [כך לפי חלקת המלים במסרת הטעמים, ואמנם אפשר שהכונה בחלקה אחרת: רחש (כלו׳ לחש והגה) לבי, דבר טוב אמר אני וכו׳.]

[4]) [הכונה: המנחה המבשלת במחבת עמוקה בה, והמבשלת במרחשת צפה בה למעלה. עי׳ בהערה לערך א. צוף, עמ׳ 5426.]

[5]) [בבבלי (מנח׳ סג.) רכין.]

[6]) [צ״ל נוקשין, ז״א דופקים.]

[7]) [באוצר המונחים הפילוסופיים של קלצקין (ד, 88) מובא גם רָחַשׁ במשמ׳ חָקַר וְדָרַשׁ מתוך ס׳ השכל המושכלות לאלפראבי, אך שם הכונה לש״ז רַחַשׁ במשמ׳ דבור.]

[1]) [כלו׳ מחשים, שותקים.]

נג'ארה, עולת תמיד, הקדמה). —ואמר המשורר: יקבל שר תשורת שיר רחשתיו ורנתיו עלי זכרו ושרתיו (ר"י זבארה, כאו ספר, הקד' ספר שעשועים, דודזון, 5). — ואמר המליץ: לכל מה שיש ללב הקוראים לרחוש ולשאול (ר"א לויפל, שם משם טוב, לו.). — °וְרַחַשׁ השרץ, הנחש, במשמ' שֶׁרֶץ וזחל[1]: יעף ועף וחש ומחור פתן רחש ונודע כי הוחש משרש נחש (ר"א קליר, אץ קוצן, קרוב' שבת זכור). כל דבר רך על ידי משקה נראה כרוחש ומנענע (רש"י, ויקר' ג ז). שרץ, בכל מקום משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ (סוא, שם יא י). חיטים שהתליעו ושטחום לפני השמש ורחשו מהם הרבה תולעים (סו"ת הלומ' הדשן קעא). — ורתש היין, רתח: היין רוחש ונע ויוצא למעלה (רש"י, יבמ' לז., ד"ה דוגב).

— פִּעֵ', *רִחֵשׁ[2]), — כמו קל: כיון שאומרין דבר הלכה מפיהם של צדיקים שפתותיהן מרחשות עמהן בקבר (ר' יצחק, ירוש' שקל' ב ז). —ובמשמ' נע, רִחשה הלטאה, רחשו כנים וכדו': הלכו והטילו עליה (על הלטאה) כוס של צונן וריחשה (פסח' פח:). שסופה של ארץ מצרים ללקות בכנים ויהיו מרחשות בתוך גופי (מד"ר ברא' לו). — ובסהמ"א: נשים שקנו קמח מן החנוני וכו' אמרו אפשר שריחש, קמחה של זו בביתה וכו' שאשה אחת מצאה במיני דגן וקמח שריחש (סו"ת מהר יא"ר קט). —ועי' הִפעי' הערות.

— הִפעי', — הִרְחִישׁ האדם בשפתיו, הרחיש לשונו, הנה ולחש, הניע את שפתיו ולשונו בדבור ובמחשבה: יכול יהא מהרהר בלב, ת"ל רק שפתיה נעות, הא כיצד, מרחיש בשפתותיו (ירוש' ברכ' ד א). מיכן שהוא צריך להרחיש בשפתותיו (ר' יוסי בר חנינא, שם שם). — והלשון: ולשונך ירחיש רננות (ברכת חכמים באלהים מבית המדרש, ברכ' יז.). — והלב: הלב מרחיש[3]) שנא' רחש לבי דבר טוב (מד"ר קהל', דברתי אני). — והרחיש האדם דברים בקרבו: אם מרחישים[1]) אנו בקרבנו דברים היש ה' בקרבנו והוא יודע מה מרחישים בקרבנו, נעבדנו ואם אין לא נעבדנו (ר' אבהו, פסיק' רב', מני אפרים, כה.). — וְהִרְחִישׁ[2]) בשר המת וכדו' תולעים ורמה, העלה תולעים, התליע: וירם תולעים ויבאש, הרי מקרא זה מסורס, וכי מרחיש ואחר כך מבאיש, אלא מבאיש ואחר כך מרחיש (מכי' ויסע ד). אדם רמה בחייו ותולעה במותו, רמה בחייו אלו הכנים, ותולעה במותו זה שמרחיש[3]) במותו (ר' שמעון, דא"ר ג). ארבעה דברים נשתנו בימי אנוש, ההרים נעשו טרשים, התחיל המת מרחיש[4]), ונעשו פניהם בקופות ונעשו חולין למזיקים (מד"ר ברא' כג). אף כי אנוש רמה אלו הכנים שבחייו, ובן אדם תולעה אלו תולעים שמרחישין[5]) תחתיו במותו (שם קהל', ברכות הטובה). — ובסהמ"א: מושלך באשמון ובעפר חבוש נטמן מרחיש בשרו רמה ותולעה (ר"י בן יהודה, ספר מוסר ג א). נתירא (יעקב) שמא יַרחיש[6]) העפר תחתיו במכת כנים (מדה"ג, שמות ח יב, הופמן, 65). — ואמר הפיטן: אם לא יקדים קירובו יקולל, אם לא ירחיש ריצויו ירוחק (ינאי, אם לא יאמר, קרוב' ויקרא, זולאי, קכה). בפיהו תחן ירחישו בצאתו לאהל ביום מצפהו (רקע"ג, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רקע"ג, כפו). קול שת תהום מורשה קשב שיר כהרחיש משה (יד הימנית, קרובה לשביעי של פסח, ידיעות מכון שוקן ה, קפס). — °והרחיש היין את האדם הישן, עשה שירחשו שפתיו: הוא הריר שתחת הלשון שהוא דומה ליין המתהלך במישרים וירחיש הישן, כל כך ישמח הנפש ויעיר הלב (ראב"ע, שה"ש ז י).

1) [עי' הערה לשרש.]

2) [וכן בארמ' שבתו"מ: מרחשן שפותיה (סנה' פז:.]

3) [ס"א: מרחש.]

1) [במד"ר (שמות כו) במקום זה: אם מהרהרים אנו בלבבינו והוא יודע מה שאנו מהרהרים נעבדנו ואם לאו נמרוד בו, ע"כ, וכנראה נכתב הפעל המובן, מהרהרים, במקום המקורי והקשה, מרחישים.]

2) [וכן ארחש בארמ' שבתו"מ.]

3) [בספר מוסר לר"י בן יהודה (ג א): שמרחש.]

4) [בקצת דפוס': מרחש.]

5) [אולי צ"ל כאן מרחשין, בפִע'.]

6) [השוה פִע'.]

—הִתפ', *הִתְרַחֵש,—הִתרחש נס לאדם, הזדמן לו נס, וכן התרחש דבר במשמ' קרה דבר, נוהג בספרות ובדבור[1]. — ובמליצה: אם לפעמים יתרחיש ניסע מאיזה אורח שאינו חולי רק שאינו קל ברגליו לילך מחמת החסרון שבו, יהיו לו לעזור מעיר לעיר ומישוב לישוב בעגלי״ה (פנקס ק״ק במברג, 2, קנן על יד ז).

א. *רַחַשׁ[2], ש״ז, — שרץ, רמש, נחש: כמה ישהו (המשקים המגלים) ויהיו אסורין, כדי שיצא הרחש ממקום קרוב וישתה (תרומ׳ ח ז).—ובספה״א: בשעת הכשר האוכלין עדשין ופולין וזיתים הרחש מצוי בהן (רסב״ה, הפי׳ רעה). בפולין החדשים שסמוך לגמרן מצוי בהם במקום הרחש מקום שחור ונכר ראשו של רחש (שם רעו). ומה שימצא ג״כ ברחשים בעופות ובדגים (אמו״ר לראב״ד ב ו, 88). ואחת מהנה שקנתה בערב באה ואמרה כי מצאה רחשים בקמחה (שו״ת מות יאיר קט). ופתן זה הוא כמין רחש קטן והאוכל מבשרו מוסיף לו כח (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר יח).

ב. *רַחַשׁ, ש״ז,—הרהור, הגיה בלב: אם רחש[3] בלב למה אמירה ואם אמירה למה רחישה (מדר׳ תהל׳ מה, בובר, קלה:).—ובספה״א: ואלו אמנם רוצים במשכיל מי שהיה חסיד וטוב התבוננות ורחש[4] מה שראוי שיבוקש מטוב וירוחק מרע (ס׳ השכל והמושכלות לאלפראבי). ואמנם מי שקרא פלוני משכיל אמנם רצה בו טוב התבוננות ברחש מה שראוי שיבוקש או ירוחק על המוחלט (שם). — ואמר הפיטן: רחש ישנים בערב דם תבוסה בעורב, קץ חש וקרב לעורר בתגין קרב (ר״א קליר, קיקה, קרוב׳ שבת החדש). ענה קוטרי רקח מרקחת, רחש ניב מלקחת, הגיג בוער בקלחת (רסע״ג, ענה איומה, הוצענ׳, סדור רסע״ג, רמו). רחשי למולך אל יהי טרח (איכה שפתי, Berliner, Synag. Poesien, עמ׳ 69). שתפאר פני פדויך, שתצדיק צבאות צנועיך, שתקנה קהל קנויך, שתרצה רחש רחומיך (יוסי כלון, עבודה לנ״כ, ומז׳ איטל׳ ב, קלא:).

[1]) [עפ״י הארמי שבתו״ם, אתרחש (ליה) ניסא וכדו׳ (ברכי׳ כ., כח., פסחי׳ ב:, מגי׳ ז:, תרג׳ קהל׳ ד יג, ועוד), ואמנם אין צרוף זה מובן כל צרכו מצד הלשון.]

[2]) [מן הארמ׳ רחשא במשמ׳ זו.]

[3]) [ואולי פֹעל כלשון הכתוב: רָחַש.]

[4]) [קלצקין־צובל: רָחַש, חקר ודרש.]

אזי רחש רנני רנניך ארגילה (יוסף בן אביתור, תחכן, מעה״ס 14). לך נפשי וטוב רחשי אל אשפוך לפניך (רי״ל גיאת, יד תחיר, שם 21). בקראי ענני יום רחש מליצי תקב (רסב״ג, אלהים אלי, שם 45). ענתה היא כי הנחש השיאני ונשכני בלא לחש, ויאמר הגם לכבוש ברחש את המלכה עמי בבית (ר״י הלוי, אבאר קלה, דיואן ג, 27). משה ידבר בקול רחשו ואלהים על כס מכונו יעַנֵהו משמי קדשו (הוא, יחיד כמלא, שם שם, 110). צורר ענה ברחשו ונתפאר ברוב רכושו (ראב״ע, אספרה בעד, איגר 231). יקר נערב כניחחים, רחש תתן נאנחים (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ׳ שבת הוהמ״ם). עליך נשפוך שיח רחשנו לגאלנו ממעון קדשך להחפישנו (הוא, ברח דודי, גאלה שבת חוהמ״ם). קוראיך בחיל ומוראות, רחשם שעה נא ועשה עמהם לטובה אות (אליך האל, סליח׳ ג עשי״ת). וסתם רחשי ופם קרבן אשי (איומתי שמחי, מאורה שבת ב אחה״פ). — ואמר המשורר: אני אבכה במר רחשי והאפר עלי ראשי (לקו״ק, 138). נעים שירי בלי רגל ישוטט ויביע בלי לשון ורחש (ר״י חריזי, תחכ׳ ט, 96). יפאר לקונו בהגיון רחשו (עזרא הבבלי, תוכח׳ מוס׳, לט.). עם בלי לב יבין לחשי, ובלי אזן ישמע רחשי (מעשה הרב דן יצחק ארדוטיל, דברי חכמים, מז). רנני במוב רחשך אשר מדבש נערב (ר״י נג׳ארה, יונת נדודים, עולת תמיד, ל). כל משא נפש תשא בכנפים, עמה ימות לב ורחשיו יסופו (יל״ג, אהבת דוד ומיכל יג, 103).

*רֶחֶשׁ[1], ש״ז,—מנחת מרחשת, ואמר הפיטן: רחש מרכך זה מזה מזוז לא נתקרב (דוד בר משלם, אלהים אל דמי לדמי, סליח׳ מוס׳ יוה״כ).

*רְחָשָׁה, ש״נ, — כמו ב. רַחַש, ואמר המשורר: ואם אהגה בצדקתך וארחש ימי חיי תהלתך רחשה (רסב״ג, שירי שלמה לדוקס, שיר ל).

*רַחְשׁוֹן, ש״ז, — כמו ב. רַחַש, דבור: דע והבין שאלו האותיות שהם עשרים ושתים מנויות מרוב הרגל הלשון מתחלפין זה בזה ברחשון (הורים הקורא, דרכנבורג, 32). — ואמר הפיטן: ארשה

[1]) [כך מנקד בספרים.]

ארוש רחשון · בארש ניב ולשון (ר"א קליר, אדמה, מפלה עכ). קדמתי בגשף להלך צור ברחשון (יוס לעקי, קדור אר"ל, ממג.), הנכם חקוקים עם רחשון והסיון [1]) כחותם על זרועינו (ספרי גאו', מן, JQR NS IX, עמ' 146). בדרכם תרווש שופכי לך לב רחשון (מחז' ויטרי, 447). הקריבו בטוב רחשון את פרי שפתים (רמנ"ע, דיואן בודל' ככו; קדור תימני, כ"י בריט' מוז'). — ואמר המשורר: אראה באורך אור בלב אישון, צופה ומביט לב וכל רחשון (כ"י אבוהב, בתרגום שער השמים לר"א איריכה). ברא השכל הראשון בלי עמל ולא רחשון (ר"ז אלצ'אהרי, ספר המוסר יד, כ"י תימני). ואומר לו בטוב רחשון וכו' (שם יו).—ובמשמ' תפלה, ובית רחשון, בית תפלה, ואמר הפיטן: ובבואו מבית רחשון, מוזגים לו כוס ראשון (ר' יוסף טוב עלם, אלהי הרוחות לכל בשר, קדר שבת הגדול).

***רַחֲשׁוּשׁ**, ש"ז, — רַחֲשׁוּשֵׁי הפה, מה שרחשו הפה והשפתים: מרחשת, דאתיא ארחשושי[2] הפה (מנח' סג.).

רַחַת [3]), ש"נ, — כַּף לזרות בה את התבואה, Wurfschaufel; pelle à vannrer; winnowing shovel: והאלפים והעירים עבדי האדמה בליל חמיץ יאכלו אשר זרה בָרַחַת ובמזרה (ישע' ל כד). — ובתו"ם: נוטל אדם וכו' מגריפה לגרוף בה את הגרוגרות, את הרחת ואת המזלג לתת עליו לקטן (שבת יז ב). רחת של גרוסות טמאה, של אוצרות טהורה, של גתות טמאה, של גרנות טהורה, זה הכלל, העשוי לקבלה טמא, לכנוס טהור (כלים טו ה). כמה כדי להעמיד בה כרי, ר' יעקב בר אידי בשם רבי יהושע בן לוי ובלבד כדי שיעמיד הרחת (ירוש

[1]) [בכ"י צהמיון, עי' הערת מן.]

[2]) [כך בגרסת הערוך ערך רחש, ובדפוס, ארחושי הפה וכו' ארחושי הלב.]

[3]) [בעקר שם לכף היד, וכן באשור' רָתּ (במק' רַחַת) כף היד (כך ראשונה ד. ה. מילר, Hammurabi עמ' 267), וכן בלשון מַהְרָה בדרום ערב רְהוֹתֶן פרושו ידים, ובסורי מא"י בא רחתא, ובערב' רַחַת a) במשמ' זו שבעברית.]

a) رخت

נ"מ ע ס). היכי דמי גורן שאינו קבוע, א"ר יוסי ברבי חנינא, כל שאינו זורה ברחת (נ"ב כד:). —ובסהמ"א: המעדר וכו' כמין רחת אלא שהרחת רחב בפה וזה שנים שנים (כלים יג ז, פירוש הגאונים, אפשטין, 33). ואי זהו ממרח, זה המיפה פני הכרי של תבואה ברחת בסוף כל דבר (רמב"ם, מעשר ג יג). — ואמר המשורר: ואומר, מי בחורף נח והוא בחום בלי נחת והוא חרוק ושינים בקדקד לו, ענת רחת (ר"מ הנגיד, ולומר מי בחורף, בן משלי חעוז, ששון, קסמ). נפשי נשי חלדך הכי טובו כמו תבן במזרה יחלף או רחת (כ"י פריז, הענק א כד, פרג, 10). [1])

רטב [2]), ממנו *הרטבה, רָטֹב, רָטֹב, *רֹטֶב, *רְטָבִי, *רִטְבוֹן, *רְטֶבֶת, *רִטּוּב, *רְטִיבָה, *רְטִיבוּת.

רָטַב, פ"ע, יִרְטָבוּ — היה רָטֹב, לח וטרי, מכסה מים, חדור מים, feucht sein; être humide; to be moist: מזרם הרים יִרְטָבוּ ובלי מחסה חבקו צור (איוב כד ח). — ובסהמ"א: כאשר לא תרטב האבן עד שתשוב כספוג כן לא תרטב החכמה למתגדל עליה (כ"י זבלכס, טעמועים ס, דודזון, 93). כמה שיתחמם הקר או יתקרר החם, או ירטב היבש או ייבש הרטוב (אמו"ר לרלב"ד א ס, 17). — *ובמשמ' פ"י, עשה שירטב דבר, befeuchten; mouiller; to moisten: חבקו צור, נחבאים בנקיקי הסלעים וגם שם הזרם יורד ומקלח עליהם ורוטבם (רש"י, איוב כד ח). ועי' רָטֹב.

— הפעי', *הִרְטִיב, — א) הפריח ענפים רטבים ורעננים, spriessen lassen; faire croître; to let thrive: ובהשאלה הרטיב מצוות ומעשים טובים, אותן האבנים שנתן יעקב אבינו תחת ראשו נעשו תחתיו כמטה וכתרונים, מה רטיבה הרטיב, קורות בתינו ארזים וגו' צדיקים וצדיקות נביאים ונביאות שיצאו ממנו (כדי ברכים בשם ר' לוי, מד"ר ברא' סח; וכעין זה שם

[1]) [בלשוננו ה, ע' 198 הציע ח. פלאום להשתמש במלה זו במשמ' כף המשחק בכדור, racket.]

[2]) [גם בארמ' וסור', ערב' וכוש' רטב a), באשור' רָטֵב, באותה משמ' כבעבר'.]

a) رطب

שה"ש א, קורות בתיכו) [1]. ויבא יעקב לווה, שכל מי שנכנס לתוכה הרטיב מצות ומעשים טובים כלוז (ר' אליעזר, שם שם פא). אמרה כנסת ישראל וכו' אני היא שהייתי חבויה בצלן של מצרים ולשעה קלה כנסני הקב"ה לרעמסס והרטבתי מעשים [2] טובים כשושנה וכו' (שם שה"ש ב, אני חבצלת השרון). — ב) במשמ' פ"ע, פרח, הוציא פריחה: המוכר זיתיו לעצים וכו' ר' יוחנן בעי הרטיבו מה הן (ירוש' ב"מ ה ו). מה שושנה זו יוצא עליה שרב הרי היא כמושה, יוצא טל הרי היא מפרחת, כך וכו' ישראל נראין כאילו הן כמושין בעה"ז אבל לע"ל יעבור צלו של עשו וישראל מרטיבין והולכים (ר' אבין, מד"ר ויקר' כג). אני חבצלת השרון, אני היא שהייתי חבויה ורמוסה בצלן של מלכיות אני מרטבת כשושנה (שם שה"ש ב, אני חבצלת). משל את הצדיקים וכו' כשושנה וכו' ולא כשושנת ההר שנוחה להכמש אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת (רבי אליעזר, שם שם). גאולתן של ישראל וכו' בתחלה היא באה קימעה קימעה ואחר כך היא מנצנצת ובאה ואחר כך פרה ורבה ואח"כ מרטבת והולכת (רבי חייא רבה, שם שם ו, מי זאת). ארזים ששלח חירם מלך צור לשלמה למלאכת בית המקדש הריחו בחיין של עולם והרטיבו (תנחומא תרומה יא). כשהכניס שלמה את הארון לבית המקדש הרטיבו כל העצים והארזים שהיו שם ועשו פירות שנאמר שתולים בבית ה' בחצרות אלהינו יפריחו (ר' לוי, שם שם). — ובסהמ"א, במשמ' עשה שיהיה דבר רטב: ולוקחין עור ומרטיבין אותו במים (רמב"ם, תפילין ג ג). שהחום הטבעי יקרה לו התכה מעט מעט או כבוי יהיה מחום או מקור בשתית המים הקרים וכו' והמרטיבים המופלגים והמנגבים אחר ההמסים וההרקות המופלגות בזיעה ושתן וכו' (קאנון ג ד ד ג). — ״הרטיב התינוק, הפריש שתן, נוהג בדבור.

— נפעי, ״נִרְטַב, — נעשה רָטֹב: העיטוש יהיה מן הראש כאשר נתחמם המוח ונרטב המקום הפנוי מן הראש (יעקב בן יוסף ן' זבארה, פרקי אבוקראט ז לנה

---

[1] [ועי׳ רְטִיבָה, הערה.]

[2] [במדרש תהלים א כ: במעשים.]

כ"י ביהמ"ד לרבנים בניו יורק עמ' 112, לפי דודזון, פעמועים, 102, בהערה).

— פעי' ״רִטֵּב, — רִטֵּב דבר, עשה שיהיה דבר רטֹב, befeuchten; mouiller; to moisten: אבל רקיק דמאים, מתוך שהוא דק וליחלוח הכותל מרטבו נמאס (רש"י, ב"ב יט:). האדם צריך הוא בעולם הזה להשיב אל גופו ולהדביק אל כל אבר ואבר מאבריו דבר שיהיה מרטב את גופו ומחליף עליו ענין הרטיבות אשר אבד ממנו (ראב"ע הנסיה, מגלת המגלה ג, 50). ולאשר יבש ריאה שלו כיובש בצמא לרטב ולהשיב לתבונתם (אסף, 76.). — ורִטֵּב את עצמו במשמ' רענן וחזק את עצמו ביין: דמירטב עלמא עדיף טפי, כלומר אין ראוי שיצער עצמו מן היין רק צריך ג"כ לרטב את עצמו (ספר פרנסה וכלכלה ג כ, ספר החיים, לג:).

— התפ', ״הִתְרַטֵּב, נִתְרַטֵּב, — נעשה רטב, נתמלא לחלוחית: כי אם יפיח אדם בכפו תתרטב כפו (לקח טוב בראש' א). שעתיד הקב"ה להוריד טל מאור של מעלה ויכנס למטה בתוך העפר ויגיע לאותו עצם ומתרטב ונעשה כעסה בתוך העפר (ספר החכמה ה).

רָטֹב, ת"ז, — לח, טרי, feucht, frisch; humide, frais; moist, fresh: רָטֹב הוא לפני שמש ועל גנתו יונקתו תצא (איוב ח יז). — ובתו"מ: היה אוכל זיתים פצועים ותמרים רטובות וכו' טמא, היה אוכל זיתים נגובין ותמרים יבשות וכו' טהור (טבו"י ג ו). — ובסהמ"א: ודע כי המשובח במגדים תאנים וענבים עם שקדים ואם תאכלם יבשים או רטובים כפי צרכם נעימים הם וטובים (ר"י הריזי, רפואות הגויה). והוא (הגלגל) טבע חמישית, שאם היה קור היה לו לרדת למטה וכו' ואם תאמר שהוא חום, היה לו לעלות למעלה וכו' וכן אם היה רטוב התגלגל כחק גלי הים, ואם היה יבש התקבץ ואפס התנועה מכל וכל (עולם קטן, הוצ' הורוויץ, 10). כמה שיתחמם הקר או יתקרר החם, או ירטב היבש או ייבש הרטוב (אמו"ר לראב"ד א ה, 17). בהתמזגות העפר היבש במים ושובם טיט רטוב (שם א ו, 22).

— ואמר הפיטן: הכין גן נעול לבלתי גן נעול ר ט ו ב (ריי"ל בר רלונן, איזה מקום, אזהרות, ג.). טהור טוב בחר בחור בין שלש כגן [1]) ר ט ו ב (עלעל יונה, קטע מענודה, Elbog. ,Stud. ,147). צרפנו טקור ר ט ו ב, צמאון לא קורטוב (שלמה הבבלי, לך יי' הלדקה הלבושת, סליחי מנחי יוה"כ). ישר ונאמן לבי אם יארך זמן עצבי ר ט ב ונעמן אבי (ר"י הלוי, אל יעלז, דיואן ג, 138). פרח כמו גן ר ט ו ב בכל ארץ שמו הטוב (ראב"ע, האספו, איגר 202). — ואמר המשורר: והשכילך אלי ימים לדבר ואת רך וענפיך ר ט ו ב י ם (ר"ש הנגיד, שמואל, בן תהלים, שמון, סג; הכרמן א, 60). ונמשח שמן טוב ונקטיר עץ ר ט ב (דונש, ואומר אל תישן, אלוני, שם). ועי' רָטוֹב.

*רֹטֶב [2]), שז"ג, — א) לחלוחית השומן של הבשר המבושל והצלוי [3]), Fleischbrühe; sauce; gravy: נטף מ ר ו ט ב ו (של קרבן הפסח) על החרס וחזר עליו יטול את מקומו, נטף מ ר ו ט ב ו על הסולת יקמוץ את מקומו (פסח' ז ג). הנודר מן הבשר מותר ב ר ו ט ב ובקיפה (נדר' ו ו). השוחט את הזבח לאכול כזית מן העור, מן ה ר ו ט ב, מן הקיפה וכו' כשר (זבח' ג ד). גיד הנשה שנתבשל עם הגידין בזמן שמכיר בנותן טעם וכו' ו ה ר ו ט ב בנותן טעם (חול' ז ה). ובבהמה העור ו ה ר ו ט ב והקפה וכו' מצטרפין לטמא (טהר' א ד). ה ר ו ט ב והגריסין והחלב בזמן שהן משקה טופח הרי אלו תחלה (שם ג א). (הנודר) מן ה ר ו ט ב מותר בקיפה, מן הקיפה מותר ב ר ו ט ב (תוספת' נדר' ג ג). האיש משלח תחת הדוד וכו' כיצד משלחו נותן עליו ר ו ט ב (שם נזיר ד ו). מים ומלח בטלין בעיסה ואין בטלין בקדירה מפני ר ו ט ב ה (ר' יהודה, עירוב' לז:). עוברה שהריחה בשר קודש או בשר חזיר תוחבין לה כוש ב ר ו ט ב ומניחין לה על פיה, אם נתישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה ר ו ט ב עצמה, ואם נתיישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו (ת"כ, יומא פב.). ואח"כ נוטל את ה ר ו ט ב [1]) ונותן על שער ראש נזרו (נזיר מה:). כשתן משערין ב ר ו ט ב ובקיפה ובחתיכות ובקדרה (ר' חנינא, חול' לז:). חתיכה של נבילה ושל דג טמא אינה אוסרת עד שתתן טעם ב ר ו ט ב ובקיפה (רבה בר בר חנה, שם ק.). אי דנפל ב ר ו ט ב רכה הכי נמי, במאי עסקינן דנפל ב ר ו ט ב עבה (רבינא, שם קח.). מאי ר ו ט ב, אמר רבא שומנא (שם קכ.). — ובסהמ"א: ומה שהוא מן הליחה ו ה ר ו ט ב הולך אל הריאה (ר"י א"ת, חו"ה, הבחינה ה). חמים החמים ירככו הקיבה וגרגירי ההצלחה יולידו ה ר ט ב (ר"י זבארה, שעשועים ח, דודזון, 89). — *ומשל: מוטב שיאכל ר ו ט ב ולא שומן עצמו [2]) (תשובות הרמב"ם קל). — ב) תמרה רטבה ובשלה [3]), date; datte; Dattel: גלעינה של ר ו ט ב אף על פי שיוצאה מצטרפת ושל יבשה אינה מצטרפ', לפיכך חותל של יבשה מצטרף ושל ר ו ט ב אינו מצטרף (עקל' ב ג). טמא ביבשה טהור ב ר ו ט ב, גרעינין טומאה ב ר ו ט ב וטהורה ביבשה, נמצאת אומר טהור ביבישה טמא ב ר ו ט ב, טהור ב ר ו ט ב טמא ביבישה (תוספת' חול' א כג). ה ר ו ט ב שנאכל חציו וחציו קיים, כנגד האוכל מצטרף, שלא כנגד האוכל אין מצטרף (שם עקל' ב א). ה ר ו ט ב שנמוק חציו וחציו קיים, כנגד האוכל מצטרף, שלא כנגד האוכל אין מצטרף (שם שם ב ג). ניקורי ר ט ב באביהן אסור (ר' יונה בשם ר"ש חסידא, ירוש' מעשר' א ג). ובמ"ר רוטבי תמרים, תמרים רוטבין, מין ממיני התמרים, תמרים בשלים [3]): ר ו ט ב י תמרים פטורין מן הפיאה שאין הראשון שבהן ממתין לאחרון (ר' יוסי בר ר' יודה, ירוש' פאה א ה). מה התמר הזה עושה תמרי' ר ו ט ב י ן ניקלווסין נובלות ועושה סולין, כך הם ישראל, יש בהם בני תורה ויש בהם עמי הארץ ויש בהם בורים (מד"ר במדי' ג). ועי' רֹטֶבֶת.

1) [נדפס: נגן.]

2) [וכן בארמ' שבתו"מ רוטבא.]

3) [פרש הגאון (טהרות א ד): פ' ומרק פיגולים ורטב וכו', שלא כשמוש המלה מרק בדבור היום, וראה את המובא בשם אביי ורבא מן הגמרא.]

1) [של זבח השלמים.]

2) [כלומר שיעבר עברה קלה ולא חמורה, והמדבר שם על מי שהיתה לו שפחה גויה, ואמר מוטב שישחררנה וישאנה ואל יבעלנה בלי קדושין.]

3) [וכן בערב' רֻטַבַה, מ"ר רֻטַב a) במשמ' זו.]

a) رطبة، رطب

***רָטְבוֹן**, ש"ז, — תכונת האויר הרטב, רטיבות, Feuchtigkeit ; humidité ; moistness : ואם תאריך רוח המערב לגשב זה לך אות לעת ההיא כי יהיה ר י ט ב ו ן וליתלות ורוך באדם (אסף, 128.). וגם הסלעים החזקים המוצקים לא יוכלו לעמד בפני האויר ו ה ר ט ב ו ן (פריסמן, ידיעות הטבע ח ג).

***רָטְבִי**, ש"ז, — מתכונת הרטיבות: והקור ה ר ט ב י והיובש הקר (ס' המאמר לאבו אפלח הסרקסטי, הוצ' פלוס, קרית ספר ג, 202).

***רָטֶבֶת**, ש"נ, — כמו רֹטֶב במשמ' תמרה בשלה: ר ו ט ב ו ת תמרה [1]) פטורות מן הפיאה שאין ראשון ממתין לאחרון (ר' יוסי בר יהודה, תוספתי פאה א ז).

א. רטה [2]), ממנו א. רָטָה.

ב. *רטה [3]), ממנו ב. *רָטָה, *רְטִיָּה, *רִטְיוֹן.

א. רָטָה, פ"ע, יִרְטֵנִי, — רָטָה את פלוני, הסגיר, מסר אותו [4]): יסגירני אל אל עויל ועל ידי רשעים יִרְטֵנִי [5]) (איוב יו יא). — ובסהמ"א: ודבים אורבים הורוני והגירוני ועל עוילים י ר ט ו נ י ויסגירוני ובעותי בלהות יערבוני (ר"י חריזי, תחכי עו, 160). — ואמר המשורר: כפר עון י ר ט נ י, כלה אל תעש פן תמעיטני (רשב"ג, וארץ אמטיל, ביאליק־רבניצקי ג, 184).

ב. *רָטָה [1]), פ"י, — רָטָה את הפשתן, זרר וסחט אותו להוציא רטיבותו, auswinden ; tordre ; to wring (out): (פשתן שטואתו נדה) ה ר ו ט י ה ו [2]) טמא מפני פיהו (ר' יהודה, תוספת' טהר' ד יא). המכבס את כסותו והמוחט את שערו ו ה ר ו ט ח [3]) פשתנו והיו שם טהרות, ספק נתזו ספק לא נתזו, ספיקו טהור (שם שם ח טז).

—הפעי, *הִרְטָה, — הרטה את המכה, שם עליה רְטִיָּה, חבש ורפא אותה: צבאות כל פועל לצלעם י ר ט י תעל צפירת פאר להעל (ר"א קליר, אנסיכה מלכי, מוסף א ר"ה). הזכר ישיבת אהל המאביק לשר גחל, הצילה שאונו מבהל, הצגים ל ה ר ט ו ת מחל (הוא, לפה נבח תמותה, מוסף יום כפור). והכנת צרי וחתול לא תחלה, ותגהת מזור ל ה ר ט ו ת מחלה (משלם בן קלונימוס, מי יתנה, סלוק יוה"כ). כי אם ישתה ממנו משנה שנוי גדול ואם י ר ט ה בו לא יפעל מהרבר (קאנון א ג ג יח). חנינה וחמודה אסתר המלכה לפני המלך עמדה ל ה ר ט ו ת חמכח (מנחם אדר, זמר לפורים, MGWJ 1894, עמ' 85).

ג. *רָטָה [4]), פ"י, — רָטָה את הבגד, פשט והוריד אותו: ואמר הפיטן: ויקדש ויפשוט מזיחו, שארו לבושיו י ר ט ה (רסע"ג, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רפח).

***רַטּוֹב** [5]), ש"ז, — מוקש לצוד בו צפרים Vogelfalle; plège, trappe ; trap, snare : החרם טמא מפני הזוטו, הרשתות והמכמרות והמדף תפלצור ומצודות הסברין טמאים, והאקון ו ה ר ט ו ב והכלוב טהורין (כלים כג ה).

---

1) [בירוש' פאה א ה: ר ו ט ב י תמרים. ועי' בהערה שלפני זו.]

2) [עי' א. רָטָה, הערה.]

3) [עי' רְטִיָּה, הערה.]

4) [עי' בהערה הבאה.]

5) [המשמ' מסר והסגיר מסתברת כאן עפ"י הענין וההקבלה אל י ס ג י ר נ י, אך אין פעל רטה במשמ' זו ידוע אף מן הלשונות הקרובות, ואף נקוד אחר, כגון יְרַטֵּנִי מן יָרַט (עי' ערך זה) אינו מאפשר פרוש מניח את הדעת. ואמנם עפ"י דהי"א יב יז, לְרַמּוֹתַנִי לצרי, אפשר שיש לקרא גם כאן יְרַמֵּנִי. כאפשרות אחרת יש להביא בחשבון, שאולי לא צדקת חלוקת האותיות שבמסרת, ובמקום ועל ידי רשעים ירטני, בהקבלה אל יסגירני אל אל עויל, במ"י, יש לקרוא בקירוב: ועל ידי רָשָׁע יְמָרִיטֵנִי, מן מרט.]

---

1) [מן הארמ' שבתו"מ. ועי' רְטִיָּה.]

2) [כך הוצ' צוק"מ; בדפוס': הסיטוהו, הרטיבין.]

3) [כך צוק"מ; בדפוס: הרודה, הרוטב.]

4) [פעל שגזרו הפיטנים מן יָרַט.]

5) [במנדעית רטיבא במשמ' זו, עי' אפשטין, פרוש הגאונים, עמ' 65, ולא נתברר מקור המלה, ואולי נשתלשלה מן היונ' ὀρνιθεύω, צד צפרים.]

***רְטוּב,** ס״ז, — תכונת הדבר הרטוב, ; Feuchtigkeit ; humidité ;—y : מנהלת רבי ריטובי מלתבוע טיף שמים (נחמיה בן סלמה, אם ימלאו, הפלה גשם, ידיעות מכון מוקן ז, ריג). ויהי (יסוד המים) רטוב כי הוסיף על רטוב הרוח רטובו וירטב עד אשר נגר וכו׳ והנים (הקרח) את רטוב מימיו ויקפיאהו (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ב א). — *ובמשמ׳ רֹטֶב : ושני שמות יש לרטוב שנתבשל בו הבשר, מרק ופרק (ר״א בחור, נמוקים בסה״ש לרד״ק, מרק).

***רְטוּשׁ,** ס״ז, — מעשה המרטש והמנפץ, ואמר הפיטן : פותו ולא שבו, צעק ולא קשבו, קדורנית ישבו, ריטוש אחורנית הושבו (ינאי, אומרי בסיני, קרוב׳ לאלה דפורענותא, זולאי, רלט). קרע״ה לבושי אוהבי בנטשי אללי לי, ביום השלישי שעת ריטושי אוי מה היה לנו (קינה אתפלש באפר, שו״ת חות יאיר, אחרי סי׳ רלח).

***רְטוּשִׁים,** — מלה לא ברורה [1]) : הקדישה (הבעל את שדהו) וגאלה אינה יוצאה מידו ביובל וכו׳ הגיע היובל ולא נגאלה הכהנים נכנסים לתוכה ונותנים את דמיה ד״ר יהודה וכו׳ ר׳ אליעזר אומר לא נכנסין ולא נותנין אלא נקראת שדה רטושים עד היובל השני, הגיע היובל השני ולא נגאלה נקראת רטושי רטושין עד היובל השלישי (ערכ׳ ז ד ; וכעין זה ספרא בחוקותי פרק יא, ויס, קיז). היורד לנכסי שבויים וכו׳ הרי זה זריז ונשכר, אילו הן נכסי שבויים, כל שהלך אביו או אחיו וכו׳ למדינת הים ושמע בהן שמשמשמ׳ין ובאין וירד לנחלה, אילו הן נכסי נטושין, כל שלא שמע כהן שמתו וירד לנחלה וכו׳ היורד לניכסי רטושין מוציאין מידו וכו׳ אילו הן רטושין, כל שאינו יודע היכן הם (תוספת׳ כתוב׳ ח ג ; וכעין זה ירוש׳ יבמ׳ טו ג ; שם כתוב׳ ד ט ; ב״מ לח :). המטלטלין אין בהן משום ניכסי רטושין (שמואל, ירוש׳ יבמ׳ טו ג). מאי שנא הני דקרו להו נטושים ומאי שנא הני דקרו להו רטושים, נטושים דבע״פ דכתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה וכו׳ רטושים דמדעתן דכתיב אם על בנים רוטשה (ב״מ לח :—לט.).

[1]) [התנאים המאחרים והאמוראים כבר לא הכינו את המלה במקורה וראו בה כנראה בינו׳ פָּעוּ׳ מן רטש, שהבינו אותו — שלא כמשמעותו—בקרוב אל נטש או שבה, עד שנסו למצא הבדל בין רטושים, נטושים או שבויים—אך כל משמ׳ כזאת איננה מתאימה כלל כלפי שדהו של אדם שהקדיש אותה וגאלה עד היובל וכדו׳. ובמקורות הראשונים, במשנה ובספרא, אין זכר לנטושים או שבויים, אלא לשדה רטושים או שדה שנקראת רטושי רטושין בלבד. והואיל ומדבר כאן על גאלת שדה של אדם אחד ביחיד, ואף על פי כן בא רטושין או רטושים, נראה שאין כאן מ״ר של מלה עברית אלא מונח משפטי לטיני (עי׳ מה שנאמר על רדופין לעיל עמ׳ 6447) הפותח בהברה re, המורה על חזרת דבר למקומו או לזכותו, ומסתיים בסיום um, im או במבטא יוני (כגון סנהדרין — synedrion (i)on), וכדומה. ואפשר שזאת המלה הלטינית restitutum, שפרושה מֻחזר לבעליו או לזכותו, ובהכפלה בקרוב restitu—restitutum, מֻחזר שנית. נסיונות המאחרים לבאר את המלה אינם אלא דברי דרוש בעלמא, כדרשת המלה היונית אפותיקי מן פה תהא קאי וכדו׳.]

רטט

[1]), ממנו *רָטֵט, רֶטֶט.

רֶטֶט, ס״ז,—זעזוע, פחד, ; Schreck, Erschütterung ; effroi, choc ; terror, shock : רפתה דמשק הפנתה וְרֶטֶט [2]) החזיקה צרה וחבלים אחזתה כיולדת (ירמ׳ מט כד).—ובספהמ״א, גם במשמ׳ כאב הפרקים [3]) : מרעש לכל כסת כי תפול על השכם בהמון ורטט (קטע כ״י מס׳ הגלוי לרסע״ג מהגניזה). חולה מוטל על ערש דוי ימים רבים בחולי הרטט שהוא כאב הפרקים (ס״ט עורטוסי, בתחלת ספר הסמוס, כ״י ביה״ס גודליאכה). מחמת הסכיותם יקרה בלבול התנועה הנקראת אצל הרופאים רעד ורטט ופלצות (כ״י מוסקוטה, נפולות יהודה ג). — ואמר הפיטן : קצין ורש ואיש תככים רטט החזיקו וכמים נשפכים (משה בר קלונימוס, מקול מפולת, סדר אחרון פסח). — ואמר המשורר : פה לא יבא חת, לא יעדה כל רטט (יל״ג, הוי אח, שירי יל״ג א, 167).

[1]) [שרש שאול מארמ׳, ועי׳ גם רתת.]

[2]) [וכתב ריב״ג : הוא כאב הפרקים והידים והרגלים והוא כמו כדבר אפרים רתת (שרשים, רטט). ואמנם אין להסתמך על תדמיון אל רתת (הוש׳ יג א), שהיא שם מלה מספקת, ועי׳ ערך רְתֵת.]

[3]) [כפרוש ריב״ג לפסוק, עי׳ בהערה הקודמת.]

***רָטַט,** קל לא נמצא.

— פִּעֵ׳, *רִטֵּט, — רעד ונזדעזע, רָתַת: חרטומי מצרים עשו להם כשפים והיה (העגל) נראה כ מ ר ט ט לפניהם (מד״ר שה״ש א, לסוקתי). — ואמר המליץ: וכל מאויי הכלואים הגיחו פתאם כפתנים רצוצים מחוריהם בחצי גויותיהם והם נמשכים ו מ ר ט ט י ם רעבים וצמאים למולך (מ. נ. ביאליק, מגלת האש, השלוח טו, 458).

— הִפְעִ׳, *הִרְטִיט, — מִלא רטט וזעזוע, ואמר הפיטן: בטיט הפריכם ועבש, וכות אונם ה ר ט י ט , טרפו בעשר וגאוה לבש, והכביד עליו עבטיט (רקע״ג, באדני ילדקו, עבודת יוה״כ, סדור רקע״ג, רפג).

***רְטִיבָה,** ש״נ, — צמח רטֹב ורענן: אותן האבנים שנתן יעקב אבינו תחת ראשו נעשו תחתיו כמטה וכתרונוס, מה ר ט י ב ה [1]) הרטיב, קורות בתינו ארזים וכו׳ (ר׳ לוי, מד״ר בראש׳ סח).

***רְטִיבוּת,** ש״נ, — תכונת הדבר הרָטֹב, לחות, Feuchtigkeit; humidité; -y: האדם צריך הוא בעולם הזה להשיב אל גופו ולהדביק אל כל אבר ואבר מאבריו דבר שיהיה מרטב את גופו ומחליף עליו ענין ה ר ט י ב ו ת אשר אבד ממנו בחמימות גופו מבפנים וגם באויר אשר הוא מקיף את כל גופו מבחוץ והמיבש את ר ט י ב ו ת ו, וצריך הוא שיהיה הנדבק ממין ה ר ט י ב ו ת העובר מכל אבר ואבר וכו׳ ואילו היה האדם יכול להשיב אל גופו בענין ה ר ט י ב ו ת החולפת ממנו וכו׳ לא היה האיש מת (ראב״ע הנשיא, מגלת המגלה ג, 50). נתן לגדולי הארץ וצמח האדמה לשאוב ולמצוץ את ליחות

1) [כן בדפוסי המד״ר. אמנם במד״ר שה״ש (לפסוק קורות בתינו) הגרסה: מה ה ר ט ב ה הרטיב (עי׳ הַרְטָבָה); ובכמה כ״י (עי׳ אלבק בהוצאתו) של מד״ר בראש׳ במקום זה: ומה טר(י)פה הטריף — ונוסחה זו אפשר היה להבין כלשון טרף, טרפא, עָלֶה בארמ׳, אלא שכנראה נדרשת כאן לשון הכתוב אף ערשנו ר ע נ נ ה כלשון צמח רענן ורטב, ועל כן הגרסה מה ר ט י ב ה ה ר ט י ב הוא עקר, ואפשר שבמקום רטיבה הרטיב בטאו וכתבו אף ר ט י פ ה ה ר ט י ף (עי׳ רְטַפֵּשׁ, הערה), ומכאן המעבר לנוסח טריפה הטריף.]

המים המחוברת אל עצם הארץ וכו׳ לקנות מהן ר ט י ב ו ת שהוא מהנה להן, והן מחזירין הרטיבות החוא למזון להעמיד את גופיחן (הוא, הגיון הנפש, ט.). מי שהוא אוכל ושותה הרבה וכו׳ אין לו ממנו שכר עמלו אלא שמרבה רימה ותולעה במותו בשביל ה ר ט י ב ו ת שנולדים ממנה (ר״י בן יהודה, ס׳ מוסר ג ח). אם יהיה טבע גופו וכו׳ נוטה אל קצה היבשות וטבע מוחו במעט ר ט י ב ו ת נוטה לקצה היבשות, זה האדם ממהר לשמוע וקשה לאבד (שם שם טז). וממושי זה הכח ארבעה סוגים, האחד החמימות והקרירות, והשני ה ר ט י ב ו ת והיובש (לש״ט פלקירא, הנפש, ד). החולי הנקרא ברדה הוא ר ט י ב ו ת עבה בריסי העינים שהיא נקפה ויהיה קשה כאבן והוא דומה אל הברד כשהוא עגול (כתן פלקירא, צרי הגוף, כ״י בריט׳ מוז׳). אך לפי כונתו בשביל ה ר ט י ב ו ת יש לו תואר מסגל שבשבילו יקרא אביב שמצד אשר אמר כי השעורה נראה ששלמה צורתה ומצד שקראו אביב נראה שהוא עדיין דבק ב ר ט י ב ו ת שרשו (אהרן הקראי, גן עדן, הבדל שנה משנה ה, יח.). זה יחליש כחות הגוף והעצבים ויבש ר ט י ב ו ת האיברים (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה ג). וזה לסבת ה ר ט י ב ו ת שבגופו (טוביה כץ, מעשה טוביה ב ד א, פו.).

***רְטִיָּה** [1]), ש״נ, — מָזוֹר ותחבשת למכה, Kompresse; compress(e): מחזירין ר ט י ה במקדש אבל לא במדינה (עירובי׳ י יג). וגלד שחוץ למכה וה ר ט י ה שעליה (מקוא׳ ט ג). איספלנית מלוגמא ו ר ט י י ה אין בהם משום כלאים (תוספת׳ כלאים ה כח). יוצאין (בשבת) באיספלנית ובמלוגמא ו ב ר ט י י ה שעל גבי המכה (שם שבת ה ה). לבש שתי כתנות וכו׳ או שנתן ר ט י ה על גבי בשרו תחת בגדיו ועבד עבודתו פסולה (שם מנחו׳ א ח). שלש על שלש שעשה לאיספלנית מלוגמא ו ר ט י ה טהורה, שלשה על שלשה שעשאו לאספלנית מלוגמא ו ר ט י ה טמאה (שם כלים כ״ג ו ט). אספלנית מלוגמא ורטייה שעל בית הסתרים, ר׳ אומר חוצין (שם מקוא׳ ז י).

1) [כמבֹאר בערך ב. רָטָה משמ׳ פעל זה היא כמו זָרַר בעבר׳ כלשון ויזר את הגזה, וגם חבש את המכה במָזוֹר, כלשון לא זֹרו ולא חבשו. ומכאן רְטִיָּה במשמ׳ מָזוֹר ותחבשת.]

כשר ודם במה שהוא מכה אינו מרפא אלא מכה באזמל ומרפא ב ר ט י י ת (מכי׳ בשלח ס). משל למלך שהכה את בנו מכה גדולה והניח לו ר ט י ה על מכתו (ספרי דבר׳ מה). נותנין ר ט י י ה על גבי מכה מערב שבת והיא מתרפ׳ והולכת בשבת (ירוש׳ שבת א ה). מכה שנתרפאת נותנין עליה ר ט י י ה שאינ׳ אלא כמשמרה (ר׳ יוסי בי רבי בון, שם שם ו א). הממרח ר ט י י ה בשבת חייב משום ממחק (בבלי שם עה:). ר̇ט י ה שפרשה מעל גבי מכה מחזירין בשבת (ת״ר, עירוב׳ קב:). ומגלה מקצת ה ר ט י ה ומקנח פי המכה (ר׳ יהודה, שם שם). שלשה דברים התירו סופן משום תחלתן, ואלו הן, עור לפני הדורסן ותריסי תנויות וחזרת ר ט י ה במקדש (עולא, ביצ׳ יא:). אם יפול אדם מראש הגג כל גופו לוקה והרופא נכנס אצלו ונותן לו ר ט י ה בראשו וכן בידיו וכן ברגליו ובכל איבריו, נמצא כולו ר ט י ו ת (מד״ר שמות כז). משל לתלמידו של רופא שנתן ר ט י י ה על מכה אחת ונתרפאת (שם שם מא). בשר ודם אין מקדים ר ט י י ה עד שרואה המכה, אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא מקדים ה ר ט י ה ואחר כך הוא מכה (ר׳ שמעון, שם שה״ש, שני פרק).—ובסהמ״א: שאם ימהרו לרפא עיניהם בכחלים ו ב ר ט י ו ת ובתיקון מאכלם וכו׳ אפשר שיגיעו אל הבריאות (ר״י א״ת, מו״ה, סימוד י). ולפניו ר ט י ו ת למכות טריות, ותעלות וארוכות לכל מחלה ערוכות (ר״י חריזי, תחכ׳ ל, 251). ואתי רפואה מצויה לכל כאב וכויה אשר בגויה ולנשיכת צפעון וחיה, ובידי ר ט י ה לכל מכה טריה (שם שם, 252). אכילה בלא שתיה כמכה בלא ר ט י ה (מובא בהערת דודזון בספר שעשועים לר״י זבארה, 13). ורחץ המכה בשתן נער ושים ה ר ט י ה עליו (נרבוני, אדם חיים, במורכסות, כ״י ביהמ״ד סכטר). שבמקום הכאב עושים ר ט י ה וחובשים אותו (אוהב משפט לאיוי, סג:). מנוגע ואין ר ט י ה, נשוך מנחש ואין צרי (ר׳ אליהו הכהן, שבט מוסר יג). — ואמר הפיטן: אם יקיפם ראש ותלאה וכו׳ ר ט י י ה ישיגו לנחלה (ינאי, אם יכהה, קרובי ויקר׳, זולאי, קלג.). דרוש והעל ר ט י ה לפני טריה (כ״א קליר, אפא דעי, מוסף א כ״ס). טריה ל ר ט י ה יגלגל בו באזמל, גם בתוך נם ינוסם חומל (שלמה הבבלי, אחשבה לדעת, זולת שבת ברא׳שים). בקוסת תמרה קוסתו, ברופא טוען ר ט י י ת ו וכו׳ (עבודת יוה״כ, Elbog., Stud. עמ׳ 115). בארץ עד לא דבקו רגבים, גבך שבעה דברים היו מגבבים, דת וכס ו ר ט י ת בנים שובבים, הוד גן עדן ועלק הבהובים וכו׳ (רש״י, אז טרם, סליחי׳ נו״ג). מכתה טריה לא מצאה ר ט י ה (ראב״ע, איך קול, איגר 155). הלובש צדקה, ולו כמעיל עטויה, וממכה עצמה מתקן ר ט י ה (יצחק בן מאיר, ישראל עמך, סליח׳ לנה״ב). — ואמר המשורר: וחושי סמכו לבי בתחבשת וב ר ט י ה (ר״מ הנגיד, הבמות, בכודי, 5; משון, יא). נפשי, אם לבבי תפדי ממכה טריה, חסד האלהים קוי יהיה לך ר ט י ה (ר״י הלוי, נפשי, דיואן ג, 195).

***רְטְיוֹן**, ש״ז, — כמו רְטִיָּה, ואמר הפיטן: הקרא ראשון לציון, כי בו נתכונן רחב אפריון, ועם ההוגים תורת ר ט י ו ן, ירצה עבודתם יושב בסתר עליון (אלעזר בירבי אבון, ובני ציון, ידיעות מכון שוקן ה, רמ).

***רֶטֶל** [1], רֶטֶל, רֹטֶל, ש״ז, — משקל של שתים עשרה אנקיות: וארבע ר י ט ל י ן נותן לה (ר׳ מנא, ירוש׳ כתוב׳ ה יב). — ובסהמ״א: שמקבל הנחתום דמי מאה ר ט ל א ו ת ונותנן ללוקח וכו׳ (סו״ת הגאו׳ מהרכי׳, גינצבורג, 4). מאה היא כ״ד ר ט ל י ן וכו׳ ב׳ ר ט ל י ן בפונדיון זהו בי סעודות, כל סעודה ר ט ל וכו׳ נמצא שיעור הככר ר ט ל ושליש (ר״ח, עירוב׳ פב:). שתי ליטרין של משי יש לי בידך, אין לך בידי אלא ר ו ט ל, הרי זה חייב (רמב״ם, טוען ונטען ד א). הרי שיש לאדם מאה ר ו ט י ל יין או שמן וכו׳ (סכדים, כז.).

***רטן** [2], ממנו *רָטַן, *רַטְנָן, *רַטְנָנוּת.

א. ***רָטַן** [3], פ״ע, — מלל בתנועת שפתים בלי להשמיע דבור ברור, נוהג בדבור ובספרות.

---

[1]) [גם בסור׳ רַטְלָא, ערב׳ רַטְל a), במבטא העם רְטַל, שבול הגאים של היונ׳ λίτρα.]
[2]) [מן הארמ׳ שבתו״ם שבא בה רטן במשמ׳ התלונן, וכן בסור׳, וקרוב לכך בערב׳ רַטַנ b), לַעַז.]
[3]) [עפ״י הארמ׳ שבתו״ם.]

a) رطل b) رطن

ב. *רָתַן, פ"ע, — מהר ורץ, ואמר הפיטן: זרעך חתן יבול ירטן [1]), אם נולדת במזל סרטן (אסלך חתן, ברכת מזון לחתונה, ידיעות מכון שוקן ה, פד).
— הפעי', *הִרְתִּין, — כמו קל, ואמר הפיטן: טל חיים ירטן [2]) להפסח כמו סרטן (כ"א קליר, אליס ציוס מחסן, תפלת טל).

*רָדָן [3]), ש"ז, — רץ מהיר, שליח: הרטנין יוצאין בסודר שלהן (בשבת) ולא הרטנין בלבד אלא כל אדם (תוספת' שבת ה יא). אלא שדרכן של רטנין לצאת בכך (בבלי שם קמז.). — ובסהמ"א: זה המעשה דומה לרטנין שיוצאין בסודרין, ומקובצין ולא משולשין על כתפיהן (כ"מ, שם שם).

*רַטְנָן, רוֹטְנָן, ת"ז, נק' רטננית, רוטננית, — נוטה להתמרמר ולהתלונן: למלך שהיה לו מטרונה רוטננית [4]) ואמר לה המלך עשי לי פורפירא, כל ימיה שהיתה עסוקה באותה פורפירא לא היתה מרננת (מד"ר במד' יג).

*רַטְנָנוּת, רוטננות, — תכונת הרטנן: אחר ימים גמרה את הפורפירא ונתנה אותה לכובס ועשאה והביאה למלך, כיון שראה אותה המלך התחיל צווח ווי שלא תחזור לרוטננותה [5]) (שם שם).

*רטע [6]), ממנו *רָטַע.

*רָטַע, קל לא נמצא.

1) [העיר הברמן במקום, ימהר לצאת כלשון: הרטנין וכו'.]

2) [ירוץ לבוא; ובית לוי פרש כלשון רְטִיָּה.]

3) [כנראה מן הארמ' רהט שהוא רוץ בעבר'. ואמנם בא בצווי מן רהט בסורי' הרט, ועל כן אפשר שעקר צורת המלה היא הַרְטָן בהא שרשית.]

4) [במוסף הערוך: רוטגנית ומבאר שם: הומיה מקללת עולבת, ע"כ; ובתנחו' נשא יב: ראגניות; ובפסיקי רב' (ויהי ביום כלות משה, כ.): רוגנית, לא היתה מרנונית, ועי' הערת איש שלום שם. ובתנחו' עוד נוסחאות: ראננית, דאגנית, עי' יסטרוב במלונו.]

5) [נדפ': לרוטננותה; בפסיק' רב' הוצ' איש שלום (כ.): לרוננית, ובדפוס פראג לרטננותה.]

6) [עי' בהערה הבאה.]

— הפעי', *הִרְטִיעַ, — כמו הרתיע, רעד ופחד: עד שלא יגמור צורת הוולד יפה היא מרטעת [1]) וצווחת (ילמדנו, מובא בערוך).

*רִטְפּוּשׁ, ש"ז, — מחלה, דְּוַי [2]) ואמר הפיטן: קושי גאוות רוח גבה, ריטפוש כבנות אשר פתהן ניתמסה (ינאי, אומנם, קרובי ויקרא, זולאי, קמ). אם רופא ריטפושו ירועענו, אם קרר קיצפו יקרבנו (הוא, אם תס, שם, קמא). יירפא רור ריטפושינו, ייקרא קץ קריבתינו (הוא, יתום תאל, שם, קנג). היא קראה לזר וחיבק כריסה, לכן ריטפוש תינפח כריסה (הוא, היא אסרה, קרובי במדי, שם, קסג). ממקומו יצף כחש רטפושי, לפאר ימיר אפר כבושי (קלונימוס, אדברה תחנונים, סדרי יוה"כ).

רִטְפֵּשׁ [3]), רק פע' רֻטְפַשׁ, — נעשה לח, רטב ורענן: רֻטְפַשׁ בשרו מנער ישוב לימי עלומיו (איוב לג כה). — ואמר הפיטן: רוטפשו כירק השדה כי הם משולים בחיות שדה (ינאי, ויגר אוהלי, קרובי במד', זולאי, ריג). — ואמר המליץ: רטפש השרון מטל ותחדש פני אדמה (ב"ז, ב"ק מד כג). — *ובמשמ' זב בשרו, לקה בנגעים, בצרעת וכדו', ואמר הפיטן: גבר אשר בצירוע רוטפש בשרו מת הוא בחייו ונפשו אנוסה בבשרו (ינאי, במחסך, קרובי בראש', זולאי, מא). אם ישוף בם שבט מוסר ויירוטפש בהם בשר, תורת אמת מרפא לכל בשר (הוא, אם יכהה, קרובי ויקרא, שם, קלג). כי מולידיו סיגסגו בשרו, לכן מנוער רוטפש בשרו (הוא, אתה לרחם, שם, קנב). מידם רטפש מחלי ורפה חילי (כ"א קליר, זכור איכה אנו, קרובי ת"ב, מחז' איט' א, קסט:). מצא יום זה שקוה לבתו עליו רֻטְפֶּשֶׁת, ונמצאו ימי רעתו שנים אין חפץ במו (רסע"ג, אם לפי בחנך, תוכחה, סדור רסע"ג, תו). בהיכל רוטפש בצחנת חרמים רפסו ידלה עד צית מרומים (יודן הכהן, ארבעים יום, קרובי

1) [ומפרש בערוך: כמו מקרטע, ואינו נכון. אלא היא לשון מרתעת מן רָתַע, ועי' שם.]

2) [עפ"י הכנה כזו של רִטְפֵּשׁ, עי' שם הערה.]

3) [צורת המלה קשה, ואין דגמתה בלשונות הקרובות. ולפי הענין פרושה: היה רָטֹב ורענן, ויש גורסים רָטֹב, או בשנוי מבטא במקום זה רָטֹף (ועי'

יז בתמוז, מחז׳ איטל׳ א, קס.).—ואמר המליץ: ואתה עיף ויגע עקוב מכל ואנוש בשרך רוטפש ונפשך עדינה ומנחשת (ר"מ חפניים, ארבע כוסות, כוס ב׳ד ה׳ ג).

רטש, ממנו א. רֶטֶשׁ.

רָטַשׁ, קל לא נמצא במקרא.

— פע׳, תְּרַטֵּשׁ, תְּרַטַּשְׁנָה, — רִטֵּשׁ עללים וכדו׳, בִּקַּע וְנִפֵּץ אותם: מבצריהם תשלח באש ובחריהם בחרב תהרג ועלליהם תְּרַטֵּשׁ והרתיהם תבקע (מ״ב ח יב). וקשתות נערים תְּרַטַּשְׁנָה ופרי בטן לא ירחמו (ישע׳ יג יח). — ואמר הפיטן: דברי פיקודיך פרענו ודברי ציקתינו צימתונו, דברי קיוטך קיללנו ודברי רגינתנו ריטשונו (ינאי, דברי הסנחך, קרוב׳ לתלת דפורענותא, זולאי, כלג). אדבאל ומבשם יחד הכחידה, רטשם בפחד וחרדה (מסה בירבי ינחק הסופר דמן לור ?, חזון אנקתינו, סבעה לשבת, זולאי, ידיעות מכון שוקן ה, קעב). —ואמר המשורר: דמי חלליהם מתרים, וירטשום תאכזרים על שן סלע ומצודה (כאב״ע, אמודה, כסכא א, 91). אבני אלגביש אף רעש ורעם, קרעו נא אחמה בחרי הזעם, שמים קרעו לי ארץ רטשו (אד״ס, מיכל דמעה קכח). —°ובמשמ׳ נָטַשׁ וְעָזַב, ואמר הפיטן: רטשו משפטי יושר וכל בריתותם, קנאו אב בהבלי נכר ולא הועילו בעבודתם (תחלה אוכה, סליח׳ י״ז תמוז, מחז׳ איטל׳ א, קכח:).

— פע׳, רֻטְּשָׁה, יְרֻטָּשׁוּ, יְרֻטְּשׁוּ, — בֻּקַּע וְנֻפַּץ: כל הנמצא ידקר וכל הנספה יפול בחרב ועלליהם יְרֻטְּשׁוּ לעיניהם ישסו בתיהם ונשיהם תשגלנה (ישע׳ יג יח–יו). וקאם שאון בעמיך וכל מבצריך יושד כשד שלמן בית ארבאל ביום מלחמה אם על בנים רֻטָּשָׁה (הוש׳ י יד). תאשם שמרון כי מרתה באלהיה בחרב יפלו עלליהם יְרֻטָּשׁוּ והריותיו יבקעו (שם יד א). גם היא לגלה הלכה בשבי גם עלליה יְרֻטְּשׁוּ בראש כל חוצות (נחום ג י). — ובסהמ״א: ויש שישתבח בחתוך לשונו ומריצת ניבו והגיונו, לפניו כל מליץ ירוטש ולשונו כתער מלוטש (קלונימוס, אבן בחן מ). — ואמר הפיטן: תורוני בחצי מות וינהגוני לצלמות, רטשתי ונטשתי מרויה אל ארץ ציה (ר״י הלוי, אסה אדני, סלוק, מעה״ם 115). קפחתני חמת המציק חמתקשה אם על בנים רטשה, רטשה לעיניה ילדיה נשחטים (אליהו, אליך לוכי, סליחי ער״ס). רטשו דורשי חמורות וקלות ושוות גזרות, החקים והמשפטים והתורות, אל דמי לך (יצחק ברבי שלום, אין כמוך, זולת שבת א׳ אחה״פ) [1]). ועי׳ רְטוּשִׁים.

—קל, °רָטַשׁ, גם במשמ׳ נטש [2]), וב׳ינ׳ פעו׳ רָטוּשׁ, ואמר הפיטן: להתארם ברטושה עף חי ממעונה (ר״א קליר, אהך הכניסה, תפלת טיבה לגונך). קולעת עד צית רמים, רוטשת עד חוג תהומים (משה ברבי קלונימוס, מוחהת, סדר אמרון של פסח). ופקוד אנושה ביד צר ענושה, אכולה בכל פה נתוצה ורטושה (רסב״ג, סדודים כדודים, גאולה לשבת ג אחה״פ). ונביות וכושים רדו בחמשים והניחום רטושים בכל פנה נששים (ר״י הלוי, יוני גאיות, דיואן

---

[1]) [בתוספתי מנח׳ ז יג כתוב: כל המנחות אין לשין אותן ברותחין מפני שאין חולטין ולא בצונן מפני שהן רוטשין ע״כ. ואין להבין לשון רטישה בתוצאת הצנה, וכן אין לקבל את הגהת מצפה שמואל: טורשין, מפעל טרש, שאין עדות לו. ואמנם בא בשמוש עם צנה הפעל קרש (בצינה שלא יקרשו ובשרב שלא יתפקעו, מד״ר בראשי׳ לג), ואולי הנכון גם כאן: ולא בצונן מפני שהן קורשין, וצ״ע.

ובספרי דבר׳ צב כתוב: כי תשמע ולא חוזר ומצתת (כך צ״ל, עי׳ בהערות מא״ש), יכול יהיה רטוש ת״ל ודרשת וחקרת ושאלת היטב, ודרשת מן התורה, וחקרת מן העדים, ושאלת מן התלמוד (מא״ש מגיה: התלמידים), ע״כ, ואין צורה כזאת מסתברת כאן, וכנראה לפנינו ט״ס, וגם הגרסה רטוט המובאת ע״י מא״ש איננה מסירה את הקשיים. ולפי הענין היה צ״ל פטור או אפילו: פטור מלדרוש!]

[2]) [על פי הבנה זו של רְטוּשִׁים שבתו״מ. ועי׳ ערך זה.]

רְטִיבָה, הערה), ולפי זה נוספת שין בטעות עפ״י בשרו שאחר המלה. והמפרשים העברים פרשוה בדרכים שונות. ואלה דברי רד״ק: ענינו לפי מקומו נתרכך, ויש אומרים שהיא מלה מורכבת משתי מלות, רצה לומר רטוב ופש, כלומר רטוב ופרה ורבה, מן פרו ורבו (תרגום) פושו וסגו, ופירשו עוד במלה הזאת רטפש הוא רטוב בא״ת ב״ש, הפ״א ו״ו והש״ין בי״ת, ותרגומו אתקליש בשריה, ע״כ (שרשים ערך רטפש), ואף היו שחברו רטפש עם רפש (עי׳ רש״י). והפיטנים השתמשו בפעל ובשם רטפוש בקרוב במשמ׳ מחלת זיכה במכה טריה ובצרעת.]

ג, 179). חבושה רטושה, רטושה נטושה גרושה מאישה (יצחק בר יקר, אהיד בשיםי, קליםי ד עםי״ת). והעכורם בתוך ים בתהומות ונשארו רטושים ברפשים (אהלל אל נערץ, פזמון לפסח, סדור ארם צובה, תסי״ו) [1].

רי [2], ש״ז, — רויה, גשם מרוה, ואמר הפיטן: יה בשלישי הטריח ברי, הדשיא דשאים והפריא עץ פרי עשה פרי (יוסף טוב עלם, אאמיר, יוצי שבת הגדול). —ואמר המשורר: ותמיד יהגה כי עת לענות וישקני ברי מי ראש מאררים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון בוקן ה, מא).

ריב [3], ממנו יריב, מריב, מריבה, *מריבי, ב. רב, א. ריב, ב. ריב.

1) [בכ״ם גני׳ ח ח כתוב: אל תטש שיחת חכמים ובחידותיהם התרטש ע״כ, אך (בנגוד לדברי Peters ואחרים) אין כל אפשרות לקים כאן פעל כזה, ובלי ספק השתבשה הגרסה בהשפעת הפעל תטש שלפני זה. והואיל ובנוסח הסורי בא במקי זה: הוית דריש, יש להניח גם בעברי׳ גרסה כגון: ובחידתיהם תהא דורש.

בהלכות המובאות בדברי אלדד הדני (עמ׳ 115) באה לכאורה מלה הכתובה רוטש בקרוב במשמ׳ מוגלה. אך כהערת א. אפשטין שם עמ׳ 123 אפשר שהכונה למלה רוטב, ובמקום אחד (עמ׳ 113) כתוב במקי זה רומש, ואולי כך נכון, וצ״ע.]

2) [כמה מדקדקים ופרשנים בימי הבינים ראו את המלה ברי באיוב לז יא (עי׳ בהערת המחבר בעמ׳ 339 ובהמשך ההערה כאן) כמרכבת מן ב היחס והמלה רי, כדברי ריב״ג: ומשרש זה (רוה) והענין הזה אצלי אף ברי יטריח עב הבית נוספת ורי שם חסר נגזר מרוה ופרושו ויכביד העבים ברויה והם המים הרבים, ע״כ. ולפי זה אף השתמשו במלה רי במשמ׳ זו.

וככתוב באיו׳ יש לבטא ולהבין, כענין כל הפרשה שם, לפי טורטשינר בס׳ הזכרון לביהמ״ד לרבנים בוינה עמ׳ 150: אף ברו יטריח עב יפיץ ענן אורו, כלו׳ אף את הבעת פרו (ישרו ותמו) ואף את מארתו וקללתו — כלשון אורים ותמים — מביע ומפיץ האלהים לעיני בני האדם בעב הענן, בקול הרעם וכו׳.]

3) [במשמ׳ זו רק בעבר׳, ואמנם אפשר שמשרש

א. **ריב**, פעו״י, רב, רבת, ריבות, רבו [1], רב, רב, רב, ריב, ריבה, ריבו, אריב, אריבה, תריב [2], תריבני, תריבהו, תריבנה, יריב, ירב, ירב, תריבו, תריבון, יריבו, יריבך, יריבון, —רב אדם עם רעהו על דבר, רב העם וכדו׳, היה לו דין ודברים אתו, נלחם בו מלחמת דברים, נשפט עמו [3], rechten, streiten; plaider, disputer; to plead, dispute: ויריבו רעי גרר עם רעי יצחק לאמר לנו המים (ברא׳ כו כ). וירב העם עם משה ויאמרו תנו לנו מים ונשתה ויאמר מה תריבון עמדי מה תנסו את יי׳ (שמות יז ב). וירב העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גוענו בגוע אחינו לפני יי׳ וכו׳ (במד׳ כ ג). ועתה הטוב טוב אתה מבלק בן צפור מלך מואב, הרב רב עם ישראל אם נלחם נלחם בם (שפט׳ יא כה). אל תרוב [4] עם אדם חנם אם לא גמלך רעה (משלי ג ל). ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם באלהים וכו׳ (נחמ׳ יג כה). — ורב אדם עם אל, והאל עם אדם: ומה יצדק אנוש עם אל אם יחפץ לרב עמו לא יעננו אחת מני אלף (איו׳ ט ג). מי הוא יריב עמדי כי עתה אחריש ואגוע (שם יג יט). הברב כח יריב עמדי [5] (שם כג ו). הרב עם שדי יסור מוכיח אלוה יעננה (שם מ ב). — ורב את פלוני: המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יי׳ (במד׳ כ יג). ויאמרו אליו איש אפרים מה הדבר הזה אשר עשית לנו וכו׳ ויריבון אתו בחזקה (שפט׳ ח א). ואת יריבך אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע (ישע׳ מט כה). קרוב מצדיקי מי יריב אתי נעמדה יחד (שם נ ח). לכן עד אריב אתכם נאם יי׳ ואת בני בניכם אריב (ירמ׳

זה גם בסור׳ רב, צעק, רובא, צעקה, שאון, ובערב׳ ריב a), תהיה, ספק.]

1) [בשני המקומות במקרא (ברא׳ כו כב, במד׳ כ יג) מלרע.]

2) [קרי, כתיב תרוב (משלי ג ל).]

3) [רק זאת משמ׳ הפעל במקרא, קרובה אל הוכיח בדין ובמשפט, ולא במשמ׳ מלחמה בכח ובנשק.]

4) [כך כתיב; קרי תריב.]

5) [כלו׳ בריב ובוכוח, עי׳ ב. רב, הערה.]

a) ریب

נ ע). ריבה יי' את יריבי לחם את לחמי (תהל' לה א). ואריבה את החרים ואת הסגנים ואמרה להם משא איש באחיו אתם נשאים (נחמ' ה ז). — ורב בפלוני: ויחר ליעקב וירב כלבן ויען יעקב ויאמר ללבן מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת אחרי (בראש' לא לו). ירב בו הבעל כי נתץ את מזבחו (שפט' ו לב). ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה (הוש' ב ד). — ורב אל פלוני: והיה כי יבאו אבותם או אחיהם לרוב[1] אלינו (שפט' כא כב). למה תריבו אלי כלכם פשעתם בי (ירמ' ב כט). צדיק אתה יי' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך (ירמ' יב א). מדוע אליו ריבות כי כל דבריו לא יענה (איוב לג יג). — ובהשאלה, רב אדם את ההרים, רב החרש את יוצרו: הוי רב את יצרו חרש את חרשי אדמה היאמר חמר ליצרו מה תעשה (ישעי' מה ט). קום ריב את ההרים ותשמענה הגבעות קולך (מיכ' ו א). — ובצרוף לכנוי, תריבני וכדו' במקום תריב עמי: אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה (דבר' לג ח). הכמכת מכהו הכהו אם כהרג הרגיו הרג בסאסאה בשלחה תריבנה[2] (ישעי' כז ז–ח). אמר אל אלוה אל תרשיעני הודיעני על מה תריבני (איוב י ב). — ורבו האנשים על דבר: ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה וכו' ויחפר באר אחרת ולא רבו עליה (בראש' כו כא–כב). — ובלי השלמה: וכי יריבן אנשים והכה איש את רעהו באבן או באגרף (שמות כא יח).—ובמשמ' הוכיח: כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף (ישעי' נז טז). אך איש אל ירב ואל ואל יוכח איש (הוש' ד ד). לא לנצח יריב ולא לעולם יטור (תהל' קג ט). — ורב אדם או אלהים לפלוני, רב לטובתו עם אחר, צדד בזכותו: האתם תריבון לבעל אם אתם תושיעון אותו אשר יריב לו יומת

1) [כך כתיב; קרי: לריב.]

2) [אמנם הענין קשה, ועי' גם הערת המחבר בעמ' 3899. ונראה שבהמשך אל „אם כמכת מכהו, כהרג הרגיו" יש לקרא גם כסאסאה בשלחה תרפנה, כלומר כראשי שבלת אשר כהשתלחם ברוח יקום מהם רב זרע חדש; וזאת כלשון הכתוב: אשר בשלכת מצבת בם (ישעי' ו יג), שיש להבינו: אשר כשהוא משליך ענפיו וזרעו תקום ממנו נטיעה חדשה, כהוראת נצב במשמ' נטע בארמ'.]

עד הבקר אם אלהים הוא ירב לו כי נתץ את מזבחו (שפט' ו לא). הפניו תשאון אם לאל תריבון (איוב יג ח). — ורב אדם או אלהים את ריבו, נלחם בדינו: קומה אלהים ריבה ריבך זכר חרפתך מני נבל כל היום (תהל' עד כב). ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל (משלי כה ט). — ורב את ריב האחר, נלחם בדין במקומו: והיה יי' לדין ושפט ביני ובינך וירא וירב את ריבי וישפטני מידך (ש"א כד טו). גאלם חזק יי' צבאות שמו ריב יריב את ריבם (ירמ' נ לד). הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך (שם נא לו). עד אשר יריב ריבי ועשה משפטי (מיכ' ז ט). ריבה ריבי וגאלני לאמרתך חיני (תהל' קיט קנד). אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי יי' יריב ריבם וקבע את קבעיהם נפש (משלי כב כג). כי גאלם חזק הוא יריב את ריבם אתך (שם כג יא).—ורב את ריבי נפשו: רבת יי' ריבי נפשי גאלת חיי (איכ' ג נח). — ואת ריב חרפתו: ברוך יי' אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל (ש"א כה לט). — ורב את ריב פלוני מאחר: שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא חסיד (תהל' מג א). — ורב את פלוני, במשמ' רב את ריבו: שפטו יתום ריבו אלמנה (ישעי' א יז). ואלהיך יריב עמו (שם נא כב). — ובינ' רב, מי שרב את ריב האחר, בא לעזרתו בדין: כי יצעקו אל יי' מפני לחצים וישלח להם מושיע ורב והצילם (שם יט כ).— ומקו' ריב במשמ' דין ומשפט: נצב לרב יי' ועמד לדין עמים (שם ג יג). והנה קרא לרב[1] באש אדני יי' ותאכל את תהום רבה ואכלה את החלב (עמו' ז ד). — ובתו"מ: הרב את ריבנו והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו וכו' (ברכה לאחר קריאת המגלה, מגי' כא:). — ובתפלה: עמדת להם בעת צרתם רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם

1) [הצרוף קשה ועל כן הצעו כאן קריאות אחרות, לרב אש, לרכב אש, להב אש וכדו', ואינן מסתברות. אך יותר נראה, שכונת האותיות לרב באש בחלוקה אחרת לקריאה: לרבב אש, מן רבב במשמ' יריית חצים, ואף חצי ברק, כלשון תהל' יח יד וכו': ברד וגחלי אש, וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהמם. ולפי הקבלה זו אפשר, שגם המלים (ותאכל) את תהום רבה, פרושן כאן כלשון המון יריה, מכת חצים בברק אש.]

(בימי מתתיהו, תפלה לחנכה). אתה הוא אדון לעמך ומלך גבור לריב ריבם (חמת ויליג, תפלת שחרית). — ובסהמ"א: כאשר המלך יריבך המעט אמריך כי אתה מנוצח (ר"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, 44). — ואמר המשורר: והשופט בבית דינו כשבתו יהי פחד אדון עולם מחיתו וכו' ואם יטה למשפטיו יריבו (רה"ג, שערי דיני ממונות, קבול' קונט', יט:). ואת קמת וריבות עלי משה במי מרה (ר"ש הנגיד, אחי נוקר, ששון, מח; הברמן ב, 49). ועת אדום יריבוני חברי ואם אבבה יריבוני קרובי (הוא, שמע רופא, בן תהלים סב, ששון, מב; הברמן ב, 44). — ופתגם: אם שנים לא יאבו אחד לא יריב (מכתב חכמי רומי לחכמי פרים, ביס"א לשד"ל א).

— הפע', בינ' מריבי, מריבָיו, — מֵרִיב, רב ומוכיח, נלחם מלחמת דברים: יי' יחתו מריבו [1]) עלו בשמים ירעם (ש"א ב י). ועמך כמריבי [2]) כהן (הוש' ד ד). — ובתו"מ: כל זמן שאתם מריבין עמי אתם מנסין המקום (מכי' ויסע ו). יתזיריב, יח הריב עם בניו על שמרו וסרבו בו (ר' ברכיה, ירוש' תעני' ד ח). אם אדם מקללהו אומר לו שלום עליך, אדם מריב עמו ושותק (כלה רבתי ג). באו לעשות שלום עם מריביהן (שם שם). והיו מניחין את השלחן והמנורה והמזבחות וכולן רצין לארון ליטול שכר ומתוך כך היה זה מריב ואומר אני טוען כאן וזה מריב ואומר אני טוען כאן וכו' אמר האלהים למשה עשה להם תקנה וכו' שלא יריבו זה עם זה, עשה להם משה תקנה אלא שהיו מריבין זה כנגד זה, זה אומר אני טוען בארון וזה אומר לאו אלא אני טוען (ר' שמואל בר נחמן, מד"ר במדי' ה). עד שהיה במעי אמו היה עשו מריב עמו (תנחו' מקץ י). כל זמן שהיתה מתעסקת בה אינה מריבה (שם נשא יב). מי שהוא אויל או כסיל בא

1) [כתיב; קרי: מְרִיבָיו.]

2) [עי' הערת המחבר בערך מֵרִיב. ואפשר שכונת הכתוב היא בשנוי קל: וְעַמְּךָ כִּמְרִיבוֹ כֹּהֵן (=כהם), כלו' אין הבדל בינם ובין זה המוכיח אותם, כתֹכן כל הפרשה הזאת האומרת, שאין הבדל בין העם לבין מוכיחו, הנביא והכהן.]

להריב [1]) את חבירו ומוציא דברים שיש לו (תנחו בובר, וארא יב). — ובסהמ"א: ואין רשות לאחד מיורשי לטעון עליה ולא לערער עליה ולא להריב עמה (תשו' הגאונים הרכבי שע, 186). ולא היה לו מענה לשון להריב עם אשתו (יוסיפון, גינצבורג, שם). השומע חרפתו ושותק או דברים קשים ונושא, הרעה עוברת ממנו וכו' ואם מקנטר ומריב כפותר מים הוא (ערוך ערך דם). שהיה מריב עם יצחק על הירושה (רס"י, ברא' כא י). התחילו (האבנים) מריבות זו עם זו (הוא, שם כח יא). והנה נשחתו ישראל ושבו להריב זה עם זה ולהרע (ראב"ע, זכר' יא יד). הכהן היה לו להורות ולהריב ולהוכית העם וכו' ובזמן הזה העם מריבים את הכהן כי לא די שלא יקבלו את תוכחתו, אלא הם מריבים ומוכיחים אותו (רד"ק, הוש' ד ד). בעדת קרח שערערו והריבו על הכהונה (שם שם). מדוע אליו ריבות, משפטו תריבות, נצב לריב ה' משפטו להריב, (הוא, שרשים, רוב). שהיה איש מריב עם חכם ויאמר לו אם תאמר דבר אחד אומר עשרה (ר"י זבארה, שעשועים ז, דודזון, 72). המריב עמך אי אפשר שלא יהיה או גדול ממך או קטן ממך או שוה לך (ר"י כספי, משלי כ ג). אם ראית שני בני אדם מריבים אל תבוא ביניהם וכו' שמא אותו שאתה מריב עמו הוא הנעלב מחבירו (הוא, שם כה ח). ועל אמונתך אתה צריך להריב עמהם ולסתור דבריהם (ר' זרחיה מברצלונה, ביאור משלי ג, השחר ב, 109). מגונה מאד להתרעם על האדם ולהריב עמו בזולת סבה (רלב"ג, משלי ג ל). ולזה ראוי לירוא להריב עמו וכו' שהאדם ישמר מהריב עם שתקיף ממנו וכו' שהיה מריב עם השם יתברך (הוא, איו' י). כאן היו שבע רועות והריבו עמהן הרועים (מדה"ג, שמות ב יז, הופמן, 18). חולק על האמת ומריב על הצדק (מעלות המדות, ס:, מדת הסכלות). ומריב עם כל אדם וכועס ללא דבר (בית מדותב מעלת החכמה, כו:). שהוא איש המריב כנגדי (אוהב' משפט ומשפט לדק לאיוב, קב:). (כי ינצו אנשים), שהריבו בעוף שנקרא נץ (ר"ץ קארו, תולדות יצחק,

1) [בתנחו' שבדפו' (וארא יב): כשבא לריב עם חברו.]

קח). הנה דרך המווכחים העומדים למשפט להיות שניהם שוים ולא מלך ביפיו ושכנגדו המריב עמו נסתב ונתעב (אלשיך, איו' לח ג). — ואמר המשורר: מה לך מריבי תחרפני בשביה (רא"ע, אגוסה עגוסה, איגר 117). נועצו מריבי לי ועמו לשחוק יתנוגי (סוח, על אמ, סס 136). ואל תשמע לקול מריב אשר על אהבתך רב (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ז, ידיעות מכון סוקן ה, רמב). ויכנעו מריבי דוד ומקלה אוהבים קורס (סס ט, סס סס, רכד). ועוד לא אשמעה בך קול מריבי (סס סס, רכז). — *ובמשמ' גרם שיריבו אחרים: הריבם אלו עם אלו בעסק עכו"ם, זה עובד וזה מוחה בידו ובאו לידי מחלוקת (רש"י, סנה' קא:, ד"ה עשה מריבה בעם).

ב. **רִיב,** רִב, ס"ז, כנ' רִיבִי, רִיבְךָ, רִיבֶךָ, רִיבְכֶם, רִיבוֹ, רִיבָם, רִבָם, מ"ר רִיבֵי, רִיבֹת, רִיבוֹת, — דין ודברים שבין בני אדם, של אדם עם חברו, Streit, Rechtsstreit; querelle, litige; quarrel, dispute[1]: ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט (ברא' יג ז). ולא תענה על רב לנטת אחרי רבים להטת (שמות כג ב). ודל לא תהדר בריבו (סס סס ג). לא תטה משפט אבינך בריבו (סס סס ו). איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם (דבר' א יב). ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני יי' (סס יט יז). ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע (סס כא ה). כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט ושפטום (סס כה א). ויהי כל האיש אשר יהיה לו ריב לבוא אל המלך למשפט (ש"ב טו ב). ועלי יבוא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו (סס סס ד). כי יום נקם ליי' שנת שלומים לריב ציון (ישע' לד ח). הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרוף רשע (סס נח ד). למה תראני און ועמל תביט ושד וחמס לנגדי ויהי ריב ומדון ישא (חבק' א ג). כי ראיתי חמס וריב בעיר (תהל' נה י). איש חמה יגרה מדון וארך אפים ישקיט ריב (משלי טו יח). מחזיק באזני כלב עבר מתעבר על ריב לא לו (סס כו יז). כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב (סס ל לג). אם אמאס משפט עבדי ואמתי ברבם עמדי (איו' לא יג). — ובהשאלה על ריב בני אדם עם האלהים או של האלהים עם בני אדם: על ריב בני ישראל ועל נסתם את יי' לאמר היש יי' בקרבנו אם אין (שמות יז ז). כי ריב ליי' בגוים נשפט הוא לכל בשר (ירמ' כה לא). כי ריב ליי' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ (הושי ד א). וריב ליי' עם יהודה ולפקד על יעקב כדרכיו (סס יב ג). שמעו הרים את ריב יי' והאתנים מסדי ארץ כי ריב ליי' עם עמו ועם ישראל יתוכח (מיכ' ו ב).— ובצרוף כסומך אל שם עצם, איש ריב, אנשי ריב, מי שיש לו ריב עם אחרים, שרבים עמו: איש ריב הייתי אני ועמי ובני עמון מאד (שפט' יב ב). יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך (ישע' מא יא). אוי לי אמי כי ילדתני איש ריב ואיש מדון לכל הארץ (ירמ' טו י). מי יתן לי שמע לי הן תוי שדי יענני וספר כתב איש ריבי (איו' לא לה). — זבחי ריב, סעודת בשר מתוך ריב וקטטה: טוב פת חרבה ושלוה בה מבית מלא זבחי ריב (משלי יז א). — דברי ריבות: כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבת בשעריך (דבר' יז ח).—וכנסמך אל שם עצם, ריבי עם, ריב לשונות, ריב ומדנים עם עמים: תפלטני מריבי עם[1]) תשימני לראש גוים עם לא ידעתי יעבדוני (תהל' יח מד). תסתירם בסתר פניך מרכסי איש תצפנם בסכה מריב לשנות (סס לא כא).—וריבות שפתים: שמעו נא תוכחתי ורבות שפתי הקשיבו (איו' יג ו).—ובצרופים עם פעל, רב האדם או האל את ריבו: קומה אלהים ריבה ריבך (תהל' עד כב). ריבך ריב את רעך (משלי כה ט). — ואת ריב זולתו, ריב חרפתו, ריבי נפשו: ושפט ביני ובינך וירא וירב את ריבי וישפטני מידך (ש"א כד יה). ברוך יי' אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל (סס כה לט). גאלם חזק יי' צבאות שמו ריב יריב את ריבם (ירמ' נ לד). רבת יי' ריבי נפשי גאלת חיי (איכ' ג נח). ועי' א. ריב. — יצא לריב: אל תצא לריב מהר פן מה תעשה באחריתה (משלי כה ח). — נטש את הריב: פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש[2]) (סס

---

[1]) [לא בכל מקום אפשר להכריע, אם הרגשה המלה כש"ע או כמקור של הפעל ריב.]

[1]) [בש"ב (כב מד): עמי.]

[2]) [כך יש להבין, כדברי רש"י: קודם שתתגלע חרפתך נטוש את הריב, ע"כ, ועי' טורטשינר, משלי שלמה, 89 וכו'.]

יז יד). — וחרחר ריב: פחם לגחלים ועצים לאש ואיש מדונים לחרחר רִיב (שם כו כא). — יֹשֵׁב (או שֹׁבֶת) מריב, נזהר ולא רב: כבוד לאיש שבת[1] מֵרִיב וכל אויל יתגלע (שם כ ג). — וגִלָּה[2] את ריבו לאחר: אראה נקמתך מהם כי אליך גליתי[3] את רִיבִי (ירמ' יא כ, כ יב) — והשקיט הריב, השבית אותו: איש חמה יגרה מדון וארך אפים ישקיט רִיב (משלי יה יח). — ובאו שפתי האדם בריב, הביאו, עוררו ריב: שפתי כסיל יבאו בְרִיב ופיו להמחלמות יקרא (שם יח ו). — וקרב האדם את ריבו למשפט: קרבו רִיבְכֶם יאמר יי' הגישו עצמותיכם (ישע' מא כא). — וחקר השופט את הריב: צדיק הראשון בְּרִיבוֹ יבא רעהו וחקרו (משלי יח יז). אב אנכי לאביונים וְרִב[4] לא ידעתי אחקרהו (איו' כט יו). — ובא ריב אל השופט, עליו: יתום לא ישפטו וְרִיב אלמנה לא יבוא אליהם (ישע' א כג). וכל רִיב אשר יבוא עליכם מאחיכם וכו' והזהרתם אתם (דהי"ב יט י). ועמד השופט על ריב למשפט: ועל רִיב המה יעמדו למשפט[5] (יחזק' מד כד). — והעמיד המלך שופטים לריב: וגם בירושלם העמיד יהושפט מן הלוים והכהנים ומראשי האבות לישראל למשפט יי' וְלָרִיב (דהי"ב יט ח). — והעיר האל לריב האדם: העירה והקיצה למשפטי אלהי ואדני לְרִיבִי (תהל' לה כג). — ועִוֵּת השופט אדם בריבו: לעות אדם בְּרִיבוֹ אדני לא ראה (איכ' ג לו). — ובתו"מ: האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים וכו', שלום בינו לבינה ומלחמה בעולם, ריבין בינו לבינה ושלום בעולם וכו' (תוספת' עדי' א ו). ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע, מקיש ריבים לנגעים[6], מה נגעים ביום אף ריבים ביום ומה ריבים שלא בקרובים אף נגעים שלא בקרובים, אי מה ריבים בשלשה אף נגעים בשלשה וכו' ת"ל או אל אחד מבניו הכהנים (ספרי דבר' רח). הרב את רִיבֵנוּ והדן את דיננו והנוקם את נקמתנו (ברכה לאחר קריאת המגלה, מגי' כא:). וכי מה ענין ריבים אצל נגעים, אלא מקיש וכו' (ר"מ, סנה' לד:). — ובתפלה: רבת את רִיבָם, דנת את דינם, נקמת את נקמתם (בימי מתתיהו, תפלה לחנכה). ומלך גבור לריב רִיבָם (אמת ויציב, תפלת שחר'). — ובסהמ"א: את הדברים, דברי ריבותם (רס"י, שמות יח יט). ומשביתים ומעריבים ומעמידים להם נציבים לחרחר מסות וריבים (ר"י זבארה, שעשועים יג, דודזון, 144). המושלים אמרו על איש חלש ובעל ריב, לולי היו קרנים לחמור היה העולם מחריב (מלחמ המוסר, כב:). — ואמר המשורר: ודע כי מצעיר זיקות תהי אש, ועוצם ריב יהי במעט דברים (לקוטי קדמוניות, סד). גבהות ישיחון, ויום ריב יריתון להשכל יבאון בתוך מחבאים (רמב"ע, לאנשי לבנות, בכורי, יז). ותוא התחיל רבות והרבה בתשובות לנבל דת אבות מסרת קדומים (משלם דפיאירה, בחזות בנבואה, ידיעות מכון שוקן ד, כד).

רֵיחַ, ש"ז, כנ' רֵיחֵנוּ, רֵיחוֹ — תחושה המתעוררת באף האדם בנדיפה הנודפת מדבר, Geruch; odeur; smell: וירח (יצחק) את רֵיחַ בגדיו (של יעקב) ויברכהו ויאמר ראה רֵיחַ בני כְּרֵיחַ שדה אשר ברכו יי' (ברא' כז כז). ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וְרֵיחַ לו כלבנון (הוש' יד ז). לְרֵיחַ שמניך טובים שמן תורק שמך (שה"ש א ג). מה טבו דדיך מיין וְרֵיחַ שמניך מכל בשמים (שם ד י). דבש וחלב תחת לשונך וְרֵיחַ שלמתיך כְּרֵיחַ לבנון (שם שם יא). ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן וְרֵיחַ אפך כתפוחים (שם ז ט). — ורֵיחַ מים: אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו מֵרֵיחַ[1] מים יפרח (איו' יד ח–ט). — ונָתַן הבשם והפרח את ריחו, הפיץ ריח נעים: עד שהמלך במסבו נרדי נתן רֵיחוֹ (שה"ש א יב). התאנה חנטה

[1] [מנקד: שֹׁבֶת, מן ישב, אבל כנראה הכונה לצורה מן שָׁבַת, כדעת רבים.]

[2] [ואולי גַּלַּל.]

[3] [כנראה צ"ל: גַּלּוֹתִי, כדעת רבים.]

[4] [כך לפי הנקוד. אך לפי טורטשינר בפרושו הכונה: וָרָב (אובד עצות, מן ב. רַב, עי' לעיל עמ' 6847) אשר לא ידעתי עליו, חקרתי ושאלתי עליו למען אוכל לעזר לו.]

[5] [כך קרי; כתיב: לשפט.]

[6] [במדר"ר (דבר' ה): נגעים לריבים וריבים לנגעים.]

[1] [אך למעשה אין ספק, שכונת הכתוב לקריאה: מֵרִיחַ מים, כלו' מנזילַת מים, כלשון הדחה ושטיפה, עי' טורטשינר, ס' איוב למקום. ועי' רוּחַ, הערות.]

פגיה והגפנים סמדר נתנו רֵיחַ (שם ז יד). — נָמַר רֵיחַ, הָחלַף, השתנה לרעה: שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וְרֵיחוֹ לא נמר (ירמי׳ מח יא). — ובהשאלה, הבאיש את ריחו של פלוני, גרם לו שיהיה שנוא ומאוס: ירא יי׳ עליכם וישפט אשר הבאשתם את רֵיחֵנוּ בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו (שמות ה כא). —וְרֵיחַ נִיחוֹחַ, עי׳ נִיחוֹחַ, 3646. — ובתו״מ: תנור שהסיקו בכמון של תרומה ואפה בו את הפת, הפת מותר, שאינו טעם כמון אלא ריח כמון (תרומ׳ י ד). הטהרה (שפסקה) נטלה את הריח (ר׳ שמעון בן אלעזר, סוט׳ ט יג). לא הפילה אשה מריח בשר הקדש ולא הסריח בשר הקדש מעולם (אב׳ ה ה). לשם ששה דברים הזבח נזבח, לשם זבח, לשם זובח, לשם השם, לשם אישים, לשם ריח, לשם ניחוח (זבח׳ ד ו). מיריחו היו מריחים ריח פטום הקטורת (תמיד ג ח). עזים היו לבית אבא בהר מכוור והיו מתעטשות מריח פטום הקטורת (ר׳ אלעזר בן דגלאי, שם שם). הריח והמראה והקול אין בהן מעילה (ר׳ יהושע בן לוי, ירוש׳ סוכה ה ג). שכל המומין הפוסלין בכהנין פוסלין בנשים, הוסיפו עליהן באשה ריח הפה וריח הזיעה (שם כתוב׳ ז ט; שם קדוש׳ ב ד). שתה כל משקין ולא שתה מים ביום ידאג מן ריח הפה (ברכ׳ מ.). מאימתי מברכין על הריח, משתעלה תמרתו (שם מג.). מנין שמברכין על הריח, שנא, כל הנשמה תהלל יה, איזהו דבר שהנשמה נהנת ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח (רב זוטרא בר טוביה בשם רב, שם מג:). שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו, הדס לריחו זכינו, לסיכתו לא זכינו (ר״ג, שם שם). שלשה משיבין דעתו של אדם אלו הן קול ומראה וריח (שם נז:). פלפלת כל שהוא, למאי חזיא, לריח הפה (שבת ל.). מאי בעל פוליפוס, אמר רב יהודה אמר שמואל ריח החוטם, במתניתא תנא ריח הפה (כתוב׳ עז.). שרו של ים רהב שמו ואלמלא מים מכסין אותו אין כל בריה יכולה לעמוד בריחו[1] (ר׳ ילמק, ב״ב עד:). מעשה באדם אחד שאמרו לו

[1]) [שהוא מוסרח לפי שמת ולכך היה מסריח (רש״י).]

אשתו תותרנית היא ונכנס אחריה לחורבה לבודקה אמר לה ריח צנון אני מריח בגליל וכו׳ (רב יהודה בשם רב, שם קמו.). כי הא דיתיב רבי וקא דריש והריח ריח שום וכו׳ (סנה׳ יא.). מכל הבית כולו הריחו ריח קטרת, משם הריחו ריח אברים (ר׳ שמואל בר נחמני, זבח׳ קב.). וירח ה׳ את ריח הניחח, הריח ריחו של אברהם אבינו עולה מכבשן האש, וירח, ריח של חנניה מישאל ועזריה עולה מכבשן האש וכו׳ וירח ה׳, הריח ריח דורו של שמד (מד״ר בראש׳ לד). להדס ועצבונית שהיו גדלים זה על גבי זה וכיון שהגדילו והפריחו זה נותן ריחו וזה חוחו (שם לוי, שם שם קג). כיון שהיו (שכנותיה של אשת המלך) מריחות ריח בשמים באותה שעה ידעו שנתרצה לה המלך (ר׳ ילמק, שם שמות נא). אתרוג זה יש בו טעם ויש לו ריח (שם ויקר׳ ל). מה השושנה הזו אינה בטלה לעולם אלא גב[1]) ריחה כך ישראל אינן בטלין אלא גב[1]) מצות ומעשים טובים, מה שושנה זו אינה אלא לריח כך לא נבראו הצדיקים אלא לגאולתן של ישראל (רבי חנון, שם שה״ש ב, כשושנה). מה הדסה ריחה מתוק וטעמה מר כך היתה אסתר מתוקה למרדכי ומרה להמן (שם אסתר, ויהי אומן). — *ריח טוב: על בולן הוא אומר אשר נתן ריח טוב בעצי בשמים (רב חסדא, ירוש׳ ברכ׳ ו ה). עתידים בחורי ישראל שיתנו ריח טוב כלבנון (רב זוטרא בר טוביה בשם רב, בבלי שם מג:). — *ריח רע: תני, מרחיקין מריח רע ארבע אמות, אמר רבי אמי, מסוף ריח רע ארבע אמות (ירוש׳ שם ג ה). אכל ולא הלך ארבע אמות אכילתו מרקבת וזהו תחילת ריח רע (שבת מא.). ותחמרה בחמר ובזפת, תנא חמר מבפנים וזפת מבחוץ, כדי שלא ירית אותו צדיק ריח רע (סוטה יב.). י׳ דברים קשים ללימוד, העובר וכו׳ מתחת ריח רע של נבילה וכו׳ (הורי׳ יג:). —*ובתמונה לשם רע: ויסע משם אברהם, פנה מפני ריח רע שהיו אומרין לוט בן אחי אברהם בא על שתי בנותיו (מד״ר בראש׳ נב). —*ריח זוהמא: הנצרך לנקביו ואכל דומה לתנור שהסיקוהו ע״ג אפרו וזהו תחילת ריח[2]) זוהמא (שבת מא.). — *ריחו קשה, ריחו רע: טען והזיע והיה ריחו

[1]) [במד״ר ויקר׳ כג: על גב.]

[2]) [להלן (שבת פב.): רוח זוהמא.]

קשה (נדר' ז ג). קירבי דגים כל זמן שהן דליקין אין ריחן רע, כבו ריחן רע, עיטרן בין כבה בין דלק ריחו רע (ירוש' שבת ב ב). כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית, שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני קטרת (רב חנא בר בזנא בשם ר' שמעון חסידא, כריתו' ו:). אין לך דבר שריחו רע וקשה יותר משפף של עוים (ר' יוסי, מד"ר שה"ש ד, נפת). — *ריחו נודף: לא היו כונסים אותו (את היין) בחצבים גדולים אלא בחביות קטנות ואינו ממלא את החביות על פיהם כדי שיהא ריחו נודף (מנח' פ ז). לצלוחית של פלייטון שהיתה מונחת במקום הטנפת, במקומה ריחה נודף וכל שכן במקום הבוסם (ר' הושעיה, סנה' קח.). סמים וכו', מה הפרט מפורש דבר שקיטר ועולה וריחו נודף אף כל דבר שקוטר ועולה וריחו נודף (דבי רבי ישמעאל, כרית' ו:). ומה עכשיו שהוא מטונף באיברו הרי הוא מברא לקונו, אילו היה ריחו נודף בקרבו לא כל שכן (כלה רבתי ו). ועי' נָדַף. —*ריחו מפעפע, עי' פִּעְפֵּעַ, 5078. — *קלט השמן את הריח, עי' קָלַט, 5948. — *ובהשאלה, ריח ערוה, ריח פסול, ריח הגט, ריח שירים, ריח מצות [1]), שמץ מהם, אבק מהם, דומה להם: האשה שהלך בעלה למדינת הים וכו' קנס קנסו בה וכו', ויקנסו בה אצל השני ולא יקנסו בה אצל הראשון, א"ר יוחנן מריח ערוה נגעו בה (ירוש' יבמ' י א). לוים המזוהמין מאימן לא חשו להם משום ריח פסול (שם שם). מעשה היה וכהנת היתה ולא חשו לחן משום ריח פסול (רב הושעיה, שם גיט' ב ו). לעולם אינו גט עד שיאמר בשעת מתנה הרי זה גיטיך, רבי יעקב בר אחא בשם ר' ינאי, אף ריח פסול אין בה (שם שם ט א). ואשת גרושה מאישה לא יקחו, אפילו לא נתגרשה אלא מאישה לא יקחו והיינו ריח הגט שפוסל בכהונה (יבמ' נב.). אפילו ריח הגט אין בו (ר' ינאי, גיט' פו:). הראשונים ריח שירים אמרו לפניך, אבל אנו כשבאנו לים לא הנחנו לשון של שבח שלא קלסנו לך וכו' ד"א הראשונים ריח מצות נתת להם, לאדם נתת מצוה אחת, לנח ולבניו שש מצות, אבל אנו כשבאנו לסיני כאדם שהוא מערה מפי חבית כך אתה מערה עלינו את המצות, שמן תורק שמך (ר' ינאי ברבנ"י, תנחו' יתרו ג). ועי' רֵיחָה. —ובסהמ"א, אף מ"ר רֵיחוֹת: שאין לך אומה ולשון שלא נקלט בתוכה ריחן הטוב של ישראל (מדרש שה"ש ו ב, גרינהוט, מב:). תתרחק מריח עבירה ומדקדק הרבה על עצמו לא ילתות אפילו חטין (ר"ח, פסחי' מ.). אסור שיתן אדם מעות על דרך שותפות שיהיה קרוב לריוח ורחיק להפסד שזה ריח רבית (ר"א מקרלי, ג' עדן, דין הכסף והתרבית, קפו:). ופעמים בני אדם וכו' אוהבים זה את זה כי אחר ימים זרעם זה עם זה יתחתן ומזלם ידע וריח האהבה דביקה בלב של האבות (ספר חסידים תתתתרפח). כי כבר היה ריח קול המלחמה (סיד"א, מעגל טוב, 30). ואומתנו חסרה מכל זה, ישנאו את החכמים ובודים עליהם שהם מינים ואפיקורסים אם יש להם ריח מן החכמות העיוניות (ר"ם בלוך, שבילי עולם א, הקד', 7). — *ובמליצה, אין לדבר מן הדברים טעם וריח, אינו נִתן להשמע: ומי יתן וידום ואז טוב לו כי אין לפי' זה טעם וריח (ראב"ע, שפת יתר, 17). ואין בפי' הזה טעם או ריח (רמב"ן, בראשי' ו ג). — *ופתגם: על טעם וריח אין להתוכח, de gustibus non est disputandum, כלומר, לכל אדם טעמו משלו, נוהג בדבור ובספרות. — *חוש הריח, אחד מחמשת החושים: כי ידיעת הנראה הוא מה שישיגהו האדם באחד מן החמשה חושים, אם בראות או בשמע או בריח וכו' (ר"י א"ת, או"ד, הקד', ליפסיא, 8). ומה שאמר כי לא לקלים המרוץ, רמז בו אל חוש הריח אשר הוא באף וכו' (הוא, תקון מדה"נ לרשב"ג). כראות וכשמע וכטעם וכריח וכמשוש (הוא, מו"ה, היחוד י; ועי' עוד שם עבודת האלהים ט). וכן הטעם הרגש המטעם והריח הרגש האף (עולם קטן, הורוי"ץ, 4). והיותר קרוב אל הטעם הריח (אמו"ר לראב"ד א ו, כמות הנפש, 27). אמנם חוש הראות והשמע והריח ישיגו מורגשיהם ואע"פ שהעצמים ההם וכו' רחוקים מהם (ר"מ א"ת, מו"נ א מז). חוש הריח הוא כח מדרכו שיקבל מיני הריח מן בעלי הריח וכו' ואמנם ישיגהו באמצעות גשם יתפעל מן הריחות ויתנועע או יתערבו בו חלקים בעלי הרִיח (ס' הגדרים). —ומ"ר

[1]) [בעקר: העושה כך וכך כאלו מריח ריח המצוה וכדו', בהקבלה אל: בתר גנבא גנוב וטעמא טעים (נרכ' ס:).]

*רִיחִים, ואמר הפיטן: מוקדה ואבקה עיטרת, נועם ריחה נוטרת וכו׳ קיצבת מסולחת ומוכשרת, רוכי ריחים מאושרת (יַנַאי, אמון, קרוב׳ סמות, זולאי, קיג).

רִיחַ, ס״ז, מ״ר רִיחִים, — משיט או ספינה, לדעת קצת מפרשים [1]): למענכם שלחתי בבלה והורדתי בְרִיחִים כלם וכשדים באניות רנתם (ישעי׳ מג יד).

***רִיחָה,** ס״נ, — סמ״ג מן הֵרִיחַ, מעשה המריח, פעלת חוש הֵרִיחַ, הֲרָחָה: מה תפוח זה את נותן בו איסר ואת מריח בו כמה ריחות (ר׳ יהודה בר׳ סימון, מד״ר שה״ש, כתפוח). מה שמן זה חלק על ידי שאת מפטמו את מריח בו כמה ריחות כך הפסוק הזה את דורש ומוצא בו כמה טעמים טובים (ר׳ שמואל בר נחמי׳, שם שם, מה יפו דודיך). —ובספהמ״א: י״ב פשיטות וכו׳ יסודן ראיה שמיעה ריחה שיחה וכו׳ (יצירה ה א). המליך אות נ׳ בריחה וקשר לו כתר וכו׳ (שם שם יד). נוצר עם ו׳ שור אייר מרה שמיעה וחרשות, ניצר עם ז׳ תאומים סיון טחול ריחה ותתרות (שם שם כ). תמורת ריחה תתיות (רסע״ג ליצירה שם שם). כח הגילם והדמות והראיה והריחה והלעיטה וכו׳ מנשמת רוח החיים שנפח בו היוצר והבורא הן (ר״ש דונולו, תחכמוני ליצירה א, ורשה, סג:). ואם תאמר שגם רבהמה יש לה הי׳ הרגשות כמו בבני אדם, ראייה ושמיעה וריחה ולעט ומשוש וכו׳ (לקוטי קדמוניות, נספח׳, 8).

רֵיחַיִם, עי׳ רֵחַיִם.

***רֵיחָנִי** [2]) תוס״ז, — נודף ריח טוב, דבר ריחני, wohlriechend(er Stoff); odorant(e matière); fragrant (substance): שאלו ירד ידיד הזה עם הערביים לא היו מסיתים אותו מריח עורות גמלים ועטרן, אלא זמן לו הקב״ה שקים מלאים בשמים וכל ריחנין טובים (מכי׳ מסכ׳ ב ה). — ובספהמ״א: אז יתן הרופא בכלי אחד טהור יין טוב ישן וריחני או יין עסים טוב או שכר של ענבים (ר״ש דונולו, ספר המרקחות והמשקיות, ב). מיני ריחנים שמעשנים בהם הבית (ערוך ערך מגמר). ואחר כן ישתדל במשך היום להשלימם בריחנים ומאכלים ושמועות ומראות (ר״י הלוי, כוזרי ג יא). ויזהר בברכת הריחנים (ר׳ הלל מוירונה, תגמ׳ הנפש, כב:). ובה אופני האלנות ומיני הפירות ואישי העשבים וגווני הפרחים כלם והריחנים והבשמים (קלונימוס, בעלי חיים א ב, ג.). ויראות רבת האלנית והפירות וכו׳ ופרחים נאים וריחנים מבושמים (שם שם, ג:). פירותיו (של גן עדן) מרובים ויש בו ריחנים ופרחים רבים (שם ב ב, יז.). וממה שיועילם שתיית היין הריחני הרקיק החזק (קאנון ג א ב יב). ויועילם סיבה וקינדיטון הנקרא חנדיקין והיין הריחני מעט ורקיק ומשקה השישן (שם ג יד ד יא). ותאכל דג לח ולחם טוב וכו׳ ותשתה יין ריחני (ר״מ אלדבי, שבילי אמונה ה א). הקלופה שבסממני הקטורת היה מבושמת וריחני והיא קליפה מקליפת העץ (באר הגולה, על המקדש, ב ב כב, קכח:). וכן הריחנים לפי חדותם וחריפותם (ר״י עמדין, בירת מגדל עוז, לז:).—ואמר הפיטן: ולעדת קרושים לריחני בשמים נפקחה (מאיר בר יצחק, ויושע אור ישראל, יוצ׳ שבת א אחה״פ).

רֵים, ס״ז, מ״ר רֵמִים, — כמו רְאֵם [1]): הושיעני מפי אריה ומקרני רֵמִים עניתני (תהל׳ כב כב). היאבה רֵים עבדך אם ילין על אבוסך התקשר רֵים בתלם עבתו אם ישדד עמקים אחריך (איוב לט ט–י). — ואמר המשורר: אבל נפשם בטוחה במבינים להותירם

---

[1]) [רב הפרשנים מבארים פְּרִיחִים מן בְּרִיחַ (עי׳ ערך זה). ואלה דברי רד״ק: וכתב החכם רבי יעקב בן אלעזר סוזה (מן רוח) והורדתי בְרִיחִים כלם, והם הספינות ונקראו כן לפי שהולכים ברוח (ספר השרשים, רוח).

ואמנם דעה זו, שיש להבין ב זו של בריחים כבי״ת היחס, עתיקה היא, כעדות ת״י: במשוטין, וכן אומר דוד בן אברהם אלפסי במלונו (הוצ׳ סקוז, א 278): וענדי אן אלבי פי בריחים גיר אצליה מת׳ל באניות (ובעברית: ולדעתי אין הבי״ת בבריחים שרשית, כמו באניות) וכו׳.]

[2]) [וכן בארמ׳ שבתוים: חמרא וריחני פקחין (רבה, סורי׳ יג:), וכן בערב׳ ריחאן a) בשמ׳ זו, וכן בא בערב׳ ריחאן a) כשם לצמח הריחני basilicum, ומכאן עבר השם בצורה רֵיחָן אף לעברי.]

[1]) [עי׳ שם ובהערה.]

a) ريحان

כרמים על עפרים (לקו"ק, ל). והמה גדולים ורמים ובראשם יעלו יעלים ורמים (ר"י זבארה, מעשועים יב, דודזון, 130).

***רִים, רֵים**[1], ש"ז, — שם לעץ קוצני ולפריו הקרוב לשיזף ולעוזרר, Zizyphus spina Christi: הקלים שבדמאי השיתין והרימין והעוזרידין וכו' (דמאי א א). והשיזפין והרימין אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (כלאי א ד).

***רִים**[2], ממנו א. רִים.

א. ***רִים**[3], ש"ז, — רִים העין, עפעף העין, שערות היוצאות בקצית דלתות העור המכסות את העין כעין נוצה, ואף גבת העין, Augenbraue, Wimper; cil, sourcil; eyelash, brow: רים של עין שנקב שנפגם שנסדק (בכורות ו ג). שתי בהרות וכו' בשפתו העליונה בשפתו התחתונה בשתי אצבעותיו בשני ריסי עיניו אף על פי שמרובקין זה לזה והם נראין כא' טהור (נגע' ח ו). הרוצה לעמץ עיניו של מת נופח לו יין בחוטמו ונותן לו שמן בין ריסי עיניו (ר' שמעון בן אלעזר, תוספתי שבת יז יט). ריסי עיניו אין צריך לגלח (ר' יוסי הגלילי, שם נגע' ח ד). היו בו שתי שערות בריסי עיניו מלמטה ונקבן והוציאן בריסי עיניו מלמעלה (שם מקוא' ז י). חרוץ, רים של עיניו שניקב שנפגם ושנסדק, שפתו שנקבה ושנפגמו ושנסדקו וכו' (ספרא ויק, אמור פרשה ז). מבין ריסי עיניך[4] ניכר שבן אלמנה אתה (ר' יהושע, קידושי לא.). והיתה (לאה) בוכה עד שנשרו ריסי עיניה (רב, ב"ב קכג.). ובכה בנגרה עד שנשרו ריסי עיניו (סנה' קד:). בתחלה מוצקין שמן על ראשו ואח"כ

[1] [מקור השם לא התברר. על זהוי השם, נוסחו ושמושו עי' במיחד אצל לֵו, Flora III, עמ' 136 וכו'. הגרסה דימין המובאת בר"ש לדמאי א א השפעה לדעת לו מזהוי הצמח עם הערבי דום a), ואין ללכת אחריה.]

[2] [עי' בהערה שאחר זו.]

[3] [גם בארמ' ריסא, היא המלה רִיש b) וגם רִישָה c) במשמ' נוצה בערבי, ועל כן עקרה בעברי רִיש.]

[4] [שנשרו מבכי (רש"י); כלומר, מתנועותיך ועניינך ניכר שפקח אתה וכו' (תוס' ר"י הזקן).]

a) دوم b) ريش c) ريشة

נותנין לו שמן בין ריסי עיניו (הורי' יב.). ושנשרו ריסי עיניו פסול מפני מראית העין (בכורות מג:). שריסי עיניו (של יעקב) בכבדו מזוקן והיו דבוקים זה לזה (פסיק' רב', ביום השמיני, יב.). — ובספה"א אף במשמ' כסוי העור שעל העין, Augenlid; paupière; eyelid: סוגר ופותח ריסי עיניו להכנים הכחול (רש"י ביל' כב., ד"ה עמין). מי שאין לו שער כלל בריסי עיניו (רמב"ם, ב"את המקדש ח ה). מי שמקבץ ריסי עיניו ועוצמן מעט בשעה שרואה אור (שם שם ו). החולי הנקרא ברדה הוא רטיבות עבה בריסי העינים שהוא נקפה ויהיה קשה כאבן והוא דומה אל הברד בשהוא עגול (נתן פלקירא, צרי הגוף כ"י בריט' מוז'). בכנים המתילדים בשער ריסי העין (שם). ונשירת ריסי העינים (שם). — *ריסי המֵח, רסיסי המח הדקים. ואמר המליץ: ומושגים אלה שונים הם בדעתו של כל אדם לפי שווי סדר ריסי מחו ודקין שבחכו (אגרות יל"ג א קלה).

ב. ***רִים**[1], ש"ז, — אֵבר מרעיל, ארס, Gift; poison: וכיון שהיה שותה היה היין בוער בו ברִיסָה[2] של חכינה (יכוסי סנה' י ג). מה הנחש הזה ריסו[3] מתלחל לאחר המיתה כך ויהיו המתים אשר המית במותו וכו' (מד"ר בראש' לח). ונתנו לה מאותו המין ואכלה והיה מפעפע בכריסה כריסה[4] של חכינה (שם רות, לילי הלילה). וחסד שאו"ה עושין מתוקן הוא להם כריסה[5] של עכנא (רב הונא, פסיק' ר"כ, שקלים, בובר, יג:).

ג. ***רִים**[6], ש"ז, — א) מקום למרוץ סוסים, אצטדין, Stadium; stade; stadium; ובית מדרשו של

[1] [גם בארמ' שבתו"מ ריסא. ואולי אין זה אלא שנוי במבטא או בכתיב במקום אֶרֶס (עי' שם), ועי' בהערות הבאות.]

[2] [כצ"ל, נדפס: בכריסה.]

[3] [נ"א אירסו, עי' הוצ' אלבק, 1265.]

[4] [ס"א: כאריסה.]

[5] [עי' הערת כוכר.]

[6] [מלה זו נולדה בקצור במקום הפרסית אספריסא (כך גם בסור'), מקום מרוץ סוסים, ועי' לאחרונה בדברי ב. גיגר בתוספת הערוך ערך אספריתא, וכן בערך רם (כנרת אלכן).]

ר"א היה עשוי כמין ריס, ואבן אחת היתה שם והיתה מיוחדת לו לישיבה (יוד"כ סה"ס, לריס סמכיך). — ב) מדת א־ך כא־ך האצטדין: סירושלים ועד צוק תשעים ריס, שבעה ומחצה לכל מיל (יומי ו ד). אין פורסין נשבים ליונים אלא א"כ היה רחוק מן תישוב שלשים ריס (ב"ק ז ז). אחד משבעה [1]) במיל זה הריס (תיקפת' ב"מ ג כה). — ובסהס"א: והוא היה רחוק ממנו שני חלקי ריס שהן קע"ו אמות ושליש (מדרי ויבעו, ביהמ"ד ילינק ג, 1). — ואמר הפיטן: ומדת המיל שבעה ומחצה ריס, ובשלשים קנים הוא קצב הריס [2]) (כ"ח קליר, אז כאית, סלוק סנה סקלים).

ה. רִים [3]) ס"ז, — כמו רִיר, מגלה: עלי בצלים ובני בצלים אם יש בהם ריס [4]) משתערין בכמות שהן (עוקל' ג ח).

רֵיעַ, ס"ז, כני רֵיעֲכֶם, — כמו א. רֵעַ, עי' שם [5]): אף על יתום תפילו ותכרו על רֵיעֲכֶם (איו' ו כ:).

***רִיף** [6], ס"ז, —ככר לחם, ; Brotlaib ; miche de pain : loaf of bread : ערים שהעבירו על גבי הריפין הרי הריפין בחמיצה (ר' אליעזר, תוספתי כלאי' ד ח). —ובסהס"א: שיהי גובין קמח מכל בית ובית ביום טוב האחרון של פסח ועושין אותו ריפי ריפי (סו"ת הגאו' מהגני', גינצבורג, 121). ריפי שני כבריות הדבוקין זה לזה ושמן בלשון ארמי ריפה (סס, 341).

[1]) [בבבלי (מס' דנזיקין כ): משבעה ומחצה.]
[2]) [ועי' רש"י, יומא סז., ד"ה הרי לתשעים.]
[3]) [עי' בהערה הבאה.]
[4]) [כך לפי נוסח אחד במקום ריר, ואלה דברי פרוש הגאונים: ריר, פירוש מיגלא בלשון חכמים, איכא דאמרי ריס, וכן תמצא בצלים שיש בהן ריר שהוא כמוגלא של ריאה ומיגלא וריר וריס הן כמית רוק וכו' (הול' אפשטין, 143). ולא נתברר מקור הנסחה והמלה.]
[5]) [עי' גם ב. רֵעַ, הערות.]
[6]) [עפ"י ריפתא במשמ' זו בארמי שבתו"מ; ואמנם עקר צורת המלה הארמית היא רעיפתא, בערב' רע'יפ a). ועי' גם רַף, מ"ר רְפִין.]

a) رغيف

רִיפָה, ס"נ, מ"ר רִיפוֹת, רִפוֹת, —גרגירי תבואה, גריסי תבואה [1]), grains ; Getreidekörner : ותפרש את המסך על פני הבאר ותשטח עליו הָרִפוֹת [2]) (ש"ב יז יט). אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הָרִיפוֹת בעלי לא תסור מעליו אולתו (משלי כז כב). — ובסהס"א: הנודר ממעשה קדרה אינו אסור אלא מדברים שמרתיחין אותן בקדרה כגון ריפות ולביבות וכיוצא בהן (רמב"ם, נדרים ט ז). הכותש את הריפות וכיוצא בהן בתוך שלו ובעת שמכה מנדנד לחצר חבירו (הנ"ל, שכנים יא יג). המכתש הוא הכלי וכו' שכותשין בו הריפות (ר"י נחמיאש, משלי כז כב). ואסור לבשל חטים או ריפות במים או לביבות או קמח או סולת כל אלו באסור, אבל מצה אפויה מותר לבשל (אהרן הקראי, גן עדן, חג היצות ג, מז.). — ואמר המשורר: לולי ימין עוזו אשר לי עמדה אותי כריפות בעלי שחקו (עמנואל פרנסים, לבי מודח, 107).

***רִיצָה,** ס"נ, —סה"פ מן רוץ, מעשה הָרָץ, d. Laufen ; running ; course : רץ (אברהם) לפני המלאכים שלש ריצות, שנ' וירא וירץ לקראתם וכו' (תוספת' סוט' ד ח). לאחר שברח מפני הקוסטנר והיה רץ והוא רץ אחריו, אמר לו מעוט בריצה שלא תרבה בחזירה (ר' מייר רבה, סס קהלי, סמח

[1]) [עי' בהערה הבאה.]
[2]) [אלה דברי מ. צ. סגל בפרושו לפסוק: הרפות, חטים כתושות, כן פירשו רש"י ור' יונה בשרש"ו ורד"ק שמחברים איתו עם עמודי שמים ירופפו (איו' כו יא), וכן יתר המפרשים העברים, וכן מתרגמים עקילס והוולג' (πτισάνας), והפש' רושא והשוה משלי כז כב: אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות, וי"ת דקילן, תאנ ם, וכענין זה גם כעי נ"ל ותיאודוטיון: παλάθας, עוגות של פירות יבשים, ואולי גרסו הפירות, ע"כ.
ומצד הענין פרוש זה של ריפות כגריסי חטים וכדו' אפשרי הוא, אף שאינו מניח את הדעת מצד הלשון. וס. האופטמ Verhandlungen d. 13 Orient. Kongr., עמ' 232) ראה במלה זו גרוטאות מתכת, ושולטס (ZAW 25, עמ' 357) מפרש את המלה כשם עצם בס"י מן רפה, כערב' רִפָאת a) במשמ' שברי כלים, פסלת פירות וכדו', וצ"ע.]

a) رفات

גמור; פסיק' ר"כ, פונת, נוגר, קסד.). — ובסהמ"א: ומותר לפסוע פסיעה גסה בשבת לשמוע דברי תורה אפילו בריצת (והזהיר, סמות, יח., בסלם). מהלך בריצת וכשמגיע לפתחו מחזיר אחוריו כלפי פתח החצר ופניו לחוץ וזורק החבילה מעל כתיפו בחצר דרך הפתח ע"י ריצה בלא עמידה (ר"ח. סבת קנג:). ולוט הלך בריצה חמשה מילין (הוח, פסח' לד.). בחד שחיא, פי' כגון ריצה אחת ואינו צריך לפוש ביני ביני (הוח, נ"לי כד.). מוציאות ראשן מתחת הרקיע וכו' וחוזרות ומכניסות אותן מסירא השכינה כריצת ושיבה של להב היוצא מפי הבזק (רס"י, חגי' יג:, ד"ה כלוח וכוז). כי רציא מקור מן ריצה [1]) ושוב מקור מן שב (ר"ם ח"מ. מו"כ ג ג). גם אין צריך לשתותם ביציאתו מהמרחץ ולא אחר הזיעה מן היגיעה והריצה (ר"מ חלדבי, סבילי חמונס ס ד). ירוץ עלי כגבור בלי דקדוק מקים הפרצה על ידי דריסתו בריצתו (ר"מ חלסיך, חיוב טז יג). וישמח ביוצרו ובמציתיו בזירוז וריצה (סכדים, עז.). ענין הריצה צריכה מדה שלא יהא כאופן שקיראים לו לשם שבו חסיד שוטה (פ.ח יועץ ערך ריכה, רמז). — ואמר הפיטן: תקנת פים להם היכנה פן יהדפו בריצתם בכבש (יוצ' ב' יוצ', חסה כוננת, ענודת יוה"כ, מסז' חיטלי ב, ריד:). על חטא שחטאנו לפניך בריצת רגליים לרע [2]) (ינ"ז, על חטא, קרוני יוה"כ, זולחי, סכב).

ריצוּץ, רצוץ, ס"ז, — ס"ס מן רוֹצֵץ, רוץ, כמו רִיצָה: קול רעם הבא אחרי רצוץ האש מאין יבוא הקול ההוא וכו' (יהודס הדסי, חשכל הכפר סעד, חות י).

ריק [3]), ממנו *הֲרָקָה, *הֲרָקוּת [4]), *הֲרָקִי, א. רִיק, ב. רִיק, רֵיק, *רֵיקָה, *רֵיקוּת, רֵיקָם, *רֵיקָן, *רֵיקָנוּת, *רֵיקָנִי, ועי' *רֵיקֶת, *רוֹקָן, *רִקֵּן.

א. רִיק, קל לא נמצא במקורות.

— הִפעִי, הֲרִיקֹתִי, הֵרִיקוּ, מְרִיקִים, הָרִיק, הָרֵם, אָרִיק, אֲרִיקֵם [1]), יָרִיק, יָרֵק, יְרִיקוּ, — א) הֵרִיק את הכלי, השק, הוציא את מה שבתוכו עד שהיה הכלי רֵיק, leeren; vider; to empty: ויהי הם מְרִיקִים שקיהם והנה איש צרור כספו בשקו (ברחש' מב לה). ושלחתי לו צעים וצעהו וכליו יָרִיקוּ ונבליהם ינפצו (ירמי' מח יב). — והריק הדיג את חרמו שצד בו דגים: כלה בחכה העלה יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו וכו' העל כן יָרִיק חרמו [2]) ותמיד להרג גוים לא יחמול (חבק' א יס—יז). — וְהֵרִיק את נפש הרעב, לא מלא אותה: כי נבל נבלה ידבר וכו' לְהָרִיק נפש רעב ומשקה צמא יחסיר (ישע' לב ו). — בחלוף המשא, הֵרִיק דבר שבכלי, הוציא או שפך אותו עד שהיה הכלי ריק, הריק שמן, גשם וכדו', ausgiessen; verser; to pour out: שני צנתרות הזהב הַמְרִיקִים מעליהם הזהב (זכרי' ד יב). אם לא אפתח לכם את ארבות השמים וַהֲרִיקֹתִי לכם ברכה עד בלי די (מלאכי ג י). אם ימלאו העבים גשם על הארץ יָרִיקוּ (קהל' יא ג). — והריק החרב מתערה, שלף אותה: אמר אויב ארדף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אָרִיק חרבי תורישמו ידי (שמות טו ט). ואתכם אזרה בגוים וַהֲרִיקֹתִי אחריכם חרב (ויקרא כו לג). והשלשית תזרה ברוח וחרב אָרִיק אחריהם (יחזק' ה ב). הנני מביא עליך עריצי גויים וְהֵרִיקוּ חרבותם על יפי חכמתך (שם כח ז). וְהֵרִיקוּ חרבותם על מצרים ומלאו את הארץ חלל (שם ל יא). וְהָרֵק חנית וסגר לקראת רדפי (תהל' לה ג). — ג) והריק אנשים לקרב, הזעיק אותם: וישמע אברם כי נשבה אחיו וַיָּרֶק [3]) את

1) [כך בתהל' יח מג; אך כש"ב כב מג במקו' זה אֲדִקֵּם אֶרְקָעֵם, ועי' רָקַע, הערה.]

2) [אמנם יש מציעים כאן חַרְבּוֹ, ואינו נראה.]

3) [אמנם קריאת השמרוני כאן וידק, ואולי לכך התכוני אף השבעים: ἠρίθμησεν (ויספר, ויפקד), כאלו מן דוק; וה. וינקלר, Gesch. Isr. II, עמ' 27, הורה על האשור' דְקוּ, פעל המצוי מאד בשמ' הזעיק צבא, ולפי זה אפשר שהכונה וַיָּרֶק מן דקה, הפעי, וצ"ע.]

1) [כך בדפים', ובהוצ' אבן שמואל (עמ' שעה) עפ"י המקור הערבי: כי רציא מן מקור רץ.]

2) [בוידוי יוה"כ במחזור נוסח אשכנז: לְהָרַע.]

3) [גם בערב' ריק a) במשמ' רֵיק, בארמ' יהודית ונוצרית מא"י אריק, הריק, באשור' ריקו, ריק, היה ריק; ועי' גם רַק הערות.]

4) [במשמ' עשית צרכיו של אדם: כי הריקותי גופי הרקות גדולה (אגרות מד"ל קיט).]

a) ريق

חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר ושלש מאות וירדף עד דן (בראש' יד יד). — ובתו"מ: כיון שהריקה[1] כבד כנגד בני מעיין בירוע שנפלה לאור ונתמרו בני מעיה וטרפה (רבה, חולי' נו:). שמן תורק שמך, כאדם שמריק מכלי לכלי חבירו (כי' ינאי בר' שמעון, שם שה"ש, לכיס שמניך). והיו שני דדיה מוריקים חלב כשני זינוקים של מים (פסיקי רבי, כי פקד ה', קפ.). — ובסהמ"א: כאדם שמריק מכלי זה לתוך כלי זה (רש"י, נדרי' לב., ד"ה שהוריקן). מה נעמה אבוקה דולקת ומנצוציה חצים מורקת ותניתית זורקת (ר"י חריזי, תחכ' לב, 264). — *הֵרִיק ראובי את שמעון מן התורה, הפריע[2] אותו מלעסק בתורה: הריקן מן התורה, מלשון והבור רק, שעשה בהן אנגריא (ר"נ, נדרי' לב.). — ואמר המשורר: בעת תרצה להביט מה בלב איש לך מטוב ורע הבט בעיניו, הריקהו בראש על פיו ואם יחסום פיו תור בבת עיניו צפוניו (ר"ש הנגיד, ב' משלי, סמן, קלב; אברמסון, 53). חרב פרידה הזמן הרע אחר בני החן לבד הריק, חרבו מעוניהם במי עיני ובמי ענן שחק אשר הריק (רמב"ע, הענק ז, ברודי, סמה). ואל נא תשאלו גשמי נדבות לעב כי שעלי יצחק מריקיו (רשב"ג, כאין כסאו, ברודי, 24). והריק אחרי חרב להריק והטיל את שמי נדר נדרים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים ח, ידיעות מכון שוקן ה, מ). — *והריק את הגוף בהרקה, במשלשל: סמים אשר יריקו את הגוף בשלשול ובקיא (ראב"ע, ספר הנסיונות א, כ"י פריז). לרפאותו בזה שיעשה לו הרקות מהמלואים ואם לא שיריקהו מהסמים הקלים (כ"י אבוהב, מנורת המאור וזאת). כי הריקותי גופי הרקות גדולה (אגרות שד"ל קיס).

— הָפעי, הוּרַק, תּוּרַק, — שהריקו אותו: שאנן מואב מנעוריו ושקט הוא אל שמריו ולא הוּרַק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך (ירמי' מח יא). לריח שמניך טובים שמן תּוּרַק[3] שמך על כן עלמות אהבוך (שה"ש א ג). — ובמדר': שפכת לנו תורה כשמן המורק מכלי לכלי ואין קולו נשמע (מד"ר ויקרי' ג). — ואמר המשורר: ולבב חכם משכיל גנוך חמדה לא יורק בעושק (ר"ש הנגיד, בן משלי, סמן, קמד; אברמסון, 83). וירד מראש ההר וירץ כברק, וסוסו מתחתיו כחץ הורק (יעקב בן אלעזר, ספר המשלים ז, ידיעות מכון שוקן ה, רלח). — ובינ' *מוּרָק, שעשו לו הרקה לגיפו: והמורק ראוי שלא יטהר לקחת מזונות (ספר מראה מקום).

— פִעי, *רִיֵּק, — כמו הפע': נטל את הנודות והוציא את הרות מתוכם וריקם (פִסיקי רבי, סוף או כמב. קלג.).

— נִפעי, *נִרוֹק[1]), נירוק, — שהריקו אותו: צועה, לי' דבר העומד להיות נירוק כמו שאומר במואב שדימהו הנביא ליין וכו' ולא הורק מכלי אל כלי וכו' (רש"י, ישעי' נא יד). ומתוך שהראשון קרקעיתו גבוהה מקרקעית התחתון נרוקו המים לתוכו מאליהן (תוס', גיט' סמ., ד"ה וספינהו).

ב. רִיק, ש"ז, — תכונת הדבר הֵרִיק, רֵיקוּת, כְּלִי רִיק, כלי שאין בו כלום, רֵיק: הציגנו כלי רִיק[2] בלענו כתנין מלא כרשו מעדני (ירמי' נא לד). — ובמשמ' דָּבָר רֵיק, הבל: ומצרים הבל וָרִיק יעזרו (ישעי' ל ז). למה רגשו גויים ולאמים יהגו רִיק (תהלי' ב א). עד מה כבודי לכלמה תאהבון רִיק תבקשו כזב (שם ד ג). — וָרִיק, לָרִיק, בְּדֵי רִיק, במשמ' רֵיקָם, חנם, ללא תוצאות: וזרעתם לָרִיק זרעכם ואכלהו איביכם (ויקרי' כו יו). ותם לָרִיק כחכם ולא תתן ארצכם את יבולה (שם שם כ). ואני אמרתי לָרִיק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי (ישעי' מט ד). לא יגעו לָרִיק ולא ילדו לבהלה (שם סה כג). ויגעו עמים

---

[1]) [רש"י: ראשה אחד של כבד תלוי כנגד בני מעיין וראשה אחד למעלה.]

[2]) [גם הפריע עקר פרושו: הֵרִיק, עי' א. פרע, הערות.]

[3]) [אמנם תּוּרַק (גוף שני או לשון נקבה) קשה על יד שֶׁמֶן... שמך, ועל כן הצעו תקונים שונים, ואולי הנכון בקרוב, למשל: לריח שמניך טובים שמן יְקַח, או: שִׁמְנַת יְקָר שמך, בשבול האותיות ובחלוף ו—י.]

[1]) [במקום טיט הנרוק (מקוא' ז א; ירוש' ברכי' ז א; בבלי זבח' כב.) הנכון כנ"א: טיט הנדוק, נִפעי' מן דקק, בלשון הכתוב: אֲדִקֵם ארקעם (ש"ב כב מג) בהמשך אל ואשחקם בעפר ארץ.]

[2]) [אין להבין כאן רִיק כת"ז במקום כלי רֵיק, אלא הנקוד התכון לסמיכות, כדגמת כְּלִי יְקָר.]

בדי רִיק ולאמים בדי אש ויעפו (ירמ' נא נח). וייגעו עמים בדי אש ולאמים בדי רִיק יעפו (חבק' ב יג). אך רִיק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי (תהל' עג יג). הקשיח בניה ללא לה לְרִיק יגיעה בלי פחד (איוב לט יו). — ובספהמ"א: הפעולות יחלקו לפי בחינת תכליתם לארבעה חלקים, אם פעולת הבל או פעולת שחוק או פעולת ר י ק[1]) או פעולה טובה, אמנם הפעולה אשר יאמר לה ר י ק היא הפעולה שיכוין בה פועלה תכלית אחת ולא תגיע התכלית ההיא כי ימנעוה מונעים, שאתה תשמע בני אדם יאמרו הרבה פעמים טרחת ל ר י ק למי שטרח לבקש איש ולא ימצאהו או טרח במהלך ולא הרוית בסחורתו, ויאמר גם כן השתדלותנו וטרחנו בזה החולה היה ל ר י ק, כשלא ירפא (ר"מ א"ת, מו"נ ג כה). שחלקי הפעולות הטבעיות כלם מתוקנות מסודרות וכו' ואין מהם דבר להבל ולא לשחוק ולא ל ר י ק, אבל פעולות חכמה גדולה (שם שם). שידמו שקצת פעולות האלות ית' שחוק וקצתם הבל וקצתם ר י ק (שם שם). — ואמר המשורר: זכור עת תעלה על לב עשה ר י ק במסתרים ורכסית בכחש (ר"מ אנגיד, בן משלי, ססון, קע; אברמסון. 143). ורחק שמך משם אחי ר י ק וסכלות אַו (שם, קעז; 162). —ובחכמת הטבע, רִיק במשמ' חלל רֵיק, vacuum, נוהג בספרות החדשה.

רֵיק[2]), רֵק, ת"ז. מ"ר רֵיקִים, רֵקִים, נק' רֵקָה, רֵקוֹת,— שאין בו דבר, leer; vide; empty: והבור רֵק אין בו מים (ברא' לז כד). ויחץ (גדעון) את שלש מאות האיש שלשה ראשים ויתן שופרות ביד כלם וכדים רֵיקִים ולפדים בתוך הכדים (שפט' ז יו). לכי שאלי לך וכו' כלים רֵקִים אל תמעיטי (מ"ב ד ג). והעמידה על גחליה רֵקָה למען תחם וחרה נחשתה (יחזק' כד יא). — ושבלת רֵיקָה, שאין בה גרעינים: ושבע השבלים הָרֵקוֹת שדפות הקדים יהיו שבע שני רעב (ברא' מא כז). — רֵיקָה נפש האדם, ריקה בטני, הוא רָעֵב: כאשר יחלם הרעב והנה אוכל והקיץ וְרֵקָה נפשו (ישע' כט ח). — נָעוּר וָרֵק האדם מרכושו, דל: גם חצני נערתי ואמרה ככה ינער האלהים את כל האיש אשר לא יקים את הדבר הזה מביתו ומיגיעו וככה יהיה נעור וָרֵק (נחמי' ה יג). — רֵיק הדבר מן האדם, קל ערך בשבילו: שימו לבבכם לכל הדברים וכו' כי לא דבר רֵק הוא מכם כי הוא חייכם (דבר' לב מו–מז). — ובהשאלה, אנשים רֵיקִים, חסרי כל[1]), נקלים: ויתנו לו שבעים כסף מבית בעל ברית וישכר בהם אבימלך אנשים רֵיקִים ופחזים וילכו אחריו (שפט' ט ד). ויתלקטו אל יפתח אנשים רֵיקִים ויצאו עמו (שם יא ג). ויקם ירבעם בן נבט וכו' ויקבצו עליו אנשים רֵקִים בני בליעל ויתאמצו על רחבעם בן שלמה (דהי"ב יג ו–ז). — ובקצור רֵקִים: ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הָרֵקִים (ש"ב ו כ). עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף רֵיקִים ישבע ריש (משלי כח יט). — ובתו"מ: מחצב שבינו לבין חבירו ופתח בו חבירו בהיתר מותר ואם היתה ר י ק ה אסור (ירוש' סנה' ג ד). אמר להם (הלל), שוטים ו ר י ק י ם, על שאני אומר לכם אתם מחזירין לי כך (אדר"נ יב). דהוה אמר להון (עמים לישראל), ר י ק י ם, אתם מניחין מי שקולו שובר ארזים ומשתחוים לעץ יבש (ר' חינא, מד"ר ברא' לח). אמרו לו (אנשי מצרים לפרעה) הלכנו אצלו (אצל יוסף) ומדבר אלינו דברים ר ק י ם ואומר טולו את עצמכם (שם שם לח). כהגלות נגלות אחד הריקים, אמר ר' אבא בר כהנא, ה ר י ק ש ב ר י ק י ם זה ארכסיטס[2]) שאין ריקם הימנו מכל מצוה (שם במד' ד; וכעין זה ירוש' סוכה ה ג). — ובספהמ"א: יש מתאוה וכו' ללכת כל היום במשתאות או להשתכר עם ה ר י ק י ם (ר"י אבוהב, מנוה"מ, סקד' נר א). — ואמר הפיטן: ואביתה תהלה וכו' מירחיקי אמת מ י ר י ק י צדק (יניי, אסר אימסך, קרוב' לימים נוראים, זולאי, סלג). שחקים פתח לקולנו ואל תשיבנו ר ק י ם (רסע"ג, ענה ישעך, הושענות, סדור רסע"ג, כמד). ראה עמידתנו דלים ו ר ק י ם (דרכך אלהינו, מעריב ליל יום כפור). — ואמר המשורר ואל תבטח בסוגי לב ו ר ק י ם ושואלים על שלומך בשוקים (רשב"ג, לקו"ק, 62). ואיך ימד אלי חיק

---

[1]) [בתרג' ר"י חריזי: פעל שוא ובטל.]

[2]) [במקרא בא היחיד תמיד חסר: רק, ואף ע"פ שיכותו לשרש ריק והנגזרים ממנו כתבנוהו מלא.]

---

[1]) [זאת עקר הוראת המלה בשמוש זה במקרא ועי' בהערות לערכים פחז, א. פַּחַז.]

[2]) [יוני' ὀρχηστής, רקדן.]

אהבתי כמרת פחזי שכל ורקיו (רסנ"ג, כאין נסחו, נכודי, 25). —°כלי רֵיק, בּוֹר רֵיק, כתמונה על איש רֵיק, ואמר המשורר: שריהם ושופטיהם וכו' כלים רקים חלולים (שלמה בונפיד, הפולמוס בנכבדי כארלגוסה, סירמן, קבץ על יד י"ד, טו). והבור רק מלא נבלים וערמומיות, איש יודע ציד לצודד הבריות (סס סס יז). כלי רק מלא מרמות כרמון, תולעת ולא איש וקול דבריו כקול המון (סס סס כו). — °וריק מדבר בּמשמ' משלל ממנו: שכשמוציאין חרב מתערה התער ריק ממנה (רס"י, תהל' לז ג). — °ובספרי המחקר במשמ' מפשטת: ולא ירגישו כי לבותם ריקים מאמתו ומצפוניהם נעורים מענינו (ר"י א"ת, חו"ה, היחוד ג). המדברים מאמינים ג"כ שהרקות נמצא והוא רוחק אחד או רחקים אין דבר בהם כלל אלא רקים מכל גוף, נעדר מהם כל עצם (ר"ם א"ת, מו"נ א עג). אלא שהצורה המצואה בידיעת הקדמון ית' ויתי תצא מהכח אל הפעל בלא זמן ועל כן לא תמצא כהרף עין ריקה מן היסוד (לקוטי מקור חיים לרסנ"ג ה לד). וכל מה שזכרנוהו מזה הסדור אין רצוננו בו שהאל ית' ברא החומר ונשאר רק מצורה ואח"כ השפיע עליו צורת גשם וכו' ולזה לא יהיה רק החומר לעולם מהצורה (אמו"ר לראב"ד ב, 10). ואז יהיה רק מהחבור (הכהן הקראי, עץ חיים ד, 13). האנושי כבר ימצא רק מן הבהמי ומעט הוא שימצא הבהמי רק מן האנושי (הנהגת המתבודד לאבו בכר ן' אלצאיג). — ואמר הפיטן: ענה רקים ממעש (רסע"ג, ענה אליבי, סוטענס, סדור רסע"ג, כמד). ועי' רֵיקָם, רֵיקָן.

*רֵיקָא, רֵיקָה [1]), ס"ז, — רֵיק, קַל ופַחַז, בן־בליעל, :Taugenichts; vaut-rien; good for nothing

זה שהיה ממונה על התבן נחשד והיה מתרעם על שלא מנו אותו על אוצר של כסף ושל זהב, וזה שהיה ממונה על הכסף ועל הזהב אמר לו, ריקה, כתבן כפרת, בכסף וזהב על אחת וכמה וכמה (ר' שמעון בן אלעזר, מכי' יתרו מסכ' דבחדש ה). מעשה בא' שתבע אשה לדבר עבירה, אמרה לו, ריקא, יש לך מ' סאה שאתה טובל בהן (ברכ' כב.). מעשה

[1]) [כידוע באה המלה הזאת באונגליון (מתי ה כב) בצורה Ῥακά: והקורא לאחיו ריקה יגתן בידי הסנהדרין.]

בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום וכו' א"ל, ריקא, והלא כתוב בתורתכם רק השמר לך ושמור נפשך וכו' (ת"כ, סס לב:). נזדמן לו (לר' אלעזר בר' שמעון) אדם אחד שהיה מכוער ביותר, אמר לו, שלום עליך רבי, ולא החזיר לו, אמר לו, ריקה, כמה מכוער אותו האיש וכו' (תעני' כ.–כ:). רועה הייתי לאבי בעירי וכו' ופחז עלי יצרי וביקש לטורדני מן העולם, אמרתי לו, ריקה, מפני מה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך וכו' (נזיר ד:). מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים ומצאו חסיד אחד אמר לו, ריקה, מפני מה אתה מסקל מרשות שאינה שלך לרשות שלך (ב"ק נ:). מעשה באדם אחד שבקש לעשות תשובה, אמרה לו אשתו, ריקה, אם אתה עושה תשובה אפילו אבנט אינו שלך (סס לד:). דיתיב ר' יוחנן וקא דריש וכו' אתא (תלמיד אחד) לקמיה דר' יוחנן א"ל, דרוש רבי, לך נאה לדרוש, כאשר אמרת כן ראיתי, אמר לו, ריקא [1]), אלמלא (לא) ראית לא האמנת, מלגלג על דברי חכמים אתה וכו' (ב"ב עה.). מי שעובר עבירה והוליד ממזר אומר לו, ריקה, חבלת בעצמך חבלת בי (אדר"נ יב). לאחר י"ג שנה נוצר יצר טוב, כיון שמחלל שבתות אומר לו, ריקה, הרי הוא אומר מחלליה מות יומת, הורג נפשות א"ל, ריקה, הרי הוא אומר שופך דם האדם באדם דמו ישפך, הולך לדבר עבירה אומר לו, ריקה, הרי הוא אומר מות יומת הנואף והנואפת (סס טז). למלך בשר ודם שנשא בת מלכים וכו' כעס עליה והוציאה מתוך ביתו, הלכה ונשאת למוכה שחין, אמר לה, עמדי והשקיני כוס אחד, אמרה לו, ריקה, בת מלכים הייתי ונשאתי למלך וכו' (פסיק' רב', על נהרות בבל, א"ש שלום, קלו.). ואמר לו (אברהם לקונה האליל), ריקה, עדיין אי אתה יודע משפט אלהות ועכשיו מה אתה תבקש (סדר אליהו זוטא כה). — ובפהמ"א: ריקה, שמא מזרעו של מנשקי עגל אתה ואין אתה ראוי לראות המלך וכסאו (היכלות כה, ביהמ"ד ילינק ג, 102). לגוי אחד שאמר לישראל יש לי מאכל נאה להאכילך והוא

[1]) [בסנהי' ה.: ריקה.]

חזיר, אמר ליה, ריקה, שחיטת שלכם בבהמה טהורה אסורה לגוי, חזיר לא כל שכן (תולדות יצחק לפרי"ץ קארו, מו:). ועי' רֵיק.

ריקון, עי' רִקּוּן.

רֵיקוּת, רֵקוּת, ש"נ, — תכונת הדבר הריק: בהו, לשון ר קו ת (רס"י, גרלפ' א ב). ואל תאמר אין לשון ר יקות נופל על היוצא אלא על רתיק והשק ועל הכלי שיצא ממנו אבל לא על החרב ועל היין וכו' מצינו הלשון מוסב אף על היוצא וכו' (הוא, שמות טו ט). לפי שכשמוציאין חרב מתערה התער ריק ממנה לכך תולה הריקות בחרב (הוא תהלי' לה ג). שאחה כפעמון בתוך כלי ריקם שמקשקש מצד עצמו ומצד רקות הכלי, כך אתה מה ימריצך לדבר גדולות, רקות דעתך ורקות דעת ההמון אשר אתה בתוכו (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר כה). — וריקות נפש, מצב האדם שלא אכל, לב רֵיקָן: וממה שיועילם מאד משקה אפסנתין בריקות נפש (קאנון ג יד ד יא). — ובמשמ' חלל ריק, מקום ריק מכל דבר, vacuum: כאשר תרחיק המחשבה ודמברא העדר הרקות, וההקשות השכליות מחייבות זה (ר"י א"ה, כוזרי ג מט). זה הכדור בכללו מחובר מן הגלגלים ומן היסודות הארבעה ומה שהורכב מהם ואין רקות[1] בו כלל אלא מקשה מלא נקודות (ר"מ א"מ, מו"נ א עג). אין פנוי ביניהם ולא רקות כלל (שם שם). ההקדמה הראשונה לקיום העצם הפרדי, ההקדמה השנית מציאות הרקות (שם שם עג). קדמוני המדברים וכו' מאמינים גם כן שהרקות נמצא והוא רוחק אחד או רחקים אין דבר בהם כלל אלא רקים מכל גוף, נעדר מהם כל עצם (שם שם). והמופת לבטול הרקות הוא בעצמו מופת למציאותו (ר"י לטיף, רב פעלים ס, יט). ובחכמת הטבע טבעו בבוץ רגליו וכו' ורקה נפשו תכין מציאות לרקות (פולמוס שלמה בונפיד בנכבדי סרגוסה, קנץ על יד י"ד, כא). לא זכרה התורה יסוד האויר הפשוט וכו' להיותו בלתי מוחש והיו רבים מהקדמונים חושבים שאינו נמצא אבל הוא ריקות (ר"י אברבנאל, בראשי' א, רום).

[1] [ר"י חריזי מתרגם: מקום ריקם.]

רֵיקָם[1], תה"פ מן רֵיק, — א) בידים רֵיקוֹת, מבלי להביא דבר, mit leeren Händen; les mains vides; empty: ולא יראו פני רֵיקָם (שמות כג יח, לד כ). שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני יי' אלהיך וכו' ולא יראה את פני יי' רֵיקָם (דברי' יז יו). שש השערים האלה נתן לי כי אמר אל תבואי רֵיקָם אל חמותך (רות ג יז). — ובמשמ' מבלי שיהיה לו דבר: והיה כי תלכון לא תלכו רֵיקָם ושאלה אשה משכנתה וכו' ונצלתם את מצרים (שמות ג כא-כב). אני מלאה הלכתי וְרֵיקָם השיבני יי' (רות א כא). — ובצירוף, שב ריקם במשמ' ללא תוצאות, מבלי להשיג דבר: מדם חללים מחלב גבורים קשת יהונתן לא נשוג אחור וחרב שאול לא תשוב רֵיקָם (ש"ב א כב). כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי רֵיקָם כי אם עשה את אשר חפצתי והצליח אשר שלחתיו (ישעי' נה יא). באו על גבים לא מצאו מים שבו כליהם רֵיקָם בשו והכלמו וחפו ראשם (ירמ' יד ג). חציו כגבור משכיל לא ישוב רֵיקָם (שם נ ט). — ובוש ריקם: גם כל קויך לא יבשו יבשו הבוגדים רֵיקָם (תהל' כה ג). — ושלח את פלוני ריקם, מבלי לתת לו דבר: לולי אלהי אבי וכו' כי עתה רֵיקָם שלחתני (בראש' לא מב). וכי תשלחנו חפשי מעמך לא תשלחנו רֵיקָם העניק תעניק לו וכו' (דבר' יט יג-יד). אם משלחים את ארון אלהי ישראל אל תשלחו אתו רֵיקָם כי השב תשיבו לו אשם (ש"א ו ג). אלמנות שלחת רֵיקָם וזרעות יתמים ידכא (איוב כב ט). — ב) ובמשמ' חנם, ללא סבה: אם גמלתי שולמי רע ואחלצה צוררי רֵיקָם (תהל' ז ה). — ובתו"מ: כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם (ר' חנינא, ברכ' לב:). ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם (רב יהודה, ר"ה יז:). המשביע את חבירו לשקר סוף שיצא ריקם מכל ממונו (ר' אייבו, מד"ר ויקרא ו). נכנס (דמא בן נתינא) ומצא רגלו של אביו פשוטה וכו' והיה ישן, שלא בקש לצערו ויצא לחוץ ריקם (שם

[1] [היא המלה רֵיק בתוספת הסיום במ"ם שהפך סימן ליחסת תה"פ (adverbialis) ויחסת־את (accusativus) בכמה מן הלשונות השמיות. עי' טורטשינר, הלשון והספר א, 261 וכו'.]

דבר' א). כשם שהיית מחניף בפיך וכו' והוצאת אותו ריקם, כך אני עושה לך וכו' (פסיק' רב', עשר תעשר, קכז:). חנה שנתפללה לפני הקב"ה ולא הוציאה הקב"ה ריקם מתפילתה (שם, כי פקד ס', קעט:).— *וכמ"ז במשמ' רֵיק, כמו רֵיקָן: מורידין לפני התיבה זקן ורגיל ויש לו בנים וביתו ריקם[1]) כדי שיהא לבו שלם בתפלה (תענ' ב ב). מטופל ואין לו, ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם (ר' יהודה, בבלי שם טז.) וזהו שביתו ריקם מן העבירה (רב חסדא, שם טז:) אינו דין שיהא שולחן שלך מלא ושולחן של רבך ריקם (מכי', מסכ' דנזיקי' כ). הריק שבריקים זה ארבסיטם שאין ריקם הימנו מכל מצוה (ר' אבא בר כהנא, מד"ר במד' ד). — ובתפלה: אבינו מלכנו נא אל תשיבנו ריקם מלפניך (אבינו מלכנו). ומלפניך מלכנו ריקם אל תשיבנו (שמע קולנו, תפלת י"ח). — ובספהמ"א: לא היה נוטל שכרו והיה הולך לביתו ריקם (רש"י, שבת קכט:). באין שוורים האבום ריקם שאפילו תבן אין מצוי בבית (רש"י, משלי יד ד). בר, נקי וריקם (שם שם) הכד מקשקש כדרך כלי ריקם שנשמע בו קול הברה כשמקשקשין עליו (סוט', ב"מ כט., ד"ה נקיש). תפל, ריקם ונגוב וחסר כל טעם מאכל (סוט', קנס' מט:, ד"ה כוק). שאתה כפעמון בתוך כלי ריקם שמקשקש מצד עצמו ומצד רקות הכלי (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר כה). ירד ירדנו בתחלה לבית אחד סביך ריקם ריקם והחלונות פתוחות והזמן קר (חיד"א, מעגל טוב השלם, 5). — ואמר הפיטן: ומה ריקם במעשים נבחרים לולי נדבותיך מקבל חוזרים (אמן הכהן מעכו, ומה אנוש, ידיעות המכון כרך ה, קעח). — ואמר המשורר: אשר יגע וקנה לו ספרים ולבו מאשר בם רק ורקם, כפסח אשר חקק עלי קיר מאת רגל ובא לקום ולא קם (ר"ש הנגיד, בן משלי, שמו', קכב; אברמסון, 9). אנוש ריקם וקורא בספרים כאני תוך ים בלא תרן ומלח (ראב"ע, אגוס, כהנא א, 83). — *מקום רֵיקָם, רֵיקוּת, חלל ריק, vacuum: כן זה העיגול בכללו הוא מחובר מגלגלים רבים ומן היסודות הארבע ומה שהורכב מהן ואין בהם מקום ריקם[2]) כלל (ר"י חריזי, מו"נ א עא). ונשאר לבאר שאין בעולם מקום ריקם, דע, יתכן הבורא, כי ענין הריקם הוא שיהיה מקום ריקם בלי גוף וכו' ואם יאמר הואיל ואמרת שאין מקום ריקם איך יתכן לבעלי חיים ללכת באויר, תשובתי מפני שהאויר מתקבץ (עולם קטן, הוצ' הורוויץ, 15—16).

*רֵיקָן, ת"ז, מ"ר רֵיקָנִים, — כמו רֵיק, בנגוד למלא, כלי ריקן: ועושין מחיצה בכל הכלים בין מלאים בין ריקנים בשביל שלא תעבור הדליקה (שבת עז ה). שחט ישראל וקבל הכהן נותנו לחברו וחברו לחברו ומקבל את המלא ומחזיר את הריקן (פסחי' ה ו). ערה דם הפר לתוך דם השעיר ונתן את המלא בריקן (יומא ה ד). עומד היא הטהור לחטאת על גבי תנור ובידו כלי ריקן (פרה י ה). מעשה בזקן אחד בערדסקאות שהיה שוקל כלכלתו מליאה וחוזר ושוקלה ריקנית (ר' שמעון בן אלעזר, תוספתי תרומי ג ד). מודים בית שמאי לבית הילל שמוליכין כלים מליאים לצורך וריקנין למלאותן (שם יו"ט א יא). שנים שזרקו שני אבנים ושברו שתי חביות וכו' אחת מליאה ואחת ריקנית, זה אומר את הריקנית וזה אומר את הריקנית, משלמין את הריקנית (שם שם ג ז). אשפה מועלין בה ובזיבלה, בור מועלין בו ובמימיו, שובך מועלין בו וביוניו, הקדישן ריקנין ואחר כך נתמלא מועלין בהן (שם מעי' א יט). תיבה שהיא מליאה כלים וקבע לה כסוי טמא, היתה ריקנית וקבע לה כסוי טהורה, למה זה דומה לכדו ריקנית שהיא מלאה הרוח שהיא טהורה (שם כלים ב"מ י א). מקוה שהניחו ריקן ובא ומצאו מלא כשר (שם מקוא' ב א). נגעו בו טהרות (בכלי חרס) בשעה שהוא ריקן הטהרות טמאות (ירוש' חגי' ג ד). מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק, מלא אינו מחזיק, אבל הקב"ה אינו כן, מ"א מחזיק, ריקן אינו מחזיק (ר' זירא או ר' חיננא בר פפא, ברכ' מ.). מה שק מיטלטל מלא וריקן אף כל מיטלטל מלא וריקן לאפוקי ספינה דאינה מיטלטלת מלא וריקן (שבת פג:). דתניא, הוציאו לו כף ריקן מלשכת הכלים ומחתה גדושה של קטורת מלשכת בית אבטינס (יומא מז.). לא יאמר אדם לחבירו טול שמן מפך ריקן (כלה רבתי י). כנוהג שבעולם אדם מפנה כלי מלא לתוך כלי ריקן

[1]) [בירוש', במשנה ובגמרא שם: ריקן.]
[2]) [בתרגום ר"ש א"ת: רקות.]

או שמא כלי מלא לתוך כלי מלא (מד"ר ויקר' י). — *וריקן בנגוד לטָעוּן: (חמור) אחד טעון ואחד ריקן מעבירון את הריקן מפני הרכיב, היו שניהם וכו' ריקנים עושין פשרה ביניהם (תוספתי ב"ק ב י). (שכר) פועלים לנכש ומצאו שרהו זלתה נותן להן שכר הליכה וחזירה שלא דומה הבא טעון לבא ריקן (ירוש' ב"מ ו א). — *וריקָן, מי שידיו ריקות, שאין לו כלום: נהגו בהנים עין יפה שלא להוציא את אחיהם ריקנין אלא מקמצין ונותנין להן (רבן שמעון בן גמליאל, תוספת' פאה ד ג). ואין נראין (ישראל בשלש רגלים) חצאין משום שנאמר כל זכורך, ואין נראין ריקנים משום שנאמר לא יראו פני ריקם (ר' יוסי ברבי יהודה, חגי' ז.). אמר רב, מותר שליש בשכרך הרי זה מותר, ושמואל אמר, לא מצא מותר שליש ילך לביתו ריקן? (ב"מ סט.). —*ובית ריקן, בלי מזונות: מודה לי אבא (שאין פוסקין מזונות לאשת איש) בג' חדשים הראשונים, לפי שאין אדם מניח ביתו ריקן (שמואל, כתוב' קז). — *וריקן בשמש' על לב ריק, על קֵבה ריקה: כל הרפואות אדם עושה אותם כשהוא ריקן וזה אפילו שבע (הוא, כלה רבתי א). — *אכל פתו ריקן, בלא כלום, מבלי לתבל אותה בתבשיל: ומעשה ברבי יהושע שנתארח אצל אלמנה אחת וכו' הקדיחתו (את התבשיל) מלח וכיון שטעמו ר' יהושע משך ידו ממנו ואכל פתו ריקן (ד"א רבה ו). הביא להם שני תבשילין אחד חי ואחד מבושל וכו' הפקת שבהן אחז את הקלח בידו אחת ותלשו, לא בא אחריו, משך ידו הימנו ואכל פתו ריקן[1]) (שם ז). — *ובהשאלה, ריקן, כמו רֵיק ופֹחֵז, ריק מתֹבן רוחני: כפלח הרמון רקתך, מאי רקתך, אפי' ריקנין שבך מלאים מצות כרמון (ברכ' נז.). — *ודבר ריקן, דבר שלא לצרך: הא לא נתן בה מעלה עשן או שחיסר אחת מכל סמניה חיב מיתה, ותיפוק לי דקא מעייל ביאה ריקנית (יומא נג.). — ובסהמ"א: שאלו השיבותיך ריקנית יש להם לומר לאחר שנתעלל בת החוירה, עכשיו שהיצרכתי לבזבז ממון ולפייסך יודעים יהיו שעל כרחי השיבותיך (רמ"י, ברכות׳ כ טז).

1) [כך בהוצ' היגר, עמ' 216. בדפוס ראם: ריקם.]

וצ"ל שראש הארון פתוח שאם היה סתום אדרב' כי יש בו פותח טפח מטמא ואפילו בצד הריקן שבו (תוס' ברכ' יט:, ד"ה רוב). למד לך מיעקב אבינו שבתחילה היה ריקן ולבסוף ויהי לו צאן רבות (מדה"ג ברא' ל מג, מרגליות, תקמו). מפני מה משביעין את האדם בנודות נפוחות כלומר אתמול היו מלאות גידים ועצמות ועכשיו הן ריקניות[1]) מכלום (ר' סימון, שם שמות כ ז, הופמן, 222). השכיר עמל ומצטער כל היום לשכרו ואת מוציאו ריקן (מדרש תהלים כד טו, הוסמי, 159'). עני וריקן מכל טוב (מעשה ירושלמי, זלוטניק, 50). על מה אני דואג ובוכה הלא על שאני רואה היותך (ירושלים) ריקנית מאנשים טובים (ר"מ אבן וירגא, שבט יהודה, הנובר, 56). נותנת עצה לקטנים ולנערים ולזקנים ולשלמים ולריקנים (ר"י אבוהב, מנוה"מ, הקד'). עשר כדים שמן יש לי בידך, אין לך בידי אלא עשר כדים ריקנים חייב שבועת התורה (שו"ע חו"מ, הלואה סח יח). היה זה בא בכד של דבש וזה בא בקנקנים רקנים וכו' (שם שם, אבידה ומציאה רסד ו). — ואמר המשורר: הקנקן ריקן בלי יין (ראב"ע, הקנקן, כהנא א, 13). —*וריקנית במשמ' לא הרה, לא מעברת: שתי נשים מסרו עצמן על שבט יהודה, תמר ורות, תמר היתה צועקת אל אצא ריקנית מן הבית הזה (מד"ז רות, סונצ'ה בנוס', בובר, 49). אבל בחש גופה מחמת המכה ונפחתו דמיה משהיתה ראויה לימכר כשהיתה בריאה ריקנית, הוא נזק (רש"י, ב"ק מט., ד"ה שמין). אשה משבחת לימכר כשהיא הרה יותר מריקנית (הוא, שם שם, ד"ה קפיא). ריקנית ונתעברה (הוא, שם לה:, ד"ה בשבח). שהמעוברת כבידה מן הריקנית (הוא, ב"מ עט:, ד"ה ס"מ). שהיו הבריות עושקין אותה (את לאה) בדברים ואומרין לה זמה ספינה ליך שרמית באחותיך וסופיך לצאת ריקנית מן הצדיק הזה (מדה"ג ברא' כט לא, מרגליות, תקכב). רמזי תורת נדה, כל שבעה יושבת בדודה, בין ריקנית בין הרה (יהודה הדסי, אשכל הכפר קפד, ד"ה לראות). — *ורחל ריקנית, שאין עליה צמר: גנב פרה ריקנית ונתעברה אצלו וילדה או רחל ריקנית ונטענה אצלו וגזזה וכו' (טור חו"מ שנד).

1) [בפס' רבתי כו, מא"ש, קיג: ריקות.]

— *ובהשאלה, מלה ריקנית, מלה בדויה, שאין
יסוד לה בלשון: ואם אמר הנטען לי והיך תוכל
לצרף עשיתיני כדבריך והיא מלה שקרנית ריקנית
ואני אומר אם הכופר הרשע דיברו בהבאי ובריקן
אני אדבירנה באמונה ובחילה ובתפילה (דונש, תשו'
על רסע"ג 102). — *וטענה ריקנית, טענה שאין
עמה הוכחה: במה דברים אמורים (שכופין אותו
לעלות לבית דין הגדול) כשיהיו שם עדים או ראיה
לנגזל או לניזק או למלוה אבל טענה רקנית אין
מחייבין את הנטען לצאת כלל (רמב"ם, סנהדרין ו ח).
— ואמר הפיטן: רובים ימציאוהו מחתית דקה
ריקן כף להריקה (משלם בן קלונימוס. קטע מעבודה,
Elbog., Stud., 130). צעקתנו שלש עשרה משוב
ריקנית צורחת קול ערב יונה שתקנית (שלמה
הבבלי, אורח לדקה, סליחי מנהי יוה"כ).

רִיקָן, עי' רָקַן, פִּע'.

*רֵיקָנוּת,
ש"נ, — כמו רִיק, רֵיקוּת, תכונת הדבר הריק:
תאהבון ריק, מה אתם מרדפים אחר דברים
של ריקנות (פסיק' רב', עניה סוערה, אי-שלום, קמז:).
— ובספהמ"א כמו ריקות, ריק, במשמ' ריקות מכל
חֹמֶר, vacuum: ובהיות האש היסודי דואג תמיד
ש"א יתן רקנות בגשם אז מפציר בחלקים הרקים
המפוזרים שיתחברו יחדו (טוביה כ"ץ, מעשה טוביה א
ב, עב.).

*רֵיקָנִי,
ש"ז, — כמו רֵיקָן, רֵיק: אמנם אם נחשוב
שיהיה איזה מקום רקניי מוכן וראוי
להחזיק בו כל הגבולים והמלאות מהם שמה ימצא
העצם האלהי בעל היכולת (ר"י אברבנאל, מעשי אלהים
לאברהם אליעזרי ג ה). שירם הריקני (שלטי הגבורים
פרק ד).

רִיר [1],
ש"ז, ככ' רִירוֹ, — לַחַת הפה, המכה וכדו',
Speichel, Schleim; salive, mucus; spittle,
phlegm: וישנו (דוד) את טעמו בעיניהם ויתהלל
בידם ויתו על דלתות השער ויורד רִירוֹ אל זקנו

[1] [גם בארמ' בא רִירָא, בערב' רֵיר a), ואף
רֵיל b), באכדית לֵיר, במשמ' ריר ורק. ועי' רור.]

a) رير b) ريل

(ש"א כא יד). — ובהשאלה לדבור הפה: היאכל
תפל מבלי מלח אם יש טעם בריר חלמות [1]) (איוב ו
ו). — ובתו"מ: עלי בצלים ובני בצלים אם יש בהן
ריר משתערין בכמות שהן (עקל' ג ח). דבש הזיזין
אסור שאינו אלא ריר (תוספת' בכורים א ח). כיחו
וניעו ורירו ומי האף שלו הרי הן כרוקו (שם זבי
ה ג). אין לי אלא רוקו, כיחו וניעו ורירו ומימי
האף שלו מנין, ת"ל ובי ירוק (ספרא וים מצורע פרק
ג, עו:). סימני כלב שוטה, פיו פתוח, רירו יורד,
אזניו סרוחות וכו' (ירוש' יומא ח ה; וכעין זה בבלי שם
פג:). בתחלה בראה לו וראה אותה מלאה ריריו
ודם והפליגה ממנו (ר' יוסי, תד"ר בראש' יז). אעפ"י
שהתינוק הזה יוצא מתוך מעי אמו מלוכלך ומטונף
מלא רירין ודם, הכל מחבקין אותו ומנשקין אית
(ר' לוי, שם ויקר' כז). ופה ישית בגאון גליך, אלו
הרירין היוצאין עמו (דב"ר ליברמן, 122). —
ובספהמ"א: רר, לשון ריר שוב את בשרו,
את זובו, כמו ריר שיוצא צלול (רס"י, ויקר' טו ג).
שבלול שקורין לימצ"ין תמם יהלך, כלומר כשיוצא
חוץ מנרתיקו רירות [2]) נופלות ממנו עד שהוא
נימוח ומת (הוא, מו"ק ו:, ד"ה דכתיב). הלא תראה
החוט של משי כמה הוא חזק כשיכפל פעמים רבות
וכבר ידעת כי עיקרו מחלוש שבדברים והוא ריר
התולעת (ר"י א"ח, מו"ס, סמטכה ז). מי שפיו רפוי
ורירו יורד מפיו (רמב"ם, ביאת המקדש ח ח). ועוד
הלב של קטן שרירו יורד עליו (הוא, כלים כד א).
ואני נסיתי מפי מנסה ריר החלבון הנשאר בקליפת

[1]) [לפי כל הענין (עי' טורטשינר, ס' איוב
למקים) רכינה כאן: וכלום יש טעם ושכל בדבור
ששמעת בחלום הלילה, בהקבלה לכתוב: (יב יא): הלא
אזן מלין תבחן וחך אכל יטעם לו. ועל כן אין דרך
אחרת אלא או להבין רִיר כאן כלשון נגאי לדבור,
שכאלו רָר מפי הדובר בחלום, או בקריאה אחרת כגון: בַּרְיו
חלמות, וי"א כמראה החלומות. על הבנת חלמות כמשמ'
חַלָּמוּת עי' גם רש"י: ויש פותרים לי חלום וכו',
הפרשנים העברים הבינו גם כאן ריר ממש, ולפי זה
השמוש בספה"א.]

[2]) [אולי הכונה: רִירוּת נופלת כש"נ כדגמת
לַחוּת, לַחוּת. ואבינרי (היכל רש"י א, מלה) הניח כאן ש"נ
רִירָה, ואינו נראה.]

חביצה (נרנוני, ארח חיים ד א, כ"י ביהמ"ד סכטר). ואחר יקח ריר ורע חבושים (סס ו א). יארגו על עצבם מרירם בראשי האילנות כדמות קן להם (קלונימוס׳ נעלי חיים, מא:). והיא (הליחה השלישית שכינן) זכה ולבנה ודומה לריר החלמון שהוא לובן הביצה ולכן נקראת ריר החלמות (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ד א). והנה הנגע בקירות הבית שקערורות וכו׳ טעמו קיים ושורות וכו׳ ובעלי הקבלה האומרים שטעמו שוקעות רירות צריך שיקדם המאור (כ"א הקרלי, גן עדן, ענין טמאה וטהרה ז, קכ.). ואם יחשוב שהיה שם ליחה עבה מנוגבת יצטרך שתותך בריר פנוגריג (קאנון ג ג ג ג). — ואמר הפיטן: דיללו ממנו סעידת מקראו עדיך ריר טינוף קרי ק״או (רה"ג ? קטע מעבודה, Elbog., Stud., 132). זרים עורכים לך דמות כטעם בריר חלמות (אגרים ברבי יצחק מרגנסבורג, אלהים לא אדע זולתך, זולת סבת ס אחה״ס). — ואמר המשורר: ומהם נתיבות חק לכל תוצאות הגוף כרירו ודמעותיו ורקו וזעיתיו (רמב״ע, בסס אל, ברוזי, רמב). ולחה השלישית היא כמו ריר והיא טבעה כמים לח וקריר (ר"י זבארה, בתי הנפש, בספר שעשועים, דודזון, 162).

רִירוּת, ש"נ, עי׳ רִיר, הערה.

רִישׁ, ש"ז, כנ׳ רִישׁוֹ, — מצב הָרָשׁ, עֹנִי, דַלּוּת, Armut; pauvreté; poverty: עבד אדמתו ישבע לחם ומרדף ריקים ישבע רִישׁ [1]) (משלי כח יט). תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ישתה וישכח רִישׁוֹ ועמלו לא יזכר עוד (שס לא ו). — ואמר המשורר: היו רשפי תבל הבל וריק, אבן ריש פי רשפי (עמנואל, מחברת ז, 83). ועי׳ א. רֵישׁ.

רֵישׁ, רֵאשׁ, ש"ז, כנ׳ רֵישָׁהּ, רֵאשָׁהּ, רֵישָׁם, — כמו רִישׁ: ובא כמהלך רֵאשֶׁךָ ומחסרך כאיש מגן [2]) (משלי ו יא). הון עשיר קרית עזו מחתת דלים רֵישָׁם (שס י יה). רֵישׁ וקלון פורע מוסר ושמר תוכחות יכבד (שס יג יח). רֵאשׁ ועשר אל תתן לי (שס ל ח).

[1]) [בספר אחד כ"י הרי"ש בצירי ורד"ק כתבו בחירק וכן הוא בשאר ספרים (מנחת ש״י).]

[2]) [ושם כד לד: ובא מתהלך רֵאשֶׁךָ.]

ועי׳ רִישׁ. — ואמר בן־סירא: טוב ורע חיים ומות ריש ועושר מיי הוא (ב״ס גני׳ יא יד).

ב. ***רֵישׁ** [1]), ש"ז, — שם האות ר׳ באלף בית העברי: מצא כלי וכתוב עליו אלף דלת ריש תיו הרי זו תרומה וכו׳ וחכמ׳ אומ׳ כולם שמות אדם הם [2]) (תוספת׳ מע"ש ה א). כתב וכו׳ לדלתים רישים ולרישים דלתים וכו׳ הרי אלו יגנזו (ספרי דבר׳ לו). היה דל״ת ועשאו רי״ש, רי״ש ועשאו דל״ת חייב משום כותב ומשום מוחק (ירוש׳ שבת ז ג). קוף קדוש רִיש רשע (בבלי שס קד.). שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד, אם את עושה דל״ת רי״ש אתה מחריב את כל העולם כולו, כי לא תשתחוה לאל אחר, אם אתה עושה רי״ש דל״ת נמצא את מחריב כל העולם כולו (מד"ר ויקר׳ יט). טול ראשי אותיות של ראשי שבטים ואתה עומד על מנינם, רי״ש דראובן תרין מאוון אלפין וכו׳ (פסיק׳ ר״כ, שקלים, בובר, יז:). — ובסהמ״א: רי״ש, ראש, זה הקב״ה שהוא ראש לכל העולם (אותיות דר"ע, ר). ואמנם שאר האומה ידעוהו על דרך ספור לא בטבע כי הוצאת הרי״ש הדגושה והקמצין הוא בהם כפי הראוי (דונש בן תמים, פי׳ יצירה, כא). אות רי״ש ידענו כי אין אות כבד על הלשון ממנו (ראב״ע, צחות, ב:). ולריש גם כן ענינים מתיחדים בתקונם אנשי טבריה כי הם הצחים בלשון מכל העברים (ר"י א"ס, הרקמה ג, 7). והענין ההוא הוא ענין וכו׳ והיא מרת נפש אלא שאיננו מעקרם אבל הוא מנחי הלמד, רצוני מרה, על שתהיה ההא מומרת בו מאחת הרישין של וימררו את חייהם (הוא, ספ"ש לרינ"ג, מכה). ודע שיש לבני ארץ ישראל באית ריש דרך אחרת ביציאתו פעם מחוקין ופעם מרפין והוא קשור בלשונם ואינו מצוי אצלנו (סורים הקורא, דרנבורג, 81). — ואמר הפיטן: וראשי שין כמו רישין מרבעים משלשים (יסודה, ידיד עליון, אהבה עקב). ועי׳ בערך ר.

[1]) [גם בסור׳ ריש(א), וביונ׳ ῥῶ, ועי׳ בערך ר.]

[2]) [נוסח הירושלמי (מע"ש ד ט): תני אל״ף דל״ת תית טית ריש מ״ם תי״ו תרומ׳. אל״ף קרמיתא. דל״ת דמאי. חית חלבו. טית טובו. ריש ראשית. מ״ם מעשר. תיו תרומה.]

רִישׁוֹן, עי' רִאשׁוֹן.

רֵישׁוּת, ש"נ, — מצב הָרָשׁ, עניות: תורישמו, לשון רישות ודלות כמו מוריש ומעשיר (רס"י, שמות טו ט). איך קיננה הרישות כהמון היהודים האם נתרוששו אחרי היותם עשירים אז היו רשים מאז היו לגוי במדינתם (ר"י סטנוב, דברי ריבות, מד.).

רי"ת, ר"ת, — רוח יי' תניחנו, דברי ברכה לנפטר.

רַךְ[1], ת"ז, רַךְ, נקי רַכָּה, מ"ר רַכִּים, רַכּוֹת, — צעיר עדין וחלש, zart, schwach; tendre, faible; tender, weak, על צמח, בעל חיים וילד: ויקח בן בקר רַךְ וטוב ויתן אל הנער (ברא' יח ז). אדני ידע כי הילדים רַכִּים והצאן והבקר עלות עלי (שם לג יג). ואנכי היום רַךְ ומשוח מלך[2]) והאנשים האלה בני צרויה קשים ממני (ש"ב ג לט). ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה ונתתי מראש ינקותיו רַךְ אקטף ושתלתי אני על הר גבה ותלול (יחזק' יז כב). כי בן הייתי לאבי רַךְ ויחיד לפני אמי (משלי ד ג). שלמה בני נער וָרָךְ והבית לבנות ליי' להגדיל למעלה לשם ולתפארת לכל הארצות אכינה נא לו (דה"א כב ה). שלמה בני אחד בחר בו אלהים נער וָרָךְ והמלאכה גדולה (שם כט א). — ורַךְ לבב במשמ' זו: ורחבעם היה נער וְרַךְ לבב ולא התחזק לפניהם (דה"ב יג ז). — ורַךְ לֵבָב במשמ' חלש הלב, מוג לב furchtsam; timid(e): מי האיש הירא וְרַךְ הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לב אחיו כלבבו (דבר' כ ח). — ורַךְ במשמ' עדין ומפנק: האיש הָרַךְ בך והענג מאד תרע עינו באחיו וכו' הָרַכָּה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך וכו' (שם כח נד—נו). רדי ושבי על עפר וכו' כי לא תוסיפי יקראו לך רַכָּה וענגה (ישע' מז א). — ולשון רַכָּה, ומענה רַךְ, דבור בנחת, sanft, mild; doux, suave; gentle, mild: מענה רַךְ[3]) ישיב חמה ודבר עצב יעלה אף (משלי יה א). בארך אפים יפתה קצין ולשון רַכָּה[1]) תשבר גרם (שם כה יה). —ודבר האדם רַכּוֹת, דבר מלים רַכּוֹת, בנגוד אל דבר קשות: הירבה א/יך תחנונים אם ידבר אליך רַכּוֹת (איוב מ כז). — ובתו"מ, גם במשמ' לא קשה, weich; mou; soft, וגם במשמ' לא עבה, דק ודליל, dünn; mince; thin: כל הנאכל כשור הגדול יאכל בגדי הרך (פסחי ז יא). אמר קונם תבשיל שאיני טועם אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה (נדר' ו א). כיון התירו לערב קשה ברך מפני שהוא משביחו (ב"מ ד יא). היו משקעין אותו בזבל עד ארכבותיו ונותנים סודר קשה לתוך הרכה וכורך על צוארו (סנה' ז ב). שוו בלילתה עבה וזו בלילתה רכה (ר' יהודה, מנח' ג ב). ועור חטוטרת של גמל הרכה ועור הראש של עגל הרך (חולי ט ב). בא לו לדופן השמאלית והניח בה שתי צלעות רכות מלמעלן ושתי צלעות רכות מלמטן (תמי' ד ג). (הבגדים) העבים והרכים אין בהם משום שלש על שלש (כלים כח ח). הזוזין והגזוריות וכו' והסככות והפרעות שהן יכולין לקבל מעזיבה רכה (ר' מאיר, אהל' ח ג). ירקות שהושקו לפני ראש השנה מותר לקיימן בשביעית, ואם היו רכין אסורין מפני מראית העין (תוספת' שביע' ב יא). שנים שבאו אצל אחד לדין, אחד חזק ואחד רך וכו' רשאי שיאמר להם איני ניזקק לכם שמא יתחייב הרך ונמצא החזק רודפו (ר' יהודה ב: לקיש, שם סנה' א ז). שלא תהיה רך דברים לזה וקשה לזה (ספרא קדוש' פרק ד). כאן בקשין כאן ברכין, כאן באוכל כאן במשקה (ר' מנא, ירוש' תרומ' י א). אסור בהטריות רכות שכן דרך הרופא לוכל פתו בהן (שם נדר' ו א). הא בעבה הא ברכה (רב חסדא, ברכ' לח.). לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארז (ר' אלעזר בר שמעון, תענ' כ:) מפני מה אוזן כולה קשה והאליה רכה, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה (דבי רבי ישמעאל, כתוב' ה:). אזהרה לבית דין שלא יהא רך לזה וקשה לזה (שם מו.). ברמל, רך

---

[1]) [עי' רכך, הערה.]

[2]) [אמנם לפי הענין הכונה בקרוב, בשבול האותיות ומשית מלך: רך וחלוש ממכם.]

[3]) [הריש דגושה.]

[1]) [כאן בחריד: הלשון, שאין בה עצם, הרכה שבאברי הגוף, תיכל לשבור בדבורה את עצם התנין, כלשון דברי אחיקר, ועי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 41.]

ומל (מנח' סו:). ועיני לאה רכות וכו' רכות מבכיה (מד"ר בראשי' ע). ויקראו לפניו אברך, אב בחכמה ורך בשנים (שם שם ל). ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך וכו' בפה רך (ר"א, שם שמות א). ויודע אתה שבתי רכה ועגוגה ורוח רעה אינה יכולה לסבול (ספיקי רב', מה: תורה, לו:). — ובמהמ"א: והבישיל הוא לחלות דבר מקשר ויבש כמו פירות עקישין ורכין (תשו' הגאו' הרכבי קנ, 28). קליפה של עץ ארז דבר רך כעין צמר רך (ערוך ערך לגם). ולא יעמוד (המלך) מפני אדם ולא ידבר רכות (רמב"ם, מלכים ב ה). — ואמר המשורר: בדבר רך תדבר אל שלשה ואם עני לך עזות וקשה וכו' (ר"ם הנגיד, בן משלי, בדבר רך, הברמן, 45). — ובחכמת הנגינה, כנוי לסוג הרך מסלמי הקולות moll; mineur; minor: מול בלה"ק רך (יהודה בן יצחק, ס' המוסיק"ה, מובא בספרו של שטינשניידר, Hebr. Übersetzungen, עמ' 970, בהערה).

רֹךְ [1], ש"ז, — תכונת האדם או הדבר הרך, מֹרֶךְ, Zartheit; tendreté; tenderness: הרכה בך והענגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרך [2] (דבר' כח נו). — ואמר המליץ: מנעו מרך נפשכם (משלי אסף ג לו ה). — רֹךְ פנים, הנגוד לעזות פנים [3]: שהוא (הבושה) רוך הפנים מהמעשים הכעורים (אברהם בן חסדאי, מאזני צדק לאלגזאלי יט, 106).

רכב [4], ממנו *הרכב [5], *הרכבה, *התרכבות, מרכב, *מרכב, *מרכב, מרכבה, רכב, רכב, רכב, רכבה, **רכבת, רכוב, *רכוב, *רכיבה, *תרכבת.]

רָכַב, פ"ע, רכבת, רכבו, רכב, רכבו, רכבת, רכבים, רכבי, רכביה, רכביהם, לרכב, רכב, ארכב, תרכב, ירכב, תרכבה, נרכב, ירכבו, ירכבו, תרכבנה, — רכב האדם על החמור, הסוס, הגמל וכדו', ישב עליהם, aufsitzen, reiten; monter (à cheval); to mount, ride: ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש (בראשי' כד סא). והוא רכב על אתנו (במד' כב כב). אנכי אתנך אשר רכבת עלי מעודך עד היום הזה (שם שם ל). ויהי לו שלשים בנים רכבים על שלשים עירים (שפטי' י ד). והיה היא רכבת על החמור וירדת בסתר ההר (ש"א כה כ). ותקם אביגיל ותרכב על החמור (שם שם מב). ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים (שם ל יז). ויקמו כל בני המלך וירכבו איש על פרדו (ש"ב יג כט). ואבשלום רכב על הפרד (שם יח ט). אחבשה לי החמור וארכב עליה ואלך את המלך (שם יט כז). ויחבשו לו החמור וירכב עליו (מ"א יג יג). ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם (מ"ב יח כג). ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן תנוסון ועל קל נרכב על כן יקלו רדפיכם (ישע' ל טז). קולם כים יהמה ועל סוסים ירכבו (ירמ' ו כג). אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב (הוש' יד ד). ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם (זכרי' א ח). הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא עני ורכב על חמור [1]) ועל עיר בן

---

[1]) [עי' בהערה הבאה.]

[2]) [בעקר צורת מקור כמו „מהתענג". ומלה זו, רֹךְ, יש להכירה גם במשלי ז כא: המתו ברֹב (צ"ל: ברֹךְ) לקחה בחלק שפתיה תדיחנו. וכן שם יא כה: נפש ברכה (צ"ל ברכה, כרֹךְ שבה) תדשן ומרוה גם הוא יורא. ועי' גם טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 105, על משלי כו כח.]

[3]) [יעי' רַךְ].

[4]) [השרש נמצא באותה משמ' גם בכתבות הכנעניות, בארמ', סור', ערב', שבא', אשור' ואוגרית'. בערב' בא גם במקום ברך, ברכים שבעבר': רכבה, ע"כ רכב a)

a) ركبة ركب

וכן גם בעבר' שבתוי"ם ארכובה, ועל כן נראה שקרוב השרש רכב אל ברך בשבול ההגאים. ואפשר לראות את מעבר ההוראות בזה, שאמר, למשל, ראובן: (פלוני יושב) בברכיו על החמור או הסוס ושמעון הבין: רוכב עליו.]

[5]) [במשמ' צרוף החלקים שהדבר מרכב מהם, נוהג בדבור, עפ"י נסחת הירושלמי במשנה (פסחי' ו א), וכן במדב"ם, הרכיבו, ובדפו' המשנה הרכבתו.]

[1]) [ש. פיגין העיר על שמושו של בוא רוכב על חמור כסימן לעתידות בכתבי היתדות. ואמנם אין הקשי שבכתוב בבטוי זה, המתאר את המלך כרוכב על חמור (השוה ש"ב יו ג: החמורים לבית המלך לרכב) אלא במלה עָנִי, שאיננה מתאימה כך לתאור המלך הבא כגבור ומנצח, צדיק ונושע. ואולם אפשר שאין המלים „עני ורכב על חמור" וכו' שיכות לתאור המלך, אלא המשך הן לראשית הפסוק: גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם וכו' עני ורכב על חמור, כלו' גם עני וגם עשיר, גילו והריעו.

אתנות (שם ט ט). וסוס אשר רכב עליו המלך (אסת' ו ח). — ורכב בבהמה, בסוס וכדו': רכבים ברכב ובסוסים (ירמ' יז כה). ובהמה אין עמי כי אם הבהמה אשר אני רכב בה (נחמ' ב יב). — ורכב על מרכב: וכל המרכב אשר ירכב עליו הזב יטמא (ויקר' יה ט). — ובקצור רכב במשמ' רכב על סוס, ברכב, במרכבה, reiten, fahren; aller (à cheval, en voiture); to ride: החמורים לבית המלך לרכב ולהלחם והקיץ לאכול הנערים (ש"ב יו ב). וירכב אחאב וילך יזרעאלה (מ"א יח מה). ותחבש האתון ותאמר אל נערה נהג ולך אל תעצר לי לרכב (מ"ב ד כד). וירכב יהוא וילך יזרעאלה כי יורם שכב שמה (שם ט יו). והדרך צלח רכב [1]) על דבר אמת וענוה צדק ותורך נוראות ימינך (תהל' מה ה). — ובינ' רכב, בצרופים כגון רכב הסוס, רכבי אתונות, המרכבה, רכבים צמדים וכדו', Reiter, Fahrer; cavalier, conducteur; horseman, rider: הנשך עקבי סוס ויפל רכבו אחור (ברא' מט יז). סוס ורכבו רמה בים (שמות יה א). רכבי אתנות צחרות ישבי על מדין והלכי על דרך שיחו (שפט' ה י). וילך רכב הסוס לקראתו וכו' וישלח רכב סוס שני ויבא אליהם (מ"ב ט יח–יט). כי זכר אני ואתה את רכבים צמדים אחרי אחאב אביו (שם שם כה). ונפצתי בך סוס ורכבו ונפצתי בך רכב ורכבו (ירמ' נא כא). פרשים רכבי סוסים בחורי חמד כלם (יחזק' כג יב). אתה ועמים רבים אתך רכבי סוסים כלם קהל גדול וחיל רב (שם לח יה). וקל ברגליו לא ימלט ורכב הסוס לא ימלט נפשו (עמו' ב יה). והפכתי מרכבה ורכביה וירדו סוסים ורכביהם איש בחרב אחיו (חגי ב כב). והבישו רכבי סוסים (זכר' י ה). אכה כל סוס בתמהון ורכבו בשגעון (שם יב ד). כעת במרום תמריא תשחק לסוס ולרכבו (איו' לט יח). וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי הרכש האחשתרנים בני הרמכים (אסת' ח י). הרצים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך (שם שם יד). — ובהשאלה על האל הרוכב על ענן, על כרוב בשמים: אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים (דבר' לג כו). וירכב על כרוב ויעף (ש"ב כב יא, תהל' יח יא). הנה יי' רכב על עב קל ובא מצרים (ישע' יט א). כי תרכב על סוסיך מרכבתיך ישועה (חבק' ג ח). סלו לרכב בערבות [1]) ביה שמו (תהל' סח ה). לרכב בשמי שמי קדם הן יתן בקולו קול עז (שם שם לד). — ובתו"מ: היה ר ו כ ב [2]) על החמור ירד (ברכ' ד ה). לא עולין באילן ולא ר ו כ ב י ן על גבי בהמה ולא שטין על פני המים (ביצ' ה ב). איזהו קטן, כל שאינו יכול ל ר כ ו ב על כתפיו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית (בית שמאי, חגי' א א). היו שנים ר ו כ ב י ן [3]) על גבי בהמה או שהיה אחד ר ו כ ב ואחד מנהיג (ב"מ א ב). היה ר ו כ ב [4]) על גבי בהמה וראה את המציאה (שם שם ג). אילן שהוא נוטה לרשות הרבים קוצץ כדי שיהא גמל עובר ו ר ו כ ב ו (ב"ב ב יד). ואדם אחד ר ו כ ב הסוס רחוק ממנו כדי שיהא רואהו (סנה' ו א). ר כ ב על גבי בהמה ובא חבירו ו ר כ ב ובא חבירו ו ר כ ב (מעי' ה ג). הזב והטהור שישבו בספינה או באסרא או ש ר כ ב ו על גבי בהמה (זבים ג א). מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה מהלך על הדרך ר ו כ ב על החמור (ירוש' חגי ב א). הייתי עובר לפני בית קודש הקדשים ר ו כ ב על סוסי ביה שחל להיות בשבת (אליעזר בן חנניה, שם שם). תינוק הייתי ו ר ו כ ב [5]) על כתיפו דאבא (ר' לעזר, סנה' ז ב). מעשה באדם אחד ששגר לבית חמיו מאה קרונות של כדי יין וכו' ו ר כ ב בשמחתו והלך ועמד על בית חמיו (ב"ב קמו.). ר כ ב חיגר על גבי סומא (סנה' לח:). — *ורכב את הבהמה וכדו': חמשה דברים נאמרו בשור, האוכל מבשרו מתעשר וכו' ר כ ב ו עולה

וידועים דברי האגדה (סנה' לח. ועוד) על פסוק זה, ועל יסוד הבנה זו, שמדבר כאן על המלך המשיח, מספר אף בברית החדשה (מתי כא ב וכו', ועוד), כי שלח ישו להביא לו עיר בן אתון, למען יתקים בו הנאמר בפי הנביא.]

[1]) [אמנם הובעה הדעה, שהכונה: צלח רכב, עלה ברכב, אבל גם בהצעה זו לא הוסרו הקשיים המרובים שבפסוק.]

[1]) [צרוף זה נתגלה בצורת ר כ ב ע ר פ ת גם ככנוי לבעל בעלילות אוגרית.]

[2]) [בכ"י פרמה: ר כ ו ב.]

[3]) [בשרידי ירושלמי מהגני' (ע' 255): ר כ ו ב י ם.]

[4]) [בשרידי ירושלמי (שם): ר כ ו ב.]

[5]) [בתוספתי' (סנה' ט יא): והייתי ר כ ו ב.]

לגדולה, והתניא רכבו מת, לא קשיא הא דרכיב הוא לתורא הא דרכיב תורא לדידיה (ס״ר, ברכ׳ כו:). —וביני פְעוּ׳, *רָכוּב, שרכבו עליו: היה (חמור) אחד טעון ואחד רכוב מעבירין את הטעון מפני הרכוב וכו׳, היו שניהם טעונין ושניהם רכובין ושניהם ריקנים עושין פשרה ביניהם (תוספת׳ ב״ק ב י). — *וְרָכוּב במשמ׳ רוֹכֵב [1]: תינוק שהיה תפוס בידו של אביו או שהיה רכוב על גבי כתפו של אביו (שם טהר׳ ג ז). לא יטול אדם מי חטאת ואפר חטאת ויהא רכוב על גבי חברו או על גבי בהמה (שם פרה ט ט). אינו בדין שאהא שומע כבוד קוני ואני רכוב על החמור (ר׳ יוחנן בן זכאי, ירוש׳ חגי׳ ב א). מעשה באחד שיצא לדרך רכוב על סוסו בשבת (שם שם ב ב). אשת שהיתה רכובה על גבי בהמה (שם ב״מ א ב). שאין מפירין נדרים לא רכוב ולא מהלך ולא עומד אלא יושב (ערוב׳ סד:). אחד רכוב חמור ואחד תפוס במוסירה, זה קנה חמור וזה קנה מוסירה (ב״מ ט.). רכוב בשדה ומנהיג בעיר קנה (ר׳ אליעזר, שם שם). רכוב הייתי על כתיפו של זקיני ועולה מעירי לכפר חנא דרך בית שאן (ר׳ שמואל בר נחמן, מד״ר ברא׳ ט). משל לתינוק שהיה רכוב על כתיפו של אביו וכו׳ אמר לו אביו אתה רוכב על כתיפי ואתה שואל עלי (שם שמות כו). לאחר שהיה רכוב על הסוס ותינוק מושלך לפניו (ר׳ לוי, פסיק׳ רב׳, וס׳ פקד, קעו:). — ובסהמ״א: ורכב הזב על גב האבן כל המרכבות שתחת האבן טמאות (ערוך ערך אבן). הטבעת שתולין בחמור ובסוס שהרוכב בה מניח רגלו וקופץ באחרת ועולה על גבי בהמה (שם ערך סוור). דאפי׳ בחלוני הבתים אם הם גבהים קצת ואין בני ר״ה ההולכין שם יכולים להסתכל אסור (לפתח חלון) אעפ״י שהרוכבים יכולין להסתכל (טומו״מ קנד, בשם רמב״ן). — ואמר המשורר: וכי הזמן אסר לרכבו בנות עיש וכל שר ואם גדל לפניו כרוכב כר (רמב״ע, הענק א, ברודי, מיד). הישבי על תלי שחקים הרכבי על כנף ברקים (ר״י הלוי, מודים לך, מעה״ש 103). אשכים לבית השר אומרים כבר רכב (ראב״ע,

[1] [עי׳ בהערות לעיל.]

אשכים, כהנא א, 10). — *ועל הנוסע בים [1]: יתעורר לאסף חיל והון ויסע ממקומו לרכב אניות ולרדף בציות ולהביא נפשו במעונות אריות (רשב״ג, כתר מלכות, ביאליק—רבניצקי ב, 75). ולרכב אניות ולדרך בציות (ר״י הלוי, היוכלו סגרים, דיואן ב, 184). ביתי נטשתי ודרכים ארחתי ואניות רכבתי (ר״י חריזי, תחכ׳, הקד׳, 13). ונחקורה ליוקר הסחורות וזילותם ועתות המכירה ונצטיד ונרכב האניות ואף אם יהיה בים סערה (עמנו׳, מחב׳ ח, 61). ומסומנים בקוים אחרים כמין סלסול מהופך אשר ידריכו הרואים לרכוב בים ההוא (אגרות עולם כט). — ובהשאלה: וזכו לבותם ונבחרו הצטידו היראה בדרך הרעה ונצלו ורכבו מרכבות המעשים והגיעו (ר״י אי״ס, מו״ס, הפריטות ז). כבר רכבה [2] מרכבת ההפצר והרגילה והשקידה עד שתביא אל זה (חי בן מקיץ, 20). ורכבת מרכבת היאוש (מוסרי הפילוסופים ג י). — *רַכֵּב סכנת הים, במשמ׳ הסתכן ורכב בים: בוא ברוך ה׳ וכו׳ ואעפ״י שיקשה עלי רכבך סכנת הים (אגרת רמב״ם לרמ״ם א״ח). — *ובתורות הלשון, רָכְבָה אות על מלה [3], הִרְכבה המלה בה: ושמו מן הנודע ורוכב [4]) עליו הא כמו מנשה שרוכב עליו ואמר המנשה וחצי שבט המנשה (דונש, תשו׳ על רסע״ג 104, עמ׳ 30). וזה המם הרפה שרכבה על מְפָעל או מפעל המקרה, המהלך, המכסה שמים וכו׳ וכל דבר אשר תרכב עליו המים דגש כמו מבשר המלואים, הסירה מגבירת (שם 108, עמ׳ 35). ודע כי מצאנו ב׳ה׳ו׳כ׳ל׳מ׳ש׳ אלו הז׳ תיבות תרכבנה על המעש שעבר וכו׳ ואמר ר׳ סעדיה זצ״ל כי לא תרכב על זה הצירוף בלתי הה״א והוא״ו והשי״ן וכו׳ ואני כבר פיענחתי בעידותי מן הנמצא בכתוב כי הז׳ תיבות

[1] [עפ״י שמוש הפעל רכב a) בערב׳, ואמנם אפשר שהיה שמוש כזה בלשון המקרא, כי כדעת רבים יש לגרס במשלי כג לד: כְּרֹכֵב בלב ים, במק׳ כְּשֹׁכֵב].

[2] [העיר קופמן שם: והמליצה הזאת נבראת בצלם הערבי ודמותו.]

[3] [עפ״י הערבי.]

[4] [מנק׳ ורוּכַּב, כאלו פֻּע׳, ועי׳ בדגמה לקמן, המוכיחה כי נהג השמוש הזה בקל.]

a) ركب

כולן רוכבות על העושים בצירופן (שם 124, עמ' 43–44). — *ובהנדסה, רכבה הקשת על הזוית או על היתר, הרכבה עליהם: וכל א' מהיתרים הוא משותף לשתי הקשתות הרוכבות עליו (ר"י היסלאלי, יסוד עולם א ג). עד שתהא קשת בג המוצעת הזאת רוכבת על זויות באג (שם שם, למוד לז). הקשתות מהעגולות השות וכש"כ מעגולה א' הרוכבות על זויות שות הן אצל מרכזיהן (שם שם, למוד לט). קשת דל הרוכבת על זוית דמל (שם ג ה). זוית מהז שהיא זוית התילוף בכאן כמו שאמרנו הואיל ועליה היא רוכבת קשת התילוף (שם ג ט).

— הפע', הרכבת, הרכבתיך, הרכיבהו, הרכבתם, הרכב, ארכיב, תרכיבני, ירכב, ירכבהו, ירכיבהו, ירכבם, ירכבו, ירכיבו, ירכבהו, ירכיבהו, — הרכיב אותו על בהמה או במרכבה, עשה שירכב: וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו (בראש' מא מג). ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמר (שמות ד כ). והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי (מ"א א לג). וירכבו את שלמה על פרדת המלך דוד (שם שם לח). והרכיבהו על הסוס ברחוב העיר (אסתר ו ט). וירכיבהו ברחוב העיר (שם שם יא). ויעבירהו עבדיו מן המרכבה וירכיבהו על רכב המשנה אשר לו ויוליכהו ירושלם (דה"ב לה כד). — ואת הארון: וירכבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה (ש"ב ו ג, ומעין זה דה"א יג ז). — והרכיב האל את האדם אל רוח, שבאלו יעוף בסערה: תשאני אל רוח תרכיבני ותמגגני תשוה (איוב ל כב). — והרכיבו על במתי ארץ [1]), שעבר אותו בידו כבהמה לרכב: ירכבהו על במותי ארץ ויאכל תנובת שדי (דבר' לב יג). אז תתענג על יי' והרכבתיך על במותי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך (ישע' נח יד). — והרכיב האל אויב לראש האדם, המשיל אויב עליו: הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים וכו' (תהל' סו יב). — והרכיב האדם ידו על הקשת, דרך אותה: ויאמר למלך ישראל הרכב [2]) ידך על הקשת וירכב ידו וישם אלישע ידיו על ידי המלך (מ"ב יג טז). — והרכיב האכר את העגלה: ואפרים עגלה מלמדה אהבתי לדוש ואני עברתי על טוב צוארה ארכיב [1]) אפרים יחרוש יהודה ישדד לו יעקב (הוש' י יא). — ובתו"מ: חלה (השעיר) המשתלח מרכיבו על החמור (ירוש' יומ' ו ג). שאם היה חולה מרכיבו על כתיפו (רב ששת, בבלי שם סו:). א"ל חיגר לסומא' בכורות נאות אני רואה בפרדס, בא והרכיבני ונביא' לאכלם (רבי, סנה' צא:). הרכיב (בעל הפרדס) חיגר ע"ג סומא ודן אותם כאחד (שם, שם שם). למלך שהיה לו בן, בכה ונתנו על ארכבותיו, בכה ונתנו על זרועותיו, בכה והרכיבו על כתפו (ר' חנינה בן ר' אבהו, מד"ר איכ', איכה יעי"ב). לאחר שהיה לו בן והרכיבו על כתיפו והיה מוליכו בשוק (פסיק' ר"כ, זכור, בובר, כא:). — *והרכיב כלי מחלקיו, שם חלק על חלק, חבר אותו מחלקיו, zusammensetzen; composer; to compose: המרכיב [2]) קנה של מנורה חייב ושל ציידין פטור (ר"א בר' שמעון, תוספת' שבת יב יד). המרכיב מיטה של גילה חייב משום בונה (ר' ירמיה בשם רב, ירוש' שם יב א). — *והרכיב אילן, דקל, הרכיב נצר באילן, שם נצר של עץ אחד במשנהו, של עץ מאכל באילן בר וכדו', propfen; greffer; to graft: אין נוטעין ירקות בתוך סדן של שקמה, אין מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה (כלא' א ח). אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות משלשים יום לפני ראש השנה (שביע' ב ו). נוטעין יחור של ערלה

1) [עקר משמעות במה היא גוף וגב של אדם או בהמה, וכן נאמר באוגריתי' על הרכבת הרוכב על במת החמור ממש: ישתנ את'רת לבמת ער ליססמסת במת פחל, כלו' ישית (את האלה) אשרה על גב (במת) עיר על יפי גב זכר החמור (גינזברג, כתבי אוגרית, 27).]

2) [יש מציעים: הדרך, ואינו נראה.]

1) [אמנם פרושי המפרשים מן רכב אינם מניחים את הדעת, והמחבר רשם בשולי התנ"ך: אכריב, ע"ב. וכונתו להפע' מן ג. כרב, בארמ' כרב, במשמ' חרש, כלו' ואתן לאפרים לחרש, וכך נראה; וכן כתב גם ח. א. זוטא בהשלוח מה (תרפ"ח) עמ' 320 וכו' „שגם ארכיב הוא מעין חרישה וכו' ואמנם בארמית ובערבית השורש כרב (כרבא דיומא) מסמנים החרישה הראשונה", ולפי דעתו מסמנים ג' הפעלים ארכיב, יחרש, ישדד, ג' דרגות בחריש.

וכנראה יש להבין גם את המלה כרוב, המתחלפת בתאורי המרכבה ביחזקאל במלה שור, בעקר כלשון שור חורש וכורב.]

2) [כבבלי (שבת מז.): המחזיר קנה מנורה בשבת חייב חטאת, קנה סיידין לא יחזיר ואם החזיר פטור.]

ואין נוטעין אגוז של ערלה מפני שהוא פרי, ואין מרכיבין בכפניות [1]) של ערלה (ר' יוסי, ערלה א ט). מרכיבין דקלים כל היום וכורכין את שמע וקוצרין וגודשין לפני העומר (פסח' ד ח). גוי שהרכיב פרסק על גבי עוגם (תוספת' כלא' ג טו). גוי שהרכיב עץ מאכל על גבי עץ סרק (שם ערלה א ה). בתחום אריח היו מרכיבין תפוח על גבי חיזרר (ירוש' כלא' א ד). הרכיב (באשרה) נוטל מה שהרכיב, א"ר ינאי והוא שהרכיב בה לע"ז (שם ע"ז ג יא). והוא שהבריך והרכיב בגופו של אילן (דבי ר' ינאי, בבלי שם מח.). מעשה בתמרה אחת שהיתה עומדת באטתו ולא היתה עושה פירות, עבר דקל אחד וראה אותה, אמר אי ארכיבה זו צופה מיריחו, כיון שהרכיבו אותה עשת פירות (מד"ר בראש' מ). — ובספה"א: והרכיב הבורא יתברך בנפשות האנושיות כח תאוה תכספנה בו למזון וכו' (ר"י א"ס, סו"ס, הפריסות א). שהרכיב בנפש להיות בה כח לשמור נועה לבל יאבד (עולם קטן, הוצ' הורויץ, 26). הרכיב בו שני ענינים (רמב"ן, בראש' יח יד). ואל תרכיב רגל על רגל כי יורה על גסות דעתך (פלמס אלעמי, אגרת המוסר). — *והרכיב חמרים שונים לחמר מרכב אחד, הרכיב חמר מחמרים שונים: וכיון שהנמצאות הוות מן היסודות ומחוברות מהם וכו' מחברם זולתם וקושרם בלעדיהם ומרכיבם כנגד טבעם בעל כרחם הוא בוראם ית' (ר"י א"ס, סו"ס, היסוד ו). ושהבורא יתעלה הרכיבו הרכבה נכונה וסדרו סדור מתוקן (שם, הבחינה ג). הנה האל ברא העולם כמו שהוא וכו' ולא יצטרך להקדים מצועים ולהרכיב הרכבות (הוא, כוזרי ה יד). ושהשכל יתיך המורכבות אליהם וירכיב מהם (עולם קטן, הוצ' הורויץ, 14). ירכיב הרכבת סמים לאדם גדול לצורך כל השנה (ר"י קמחי, ספר הגלוי, הקד'). ואם תהיה הנפש עצם מורכב לה מרכיב (מאמר לאבונצר אלפרבי במהות הנפש, כ"י בכלין). מדרכו (של הכח המדמה) שירכיב ויתיך מצורות מוחשות צורה בלתי מוחשת (אמו"ר לראב"ד א ו, 29). — *ובתורת הלשון, הרכיב אותיות או מלים לבטוי מרכב: שמלת הטעם מחוברת ומרכיבה

[1]) [בתוספת' (ערלה א ה): כפניות.]

לא מורכבה (ר"י א"ס, הקדמה א, 4). ואלו (בעלי הצחות) הם המרכיבים לאותה האומה מלות לא היו מורכבות קודם לכן (רמ"ע פלקירא, ראשית הכמה, 29). אותיות התיבה אשר ירכיב מהם תשובת שאלתו (הקדאי קרשקש, אור ה' ג ז א). — ובינ' *מַרְכִּיב, בתורת הטבע ובחשבון, במשמ' אחד הכחות או המספרים שכח או מספר אחר מֻרכב מהם, componens וכן בחכמת הלשון במשמ' מלה מן המלים, אשר שם פרטי או כללי מֻרכב מהן, ובדו'.

— הפע', *הֻרְכַּב, הורכב, בינ' מֻרְכָּב, — שהרכיבו אותו על אחר: אצבעותיו מורכבות זו על זו או שהיתה אצבע גדולה עקומה פסול (תוספת' בכורות ה ד). שאפילו בנה מורכב לה על כתיפה ממאנת והולכת לה (יבמ' ק:). זכורני כשאני תינוק ומורכבני על כתיפו של אבא (שמואל בשם אדם אחד, ב"ק קיד:). זכורני כשהייתי תינוק ומורכב [1]) על כתיפו של אבא (ר' אלעזר בר' לדוק, סכה' כג:). שבאת לבית המדרש למאן ובנה מורכב לה על כתפה (נדה נב.).—ואילן שהרכיבו אותו: ואת החרוב שאינו מורכב ואת בתולת השקמה (ב"ב ד ח). ולא את החרוב המורכב ולא את סדן השקמה (שם שם ט). — *ובמשמ' שהרכיבו אותו בתוך דבר או שהרכיבו אותו מדברים שונים: כי תנועת קמ"ץ גדול מורכבת מחול"ם ומפת"ח (ראב"ע, לחות, ב:). השור"ק מורכב מן החול"ם ומן החיר"ק (שם שם). תואר השם והנה הוא מורכב מהשנים הנזכרים (עצם ומקרה) כמו איש חכמה והטעם איש שיש בו חכמה והנה הוא חכם (שם, כג:). יש מלות טעם המורכבים, מזה בידך, מלכם תדכאו עמי (שם, כ.). יְתְּעוּ, והנה היא מלה מורכבת מפועל עבר ועתיד (שם, כ:). כחות רבות מן הגלגלים וכו' יש בהם כחות מן המאורים הנקראים כוכבים וכו' והורכבו בתוך הגלגלים ההם (ר"י א"ס, או"ד א). תועלת המרקחת וכח מעשיה יהיה כפי כח הסממנים אשר הורכבת מהם המרקחת (הוא, סו"ס, מסגון הנפש ד). שלא היה אפשר להשאר האיש ההוא

[1]) [בתוספת' (סכה' ט יא): רכוב, ועי' גם בדגמאות של קל, בינ' פָּעוּ'.]

בעצמו שהוא מורכב מדברים משתנים (סוא, כוזרי ה י). שמלת הטעם מחברת לא מחוברת ומרכיבה לא מורכבה (סוא, הקדמה א, 4). כל נמצא גשמי הוא מורכב מחומר וצורה (כוס מן ה). זה הכדור בכללו מחובר מן הגלגלים ומן היסודות הארבעה ומה שהורכב מהם (ר״מ א״ת, מו״נ א עג). וגשמים עומדים במין כיסודות ומה שיורכב מהם (סס סס). נתחדשה בי תכונה אחת מורכבת משני הפנים יחדו (מכתב ע״ד ספרי הרמב״ם, ממדה גנוזה, יה.). המורכבים אינם שלמים באותיות רק רמז אל אחד ואחד (ר״י קמחי, ספר הגלוי, 45). רוב המרובעים והמחומשים מורכבים במלות ברמז אותיות (סס, ערך סרסגן, 142). ואיך הורכבו מהם יצורים (כס״ע פלקירא, כאסים חכמה, 4). והמלות המורות בלשון כל אומה שני מינים, נפרדות ומורכבות, והנפרדות כמו הלבן והשחור וכו׳ והמורכבות כאמרנו האדם חי או ראובן חכם (סס, 23). ואלו (בעלי הצחות) הם המרכיבים לאותה האומה מלות לא היו מורכבות קודם לכן (סס, 29). והמאמרות ההקשיות וכו׳ הן מורכבות, והחקיקות הן מורכבות ממושכלות רבות (סס, 87). והמאמר הוא דבור מורכב מורה על כלל ענין (כל מלאכת ההגיון, ט). המאמר המורכב, ממנו גוזר וממנו בלתי גוזר (ר״מ בן חביב, דרכי נעם, ד.). — ואמר המשורר: כל מרכב יתפרד כל חמר ירקב, אלו גם ישוב ולגוף חדש ירכב הידע ידע כי הוא שכבר היה (יל״ג, אמונה והדעת, שירי יל״ג א, 106). — ועי׳ מרכב.

— נפ׳, *נִרְכַּב, — שרכבו עליו: כי חושאל לו יתעלה רוכב שמים לדמיון הזה המופלא, וזה כי הרוכב יותר מעולה מן הנרכב (ר״מ א״ת, מו״נ א ע). כלל הבהמות הנרכבות נקראות מרכבה (סס סס). שהם (בעלי המדרש) זכרו שהנחש נרכב ושהוא היה כשעור גמל ושרוכבו הוא אשר השיא את חוה (סס ב ל). ומלת רכובו ידוע שהוא מן רכב, ולהיות בתבנית הפעול יודע שנרצה בו הנרכב (סוא, יקוו המים, 139); ועיר הוא קטן הבהמות הנרכבות (אוהב משפט לאיוב, פב.). — ובהשאלה: שההרכבה הרוכבת בשכל אשר הוא נולד מכח הנשמה ואין בו נבל היא שפלה אצל הנרכב ואצל הרוכבת והנרכבת, וזה תלוי על פי ציור המחשבת שהוא הפך כל נרכב ורוכבו (מנחם סקלאי, אגרת לר׳ דוד, לקו״ק, נספח׳, 47).

— פעי, ניכ׳ *מְרֻכָּב, מרוכב, — כמו מְרֻכָּב, עי׳ חפע״ז אל יתערבו מנחת קין והבל לעולם שמא ח״ו יתערבו בארג בגד שנא׳ לא תלבש שעטנז וגו׳ אפי׳ היא מרוכבת לא יעלה עליך (פדר״א כא). והאומ׳ כי השם חי בחיים וכו׳ משים הבורא מרוכב (פי׳ יצירה לר״י ברצלוני, 79). שהמלאכים והנפש פשוטים ואינן מרוכבין (סס סס). ו(כת) אחת אומרת כי הכל מרוכב ומוכן (סס, 270).

— התפ׳, *הִתְרַכֵּב [1], — שהרכיבו אותו, הֻרכב, שנתן להיות מֻרכב: אתה מוצא צורות רבות מתרכבות (ראב״ם הנביא, הנור המסיקה והמסגורת ג ד, 68). לא יתחבר ולא יתרכב שם עם מלת טעם (ר״י א״ת, הקדמה א, 4). הפועל לא יתרכב עם הפועל מבלי שם שימצא עמו (סס סס). התחברות חלקי בית מאבנים ועצים מעצמם ויפסלו ויתרכבו עד שיהיו בית (סוא, חו״ד א). ולא סר האדם נולד מאדם שקדמו מתרכבות בו צורות ומזגים ומדות מאביו ומאמו וקרוביו (סוא, כוזרי א א). אורג בגדי פסים מחשב במלאכתו והמשי נעשה לרצונו ומתגוון בגוונים העולים על לבו ומתרכב ההרכבות אשר הוא חפץ (סס ד כה). לא יקרא הוה טבעי אלא הוא מלאכותי או מתרכב או מקרי (סס סס). ויאמר אש ואויר ומים וארץ כציור ובמאמר, לא שהם היו כלל פשוטים חוץ לשכל ויתרכב מהם כל הווה (סס ה יד).

רַכָּב, ס״ז, כני רַכָּבוֹ, — נהג הָרֶכֶב במלחמה [2], driver; cocher; Wagenlenker: ואיש משך בקשת לתמו ויכה את מלך ישראל בין הדבקים ובין השרין ויאמר לְרַכָּבוֹ הפוך ידיך והוציאני מן המחנה כי החליתי ותעלה המלחמה ביום ההוא והמלך היה

---

[1] [עפ״י הערב׳ תַּרַכַּב a).]

[2] [כנראה אין רַכָּב במשמי רוכב חסום במקרא, וגם במ״ב ט כוונת הנקוד, כי לקח רַכָּב את סוסו מן הרֶכֶב ורכב עליו.]

---

a) تركب

מעמד במרכבה נכח ארם (מ"א כב לד–לה; וכעין זה דה"ב יח לג–לד). והצפה עמד על המגדל ביזרעאל וירא את שפעת יהוא בבאו וכו' ויאמר יהורם קח רַכָּב ושלח לקראתם ויאמר השלום וילך רכב הסוס לקראתו ויאמר כה אמר המלך השלום (מ"ב ט יז–יח). — ואמר הפיטן: דרך ארץ מקום שרכב מנהיג שם מושכים ופונים וכָן מנהיג ומושך בעל כרחם נפנים (מעה בר קלונימוס, אמץ גבורותיך, קרובי אמרון פסח).

א. **רֶכֶב**, ש"ז, בהפסק רָכֶב, כנ' רִכְבִּי, רִכְבּוֹ, רִכְבָּהּ, מ"ר סמיכי רִכְבֵי, – א) שם כולל למרכבות מלחמה [1], Kriegswagen; char (de guerre); chariot: ויאסר (פרעה) את רִכְבּוֹ ואת עמו לָקח עמו ויקח שש מאות רֶכֶב בחור וכל רֶכֶב מצרים (שמות יד ו–ז). ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין ואת רִכְבּוֹ ואת המונו (שפט' ד ז). וברק רדף אחרי הָרֶכֶב ואחרי המחנה (שם שם יו). בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא בעד האשנב מדוע בשש רִכְבּוֹ לבוא מדוע אחרו פעמי מרכבותיו (שם ה כח). והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם וימת בערב ויצק דם המכה אל חיק הָרֶכֶב (מ"א כב לה). וישטף את הָרֶכֶב על ברכת שמרון (שם שם לח). ויאמר יהורם אסר ויאסר רִכְבּוֹ ויצא יהורם מלך ישראל ואחזיהו מלך יהודה איש בְּרִכְבּוֹ (מ"ב ט כא). ויהוא מלא ידו בקשת ויך את יהורם בין זרעיו ויצא החצי מלבו ויכרע בְּרִכְבּוֹ (שם שם כד). וילך (יהוא) משם וימצא את יהונדב בן רכב וכו' ויעלהו אליו אל המרכבה ויאמר לכה אתי וראה בקנאתי ליי' וירכבו אתו בְּרִכְבּוֹ (שם י יה–יו). ביד עבדיך חרפת אדני ותאמר ברב רִכְבִּי אני עליתי מרום הרים (ישע' לז כד; וכעין זה מ"ב יט כג). מקול שעטת פרסות אביריו מרעש לְרִכְבּוֹ המון גלגליו (ירמ' מז ג). ונפצתי בך סוס ורכבו ונפצתי בך רֶכֶב ורכבו (שם נא כא). ובאו עליך הצן רֶכֶב וגלגל (יחזק' כג כד). מגן גבריהו מאדם אנשי חיל מתלעים באש פלדת הָרֶכֶב ביום הכינו בחוצות יתהוללו הָרֶכֶב ישתקשקון ברחבות (נחום ב ד–ה). הנני אליך נאם יי'

[1]) [אין רֶכֶב בא במקרא אלא למרכבות מלחמה בלבד, וכן יש להבין רכב ופרשים גם בבראש' נ ט, בלווי צבאי היוצא עם יוסף.]

צבאות והבערתי בעשן רִכְבָּהּ (שם שם יד). רֶכֶב [1]) אלהים רבתים אלפי שנאן (תהל' סח יח). לסוסתי בְּרִכְבֵי פרעה דמיתיך רעיתי (שה"ש א ט).—ובצרופים סוס ורכב, רכב וסוסים וכדו': וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חנים על הים כל סוס רֶכֶב פרעה ופרשיו וחילו (שמות יד ט). ואשר עשה לחיל מצרים לסוסיו וּלְרִכְבּוֹ (דבר' יא ד). כי תצא למלחמה על איבך וראית סוס ורֶכֶב עם רב ממך (שם כ א). ויצאו הם וכל מחניהם עמם עם רב כחול אשר על שפת הים לרב וסוס ורֶכֶב רב מאד (יהוש' יא ד). ויצא מלך ישראל ויך את הסוס ואת הָרֶכֶב (מ"א כ כא). ואתה תמנה לך חיל כחיל הנפל מאותך וסוס כסוס וְרֶכֶב כָּרֶכֶב ונלחמה אותם במישור (שם שם כה). וישלח שמה סוסים וְרֶכֶב וחיל כבד וכו' וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר וסוס ורֶכֶב וכו' ויפקח יי' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים וְרֶכֶב אש סביבת אלישע (מ"ב ו יד–יז). המוציא רֶכֶב וסוס חיל ועזוז (ישע' מג יז). והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה ליי' בסוסים וּבָרֶכֶב ובצבים ובפרדים ובכרכרות (שם סו כ). ובאו בשערי העיר הזאת מלכים ושרים ישבים על כסא דוד רכבים בָּרֶכֶב ובסוסים (ירמ' יז כה). עלו הסוסים והתהללו הָרֶכֶב ויצאו הגבורים (שם מו ט). ושבעתם על שלחני סוס וָרֶכֶב גבור וכל איש מלחמה (יחזק' לט כ). והכרתי רֶכֶב מאפרים וסוס מירושלם (זכר' ט י). אלה בָרֶכֶב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי' אלהינו נזכיר (תהל' כ ח). מגערתך אלהי יעקב נרדם וְרֶכֶב וסוס (שם עו ז). — ורכב ופרשים, פרש ורכב, סוס ורכב ופרשים: ויעל יוסף לקבר את אביו וכו' ויעל עמו גם רֶכֶב גם פרשים (בראש' נ ט). וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס פרעו רִכְבּוֹ ופרשיו (שמות יד כג). ויאמר יי' אל משה נטה את ידך על הים וישבו המים על מצרים על רִכְבּוֹ ועל פרשיו (שם שם כו). וישבו המים ויכסו את הָרֶכֶב ואת הפרשים לכל חיל פרעה (שם שם כח). כי בא סוס פרעה בְּרִכְבּוֹ ובפרשיו בים (שם

[1]) [אמנם לפי טורטשינר בספרו על ארון הקדש עמ' 6 וכו' הכונה: רְכַב (או רָכַב) אלהים רִבֹּתַיִם כצורת הפעל רָכַב וכהמשך לענין פס' ב: יקום אלהים יפצו אויביו.]

יח יט). וירדפו מצרים אחרי אבותיכם בְּרֶכֶב ובפרשים ים סוף (יהוש' כד ו). ויעש לו (אדניה) רֶכֶב ופרשים וחמשים איש רצים לפניו (מ"א א ה). ויאסף שלמה רֶכֶב ופרשים ויהי לו אלף וארבע מאות רֶכֶב ושנים עשר אלף פרשים (שם י כו). ועתה התערב נא את אדני את מלך אשור ואתנה לך אלפים סוסים אם תוכל לתת לך רכבים עליהם ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים ותבטח לך על מצרים לְרֶכֶב ולפרשים (מ"ב יח כג–כד; וכעין זה ישעי' לו ח–ט). ויבטחו על רֶכֶב כי רב ועל פרשים כי עצמו מאד (ישעי' לא א). הנני מביא אל צר נבוכדראצר מלך בבל מצפון מלך מלכים בסוס וּבְרֶכֶב ובפרשים וקהל ועם רב (יחזקי' כו ז). משפעת סוסיו יכסך אבקם מקול פרש וגלגל וְרֶכֶב תרעשנה חומותיך (שם שם י). ובעת קץ יתנגח עמו מלך הנגב וישתער עליו מלך הצפון בְּרֶכֶב ובפרשים ובאניות רבות (דני' יא מ). וישלח חנון ובני עמון אלף ככר כסף לשכר להם וכו' רֶכֶב ופרשים וישכרו להם שנים ושלשים אלף רכב (דה"א יט ו–ז). — ורכב צמד פרשים, רכב חמור, רכב גמל: לך העמד המצפה אשר יראה יגיד וראה רֶכֶב צמד פרשים רֶכֶב חמור רֶכֶב גמל (ישעי' כא ו–ז). — ורכב איש: והנה זה בא רֶכֶב איש צמד פרשים (שם שם ט). — ורכב אדם פרשים: ועילם נשא אשפה בְּרֶכֶב אדם פרשים (שם כב ו). — הרכב ובעלי הפרשים: נקרא נקריתי בהר הגלבע והנה שאול נשען על חניתו והנה הָרֶכֶב ובעלי הפרשים הדביקהו (ש"ב א ו). — ורכב ברזל: ויאמרו בני יוסף לא ימצא לנו ההר וְרֶכֶב ברזל בכל הכנעני הישב בארץ העמק וכו' ויאמר יהושע אל בית יוסף לאפרים ולמנשה לאמר עם רב אתה וכו' כי תוריש את הכנעני כי רֶכֶב ברזל לו כי חזק הוא (יהוש' יז יו–יח). ויהי יי' את יהודה וירש את ההר כי לא להוריש את ישבי העמק כי רֶכֶב ברזל להם (שופטי' א יט). ויצעקו בני ישראל אל יי' כי תשע מאות רֶכֶב ברזל לו (ליבין) (שם ד ג). ויזעק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רֶכֶב ברזל (שם שם יג). — ובחזון, רכב אש: ויהי המה הולכים הלוך ודבר והנה רֶכֶב אש וסוסי אש ויפרדו בין שניהם (מ"ב ב יא). ויפקח יי' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים וְרֶכֶב אש סביבת אלישע (שם ו יז). — ורכב המשנה, כמו מרכבת המשנה: ויעבירהו עבדיו (את יאשיהו) מן המרכבה וירכיבהו על רֶכֶב המשנה אשר לו ויוליכהו ירושלם (דה"ב לה כד).— וככנוי לנביא איש האלהים, רכב ישראל ופרשיו: ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי רֶכֶב ישראל ופרשיו (מ"ב ב יב). ואלישע חלה את חליו אשר ימות בו וירד אליו יואש מלך ישראל ויבך על פניו ויאמר אבי אבי רֶכֶב ישראל ופרשיו (שם יג יד). — ושר הרכב, שרי הרכב, שר מחצית הרכב, קצין מפקד על הרכב: ויקשר עליו עבדו זמרי שר מחצית הָרֶכֶב (מ"א יו ט). ומלך ארם צוה את שרי הָרֶכֶב אשר לו שלשים ושנים לאמר לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל לבדו ויהי כראות שרי הָרֶכֶב את יהושפט וכו' ויסרו עליו להלחם ויזעק יהושפט ויהי כראות שרי הָרֶכֶב כי לא מלך ישראל הוא וישובו מאחריו (שם כב לא–לג; וכעין זה דה"ב יח ל–לג). ויעבר יורם צעירה וכל הרכב עמו ויהי הוא קם לילה ויכה את אדום הסביב אליו ואת שרי הָרֶכֶב (מ"ב ח כא; וכעין זה דה"ב כא ט). — וערי רכב, ערים שנשמרו שם המרכבות: ואת כל המסכנות אשר היו לשלמה ואת ערי הָרֶכֶב ואת ערי הפרשים (מ"א ט יט). ויאסף שלמה רכב ופרשים וכו' וינחם בערי הָרֶכֶב ועם המלך בירושלם (שם י כו; וכעין זה דה"ב א יד, שם ט כה). — ואמר הפיטן: למען ציר עלה ונתעלה ב ר כ ב וסוסי אש (למען איתן, סוכעכות). — ואמר המשורר: טרם נטות אהלי יצען לנודי ועד לא אחנה ירתמו ר כ ב י נסיעתי (יסודם אבן גיאת, מבין עפאים, פעפ"ם 124). — ובמליצה על הרַכֶּבֶת: ר כ ב אש המתגלגל על גפי מסלול ברזל (סד"ל, סליכות קדס, 10). הכלבים הנובחים לקראת ר כ ב אש (שם).

ב. **רֶכֶב,** ס"ז,—אחת משתי אבני הרֵחַיִם, שהיא נקובה באמצע ומתגלגלת ודומה לאופן המרכבה[1], גלגל הריחים[2], (oberer) Mühlstein; meule

---

[1]) [ע"פ תכונה זו, ולא כאבן רוכבת על חברתה נקרא כנראה חלק זה של הרחים, ואף אח"כ נולדה בתו"מ המלה שֶׁכֶב (עי' שם) שאיננה במקרא.]

[2]) [גם בארמ' רכבא במשמ' זו.]

millstone (runner) ; (courante) : ותשלך אשה אחת פלח רֶכֶב על ראש אבימלך ותרץ את גלגלתו (שפט׳ ט נג). מי הכה את אבימלך בן ירבשת הלוא אשה השליכה עליו פלח רֶכֶב מעל החומה וימת בתבץ (ש״ב יא כא). — ורחים ורכב [1]) ככנוי לאשה : לא יחבל רחים וָרָכֶב כי נפש הוא חבל (דבר׳ כד ו). — ובתו״מ : החובל את הריחים עובר בלא תעשה וחיב משום שני כלים, שנאמר לא יחבול רחים ורכב, ולא רחים ורכב בלבד אמרו אלא כל דבר שעושין בו אוכל נפש שנאמר כי נפש הוא חובל (ב״מ ט יג). ומרחיקין את הריחים שלשה מן השכב שהן ארבעה מן הרכב (ב״ב ב א).

ג. *רֶכֶב, ש״ז, — נצר של אילן שמרכיבין אותו על אילן, graft, scion ; greffe ; Pfropfreis : ואין מרכיבין ויתים ברכב של תמרה מפני שאילן באילן (תוספת׳ כלאי׳ א י). — ובספה״א, אף במשמ׳ ענף שיצא מן הרכב, חלק האילן המרכב : היה מפסיק בינו ובין מצר חבירו רכב דקלים [2]) (רמב״ם, שכנים יב יז).

רִכְבָּה, ש״נ, — שם הפעל מן רָכַב, כמו רְכִיבָה : דדן רכלתך בבגדי חפש לְרִכְבָּה (יחזק׳ כז כ). — ואמר המשורר : אחשב כאלו עלי כנפי נשרים אני נשא ורוח עצרה בי לרִכְבָּתִי (יהודה הלוי, מבין עפאים, מעה״מ 124).

*רַכֶּבֶת [3]), ש״נ, — א) מסע הקרונות שבמסלת הברזל, train ; Eisenbahnzug : וילמדו לרכב על גב הסוסים ויגיעו לבסוף עד רכבת הברק (Blitzzug) (קלמן שולמן, תרגום מסתורי פריז למ. סו, 121). מנהיגי הרכבת לא חפצו מתחלה להרשות לי לשבת בעגלת הנודדים (הנ״ל, בין הנודדים, הצפה שנה א, 66). והרכבת הקטנה, בעלת ארבע עגלות ירדה אט אט מסרומי הרי ירושלם (אייזנשטדט, ברכבת, שם שם, 75,

[1]) [עי׳ רֵחַיִם, הערות.]

[2]) [ע״פ רכבא דדקלא בארמ׳ שבתו״מ.]

[3]) [רַכֶּבֶת train בא בהצבי שנה עשירית גליון ח יב. ובלוח אחיאסף ב, תרנ״ה, עמ׳ 299 מעיר ד. יודילוביץ למאמרו „ברכבת מיפו ירושלימה״ : כבר השתמשו סופרים אחדים בהצבי בשם זה.]

תוספת). (הבורים) משחיתים את מסלות הברזל, שורפים את הרכבות המלאות צידה (עולם קטן 180, תרס״ה). — ב) מסלת ברזל, railway ; chemin de fer ; Eisenbahn, נוהג בדבור ובספרות, וכן נכון.

רָכוּב, עי׳ רָכַב.

רְכוּב [1]), ש״ז, כנ׳ רְכוּבוֹ, — מֶרְכָּב, מֶרְכָּבָה, כלי רכיבה, vehicle ; voiture ; Fahrzeug : המקרה במים עליותיו השם עבים רְכוּבוֹ המהלך על כנפי רוח (תהל׳ קד ג). — ואמר הפיטן : באמצו ערבות לרכובו הייתי רכובו (ר״א קליר, יי קנני, קרוב׳ א סוכות). דודי סלסולו ברבי רבבות, ראשו עטור רכובו בערבות (משלם בר קלונימוס, גן נעול, יוצ׳ ב פסח). — *ובמשמ׳ קורות שמתחת לקרשים : שכל הקורות הסובלות הקרשים או כיוצא בקרשים קרא רכוב להיות הקרשים ברוכבים עליהם (ר״ש א״ת, יקוו המים, 141).

*רִכּוּב, ש״ז, — הרכבת דבר אחד משנים או יותר : הרכוב והחבור והצורה (פי׳ יצירה לרסע״ג). והערבות הוא רכוב מבין המתיקות והמרירות (פי׳ יצירה המיוחס לר׳ יעקב בן נסים, כ״י, לפי קלנקין). והאומר כי השם חי בחיים היא מקצתו או יוצאת ממנו מביא הב״ה לידי הרכוב ומחליף עליו התילוף וכופר בפרנות גדול (ר״י ברצלוני, פי׳ יצירה, 79). — ובלשון הקראים בפרט הרכבת איש ואשה לגוף ונפש אחידים : זה הקשה על הקשה ורכוב על רכוב (ישועה בן יהודה הקראי, ספר הישר, העריות, 73). ואופן הרכוב שאמרו זהו שאם נשא אשה נהיה הוא והיא נפש אחת וכו׳ (אהרן הקראי, גן עדן, עריות ב, קל.).

*רְכוּבָה, רְכוּבָא, ש״נ, — כמו ארכובה, עִרְקוּם, בֶּרֶךְ [2]) בבעל חיים, פרק החבור בין השוק ועצם הירך, knee ; genou ; Knie : נוחרין היו

[1]) [אמנם ספק הוא, אם צדקה המסרת בחלקת האותיות שבכתיב הקדום, החסר : השם עבמרכבו, שאפשר לחלקן גם : השם עָב מֶרְכָּבוֹ, כלשון הכתוב (ישע׳ יט א) : הנה יי׳ רֹכֵב על עב קל, במ״י.]

[2]) [עי׳ בהערה עמ׳ 5688. וכן בא רכובא בש״ז, מ״ר רכובין בתרג׳ של בֶּרֶךְ, ברבים בתרגומי המקרא הארמיים.]

עדרות באיסטרטית של מלך והיו עולי רגלים מפקיעין בדם עד רכובותיהם[1] (תוספת' עד' ג ג). מאי בית הפרסות וכו' רכובה הנמכרת עם הראש (ר' חנינא, חול' קכב:), ועי' ארכובה. — ומ"כ רכובי החיות: רגלי החיות כנגד כולם, קרסולי החיות כנגד כולן וכו' רכובי החיות כנגד כולן (חגי' יג.). — ובמשמ' בעיטה בארכובה: לבעיטה אחת, לרְכוּבָה שלש, לסקלונקית חמש עשרה (רב קרני, ירוש' ב"ק ח ח). — ב) בהשאלה, כל דבר כפוף בצורת ארכובה: מפתיח של רכובת[2] שנשבר מתוך רכובתו ר' מאיר מטמא (תוספת' כלים ב"מ ד טו). — וסילון של רכובא, צִנּור כפוף בעל ברך[3] כמין גִּשְׁתָּה: מטהרין את המקואות העליון מן התחתון והרחוק מן הקרוב, כיצד וכו' מביא סילון של רכובא מכאן וסילון של רכובא מכאן וסילון אחד באמצע ומשיק ויורד וטובל (שם מקו' ה ה). — ובפהמ"א: עצם התחתון שבבהמה המחובר לפרסת הרגל אינו קרוי רכובה אלא עצמות קטנות יש בין עצם התחתון לאמצעי והן נקראין רכובה (פו"ת הלח"ם כ יו).

רִכּוּז, ש"ז, — מעשה המרַכז, המאסף והמאחד דברים במרכז אחד, Konzentration; concentration, נוהג בספרות ובדבור, גם בצרופים, כגון רכוז נפשי, רכוז המחשבה, מחנת רכוז וכדו'.

א. ***רִכּוּךְ,** — מלה מספקת: בשעה שתבע משה צרכיהן של ישראל אמר לו הקב"ה וכו' כמה מניקות התקנת לתינוקות, כמה ריכובין[4] התקנת למעוברת (מד"ר שמות ג). כמה מיני מזונות התקנת להם לחיות שבהן, כמה מיני רכובין התקנת למעוברת, כמה קליות ואגוזין התקנת לתינוקות (רבי נחוכלא, שם שם ג; וכעין זה ר' יהודה בר ר' סימון, שם שם"ש, הגידה לי).

ב. ***רִכּוּךְ,** ש"ז, — מעשה המרכך דבר, העושה שיהיה הדבר רך: מי שהיתה לו מכה וכו' נותן בה דברים רכין כגון צמר גפן או מרק של פשתן בריכוך השמן (רה"ג, מקו' ע ב, אפשטין, 122). כיסי, כְּשוּת שאינה מתוקנת והיא צריכה ריכוך (רב אסי, רי"ף ב"מ כד:). וה"ה לחלוק ומכנסים וכל בגדי פשתן דריכובן זהו ליבונן (שבלי הלקט, שבת קט). הנגדיים המושגין במשוש בגופים המורכבין הן הרבה כגון החום והרטיבות והקור והיובש והקושי והריכוך (מדרש החכמה לר' יהודה בן שלמה הכהן ן' מתקה, כ"י, לפי קלנקין). — ובמשמ' רכוך הלב ושדולו: וזהו פירו' שדאבא ריכוך כאשר שנינו משדכין על התינוקות ליארס וכו' וכן כל שידוך כמו ריכוך וכת' עוד ותשקט הארץ מ' שנה ומתרג' ושידוכי ארעא (פו"ת הגאו' מן הגני', גינצבורג, 42).

***רִכּוּן,** מלה מספקה[1]: נטעו לפני ראש השנה [של] שביעית, עשה ביצים לפני שביעית וריכנו בשביעית, [ו]עקרו במוצאי שביעית, אין תימר ריכון[2] בעיקור כולו לעניים, אין תימר אין ריכון בעיקור אין כולו לעניים (ר' יוסה, ירוש' שביע' ה ג).

רָכוּם, עי' רָכַם.

רְכוּשׁ[3], רְכֻשׁ, ש"ז, רְכוּשָׁהּ, רְכֻשׁוֹ, רְכוּשֵׁנוּ, רְכֻשָׁם, רְכוּשָׁם, — נכסים וקנינים, Habe, Besitz; biens, possession; belongings, property — : א) רְכוּשׁ שרכש אדם או שלקח בשלל מן האויב: ויקח

---

1) [בדפוסים: משקעין את ארכובותיהן.]

2) [כך צ"ל ולא רוכבת כבהוצ' צוק"מ; ובמשנה (כלים יד ח): ארכובה.]

3) [ולא כפרושי מפרשים: יחור של תאנים.]

4) [בהוצ' ויניציאה משנת ש"ת כתוב ריכובין, ובתנחומא הנדפס ואף אצל בובר בפסק' זה: כמה מיני ריקותין, ובובר בהערתו שם מביא אף נוסחת כ"י רח"ם: כמה מחוזין התקנת למעברת. ובילק' שה"ש תתקפב: כמה דקדוקים. אך כנראה העקר רִכּוּכִין, מיני דיסות מְרֻכָּכוֹת בשמן.]

1) [לא הקריאה מדויקת של מלה זו (עי' בהערה הבאה) ולא הוראתה ברורות הן, ועי' ב. רָכַן, הערות.]

2) [נ"א דִּכּוּן, דיכון.]

3) [גם באשור' בא רְכוּשׁ במשמ' קנין, ובפרט כמו מקנה (של גמלים), כדעת האופט (Hebraica 3, עמ' 100) כמלה שאולה מכנענית; אך אפשר שעקר הוראת המלה היא לשון קשירה (מן רכס, ובאשורי גם רַכָשׁ במשמ' זו), הבהמות הקשורות ברגליהן, ומכאן גם רְכָשׁ במשמ' סוסים, ועי' רגל, רכל, רכש, הערות.]

אברם את שרי אשתו וכו' ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשי' יב ה). כי היה רכושם רב (שם יג ו, לו ז). ויקחו את כל רכש סדם ועמרה ואת כל אכלם וילכו ויקחו את לוט ואת רכשו בן אחי אברם וילכו (שם יד יא–יב). וישב את כל הרכש וגם את לוט אחיו ורכשו השיב וגם את הנשים ואת העם (שם שם יו). תן לי הנפש והרכש קח לך (שם שם כא). ואחרי כן יצאו ברכש גדול (שם יה יד). ותפתח הארץ את פיה ותבלע אתם וכו' ואת כל הרכוש (במדי' יו לב). ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם ולכל חיתם (שם לה ג). ינשאוהו אנשי מקומו בכסף ובזהב וברכוש ובבהמה (עזר' א ד). לבקש ממנו דרך ישרה לנו ולטפנו ולכל רכושנו (שם ח כא). וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים וכו' יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה (שם י ח). בזה ושלל ורכוש להם יבזור (דני' יא כד). — ב) רכוש המלך: ומנת המלך מן רכושו לעלות וכו' (דהי"ב לא ג). וירם יאשיהו לבני העם צאן כבשים ובני עזים הכל לפסחים וכו' אלה מרכוש המלך (שם לה ז). — ושרי הרכוש: כל אלה שרי הרכוש אשר למלך דויד (דהי"א כז לא). ויקהל דויד את כל שרי ישראל וכו' ושרי כל רכוש ומקנה למלך ולבניו (שם כח א). — ורכוש צבא המלחמה: ולקץ העתים שנים יבוא בוא בחיל גדול וברכוש רב (דני' יא יג). — °ובמ"ר: וישב שם המה ובניהם ונשיהם ורכושיהם כי כבד עליהם הרעב (ספר המקוטים, הוצ' סוילר). ותוכן ומדה ותקון אחר לא יעשה בקניינים וברכושים בלי לתעות ולהתעות (יהודה הדסי, קטע מאשכל הכפר, JQR VIII, עמ' 433). התנחל נכסים התוריש רכושים התאכל פירותיו בלא יגיע כפיך (שלמה אוליוירו, אגרת אילת אהבים, לא:). — ואמר המשורר: אני זר מקהת וכו' ונכרי ממררי אם יהי לי רכוש וזמן יהי שליט ברעים (ר"ש הנגיד, דבליך במוך לבוס, הברמן ב, 54). צורר ענה ברחשו ונתפאר ברוב רכושו (רלב"ע, אספרה בעד, איגר 231).

°**רַכּוּת,** ש"נ, — תכונת הדבר הרך, רֹךְ, רכות לשון, רכות לב וכדו': שמחמת חולשתו של זה ורכותו נחבל (רש"י, ב"ק ל:, ד"ה מתקול). מן האיכיות הראשונות תתחייבו החלקות והרכות והקושי והרכות והספוגיות והרפוי (ר"ש א"ת, מו"נ ב כא) מכלל כוונות התורה הרכות[1]) ושיהיה אדם נשמע לחבריו ושלא יהיה קשה בלתי נשמע לחבריו (שם ג לג). ונטיה אל הימין ורכות הלבב רע ונטיה אל השמאל ונהנה מיגיעו טוב (ר"י אנטולי, מלמד התלמידים, וילנא, כח:). אבל אתה מעביר וכו' לשבים מהמלחמה בשביל רכות הלב או בשביל חנוך בית וכרם (חנוך, מלוא הקמח). יש להם רכות לשון ומדברים בנחת עם הבריות ובלבם ישימו ארבם (ר' זרחיה מברצלונה, פרוש משלי ג, המסדר ב, 213). וימצא איש בתכלית רכות הלבב עד שיחמול על הריגת עכבר או נמלה (ר"י אלבו, עקרים א כה). העין לא תשיג מתיקות הדבש ותשיגנו הלשון, ואי אפשר וכו' שיאמר שהלשון מפני רכותה ורבוי עצבי הרגשו השיגה זה (אמו"ר לרלב"ג א ו. 31). בריחתו (של דוד מפני אבשלום) היתה לשלמות טבעו ולא לרכות לבבו (ר"י אברבנאל, ש"ב יט). ומה תדמה וכו' להלביש רכות בשרך שריון קשקשים נגד חזיו כידודו שביבם (הקדמת כבד המחבר, תורת אמת משון, א:).

°**רכז**[2]), ממנו °מִרְכָּז, °מֶרְכָּזִי, °רִכּוּז, °רַכָּז.

°**רָכַז.** קל לא נמצא.

— פִּעֵ', °רִכֵּז, — אסף למרכז אחד, כִּוֵּן יחד, konzentrieren; concentrer; te concentrate: אבל יודע מר ברשדסקי גם לצמצם את החמר לרכז את מחשבתו ולתת לנו תמונות בודדות ושלמות קצרות ובהירות (סימה ספרותית, המליץ כ"ט אייר תר"ס). — בינ' מְרַכֵּז, איש המאחד והמכוון פעלה מן הפעלות כאלו ממרכז אחד, נוהג בספרות ובדבור.

---

[1]) [כצ"ל וכן בדפוס ראשון, ובמקור הערבי: אללין. וברב הדפוס' בשבוש: תרבות. ועי' בהקדי אבן שמואל להוצ' מו"נ שלו עמ' קז.]

[2]) [שרש ופעל שנגזרו בעבר' (ובדרכים אחרות בערב') מן השם מֶרְכָּז, שהוא עצמו שאול (עי' הערת המחבר בעמ' 3336) מן הערבי' מרכז a) במשמ' זו. אך גם המלה הערבי' שאולה היא דרך לשונות אחרות מן האשורי' מַרְכַּס, מקום רכיסה וקשירה וכדו'.]

---

a) مركز

— פע', *רִכֵּז, בִּינ' מְרַכֵּז, שֶׁרִכְּזוּ אותו, נוהג בספרות ובדבור.

— התפ', *הִתְרַכֵּז, — כִּוֵּן את עצמו, את מחשבתו, למרכז אחד, sich konzentrieren; se concentrer; to concentrate, נוהג בספרות ובדבור, וממנו גם ש"פ הִתְרַכְּזוּת.

*רְכִיבָה, ש"נ, — מעשה הרוכב על סוס, בעגלה, בספינה: ואם היתה לו בהמה רכיב לה רכיבה יפה מרגילה בשבת שרכיבה[1]) מיני עונג ורגילה מיני עינוי (הלכות קצובות לרב יהודאי גאון LFDWDJ, 8, Bericht, עמ' 10). דסתם חמור לרכיבה עומד ולא למשוי, ומש"ה לא מכר הני (שק ודיסקיא וכומני) דלאו כלי רכיבה הן וכו' אבל אוכף ומרדעת וכו' דלרכיבה עומד, דברי הכל אפילו רבנן מודי דמכורין (רגמ"ה, ב"ב עח.). דלא לרכיבת אדם עומדין ולא כליו ממש נינהו (תוס, שם שם). אלא דרכיבת אשה ששתי שוקיה מצד אחד לא חשוב רכיבה אלא משוי (תוס, שם שם). שאין הסוס עומד אלא לרכיבת אדם (רמב"ם, שבת כ ז). רכיבת הספינה[2]) בשבת אין ספק שהיא אסורה (אהרן הקראי, גן עדן, שבת יד, לג.).

רָכִיךְ, עי' רָכִיךְ.

*רַכִּיכוּת[3]), ש"נ, — כמו רֹךְ, רַכּוּת, תכונת הדבר הרך: אין מעצור לה' שלא לתת רכיכות באבן כמו בכר ובכסת (לקח טוב, ברא"ש' כח יא). שהיה מתמוגג ונכפף מתוך רכיכותו[4]) (המיוחס לרש"י דה"י ב ע י). ולפי שמצאו בו שפלות ורכיכות לבב התאמצו עליו (שם יג ז). דחשיבי ליה כבשר משום דאזלי בתר גישתא וכו' ולא משום רכיכות, דלא רכיך כולי האי (תוס' שבת קז., ד"ה אמר שמואל).

רָכִיל[5]), תה"פ, — הלך רָכִיל, הוציא דבה רעה, ספר רעות, verleumden; diffamer; to slander: לא תלך רָכִיל בעמיך לא תעמד על דם רעך (ויקר' יט יו). כלם סרי סוררים הולכי רָכִיל נחשת וברזל (ירמ' ו כח). כי כל אח עקוב יעקב וכל רע רָכִיל יהלך (שם ט ג). הולך רָכִיל מגלה סוד (משלי יא יג). — ובצרוף עם שם עצם, אנשי רָכִיל: אנשי רָכִיל היו בך למען שפך דם (יחזק' כב ט). —ובספה"א, גם במשמ' סַפָּר טובות: ושם נקרה איש זקן ומשכיל, ומראה עיניו על שכל רעיוניו הולך רכיל (ר"י חריזי, תחכ' כח, 228). ויגש אלי בחור משכיל וטוב זכרו עליו הולך רכיל (שם לו, 298). — ואמר המשורר: ריח אבק רוכל והרוח כמו רכיל בסודיהם אשר כמסו (רמב"ע, עניני ענקים, ברודי, קנז). וטוב ריחה כרכיל בה לגלות סוד (תוה, תענק ד, שם, שמט). — *ומ"כ: ראשה ומחזיק יד לרשיה, רכלה ומחץ ראש רכיליה (ר"ש הנגיד, הנס ימידתי, הברמן ג, 10). ותימרות אבקת רכלים יעידון בו כרכילים (ר"י הלוי, יכונן מחני, זמורת ג, 74). והזוכוכית הוא מן הרכילים (רש"ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, עג). שמנהג הרכילים לאכל בבית מקבל הרכילות (ר"א בדרשי, חותם תכנית, רכילות). ומי שיאמין אל הרכילים מסביב לא ישאר לו אוהב חביב, ולא יעזוב אוהבו האיש המשכיל בעבור רכילות איש רכיל (עמנו', מחב' יט, הברמן, 530).

*רְכִילוּת, ש"נ, — מעשה ההולך רכיל: לא תלך רכיל בעמך, זו רכילות לשון הרע (ר' ישמעאל, ירוש' פאה א א). — ובספה"א: אב עושה רכילות בין שני אנשים, אותן שני אנשים אחד מכיר בחברו שנעשת רכילות בין שניהם אף על פי שלא שמע הרכילות ביניהן (ערוך ערך דגל). שלא מצינו רכילות שאין כתוב בלשון הליכה (רש"י, ויקר' יט טז). דרך כל הולכי רכיל לקרו בעיניהם ולרמוז דברי רכילותן (שם שם). לא רגל על לשונו וכו' ענינו המלשינות והרכילות (ר" א"ת, פס"ם לרי"ג, רגל). והריגת הנקיים בין בפגיע בין בהליכת רכילות (תוה, חו"ה, התשובה ט). שע לשון הרע והרכילות (תוה, מבחר הפנינים לרשב"ג 77). ואין היזק מזיק לנקלה ולנכבד כמו הממה להאמין ברכילות (ר"י חריזי, מוסרי הפילוסופים א). ותולדות הכזב הרכילות, והרכילות

[1]) [נדפס: רכובה.]

[2]) [עפ"י הערבי, ועי' רָכַב, הערה.]

[3]) [עפ"י הארמ' רכיכותא מן רַכִּיךְ, רַךְ.]

[4]) [בדפוס' אחרים: רכיכתו.]

[5]) [עי' רכל, הערה.]

תוליד השנאה (סוד הסודות, הול' גסטר, סי' לו). יתהללו קצתם בשקריהם ובמרמותם וקצתם בשגעונותם וקצתם ברכילותם (כ"י זכלרה, סעסועים יג, דודזון, 142).

רכך[1], מסנו מֹרֶךְ, רַךְ, רֹךְ, *רְכוּךְ, *רַכּוּת, *רַכִּיכוּת, רָכַךְ, *רַכְרוּכִי, *רַכְרַךְ. ועי' רְבָב.

רָכַךְ, פ"ע, רַךְ, רַכּוּ, יֵרַךְ, — היה רַךְ ועדין וחלש, רַךְ לב האדם, היה חלש מפחד: אל יֵרַךְ לבבכם אל תיראו ואל תערצו מפניהם (דברי' כ ג). יען רַךְ לבבך ותכנע מפני יי' (מ"ב כב יט). השמר והשקט אל תירא ולבבך אל יֵרַךְ משני זנבות האודים העשנים האלה (ישע' ז ד). ופן יֵרַךְ לבבכם ותיראו בשמועה הנשמעת בארץ (ירמ' נא מו). — ורַכּוּ דברי האדם, היו חלקים ועדינים: חלקו מחמאת פיו וקרב לבו רַכּוּ דבריו משמן והמה פתחות (תהל' נה כב). ועי' רֹךְ. — ואמר המשורר: לא רך גאון לבי ולא נכנעתי (משלם דאפילירם, סוא הזמן, ידיעות מכון סוקן ז, פא). — *ורַכּוּ פניו, היה בישן וצנוע, בנגוד אל הֶעַז פנים: כל מי שרכו[2] פניו תמעט חכמתו (כ"י א"ח, מבחר הפנינים לרשב"ג, שער א).

— פעל, רְכַּכָה, — רִכַּךְ הדבר, רִכְּכוּ אותו, שמו עליו שמן רך[3]: פצע וחבורה ומכה טריה לא זרו ולא חבשו ולא רֻכְּכָה בשמן (ישע' א ו). —*ואדם מְרֻכָּךְ, כמו רַךְ, חלש ועדין: כוואו על ציפרנו וכו' הרי זה נותן לו דמי צערו, אבל אם היה מרוכך מעודן ומפונק כל שכן שכפול בו צערו (מכי' מש' דנזיקין ח).

— הפע', הֵרַךְ, — הֵרַךְ את לבו, החליש אותו, גרם שיפחד: ואל הֵרַךְ לבי ושדי הבהילני (איו' כג יו). — ואמר המשורר: ניב רך אשר יורק עלי לב קשה הלב הרבה כחמאה יחליק לו ויֵרַךְ (ר"מ הנגיד, בן משלי, הסון, רטו; הברמסון, 250). —*ואת הרבור והקול: ובעת אשר יסור חרונו לאט הליץ עליו והרך לו דברך לרצותו[1] (שם, ריז; 256). רצה אשר בעם ואל תרגן עמו והרך קול לשבור ירב (שם, רמג; 311). —*והֵרַךְ על פלוני, נהג בו ברַכּוּת, ואמר המשורר: אלך אני עמו כאיל בברית אך הוא עלי ירך[2] והוא צולע (אלעזר הבבלי, דיואן, רסג).

— פִּעֵל, *רִכֵּךְ, — עשה שיהיה הדבר רַךְ, erweichen, lindern; amollir, adoucir; to soften, ease: שאין מרככין אלא במקום המכה (רש"י, ישע' א ו). שהכבישה מרקכתן (את העלים) ומרככתן ואינן ראוין שוב לאחוז בהן (תוס', ברכ' כ., ד"ה האסס). מתוך שנשמע (קול בכיו) בהדיא מרכך לבו של אדם השומע קולו לבכות עמו (תוס', סנה' קד:, ד"ה בוכה כנגדו). (מים חמים) מרככין את הידים (תוס', חול' קה., ד"ה מפעפעין). התבלין מרככין אותה (תוס', שם קיא., ד"ה מהוצלה). הסמים המרככים הם אשר יכונו בהם הרופאים התכת הקושי אשר יתחדש בגוף מן המורסות הנושנות (פרוש אבן רשד על הרוזי אבן סינא). — ואמר המשורר: לנחם לב שפלים ואמלים ומכותם לרכך בשמנים (רשב"ג, ענק הוד, צ"ר א, 100).

—התפ', *הִתְרַכֵּךְ, נעשה רך: בגדים כשפושטן מקפלין מפני שמתרככין מכיבוסם ומתקמט כשאינן מקופלים (רש"י, שבת קיג., ד"ה מקפלים). כתונת של פשתן שנתכבסה והרי היא קשה ומשפשפה בין שתי ידיו והיא מתרככה (תוס', שם קמ., ד"ה לכסכוסי). גולגלתו מתרככת ונוחה ליקרע בסכין (תוס', כתוב' עז:, ד"ה עד דרפיא). נתרככה הארץ מתחתיו (תוס', סנה' לט., ד"ה מכא). כשהיה פרעה מתרכך היו המצרים מתקשים, וכשהיו המצרים מתרככין היה פרעה מתקשה, כשהיו אלו ואלו מתרככין היה הקב"ה מחזק את לבם (מדה"ג, שמות י א, הופמן, 77). ונותנים אותם (את התמרים) בסל ומתרככים שם (פו"ע מו"מ פלז ד). — ואמר המשורר: ויהמה לבי לקולו אשאפה גם נכספה נפשי ומתרככת (דוד בן סעדיה, מי נסקני, שירי תימן, 73).

---

[1] [גם בארמ' ובסור' רַךְ וכדו', בערב' רַכַּ a). היה דק ועדין. ביתר הלשונות השמיות אין עדות לשרש זה, ואולי הוא אך מבטא אחר של רקק, עי' שם.]

[2] [כך צ"ל, עי' הערת נח בראון, הארץ כ"ו אייר. תש"ז. בנדפס: רבו, ושבוש הוא.]

[3] [אין המשמ' במקרא ממש כבלשון המאחרת, שהמכה תהא רכה, אלא: שמו שמן משחה רך, חלק ורשן, על המכה.]

a) رك

---

[1] [כצ"ל.]

[2] [בחדוד עפ"י בראש' לב לב, עי' לשוננו יא, 281.]

רכל [1]), ממנו מַרְכֹּלֶת, רָכִיל, *רְכִילוּת, רֹכֵל, *רָכַל, *רֵכֶל, רְכֻלָּה, א.*רֹכְלוּת, ב. *רֹכְלוּת, *רֹכֶלֶת.

רֹכֵל, רוֹכֵל, ש״ז, מ״ר רֹכְלִים, סמי' רֹכְלֵי, כנ' רֹכְלַיִךְ, רֹכַלְתֵּךְ, — סוחר נודד, Krämer, Kaufmann ; (petit) marchand ; tradesman, merchant : ויהי משקל הזהב אשר בא לשלמה בשנה אחת שש מאות ששים ושש ככר זהב לבד מאנשי התרים ומסחר הָרֹכְלִים וכל מלכי הערב ופחות הארץ (מ״א י יה). את ראש יניקותיו קטף ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רֹכְלִים שמו (יחזק' יז ד). יון תובל ומשך המה רֹכְלָיִךְ בנפש אדם וכלי נחשת נתנו מערבך וכו' בני דדן רֹכְלַיִךְ איים רבים סחרת ידך וכו' יהודה וארץ ישראל המה רֹכְלָיִךְ וכו' רֹכְלֵי שבא ורעמה המה רֹכְלָיִךְ וכו' חרן וכנה ועדן רֹכְלֵי שבא וכו' המה רֹכְלַיִךְ במכללים (שם כז יג–כד). הרבית רֹכְלַיִךְ מכוכבי השמים (נחו' ג יז). מקטרת מר ולבונה מכל אבקת רוֹכֵל (שה״ש ג ו). אחרי החזיק מלכיה בן הצרפי עד בית הנתינים וְהָרֹכְלִים וכו' ובין עלית הפנה לשער הצאן החזיקו הצרפים וְהָרֹכְלִים (נחמ' ג לא–לב). וילינו הָרֹכְלִים ומכרי כל ממכר מחוץ לירושלם (שם יג כ). — ואמר בן סירא : לא כל איש להביא אל בית ומה רבו פצעי ר ו כ ל (ב״ס גני' יא כט). — ובתו״מ : המעלה פירות מן הגליל ליהודה וכו' אוכל מהם עד שהוא מגיע למקום שהוא הולך וכו' וה ר ו כ ל י ן המחזירין בעירות אוכלים עד שמגיעים למקום הלינה (מעשר' ב ג). המוציא קפת ה ר ו כ ל י ן אף על פי שיש בה מינין הרבה אינו חיב אלא חטאת אחת (שבת ט ז). משפך של בעלי בתים טהור ושל ר ו כ ל י ן טמא (כלים ג ד). כל שעיסקן עם הנשים לא יתיחדו עם הנשים, כגון הסדרין והסרוקת וכו' וה ר ו כ ל י ן והנקורות והחייטין (תוספת' קדוש' ה יד). לא תלך רכיל וכו' שלא תהא כ ר ו כ ל הזה מטעין דבריו של זה לזה ודבריו של זה לזה (כ' נחמיה, ירוש' פאה א א ; וכעין זה ספרא קדוש' מ). עזרא תקן להם לישראל שיהו ר ו כ ל י ן מחזירין בעיירות כדי שיהו תכשיטין מצויין לבנות ישראל (ב״ק פב.). כי שמעה בשדה מואב, שמעה מה ר ו כ ל י ן המחזירין בעיירות (מד״ר רות ב). מעשה ב ר ו כ ל אחד שהיה מסבב בעיירות והיה מכריז ואומר מי מבקש סם חיים (תנחו' מצרע ה). — ובסחמ״א : מה ר ו כ ל זה יש אתו מאה מיני בשמים (סדר אליהו רבה יח). ויש בארצנו מוצא לכסף וכו' אשר יבואו סוחרים מאפסי הארץ ו ר ו כ ל י ם מכל המדינות (מכתב ר' חסדאי אבן שפרוט למלך הכוזרים). ל ר ו כ ל שנטל קופתו והפשילה אחריו אמרו לו שמן טוב עליך אמר להן הין, אפרסמון יש עליך אמר להן הין (מדה״ג שמות יט יד, הופמן, 208). רב שמואל הלוי הנגיד וכו' והיה ר ו כ ל מפרנס את עצמו בצער (ספר הקבלה לראב״ד). הוא משה בן ימין וכו' ה ר ו כ ל הנובל השרץ השורץ (שלמה בונפיד, הפולמוס בנכבדי סרגוסה, קבץ על יד י״ד, כח). ה ר ו כ ל מעתיק יקנה מזה וימכור לזה והרכיל יגלה לזה מה ששמע מזה (ראב״ע, ויקר' יט טז). ועי' רֹכֶלֶת.

1) [מבטא אחר, וכנראה מקורי יותר, מן רגל (עי' שם) ; אף בארמ' ובסור' רוֹכלא, רכלא במשמ' רֹכֵל, רכילותא מלשינות, ובכתבות דרום-ערביות רכל, סחר בסחורות. משמ' השרש, כמו זו של רגל, מתבארת מהוראתו העקרית (עי' רגל הערות) שהיא : קשר את רגלי הבהמה, כדרך זו, שנחשדו רועי הצאן הנודדים, מקשרי רגלי הצאן, המרגלים, כאלו באו לראות את ערות הארץ. וכן נקראו בשם כזה, רֹכְלִים, לא רק נודדים אלו כסוחרי בהמה בלבד, אלא כל הסוחרים שהביאו אתם (על יד הבהמות ועל גביהן) גם סחורה אחרת.]

***רָכַל** [1]), פ״ע, — סחר בסחורה, ואמר המשורר : תבוא בערך סחרי רקמה ובוץ עם רכלים מן השבו ר כ ל ו (משלי בן שלמה דאפיאירה, לפיס, ברודי, ידיעות מכון שוקן ד, לו). — ובמשמ' נדד והלך, ואמר המשורר : אם קט ישקוט מתת רוחו ריח בו אל כל אף ר ו כ ל (כמב״ע, הענק ג, ברודי, שמג). מפאתי היכל אש הסנה ר כ ל על הכלי (ר״י הלוי, מפאתי היכל, שירי תימן, 80). — ובמשמ' הלך רכיל או רִגֵּל : נכנס (ישעיה) בבית שני ומצא שם שני בני אדם תלויים בלשונם ואמר להקב״ה, גלי רזיא, גלי לי רזא דנא, א״ל אלו בני אדם ש ר כ ל ו ולכך דנו אותם בכך (גן עדן וגיהנם, ביהמ״ד ילינק ה, 51). מהם מי שפרש אותו (שה״ש) ע״ד עיון הפילוסופים וכו' והגדיל גוף הספר במאמריו ונכרים באו שעריו עד

1) [פעל שנגזר מן רֹכֵל.]

אשר תקורא בו בלשונו ר כ ל נלאיתי כלכל לא אוכל (ר׳ יצחק ב״ר שלמה בהקד׳ פרושו לתה״ם, קע״י, מטמוני מקתרים, 81). — ובמשמ׳ רֶגֶל: ובן ר ו כ ל הסוחר ומרגל אחר כל סחורה (רש״י, ויקר׳ יט יז). — וביני פעו׳ רָכוּל, מבֻשָּׂם באבקת רוכל: ונשמתו תהי במור ר כ ו ל ה (אגרות ר׳ שמואל בן עלי ובני דורו, הרכבין א ג 41). — ואמר המשורר: חסלת ערוגת התפלה מקוטרת מור ו ר כ ו ל ה, הממולאה בתאר השבלים הטובות העולות בגבולה (סגלי הלקט, 42). תמת הערוגה השניה בהלכות שבת מנויה וכו׳ ר כ ו ל ת בשמי הראשה הלכות שבעים וששה (שם, 104).

— פעו׳, *רִכֵּל, — רִכְּלָה האשה מאבקת רוכל, התבשמה, ואמר הפיטן: רבת בנים הנקראת שכוּלה תופחה תופף באהבה כלולה, זא אשר מאבקת רוכל ר ו כ ל ה קשוב תקשיב קול חתן וקול כלה (אלעזר, אם הבנים, ברכות מעין שלש ומעין ארבע, הברמן, ידיעות מכון שוקן ה, פז). — ובקבוּל וביני׳ מְרֻכֶּלֶת, כמו רכולה באבקת רוכל, ואמר הפיטן: ככלה מקושרת וכו׳ יושבת במרכבת מכורבלת ו מ ר ו כ ל ת (ינאי, מה יפו, קרובי׳ פסח, זולאי, רעט).

— הפעי, *הִרְכִּיל, — הלך רכיל והלשין: כל רציחה שבאה על ידי אדם וכו׳ בדבור ובמלול בהלשין ו ב ה ר כ י ל (נסי בן נח הקראי, פי׳ י׳ הדברות, לקו״ק, נספחי, 5). מחבואי חפה, נבוחי הפה, כגון ש ה ר כ י ל (רש״י, מנח׳ סג.). ולא כמורדים יצאו כי אם על דברי מ ר כ י ל י ם מקניאים שונאים מתעללים (ד״ה של יהודי מצרים וא״י ב, יעקב מן, 81). כי ה ר כ י ל ו בי כלם וכו׳ וכבר נתחרטתי לזאת מפני שאתם שומעין ל ה מ ר כ י ל י ן (שם שם, 237).

*רֶכֶל, ס״ז, — רכילות, לשון הרע, ואמר הפיטן: פתדו יחיל שוטמים, פיותם היות אטומים, פרתיו במשענותיו חתומים, פלטם מ ר כ ל פטומים (ר״א קליר, יום מימים, מוסף יוה״כ). השוננים לשונם כחצים וכו׳ חנפים ו ל ר כ ל אצים (הוא, אטוס ספסיק, קרובי׳ ב שבועות).

רְכֻלָּה, ס״נ, כנ׳ רְכֻלָּתֵךְ, רכלתך, — סחורת הרוכל, ‏: Ware; marchandise; merchandise ושללו חילך ובזזו רְכֻלָּתֵךְ (יחזק׳ כו יב). ברב חכמתך ברכלתך הרבית חילך (שם כח ה). ברב רְכֻלָּתְךָ מלו תוכך חמס (שם שם יז). מרב עוניך בעול רְכֻלָּתְךָ חללת מקדשך (שם שם יח). — ואמר המשורר: ולא באו לערך איש ולמחיר ולא היו כעין ממכר רְכֻלּוֹת (משלם בן שלמה דאפיאירה, באזני, ברודי, ידיעות מכון שוקן ד, מא).

א. *רְכֻלּוֹת, ס״נ, — ריח בשׂם ושם טוב, או כמו רְכֻלָּה, סחורה: מכל אבקת רוכל וכו׳ יצחק נתן לו אברהם אבינו כל שלו שנאמר ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, ברם ר ו כ ל ו ת י ו [1]) של יעקב לא היתה אלא מאותו האבק שתחת רגליו וכו׳ רבי יודן אמר כל ה ר ו כ ל ו ת שישראל עושין ומצליחין בעולם הזה בזכות אותו האבק של אבינו יעקב (כבי הנסומא מד״ר שה״ש ג, מי זאת).

ב. *רְכֻלּוֹת, ס״נ, — מלאכת הרֹכֵל, מסחר: נפש האדם היא הספינה והמכון ממנה היא עניני המסחר, ו ה ר כ ל ו ת (ידעיה בדרשי, פרדס א, אולם״ם ג).

רְכֻלֶּת, ס״נ, כנ׳ רְכַלְתֵּךְ, — סוחרת נודדת: ואמרת לצור הישבתי על מבואת ים רֹכֶלֶת העמים אל איים רבים (יחזק׳ כז ג). דדן רֹכַלְתֵּךְ וכו׳ אשור כלמד רֹכַלְתֵּךְ (שם שם כ—כג).

*רכן [2]), ממנו *הַרְכָּנָה, א. רָכַן.

א. רָכַן [3]), קל לא נמצא בתו״מ.

— הפעי, *הִרְכִּין, — הרכין האדם ראשו או בראשו, הרכין את צוארו, הרכין אזנו, הרכין כלי, הרכין האל שמים, כפף והוריד אותם, ‏beugen, neigen; ‏: pencher, baisser; to incline, bow down המערה מכד לכד ונוטף שלש טפים נותן לתוכה חולין, ה ר כ י נ ה ומצה הרי זו תרומה (תרומ׳ יא ח; וכעין זה ב״ב ה ח). נשתתק ואמרו לו נכתוב גט לאשתך ו ה ר כ י ן בראשו בודקין אותו וכו׳ (גיט׳ ז א). מתרין בו ו מ ר כ י ן את ראשו וכו׳ פטור (תוספת׳ סנה׳ יא ג). כשהיה משה מדבר היה אהרן מ ר כ י ן אזנו לשמוע באימה (מכי׳ בא מסכ׳ דפסחא

---

[1]) [צ״ל רוכלותו.]

[2]) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

[3]) [בארמ׳ שבתו״ם ובסורי׳ בא אף רכן בקל במשמ׳ הרכין גופו, ראשו, ובנראה שאול הפעל בעברי׳ מן הארמ׳.]

ג). שהרכין הקב"ה שמים העליונים על ראש ההר ודבר עמהן מן השמים (ר' עקיבא, שם יתרו מסכי דבחדש ט). פעם אחת עלה אלי (גזיר) אחד מן הדרום וכו' והרכנתי את ראשי ונשקתיו (שמעון הצדיק, מד"ר במדי י). הלך משה והרכין אזנו במשכן וכו' הה"ד אשמעה מה ידבר האל י"י (ר' יהודה ב"ר סימון, שם שם יג). הוא (יוסף) לא הרכין צוארו לעבירה (שם שם יד). ויטבע ירמיהו בטיט, והיה יהונתן הסופר מחרפו ומונה אותו ואומר לו הרכין ראשך על הטיט (פסיק' רב', ויהי בנסע ספרסה, קל:). [1])—ובסהמ"א: יטה ידו (וכשל עוזר ונפל עזר) וכו' כזה שאוחז דבר בכפו וכשהוא מרכין כפו הוא נופל (רש"י, ישעי' לא ג). כל מי שמקבל לעשות את אשר יצווה מרכין צוארו ונראה בהשתחואתו שקבל עליו המצוה (חזקוני עה"ת בא יב כז).

— נִפע', *נִרְכַּן, — שהרכינו אותו, ואמר הפיטן: בישימון בתוכם שכן בהעשות הארמון יסוכוהו ענן ואש נרכן ובתוהו יליל ישימון (רסע"ג, באלדני ילדקו, עבודת יוה"כ, סדור רסע"ג, רפג).

— הָפע', *הָרְכַּן, בינ' מֻרְכָּן, — שהרכינו אותו, ואמר הפיטן: וארכן, מקים מורכן, לבמות דורכן (שלמה הבבלי, מכנו, סליח' יוה ז).

ב. *רָכַן, פעל מספק, קל לא נמצא.

— פִּע', *רִכֵּן[2]): היתה שנייה נכנסת לשלישית אין מרכיכין[3]) ואין מונעין מהן מים כדי שיהו מעשר שיני ומותר לרכן[1]) ברגל (תוספת' שביעי ב י). עשה ביצים לפני שביעית וריכנו[1]) בשביעית [ו]עקרו במוצאי שביעית אין תיסר ריכון[1]) בעיקור כולו לעניים (ר' יוסה, ירוש' שביע' ס ג). היתה שנייה נכנסת לשלישית אינו מרכנו[1]) ואינו מונע ממנו מים בשביל שיהא מעשר [שני], היתה שלישית נכנסת לרביעית מרכנו[1]) ומונע ממנו מים בשביל שיהא מעשר עני (שם שם כג). ועי' ב. רָכַם.

א. **רכם**[2]), ממנו *רְכִיסָה, א. רָכַם, ג. *רָכַם, רֶכֶם, רֹכֶם.

ב. ***רכם**[3]), ממנו ב. *רָכַם.

א. **רָכַם**, פ"י, יִרְכְּסוּ, — קָשַׁר, חזק דבר בדבר על ידי קשר, binden, knüpfen; lier, nouer; to tie, knot: וַיִּרְכְּסוּ את החשן מטבעתו אל טבעת האפוד בפתיל תכלת להיות על חשב האפוד ולא יזח החשן מעל האפוד (שמות כח כח). — ובסהמ"א: ונותן פתיל תכלת באותן הטבעות ובטבעות החשן ורוכסן באותו פתיל (רש"י, שם שם כז). —ואמר הפיטן: וירכסם בטבעות כחק לא יזח ובשרשרות גבלות דבקימו יכסה (יוסי בן יוסי, אתה כוננת, מחז' איטלי' ב, רטו.). יקרע בלבו בזרת רבועה ירכסו בו חושן בקביעה (משולם בן קלונימוס, אמוצה, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud. עמ' 129). — ואמר המליץ: כי הדינים רכוסים ומשולבים איש באחיו ובזה ידע הסתום מן המפורש (בן זאב, סוף הקדמתו לתלמוד לשון עברי). — *ובמשמ' שם רֶכֶם[4]) ותקרה: אימתי רכם הקב"ה עליותיו במים מיום השני (ילמדנו, מובא בערוך ערך רכם). — *וְרִכֵּם שיר, חבר אותו, ואמר המשורר: ואם תשאל למי הוא זה ובן מי, שלמה בן יהודה הוא רכסו (רסב"ג, בחר מהללי, ב"ר א, 47).

1) [במדי"ר בראש' סה, לפי גרסת קצת דפוסים, כתוב: בשעה שיעקב מרכין בקולו ידי עשו שולטות דכתיב וילונו כל העדה ויבא עמלק, ע"כ, אבל במק' זה בכתבי היד: מכנים, מכריז, מרגיז, מרגן, מרנן, וברור שרק מרגן או מרנן הנכון בהוראת „וילונו" המובא בהמשך, כהערת תאודור בהוצאתו.]

2) [יש מפרשים פעל זה במשמ' כפף, קרוב אל הרכין מן א. רָכַן, ואחרים מפרשים רכן כלשון רִכּוּךְ, לבל יתקשו; ויש מעדיפים את הקריאה דִּכֵּן בדלי"ת (עי' ל.י) כנסחת ספרים פה ושם, ואין כל אלה אלא נחושים לפי הענין. וחרי בתוספת' (שביע' ב י) כתוב אין מרכיכין (נ"א מודכין) ואין מונעין מהן מים, ע"כ, במקום שנאמר בירוש': מרכנו ומונע ממנו מים. ועי' גם ב. רָכַם, הערות.]

3) [נ"א מודכין.]

1) [נ"א ד' במקום ר'.]

2) [גם בערב' רכש a), באשור' רַכָּסוּ במשמ' קשר, ועי' בהערות לערכים: רגל, רֶגֶל, רְכוּשׁ, רכז, רכל, רֹכֶם, רֵכֶשׁ.]

3) [עי' בהערה לפעל ב. רָכַם.]

4) [עי' ב. רֶכֶם.]

a) ركس

— פִּעֵ׳ *רִכֵּס, — כמו קל: טבעות החשן אל מול טבעות האפוד שוכבים זה על זה ומרכסן בפתיל תכלת תחוב בטבעות האפוד והחשן (לק״ט, שמות כח ו). ושרשרות האפוד בטבעות החשן ופתילי תכלת שבצד התחתון של חשן מרכסן תחת אצילי ידיו ומכניסן בטבעות התחתונות של כתפות (המאירי ליומא עב.).

— פֻּעַ׳, *רֻכַּס, — שרכסו אותו: פני לב האפוד קרע זרת על זרת מקום ירוכס חשן בטבעות זהב (יוסי בן יוסי, אזכיר גבורות, עבודת יוה״כ, סדור רסע״ג, רעא). ושני חוטי תכלת מרוכסין מתחת אצילי ידיו (כמנ״ס, כלי המקדש ע יא). היו מנסרין לוח אחד בעביו ומשרכין חתיכתו בתוכו כדי שיהיה מרוכס ולא יזח אחד מחבירו (ר׳ שלמה בר׳ שמואל, ספר המלילה, בכר, 25).

— הִפְעִ׳, *הִרְכִּים, — קשר קשרים ורְכָסִים נגד אחר, ואמר הפיטן: אוילי עמי בהקריצוני לְהַרְכֵּס (יוסף בן שלמה, אודך כי אנפת, יולי פנת חנכה).

— הָפְעַ׳, *הָרְכַּס, הורכס, — שרכסו וקשרו אותו, ואמר הפיטן: העטוהו חושן רבוע כפול, ע״ל (עד לא) הורכס בטבעות פתיל תכלת (רסג״ג, עבודת יוה״כ, Elbog. Stud. עמ׳ 137; שירי רסע״ג, ביאליק-רבניצקי ג, 213).

ב. *רָכַס [1]), קל לא נמצא.

— פִּעֵ׳, *רִכֵּס, — רִכְּסָה הפרה בתבואה, דרכה בה, stampfen, treten; frapper du pied, marcher; to stamp, tread: פרות המרכסות [2]) בתבואה

[1]) [כנראה לפנינו פעל מקביל לערב׳ רכצ׳ a) במשמ׳ דָּרַךְ (הסוס) וקרוב אל רקץ, רקצ׳ בערב׳, רקד בעבר׳.]

[2]) [על דברי הרמב״ם (הלכ׳ שכירות יג ז): ופרות המהלכות על התבואה לפי שירט להן הדרך וכו׳ ע״כ, משיג הראב״ד, וז״ל: א״א דומה שהוא מפרש פרות המרכסות בתבואה כלומר עוברות על התבואה דרך הליכתן למקום אחר כדי לקצר הליכתן והמפרשים לא כך פירשו אלא תבואה שנשרית במים ורוצה להשיר קליפתה והוא חושלא, ע״כ. אך אין בונתו לכך ש„מרכסות״ לשון שריה במים היא, אלא לשון דישה של תבואה שרויה, כפרוש רש״י בבבלי.]

a) ركض

והדשות בתרומה ומעשר אינו עובר משום בל תחסום (ס״ר, ב״מ פט:). — ובספהמ״א: בהמה גסה בחרישה דקה שהיא מפסדת ומרכסת את העפר ונעשה כארץ דישה (תשו׳ הגאו׳ מסגני׳, גינצבורג, 249).

— הִפְעִ׳, *הִרְכִּיס, — הִרְכִּיס אדם בתבואה, נתן לשור ולפרה לְרַכֵּס, לדרך בה: המרכים בתבואה אינו עובר משום בל תחסום (תוספתי ב״מ ח י). המרכים [1]) בקטניות ובתלתן אינו עובר משום בל תחסום (ירוש׳ תרומ׳ ט ז).

ג. *רָכַס, קל לא נמצא.

— נִפְעַ׳, *נִרְכַּס, — נִרְכְּסָה האדמה, נעשתה רִכְסֵי הרים, ואמר הפיטן: ונרכסה [2]) מישור ארצותם וגם נתמעטה קומתם (נחמיה בן שלמה, אכאיס גבורות, עבודת יוה״כ, ידיעות מכון שוקן ז, רכז).

ד. *רָכַס [3]), קל לא נמצא.

— נִפְעַ׳, *נִרְכַּס [4]), — אָבַד: בריה דר׳ מוריאנס כתב אסטילת של מילת לכלתו, נרכסא [5]) כתובתה, באה ותבעתו, אמר לה לא היה דברים מעולם (הלכ׳ פסוק׳ לתלמידי רב יהודאי גאון, 60).

רֶכֶס [6]), ש״ז, רק מ״ר רְכָסִים, — מקומות סתרים [6]), בנגוד אל מישור ובקעה הפתוחים: והיה העקב למישור והרְכָסִים [7]) לבקעה (ישע׳ מ ד). — ובספהמ״א,

[1]) [בדפוס׳: המרכין.]

[2]) [עפ״י המדרש: שהיה כל העולם מישור וערבה ונעשה הרים (ילק׳ שמעי׳ בראש׳ מז), ועי׳ הערת ם. זולאי לפיוט.]

[3]) [עי׳ בהערות לקמן.]

[4]) [עפ״י הארמ׳ שבתו״ם. ועי׳ בהערות שאחר זו.]

[5]) [בתלמוד (כתוב׳ כז.) בארמ׳: אירכס.]

[6]) [עי׳ בהערות הבאות.]

[7]) [השבעים והולג׳ מתרגמים הרְכָסִים כהפך מן ישר וחלק (aspera, τραχεῖα) וכן דוד בן אברהם אלפאסי: אלמואציע אלכ׳שנה (המקומות הגבשושים) וזאת אולי דעת ראב״ע, המפרש בִּקְעָה ערבה ישרה הפך הרכסים (בראש׳ יא ב); אך רש״י כאן: הרים הסמוכים זה לזה ומתוך סמיכותן מורד שביניהם זקוף, ע״כ (ומעין זה בשמות רבה כח). וריב״ג בשרשיו: המקומות הקשים הגבהים, ע״כ; ורד״ק כאן: גבשושות הדרכים כי הוא ענין גבהות וכן מרוכסי איש, ע״כ, ומעי

במשמ' מקומות מעקשים מגבהים, Erhebung; élevation; elevation [1]) : לרצף את הדרכים ולהפיל את הרכסים ולישר את הנתיבות המעקשים לישרם לעשות מסילה לעמו (יוסיפון, גינצבורג, שלו). ההרים שאינם נחרשים בשוורים אלא במעדר יתפרום ויזרעום מפני רכסם (ר' שלמה בן היתום, פרוש מו"ק, 4). הדרך אשר הוריתיך בה היא דרך ישרה שלא תמצא בה רכסים ומכשולות (המאירי, משלי ם). ויחנו החיל על רכם הישימון ואין שם מים לעם לשתות (תולדות אלכסנדר, ישראל ליי, קבץ על־יד ב, 30). — ואמר המשורר: באלו קשי תורה כמו בקעה ומישור בעת ידרך רכסיה (ר"ש הנגיד, עליכם בני תורה, שפון, לו; הברמן ב, 31). אנא רדו מרכסים עד אשר נשים ארץ כמו סיר בדם שרים מרותחה (הוא, האעלוב, שם שם; א, 114). רביבי דמעך היו רסיסים והיו הבקעות כרכסים (רשב"ג, רביבי דמעך, ב"ר א, 30). וישרו כל נתיביה לצעד ושבו כבקעות הרכסים (רמב"ע, הרים מר, ברודי, קנט). נבהלו אפסים והתפוצצו והתפלצו רכסים ויהי למישור העקוב (ר"י הלוי, ארץ השמועה, דיואן ג, 294). שפתי אם אשים בהרים ורכסים, יעופון בם סוסים ירוצון כברקים (ראב"ע, כדוד הסיר, כהנא א, 22). אולם תישרי רכסיה (של האמונה) ותרפא רסיסית ותבני הרוסיה (ר"י חריזי, תחכ' יד, 152). יצאו מבוחלים ודחופים הרצים רוכבי הרכש רצים מגבעה לרכם (ר"י נגיארה, זמירות למגילה). — ⁴וכחשבון, המספר הכתוב מעל למספר אחר כדי

זה גם בשרשיו, ושם פרש גם וירכסו את החשן: יגביהו את החשן לחברו עם האפוד שהוא למעלה ממנו, ע"כ. אך לפי טורטשינר, הלשון והספר א, 201, עקב פרושו בכל מקום: נסתר, מסתתר, כאותו אורב העוקב במסתרים, וכן גם רכסים מקומות נסתרים הם, בנגוד למישור ולבקעה הפתוחים, שהכל גלוי בהם, וכן גם רכסי איש לשון עקיבה במארב סתרים הם, ומכאן אפשר להבין גם אירכם בלשון חז"ל במשמ' נסתתר, נעלם ונשכח.]

1) [בתו"ם אין המלה נמצאת; במקום רכסין של מים (מד"ר שמות טו; תנחו' מיי פרה ג) צ"ל דכסין, מ"ר מן היונ' δόκος, קורה, תקרה, כדרוש שבמד"ר בראש' ח על דכים (תהל' צג ג): דוכום ים, עי' קרוים, Lehnw. II, עמ' 218.]

להורות כמה פעמים יש להכפילו בעצמו, מעריך, exponent: ציון הקטן אשר אחריו מורים על מנין הידות או על מעלת המדרגה קראוהו בלשונם עקספאנענט ואני אקראנו רכם המדרגה (זוז פריזנהויזן, כליל החשבון, ג:). אם השעור $\text{א}=\text{ב}$ תהיינה כל המדרגות מן א שוה אל המדרגות מן ב ר"ל אם רכסיהן שוים ויהיו תמיד $\text{א}^{\text{ב}}=\text{ב}^{\text{ב}}$ וכמו כן יהיו שרשיהם שוה בהיות רכסי השרשים שוה (שם, ג.). מצב הסימנים הנתק מהשמאל אל הימין ומצב הרכסים מהימין אל השמאל (שם, ס.).

רֶכֶס, ש"ז, מ"ר סמי' רִכְסֵי,—מכמן, מארב סתרים [1]): תסתירם בסתר פניך מֵרֻכְסֵי איש תצפנם בסכת מריב לשנות (תהל' לא כא). — ובמחמ"א: והסתירנו מרכסי איש בסתר פניך ובמחשכים נסה עלינו אור פניך (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 9). — ואמר הפיטן: השבעתי דרוש דוד מישרים, סור מרכסי קשרים (שלמה הבבלי, לאיכה ולאיכה, מחז' איטלי א, קיב:). — ואמר המשורר: עורי מליצתי וכו' לא תיראי מכל גבותי לב מאד, אף כי בשמים ידיהם רמו לא תיראי מרכסי איש יסדו, ערים בצורות לעשוק נסכמו (ר' עמנואל הרומי, מחבר' למתק שפתים, 23). אנה ילך דוד איה מנום וסתר, מרעת אנוש מרכסי איש אנה יצפנה (שלום שבזי, חיי דוד, 186). — ואמר המליץ: כי בן צדיק יכונן קריה ורכסי בני רשע יהרסוה (ב"ז, ב"ם טז ד). רכסי רשע חבל קש, גץ אחד תקדח בו כלו יקד יקוד (שם כא יא). — ⁵ובמשמ' קשירת קשר בכלל, אף בצרופים כגון רכסי חשק ואהבה: נפשי האסירה זה כביר ברוכסי התקוה ותוחלת ממושכה שמחה עתה לקראת אגרתם הנחמדה (י"ב לוינזון, תעודה בישראל, הקד'). — ואמר המשורר: איך רכסי חשק יהי דורך אתי אשר לא יאמין בשו (רמב"ע, הענק ז, ברודי, שכא).—⁵וכמו א. רֶכֶס, במשמ' מעקשים וגבה: רכסי תבונת הזקנים אשרו, הרי מליצה לעלות רדדו (הוא, שם ימי נער, שם, לט). רוכסי מוסר השיב בקעה (הוא, אל מי אסא, שם, כז). רכסי הרים (קלמן שולמן, מוסדי ארץ).

רכף, עי' מַרְכּוֹף, הערה.

1) [עי' רֶכֶס, הערה.]

א. *רִכְפָּה, רַכְּפָא [1]), ש"נ, — שם צמח, שמוציאים ממנו, ביחוד מעליו הצעירים, צבע צהב, הפואה : Reseda luteola, Wau; gaude; weld, wold והרכפא יש להם שביעית (שביע׳ ז ג). שום בעל בכי ובצל של רכפא (מעשרי ה ח). איזהו בצל של רכפא, כל שעוקצו מעיך לתוכו, רבן שמעון בן גמליאל אומ׳ מי שאין לו אלא קליפת אחת (תוספת׳ מעש"ר ג יז). — ובסהמ"א : ואם היה מתקיים בארץ כגון הפואה והרכפה ממין הצובעין וכו׳ אין להם ביעור (רמב"ם, שמיטה ויובל ז יג).

ב. *רִכְפָּה [2]), ש"נ, — המון, ואמר הפיטן : קרבנו אליך ברכפת [3]) רחמיך הרבים (רס"י, אז ערס, סליחי ללו"ג).

*רַכְרוּכִי, ת"ז, — רך מאד, נוהג בספרות ובדבור.

*רַכְרַךְ, ת"ז, — רך מאד, רך ועדין, ואמר המשורר : ולשונות רוח וכו׳ כבר יצאו וכו׳ ובולשות חן רכרכות קלות נוחות בין העלים (ח"נ ביאליק, הברכה).

רכשׁ [4]), ממנו רְכוּשׁ, רָכַשׁ, רֶכֶשׁ.

רָכַשׁ [5]), פ"י, רָכַשׁ, רְכַשְׁתֶּם, רָכְשׁוּ, — רכש אדם מקנה, קנין ורכוש, עשה לו ברכושו, erwerben; acquérir; acquire : ויקח אברהם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רָכָשׁוּ (בראשי׳ יב ה). וינהג (יעקב) את כל מקנהו ואת כל רכשו אשר רָכָשׁ מקנה קנינו אשר רָכַשׁ בפדן ארם (שם לא יח). ויקח עשו את נשיו ואת בניו וכו׳ ואת כל קנינו אשר רָכַשׁ בארץ כנען (שם לו ו). ויקחו את מקניהם ואת רכושם אשר רָכְשׁוּ בארץ כנען ויבאו מצרימה יעקב וכל זרעו אתו (שם מו ו). — ובהשאלה, רכש לו אדם שם, ידיעות, קנה לו שם וכדו׳, נוהג בספרות ובדבור.

1) [לֵו, פלורה III, 127 וכו׳ מביא את הנסחאות הרכפא, הארכפא, הרכפה, הרכבנא, הדכפה, ועוד, ולא התברר מקור השם וצורתו המדיקת. המבטא המקבל הוא רִכְפָּה, אבל בכ"י פרמא (מעשרות ה ח) מנקד רַכְּפָא (ז"א רְכָפָא) ובמשנ׳ מנק׳ ליוורנו (שביע׳ ז ג) רִכְפָּא. על זיהוי הצמח עי׳ במפֹּרט אצל לו שם.]

2) [עפ"י הארמ׳ והתרגומים המתרגמים המון מים (ירמי׳ י יג, נא טז) : רכפת מיא, המון רבה (איוב לא לד) : רכפת גיותניא.]

3) [כך הוצ׳ הברמן (פיוטי רס"י, יד, ועי׳ הערות שם, כט) עפ"י כ"י. בדפוס׳ : ברחיפת, ברכבות.]

4) [כאמור בהערות לערכים רכס, רכוש ועוד, יש לראות רכש כמבטא אחר של א. רכס, במשמ׳ קשר, ומשרש זה נקראו סוסים, שרתמו ואסרו אותם במרכבה, ומקנה בכלל, שקשרו אותם ברגליהם, רכוש או רֶכֶשׁ. והואיל והיה מקנה הבהמה עקר מקנהו וקנינו של הרועה, הפך רכוש למלה במשמ׳ נכסים וקנין בכלל, ומכאן גם הפעל רָכַשׁ במשמ׳ עשת רכוש.]

5) [עי׳ בהערה שלפני זו.]

רֶכֶשׁ [1]), ש"ז, רֶכֶשׁ, — בהמה לרכיבה ולמרכבה : והשערים והתבן לסוסים ולָרֶכֶשׁ (מ"א ה ח). רתם המרכבה לָרֶכֶשׁ יושבת לכיש (מיכה א יג). וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי הָרֶכֶשׁ האחשתרנים בני הרמכים (אסתר ח י). הרצים רכבי הָרֶכֶשׁ האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים (שם שם יד). — ובסהמ"א : וגם חכמי בני קדם יאמרו על חלב הרכש והסוס כי מאד יועיל לכל נגעי הכבד (אסף הרופא, כ"י מינכן, 16 :) — ואמר הפיטן : ופדה פטר רחם בהפתח ושגר בהמה יקדשון, ויפדה הרכש או ינותח (רסע"ג, את יי׳, תרי"ג מצוות, סדור רסע"ג, קנט). צאוי רכש ואופן, מנגוע שרין ואפן (מנחם בר מכיר, אין מושיע, יוצ׳ שבת ב חנכה). — ואמר המשורר : תנו ציץ לאגרת ביד רוכבי רכש (רמב"ע, הענק א, ברודי, שיד).

ר"ל, כ"מ, רצה לאמר, רוצה לומר.

רָם [2]), ת"ז, מ"ר רָמִים, סמי׳ רָמֵי, נקי׳ רָמָה, מ"ר רָמוֹת, רָאמוֹת, — נִשָּׂא וְגָבֹהַּ, erhoben, erhaben; élévé, sublime; exalted, high : אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם על ההרים הָרָמִים ועל הגבעות וכו׳ (דברי׳ יב ב). כי יום לה׳ צבאות על כל גאה וָרָם ועל כל נשא ושפל ועל כל ארזי הלבנון הָרָמִים והנשאים וכו׳ ועל כל ההרים הָרָמִים ועל כל הגבעות הנשאות (ישע׳ ב יב—יד). ואראה את אדני ישב על כסא רָם ונשא (שם ו א). אל כל גבעה רָמָה בכל ראשי ההרים (יחזק׳ ו יג). ולקחתי

1) [גם בארמ׳ רכשא, ואף במצר׳ בא רכסו במשמ׳ צמד סוסים בקרוב.]

2) [גם ביכ׳ מן רום.]

אני מצמרת הארז הרמה (סס יז כב). ויראו כל גבעה רמה וכל עץ עבות ויזבחו שם את זבחיהם (סס כ כח). ישגו צאני בכל ההרים ועל כל גבעה רמה (סס לד ו). — ובני אדם רמים, גבהי קומה, וגוי רם: האמים לפנים ישבו בה עם גדול ורב ורם כענקים (דבר' ב י). — ובדרגת היתרון, רם מן: אחינו המסו את לבבנו לאמר עם גדול ורם ממנו (סס א כח). — ובצר״ף רם קומה: הנה האדון יי' צבאות מסעף פארה במעריצה ורמי הקומה גדעים והגבהים ישפלו (ישעי' י לג). — ועל תנועות אברי הגוף, המורות גם על תכונות הנפש, יד רמה, זרוע רמה, המורמות בגאוה, בזדון וכדו': ובני ישראל יצאים ביד רמה[1]) (שמות יד ח). והנפש אשר תעשה ביד רמה[2]) מן האזרח ומן הגר את יי' הוא מגדף (במד' טו ל). ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים (סס סס לג ג). וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר (איוב לח יה). — ועינים רמות, מורמות בגאוה: כי אתה עם עני תושיע ועינים רמות תשפיל[3]) (תהל' יח כח). - וקול רם, במשמ' קול מורם וחזק: וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם (דבר' כז יד). — ובתמונה על אלהים, רם ונשא, נשגב: כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו (ישע' נז יה). כי רם יי' ושפל יראה וגבה ממרחק יידע (תהל' קלח ו). — ובדרגת היתרון, רם על כל גוים וכדו': יי' בציון גדול ורם הוא על כל העמים (סס לט ב). רם על כל גוים יי' על השמים כבודו (סס קיג ד). — ומ״ר רמים במשמ' מרומים, מרום, Himmelshöhen; ciel; heaven: ויבן כמו רמים מקדשו כארץ יסדה לעולם (סס עח סט). הלאל ילמד דעת והוא רמים ישפט (איוב כא כב). — ובתו״מ: נהוג נשיאותך ב ר מ י ם, זרוק מרה בתלמידים (כתו' קג:). מן ארם ינחני, פתח ואמר, מן ה ר מ י ם הייתי והורידני בלק לבאר שחת וכו' עם ר ם שלמעלן הייתי והורידני בלק מכבודי, ר ם הייתי והורידני בלק (מד״ר במד' כ). — *רם, כנוי לאלהים, ואמר

1) [ת״א: בריש גלי. רש״י ע״פ מכי.תא: בגבורה גבוהה ומפורסמת.]

2) [כאן רש״י: במזיד.]

3) [בש״ב כב כח במק' זה: ועיניך על רמים תשפיל, כנראה בט״ס.]

הפיטן: ר ם הודיע כי לך יום וגם לך לילה (ינאי, אז רוב נסים, קרובי שמות, אולאי, לג). ר ם חוה לו אות מספרם (כ״א קליר. אומן בשמעו. קרובי שקלי). ר ם ברך קהל המוני (הוא, אהללך בקול רם, שמרי יוה״כ). ר ם לרצות בדברים רבים (אליה בירבי מרדכי, ארחלים, קרובי מנחי יוה״כ). ר ם בחסדו שורם מכף כל צוררם (ריט״ע, טובים למדוס עלה, מעריב ליל א שבועות). — ואמר המשורר: וראה כל חזה מציר במחזה דמות אלהינו זה ו ר ם על כל ר מ י ם (משלם בן שלמה דאפיאירה, במזוז, ברודי, ידיעות מכון שוק ד, נג). — *ונקי׳ רמתה, כמו רמה: ויש הנה דרישה אחרת אתה צריך להשמיעני תשובתך ה ר מ ת ה[1]) בה (נוסח כתב יהושע הלורקי, דברי חכמים, מה). ואנחנו מצפים ומייחלים לתשובתו ה ר מ ת ה (שמעון אויש, הקדם ג 1—2, 91).

רֵם, עי' רום.

*רֹם, רֹם, ס״ז, — רִמָּה, תולעה, Gewürm; vers, vermine; worms, vermin. ואמר המשורר: גש הלאה, ר ם זלות[2]), חרפת הארץ (יל״ג, האחים והאלעס, סירים ב, 44).

*רַמָּאוּת[3]), ס״נ, — מעשי הרמאי, תרמית, Betrug; fraud(e):
האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית, הלך וקידשה לעצמו וכו' מה שעשה עשוי אלא שנוהג בו דרך ה ר מ א ו ת[4]) (תוספת' יבמ' ד ד). אחיו אני ב ר מ א ו ת (ב״ב קכג.). כתיב וילך פדנה ארם, מה תלמוד לומר אל לבן הארמי, מלמד שכולן כיללן ב ר מ א ו ת (רבי פ:חס, מד״ר בראשי סג). אם ל ר מ א ו ת כי אחי אביה הוא, ואם צדיק וכי בן רבקה הוא (סס סס ע). כיון ששמע קין התחיל עשות תשובת של ר מ א ו ת (תנחומא בובר בראשי' כה, י.) — ובסהמ״א: למה נקרא שמו לבן הארמי, שהיה מלובן[5]) ב ר מ א ו ת (ר' ילמק, בראשית רבתי לא, אלבק, 143). ו ה ר מ א ו ת שעשה שמעון

1) [ע״פ לשון הכתוב בש״א ז יז.]

2) [ע״פ הבנה זו בכתוב תהל' יב ט, ועי' רוב.]

2) [במקורות מא״י: רַמָּיוּת, עי' שם.]

4) [בירוש' קדוש' ג א: מנהג ר מ י ו ת.]

5) [ז״א כ פ ו ל ברמאות (עי' טורטשינר, הלשון והספר א, עמ' 123 וכו'). ועל כן אמרו חז״ל שנקרא אף כושן רשעתים הואיל ועשה שתי רשעיות.]

עם ראובן ולא גילה לו את המום חייב עליו שמעון תרעומת בלבד (ספוי הגאוי, הרכבי, 167). אם הנתבע רמאי כל שכן שישתדל בו הדיין וכו' שלא ישתכר הרמאי ברמאותו אלא ידרוש ויחקור יפה לבטל רמאותו (לבוש חו"מ, דינים עו ד).

*רַמַּאי, רַמַּי, תוס"ז, — מי שדרכו לרמות, Betrüger, betrügerisch; trompeur; swindler: הנותן לפונדקית מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה מפני שחשודה לחלוף, א"ר יוסי, אין אנו אחראין לרמאים (דמאי ג ה). מי שאבד ממנו חותמו ממתינין לו עד הערב וכו' ושם היום כתוב עליהן מפני הרמאין (שקלי ה ה). והרמאי אף על פי שאמר סימניה לא יתן לו שנאמר עד דרוש אחיך אותו, עד שתדרוש את אחיך אם רמאי הוא אם אינו רמאי (ב"מ ב ז). שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים וכו' נותן לזה מנה ולזה מנה והשאר יהא מונח עד שיבא אליהו, א"ר יוסי, אם כן מה הפסיד הרמאי (שם ג ד). בעל חוב בבינונית מפני הרמאין שלא יהא כל אחד ואחד נותן עיניו בשדה חבירו יפה (תוספתי כתובי יב ב). משרבו הרמאין התקינו שיהא זה נותן סימניה ומביא ראיה שאינו רמאי (שם ב"מ ב טז). אוי לי אם אומר וכו' עכשיו מלמד אני את הרמאין לרמות (ריב"ז, שם כלים ב"מ ז ט). והוה תמן חד רבהון רמייא, חס ליה דלא הוה רמאי אלא שהיה מרמה במצוות והוה חמי כמה דציבורא פסק והוא פסק לקבליה (ירוש׳ סוט׳ ג ז). בואו ונחזיק טובה לרמאין שאילמלא הן היינו חוטאין בכל יום (שאנו מעלימים עין מן העניים) (ר׳ אלעזר, כתוב׳ סח.). לא יחרוך רמיה צידו, לא יחיה ולא יאריך ימים צייד הרמאי (בשם ר"א בן עזריה, ע"ז יט:). ארמי וכו' בא ללמדך אביה (של רבקה) רמאי ואחיה רמאי (ר׳ יצחק, מד"ר בראש׳ סג). בגין דאנא ידע דאנשי מקומך רמאין לפיכך אני מברר עסקי עמך (שם שם ע).

*רָמָד [1], ס"ז, — דלקת העין, ophtalmia: מי שיש לו רמד בעין אם יבוא לו דיאריאה הוא

---

1) [מן הערב׳ רַמַד a).]

a) رمد

טוב (פרקי אבוקרט ו יח). רמד הוא קצידא ובלטין אופטלמיא, ויש ממנו אמתי ויש ממנו שדומה לו ויקרא עכירות והערבוב (קאנון ג ג א ו). אמר אבוקר׳ כשיהיה הסתיו צפוני וכו' יקרה בקיץ קדחת חדה ורמד ושלשול דם (כתן פלקירא, לפי סגוף ג ג, כ"י בריט׳ מוזי).

א. רמה [1], ממנו א. רָמָה.

ב. רמה [2], ממנו א. מִרְמָה, *רַמָּאוּת *רַמַּאי, ב. רְמָה, רְמִיָּה, תַּרְמָה, תַּרְמִית.

א. רָמָה [3], רֹמֶה, רוֹמֵי, פ"י, — זרק, ירה, werfen, schiessen; jeter, tirer; to throw, shoot: אשירה לי׳י כי גאה גאה סוס ורוכבו רָמָה בים (שמות יה א). — ובינ׳ רֹמֶה, רֹמֵה קשת, יורה בקשת: מקול פרש ורֹמֵה קשת ברחת כל העיר (ירמ׳ ד כט). בני אפרים נושקי רוֹמֵי קשת הפכו ביום קרב (תהל׳ עח ט). — ואמר הפיטן: וכן האמה בעתני איטה כי ביד רמה קשת רמה (ר"י הלוי, יונה כשאתה, גאולה שבת לפני שבועות).

ב. רָמָה [4], קל לא נמצא.

— פעי, רִמָּה, רִמָּנִי, רִמִּיתָנִי, רִמִּיתַנִי, רִמּוּנִי, רִמִּיתֶם רַמּוּתַנִי, — רִמָּה אדם את רעהו, בגד בו, שקר בו, täuschen, betrügen, verraten; décevoir, tromper, trahir; to deceive, cheat, betray: מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רִמִּיתָנִי (בראש׳ כט כה). למה רִמִּיתֶם אתנו לאמר רחוקים אנחנו מכם מאד ואתם בקרבנו ישבים (יהוש׳ ט כב). למה ככה רִמִּיתָנִי ותשלחי את איבי וימלט (ש"א יט יז). למה רִמִּיתָנִי ואתה שאול (שם כח יב). בן איש

---

1) [עי׳ א. רָמָה, הערה.]

2) [עי׳ ב. רָמָה, הערה.]

3) [בארמ׳ רמא, ערב׳ רַמַי a), כוש׳ רַמַי באותה משמ׳.]

4) [משוים לשרש עברי זה באשור׳ רַמוּ במשמ׳ היה רפה, ובבנין הדגוש רִמּוּ, התיר בכלים, ומעין זה בערב׳ תַרַמַּי b) במשמ׳ היה רפה ומזנח. ויש (האופט, AJSL 20, עמ׳ 167) מי שמחבר פעל זה עם א. רָמָה.]

a) رمى b) ترمى

רִמָּה את רעהו ואמר הלא משחק אני (משלי כו יט). קראתי למאהבי המה רִמּוּנִי (איכ׳ א יט). — וַיְרַמֵּה את האיש לצריו, הסגיר אותו להם: אם לשלום באתם אלי לעזרני יהיה לי עליכם לבב ליחד ואם לְרַמּוֹתֵנִי [1]) לצרי בלא חמס בכפי ירא אלהי אבותינו ויוכח (דהי״א יב יז). — ובתו״מ: לא יתנה (את המטבע) לא לחרם ולא להרג מפני שמרמין בה את האחרים (ירוש׳ ב״מ ד ד). חס ליה דלא היה רמאי אלא שהיה מרמה במצוות [2]) והוה חמי כמה דציבורא פסק והוּא פסיק לקבליה (שם הורי׳ ג ז). אמר הקב״ה ליהודה, אתה רמית באביך [3]) בגדי עיזים, חייך שתמר מרמה בך [4]) בגדי עזים (בשם ר״מ לקיש, מד״ר ברא׳ פה). כיון שראה אבינו יעקב מעשים שרימת לאה באחותה נתן דעתו לגרשה (שם שם לו, הוצ׳ תיאודור-אלבק, 1241). — ואמר המשורר: אם הזמן יצחק לך אל תהי מאמין או אם יהי רוקד כי אתך רמה (רמב״ע, הענק ח, ברודי, ספד).

— פע׳, בינ׳ *מְרֻמֶּה,—דין מְרֻמֶּה: כתיב בצדק תשפוט עמיתך וכתיב צדק צדק תרדוף, הא כיצד, כאן בדין מרומה כאן בדין שאין מרומה [5]) (ר״ש לקיש, סנה׳ לב:). אם ראית את הדין מרומה תקרהו ואם ראית את הדין יוצא לאמיתו צדקהו [6]) (ר׳ חנינא, מד״ר דבר׳ ה). —ובספה״א: ובהראותי בראיות לא מרומות כי טובות הזמן ורעותיו מדומות והבוטחים בו נמשלו כבהמות (עמנו׳, מחב׳ א, הברמן, 36).

ג׳ רָמָה [7]), ש״נ, רָמָתֵךְ, רָמֹתַיִךְ, — מקום מורם, גבעה, Anhöhe; colline; elevation, hill:

ושאיל יושב בגבעה תחת האשל בָּרָמָה [1]) (ש״א כב ו). ותבני לך גב ותעשי לך רָמָה בכל רחוב אל כל ראש דרך בנית רָמָתֵךְ וכו׳ בבנותיך גבך בראש כל דרך וְרָמָתֵךְ עשית בכל רחוב (יחזק׳ טז כד–לא). והרסו גבך ונתצו רָמֹתַיִךְ (שם שם לט). — ובתו״מ: (מן הרמתים צופים,) אדם הבא משתי רמות שצופות זו את זו (ר׳ שמואל בר נחמני, מגי׳ יד.)

רִמָּה [2]), ש״נ, — תולעה, תולעים, Gewürm; vermin(e): ולא הבאיש וַיָּרֻם רִמָּה לא היתה בו (שמות טז כד). תחתיך יצע רִמָּה ומכסיך תולעה (ישע׳ יד יא). —ובמשמ׳ רִמַּת המות: לבש בשרי רִמָּה [3]) וגיש עפר עורי רגע וימאס (איוב ז ה). לשחת קראתי אבי אתה אמי ואחתי לְרִמָּה (שם יז יד). יחד על עפר ישכבו וְרִמָּה תכסה עליהם (שם כא כו). ישכחהו רחם מתקו רִמָּה [4]) עוד לא יזכר ותשבר כעץ עולה (שם כד כ). — ובתמונה, אדם בן תמותה: אף כי אנוש רִמָּה ובן אדם תולעה (שם כה ו). — ואמר בן סירא: מאד מאד השפיל גאוה כי תקות אנוש רמה (ב״ס גני׳ ז יז). במות אדם ינחל רמה ותולעה כנים ורמש (שם י יא). — ובתו״מ: מרבה בשר מרבה רמה (הלל, אבו׳ ב ז). ולאן אתה הולך, למקום עפר רמה ותולעה (עקביא בן מהללאל, שם ג א). מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רמה (ר׳ לויטס, שם ד ד). קשה רמה למת כמחט בבשר החי (ר׳ יצחק, ברכ׳ יח:). בש״ר, בושה סרוחה רימה (ר׳ יוחנן, סוט׳ ה.). מובטח אני בכם (בני מעי) שאין רימה ותולעה שולטת בכם (ר׳ אליעזר ב״ר שמעון, ב״מ פג:). כל זמן שהיה חלקך מעורב בחלקנו היה חלקנו שמור מן

---

1) [ועי׳ א. רָמָה, הערה.]

2) [כך גם במד״ר דברי׳ ד׳ אך בתנחו׳ (ראה ה): מרמה על כל המצות.]

3) [ילקו׳ שמע׳ (בראש׳ קמה): לאביך.]

4) [ילקו׳ שמע׳ (שם): לך.]

5) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

6) [אמנם נולדו מימרות אלו מתוך טעות הבנה במאמר של ר׳ חנינא, שדבר על שֶׁהַדִּין (ז״א עדים) מכוונין או מְדֻמִּים (ז״א דומים, שוים), ולא על שֶׁהַדִּין מְרֻמֶּה, ומכאן הגרסא: דין מְרֻמֶּה. ועי׳ בהערה עמ׳ 5893.]

7) [בעקר נקי׳ מן רָם, המלה באה גם כשם מקום בצורה: הרָמָה, רָמָתַיִם, רָמוֹת (רָאמוֹת), רָמַת לחי וכדו׳.]

1) [השבעים ראו כאן שם פרטי Ῥαμμα (כך האלכסנדרי) או Βαμα ואין נסחה אחרונה זו מראה על קריאה אחרת במקור העברי (כדעת כמה חוקרים), אלא היא טעות המעתיק בנוסח היוני. וכן גם בולג, Rama. ותרגומים אחדים (ת״י, ולג׳) וכמה פרשנים ראו רָמָה במשמ׳ זו גם בירמ׳: קול בְּרָמָה נשמע (לא יד). כך רש״י ורד״ק. ולא מן הנמנע הוא להבין קול ברמה במשמ׳ קול מורם בצעקה. אולם ע״פ השבעים ואחרים מקבל לראות כאן שם פרטי של מקום.]

2) [עי׳ רמם, הערה.]

3) עי׳ רֶגַע, הערה.]

4) [ואמנם הענין קשה, ועי׳ גם רָחֶם, הערה].

רמה ותולעה, עכשיו שנטלת חלקך מתוך חלקנו הרי חלקנו מושלך ונתון לרמה ותולעה (מד"ר קהל', נרנות הטונה). — ואמר הפיטן: מה אני ומה חיי, תולעה ורמה (ר"מ נר יצחק, אהיתי למנוך, קרוה' נ ר"ה). חי בעודי באדמתי בסתה בי רמתי ואף כי אחרי מותי (ר"י"ל נר לאונן, פסדתי, מעה"מ 57). — ואמר המשורר: רשת לבבות הוא (הזמן) עמך ולא ירגע עד כי יהי משיב את גופך רמה (רמצ"ע, הענק ח, נרודי, ספד). וישכח (האדם) סופו יום תוך גופו המון רמה יפריש (ראצ"ע, אספת ספתי, א׳גר 209). — ואמר המליץ: כאשר יצאו (הרמשים) מהביצים יקראו רמה (ליגדא, ראשית למודים א ו, כג.). רמת הגשם (רעגן וואורם) והמה אשר יטמנו תחת העפר ולא יוכלו לסבול אור השמש וכו' (שם שם. כה.). — "אחי רִמָּה, כנוי לאדם שסופו רמה ותולעה, ואמר המשורר: אל נא יהי גאה אחי רמה רגע ואל ירום בדושו את ארץ (רמצ"ע, הענק ח, נרודי, סעד).

*רִמּוּז, ש"ז, — כמו רֶמֶז: ורעם גבורותיו מי יתבונן וכו' אין מתבונן אין כתיב כאן אלא מי יתבונן, הפקחים יודעים רימוזו [1]) והגיונו (רנ הונא, מד"ר נראש' יג). — ובסהם"א: בינו בוערים בעם וכו' הכו לה', כולן רמוזים על עסקי מתנות עניים (רש"י, סוכ' מז.). אבל בריאת המלאכים לא באה בתורה בפירוש כי אם ברמז כדרך כל הדברים הנבדלים מהיולי כי הרמוז בהם רמז מעט (מכתת קנאות, קופמן, 33). — ואמר הפיטן: זעקי בלי תבוז להטלילי מעוץ ומבוז טל זמנת לרמוז לחתל כאב תמוז (ר"א קליר, אליס, תפלת טל).

רִמּוֹן, רִמֹּן, ש"ז, כנ' רִמֹּנִי, ר"ר רִמּוֹנִים, רִמֹּנִים, רִמּוֹנֵי, רִמֹּנֵי, — א) פרי דומה בצורתו לאגס, שגרעיניו המתוקים המלאים מיץ דומים לגבישי אבן יקרה, ואף העץ הנושא פרי זה, Granatapfel (baum); pomme granate; pomegranate, – tree: ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וכו' ומן הָרִמֹּנִים ומן התאנים (נמדי יג כג). לא מקום זרע ותאנה וגפן וְרִמּוֹן ומים אין לשתות (שם כ ה). ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה וְרִמּוֹן (דבר' ח ח). ושאול יושב בקצה הגבעה תחת הָרִמּוֹן אשר במגרון (ש"א יד ב). רִמּוֹן גם תמר ותפוח כל עצי השדה יבשו (יואל א יב). ועד הגפן והתאנה וְהָרִמּוֹן ועץ הזית לא נשא (חגי ב יט). לראות הפרחה הגפן הנצו הָרִמֹּנִים (שה"ש ו יא). — ובצרופים, פלח הרמון, עסיס רמון, פרדס רמונים: כפלח הָרִמּוֹן רקתך מבעד לצמתך (שם ד ג). שלחיך פרדס רִמּוֹנִים עם פרי מגדים (שם שם יג). אשקך מיין הרקח מעסיס רִמֹּנִי (שם ח ב). — ב) וכהשאלה, דמות רמון עשויה מחוטי תכלת וכדו' או ממתכת: ועשית על שוליו רִמֹּנֵי תכלת וארגמן ותולעת שני על שוליו סביב ופעמני זהב בתוכם סביב פעמן זהב וְרִמּוֹן פעמן זהב וְרִמּוֹן על שולי המעיל סביב (שמות כח לג–לד). לכסות את הכתרת אשר על ראש הָרִמֹּנִים (מ"א ז יח). וְהָרִמּוֹנִים מאתים טרים סביב (שם שם כ). ואת הָרִמֹּנִים ארבע מאות לשתי השבכות שני טורים רִמֹּנִים לשבכה האחת לכסות את שתי גלות הכתרת אשר על פני העמודים (שם שם מב). ושבכה וְרִמֹּנִים על הכתרת סביב הכל נחשת (שם כה יז). — ואמר בן סירא: ויקיפהו פעמונים ורמונים המון סביב לתת נעימה בצעדיו (ב"ס גני' מה ט). — ובתו"מ: קליפי רימון והנץ שלו וכו' יש להם שביעית (שביע' ז ג). מאימתי הפירות חייבין במעשרות וכו' הרמונים משימסו, התמרים משיטילו שאור (מעשר' א ב). גפן שהיא נטועה בחצר נוטל את כל האשכול וכן ברמון וכן באבטיח ד"ר טרפון, ר' עקיבא אומר מגרגר באשכול ופורט ברמון וסופת באבטיח (שם ג ט). נתפצעו האגוזים נתפרדו הרמונים נפתחו החביות וכו' יעלו באחד ומאתים (ערלה ג ה). יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שבכר רמון שבכר (בכורים ג א). מביאין שפוד של רמון, תותבו (את הפסח) מתוך פיו עד בית נקובתו וכו' (פסח' ז א). הרמון והאבטיח שנמוק מקצתו (עוקצ' ב ג). הפטמא של רמון מצטרפת

---

[1]) [בילקי שמע' (איוי תתקיד): רמזו.]

[2]) [בארמ' ובסור' רומנא, ערב' רֻמַּאן a) כוש' רוֹמָן, קופסית הרמן, ובאשור' אולי ארמנו, ועי' לו, Flora III עמ' 80 וכו'. על פי עצי רמון שבמקום נקראו כך אף כמה מקומות בא"י, וכן גם בצרופים כגון סלע הרמון, רמון פרץ.]

a) رمان

והנץ שלו אינו מצטרף, ר"א אומר אף המסרק טהור (סס סס). אין נוטעין שרביט של ר י מ ו ן ולא עוקצין של ר י מ ו ן בצד סדין של שקמה (תוספת׳ כלאי׳ א י). מפרדין ר י מ ו נ י ן לעשותן פרד [1]) וסוחטין ענבים לעשותן צימוקים (סס סביעי׳ ו כט). ר י מ ו ן שניקרה בו אפי׳ פרידה [2]) אחת כולה חיבור למעשר (ירוסי׳ מעסר׳ א ג). אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כ ר מ ו ן (ברכ׳ נז.). תותים שמשך מהן מים ו ר י מ ו נ י ם שמשך מהן יין והכניסן לאוכלין היוצא מהן מותר (סבת קמג:). רבי מאיר ר מ ו ן מצא, תוכו אכל קליפתו זרק (חגי׳ טו:). פרדם אני מוכר לך, אע"פ שאין בו ר מ ו נ י ם הגיעו (ב"ת קד.). מעסים רמוני, אלו ההגדות שטעמן כ ר י מ ו ן (רי׳ ברכיה, מד"ר סה"ס, לכסגך). — ובסהס"א: כפלח הרימון, כחצי ר י מ ו ן שהוא משופע ואדום מבחוץ כן ר י מ ו נ י פרצופה משופעים אדומים צחים וברורים (רסב"ס, סה"ס ד ג, ילינק, 49). ו ר י מ ו נ י פניך מאדמים כפלח ה ר י מ ו ן (סס ו ז). — ואמר המשורר: ובן ר מ ו ן יפה מראה ואדמון אשר ינוד לכל רוח באגמון (ר"י חריזי, תחכ׳ מט, 382). — ואמר המליץ: וכן נשמע קול הולך וחזק מפעמון קטן הנאחז בפתיל ברזל כאשר נוע ינוע ה ר מ ו ן בתוך הפעמון בעת שנקת הפתיל בין השינים (יאוועל, למודי הטבע, קט.). — °וקשוט לספר התורה: והיה שמש הכנסת מוליך ה ר מ ו נ י ם לביתו (מעסה חיים, סאלה ד). ילמדנו רבינו על דבר שני זוגי ר מ ו נ י כסף ולוח כסף שהיו הקדש מתקהל והפקידו אותם בבית שמעון (סו"ת לסס רב קפז). ש ה ר מ ו נ י ם והתפוחים קרא אותם הר"ם דין תשמישי קדושה (סו"ת פרי הארץ ח"ב סי׳ ג). — °וככנוי לשדי האשה, ואמר המשורר: תרקד הצביה במסכה ועל לבה כ ר מ נ י שלחים (רמב"ע, הענק ב, ברודי, סלז). קטוף שושן לחי עפרה ו ר מ ו ן לב היה אורה (הוא, סס ד, סס, סמד). הא לך שדי ר מ ו נ י ם (ר"י הלוי, יבא דודי, זמורה ב, 85). לחי שושן ועיני קטפים, שדי ר מ ו ן וידי אספים (הוא, יונה על אפיקי מים, סס סס, 93). — °וכנוי עברי לעיר Granada בספרד [3]): אם עוד ישיבני אלהים אל

[1]) [עי׳ ב. פֶּרֶד]

[2]) [עי׳ א. פְּרִידָה.]

[3]) [לכך הכונה גם בחידות ר"י הלוי על

הדר ר מ ו ן דרכי יצלחו צלות (רמב"ע, עד אן, ברודי, סז).

°רִמּוֹנִי, ת"ז, — בצבע של רמון: מפני מה לא נראה השמש כפעם בפעם בגוון אחד אך לפעמים אישיי או זהביי או ר מ ו נ י י או כספיי או ברזליי וכו׳ (טוביה כץ, מעסה טוביה, עולם הגלגלים ז).

°רָמוּץ, עי׳ רָמַץ.

א. רָמוּת, ש"נ, כנ׳ רָמוּתֶךָ, — מלה מספקת: ונתתי את בשרך על ההרים ומלאתי הגאיות רָמוּתֶךָ [1]) והשקיתי ארץ צפתך מדמך אל ההרים ואפקים ימלאון ממך (יחזק׳ לב ה—ו).

ב. °רָמוּת, ש"נ, — כמו רוממות, רום, תכונת הדבר הרם, נוהג בספרות [2]).

רמז [3]), ממנו °הַרְמָזָה, *רִמּוּז, *רָמַז, רֶמֶז, °רִמְזִי, *רְמִיזָה, °רְמִיזוּת.

*רָמַז, פ"ע, — רמז לפלוני, נתן סימן, הורה בתנועה ביד או בעין [4]) וכדו׳, העיר את פלוני על

השם רִמּוֹן.]

[1]) [השבעים מתרגמים כאלו היה כתוב גם כאן מדמך, וולגי sanie, מגלה, מגלת דם. רש"י מפרש: ומלאתי הגאיות רמותיך, השלכתיך (צ"ל הִשְׁלַכְתִּךָ), כמו רמה בים, ויש אומרים רמותיך לשון רמה כמו וירם תולעים ויבאש, ע"כ. ורד"ק: רמותיך, שיהיו הגאיות והעמקים מלאים מן הפגרים ועוד ירומו ויגבהו עליהם מרוב ההרוגים ותרגם יונתן ויתמליין חלייא פגרי משיריית׳ ויש מפרשים רמותך הגבהתך שהיית גבה לבב ומתגאה ברוב חיילותיך אני אמלא הגאיות מהם, ע"כ. והמחבר רשם בפתקה: רָמוּת? יחזק׳ לב ה מקביל לבשרך, וא"כ גופך, נבלתך וכדומה, ע"כ. ואולם כבר הוער לעיל בערך צָפָה (עמ׳ 5611), שהנביא השתמש בפעל רמך, שפרושו שפך, השקה, וכי במק׳ צפתך מדמך הכונה: צָפַת בְּמִרְמָךְ, צפה כשטף מים, ולפי זה נראה שגם במק׳ ר מ ו ת ך הכונה, בשכול האותיות: רְמִכוּת כלו׳ שפך מים, וצ"ע.]

[2]) [בתו"מ ובסהס"א רק בארמ׳ רמות רוחא וכדו׳.]

[3]) [מן הארמי רמז, וכן בערב׳ רמז a) וגם ע׳מז b) באותה משמ׳. ואין רָזַם (עי׳ שם) קרוב אל רמז. ועי׳ גם רמיזה, הערות.]

[4]) [אין קרץ עין שבמקרא לשון רמיזה בעינים, אלא קָרַץ עַיִן, ובקצור קָרַץ, פרושו אף במקרא כבארמ׳

a) رمز b) غمز

דבר מבלי לפרש אותו במלים ברורות, andeuten, hinweisen; indiquer; to indicate: חרש רומז ונרמז (גיטי ס ז). חרש שנשא פיקחת כו' כיצד הוא עושה, רומז והוא ניתן לה גיטה (ירוש' יבמ' יד א)' ויאמר לה בועז לעת האוכל גשי הלום, אמר רבי אלעזר, רמז רמז לה, עתידה מלכות בית דוד לצאת ממך דכתיב ביה הלום (שבת קיג:). הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו (יומא יט:). כי שרית, אמר רבה, רמז רמז לו שעתידים שני שרים לצאת ממנו, ראש גולה שבבבל ונשיא שבארץ ישראל, מכאן רמז לו גלות (חול' צב.). רמז הקב״ה לשר של ים ועמד מזעפו (מד״ר ברא' י). ואם העשה עולה לה' תעלנה, רמז לו המלאך (למנוח) שצריך להעלות עולה לי״י (שם במדי י). רמזה (האשה) לעבדיה ולשפחותיה ואמרת להם שאוהו (את בעלה) במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אבא וכו' (שם שה״ש א, נגילח). בשעה שהיו ישראל חונים על הים וירדפו מצרים אחריהם וכו' והיו ישראל רומזים למצריים ספחדם ואומרים להם אנו שלכם ולכם אנו ואחריכם אנו הולכים (שם שם, לפוקחי). אמרה לו (ושתי לאחשורוש) אם רואין אותי נאה הן נותנין עיניהם להשתמש בי וכו' רמזתו ולא נרמז, עקצתו ולא נעקץ (שם אסתר ג, ותמאן). — ובספה״מ״א: כדאיתא בתורת כהנים ורמזתיה כאן (רש״י, ויקר' יג כה). וברגליהם תעכסנה, כשהיו עוברות בשוק אצל בחורי ישראל דורפתו ברגלה ורמזתו צד חיבת נואפות (הוא, ישעי' ג טז). התירה קצרה בבאור ענינה (של החכמה הצפונה) מפני שסמכה בו על השכל ורמזה מכנה ברמזים להעיר עליה (ר״י א״ס, מו״ס, פיוט י) אמר הכוזרי, ואיך אודיע בשם מה שאין עליו רמז אך הראיה עליו ממעשיו, אמר החבר, אבל רומזים אליו ברמיזה הנבואית (הוא, כוזרי ד ג). ויקח מן הבא בידו וכו' מן המומות וכו' ולכך רמז הכתוב במים הסתומה עזים מאחים ותישים עשרים (מדה״ג, ברא' לב יד, מרגליות, תקקח). — ונ״כ פעו' רָמוּז, רמוז אליו, שרמזו אליו, שהכונה אליו: והמעלה היתירה אינה כי אם בשם הנכבד יו״ד ה״א וא״ו ה״א יתברך, הוא שם נודע רמוז אליו במדות, לא במקום (ר״י א״ס, כוזרי ד א). וכן רגוון והגשם מצד שהם מושכלים לא יצטייר בהם חלוק וכו' כמו שנאמר חצי הגשם ההוא המוחש וחצי גוון הנשוא עליו הרמוז אליו (שם ה יב). מצרף אל המקום הרמוז. אליו מן ההר (ר״מ א״ס, מו״נ א ס). וההבדלה היא רמוזה בארבע ברכותיה בפרי ראשונה של בראשית, ברכה ראשונה, בורא פרי הגפן, היא רמוזה בפסוק הראשון, במלת הארץ וכו' (ר״י אלנקאוה, מנוה״מ ג, 197). — °ובדקדוק, כנוי רומז, כנוי המורה על אדם או דבר, כגון זה, זאת, pronomen demonstrativum, נוהג בספרות ובדבור.

— נפע', *נִרְמַז, — נרמז החֵרש, רמזו לו, קבל והבין מה שרמזו לו: חרש רומז ונרמז (גיטי ס ז). אמרה לו (ושתי לאחשורוש) אם רואין אותי נאה הן נותנין עיניהם להשתמש בי וכו' רמזתו ולא נרמז, עקצתו ולא נעקץ (מד״ר אסתר ג, ותמא). — ובספה״מ״א: קורץ עין להזיק לאנשים ברמיזותיו הנה הוא יתן עצבות וכעס להם וזה יהיה לכלמה אליו ולנרמז (רלב״ג, משלי י י). — °ונרמז הדבר, רמזו אליו: נרמזה להם מכת בכורות ממכת דבר (מדה״ג שמות ט א–ג, הופמן, 69). — ואמר הפטן: שש מאות נקראות בדת האל יסודירם, לבת „מי זאת״ נרמזות על כנפי רדידיהם (רשב״ג, שם מלות, ביאליק-רבניצקי ב, 230). זכר שלוש מזבחות של אבהמון נרמזות (ריט״ע, אין ערוך, פלוק שבת הגדול).

— פעי', *רִמֵּז, — כמו קל: לא יהא מרמז בעיניו וקורא (ק״ש) (ירוש' ברכי ב ה). הקורא את שמע ומרמז בעיניו וכו' עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב (רבי אלעזר הקפר, יומא יט:). צדיקים מכאן וצדיקים מכאן והקב״ה באמצעם והם חלים לפניו כעלמות מרמזין אלו לאלו באצבע ואומרים כי זה אלהים אלהינו עולם ועד (מד״ר שה״ש א, לריח). דמתיך רעיתי. לבת מלכים שנשבת והיה אביה עומד לפדותה והיתה מרמזת לשבאים ואומרת להם לכם אני ושלכם אני ואחריכם אני (רי אליעזר, שם שם, לפוקחי) [1]. לפי שהיו ליצני הדור מטללים בפירם ומרמזין בעיניהן וכו' (רבי חגי בשם ר' ילחק, שם

שכתו״ם: פתח עין (כבקר), השכים בבקר. עי' מורטשינר, משלי שלמה, עמ' 84.]

1) [עי' המשך המאמר לעיל, קל.]

איכה, פתיח', רבי חנינא בר פפא פתח). שבכל יום היו אומות העולם מחרקין שיניהם ומרמזים בעיניהם וכו' (פסיק' רב' לז, קסג.). — ובספהמ"א: נטיתי ידי לרמוז להם לסור אלי כאדם המרמז לחבירו בידו ונוטה ידו אליו לסור אליו (רש"י, משלי א כד). אין אסתר מגדת מולדתה, לפי שמרדכי יושב בשער המלך המורזה והמרמזה על כך (הוא, אסתר ב כ). אם ראו דעתו מיושבת שמרמז על תשובת לאו הרכנה, שדרך בני אדם להרכין על לאו וכו' כותבין ונותנין (הוא, גיטי סז:). שהיתה (אביגיל) מתנבאת שימות נבל ובתוך דבריה מרמזת לדוד שיזכור את יפיה (הוא, ב"ק לב:). משל היה, שהיה מרמז להם על הגלות (הוא, סנה' לב:).

— הִפְעִ', *הִרְמִיז, — כמו קל ופִעֵ': קורץ בעיניו ענינו השבר והרמיזה כמו שישבור גבות עיניו וירמיז עיניו (ר"י א"ח, סה"ש לריב"ג, קרץ). שאין לך אות בתורה או קוץ או תג או נקודה או טעם להרמיז אליו (ס' הקנה, ירחא המקום, יע.). כאשר מרמיז הכתוב באמרו ויצו ה' אלהים על האדם לאמר (ר"א הקראי, גן עדן, הקד', ב:) וכיון שאמר ולמועדים ולא הרמיז על הבדל החדשים וכו' יש לנו לומר שמאמר ולמועדים מורה על הבדל החדשים (שם, קדה"ם א, ג:). כי לא יתכן להרמיז לדבר אחר מכלל השמות שהרמזנו (שם, טמאה וטהרה ה, קיא:). וכן גם על עונש הנפש הרמיז באמרו אמור אליהם לדורותיכם כל איש וכו' (ר' יצחק ב"ר אברהם, חזוק אמונה א יח). ולולי הרמיז אל זה הענין לא היה הכרח שידמה בבגדים יותר מכל הדברים הנפסדים (אמו"ר לראב"ד א ב, 13).

— הָפְעַ', *הָרְמַז, — שרמזו והרמיזו אליו: שבספרי הנבואה לא יתבאר בפירוש מה שיושג בפילוסופיא האמתית וכו' אך יורמז אליו (שם שם, 12). האישים מן המתכות והצמחים והבעלי חיים, רצוני לומר אשר יורמז עליהם בחוש (שם שם).

*רֶמֶז, ש"ז, — סימן לדבר הנתן בתנועת היד או העין או בהערה על דבר בלי לפרשו, Wink, Andeutung, Hinweis; signe, allusion; wink, hint, indication: זה אחד מארבעה צדיקים שנתן להם רמז, שנים חשו ושנים לא חשו, משה נתן לו רמז ולא חש וכו' ושים באזני יהושע, אמר לו, יהושע מנחיל ישראל את הארץ ובסוף משה עומד ומתחנן (ר' אליעזר המודעי, מכי' בשלח מסכתא דעמלק ב, כח.). ואל המזבח לא יקרבו וכו' מכאן רמז לשיר מן התורה אלא שנתפרש ע"י עזרא (רבי נתן, ספרי במד' קטז). אני אמית ואחיה, זה אחד מן המקומות שניתן להם רמז לתחית המתים (שם דבר' שכט). רמז לתלמיד חכם שאדם צריך לומר לרבו תשמע תפילתך (ר' אבא, ירוש' ברכ' ד ב). נאמר בשני ונסכיהם, בששי ונסכיה, בשביעי כמשפטם, הרי מם יוד מם, מים, מכאן רמז לניסוך מים מן התורה (ר' יהודה בן בתירה, שבת קג:). ויאמר לה בועז לעת האוכל גשי הלום, אמר רבי אלעזר, רמז רמז לה, עתידה מלכות בית דוד לצאת ממך דכתיב ביה הלום (שם קיג:). עד שלא הוציא הקב"ה את ישראל ממצרים ברמז הודיע להם שאין המלכות באה להם עד שלשים דור (מד"ר שמות טו). אל תתן לנשים חילך, אחר שזכר רוח הקדש אלו ג' אזהרות ברמז חזר ופרטן בפירוש (שם במד' י). — ובספהמ"א: ולרוב חזקת הרמזים ההם לא יתכן לכל אדם תהרם שלא יפרש ענינם (פי' יצירה לאבוסהל דונש בן תמים, יז). והכתוב נתן רמז לענין הזה וכו' והרמז הזה מרשה אותנו לחקור על דברי הקדמונים (ראב"ע, הגיון הנפש, א:). הוא דרך סוד ורמז (עולם קטן, הורבין, 16). ואיך אפרוט בשם מה שאין עליו רמז אך הראיה עליו ממעשיו (ר"י א"ח, כוזרי ד ג). אבל אד"ני הנכתב באלף דלת נון יוד הוא כרמז אל דבר, ואם באמת הוא נעלה מן הרמז, כי הרמז הוא לצד מבלתי צד וכו' ואין רמז באמת אל מה שאיננו נגבל במקום (שם ד ג). התורה קצרת בבאור ענינה (של החכמה הצפונה) מפני שסמכה בו על השכל ורמזה ממנה ברמזים להעיר עליה (הוא, מו"ה, היסוד י). אמרו חכמים דרך רמז, זאת התורה אדם כי ימות באהל, אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו באהלי החכמים (רמב"ם, ת"ת ג יג). ואי אפשר שיוכר אחד מן האחר (הצורה מן החומר) ברמז החוש, ואבל ברמז השכל יוכר אחד מהם מן האחר (כונות הפילוסופים לאלגזאלי פרק ב, כ"י, לפי קלנקין). — *ורֶמֶז באחד מדרכי הפרשנות: כי על הפר"ד"ס אפשר לנו לרכוב פשט רמז דרוש

אבל הרביעי מי עמד בסוד ה' (רי"א מודינה, ארי נוהם ה, 12). ועי' פַּרְדֵּס, 5139.

רְמְזִי, ת"ז, — לפי דרך חרמז: המנהג הזה לפרש דברי התורה וכו' פרוש דרושי ר מ ז י הוא ישן נושן מאד (ר"ש זקס, סיורי ברכה 43).

רמח [1], ממנו רֹמַח, *רָמַח.

רֹמַח [2], ש"ז, מ"ר רְמָחִים, כנ' רָמְחֵיהֶם, — כלי נשק בצורת מקל שבקצהו שן של מתכת, חנית, כידון: ויקם (פינחס) מתוך העדה ויקח רֹמַח בידו ויבא אחר איש ישראל אל הקבה וידקר את שניהם (במד' כה ז–ח). יבחר אלהים חדשים אז לחם שערים מגן אם יראה וָרֹמַח בארבעים אלף בישראל (שפט' ה ח). ויקראו (נביאי הבעל) בקול גדול ויתגדדו כמשפטם בחרבות וּברְמָחִים עד שפך דם עליהם (מ"א יח כח). אסרו הסוסים ועלו הפרשים והתיצבו בכובעים מרקו הָרְמָחִים לבשו הסרינות (ירמ' מו ד). ויצאו ישבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים ובמקל יד וּברֹמַח (יחזק' לט ט). כתו אתיכם לחרבות ומזמרותיכם לִרְמָחִים (יואל ד י). ואעמיד את העם למשפחות עם חרבתיהם רָמְחֵיהֶם וקשתתיהם (נחמ' ד ו). ויהי מן היום ההוא חצי נערי עשים במלאכה וחצים מחזיקים וְהָרְמָחִים המגנים והקשתות והשרינים (שם שם י). ומן הגדי נבדלו אל דויד למצד מדברה גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה וָרֹמַח ופני אריה פניהם (דה"א יב ט). ויהי לאסא חיל נשא צנה וָרֹמַח מיהודה שלש מאות אלף ומבנימין נשאי מגן ודרכי קשת מאתים ושמונים אלף (שם יד ז). ויקבץ אמציהו את יהודה וכו' ויפקדם וכו' וימצאם שלש מאות אלף בחור יוצא צבא אחז רֹמַח וצנה (שם כה ה). ויכן להם עזיהו לכל הצבא מגנים וּרְמָחִים וכובעים ושרינות וקשתות (שם כו יד). — ובתו"ם: לא יצא האיש לא בסייף ולא בקשת ולא בתרים ולא באלה ולא ב ר ו מ ח (שבת ו ד). הסיף והסכין והפגיון ו ה ר ו מ ח וכו' הרי אלו טמאין (כלים יג א). חפוי האלה הקשת ו ה ר ו מ ח הרי אלו טהורין (שם טז ח). נס שביעי (שנעשה לפינחס כשהרג את זמרי וכזבי) שנארך חנית של ר ו מ ח עד שנכנס בשני גולמים ויצא למעלה (ספרי במד' קלא). עמדו עליהן בחרבות ו ב ר מ ח י ' (ירוש' שבת א ו). עמד פינחס מתוך סנהדרין שלו ולקח את ה ר ו מ ח בידו ונתן את הכרול תחת פסיקיא שלו (שם סנה' י ב). מה המגן מקבלת כל ה ר מ ח י ם ועומדת, אף אתה אני עומד עימך (מד"ר ברחשי' מד, תחודור); ר ו מ ח ו (של הקב"ה) לפיד, מגינו עננים (מד"ר שמות ה). עשת שן זה את עושה מסנה כמה יתדות, כמה ר מ ח י ם (שם שה"ש ה, ידיו גליל' זהב). — ובספה"א: לא תריבו על זה דברי ריבות בשעריך ולא תקח בעדי את ר מ ח הנצות והשררה (שלמה בונפיד, הפולמוס בככבדי סחרחגוסה, קבץ על יד יח, כ).—ואמר המשורר: ותפשי הצנה לפניו נבערים, והלכים ב ר מ ח י ם לפניו הם שחים (תלמידי מנחם, לגבור בתעודה, סעה"ם 6). ואיך תזרק ר מ ח י ך לנגדי ומגני נעורינו אפיקים (רשב"ג, ישלם הקחו, ב"ר א. 107).

***רָמַח,** — פעל, מספק: אם בא יצרך להסחיקך רמחהו [1]) בדברי תורה יצר סמוך תצור, ואם

---

[1]) [עי' בהערה שאחר זו.]

[2]) [בארמ' רָמְחָא, רומחא (גם כתרג' של כידון וחנית), ערב' רֻמְח a), כוש' רַמַּת ובמצר' מרח. ואפשר שהמלה שאולה בעבר' מלשון אחרת, וכנראה אין רֹמַח, רֻמְחָא אלא מבטא אחר של λόγχη ביונ', lancea ברומ'.]

a) رمح

[1]) [תאודור מביא שם את הנסחאות: רמהו, רומיהו, רמחהו, רומחהו, רמחיהו (וכן גם במדה"ג), דחהו, שמחהו (נסחה אחרונה זו ע"פ דרשת ר' סימון שבאה אחרי זו), סמכהו (וכן בילקוט ישעיה תכט). ואולם הגרסה המקורית צריכה א) להיות קרובה בלשון או בענין אל "סמוך" הנדרש בכתוב, ב) להתאים בצרוף אל "בתורה", ג) לבאר בקרוב את יצירת הנוסחאות השונות. ואפשר שהבין הדורש "סמוך" כלשון שכיבה ושֵׁנה כענין "סמכוני" על יד "רפדוני" (שה"ש ב ה, ועי' רפד, סערות), ועל כן דרש: דַּמְּכֵהוּ ז"א נַיֵּם אותו בדברי תורה, מן דְּמַךְ, ישן, נום. והשוה גם את המאמר המקביל שבבבלי (סוכ' נב:, קדוש' ל:) בשם תנא דבי ר' ישמעאל: אם פגע בך מנוול זה מ ש כ ה ו לבית המדרש אם אבן הוא נ מ ו ח וכו' שאולי גם הוא נולד בדרשת הכתוב, כגון אל תקרי סמוך אלא משוך, וגם אל תקרי סמכהו אלא (כדבר) שַׂמְּחֵהוּ, כדרשת ר' סימון: שמחהו בתורה, ואך מקורות חדשים יוכלו לגלות את גלגולי הדרשות האלה.]

עשיתה כן אני מעלה עליך כילו בראת את השלם (ר' חנינא, מד"ר בראש' כב).

א. **רְמִיָּה,** ש"נ, — תרמית ומרמה, בנגוד אל אמונה, Trug, Täuschung; tromperie, déception; fraud, deception: עשיריה מלאו חמס וישביה דברו שקר ולשונם רמיה בפיהם (מיכה ו יב) אשרי אדם לא יחשב יי' לו עון ואין ברוחו רמיה (תהל' לב ב). הוות תחשב לשונך כתער מלטש עשה רמיה (שם נב ד). לא ישב בקרב ביתי עשה רמיה דבר שקרים לא יכון לנגד עיני (שם קא ז). הלאל תדברו עולה ולו תדברו רמיה (איוב יג ז). אם תדברנה שפתי עולה ולשוני אם יהגה רמיה (שם כז ד). — ובצרוף שבסמ', כף רמיה, נפש רמיה, קשת רמיה, שאין אמון בהן, העלולות לרמות [1]: ישובו לא על היו כקשת רמיה (הושע ז יו). ויסגו ויבגדו כאבותם נהפכו כקשת רמיה (תהל' עח נז). ראש עשה כף רמיה ויד חרוצים תעשיר (משלי י ד). עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תרעב (שם יט יח). — ובצרוף של תמורה (appositio), לשון רמיה: יי' הצילה נפשי משפת שקר מלשון רמיה מה יתן לך ומה יסיף לך לשון רמיה (תהל' קכ ב—ג). — ובקצור רמיה במק' איש רמיה, אשת רמיה: יד חרוצים תמשול ורמיה תהיה למס (משלי יב כד). לא יחרך רמיה צידו והון אדם יקר חרוץ [2] (שם שם כז). — ובמ"פ רמית, כמו ברמיה, בנגוד אל באמונה: ארור עשה מלאכת יי' רמיה [3] (ירמי' מח י). — ואמר הפיטן: ויחל קרושים לקשור בקרישות, ויחל ריעים לרעות ברמיות (ינאי, ויאל אמוכים, קרובי במד', זולאי, ריז). — ואמר המשורר: היש פתי כמו בעל נשמה בנומה מן רמיותיו נחויה, וויום יקרב אלי עת צאת נשמה יבקש להקיצה מרמיה (ר"ש הנגיד, בן קהלת קכג, ססון, רעג).

[1] [אין בצרופים אלו והמובאים אחריהם רמיה לשון רשלנית ועצלות, אלא נגוד אל אמונה.]

[2] [הכונה: כלום לא יחרך זה אשר אשת הרמית היא צידו? וכל הונו של אדם יקר, העושה כזאת, נחרץ וכלה. עי' טורטשינר, משלי שלמה, 12.]

[3] [השוה, בנגוד: כי באמנה הם עשים (מ"ב יב יו ועוד), וכל מעשהו באמונה (תהל' לג יד), ועשי אמונה רצונו (משלי יב כב). ואמנם מלאכת יי' קשה כאן, בהקבלה אל חרבו.]

ב. ***רְמִיָּה,** ש"נ, — מעשה הרומה ומשליך: ונאמר בענין ההשלכה [1]) והרמיה והמשלת את השעיר לעזאזל (ר"י א"ת, סה"ם לכיג"ג, סלח). עד השליכו אתם מעל פניו, ענין רמיה והפלה, וכבר אמרו וישליכו הרצים והשלישים וילכו עד עיר בית הבעל, דמי חפזם ומהירותם להם כהשלכה ותרמיה (שם, סלך).

***רְמִיָּה** [2]), ש"נ, — במשא ומתן התלמודי, טענת קושיה מתוך בריתית, משניות או כתובים סותרים זה את זה, הפותחת במונח ורמינהו וכדו': ורמית היא הבאה [שלא] לקיים שני ענינים והסימן ורמינהו (ר"ש הנגיד, מבוא התלמוד).

***רַמָּיוּת** [3]), ש"נ, — כמו רַמָּאוּת, תכונת הרמאי ומעשהו, Betrügerei; tromperie; deception: לא ימלא את הכלכלה ויצא וימכרנה בשוק וכו' וזו דרך הרמיות (תוספת' שביע' ו יח). תשובה של רמיות עשו אנשי נינוה (רשב"ל, ירוש' תענ' ב א). שלא יהו הרשעים עושים תשובה של רמיות (ר' יונתן, מד"ר בראש' ט). גם זה ראיתי חכמה תחת השמים וכו' זו מחשבתן של רמאין ברמיותן כגון המערב מים ביין וכו' (ר' שמואל בר אימי, שם קהל' ג, גם זה). ואין ברוחו רמית, שלא היתה תפילתו של רמיות ותורתו של רמיות (מדרש תהלים לב ג). — ובפהמ"א: שלא תאמר שלא נטל יעקב אבינו הברכות אלא דרך רמיות (מדה"ג בראש' כח ג, מרגליות, תפח). אחיו אני ברמיות (שם שם כט כה, שם, תקיז). וזאת הטענה שתטעון היא או אביה שתטעה או בא ברמיות וכו' כל זה הבל (תשו' רמב"ם רט, א"ח פריימן, 204).

***רְמִיזָה** [4]), ש"נ, — מעשה הרומז, רֶמֶז, Andeuten, —ung; allusion; hint: חרש שנשא פקחת וכו' כשם שהוא כונס ברמיזה כך הוא מוציא ברמיזה (יבמ' יד א). ומאי שנא מיאון דחבריה דלא מבטל גיטא דידיה איידי דמכרת ברמיזותיו

[1] [כך צ"ל לפי המקור הערבי והענין, ובנדפס בטעות: ההשלחה.]

[2] [על פי הארמ' שבתו"מ: רומיא (מנח' מג.).]

[3] [עי' רַמָּאוּת, הערה.]

[4] [ע"פ רמיזא, ש"ז במשמ' רֶמֶז, בארמ'.]

וקריצותיו אויל משבש ומייתי לה וכו' (בבלי שם קח:). כשם שאסורה לו כך אסורה לאחין, והא אינה מכרת בקריצותיהם ורמיזותיהם וכו' (שם שם). למלך שבנה פלטין והושיב בתוכה אלמים והיו משכימין ושואלים בשלומו של מלך ברמיזה ובאצבע ובמנולין (בשם ר' לוי, מד"ר בראש' ס). [1] — ובסהמ"א: מפסידי יחוד המעשים לאלהים וכו' הרהור היצר ורמיזתו לאדם במה שיחבב אליו העולם הזה (ר"י א"ת, סו"ה, יחוד המעשה ד). אמר הכוזרי, ואיך אודיע בשם מה שאין עליו רמז וכו' אמר החבר, אבל רומזים אליו ברמיזה הנבואית וראיה הרוחנית (הוא, כוזרי ד ג). כי החלק ההוא ממנו עצם בלתי נגדר ואין רמיזה אליו [2] (שם שם). והחלותי לרמוז לך רמיזות (ר"ש א"ת, מו"נ, פתיחה). ולא תמצא מהם אלא הערות קטנות ורמיזות באו בתלמוד ובמדרשות (שם א עא). הכל נכתב בתורה בפירוש או ברמיזה (ר"י אבוהב, מנוה"מ ב א א ב). ונדבר לפניו דברי חשק בחרוזות ונעשה אל הגבירה רמיזות (עמנואל, ממב' יז). ואם הרמיזה הוא תקון הקול הפנים והאברים עם ההאתות לענין רצוני לומר שאם יאמר דבר יעורר על העצבון ראוי שיתקן הקול והפנים במדרגת המקוננים והבוכים וכו' (ר"י מסיר ליאון, נפת צופים א ד, 14). ראוי שנדבר בענינים הנעשים עם המלות [3] וכו' שיקראום רמיזות הפנים (שם שם יג, 38). והנה עשה זאת הרמיזה בצאתם ממצרים להעיד שהיתה סבת מיתתם היותם יוצאים ממצרים בא תם האמונות המשובשות (ר"י אברבנאל, יהוש' ה, וזה הדבר). דע לך כי להשלמים בתכמתם הרמיזה די להם (פחד יצחק ערך נקוד, פה.). גם כמה דברים וכו'

[1]) [במד"ר איכה (א"ב קומאה, ממרום שלח) כתוב: במה מצודות עשיתי כמה רמיזות עשיתי וכו' אך במקומו במד"ר ויקר' כו: במה מצודות ותרמים פרשתי לו, ע"כ. ונראה שבמקי' רמיזות צ"ל מְזוֹרוֹת במשמ' רשתות מזורות והשוה את פרושו של ר"א מבלגנצי לכתוב בעבד' א ז, לתחך ישימו מזור תחתיך: זריית רשת ומצודה וכו', ועי' ג. מָזוֹר במשמ' פח, רשת והערת המחבר שם.]

[2]) [לדעת א. צפרוני בהוצאתו כאן במשמ' של הגדרה, ואינו מסתבר.]

[3]) [כלו' בתנועות שונות המלוות את הדבור.]

הוחזרו על ידי יהודים יצ"ו, כי הם הגידו למלך ולשריו מחוץ ועד שרוך נעל מה שבאו לידם או שהיה להם ידיעה או רמז ורמיזה ממנו (פנקס קהלקא, מדפיס גם ישנים, נקפה לגרץ בעברית ז, 21, בהערה). — ואמר המשורר: והגידי כזאת בחידות ורמיזות לבנות עליזות אשר אמרו הב הב (עמנואל, לבית חן, ממב' ז, הברמן, 201).

***רְמִיזוּת,** ש"נ, — תכונת מי שרמוז ונרמז אליו, שהורו עליו להבדילו מאחרים: ויצא מזה כי הפרטיות והרמיזות והאישיות אמנם היא עצמות (פרוש ר' אברהם ביבאגו לבאור האמצעי של אבן רשד על ס' מה שאחר הטבע, כ"י, מובא באוצר המונחים הפילוסופיים ד, 44).

א. ***רְמִיסָה,** ש"נ, — מעשה הרומס ברגליו: בוססו, הוא ענין רמיסה (רש"י, ישע' סג יח, כ"י, הובא בהולי' אהרטן). ומרפס, כתוב בשי"ן והוא ענין הרמיסה במים והעכירה (רד"ק, יחזק' לד יט). רמיסת העם לשליש בשער על מה שדבר כנגד הנביא (ר"י אברבנאל, מ"ב ז).

ב. **רְמִיסָה,** עי' רְמִישָׂה.

***רְמִישׁ** [1]), ש"ז, — עֶרֶב, ואמר המשורר: תסיתיני יומי ורמישי ותהשיך מאורי שמשי (עזרא הבבלי, תוכחות מוסר יח, עב:).

***רְמִישָׂה,** ש"נ, — מעשי הרומש וזוחל באדמה: דרמישה הוי נמי בדבר הרוחש כמו נחש (תוס' פסח' כד:, ד"ה ליתעה). אמר רמש האדמה לפי שרמישתם בכל גופם באדמה (ר"י קארו, תולדות יצחק, ו:).

רַמָּךְ [2]), ש"ג, ת"ר רַמָּכִים, — עדר, ובפרט עדר של סוסים: וישלח ספרים ביד הרצים בסוסים רכבי

[1]) [עפ"י רַמְשָׁא, עֶרֶב בארמ'.]

[2]) [המלה שאולה מפרס' רַמַךְ ובמבטא מאחר רַמַה, עֵדֶר, וכן בסור' רכבא הוא עדר של בהמות שונות. במקרא לא בא אלא בני הרמכים, שאפשר להבינו בדעת רֹב הפרשנים במשמ' סוסים (אצילים) או פרדים וכדו' מתוך עדרי הסוסים המלכותיים, אך גם (כדעת ולהוזן, GGA 1902, עמ' 139) על רוכבי הסוסים הממנים על העדרים בשרות התחבורה; ומעין

הרכש האחשתרנים בני הרמָּכִים (אסת' ח י). — ובתו"מ במשמ' פרד שנולד מסוס וסאתון: הפרוטיות אסורות והרמך מותר (כלא' ח ה). (לא תחרש בשור ובחמור) יחדיו, פרט לרמך (ספרי דבר' רלא). — ובסהמ"א: מין שיש בו מדברי וישובי כגון שור הבר עם השור והרמך עם הסוס מותר להרכיבן זה עם זה (רמב"ם, כלאים ט ה). בחלב העז ובחלב הרמכים הם הסוסיות (קאנון ג י ה ו). — ובמשמ' גמל בעל דבשת אחת: רמכים (דראמאדערא) חמורים פראים עזי אנגארי' וכו' (צלוק, מגילי עולם, ג, ס.).

רמם [1], ממנו רֹם, רִמָּה, א. רָמַם.

א. רָמַם [2], פ"י, יָרֹם, — רָקַב, שרץ תולעים, faulen; pourrir; to rot, decay: ויותרו אנשים ממנו עד בקר וַיָּרֻם [3] תולעים ויבאש (שמות יו כ). ואמר המשורר: אם היום ירום, מחר תולעים ירום (רשב"ג, כתר מלכות, יהי רצון). יוכר לו יום יחשך אורו גם תולעים גופו ירום (רמב"ע, הענק ח, נכודי, מעט). בלוייו נקרעים וירום תולעים בשובו אל אדמה (רמב"ע, ספרי הלים, אגר 204).

— הפע', *הוּרַם, — כמו קל, ואמר בן סירא: מה יגאה עפר ואפר אשר בחייו יורם [4] גויו (ב"ס גכיי י ט).

— הפע', הֵרַם, הרים — שָׁרַץ רמה: אבל זה שהתליע בדרך נס יתכן שהרים תולעים תחלה וכו' כי אלו לא היה מרים תולעים עד אשר עלה באשו תחלה וכו' כעצים המתליעים והפירות המרימים תולעים באיביהן (רמב"ן, שמות טז כ).

זה מדר' לקח טוב: אלו הרוכבים, ע"כ. בתו"ם בא רַמָּךְ במשמ' פֶּרֶד, וכן גם רמכא, רמכה, בארמ' שבתו"ם.]

[1] [עי' בהערה הבאה. על צורות כמו רָמּוּ, רֹמּוּ, יֵרֹמּוּ, יֵרוֹמּוּ, עי' א. רום.]

[2] [גם בערב' רַמַּ (a במשמ' זו, וכן רִמַּה (b, רקבון כמו רִמָּה בעבר'.]

[3] [הטעם מלעיל.]

[4] [ואולי צ"ל ירוֹם, קל.]

(a رم (b رمّة

ב. *רָמַם [1], קל לא נמצא.

— פִע', *רִמֵּם, רוממ [2], — כמו רוֹמֵם: ורימ[…] הקב"ה על הכל שנא' ונתנך ה' אלהיך עליון (מ[…] שמות כה).

א. רמס [3], ממנו מִרְמָס, א. רְמִיסָה, רָמַס, רְ[…] רְמִסָה.

ב. רמס, עי' רמש.

רָמַס, פִיו"ע, רֹמֵס, רְמֹס, רִמְסִי, אֲרַמְּסֵם, תִּרְ[…] יִרְמֹס, יִרְמָס־, יִרְמְסֵהוּ, יִרְמְסֶנָּה, תִּרְמֹס, תִּרְמֹס[…] תִּרְמְסֵם, תִּרְמְסוּ, יִרְמְסוּ, יִרְמְסֵהוּ, — דָּרַךְ ברג[…] על דבר או בדבר, את הדבר, […]ten; marcher; to tread: מי בקש זאת מידכם רְמֹס חצרי (ישע' א […] ויבא סגנים כמו חמר וכמו יוצר יִרְמָס־טיט ([…] מא כה). ואדרכם באפי וְאֶרְמְסֵם בחמתי (שם סג […] בפרסות סוסיו יִרְמֹס את כל חוצותיך (יחזק' כו […] המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תִּרְמְסוּ ברגל[…] (שם לד יח). באי בטיט וְרִמְסִי בחמר החזיקי מ[…] (נחו' ג יד). — ורמס אדם או בעל חיים, רמ[…] הרגל, במשמ' דרס והשחית, דרס והמית, דרס והפ[…] […]treten, niedertreten; écraser (du pied), fouler; to crush (under foot), tread down: וַיִּרְמְסֻהוּ ה[…] בשער וימת (מ"ב ז יז). וישמטוה ויז מדמה אל ה[…] ואל הסוסים וַיִּרְמְסֶנָּה (שם ט לג). ותעבר חית הש[…] אשר בלבנון וַתִּרְמֹס את החוח (שם יד ט). תִּרְמְ[…] רגל (ישע' כו ו). אשר אם עבר (האריה) וְרָמַס ו[…] ואין מציל (מיכ' ה ז). על שחל ופתן תדרך תִּרְ[…] כפיר ותנין (תהל' צא יג). וישליכהו ארצה וַיִּרְמְ[…] (דני' ח ז). ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכ[…] וַתִּרְמְסֵם (שם שם י). — ורָמַס לארץ במשמ' […] ירדף אויב נפשי וישג וְיִרְמֹס לארץ חיי (תהל' ז […] — ובינ' רֹמֵס במשמ' דורס ומחריב: כי אפס ה[…] כלה שד תמו רֹמֵס מן הארץ (ישע' טז ד). — ובת[…] גם בינ' פעו' *רָמוּס: ואל תערצו מקול הצווחה כ[…] שא"ה עושים מגיפים ומריעים וצווחים ורמס[…] (ספרי דבר' קלב). ועל העיר האבילה וכו' הנת[…]

---

[1] [עי' בהערה הבאה.]

[2] [ואולי אין זה אלא שבוש במקום רומ[…] פוע' מן א. רום, עי' שם.]

[3] [עי' רפס, רפש, הערות.]

ביד זרים הרמוסה ביד עריצים (ר׳ סייא דלפורין, תפלה לת״ב, ירוש׳ ברכ׳ ד ג). רומס הייתי זתים עם רבי חייא הגדול (ר׳ הושעיא, שם פאה ה ב). ובכל יום ויום היה מניף ידו על יהודה וירושלים ואומר אימתי תפול בידי וארמסנה (תענ׳ יח:). אם אתה שומע לעצתי רומסם (את הפרושים) (אלעזר בן פועירה, קידוש׳ סו.). היו בהן בחורים שהיו מגנין את החטה ביופיין וכו׳ צוה המלך ורמסום (ר׳ יוחנן, סנה׳ לב:). שולף מנעלי ודורסן ורומסן בעקבי (מד״ר במד׳ יד). — ובסהמ״א: ובת רחל בתו של שותלת היתה הרה ללדת ורמסה בחומר עם בעלה ויצא הולד מתוך מעיה ונתערב בתוך המלבן (פדר״א מח). בראות (יעקב) אותם דחוקים ורמוסים בעפר הארץ (לרוב המוב, וילא, ל:). — ואמר הפיטן: חילם ברגלם רמוסים טבעו וצללו פתרוסים (שמעון בר יצחק, אותות ומופתים, קדר ז פסח). רמוסים נגללו בדמים נבללו (אפרים בר יצחק, אני אני, סליח׳ מוקי יוה״כ). רמוסה ביד צר ובעפר מעפרה (מקוה ישראל, סליח׳ ם עפי״ח). — ואמר המשורר: ותרוץ וכו׳ במקום לא ידעו עיט שפים ואף רגל בני איש לא רמסו (רסב״ג, בתר מתפלי, ב״כ א, 45). יפעת מלכי תרא ותגל וירים דגל לרמוס רגל (ר״י הלוי, יפעת, שעה״ש 106). וגם אכה על לחיי על אלמהדויא הרמוסה (ראב״ע, אהה יכד, REJ 1890 Jan., עמ׳ 85; כהכא א, 250).

– נפע׳, תֵּרָמַסְנָה, — נִרְמַס, שרמסו אותו: ברגלים תֵּרָמַסְנָה עטרת גאות שכורי אפרים (ישע׳ כח ג). — ובסהמ״א: הבנינים יהרסו והזרעים ירמסו והארמונים יסתרו והאילנים יעקרו (ראב״ע, חי בן מקיץ, אינר, עמ׳ 140). ושת עמוד התלמוד והבניה נהרסה והמשנה לשנינה ברגלים נרמסה (הוא, אהה יכד, אינר 169). ובטיט וחומר חוצות נרמסו שתים עשרה האבנים האלה (הוא, אותות אל, שם 224).

– פִּעֵ׳, *רִמֵּס, — כמו קל: והיה אותו שלטון נועצה ברומת ונתנה לפני הקרון והית קרון עוברת עליהן ומרמסן [1]) (מד״ר ויקר׳ טז).

רֶמֶס, ש״ז, — כמו מִרְמָס, ואמר הפיטן: השימני לכל רֶמֶס, ראש השקני מלא כופי (מסה כהן בר קעדיה, מי העומד בהלאה, רשות לנשמת לו״כ, מחז׳ איטל׳ ב, עז:).

***רְמָסָה**, ש״נ, — המר שרומסים אותו, ואמר הפיטן: כהושעת יקושי מלבן מרמסת התבן (ר״י אביתור, הושענות ליום ה). בר תנשקם ותשביעם ותדלם מרמסת התבן (רי״ל בר לאוזן, אזהרות, ה.).

***רמץ** [1]), ממנו א. *רָמַץ, *רֶמֶץ.

א. ***רָמַץ**, פ״י, — רָמַץ את הדלעת, קלה אותה ברֶמֶץ, כדי למתק את טעמה [2]), רק בינ׳ פעו׳ נק׳ רְמוּצָה, מין דלעת מרה שבדי לאכלה רומצים אותו תחלה [2]): ודלעת המצרי והרמוצה [3]) ופול מצרי והחרוב אינם כלאים זה בזה (כלא׳ א ב). ודלעת יונית עם המצרית והרמוצה [3]) אף על פי שדומין זה לזה כלאים זה בזה (שם שם ה). הנודר מן המבושל אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה ומותר בביצת טרמיטה ובדלעת הרמוצה (נדרי ו א). דלעת ארמית היא דלעת מצרית כלאים עם היוונית, כלאים עם הרמוצה (ירוש׳ כלא׳ א ב).

ב. ***רָמַץ**, פ״ע, — רמצה העין, הפרישה לֵחה ולכלוך [4]): ואמנם יודע זה מענין מה שיזול ממנה כי אם תהי׳ נגובה לא תרמץ כלל ותהיה יבשה, ואם היא רומצת בהפלגה הנה היא לחה מאד (קאנון ג ג א ב).

א. ***רֶמֶץ**, רְמָץ, ש״ז, — אפר חם ולוהט, Aschenglut; braise de cendres; glowing ashes: איזו היא מכוה, נכוה בגחלת או ברֶמֶץ (נגע׳ ט א). אם נתנה על גבי הרמץ והרמץ מעמידו בידוע

---

[1]) [גם בארמ׳ רמץ, אך בסורי רמע, ערבי׳ רמצ׳ a), וכן בכוש׳ באותה משמ׳.]

[2]) [כך לפי פרוש האמוראים בירוש׳, ואמנם אפשר שכונת המשנה למין דלעת, שמראה כמראה תשבץ ומשבצות, עפ״י לשון ת״א לתורה המתרגם משבצות זהב (שמות כח יא ועוד): מְרַמְּצָן דדהב. וקרוב לשמוש זה בעבר׳ ג. רָבַץ בלשון מַרְבִּיץ בפוך אבניך (ישע׳ נד יא) ובערב׳ רַוְבַּצ b), צרף כסף.]

[3]) [בירוש׳: והרמוצא, והרומצא.]

[4]) [עפ״י הערבי׳ רַמַצ c).]

[1]) [במד״ר איכה (סוף עמא): ומפסקתן.]

a) رمض b) روبص c) رمص

שאינו כבונם משקה וכו', אין חרמץ מעמידו בידוע שהוא כבונם משקה (ר' יוסי, תוספת' כלים ב"ק ז ג). אין טומנין ברמץ (ירוש' שבת ד א). נותנן ברמץ או נותן לתוכן חמין כל שהן (יהודה בן נקוסה, שם כדה ג ב). שמא יטמין ברמץ שיש בה גחלת (שבת לד:) אף לא שופתה ע"ג האור אלא שופתה ע"ג הרמץ (ר' יוסי, נדה מט:). — ובספהמ"א: הדא גומרא סכנה ונותנין עליה רומץ [1]) בשבת (ר"ח, עז כח.). דוכן של חרס שיש לו בית קבול הקדירות והרמץ נתון בתוכו טהור משום כירה וטמא משום כלי קבול (רמב"ם, כלים טו יט). שהוא כבורת מן הרמץ אל האש (ר"ם א"ח, מו"נ א עו). שלא נהגו בגבולנו להטמין התרנגולת ברמץ כדי להסיר הנוצה (סו"ת תרומת הדשן קסח).

ב. *רֶמֶץ [2]) ש"ז, — משבצת: ופי' מוסבות משבצות, שיעשה רמצי זהב סביב, ועל דעת אונקלוס שאמר משקען היו האבנים משוקעות בתוך הבתים והיו יוצאין מהם רמצין מקיפין אותן ואוחזין בהן מלמעלה (רמב"ן, שמות כה ז).

*רמש [3]), ממנו *רָמִיש *רַמַשׁ, *רֶמֶשׁ.

*רָמַשׁ, קל לא נמצא.

— הפע', *הִרְמִישׁ, — העריב, עשה ערב, ואמר הפיטן: בונני בין אור לחשך הצפירי והרמישי (ברהטים סמים, ברכת המזון לשבת, ידיעות מכון שוקן ה, כה).

*רֶמֶשׁ, רְמָשׁ, ש"ז, — עֶרֶב, ואמר הפיטן: דרשתיך בשמשי ורמשי [4]) (רסב"ג, אדוממך, רשות לעבודת יוה"כ). תהלתך להודות בקר ורמש (ר"י הלוי, לך אדר, דיואן ג, 192). חסדך בל תמש לנצב לפניך מאמש, עורך תפלות חמש מרמש ועד רמש (סליח' נעילה, סדור אר"ל, תריז:). רמש ההוא גדלו שמחות (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנוכה). בכל בקר מי יתן ערב נואמים, ברמש

1) [צ"ל רמץ.]
2) [עפ"י הארמ', עי' א. רַמַץ, הערה.]
3) [ע"פ הא-מ' רַמְשָׁא, ערב.]
4) [כך בתשלום אבודרהם, אך במחז' ספרד': ואמשי.]

אומרים מי יתן יקרב אור ימים (מלך מלכים, סליח'
עשי"ת). שכבתי רמשי על ערשי ואחלום כי אצ
חפשי (ר"י נג'ארה, יחלום לבי, עולת שבת י). שמש
וגם רמשי אבקשך ידיד (יוסף פינסו, אקיפי הסקו
א, יג:) ברמש יום הרביעי כ"ח מן חדש שואל
אשר הוא הרביעי מן החשבון העברי (מכ"י טומרונ
משנת 9—1888, JQR XIV, עמ' 27).

רמש [1]), ממנו *רְמִישָׁה, א. רָמַשׁ, רֶמֶשׂ.

א. רָמַשׂ [2]), פ"ע, רֹמֵשׂ, רֹמֵשׂ, רֹמֶשֶׂת, תִּרְמֹשׂ, —
רַמַשׂ הָרֶמֶשׂ וכדו', זחל, הלך בלט ובלחש
schleichen, kriechen; glisser, ramper; to slip,
creep: וירדו ברגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל
הארץ [3]) ובכל הרמש הָרֹמֵשׂ על הארץ (ברא' א כו).
ולכל חית הארץ ולכל עוף השמים ולכל רוֹמֵשׂ על
הארץ אשר בו נפש חיה (שם שם ל). מן הבהמה וכו'
ומן העוף וכל אשר רֹמֵשׂ על האדמה (שם ז ח). וכל
החיה למינה וכל הבהמה למינה וכל הרמש הָרֹמֵשׂ
על הארץ למינהו (שם שם יד). ולא תטמאו את
נפשתיכם בכל השרץ הָרֹמֵשׂ על הארץ (ויקר' יא מד).
תבנית כל רֹמֵשׂ באדמה (דבר' ד יח). ורעשו מפני דג
הים ועוף השמים וחית השדה וכל הרמש הָרֹמֵשׂ על
האדמה (יחזק' לח כ). — רֹמֶשֶׂת האדמה, רֹמֵשׂ עלי
רמש: בכל אשר תִּרְמֹשׂ האדמה ובכל דגי הים
(ברא' ט ב). ולא תשקצו את נפשתיכם בבהמה
ובעוף ובכל אשר תִּרְמֹשׂ האדמה (ויקר' כ כה).—וע
חיות בכלל, ביבשה ובים, במשמ' הלכו לאט, בל
להשמיע קול: ויברא אלהים את התנינם הגדלים ואת כל
נפש החיה הָרֹמֶשֶׂת אשר שרצו המים למינהם (ברא'
א כא). ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה
הָרֹמֶשֶׂת על הארץ (שם שם כח). ויגוע כל בשר הָרֹמֵשׂ
על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ובכל השרץ השר

1) [עי' רֶמֶשׂ, הערה.]
2) [כנראה פעל נגזור מן רֶמֶשׂ, עי' שם, ובן
בסור' מא"י רְמַס.]
3) [גם „ארץ" כאן, וכן באיו' יב ח שם שרץ
הוא, כמו אֲרָצ' a), termite, בערב'. עי' טורטשינר,
ספר איוב, לפסוק הנ"ל.]

a) أرض

על הארץ ובכל האדם (שם ז כא). כל החיה כל הרמש וכל העוף כל רומש על הארץ (שם ח יט). זאת תורת הבהמה והעוף וכל נפש החיה הרֹמֶשֶׂת במים ולכל נפש השרצת על הארץ (ויקר׳ יא מו). ימים וכל רֹמֵשׂ בם (תהל׳ סט לה). תשת חשך ויהי לילה בו תִרְמֹשׂ כל חיתו יער (שם קד כ). — ואמר המשורר: אראה תכל תלד בנים עד כארץ רמש תרמש (רמב״ע, הענק ח, ברודי, שסה). ועפר בשליש כל ומים ביד סדר ורומש בגוש ארץ ושרש בטירותיו (רשב״ע, בשם אל, כהנא א, 197).

— נפע׳, *נִרְמַשׂ, — נרמשת האדמה חיות, שרצה חיות, רמשו חית עליה, ואמר הפיטן: חיות קטנות נרמשת גדולות במרחבי מים (נחמיה בן שלמה, אם ימלאו, תפלת גשם, ידיעות מכון שוק׳ ד, רט).

— הפעי, *הִרְמִישׂ, — הרמיש את החיה, עשה שתרמש, ואמר הפיטן: בבוקר נוגה המשיל ולפועלים נתנו חקר, בלא הרמיש [1]) מכשיל עד רון כוכבי בקר (רסע״ג, באלבי ילדקו, עבודת יוה״כ, סדור רסע״ג, רפא).

ב. *רָמַשׂ, פ״י, — כמו רָמַס: והיו רוֹמְשִׁין אותו (את הקש אשר קוששו) בתאוריהם וכו׳ והקש של מדבר היה נוקב עקביהם (פדר״א מא).

רֶמֶשׂ [2]), ש״ז, — שם כולל לחיות הזוחלות והולכות בלט בלא להשמיע קול, Kriechtiere ; reptiles : תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה וָרֶמֶשׂ וחיתו ארץ למינה (בראש׳ א כד). וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל הָרֶמֶשׂ הרמש על הארץ (שם שם כו). מאדם עד בהמה עד רֶמֶשׂ ועד עוף השמים (שם ו ז). וכל החיה למינה וכל הבהמה למינה וכל הָרֶמֶשׂ הרמש על הארץ למינהו (שם ז יד). כל החיה כל הָרֶמֶשׂ וכל העוף כל רומש על הארץ (שם ח יט). וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הָרֶמֶשׂ ועל הדגים (מ״א יה ג). והנה כל תבנית רֶמֶשׂ ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל (יחזק׳ ח י). ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וחית השדה וכל הָרֶמֶשׂ הרמש על

[1]) [עפ״י הכתוב בתהל׳ קד כ: בו תרמש כל חיתו יער.]

[2]) [כנראה מנח שאול מן האשור׳ נִמְשֻׁ, שריצת בעלי חיים, ואף מן השם נגזר הפעל רָמַשׂ.]

האדמה (שם לח כ). ותעשה אדם כדגי הים כְּרֶמֶשׂ לא משל בו (חבק׳ א יד). החיה וכל בהמה רֶמֶשׂ וצפור כנף (תהל׳ קמח י). — ובצרוף רֶמֶשׂ האדמה: ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רֶמֶשׂ האדמה למינהו (בראש׳ א כה). מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה מכל רמש האדמה למינהו (שם ו כ). וכרתי להם ברית ביום ההוא עם חית השדה ועם עוף השמים וְרֶמֶשׂ האדמה (הוש׳ ב כ). — וחיות אחרות שביבשה ובים: כל רֶמֶשׂ אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה (בראש׳ ט ג). זה הים גדול ורחב ידים שם רֶמֶשׂ ואין מספר חיות קטנות עם גדולות (תהל׳ קד כה). — ואמר בן סירא: במות אדם ינחל רמה ותולעה כנים ורמש (ב״ס גני׳ י יא). — ומ״ר, *רְמָשִׂים, ביחוד בצרוף שקצים ורמשים: שמונה שרצים האמורים בתורה הצדן והחובל בהן חייב ושאר שקצים ורמשים החובל בהן פטור (שבת יד א). אכל נבלות וטרפות שקצים ורמשים וכו׳ אינו נעשה בן סורר ומורה (סנהד׳ ח ב). המפלת כמין דגים חגבים שקצים ורמשים, אם יש עמהם דם טמאה (נדה ג ב). מפני מה ברא הקב״ה שקצים ורמשים בעולמו (ירוש׳ ברכ׳ ט ג). — ובספה״א: אמרו להן (המצרים) לישראל, צאו והביאו לנו שקצים ורמשים ונשחוק עמהן (סדר אליהו רבה ח, איש שלום, 41). יודוך ה׳ אלהינו תנינים וכל תהומות, ימים וכל נהרות, דגי הים וכל רמשי חלד וכו׳ (הוספות ותקונים לסדר רע״ג, מארכס, 24). ובאמרו כל נפש החיה אשר במים שקץ הוא לכם כגון שאר רמשי הים ורמשי האדמה (אהרן הקראי, גן עדן, טמאה וטהרה ה, קא.). — ואמר הפיטן: סוף לא תירש מרכושך אכל דעה כי רמש רפשך [1]) אשר יצא ממעיך הוא יורשך (את פני מבין, סליחי׳ לו״כ, מחז׳ איטל׳ ב, קז.). הלעיטה רמש [2]) והיא משכה לעופר, הוערמו ועטו עלים ולא עדי (אזכר סלה, עבודת לו״כ, שם שם, קכט.) — ואמר המשורר: וגבה מבני גילו כגבה בני איש מבהמות או רמשים (רמב״ע, הריח מר, ברודי, קב). ונפשו חמדה עיש וכימה ואף כי וחלי עפר ורמשו (רשב״ג, בחר מהחלי,

[1]) [הרמה והתולעה.]

[2]) [הנחש את חוה.]

ב"ר א, 48). — *וכשם למיני רמשים שונים: ר מ ש המרתוף (קעללער וואורם) ארבע עשרה (רגלים) (ליבלא, ראשית למודים ו, כג.). ר מ ש היומי (שאג טהירבען) אשר יחיה רק יום אחד (שם. כג:). מערכה החמישית הרמשים (אינזעקטען) (תולדות החיים).

רֹן, ש"ז, מ"ר סמיי רָנֵּי, — כמו רִנָּה, Jubel; cris de joie; jubilation: אתה סתר לי מצר תצרני רָנֵּי [1] פלט תסובבני (תהל' לב ז). — ובסהמ"א: פנות עולם פצחו ר ו ן (מנחם בן סרוק, אדוני בן אדוני, בראש תשובי תלמידי מנחם). בשם שקרוי ר ו ן כשיגביה אדם קולו בשמחה כן כשיתן אדם את קולו בבכי, כי ר ו ן לשון המון וקול שאון הוא, הן למשוש הן לקינה (ר"י קרא, פרוש איכה, דברי חכמים, כט). וכלם מנצחים ו ב ר ן יחד [2] משבחים (ראב"ע, חי בן מקיץ, כסלא ג, 50). ו ר ו ן אחרי יגון ותנחום לכל אבל (מנחת יהודה סוכא נשים, טעם זקנים, ג:). — ואמר הפיטן: ר ו ן בלי עצלתים ערכתי במחנותים (ר"א קליר, אדשה, תפלת טל). ודמם ר ן ספי נושאי ארון (הוא, איכה ישבה חבללת, קינ' ת"ב). וברכת בשבעך ב ר ו ן (רסע"ג, תרי"ג מצוות, סדור רסע"ג, קנח). בזכרון אש ועצים נשא ויעקוד בן ב ר ו ן (הוא, באדני ילדקו, עבודת יוה"כ, שם, רפב). קבל ר נ י תודות אמונים בך יאמינו (רי"ל גיאת, יה כל, מעה"ש 17). תשבחות מפיקים ושעור ר ו ן מדקדקים (בנימין בן זרח, בלולי אש, אופן שבת הגדול). נכון השחר וכוכבים ב ר ו ן [3] ברק השחר זכות שבחברון (מאיר בן יצחק, תפלה תקח, סלים' ער"ה). וקדושים כתרשישים קרואים מלאכי האל ר ו ן רוחשים בעת רגשים ואומרים יה אבתריאל (ר"י זבארה, אראלים, אופן שבת א' אחה"פ). ארוגי עז בקול מעוז לנערץ בצבא הסלה בוטים ר ו ן בחיך וגרון לך ה' הגדלה (ארוגי עז, אופן שבת א' אחה"פ). — ואמר המשורר: יחדל דרור מ ר ו ן ועל אמיר לא יעמד עגור (עמנוי' הרומי, מחברות עמנואל על מות

[1] [ס"א רָנַּי.]

[2] [כך לפי נקוד המסורה, ואמנם יתכן שאין ר נ י אלא כתיב כפול של (תצ)רני שלפניו.]

[3] [עפ"י לשון הכתוב (איוב לח ז), אך שם בְּרָן הוא מקור מן ר נ ן.]

יעקב אמיו, ממתק ספתים, 75). קול אל קול קורא מבשר בזבול הרקיע, ר נ י פלט ר נ י פלט, צבא עליון הריע (שלום הכהן, ניר דוד, 145).

רָנָה [1], תִּרְנֶה, —פעל מספק: עליו תִּרְנֶה [2] אשפה להב חנית ובידון (איוב לט כג).

א. **רִנָּה**, ש"נ, רִנַּת, רִנָּתִי, רִנָּתָם, — קול קריאת שמחה, Jubel; cris de joie; jubilation: בערב ילין בכי ולבקר רִנָּה (תהל' ל ו). ויוצא עמו בששון בְּרִנָּה את בחיריו (שם קה מג). ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו בְּרִנָּה (שם קז כב). אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רִנָּה (שם קכו ב). הזרעים בדמעה בְּרִנָּה יקצרו (שם שם ה). ובאבד רשעים רִנָּה (משלי יא י). ובעת החלו בְּרִנָּה ותהלה וכו' (דה"ב כ כב). — וקול רִנָּה במשמ' זו: צאו מבבל ברחו מכשדים בקול רִנָּה (ישעי' מח כ). כי אעבר בסך אדדם עד בית אלהים בקול רִנָּה ותודה המון חוגג (תהל' מב ה). הריעו לאלהים בקול רִנָּה (שם מז ב). קול רִנָּה וישועה באהלי צדיקים (שם קיח טו). — ועם פֹּעַל, בא ברנה, גיל ברנה, פָּצַח רנה: נחה שקטה כל הארץ פצחו רִנָּה (ישעי' יד ז). ופדויי יי' ישבון ובאו ציון בְּרִנָּה ושמחת עולם על ראשם (שם לה י). פצחו הרים רִנָּה יער וכל עץ בו (שם מד כג). רנו שמים וגילי ארץ יפצחו הרים רִנָּה (שם מט יג). ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו יגיל עליך בְּרִנָּה (צפני' ג יז). בא יבא בְרִנָּה נשא אלמתיו (תהל' קכו ו). — ובמשמ' קריאה חזקה בתפילה, וגם בצרוף רִנָּה ותפִלָּה:

[1] [עי' בהערה הבאה.]

[2] [אין רֵעַ לפעל כזה בהוראה מתאימה בעברית או בלשונות הקרובות. ואין הכונה במלה עליו לכלי הזין שעל גבי הסוס (ועל כן אין טעם לבאר רנה כמו ר נ ן, או לתקן: עליו תָּרֹן האשפה), אלא לנשק הבא נגדו ולקראתו ושהסוס לא ישוב מפניו, כדגמת אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי (תהל' כז ג). וכנראה המכֻוָּן כאן בחלוף ד—ר: תִּדְנֶה, ז"א תקרב, כמשמ' הפעל דני, דנא a) בערב' ובסור' (דנא) וכלשון ו ת ק ר ב המלחמה (מ"א כ כט). וכן כנראה גם כונת הכתוב בעמ' ו ג: המנדים ליום רע ותגשון שבת חמס, היא: המדנים, ז"א: המקרבים, מן דנה.]

a) دنى ، دنا

לשמע אל הָרִנָּה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך היום (מ״א ח כח). ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רִנָּה ותפלה ואל תפגע בי (ירמ׳ ז יו). כי יצמו אינני שמע אל רִנָּתָם (שם יד יב). שמעת יי׳ צדק הקשיבה רִנָּתִי האזינה תפלתי (תהל׳ יז א). שמעה אלהים רִנָּתִי הקשיבה תפלתי (שם סא ב). תבוא לפניך תפלתי הטה אזנך לְרִנָּתִי (שם פח ג). וירא בצר להם בשמעו את רִנָּתָם (שם קו מד). תקרב רִנָּתִי לפניך יי׳ (שם קיט קסט). הקשיבה אל רִנָּתִי כי דלותי מאד (שם קמב ז). — ובמשמ׳ קריאה חזקה בכלל: ויעבר הָרִנָּה במחנה כבא השמש לאמר איש אל עירו ואיש אל ארצו (מ״א כב לו). — ובהוראה מספקה: והורדתי בריחים כלם וכשדים באניות רִנָּתָם [1] (ישעי׳ מג יד). —ובתו״מ: בעשרה לשונות של שבח נאמר ספר תילים, באישור בניצות וכו׳ ברינה בתודה בתפילה בברכה (ריב״ל, ירוש׳ סוכ׳ ד יב). ושאר התפלה רינת תחינה בקשה מלפניך על עמך ישראל שצריכין להושע (ת״כ, יומ׳ ע.). שאין רנה של תורה אלא בלילה (מד״ר שמות מז). עשרה לשונות נקראת תפלה ואלו הן שועה צעקה נאקת רנה וכו׳ (ר׳ יוחנן, שם דבר׳ ב). בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל גילה שישה שמחה רנה פצחה וכו׳ (שם שה״ש, בגילה ובשמחה). — ובתפלה: אלו פינו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו (נשמת, שחר׳ לשבת). קבל רנת עמך שגבנו טהרנו נורא (אנא בכח, שחרית, סדר קרבנות). — ובסהמ״א: שאין הרנה רצויה בצאתה מן הפה שהיא רינת הבשר (ר״י אנטולי, מלמד התלמידים, תרומה, עג.). שומע ומבין רנת נחשים גם מכיר העשבים (פי׳ הקנה, הקדמה). — ואמר המשורר: בערבי רנתי לפניך תקרב (רשב״ג, אלהים אלי, ביאליק-רבניצקי ב, 181). איך רנה תרנן באדמת נכר לשוני (ראב״ע, אלהי אודה, איגר 248). הכי אתה מנת חלקי ורנתי וטובתי וגורלי ומהללי (הוא, לך אלי, בהוצאה ח, 206).

[1]) [אפשר שכונת האותיות באנית רנתם שבכתיב החסר המקורי היא: בְּאֳנִיֵּי תְרֻנָתָם, כלומר באניות מפרשים בעלות תֹּרֶן.]

ב. *רִנָּה [1]), ש״נ, — שמועה ודבה: אם לא היתה שם רִנָּה לדבר זה או שפסק הקול שלא מחמת יראה (רמב״ם, סוטה ב יד).

א. *רִנּוּן, רינון, ש״ז, — שה״פ מן רִנֵּן, מעשה המרנן, כמו א. רִנָּה: הקשיבה רינתי, זו רינון תורה [2]), האזינה תפלתי זו תפלה (ירוש׳ ר״ה ד ח). ואף על פי שהכל מרננים לפניו, רינון של צדיקים ושל ישרים ותמימים נאה לפניו (מדר׳ תהל׳ לג). — ובסהמ״א: שהוא עוסק ברנונה של תורה (ילק׳ שמע׳, תהל׳ תתמא). לשמוע זמיר העופות ושריקות ריגונם (לבי היגון, 17). חוזר הוא (הש״ץ) ואומרה ברצונו ברנוניו ונגוניו (ר׳ רפאל מלדולה, שו״ת מים רבים, או״ח כג). ושהרנון והניגון של הש״ץ הנ״ל הוא רצוי ומקובל לכל הק״ק (שם שם). — ואמר הפיטן: רצון רצה שאלי שלות שקט] שבי שפכי רנונך, רינונך רחשי רשמי רצון רצה רנתך (יבאי, תלאות הכי, זולאי, שעם). מברק חרב השנון מלט מאריכי רנון (ר״א קליר, יום מימים, מוסף יוה״כ). ויראה רנוננו עד ערב (יעלה תחנוננו, ערב׳ יוה״כ). שמעה ה׳ צדק הקשיבה רנון (שלמה הבבלי, תבוא לפניך, סליח׳ יום א). הוא לבדו יצו חסרו ויאזין קול רנוננו (רשב״ג, שתי פעמים, ביאליק-רבניצקי ב, 228). יה לקול רנון כבוא שאל לפני, ומה קול הצאן באזני (מנחם בן מכיר, אדם בקום, סליח׳ תענ׳ אסתי׳). ברואי ברק מזמרים וזמירות ומכל רנון וניגון בנורות (יצחק בר יהודה, ידודון ידודון, קונט׳ הפיוט׳ ל).

ב. *רִנּוּן [1]), ש״ז, — כמו ב. רִנָּה, וב. רִנְנָה, שמועה ודבה: שמעה ה׳ צדק הקשיבה רנון, שר מישרים ומעלים מרנון (שלמה הבבלי, תבוא לפניך, סליח׳ יום א). מפני רינון ולעז בני אדם לא אמרוי ליה הוצא (רש״י, יבמ׳ כו., ד״ה בדכהנה). שטוענין עליו דברי רנון (בשם רש״י, ארחות חיים לר״א מלוניל, הלכ׳ ציצה מו). לסבת הרנון שהיה בעיר על דבר הסוחרים שהיו מוציאין החטה לארצות (ספר בר ששת, שאלה קפה). לא נשמע עליה רנון של פריצות (שו״ת ר״מ פדואה לג). די טענות אשר לסבתם רוצים אנו

[1]) [עי׳ ב. רָנַן, הערה.]

[2]) [במדר׳ תהל׳ יז: רינונה של תורה.]

המעולים שיצאו מק"ק גרוש י"א להפטר מ ר נ ו ן אנשי הק"ק גרוש הנשארים בו (סו"ת מהרשד"ם, יו"ד לב). על ר י נ ו ן זה שרננו אחרי על דבר צידוק הדין הצדקתי עלי את הדין וברכתי את ה' (שאילת יעבץ א לג, כז:). שאין לפסול איש על ר י נ ו ן וקול בעלמא (חתם סופר, חו"מ קעה).

א. רנן [1]), ממנו רן, א. רִנָּה, א. *רִנּוּן, א. רָנָן, רְנָן, א. רְנָנָה.

ב. *רנן [2]), ממנו ב. *רִנָּה, ב. *רִנּוּן, ב. *רָנַן, ב. *רְנָנָה.

א. רָנַן [3]), פ"ע, רָן, רָנִּי, רֹנִּי, רָנּוּ, יָרוֹן, תָּרֹן, יָרֹנּוּ, תָּרֹנָּה, — רנן האדם, הריע בקול שמחה, jubeln; triumpher; to jubilate: וירא כל העם וַיָּרֹנּוּ ויפלו על פניהם (ויקרי ט כד). צהלי וָרֹנִּי יושבת ציון (ישעי יב ו). המה ישאו קולם יָרֹנּוּ (שם כד יד). אז ידלג כאיל פסח וְתָרֹן לשון אלם (שם לה ו). יָרֹנּוּ ישבי סלע מראש הרים יצוחו (שם מב יא). רָנִּי עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה (שם כד א). הנה עבדי יָרֹנּוּ מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב (שם סה יד). רָנִּי בת ציון הריעו ישראל שמחי ועלזי בכל לב בת ירושלם (צפני ג יד). רָנִּי ושמחי בת ציון (זכר' ב יד). יָרֹנּוּ וישמחו חפצי צדקי (תהלי לה כז). בפשע איש רע מוקש וצדיק יָרוּן ושמח (משלי כט ו). [4]) — ורנן אדם לאחר: רָנּוּ ליעקב שמחה וצהלו בראש גוים (ירמי לא ז). — ובהשאלה, רננו שמים וכוכבים: רָנּוּ שמים כי עשה יי' הריעו תחתיות ארץ (ישעי מד כג). רָנּוּ שמים וגילי ארץ (שם מט יג). בְּרָן־יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים (איוי לח ז). — ובמשמ' קרא בצער: קומי רֹנִּי בליל לראש אשמרות שפכי כמים לבך (איכי ב יט). — ואמר בן סירא: בהללו את שם קדשו לפני בקר י ר ו ן מקדש (ב"ס גניי מז י). — ובתו"מ: (ומה שירה אמרו הפרות,) ר ו נ י ר ו נ י [1]) השיטה, התנופפי ברוב הדרך (ר' ילקט נשמת, ע"ז כד:). — ואמר הפיטן: רגש רחשם מלבות ר ו נ נ י ם סלח נא לעון העם הזה (ר"א קליר, לשה בנת תמותה, מוסף יוה"כ). ר ו נ נ י ם בפור חלקתם, עולצים בארחותם (ר' אקת מועד, סלוק ג' סוכ'). ענה קחי עץ הדר מיוחד ה ר ו נ נ י ם עוך פה אחד (רשע"ג, ענה אמים, הושענות, סדור רשע"ג, רמד). תוקפים ו ר ו נ נ י ם לשמחך ולשמות בשמחתך (ראב"ן, אמוני שלומי, רשות לחתן, MGWJ 1895, עמ' 35). — ואמר המשורר: יקבל שר תשורת שיר רחשתיו ו ר נ ת י ו עלי זכרו ושרתיו (ר"י זבארה, שעשועים, הקד', דודזון, 5).

— פעי, רִנְּנוּ, רַנֵּן, רַנְּנוּ, אֲרַנֵּן, תְּרַנֵּן, נְרַנְּנָה, יְרַנְּנוּ, יְרַנֵּנוּ, תְּרַנֵּנָּה, — כמו קל: הקיצו וְרַנְּנוּ שכני עפר (ישעי כו יט). פרח תפרח ותגל אף גילת וְרַנֵּן (שם לה ב). קול צפיך נשאו קול יחדו יְרַנֵּנוּ (שם נב ח). פצחו רַנְּנוּ יחדו חרבות ירושלם (שם שם ט). ובאו וְרִנְּנוּ במרום ציון (ירמי לא יב). וישמחו כל חוסי לעולם יְרַנֵּנוּ (תהלי ה יב). ישמחו וִירַנְּנוּ לאמים כי תשפט עמים מישר (שם סז ה). תְּרַנֵּנָּה שפתי כי אזמרה לך (תהלי עא כג). שבענו בבקר חסדך וּנְרַנְּנָה ונשמחה בכל ימינו (שם צ יד). יעלז שדי וכל אשר בו אז יְרַנְּנוּ כל עצי יער (שם צו יב). הריעו ליי' כל הארץ פצחו וְרַנְּנוּ וזמרו (שם צח ד). נהרות ימחאו כף יחד הרים יְרַנֵּנוּ (שם שם ח). כהניך ילבשו צדק וחסידיך יְרַנֵּנוּ (שם קלב ט). יעלזו חסידים בכבוד יְרַנְּנוּ על משכבותם (שם קמט ה). — ועם מְשא משלים, רִנֵּן את האלהים, רִנֵּן בו או במעשיו, רנן לו, אליו, הלל אותו בתרועה: נְרַנְּנָה בישועתך ובשם אלהינו נדגל (שם כ ו). רַנְּנוּ [2]) צדיקים ביי' לישרים נאוה תהלה (שם לג א). תְּרַנֵּן לשוני צדקתך (שם נא יו). ואני אשיר עזך

---

[1]) [גם בארמ' שבתו"ם במשמ' זו, אולי בהשפעת העבר', ובערב' מורת רַנָּ a) על קול החצים בטוסם. ועי' בהערות הבאות. וכנראה נולד השרש בחקוי לקול הקורא וכדו'.]

[2]) [עי' ב. רָנַן, הערה.]

[3]) [עי' הערה לשרש.]

[4]) [כישע' סא ז: תחת בשתכם משנה וכלמה יָרֹנּוּ חלקם, כנראה הכונה כדעת אחדים: יִרְשׁוּ חלקם, כבהמשך: לכן בארצם משנה יירשו. ואחרים מציעים: וָרֹק, או וִיגָזוֹן.]

a) رَنَّ

---

[1]) [כך בדפוס', בערוך: ר ו מ י ר ו מ י, ועי' א. רום.]

[2]) [ס"א: רַנְּנוּ, נו"ן רפה. ולפי זה הנו"ן רפה ומנקדת חטף פתח בצורות כגון רַנְּנוּ, נְרַנְּנָה וכדו'.]

וארנן לבקר חסדך (שם נט יז). ובצל כנפיך ארנן [1] (שם סג ח). לבי ובשרי ירננו [2] אל אל חי (שם פד ג). תבור וחרמון בשמך ירננו (שם פט יג). במעשי ידיך ארנן (שם צב ה). לכו נרננה ליי' נריעה לצור ישענו (שם צה א). זכר רב טובך יביעו וצדקתך ירננו (שם קמה ז). — ובמדר': הכל מרננים, צדיקים מרננים שנאמר רננו צדיקים בה', הרשעים מרננים דכתיב כי רננת רשעים מקרוב (מדר' תהל' לג). אין הרשעים מרננים לפניו עד שהביא עליהם מכות, אבל צדיקים אינו כן וכו' בזמן שרואין אותו מיד מרננים, שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה, מיד התחילו מרננים, אז ישיר משה (שם שם). — ואמר הפיטן: רוממוהו ברבבה, רננוהו ברעדה (ינאי, האמירוהו, קרוב' ימים נוראים, זולתי, שלד). — ואמר המשורר: תמהרנה להיות משחקות כל פיות, תרננה ציות ומדבר ויערים (לגבור בתעודה, פתיחי לתשובי תלמידי מנחם). שמעו שפת תוגה מרננת ויד יגון אשר בצלצלים טפח (משלם דאפיאירה, עם מעלת, ידיעות מכון שוקן ד, כד). במה יהילילו עליהם רננו ובפחזותם דברו צחנו (הוא, עזים רכונו, שם שם, כז). כי רננו שירי ואל מי רננו לשמי בשבט נגנים משכתי (הוא, לולא לממול שם שם, לה).

— פע', ירנן, — רנן בכרמים, רננו שם: ובכרמים לא ירנן ולא ירעע (ישע' טז י) [3].

— הפע', הרנינו, ארנין, תרנין, — א) הרנין את פלוני, עשה שירנן: וייראו ישבי קצות מאותתיך מוצאי בקר וערב תרנין (תהל' סה ט). ברכת אובד עלי תבא ולב אלמנה ארנין (איו' כט יג). — ב) כמו קל ופע': הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום (דבר' לב מג). שמחו ביי' וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב (תהל' לב יא). הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב (שם פא ב). — ואמר בן סירא: עתה בכל לב ופה הרנינו וברכו את שם הקדוש (ב"ס גני' לט לה). — ובסהמ"א: וסומך נופלים ומתיר אסורים ופוקח עורים ומרנין אלמים וממלא חסרים (רסע"ג, תפלת השחר, סדור רסע"ג, כד). ושיר ר' שלמה בן אלמעלם ניבו ירנין [1]) לשון נאלם ואורו מן העורים לא נעלם (ר"י חריזי, תחכ' ג, שעת"ם 176). — ואמר הפיטן: נשים חיבות לשמוח ולהרנין בבבל בבגדי צבעונים, בארץ ישראל בבגדי פשתן המלבנים (יוסף טוב עלם, אלהי הרוחות, סדר שבת הגדול). מי פקח עור והרנין נאלם (ר"י הלוי, מי כמוך אין כמוך, זמורה ז, 40). יוצר הכל פעלו תמים מבצר, יהודו להרנין בריות במים צר (מאיר בן יצחק, אדיר וכאה, יוצ' שבת אחר שבוע').

— התפע', מתרונן, — התרונן הגבור מיין, הריע בו כשכור [2]): ויקץ כישן אדני כגבור מתרונן מיין (תהל' עח סה). — ובסהמ"א: כי מדי דבריך בו שהיית מתרונן על הרכנו אתה מתנודד לצאת בגולה (רש"י, ירמ' מח כז). ויצא מן הבתים ומן החצרות ומן השדות לשום בתוך הגן משכנו ובערוגה שלחנו להתרונן על אגנו בגנו ולשמח רעיונו ביינו (ר"י חריזי, תחכ' ה, 60). וכל אחד מהם מתרונן על גביעו ואגנו (שם כז, 237). — ואמר הפיטן: מנחמי כמיין מתרונן (ר"א קליר, איכה אשפתו, קינ' ח"ז). כנם חשמונאי לבת יוחנן, בנסום לחפת במשתה להתרונן (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א' חנכה). — ואמר המשורר: בך תתרונן כיונה מבין אמירים (ר"י הלוי, נבעלה שמש, זמורה ב, 70). תתרונן רוחי בשיר מזמור (שלום שבזי, יום שבת, שירי תימן, 195).

---

1) [הצרוף מקביל אל במעשי ידיך ארנן (תהל' צב ה) וכדו', והכונה כאן: אשמח בחסותך.]

2) [אך אולי הכונה ירגנו, ז"א יתגעגעו, עי' רגג, הערות.]

3) [באזהרות רסע"ג (סדור רסע"ג, קלג): הארון והשלחן והמנורה והמזבחות פז ומוצהב ירונן, ע"כ; אך העיר בצדק דוידזון שצ"ל יכונן.]

1) [בתחכ' הוצ' קמינקה (עמ' 42) נדפס: ירנן.]

2) [כך לפי רֹב הפרושים, אך אין משמ' זו יוצאת ידי הענין, ואפשר שצדקו אלה הגוזרים פעל זה מן רון בערב רינ a) כגון ראנ עליה אלח'מר b), גבר עליו היין, הדהימו. ואחרים ראו כאן שרש רגן אחר, אך אין פרושיהם מניחים את הדעת.]

a) رين b) ران عليه الخمر

ב. *רָנַן [1], — כמו פִּע', עי' לקמן: לכך נאמר וריבכם מלמד שהיו רוננים[2] (ספרי דבר' יב). אמר משה יודע אני שישראל רוננים הם, הריני עושה להם חשבון מכל מלאכת המשכן (תנחו' פקודי ז).

— פִּע', *רִנֵּן [3], — רנן אדם על אדם אחר, רנן אחריו, אחר דבריו, כנגדו, בו, התלונן והתרעם עליו, murren, nachreden; gronder, dire du mal; to grumble, slander: מפני מה הבריות מרננות אחריך והלא כל דרכיך אמת וישר (זקן אחד אל ר' טרפון, תוספת' חגי' ג לו). אין כל ישיבה וישיבה יושבת עד שיהיו הבריות מרננות אחריו ואומרים מה ראה איש פלוני לישב (רסב"ג, ספרי דבר' יג). והיה רבן גמליאל יושב ודורש ורבי יהושע עומד על רגליו עד שריננו [4] כל העם ואמרו לר' חצפית התורגמן הפטר את העם (ירוש' ברכ' ד א; מעין זה בבלי שם כז:). מלך בשר ודם יושב ודן, כשהוא נותן דימוס הכל מקלסין אותו וכשהוא נותן ספקולה הכל מרננים אחריו, למה ששטף בדינו (ר' ברכיה בשם ר' לוי, ירוש' ברכ' ט ז). אותו היום שגמל אברהם את יצחק בנו עשה סעודה גדולה היו כל אוה"ע מרננים [5] ואומרים ראיתם זקן וזקנה שהביאו אסופי מן השוק (ר' לוי, ב"מ פז.). צפור שמים ודגי חים היו מרננים אחריו של משה והיו אומרים מה טיבו של ילוד אשה שעלה למרום (אדר"נ ב). למלך שהיה לו מטרונה רוטננית ואמר לה המלך עשי לי פורפיר, כל ימים שהיתה עסוקה באותה פורפירא לא היתה מרננת, אחר ימים גמרה וכו' כך את מוצא שהיו ישראל מרננים

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [בילק' שמע' תתא וברש"י (דבר' א יב): רוגנין, וכן תקן איש־שלום בספרי.]

3) [אמנם נמצא שמוש דומה לזה אף בארמ' שבתו"מ ובתרג' (ובת"י, יחזק' לו ג, אף רננת במק' דִּבַּת) ובסור' הארץ־ישראלית, אך על ידו בא גם רגן (עי' שם) בשמוש דומה, ורק מהוראת רגן מובנת משמ' זו. על כן נראה, שיש כאן שנוי מבטא ובחלקו אף שנוי בכתב בט"ס במקו' רגן.]

4) [במקום אחר (ירוש' תעני' ד א): ריננו בו.]

5) [ברש"י (בראש' יח יג): מרננין עליהם.]

בכל שעת כמו שכתוב וילונו העם על משה וכו' כל הימים שהיו עסוקים במלאכת המשכן לא היו מרננים וכיון שגמרו מלאכת המשכן התחיל הקב"ה צווח ווי שלא יחזרו וירננו כשם שיהו מרננים (ר' אבין, מד"ר במד' יב). אמרו לו (ישראל למשה) בן עמרם, הללו מים ליונקי שדים או לגמולי חלב, מיד הקפיד כנגדן והכהו פעמים ויצאו מים רבים ושטפו כל מי שהיה מרנן כנגדן (שם שם יט). אוהב אני לשמוע את קולך בין מרננת ובין מהללה אל תמנעי קולך וכו' אמרו לו הרי יעקב מרנן, אמר להם על מי, לא עלי, שמחה היא לי בין מרנן בין משבח [1] (מדרי תהלי לג). ולא הרהרו בלבכם ולא רננו אחר דבריך (מד"ז שה"ש, בובר, 18). — ולטובה: שאין אדם יושב בישיבה של מטה וכו' עד שהבריות מרננות עליו ואומרים איש פלוני כשר וחסיד ונאה להיות חכם (ספרי במד' נב). — ובסהמ"א: כי הלוהו ראובן בחייו ממון וכי היה מרנן עליו בכל מקום ואומר כי יש לו אצל פל' כך וכך ואינו יכול לקחת אותו (תשו' הגאו' הרכבי קעח, 79). שליח צבור שמרננים עליו בדברים רעים מה להוציאו ולהכנים אחר תחתיו וכו' שצריך להיות וכו' שלא יצא עליו שם רע בילדותו, השתא כל כך אני צריך אפי' מילדותו מרננין עליו, עכשיו לא כש"כ שמסלקין אותו (סדר רע"ג הפלס ב, עז:). אפילו אתה מכנים להם כל צאן ובקר שבעולם סופן לרנן אחריך (ערוך ערך אדבע). דואג היה שלא ירננו עליו בני עירו כשיקדשנו למחר (רש"י, ר"ה כה., ד"ה ז"ל לעין עב). כשרננו העיר עליה ועל הנטען יום ומחצה או יותר (רמב"ם, סוטה ב יד). מעשה באדם אחד שהיו מרננין אחריו עם חמותו (הטור, אהע"ז ב יג). לחלקות אדם ששמועתו רעה והעם מרננים עליו שהוא עובר על העריות (הטור, קנס' כד ס). והכת האחרת רננו עליהם באומרם כי הלולב נמכר לנותן הזה כשהתנה עמו המוכר וכו' (סו"ת מהרשד"ם, או"ח כא). — ואמר המשורר: חרשים ביום שישמעו דבר זמן, יום אחריהם לעזים רננו (משלי דאפילרה, נפתלי פלומות, ידיעות מכון שוקן ד, סו).

---

1) [אמנם בהמשך שם בא רנן פעמים אחדות במשמ' א. רגן.]

— התפו', *הִתְרוֹנֵן, — כמו התלונן, התאונן: אמר גבר בחטאו יהי שת ואתה מתרונן [1]) על הקדוש ברוך הוא, דרכך ומעלליך עשו אלה (פסיק' רב', ותאמר ציון, קמג.). — ואמר המשורר: אישים להלחם בצרים והנחם בציק, והנשים לקונן והתרונן (ר"ם הבביד, בן משלי, אישים למפעלים, ששון, קכז; אברמסון, 23). יונה תקנן בין ההדס כי תתבונן, עת שיר אשנן או על זמני אתאונן, קולה תחנן אלי בעלמה תתרונן (ר"י הלוי, מי יתנני כסף, זמורת ג, 200).

רְנָן, ס"ז, רק מ"ר רְנָנִים, — מלה מספקה [2]): כנף רְנָנִים [3]) נעלסה אם אברה חסידה ונצה (איוב' לט יג). — *ובמשמ' רִנָּה [4]), ואמר המשורר: וגם כפיו לחמטיר בעננים, בהעצרם ימותון הנפשות וימלאון בהמטירם רננים (רסע"ג, ואת יורה, ביאליק-רבניצקי א, 49). ודם אם בבכי תלין וקוה, הלא תקום ולבקר רננים (הוא, עטה הוד, שם, 95). צבי חן בו עשקני ביפיו והשבית כל רנני גם ששוני (ר"י חריזי, תחכי' כ, 452). תפרחנה תגלנה אף גילות ורננים (עמנואל, מחב' א, הברמן, 56). וחקק בה שירי רנניו, הפליא לעשות מכל אשר היו לפניו (שם מ, 218) — *ומ"י, ואמר הפיטן: ראו נס בהרים וקול שופר בארץ להשמיע רנן מרמומי קול (יוסי בן יוסי, אנוסה לעזרה, שופרות ב ר"ה). ואז יפצחו רנן בערץ כבודו מלא כל הארץ (ר"א קליר, מלך במשפט, סלוק א ר"ה). כרנן אופנים כרננת מרבעי פנים (הוא, אקחה ברהטון, סלוק א סכות). רנן וגאלה רוח והצלה רננה סגלה בקריאת מגלה (הוא, אותו מבהלת, קרובי פורים). וכפי

[1]) [שם בראש הפסקה: מתאונן.]

[2]) [עי' בהערה הבאה.]

[3]) [מתרגמים ומפרשים הבינו את המלה כלשון רִנָּה ורננה, ובטעות משנה ראו רבים כנף רננים בכנוי לנעמית, שחשבו למצא אותה בכתוב, הסרבה, אדרבה, על עוף מיטיב להמריא במרום (פס' יח). וכאן הכונה לתאר בדברי מחטאות את חמדת כנפיו של עוף, למען יעוף ויעזב את אפרוחיו (עי' טורטסינר, ס' איוב, גם לכתוב יז ס), כלומר: כלום יש לעוף אחר כנף רְנָנִים (ז"א כנף חמדה, עי' רגג, הערות) נחמדה (נעלסה) או אברה ונוצה חסודה כמו לך? — ועי' גם רָנָן, הערה.]

[4]) [לפי הכנה כזו בדברי הכתוב, עי' הערה לעיל.]

קשת עם כנף רננים זמר ושיר ועז ורנן מרננים (הוא, אז ראית, סלוק שבת שקלים). רקדו והדו כל הלילה, רנן הנעימו לנורא עלילה (יוסף בר שלמה, אודך כי אנפת, יוצ' שבת א חנכה). רנן בהתחדש רם יתקדש (מאיר בר יצחק, אילת השחר, יוצ' שבת ר"ח).

*רָנָן [1]), ס"ז, — שם לעוף יפה כנף, טָוָס, Pfau; paon; peacock: רנן וכו' פאוונ"י עוף שמתפאר בראיות בנפיו (צמח דוד, עבריות, קלב:).

א. רְנָנָה, ס"נ, סמי' רִנְנַת, מ"ר רְנָנוֹת, — כמו רִנָּה, תרועת שמחה: ושפתי רְנָנוֹת יהלל פי (תהל' סג ו). עבדו את יי' בשמחה באו לפניו ברננה (שם ק ב). הנה הלילה ההוא יהי גלמוד אל תבוא רננה [2]) בו (איוב' ג ז). כי רִנְנַת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רגע (שם כ ה). — ובתו"מ: פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות וכו' (ברכת חכמים בהאתם מבית המדרש, ברכי יז.). — *ובמשמ' תפלה: הני כ"ד דתעניתי וכו' בנגד כ"ד רננות שאמר שלמה (ר' חלבו, שם כט.). אמר שלמה כ"ד רננות [3]) ולא נענה (שבת ל., מו"ק ט.). מעשה בר' אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע רננות [4]) ולא נענה (תעני' כה:, מובא בסדר רע"ג הוצאת ב, עז.). זה (שלמה) בנה בית המקדש ואמר כמה רננות ותחנונים, וזה (נבוכדנאצר) החריבו והרף וגדף (מד"ל במד' כ). — ובתפלה: אשר בקהל עם אשירה עזו אביעה רננות בעד מפעליו (אוחילה לאל, רשות, מוסף לימים נוראים). — ובסהמ"א: קומי רוני בלילה, אין רננה זו אלא הודאת הייסורין וכו' אין רננה זו אלא שמחה (סדר אליהו רבה יח, איש שלום, 96). רני ברננות הרבה ושמחי בשמחות הרבה (שם שם).

[1]) [עפ"י הבנה זו בכתוב באיו' לט יג, עי' בערך הקודם. כך, למשל, החכם הקראי (לקו"ק ליד) וז"ל בתרג' עברי: כנף רננים נעלסה, כנף הטווס כשהוא עלז (לקו"ק, ליד).]

[2]) [כאן הכונה לרננת חפה ותתנה, כאלו: הלואי ולא נתקימה בלילה זה חתונת הורי ולא הרתה בו אמי.]

[3]) [רש"י (שבת ל.): רננה תפלה תחינה כתובים בתפלת שלמה עד כ"ד וי"א כ"ד ברכות דתענית ולא נהירא, ע"כ.]

[4]) [בדפוס': ברכות.]

איש בל למד ספר יהגה רננות ואיש מחריש יריע (יוסיפון, גינצבורג, לט). לישרים נאוה תהלה ולחסידים יאות זמר ולצדיקים יאתה רננה (ר' בחיי, יי' ספסי, בקסה, בסוף פי חו"ה). — ואמר הפיטן: בינו נא ישועות אחרונות והזכירו זכר רננות (ר"א קליר. אלהים אל דמי לך, סלוק סבת זכור). ולבות ולשונות מחרשות רננות (ר"י הלוי, נשמת ידידי, זמורה ז, 5). — ואמר המשורר: לכן אשמח ויתעצב לבבי ותתערב רננה עם זעקה (יצחק אבן כלפון, כדיבוסק, סעה"ס 27). ובי כל שבת תתחדש רננה. ומנוחה וענג כבוד בי נתנה (רלב"ע, צין שבת, כהכא א, 122).

ב. ***רְנָנָה**, ש"נ, — דִּבַּת הבריות המרננות אחר אדם: הנטען משפחה ונשתחררה, מנכרית ונתגיירה ה"ז לא יכנוס ואם כנס אין מוציא, אלמא ברננה לא מפקינן (יבמ' כו.). — ובסהמ"א: אם כנס יוצא, משום רננה (תוס' שם כה., ד"ה ואכתי).

רְנָנִית, עי' רַטְנָן.

רַם, עי' א. רִים.

***רְסוּם**, ש"ז, — נמלים רסוסות, שבורות וכתושות יחד: נמלים וכו' רסכן ואכלן אינו חייב אלא אחת וכו' אכל מן הריסוסין ויש בהן כזית חייב, אכל מן הריסוסין כזית ונמלה חייב שתים, אין ביני אכל מן הריסוסין פחות מכזית והשלים להם נמלה חייב שתים (ר' אבהו בשם ר' יוסי בן חנינה, ירוש' נזיר ו א). — ובסהמ"א במשמ' מעשה המרסס את הסלת: לרום את הסולת, אילפריסי"ר [1]) בלעז, ל"א אימלני"ר [2]) בלע"ז, לרום את הסולת, לכתת ולבלל בו את הסלת לשון רסום כמו והכה הבית הגדול רסיסים ולשון משנה אם היה עבה או מרוסס (רש"י, יחזק' מו יד). — וכמשמ' התזת טפות טפות של נוזל על דבר, זִלּוּף, Besprengung; arrosement; sprinkling, נוהג בספרות ובדבור.

רָסוּק, עי' רָסַק.

***רִסּוּק** [3]), ש"ז, — מעשה המרסק והממעך, ובפרט בצרוף רסוק אברים, מעוך אברים פנימיים שבגוף: אילין דחכמין תורה בחיוליה אין בו משום ריסוק איברים (בשם ר' יאסיה, ירוש' פסח' ו ז). הניח בהמה למעלה ובא ומצאה למטה אין חוששין משום ריסוקי אברים (רב הונא, חול' נא.). ובהמת המנגחין זה את זה אין חוששין משום ריסוקי אברים (הוא, שם שם). — ובסהמ"א: עוף שנחבט על הארץ וכו' חיישנן משום ריסוק איברים (פו"ח הגאו' מן הגני' ב, גינצבורג, 270). שדקדקו בהגבלת הגובה אשר אם דוחין הבהמה ממנו למטה תהיה אסורה משום רסוק איברים, ורצה ברסוק איברים הרסוק המביא אל המות (ר"י א"ח, כוזרי ד לא). וכיצד הריסוק, שיתרוצץ האבר ויתלה מחמת הנפילה (רמב"ם, שחיטה ט ח). — וכבשול, רסוקי בשר, חתיכות בשר קטנות [1]), רסוק תפוחים וכדו': קיפה, ריסוקי בשר וקפלוטות שבשולי קדירה (רש"י, בכורות ו:). רסקו, כתשו, לשון כתישת כתשים וריסוק בתפוחים (ר"ש, תרומ' י ג).

רָסִיס [2]) או רְסִיס, מ"ר רְסִיסִים, — א) חתיכה קטנה של דבר שבור וכתות, Trümmer; débris; debris: כי הנה יי' מצוה והכה הבית הגדול רְסִיסִים והבית הקטן בקעים (עמו' ו יא). — ב) חלק קטן מנוזל, טפה, Tropfen; goutte; drop: פתחי לי אחותי רעיתי יונתי תמתי שראשי נמלא טל קוצתי רְסִיסֵי לילה (שה"ש ה ב). — ובתו"מ: הלוקח יין לתת לתוך המוריים או לתוך האלונתית, כרשינין לעשות מהן טחינין, עדשים לעשות מהן רסיסין חייב משום דמאי (מול' ו.) — ובסהמ"א: שמה הברקים יופיעו והרעמים יריעו והעננים סוככים והגשמים נתכים רביבים ורסיסים וחזיזים וטלים וכו' (ראב"ע, חי בן מקיץ, 49). גם האד העולה שנעשה רביב ורסים והוא אד לא ירחיק מן הארץ לעלות (ר"ש א"ח, יקוו המים יב, 59). וכשיהיה היורד ממנו (מן הענן) דבר קטן ויתאחד בירדתו יקרא רסיסים וכו' (הוא, אותות השמים, כ"י פריז). ימצא בתוכו גנות ופרדסים וערוגות הדסים ונטפי רסיסים (ר"י חריזי, תחכי, הקדי, 11). ובו (בניסן) יצפצפו הסיסים ויטפו הרסיסים (שם ה, 56). השלג יורד ועמו רביבים

---

1) [אילפריישיר = affraichir, לחלח, הרטיב.]
2) [אימלליר = amollir, רכך, או ameler, בלול וערב.]
3) [עי' בהערה שאחר זו.]

1) [כשמוש הארמ' ריסוקא בתו"מ.]
2) [עי' רסס, הערות.]

ורסיסים נטפי מים (כ"י פדקי, ההשכל סעד). אהבתו סוטלת על כתפי וכו' ובטוב לבב אקבלנה כטל רביבי רסיסי וזרזיפי (משה בן חביב, דרכי נעם, ג.). ובהיות האד ההוא רב הכמות יתהוו ממנו מים גסים הנקראים רביבים ואם מעט הכמות יתהוו ממנו הרסיסים (הוה, פרוס בחיכת עולם ו ב). נעמו רסיסי דמעותיך אשר כפנינים בינות עפעפיך התגלגלו (ר"מ בלוך, שבילי עולם ג, 8). קפאון טפת מים המשלת על רחבי ימים ורסים אדמת עפר על הארץ ומלואה (ר"מ פפנהים, ארבע כוסות, כוס ישוע' ב). מה יפה ומה נאוה גאון צמרתם ודליותיהם המרעיפים רסיסי טל שמים (מאפו, אהבת ציון כט, 206). — ואמר הפיטן: תהומות הדום לרסיסו כסופים (ר"א קליר, בדעתו, על). תול אמרתי בטל לקוי רסיסי טל (שם שם). כרסיס רד בראש תלול (הוא, אלים ביום, שם). שזופת שמש לחוצת פתרוסים מרודיה תנובב בטללי רסיסים (רשב"ג, שזופה שמש, ביאליק־רבניצקי ב, 124). — ואמר המשורר: ועב טל כמו נערה תנער מן שערת עלי ארץ רסיסיה (ר"ם הנגיד, אלפס, בן קהלת כג, ששון, רכט). בחר מהחלי מבחר שבימו ודי לך מענן בקר רסיסו (רשב"ג, בחר מהחלי, ב"ר א, 45). והן עיני מצפים לו כעיני דשאים אל רסיסי עב יקוו (רמב"ע, בחרי, ברודי, כט). והעבים יריקון הבשמים ומראשי הדסים הרסיסים (הוא, הכים מר, שם, קכט). השכם לגן בשם אשר צצי שיחיו רסים הלילה בלל (הוא, הענק ג, שם, שלט). על הערגות תן לך מושב והיה בצלי ההדסים דר וראה רסים ליל עלי עליו נטפי בדלחים וגרגר דר (שם שם, שמ). הריח מר ואם ריח עסיסים ואם רוח מנופפת הדסים ואם דמעת עפרים על לחיתם ואם על הורדים הרסיסים (ר"י הלוי, זמורה ג, 9). ויונת רחוקים וכו' תטיף רביב חן ותשכיב טל אהבים כמן עת מרסים ליל כנפיה מנערת (הוא, עין נדיבה, שם, 281). אבל בשתות עסים בפיו ובתור וסים ונטפי מי רסים בדלת לח ואחלמה יחשבו (הוא, פני אדם, שם, 370–371). והתנערי מן הזמן כצפרים אשר מרסיסי לילה יתנערו (הוא, ישנה בחיק, שם י, 646). ברסיסי עיני עצמיהם השקיתי (יל"ג, הוי אח, שירים א, 159).

רְסִיסִי, ת"ז, — של רסיסי טל: אמנם חיוכש חמקרי כבקעה הלחה הרסיסית שתתנגב מן חירוש האויר (ר"ם א"ת, אותות השמים ז, כ"י בזנחנכי; כ"י פריז, 41).

רסן[1], ממנו רֶסֶן, רִסֵּן.

רֶסֶן[2], ש"ז, כנ' רִסְנוֹ, — זמם וחבל ששמים על פני הסוס, הפרד וכדו', Zaum, Halfter; bride, licou; bridle, halter: ורוחו כנחל שוטף עד צואר יחצה להנפה גוים בנפת שוא ורסן מתעה על לחיי עמים (ישע' ל כח). אל תהיו כסוס כפרד אין הבין במתג ורסן עדיו לבלום[3] (תהל' לב ט). — ובהשאלת למעשה בן אדם עז פנים, שלח רסן מפני אחר, אינו נשמע לו: כי יתרו פתח ויענני ורסן מפני שלחו[4] (איוב ל יא). — ועל דמות אלוהית, הלויתן[5], כפל רסנו, פנים רסנו ככנוי לפיו: מי גלה פני לבושו בכפל רִסְנוֹ מי יבוא (איוב מא ה). — ובתו"מ: לחמור שהיה אדם רוכב עליו, ראה את התינוק בשוק קפץ עליו ולא הזיקו, התחילו משבחין לחמור וכו' אמרו להם בעליו חייכם אילולי אני שהמשכתיו ברסן של פיו היה מזיקו (מד"ר שמות כ). — ובספהמ"א: ורסן זהב ינתן על לחיי סוסו (יוסיפון גינצבורג, לז). או שיהיה מגביר הכעס והחמה או שימלא תאות כעסו ולשלח רסן (ר"י חריזי, מו"נ ג כד). ולולי הענוה אשר תכבשני וברסן המוסר תקשרני עזבתי אתכם בים הסבלות טובעים (הוא, תחכמוני ג, 89). ואם הצורך הגדול לחק התורה לענין זה אין לשלוח

---

1) [עי' בהערה שאחר זו.]

2) [בארמ' רסנא, ערב' רַסַן a), זמם שעל חוטם הסוס, ומזה מַרְסַן b), חד האף, אף בצרוף עלי רע'ם מרסנה c), על אפו ועל חמתו, ובפעל רַסַּן a), שם זמם ורסן לסוס, באשור' רִסְנַת (מ"כ) מושכות הסוס או כדו'.]

3) [עי' עֲדִי.]

4) [עי' גם פרחח, הערות.]

5) [אין הלויתן שבמקרא חיה שבמציאות אלא דמות אלהית, משרתו הראשון של הבורא (כמשמ' לותן, לותן באשור'), שצורתו צורת נחש־אדם, שמרד באל הבורא ונוצח על ידיו.]

---

a) رسن b) مرسن c) على رغم مرسنة

רסן הלשון לדבר בזה המין אלא כפי מה שתקנו אנשי כנסת הגדולה (ר"י הכעולי, מלמד התלמידים שלח, קמ:). שעדיין לא הורגל במצות ואין רסן יצר בידו לגמרי (ריטב"א על ר"ה ס"א, כד.). וכן אמר החכם בספר מאזני העיוניות התפלה רסן הנפש המתאוה (משה בן הביב, פרוס בחינת עולם). ואמר החכם רסן כל התאוות היא התפלה (ר"ם אבן ויתגא, שבט יהודה, הנובר, 123): ידי השכל יכבשו רסן הנפש (מוסרי הפלוסופים ב יח). כי בהיותו רסן תאותו כבש הוא עדי השכל לבש (עמנואל, מחברת ד, הברמן, 142). ואפילו כולנו חכמים וכו' אין לנו המלט ממסורת הדת ולשלח רסן המצות חפשי (ר"ם ספנסים, יריעות שלמה א, נד.). שתים נשים באות לקראתינו רוכבות על אתונות צחורות נהוגות ברסנים אדומים (גוטלובר, ממלכים, 16). — ואמר הפיטן: משפט המלך עבדיו אוסרים מרכבתו ומתקנים ואני בעצמי אאסור רכבי ואשים רסנים (משה בר קלונימוס, אומץ, קרובי' אמרון פסח). באו מצד זה בתוך ים סונים תחלה ברצון וסוף ברסן מרסנים (שם). — ואמר המשורר: ואת חתי באפיהם אשוה ואתן על לחייהם רסנים (רמב"ג, עטה הוד, ביאליק-רבניצקי א, 98).

‏°רַסֵּן, קל לא נמצא.

—פע', °רִסֵּן, — בפרט בהשאלה רִסֵּן את תאותו, את עצמו, שם להם רסן, עצר בהם, zügeln; mettre un frein à; to bridle, curb: ע"כ בחר (איוב) לעשות כל זה כאשר הקיפו ימי המשתה כי יועיל מאד לרסנם (את התאוות) (עזרים פיגו, בינה לעתים, דרוש לד). התועלת הראשונה במדות לרסן ולהכניע היצר להוט אחר המאכל (שם, דרוש כט). וירא (האיל) ענין הצפיר וגאותו (שדלג על נשיו של האיל) ורַסֵּן בטנו ותאותו (בן הסולה, משל הקדמוני ב, יח:). בחזקתו התעוררה תאות רצונו ורסן בטנו (שם שם, כ:).

—פֻעַ', °רֻסַּן, — שרֻסְּנוּ אותו, ששמו לו רסן: ורסן מפני שלחו, רסני שהיו מרוסנים בו שלוחוהו מפני כי אינם יראים מעתה ממני (רש"י, איוב ל יא). — ואמר הפיטן: באו מצד זה בתוך ים סונים, תחלה ברצון וסוף ברסן מרֻסָּנִים (משה בר קלונימוס, אומץ, קרובי' אמרון פסח).

—הִפְעִ', °הִרְסִין, — הרסין רֶסֶן, שם רסן, ואמר הפיטן: רסן מתעה הרסין עממים (שמעון בר יצחק, אמרו לאלהים, קרובי' ז פסח). רסן מתעה הרסין שר הבירה (משה בר קלונימוס, תתבולות, קרובי' אחרון פסח).

—הִתְפ', °הִתְרַסֵּן, — רִסֵּן את עצמו, את תאותו, נוהג בספרות ובדבור.

רסם [1] ממנו °רְסוּס, רְסִים, °רְסִיסָה, °רְסִיסִי, א. רָסַם, ב. °רָסַם.

א. רָסַם, פ"י, רֹם, — רסם את הסלת, זלף עליה שמן או נוזל אחר, besprengen; arroser; to sprinkle: ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין לָרֹם את הסלת מנחה לה' (יחזק' מו יד). — ואמר הפיטן: גאלת עמך בנבל קתרום, דרורתם והברותם בסלת לרם (ר"י ע"ע, אלהים בלעדך, קרובי' שבת הגדול). — ואמר המשורר: כם גרגרי שחם והם לחים הכי אתם רסיסי לילה רסםו (רמב"ע, עיני ענכים, ברודי, קכז).

—פִּעֵ', °רִסֵּם, — רסם על דבר, זלף, התיז עליו, כמו קל, ואמר הפיטן: רץ קצין עם לכפר פשעם, ריסם עליה פעם ושבע הזיות הפעם (קטע מעבודה, Elbog., Stud., 179).

—הִפְעִ', °הִרְסִים, — הרסים טל, הזיל וזלף, ואמר הפיטן: פרות שלח בראשון להרסים טל (ר"א קליר, אאלרה, טל). טל כל יזיז מבני אבות להרסים עם נדבות (סוף, אלים, שם).

ב. *רָסַם, קל לא נמצא בתו"מ.

—פִּעֵ', *רִסֵּם, — רסם אגוזים ושקדים, את הקנה, העצם וכדו', כתש ושבר אותו לרסיסים קטנים, zerschlagen; casser; to smash (up): האגוזים והשקדים חבור עד שירסם, ביצה מגולגלת עד שיגום ושלוקה עד שירסם, עצם שיש בו מוח חבור עד שירסם (עקצ' ב ה-ו). האגוזין והשקדין אף על פי שרוסם חבור עד שיתחיל לפרק, ביצה

---

[1] [במשמ' זלף, התיז מים וכדו' בא אף בארמ' וסור' רסס, ובערבי' רַשּ a), ואפשר שלפנינו שני שרשים, כדעת אחרים].

a) رش

שלוקה וכו' אף על פי שריסס חיבור עד שיתחיל לקלף (תוספתי שם ב טו).

—פעי, *רִסֵּס, בינ' מְרֻסָּס, — שרִסְסוֹ אותו: קנה כדי לעשות קלמוס ואם היה עב או מרוסס כדי לבשל בו ביצה קלה שבבצים (שבת ח ה). — ובסהמ״א: כעין קנה מרוסס שהאש כשמתאחזת בהן אינן צריכין ליבוי (ר״ח, ב״ק כב:). מרוח אשך, לפי התרגום מרים פחרין, שפחדיו מרוססין, שבצים שלו כתותין (רש״י, ויקרי כא כ). ומכה טריה, תרגם יונתן מרססא, כתותה ומרוססת (הוא, ישעי א ו). רסיסים, שיהא מרוסס לבקעיות דקות (הוא, עמוס ו יא). נשבר העצם והבשר חופה את רובו אבל היה אותו בשר מרוסס וכו' מורין לאיסור (רמב״ם, מאכלות אסורות ה ח). ומי שיצא מחותך או מרוסס [1]) אע״פ שכלו לו חדשיו הרי זה נפל (הוא, אבל א ח). — ואמר הפיטן: יי' מה אדם והוא כעץ נקסס, כבא אמת בצעו יהי כמו קש מורסס (רסב״ג, יי' מה אדם, ביאליק-רבניצקי ב, 85).

—התפעו', *הִתְרוֹסֵס, — נשבר לרסיסים: ולמה נקרא שמה רעססם, שראשון מתרוסס (סוטה יא.). א״ל רביני לרבא מתלקט מהו וכו' מתרוסס מהו, מתמסמס מהו (חולי עז.).

—קל, *רָסַס, — שבר לרסיסים, הרס, ואמר הפיטן: כלו לרוס העיר [2]) לאכד רב וצעיר (מנחם ברבי מכיר, אין מושיע, זולת שבת ב חנכה).

*רסק [3]), ממנו *רִסּוּק, *רָסַק.

*רָסַק, קל לא נמצא בתו״מ.

—פעי, רִסֵּק, — מעך וכתת דבר עד היותו דומה, zerquetschen; broyer; to squash: תפוח שרסקו ונתנו לתוך עיסה ותמצה הרי זו אסורה (תרומי י ב). חלות דבש שריסקן מערב שבת ויצאו מעצמן אסורין (שבת כב א). אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני הבהמה (שם כד ב). השום והבסר והמלילות שרסקן מבעוד יום (עד' ב ו). חלות דבש מאימתי כטמאות משום משקה, ב״ש אומרים משיחרחר, ב״ה אומרים משירסק (עקלי ג יא). אין דוכין את המלח במדוך אבל מרסקין ביד של סכין (תוספתי שבת א יד). ואין מרסקין [1]) את השלג שיזובו מימיו אבל מרסק הוא לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש (שם שם ג כג). אין מרסקין דבילה וגרוגרות וחרובין לפני זקנים בשבת (שם יו״ט א יט). בצל שריסקו אם ליתן טעם אסור, אם להוציא שורפו מותר (נא בר ממל, ירושי שבת ז ב). ושוין שאם פרפר ביצה ונתן לתוך הרג או שרסק קפלוטות ונתן לתוך הרג שהן שני תבשילין (ביצי יז:). — ובסהמ״א: פולין ובשר טרוף אסור, פי' שמחתכין אותו חתיכות קטנות ומרסקין אותו עד שנטרף (ערוך ערך טרף).

— התפע', *הִתְרַסֵּק, נִתְרַסֵּק, — נקרע ונשבר [2]): נפלה מן הגג ונתרסקו איבריה, אם שהתה מעת לעת ושחטה כשרה (תוספת' חולי ג ד). — ובסהמ״א: כמו שאינו מתרסק כך אינו מרסק (ספר בר ששת סאלה קל).

— קל, *רָסַק, בינ׳ פעו׳ רָסוּק, — שרסקו אותו: הואיל ולא ראינוה שנפלה אין חוששין שמא נתרסקו אבריה להשהותה מ״ת לעת כדין נפולה ורסוקת אברים (רש״י, חולי כא., ד״ה אין חוששין).

—פעי, *רִסֵּק, בינ׳ מְרֻסָּק, —שרסקו אותו: שנולד הולד בצער האם וכו' וביציאתו יחלש ויהיו אבריו מרוסקים (שער השמים ד, ירושלים א, יד:).

רַע, רָע, ת״ז, נקי רָעָה, מ״ר רָעִים, רָעַי, רָעוֹת, — לא טוב [3]), schlecht, böse; mauvais;

---

[1]) [כן הגרסה ברמב״ם, וכן מובא בכסף משנה וברדב״ז מאבל רבתי א ז. אך בדפוסינו באבל רבתי: מסורס. והשוה גם את דברי המשנה (נדה ג ה): יצא מחותך או מסורס משיצא רובו הרי הוא כילוד.]

[2]) [פר בסדורו (עמ' 643) גורס: כלולי לחם העיר, בחלוף האותיות רום — חם.]

[3]) [כבר העיר אליהו בחור (מתורגמן ערך רסק): משליך קרחו כפיתים, מטליק קרחיה פליג היך ריסוקין, פתות אותו פתים, תרגום ירושלמי ותרסק יתיה רסוקין לשון כתישה וכתיתה, ע״כ. ובמקומו במקורות גם רזק (עי' בהעוות לפעל רָזַק). וכנראה שאול שמוש השרש בעבר' מארמ'.]

---

[1]) [בבבלי (שבת כא:): מרזקין.]

[2]) [עי' רִסּוּק.]

[3]) [גם בכתבת אותוד סקארא־טפה, בנוסחה

bad, evil, — א) דבר בעל איכות רעה, מים, בהמה, סחורה, פרות, מקום, ארץ, עת, יום וכדו׳: ותאכלנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשנות הבריאת (בראש׳ מא כ). מעט ורעים היו ימי שני חיי (שם מז ט). לא יחליפנו ולא ימיר אתו טוב ברע או רע בטוב (ויקר׳ כז י). והעריכו הכהן בין טוב ובין רע (שם שם יב). ומה הארץ אשר הוא ישב בה הטובה הוא אם רעה (במד׳ יג יט). להביא אתנו אל המקום הרע הזה (שם כ ה). ויתן יי׳ אותת ומפתים גדלים ורעים במצרים (דבר׳ ו כב). הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מרע (ירמ׳ כד ב). התאנים התטבות״ טבות מאד והרעות רעות מאד (שם שם ג). כל ימי עני רעים (משלי יט יח). רע רע יאמר הקונה (שם כ יד). — פנים רעים, מראה רע, מראה לא טוב, לא יפה, ורע מראה, רע תאר, שנראה כרע, לא יפה: מדוע פניכם רעים היום (בראש׳ מ ז). שבע פרות וכו׳ רעות מראה ודקות בשר וכו׳ ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקת הבשר את שבע הפרות יפת המראה והבריאת (שם מא ג–ד). שבע פרות וכו׳ דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר (שם שם יט). ומראיהן רע כאשר בתחלה (שם שם כא). מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה (נחמ׳ ב ב). — ורע לפלוני, בעיני פלוני, רע עליו, לא יפה בעיניו: וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו (בראש׳ כח ח). אם רעה בעיני אדניה אשר לא יעדה והפדה (שמות כא ח). מוסר רע לעזב ארח (משלי טו י). כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש (קהל׳ ב יז). ואשא את היין ואתנה למלך ולא הייתי רע לפניו (נחמ׳ ב א). — רעים במשמ׳ סיגים רעים שבכסף: לשוא צרף צרוף ורעים לא נתקו (ירמ׳ ו כט). — — ב) במשמ׳ מזיק, מביא נזק, schädlich; nuisible; injurious. חיה רעה, שחין רע, חלי רע, מום רע, פגע רע, חרב רעה, מים רעים וכדו׳: חיה רעה אכלתהו (בראש׳ לז כ). והשבתי חיה רעה מן הארץ (ויקר׳ כו ו). וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך (דבר׳ ז טו). וכי יהיה בו מום פסח או עור כל מום רע (שם טו כא). לא תזבח ליי׳ אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום כל דבר רע (שם יז א). יככה יי׳ בשחין רע על הברכים ועל השוקים אשר לא תוכל להרפא (שם כח לה). מכות גדלת ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (שם שם נט). ועתה הניח יי׳ אלהי לי מסביב אין שטן ואין פגע רע (מ״א ה יח). מושב העיר טוב וכו׳ והמים רעים והארץ משכלת (מ״ב ב יט). ולא היה דבר רע בסיר (שם ד מא). בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם אשר היו למשחית (יחזק׳ ה טז). אף כי ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם (שם יד כא). הפוצה את דוד עבדו מחרב רעה (תהל׳ קמד י). ויך יי׳ את איוב בשחין רע (איוב ב ז). זה הבל וחלי רע הוא (קהל׳ ו ב). כדגים שנאחזים במצודה רעה וכצפרים האחזות בפח כהם יוקשים בני האדם (שם ט יב). וימת בתחלאים רעים (דהי״ב כא יט). — ושמועה רעה, במשמ׳ שמועת אסון: בושה חמת וארפד כי שמעה רעה שמעו נמגו (ירמ׳ מט כג). משמועה רעה לא יירא (תהל׳ קיב ז). — ורע, בלי השלמה, במשמ׳ דבר רע ומזיק, אסון, ועי׳ גם רעה, Böses, Unglück; mal, malheur; evil, misfortune: פן אראה ברע אשר ימצא את אבי (בראש׳ מד לד). המלאך הגאל אתי מכל רע יברך את הנערים (שם מח טז). וגם הוא חכם ויבא רע ואת דבריו לא הסיר (ישעי׳ לא ב). יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע (שם מה ז). כי ירד רע מאת יי׳ לשער ירושלם (מיכ׳ א יב). לא תיראי רע עוד (צפנ׳ ג טו). גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע (תהל׳ כג ד). ישוב הרע לשררי (שם נד ז). יי׳ ישמרך מכל רע (שם קכא ז). מלאך רשע יפל ברע (משלי יג יז). אם אשמח בפיד משנאי והתעררתי כי מצאו רע (איוב לא כט). — ובנגוד אל טוב: ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (דבר׳ ל טו). כי לא יתנבא עלי טוב כי אם רע (מ״א כב ח). אם טוב ואם רע בקול יי׳ אלהינו אשר אנו שלחים אתך אליו נשמע (ירמ׳ מב ו). כמעט הייתי בכל רע[1] בתוך קהל ועדה (משלי ה יד). רע ירוע[2] כי ערב זר ושנא תוקעים בוטח (שם

השלמה, שורה 15: אשם רעם, ז״א אישים רעים. ועי׳ רֹע, הערה, רעע, הערות.]

[1]) [אמנם אפשר שהכונה: כמעט, ז״א נקלה ובזוי, הייתי בכל רעי, עי׳ טורטשינר (משלי שלמה, 30).]

[2]) [לפי טורטשינר (משלי שלמה 122) אפשר שאין כאן משפט שלם אלא נוסח לא שלם במק׳ „ר ע ר ע,

יח יח). גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הָרָע לא נקבל (איוב ב י). כי טוב קויתי ויבא רָע (שם ל כו). — ויום־רָע במשמ' יום האסון והפרענות: המנדים ליום רָע ותגשון שבת חמס (עמוס ו ג). למה אירא בימי רָע (תהל' מט ו). להשקיט לו מימי רָע עד יכרה לרשע שחת (שם צד יג). — ובצרוף רַע לפלוני, אוי לו, לא טוב לו: אוי לרשע רָע כי גמול ידיו יעשה לו (ישעי' ג יא). אויבי יאמרו רַע לי מתי ימות ואבד שמו (תהל' מא ו). — נפקד רָע, לא נקה רע, במשמ' נפקד בענש רע, לא נקה מרע, מפרענות: יד ליד לא ינקה רָע וזרע צדיקים נמלט (משלי יא כא). יראת יי' לחיים ושבע ילין בל יפקד רָע (שם יט כג). — בְּרָע, במשמ' במצב רָע, בפרענות: אמר בלבו בל אמוט לדר ודר אשר לא בְרָע [1]) (תהל' י ו). — לְרָע במשמ' לרעה לפלוני: משכיל צדיק לבית רשע מסלף רשעים לָרָע (משלי כא יב). — סר מֵרָע, במשמ' נמלט מפרענות: חכם ירא וסר מֵרָע וכסיל מתעבר ובוטח (שם יד טז). בחסד ואמת יכפר עון וביראת יי' סור מֵרָע (שם טז ו). — ורוח רָעָה מאת האלהים במשמ' מלאך מזיק: ורוח יי' סרה מעם שאול ובעתתו רוח רָעָה מאת יי' (ש"א טז יד). הנה נא רוח אלהים רָעָה מבעתך (שם שם טו). ותצלח רוח אלהים רָעָה אל שאול ויתנבא בתוך הבית (שם יח י). — ומשלחת מלאכי רעים: ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה משלחת מלאכי רָעִים (תהל' עח מט). — ג) במשמ' מוסרית, אדם רע, עם רָע, דור רע, עדה רעה, רָעֵי גוים וכדו': ואנשי סדם רָעִים וחטאים ליי' מאד (בראש' יג יג). עד מתי לעדה הָרָעָה הזאת (במד' כז). אם יראה איש באנשים האלה הדור הָרָע הזה את הארץ הטובה וכו' (דבר' א לה). ויען כל איש רָע ובליעל (ש"א ל כב). לכל השארית הנשארים מן המשפחה הָרָעָה הזאת (ירמ' ח ג). על כל שכני הָרָעִים הנגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי את ישראל (שם יב יד). העם הזה הָרָע המאנים לשמוע את דברי (שם יג י). והבאתי רָעֵי גוים וירשו את בתיהם (יחזק' ז כד). חלצני יי' מאדם רָע מאיש חמסים תנצרני (תהל' קמ ב). איש חמס רָע יצודנו למדחפת (שם שם יב). בפשע איש רָע מוקש (משלי כט ו). איש צר ואויב המן הָרָע הזה (אסת' ז ו). — ולֵב רָע [1]): ולא ילכו עוד אחרי שררות לבם הָרָע (ירמ' ג יז). וילכו במעצות בשררות לבם הָרָע (שם ז כד). אחרי מחשבותינו נלך ואיש שררות לבו הָרָע נעשה (שם יח יב). מעדה בגד ביום קרה חמץ על נתר ושר בשרים על לב רָע (משלי כה כ). כסף סיגים מצפה על חרש שפתים דלקים ולב רָע [2]) (שם כו כג). — ויצר לב האדם, יצר מחשבת לבו, מחשבה רעה: וכל יצר מחשבת לבו רק רַע כל היום (בראש' ו ה). כי יצר לב האדם רַע מנעריו (שם ח כא). ישוב מחשבתו הָרָעָה אשר חשב על היהודים על ראשו (אסת' ט כה). — ורוח רעה בין אנשים במשמ' יחס רע, שנאה: וישלח אלהים רוח רָעָה בין אבימלך ובין בעלי שכם (שופט' ט כג). — ודבר רע, ענין רע, מעשה רע וכדו': וישמע העם את הדבר הָרָע הזה ויתאבלו (שמות לג ד). ולא יוספו לעשות כדבר הָרָע הזה בקרבך (דבר' יג יב). ונשמרת מכל דבר רָע (שם כג י). אנכי שמע את דבריכם רָעִים מאת כל העם אלה (ש"א ב כג). ויעשו דברים רָעִים להכעיס את יי' (מ"ב יז יא). ודעי וראי כי רַע ומר עזבך את יי' אלהיך (ירמ' ב יט). ותהי מרוצתם רָעָה וגבורתם לא כן (שם כג י). ואמר אח אל כל תועבות רָעוֹת בית ישראל (יחזק' ו יא). שובו נא מדרכיכם הָרָעִים ומעלליכם הָרָעִים (זכרי' א ד). הוא ענין רָע נתן אלהים לבני האדם לענות בו (קהל' א יג). אשר לא ראה את המעשה הָרָע אשר נעשה תחת השמש (שם ד ג). גם זה הבל וענין רָע הוא (שם שם ח). אל תעמד בדבר רָע (שם ח ג). שומר מצוה לא ידע דבר רָע ועת ומשפט ידע לב חכם (שם שם ה). ואחרי כל הבא עלינו במעשינו הָרָעִים ובאשמתנו הגדלה וכו' (עזר' ט

יאמר הקונה וכו' לקח בגדו כי ערב זר שבפרק כ יד וכו'.]

[1]) [אמנם הצרוף קשה, ואולי הנכון: לא אָשֻׁר (ז"א לא אראה) בְּרָע.]

---

[1]) [כמשמ' מוסרית זו בא לב רע בכל מקום במקרא, וכן מבֹאר צרוף זה במשלי כו כג בהמשכו במלים: שבע תועבות בלבו. אמנם בצורת פעל בא למה ירע לבבך (ש"א א ח) במשמ' למה תצטערי בלבך, עי' א. רעע.]

[2]) [הכונה בשני הפתגמים להכנות לסעודה עם השונא, כאן בשְׂפָתַיִם דלקים, בשפיתת הבשר, וכאן ושֹׂר בְּשָׂרִים, סיר הבשר; עי' טורטשינר, משלי שלמה, 58–60.]

יג). — וכלים רעים במשמ׳ וו: וכלי כליו רעים הוא זמות יעץ (ישע׳ לב ז). — וארם או דבר רע בעיני האל, שהאלהים רואה אותו כרע במעשיו [1]: ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יי׳ (בראש׳ לח ז). — ובאזני יי׳: ויהי העם כמתאננים רע באזני יי׳ (במד׳ יא א). — ודרך רע(ה), ארח רע [2]: לא שב ירבעם מדרכו הרעה (מ״א יג לג). שבו מדרכיכם הרעים ושמרו מצותי (מ״ב יז יג). שובו נא איש מדרכו הרעה והיטיבו דרכיכם ומעלליכם (ירמ׳ יח יא). וישבום מדרכם הרע ומרע מעלליהם (שם כג כב). וידעתם כי אני יי׳ בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות (יחזק׳ כ מד). מכל ארח רע כלאתי רגלי (תהל׳ קיט קא). להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפכות (משלי ב יב). — שם רע, דבה רעה, המיחסים מדות רעות ומעשים רעים לאדם וכדו׳: ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם (בראש׳ לז ב). וימתו האנשים מוצאי דבת הארץ רעה (במד׳ יד לז). ושם לה עלילת דברים והוצא עליה שם רע ואמר את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים (דבר׳ כב יד). ואעשה כן וחטאתי והיה להם לשם רע למען יחרפוני (נחמ׳ ו יג). — ובצרופים בנסמך, רע עין, רע מעללים: והאיש קשה ורע מעללים (ש״א כה ג). אל תלחם את לחם רע עין ואל תתאו למטעמתיו (משלי כג ו). נבהל להון איש רע עין (שם כח כב). — ובלי שם עצם רע במשמ׳ אדם רע: והצלתיך מיד רעים ופדתיך מכף עריצים (ירמ׳ טו כא). כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגרך רע (תהל׳ ה ה). שבר זרוע רשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא (שם י טו). בארח רשעים אל תבא ואל תאשר בדרך רעים (משלי ד יד). חמד רשע מצוד רעים ושרש צדיקים יתן (שם יב יב). בכל מקום עיני יי׳ צופות רעים וטובים (שם טו ג). מלך יושב על כסא דין

1) [רק במשמ׳ מוסרית זו בא במקרא רע בעיני האל (שלא כשמוש הכטוי בנתמ׳ ב ב כלפי האדם) במקומות מרבים, ועל כן יש להניח, שגם ביסוד הספור על ער (בראש׳ לח ז), מעשה רע של ער, שהשמט, מעין זה המרמז בדברי מד״ר לכתוב, המובאים גם במיחס לרש״י בדהי״א ב ג.]

2) [בקצת מקומות יש להבין ד ר ך כנסמך אל רע, ולא תמיד אפשר להבחין בשמושים השונים.]

מזרה בעיניו כל רע (שם כ ח). חברות פצע תמריק ברע ומכות חדרי בטן (שם שם ל). כי ליום איד יחשך רע ליום עברות יובלו (איוב כא ל). שם יצעקו ולא יענה מפני גאון רעים (שם לה יב). — רע, כל רע, רע בעיני ה׳ במשמ׳ דבר רע במשמ׳ מוסרית, מעשה רע: ובערת הרע מקרבך (דבר׳ יג ו, יז ז ועוד). אטם אזנו משמע דמים ועצם עיניו מראות ברע (ישע׳ לג טו). רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי (שם נט ז). על הרע כפים להיטיב [1]) השר שואל והשופט בשלום (מיכ׳ ז ג). אם גמלתי שולמי רע ואחלצה צוררי ריקם (תהל׳ ז ה). יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק (שם שם י). און יחשב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב רע לא ימאס (שם לו ה). אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק (שם נב ה). אהבי יי׳ שנאו רע (שם צז י). — ובצרופים כגון עשה רע, דבר רע, חרש רע וכדו׳: יש לאל ידי לעשות עמכם רע (בראש׳ לא כט). עד תם כל הדור העשה הרע בעיני יי׳ (במד׳ לב יג). והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני יי׳ אלהיך להכעיסו (דבר׳ ד כה). איש או אשה אשר יעשה את הרע בעיני יי׳ אלהיך לעבר בריתו (שם יז ב). ויעשו בני ישראל את הרע בעיני יי׳ (שפט׳ ב יא). ולא תעשה רע בעיני סרני פלשתים (ש״א כט ז). ויעשה עמרי הרע בעיני יי׳ (מ״א טז כה). ושמר ידו מעשות כל רע (ישע׳ נו ב). ואני יסרתי חזקתי זרועתם ואלי יחשבו רע (הוש׳ ז טו). דרשו טוב ואל רע למען תחיו (עמו׳ ה יד). הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם (מיכ׳ ב א). שנאי טוב ואהבי רע [2]) (שם ג ב). טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל (חבק׳ א יג). פני יי׳ בעשי רע להכרית מארץ זכרם (תהל׳ לד יז). לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי (שם נא ו). זאת פעלת שטני מאת יי׳ והדברים רע על נפשי (שם קט כ). תהפכות בלבו חרש רע בכל עת מדנים ישלח (משלי ו יד). ורשעים מלאו רע (שם יב כא). אל תאמר אשלמה רע קוה ליי׳ וישע לך (שם

1) [לפי טורטשינר (ספר מרטי, עמ׳ 279) יש לצרף למשפט זה את המלה חרם שבסוף פסוק ב בקריאה: חדם (ז״א שמחים) על הרע כפים (ז״א מסרבים) להיטיב, כלשון כפוי (ז״א כפוי, כופה) טובה בתו״מ.]

2) [כך קרי; כתיב: ר ע ה.]

כ כג). נפש רשע אותה רע (שם כא י). על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע אשר חטא עשה רע מאת ומאריך לו (קהל׳ ח יא–יב). — ובצרוף של נגוד אל טוב במשמ׳ זו, טוב ורע, רע או טוב, מטוב ועד רע וכדו׳: ועץ הדעת טוב ורע (ברא׳ ב ט). והייתם כאלהים ידעי טוב ורע (שם ג ה). לא נוכל דבר אליך רע או טוב (שם כד נ). השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע (שם לא כד). כן אדני המלך לשמע הטוב והרע (ש״ב יד יז). האדע בין טוב לרע (שם יט לו). לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע (מ״א ג ט). הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע (ישע׳ ה כ). לדעתו מאס ברע ובחור בטוב (שם ז טו). גמלתהו טוב ולא רע כל ימי חייה (משלי לא יב). כי את כל מעשה האלהים יביא במשפט על כל נעלם אם טוב ואם רע (קהל׳ יב יד). — סור מרע במשמ׳ זו: ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל (ישע׳ נט טו). סור מרע ועשה טוב בקש שלום ורדפהו (תהל׳ לד טו). ירא את יי׳ וסור מרע (משלי ג ז). אל תט ימין ושמאול הסר רגלך מרע (שם ד כז). ותועבת כסילים סור מרע (שם יג יט). והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלהים וסר מרע (איוב א א). הן יראת אדני היא חכמה וסור מרע בינה (שם כח כח). — ובצרופים בסמיכות, דברי רע, עצת רע, אשת רע וכדו׳: שמנו עשתו גם עברו דברי רע[1]) דין לא דנו דין יתום ויצליחו (ירמ׳ ה כח). החשבים און והיעצים עצת רע בעיר הזאת (יחזק׳ יא ב). השמחים לעשות רע יגילו בתהפכות רע (משלי ב יד). לשמרך מאשת רע[2]) מחלקת לשון נכריה (שם ו כד). תועבת יי׳ מחשבות רע וטהרים אמרי נעם (שם טו כו). אנשי רע לא יבינו משפט ומבקשי יי׳ יבינו כל (שם כח ה). — אין רע, במשמ׳ אין בזה מעשה רע: וכי תגישון עור לזבח אין רע וכי תגישו פסח וחלה אין רע (מלאכ׳ א ח). —ועם ב היחס, הוא ברע במשמ׳ מחשבתו רעה: אתה ידעת את העם כי ברע[3]) הוא (שמות לב כב). — וראה את פלוני ברע, ראה אותו בעין רעה: ויראו שטרי בני ישראל אתם ברע[1]) לאמר לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו (שם ה יט). —ואמר בן סירא: תן לטוב ומנע מרע (צ״ם גני׳ יב ד). טוב העושר אם אין עון ורע העוני על פי זדון (שם יג כד). ללב קטן לא נאוה עושר ולאיש רע עין למה זה חרוץ (שם יד ג). רע לנפשו למי ייטיב ולא יקרה ברעתו, רע לנפשו אין רע ממנו ועמו תשלומת רעתו (שם שם ה–ו). עין רע עין תעיט על לחם ומאוטה אין על שלחנו (שם שם י). — ובתו״מ: לא יתכסה לא במים הרעים ולא בטי המשרה (ברכ׳ ג ה). המתפלל וטעה סימן רע לו ואם שליח

---

1) [שתי מלים אלו אינן בעקר בתרג׳ השבעים, ות״י משלים ומתרגם: אף עברו על פתגמי אוריתא עבדו דביש, ע״כ. ויש מציעים לגרס: דברי רע].

2) [אמנם לפי השבעים: מאשת רע, γυναικὸς ὑπάνδρου].

3) [אמנם בפס׳ כה נאמר וירא משה את העם כי פרע הוא כי פרעה אהרן וכו׳, ע״כ, וכן קוראים ר״ב החדשים אף כאן פרע במק׳ ברע. ובן־יהודה רשם בשולי המלון בעמ׳ 685 בהבאת פסוק זה בערך נוסף משרש ב ר ע]:

ברע, ת״ז, במשמ׳ ?eigenwillig, רגזן, הולך בשרירות לבו וכדו׳, [ע״כ. וכן הוא מעיר ברשימה אחרת על הפסוק: ימיקו וידברו ברע (תהל׳ עג ה)]:

ברע, משקל רשע, כי אין זה מדרך לשון טבעית לאמר ידברו ברע, ועדיף לאמר ידברו רע, וזה יותר טבעי, ולא יעלה על דעת שום אדם לאמר: פלוני מדבר ברע בפלוני. אלא יאמר פלוני מדבר רע, או רעה, וכדומה. והנה כונת הפסוק ברורה, כי ההוללים והרשעים מתלוצצים (ימיקו) ומטיחים דברים קשים כלפי מעלה, כמו שאמר אחרי כן שתו בשמים פיהם וכו׳ ואמרו איכה ידע אל וכו׳. ויש לשער כי הצרוף ב ר ע הוא שם דבר והבית היא מיסוד המלה במשקל רשע, אלא שמפני שנעלם כבר מקור המלה והצרוף דומה לצרוף המלה הידוע רע בבית השמוש בראשו, נקדוה כך, וזה קרה להם הרבה פעמים, כמו שכבר העירו על זה חכמי הלשון.

גם כאן [כי ברע הוא (שמות לב כב)] נקוד ברע, וגם כאן יש מקום לכל מה שהעירותי, כי גם זה אינו לשון טבעית: העם הוא ברע, במשמעה שהוא רע. למה בית השמוש? מדוע לא אמר אתה ידעת את העם כי רע הוא? האין זה יותר טבעי? ולכן נראה כי גם כאן הבית היא מיסוד המלה, וכל הצרוף כלו ב ר ע הוא תאר כמו רשע, והכונה בו שהעם הוא קשה ועז ואי אפשר לא לעשות רצונו. וגם כאן הצורה החיצונה של צרוף האותיות הטעתה את המנקדים, וראו בה המלה הידועה רע עם בית השמוש.

1) [עי׳ גם בהערה שלפני זו.]

צבור הוא. סימן רע לשולחיו (שם ה ה). ועל בשורות רעות אומר ברוך דין האמת (שם ט ב). ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וכו' בשני יצריך, ביצר טוב וביצר רע (שם שם ה). תורם מן היפה על הרע אבל לא מן הרע על היפה (תרומ' ב ו). שיעור תרומה עין יפה אחד מארבעים וכו' והבינונית מחמישים והרעה מששים (שם ד ג). ספוק הגפנים וכו' מקום שכחה יפה מותר ומקום שכחה רע אסור (ערלה א ה). המכבה את הנר מפני שהוא מתירא וכו' מפני רוח רעה וכו' פטור (שבת ב ה). קונם שאיני נושא את פלונית שאביה רע וכו' קונם לבית זה שאיני נכנס שהכלב רע בתוכו (נדרי ט ג). קונם יין שאיני טועם שהיין רע למעים וכו' קונם בצל שאיני טועם שהבצל רע ללב (שם שם ח). מדהה אתה את המים בפני כל הנשים השותות ומוציא אתה שם רע על הטהורות ששתו (ר' שמעון, סוטה ג ה). התורה משמרתו מכל רע בנערותו (קדוש' ד יד). חרש שוטה וקטן פגיעתן רעה (ב"ק ח ד). מעות הרעות קונות את היפות והיפות אינן קונות את הרעות (ב"מ ד א). מכר לו חטים יפות ונמצאו רעות הלוקח יכול לחזור בו (ב"ב ה ו). שמיתתן של רשעים הנאה להן והנאה לעולם ולצדיקים רע להן ורע לעולם, יין ושינה לרשעים הנאה להן והנאה לעולם ולצדיקים רע להן ורע לעולם וכו' (סנה' ח ה). הרחק משכן רע (נתאי הארבלי, אבי' א ז). חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים (אבטליון, שם שם יא). חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא (שם ה ט). קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק רע (שם שם יב). שלא נחתם גזר דין על אבותינו במדבר אלא על לשון הרע (ערכ' ג ה). טבלה ביום שלאחריו ושמשה הרי זו תרבות רעה (נדה י ח). צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור (ברכ' ז.). מהיות טוב אל תקרא רע (שם ל.; ב"ק פא:). שלא יבהילוך לא חלומות רעים ולא הרהורים רעים (ברכ' כה:). כל רעה ולא אשה רעה (כב, שבת יא.). מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו (שם קיט:). חלוק גדול הייתי מבקש ואתה הבאת לי קטן ורע, מאי רע רע בדמים (כתוב' לט.). רע לשמים ורע לבריות הוא רשע רע (קדוש' מ.). לא קאמר רבי מאיר התם אלא גבי עד זומם דממון דרע לשמים ורע לבריות אבל הכא דרע לשמים ואין רע לבריות לא (סנה' כז.). בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים (מד"ר בראש' מד). מטוב אדוני לא טוב לי ומרעתו רע לי (שם איכה פתיח', ר' יוחנן). לשור שהיו עסקיו רעים עמד צייר וצר איקונין של ארי באבוסו כדי שיהא מביט ומתירא (פסיק' ר"כ, ואתה הברכה, בובר, קלז:). מעשה באחד שהיה לו נכסים הרבה והיתה נפשו רעה ולא נתן מצוה ממיו (פסיק' כב', עשר תעשר, קכז.). — ובתפלה: ויציל נפשותינו מן השעות הרעות (אב הרחמים, סדר קריאת התורה). — ובספה"א: שאהרן עליו השלום כשהיה מרגיש באדם שתוכו רע וכו' היה מתחיל לו לשלום (פי' המשנ' לרמב"ם אב' א יב). הרע לזה טוב לזולתו (רש"ט פלקירא, המבקש, יא). בחרתי מן הרע מעוטו[1]) (ר"י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 30). ואם היה יצחק רע המזל מאבד נכסי אביו איכה אמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך (רמב"ן, בראש' כה לד). שאין רע שאין בו טוב כמשל הדיוט (ארור המוד, חיי שרה). ועי' יֵצֶר, 2127; לָשׁוֹן, 2742; ו. סוֹר, 4000; סִמָּן (סִימָן) 4116; שֵׁם.

א. **רֵעַ**[2]), ש"ז, כנ' רֵעִי, רֵעֲךָ, רֵעֶךָ, רֵעֵךְ, רֵיעֲכֶם, רֵעוֹ, רֵעֵהוּ, רֵעָהּ, מ"ר רֵעִים, סמי' רֵעֵי, כנ' רֵעַי, רֵעָי, רֵעֶיךָ, רֵעַיִךְ, רֵעָיו, רֵעֶיהָ, רֵעֵיהֶם, — א) קרוב לאחר, המתרעה עמו, חבר, כמו מֵרֵעַ, רֵעֶה, Genosse, Gefährte; camarade; companion, comrade: וינחם יהודה ויעל על גוזי צאנו הוא וחירה רֵעֵהוּ העדלמי (בראש' לח יב). וישלח יהודה את גדי העזים ביד רֵעֵהוּ העדלמי (שם שם כ). ויבא דוד אל צקלג וישלח מהשלל לזקני יהודה לְרֵעֵהוּ[3]) לאמר הנה לכם ברכה משלל איבי יי' (ש"א ל כו).

---

[1]) [בהוצאת בריל (עמ' 9: בחרתי הרע במיעוטו. וכעין זה בשמוש היום: תְּפֹס (או: נקט) הרע במעוטו.]

[2]) [מלים כאלה במשמ' רֵעַ, חבר, ידיד, את וכדו' נולדו כמ"ר, כי אין האחד רֵעַ לעצמו. ועקר משמ' רֵעִים כמו: הרועים והולכים זה עם זה יחד, ועי' [illegible] רָעָה.]

[3]) [כלומר לְרֵעַ שהיה לו במקום, ויש מציעים: לְעָרֵיהֶ.]

ולאמנון רֵעַ ושמו יונדב בן שמעה (ש״ב יג ג). ויאמר אבשלום אל חושי זה חסדך את רֵעֶךָ למה לא הלכת את רֵעֶךָ (שם יו יז). ויהי במלכו וכו׳ הכה את כל בית בעשא לא השאיר לו משתין בקיר וגאליו ורֵעֵהוּ (מ״א יו יא). הנני נתן אל העם הזה, מכשלים וכשלו בם וכו׳ שכן ורֵעוֹ (ירמ׳ ו כא). בפיו שלום את רֵעֵהוּ ידבר ובקרבו ישים ארבו (שם ט ז). אל תאמינו בְּרֵעַ אל תבטחו באלוף (מיכה ז ה). שמע נא יהושע הכהן הגדול אתה ורעיך הישבים לפניך (זכר׳ ג ח). כְּרֵעַ כאח לי התהלכתי (תהל׳ לה יד). אהבי ורֵעַי מנגד נגעי יעמדו וקרובי מרחק עמדו (שם לח יב). הרחקת ממני אהב ורֵעַ מידעי מחשך (שם פח יט). למען אחי ורֵעָי אדברה נא שלום בך (שם קכב ח). גם לְרֵעֵהוּ ישנא רש ואהבי עשיר רבים (משלי יד כ). איש רֵעִים להתרועע ויש אהב דבק מאח (שם יח כד). הון יסיף רֵעִים רבים ודל מֵרֵעֵהוּ יפרד (שם יט ד). רבים יחלו פני נדיב וכל הָרֵעַ[1]) לאיש מתן (שם שם ו). אהב טהור לב חן שפתיו רֵעֵהוּ מלך (שם כב יא). שמן וקטרת ישמח לב ומתק רֵעֵהוּ[2]) מעצת נפש (שם כז ט). וישמעו שלשת רֵעֵי איוב את כל הרעה הזאת הבאה עליו (איוב ב יא). אף על יתום תפילו ותכרו על רֵיעֲכֶם (שם ו כז). מליצי רֵעָי אל אלוה דלפה עיני (שם יו כ). לחלק יגיד רֵעִים[3]) ועיני בניו תכלינה (שם יז ה). חנני חנני אתם רֵעָי (שם יט כא). ובשלשת רֵעָיו חרה אפו (שם לב ג). אני אשיבך מלין ואת רֵעֶיךָ עמך (שם לה ד). אכלו רֵעִים שתו ושכרו דודים (שה״ש ה א). כל רֵעֶיהָ בגדו בה היו לה לאיבים (איכה א ב). — ובהדגשה, רעך אשר כנפשך: כי יסיתך אחיך בן אמך וכו׳ או רֵעֲךָ אשר כנפשך (דבר׳ יג ז). רעך ורֵעַ[4]) אביך אל תעזב ובית אחיך אל תבוא ביום אידך (משלי כז י). — וביחס למלך, אולי כמעמד מיחד בחצרו, רֵעַ למלך: ואחיתפל יועץ למלך וחושי הארכי רֵעַ המלך (דה״א כז לג). ועי׳

1) [צ״ל, כדעת רבים: וְכֻלּוֹ רֵעַ.]

2) [כלומר, התיעצות האיש עם רעהו, עצת רעהו, טובה היא יותר מעצת האדם לנפשו. השוה טורטשינר, משלי שלמה, עמ׳ 26.]

3) כלומר: לנגד דברי חנופה חלקים יאמר: הנה מצאתי רעים.]

4) [כך קרי; כתיב ר ע ה.]

רֵעָה. — וביחס לאשה, רֵעַ האשה, אהוב, דוד: הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד וכו׳ ואת זנית רֵעִים רבים ושוב אלי (ירמ׳ ג א). אכן בגדה אשה מֵרֵעָהּ כן בגדתם בי בית ישראל (שם שם כ). זה דודי וזה רֵעִי בנות ירושלם (שה״ש ה יו). —ואשה אהֻבַת רֵעַ[1]): לך אהב אשה אהבת רֵעַ ומנאפת (הוש׳ ג א). — ובהשאלה רֵעַ לבנות יענת, עזוב ומקונן כמותן, דומה להן: אח הייתי לתנים ורֵעַ לבנות יענה (איוב ל כט). — ב) במשמ׳ מטשטשת, כל אדם הנמצא על יד פלוני[2]), הבא אתו ביחס זה או זה, שכנו וזולתו, Nächster, anderer; le prochain, l'autre; fellow-man, other one: ויצא (משה) ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רֵעֶךָ (שמות ב יג). לא תענה בְרֵעֲךָ עד שקר לא תחמד בית רֵעֶךָ לא תחמד אשת רֵעֶךָ וכו׳ וכל אשר לְרֵעֶךָ (שם כ יו-יז). אם חבל תחבל שלמת רֵעֶךָ עד בא השמש תשיבנו לו (שם כב כה). לא תעשק את רֵעֲךָ (ויקר׳ יט יג). לא תעמד על דם רֵעֶךָ (שם שם יו). ואהבת לְרֵעֲךָ[3]) כמוך (שם שם יח). לא תסיג גבול רֵעֲךָ (דבר׳ יט יד). כי תבא בכרם רֵעֶךָ ואכלת ענבים כנפשך שבעך וכו׳ כי תבא בקמת רֵעֶךָ וקטפת מלילת בידך וחרמש לא תניף על קמת רֵעֶךָ (שם כג כה-כו). כי תשה בְרֵעֲךָ משאת מאומה לא תבא אל ביתו לעבט עבטו (שם כד י). ארור מסיג גבול רֵעֵהוּ (שם כז יז). ארור מכה רֵעֵהוּ בסתר (שם שם כד). וכי ירדף גאל הדם אחריו ולא יסגרו את הרצח בידו כי בבלי דעת הכה את רֵעֵהוּ (יהוש׳ כ ה). הוי בנה ביתו בלא צדק וכו׳ בְּרֵעֵהוּ יעבד חנם ופעלו לא יתן לו (ירמ׳ כב יג). יען אשר עשו נבלה בישראל וינאפו את נשי רעיהם (שם כט כג). הוי משקה רֵעֵהוּ מספח חמתך ואף שכר (חבק׳ ב יה). מלושני בסתר רֵעֵהוּ אותו אצמית (תהל׳ קא ה). אל תאמר לְרֵעֲךָ לך ושוב

1) [לפי השבעים: אֹהֶבֶת רֵעַ.]

2) [באותו שמוש במקרא גם אח, עמית, ובתו״מ: חבר, כדגמת בין אדם לחברו.]

3) [ללא כל הצדקה רצו כמה מחכמי או״ה להגביל משמ׳ המלה כאן לְרֵעַ מבני ישראל בלבד. ועי׳ נגד זה את דבריו הברורים של אחד העם במאמרו על שתי הסעפים, על פרשת דרכים ד.]

ומחר אתן ויש אתך (משלי ג כח). אל תחרש על רֵעֲךָ רעה (שם שם כט). בז לְרֵעֵהוּ חוטא (שם יד כא). איש חמס יפתה רֵעֵהוּ והוליכו בדרך לא טוב (שם יו כט). צדיק הראשון בריבו יבא רֵעֵהוּ וחקרו (שם יח יז). אל תהי עד חנם בְּרֵעֶךָ (שם כד כח). אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רֵעִי ארבתי (איוב לא ט). — וביתוד בצרוף איש את רֵעֵהוּ [1], אל רעהו, לרעהו, על רעהו, ברעהו, מרעהו, מאת רעהו, ביד רעהו וכדו׳: ויאמרו איש אל רֵעֵהוּ הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה (בראש׳ יא ג). הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רֵעֵהוּ (שם שם ז). והמצפה אשר אמר יצף יי׳ ביני ובינך כי נסתר איש מֵרֵעֵהוּ (שם לא מט). ויתמהו האנשים איש אל רֵעֵהוּ (שם מג לג). דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רֵעֵהוּ ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב (שמות יא ב). ושפטתי בין איש ובין רֵעֵהוּ (שם יח יו). וכי יזד איש על רֵעֵהוּ להרגו בערמה (שם כא יד). וכי יריבן אנשים והכה איש את רֵעֵהוּ באבן או באגרף (שם שם יח). וכי יגף שור איש את שור רֵעֵהוּ ומת (שם שם לה). כי יתן איש אל רֵעֵהוּ כסף או כלים לשמר וגנב מבית האיש וכו׳ ונקרב בעל הבית אל האלהים אם לא שלח ידו במלאכת רֵעֵהוּ (שם כב ו–ז). וכי ישאל איש מעם רֵעֵהוּ ונשבר או מת בעליו אין עמו שלם ישלם (שם שם יג). וישם יי׳ את חרב איש בְּרֵעֵהוּ ובכל המחנה (שפט׳ ז כב). ויחזקו איש בראש רֵעֵהוּ וחרבו בצד רֵעֵהוּ ויפלו יחדו (ש״ב ב יו). איש אל רֵעֵהוּ יתמהו (ישע׳ יג ח). אם עשו תעשו משפט בין איש ובין רֵעֵהוּ (ירמ׳ ז ה). איש מֵרֵעֵהוּ השמרו ועל כל אח אל תבטחו כי כל אח עקוב יעקב וכל רע רכיל יהלך ואיש בְּרֵעֵהוּ יהתלו (שם ט ג–ד). והאכלתים את בשר בניהם ואת בשר בנתיהם ואיש בשר רֵעֵהוּ יאכלו (שם יט ט). דברו אמת איש את רֵעֵהוּ וכו׳ ואיש את רעת רֵעֵהוּ אל תחשבו בלבבכם (זכר׳ ח יו–יז). והנה אנכי ממציא את האדם איש ביד רֵעֵהוּ [2] וביד מלכו (שם יא ו). והיה ביום ההוא תהיה מהומת יי׳ רבה בהם והחזיקו איש יד רֵעֵהוּ ועלתה ידו על יד רֵעֵהוּ (שם יד יג). — ואיש באיש ואיש ברעהו: ונגש העם איש באיש ואיש בְּרֵעֵהוּ (ישעי׳ ג ה). — ועל בעלי חיים אחרים: ופגשו ציים את איים ושעיר על רֵעֵהוּ יקרא (שם לד יד). — בדברים שאין בהם (עוד) רוח חיים: ויקח לו את כל אלה ויבתר אתם בתוך ויתן איש בתרו לקראת רֵעֵהוּ (בראש׳ יה י). — ובכתבת השלוח: בעוד גרון אש אל ר ע ו ובעוד שלש אמת להנק[ב נשם]ע קל אש קרא אל ר ע ו וכו׳ וביום הנקבה הכו החצבם אש לקרת ר ע ו גרזן על [ג]רזן (כתבת השלוח, המבוא הגדול, 47). — ואמר בן סירא: בטובת איש גם שונא ר י ע וברעתו גם ר י ע בודד (ב״ס גניי יב ט). ורוממתהו (החכמה) מ ר ע ה ו ובתוך קהל תפתח פיו (שם יה ה). — ובתו״מ: פאה אין קוצרין אותה במגלות ואין עוקרין אותה בקרדומות כדי שלא יכו איש את ר ע ה ו (פאה ד ד). רוצח שהכה את ר ע ה ו באבן או בברזל וכו׳ חיב (סנה׳ ט א). הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את ר ע ה ו חיים בלעו (ר׳ חנינא סגן הכהנים, אב׳ ג ב). כל העוסק בתורה לשמה וכו׳ נקרא ר ע אהוב וכו׳ (רבי מאיר, שם ו א). לעולם אל ירבה אדם ר ע י ם בתוך ביתו (ר׳, ברכות סג.). התרפס ורהב רעיך, אם ממון יש בידך התר לו פסת יד ואם לאו הרבה עליו ר י ע י ם (ר׳ ילחק, יומא פז.). כשמנסכין את המים בחג תהום אומר לחבירו אבע מימיך קול שני ר י ע י ם אני שומע (רבי אלעזר, תענ׳ כה:). אחיו ו ר ע י ו בואו (רבי אלעזר ברבי שמעון ליקוריו, ב״מ פד:). רעואל שנעשה ר י ע לאל (מד״ר שמות א). אין המטה יכולת לקבל אשה ובעלת ו ר ע ה כאחד (ר׳ ברכיה, שם ויקר׳ יז).—*ועל ענינים קרובים בהלכה, יגיד עליו רעו, יבוא זה וילמד על זה: יגיד עליו ר י ע ו, תנא רועה בדרך דלא הויא אבידה והוא הדין לרועה בין הכרמים וכו׳ (אביי, ב״מ לא.) [1]. — ובמהמ״א בפרשנות המקרא רֵעַ במשמ׳ כתוב אחר בתנ״ך שילמד על מלה, על הכתוב, אין לו רֵעַ במקרא, אין לו דמיון: ויהי כראות דונש נפת

---

[1]) [במקרא רק בצרופים כאלה עם איש, ולא עם אדם, או בן אדם. על „ובן אדם לרעהו" (איוב יו כא) עי׳ ב. רֵעַ.]

[2]) [ויש קוראים: רֵעֵהוּ, בהקבלה אל מַלְכּוֹ.]

[1]) [וכן נמצא בטוי זה בדברי אביי ביבמ׳ לא:, ב״ב יט., ע״ז עו.]

באש פחם במחלקת לפחת עלה בלבבו כי מנחם הביא פחם ר ע לפחת (תסו׳ תלמידי מנחם, 34). גופר, שם עץ קל הוא על פני מים ואין ר י ע לו במקרא (רלנ״ע, ברלש׳ ו יד). — ״ובחרוד: וכי יגוף, אמר בן זומא כי רעהו תואר לשור ולא ראה כי שור איש סמוך הוא וכן הוא שור רעהו ואין לשור ר י ע רק בן זומא לבדו (סוח, סמות כח לה).

ב. **רֵעַ** [1], ס״ז, כנ׳ רֵעִי, רֵעוֹ, רֵעֵהוּ, מ״ר כנ׳ רֵעֶיךָ, — מחשבה, רצון, Wollen; vouloir; willing: אתה ידעת שבתי וקומי בנתה לְרֵעִי [2] מרחוק (תהל׳ קלט ב). ולי מה יקרו רֵעֶיךָ אל מה עצמו ראשיהם (סס סס יז). ויוכח לגבר עם אלוה ובן אדם לְרֵעֵהוּ [3] (איוב יו כא). יגיד עליו רֵעוֹ [4] מקנה אף על עולה (סס לו לג). — ובספהס״א: וזהו בנת לרעי מרחוק כי ר ע י נגזר מרעיון וכו׳ ואחר זה אמר ולי מה יקרו ר ע י ך וכו׳ כלומר אתה בנת ל ר ע י מרחוק אבל אני איני יכול להשיג ר ע י ך רוצה לומר ידיעתך ומחשבותיך (ר״י אלבו, עקרים ב כה).

ג. **רֵעַ**, ס״ז, כנ׳ רֵעֹה, — תרועה ורעם, Lärm, Getöse, bruit, fracas; noise, turmoil: וישמע יהושע את קול העם בְּרֵעֹה [5] ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה (סמות לב יז). עתה למה תריעי רֵעַ המלך אין בך אם יועצך אבד כי החזיקך חיל כיולדה (מיכה ד ט).

[1]) [כנראה ע״פ הארמ׳ רעוא, שהיא רצון בעבר׳.]

[2]) [המחבר רשם בשולי תנ״כו הקטן: לְרֵבְעִי, אך עי׳ בהערה שאחר זו.]

[3]) [כמו בתהל׳ קלט ב, בַּנת לְרֵעִי מרחוק, כך גם כאן אין בֶן לשון בני האב, ואין רֵעֵהוּ כאן רֵעַ ואח, אלא זאת הכונה: ויוכח נא האל את הגבר מה עם אלוה (כמחשבתו) ויָבֶן (ז״א ילַמד) את האדם את רֵעֵהוּ, את כונתו ורצונו. עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב למקום.]

[4]) [גם כאן הכונה לפי הנקוד: ויגיד האל לו, לאדם, את רֵעוֹ, את דעתו ורצונו, עי׳ טורטשינר שם לכתוב. ורב הפרשנים העברים הבינו מלה זו כמו ג. רֵעַ במשמ׳ תרועה ורעם. ואמנם אפשר שכונת הכתוב: יגיד לאדם את רֹעו, ז״א את רעתו הוא, כהקבלה אל ע ו ל ה במשמ׳ עַוְלָה.]

[5]) [ואולי מקור מן רוע, עי׳ שם, תערת.]

— ואמר המשורר: מן גו יגרשוני כהיום גואלי, עלי בעל גנב יריעון ר ע (עמנואל, תהלות זמני, מחב׳ ח, הברמן, 25).

רֹעַ, ס״ז, — תכונת הדבר הָרַע [1], Schlechtigkeit; mauvais état; badness: והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן דלות ורעות תאר מאד ורקות בשר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לָרֹעַ (בראש׳ מא יט). הדוד אחד תאנים טבות מאד כתאני הבכרות והדוד אחד תאנים רעות מאד אשר לא תאכלנה מֵרֹעַ (ירמ׳ כד ב). ונתתי אותם כתאנים השערים אשר לא תאכלנה מֵרֹעַ (סס כט יז). — וְרֹעַ פנים, מראה רע: טוב כעס משחוק כי בְרֹעַ [2] פנים ייטב לב (קהל׳ ז ג). — ורֹעַ לב במשמ׳ דבר רַע שבלב, צער: ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כי אם רֹעַ לב (נחמ׳ ב ב). — ובמשמ׳ מוסרית רֹעַ לב, רֹעַ לבב: אני ידעתי את זדנך ואת רֹעַ לבבך (ש״א יז כח). — ורֹעַ מעללים: עד השמדך ועד אבדך מהר מפני רֹעַ מעלליך אשר עזבתני (דבר׳ כח כ). רחצו הזכו הסירו רֹעַ מעלליכם מנגד עיני (ישע׳ א יז). פן תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רֹעַ מעלליכם (ירמ׳ ד ד; וכעין זה סס כא יב). הנני פקד עליכם את רֹעַ מעלליכם (סס כג ב). ואם עמדו בסודי וישמעו דברי את עמי וישבום מדרכם הרע ומֵרֹעַ מעלליהם (סס סס כב). שובו נא איש מדרכו הרעה ומֵרֹעַ מעלליכם (סס כה ה). ונחמתי אל הרעה אשר אנכי חשב לעשות להם מפני רֹעַ מעלליהם (סס כו ג). כל רעתם בגלגל כי שם שנאתים על רֹעַ מעלליהם (הוש׳ ט יט). תן להם כפעלם וכְרֹעַ מעלליהם (תהל׳ כח ד). — ואמר בן סירא: אל תאמין בשונא לעד כי כנחשת ר ו ע ו [3] יחליא (ב״ם גני׳ יב י). — ובספהס״א: גם את הרעות למדת את דרכיך, חורת על כל ר ו ע דרך ללמוד את המקולקלת שבכולן (כפ״י, ירמ׳ ב לג). כי קצת המזגים יהיה בהם מהרוע

[1]) [גם בכתבת אזתוד מקארא-טפה, נוסחת שלמה, שורה 67: אם בחמדת ישע אם בשנאת ו ב ר ע ישע השער ז.]

[2]) [ואולי הורגש רֹעַ כאן במקור הפעל א. רעע.]

[3]) [בסור׳ בטעות: דמטנף חברה, כאלו קרא: רֵעוֹ.]

והמרחק מהשווי (אמו"ר לאבנ"ד א ז, 36). רוע המקרה הוא מציאות דברים רבים רעים בהודמן (ס' הגדרים). — *רֹעַ מזל: ולא היה לי מן המדע לעניי ורע מזלי ומיעוט דעתי (ר"י א"ת, פה"מ לרי"ג, הקד'). ואני לרוע מזלי והיגון אשר עלה בגורלי (ר"י חריזי, תחכמ' כב, 212).

רעב [1], ממנו רָעָב, א. רָעֵב, ב. רָעֵב, *רְעָבָה, רְעָבוֹן, *רַעֲבוֹנִי, *רַעְבָן, *רַעַבְנוּת, *רַעַבְתָן, *רַעַבְתָנוּת.

רָעָב, ש"ז, כנ' רְעָבָם, — א) רגש הכאב של האדם ויתר בעלי החיים שאין להם מה לאכל, וגם חסר אכל עצמו, Hunger; faim; hunger: כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב (שמות יו ג). ועבדת את איביך אשר ישלחנו יי' בך ברעב ובצמא (דבר' כח מח). והמתי ברעב שרשך (ישע' יד ל). הבחורים ימותו בחרב בניהם ובנתיהם ימתו ברעב (ירמ' יא כב). שאי אליו כפיך על נפש עולליך העטופים ברעב (איכ' ב יט). ולחם משמים נתת להם לרעבם (נחמ' ט יט). — ובצרופים עם תאר, אסופי רעב, חללי רעב, מזי רעב, מתי רעב: מזי רעב ולחמי רשף (דבר' לב כד). לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא (ישע' ה יג). טובים היו חללי חרב מחללי רעב (איכ' ד ט). — ועם ש"ע, תחלואי רעב, זלעפות רעב, חרפת רעב: אם יצאתי השדה והנה חללי חרב ואם באתי העיר והנה תחלואי רעב (ירמ' יד יח). והרביתי את פרי העץ ותנובת השדה למען אשר לא תקחו עוד חרפת רעב בגוים (יחזק' לו ל). בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר עורנו כתנור נכמרו מפני זלעפות רעב [2] (איכ' ה ט-י). — ב) רעב, במשמ' מכת רעב במדינה, צרת רעב, אף בצרופים כגון שנת רעב, Hungersnot; famine: ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם כי כבד הרעב בארץ (בראש' יב י). ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם (שם כו א). הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים וכלה הרעב את הארץ ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן כי כבד הוא מאד (שם מא כט-לא). רעב כי יהיה בארץ וכו' ופרש כפיו אל הבית הזה (מ"א ח לז-לח). ויהי רעב גדול בשמרון (מ"ב ו כה). כחשו ביי' ויאמרו לוא הוא ולא תבוא עלינו רעה וחרב ורעב לוא נראה (ירמ' ה יב). ויקרא רעב על הארץ כל מטה לחם שבר (תהל' קה יו). — ושלח ה' רעב ושלחתי עליכם רעב וחית רעה ושכלך (יחזק' ה יז). — וכמנית כל מיני מכות וצרות יחד, חרב ורעב ודבר וכדו': כי יצמו אינני שמע אל רנתם וכו' כי בחרב וברעב ובדבר אנכי מכלה אותם (ירמ' יד יב). ואחרי כן נאם יי' אתן את צדקיהו מלך יהודה וכו' ואת הנשארים בעיר הזאת מן הדבר מן החרב ומן הרעב ביד נבוכדראצר מלך בבל (שם כא ז). והעיר נתנה ביד הכשדים הנלחמים עליה מפני החרב והרעב והדבר (שם לב כד). החרב בחוץ והדבר והרעב מבית (יחזק' ז יה). ארבעת שפטי הרעים חרב ורעב וחיה רעה ודבר שלחתי אל ירושלם (שם יד כא). — ובהשאלה, רעב לשמע דבר ה': הנה ימים באים נאם יי' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי יי' (עמ' ח יא). — ובתו"מ: כשאדם בא לידי חולי וכו' הרי הוא מת ברעב (קדוש' ד יד). מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין רעב של בצורת באה וכו' גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת באה, ושלא ליטול את החלה רעב של כליה באה (אב' ה ח). — ובתפלה: והסר מעלינו אויב דבר וחרב ורעב ויגון (השכיבנו, תפלת ערבית). — ובסהמ"א: בנשים שאין ווסתן זב כראוי או בימי הורתן תמצא הרעב כלבי ותאכלנה בשר חי נתר ובורית ופחמים וכיוצא בהם (טוביה כץ, מעשה טוביה, בית חדש ג ג, קג:). — גוע ברעב, מת ברעב, נמצא במצוקת רעב, במשמ' אין לו מה לאכל, נוהג בספרות ובדבור. — ומ"ר *רְעָבִין: עשרה רעבין [1] באו לעולם וכו' (מד"ר

[1] [בערב' רַעִ'בַ אִלַי שַׁיְא a), חמד דבר, ובאוגרית' רע'ב, בכוש' רַחַ'בַ, היה רעב, כבעבר'.]

[2] [לפי הענין אפשר שיש לצרף: עורנו כתנור נכמרו מפני חֹרֶב המדבר, בנפשנו נביא לחמנו מפני זלעפות רעב.]

a) رغب الى شيء

[1] [כך כנראה צ"ל ולא רעגון, או שני רעבון בהוצאות.]

בראש' כה, תיאודור, 241; שם רות א).

א. **רָעֵב,** פ"ע, רָעֵבוּ, אֶרְעַב, יִרְעַב, יִרְעָב, תִּרְעַב, תִּרְעָב, נִרְעַב, תִּרְעָבוּ, יִרְעָבוּ, — היה רָעֵב, סבל חֹסר לחם: ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם (בראש' מא נה). והיה כי יִרְעַב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו (ישע' ח כא). ויגזר על ימין וְרָעֵב ויאכל על שמאל ולא שבעו (שם ט יט). גם רָעֵב ואין כח לא שתה מים ויעף (שם מד יב). לא יִרְעָבוּ ולא יצמאו (שם מט י). הנה עבדי יאכלו ואתם תִּרְעָבוּ (שם סה יג). כפירים רשו וְרָעֵבוּ (תהל' לד יא). אם אֶרְעַב לא אמר לך (שם נ יב). לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי יִרְעָב (משלי ו ל). עצלה תפיל תרדמה ונפש רמיה תִּרְעָב (שם יט טו). — וְרָעֵב ללחם: לא כי אל ארץ מצרים נבוא אשר לא נראה מלחמה וקול שופר לא נשמע וללחם לא נִרְעָב (ירמ' מב יד).

— הפעי, יַרְעִיב, יַרְעִיבֶךָ, — הִרְעִיב את פלוני, לא נתן לו לחם לאכל: ויענך וַיַּרְעִבֶךָ (דבר' ח ג). לא יַרְעִיב יי' נפש צדיק (משלי י ג). — ובתו"מ: ראשי בעל הפרה ל ה ר ע י ב ה בלילה בשביל שתאכל הרבה בשעה שהיא דשה (ירוש' מעשר' ב ז). האבר הזה שבאדם ה ר ע י ב ת ו השביעתו, השביעתו ה ר ע י ב ת ו [1] (ר' נחמן, שם כתוב' ה י). כל ה מ ר ע י ב עצמו על דברי תורה בעולם הזה הקב"ה משביעו לעולם הבא (רבי פנחס בר' חנילאי, סנה' ק.). — — ובסהמ"א במשמ' נעשה רעב: ויראו שלשה האנשים את הדבר אשר עשתה פלטית לאיש העני ההוא ויאמרו אך אתה הנה היא כלכלתהו ועל כן לא ה ר ע י ב (פ' הישר, וירא, לנור, יח:). אם ה ר ע י ב (ישמעאל) תאכילהו לחם ואם יצמא תשקהו מים (שם שם, כח:).

— הפע', *הֻרְעַב, — שהרעיבו אותו, ואמר הפיטן: היו איבים מלעיבים בלוחמי לחם וכו' ו ה ו ר ע ב ו והוצמאו ממים ומלחם (ר"א קליר, איכה ישבה, קינ' ת"ב).

[1]) [ובבבלי (סוכ' נב:, סנה' קז.): אבר קטן שבאדם משביעו רעב מ ר ע י ב ו שבע.]

ב. **רָעֵב,** ת"ז, מ"ר רְעֵבִים, — מרגיש בכאב הָרָעָב, חסר לחם: שבעים בלחם נשכרו וּרְעֵבִים חדלו (ש"א ב ה). ודבש וחמאה וצאן ושפות בקר הגישו לדוד ולעם אשר אתו לאכול כי אמרו העם רָעֵב ועיף וצמא במדבר (ש"ב יז כט). אגידה נא לכם את אשר עשו לנו ארם ידעו כי רְעֵבִים אנחנו ויצאו מן המחנה להחבה בהשדה (מ"ב ז יב). ועבר בה נקשה וְרָעֵב (ישע' ח כא). והיה כאשר יחלם הָרָעֵב והנה אוכל והקיץ ורקה נפשו (שם כט ח). כי נבל נבלה ידבר וכו' להריק נפש רָעֵב ומשקה צמא יחסיר (שם לב ו). הלא פרס לָרָעֵב לחמך (שם נח ז). ותפק לָרָעֵב נפשך ונפש נענה תשביע (שם שם י). לחמו לָרָעֵב יתן (יחזק' יח ז). רְעֵבִים גם צמאים נפשם בהם תתעטף (תהל' קז ה). ויושב שם רְעֵבִים ויכוננו עיר מושב (שם שם לו). עשה משפט לעשוקים נתן לחם לָרְעֵבִים (שם קמו ז). אם רָעֵב שנאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים (משלי כה כא). אשר קצירו רָעֵב יאכל [1] (איוב ה ה). יהי רָעֵב אנו [2] (שם יח יב). לא מים עיף תשקה וּמֵרָעֵב תמנע לחם (שם כב ז). ערום הלכו בלי לבוש וּרְעֵבִים נשאו עמר (שם כד י). — ואמר המשורר: ואיך אשמין ר ע ב י דת בדשנה ואלביש מערמיה חגורות (ר"ש הנגיד, אלהים האריך לי, בן תהלים, סמון, סג; הברמן א, 100). יבכו ר ע ב י ה עלי שלחן אשר יתעדנו נגדו ויתימרו (רשב"ג, בימי יקותיאל, ביאליק-רבניצקי א, 58). ופרס לחם ל ר ע ב נפש יחשב כאכל טוב זמרתו (רמב"ע, תענק א, ברודי, סח). ואיך לא תבואון ר ע ב י נעימות לשלחן אמרי (שלמה בונפיד, במותי ימותון, הפולמוס בכבדי פלאסגוסא, קבץ על יד י"ד, לח).

***רְעָבָה,** ש"נ, — מצב מי שהוא רָעֵב: אם למדת תורה בשעת שביעה אל תשב לך בשעת ר ע ב ה (אדר"נ ג, שכטר, נ"א, 16).

רְעָבוֹן, ש"ז, סמי' רַעֲבוֹן, — כמו רָעָב: לכו הביאו שבר רַעֲבוֹן בתיכם (בראש' מב יט). אחיכם האחד הניחו אתי ואת רַעֲבוֹן בתיכם קחו ולכו (שם

[1]) [אמנם כנראה הכונה: אשר קצרו (זורעי העמל) רָעֵב יאכל. עי' טורטשינר, הלשון והספר א, 386.]

[2]) [וי"א בְּנוֹ.]

סס לג). לא יבֹשו בעת רעה ובימי רְעָבוֹן ישׂבעו (תהלי לז יט). — ובתו״ם: אין מעברין את השנה מפני רעבון (תוספתי סנה׳ ב ט). אם ארעב לא אמר לך וכו׳ וכי יש רעבון לפניו ואמר אם יש רעבון לפני וכו׳ (סס מנחי ז ט). שהיו שני רעבון והיו הכל קופצין לגרנות (ר׳ מאיר, ירוש׳ נדר׳ ו יג). כיון שיצא (אברהם מארצו) קפץ עליו רעבון (מד״ר ברא׳ מ). אמר לו ממרא (לאברהם שנמלך בו על המילה) אלהיך שעמד לך בכבשן האש ובמלכים וברעבון והדבר הזה שאמר לך למול אין את שומע לו? (ר׳ סימון, סס סס מג). הרוני מייסרן בייסורים ומצרפן ברעבון (רבי אחא, סס רות א). בשעת מלחמה כנוס הרגל ובשעת רעבון פזר הרגל (סס סס). ויענך וירעיבך, וכי מאכל רעבון נתן להם הקב״ה המן לישראל (סס קהלי א, ברכות הטובה). — ובסהס״א: פצה פיך ואכול, משל הוא, הטה אזניך ושמע ויערב לך כאילו אתה אוכל מאכל לרעבון (רס״י, יחזק׳ ג ח). אסופי רעב, טמוני רעב מחמת בושת רעבון ועוני (הוא, סס לד כט). ולא תמצא בארץ החיים, במי שמחיה אלא במי שממית עצמו עליה ביגיעה וברעבון (הוא, איוב כח יג). אסתכני, הייתי מסוכן לאחוני בולמוס מחמת תאות רעבוני (הוא, כתוב׳ סא.). גרוגרת, מאותם שנשארו לרבי צדוק שמצץ זזת מימיה ומצאתה היא ואכלתה לרעבונה (הוא, גיטי נו.). ולא היה מזרמן בכלי מלחמה לאויבו ולא בשכר לרעבונו (ר״י א״ה, כוזרי ה כ). — ואמר המשורר: בימי רעבון עת רעב דלים ואם הון לך רעב (ר״ם סכגיד, בן משלי, סמון, קלז; אברמסון, 65). וייטב מאכל אחר רעבון ושבת אחרי הרבות עמידה (סס רמג; 315). — *ובהשאלה: הכח המתעורר ברעבונו אל דרכי העיון (ר״י ערמאס, יד אבשלום על משלי כס, ד״ה אס רעב).

*רַעֲבוֹנִי, ת״ז, — מתכונת הרְעָבוֹן: קרחת יום צמאוניית זאת קרובה מהרעבונייה (קאנון ד א לא לב).

*רַעֲבָן, ת״ז, — כמו רַעַבְתָן, להוט לאכל, ; gefrässig ,vorace ; voracious ואמר הפיטן: לו עם עצום עז פנים פרועי ראש רעבנים בנשרים חטפנים ושוד שדונו (אליר בן יעקב, גוגס עלס, רב וסמכי, עז:).

*רַעֲבָנוּת, ש״נ, — תכונת הרַעֲבָן, ; Gefrässigkeit : voracité ; —ty הרחמני ורך הלבב מרוב רעבנות יתאכזרו ולא יתנו מבשר בניהם השחוטים לבניהם הנותרים (רס״י, דבר׳ כח כד).

*רַעַבְתָן, ת״ז, — להוט לאכל [1], מרבה לאכל, אוכל פועל : gefrässig ; vorace ; —ious קישות אפילו בדינר וכו׳ אבל מלמדים את האדם שלא יהא רעבתן ויהא סותם את הפתח בפניו (ב״מ ז ה). מערבין לחולה ולאיסטנס במזונו ולקטן במזונו ולרעבתן בבינוני של כל אדם (תוספתי ערובי ט ד). אוכל כשיעור הזה (עומר לגלגלת) הרי הוא ברוך ומבורך, פחות מכאן קללה במעיו, יותר מכאן רעבתן (מכי׳ בשלח, מסכ׳ ד, ויסע מסה). ולא יאחז אדם כביצה פרוסה בידיו ואם עושה בן הרי זה רעבתן וגרגרן וכו׳ ולא יאכל שום ובצל מר שו אלא מעליו ואם אכל הרי זה רעבתן וגרגרן (ד״א ו). — ובסהס״א: לודים וליסטים רעבתנים הן (רס״י, פסח׳ יב:). והיו סביבי שלשה נערים יקחו מלפני המעט אשר בעדי הכינו וישובו וכל המשפחת עלי ילינו ויאמרו לקח זה הרעבתן את כל אשר לאבינו (עמנואל, מחברת יח, הברמן, 497). ויתן להם איזה פרוטות כפעם בפעם כדי שלא יהיו תאבים ורעבתנים (פלא יועץ, אות גניבה, מ). — נק׳ *רעבתנית: מותר מזונות, כמו אשה שמזונות האסורים במשנתנו עורפין לה שאינה רעבתנית (רס״י, כתוב׳ סה:).

*רַעַבְתָנוּת [2], ש״נ, — תכונת מי שהוא רעבתן: ולעיטה ורעבתנות (ר״ם דונולו, תכמוני ליצירה ה). (שעה שלישית מאכל יורשין) לאו משום רעבתנות אלא הואיל ולא עמלו בו (רס״י, פסח׳ יב:). ומתוך ששונאין חכמי ארץ ישראל את הבבליים קורין את האלכסנדריים שעושין מנהג רעבתנות

---

[1] [במשמ׳ התאר רעבתן נכרת הוראה זו של שרש זה שנשמרה אף בערב׳: חמד, התאוה, היה להוט אחר (האכל), אף מבלי שהיה רָעֵב, ומקור המלה בארמ׳.]

[2] [ע״פ הארמ׳ שבתו״ם רעבתנותא.]

על שם בבליים (תוס׳, מנח׳ ק.). מפי השמועה למדו שזולל הוא האוכל בשר ברעבתנות וסובא השותה יין ברעבתנות (רמב״ם, ממרים ז א). ואמר אבוקרט השובע והרעבתנות סבת החליים (נתן פלקירא, צרי הגוף ה א). האוכל מצה בערב פסח מראה תאותו ורעבתנותו (תלבוש או״ח תעב ב).

א. רעד [1]), ממנו *הרעדה [2]), רָעַד, רַעַד, א. רְעָדָה, *רְעִידָה.

ב. *רעד [3]), ממנו ב. *רְעָדָה.

רָעַד, פ״ע, תִּרְעַד, הזדעזע מפחד beben, zittern; : trembler, palpiter; to quiver, tremble

המביט לארץ וַתִּרְעָד יגע בהרים ויעשנו (תהל׳ קד לב). — ובספהמ״א: וירא מתחיה וידאג וירעדו כל איבריו ויבער עליו אפו (ספר חשמונים, הול׳ סוילב, 5). — ואמר הפיטן: ויהי מפחד אדום ומואב רועד (רשב״ע, מעשה אלהים, אינר 187). — ובינ׳ פעו׳, *רָעוּד, מזעזע ורועד: ומן הגשמים היורדים עליהם שם היו רעודים ועלובים (פרוש המיוחס לרש״י, עזרא י ט).

— הִפעִ׳, מַרְעִיד, מַרְעִידִים, — א) כמו קל: ובדברו עמי את הדבר הזה עמדתי מַרְעִיד (דני׳ י יא). וישבו כל העם ברחוב בית האלהים מַרְעִידִים על הדבר ומהגשמים (עזר׳ י ט). — ב) **כפ״י, הרעיד את האילן, זִעֲזַע אותו, גרם לו שירעד: המרעיד את האילן להשיר ממנו אוכלין או את הטומאה אינן בכי יתן (מכשיר׳ א ג). — ובספהמ״א: שהיא מרעדת ונעה מחמת המכה (רש״י, ב״ב יז:, ד״ה מרפיא). ריחים קטנים וקלים הן ואין הקרקע מרעיד בגילגולו (תוס׳, שם כ:, ד״ה מאי טיריא). עד שתהיינה ארכובותיו נוקשות זו לזו ושוקיו מרעידות (רמב״ם, טומאת מת י יא). ועמד אותו האיש מרעיד ולא נשאר בו רוח מרוב הפחד (מעשה ירושלמי, זלוטניק, 51). כדי להבהיל ולהרעיד לבות בני אדם (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ג א). בעת שתפתח החלונות תרעיד הכותל ותקלקל אותה (טו״ע חו״מ קנד יג). — ואמר הפיטן: ועמודי תבל געשו לְהַרְעַד (שמעון בר יצחק, שלמ״ס בתנוחס, קרוב׳ ג שבוע׳). מרינך פחדתי ואתחלחל להרעד (יצחק בן יקר, אתה אלהי, סליח׳ ג עמ״ח).

— פִּעֵ׳, *רִיעֵד — כמו הִפעִ׳ במשמ׳ ב), עשה שירעד: שממררין (המים המאררים) את הגוף ומרעידים את העין (ספרי במד׳ יא).

— נִפעַ׳, *נִרְעַד, — כמו קל: וההיכל נמוג, נרעד ונע מכח אבני בליסטרא הנזרקים בכתליו (רש״י, נחומ׳ ב ז). יקחנו בהביטו בו ונרעד מאימתו (הול׳, איו׳ מ כד). שהעמודים אשר היא עליהם הם נרעדים (חוסב מספט על איוב, המרגיז ארץ ממקומה, עג:). וכשהוא נרעד אותו מקום יתנועע (שם שם).

— הִתפַּ׳, *נִתְרַעֵד, — התחיל לרעד, נזדעזע: כגון שהכה הזב במקום ונתרעד כלי מחמת ההכאה ההיא (ר״ח, ערוכ׳ לה.). אינהו נמי מקרקרן, פי׳ מתרעדין וציעקין (ערוך ערך קרקר). ולזה נקרא רעדות להתרעדם אם יינעו (פרוש המשנה לרמב״ם, פרה יא ג).

רַעַד, ש״ז, רָעַד — זעזוע בחרדה, Zittern, Beben; tremblement, tressailement; quivering, trembling: אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רָעַד (שמות יה יה). יראה וָרַעַד יבא בי ותכסני פלצות (תהל׳ נה ו). — ובמדר׳: וירא והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ ופחד ורעד לכל יושביה (מד״ר אסת׳, ויגד לו מרדכי). — ואמר המשורר: נאמת באימה בפחד בזחל ברעד משלשת קדשה לאל נערץ וכו׳ (ר״י הלוי, אתה אדני, זמורה ס, 385). — ומ״ר *רְעָדִים: לו תחזה שמש דמותה ואורה, אחזו אותה רעדים (משה דרעי, לקו״ק, כד).

א. רְעָדָה, ש״נ — כמו רַעַד: פחדו בציון חטאים אחזה רְעָדָה חנפים (ישעי׳ לג יד). עבדו את יי׳ ביראה וגילו בִּרְעָדָה (תהל׳ ב יא). רְעָדָה אחזתם שם

---

[1]) [בארמ׳, בערב׳ a) ובכוש׳ באותה משמ׳ כבעבר׳, וכן באשור׳ רָדוּ (במק׳ רעד), ומזה בערב׳ ובסור׳ רַעֲד a), רעדא, במשמ׳ רעם. וכנראה קרוב הש״ש אל רעם, רעש (עי׳ שם) על אף חלופי ע — ע׳ b) בשרשים אלו בלשונות האחיות.]

[2]) [תוספת׳ שבת סוף פרק ד.]

[3]) [עי׳ ב. רְעָדָה, הערה.]

---

a) رعد b) ع—غ

חיל כיולדה (שם מח ז). פחד קראני ורְעָדָה ורב עצמותי הפחיד (איוב ד יד). — ובתו"מ: לכשיבוא יום רעדה תגילו (כי אמא, ירוש' ברכ' ה א). במקום גילה שם תהא רעדה (כנ"ל, בבלי שם ל:). וכל מלכי עכו"ם אחותן רעדה בהיכליהן ואמרו שירה (ר"ה המודעי, זבח' קטז). ויבטל שעבוד העכו"ם מישראל ויהיו עובדים אותו בשמחה וכו' אבל העכו"ם יהיו עובדין אותו ברעדה (תנחו' נח יט). — ובסהמ"א: ועל רעדת הארץ וכו' אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית (טוא"ח רכז). — ואמר הפיטן: ועת קרא אותם רעדה אחותם ויצאה נשמתם ברתת ושברים (רסב"ג, סמר לבי, אזהרות, ביאליק-רבניצקי ג, 136). — *וברפואה, מחלת הרועד באבריו: וההפרש בין הרעדה והרתת, שהרעדה היא מן המניעה הנופלת מכח החצוני והכח הטבעי וכו' ואין מנוחת הרתת ברצוננו (פרקי משה ז). ששם הרעש והרעדה שמות נרדפים (שם כג). שיקראו הרעדה מה שסבתו נמשכת אחר חולשת הכח וכו' (שם שם).

ב. *רְעָדָה [1], ש"נ, — דבר חלש, לא חזק: כל הספק טהור לתרומה טהור לחטאת, כל התלוי לתרומה נשפך לחטאת, אם עשו על גביו טהרות תלויות הרפפות טהורות לקדש ולתרומה ולחטאת, ר"א אומר הרעדות [2] טמאות לחטאת (פרה יא ג).

---

[1]) [עי' בהערה הבאה].

[2]) [פרש הרמב"ם וז"ל: ורעדות עצים מחוברים חבור חלוש ולזה נקרא רעדות להתרעדם אם ייגעו וכו', ע"כ. ופרושו כנראה נכון מצד הענין, אף עפ"י שמצד הלשון אין לחבר מלה זו עם א. רעד העברי אלא עם ב. רעד, שרש הבא בסור' במשמ' חלש, רופף (עי' ברוקלמן במלונו, מהד' ב, עמ' 738), בפעל ובשם בצורות שונות. שרש זה מקביל הוא לערב' רע'ד a) (שלא כמו רעד המקראי שהוא רעד b) בערב') במשמ' (היה) רך ונוח.

ואמנם הערוך (ערך רעד) מפרש: מים שיוצאין מן הקרקע טיפה טיפה בחלישה בלא כח, ע"כ. וכך גם בס' המספיק לתנחום ירושלמי כ"י, ערך רעד, וז"ל: מא ינז מן אלארץ' נזז צ'עיף נקטה בעד נקטה וליס לה קווה ינדפע כאלעין, ע"כ, ובעבר': מה שיפכה מן הארץ בפכוי חלש, טפה אחר טפה ואין לו כח שיזרם כמעין, ע"כ. אך גם כאן עקר פרוש חמלה כלשון חלשה נכון הוא, אלא שפרוש זה מיחס את החלשה למים ולא לעצים, ובזה קשה להכריע בלי מקורות נוספים.]

a) رغد b) رعد

א. רעה [1]) ממנו מֵרֵעַ, מֵרְעֶה, מַרְעִית, א. רֵעַ, א. רֵעָה, רֵעֶה, רַעָה, רֹעֶה, רֹעָה, א. רְעוּת, ב. רְעוּת, רֵעוּת, רֹעִי, א. רְעִי, רַעְיָה, רַעְיוֹן, *רַעְיוֹנִי.

ב. רעה [2]), ממנו ב. רָעָה.

א. רָעָה [3]), פו"ע, רָעִיתִים, רָעוּ, רָעוּם, רֹעֶה, רֹעִים, רֹעַיִךְ, רֹעוֹת, רְעוֹת, רְעֹתוֹ, רְעֵה, רְעֵם, רְעִי, רְעוּ, אֶרְעֶה, אֶרְעֶנָּה, תִּרְעֶה, יִרְעֶה, יִרְעֵם, תִּרְעֶה, תִּרְעוּ, יִרְעוּ, יִרְעוּן, תִּרְעֶינָה, — א) פ"י, רָעָה האדם את הבקר, העדר, המקנה וכדו', הוליך אותם בנוה, במרעה, ונתן להם לאכל שם, (faire) weiden; paître; to lead to pasture: אשובה אֶרְעֶה צאנך אשמר (בראש' ל לא). ויעקב רֹעֶה את צאן לבן הנותרת (שם שם לו). אשר מצא את הימם במדבר בִּרְעֹתוֹ את החמרים לצבעון אביו (שם לו כד). וילכו אחיו לִרְעוֹת את צאן אביהם בשכם (שם לז יב). ומשה

---

[1]) [שלא כדעת בלשנים שונים המוצאים כאן שני שרשים שונים, אחד כלשון רֵעוּת וקרבה ואחד כלשון מִרְעֵה צאן וכדו', יש לראות את כל המלים המובאות כאן כהתפתחויות משרש אחד. כי דרך הצאן וכדו' לרעות לא אחת אחת לחוד, אלא בעדרים יחד, ועל כן הוכנו בטויים כגון צאן רועות וכדו' מראש בשני המובנים: א) הולכות אחר הרועה במרעה, ב) מתחברות יחד, ולפי הענין המתחלף הֻרְגַּשׁ והדגש יותר צד זה או זה שבמשג. ואין גם רְעוּת רוח (כלשון אפרים רועה רוח ורדף קדים) בעקר אלא הליכה אחר הרוח וחפוש קרבתו, וכן אין גם רַעְיוֹן בעקר אלא הענין שהאדם הולך אחריו (כצאן אחר הרועה). וכן נמצאות מלים משני ענפי הוראה אלו משרש רעה־רעי ללא הבדל יסודי בכתיב ובמבטא בארמ' וסור', ערב', שבא', כוש' ואשור'. ועי' בהערות למלים הנגזרות משרש זה.]

[2]) [כמו א. רעע, עי' ב. רָעָה, הערה.]

[3]) [כן בארמ' ובסור' רעא, ערב' רַעַי a), כוש' רַעַיַ, אשור' רֵאוּ, באותה משמ'.]

a) رعي

היה רעה את צאן יתרו חתנו (שמות ג א). חומה היו עלינו גם לילה גם יומם כל ימי היותנו עמם רעים הצאן (ש"א כה טז). ועמדו זרים ורעו צאנכם (ישעי' סא ה). כה אמר יי' אלהי ישראל על הרעים הרעים את עמי אתם הפצתם את צאני ותדיחום ולא פקדתם אתם וכו' והקמתי עליהם רעים ורעום (ירמ' כג ב — ד). הלא הצאן ירעו הרעים (יחזק' לד ב). והשבתים מרעות צאן ולא ירעו עוד הרעים אתם (שם שם י). רעה את צאן ההרגה (זכרי' יא ד). גבולת ישיגו עדר גזלו וירעו (איוב כד ב). צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיתיך על משכנות הרעים (שה"ש א ח). — ובלי השלמת המשא, אף בציון מקום המרעה: השקו הצאן ולכו רעו (בראשי' כט ז). הלוא אחיך רעים בשכם (שם לז יג). איפה הם רעים (שם שם טז). דודי לי ואני לו הרעה בשושנים (שה"ש ב טז). דודי ירד לגנו לערוגות הבשם לרעות בגנים וללקט שושנים (שם ו ב). ועי' רעה. — ובהשאלה, רעה המלך את העם והארץ, משל בהם: אתה תרעה את עמי את ישראל ואתה תהיה לנגיד על ישראל (ש"ב ה ב). הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל אשר צויתי לרעות את עמי ישראל (שם ז ז). ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דעה והשכיל (ירמ' ג טו). — ורעה בעם: מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו (תהל' עח עא). — ורעה את הארץ בחרב: ורעו [1]) את ארץ אשור בחרב ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכ' ה ה). — ורעה את עצמו: הוי רעי ישראל אשר היו רעים אותם (יחזק' לד ב). וירעו הרעים אותם ואת צאני לא רעו (שם שם ח). — ורעה אלהים אדם או עם, דאג לו, שמר וכלכל אותו: האלהים הרעה אתי מעודי עד היום הזה (בראשי' מח טו). כרעה עדרו ירעה בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא (ישעי' מ יא). והוצאתים מן העמים וכו' ורעיתים אל הרי ישראל וכו' במרעה טוב ארעה אותם וכו' (יחזק' לד יג–יד). כי כפרה סררה סרר ישראל עתה ירעם יי' ככבש במרחב (הוש' ד טז). רעה עמך בשבטך צאן נחלתך (מיכ' ז יד). הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם (תהל' כח ט). ויִּרעם [1]) כתם לבבו ובתבונות כפיו ינחם (שם עח עב). — ובהשאלה על דבור האדם: שפתי צדיק ירעו רבים ואוילים בחסר לב ימותו (משלי י כא). — וגרן ויקב: גרן ויקב לא ירעם [2]) ותירוש יכחש בה (הוש' ט ב). — ורעה רוח את האדם, הוליך אותו: כל רעיך תרעה רוח ומאהביך בשבי ילכו (ירמ' כב כב). — והמות את יורדי שאול: כצאן לשאול שתו מות ירעם (תהל' מט טו). —

ב) פ"ע, רעה המקנה, העדר, רעו הצאן, האתונות וכדוי, הלכו במרעה הלוך ואכול, weiden; paître; to pasture, graze: ורעו כבשים כדברם (ישעי' ה יז). ורעו בכורי [3]) דלים ואביונים לבטח ירבצו (שם יד ל). שם ירעה עגל ושם ירבץ (שם כז י). זאב וטלה ירעו כאחד (שם סה כה). האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל ישתו (יונ' ג ז). כי המה ירעו ורבצו ואין מחריד (צפני' ג יג). הבקר היו חרשות והאתנות רעות על ידיהם (איוב א יד). — ועם צרוף המורה על המקום, באחו, בשושנים, על, אל מול: עלת שבע פרות וכו' ותרעינה באחו (בראשי' מא ב). גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא (שמות לד ג). על דרכים [4]) ירעו ובכל שפיים מרעיתם (ישעי' מט ט). והיה חבל לשארית בית יהודה עליהם ירעון בבתי אשקלון בערב ירבצון (צפני' ב ז). תאומי צביה הרעים בשושנים (שה"ש ד ה). — ובמשמ' זו בפ"י, רעה את המקום, אכל מה שבו: תקעו עליה אהלים סביב רעו איש את ידו (ירמ' ו ג). ושבבתי את ישראל אל נוהו ורעה הכרמל והבשן ובהר אפרים והגלעד תשבע נפשו (ירמ' נ יט). שם תרבצנה בנוה טוב ומרעה שמן תרעינה אל הרי ישראל (יחזק' לד יד). — ובהשאלה על בני אדם נודדים במדבר: ובניכם יהיו רעים במדבר ארבעים שנה (במד' יד לג). — ג) ורעה אדם את פלוני, הלך עמו, אחריו, היה לו לרע וחבר, sich anschliessen, folgen; s'attacher, joindre; to join, follow: הלוך

[1]) [הרעים והנסיכים הנזכרים בפסוק שלפני זה.]

[1]) [בקצת ספרים: וַיִּרְעֵם, פתח במק' חיריק בהשפעת ההגאים הגרוניים].

[2]) [אמנם, כדעת רבים, יש להעדיף את קריאת השבעים: יְדָעֵם.]

[3]) [יש גורסים בְּכָרַי.]

[4]) [כנראה צ"ל: דְּבָרִם.]

את חכמים וחכם וְרֹעֶה כסילים ירוע (משלי יג כ). נוצר תורה בן מבין וְרֹעֶה זוללים יכלים אביו (שם כח ז). — ורעה איש אשה, לקח אותה לרעיה לו: איש אהב חכמה ישמח אביו וְרֹעֶה זונות יאבד הון (שם כט ג). רֹעֶה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב [1]) (איוב כד כא). —ובהשאלה רעה האדם רוח, אִוֶּלֶת, אמונה (ז"א בטחון), רדף אחריהן, folgen ; suivre ; to follow: אפרים רֹעֶה רוח ורדף קדים (הושע יב ב). בטח ביי' ועשה טוב שכן ארץ וּרְעֵה אמונה (תהלי לז ג). לב נבון יבקש דעת ופני כסילים יִרְעֶה אולת (משלי יה יד). [2]) — ובתו"מ: הפסח שנמצא קודם שחיטת הפסח ירעה עד שיסתאב וימכר (ר' עקיבא, פסח' ט ו). היה מעלה את הכסף ואת האשם ומת, הכסף ינתן לבניו והאשם ירעה עד שיסתאב וימכר (ב"ק ט י). מצא חמור או פרה רועין בדרך אין זו אבדה (ב"מ ב ט). מעשה בהמה מצטרף כמלוא רגל בהמה רועה, וכמה היא רגל בהמה רועה, ששה עשר מיל (בכורות ט ב). המביא אשם תלוי ונודע לו שלא חטא, אם עד שלא נשחט, יצא וירעה בעדר (ר' מאיר, כריתו' ו א). שלא הלכו אלא לרעות את עצמם [3]) (ספרי במד' קט). מהו מימר (בברכת המזון בשבת), רעינו פרנסינו (ר' זעירא ירוש' ברכ' יח ג). הניח להן אביהן פרה מושכרת ומושכרת ביד אחרים או שהיתה רועה באפר וילדה בכור נוטל פי שנים (ב"ב קכג:). ואלו הן בייתיות, כל שיוצאות ורועות חוץ לתחום ובאות ולנות בתוך התחום (ביצ' מ.). בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה (מד"ר שמות ב). והי' (דוד) מוציא הקטנים לרעות כדי שירעו עשב הרך ואחר מוציא הזקנים כדי שירעו עשב הבינונית ואחר מוציא הבחורים שיהו אוכלין עשב הקשה אמר הקב"ה מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כחו

---

1) [הכונה: כשהוא נושא אשה, היא עקרה אשר לא תלד, ואלמנה שכבר קברה בעל אחד והוא לא ייטיב בה לעצמה. עי' טורטשינר, לשון וספר א, עמ' 385.]

2) [גם במקום יְדַעוֹן יש לקרוא במקומות אחרים יִרְעוּן, עי' טורטשינר, משלי שלמה, 102.]

3) [במדה"ג (בראשי' לז יב, מרגליות, תרלג): לרעות עצמן באכילה ושתיה.]

יבא וירעה בעמי (שם שם). הייך אתה תרעה צאני ישראל (שם שם). והיו (מרים ויוכבד) רועות את ישראל שלבם רך כשושנים (שמואל בר נחמני, שם שה"ש, שני סדיק). — ואמר המשורר: אשר דעה חסר דעות יצודנו לפח רעית, ומי רעה מלא חכמה יסירו מנתיב תועות (ר"ש הנגיד, בן משלי, אברמסון, 31). כי שם חרב מות תרעה כל שוכן בה בפתחיה (רמב"ע, הענק ה, ברודי, סטו). — °ובמשמ' שם לב לדבר, התחשב בו [1]): חבורא יתי אינו רועה הזמן אבל רועה הלבבות (עולם קטן, הול' סורוין, 72). —°וכוכב רועה: ז' כוכבים הם שרועים, השמש הירח וכו' וז' כוכבים שאינם רועים, זה ז' כוכבים של כימה (מדרש תדשא ו, בית"מ ד ג, 168).

— פִּע', רֵעָה, — רֵעָה את פלוני לעצמו, קֵרב אותו כְּרֵעַ, to attach ; attacher ; zugesellen: ותהי אשת שמשון למרעהו אשר רֵעָה לו (שפטי' יד כ). — ובמדר': רעיתי יפתי, בתו של יצחק שריעה אותי וייפה אותי על גבי מזבח (מד"ר שה"ש, דומה דודי). רעיתי, שריעו אותי בים ואמרו זה אלי ואנוהו (שם, אני ישנה). רעיתי, בתו של אברהם שריעה אותי בעולמי (פסיק' ר"כ, החדש, בוצר, ג.). — ואמר המשורר: ולשועה לשוא עוני ירעה [2]) למרעה את לבבו ציץ התולים (ר"ש הנגיד, בן משלי, סמן קכ; אברמסון, 8). חבר נפשך תרעהו לנפשך ואת וחוא כיראת אל תאומים (שם קעד; 154).

— התפ', הִתְרַעֵה, — הִתְרָעָה את פלוני וכדו', התחבר אליו כְּרֵעַ: אל תִּתְרַע את בעל אף ואת איש חמות לא תבוא (משלי כב כד). — ובספהמ"א: כשתהיה בתוך עם התרע לטוב שבהם ואל תתרע לרע פן תהיה כמוהו (ר"י א"ת, מבחר הפנינים, 56). — ואמר המשורר: והאל לא יתרע באדם כי ירע (דונש, לדורש החכמות, אלוני, עד). איש טוב אשר יתרע לאיש חלף בו או פגשהו עלי אורח, ורע אשר יתרע ליראה או אוה ולא מלב בעל כורת (ר"ש הנגיד, בן משלי, שמן, קכה; אברמסון, 17).

---

1) [עפ"י שמוש הפעל רַעַי a) בערב'.]

2) [בהוצ' הרכבי: ורעה.]

a) رعى

— הפע', יהֻרְעָה, הֻרְעַת — כמו קל: מבעלי בתים שבגליל העליון היו בית אבא, ומפני מה חרבו, שהיו מ ר ע י ן בחורשין ודנין דיני ממונות ביחיד (ר' ישמעאל, ב"ק פ.). — ובפהמ"א: לפי שהיו רועים של לוט רשעים ו מ ר ע י ם בהמתם בשדות אחרים (רש"י, בראש' יג ז). רועה בהמות העיר בשכר בשביל הנאת אחרים אינו חוטא ל ה ר ע ו ת עד שיגיע למרעה המופקר לכל (הוא, ב"מ ה:, ד"ה דידיה). ברועה גדול שידוע לכל שאינו מ ר ע ה שום פעם בעצמו (מרדכי, ב"מ רפח).

ב. **רָעָה** [1]), פ"י, יְרֹעוּךְ, — כמו א. רָעַע, רצץ ושבר: גם בני נף ותחפנחס יְרֹעוּךְ [2]) קדקד (ירמ' ב טז).

ג. **רָעָה** [3]), ש"נ, סמי' רָעַת, כנ' רָעָתִי, רָעָתְךָ, רָעָתֵךְ, רָעָתְכֶם, רָעַתְכֶן, רָעָתוֹ, רָעָתָהּ, רָעָתָם, מ"ר רָעוֹת, רָעֹת, רָעוֹתֵיכֶם, רָעֹתֵיכֶם, רָעוֹתֵיהֶם, — דבר רע, בנגוד אל טובה, — א) במשמ' צרה ואסון הבא על האדם, שאלהים מביא או חושב להביא עליו. : Übel, Unheil; mal, malheur; evil, misfortune ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הָרָעָה ומתי (בראש' יט יט). שוב מחרון אפיך והנחם על הָרָעָה לעמך (שמות לב יב). וינחם יי' על הָרָעָה אשר דבר לעשות לעמו (שם שם יד). והסתרתי פני מהם והיה לאכל ומצאהו רָעוֹת רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הָרָעוֹת האלה (דברי לא יז). וקראת אתכם הָרָעָה באחרית הימים כי תעשו את הרע בעיני יי' (שם שם כט). הנני מקים עליך רָעָה [4]) מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעך (ש"ב יב יא). הנני מביא רָעָה אל בית ירבעם והכרתי לירבעם משתין בקיר (מ"א יד י). ויי' דבר עליך רָעָה (שם כב כג). הנני מביא רָעָה על ירושלם ויהודה אשר כל שמעיו תצלנה שתי אזניו (מ"ב כא יב). כל אכליו יאשמו רָעָה תבא אליהם נאם יי' (ירמ' ב ג). רבות רָעוֹת צדיק ומכלם יצילנו יי' (תהל' לד כ). כי אפפו עלי רָעוֹת עד אין מספר (שם מ יג). שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רָעָה (שם צ טו). לא תאנה אליך רָעָה ונגע לא יקרב באהלך (שם צא י). וימעטו וישחו מעצר רָעָה ויגון (שם קז לט). חטאים תרדף רָעָה ואת צדיקים ישלם טוב (משלי יג כא). עקש לב לא ימצא טוב ונהפך בלשונו יפול בְּרָעָה (שם יז כ). יש רָעָה חולה ראיתי תחת השמש עשר שמור לבעליו לְרָעָתוֹ (קהל' ה יב). וגם זו רָעָה חולה כל עמת שבא כן ילך (שם שם טו). יש רָעָה אשר ראיתי תחת השמש (שם ו א). והסר כעס מלבך והעבר רָעָה מבשרך (שם יא י). כי איככה אוכל וראיתי בָּרָעָה אשר ימצא את עמי (אסת' ח ו). — ובסמי' עם שם עצם, יום רעה, עת רעה, וכדוי: ובעת רָעָתָם יאמרו קומה והושיענו (ירמ' ב כז). יקומו אם יושיעוך בעת רָעָתֶךָ (שם שם כח). והושע לא יושיעו להם בעת רָעָתָם (שם יא יב). אם לוא הפגעתי בך בעת רָעָה ובעת צרה את האיב (שם טו יא). מחסי אתה ביום רָעָה (שם יז יז). כי יצפנני בסכה ביום רָעָה (תהל' כז ה). לא יבשו בעת רָעָה (שם לז יט). אשרי משכיל אל דל ביום רָעָה ימלטהו יי' (שם מא ב). כהם יוקשים בני האדם לעת רָעָה כשתפול עליהם פתאם (קהל' ט יב). עד אשר לא יבאו ימי הָרָעָה (קהל' יב א). — ופַחַד רָעָה: ושמע לי ישכן בטח ושאנן מפחד רָעָה (משלי א לג). — ושם האל פניו או עיניו לרעה (ולא לטובה): הנני שם פני בכם לְרָעָה (ירמ' מד יא). ושמתי עיני עליהם לְרָעָה ולא לטובה (עמו' ט ד). — ב) במשמ' מעשה רע שהאדם עושה או חושב לעשות, Böses; (du) mal; evil: כי מֵרָעָה אל רָעָה יצאו ואותי לא ידעו (שם ט ב). תמותת רשע רָעָה (תהל' לד כב). — ובצרופים שונים, עשה רעה את פלוני, עם פלוני וכדוי: אם תעשה עמנו רָעָה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב (בראש' כו כט). ואיך אעשה הָרָעָה הגדלה הזאת וחטאתי לאלהים (שם לט ט). וישב אלהים את רָעַת אבימלך אשר עשה לאביו (שופטי ט נו). ואנכי לא חטאתי לך ואתה עשה אתי רָעָה להלחם בי (שם יא כז). נקיתי הפעם מפלשתים כי עשה אני עמם רָעָה (שם טו ג). לא רגל על לשנו לא עשה לרעהו רָעָה וחרפה לא נשא על קרבו (תהל' טו ג). — ועשה רָעוֹת, במשמ' זו:

---

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [כך לפי נקוד המסרת, ואולי צ"ל יְרֹעוּךְ, כדעת רבים.]

*3) [בעקר שמוש סתמי כשם עצם של התאר רַע, רָע, בצורת נק'.]

4) [יש מעדיפים את הקריאה רֵעֶה, בכונה לאבשלום.]

חנה דברת ותעשי הרעות ותוכל (ירמי' ג ה). — ועשה רעה במשמ' הרע לעצמו: ואיך נאמר אליו מת הילד ועשה רעה (ש"ב יב יח). — ועשה טובה או רעה במשמ' עשה מעשה כל שהוא: לא אוכל לעבר את פי יי' לעשות טובה או רעה מלבי (במד' כד יג). — וחשב על פלוני רעה: ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב (בראש' נ כ). אין עוד תהלת מואב בחשבון חשבו עליה רעה לכו ונכריתנה מגוי (ירמי' מח ב). ממך יצא חשב על יי' רעה (נחו' א יא). יסוגו אחור ויחפרו חשבי רעתי (תהל' לה ד). אשר חשבו רעות בלב (שם קמ ג). — וגמל את פלוני רעה: שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך (שם שם יז). — ולעצמו: אוי לנפשם כי גמלו להם רעה (ישעי' ג ט). — ושלם רעה תחת טובה, השיב רעה תחת טובה: למה שלמתם רעה תחת טובה (בראש' מד ד). לשקר שמרתי את כל אשר לזה וכו' וישב לי רעה תחת טובה (ש"א כה כא). הישלם תחת טובה רעה כי כרו שוחה לנפשי (ירמ' יח כ). ישלמוני רעה תחת טובה שכול לנפשי (תהל' לה יב). ומשלמי רעה תחת טובה ישטנוני תחת רדופי טוב (שם לח כא). משיב רעה תחת טובה לא תמיש רעה מביתו (משלי יז יג). — ושם רעה על פלוני: וישימו עלי רעה תחת טובה ושנאה תחת אהבתי (תהל' קט ה). — ובקש רעה לפלוני, אל פלוני, בקש רעתו: הנה דוד מבקש רעתך (ש"א כד ט). יהיו כנבל איביך והמבקשים אל אדני רעה (שם כה כו). דעו נא וראו כי רעה זה מבקש (מ"א כ ז). — וחרש רעה על פלוני, החריש עליו רעה: וידע דוד כי עליו שאול מחריש הרעה (ש"א כג ט). אל תחרש על רעך רעה והוא יושב לבטח אתך (משלי ג כט). — ויעץ רעה: כי יעץ עליך ארם רעה אפרים ובן רמליהו וכו' (ישעי' ז ה). — וכרה רעה: איש בליעל כרה רעה ועל שפתיו באש צרבת (משלי יו כז). — וכלה רעה: עצה עיניו לחשב תהפכות קרץ שפתיו כלה רעה [1] (שם שם ל). — והמתיקה בפיו רעה: אם תמתיק בפיו רעת

[1]) [הכונה, כפי טורטשינר, משלי שלמה, 84: כשעצם עיניו בלילה יחשב תהפוכות, וכשקרץ, פתח עיניו בבוקר — שפת (= עשה) וכלה רעה].

יכחידנה תחת לשונו (איו' כ יב). — והביע רעות: ופי רשעים יביע רעות (משלי יח כח). — ונטה רעה על פלוני: כי נטו עליך רעה חשבו מזמה בל יוכלו (תהל' כא יב). — ויסף על חטא רעה: כי יספנו על כל חטאתינו רעה לשאל לנו מלך (ש"א יב יט). — ורעה נגד פני אדם, כונתו לרעה: יהי כן יי' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם (שמות י י). — וחשך האל את האדם מרעה, מעשות רעה: ברוך יי' אשר רב את ריב חרפתי מיד נבל ואת עבדו חשך מרעה (ש"א כה לט). — והשיב רעתו בראשו: ואת רעת נבל השיב יי' בראשו (שם שם). — אין בידו רעה: דע וראה כי אין בידי רעה ופשע ולא חטאתי לך (שם כד יא). כי מה עשיתי ומה בידי רעה (שם כו יח). — ובצרוף עם שם עצם, אנשי רעה: אל תקנא באנשי רעה ואל תתאו להיות אתם (משלי כד א). — ועם ל היחס, לרעה, לרעות: לא תהיה אחרי רבים לרעות (שמות כג ב). יהיו כנער איבי אדני המלך וכל אשר קמו עליך לרעה (ש"ב יח לב). אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכרי' א טו). — ועם ב, ברעה, בכונה רעה: ברעה הוציאם להרג אתם בהרים ולכלתם מעל פני האדמה (שמות לב יב). — ג) במשמ' לב רע, תכונה רעה, מעשים רעים: וירא יי' כי רבה רעת האדם בארץ (בראש' ו ה). ישלם יי' לעשה הרעה ברעתו (ש"ב ג לט). באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישעי' נז א). ובל יאמרו בלבבם כל רעתם זכרתי עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו (הוש' ז ב). ודברתי משפטי אותם על כל רעתם אשר עזבוני ויקטרו לאלהים אחרים (ירמי' א טז). תיסרך רעתך ומשבותיך תוכחך (שם ב יט). כי אינני שמע בעת קראם אלי בעד רעתם (שם יא יד). כי רעתכי אז תעלזי (שם שם טו). ואשר הסתרתי פני מהעיר הזאת על כל רעתם (שם לג ה). בטרם תגלה רעתך [1] כמו עת חרפת בנות ארם וכל סביבותיה בנות פלשתים (יחזקי' טז נז). כי על מי לא עברה רעתך תמיד (נחו' ג יט). תכסה שנאה במשאון תגלה רעתו בקהל (משלי כו כו). הלא רעתך רבה ואין קץ

[1]) [אך כאן כנראה, כדעת רבים, טעות המעתיק במקום: ערותך.]

לעונתיך (איו' כב ה). יש צדיק אבד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (קהל' ז יח). כי רעת האדם רבה עליו (שם ח ו). — ובהכפלה: ככה עשה לכם בית אל מפני רעת רעתכם (הוש' י יה). — ד) ובשת״פ של הפעל א. רָעַע: וירע אל יונה רָעָה גדולה ויחר לו (יונ' ד א). וירע להם רָעָה גדלה (נחמ' ב י). — ובתוי״ם: מברך על הרעה מעין הטובה ועל הטובה מעין הרעה (ברכ' ע ג). חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה (שם שם ה). לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה, הטייתך לטובה על פי אחד, הטייתך לרעה על פי שנים (סנה' א ו). מעשה באחד שהקדיש את שדהו מפני רעתה (ערכ' ח א). לטובה כל נדיב לב, לרעה ויתפרקו כל העם וכו', לטובה ויוצא משה את העם, לרעה ותקרבון אלי כולכם (ירוש', שקל' א א). שתציץ בכשתינו ותביט ברעתינו (תפלת ר' יוחנן, ברכ' טז:). ותצילנו מפגע רע וכו' ומכל רעות המתרגשות לבא בעולם (תפלת ר' ברוך דרבינת, שם יז.). ת״ר שתי כליות יש בו באדם אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה, ומסתברא דטובה לימינו ורעה לשמאלו (ברכ' סא.). כל רעה ולא אשה רעה (בשם רב, שבת יא.). במוכר שדהו מפני רעתה (ב״ב כא.). אפילו טובתם של רשעים רעה היא אצל צדיקים (בשם רשב״י, הור' י:). — ובספה״א: והוא הדבר שטועים בו רוב העולם וכו' והוא החולי הגדול והרעה החולה שכל הדברים שימצאו כתובים בספרים יעלה על לבם בתחלה שהם אמת (אגרת הרמב״ם לחכמי מרסיליא). כי טרעה קטנה שברעות תחשבנה כמה מאורעות (עמנו', ומחב' כח, הברמן, 821). והמבקש הרעה למי שאין לו חטא רעה תבוא עליו (שבט יהודה, הנובר, 24). —ואמר המשורר: והחכמה תתוה כי בזדון יצו רעות ובשגגה שמחות (רמב״ע, אמת עיני, ברודי, עא). רעת בן בבור הבהילתהו (ראב״ע, ״איש נבואות, איגר 160). לרעתו בסיל השתגע, כי רעה ינחלו רעים, לבדו עונו וינגע ה' את פרעה נגעים (הנא, אזכירה סדר, שם 233). — ״ושם כוכב: כוכב אחד יש ששמו רעה והוא סימן דם והריגה (מדרש אגדה, מובא ברש״י, שמות י י; ובילקו' שמעי' שמות שלב; מדרי שה״ש, גרינהוט, טו; מעין זה מדה״ג שמות י י, הופמן, 81).

רֵעָה, ס״ז, — כמו א. רֵעַ, ביחוד כתאר רשמי לאיש המשמש חבר ומכֻוָּה למלך[1]: ויבא חושי רֵעֶה דוד העיר (ש״ב יה לז). ויהי כאשר בא חושי הארכי רֵעֶה דוד אל אבשלום (שם יו יו). וזבוד בן נתן כהן רֵעֶה המלך (מ״א ד ה). רעך ורעה[2] אביך אל תעזב (משל' כז י).

רֵעָה, ס״נ, מ״ר כנ' רֵעוֹתֶיהָ, — חֲבֵרָה, Gefährtin; compagne; (female) companion: ותלך היא ורֵעוֹתֶיהָ ותבך על בתוליה על ההרים (שפט' יא לז). לרקמות תובל למלך בתולות אחריה רֵעוֹתֶיהָ מובאות לך (תהל' מה יה).

רֹעֶה, [3] רוֹעֶה, ס״ז, סמי' רֹעֵה, כנ' רֹעִי, מ״ר רֹעִים, רֹעֵי, רוֹעֵי, רֹעַי, רֹעֶיךָ, רֹעַיִךְ, רֹעֵיהֶם, — מי שעסקו לרעות מקנה, צאן ובקר, Hirt; berger; shepherd: אל נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רֹעַי ובין רֹעֶיךָ (בראש' יג ח). יוסף בן שבע עשרה היה רֹעֶה את אחיו בצאן (שם לז ב). ויבאו הָרֹעִים ויגרשום (שמות ב יז). איש מצרי הצילנו מיד הָרֹעִים (שם שם יט). ולא תהיה עדת יי' כצאן אשר אין להם רֹעֶה (במד' כז יז). רֹעֶה היה עבדך לאביו בצאן (ש״א יז לד). ולא יהל שם ערבי וְרֹעִים לא ירבצו שם (ישע' יג כ). כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקראו עליו מלא רֹעִים (שם לא ד). רֹעִים רבים שחתו כרמי (ירמ' יב י). הילילו רֹעִים וזעקו והתפלשו אדירי הצאן (שם כה לד). מזרה ישראל יקבצנו ושמרו כְּרֹעֶה עדרו (שם לא ט). עוד יהיה במקום הזה וכו' נוה רֹעִים מרבצים צאן (שם לג יב). כאשר יעטה

---

1) [כמובן אפשר לגזור מן רֵעֶה גם צורות בכנ' כגון רֵעִי, רֵעֵהוּ, המובאות בערך א. רֵעַ. ובעקר יש לראות רֵעֶה בצורה המקורית של רֵעַ על משקל פִּקֵּחַ, חֵרֵשׁ וכדו' כבינ' סביל מן פִּעֵ', וזה שפלוני רֵעָה אותו אליו, ובמקומו באשור' במכתבי עמרנא רֻחִ שַׁרִּ, רעה המלך, גם הוא בינ' סביל מבנין פִּעֵ'.]

2) [כך כתיב; קרי: וְרֵעַ.]

3) [בעקר בינ' פּוֹעֵ' מן א. רָעָה. וכן בארמ' רָעְיָא, בערב' רַאעִ(י) a), באשור' רֵאוּ וכדו'.]

a) راعى

הרעה את בגדו (שם מג יב). ונפצתי בך רעה ועדרו (שם כא כג). הלא הצאן ירעו הרעים (יחזק' לד ב). ותפוצינה (הצאן) מבלי רעה (שם שם ה). כבקרת רעה עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות (שם שם יב). כאשר יציל הרעה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן (עמו' ג יב). ואכחד את שלשת הרעים בירח אחד (זכר' יא ח). ורעי את גדיתיך על משכנות הרעים (שה"ש א ח). — ובצרופים, רעה צאן, רעה מקנה וכדו': ויהי הבל רעה צאן וקין היה עבד אדמה (בראש' ד ב). ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט (שם יג ז). והאנשים רעי צאן כי אנשי מקנה היו (שם מו לב). כי תועבת מצרים כל רעה צאן (שם שם לד). ויזכר ימי עולם משה עמו איה המעלם מים את רעה צאנו איה השם בקרבו את רוח קדשו (ישעי' סג יא). — אביר הרעים, קצין הרעים: דאג האדמי אביר הרעים אשר לשאול (ש"א כא ח). — רעה אוילי: קח לך כלי רעה אוילי וכו' הוי רעי האליל עזבי הצאן (זכרי' יא יט—יז). — כלי רעה, כלי רעים: וישם אתם בכלי הרעים אשר לו ובילקוט (ש"א יז מ). כלי רעה אוילי (זכר' יא יט) [1]. —בית עקד הרעים, מקום שהרועים עקדו וקשרו שם את רגלי הצאן ברבצם [2]: ויקם ויבא וילך שמרון הוא בית עקד הרעים בדרך (מ"ב י יב). — ובהשאלה לאלהים, הרועה בן אדם או עם כאיש הרועה את צאנו [3]: מידי אביר יעקב משם רעה אבן ישראל [4] (בראש' מט כד). יי' רעי לא אחסר (תהל' כג א). רעה ישראל האזינה נהג כצאן יוסף (שם פ ב). ועי' רעי.—ב) רעה, ככנוי למלך או לשר הרועה ומכלכל את עמו כרועה עדרו [5]: האמר לכרש רעי וכל חפצי ישלים (ישעי' מד כח). הכהנים לא אמרו איה יי' ותפשי התורה לא ידעוני והרעים פשעו בי והנביאים נבאו בבעל (ירמי' ב ח). ונתתי לכם רעים כלבי ורעו אתכם דעה והשכיל (שם ג יט). כל רעיך תרעה רוח ומאהביך בשבי ילכו (שם כב כב). כה אמר יי' אלהי ישראל על הרעים הרעים את עמי וכו' ותקמתי עליהם רעים ורעום (שם כג ב—ד). הנבא על רועי ישראל הנבא ואמרת לרעים כה אמר אדני יי' הוי רעי ישראל וכו' (יחזק' לד ב). והקמתי עליהם רעה אחד ורעה אתהן את עבדי דויד הוא ירעה אתהן והוא יהיה להן לרעה (שם שם כג). והקמנו עליו שבעה רעים ושמנה נסיכי אדם (מיכ' ה ד). נמו רעיך מלך אשור ישכנו אדיריך (נחו' ג יח). — ובשמוש מספק: ואני לא אצתי מרעה [1] אחריך ויום אנוש לא התאויתי אתה ידעת (ירמי' יז טז). דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד (קהל' יב יא). — ובתו"מ: המוסר בהמתו לבנו או לרועה הרי אלו ברגליו (ב"ק ו ב). לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן רועה וחנוני (קידוש' ד יד). מסרה (את הבהמה) לרועה נכנס רועה תחתיו (ב"ק ו ב). אמר לו, נאמן עלי אבא, נאמן עלי אביך, נאמנים עלי שלשה רועי בקר, ר"מ אומר יכול לחזור בו (סנה' ג ב). כל המומין הראוין לבא בידי אדם, רועים ישראל נאמנים ורועים כהנים אינן נאמנים (בכורות ה ד). בוא וראה כמה חיבתן של רועי ישראל (ר"א המודעי, ספרי במד' קנז). רועה שאמרו, אחד רועה בהמה דקה ואחד רועה בהמה גסה (רב"א, סנה' כה:). רועה בהמה דקה בא"י פסולין בחוצה לארץ כשרין, רועה בהמה גסה אפי' בא"י כשרין (הוא, שם שם). סתם רועה פסול (רב יהודה, שם שם). בין הרועה והזאב נבקע חשה (תנחו' ולכה ו). ויהי בעת שסרחה הצאן וכו' שנאה רועי כבשיה ופרנסיה הטובים ורחקה מהם וכו' ומינתה עליהם רועים של שקר (פסיק' רב', ויהי בעת ספרתם, קכח:) — ובספהמ"א: כשהרועה יחרה אפו על צאנו עושה לה תייש מושך סומא שמוליכה בדרך לא טוב (ספר הגלוי ומסגיי', גינצבורג, 246). יהי רצון מלפניך לכונן הרועה והצאן (ר"י כאמילם, משלי ד כג). שכל המאמין ברועה ישראל

1) [בצפנ' ב ו כתוב: והיתה חבל הים נות כרת רעים וגדרות צאן. אבל כנראה הכונה: והיתה וכו' נות (האי) כרת (ל)רעים וגדרות צאן.]

2) [עי' רגל, הערות.]

3) [השוה בראש' מח יח: האלהים הרעה אתי.]

4) [יש גורסים: משם רעה אביך ישראל.]

5) [כן גם באשור' רעו, וכן בלשונות אחרות.]

1) [יש שגורסים עפ"י ההקבלה אל יום אנוש: יום רעה, בפסק' מרועה.]

כאלו האמין במי שאמר והיה העולם וכו׳ שכל המדבר ברועה ישראל כאלו מדבר במי שאמר והיה העולם (מדרש״ג, שמות יד לא). — °ושם מזל ברקיע: הרועה אשר בידו הרסן (ראב״ע, ראשית חכמה א). — °ושם עשב, רועה היונים: ורד שקיק נעמן ארבעה, עשב נקרא רועה היונים עם שרשו (קאנון ד ז א 3).

רֹעָה, ש״נ, — נערה או אשה הרועה את העדר, Hirtin; bergeresse; shepherdess: ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רֹעָה הוא (בראש׳ כט ט).

°**רַעֲוָה** [1], ש״נ, — רצון, ואמר הפיטן: חשק חבת רעותי וחפץ חלבי רעותי (שלמה הבבלי, אור ישע, יוצר א פסח).

°**רָעוּז,** עי׳ רעז.

*__רָעוּל,__ ש״ז, — עטוף ברְעָלָה, בצעיף [2], verschleiert; voilé; veiled: ערביות יוצאות רעולות ומדיות פרופות (שבת ו ו).

*__רָעוּעַ__ [3], ש״ז, — רצוץ, שבור, עומד להשבר ולנפל, zerbrochen, baufällig; brisé, caduc; broken, dilapidated: הטופל את (הכלי) הבריא טהור ואת הרעוע טמא (כלים ג ה). הכא בסכה רעועה עסקינן (רב נחמן בר יצחק, ביצה ל:). מפולת שאמרו בריאות ולא רעועות (ת״כ, תענ׳ כ:), אמרו עליו על נחום איש גם זו שהיה סומא משתי עיניו וכו׳ והיה מוטל בבית רעוע (שם כא.). סולם רעוע חיה (קדוש׳ לט:). מניין שלא יגדל אדם כלב רע בתוך ביתו ואל יעמיד סולם רעוע בתוך ביתו ת״ל לא תשים דמים בביתך (רבי נתן, ב״ק טו:). המצניע קוצותיו וזכוכיותיו לתוך כותל של חבירו וכו׳ והזיקו חייב המצניע, א״ר יוחנן לא שנו אלא בכותל רעוע (שם ל.). — *ובהשאלה, שבירות רעועה, חלשה: אין עירוב מועיל במקום עכו״ם ואין ביטול רשות מועיל במקום עכו״ם עד שישכיר וכו׳ הניחא למ״ד שכירות בריאה בעינן אלא למ״ד שכירות רעועה בעינן מאי איכא למימר וכו׳ מאי רעועה מאי בריאה, אילימא בריאה בפרוטה רעועה פחות משוה פרוטה וכו׳ (ערוב׳ סב.). — ובסהמ״א: והחיים והמות וכו׳ אחוזים בשתי קצות גשר רעוע וכל ברואי תבל עוברים עליו (רבי בחיי, ברכי נפשי, תוכחה, ברשם סו״ה). שהעכו״ם מחזירן מיד הגזלן אעפ״י שאין שם עדים שגזל אלא בראיות רעועות ובאומד הדעת (רמב״ם, גזלה ואבדה ו ג). ודברים אלו קלים הן עד מאד ורעועים וכו׳ שאין זה הבא בהרשאה זו הרעועה פחות משליח שעשהו (שם, שלוחין ג ז). הפרק החמישי לבאר במה שחשבו להעזר בו הבאים אחריהם המאמינים ביש, בחולקם על התורה ובהריסתה לפי דעתם הרעועה והפחותה והמגונה (פרופיט דוראן, כלימת הגוים, הלוסה מארץ הגר ג, 108). היוצר הזה כשהוא בודק את כבשונו איננו בודק הקנקנים הרעועים [1] (רפאל מנורלי, מרפא לנפש, יח.).

°**רִעוּעַ,** ש״ז, — רִצוּץ, שבירה: בדק הבית, רעוע הבית (רס״י, בראש׳ מג ט). ריעוע הספינה שמתרועעת בהוצאת חבילות והכנסת חבילות (שם, ב״מ עט:). לשמור אותו מהריעועים וההפסדים (רשב״ץ דוראן, מגן אבות, חלק יעקב ד, סו). — ואמר הפיטן: שלמו תמו עת רעוע בונינו (שלמה הבבלי, אב לרחם, סליחי ער״ה).

רָעוּץ, עי׳ רָעַץ.

°**רִעוּשׁ,** ש״ז, — שם למחלת רוח, מחלת רעידה ותרדה: וחחלואיו (של מזל שבתאי) השגעון

---

[1]) [עפ״י הארמ׳ רַעֲוָא, כפרוש בית לוי למקום המובא כאן, וז״ל: רעותי, ל׳ רצון וצ״ל בניקוד פת״ח וח״פ וקמץ וחיריק שתרגם רצון רעוא או הוא מל׳ ברעות אלהיכם תעבדון (עזרא ז יח) ויכול להיות בניקוד שו״א ומלאפום וחיריק ע״כ. ואחרים מפרשים לשון מרעה צאן, ואינו נראה.]

[2]) [כך לב המפרשים, אך הרמב״ם, כנראה ע״פ שמוש רעלה בערב׳ במשמ׳ מושכה שבצואר הסוס, מפרש: רעולות כמו פעמונים או זגין כי הנשים הערביות היו יוצאין בזגין כמו שמנהגן לצאת תמיד והוא מין ממיני החלי הנטיפות והשרות והרעלות (ישעיה ג) וכמוהו והברושים הרעלו (נחום ב) כלומר הונדו והונעו כדי שיפול פריין, ע״כ, ולפי זה שמושו בש״ע רְעָלָה.]

[3]) [בעקר בינו׳ פעו׳ מן ב. רָעַע, עי׳ שם.]

---

[1]) [במקור הדברים בסר״ה בראש׳ לב: מרועעים.]

והשטות והרעוש והפלג (רא"בע, ראשית חכמה, כ"י פריז).

***רֵעוּת,** ש"נ, — אהבת רעים, ידידות, Freundschaft; amitié; friendship: השוכן בבית הזה יטע ביניכם אהבה ואחוה שלום וריעות (כי תלבו, יהוש' ברכי א ח). לא נמנעו ב"ש מלישא נשים מב"ה ולא ב"ה מב"ש ללמדך שחיבה וריעות נוהגין זה בזה (יבמ' יד:). אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רינה דיצה חדות אהבה ואחוה ושלום וריעות (כג יהודה, ברכת חתנים, כתוב' ח.). אדם זה לשון חבה ולשון אחוה ולשון רעות (מד"ר ויקר' ג). — ואמר הפיטן: חשק חבת רעותי וחפץ חלבי רעותי (שלמה הבבלי, אור, יוצר א פסח). אנא עוררה אהבתך הישנה אשר אהבת לעדת מי מנה בכל כנויי חבה ואחוה ורעות מכונה (שלמה, אנא עוררה, סליח' ער"ה).

***רְעוּת,** רְעוּתָה [1]), ש"נ, — כמו רֹעַ, תכונה רעה: שאם זו הרעות והחסרון שקרה להם היה במקרה הרחוק שהתרחקו מן הראשון יותר מן הכת הטובה מדוע היו כלם רעים (הלל מוירונא, תגמולי הנפש, נוסף', גג:). — ובהלכה, צד לרעה [1]), לחֻמְרָה: מיכן אנו למדים שאע"פ שנולד בה ריעותא בלא חיזוק אלא מספיקא מותרת עד שיוחזק הדבר שנטרפה ובאיזו ריעותא נשאלה (והזהיר, ויקרא, יא.). וקודם שידעו הרעותות תחכו הגולגלת (פחד יצחק, מום נקיבתו, בשם משאת בנימין). על כן אמר שלמה הנה הערב לא יאשם כי הלא רע ירוע שהן ב' רעותות (ר"מ אלשיך, משלי יא טו).

א. רְעוּת [2]), ש"נ, כנ' רְעוּתָהּ, — כמו רֵעָה, רעיה: שמה קננה קפוז ותמלט ובקעה ודגרה בצלה אך שם נקבצו דיות אשה רְעוּתָהּ דרשו מעל ספר יי' וקראו אחת מהנה לא נעדרה אשה רְעוּתָהּ לא פקדו (ישעי' לד יה–יו). כי שמענה נשים דבר יי' ותקח אזנכם דבר פיו ולמדנה בנתיכם נהי ואשה רְעוּתָהּ קינה (ירמי' ט יט). המתה תמות והנכחדת תכחד והנשארות תאכלנה אשה את בשר רְעוּתָהּ

[1]) [ע"פ הארמ' רְעוּתָא במשמ' זו.]

[2]) [אין צורה זו באה במקרא אלא בסמ'.]

(זכרי' יא ט). אם על המלך טוב יצא דבר מלכו[ת] מלפניו וכו' אשר לא תבוא ושתי לפני המלך אחשורוש ומלכותה יתן המלך לִרְעוּתָהּ הטובה ממנ[ה] (אסתר א יט).

ב. רְעוּת [1]), — שה"פ מן א. רָעָה, רְעוּת רוּחַ, מעשה[...] הרועה רוח, הרודף אחר הבל ורוח: ראית[י] את כל המעשים שנעשו תחת השמש והנה הכל הבל ורְעוּת רוח (קהלי א יד). ופניתי אני בכל מעש[י] שעשו ידי ובעמל שעמלתי לעשות והנה הכל הבל ורְעוּת רוח (שם ב יא). כי רע עלי המעשה שנעשה תחת השמש כי הכל הבל ורְעוּת רוח (שם שם יז). גם זה הבל ורְעוּת רוח (שם שם כו; ד ד; ו ט). טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורְעוּת רוח (שם ד ו). — ובספה"א: כי ראוי והגון הוא שיסוב כל ספר[...] שיכתב על קוטבי התורה הקדושה והתמימה ושא[...] ספרי הנבואה שהם האמת והצדק וכו' וזולת זה הכ[ל] הבל ורעות רוח (יוסיפון, גינצבורג, כד).

***רעז** [2]), ממנו *רָעַז.

***רָעַז,** פ"י, — החליש, התיש כח, [...]schwächen; affaiblir; to weaken: ואמר הפיטן: זר[...] לועזים מצת מעוזים וקפאו בעוזים כנבל רעוזים (ר"א קליר, אזכרה גם, קרוב' פורים). דוחו יד יבי[...] היה לצור מעוז כף אשת הקני ראש השר לרעו[...] (יצחק ב' שמואל הכר, יתנו לדקות יה, עושה שלום לשנ[...] וסכוכה, מחז' איטלי' א, קט.).

רֹעִי, ש"ז, — כמו רֹעֶה: דורי נסע ונגלה מני כאהל[...] רֹעִי [3]) (ישעי' לח יב). הוי רֹעִי האליל עזבי הצא[ן] חרב על זרועו ועל עין ימינו (זכרי' יא יז).

[1]) [בעוד שבא רעה רוח (הוש' יב ב) כלשו[...] רדיפת הבלים בכונה, בא רעות רוח בס' קהלת במשמ[...] התוצאה: בכל עמלו לא ישיג אלא רוח והבל.]

[2]) [אין רעז מבטא אחר בםק' רעץ, אלא שאו[...] פעל זה מארמ' וממור' (אף מא"י) שמצוי בה רְעַ[...] במשמ' חלש, תש לח, אתרעז, הראה את עצמו חלש[...] וכדו', ועי' ברוקלמן במהד' 2 של מלונו עמ' 738 b.]

[3]) [כך נקוד המסרת, אך אולי זה רק כתיב[...] אחר בםק' רֹעֶי, רֹעֶה, ויש מפרשים כמ"ר בםק' רֹעִים[...] כדגמת חרדד עַמִּי תחתי (תהל' קמד ב), בםק' עַמִּים.]

א. רְעִי, — ס״ז, — שה״פ מן א. רָעָה, בָּקָר רְעִי, בקר שבמרעה בנגוד לבקר לפטום [1]) : ויהי לחם שלמה ליום אחד וכו׳ עשרה בקר בראים ועשרים בקר רְעִי ומאה צאן (מ״א ה ג). — ובתו״מ, רעי במשמ׳ שור רעי, בנגוד אל שור פטם [2]) : גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי [3]) (ר׳ דוסא, שבת כ ז). — ובפהמ״א : מצא עגלים וסייחים של רעי מיטפל בהם שלשה חדשים (טו״ע חו״מ, אבידה רסז כג).

ב. *רְעִי, רֵעִי [4]), ס״ז, — כמו ב. רְאִי, רֹאִי, צואה, לכלוך : נתקלקל (התגלקה) בין בריעי בין במים פטור, ר׳ יהודה אומר האיש בריעי והאשה במים (מכ׳ ג יד). גרף של רעי ושל מימי רגלים נוטלו ושופכו ומתן לתוכו מים ומחזירו למקומו (תוספת׳ שבת ג יב). הרופפת בעיניה והמיציא רעי בשעת שחיטה כשרה (שם חול׳ ב יב). דם היוצא עם הרעי טהור (שם נדה ז ט). חטין שברעי בקר ושעורין שבגללי בהמה מהו (רמי בר חמא, מנח׳ סט.). גועה והטילה ריעי ובישכשה באזנה הרי זה פירכום (רב, חול׳ לח.). תשעה משקין בזוב, הזיעה וליחה סרוחה וריעי טהורין מכלום (כרית׳ יג.). (העֻבר) פיו סתום, טיבורו פתוח ואוכל ממה שאמו אוכלת וכו׳ ואינו מוציא רעי (מד״ר ויקר׳ יד). — ובית רעי, כמו בית ראי (עי׳ שם) : פיל שבלע כפיפה מצרית והקיאה דרך בית הרעי מהו (רב אדא בר אבא, ב״ב כב.). אי מעלמא אתו לישתכחו דרך בית הרעי (רב אשי, חול׳ קז :). כגון שמצאו דרך (בית) הריעי (רב ששת, בכורות ז :). — ובית רעי במשמ׳ בית כסא : ואין דרכן של מלכים להיות מניחין בית הרעי שלהם לפנים מטרקליניהם (מד״ר שה״ש, מלאוכי השומרים). — גרף של רעי, עי׳ גְּרַף. —

[1]) [וכן באשורי׳ alpu ritti, בקר רעי, עי׳ טורטשינר, Altbab. Tempelrechnungen, עמ׳ 128.]
[2]) [עי׳ פְּטָם, הערות.]
[3]) [בקטע משנה כ״י מנק׳ מהגניזה (כ״י אדלר 2182 : הָרֵעִי.]
[4]) [על צורת הפסק זו, המשמשת בתו״מ אף שלא בהפסק, בדגמת קוֹשִׁי במק׳ קְשִׁי וכדו׳, מורה כנראה הכתיב המצוי ריעי.]

ובפהמ״א : ואסור לדחוק כריסו של תינוק כדי להוציא הרעי שלו (רמב״ם, שבת כא לא). ואב שבלע תינוק והקיאו דרך בית הרעי הכשר טהור (הוא, טומאת מת ב ד).

***רְעִידָה**, ס״נ, — מצב האדם או הדבר הרועד, Zittern; tremblement; trembling : בלשונם קורין רעידת הארץ [1]) גוהא (רש״י, ברכ׳ נט.).

***רְעִידִי**, ת״ז, — תכונת הדבר הרועד : דפיקת הלב נקרא קרדיאקה ר״ל פלצות במי שיצא חוץ מגדרו, תנועה רעידית תקרה ללב בסבת מה שיזיק ללב (נרבוני, ארח חיים, בחליי הלב, כ״י ביהמ״ד סכטר, 7).

רַעְיָה, ס״נ, כנ׳ רַעְיָתִי, מ״ר כנ׳ רַעְיֹתַי ? — ידידה, אהובה, Freundin, Liebste; amie, aimée; (she-)friend, dearest : ותאמר (בת יפתח) אל אביה יעשה לי הדבר הזה הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים ואבכה על בתולי אנכי ורעיתי [2]) (שפט׳ יא לז). לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רַעְיָתִי (שה״ש א ט). הנך יפה רַעְיָתִי (שם שם יה; שם ד א). כשושנה בין החוחים כן רַעְיָתִי בין הבנות (שם ב ב). ענה דודי ואמר לי קומי לך רַעְיָתִי יפתי ולכי לך (שם שם י). כלך יפה רַעְיָתִי ומום אין בך (שם ד ז). קול דודי דופק פתחי לי אחתי רַעְיָתִי יונתי תמתי (שם ה ב). יפה את רַעְיָתִי כתרצה נאוה כירושלם (שם ו ד). — ובמדרש : ויאמר לה המלך אסתר המלכה למה תפחדי כי הדת ואת אשר סדרנו איננה מוטלת עליך באשר את רעיתי וחברתי (מד״ר אסתר ט, ויהי ביום השלישי). — *ובמשמ׳ כנוי חבה לעם ישראל, ואמר הפיטן : תדבר לקומם קירייתך, תדבר לרומם רעייתך (ינאי, הדבר לאסוף, קרוב׳ לתלת דפורענותא, זולאי, כלד). אנו רעיתך ואתה דודנו (אוי״א סלח לנו, תפלת יו״כ). רעיתך תהלך לעולם (שמעון בר יצחק, אותך אדרוש, שם). — ואמר המשורר : רעית סהר פתחה לי כד (רמב״ע, הענק ב, ברודי, שלז). עם עוללים אשב דומם גם עם רעית נוער אלם תתאו רעית גוער בראות

[1]) [שגור יותר בדבור ובספרות : רעידת אדמה.]
[2]) [כך כתיב ; קרי : וְרֵעוֹתָי.]

שיבה ורקה לשכון בחור (שם ה, סנג). כדת מה לעשות ברעית אמונים נותרה בגלות לארך שנים (ר״י סלוי, ידידות נעורים, זמורה ז, 221). ברא אדם ומצלעו לקח רעית שעשועו (רלב״ע, חמד, חיגר 225). — *ובמשמ׳ אשת פלוני, נוהג בדבור.

***רְעִיָּה**, ש״נ, — מעשה הרועה את העדר וכדו׳: חטאת שעברה שנתה לרעית אולא (יומא סו.). אי תקלה דקרבה אפילו כל רעיות נסי, אי תקלה דגיזה ועבודה אפילו כל רעיות נמי (שם שם). אשם שניתק לרעיה [1]) ויחטו סתם כשר (כב הוגא בשם כב, זבח׳ ס:). — ואמר הפיטן: למען דגלים רעית העניו (רקע״ג, למען אב, הושענות, סדור רקע״ג, כח). הייתי בנתק לרעית, בנום לכפה לדחיה (אמריס נרני ילחק, אלהים לא אדע, זולת פנת ח. אמה״ש). — ובמהמ״א: ופירש נבעו מן לשון המשנה וכו׳ שקורין לרועה מבעה ונשיבהו ונאמר כי אין זכר לרעיה בפסוק זה כל עיקר כי אמר איך נחפשו גנזי עשו ויבקשו מצפוניו ואיך יהיו המצפונים ברעית וכו׳ והרעית בעשבי הארץ ותנובה (דונש, תשו׳ על רסע״ג 8). והממון יגיע מכל הפנים אשר מהם אשר שיגיע ההכרחי והם עבודת האדמה ורעיית הבהמות והליסטיות והצדה (ההתחלה לאלפרבי, האסיף, פיליפובסקי, 48). ויתבאר זה משבעים הזקנים אשר נחה עליהם הרוח להשליםם במלאכת הרעיה להצלחת ישראל ולתועלתם (ר״ש בן גבאי, עבודת הקדש, סתרי התורה כה).

רַעְיוֹן [2]), ש״ז, — שם הפעלה מן א. רָעָה, הליכת לב האדם אחרי דבר, רדיפת דבר, שאיפה, Streben; aspiration, ambition: מה הוה לאדם בכל עמלו וּבְרַעְיוֹן לבו שהוא עמל תחת השמש (קהלת ב כב). — ורעיון רוח, כמו רעות רוח, רדיפת דברים ריקים: ואתנה לבי לדעת חכמה ודעת הוללת ושכלות ידעתי שגם זה הוא רַעְיוֹן רוח (שם א יז). אין קץ לכל העם לכל אשר היה לפניהם גם האחרונים לא

[1]) [רש״י: שמתו בעליו או שנתכפרו באחר וניתק מדין אשם לרעיית שאמרו לו ב״ד הוציאו וירעה.]

[2]) [וכן בארמ׳ שבמקרא (דני׳ ג כט), ובנראה שאולה המלה בעברי׳ מלשון זו.]

ישמחו בו כי גם זה הבל וְרַעְיוֹן רוח (שם ד יו). [1]) — ובמהמ״א במשמ׳ מחשבה, Gedanke, Idee; pensée, idée; thought, idea: והחושים הנפשיים אשר הם הזכרון והמחשבה והרעיון והחוטם וההכרה (ר״י א״ת, מו״נ, היחוד י). ואח״כ השמר פן יטעה אותך רעיון לבך (שם, מסגון הנפש ג). ואחר כן היצר והרעיון והמחשב והזכרון (הוא, כוזרי ג ה). וצריך שיהיה נמצא במחשבך קים ברעיונך מוכן בבינתך (הוא, פה״מ לרינ״ג, הקד׳, 7). שקצתם יראה חסרונו מיד וקצתם יחשב בהם שלמות, כמו שיראה חסרון הרעיון והדמיון, ולא נראה חסרון ההשתכלות וההתבוננות, ולא הושאל לו רעיון אשר הוא הדמיון, והושאלו לו מחשבה ותבונה אשר הם ההשתכלות וההתבוננות (ר״ש א״ת, מו״נ א מו). כי סדור הנמצאות מן הסבה הראשונה וכו׳ נמשל דרך חקוי לעגולה מדומה דרך מחשבה ורעיון (העגולות הרעיוניות, קויפמן, 2). הגד הגיד לי מחבר הספר הזה מפניני רעיונו וממליצות לשונו (ר״י חריזי, תחכ׳ א, 16). כי כל מי שיאמר עליו רעיון כי הוא קשרון הלב לא תבוא עליו השאלה הזאת (יסועה בן יהודה הקראי, ס׳ העריות, XIX). כשהאדם

[1]) [בירוש׳ שבת יד ג כתוב: והסיר ה׳ ממך כל חולי זה רעיון דא״ר אלעזר ונתן על ברזל על צוארך זה רעיון, ע״כ, ופרשו המפרשים במשמ׳ הרהורים רעים, ואין זה מסתבר. וכבר העיר ש. ליברמן (הירושלמי כפשוטו עמ׳ 184 וכו׳), כי בא מאמר זה במד״ר ויקרא כ״י לונדון (לא בדפוסים) בנסחה אחרת וז״ל: והסיר ה׳ ממך כל חולי זו שירפא, ר׳ יעקב בר אחא בש׳ ר׳ יוחנן והסיר ה׳ ממך כל חלי זה הרשון וכו׳ ע״כ, ועל כן ברור שאין „רעיון" כאן אלא ט״ס בטק׳ (ה)רשון, בחלוף ע׳ במק׳ ש כמצוי בכתבי היד ובדפוסים, ונראה לפרש רשון או הרשון מן היונ׳ ῥεῦσις (אקוסטיב מן ῥεῦσις), שטף דם, והוא גם פרוש של שירפא. ואשר לדרשה שבהמשך, המבארת במלה זו גם את הכתוב ונתן עול ברזל על צוארך, אין דרשה זו במד״ר, וצ״ע.

בירוש׳ תרומ׳ א ה נאמר: ר׳ יוסי אומר בית שמאי אומרי׳ תורמין ובית הלל אומרי׳ אין תורמין וכו׳ הוי רעיון, ופרשו מפרשים מה שפרשו, ואולם גם כאן הנוסח משבש, ובמק׳ רעיון בכ״י רומי: דעוון דעוון, כלומר דעות דעות שונות. ועי׳ בדברי רידב״ז, המביא מכ״י את הגירסה דעיון דעיון, ומשוה גם את ירוש׳ כתובו׳ פ״ח ופ״ו.]

שוכח והוא רוצה להזכיר שישפיל ראשו למטה וירד הליתה הטבעית ממות הזכרון אל מות הרעיון ומן הרעיון אל הדמיון ויזכר מה ששכח (ס' הגמלא, סא :). ונכנים בלבנו מוראו (של הקב"ה) ונקבע ברעיוננו אהבתו (ס' הענק, מלוה הספר). — ואמר המשורר: ויטוה לשוני פתיל רעיוני (ר"י חריזי, אחבר חמודות, תחכ', הקד', 6). הלא כחות שלשה שם בקרבו ובשלשה חדרים ישכנו בו והם דמיון וגם רעיון וזכרון (ר"י זבארה, בתי הנפש, בס' שעשועים, דודזון, 156). הוא המעתיק רעה המתיק כתב ספרו ברעות רעיון (משלם בן שלמה דאפיאירה, ברודי, ידיעות מכון שוקן ד, לג). — ומ"ר ˚רעיונים: ומחוגה זו לא נהיתה ולא נראתה אבל רעיוני החכמים יעשוהו (ראב"ע, משפטי הכולל, 120). והשלישי במה שאנו מתיחדים בו במצפונינו ובמדותינו ובמחשבותינו ותצפון בלבותינו מן הרעיונים הטובים והרעים (ר"י א"ת, חו"ה, הפרישות ה). וכבתה אש היצר מלבותם ונפסק חומה מרעיוניהם (שם, אהבת ה' ז). ותנקה הנפש מהכלבולים המחשביים והכעסיים וכו' ותתודה על הרעיונים ותקבל שלא תזכרם בלשונה (הוא, כוזרי ג ה). על כן ראיתי לרשום בתחילת צורת הטבעים הארבעה וכו' כדי שיהיו קרובים להבין ושיהיו הרעיונים ממהרים לזכור אותם בלי טורח (הוא, תקון מדה"נ לרשב"ג, יח). כי אם ירבה המחשבה ויטריח כל רעיוניו יבהל ולא יבין אז אפילו מה שדרכו להבין (שם שם לג). ור' משה בן עזרא משה הפנינים ממצולות הרעיונים (ר"י חריזי, תחכ' ג, שעה"ש 175). ומאריך (היין) העדנה ומאחר הזקנה ומחדד רעיונים (ר"י זבארה, שעשועים א, דודזון, 12). ואפשר נספר לפני אדוננו כי נדודכם החריד רעיונינו (מכתב ר' יוסף בן פנחס הירושלמי, מעמוני נסתרים, 18). מה מאד אתה בוטח בעורות הבהמות המתות ואתה חושד הרעיונים החיים (מוסרי הפלסופ' א א). ואיך על אלה לא פקחת עיניך הסיתוך גם יכלו לך רעיונים זדונים ושעפים נרפים (בדרשי, בחינת עולם ט). ואלה הדברים אשר דבר ותוכחות מלין אשר חבר מבהילים הרעיונים ירתיחו הנפשות כסיר (פסק הגאון דלאטש בראש ס' הזכר, וילנא). הרעיון הזה התארג והשתזר עם רעיונים שונים (ר"א לויפל, פע"י ג, כז:). — ואמר הפיטן: לך הגבורה אשר בסודה נלאו רעיונינו לעמוד (רשב"ג, כתר מלכות, בסלחים מעסיק). — ואמר המשורר: לרעו נבהלו כל רעיונים ותעו בחזות שכלו שעפים (רמב"ע, הענק א, ברודי, היח). וכל רעיוני חרדים לסיני ולבי ועיני להר העברים (ר"י הלוי, היוכלו פגרים, זמורה א, 50). אך לא מחשבי ישאוך ותלמתי ושעיף רעיוני לא דמוך (הוא, כל עלמתי, שם א, 369). חרדה גדולה עברה לפני וכו' אז נתבלבלו כל רעיוני (יוסף הכהן, מחלוקת בין עשיר ועני, בס' שעשועים, דודזון, CXX). — ומ"ר ˚רעיונות: ואאריך לשון לערוך לנגד עיניך מערכת מלאכות וסבלות וטרדות ורעיונות שונות אשר נתן לי הזמן לענות בהן (מכתב שד"ל, בכורי העתים תקפט, 76). ורעיונות חדשים נולדים בקרבו וטורדים את לבו (שם, 77). ככה לא יאתה להתהדר ברעיונות נשגבים יתר על המדה הדרושה (קרית ספר, הקד', 3). ברעיונות האלה השתעשעתי עדי נפלה תנומת נחת על עפעפי (ארטר, מאזני משקל, בהלופה לב"י).

˚רַעְיוֹנִי, ת"ז, — שיך לרעיון, ברעיון, במחשבה, gedanklich, ideell; idéal; ideal: ואם לא תתכן התשובה מהמחשבה בעבור גבורת הרעיוני עליה וכו' (ר"י א"ת, כוזרי ג ה ה). כמו שיקרה בתינוקות ובבהמות ובמי שנשתנה מזו מחמת חולי עד שיעלמו אותן התמונות מהנפש האנושית בעבור ההרכבות וההפרדות המצטרך אליהם להשלמת העיון בעצה המכוונת ותבא העצה חסרה ורעיונית כלה או קצתה (שם ה יב א). כי סדור הנמצאית מן הסבה הראשונה יחקה עגולה רעיונית (העגולות הרעיוניות לאלבטליוסי, קויפמן, 2). וכבר ידעת מאמר הקדמונים שכל הנמצאים יוצאים מהאל ואליו ישובו כדרך העגולה הרעיונית שהתחלתה הוא האל ית' וסופה ויסודה הוא ג"כ ית' (ר"י אברבנאל, בראש', נעשה אדם). אחר כן היה מחסד האל ית' וית' שסמך הבעל החיים בכח פנימי רביעי, ויקרא הכח הרעיוני, במה שישפוט על דברים מוחשים במשפטים חלקיים בלתי מוחשים, כמו משפט השה בשזה הזאב אויב ראוי לברוח ממנו ושזה הרועה אוהב ראוי לסור אליו (אמו"ר לראב"ד א ו, כמות

הנפש, 30). והמחשבה התחלה רעיונית קראוה אי"ן והוא ההעדר בעצמו (פלא הרמון יא ב, לא:). ובחיות האמונה ענין רעיוני נמשכת אחרי דעת בעל האמונה וכו' לכן אין למלכים ומושלי ארץ שלטון על בעל אמונה (ר"י סטנוב, דברי ריבות, ז.). ובחיות שהרעיון לואה מעשות דמות ציור רעיוני מדבר אשר לא השיגו מעולם בחוש וכו' לכן לא יוכל הרעיון לציירו ולעשות לו דמות ציורו (שם, ט.).

°רְעִימָה [1], ש"נ, — צער ותרעמת, Kränkung; mortification: איך זרעתי לצדקה והנה צעקה, חרשתי ארץ נעימה והנה רעימה [2] (רמ"ה, כתאב אלרסאיל, הוצ' ברילן, ו.). — ואמר הפיטן: והם בפנים מקוננים בפחת ופחד ובתוגה ואנינה וברעימה (איך נוי, קינ' ת"ב, ספרד').

°רְעִיף, ש"ז, — ירידת גשם; נזילה, ואמר הפיטן: קמוץ קרים בקיום טל, רמון רומם ברעיף טל (ינאי?, אור על, זולאי, שסג).

°רְעִיפָה, ש"נ, — ירידת גשם, נזילה: אגלי טל כמו נטפי טל ורעיפת רביבים (מנחם, מחברת, אגל). הרעיפו שמים וגו', צדק האמור במקרא מוסב על הנזל ועל הרעיפה (רס"י, ישע' מה ח). — ורעיפת דם במחלה, נזילת דם: לפעמים ידחה הטבע מהאזן דם דרך אלבחראן כמו רעיפת הנחירים (נרבוני, אכא מיים ה ב, כ"י ביהמ"ד סמער). וחליי האביב הם שלשול דם ורעיפתו (קאנון א ב ב ו). הרעיפה לפעמים תהיה טפה טפה, ולפעמים יהיה הדם מתעורר נחפז פתז חזק (שם ג ה א ז). הרעיפה השחרורית מורה על שריפת הדם מחוזק הקדחת (פרוש אבן רשד על פרקי אבן סינא). שינוי ווסת רעיפת הטחורים מורסה או מכת בקרבים (טוביה כן, מעשה טוביה ב א ד, פד.). — ובמשמ' שטף דברים בתפלה, ואמר הפיטן:

---

1) [על יסוד לשון הכתוב: בעבור הַרְּעִימָהּ (ש"א א ו), כאילו היתה כאן הא הידיעה, ועי' ב. רָעַם, הפע'.]

2) [כנראה יש כאן גם רמז לכך, כי גם ארץ זו שזרעתי וחרשתי בה, עקרת היא כי ה' סגר רחמה, בלשון הכתוב בש"א א ו].

קרוא קשב קהילתם, רצף ריווי רעיפתם (ינאי, אימרות איום, קרוב' לשבועות, זולאי, רפד).

°רְעִישָׁה, ש"נ, — מצב הדבר הרועש הגועש והרועד, ואמר המשורר: אשר קם לעשות חסד וכמעט לפניו רעשה ארץ רעישה (רשב"ג, הלפור או דרור, ביאליק־רבניצקי א, 42). ברעישה ובגעישה כבוד זכרו יפארו (ידודון ידודון, אופן שבת ד אמס"פ). היתה (הארץ) נמתחה בפרץ עד אמר לה די ברעישה (ר"י נג'ארה, פזמונים, הוצ' מ"ל פרידלנדר). — °ורעישת אברים: ויתעורר כל מיני חולי השתוק והפילוג והחרדה ורעישת הידים ויובש הגידים (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה, פרק א ד).

°רְעִישׁוֹת, ש"נ, — כמו רְעִישָׁה, ואמר הפיטן: חשות (החיות) ברצוא ושוב מֵרְעִישׁוֹת[1]) כסא, טסות כברק ולא מזיזות הוד כסא (ר"א קליר, וחיות, קדשה מוס' כ"פ).

א. **רעל** [2]), ממנו °תַּרְעֵלָה [3]), א. רָעַל, רַעַל, תַּרְעֵלָה.

ב. **רעל** [4]), ממנו רָעוּל, ב. °רָעַל, רְעָלָה.

א. **רָעַל** [5]), קל לא נמצא במקורות הקדומים.

---

1) [כך צ"ל עפ"י הידנחים ואחרים. בדפוסים אחרים: מַרְעִישׁוֹת, הפע' מן רָעַשׁ.]

2) [יש להפריד שרש זה, שעקר משמעותו כלשון רעישה, נענוע ורעידה, ושכנגדו גם בארמ' ובסור' רעל באותה משמ', בערבי אַרְעַל a), מתנענע, משרש ב. רעל שממנו רְעָלָה שהיא לשון כסוי. ועי' ב. רעל, הערה.]

3) [נוהג בספרות ובדבור במשמ' חשקאת כוס תרעלה, האכלת סם מות, וכן בשמוש משאל בצרופים כגון הרעלת קיבה, הרעלת דם וכדו'.]

4) [כל המצֹרף כאן בשרש זה כלשון כסוי נגזר כנראה משם העצם רְעָלָה, ובערבי רַעְל b), צעיף, ואפשר שמלה יסודית זו קרובה היא אל ערל, עָרְלָה בלשון כסוי, וזאת אעפ"י שכנגד ערלה וכדו' בא בערבי' עֻירל c) ולא ערל, כי שנוי ע—ע' מצוי הוא על יד ר, ואף אפשר ששם הצעיף שאול הוא בערב' מלשון שמית שאין בה ע', כבעבר'.]

5) [עי' בהערה לשרש.]

a) أرعل b) رعل c) غرل

— הִפְעִ', הָרְעֲלוּ, — הָרְעַל הברוש, נִענע, נִענעו אותו, : geschüttelt werden ; être secoué ; to be shaken מגן גבוריהו מאדם אנשי חיל מתלעים באש פלדת הרכב ביום הכינו והברושים הָרְעָלוּ (נחו' ב ד). — ואמר המשורר : אהה הרעל ברוש גאה ואדיר ועץ נחמד יפה מראה וקומה (רמב״ע, הרדם לבשם, ברודי, קיח). ורוק יברוק ורכב אש פלדות יהלך פיו ויורעלו בראשים (דבכי חסק, ו). — *הָרְעֲלָה הכוס, הוטל בה רעל, סם מות [1]), vergiftet werden; : être empoisonné; to be poisoned כי הנפש גועלת וכוס מרעלת (הרוקח, הלכ׳ תשובה). ינעם לך צוף והמתו צחנה או יערב עסים בכוס מרעלת (משלם דאפיאירה, אפאל וים מערה, ידיעות מכון שוקן ד, מח). — והרעל האיש והלב, ואמר המשורר : והשותה כסבלו יין חמודה והורעל בו וינע משמריו (לקוי״ק, לח). לקחו אל ואיננו, בכיה ליולדתו, הכי הורעל לבו וכו׳ (אבני זכרון, פירקוביץ, אבן 267 משנת 1172).

— קל, בינ׳ פעו׳, *רָעוּל, — כוס רְעוּלָה, כמו מֻרְעֶלֶת, שנתנו בה רעל, סם מות, ואמר המשורר : אני אדן והצרות קרשים, אני אפוד וחשני כוס רעולה (עמנואל, מחב׳ א, הברמן, 33).

— נִפְעַ׳, *נִרְעַל, — הָשקה כוס רעל [2]), ואמר הפיטן : מלכות אוֹמֶר כיין חמר, מר לי מר· וארעל (סנכו לסוכס, אסנה פי ויכא).

— הִפְעִ׳, *הִרְעִיל, — הרעיל את האדם, את הכוס, השקה אותו כוס תרעלה, הטיל בה סם מות, vergiften; empoisonner; to poison ואמר הפיטן : הערים סוד בליעל, להוגי חן יעל, מסוך סף רעל, חיימו המרר והרעל (שלמה הבבלי, אין צור חלף, זולת שבת א חנכה). כמום יום נקם צריך להרעילם (איומתי שמחי ועלזי, מאורה שבת ב אחה״פ). — ונוהג בספרות ובדבור אף בשמושים משאלים, הרעיל את הדם, את האוירה וכדו׳.

[1]) [עפ״י כוס הַתַּרְעֵלָה (ישע׳ נא יז).]

[2]) [כנראה היתה צורה זו אף במקרא במשמ׳ התנועע כשכור בחבק׳ ב יו : וְהֵעָרֵל, שהשבעים תרגמו כמו וְהֵרָעֵל, וכתב רד״ק בשרשים : או הוא הפוך והנכון בו והרעל מענין כוס התרעלה, ע״כ.]

— הִתְפַּ׳, *הִתְרָעֵל, — הרעיל את עצמו : שתי כוסך עתה הגברת ירושלם עם בתך ציון והתרעלי בו עמה (יוסיפון פרק פה).

ב. *רָעַל [1]), קל לא נמצא.

— הִפְעִ׳, *הִרְעִיל, — עטף וכסה : אל ירחץ איש במים צואים ומעוטים מדי מרעיל [2]) איש וכו׳ וכל גבא בסלע אשר אין בו די מרעיל אשר נגע בו הטמא וטמא מימיו במימי הכלי [3]) (ברית דמשק יב א-ג, הצלות כו, 499).

רַעַל, ש״ז, — כמו תַּרְעֵלָה, ועזוע וגענוע של שכור, : Taumeln ; chancellement ; tottering הנה אנכי שם את ירושלם סף רַעַל לכל העמים סביב (זכר׳ יב ב). — ובסהמ״א גם במשמ׳ משקה הגורם למות ואף סם מות וארס בכלל, Gift(trank); poison, ואמר המשורר : אזכרה אותות פני קדם ורוב עברה ורעל אגמאה (מכתב רב חסדאי אל מלך כוזר). רעי התאונן ותדוה על זה הזמן כי השקך רעל (ר״ש הנגיד, רעי התאונן, בן תהלים, שמון, יז ; הברמן ב, 19). והשקית לעבדך כוס ישועות והשקית לצריו כוס רעלים (הוא, כלי תעם, שם שמון כג ; הברמן א, 24). תשתה כוס רעל באהבתך מסובה (ר״י הלוי, ירמון מסלותי, זמורה ז, 202). ברוב מעל סף רעל בלי תעל השקוני (איך זרים, סליח׳ תענ׳ אסתר, ספרד׳). הרוני סף רעל וישקני מי רוש (אויב גבר, סליח׳ לו״ג, ספרד׳). תחת הלשון לו עמל עם מעל גם כל בטנו סף רעל (כהנת אברהם י ז). אך קול ששון יצא מצבאותינו רעל ישתו צרינו (שם יד ז). כמה ירפא חלה מר ממרורות רעל (רמח״ל, מגדל עז ג א). — ואמר המליץ : מטעמים לא יאותו אותה רוחי ונפשי שוקקה למסך רעל (אסף ג כד). שעורים לסוסים, תבן לבקר, גללים לחזיר, רעל לאוכלי רעל (שם ב ס ב). ימי העץ ימשכו לפעמים יותר מאלף שנים אולם גם הוא יעבור תחת שבט העת ובכל

[1]) [עי׳ הערה לשרש ב. רעל והערה לקמן.]

[2]) [אלה דברי מ. צ. סגל בהערתו למקום : ואפשר שהוא מלשון והרעלות (ישע׳ ג יט), רעולות (משנה שבת ו ו, עי׳ רש״י וערוך), כלומר פחות מכדי להעטיף ולכסות גופו של אדם. ועי׳ עירובין ד ז, ע״כ.]

[3]) [צ״ל במימי חבלי, כלו׳ במים שאובים.]

יצורי תבל ישתה גם הוא ר ע ל מקויה (ר״ם צלוק, סבילי עולם א, ד.). ו ר ע ל העמל סנת כוסן (סס, כ:). ר ע ל הזו עליו (הנחשים על הכהן) מפיהם פערו (מיכ״ל, סליסות טרויא, 12). ומיום היותי יצק בי ר ע ל רקב בעצמי ומחלה אין מרפא (יל״ג, סוי אס, סירי יל״ג א, 170). נפת בשפתיו ובלבבו ר ע ל (הוא, אהבת דוד ומיכל, סירי יל״ג ג, 53).

א. **רְעָלָה,** ס״נ, רְעָלוֹת, — צעיף [1], Schleier; voile; veil: הנטפות והשרות וְהָרְעָלוֹת (ישעי ג יט). — ובתו״מ: הן רפפות הן ר ע ל ו ת [2] (ירוש׳ ע״ז ג י). — ובסהמ״א במשמ׳ קשוט שבצואר [3], Halsschmuck; collier; necklet: יוצאות הנשים בקיסמין שבאזניהן ו ב ר ע ל ו ת שבצוארן (רמב״ס, סבת יט יב).

ב. ״**רְעָלָה,** ס״נ, — נענוע חניתות בקרב [4]. ואמר המשורר: כי יחשב אויבו לקש בחוש וגם קנה רצוץ תוך קרב ו ר ע ל ה (כאב״ע, אסיר בקולי, כהנא א, 152).

רעם [5], ממנו ״רְעִימָה, א. רָעַם, ב. רָעַם, רַעַם, רְעָמָה, *תַּרְעוֹמָן, *תַּרְעֹמֶת.

א. **רָעַם,** פ״ע, רָעֲמוּ, יִרְעַם, — רָעַם הים, געה, השמיע שאון וָרַעַם, toben, lärmen; faire du tapage, du bruit; to rave, roar: ישמחו השמים ותגל הארץ יִרְעַם הים ומלאו (תהלי צו יא). יִרְעַם

1) [עי׳ ב. ר ע ל, הערה.]

2) [פני משה: כפי׳ במה אשה ערביות יוצאות רעולות ומדיות פרופות.]

3) [עי׳ רָעוּל, הערה.]

4) [עפ״י לשון הכתוב נחו׳ ב ד.]

5) [הוראות השרש הן: א) כלשון כעס והתמרמרות, ומזה בעבר׳ שבמקרא ב. רָעַם, בארמ׳ ובסור׳ אתרעם, ומכאן אף בעבר׳ שבתו״ם התרעם, תרעֹמת, ובערב׳ רַעְיִםַ(ג) עַנְהֻ a), בעל כרחו, נגד רצונו וכדו׳; ב) כלשון השמעת קו, גערה ברעם, וכן רעם כארמ׳ וסור׳, בכוש׳ רַעַם, ובאשור׳ רַגָּם באותה משמ׳, וכנראה מכאן אף באוגריתי רגם במשמ׳ דִּבֵּר בכלל. ועי׳ ר ג ם, הערות.]

a) رغما عنه

הים ומלאו תבל וישבי בה (סס צח ז). — ורעם [1] האדם, גער כברעם הסערה: כל ישבי האיים שממו עליך ומלכיהם שערו שער רָעֲמוּ פנים (יחזק׳ כז לה). — ובסהמ״א, כמו הפע׳: ותגעש כל הארץ ויברקו ברקים וי ר ע מ ו רעמים (ס׳ היסר, פ׳ כח). — ואמר המשורר: וכאניה כים ר ו ע ם וסוער וכצפור בצפורן נשרים (לקו״ק, סט). לבי עלי זאת יהמה אחי, ומעי ר ע מ ו (רמב״ע, הענק ח, ברודי, סנט). ביום בו הזמן י ר ע ם ושמים בהרעימך (מסלס דאפיאירה, לבי לימיס, ידיעות מכון סוקן ד, כז).

— הפע׳, הִרְעִים, תַּרְעֵם, יַרְעֵם, — הרעים האל, נתן קול ברעם, donnern; tonner; to thunder: יי׳ יחתו מריבו עלו בשמים יַרְעֵם יי׳ ידין אפסי ארץ (ש״א ב י). וַיַּרְעֵם יי׳ בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהמם (סס ז י). (וַ)יַּרְעֵם מן שמים יי׳ ועליון יתן קולו (ש״ב כב יד; תהלי יח יד). קול יי׳ על המים אל הכבוד הִרְעִים, יי׳ על מים רבים (תהלי כט ג). אחריו ישאג קול ירעם בקול גאונו וכו׳ יַרְעֵם אל בקולו נפלאות (איוב לז ד—ה). ואם זרוע כאל לך ובקול כמהו תַרְעֵם (סס מ ט). — ובתו״מ: מצרים ה ר ע י מ ו עליהם בקולם, אף הקב״ה ה ר ע י ם עליהם קולו (אדר״נ לג). אם עולים הם לשמים משם אני מ ר ע י ם בקולי ומורידם (ר׳ אבא בר כהנא, מדרש שמואל ס). — *ובמשמ׳ גרם שֶׁיִּרְעַם פלוני: בעבור הרעימה על אלהים [2], א״ר שמעון בן לקיש אמר לה הקב״ה מה את מ ר ע מ ת [3] אותה עלי, וכי יש רעמים בלא מטר, עלי לפקדה (סס א). — ובסהמ״א: ולמה לא ה ר ע י ם חשמים והבריק עלי ברק (יוסיפון, גינצבורג, סמג). — ואמר המשורר: דומה חזיז קלו ב ה ר ע י מ ו כעב לנפץ את גבליה

1) [ללא צדק הציעו כאן קריאה אחרת כגון דָּמְעוּ במק׳ רָעֲמוּ; כי פעל זה בא כאן כלשון רַעַם שבסערה בהמשך אל שערו שער. ואמנם אפשר שאין להבין כאן פָּנִים במשמ׳ פני המלכים ופרצופם, אלא מן ב. פָּן (עי׳ עמ׳ 4971) כלשון עמים וגדודים, ותהיה הכונה: כל ישבי האיים שממו עליו ומלכיהם שערו כאלו בסערה, והעמים והגדודים ר ע מ ו בצעקת רעם.]

2) [עפ״י לשון הכתוב (ש״א א ו), עי׳ ב. רָעַם, הפעי.]

3) [בפסיקי רב׳ (כי פקד ה׳ קפג:): מתרעמת.]

(ר"ש הנגיד, הנה ימידמי, הברמן ב, 8). ביום בו הזמן ירעם ושמים בהרעימך (משלם דאפיאירה, לבי לימים, .ידיעות מכון שוקן ז, כז). — *הִרְעִים במשמ' היה רעם: אם ירעים בניסן (האורה קכד).

— התפ', *הִתְרַעֵם, — השמיע קול רעם: אבל האגוז, כיון שאתה נותן ידיך ונוטל מהם מעט כולם מתרעמים ומרגישים (פסיק' רב', יהודה וישראל' מב). — ואמר הפיטן: ואז יתרעם הגלגל ויתרעש הכסא (ר"א קליר, ומיום אשר הנה, קדושת מוסף ר"ה).

— הפע', *הֻרְעַם, בינ' מֻרְעָם, — שהֻשמע ברעם, ואמר הפיטן: ואמרו הכל מה זה קול מרעם הולך ומתגלגל בגלגלי רעם (ר"א קליר, תולדות רוס, קרוב' א שבועי).

ב. רָעַם, קל לא נמצא.

— הפע', הַרְעִימָה [1]), — הִרְעִים אדם את חברו, עשה לו דבר להכעיסו, נגד רצונו [2]) ורוחו: וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הַרְעִימָה (ש"א א ו). ועי' א. רָעַם. — ובסהמ"א: כי תלינו עלינו, שתרעימו עלינו את הכל, את בניכם ונשיכם ובנותיכם וערב רב (רש"י, שמות טז ז). ובששבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל העדה בהוצאת דבה (הוא, במד' יד לו).

—התפ', *הִתְרַעֵם [3]), נתרעם, —התרעם פלוני על פלוני, הרגיש שזה הִרְעִים אותו, עשה לו דבר נגד רוחו, sich gekränkt fühlen, beklagen; s' offenser, se plaindre; to feel offended, complain: רבונו של עולם, חטאנו לפניך שנתרעמנו על הים [4]) (מכי' ויסע א). וזה אחד מג' דברים שישראל מתרעמין עליהם (שם שם ו). אין מתאוננים אלא כמתרעמים, מבקשים עלילה לפרוש מאחרי המקום (ספרי במד' פה). וכי מפני שאין להם בשר הם מתרעמים (ר' שמעון בן יוחי, שם שם לה). טובה שהיטבתי לכם בה אתם מתוכחים ומתרעמים לפני (שם דברי א). למלך ששכר פועלים הרבה והיה שם פועל אחד וכו' נטלו והיה מטייל עמו וכו' והיו הפועלים מתרעמין ואומרי' אנו יגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתי שעות ונתן לו שכרו עמנו משלם (ירוש' ברכ' ב ח). וזבולון מתרעם על מדותיו הוה, שנאמר זבולון עם חרף נפשו למות (מגי' ו.). מה יתאונן אדם חי וכו', מה יתרעם על מדותיו, וכי גבר על חטאיו, דיו חיים שנתתי לו (קידוש' פ:). רחק מהתרעומת עצמך שלא תתרעם עם אחרים ותוסיף לחטאת (כלה רבתי ג). משל למלך שעשה סחורה על ידי סרסור והפסיד, על מי יש לו להתרעם, לא על הסרסור (רב אסי, מד"ר ברא"ש' כז). כשם שהתינוקת הזו כשהיא קטנה והיא חוטאה על אבותיה אין אבותיה מתרעמין עליה למה שהיא קטנה וכו' (ר' ברכיה, שם במד' ב). ולמה מתרעמים, אלא שהיו מבקשים עלילה היאך לחזור למצרים (רש"י, שם ז). שהיתה מתרעמת על מנות בעלה על שלא היתה יולדת (שם שם י). שהיה גלוי לפני הקב"ה שעתידין ישראל שיהיו משועבדים תחת אדום וכו' ועתידים ישראל להתרעם על זאת (שם שם יא). אלו אהרן אחי נטל לעצמו את הכהונה יפה עשיתם שנתרעמתם עליו (שם שם יח). ואחר כל אלה שעשיתם ציון מתרעמת ואומרת עזבני ה' (פסיק' רב', ותאמר ציון, קמג:). וזהו קרח שנתרעם על הכהונה (מדר' תהל' ב). — ובסהמ"א: והתחיל לטעון ולקבול ולהתרעם על פלוני בר פלוני (ס' השטרות לר"י ברצלוני, 38). דאתת קדמנא פלניתא בת פלוני וקבלת קדמנא ונתרעמה על דחקה ועל צרכה (שם, 62). שיקטן בעיניו מעשהו ויתרעם על נפשו על קצורו בעניני תורתו (ר"י א"ת, חו"ה, הכניעה ו). ואין אחד בהם שאיננו מתרעם בו (בעולם) ובוכה עליו (שם, השבון הנפש ג). ועשו לי דין מהאיש שאנכי מתרעמת ממנו (מעשה ירושלמי). והלך השוכר עליה (על הבהמה) למקום ההוא והחזירה בו ביום, ונתרעם המשכיר לזקני העיר על אשר הוליכה והביאה ביום אחד (טו"ע חו"מ שט ג). דע לך כי אבקש דיני בפני

---

1) [כך, בריש דגושה, עפ"י המסורה. ועי' ערך רְעִימָה, הערה.]

2) [כשמוש תה"פ רַעְ'מַנ עַנְהְ a) בערב' במשמ' להכעיסו, בעל כרחו.]

3) [גם בארמ' ובסור' באותה משמ'.]

4) [במדה"ג (שמות טו כה, הופמן, 170): על המים.]

---

a) رغمن عنه

ישראל ובפני ערכאות שלהם ואתרעם לפני הפאשח על חגנכה הזאת (סו"ם מסכפד"ס, סו"מ יג).

—הִתְפּו', הִתְרוֹעֵם, — כמו הִתְרַעֵם: ובן כל דרך לשון תלונה להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם (רש"י, שמות טו כד).

רַעַם,

ש"ז, כנ' רַעַמְךָ, — קול התפרקות הברק בענן, Donner; tonnère; thunder: מעם יי' צבאות תפקד בְּרַעַם וברעש וקול גדול סופה וסערה ולהב אש אוכלה (ישעי' כט ו). קול רַעַמְךָ בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ (תהל' עז יט). בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רַעַם[1]) אבחנך על מי מריבה (שם פא ח). מן גערתך ינוסון מן קול רַעַמְךָ יחפזון (שם קד ז). הן אלה קצות דרכו ומה שמץ דבר נשמע בו וְרַעַם[2]) גבורתו מי יתבונן (איו' כו יד). —ובהשאלה על תרועת מלחמה: בדי שופר יאמר האח ומרחוק ירית מלחמה רַעַם שרים ותרועה (איו' לט כה). — ובתו"מ אף מ"ר רְעָמִים: על הזיקין ועל הזועות ועל הברקים ועל הרעמים ועל הרוחות אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם (ברכ' ט ב). נפל כותלו מקול הזועות מקול הרעמים, אם עמד ובנאו כדרכו פטור (ירוש' ב"ק ו ח). לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב (ריב"ל, ברכ' נט.). משעלו בני הגולה פסקו הזיקין והזועות והרוחות והרעמים (כ' אבין בר טבא, מוע' פז.). הרעם הזה בשעה שיוצא כתיקונו אין כל בריה יכולה לעמוד עליו וכו' אם על סדרו של רעם אי אתה יכול לעמוד, על סדר העולם על אחת כמה וכמה (רב הונא, מד"ר ברא' יב). חייך שאין רעמים שאין אחריה' מטר (פסיק' רב', כי פקד ס', קפב:). — ובסהם"א: שמה הברקים יופיעו והרעמים יריעו (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, עמ' 141). — ואמר הפיטן: עורר סערה בשאגת רְעָמִים, עוכר זדים

1) [אמנם קשה הבטוי, ולפי הענין והתקבלה אל „על מי מריבה" נראה שיש לקרא, בשנוי החלוקה למלים: בְּסְתָרֵר (בהסתרר) עָם, ז"א בשסרר וסרד העם.]

2) [כך לפי נוסח המסורת. אך לפי מבנה המשפט והענין יש להשלים מלים שהשמטו ולקרא בקרוב: (וכל נפלאותיו מי) יְדָעֵם, גבורתו מי יתבונן, ועי' טורטשינר, ספר איוב, למקום.]

במשברי ימים (אמת מאדם, יוה"ז בפמ, עמו' איתי א, קכ.). — ואמר המשורר: וברק ענן אורו כמו ניצוץ וכו' תשמע שאון רעמו כחוללת ארץ יבקע קול חליליה (ר"מ הנגיד, הנה ימידתי, הברמן ב, 8). — ובהשאלה: כי לחוזק מליצות הספר נבהלו ויבעתו ולקול רעמיו ואבני אלגבישיו גועו ויצמתו (ר"י חריזי, תחכ', הקד', 13). ומולידין (הפולים) נפח ורעם הרבה בבטן ועולה עשנו אל הראש (ר"מ אלנקוה, שבילי אמונה ה, פרק ב, אות פ).

רַעְמָה,

ש"נ, — קול רעם ותרועה[1]): התתן לסוס גבורה התלביש צוארו רַעְמָה התרעישנו כארבה הוד נחרו אימה (איו' לט יט–כ). —*ובמשמ' גבורה[2]), ואמר המשורר: וכלם בעלי גבורה ועצמה בצוארם ילין עז ורעמה (ר"י חריזי, תחכ' ז, 79). ונהפכה ארומה האדמה ככלה בפתח אותה כלמה ורעשה הארץ ולבשה רעמה (שם שם, 482). — *נזר השערות שבצואר הסוס[3]), Mähne; crinière; mane, נוהג בספרות ובדבור.

רען

[4]), ממנו רַעֲנָן, רַעֲנַן, *רַעֲנָנוּת.

1) [הוולג' תרגמה hinnitum, כלו' מי נתן לצואר הסוס ולגרונו קול רעם מצהלותיו. וכן גם הוד נחרו בפס' כ לשון הֵד ורעם הוא, כבישע' ל ל: והשמיע יי' את הוד קולו. ועי' גם רָעַשׁ, הערה לפסוק זה. ואולם השבעים (שיש לקרא בדבריהם φοβὴν במקוי' φοβόν) ורב הקדמונים והמפרשים העברים הבינו את המלה בטעות כנזר השערות שעל צואר הסוס, וכן השמוש במלה זו בלשון הדבור. והתרגום הארמי תוקפא, והסורי זינא, ראו במלה לשון גבורה והוד. ועי' כעת על הבנת כל הכתוב אצל טורטשינר, הלשון והספר א, 359 וכו'.]

2) [עי' בהערה הקודמת.]

3) [עי' בהערה שאחר זו.]

4) [לא התברר מקור המלה. ואמנם השוה בַּרט, WU, עמ' 46, את הערב' מַרְנַעָה a) במשמ' מקום דשאים לחים, אך עי' נגד זה בדברי שולטֶס, GGA 1902, עמ' 669. ואולי נולדה המלה בעקר כצרוף של שתי מלים כגון רך־ענג, רך־נעים, רוה־נעם, שהפכו בדבור למלה אחת.]

a) مرنعة

רַעֲנָן [1]), ת"ז, נק' רַעֲנָנָה, ת"ר רַעֲנַנִּים, — תאר לצמח דשן לח וטרי, saftig, frisch; succulent, frais; juicy, fresh: זית רענן יפה פרי תאר קרא יי' שמך (ירמ' יא יז). והיה כעץ שתול על מים וכו' והיה עלהו רענן (שם יז ח). אני כברוש רענן ממני פריך נמצא (הוש' יד ט). — ובפרט בצרוף תחת כל עץ רענן: אשר עבדו שם הגוים וכו' את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן (דבר' יב ב). ויבנו גם המה להם במות ומצבות ואשרים על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן (מ"א יד כג). הנחמים באלים תחת כל עץ רענן (ישע' נז ה). ותפזרי את דרכיך לזרים תחת כל עץ רענן (ירמ' ג יג). — ועל גן וכרם המשמשים מטה לאדם: הנך יפה דודי אף נעים אף ערשנו רעננה [1]) (שה"ש א טז). — ובהשואת אדם בריא לצמח רענן: ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן [2]) (תהל' לז לה). ואני כזית רענן בבית אלהים (שם נב י). ותרם כראים קרני בלתי בשמן רענן [3]) (שם צב יא). עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו (שם שם טו). — ואמר בן סירא: כפרח עלה על עץ רענן שזה נובל ואחר צומח (ב"ס גני' יד יח). כזית רענן מלא גרגר וכעץ שמן מרוה ענף (שם נ י). — ובתו"מ: כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נישאה ועץ רענן, דע שיש שם עבודה זרה (ר"ע, ע"ז ג ה). מה עשה יואב, הביא ברוש אחד רענן וקבעו בצד החומה וכפף ראשו שהיה רך (מד"ר תהל' יח). וישראל שבארץ בצרה גדולה אבל בצרתם הם כזית רענן (שם נב). — ובסהמ"א: אף העלים שנשרו ממנו (מאברהם) היו רעננים, זה ישמעאל (ילק' שמע' ירמי' רלו). אסא דרא וכו' פירוש הדס רענן ויש אומרים הדס לח (ערוך ערך אסא). יש מפרש מפסגין זה סומכין האילן שהוא רענן יותר מדאי (שם ערך פסג). אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה והעלה נבל וכפה לא רעננה (רס"ע פלקירה, ברכת פ' המנקש). — ואמר הפיטן: ררת טל תרעיף רקומה רעננים להרחיב ולא להרחיק (ינאי ?, אור טל, זולאי, קסב). כהושעת יקב מחצביך סובבים ברעננה רוננים אני והו הושיעה נא (מנהג ברבי מכיר, כהושעת אדם, הושענות לשבת). תשלח יונקותיה צפונה ותימנה ותשכון עמה על ערש רעננה (כלבה יונה, סדור ארם צובה, תמד:). — ואמר המשורר: ונתן לבך רחב כמו ים וכפך רעננה כרביבים (ר"מ הנגיד, שמואל קדמה, בן תהלים, המון, קג; הברמן א, 61). וכנות אהבים יסופון ארזים בגן אל והן רעננות ולחות (רמב"ע, הנו ליץ, הענק, בכור', סא). ובנות עדינות הגלו ממדינות סמטות רעננות ומנוחות שאננות (ר"י הלוי, יונה נפתחה, זמורה ז, 281). שמנו ובעטו בנעימים ועודם בכפה רעננה (ראב"ע, אל חי, איגר 181). — וחלב רענן, חלב טרי ושמן: וב' חדשים אחר שילדה (העז) ורועה עשבים טובים והחלב יהיה רענן בריח טוב וטעם טוב (אוצה"מ ע ה, מפו' מחלה יד). — ובשמוש המלה בשם עצם: ובין עבותים, עצי רענן (רש"י, יחזק' לא ג). פרי ההסתפקות המנוחה, רענני השפלות האהבה (ר"י א"ח, מבחר הפנינים, 20). — ואמר הפיטן: בחרבות הולכת גאמניך, חלעטתם שד משמניך, בלותם רענני שמניך (אנעים מדוסי, יול' א ספח). אקרא קול בראש הרים ואדמה לעוף על רענניך (ליון עטרת, קינ' ת"ב).

[1]) [זאת כונת הכתוב: אנו לנים בגן ובכרם, האילנות הם קורות בתינו וערשנו היא בצמחים הירקים.]

[2]) [גם אזרח כאן פרושו צמח אורח, גפן טהורת הגזע, ועי' אֶזְרָח, הערות.]

[3]) [כנראה אין הכונה לשמן שהוא רענן, אלא: בַּלֹּתִי, דֻשַּׁנְתִּי, כאלו בשמן, ואני רענן, ממש כבפס' יה: דשנים ורעננים יהיו.]

רַעֲנַן, פ"ע, רַעֲנְנָה [1]) — היה רענן: בלא יומו תמלא וכפתו לא רעננה (איוב טו לב).

— פע', רִעֲנֵן, — רענן את המצח, עשה אותו רענן ודשן, ואמר הפיטן: הגשם דשאים ירענן [2]) ושור ומריא בו יתנן (ר"א קליר, יפרח ארץ, תפלת גשם). — ובהשאלה, את האדם: רצוי תשורה לפניך העלה, רצית ניחוחו ושועו עלה, רק נשבעתה מעשות כלה, רעננתו למלאות תבל כולו (משלם בן קלונימוס, אמונה כפלאותיך, עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., עמ' 127).

— פע', רֻעֲנַן, רֻעֲנַן, — נעשה דשן ורענן, ואמר הפיטן: רוענן (השעיר) בקומה בעמדו בתוך כלולב

[1]) [טעם המלה מלעיל, בנגוד אל שה"ש א טז.]

[2]) [ס"א: ירוענן.]

ממוצע בהדם וערבה (קטע עבודת יוה״כ, שם, 169). ירוענן כעץ בפריו יצליח, ראוים לשמח ולהצליח (אכוסה במספד עולם, ברכת מזון לחתן, ידיעות מכון סוקן ה, קד).

— התפ׳, *הִתְרַעְנֵן, — שב להיות רענן ודשן: ועוד משמש (האדם) שני שמושים ומתרענן (ברכים הנקדן, הולי גלגן, פסקה לח).

°רַעֲנָנוּת, ס״נ, — תכונת מי שהוא רענן, דשנות, Frische, Saftigkeit; fraicheur, succulence; freshness, juiciness: וכאשר היינו משוטטים בא זקן אלינו וכו׳ והוא ברעננות החוזק ולא רוצץ ממנו עצם (מי בן מקיץ, 2). שקרא אותו (את הברוש) רענן כי הוא עומד לעולם ברעננותו (ר״י אכטולי, מלמד התלמידים, וילא, כח.). שיקראו אותו (את האביב) שאר האומות פרימא ווירא כי אז יראה רעננות כל צומח (שם בא, כד.). בן ארבעים שהגיע לבינה ורעננותו הולך וחסר (שם, סכות, קסו:). ממקום שאין שם לא פרי ולא רעננות ארץ מלחה (שם שם, קסח.). וכל עץ ועץ כפי שרשו וכפי המקום שהוא שתול בו יהיה דשנותו ורעננותו (שם שם). בעשבי האחו שיבשו עם המצא אצלם הלחות והרעננות (רלב״ג, איוב ח). כי הבריאות ורעננות הגוף הוא תכלית המציאות (אברהם ביבאגו, דרך אמונה א א ד). ולכן אפילו העלים, שהם המצות הקלות ימצאו תמיד ברעננותם (ר״י אברבנאל, נחלת אבות ג, כל שמכמתו מרובה).

א. **רעע** [1]), ממנו א. *הֲרָעָה, מֵרַע, רַע, ג. רָעָה, °רָעוּת, א. רָעַע.

ב. **רעע** [2]), ממנו *רָעוּעַ, °רְעוּעַ, ב. רָעַע.

[1]) [גם בכנעני בכתבת מקארא־טפה (עי׳ רַע, רֹעַ, הערות) רע, באשור׳ רַגֻ, בשמיעת הגה העין כמו גימל על יד ריש. ביתר השפות השמיות משמשים שרשים אחרים במשמ׳ זו, כגון בארמ׳ ביש (מן באש), בערבי׳ עטל, רדא a) וכדו׳; ואף באשור׳ בא ברב השמושים לֻמֻנֻ (בעקר לא אמן, לא נאמן) במשמ׳ רע, כשם שגם במקום טוב באים בלשונות השמיות גם שרשים אחרים.]

[2]) [עי׳ הערה לפעל ב. רָעַע.]

a) ردؤ

א. **רָעַע,** פ״ע, רַע, רָע, רָעָה, רֹעַ, יֵרַע, תֵּרַע, יֵרְעוּ, — רַע דבר, היה לא טוב, רע האדם, הדבר לפלוני, הביא לו רעה: כי ביי׳ נשבעתי כי אינך יוצא אם ילין איש אתך הלילה וְרָעָה לך זאת מכל הרעה אשר באה עליך (ש״ב יט ח). עתה יֵרַע לנו שבע בן בכרי מן אבשלום (שם כ ו). — ובלי נושא, רע לפלוני, נגרמה לו רעה, באה עליו רעת: ויקציפו על מי מריבה וַיֵּרַע למשה בעבורם (תהל׳ קו לב). — ורע דבר בעיני פלוני, אל פלוני, נראה לו לא טוב, לא מצא חן בעיניו: וַיֵּרַע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו (ברא׳ כא יא). אל יֵרַע בעיניך על הנער ועל אמתך (שם שם יב). וַיֵּרַע בעיני יי׳ אשר עשה (שם לח י). ויחר אף יי׳ מאד ובעיני משה רָע (במד׳ יא י). אם רַע [1]) בעיניך אשובה לי (שם כב לד). ואם רַע [1]) בעיניכם לעבד את יי׳ בחרו לכם היום את מי תעבדון (יהוש׳ כד יה). וַיֵּרַע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו (ש״א ח ו). אל יֵרַע בעיניך את הדבר הזה (ש״ב כה כו). וירא יי׳ וַיֵּרַע בעיניו (ישעי׳ נט יה). אם טוב בעינך לבוא אתי בבל בא וכו׳ ואם רַע בעיניך לבוא אתי בבל חדל (ירמי׳ מ ד). פן יראה יי׳ וְרַע בעיניו (משלי כד יח). וַיֵּרַע לי מאד ואשליכה את כל כלי בית טוביה החוץ מן הלשכה (נחמי׳ יג ח). וַיֵּרַע בעיני האלהים על הדבר הזה (דהי״א כא ז). — ובהדגשה, רע הדבר לפלוני רעה גדולה: וישמע סנבלט החרני וטוביה העבד העמני וַיֵּרַע להם רָעָה גדלה אשר בא אדם לבקש טובה לבני ישראל (נחמי׳ ב י). — ורע לב האדם, היתה בו מחשבה רעה, של קנאה או של רגז: נתן תתן לו ולא יֵרַע לבבך בתתך לו (דבר׳ יה י). חנה למה תבכי ולמה יֵרַע לבבך (ש״א א ח). — ורעו פני האדם, היה מראיהם רע: מדוע לא יֵרְעוּ פני אשר העיר בית קברות אבתי חרבה (נחמי׳ ב ג). — ורעה עין האדם באחיו, הביט עליו במחשבה רעה, התקנא בו, לא חנן לתת לו: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וכו׳ וְרָעָה עינך באחיך האביון ולא תתן לו (דבר׳ יה ט). האיש הרך בך והענג מאד תֵּרַע עינו באחיו ובאשת

[1]) [במקומות אלו קשה להכריע אם הֻרגש רַע כפעל או כתאר.]

חיקו וכו' מתת לאחד מהם וכו' (שם כח כד-כה). הרכה בך והענגה וכו' תֵּרַע עינה באיש חיקה וכו' (שם שם כו). ועי' רֹעַ. — ובתו"מ: שיחזור גדול עם קטן בשושבינות. ואל ירע לו (כ' ירמיה בן אלעזר, נככ' סא). בני אל ירע לך, שהוא ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל (כסנ"ג אל ככ', כ"מ פד:). בני אל ירע לך, יש לנו כפרה אחת וכו' ואיזה, זה גמילות חסדים (כיב"ז, אדר"כ ד). — ואמר המשורר: עבי שחקים כשורים געו כי הסתו זעף ופניו רעו (כסנ"ג, עבי שחקים, ביאליק-רבניצקי א, 78).

—נפע', יֵרוֹעַ[1]), — נֵרַע האדם, נעשה לו רע: רע יֵרוֹעַ[2]) כי ערב זר ושנא תוקעים בוטח (משלי יא יה). הלוך את חכמים וחכם ורעה כסילים יֵרוֹעַ (שם יג כ).

—הפעי', הֵרַע, הֲרֵעֹתָ(ה), הֲרֵעוֹתָ, הֲרֵעֹתִי, הֲרֵעוֹתִי, הֲרֵעֹתֶם, הֵרֵעוּ, הָרַע, הָרֵעַ, אָרַע, תָּרַע, יָרֵעַ, נָרַע, תָּרֵעוּ, יָרֵעוּ[3]), — א) הֵרַע האדם לעשות דבר, הֵרַע אשר עשה, הֵרַע מעללו, עשה מעשה רַע, schlecht machen, übel tun; faire (du) mal; to do badly, do evil: למה שלמתם רעה תחת טובה וכו' הֲרֵעֹתֶם אשר עֲשִׂיתֶם (בראש' מד ד-ה). וַתָּרַע לעשות מכל אשר היו לפניך (מ"א יד ט). הגם האלמנה אשר אני מתגורר עמה הֲרֵעוֹתָ להמית את בנה (שם יז כ). הֵרֵעוּ האנשים האלה את כל אשר עשו לירמיהו הנביא (ירמ' לח ט). ויסתר פניו מהם בעת ההיא כאשר הֵרֵעוּ מעלליהם (מיכ' ג ד). — ובלי השלמה, הֵרַע האדם, עשה רעות: אל נא אחי תָּרֵעוּ (בראש' יט ז). אל אחי אל תָּרֵעוּ נא (שפט' יט כג). ואם הָרַע תָּרֵעוּ גם אתם גם מלככם תספו (ש"א יב כה). הסירו רע מעלליכם מנגד עיני חדלו הָרֵעַ למדו היטב וכו' (ישע' א יז-יז). לא יָרֵעוּ ולא ישחיתו בכל הר קדשי (שם יא ט). גם אתם תוכלו להיטיב למדי הָרֵעַ (ירמ' יג כג). כי לא ישנו אם לא יָרֵעוּ ונגזלה שנתם אם לא יכשולו[1]) (משלי ד יז). ואני הוא אשר חטאתי וְהָרֵעַ הֲרֵעוֹתִי ואלה הצאן מה עשו (דהי"א כא יז). — ובדרגת היתרון, הֵרַע (לעשות) מאחר, עשה מעשים רעים יותר ממנו: ויעשה עמרי הרע בעיני יי' וַיָּרַע מכל אשר לפניו (מ"א יו כה). יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה הֵרַע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו (מ"ב כא יא). ויקשו את ערפם הֵרֵעוּ מאבותם (ירמ' ז כו). ואתם הֲרֵעֹתֶם לעשות מאבתיכם (שם יו יב). — ובנגוד אל היטיב: חכמים המה לְהָרַע ולהיטיב לא ידעו (שם ד כב). ועי' מֵרַע. — ב) הֵרַע לפלוני, את, עם פלוני, גרם לו רעה ונזק: עתה נָרַע לך מהם (בראש' יט ט). ולא נתנו אלהים לְהָרַע עמדי (שם לא ז). למה הֲרֵעֹתֶם לי להגיד לאיש העוד לכם אח (שם מג ו). אדני למה הֲרֵעֹתָה לעם הזה למה זה שלחתני ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הֵרַע לעם הזה (שמות ה כב-כג). לא חמור אחד מהם נשאתי ולא הֲרֵעֹתִי את אחד מהם (במד' יו יה). וַיָּרֵעוּ לנו מצרים ולאבתינו (שם כ יה). וַיָּרֵעוּ אתנו המצרים ויענונו (דבר' כו ו). כי תעזבו את יי' ועבדתם אלהי נכר ושב וְהֵרַע לכם וכלה אתכם אחרי אשר היטיב לכם (יהוש' כד כ). חי יי' אלהי ישראל אשר מנעני מֵהָרַע אתך (ש"א כה לד). שוב בני דוד כי לא אָרַע לך עוד (שם כו כא). ולא תכעיסו אותי במעשה ידיכם ולא אָרַע לכם (ירמ' כה ו). כאשר שקדתי עליהם לנתוש ולנתוץ ולהרס ולהאביד וּלְהָרֵעַ וכו' (שם לא כז). אספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הֲרֵעֹתִי (מיכ' ד ו). כאשר זממתי לְהָרַע לכם וכו' כן שבתי זממתי בימים האלה להיטיב את ירושלם ואת בית יהודה (זכר' ח יד-יה). אתה ידך גוים הורשת ותטעם תָּרַע[2]) לאמים ותשלחם (תהל' מד ג). אל תגעו במשיחי ולנביאי[3]) אל תָּרֵעוּ (שם קה יה). — ובלי השלמה: כי הנה בעיר אשר נקרא שמי עליה אנכי מחל לְהָרֵעַ (ירמ' כה כט). —

---

1) [ואולי מן ב. רָעַע במשמ' יֻשַּׁבַר, יֵרוֹץ.]

2) [ואמנם אין ענין הכתוב כאן שלם, ובמקום זה באים בפרק כ יד—טז פסוקים אחדים, הפותחים במלים: רַע רַע (יאמר הקונה) ומסימים במלים: (לקח בגדו) כי ערב זר וכו'. ועל כן אפשר שאין גם כאן אלא העתקה לא שלמה של אותו ענין. עי' טורטשינר, משלי שלמה, עמ' 122.]

3) [ועי' ערך מֵרַע.]

---

1) [קרי יַכְשִׁילוּ; וצ"ל: אם לא יְכַלּוּ שָׁו, עי' טורטשינר, משלי שלמה, 83.]

2) [ואולי מן ב. רָעַע.]

3) [במקבילה (דהי"א יו כב): ובנביאי.]

ועל אלילים אלמים, לא יָרֵעוּ ולא ייטיבו, במשמ׳ לא יוכלו להזיק או להועיל: ונדעה כי אלֹהים אתם אף תיטיבו וְתָרֵעוּ (ישעי׳ מא כג). אל תיראו מהם כי לא יָרֵעוּ וגם היטיב אין אותם (ירמי׳ י ה). — ומשפט כזה כפי רשע על אלהים: לא ייטיב יי׳ ולא יָרֵעַ (צפני׳ א יב). — ונשבע אדם לְהָרֵעַ או להיטיב, נשבע והוא גורם בזה רעה או טובה (לעצמו [1]): או נפש כי תשבע לבטא בשפתים לְהָרֵעַ או להיטיב וכו׳ (ויקרי׳ ה ד). — ובקצור, נשבע להָרֵע במשמ׳ זו: נשבע לְהָרֵעַ ולא ימיר (תהל׳ יה ד). — ובמשמ׳ השחית והרם: הרימה פעמיך למשאות נצח כל הֵרַע אויב בקדש (שם עד ג). — ואמר בן סירא: אל ת ר ע עבד עובד באמת וכן שכיר נותן נפשו (ב״ס גני׳ ז כ). אל תזכרהו (את המת) כי אין לו תקוה מה תועיל ולך ת ר י ע (שם לח כא). — ובתו״מ: ש ה ר ע ו ת י מעשי וקפחתי את פרנסתי (ר׳ שמעון בן אלעזר, קידוש׳ ד יד). אמר לו (המסית), יש יראה במקום פלוני, כך אוכלת כך שותה, כך מטיבה כך מ ר י ע ה (סנה׳ ז י). וכל העובר עבירה אחת מ ר י ע י ן לו ומקצרין לו את ימיו ואינו נוחל את הארץ (תוספת׳ קידוש׳ א יג). יכול הנשבע ל ה ר ע לאחרים יהא חייב, תלמוד לומר להרע ולהטיב, מה הטבה רשות אף הרעה רשות, יצא הנשבע ל ה ר ע לאחרים, יכול הנשבע ל ה ר ע לעצמו יהא פטור, תלמוד לומר וכו׳ אף אני אביא הנשבע ל ה ר ע לעצמו שיהא חייב (ספרא ויק, ויקרא, חובה פרשה ט). כל ה מ ר י ע י ן לו לא במהרה מטיבין לו וכל המטיבין לו לא במהרה מ ר י ע י ן לו (ב״ב יב:). אם ה ר ע ו ך הרבה יהי בעיניך מעט (כלה רבתי ד). — *והֵרַע לנפשו: פרעה היה א׳ מד׳ בני אדם שעשו עצמן אלהות ו ה ר ע ו לנפשם (מד״ר שמות ח).

[1] [רש״י (עפ״י המסכת, שבוע׳ ג. א): להרע לעצמו או להיטיב לעצמו כגון אוכל ולא אוכל אישן ולא אישן, ע״כ. אך למעשה לפנינו בטוי מקצר בלשון, ועקר הכונה: הוא נשבע מבלי לדעת מראש אם יהיה הדבר לטובה לו או לרעה, וגם אם תצא לו מזה רעה, לא ימיר את דברו.]

[2] [בירוש׳ (קדוש׳ ד יא): שהירעתי, ובבבלי (שם פב.): שהורעתי.]

— ובספה״א: כל אחד ואחד מאותן המצירים ו ה מ ר י ע י ם לישראל אילו לא רצה ל ה ר ע להם הרשות בידו (רמב״ם, תשובה ו ה). ושומרתו מן חליחות הרעות כמו המרה השחורה והאדומה ה מ ר י ע ו ת (ר״י זבלכה, מעמעים ה, דודאן, 82). — *והֵרַע כֹּחו, במשמ׳ הפחית את זכותו, בנגוד אל יָפָה כחו: פרוזבול המוקדם כשר מפני שהוא מ ו ר ע [1]) כוחו, והמאחר פסול מפני שמיפה כוחו, שטרי חוב המוקדמין פסולין מפני שמייפי׳ כוחן, והמאוחרין כשרין מפני שהוא מ י ר ע כוחן (ירוש׳ שביע׳ י ה). אם אמרת בבעלים ש ה ו ר ע ת ה [2]) כוחן בזקן ובתולה, תאמר בעובד שייפיתה כוחו בזקן ובתולה (ר׳ ירמיה, שם פסח׳ ז ז).

— סָפעי׳, *הוּרַע, — נעשה רע: מיד הוקשה הדבר ו ה ו ר ע [3]) לאביו (תנחו׳ בובר, שלח ז). — והורע כחו, תש כחו במשמ׳ פחתו זכותו ומשפטו: וכי מרוב העומרים יופי כחו של בעל הבית או ה ו ר ע כחו (ר״ג, פאה ו ו). מקום שיפה כחו (של הבעל) בכניסתה (של האשה) ה ו ר ע כחו ביציאתה, מקום ש ה ו ר ע כחו בכניסתה יפה כחו ביציאתה (ר׳ שמעון, כתוב׳ ח ד). כך יפה לו ולא י ו ר ע כחו של זה (ר׳ יוסי, ב״ב י ו). לפי שמצינו במוכר שדה אחוזה שיפה כחו שאם הגיע יובל ולא נגאלה חוזרת לבעליה ביובל, ה ו ר ע כחו שאינו לוה וגואל לחצאים, מקדיש ש ה ו ר ע כחו שאם הגיע יובל ולא נגאלה יוצאת לכהנים ביובל יפה כחו שלוה וגואל לחצאים (קידוש׳ כ:). מה איש ואשה שכן ה ו ר ע כחם בנזקים לא חלקת בו בין תם למועד, בן ובת שיפה כחם בנזקין אינו דין שלא תחלוק בהן בין תם למועד (ב״ק מד.). ומה בת ש ה ו ר ע כוחה בנכסי האב יפה כוחה בנכסי האם, בן שייפה כוחו וכו׳ (ב״ב קיא.). בכור ש ה ו ר ע כחו שאינו נוטל בראוי כבמוחזק (שם קל:).

— סִפעי׳, *רִיַּע, — כמו הִפעי׳: שהרי ראובן זה ר י ע ע ערותו (תשו׳ גאו׳, בית תלמוד ה, 128).

[1] [צ״ל: מירע, מֵרַע.]

[2] [במקום שהֵרַעְתָּ, שֶׁהֲרֵעוֹתָ.]

[3] [בתנחו׳ שבדפוס׳ (שלח ה): ו ה ר ע.]

ב. רָעַע [1], פ"י, רָעוּ, רֹעָה, רֹעוּ, תְּרֹעֵם, יָרֹעַ, — א) רצץ ושבר, Zerschlagen; briser; to smite: רֹעָה התרעעה הארץ פור התפוררת ארץ מוט התמוטטה ארץ (ישע' כד ט). תְּרֹעֵם בשבט ברזל ככלי יוצר תנפצם (תהל' ב ט). יָרֹעַ כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם (איוב לד כד). ועי' ב. רָעָה. — ב) ובמשמ' פ"ע, רַע הברזל וכדו', רֻצַּץ ונשבר: רֹעוּ [2] עמים וחתו וכו' התאורו וחתו (ישע' ח ט). לקול המולה גדולה הצית אש עליה וְרָעוּ דליותיו (ירמ' יא יז). הֲיָרֹעַ ברזל ברזל מצפון ונחשת (ירמ' יח יב). שן רֹעָה [3] ורגל מועדת מבטח בוגד ביום צרה (משלי כה ט). — ואמר הפיטן: טש כילק לאבד חלקי, ירוע כבירים לעין כל ללוקקי (ר"א קליר, זכור אים, קרוב' שבת זכור). ואמר המשורר: נחלתי אשר נשארה לי ככה זמן ואם ירועני שממות עולם חשמני ויקח מחמד עיני (רא"נ"ע, אני הבן, אינגר 205). ה' מה אדם ותדעהו והמות ירועהו [4] ושבטו בכל עת ירועהו (ר"י פריזי, מחב' יד, 150). ועי' רָעוּעַ.

— התפו', הִתְרֹעֲעָה, — הִתְרוֹעַע, נשבר ונָרֹץ: רעה הִתְרֹעֲעָה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ (ישע' כד ט). — ובתו"מ: חבית שנתרועעת וטפלה בגללים וכו' טמאה (כלי' ג ז). גיסטרא שנתרועעה ואינה מקבלת משקין וכו' טהורה (שם ד ג). כלי מתכות שנתרועעו, אם משמשין מעין מלאכתן ראשונה טמאין ואם לאו טהורין (תוספ' שם ב"מ ד א). חבית של טבל שנתרועעה מביא כלי אחר ונותנו תחתיה (ירוש' ב"ק ה א). לכיפה של אבנים כיון שנתרועעה [5] אחת מהן נתרועעו [5] כולן (ר' אלעזר, שם סנה' י א). אפי'

[1] [עפ"י הארמ' רעע, שהוא רצץ בעברי.]
[2] [כך אפשר להבין פעלים אלו במשמ' הִשָּׁבְרוּ וחתו, וכן שן רֹעה היא שן רצוצה ושבורה, ואמנם אין זו האפשרות היחידה להבנת הדברים.]
[3] [עי' בהערה הקודמת.]
[4] [כנראה צ"ל יְרֹעֵהוּ, כלה"כ מות יִרְעֵם (תהל' מט יה).]
[5] [בשרידי ירוש' מהגני' (עמ' 260): שנתרערעה, נתרעעו ועי' ב. רְעֲרַע.]

בית המסוכך בארזים מתרועע (סוט' מח.). לקול מיליהן של מרגלים ניתרועעו דליותיהן של ישראל (ר' חיננא בר פפא, מנח' כג:). את נוטל מטנה (מכפת האבנים) אבן אחת וכולה מתרועעת (מד"ר ברא' ק). — ובספה"מ"א: ריעוע הספינה שמתרועעת בהוצאת חבילות והכנסת חבילות (רש"י, ב"מ עט:, ד"ה דספינה). מגופת החבית שנתחלחלה אע"פ שאינה נשמטת אינה מצלת שהרי נתרעע הצמיד (רמב"ם, טמאת מת כב ט). הראשון צריך ליתן לבעל הספינה יתר על שכירתו מה שהספינה נפסדת ומתרועעת מחמת הוצאת הסחורה הראשונה והכנסת הסחורה האחרונה (בכוס, חו"מ סיא ו). — ואמר המשורר: אבטחה על פועלי עד אגועה, אשכנת בטח ולא אתרועעה (רא"ב"ע, אבטחה, אינגר 3). אראה הדר שמשי והוא שוקע וכו' אראה יתד אהלי ויתרועע (עמנו', מחב' ל, הברמן, 25).

— פוע', *מְרֹועָע, — שבור ורצוץ: היוצר הזה אינו בודק קנקנים מרועעים [1] שאינו מספיק לקוש עליהם עד שהוא שוברם, ובמי הוא בודק, בקנקנים יפים וכו' (ר' יונתן, מד"ר ברא' לג). השרוי בבית המרועע [2] והמהלך בדרך יחידי והמפרש בים הגדול נעשה השטן קטיגורו (מד"ר קהל', עת ללדת). מה היין אין דרכו להנתן אלא בקנקן מרועע כך דברי תורה אינן מתקיימין אלא בגוף כשר (מדר' שה"ש, גרינהוט, כ.).

— פעי, פועי, *רֹעֵעַ, רוֹעֵעַ, — שבר ורצץ: מרפסן איגרי, פי' מרעעין הגגות (ערוך ערך רפס). ירוצצו, ירועעו את השוטעים (רש"י, כמו' ג ה). כי הוא מרועע הכבירים וכו' והפך ליל שמחתם ונשף חשקם וידכאם ברגע (אוהב משפט לאיוב, קסג:).

ג. *רָעַע [3], קל לא נמצא.

— פוע', *רוֹעַע, — קרב בְּרַע ונחבר, ואמר הפיטן:

[1] [הוצ' תיאודור: מרוערעים, ועי' ב. רְעַרַע.]
[2] [ירוש' שבת ג: המרוערע, עי' ב. רְעַרַע.]
[3] [פעל שגזר הפיטן מן א. רֵעַ.]

אם רופא ריטפושו ירועענו, אם קרב קיצפו יקרבנו (ינאי, אם תם, קרובי ויקרי, זולאי, קמא). אנא קוראיך ברועעך רעם בטוב מרעך (אגא אזון, הוטענות להוש"ר).

— הִתפ', *הִתְרוֹעַע, הִתְרוֹעֵעַ, — היה רֵעַ, התחבר, נוהג בדבור ובספרות.

א. רעף [1], ממנו *הַרְעָפָה, *רְעִיף, *רְעִיפָה, רָעַף, ב. *רַעַף [1].

ב. רעף [2], ממנו א. *רָעַף.

רָעַף [3], פ"ע, יִרְעֲפוּ, יִרְעֲפוּן, — נטף, טפטף, träufeln; distiller; to drip: עטרת שנת טובתך ומעגליך יִרְעֲפוּן דשן יִרְעֲפוּ נאות מדבר וגיל גבעות תחגרנה (תהל' סה יב–יג). בדעתו תהומות נבקעו ושחקים יִרְעֲפוּ טל (משלי ג כ). כי יגרע נטפי מים יזקו מטר לאדו אשר יזלו שחקים יִרְעֲפוּ עלי אדם רב (איוב לו כז–כח). — ובספה"א: ופתרת מטר סוחף ואין לחם מטר רועף על ארץ (תשו' תלמידי מנחם, 94). ויצא טעם המלך סר וזעף ודם כבדו טנחירו רועף (כ"י זכאלה, טעמעים ב, דודזון, 28). — ואמר הפיטן: מים לאדרך כניתה ברשם, לחרגיע ברעפם לנפוחי נשם (כ"א קליר, אף ברי, תפלת גשם). בטל רוה כל נאות חציר, רבות אספי קיץ ובציר, רעוף ולא להעציר, רדת כעב טל ביום קציר (אגור לבכר, סדר טל הגדה מליצה ומנקדה, כ"י בריט' מוז'). — ואמר המשורר: בלעות את יעף, אשר דונש זועף, כמטר הרועף, ושלג בקצירים (ר"ת, הכרעות, תשו' דונש על מנחם, 79). אסתופפה ואשאפה וארעפה גם אקטפה מלחיו בשמי (ישועה, יום אזכרה, שירי סימן, 18). — וביני' פָעוּ', *רָעוּף, בשמש' נוזל, נזיל, flüssig; liquid(e), ואמר הפיטן: הכלו מסדה, וקצו מרדה, בציץ השדה, ועמלו זעוף, וצדו רעוף, כדרור לעוף (אדם איך ינקה, סמכי יוה"כ, מחז' איטל' ב, קיב.).

— הִפע', הִרְעִיפוּ, — הרעיפו השמים טל, הזילו, הִרְעִיפוּ: träufeln lassen; distiller; to let drip שמים ממעל ושחקים יזלו צדק (ישעי' מה ח). — ובספה"א, גם בהשאלה: ואת היכל מקדש יי', תחת אשר היה בשמים מרעיפים ממעל וריח שמני מרקחותיו מפית בכל הארץ, איך נהפך לנבלת פגר (יוסיפון גינצבורג תלז). אם יש מגמע בין בשר לעור ירעיף במים בבשר כולו, טרפה (הלכות ערפות לאלדד הדני ג כח, 118). קרא בגרון אמרי רן וכו' והרעף רביבי דבריך לרוות במטריך ארץ המשרה (כ"י תכיזי, תחכי יא, 114). וכשמוע העם ניבו, התקבצו כלם סביבו, לקדות להם שביבו, ולהרעיף עליהם רביבו (שם יח, 178). והשופט לא יבבה יקודו, על המתנה אשר יצא מידו, ולא יחדל שאונו, מעת הרעיף עננו (תוא, איתיאל ה, ונלאכם הסיר לכיבויאר, 32). יען המה הרעיפו תוכחתם על עם שקט ובטח (כ"ס נלוך, מגילי עולם, הקד', 3). יערים גדולים מלאים כל עץ בחור וטוב וגבעות מרעיפות דשן ותוגרות גיל (שם א, 43). לא על צחית סלע זרע לצדקה, לא על לב אכן הרעיף כלל חסדיו (שם ג, הקד', 6). מה יפה ומה נאוה גאון צמרתם ודליותיהם המרעיפים רסיסי טל שמים (מאפו, אהבת ציון כע, 206); — ואמר המשורר: מה גבעת הלבונה כי תתן ריח מול ריח אפך עת אהבה תרעיפי (יל"ג, הנה, שירים א, 3). — *ובמשמ' בנין קל: נקבה המרה, נפל מן המים אשר במרה ונפל על היתרת הכבד, [היינו] אם נקב בו עד שירעיף ממנו לאחור, טרפה (הלכות טרפות לאלדד הדני ג יד, 118). — *וברפואה, הרעיף טפות לאף החולה וכדו', eintröpfeln; instiller; to instil: ולכן היו מהקדמונים שהיה נמצא אתם כלי מרעיף לקצה האף ומן ההנהגה להרעיף הדגדוג בקצוות צמח רך במשוש (קאנון ג ה א ה). — ובינ' *מַרְעִיף, דבר שירעיפו בו: לפעמים ההכרח יצריך על נכון ההרעפה וכל שכן בחליים המוחיים, ולכן היו מתקדמונים שהיה נמצא אתם כלי מרעיף לקצה האף (קאנון ג ה א ה). והנה תקרה לבעל הרביעית רעיפה ויצטרך לעזור לו בדברים המרעיפים הידועים (שם ד א ג יד).

— נִפע', *נִרְעַף, — נרעף דבר בטל, רעף עליו טל: גם לדברי דונש אשר פתר לשון רעף ושכבת טל

---

1) [עי' רָעַף הערה.]

2) [עי' רַעַף, הערה.]

3) [כמו ב. עָרַף, ובערבי רַעַף a) באותה משמ'.]

a) رعف

ודליפת ועריפה, איך יתכן פתרון מדוע נרעף אביריך, האם ראשו נמלא טל או רסיסי לילה? (ר״ת על דונש, קופף, 77).

— פִע׳, ״רִעַף, — כמו הִפע׳, ואמר הפיטן: ריעף חלמיש ללעוני ויבש בים מים (נחמיה בן שלמה, אם ימלאו, גנזי, זולאי, ידיעות מכון שוקן ד, רעז).

— הָפע׳, ״הֻרְעַף, בינ׳ מֻרְעָף, — שהרעיפו אותו, ואמר הפיטן: חבש חש ותרופה, לכנפי כסף נחפה, חן וחסד מרעפה (שמעון בר יצחק, אהוביך, יוצ׳ שבת חוה״מ פסח).

א. *רַעַף [1], ש״ז, — רצפת אבן, לְבֵנָה ואבן חמה, שאפו וצלו עליה, Ziegel, Glühstein; tuile, pierre brulante; tile, glow-stone: אין מוציאין את האור לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר ולא מן הרעפים ולא מן המים ואין מלבנין את הרעפים לצלות עליהן (ביצה ד ז). האומר הרי עלי בתנור לא יביא מאפה כופת ומאפה רעפים ומאפה יורות הערביים (מנח׳ ה ט). זמן לו הקב״ה (לאדם הראשון) שני רעפין והקישן זה לזה ויצא מהן האור (ירוש׳ ברכ׳ ח ו). — ובספה״א, בפרט בפשמי לְבֵנָה שבגג, Dachziegel; tuile; tile: ואם ירצה להוריד קורות ותקראות ורעפים ולסתור כותלים (ס׳ השטרות לר״י ברצלוני, 64). בוכייא, כלי שהוא מרעפים שקורין טיילו״ש ואופין ומטגנין בו ככר (רש״י, פסח׳ ל:). ויהי בבקר ותלבש קנדקי בגדי מלכות ותבא את אלכסנדרום החדרה וחדרה בנוי מאבני זהב ורעפיו וקורותיו זהב (יוסיפון פרק יא, כו.). וכן בגגין שלנו שמכוסין ברעפין ואין עליהם תשמיש יכול לפתוח עליו חלון (טוחו״מ, נזקי שכנים קנד כ). ורוצה (בעל העליה) לסלק הגג כדי שלא תפול לארץ וישתברו הרעפים (פרח מטה אהרן א קיב, קל.).

[1] [מלה שאולה מארמ׳, שכנגדה בעבר׳ רִצְפָה, רְצָפִים, בערבי רַצְ׳ף a), ומכאן בסורי רעפא, עֻגַת רצפים, לחם אפוי על רצפים, בארמ׳ שבתו״מ ריפתא בערבי (כנראה כמלה שאולה מארמי) רע׳יף b), חלת לחם עֻגָלָה.]

a) رضف b) رغيف

ב. ״רַעַף, ש״ז, — גשם רועף, Regen; pluie; rain: יערף כמטר לקחי ענין רעף הוא (מנחם, מחברת, ערף). עד אשר ענני שחק לא השיגוני בנטפיהם ולא נצחוני ברעף רביביהם (הוא, אגרת, תשו׳ תלמידי מנחם, XXVII).

א. רעץ [1], סמנו א. רָעַץ, ״רַעַץ.

ב. רעץ [2], סמנו ב. רָעַץ.

א. רָעַץ, פ״י, תִּרְעַץ, יִרְעֲצוּ, — רצץ ושבר, zerschmettern; fracasser; to smite: ימינך יי׳ נאדרי בכח ימינך יי׳ תִּרְעַץ אויב (שמות יה ו). ויחר אף יי׳ בישראל וימכרם ביד פלשתים וביד בני עמון וַיִּרְעֲצוּ וירצצו את בני ישראל [3] (שפט׳ י ז–ח). — ובתו״מ: רעצת אויב אינו אומר אלא תרעץ אויב, לעתיד לבא (מכי׳ בשלח, פרשה השירה ה). — ובספה״א, אף בינ׳ רוֹעֵץ במשמ׳ צר ומשמיד [4]: תרעץ אויב, תמיד היא רועצת ומשברת האויב (רש״י, שמות יה ו). — ואמר הפיטן: קצוי ארץ שטו, בידי סלע נשמטו, רעצום צרים וצואר פשטו (רסע״ג, אבותינו, קליס׳ י׳ בטבת, סדור רסע״ג, שלו). יעץ לשרפו רועץ ואל חלצו מאש ורעץ (ר״י בן אביתור, אל אלהים, עבודה, קבץ מע״י גאו׳ קדמונים, 21). רעצם במחבט אשו ופקדם נפשו בנפשו (מנחם בר מכיר, אין מושיע, זולת שבת ב חנכה). רעצונו מחצונו עוגינו (שלמה בר רב נתן, יי״י מטופה, סמרים לו״ג). קשת לב להחפיש רצוצים, קמטו במעט פעלם רועצים (יהודה בר מנחם, אני חומה, יוצ׳ שבת הגדול). — ואמר המשורר: והעולם רעץ והאדם בעץ (רשב״ג, ואומר אל חמסם, ביאליק-רבניצקי א, 139). רצצוני רועצי דודי ואקראה (ראב״ע, אהליבה, איגר 125). ויאמר רועץ להשמיד שאר הגולה (הוא, ברלשית, שם 178). — בינ׳ פעו׳ ״רָעוּץ, ואמר הפיטן: יוסף טבע בגלות חובת פדיום וגואל, רעוץ רצוץ עמם מלהתגאל (משה בר יוסף, יוסף אסר מקדם, סמרי

[1] [כנראה קרוב השרש אל רצץ, ובמבטא הארמי רעע. ועי׳ בהערה לפעל א. רָעַץ.]

[2] [עי׳ בהערה לפעל ב. רָעַץ.]

[3] [ואמנם היו שראו בשני המקומות אך ט״ס בפסק׳ תרצץ או נ״א על יד וירצצו.]

[4] [עי׳ גם רֹעֵץ, הערה.]

יוה״כ, מחז׳ איטל׳ ג, קג.). רעוץ ורצוץ חליו ועדיו, ראוי לשלם נשיו בקשיו (רסנ״ג, אגוסים וענוסים, ביאליק־רבניצקי ג, 82). יסרוני בעקרבים חבורי עצבים ונפשי במוקשי רצוצה לתוצה קצוצה רעוצה (ר״י הלוי, אסם אדני, זמורה ס, 333). רעוץ במוקשו יוחיל לגואל חי סברו (ראב״ע, אל אל וטובו, איגר 114). רעוץ ארי בלי צרי דחוי חרי בשוררי מצוררי (סוא, אני אני, שם 116). ציון שערי תעודה רעוצים בישיבת בדודה (שמואל בר יהודה, אלהי אקראך, זולת שבת לפני שבועות).

— נִפע׳, *נִרְעַץ, — שרעצו ושברו אותו, ואמר הפיטן: גבורי נרעצו ונכנעו להשפילה (קלונימוס בן יהודה, אמרתי שעו, קינ׳ ת״ב).

— פִּע׳, *רִעֵץ, — כמו קל, ואמר הפיטן: ראש מחצת, תנין רעצת, ראש לויתן רצצת (ר״א קליר, בעשר מכות, סלוק ב פסח).

— הִפע׳, *הִרְעִיץ,—שבר, ואמר הפיטן: הגבר טוב על צפוני להרעץ (סייס ארוכים, סליח׳ ער״ה).

ב. *רָעַץ [1]), פ״ע, — פחד וירא, fürchten; avoir peur; to fear: ואני אברח אולי אמלט כי פחד המלך לבי רועץ פן ימצאני ויתלה אותי על העץ (ר״י זבארה, שעשועים ב, 33). — ואמר הפיטן: רצה מפחדך רעץ והוא לא לחטוא נועץ (את גומל, נעילה, מכלאל ב, קכ.).

— נִפע׳, *נִרְעַץ, במשמ׳ זו, ואמר הפיטן: טוב יעץ להעיר איתון ומאש גבור לא נרעץ (קטע מעבודה, Elbog., Stud. 147).

א. רַעַץ, עי׳ רֵעַץ, הערה.

ב. *רַעַץ, ש״ז, — שֶׁבֶר, ואמר הפיטן: יעץ לשרפו רועץ ואל חלצו מאש ורעץ (ר״י בן אביתור, אל אלהים, עבודה, קבץ מע״י גאוני קדמונים, 21).

*רֵעַץ, רועץ, רַעַץ [2]), — כתיב מטעה במקום דַעַץ, עי׳ ערך זה: בכתב אשורי נתנה תורה לישראל וכשחטאו נהפכה להן לרועץ [1]) וכשזכו בימי עזרא חזרה להן אשורית (רבי, תוספת׳ סנה׳ ד ז).

א. *רְעֲרַע, [2]) פ״י, — רְעָרַע את האשה הסוטה, השקה אותה בעל כרחה [3]), zum Trinken zwingen, gurgeln machen; forcer à boire, faire gargariser; to force to drink, make gurgle: נמחקה מגילה ואמרה איני שותה, מרערעין [4]) אותה ומשקין אותה בעל כרחה (תוספת׳ סוט׳ ב ג).

— התפ׳, *נִתְרַעְרַע, — נתרערעו המים, עלו בקול גרגור וערעור, gurgeln; gargariser; to gurgle: אפילו תקלקל לאחר עשרים שנה היה (המים) מתרערעין [5]) עליה (ר׳ מאיר, שם שם ב ב).

ב. *רְעֲרַע, [6]) פִּע׳ לא נמצא בתו״מ.

---

[1]) [פעל זה נוצר בלשון הפיטנים גם בהשפעת עָרַץ, שהוראתו כפולה כפ״י וכפ״ע במשמ׳ פָּחַד, וגם ע״פ שמוש הפעל תבר בארמ׳, (הוא שָׁבַר בעבר׳) שממנו אִתְּבַר במשמ׳ נשבר הלב, פָּחַד וירא.]

[2]) [שאין קריאה זו (ובנ״א: רחץ) אלא שבוש במקום דַעַץ, על כך העיר המחבר בצדק בערך דַעַץ, ועל כך עדות נוספת בדברי כמה גאונים. אך אין אף רעץ כלל שם לצורות הקדומות של הכתב העברי, כמו שחשבו קדמונים ואחרונים, שלא עמדו על כונת הדברים בתו״ם. אלא הכתב העברי שדברו עליו תנאים ואמוראים, הוא הספר הארץ־ישראלי, טופס התורה שבידי הכותים, והוא שנקרא כאן דעץ, ז״א מקל דָּעוּץ (נעוץ) בכרם במקום נטע התורה האמיתי. כיון שחטאו ישראל, בך דעת רבי, נהפך להם זרע אמת לסורי הגפן נכריה, תורת אמת למקל דעוץ, וכיון שחזרו בתשובה בדור עזרא, החזירו להם את התורה האמתית על ידיו. ועי׳ על כל השאלה הזאת, כתב התורה לטורטשינר, לשוננו יב, 11–44, לשון וספר א, 131 וכו׳.

בספרות ובדבור נוהג השמוש, הדבר נהפך לפלוני לרועץ במשמ׳ היה לו בעוכריו וכדו׳, ואין לשמוש זה יסוד במקורות הלשון.]

[1]) [נ״א לרחץ; בירוש׳ (מגי׳ א יא). לרעץ, בבבלי (סנה׳ כב.). לרועץ.]

[2]) [עי׳ בהערה הבאה.]

[3]) [יש לראות פעל זה, שבמקומו בא בנ״א ערער, כשמוש כפ״י במבטא זה או זה של הפעל ב. עִרְעֵר במשמ׳ שתה בקול גרגור (gurgeln; gargariser; to gurgle), עשה שהאדם שמשקים אותו בעל כרחו ישמיע קול גרגור וערעור.]

[4]) [כך צוק״מ; בדפוס׳ מערערין.]

[5]) [נ״א מתעררין.]

[6]) [צורת הכפלה לחזוק מן א. רעע, או מבטא אחר במקו׳ ב. עִרְעֵר.]

— פע', ניני *מרערע, — כמו רועע: היושב בבית מרוערע [1]) מלאך המות דניסטים שלו (ירוש' סנה׳ ג ג). כתים שאמרו בריאים אבל לא מרוערעים ודכותה בחורים אבל לא זקינים (שם תעני׳ ג ס).

— התפ', *נתרערע, — כמו נתרועע, נתערער, נעשה רעוע: למה הדבר דומה לכיפה של אבנים, כיון שנתרערעה [2]) אחת מהן נתרערעו כולן (ר' יוחנן, ירוש' מו״ק ג ז).

רעש [3]), ממנו *הרעשה, *רעישה, רעש, רעש, *רעשי, *רעשן.

רעש, פ״ע, רעשה, רעשה, רעשו, רעשים, ירעש, תרעש, ירעשו, תרעשנה, — רעשה הארץ, רעשו איים, הרים וכדו', רגזו ורעדו, zittern, beben; trembler, tressaillir; to tremble, quiver: ארץ רעשה גם שמים נטפו (שפטי׳ ה ד). ותגעש ותרעש הארץ מוסדות השמים ירגזו (ש״ב כב ח; תהל׳ יח ח). על כן שמים ארגיז ותרעש הארץ ממקומה (ישע׳ יג יג). כי ארבות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ (שם כד יח). ראיתי ההרים והנה רעשים וכל הגבעות התקלקלו (ירמ׳ ד כד). מקול מצהלות אביריו רעשה כל הארץ (שם ח יו). מקצפו תרעש הארץ ולא יכלו גוים זעמו (שם י י). מקול נפלם רעשה הארץ (שם מט כא). הלא מקול מפלתך וכו' ירעשו האיים (יחזק׳ כו יה). לקול זעקת חבליך ירעשו מגרשות (שם כז כח). הרים רעשו ממנו והגבעות התמגגו (נחו׳ א ה). יהמו יחמרו מימיו ירעשו הרים בגאותו (תהל׳ מו ד). — והשמים: לפניו רגזה ארץ רעשו שמים (יוא׳ ב י). ויי' מציון ישאג ומירושלם יתן קולו ורעשו שמים וארץ (שם ד יו). — ורעשו בני אדם או בעלי חיים אחרים בפחד: ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וחית השדה וכל הרמש הרמש על האדמה וכל האדם וכו' (שם לח כ). [1]) — ופריו של המלך: יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פריו [2]) ויציצו מעיר כעשב הארץ (תהל׳ עב יו). — ובתו״מ: יום אחד בתקופת תמוז היה ורעשה הארץ ונראתה הקשת בענן (ירוש׳ חגי׳ ב א). בשעה שהקב״ה מסתכל בע״ז וכו' כביכול הוא מקנא ושואג ומיד השמים והארץ רועשים (ר' עקיבא, מד״ר שמות כט). למערה שהיא נתונה על שפת הים, רעש הים ונתמלאת המערה והים לא חסר כלום (ר' לוי, שם במדי׳ יב). — ואמר הפיטן: ונהיית ברועה בעטיה ורעשת ורגנת ועתה מה לי פה (ר״א קליר, אהלי׳ קיני׳ ת״ב). אשר מלכותך ברועשים מפניך העומדים במעוניך (דונש, אשר במלכותך, קרוב׳ יוה״כ, אלוכי, כג). — ואמר המשורר: ארי ירעש רעוש וים יגעש געוש, ואף כי כל פרעוש בעת קולו ירים (תפו' תלמי' דונש, 3). לאפו רגזה ארץ והעולם מאד ירעש, ואבן יעשה פרי בפי ידיו וגם ירעש (רמב״ע, הענק א, גרודי, ס״ב). ורעש בסתרים עדי כי ירעשו ספים והגלגל לקול רעמך (מסלס דאפיאירה, לבי לימים, ידיעות מכון סוקן ד, נח).

— נפע', נרעשה, — כמו קל: מקול נתפשה בבל נרעשה הארץ וזעקה בגוים נשמע (ירמ׳ נ מו). — ובסהמ״א: כאשר הים כשהוא סוער כל מימיו נגרשים ונרעשים ואין נכרתים ולא נפרשים וכו' (ראב״ח הנשיא, הגיון הנפש ב, יב:). הנני העני ממעש נרעש ונפחד מפחד יושב תהלות ישראל (הנני העני, תפלה לש״צ לפני מוסף ר״ה). — ואמר הפיטן: ארץ מטה ורעשה וכו' גריה היתם נרעשה (ר״א קליר, אכן, קרוב׳ א סוכ׳). שדוד שדדתי וירוד ירדתי וברעש נרעשתי ואחר הרעש אש וכו' (פיוטים סלא כודעו, הסלון ט ב, 46). — *וברפואה, נרעש, מי שחלה במחלת חרעישה (tremosis): וסמה שיועיל לנרעש, שישתה משקה הדבש וכו' (קאנון ג ב ו).

---

[1]) [בסד״ר (קהל׳, עם ללדה): המרועע, עי' ב. רעע.]

[2]) [במקום אחר (ירוש׳ סנה׳ י יא): שנתרועעה (אך בנוס׳ הגניזה שנתרערעה), נתרועעו (נתרעעו).]

[3]) [גם בערבי' רעש a), רעש a), במשמ' זו. ונראה שקרוב שרש זה אל רעד וגם רגש, רגז.]

a) رعش

---

[1]) [מעין זה צ״ל באיו' ג יז: שם רעשים (במקו' רשעים) חדלו רגז, ועי' דברי ראב״ע: שם רשעים, הם המתנועעים חדלו מרוגזם.]

[2]) [לא התבררה משמ' צרוף זה, ואפשר שיש כאן טעות מה בנוסח הדברים. ועי' גם פסה, הערה.]

— הִפְעִ׳, הִרְעַשְׁתִּי, הִרְעַשְׁתָּה, מַרְעִישׁ, תַּרְעִישֶׁנּוּ, — הִרְעִישׁ ארץ וכדו׳, ועזע והרעיד אותה, עשה שתרעש, erschüttern, beben machen; ebranler, faire trembler; to shake, make tremble: הזה האיש מרגיז הארץ מַרְעִישׁ ממלכות (ישעי׳ יד יו). מקול מפלתו הִרְעַשְׁתִּי גוים (יחזק׳ לא יו). עוד אחת מעט היא ואני מַרְעִישׁ את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה וְהִרְעַשְׁתִּי את כל הגוים ובאו חמדת כל הגוים ומלאתי את הבית הזה כבוד (חגי ב ו—ז). אני מַרְעִישׁ את השמים ואת הארץ (שם שם כא). הִרְעַשְׁתָּה ארץ פצמתה רפה שבריה כי מטה (תהל׳ ס ד). התַרְעִישֶׁנּוּ [1]) כארבה הוד נחרו אימה (איוב לט כ). — ובתו״מ: יודע אני שלא הרעיש הקדוש ברוך הוא את עולמו אלא בשבילך (תעני׳ כ.). זה אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם (מד״ר בראשי׳ ד). עשרים וחמש שנה היה הקב״ה מרעיש עליהם הרים (ר׳ ירמיה בן אלעזר, שם שם מט). בשעה שהיה הקב״ה מרעיש עולמו היה מזכיר זכות אבות (שם שם עא). רצה הקב״ה להרעיש וגם להגעיש עליהם ההר ולהפילו בהן לאבדן וכו׳ בקש הקב״ה להרעיש עליהם את העולם (שם קהל׳, עוב שם). אחר העולם הזה יום המיתה שדומה לרעש שמרעיש כל גופו של אדם (תנחו׳ פקודי ג). [2]) — ובספה״א: הזמן מחליש כחות הגוף ומרעיש האברים בתנועתם (ר״י זבארה, שעשועים א, דודזון, 10). כבר הרעשת את העולם כולו בדבריך (רמח״ל, מוקר ומקבל, 3). מה נהדרו צבאות רוכבים ומה גאוו פעמי סוסיהם בעמק המלך בהרעיש אותם רוכביהם כארבה (מפו, אהבת ציון ה, 65). הסתרתי ממך עד כה את שלחי מאמרים בלשון אשכנז להדרי׳ פהיליפזאהן למען הרעישך פתאם ולמען תגדל נחת רוחך (אגרות יל״ג א יג). במקום כל ההרעשות האלה שהרעיש עלינו את עולם ההוראות היה מן הדין לשאול לנו וכו׳ (ישראל מפה חזן, שארית הנהלה, 11). — ואמר הפיטן: וארשת שפתיו אל בדורשו שאג להרעישו (יהושע הכהן, ויהי בימי אחשורוש, ידיעות מכון שוקן ה, קנו). קולי ארים דרך בקשה מפני עקת אויב המרעישה (אליך נורי, סליח׳ ערי״ם). — *והִרְעִישׁ קול במשמ׳ קרא בקול רועש: כף שבולת יכריע לשקול, נקות קוראיו במרעישי קול (קלונימוס, אדברה תחנונים, סחרי׳ יוה״כ). — וכפ״ע, *הרעישה הארץ, כמו קל: עבר גדוד ברעש ובקולות עד שתיתה הארץ מרעשת (א״ב דבן סירא, כב.). — *והִרְעִישׁ על עיר במשמ׳ הסתער עליה ברעש: והרעיש התוגר על העיר כמה רעשים זה אחר זה ואבד עם רב (כ״ד גנז, צמח דוד, כפט לאלף הששי). — ביחוי *מַרְעִישׁ בכנוי לאחד מחכמי התכונה שכאלו הרעיש את השמים; כפי מה שספר אלברטוש המכונה אצלינו מרעיש [1]) בעל תכונה חדשה בתכונת הגלגלים (ר״י אברבנאל, שמים חדשים עיון ג, ברלהים, כג:). לטענה השנית וכו׳ נשיב לדברי המרעיש שמכת המהירות קרבתה אל המניע הראשון (שם). שתכונת השמים כפי שהניחה המרעיש הנה יסתרה העיון (שם). ואיך א״כ יקבל תכונת המרעיש עצמו באותו גבול (שם). — *והרעיש עצמו, כמו נִרְעַשׁ, התרעש, הזדעזע, חרד ופחד: בשרו חידודין חידודין, פי׳ שהרעיש עצמו ונעשה קמטין מרוב צער שטבעו מצרים (ערוך ערך סז). וראה את המלך והרעיש [2]) את עצמו לפניו (מדס״ג, בראשי׳, מרגליות, תקע).

— התפ׳, *נִתְרַעֵשׁ, — כמו קל ונפע׳, הזדעזע: כשעמד הקב״ה ואמר אנכי ה׳ אלהיך היו ההרים מתרעשים והגבעות מתמוטטות (מכי״, בחדש ה). וכל אומות העולם מתרעשים ומתבהלים ונופלים על פניהם

---

[1]) [עי׳ כעת על פסוק זה טורטשינר, לשון וספר א, 360.]

[2]) [בפסיק׳ רבי (כי תשא, לח:) כתוב: הרעישה אזנך באפרכסת חוו לקבלו מיד, ע״כ. וכנראה ט״ס היא במקום עשה אזנך.]

[1]) [אלה דברי פרופ׳ יצחק גוטמן במכתב אל העורך: אלברטוש זה הוא האסטרונום הערבי אלברטוג׳י או בטרוג׳י, שפנה נגד השיטה התלמאית בכמה נקודות יסודיות ונקרא מפני זה כבר במאה הי״ד בספר יסוד עולם (ב ט) של יצחק הישראלי מטולידו „האיש המרעיש להרעיש כל העולם בסברתו״ (עי׳ מונק, Mélanges, עמ׳ 321). והשם הזה נעשה אחר כך כנראה כנוי קבוע לו. ועי׳ עוד אצל מונק, עמ׳ 412, 500, 518, 522; שטינשנידר, Übersetzungen, סעיף 341.]

[2]) [כך גם במדר״ר דפוס שלוניקי (עי׳ בהערות אלבק בהוצאתו, עמ׳ 918, ובדפוס׳ אחרים וכ״י שם: הרפיש, הכפיש.]

(פסיק' רב', קומי אורי, קסב.). — ובספהמ"א: וא רשעי ישראל וכו' עונין ואומרים אמן מתוך גיהנם וכו' עד שנתרעש כל העולם כולו (אותיות דר"ע, נוסחא א' אות ז, ורטהיימר, כז). באותו היום הרים מתרעשים והגבעות מתרקדים וחומות ומגדלים נופלים (ספר אליהו, שם שם, 66). וכשחרה לו מפני מכעיסיו נתגעשה ונתרעשה הארץ ומוסדות השמים רגזו ורעשו (רש"י, ש"ב כב ח). התרגזן, התרעשך והתגברך עלי (הוא, ישע' לז כט). זועפים, מתרעשים (ראב"ע, ברא' מ ו). שהתרועה קול המתרעש שנקרא להם טרופשא (רמב"ן, חידושי ר"ה לדף לג:). ולפיכך נתרעשו שמים וארץ (ר"י ג'יקטיליא, שערי אורה, לט:). ויחרד כל ההר מאד וכו' שההר עצמו נתרעש (ר"י אברבנאל, שמות, מתן תורה). כשהרשע דורש על הארץ היא מתרעשת (ר"מ אלשיך, איו' לח ד). אם תרכב על הסוס ותאחוז ברסנו למעלה ותרחוק בבטנו וכו' יתרעש קפיצות קפיצות (הוא, שם לט כ). כל עצמותי יתרעשו בפחד לקרוא בשמו ולעבדו שכם אחד (חרדים ז, מס.). כי מלאכי עליון נרתעים ומתרעשים בהללם לפניו וכן הגלגלים מתמוגגים ומתגעשים בשירם (שם, עד.). — ואמר הפיטן: ואז יתרעם הגלגל ויתרעש הכסא (ר"א קליר, ובסיום, קדושי מוסי ר"ה). ארץ מטה ורעשה, בסהר שלישי התגעשה, גריה חיתם נרעשה, דוד בשורה ותתרעשה (הוא, ארץ מטה, קרובי א סבועי). מקדישים ולא מחרישים, רועשים ומתרעשים (ר"י הלוי, ארץ התמוטטה, זמירות ה, 311). — ואמר המשורר: אזי לבת נתרעש, עינה נשאה לשמים (ר"י נג'ארה, זמירות למגילה).

— פִעֵ', רִעֵשׁ, — כמו הִפְעִ': משכן במים, דלקם באש, רעשן ברוח, בערן בשבעה, נהגם בי"ב מזלות (ס' ספ' יצירה). ושמע קול ברקים מרעשים העולם וקול זוועות (מעשה ירושלמי, נוסח כ"י תימן, הוצ' זלוטניק, 51).

רַעַשׁ, ש"ז, רַעַשׁ, — זִעְזוּעַ, רעדה, חרדה, Beben, Schreck; tressaillement, effroi; quivering, fright: והנה יי' עבר ורוח גדולה וכו' לפני יי' לא ברוח יי' ואחר הרוח רַעַשׁ לא בָרַעַשׁ יי' ואחר הָרַעַשׁ אש לא באש יי' (מ"א יט יא—יב). כי כל סאון סאן בְרַעַשׁ[1]) ושמלה מגוללה בדמים (ישע' ט ד). מעם יי' צבאות תפקד ברעם וּבְרַעַשׁ וקול גדול סופה וסערה ולהב אש אוכלה (שם כט ו). קול שמועה הנה באה וְרַעַשׁ גדול מארץ צפון לשום את ערי יהודה שממה מעון תנים (ירמי' י כב). מקול שעטת פרסות אביריו מֵרַעַשׁ לרכבו המון גלגליו (שם מז ג). לחמך בְּרַעַשׁ תאכל ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה (יחזק' יב יח). ויהי קול כהנבאי והנה רַעַשׁ ותקרבו עצמות עצם אל עצמו (שם לז ז). ביום ההוא יהיה רַעַשׁ גדול על אדמת ישראל (שם לח יט). בְּרַעַשׁ[2]) ורגז יגמא ארץ ולא יאמין כי קול שופר (איוב לט כד). כקש נחשבו תותח וישחק לְרַעַשׁ כידון (שם מא כא). — וביחוד זעזוע הארץ, רעידת האדמה, Erdbeben; tremblement de terre; earthquake: אשר חזה על ישראל בימי עזיה מלך יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל שנתים לפני הָרָעַשׁ (עמו' א א). ונסתם כאשר נסתם מפני הָרַעַשׁ בימי עזיה מלך יהודה (זכר' יד ה). — ובצרוף קול רַעַשׁ, קול של זעזוע[3]), קול שאון המלוה את הרעש: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רַעַשׁ גדול (יחזק' ג יב). קול שוט וקול רַעַשׁ אופן וסוס דוהר ומרכבה מרקדה (נחו' ג ב). — ובתו"מ: אין רעש אלא הפסק מלכות (ר' שמואל, ירוש' ברכ' ט ג). מהיכן הרעש נעשה (מד"ר שמות כט). וירא (מרדכי) והנה רעש גדול וחזק ובהלה על הארץ (שם אסתי, ויגד לו מרדכי). אחר העולם הזה יום המיתה שדומה לרעש שמרעיש כל גופו של אדם (תנחו' פקודי ג). — ובתפלה: והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמת שרפים (ברכת יוצר, תפלת שחרית). אז בקול רעש גדול אדיר וחזק משמיעים קול (קדושת שחרית של שבת, אשכנ' ותימנ'). — ובספהמ"א גם במשמ' קול רעש, ואף מ"ר

---

1) [אמנם בשבעים: בְּרֶשַׁע.]

2) [אין גם כאן רַעַשׁ על יד רגז אלא לשון זעזוע וחרדה, וכמו לקמן מא כא, כך גם כאן תכונה: לא יירא הסוס מפחד ובהלה של מלחמה. ועי' רָעַשׁ, הִפְעִ', הערות.]

3) [אין רַעַשׁ בלבד במקורות לשון צעקה וקול, ורק עפ"י צרוף המלים קול רַעַשׁ קבלה המלה בשמוש מאחר את המשמ' שאון, המולה.]

רְעָשִׁים: ומצד זה החדוש יתחיב שיתחדש בארץ רוח רב ויהיה סבה לרעשים (פרוש ילירה לאבוקפאל דונש בן תמים, מג). שלא כדרך הבקיעה הנעשית ע"י הרעש שהיא נשארת כך בקוע תמיד (ר"י אלבו, עקרים א כג). ולזו הסבה יהיו הרעשים החזקים במקומות שיתחזקו בם היובש והשממות (אגרסס שלום, נוה שלום א ז, ז:). ושם מתגברים הרעשים כי עבור אש הטמון בקרב ארצם בנקל יבוא לידי דחיית הקטורים ורעידת הארץ (טוביה כץ, מעשה טוביה, יסודי עולם ד, עז:). במקומות הסמוכים אל ההרים תמצא רעשים יותר מן המקומות השטחיים (שם שם). — ובמשמ' הרעשת הצבא על מבצר: והרעיש התוגר על העיר כמה רעשים זה אחר זה (ר"ד גנז, צמח דוד, רפט לאלף ו). — ובְרפואה, חלי הָרַעַשׁ, הזעזוע, tremosis: והרעש מקרה ג"כ הווה מהטבע והחלי והרעש מורכב משתי תנועות הפכיות האחת למעלה והאחרת למטה (קבולי גלינוס, בקבות המליים, כ"י פריז). ששם הרעש והרעדה שמות נרדפים (פרקי משה, מז:). שיקראו הרעדה מה שסבתו נמשכת אחר חולשת הגוף, וקראו הרעש מה שיהיה בסבת מכה פעמים בעצבים כפי התחלפות סבותיו (שם שם). ומתולדים ממנו (מן היין) הרעש וימשוך העצב והיתרון והבהלה (ר"מ אלדבי, שבילי אמונה ה פרק א ד). כי הנה בחלום עם היות שכבר יתפעל האדם התפעלות מועט מהדמיון ביציאת הזרע וכרעש האיברים, הנה לא יעשה מזה התפעלות חזק בבטול התנועה (ר"י אברבנאל, ישלם, ויותר יעקב).

רַעֲשִׁי, ת"ז, — שיך לרעש, למחלת הרעש: וממנו מה שיקרא רעשי וכו' והדפק הרעשי יורה על הקיוץ (פרוש אבן רשד על מרוזי אבן סינא).

רַעֲשָׁן, ש"ז, — כלי שעשועים המשמיע קול רעש וקרקור כשמסובבים אותו, Knarre; crécelle, rattle.

רַף, ש"ז, ת"ר רִפִּין, ריפין, — מלה מספקת [1]: ערים שהעבירו על גבי הריפין הרי הריפין במחצה (תוספתי כלא' ד א).

[1] [יש מגיהים: רעפים או רפפים, וצ"ע.]

א. רפא [1], ממנו מְרַפֵּא [2], א. רָפָא, רֹפֵא, רְפָאָה, רְפָאוֹת, רְפָאֵל, רִפְאֻנִית, רְפוּאָה, רִפּוּאִי, ועי' רוּף, ב. רָפָה.

ב. רפא [3] ממנו מַרְפֵּא [4], ב. רָפָא, רְפָאִים.

א. רָפָא [5], פיו"ע, רְפָאָם, רְפָאתִיו, רְפָאתִים, רֹפֵא, רוֹפֵא, רֹפְאֵךְ, רֹפְאִים, רֹפְאֵי, רָפוֹא, רְפָא, רְפוֹא, רְפָאִי, רְפָא, רְפָאָה, רְפָאֵנִי, אֶרְפָּא, אֶרְפָּאֵךְ, אֶרְפָּאֵהוּ, תִּרְפָּאֵנִי, יִרְפָּא, יִרְפָּאֵנוּ, יִרְפָּאֵם, — א) רָפָא את החולה ממחלתו, רפא את מחלתו, גרם לחם שיבריאו, to heal, guérir; heilen: וַיִּרְפָּא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהתיו וילדו (בראש' כ יז). ושבו עד יי' ונעתר להם וּרְפָאָם (ישעי' יט כב). ביום חבש יי' את שבר עמו ומחץ מכתו יִרְפָּא (שם ל כו). דרכיו ראיתי וְאֶרְפָּאֵהוּ ואנחהו ואשלם נחמים לו וכו' אמר יי' וּרְפָאתִיו (שם נז יח–יט). רְפָאֵנִי יי' וארפא הושיעני ואושעה (ירמי' יז יד). כי אעלה ארכה לך וממכותיך אֶרְפָּאֵךְ (שם ל יז). הנני מעלה לה ארכה ומרפא וּרְפָאתִם (שם לג ו). לכו ונשובה אל יי' כי הוא טרף וְיִרְפָּאֵנוּ יך ויחבשנו (הושע ו א). ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו ולא ידעו כי רְפָאתִם (שם יא ג). חנני יי' כי אמלל אני רְפָאֵנִי יי' כי נבהלו עצמי (תהל' ו ג). יי' אלהי שועתי אליך וַתִּרְפָּאֵנִי (שם ל ג). יי' חנני רְפָאָה נפשי כי חטאתי לך (שם מא ה). ישלח דברו וְיִרְפָּאֵם (שם קז כ). וישמע יי' אל יחזקיהו וַיִּרְפָּא את העם (דהי"ב ל כ). — ועם למ"ד היחס, רפא לחולה, לחלאים: אל נא רְפָא נא לה (במדב' יב יג). שוב ואמרת אל חזקיהו וכו' הנני רֹפֵא לך (מ"ב כ ה). וירא אפרים את חליו

[1] [גם בכנעני ובסורי באותה משמ' כבעבר', ובערב' ובכושי' בא רַפַא במשמ' תפר יחד, תקן בגד. באשור' ובאוגרית' אין השרש, ואמנם נמצא במכתבי עמרנא ש"א רִפוּתִי, כנראה במשמ' תרופות, אך כנראה כמלה שאולה מכנעני'. ועי' רֹפֵא, הערה.]

[2] [במשמ' רפואה.]

[3] [כמו א. רפה, ועי' שם.]

[4] [במשמ' רפיון, לשון רפה, ויש שמלה זו באה בס' משלי במשמ' כפולה, גם כלשון רפואה, לשם חדוד.]

[5] [עקר משמ' הפעל היא כנראה כבערב', כלשון תפירת העור יחד.]

ויהודה את מזרו וילך אפרים אל אשור וכו׳ והוא לא יוכל לרפא לכם ולא יגהה מכם מזור (הוש׳ ה יג). כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים (שם ז א). הסלח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי (תהל׳ קג ג). הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם (שם קמז ג). כי גדול כים שברך מי ירפא לך (איכ׳ ב יג). — ובלי השלמה: אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא (דבר׳ לב לט). ונגף יי׳ את מצרים נגף ורפוא (ישע׳ יט כב). עת להרוג ועת לרפוא (קהל׳ ג ג). — ובהשאלה, רפא האל את משובת העם: ארפא משובתם אהבם נדבה (הוש׳ יד ה). — ובמשמ׳ פ״ע, רפא לחולה, הוטב לו: פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו (ישע׳ ו י). ועי׳ רפא. — ובתו״מ: אי זו היא (תפלת) שבע מעין שמונה עשרה דשמואל וכו׳ הביננו, רצה תשובתינו, סלח לנו, גואלינו, רפא חליינו, ברך שנותינו (ירוש׳ ברכ׳ ד ג). — ובתפלה: סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים (תפלת י״ח). ברוך אתה יי׳ רופא חולי עמו ישראל (שם).

— נפע׳, נרפא, נרפאו, הרפא, ארפא, תרפאו, תרפא, ירפאו, — נרפא החולה, הבשר, הנגע, שרפאו אותו: ובשר כי יהיה בו בערו שחין ונרפא (ויקר׳ יג יח). ואם בעיניו עמד הנתק ושער שחר צמח בו נרפא הנתק טהור הוא (שם שם לז). וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע (שם יד ג). יככה יי׳ בשחין מצרים ובעפלים ובגרב ובחרס אשר לא תוכל להרפא (דבר׳ כח כז). השב תשיבו לו אשם אז תרפאו (ש״א ו ג). למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה מאנה הרפא (ירמ׳ יט יח). רפאני יי׳ וארפא הושיעני ואושעה (שם יז יד). — ונרפאו המים במשמ׳ הוטבו: ונרפאו [1]) המים והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבוא שם נחלים יחיה והיה הדגה רבה מאד כי באו שמה המים האלה וירפאו וחי וכו׳ בצאתו וגבאיו ולא ירפאו למלח נתנו (יחזק׳ מז ח–יא). — ובלי נושא, נרפא לחולה, הוטב לו מחליו: מוסר שלומנו עליו ובחברתו נרפא לנו (ישע׳ נג ה). ועי׳ ב. רפה, נפע׳.

[1]) [הא׳ נחה.]

— פע׳, רפאתי, רפאתם, רפאנו, רפא, רפא, ירפאו, — רפא את החולה, את המכה, את הארץ, כמו קל: וירפאו את שבר עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום (ירמ׳ ו יד). רפאנו [1]) את בבל ולא נרפתה (שם נא ט). את הנחלות לא חזקתם ואת החולה לא רפאתם ולנשברת לא חבשתם (יחזק׳ לד ד). הנה אנכי מקים רעה בארץ הנכחדות לא יפקד הנער לא יבקש והנשברת לא ירפא (זכר׳ יא יו). — ורפא (את החולה, הפצוע) במשמ׳ דאג לכך שירפאוהו: אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה רק שבתו יתן ורפא ירפא (שמות כא יט). — ורפא את המים, עשה שייטבו, שלא יגרמו למחלה: ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר יי׳ רפאתי למים האלה לא יהיה משם [1]) עוד מות ומשכלת (מ״ב ב כא). — ורפא למזבח ההרוס, תקן אותו, את שבריו: ויאמר אליהו לכל העם גשו אלי ויגשו כל העם אליו וירפא את מזבח יי ההרוס (מ״א יח ל). — ובתו״מ: לקתה חייב לרפאותה, אמר הרי גטה וכתובתה, תרפא את עצמה, רשאי (כתוב׳ ד ט). המודר הנאה מחברו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב ומרפאהו רפואת נפש אבל לא רפואת ממון (נדר׳ ד ד). רפוי, הכהו חיב לרפאותו (ב״ק ח א). מחמין חמין לחולה בשבת בין להשקותו ובין לרפאותו (תוספת׳ שבת טו טו). מעשה בר׳ אלעזר בן דמה שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סמא לרפאותו (שם חול׳ ב כב). שכשם שהוא זקוק לרפאת את זה כך הוא זקוק לרפאת את זה (מכי׳ משפטים, מסכ׳ דנזיקין ו). לאחד שגנב נרתיקו של רופא, עם כשהוא יוצא נפצע בנו, חזר אצלו א״ל אדוני הרופא רפא את בני, א״ל לך והחזר את הנרתק שכל מיני רפואות נתונין בו ואני מרפא

[1]) [כאן ובעוד שני מקומות משם היא כנראה צורה מן שמם, במשמ׳ מקרה שהשם האל אדם במותו לפני זמנו. כמו כאן בישע׳ סה כ: ולא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו; ובהוש׳ ב יז: ונתתי לה את כרמיה משם ואת עמק עכור וכו׳, שכונתו: ואתן לישראל עוד פעם מה שעבר עליהם בצאתם ממצרים, את כרמי המשם ואת עמק עכור, כלו׳ את מעשה עכן בן כרמי אשר השם אותו האל בעמק עכור.]

את בנך (ר' יודה בן פזי, ירוש' ברכ' ה ג). הלכה אצל הזקן והתיר לה הרי זו מקודשת, אצל הרופא וריפאה אינה מקודשת, מה בין זקן ומה בין רופא, זקן עוקר את הנדר מעיקרו, רופא אינו מרפא אלא מיכן ולהבא (שם כתוב' ז ע). כאן בשיש לו מי ירפאנו וכאן בשאין לו מי ירפאנו (ר' יוסי, שם שם יג ג). הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה וכו' ותרפאני וכו' לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאת אלא שנהגו (ר' אחא, ברכ' ס.). ורפא ירפא, מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאת (דבי ר' ישמעאל, שם שם). אסור לעמוד בקרקעיתה של דיוסםת מפני שמעלת ומרפא (ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן, שבת קמז:). לאחד שנשברה רגלו וחיתה, מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה (מו"ק כא:). רפאל בא לרפאות את אברהם (ד"א ז). כל מה שהכה הקדוש ברוך הוא בעולם הזה מרפא אותן לעתיד לבא (מד"ר בראש' לה). לרופא שבא לרפאות בלשונו נשוך נחש (שם במדי' כ). למלך שהיה בנו חולה, הוליכו למקום אחד לרפאותו (שם שם כג). — ובסהמ"א: וכדבר הזה מרפאין (נביאי השקר) בדבורם את השבר העתיד לבא עליהן (רס"י, ירמי' ו יד). ומזאת היגיעה לא יוכל לרפאת מזור (ראב"ע, יסוד מורא א).

— התפ', הִתְרַפֵּא, — הלך ונרפא, רפא את עצמו: וישב יורם המלך לְהִתְרַפֵּא ביזרעאל מן המכים אשר יכהו ארמים ברמה (מ"ב ח כט; וכעין זה שם ט טו; דהי"ב כב ו). — ובתו"ם: החושש בשניו וכו' מטבל הוא כדרכו ואם נתרפא נתרפא (שבת יד ד). מי שנפרקה ידו או רגלו וכו' רוחץ הוא כדרכו ואם נתרפא נתרפא (שם כב ו). עשה לך שרף וכו' והיה כל הנשוך וראה אותו וחי, וכי נחש ממית או נחש מחיה, אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהן שבשמים היו מתרפאים ואם לאו היו נמוקים (ר"ה ג ח). האחין השותפין וכו' חלה ונתרפא נתרפא משל עצמו (ב"ב ט ד). עבר עברה שיש בה שני לאוין וכו' לוקה ומתרפא ותוזר ולוקה (מכ' ג יא). מתרפאין מהן (מהעכו"ם) רפוי ממון אבל לא רפוי נפשות (ע"ז ב ב). נותנין רטייה על גבי מכה מערב שבת והיא מתרפ' והולכת בשבת (ירוש' שבת א ה). גרמני עבדיה דר' יודן נשייא נשכו כלב שוטה והאכילו מחצר כבד שלו ולא נתרפא מימיו (שם יומא ח ה). אם נולד בן זכר באותה המשפחה נתרפאת כל המשפחה (ר' לעזר, שם מו"ק ג ז). מי שיש לו מי ירפאנו אפי' רפואת נפש לא ירפנו שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות (ר' יוסי, שם כתוב' יג ג). בכל מתרפאין חוץ מעצי אשירה (ר' יוחנן, פסח' כה.). רפואה שיש לה קיצבה נתרפאת מכתובתה (רשב"ג, כתוב' נב:). אדם חש בעיניו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא וכו' (רבי אבהו, שם קה.). ר' יהודה מתיר בשבורה מפני שאינה יכולה להתרפאות ולחיות (ע"ז טז.). לעתיד לבא הכל מתרפאין חוץ מנחש וגבעונים (רבי לוי, מד"ר בראש' כ). משה וכו' כיון שזכה לתורה נתרפא לשונו והתחיל לדבר דברים (שם דבר' א). לאחד שלקה ברגליו וחזר על כל הרופאים להתרפאות ולא נתרפא ובא אחר ואמר לו אם אתה מבקש להתרפאות, בדבר קל אתה מתרפא, טפול לך גללי בהמה (ר' יסודה ברבי סימון, שם שה"ש ג, בתפוח).

— פעו', *רֻפָּא, — שרפאו אותו: הכוני וכו' בהיותו ניעור משנתו ובעל החשק מרופא מחשקו אומר הלמוני כלומר היין והחשק ולא הרגשתי והכוני ולא חליתי (זכריה מברצלונה, משלי כג, הסחר שנה ג, 801).

ב. **רָפָא,** קל לא נמצא במקרא.

— פעי', מְרַפֵּא, — רפא את הידים, עשה שירפו הידים, senken; baisser; to lower: ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה כי על כן הוא מְרַפֵּא את ידי אנשי המלחמה (ירמ' לח ד). ועי' א. רָפָה.

ג. **רָפָא,** עי' רְפָאִים.

רֹפֵא, ש"ז, — שעסקו לרפא חולים, Arzt; médecin; physician: ויצו יוסף את עבדיו את הָרֹפְאִים לחנט את אביו ויחנטו הָרֹפְאִים את ישראל (בראש' נ ב). כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני יי' רֹפְאֶךָ (שמות יט כו). הצרי אין בגלעד אם רֹפֵא אין שם כי מדוע לא עלתה ארכת

בת עמי (ירמ' ח כב). ויחלא אסא בשנת שלושים ותשע למלכותו ברגליו וכו' וגם בחליו לא דרש את יי' כי בָּרֹפְאִים (דהי"ב טז יב). — ורופֵא אליל, רופא שאינו יודע לרפא באמת: ואולם אתם טפלי שקר רֹפְאֵי אלל כלכם (איוב יג ד). —ואמר בן סירא: שמץ מחלה יצהיב רופא (ב"ס גני' י י). רעה רופא לפי צרכו כי גם אתו חלק אל, מאת אל יחכם רופא ומאת מלך ישא משאותי דעת רופא תרים ראשו ולפני נדיבים יתיצב, אל מארץ ברא תרופות וכו' בהם רופא יניח מכאוב וכן רוקח עושה מרקחת (שם לח א–ז). — ובתו"מ: מעשה בטוביה הרופא שראה את החדש בירושלים (רבי יוסי, ר"ה א ז). טוב שברופאים לגיהנום [1] (רבי יהודה בשם אבא גוריא, קדוש' ד יד). אמר תודוס הרופא אין פרה וחזירה יוצאה מאלכסנדריא עד שהם חותכין את האם שלה בשביל שלא תלד (בכורות ד ד). שכך היו מוכי שחין שבירושלים עושין, הולך לו ערב פסח אצל הרופא וחותכו וכו' והלה עושה פסחו והרופא עושה פסחו (כרית' ג ח). כסוי טני של מתכת של בעלי בתים רבן גמליאל מטמא וחכמים מטהרין ושל רופאים טמא, הדלת שבמגדל של בעלי בתים טהורה ושל רופאים טמאה (כלים יב ג). ויש שאמרו במדה גסה מלא תרווד רקב במלא תרווד גדול של רופאים (שם יז יב). אלו עורות טמאין מדרס וכו' עור הרופא וכו' (שם כו ח). באיזה מקדה אמרו בקטן של רופאין (אהלי ב ג). המיפים מורסא בשבת אם לקולפה או לעשות לה פה כדרך שהרופאים עושין חייב (תוספת' עדי' א ח). מעשה שהביאו קופ' מליאה עצמות מכפר טבי והניחות באויר הכנסת בלוד ונכנס תודרוס הרופא ונכנסו כל הרופאים עמו, אמר תודרוס הרופא אין כאן שדרה ממת אחד ולא גולגולת ממת אחד (ירוש' ברכ' א ב). לאחד שגנב נרתיקו של רופא, עם כשהוא יוצא נפצע בנו, חזר אצלו אמר לו אדוני הרופא רפא את בני וכו' (ר' יודה בן פזי, שם שם ח ב). אסור בהטריו' רכות שכן דרך הרופא לאכל פתו בהן (שם נדרי' ו א). חולה אומר צריך ורופא אומר א"צ שומעין לחולה (ר' ינאי, יומא פג.). אדם חש בעיניו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא וכו' (ר' אבהו, כתובי' קה.). אם אתה עושה כן רופא אומן תקרא (סנה' לא.). עיר שאין בה רופא ישראל ויש בה רופא ארמאי ורופא כותי ימול ארמאי ואל ימול כותי (רבי מאיר, מנח' מב.). המשל אומר כבד את רופאיך עד שלא תצטרך לו (ר' אלעזר, מד"ר שמות כא). לחולה שנכנס הרופא אצלו לבקרו, אמר לבני ביתו האכילוהו כל מה שהוא מבקש וכו' (שם שם ל). בנוהג שבעולם אדם שהולך לבקר את החולה אומר לו מן השמים ירחמו עליך והרופא הולך אצלו ואומר לו מילתא פלוני אבול ופלוני לא תאכל וכו' (ר' יוחנן, שם קהל' א, כי בכוב סלומוס). למי שנשבר ובא לו אצל רופא והיה הרופא מתמיה ואומר לו מכה גדולה מכתך וכו' (מדרש תהלים כא ג). — ובתפלה: כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה, ברוך אתה יי' רופא חולי עמו ישראל (תפלת י"ח, רפאנו). — ובסהמ"א: ברוך הרופא וכו' הוא רופא אליל, כסיל בן עויל (כ"י חריזי, תחכי' מו, 356). שהוא הבדל בין הרופא והטבעי, שהטבעי יעיין בבריאות וחולי מצד מה שהוא א' מהנמצאים הטבעיים והרופא כונתו ותכליתו לשמור הבריאות עומדת והחזרתה בשתסור (רש"ט ספרוט, עין כל, כ"י ביסמ"ד סכטר, 2). אין רופא כזמן (חיד"א, מעגל טוב השלם, 31). הפתח שאינו פתוח למצוות פתוח לרופאים (לידה לדרך א ג ב). — *ונוהגים בדבור ובספרות צרופים כגון רופא ילדים, רופא נשים, רופא למחלות פנימיות וכדו'.

*רֹפְאָה, ש"נ, — אשה המשמשת כרֹפֵא, Ärztin; médecine; (female) physician נוהג בדבור ובספרות.

רְפָאָה, עי' רְפוּאָה.

רִפְאוּת, ש"נ, — כמו רְפוּאָה, רִפּוּי, דבר מרַפא, Heilung; guérison; healing: רִפְאוּת תהי לשרך ושקוי לעצמותיך (משלי ג ח). — ואמר בן סירא: אשר יצלח לו (לרופא) פשרה ורפאות

---

[1] [רש"י: אינו ירא מן החולי ומאכלו מאכל בריאים ואינו משבר לבו למקום ופעמים שהורג נפשות ויש בידו לרפאות העני ואינו מרפא.]

למען מחיה (נ"ם גני' לס יד). — ואמר המשורר: חן לחליי ארכה שלח צור לי רפאות (ר"י הלוי, יקרו כסיך, זמורה י, 619). רפאות תעלה אין בידנו (מטלס דלפילירס, לבי לימים, ידיעות מכון סוקן ד, כז). [1]

רְפָאִים [2]), ש"ז במ"ר, — המתים אשר בשאול: שאול מתחת רגזה לך לקראת בואך עורר לך רְפָאִים כל עתודי ארץ (ישע' יד ט). מתים בל יחיו רְפָאִים בל יקמו לכן פקדת ותשמידם ותאבד כל זכר למו (שם כו יד). יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רְפָאִים תפיל (שם שם יט). הלמתים תעשה פלא אם רְפָאִים יקומו יודוך סלה (תהלי פח יא). כי שחה אל מות ביתה ואל רְפָאִים מעגלתיה (משלי ב יח). ולא ידע כי רְפָאִים שם בעמקי שאול קראיה (שם ט יח). אדם תועה מדרך השכל לקהל רְפָאִים ינוח (שם כא ז). הָרְפָאִים יחוללו מתחת מים ושכניהם (איוב כו ה). — ובסהמ"א: ומי ממתי התכמה אצילים ורמים והמה חכמים מחכמים, מהם רופאי רפאים ומהם מחכימי פתאים (ר"י חריזי, תחכי' מז, 374). — *ואף במשמ' גבורים, בשמוש בשתי המשמ' זו על יד זו, ואמר המשורר: בפי עמו יהי עשה אשר לא בחרב יהיו עשים רפאים, ובו יוריד אלי שחת מלכים ויעל משאול חבר רפאים (רמב"ע, הענק א, נבודי, שכו). היו כמו פתן חרש שוכב כמו רפאים. ובהציץ אור שוכן ערץ יקים כמו רפאים (ר"י נגילרה, זמרו לאל חסידיו, עולת תמיד כח).

***רְפָאֵל** [1]), ש"ז, — שם מלאך הממנה על הרפואה: מאן נינהו (שלשה אנשים), מיכאל וגבריאל ורפאל וכו' רפאל שבא לרפא את אברהם (ב"מ פו:). גבריאל נשתלח להפוך את סדום, ורפאל להציל את לוט (מד"ר ברא' נ). סיבב לכסאו ד' מלאכים, מיכאל וגבריאל ואוריאל ורפאל וכו' רפאל כנגד אפרים, ולמה נקרא שמו רפאל, כדי לרפאות שברו של ירבעם שיצא מאפרים (שם במד' ב). מחנה רביעית של רפאל מלאחריו (פדר"א ד). — ובסהמ"א: סמאל על רקיע מאדים, רפאל על רקיע חמה (מנחת קנאות, קופמן, 34). כרוב על הכרובים, רפאל על האופנים, יהואל על השרפים (כפהלי צ"ר יעקב אלחנן, עמק המלך, עולם סילירה א, קעה.). — ואמר הפיטן: גם מחזות נביאים שמעו אזני מאת שר צבא אדוני מיכאל שמו ושר ענאל ורפאל ואיש גבריאל (ראב"ע, שמים מספרים, איגר 99). ולשמאלו וממולו גבריאל ואוריאל ומאחריו במשמריו הכון מחנה רפאל (יקודי אש, אופן שבת ה אהס"פ).

---

[1]) [שלש רפאיות בדפוסי תנחו' (תלוח יג), היא ט"ס במקום דיפראות, כבתנחו' בובר, מן היוני' διφορος, נושא פעמים בשנה, פּוֹרָה.]

[2]) [על המקומות שבמקרא המזכירים שם זה יש להוסיף היום את זכר המלה בכתבות הכנעניות מצידון ובאלה מאוגרית'. בכתבת תבנת, שורה 6 וכו': אם תפתח עלתי ורגז תרגזן אל יכן לך זרע בחים תחת שמש ומשכב את רפאם, ע"כ. ובכתבת בנו של אשמנעזר, שורה 8 וכו': אל יכן לם משכב את רפאם ואל יקבר בקבר ואל יכן לם בן וזרע תחתנם, ע"כ. 'באוגרית' באה המלה עפ"י רב בכתיב רפאם, אבל גם רפאם (כנראה בשנוי הנטיה בבערבי'), גם כאן בעקר על רוחות המתים; ואמנם הבעו דעות שונות על שמושה המדיק של מלה זו באוגרית'. לפי הוראת מלה זו בעברית אפשר לחשב, כי קרוב השם אל א. רפה, ב. רפא, כלשון רפיון, ואולם באוגרית' לא נתגלה שרש או פעל במשמ' זו שבעבר'. מצד אחר נראה, כאלו חברו העברים בימי הקדם את השם רְפָאִים, ליחיד (הָ)רָפָא, (הָ)רָפָה (כדגמת עֲנָקִים מן הָעֲנָק) כאבי עם הרפאים (ברא' יד ה, יה כ; דברי ב יא, ג יא—יג ועוד), שישב בתקופה קודמת לישוב בני ישראל בארץ; אך אפשר שאין אף כאן אלא הבנה אגדית של אותו שם רפאים במשמ' מֵתֵי עוֹלָם, שהובן אחר כך כשם לעם גבורים וענקים שהיו בארץ, ואך שרידים המורים עליהם נשארו במקומות קבורתם. ועי' כעת גם בדברי יהושע גוטמן על הָרפאים בס' היובל לי. נ. אפשטיין, עמ' 77 וכו'. לפי שמוש שונה זה של השם נחלקו גם המדקדקים והפרשנים העברים בימי הבינים בהבנת המלה במשמ' מתים או גבורים וענקים, ואלה למשל דברי ריב"ג בסה"ש ערך רפא: וזכרתי המלה הזאת מפני שפרשו בה גבורים ואיפשר שיהיו אומה מן האומות כאשר נאמר ארץ רפאים וכו' מיוחסים אל הרפא וכו', וענין אחר אם רפאים יקומו וכו' הכל מתים וכו', ע"כ.
ולפי זה באה המלה בסהמ"א בשתי ההוראות.]

[1]) [במקרא בא רפאל כשם אדם בלבד (דהי"א כו ז, ובס' טוביה סבגנוזים ט ה: Ῥαφαήλ).]

***רְפָאָנִית,** רופאנית, ש"נ, — רֹפְאָה, אשה העוסקת ברפוי חולים, Ärztin; médecine; (female) physician: והאשה הזאת נשארה בכתוו והיתה רְופאנית מעולה ובחונה וכו׳ והיתה מרפאת כל זב וכל מצורע וכו׳ שמעו שמטרוניתא אחת רופאנית היתה בכרכי הים (ספר מעשיות, ישראל לוי, REJ sept. 1896, עמ׳ 237).

רפד [1]), ממנו *מִרְפָּד [2]), רָפַד, רֶפֶד, *רִפּוּד, רְפִידָה.

רָפַד [3]), פ"י, יִרְפַּד, — פרש והשכיב בארץ, hinbreiten; déployer; to unfold: תחתיו חדודי חרש ירפד [4]) חרוץ עלי טיט (איוב מא כב). — ובינ׳ סָעו׳, *רָפוּד, ואמר הפיטן: תמימים בעודם בסין רפודים, שבוץ עדי עדיים אפודים (כ"א קליר, תמימים בעודם, קרוב׳ שבת זכור). רדף ומפר בידם פרודי רפודי (שם, זכור איש, שם). — ואמר המשורר: תן לי אח יטוש אותו יום מותי ובחיי בא לרפוד (כ"ש הנגיד, עזב כוכל, בן משלי, ששון, רכב; אברמסון, 266). איה כלי מראה ואי בר נשקו כם רפד: שרים והתפרדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה, סעה"ש 164). וצורי באשישות אהבתם ותפוחי יְדידותם רפודים [5]) (שלמה דאפיאירה, אמרי נועם, שתימו).

— פע׳, רִפַּדְתִּי, רִפְּדוּנִי, — רִפֵּד האדם את יצועו, פרש והציע לו מטה, betten; faire le lit; to make the bed: אם אקוה שאול ביתי בחשך רִפַּדְתִּי יצועי (איוב יז יג). — ורִפֵּד אדם אחר, השכיב אותו על יצוע: סמכוני באשישות רַפְּדוּנִי [6]) בתפוחים כי חולת אהבה אני (שה"ש ב ה). [1]) — ובמהמ"א: ואנחנו בני אדם יש לנו לדעת כי אנחנו תולעת ולשאול מפעינו ובחושך נרפד יצועינו (רס"ע פלקירא, אגרת המוסר, קבץ על יד יא, ח). —ובמשמ׳ סעד הלב, ואמר המשורר: ואם אין סמוך עלי לבבי בתפות ורפד באשישה (רשב"ג, הבקש או נבקש מרב, ביאליק-רבניצקי א, 121). ובשני תפוחים רפדה נפשי ולנופי חורה (ר"י הלוי, שלום ללבים, זמורה ב, 41). רפדוני סוד נביאים, סמכוני כל חכמים (ראב"ע, אי גבורתך, איגר 128). חדרי אהבים שם רצופות אהבים כי לא עליתם השבו רפדו (משלם דאפיאירה, אולי משלים, ידיעות מכון שוקן ד, יח).

— התפ׳, *הִתְרַפֵּד, — רפד יצוע לעצמו, ואמר הפיטן: במעלותיו אל ייחדו, במערכותיו זר יאפדו, ברחובותיו יתרפדו, ושעור תפישותיו ימדדו (כ"א קליר, כי אקח מועד, חלוק ב קכות). גזרו תענית באפר להתרפד, לבל תתקים עצת קופד (סליח׳ תענ׳ אסתר).

רֶפֶד [2]), ש"ז, — בית הרֶפֶד, בית לינה לאורחים, Herberge; auberge; lodging house: וכי שלח אדני על דבר בית הרפד אין שם אדם (תעודות לכיש 7, 5, עמ׳ 106). — *ובמשמ׳ מטה, יצוע, ובהשאלה לבית המקדש, ואמר הפיטן: זבול קדש הלוליך רפד יפי מכלוליך (ר׳ שמעון בר יצחק, אלה וכאלה, יוצ׳ שבת חוהמ"ס).

א. רפה [3]), ממנו מִרְפָּה [4]), א. רָפָה, א. רָפֶה, ב. *רָפֶה, א. *רָפוּי, ב. *רִפּוּי, *רָפוּת, *רְפִיָּה, רִפְיוֹן, *רַפְיוּת.

---

1) [גם בערב׳ רַפַד a) כבעבר׳ במשמ׳ סמך מתחת דבר, ובשבא׳ רפד במשמ׳ משען ומסעד, ובנראה קרוב השרש אל רבד ואל א. רבץ.]

2) [עי׳ רְפִידָה, הערה.]

3) [עי׳ בהערות לעיל ולקמן.]

4) [כונת הכתוב כנראה זו: כשהוא רובץ על דבר קשה שבקשים אין הוא מרגיש בכך; תחתיו נחשב חדוד, ברזל כחומר חרש והוא ירפד על חרוץ קשה כאלו על טיט רך.]

5) [כנראה בצ"ל ולא רפידים.]

6) [גם כאן הכונה, שלא כפרושי המפרשים: סמכוני והשכיבוני בין עצי תפוח והציעו לי מטה בין העצים שבבית היין, בכרם הגפנים, עי׳ טורטשינר, שיר השירים, 25.]

a) رفد

1) [פעל רפד זה יש לחניה, כדעת אחרים, גם במקו׳ ב. פרד בהוש׳ ד יד, והכונה: כי הם עם הזונות ירפדו, כלומר יציעו את משכבם.]

2) [כך כנראה יש לנקד מלה זו, ועי׳ טורטשינר תעודות לכיש, למקום.]

3) [גם בארמ׳ ובסור׳ רפא, במשמ׳ זו שבעבר׳ (אף בכתבת פנמו שורה ח: והרפי שבי יאדי וקם אבי והרפי נשי בם . . .), ובערב׳ בא רַפַא במשמ׳ הרגיע, השקיט. ביתר הלשונות אין שרש זה בא במשמ׳ קרובה ועי׳ ב. רפא.]

4) [במשמ׳ negligence: המרפת הזאת (מ"א גינצבורג, דביר, בהערה למכתב ליוסט.]

ב. **רפה** [1], ממנו ב. רָפָה, א. ״רִפּוּי, ב. ״רָפוּי.

א. **רָפָה**, פ״ע, רָפְתָה, רָפוּ, יִרְפֶּה, יֶרֶף, יִרְפּוּ, תִּרְפֶּינָה, schwach, lose sein; être faible, lâche; to be weak, loose: וישמע בן שאול כי מת אבנר בחברון וַיִּרְפּוּ ידיו וכל ישראל נבהלו (ש״ב ד א). על כן כל ידים תִּרְפֶּינָה וכל לבב אנוש ימס (ישע׳ יג ז). שמענו את שמעו רָפוּ ידינו צרה החזקתנו חיל כיולדה (ירמ׳ ו כד). שמע מלך בבל את שמעם וְרָפוּ ידיו צרה החזיקתהו חיל כיולדה (שם נ מג). כל הידים תִּרְפֶּינָה וכל ברכים תלכנה מים (יחזק׳ ז יז). והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב וְרָפוּ כל ידים וכהתה כל רוח וכל ברכים תלכנה מים (שם כא יב). אל תיראי ציון אל יִרְפּוּ ידיך (צפני׳ ג יו). כי כלם מיראים אותנו לאמר יִרְפּוּ ידיהם מן המלאכה ולא תעשה ועתה חזק את ידי (נחמי׳ ו ט). ואתם חזקו ואל יִרְפּוּ ידיכם (דה״ב יה ז). — ובקצור, רפה האדם, רפתה העיר במשמ׳ זו: לכן באכל קש לשון אש וחשש להבה יִרְפֶּה [2] שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה (ישע׳ ה כד). רָפְתָה דמשק הפנתה לנוס ורטט החזיקה צרה וחבלים אחזתה כיולדה (ירמ׳ מט כד). — ורָפָה האל מן האדם, הניח אותו, חדל ממנו: ויהי בדרך במלון ויפגשהו יי׳ ויבקש המיתו ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה ותגע לרגליו וכו׳ וַיִּרֶף ממנו (שמות ד כד–כו). — וְרָפְתָה רוח האדם מעל פלוני, חדל מלכעס עליו: ויריבון אתו בחזקה ויאמר אליהם מה עשיתי עתה ככם וכו׳ אז רָפְתָה רוחם מעליו בדברו הדבר הזה (שפט׳ ח א–ג). — ורָפָה היום לערוב, שקע וירד: הנה נא רָפָה היום לערוב לינו נא הנה חנות היום (שם יט ט). — ובתו״מ: בנוהג שבעולם אדם מותח אוהל, על ידי שהות רפת (ר׳ יוחנן, ירוש׳ ברכ׳ ה א). אם רפית במצוה אחת

---

[1]) [אך מבטא מרשל במק׳ א. רפא, ועי׳ שם.]

[2]) [הקושי שבמשפט הוא כזה, שבא הפועל ירפה בזכר כאלו היה הנושא הדקדוקי חשש ולא להבה. אבל גם לפי התקבלה אל ראשית הפסוק „באכול קש לשון אש״ אין פרוש המלים „וחשש להבה ירפה״: כחציר אשר „ירפה״ את הלהבה או כדו׳, אלא בקרוב: כבשרפת להבה הוא, האדם, ירפה ויחלש.]

סופך לרפות באחרת (ירו״ז ג). לצייר שהוא יושב וצר כלקטירים של שלטון, עם כשהוא יושב וצר באו ואמרו לו נתחלף השלטון, מיד רפו ידיו (פסיק׳ רב׳ כד, דיבורא מפיתאי, קכח.). ועי׳ רָפוּי. — ובספה״א: בגד כפת בהיותם סמוכים ליהוא ירפיון ובהעלותי ידגשון (ספר דקדוק לר״י חיוג, 130).

— נִפע׳, נִרְפִּים, — התרפה והתעצל במלאכתו: נִרְפִּים הם על כן הם צעקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו (שמות ה ח). ויאמר (פרעה) נִרְפִּים אתם נִרְפִּים על כן אתם אמרים נלכה נזבחה ליי׳ (שם שם יז). — ובתו״מ: רפאים, שכל מי שרואה אותן נרפת [1]) כשעוה (מד״ר ברא׳ כו, תאודור, 253). — ובספה״א: ליבא מכה מרפי, צומת הבשר והשינים נרפים, רחוקים זה מזה (רש״י, שבת קיא.). זיתים וכו׳ מגולגלין, כמו מגולגלת, שנתחממו ונרפו מחמת שמנן (תוס׳, ע״ז לט:). — ״ובדקדוק, נרפה, נרפתה האות, סמן ברפה, לא דגוש: וזה הטיר דגוש העיין כמו הטור השלישי שהוא קדמון לו וגם נרפת במקומות כמוהו כמו יוּקָשִׁים בני האדם (רד״ק, מכלול, הפעלים, ליק, סב.).

— פִּעֵל, רִפָּה, מְרַפִּים, תְּרַפֶּינָה, — רִפָּה הכרוב את כנפיו, הוריד אותן ללא תנועה, herabhängen lassen; baisser; to let down: ואשמע את קול כנפיהם וכו׳ בעמדם תְּרַפֶּינָה כנפיהן ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם בעמדם תְּרַפֶּינָה כנפיהן (יחזק׳ א כד–כה). — ורִפָּה הנביא וכדו׳ את ידי העם בדבריו, גרם שירפו ידיהם, entmutigen; decourager; to discourage: דברי ה[נבא] לא טבם לרפת ידים [ולהש]קט ידי הא[רץ] הם (תעודות לכיש ו 5–7). ויהי עם הארץ מְרַפִּים ידי עם יהודה ומבלהים אותם לבנות (עזרא ד ד). — ורִפָּה האל את מזיח האפיקים, החליש את מזח הנהרות [2]): ומזיח אפיקים רִפָּה (איוב יב כא). — ובתו״מ [3]): לא תצא אשה לא בחוטי צמר ולא בחוטי פשתן ולא

---

[1]) [בדפוסים: רפה.]

[2]) [זאת כונת המלים מזיח אפיקים, עי׳ טורטשינר, ס׳ איוב לכתוב; ובזה המשך לפס׳ יה: הן יעצר במים ויבשו וישלחם ויהפכו ארץ.]

[3]) [אמנם בקצת מקומות אולי הכונה לבנין הפע׳.]

ברצועות שבראשה ולא תטבול בהן עד שתרפם (סנה ו ח). האוחז באדם ובכלים ומטבילן טמאין וכו׳ ר״ש אומר ירפה כדי שיבאו בהם מים (מקו׳ ח ס). נוטלין ארבעה וחמשה זה בצד זה או זה על גבי זה ובלבד שירפו שיבואו בהם המים (ידים ב ג). כל האומר מנשה אין לו חלק לעה״ב מרפה ידיהן של בעלי תשובה (ר׳ יוחנן, סנה׳ קג.). רפידים וכו׳ שריפו עצמן מדברי תורה [1]) שנאמר לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים (רבי יהושע, שם קו.). — ובפסתם״א: כיצד תמה שוקעת, ר׳ סימון אומר מנגניות וחבלים יש לו, בשעה שהוא מבקש לשקוע הן מרפין לו והוא שוקע, היך דאת אמר הנה רפה היום לערוב (ת״כ, מדה״ג בראש׳ כג ח, מרגליות, שסד). אין דברי תורה מתקימין במי שמרפה עצמו עליהן (רמב״ם, ת״ת ג יב). — ואמר המשורר: ואיך ימר אלי חיק אחבתי במדת פחזי שכל ורקיו, והוא התם אשר גבר בשכלו ורפה בזמן מזח אפיקיו (רשב״ג, כתר מלכות, ביאליק-רבניצקי ח, 85). לי יאמרו רפה בנפך הגביר עת גאוה על דגלך נדגלת (משלם בן שלמה דפיאירה, אשכל, ברודי, ידיעות מכון שוקן ד, מו).

— הפע׳, הרפה, הרף, הרפו, אל־פק, ארפנו, ארפה, תרף, תרפני, ירפך, — הרפה האדם או המלאך את ידיו מדבר או מאדם, סלק ידו ממנו, חדל מטפל בו לטובה או לרעה, עזב אותו: וישלחו אנשי גבעון אל יהושע אל המחנה הגלגלה לאמר אל תרף ידיך מעבדיך עלה אלינו מהרה והושיעה לנו ועזרנו (יהוש׳ י ו). — ובלי השלמה במשמ׳ זו: וינחם יי׳ אל הרעה ויאמר למלאך המשחית בעם רב עתה הרף ידך (ש״ב כד יו; וכעין זה דהי״א כא יה). — ובקצור, הרפה מן, במק׳ הרפה ידיו מן: ויאמר יי׳ אלי לאמר ראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא הרף ממני ואשמידם (דבר׳ ט יג–יד). ותאמר (בת יפתח) אל אביה יעשה לי הדבר הזה הרפה ממני שנים חדשים ואלכה וירדתי על ההרים (שפט׳ יא לז). הרף מאף ועזב חמה (תהל׳ לז ח). — והרפה לפלוני, כמו הרפה מפלוני: ותבא (השונמית) אל איש האלהים אל ההר ותחזק ברגליו ויגש גיחזי

[1]) [בפסיק׳ ר״ב זכור, כא: שריפו ידיהם מן התורה ומן המצוות.]

להדפה ויאמר איש האלהים הרפה לה כי נפשה מרה לה (מ״ב ד כז). — ובכנוי המשא, הרפק [1]) וכדו׳ במק׳ הרפה ממך במשמ׳ זו, עזב אותך: כי אל רחום יי׳ אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך (דבר׳ ד לא). חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם כי יי׳ אלהיך הוא ההלך עמך לא ירפך ולא יעזבך (שם לא ו; וכעין זה שם שם ח). כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא ארפך ולא אעזבך (יהוש׳ א ה). כמה לא תשעה ממני לא תרפני עד בלעי רקי (איוב ז יט). בצדקתי החזקתי ולא ארפה (שם כז ו). עד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו (שה״ש ג ד). מלאכה גדולה אני עשה ולא אוכל לרדת למה תשבת המלאכה כאשר ארפה וירדתי אליכם (נחמי׳ ו ג). — ואמר בן סירא: דרש וחקר בקש ומצא והחזקתה ואל תרפה (ב״ס גניי ו כז). אל תרפני ביום צרה ביום שואה ומשואה (שם שם נא י). — ובתו״מ: הנכנס לבה״כ אומר התכבדו מכובדים וכו׳ הרפו ממני עד שאכנס ואעשה רצוני ואבא אליכם (ברכ׳ ס:). — ובספהמ״א: ראוי לו להתעסק בסיבות ואל ירפה מחזור עליהם (ר״י א״ת, מו״ס. הבטחון ד). — *ובמשמ׳ בטא אות כאלו היא רפה, שאין בה דגש: שלא ירפה החזק ולא יחזיק הרפה ולא יניח הנד ולא יניד הנח (רמב״ם, קריאת שמע ב ט).

— התפ׳, התרפית, מתרפה, מתרפים, — התרפה, נתן לידיו לרפות, התעצל והתרשל במלאכתו: ויאמר יהושע אל בני ישראל עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ (יהוש׳ יח ג). גם מתרפה במלאכתו אח הוא לבעל משחית (משלי יח ט). התרפית ביום צרה צר כחכה [2]) (שם כד י). — ובתו״מ: יכול

[1]) [אין כאן עדות לשמוש הפעל הרפה, עם משא ביחסת־את (אקוסטיב), אלא כנוי המשא בא כאן, כבמקומות אחרים, גם תמורת מלת היחס. השוה: ארץ הנגב נתתני (= נתת לי, יהוש׳ יה יט ועוד), בעותי אלוה יערכוני (= יערכו נגדי קרב, איוב ו ד) ועוד.]
[2]) [אמנם אין כונת המשל ברורה כך, ואפשר שהיה נוסחו המקורי בקרוב: דתר (ו״א השר, וזרק) פת בים (כפתיון לדגים, ואז) צדת צד בחכה. והשוה: שלח לחמך על פני המים כי ברב הימים תמצאנו (קהל׳ יא א) ודברי ר׳ עקיבא: (מדה״ג דבר׳ טו ז, הסגלה ה כג, 161) אל תקרי ברב הימים אלא בלב הימים.]

שאינן בריאין, ת״ל חזקים, יכול שהן נתרפין ת״ל בראי מוצק (ר׳ אחא בשם רבי חנינא, ירוש׳ ברכ׳ א א). אילה זו רחמה צר כשעה שכורעת ללדת אני מזמן לה דרקון שמכישה בבית הרחם ומתרפה ממולדה (ב״ב טז:). אם התרפית במשנה סופך להתרפות באחרת כיוצא בה (כלה רבתי ה). כלי קוריים כל מה שאת משתמש בהם הן עומדים, הנחתם הם מתרפים (ר׳ שמואל בר נחמני, מד״ר ברא׳ מע). מיד נתרשלו ידיו של משה וכו׳ דכתיב והמה בוכים, למה בוכים, שנתרפו ידיהם אותה שעה, משל למה הדבר דומה, לבת מלך שנתקשטה ליכנס לחופה לישב באפריון ונמצאת מקלקלת עם אחר שנתרפו ידי אביה וקרוביה (שם במד׳ כ). — ובספה״א: אילה זו אבריה צפופים והיא מתקשה לילד ומה הקב״ה עושה ממציא לה נחש והוא נושכה ואבריה מתרפין (ר׳ לוי בשם ר״ש בן לקיש, מדרש שמואל ט). כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה לה, תן לה רפיון, הרף ממני, התרפה ממני (רש״י, דבר׳ ד לא). גם יש במשמעות שלא יתגרו מכנסיהם בחגור צמר שאינו מתהדק ונקשר יפה ונמתח ומתרפה וזע מעל ... (ר״א בלגנלי, יחזק׳ מד יח). — ואמר המשורר: ימי ילדות התתרפה ותחלש ומה זה תעשה בימי גבורות (ר״י חריזי, תענק ג מט).

— פע׳, רָפֶה, בינ׳ מְרֻפֶּה, — שרֻפּוּ ידיהם בו, מרֻשָּׁל, מֻזְנָח: וכל מצוה שלא מסרו ישראל נפשם עליה בשעת השמד עדין היא מרופה בידם (ספרי דבר׳ עו; וכעין זה שבת קל.).

ב. **רָפָה**, פ״י, רָפָה, אֶרְפֶּה, תִּרְפֶּינָה, — כמו א. רָפָא: שובו בנים שובבים אֶרְפָּה משובתיכם (ירמ׳ ג כב). הרעשתה ארץ פצמתה רְפָה שבריה [1]) כי מטה (תהל׳ ס ד). כי הוא יכאיב ויחבש ימחץ וידו תִּרְפֶּינָה (איוב ה יח).

— נפע׳, נִרְפְּתָה, נִרְפְּאוּ, הֵרָפֵת, יֵרָפוּ, — נִרְפָּה, כמו נִרְפָּא: ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר

[1]) [וכתב ראב״ע (ספר יחר, 26): רְפָה שבריה, אמר הגאון כמו הַרְפֵּה לה, ור״א אמר שהיא מגזרת רפואה כי אותיות אהו״י מתהפכים וה׳ חשוב כמו א׳ בסוף המלה ואין הפרש ביניהם במבטא.]

כה אמר יי׳ רפאתי למים האלה לא יהיה משם עוד מות ומשכלת וַיֵּרָפוּ המים עד היום הזה (מ״ב ב כא—כב). ככה אשבר את העם הזה ואת העיר הזאת כאשר ישבר את כלי היוצר אשר לא יוכל לְהֵרָפֵא עוד (ירמ׳ יט יא). רפאנו את בבל ולא נִרְפָּתָה (שם נא ט). המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וכו׳ ונִרְפְּאוּ המים (יחזק׳ מז ח).

— פעי, יְרַפּוּ, — כמו רִפֵּא: וַיְרַפּוּ את שבר בת עמי על נקלה לאמר שלום שלום ואין שלום (ירמ׳ ח יא). — ובתו״מ: אפילו עלו בו צמחים מחמת המכה ונסתרה המכה חייב לרפותו (ר׳ יהודה, תוספת׳ ב״ק ט ה). שלש ברכות ראשונות ושלש ברכות האחרונות שבחו של מקום והאמצעיות צרכן של בריות, חנינו דיעה, חננתנו דיעה וכו׳ רפא חליינו, ריפית חליינו וכו׳ (ריב״ל, ירוש׳ ברכ׳ ב ד). נאמן הרופא לומר קמיע זה מומחי ריפיתי בו שניתי ושילשתי (ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן, שם שבת ו א). כל שהוא מן השפה ולפנים מרפין אותו בשבת (מברייי בשם ר׳ בא בר זבדא, שם שם יד ד). עין שמרדה מרפין אותה בשבת (בשם ר׳ יוחנן, שם שם). מעשה בר׳ אלעזר בן דמה שנשכו נחש ובא יעקב איש כפר סמא וכו׳ לרפותו (שם שם). שאם כוויו בשפוד וכו׳ או שהטיל עליו שלג או צינים במקום שאינו נראה חייב לרפותו (שם ב״ק ח א). לעתיד לבא הקב״ה מעלה מגן עדן אילנות משובחים, ומה הוא שבחן שהן מרפין את הלשון (מד״ר דבר׳ א).

— התפ׳, *הִתְרַפָּה, — כמו הִתְרַפֵּא: נותנין רטייה על גבי מכה מערב שבת והיא מתרפ׳ [1]) והולכת בשבת (ירוש׳ שבת א ו). מתני׳ אמרה כן שאין מתרפין מגילוי עריות ותני כן לפיכך הותר מכלל שבת ולא הותר מכלל נערה מאורסה, הותר מכלל שבת ולא להתרפות ודכוותה לא הותר מכלל נערה מאורסה אפי׳ להתרפות (ר׳ יונה, שם שם יד ד). שאין מתרפין משפיכות דמים (ר׳ חנינא, שם שם). ומתרפין מהן רפוי ממון (ר׳ אבהו, שם ע״ז ב ב). לא א״ר יהודה אלא בשבורה שאינה יכולה להתרפות (שם שם א ה). בהמה שאכלת

[1]) [בשרידי הירושלמי מן הגניזה, גינצבורג, 68: מיתרפת.]

כרשינין לא יריצנה כחצר בשביל שתתרפה (סנס נג:).

א. **רָפֶה,** ת״ז, סמי׳ רְפֵה, נק׳ רָפָה, מ״ר רָפוֹת, — לא מתוח, לא מאֻמָּץ, בפרט בצרופים ידים רפות, רפה ידים, schlaff; lâche; slack, loose: ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים (ש״ב יז ב). חזקו ידים רָפוֹת וברכים כשלות אמצו (ישע׳ לה ג). הנה יסרת רבים וידים רָפוֹת תחזק (איוב ד ג). — ובנגוד אל חזק במשמ׳ חלש: וראיתם את הארץ מה הוא ואת העם הישב עליה החזק הוא הֲרָפֶה המעט הוא אם רב (במד׳ יג יח). — ואמר בן סירא: אל תהי גבהן בלשוניך ורפי ורשיש במלאכתך (ב״ס גני׳ ד כח). — ובתו״מ: בני חבורה שהיה בהן אחד שהיו ידיו רפות רשאין לומר לו טול חלקך וצא ולא עוד אלא אף בני חבורת שעשו סיבולת והיה כהן אחד שהיו ידיו רפות רשאין לומר לו טול חלק שלך (תוספת׳ פסח׳ ז י). תמן תנינן לא תטבול כהן עד שתרפס וכא הוא אמר הכין, א״ר מנא כאן ברפים כאן באפוצים (ירוש׳ סנה ס א). בשעה שאמר יצחק ליעקב גשה נא ואמושך בני נשפכו מים על שוקיו והיה לבו רפה כשעוה (ר׳ תוספים, מד״ר בראשי׳ מד). — ובצרוף שפה רפה, דבור לא ברור: אין שאילת שלום לחבירים בתשעה באב להדיוטות בשפת רפה (תוספת׳ תענ׳ ד יב). המחזיר חוב בשביעית ואומר לו משמט אני רוח חכמים נוחה הימינו, רב הונא אמר בשפ׳ רפה והימין פשוטה לקבל (ירוש׳ שביע׳ י ז). אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה, רבונו של עולם, שדילתני בסיני ואמרת לי אנכי ה׳ אלהיך והייתי סבורה שהוא רפה חזקתני ותוכל וכו׳ (פסיק׳ רב׳, ״ הדברות קמייתא, איש-שלום, קז.). — ובסהמ״א: אסרו חכמים להדוקיה אלא לשומו רפה (ערוך ערך קבר ה). ואמר המשורר: אחי עושר היה רפה ותתיה, חסר נועם היה קשה ותמות (כ״ס הנגיד, אחי עושר, בן משלי, ששון, קכא; אבראמסון, 7). השמר פן תאכל החריפים ותאכל מאכל קר גם כל רפים התמרים ופרי רך מענפים (ראב״ע, שמעו נא, כהנא א, 185). — *מעים רפים: לעולם ישתדל אדם שיהיו מעיו רפין כל ימיו ויהיה קרוב לשלשול מעט (רמב״ם, דעות ד יג). ומהחוק אשר יאכל וילחום ימי גשם יהי מחסיר ימי חום וישתדל היות מעיו לעולם מאד רפים ואז יבטח וישלם (ר״י חריזי, רפואות הגויה). — *ובדקדוק אות רפה, לא דגושה [1]: פירוש ביפה פה רָפֵי שלצמר (תשו׳ הגאו׳ הרכבי סקז, 185). תחילה כי פתר ותשלח את אמתה ששפטה אמה שלה וזה טעות מכמה פנים, תחילה כי אמתת רפי הוא (תשו׳ דונש על רסע״ג 1). בגד כפת, האותיות האלה בהיותם סמוכים ליהוא כלם רפים (ספר דקדוק לר״י חיוג, 133). ופעם האות השלישית דגוש וגם רפה (ראב״ע, ס׳ השם, קבולת קנטרסים, ז). שלא ירפה החזק ולא יחזיק הרפה (רמב״ם, קריאת שמע ב ט). אעפ״י שהאחת רפה והשנית דגושה צריך לתת הבדל ביניהם בלשון שאם לא יעשה כן ידמה שלא קרא אלא אחת כי הרפה נבלעת בדגושה (רד״ק, מכלול, עג.). — ואמר המשורר: ורפים וחזקים במצבתם הקים כמוהם נחקקים ביהוא נקשרים (דונש, לדורש החכמות, אלוני, עג). ועי׳ א. רָפוּי.

ב. *רָפֶה [2], ש״ז, — סימן לאות רפה, רפויה, לא דגושה, קו מעל לאות כגון בֿ כֿ פֿ: קבסתן בלשון ישמעאל גיתתני ברפה ולא בדגש (ערוך ערך קבסתן). למה למה רפה ודגש (תשו׳ דונש על רסע״ג 108). ואמר בכתב צחות לשון הקדש שחיבר בשער ידיעת דגש ורפה (שם 120). ולא יכלו המדקדקים לשומו באמצע האות ולא למעלה שלא יתערב עם הרפי שישימו על אותיות בג״ד כפ״ת בעבור שהם פעם חזקים ופעם חלשים (ראב״ע, צחות, ח:). החלק השני בענין המלכים והדגשים והרפיין ושמותן וצורתן ומוצאיהן ומובאיהן ומחלקות האותיות

---

1) [גם בכתיב רפי. ועי׳ בהערה שאחר זו.]

2) [בארמ׳ שבמסרת: רפי, ולפי זה גם בעבר׳. ובנקוד העליון בא במקום הקו שמעל לאות הרפויה ק, בקצור מן הארמ׳ קפיא, כשם לרפיון ההגה במבטא. בכתבי יד קדומים מרבה שמוש הרפה והקפיא, והואיל ובתקופה הקדומה היו הגאי האותיות בגד כפת דגושות בכל מקום, ואך אחר כך רָפָה מבטאם, בפרט בהשפעת הארמית, מוטב היה אלו שמרו על שמוש הרפה, שכן החדוש הוא בו ולא בדגש. בדרך זו אפשר היה לותר על דגש קל באותיות בגד כפת, וליחד את שמוש הדגש לדגש חזק מכפיל בלבד.]

בהם (סוכים הקולה, דרנבורג, 16). והרפה הוא קו ישר כמו פתח נתן על האות (מסורה המסורת מאמר ג). — וכ״ם לאות שאין עמה תנועה: וביליל שלש יודין סמוכות זו לזו במדבר, הראשונה יוד העתידות והשניה פ״א הפעל וכו׳ והשלישית היא קימת במדבר בלבד לא במכתב כי היא נח רפה נסתר וכו׳ כי יְיֵלִילוּ על משכבותם (הושע ז׳ י״ד) כגרסת בן אשר, אבל בן נפתלי הוא קורא אותו יְיֵלִילוּ ברפית היוד על העקר, על משקל הלא דברי יֵיטִיבוּ (מיכה ב׳ ז׳) וכו׳ וַיְיַף בגדלו (יחזקאל ל״א ז׳) בשוא תחת היוד הראשונה אשר היא לעתיד ובחירק תחת השניה והיא האחת משתי הפאים והיוד השניה הכפולה נחה רפה נסתרת איננה במכתב (ר״י ח״ח, הרקמה לריב״ג ו, 28). [1])

רְפוּאָה, יק מ״ר רְפֻאוֹת, ס״נ, — הסרת המחלה והמכה, הבראה, Heilung; guérison; healing: אנוש לשברך נחלה מכתך אין דן דינך למזור רְפֻאוֹת תעלה אין לך (ירמ׳ ל יב–יג). עלי גלעד וקחי צרי בתולת בת מצרים לשוא הרביתי רְפֻאוֹת תעלה אין לך (שם מו יא). את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי והנה לא חבשה לתת רְפֻאוֹת לשום חתול לחבשה לחזקה לתפש בחרב (יחזק׳ ל כא). — ואמר בן סירא: מכת לץ אין לה רפואת (צ״ם גני׳ ג כח). — ובתו״ם: יוצאין בביצת החרגול ובשן שועל ובמסמר מן הצלוב משום רפואה (שבת ו י). המוציא וכו׳ צפורת כרמים בין חיה בין מתה כל שהוא, שמצניעין אותה לרפואת (שם ט ז). המצניע לזרע ולדוגמא ולרפואה והוציא בשבת חיב בכל שהוא (שם י יא). כל האוכלין אוכל אדם לרפואה וכו׳ וסך שמן עקרין שלא לרפואה (שם יג ד). ששה דברים עשה חזקיהו המלך וכו׳ גנז ספר רפואות וכו׳ (פסחי׳ ד ט). סרים חמה חולץ וחולצין לאשתו מפני שיש לו רפואה, סרים אדם לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שאין לו רפואה (ר׳ אליעזר, יבמ׳ ח ד). המודר הנאה מחברו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב ומרפאהו רפואת נפש אבל לא רפואת ממון (נדר׳ ד ד). גנב וטבח לרפואה או לכלבים וכו׳ משלם תשלומי ארבעה וחמשה (ב״ק ז ב). הצר נחש בשבת וכו׳ לרפואה חיב (עד׳ ב ה). אלו לא מטמאין ולא מכשירין וכו׳ דם שחיטה בבהמה, בחיה ובעופות הטמאים ודם הקזה לרפואה (מכשירי׳ ו ז). מחמיר אני בחלב מבדם שהחולב לרפואה טמא והמקיז לרפואה טהור (ר״ע, שם שם ח). ר׳ יהודה בן בבא וכו׳ חלה ונכנס רופא אצלו ואמ׳ לו אין לך רפואה אלא חלב רותח (תוספת׳ ב״ק ח יג). חלה ונתרפא נתרפא משל עצמו, אמ׳ רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים ברפואה שיש לה קיצבה אבל רפואה שאין לה קיצבה מתרפא מן האמצע (שם ב״ב י ז). מקיזין דם לבהמה ולחיה ולעופות ואין מונעין רפואה מן הבהמה במועד (שם מו״ק ב יא). יזיר, שומע אני מסחורתו ומרפואתו ת״ל מיין ושכר יזיר, מותר הוא בסחורתו וברפואתו (ספרי במד׳ כג). כשם שהפכת את מי המרה למתיקה וכו׳ כן תהפוך את כל חלומותי הקשין וכו׳ לטובה לברכה ולרפואה ולחיים (ירוש׳ ברכ׳ ה א). לאחד שגנב נרתיקו של רופא וכו׳ אמר לו לך והחזר את הנרתק שכל מיני רפואות נתונין בו ואני מרפא את בנך (ר׳ יוסה בן חני, שם שם ה ג). השותה מי דקרים מהו אומר, ברוך שברא מי רפואות (ר׳ אבון, שם שם ו א). ומאי שנא רבי חנינא, משום דבקי ברפואות (יומא מט.). אין הקב״ה מכה את ישראל אא״כ בורא להם רפואה תחילה (ר״ל, מגי׳ יג:). כל הרפואות אדם עושה אותם כשהוא ריקן (שמואל, כלה רבתי א). בדין הוא כל מי שמבטא לנדרים שידקר בחרב, ומהי רפואתו, ולשון חכמים מרפא, הולך אצל חכמים והם מפירים את נדרו (ר׳ יוחנן, מד״ר ויקר׳ לז). ראו מלאכי השרת שנתן הקב״ה תורה למשה, עמדו גם הם ונתנו לו מתנות ואגרות ופתקין של רפואות לבני אדם (פדר״א מו). — *רפואה, כנוי לברכת רפאנו בתפלת שמונה עשרה: לימא רפואה בתרה דתשובה וכו׳ למימרא דגאולה ורפואה בתר סליחה היא והכתיב ושב ורפא לו, ההוא לאו רפואה דתחלואי׳ הוא אלא רפואת דסליחה היא וכו׳ ומה ראו לומר רפואה בשמינית, א״ר אחא מתוך שניתנה מילה בשמינית שצריכה רפואה קבעוה בשמינית (מגי׳

---

[1]) [על שמוש המלה רפי, רפין אצל בעלי המסורה עין פינסקר, מבוא אל הנקוד האשורי 174–178.]

יז:). — ובתפלה: כי הוא לבדו פועל גבורות וכו' מצמיח ישועות בורא רפואות נורא תהלות (לאל ברוך, שחרי). והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו (רפאנו, תפלת י"ח).. — ובסהמ"א, גם בםשם' תרופה, סם מרפא, אמצעי לרפוי, Arznei; médecine; medicine: דע כי לא בענין רפואות שהיו הראשנים עושין רפואות שלעכשיו, ויש כמה דברים שהיו הראשנים יודעין שיש במאכל זה שאין יודעין אותו עכשיו, ואין לסמך עכשיו על אותן רפואות לפי שאין אנו יודעין היאך רפואה בהן, ועוד אין לך דבר מיוחד מרפא לכל חלי, אלא כל אחד יש בו רפואה לדבר אחר (תסוי הגאו' הרכבי שלד). רפואות ויש מהם טיחות ורטיות וצחצוחים ותחבושות (קאנון ג ז סיניס ד). עזוב הרפואה במרקחת כל אשר תוכל לרפא את החולה במאכל (כ"י זגארה, סעטועים ח, דודזון, 85). שאלו לגאלינוס, מה היא הרפואה הגדולה, אמר, מיעוט האכילה והשתיה (שם שם, 88). — ֿותורת הרפואה, מלאכת הרפואה, ובקצור רפואה במשמ' מדע הרופאים ואומנותם, Medizin; médecine; medecine: הנה הרפואה נחלקת בחלוקה הראשנה לשני חלקים חלק עיוני וחלק מעשי (קאנון א ג, פרק בשמירת הבריאות). מלאכת הרפואה, זהכונה בה ידיעת התחלות גוף האדם וענינו מהבריאות והחולי וכו' (כס"ע פלקירא, ראשית חכמה ז, 52). — ֿרפואה וחיים, ברכת המסובין על כוס יין: ואח"כ לוקח הבעה"ב שנים או שלשה גרגרים מן הפירות ואוכל ושותה כוס שני וכל המסובין אומרים רפואה וחיים והיושב אצלו גם הוא אחריו וכו' ואומרים לו רפואה וחיים וכן לכאו"א (ר"ע מברטנורה, מכתב בנסיעתו לא"י, יהודה וירושלם, כתבו הרכלם).

ֿרְפוּאִי, רפואיי, ת"ז, — שייך לרפואה, למלאכת הרפואה, medicinal; medizinisch: הביאו לפני איש אשר לו משפט מות ונגסה בו הסם הזה הרפואיי (יוסיפון פרק ס). ויהיו (המזוגות) רפואיים כדי שמדי עברם במקומות בעלי המורסא יעמדו להם במקום תחבשת (ברנוני, ארח חיים, בחליי הסוס, כ"י ביהמ"ד שכטר). רצוננו בהם לדעת אותם (תנאי החולה) כדי לראות איך נתן הסם הרפואיי (מפתח מרפואה). שנית אודיע הנהגת הרפואיות (ספר הקדמה, כ"י בנרלין). אומל רפואיי, סם רפואיי (כל מלאכת ההגיון, בהוראת המלים). משקה רפואיי (המאירי משלי ד). וראיתיך אחרי כן שלא היה אצלך וכו' מדרגת מאמר מספיק והנהגה רפואית (אמו"ר לרמב"ד, מבוא, 2). עם היות הריונם בדרך השגחה לא ימנע מפני זה שלא יסתייעו בדברים הרפואיים (ר"י אברבנאל, ויקא, וילך ראובן בימי קציר).

ֿרְפוּד, ש"ז, — סה"פ מן רָפַד, א) כמו רְפִידָה, דבר שמישהו מרפד בו: מוסב על תחתיתו במקום שהוא שם על החול זה טיט ריפודו מזריח כזהב חרוץ (רש"י, איוב מא כג). — ב) משכב שמרפדים לאדם [1]), ואמר הפיטן: יקרע סגור לבו ומורשו רפוד אסירים לו לכפושו (סוכה ה' את שביתנו, קליר' שבת סוכה, קדור אדם לונה, תקמז.).

א. **ֿרְפוּי,** ת"ז,—כמו א. רָפֶה, חלש, לא מתוח: אם היה (המנעל) רפוי מותר (לטלטלו בשבת) (ר' יהודה, שבת קמא:). מסרגין שתי בלא ערב וממתחין, שאם היה רפוי ממתחו (ר' אסי בשם חזקיה, מו"ק י.). — ובסהמ"א: מפני שהיו רפויין תחת הסכין (סקדש, הלכ' שחיטה). — ופה רָפוּי, שריר יורד ממנו, ומֵעַיִם רְפוּיִים, כמו מעים רָפִים: מי שפיו רפוי ורירו יורד מפיו (רמב"ם, שחיטה ח ח). הג' כמה ימים עברו, חד' אם בני מעיו רפויים (עוביה כן, מעשה עוביה, ארץ חדשה א יא, פה.). שיהיו מעיך תמיד רפויים, ר"ל שתעשה צרכיך כל יום (שם, בית מדות א ח, לח:). — ֿובהשאלה, מלאכה רפויה: המלאכה רפויה בידם ועזובה מהם והם נרפים ממנה (רש"י, שמות ה ח). — ֿתשובה רפויה, תשובה לא ברורה ולא בטוחה, הן ולאו: רפויה היתה התשובה בפיו אם לאסור אם להתיר (תוס' שבת קיג., ד"ה ורפיא בידיה). — ֿובדקדוק, אות רפויה, כמו אות רפה, לא דגושה: מה שאינו נמצא כטבע לשון הערבי והיא סיבת הרי"ש הרפויה (אגוסטל דונש בן תמים, פרוש יצירה, כב). שדין הוא שיכתבו

[1]) [עפ"י לשון הכתוב: בחשך רפדתי יצועי (איוב יז יג).]

בהא אחרי התו הדגושה או התו הרפויה ומקצתן נכתבות כן על נכון (ספר דקדוק לר"י מיוג, דוקס, 22).

ב. ˚רָפוּי, ס"ז, — מי שנרפא: ת"ל כי נרפא הנגע, לא טהרתי אלא את הרפוי, ואין רפוי אלא הבית שהוקצה והוטח ולא חזר הנגע (כס"י, ויקר' יד מח).

א. *רִפּוּי [1], ר"פ"ז, — מעשה הטרפא את החולה, Heilung; guérison; healing: מתרפאין מהן (מהגויים) ריפוי ממון אבל לא רפוי נפשות [2] (ע"ז ג ג). ואין מתרפאין מהן (מהמינים) לא ריפוי ממון ולא ריפוי נפשות (תוספת' חולי ב כח). ריפוי ממון בהמתו, ריפוי נפשות גופו (ר' אבהו, ירוש' ע"ז ב ב). ריפוי ממון בשכר, ריפוי נפשות בחנם (בבלי שם כז.). ריפוי ממון דבר שאין בו סכנה, ריפוי נפשות דבר שיש בו סכנה (שם שם). — ובמשמ' תשלום שכר הרפוי: החובל בחבירו חייב עליו משום חמשה דברים בנזק בצער ברפוי בשבת ובבשת וכו' רפוי, הכהו חייב לרפאותו (ב"ק ח א). שהאדם משלם נזק צער רפוי שבת ובשת (שם שם ג). מה ריפוי מחמת מכה, אף שבת מחמת מכה (מכי' מסכ' נזיקין ו). הכהו על ראשו וצבת נותן לו ג', צער ריפוי שבת (ירוש' ב"ק ח א). הקוטע ידי עבד חבירו, רבו נוטל נזקו צערו ריפיו [3]) שבתו בושתו (ר' יוחנן, שם שם ח ה).

ב. ˚רִפּוּי [4]), ס"ז, — מעשה המרפה את ידיו וכדו': ואמר בפתרון רפת שבריה כי מטה כמו הרפת מלשון ריפוי וכו' ואני אומר בפתרונה שהוא מן לשון רפואה (דונש, תשו' על רסע"ג כח, 19). וזהו ריפוי הכנפים כי הם המשמיעות קול כקול שדי (רד"ק, פרוש מעשה מרכבה בסוף ספר יחזקאל).

רָפוּף, עי' רָפַף.

רָפוּשׁ, עי' רָפַשׁ.

˚רִפּוּשׁ, ס"ז, — התלכלכות ברפש ובץ: וידוע לכל ומודעת לכל אזן שומעת מהיגיעות שיגענו וכמה קרקורים קרקרנו וכמה רפושים רפשנו [1]) מרוב גודל התלאה אשר מצאתנו (פנקס קהלה תפו, הולה"ק 7, 629).

˚רָפוּת, ס"נ, — תכונת הדבר הרפה, כמו רִפְיוֹן: אשר חס עלי עמו בשורו רפות ידיו (מכתב לר"ח בן עטה מזמן רס"ג, JQR NS 1, עמ' 240).

*רפט [2]), ממנו *רָפַט.

*רָפַט, קל לא נמצא.

— פעו', בינ' *מְרֻפָּט, — מנעל מרפט, מנעל קרוע ומחזק בחוט בלבד: ולא תצא אשה (בשבת) במנעל מרופט [3]) ולא תחלוץ בו (שבת קמא:). (אין חולצין במנעל) גזירה משום מנעל מרופט (יבמ' קב.). — ובספרות החדשה נוהגת המלה במשמ' קרוע ובלוי.

— התפ', *הִתְרַפֵּט, — התרפטו השפתים, נקרעו: מכאן ששפתותיהן של זקנים מתרפטות [4]) (שבת קכב.). — ובסהמ"א: חתיכה של בגד שקושרין לזקנים ששפתותיהן מתרפטות (ר"מ, שם קו:).

רַפִּי, עי' א. רָפֶה, ב. ˚רָפֶה.

---

1) [מן ב. רפה שהוא כמו א. רפא.]

2) [וגם בצרוף: רפוי נפש (ירוש' כתוב' יג ג) באותו שמוש.]

3) [צ"ל ריפויו.]

4) [מן א. רפה.]

---

1) [כלו' בכמה לכלוך ורפש טבענו, וכנראה מיסד המאמר על דברי מד"ר איכה, מפרום: (אמר איש האלהים למלך ישראל) כמה מצודות עשיתי כמה רמיזות עשיתי כמה רפשי' עשיתי עד שרפשתיו (את בן־הדד) בידיך ועכשיו הוצאתו בשלום וכו', ע"כ. ואולם שם ט"ס היא במק' הנוסח הנכון שבמד"ר ויקר' כו: כמה מצודות והרמים פרשתי לו עד שבא לידך.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [פרש רש"י: מרופט, קרוע מלמעלה, ע"כ, ומעין זה בפרוש ר"ח למקום: רפוי, שמשתרבב מעל הרגל, ע"כ. אך לפי זה אין למלת זו כל גזירה משרש דומה בכל לשון שמית ידועה. אך אפשר שעקר פרוש הצרוף הוא מנעל קשור יחד בחוט, תואיל והוא קרוע, כדגמת בגד מטלא וכדו'. ולפי זה יהיה רפט לשון קשירה כמו רַבַט a) בערב', ומזה מרבט b), חבל קשירה; וצ"ע. ועי' בהערה הבאה.]

4) [פרש ר"ח: משתרבבות או מתאמצות לסתם הפה בחזקה, ע"כ; ורש"י: מתבקעות, כמו מנעל המרופט, ע"כ.]

---

a) ربط b) مربط

רְפִידָה, ש"נ, רְפִידָתוֹ, — חלק זה של האפריון המרפד ביצוע [1], רֶבֶץ: עמודיו (של האפריון) עשה כסף רְפִידָתוֹ זהב תוכו רצוף [2] אהבה וכו' (שה"ש ג י). — ובתו"ם: בת בנו של נבוכדנצר הרשע ששרף רפידת [3] בית ה' (מגי' י:). — *ומקום רפירתו של דג ושל לויתן, חלק גופו שעליו הוא רובץ: ירפד חרוץ עלי טיט, אין לך מזוהם של דג אלא מקום רפידתו ומקום רפידתו של לויתן יפה הוא מוהב (פסיק' ר"כ, פסקא אחריתא דקוכות, בובר, קפח.). — ובספה"א: וסנדל הוא רפידה יעשו מאחורי המשקוף (פרוש המשנה לרמב"ם, נגעי יב ד). הלא תדע רפידת מצעך בקבר רימה וכסותך תולעה וכו' (ר' אליהו הכהן, שבט מוסר טו). — ואמר המשורר: איה חלי חמדם ונזר נעמם, איה רפידת חם אשר רפדו (יעקב בן אלעזר, לא אתמהה, סעה"ם 164). אשר בנו בשיר בתי רפידה [4] והם קשים כמו גידים מרים (לוי בן אברהם, בתי הנפש והלחשים א, ידיעות מכון שוקן ה, כג). זהב רפידתם ובשש חבשו כלם בבתמי החלי חשקו (משלם דפיאירה, אלדיק, שם ד, פח). אפתח בכינור על עלמות שיר אשים יסוד הדת רפידתו (עמנואל, אפתח בכנור, מחברת ד, הברמן, 144). — *וברפואה במשמ' תחבשת שעל אברים שבורים וכדו': ויושם על הבגד רפידה וחתול וישן על גבו עד שיתנגב התחבושת וישא בקשירה ההיא מ"ם יום (פרקי משה ע, כו:). והמחתימים (את שתי העצמות שנשברו) ישימו הרפידות מתחלה וכו' ואחר כן יקשרו היטב בחיזוק אלו הרפידות בלפיפות אחרות (פרוש אבן רשד על הכוזי אבן סינא). וראוי בעת הקיא שיקשרם על עיניו רפידות ואחר יקשרם ויחתל בחתול רך (קאנון א ד יא ד). ותהיה הקשירה ברפידות מרובעות והרפידות מוכנות לקבל שני שפתי השסוע וכו' ולא יעשו הרפידות כדוריות (שם ג כב א ג). ואם יהיה (השסוע) גדול יצטרך שתקשר עליו רפידות משולשות וכו' (שם ד ד א ם). ואמנם הקשירה אשר תעשה על הפשוט וכו' ולא תוסיף רפידות ולא חבישות פשתניות על הרפידות (שם ד ד ב ג).

***רְפִיָּה,** ש"נ, — מצב הדבר הרפה, רִפְיוֹן, רַפְיוּת: דליכא פסידא של רפיות [1] הקרקע סבור לבור (רגמ"ה, ב"ב יח.) — ובדקדוק, תכונת האות הרפויה והנחה: כי יְיֵלילו על משכבותם בגרסת בן אשר אבל בן נפתלי הוא קורא אותו יילילו ברפית [2] היוד על העקר על משקל הלא דברי ייטיבו (ר"י א"ס, הקדמה ו, 28).

רִפְיוֹן, רִפָּיוֹן, ש"ז, — מצב הדבר הרפה, רפיון ידים: לא הפנו אבות אל בנים מֵרִפְיוֹן ידים (ירמ' מז ג). — ואמר בן סירא: רפיון ידים וכשלון ברכים אשה אשר תאשר את בעלה (ב"ס גני' כה כג). — ובתו"ם: משום רפיון ידים הוא (אין מניחים לנכרים להשתתף בבנין ביהמ"ק), דכתיב ויהי עם הארץ מרפין ידי עם יהודה (כבא, ערכי ה:). מרפיון התורה שבכם נתפשו בניכם (כ' אסת, מד"ר שה"ש, משכני). שאין השונא בא אלא על ידי רפיון ידים מן התורה (תנחו' בשלח כה). — בְּרִפְיוֹן, ללא הכרעה לכאן או לכאן: תלאו (הקב"ה את קין) ברפיון ובא מבול ושטפו (כ"ם בן לקים, מד"ר ברא' כב). איני לא מרחקך ולא מקרבך אלא הרי אני תולה אותך ברפיון עד שיבא משה (שם שם לח). ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה, תלאן ברפיון, ואימת ירדו, בימי יהושע על האמוריים (שם שמות יב). — ובספה"א: אפשר למלאות רפיון חבלי המטה בכסתות הרבה (ר"מ, מו"ק י.). כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו הרפה להם וכו' התרפה ממני (רש"י, דברי ד לא). ולא ארפנו, לא נתתי לו רפיון עד שהבאתיו וכו' (הנ"ל, שה"ש ג ד). אם לא יתברר לו ממנו כל זה לא יהיה בטחונו

---

[1] [במשמ' זו של יצוע, ולא של סמוכה שבצד האפריון, יש להבין אף את תרגומי הקדמונים ἀνάκλιτον, reclinatorium.]

[2] [עי' רָצַף, הערות.]

[3] [בכ"י מינכן בית מרפידו של אלהינו.]

[4] [ואמר המפרש הקדמון למקום: בנו בשירים בתים וחרוזים רפידתם ומצעם רחבה מני ים ודבריהם קשים וכו', ע"ב.]

[1] [עי' גם רַפְיוּת.]

[2] [כלו' ללא תנועה, ועי' הערת וילנסקי בהוצאתו, עמ' עז.]

עליו שלם מפני שהוא יודע התעלמותו ורפיונו בחפצו (כ״י א״ם, מו״ם הנעמון ג). הזהר מן העצלה והרפיון ואל תסמוך על זולתך (שם, יסוד המעשה ס). הקושי והרפיון והחמימות והקרירות והכובד והקלות (פי' מאמטיאוס לג' שמים והעולם של ארסטו, הוצ' לנדויאר, 1). ואל ישיאך הרפיון והעצלה שיש לזמן גזרות רשומות כל השתדלות עמהן שקר (ידעיה בדרשי, בחינ' עולם טז). להזהירו ולזרזו מן הרפיון והעצלה אשר היא רבת הנזק בכל המלאכות (כ״י ערלמם, יד אבשלום על משלי, הקדי). מלשון השע מפני ואבליגה שהוא ענין רפיון, לומר שקבל מנחתו (של קין) ברפיון לא בשמחה (רי״ל קארו, תולדות יצחק, יז:). — ואמר הפיטן: רפיונך החזקתי בגבורת שלח, על פרוכים אותך לשלח (אמן ספק, קנן על יד יא, יב). — ואמר המשורר: וכל יעש מלאכת אל ברפיון יד וברמיה ויתנשא אלי משרה בלא דין באדניה (כ״ם הנגיד, הנמות, הברמן ג, 131). ותגונן עלי אפריון בלי רפיון (כ״י הלוי, לאן אבדות, זמורת ם, 392). דברי סופרים בו נזכרים בחם החזק מאין רפיון (דאפיאירה, אכפי מיכות, ידיעות מכון שוקן ד, לד). — *ובדקדוק, אותיות הרפיון, האותיות הנחות וההסרות: לשוב אל שני ספרי ר' יהודה (חיוג'), רצוני לומר ספר אותיות הרפיון וספר בעלי הכפל (כ״י א״ם, פרשים לריב״ג, הקדי, 2).

***רַפְיוּת,** ש״נ, — תכונת הדבר הרפה, כשבא לחפור בבת אחת זה בורו מכאן וזה בורו מכאן ומש״ה צריך להרחיק זה מזה משום רפיות[1] קרקע (רגמ״ה, ב״ב יז:). — *ובדקדוק, תכונת האות הרפה: (קרבן) בפלס הדרבן, ור' יונה כתבו בחטפות הקו״ף וברפיות הבי״ת (רד״ק, שרשים, קרב).

***רְפִיסָה,** ש״נ, — שה״פ מן ב. רָפַס, רמיסה ברגלים: אין הפרש בין רפיסה לרמיסה כי הפ״א והמ״ם מתחלפין (כ״א גמור, נמוקים לשה״ש לרד״ק, רפס). אל תעשני רפיסת רגלים מקמי צרתי (כ' יצחק כ״ץ, פרוש על מדרש שמואל פרשה ב, ד״ה אל תרפיקני).

1) [עי' גם רְפִיָּה.]

רפס [1], ממנו *התרפסות, *מִרְפֶּסֶת, *רְפִיסָה, ב. רָפַס, *רֶפֶס, *רִפְסָה, *רִפְסוֹן.

א. רָפַס, קל לא נמצא.

—הִפְעִ', הִתְרַפֵּס, מִתְרַפֵּס, — פעל מספק [2]: גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים מִתְרַפֵּס ברצי כסף בזר עמים קרבות יחפצו יאתיו חשמנים מני מצרים כוש תריץ ידיו לאלהים (תהל' סח לא-לב). בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפיך נוקשת באמרי פיך וכו' עשה זאת אפוא בני והנצל כי באת בכף רעך לך הִתְרַפֵּס ורהב רעיך (משלי ו א-ג).

ב. רָפַס [3], פ״י, תִּרְפֹּס, — רָפַס התנין וכדו' את מי היאור, מלא אותם רפש וטיט, עכר אותם, trüben; troubler; to trouble: ואתה כתנים בימים ותגח בנהרתיך ותדלח מים ברגליך וַתִּרְפֹּס [4] נהרתם (יחזק' לב ב). — *ובמשמ' רמס ודרך ברגלים, (zer)treten, stampfen; marcher; to tread:

1) [כמו רפש, עי' שם.]

2) [פעל זה שמתרגמים ופרשנים ראו בו התפ' מן ב. רָפַס, רָפַשׂ, במשמ' התאבק בעפר רגלי פלוני וכדו', ושנדרש בתו״מ אף כשתי מלים הַתֵּר פַּס (עי' פַּס, הערות), יסודו בטעות הנקדנים. במקומו יש להניח בשני המקומות המובאים את הקריאה תַּרְפֹּס כמבטא אחר במקום פַּתְרֹס, מצרים הדרומית, העליונה. וכך יש להבין את הכתוב בתהל': גער (כלו' החיה הגוערת בכנוי למצרים) חית קנה, עדת אבירים (כלו' ראשים וקצינים) בעגלי עמים (מביאים) מִתַּרְפֹּס בִּצְרֵי כסף וכו' יאתיו חַשְׁ(מנים) מני מצרים, כוש תריץ וכו'. ובמשלי בקרוב: לכה תַּרְפֹּס וְרַהַב ערי כ[וש סבא וחוילה]. ועי' טורטשינר, משלי שלמה, 54).]

3) [עי' א. רָפַשׂ.]

4) [במקום זה ביחזק' לד יח וכו': ומשקע מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תִּרְפֹּשׂוּן וצאני וכו' וּמִרְפַּשׂ רגליכם תשתינה, כש״ן, וכן עקר, עי' רָפַשׂ, ובא כאן בספק בהשפעת הארמ'. וכמה מהפרשנים העברים ראו בפעל רפס זה לשון רמיסה ודריכה כשמוש הפעל בתו״ם; ואולם במקרא הוא לשון עכירת מים ולא לשון רמיסה דוקא, אעפ״י שנעשה לכלוך המים ע״י תנועת רגלי הבהמה, ובזה אולי מעבר ההוראות שבין לשון המקרא ללשון החכמים.]

היתה מביאה שפופרת של ביצה והיתה ממלאה אותה אפילוסמון ונותנת אותה תחת עקיבה במנעליה, וכשהיתה רואה כת של בחורים היתה רופסת עליה והיה אותו הריח מפעפע בהן כארס של עכנה (מד״ר ויקר׳ יו). ולמה שן רועה אוכלת אותנו ורגל רופסת אותנו וכו׳ על שבגדנו בצורנו (סס איכ׳, פתיס׳, כ׳ מנינא בר פפא). — ובסהמ״א: עשה לך רב שיהא רופס עליך בעפר והמליכו עליך (גראסים רבתי, אלנק, 208). שאתם רומסין ורופסים על ראשו (של הצל) (רס״י, עמו׳ ה יא). החוטא רופס ודש העונות בעקביו ואומר קל הוא זה אעבור עליו (הוא, משלי יט ג). הרואה בחלום שחמור בעטו או רפסו תבא לו מתנה מאדם גדול (סלמה אלמולי, פתרון חלומות, מא:). — ואמר הפיטן: ומשולת חזיר מכרסמת בנו וכו׳ רופסת עלינו ורומסת גבולינו (ינאי, כאה עמידתנו, קרוב׳ ימים נוראים, סלו). שונאיהם בים דורסים וכגת ראשימו רופסים (אות זס הסדם, יוצר סבת הסדם). מה יענה מלאך צתון נתעב ואלות וכו׳ עצתו רפוסה מקורו יבש נשחת ודלות (אליס בר סמעיה, אנא מעא, סליס׳ סחר׳ יוה״כ). בעון בצענו צור לצר יחרש, בולע ומדיק ורד ורופס החורש (אמרנו נגזרנו, סליחי ד עפי״ת). בכלותו להשמיד עם ולרפום וכו׳ (יוסף בר סלמה, אודך כי אנפת, יוצ׳ סבת א חנכה). לצו ולחצו לרפסה, אמרו ישועתה אפסה (מנחס בר׳ מכיר, אין מוסיע, זול׳ סבת ב חנכה). רבת ריבי צדיק ונושע, רפסת רוצץ החשת ישע (מנחס בר יקותיאל, מוסיע ומגן, מחז׳ ויטרי, 219). ראש עוללים בקירות נפצו ומוחם רפסו (סמואל הלוי, סליחי לגזרות ת״ת, אבכי מלואים, לקינות הגזרות ומסג׳ ו). רוץ רוצצוהו כל מתי און, ורפסו על כתפיו עד כמו מוץ תבן הודש (עין סן, רני וסמחי, עז:). — ואמר המשורר: ארמום וארפום את כבודם כאשר המה כתלי אהלי רפסו (יעקב פרלכפיס, הוספה למתק ספתיס, 71). — *ובמליצה, המוּת רוֹפֵס[1], פתוח לקלט דברי חכמה: ומדבריו נכר שמוחו רופס ומחשבה פועלת בו (אגרות יל״ג א קעו. 287).

—נִפְע׳, *נִרְפַּס[1], — שרפסו אותו, מלאוהו טיט ורפש: כשם שאי אפשר למעין להרפס ולמקור לחשחית, כך אי אפשר לצדיק למוט לפני רשע (מד״ר בראס׳ עס).—ובמשמ׳ נִתַּן לדריסת רגלים, נרמס: מה גפן זו בתחלה היא נרפסת ברגל ואח״כ עולה לשלחן מלכים, כך ישראל וכו׳ (סס ויקר׳ לו). — ובסהמ״א: מתבוססת, נרפסת (רס״י, יחזק׳ עז ו). הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת (הוא, משלי ו ג). — ואמר הפיטן: גמר חסיד וצדיק נרפס (סלמה הבבלי, אין מי יקרא, סליחי יום א). נחמסים נמאסים ולעבדים נכבשים, נרפסים נתזשים בין זאבים ולישים (מי בכל ממסלתו, סליח׳ לו״ג, סדור ארס צובא, תקכג:). וכל כלה דלה נרפסת שכבר צמחיה פוקסת, (כתובת מסראג, מסמאה הט״ז, MGWJ 1893, עמ׳ 28).[2]

—הִתְפ׳, *הִתְרַפֵּס, — השפיל את עצמו, עשה עצמו מרמס[3]: לך התרפס באבק רגליהם של גדולים

---

[1]) [במקומות אחרים בתו״מ (עירובי לה:, ועוד) נאמר: במקום שמוחו של תינוק רופס (נ״א רוֹפֵף), אך אעפ״י שהנסחה רופס היא המצויה יותר (עי׳ ד״ס ועיד) והיא באה גם בספרות ההלכה, יש לבטל אותה כדעת לֵו (מובא אצל פרויס, Talmud- Medizin, עמ׳ 49) מפני רופף, שהיא בלבד מובנת מצד הלשון; ועי׳ רָפַף.]

[1]) [במקרא נִרְפָּשׂ (משלי כה כו), עי׳ רָפַשׂ.]

[2]) [במדר׳ שמואל (פרק ב, ומעין זה בילקוט) על הכתוב: אל תתן את אמתך לפני בת בליעל, נאמר: אל תרפיסני קדמה, ע״כ. וקשה לקבל שמוש בנין הִפע׳ כזה בלשון חז״ל במשמ׳ אל תעשני מרמס לרגליה. ויש להניח, שבא כאן פעל כמשמ׳ זו של ת״י לפסוק: לא תכלים ית אמתך קדם בת רשיעא. ונראה שהיה כאן פעל כגון אל תפרסמני, אל תגלה את קלוני, וכן בא הפעל פַּרְסִי (= פירסם) במשמ׳ זו בסור׳. ועי׳ גם ג. פָּרַס.

במכי׳ (מכי׳ בחדם) על הפסוק ויסעו מרפידים נאמר: אענך בסתר רעם וכו׳, משעה שהייתי עונך ומגן עליך ומרפס עליך את כל העולם, ע״כ. אך בילקוט הגירסה: ומגין עליך ומרעים עליך וכו׳ (ילק׳ סמעי, סמות רעס), וכך בלבד נכון, כי לשון הכתוב, בסתר רעם, נדרשת כאן.]

[3]) [עפ״י הבנה זו בכתוב במשלי ו ג. ועי׳ א. רָפַס. הפעל מתרפס ועולה מתרפס ויורד (ירוסי׳ עירוב׳ ה ג) נגזר מן תְּרָפֵס, שהוא הרחבה מן תפס, ולא מן רָפַס.]

ממך והמליכם עליך (מד״ר שמות כז). — ובספהמ״א: וכי תכנו (את בנך) בשבט לתוכיחהו לזעק ולהתרפס אל תניחהו (שלמה אלטעני, אגרת המוסר). — ואמר הפיטן: בעבור נמכרו יְונים ליונים שנים מאת ושמונים ברצי כסף להתרפס יאתיו חשמנים לתשמונים (מנחם בר׳ מכיר, אודך כי עניתני, יוצ׳ שבת ב חנכה). במלא גויות שם תשב ותחפש, אבירים בעגלי עַמים מתרפ׳ם (מאיר ברי יצחק, ויושע אור ישראל, יוצ׳ שבת א אחה״פ). — ואמר המשורר: התתרפס ברציהן ותשכב בשלמתן ולא תשיב עבטן וכו׳ (יצחק אבן עזרא, פניני שיר, שעה״ם 161). — ואמר המליץ: אתה רצצת עובת דלים וכו׳ מתרפס ברצי כסף כו רצית, אותו תבחר ותקרב להחיל טיבו (שלמה פפנהים, ארבע כוסות, כוס התרעלה ג). יצא (הזאב) וירא וכו׳ עגל מתרפס ברצי נחל מים (יל״ג, משלי יהודה ספר ג, משל כ). מתרפס על יריעות רקמה ישב השר אבו סעיד ועיניו לא תשעינה אל המעדנים (גוטלובר, ממצרים, 29). — *ובמשמ׳ נתן נדבה [1]): איך יסבבוני עניים וכו׳ לאמר התרפס והושיעה לנו בלחם ושאלה אשר בביתך (מוקדות תבל, דרנבורג י, ד:). — *ובמשמ׳ דרך ברגל בכעס, ואמר המשורר: והמלך אזי קם בחרונו והתקצף והתרפס רפסים ובקש להרם לארמנותיו (ר״ז אלג׳אהרי, ספר המוסר, מחב׳ לז).

***רֶפֶס,** ש״ז, — דריכה ורקיעה ברגל: והמלך אזי קם בחרונו והתקצף והתרפס רפסים (ר״ז אלג׳אהרי, ספר המוסר, מחב׳ לז).

***רִפֵּסד** [2]), פ״י, — קֵרָה, כסה כמו ברפסודות, ואמר הפיטן: מעון יושב קדם נחסדת וגבהי שמים רפסדת (רסב״ג, מעון אדיר, ביאליק-רבניצקי ג, 174).

— הִתפ׳, הִתְרַפְסֵד, — רכב ושט כאלו ברַפְסוֹדָה, ואמר הפיטן: אמת היתה בפיהו עולמו בהתיסד, משתעשעת על עולמו להתרפסד (יואל הלוי, אמת אתה הוא, סליח׳ ער״ה).

1) [עפ״י דרשת חז״ל על א. רָפַס הִתְפ׳, עי׳ שם הערה.]

2) [פעל שגזרו הפיטנים מן רַפְסוֹדָה, עי׳ שם.]

רַפְסֹדָה, עי׳ רַפְסוֹדָה.

***רִפְסָה,** ש״נ, רִפְסוֹן, ש״ז, — רמיסת רגלים, ואמר הפיטן: לכן נִתַּנְנוּ לרפסה [1]) ולרפסון [2]) (אתאנו לך, סליח׳ י״ז בתמוז, מחז׳ איטל׳ א, קנח).

***רַפְסוֹד,** ש״ז, — כמו רַפְסוֹדָה, דוברה או ספינת שבים [3]), ואמר המשורר: ונגלה לי הסוד לשרת או ליסוד כעל ים הרפסוד להעלות ספירים (ר״ח, הכרעות בתשו׳ דונש על מנחם, 43). — ובמשמ׳ רֶכֶב, אף ביבשה, ואמר הפיטן: גשם מים כבירים אם דלקוך חצוצרות על הצר ברפסדו ולמסע ולריע קרבנות ומזבח בלי מעלות ליסדו (רסע״ג, אזהרות, קנז מע״י גאו׳ ג, 40; סדור רסע״ג, קלג).

רַפְסוֹדָה, ש״נ, מ״ר רַפְסֹדוֹת, — דֹּבְרָה [4]), קורות מחֻברות יחד זו אצל זו שנעשו לשטח צף על פני מים ונושא עליו כלים ואנשים כמו אניה, Floss; radeau; raft: ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צרכך ונביאם לך רַפְסֹדוֹת על ים יפו ואתה תעלה אתם ירושלם (דהי״ב ב יס). — *ובמשמ׳ הֲדוֹם, שרפרף או קרשי הרצפה שתחת רגלי היושב: מלך בו״ד יושב על כסא גבוה ואין רגליו מגיעות לרפסודות שתחת רגליו (תנחו׳ בראש׳ ה). — ומ״י *רַפְסֹדֶת, ואמר

1) [בסדורי אשכנז: לבזה, נ״א למשסה.]
2) [בסדורי אשכנז: ולרפשון, ולרפשין.]
3) [כתב רד״ק (מכלול, ליק, קסד:), וז״ל: וחבור כפתור כפתורים רפסוד רפסודות, או יהיה האחד מן רפסודות רפסודה, ע״כ.]

4) [כך תרגמו ופרשו את המלה כל התרגומים הקדומים (השבעים σχεδίαις, ולג׳: ratibus וכדו׳), וכן אמרו חז״ל: היא אסדא היא אסכריא היא רפסודה (ירוש׳ ברכ׳ ד ה, שרידי הגניזה, 84; בדפו׳: רפסודות). ואולם במקום הכתוב בדה״י בא במ״א (ה כג): ואני אשימם דברות בים עד המקום אשר תשלח אלי ונפצתים שם ואתה תשא, ע״כ, ואין ספק שלפנינו אך שתי נסחאות של מאמר אחד, ואין שתי מלים מקוריות, דברות מכאן ורפסדות מכאן; וגם מצד הלשון אין מבנה המשפטים כך עולה יפה, ומצד הענין בודאי קשה להניח שהובאו העצים בים התיכון הסוער בדוברות ממש. ואפשר כי דברות או רפסדות שם מקום הוא שעל הים, ותשוה את שם העיר דָּבְרַת ביששכר (יהוש׳ יט יב), וצ״ע.]

המשורר: עיני כים נגרש ומימיו יחמרו מדם ובבתי כמו רפסדת (רמב"ע, דמעה בעיני, בכודי, כ).

*רִפְסוֹן, עי' רִפְסָה.

רפף [1]), ממנו *הֶרֶף, רַפַּף, *רִפְפָה, ועי' *רִפְרֵף.

רָפַף [2]), קל לא נמצא במקרא.

—פּוֹעֵ', יְרוֹפָפוּ, — רוֹפֵף הדבר, רעד והתנועע הנה והנה, schwanken, zittern; chanceller, trembler; to rock, tremble: עמודי שמים יְרוֹפָפוּ ויתמהו מגערתו (איוב כו יא). — ואמר הפיטן: ימינך טפחה אותם על תהו ועמודיהם ירופפו ויתמהו מגערתך בעודם (רקע"ג, תפלת השחר, סדור רקע"ג, מע). עת פלטו ונתמלטו מכור ברזל סוינים, קול נופפו ולא רופפו כמו אבות כן בנים (ידועי שם, אופן ז פסח).

—קל, *רָפַף, בינ' רוֹפֵף [3]), —נד הנה והנה, לא קביע, לא קפוי: טפרגון ששני ראשיה נוגעין בארץ ואמצעיתה רופפת והטמא והטהור יושבים עליה בגדי טהור טמאין (ר' יהודה, תוספת' זבים ד ח). כל

1) [עי' בהערה הבאה.]

2) [כנראה חדר פעל זה, הנמצא במקרא בס' איוב בלבד, לעבר' מן הארמ'. כי בלשון זו, וכן בסור' רַף, ערבי רַפַּ a), מצוי הפעל במשמ' רָעַד, נע הנה והנה. ואין לשרש זה קשר ישיר אל רָפָה בעבר', שהוא בעקר לשון הנמכה וירידה, ואמנם אח"כ השפיע דמיון הצלציל של שני השרשים על הוראתם.]

3) [אמנם נראה שאין כאן בנין קל ממש, אלא שבא רוֹפֵף במקו' מְרוֹפֵף, כעדות שנויי נוסח במקורות, ועי' לקמן פּוֹעֵ'.

ובבבלי (עירובי' כז.) נאמר: א"ר אלעזר מאי דכתיב וענקים לגרגרותיך, אם משים אדם עצמו כענק זה שרף על הצואר ונראה ואינו נראה, תלמודו מתקיים בידו, ע"כ (ועי' שנויי נוס' בד"ס), ופרש רש"י רַף בלשון רפיון. ואמנם יותר נראה להבין רַף כקל מן רָפַף, כלו' כענק שמתנועע על הצואר בדמיון לרפרוף גבות העינים, המסתירות ומראות את העין חליפות חליפות, ואף כסריגים ורפפות המסתירות אך חלק ממה שאחריהן. ותמונה זו היא המבארת את הבטוי „נראה (ברגע זה) ואינו נראה (ברגע אחר)", אלא שלפי זה התמונה בעקר לצואר שבענק ולא לענק עצמו, כלו' אם משים אדם את עצמו כמי ששם ענק לצוארו ואינו מבליט את עצמו, וצ"ע.]

a) رف

שבעה החרב שלופה, עד שלשים היא רופ֯פ֯ת [1]), לאחר שנים עשר חדש היא חוזרת לתערה (ר' יוחנן, ירוש' מו"ק ג ז). לקערה שהיא מליאה חלב עד שלא נתן לתוכה מסו החלב רופף, משניתן לתוכה מסו הרי החלב קופה (מד"ר ברא"ש' יד). אם נותן לתוכו מסו נקפא ועומד, ואם לאו הולך רופף (שם ויקר' יד). — ומוחו של תינוק רוֹפֵף [2]): (תנחת תפלין של ראש) מקום שמוחו של תינוק רופף [3]) (ירוש' עירובי' י א). — וְרָפֵף בעיניו [4]): הרופפת בעיניה והמוציא רעי בשעת שחיטה כשרה (ר' אליעזר בר' יוסי, תוספת' חול' ג יג). — ובהשאלה, הֲלָכָה רוֹפֶפֶת וכדו': כל הלכה שהיא רופפת בבית דין ואין את יודע מה טיבה, צא וראה מה הציבור נוהג ונהוג (ריב"ל, ירוש' פאה ז ו). — ובספהמ"א: והתמורים (שנשכום הצרעות) מתרפקים ורופפים על העצים ועל הצרורות וכו' (ברכיה הנקדן, משלי שועלים י). דלאחר החורבן כרצון היו תלוין (צום י' בטבת וי"ז בתמוז) וכשנשנית משנתינו רופפין היו ביד ישראל (ריטב"א לר"ה א, כח:). והיה עשן פסלו של מיכה מתערב עם עשן המערכה וחנצח היה רופף וכו' עד שבא שמואל ומרק הדין שהיה נאחז בימין (פלא הרמון יז א). הן עדיין אברי רופפים הופפים לא למדו משוך עט סופר (קבץ אגרות, בוקסטורף, 38). —ואמר הפיטן: ופחד שרפים אשר ברגע כל שורפים לפני שיר זה לא רופפים (ר"א קליר, הוא נקרא, סלוק סבת החדש). — ואמר המשורר: ויחרד לבי ויתר כבודי [5]) ועצמותי רפפו וידי רפו (ר' בחיי אבן פקודה, בקשה, בסוף חו"ה, הול' יהודה). ונפשם נכספת בידם טומאת בתוך בין רופפת ורועים בגנים (אמר קרסקס, שיר בסנח ספר, ברא"ש מו"כ). — ובינ' פָּעוּ' *רָפוּף [6]): אינו נכבש וכל שעה הוא רפוף [7]) ואינו קשה (רש"י, חול' כח:, ד"ה לא כהילך).

1) [במד"ר (ברא"ש' ק): מתרפרפת.]

2) [עי' בהערה הבאה.]

3) [כן נכון, ולא רוֹפֵס כנמצא בבבלי (עירובי' לח:) ובכמה מקומות בספהמ"א, ועי' ב. רָפַס, הערה.]

4) [וכן אף בסור' רְפַף עינא, הרף עין.]

5) [אולי כבדי.]

6) [ועי' א. רְפָפָה, הערה.]

7) [כך לפי שיטה מקובצת; בדפו': מפוף. והבונה

יחוקו ידים רפות בחלכות רפופות (סקדי סטגות רמב"ן לספר המלות להרמב"ם).—*רַפַּף בלבו, הִסֵּס: לפי שרפפה[1] בלבה תביא קרבנה מרופף (ברלמים רבתי, אלנק, 45). — והלכה רופפת: והלכה רופפת קח לך המנהג (ר"ת, ספר סיסר, חסוי עו ג, 172).

—פּוֹעֵ', *רוֹפֵף, — כמו קל, התנענע הנה והנה: לחלב וכו' עד שלא תרד לתוכו טפה אחת של מסו הוא מרפף[2]) (ר' ילמק, מד"ר ברלמ' ז). — וכמו פּוֹעֵ', רעד והתנענע: והיו עמודי בית הוועד מרופפים (ירוסי מו"ק ג ח). — ופ"י, *רופף את הלשון, הניע אותה: פעמים שאדם מדבר דבר אחד והוא רופף[3]) את לשונו, ויש דבר שהוא פושט את לשונו (ברלמים רבתי, אלנק, 135). — ובסהמ"א: בעופפי חרבי וכו' ויש לפרשו וכו' ענין התנועה כלומר בהניעי אותה ורופפי אותה על פניהם (רד"ק, סרסים, עוף). וכל אשר הוא מהם בעל כנף מעופף, אשר עמודי שמים מרופף (ר"י סריזי, ממכ' לז, 302). ואם תהיה העין גדולה מרופפת הנה בעליה עצל אוהב הנשים וכו' ואם תהיה העין קטנה ותכליתית ומרופפת הנה בעלית מעט הבושת (יוסף ישראל פורלין, תולדות אדם ג לג). — ואמר הפיטן: השריץ מעופף, והשחיץ לנוסף, העיט לעופף, השרץ לרפף, הרקק צפף, ממי יפיף, נפש חיהו עוף יעופף (עבודת יוה"כ, Elbog., Stud., עמ' 177). ברקיך יסוד רופפו ורעמיך הרום התריפו (אלהים בהכמילך, יול' ב סבוע', מחז' איטל' א, קכד:). — ואמר המשורר: כי פרשה ארבע כנפים עלי ותראה מרופפת (ר"י סלוי, סלמה בסוד, זמורה ג, 208). סביבה יחנה דגל יהודה והיא גם היא סביבותיו תרופף (סוא, לבי גלעד, סם ב, 58). לשירי הזמן ידו ינופף, והגלגל לשעטתו ירופף (ר"י סריזי, ממכ' עז, 165).

—נִפעֵ', *נִרְפַּף, — נרפף האבר, חלב, רפף ורעד: לחשקותו מחסם המשלשל ולשפשף המקום הנרפף בסמרטוט קשה (ס"ע טורטוסי, ספר הסמום, תרגום אלזהרוי). — ואמר המשורר: לבי עלי זה נרפף לא נגלף יראה ויאמח (סלום סבזי, לבי לסכמס, סידי סימן, 198). — וכמו רפה, נרפה: תבואה באוצר טרוף, וברכות בלי לירוף (נחמיה בן סמואל, אס ימלאו, תפלת גשם, ידיעות מכון סוקן ד, כח).

—הִתפַּ', *הִתְרוֹפֵף, — התנענע, רעד: מחור עינים עליהם יחופף, ידוד יכסה פניו בלי מתרופף (ר"א קליר, אילי מרום, מוס' יוה"כ). ששפתותיהן של זקנים מתרפטות ואינו יכול לקפוץ שפתותיו לטעום החיך המאכל ומשתרבבות ומתרופפות (ערוך ערך מרפט). מגערת כל עוף תתרופף, ולא כמותו לעופף (ברכיה הנקדן, משלי סועלים מח). כל איש יהי נבא, אזי ימס לבו ויתרופף לחרדתו (עמנואל, מחברת ז, סברמן, 148).

א. רְפָדָה[1]), ש"נ, — סככה, גג שלפני דבר, Vordach; avant—toit; projecting roof:

לא במשמ' חלש ורפה אלא נד הנה והנה.]

[1]) [במר"ר: רפרפה, עי' רִפְרֵף.]

[2]) [מרופף, נ"א מרפרף. במקומות מקבילים (מד"ר ברלמ' יד; סס ויקר' יד): רופף, עי' קל.]

[3]) [בפסיק' רב' (אכרי אכרי, קנג.): כופף, ותגית איש שלום: הופך.]

[1]) [בערבי בא רַפִּיפ a) במשמ' סככה וגג, אולי בעקר במשמ' כנף העוף המרפרף והסוכך, וכנראה זה עקר משמ' המלה רְפָדָה אף בעבר'. ויש מבארים את המלה במשמ' שבכה וסריג. ותנחום ירושלמי בכתאב אלכאפי כ"י ערך רפף, כותב וז"ל: שרח אלמשנה (הסריגות והרפפות מצטרפות) רפפות שבאביך תעמל פי אלטאקאת וקד ת'עמל חדיד או כ'שב או בנדגה באלגיר ואלגבס. וקאל ג'ירה אנה משאבה לאלערביה פי קולהם רף ורפוף. והד'ה אלרפוף תכון מן נפס אלבניאן לא מרכבה בעד אלבניאן לאן סריגות קד תביין פי מכאנה אנהא שבאביך מרכב עלי אלטאקאת ואלמראוח תסמי' רפיפות ויאתי אשתקאקה מע רפרף, ע"כ, ובעבר': פרוש המשנה רפפות שבכות שתעשינה בחלונות ותעשינה מברזל או עץ או חמר כגון גיר או גבס. ואמר אחר שהוא בדומה לערבית באמרם רף ורפוף (במ"ר); והרפוף האלה הם מעצם הבנין, לא שהרכבו אחר הבנייה. כי בדבר סריגות כבר פרש במקומו, שהם שבכות שהרכבו על החלונות, והמניפות (שבחלון) תקראנה רפיפות ותבוא גזירתו עם רפרף, ע"כ.

ואלה דברי רד"ק: הסריגות והרפפות מצטרפות ומפרש בתוספתא אלו הן של אוצרות רפפות אלו של אלקטיות, פירוש חלונות שעושין לבתי הקיץ

---

a) رفيف

הסריגות והרפפות מצטרפות כמלא מקדח (אהל׳ יג ג). הרפפות¹) טהורות לקדש (פרה יא ג). רפפות אלו הן סריגות אלו של אוצרות אלו של איקלטאות (תוספתא אהיל׳ יד ג). הן רפפות הן רעלות (ירוש׳ ע״ז ג י). — ובסהמ״א: במשמ׳ סככה ותרים שעל פני החלון לצל, Fensterladen; contrevent, persienne; shutter: וכן חלון העשויה לתשמיש ובה סככות ורפפות, אם יש במקום אחד מרובע מביא ומוציא ואם לאו הרי היא כסתומה (רמב״ם, טמאת מת יד ד).

ב. *רְפָפָה, ש״נ, — תנודה וזעזוע של החולה, Konvulsion; convulsion: מה הן רפפות, בזמן שמזדעזע או מדלג אחד מאבריו שלאדם (ספר רפפות, כ״י ביה״מ בזנתנבי 194). כשמזדעזע אחד מאבריו של אדם יסתכל באלו הרפפות וידע מה שעתיד לבוא עליו (ספר רפפות, כ״י אדלר 1402). והאותות של פרלישיאה יש לו גיד בלשון ורפפות בשפתים ורעש בזרוע שמאל וכלח ותחדל שנתו (מער הפרלוף לאיפוקרט, כ״י ברלין 545).

רפק

²), ממנו *מַרְפֵּק, רָפַק.

רָפַק,

קל לא נמצא.

—התפ׳, מִתְרַפֶּקֶת, — הִתְרַפֵּק, הסתמך, נשען, sich stützen, lehnen; se soutenir, s'appuyer; to support oneself, lean: מי זאת עולה מן המדבר מִתְרַפֶּקֶת על דודה (שה״ש ח ה). — ובתו״מ: יונתי בחגוי הסלע וכו׳ למה עקרתי אתכם וכו׳ כדי שיהיו מתרפקות¹) על בעליהן בנויין (רבי יוחנן בר ספא, מד״ר ברכא׳ מה.). — ובסהמ״א: דמשלבי קרשים מלמטה זו עם זו ומתרפקין ועולין (ר״ח, שבת לח:). ובעודה עצם משתקשקת ומתרפקת וגוריה מחבקת ומנשקת (כ״י פריזי, תחכ׳ כה, 229). ותקח החרב ותלך לביתה והיא מתרפקת בשמחתה (כ״י זבארה, שעשועים ב, דודזון, 29). וכמוכה עורון יובל מתרפק על שכם זולתו (ריב״ל, תעודה ביסראל, הקד׳). — *ובמשמ׳ מתגעגע: ואשא כשרי בשני עד אשר תשלח עגלה לשאת אותי אליך אז ירחב לבב בנך המתרפק עליך (רמח״ל, קרית ספר, נא). — ואמר הפיטן: להשיב שבותם כאפיקים, כי הם בניך ועליך מתרפקים (ר״א קליר, מי יערוך אליך, מחז׳ איטל׳ ב, סו.). שמח באשת נעוריך המחברת, עמה תתרפק ולא באחרת (שמעון בר יצחק, אמת כקילות, סדר יום ב שבועות). וכל הדור ההוא אשר שמעו קולו, זכו להיות כמלאכי זבולו, עליו נתרפקו וחיו בצלו (וכל העם רואים, שם). בחבה לקבל מלכותו רצונו להפק, יקר תאותו להשלים עליו להתרפק (אחיר בן יצחק, אדיר וכאה, יוצ׳ שבת אחר שבועות). ותיקר נא נפשם כי עליך מתרפקים (מרדכי ברבי יעקב, מלכי מקדם, סליח׳ מוסף יוה״כ). חון בת דלתך דופקה, עליך מתרפקה (ר״י נג׳ארה, ישאפון לך, עולת תמיד, פזמ׳, יב). — ואמר המשורר: האחרי חדש למות אחי ארחץ ואתענג ואתרפק (ר״מ סנגיד, האחרי, בן תהלים, שם, לב; ברמן ב, 113). דדית ירוון דודה, ויתענג במצפון רבידה, בשבתה לנגדו כשדה, והוא מתרפק לצדה (ר״י הלוי, בלא ורלא, זמורת ב, 76—77). הן פראים הם ואיך ידמו אלי יעלה על הצבי התרפקה (סוא, יעלת חן, שם ז, 226). אתמול בחיק צורי כעלמה צוחקה מתרפקה משתקשקה הייתי (כ״י פריזי, תחכ׳ יג, 189). התרפק אז יאבה בזרועות חלד (מיכ״ל, שלמה).

—פעי׳, *רִפֵּק, סמך וסעד, stützen; soutenir; to support. ואמר הפיטן: תרפק משול אפרים

להכנים בהם הרוח (פרטים, רוף). וריב״ג: מאמרם למנופפות הגדולות רפפות מפני שהם מנענעות את האויר, ע״ב (פרטים, רוף). ולפי זה משמשת המלה היום במשמ׳ תריסי חלון מרכבים מלוחות לוחות דקים מתקפלים.

ואמנם חז״ל מזהים את המלה רפפה גם עם רעודה או רעלה, והואיל והערוך מבאר רעודה במקום טיט ומים, היו שבארו גם רפפה במשמ׳ זו, שלא כענין. ואלה דברי ר״ד מן התפוחים: רפפות מקום לח אשר בו טיט (למח דוד, נכריות, כטו:).

¹) [בתוספת׳ (פרה יא ח): רפופות, נ״א: רפיפות.]

²) [בארמ׳ מרפקא, כמו מַרְפֵּק, ובערב׳ מִרְפַק a), ואף רַפַק b) במשמ׳ סָמַךְ וְסָעַד, ומזה רַפִיק c), אוהב וידיד, בכוש׳ רַפַק, סמך והשכיב.]

a) مرفق b) رفق c) رفيق

¹) [במד״ר שה״ש ב, יונתי: שלא יהו מתרפקות.]

בשעשוע ילד וכן יקיר (יוסי בן יוסי, אפחד במעשי, זכרונות מוסף ב כ"ס). בטל דשן ציה רפק [1]), דלי ומרודי בעשר ספק (רסב"ג, בעל אלור, ביאליק-רבניצקי ב, 125). ריפק ופינק חמוני בצמאון אין מים (נחמיה בן סלמה, אם ימלאו, תפלת גשם, ידיעות מכון פוקן ז, רעז).

***רִפְרוּף**, ש"ז, — תנופת המרפרף והמרחץ, תנועת נדנוד הנה והנה, Pulsation; pulsation: מוחו של תינוק רופף וכו' וזה הדבר ידוע הוא כי התינוקות מוחיהן פתוחין ונראה להן רפרוף מתחת העור שעל המוח (רב נסים גאון, ברכי כז.). — *ורפרוף עפעפים במשמ' הרף עין: Zucken; tressaillement; quivering: אני אביאך שם קודם ר͏ִפרוף עפעפיך (קלונימוס, בעלי חיים ב ב). — *וברפואה, רפרוף הגוף, השפה, הכרם וכדו' כסימן למחלה: אם תעיין ימצא העלול אסטנסות והתהפכות הנפש ורפרוף השפה וסבוב הראש (קאנון ג א ב כז). כשירבה הרפרוף בכל הגוף ובאשר יתרפרפו הפנים הרבה ונהג בנקוי המוח (שם א ג ס כלל א פרק א). כשיוכאבו (השנים) יחושו במה שיקרה בהם דפיקה ורפרוף (שם ג ז א). ולא רפרוף או מתיחה (שם ג יג א יד). ומן האותות על קבוץ ליחה רעה באצטומכא ומה שנלוה אליה רפרוף הכרם (שם ג יג א יט). והרפרוף תהיה בו תנועה מבוארת ואותה התנועה מורכבת משתי תנועות הפכיות וזה שהאחת מהן התפשטות והאחרת התקבצות (קנולי גלינוס, בקנות הסלייס). ואותות הבחראן שיהיה בקיא לצדוע ודפיקת האצט' והדמיונים המחשיכים ורפרוף השפה התחתונה (שם, כ"י פריז, בבחראן, מאמר ג). הרפרוף מתחדש באברים ומתחדש שאי אפשר שיתפשטו כי העצמות והשחוסים לא יתפשטו כלל ולכן ירבה הרפרוף בעור (פרקי משה ג). — *ברפרוף, תה"פ, כאלו ברפרוף העין, לא בקביעות ובדיוק, למשל: עברתי על הספר ברפרוף, נוהג בספרות ובדבור.

---

[1]) [ביאליק ורבניצקי פרשו: בטל... רפק — דשן ופנק בטל את ניר השדה השומם; אך כנראה „רפק" הוא לשון עדירה וחרישה כבארמית שבתו"מ, בלו' דשן ועדר, ע"ב.]

***רְפְרוּפִי**, ת"ז, — תנועה רפרופית, תנועת נדנוד, תנועת מטוטלת, ועי' רִפְרְפִי: הדפיקה היא תנועה רפרופית תקרה ללב (קאנון ג יא ג א). ואותם הדחיות והמשיכות לא יהיו אמתיות אבל רפרופיות וכו' אך הם לא ישליטו ברפרופים רבים (שם ג כא א ב). ולפעמים יתערבו שני הזרעים יחד ואחר יפרדו או יפרה האחד קדם בסבה רוחיית או רפרופית (שם שם).

***רִפְרֵף** [1]), פ"ע, — רפרף העוף בכנפיו, האדם בעינו, החלב בקערה, פרכס, נע בתנועת נדנוד קטנה ומהירה הנה והנה, zucken, blinzeln; tressaillir, cligner; to quiver, blink: ועוף אפילו לא רפרף אלא גפו [2]) ולא כשכש אלא זנבו הרי זה פירכוס (חול' לח:). ורוח אלהים מנשבת אין כתיב כאן אלא מרחפת, כעוף הזה שהוא מרפרף בכנפיו וכנפיו נוגעות ואינן נוגעות (מד"ר ברא' ב). לחלב שהיה נתון בקערה, עד שלא תרד לתוכו טיפה אחת שלמסו הוא מרפרף [3]), כיון שתרד לתוכו טיפה אחת שלמסו מיד הוא קופה ועומד כך עמודי שמים ירופפו (ר' ילמק, שם שם ז, היאודור, 81). — ובהשאלה, רפרפה האשה בלבה, לא היתה קבועה וסמוכה בדעתה: לפי' שרפרפה (האשה) בלבה לפיכך תביא קרבן מרופרף (ר' שמעון בן יוחאי, מד"ר ברא' כ). — ובסהמ"א: נשברה מפרקתו וכו' הרי זה מטמא אע"פ שעדיין הוא מרפרף באחד מאיבריו (רמב"ם, טומאת מת א טו). שיראה (הדג), ירצה או לא ירצה, כי אין עפעפים לו ירפרף בהם (אמו"ר לראב"ד א ו, 27). כנור היה תלוי כנגד חלונו של דוד והיתה רוח צפונית יוצאה בחצי הלילה ומרפרפת [4]) בו והיה מנגן מאליו (ר"י מוסקאטו, נפוצות יהודה א ג). — *ובמשמ' פ"י, רפרף את השק, הקשר, התיר את חבליו עד כדי שיהיה מרפרף, lockern; relâcher; to loosen: וכשמבקשין לפרק משאוי מגביה השקין

---

[1]) [מן רָפַף, עי' שם. וכן בא רפרף בארמ' שבתו"מ, שממנה חדר שמוש הפעל לעברי.]

[2]) [גרסה אחרת: בעינו, וכן הובא במגיד משנה לרמב"ם מאכלות אסורות ד יד, וכן כתב שם הרמב"ם: ובעוף אפילו לא ריפרף אלא בעינו.]

[3]) [כדפוס': מרפף, ועי' בהערת תיאודור למקום.]

[4]) [בבבלי (ברכ' ג:): ומנשבת.]

לרפרף קשר החבל להיות נות להתיר (ר״ס, שבת קכה.).

— פעי, *רִפְרֵף, בינ׳ מְרַפְרֵף, — קרבן מרפרף, קרבן עוף שכנפיו רפרפו בחייו: לפי שרפרפה (האשה) בלבה לפיכך תביא קרבן מרופרף (ר׳ שמעון בן יוחאי, מד״ר בראשי כ). — ובספה״א מְרֻפְרָף אף במשמ׳ לא קבוע, שאפשר לרפרף בו, להניעו הנה והנה, lose, beweglich ; lâche, mobile ; loose, mobile : ג׳ (ניטות קשורות) אינן חוצצות שאין קשרן מתחזק, ומרפרף הוא, והמים באים בתוכו (ר״ס, שבת קכה:). כסוי הקנקנים כשהוא מהודק וטחוי בטיט נקרא רשום, כשהוא מרופרף נקרא מצוף מלשון ציפוי (סוא, ב״ת כג:).

— התפ׳, *הִתְרַפְרֵף, — היה עשוי לרפרף הנה והנה, לא היה מחזק כל צרכו: כל האגדות של כפרים הבאין מבית השיקין טמאין, ולא מסקים איגוד אמרו אלא כולם, מפני שהיא מתרפרפת וחוזר ואוגדת (ר׳ מאיר, תוספת׳ מכשירי׳ ג ח). כל ז׳ ימים (של אבל) חרב שלופה ועד שלשים יום היא מתרפרפת ואינה חוזרת לנדנה עד י״ב חדש (מד״ר בראשי ק). — ובספה״א: אם הקרום מתפרק והריאה מתרפרפת טרפה (והזהיר, ויקרא, שמיני, מג).

רפש [1], ממנו *רְפוּשׁ, רֶפֶשׁ, *רִפְשׁוֹן.

א. **רֶפֶשׁ**, ש״ז, — מרפש, לכלוך, בפרט מרפש המים בטיט, Schlamm, Verunreinigung ; limon, souillure ; mud, soiling : והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רֶפֶשׁ וטיט (ישע׳ נז כ). — ובתו״מ: השופך מים ברה״ר והוזק בהן אחר חייב בנזקו וכו׳ אמר רב לא שנו אלא דנטנפו כליו במים אבל הוא עצמו פטור, קרקע עולם הזיקתו, א״ל רב הונא לרב לא יהא אלא כרפשו [1] (ב״ק ו.). — ובספה״א: ומה הים רפשו וסריותו על פיו כך הרשעים סריותם בפיהם (רש״י, ישע׳ נז כ). שלש מים מרות חקק ותצב בהן תחו ובהו רפש וטיט (רמב״ן, ילירס א יא). מימיך (הים) לא זכים ולא ברים, לא צחים ולא קרים, כי אם רפשים ושמרים, מלוחים ומרים (ר״י סריזי, ספכ׳ מג, 834). והפח והשפה יצאו עליו הרפשים המעופשים והטנוף (סוא, אגרת לשון הזהב ד, דברי ספר, אדלמן). והרפש הנשאר בבטן יגרשהו חנוף ואל המעים ידחהו (שם שם). — ואמר הפיטן: תפן כאון פיד טיט רפשנו, תבים בדבינו ועוד בל תכפישנו (ר״א קליר, קרוב׳ שקלים). כפר פדיון נפש פדה מטביעת רפש (סוא, אחרי לוס כפור, מחז׳ איטלי׳ ב, פ:). פץ לי מחשילי מה דודך משלי, פוצי מרפש ומדלי, דודי לי (משלם ברבי קלונימוס, אפיק, יולר ב פסח). בחדש נגערו בו בתהומות ונשארו נטושים ברפשים (אהלל אל נערך, פזמי׳ לפסח, קדור מנהג ארס לובה, תפיה:). סוף לא תירש מרכושך אבל דעת כי רמש רפשך אשר יצא ממעיך הוא יירשך (משה ברבי יסייה, אם פני מבין, סלימ׳ סמר׳ יוה״כ, מחז׳ איטלי׳ ב, קו.). בואי שנת נפש וצאי שנת רפש (ימיה אלליאהרי, בואי שנה אסבה, תפלה לראש השנה, שירי תימן, 88). — ואמר המשורר: תשבח למשבית שאון ים בעת שיגרשו מימיו רפשים (ר״י הלוי, התרדם נערום, זמורה א, 5). צלל בכודי ברפשי ואפלה במוקשי (ראב״ע, איך אכסלה, איגר 83). ירדתי פלא אלי בית הכלא והוא רפש מלא ואין עלי חולה (סוא, איך אזלת, שם 174). ככה עם לא בינות יכפישו ברפש (יל״ג, רפסודות).

ב. *__רֶפֶשׁ__, — מלה מסֻפקה: כמה מצודות עשיתי,

---

[1] [אין כאן אלא מבטא אחר במקי רפש, הבא במקרא בשם מִרְפָּשׂ ובפעל רָפַשׂ, המתחלף בכתיב רָפַס (עי׳ א. רָפַס). ויש שמשוים באשור׳ רַפְשַׁת במשמ׳ קיא, צואה וכדו׳, ובערב׳ רַפַתַ a) היה נבל וכדו׳, אך יתכן שמלים אלו מקבילות אל פֶּרֶשׁ בעברי, פרת בארמי.]

a) رفث

[1] [כך בקריאה זו, כִּרְפְשׁוֹ, לפי פרוש רש״י: המשליך זבלו ברה״ר מי לא מיחייב כי לא הפקירו, ה״נ רפשו הוא דאזקיה, ע״כ. ואולם אין „רפש״ אלא מים עכורים, שרפשו אותם, ובודאי לא זֶבֶל, ואף קשה שיאמרו רפשו (= מימיו העכורים) של מי שהוא, ושל המזיק (בעוד ש„כליו, הוא״ מוסבים על הנזק). ובודאי יש להעדיף את גרסת הערוך כרופשו, ז״א אין לראות את הדבר כאלו קרקע עולם הזיקתו אלא יש לראות כאלו הוא רופש ועוכר את המים, כאלו היה רופש אותם ברגליו או בידיו, וצ״ע.]

כמה רמיזות עשיתי, כמה רפשי' עשיתי עד שרפשתיו (את בן הדר) בידיך ועכשיו הוצאתו בשלום[1] (ר' אבא בר כהנא בשם רבי לוי, מד"ר איכה, א"ב קדמאה, ממרום שלח).

***רָפַשׁ**[2], פ"י, — כמו רָפַס, רמס ודרך, treten; marcher; to tread, רפש" הענבים: אמרו לו היכן אתה נותן שאר ענבים בשביל שהגת קטנה, אמר להם, אני עושה גת שתטול לכל הענבים שבכרם, מה עשה, רפש[3] הענבים ובעט ראשון ראשון ואח"כ הביא את הענבים שבכרם והחזיק הגת כל הענבים (מד"ר שמות עו). — ואמר הפיטן: אבל אשמים אנחנו וקרוב פורש, בעון בצענו צור לצר יחרש, בולע ומריק ורד ורופש[4] החורש (סלמה הבבלי, אמרנו נגזרנו, סליחי' לו"ג, מחז' איטלי' ב, כט:). — "וביני' פָעוּ', רָפוּשׁ, במשמ' נרפש ורמוס ברגלים: ומה זה נשאת לכוף שרשיךָ הטובים ולשלות דליותיך להשקות אותן מערגות מטע עין רוגל הניתן לבכים' רפוש ודלות לא עבר עליו לשקו' מימיו ולהציל עבדו מרגש מרפס ומדלח רגל אדם (הפו' כס"י, קבלת קנטרי א, א.). — ואמר הפיטן: באשון חשך כפושה, באשמנים רפושה (משלם בר קלונימוס, מי יתנה, סמכי' יוה"כ). — ואמר המשורר: הכי מימי ידידותו כשלג מאר וכו' ברגל לא רפושים[5] (רמב"ע, הרים נג, צרודי, קסא). תשרי וכו' ראוי לאבול בו את הכרשים כל חריף זרע גם שרשים ולחוק הכליות הרפושים (ראב"ע, טמעו גא, כהנא א, 181)[1]. — "ובמשמ' טָבַע ברפש וטיט: וידוע לכל ומודעת לכל אזן שומעת מהיגיעות שיגענו וכמה קרקורים קרקרנו וכמה רפושים[1] רפשנו מרוב גודל התלאה אשר מצאתנו (פנקס קראקא הפו, אוצה"ס ז, 629).

— הִפע', *הִרְפִּישׁ, — צורה מספקה[2], הרפיש את עצמו לפני (או תחת) אחר, התרפס לפניו, עשה את עצמו כרפש למדרך רגליו: לאתליטום שהוא עומד ומתגושש עם בנו של מלך, תלה עיניו וראה את המלך עומד על גביו והרפיש[3] עצמו לפניו (ר' סמא בר חנינא, מד"ר ברא' עז). — ובסהמ"א, הִרְפִּישׁ דבר או אדם, השפיל אותו, עשה אותו מרמס לרגלים, ואמר הפיטן: ויחמום וינצל מעדיו להכפישי ומגובה לתחום הרפישי ותזנח משלום נפשי (ר"א קליר, איכה אספסו, קינ' ת"ב).

הִתפ', "הִתְרַפֵּשׁ, — התרפש האיש, הבהמה רפישות, נתכסה ברפש[4]: ואם תראה הראש מתרפש רפישות זו ברתומות וכו' טרפה (הלכות טרפות לאלדד הדני ג ג, א. אפשטין, 112).

"**רפ"ש**, ר"ת, — רפואה שלמה.

"**רִפְשׁוֹן**, ש"ז, — כמו רֶפֶשׁ, ואמר הפיטן: דלותי מטבוע רפשון, גאל נצורי כאישון

1) [למעשה אין כאן אלא גרסה משבשת במק' הנוסח הנכון יותר שבמד"ר ויקר' כו: כמה מצודות וחרמים פרשתי לו עד שבא, ואולי היה העקר: עד שתפשתיו ובא לידיך. ועי' גם רִפּוּשׁ, הערה.]

2) [אפשר שאין זה אלא מבטא וכתיב אחר במק' רָפַשׂ, רָפַס, עי' שם, ואולי צ"ל כפש.]

3) [כן בארמ' שבתו"ם: כיון שאמר (יהודה ליוסף) ממך אני מתחיל רמז (יוסף) למנשה ורפש חד רפש וזעת כל פלטין (מד"ר בראש' לג). אך אולי צ"ל כפש.

במדרש תנחומא וישלח ב כתוב: ללמדך שגדולים הצדיקים יותר ממלאכי השרת וכן יעקב נטל לשר הגדול ורפש שנאמר ויאבק איש עמו, ע"כ, אך בלי ספק צ"ל וכפש, כלו' כפש אותו בעפר. ועי' הִפע', הערות.]

4) [מנקד בשי"ן שמאלית.]

5) [בס' מנחת קנאות לאבא מארי, עמ' 128 כתוב: והפריז על תמרות ומדד לנו המדה רפושה, ע"ב, וצ"ל כפושה, כלשון הבבלי (יבמ' קז:), ועי' ב. כָּפַשׁ, עמ' 2504).

1) [ועי' רִפּוּשׁ, הערה.]

2) [ואמנם כנראה אין כאן אלא נסחה משבשת, ועי' בהערה שאחר זו.]

3) [בחלק מכתבי היד: והכפיש (עי' בהוצ' תיאודור־אלבק) וכך נראה יותר. ובמד"ר שה"ש (ג, מי זאת) מובאת דרשה זו בשם ר' לוי בנסח זה: לארכיליסטים שהיה מתגושש עם בנו של מלך, תלה עיניו למעלה וראה את אביו המלך עומד על גביו והרפיש עצמו תחתיו, ע"כ, ובודאי גם כאן הנכון: והכפיש.]

4) [כך נראה לפרש את הבטוי הקשה הזה, וכן ברתומות כלשון כתמים, ולא כפרושו של א. אפשטין ושל מ. שטינשנידר המובאים בספר. אך על כל פנים טעון גם נוסח הדברים וגם פרושם בדיקה נוספת.]

(משלם בר קלונימוס, ברח דודי, גאולה ב פסח).

רפש[1]), ממנו מִרְפָּשׂ, רֶפֶשׂ, *רִפְשָׁה.

רָפַשׂ, פ״י, תִּרְפֹּשׂוּן — כמו ב.׳ רָפַס, רָפְשָׂה החיה את המים ברגליה, מלאה אותם רפש וטיט, עכרה אותם, trüben; troubler; to trouble: המעט מכם המרעה הטוב תרעו ויתר מרעיכם תרמסו ברגליכם ומשקע מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תִּרְפֹּשׂוּן (יחזק׳ לד יח).

—נפע׳, בינ׳ נִרְפָּשׂ, — נִרְפַּשׂ המעין, נעכרו מימיו: מעין נִרְפָּשׂ ומקור משחת צדיק מט לפני רשע (משלי כה כו). ועי׳ רָפַשׂ.

א. **רֶפֶת**[2]), ש״נ[3]), מ״ר רְפָתִים, — דיר או מוסך בשביל הבקר, Stall; étable; stable, cow-shed: גזר ממכלה צאן ואין בקר בָּרְפָתִים (חבק׳ ג יז). — ובתו״מ: מצאה ב ר פ ת אין חייב בה (ב״מ ב י). לא יפתח אדם חנות של נחתומין ושל צבעין תחת אוצרו של חברו ולא רפת בקר, באמת ביין התירו אבל לא ר פ ת בקר (ב״ב ב ג). המוכר מקום לחברו לבנות לו בית חתנות לבנו וכו׳ בונה ארבע על חמש, ד״ר עקיבא, ור׳ ישמעאל אומר ר פ ת בקר הוא זה, הרוצה לעשות ר פ ת בקר בונה ארבע על שש (שם ו ד). הזבל היוצא מן התנור מה שהוא קולט הרי הוא שלו, ש ב ר פ ת ושבחצר הרי הוא של בעל החצר (תוספת׳ ב״מ ח כט). זבל שבמבוי מסלקו לצד, שׁ ב ר פ ת ושבחצר מוציאו לאישפה (ירוש׳ פסח׳ ד ח). חורי הבית וכו׳ ו ר פ ת בקר ולולין ומתבן וכו׳ אין צריכין בדיקה (ת״כ, בבלי שם ח.). — ובספה״א: אפילו שכר טרקלין גדול בדינר בשנה או ר פ ת קטנה בדינר בכל יום אין לו

[1]) [עקר מבטא השרש הוא רפשׂ או רפשׁ — כי כנראה לא היה הבדל בין שין ימנית לשמאלית בתקופת המקרא. ואך שנויי מבטא של אותו שרש הם ב. רפס ו־רפשׂ, ועי׳ בהערות לשרשים אלו ולמלים הנגזרות מהם, וכן בערך האות שׂ.]

[2]) [כנראה קרוב למלה זו בערב׳ רַף a) (פא), דיר למקנה, אך שרש המלה לא התברר.]

[3]) [כך לפי השמוש בתו״מ ובספה״א.]

a) رقّ

אונאה (שו״ע חו״מ אונאה רכז). — ואמר הפיטן: יאסר כבהמות בתוך ר פ ת ו וככלב יאכל את רפתו (עזרת הבבלי, תוכחת מוסף ח, כב:). נר שבת וחנוכת מאור עיפתך, פטר שור וחמור בכורי ר פ ת י ך (כ״י אלים הזקן, אזהר׳, קבץ מע״י גאו׳, 57). מגן אלקים גורשו פותים, מעיקשי גא לחרוש כמיתים, מעמק יה לשרך כבני ר פ ת י ם (משלם בן קלונימוס, אהובת כפלאותיך, עבודה, Elbog. Stud., 127). — ואמר המשורר: מי אשר שת בית אלהים כבית ר פ ת והיא חטאת ותוכה (כ״ם הנגיד, סירה, בן תהלים, ששון, כ; הברמן ג, 19).

ב. *רֶפֶת[1]), ש״נ, — כבר לחם, ואמר הפיטן: יאסר כבהמות בתוך רפתו וככלב יאכל את ר פ ת ו (עזרת הבבלי, תוכחת מוסף ח, כב:).

***רַפְתָּן,** ש״ז, — אדם העובד ברפת בקר, נוהג בספרות ובדבור.

***רַפְתָּנִית,** ש״נ, — אשה העובדת ברפת בקר, נוהג בספרות ובדבור.

רָץ, ש״ז, מ״ר רָצִים, רָצִין — א) איש או נער ממשרתי המלך הרץ לפניו ומלוה אותו, Läufer, Trabant; coureur, traban; runner, life-guard: ויאמר המלך לָרָצִים הנצבים עליו סבו והמיתו כהני יי׳ (ש״א כב יז). ויאמר יהוא לָרָצִים ולשלשים באו הכום איש אל יצא ויכום לפי חרב וישלכו הָרָצִים והשלשים וילכו עד עיר בית הבעל (מ״ב י כה). ובשנה השביעית שלח יהוידע ויקח את שרי המאיות לכרי ולָרָצִים וכו׳ ויצום לאמר וכו׳ השלשית מכם באי השבת ושמרי משמרת בית המלך והשלשית בשער סור והשלשית בשער אחר הָרָצִים וכו׳ ויעמדו הָרָצִים איש וכליו בידו וכו׳ ותשמע עתליה את קול הָרָצִין העם ותבא אל העם וכו׳ ויקח את שרי המאות ואת הכרי ואת הָרָצִים ואת כל עם הארץ וירדו את המלך מבית יי׳ ויבואו דרך שער הָרָצִים בית המלך (שם יא ד–יט). ויעש המלך רחבעם תחתיהם מגני נחשת והפקיד על יד שרי הָרָצִים השמרים פתח בית המלך ויהי מדי בוא המלך בית יי׳ באו הָרָצִים ונשאום והשבום אל תא הָרָצִים (דה״ב יב י–יא). — ובמשמ׳

[1]) [ע״פ הארמ׳ ריפתא שבתו״ם.]

שליח מהיר, גם מרוכבי סוסים: ונשלוח ספרים ביד הָרָצִים אל כל מדינות המלך (אסתר ג יג). הָרָצִים יצאו דחופים בדבר המלך (שם שם יה). וישלח ספרים ביד הָרָצִים בסוסים רכבי תרכש האחשתרנים בני הרמכים (שם ח י). הָרָצִים רכבי הרכש האחשתרנים יצאו מבהלים ודחופים בדבר המלך (שם שם יד). וילכו הָרָצִים באגרות מיד המלך ושריו בכל ישראל ויהודה וכמצות המלך לאמר בני ישראל שובו אל יי׳ וכו׳ ויהיו הָרָצִים עברים מעיר לעיר בארץ אפרים ומנשה ועד זבלון ויהיו משחיקים עליהם (דהי״ב ל ו–י). — ב) ובמשמ׳ איש היודע לרוץ מהר בכלל, רָץ: Schnelläufer; bon coureur; fast runner לקראת רָץ ירוץ ומגיד לקראת מגיד להגיד למלך בבל כי נלכדה עירו (ירמי׳ נא לא). וימי קלו מני רָץ ברחו לא ראו טובה (איוב ט כה). — ובספהמ״א: הרצים יוצאין כסודר שעל כתפיהן מקובץ ולא משולשל בשביל שלא יעכבו לרוץ (ערוך ערך רט). — ״ובמשמ׳ כלי בכלי משחק השחמט, שדוכו ללכת באלכסון בלבד, Läufer; fou; bishop, נוהג בספרות ובדבור. — ״רָץ העצים כשם לצפור: רצי העצים (כוים לויפער) הם כמאה מינים הנקראים בשם זה לבעבור כי זמהרו מאד לרוץ על העצים (תולדות הטבע, קכה).

רַץ, ש״ר רַצֵּי, — מלה מספקה: גער חית קנה עדת אבירים בעגלי עמים מתרפס בְּרַצֵּי כסף [1]) (תהלי׳ סח לא). — ״ובספהמ״א, במשמ׳ מטיל מתכת: וקושרים לצואריהם קשרי רצי זהב מלותיו (ר״י הריזי, תחכ׳ טז, 161). שנדרה אשה זו שלא תנשא בלא רשותו הולך בדרך לא טוב ומעגן אותה עד שתרצנו ברצי כסף (שו״ת ר״כ גירונדי לב, ד״ה מעתה לנדון). יען הסיתוהו הסותרים הנוצרים אשר שם וניסת ונתרפס ברצי כסף ונשתמד שם (ריב״ש לג). ויהי היום בני חברה אחרת היו מבקשים להם מלמד באו ופתוהו ברצי כסף בכפלים ממה שהיו נותנים לו בני חברת זו (שו״ת מהרי״י מערלאני א ג). העל רצי כסף עשקת ורצת (ר״י הלוי, בהיכות עולם ט). — ואמר הפיטן: בעבור נמכרו יונים לוונים שנים מאה ושמונים ברצי כסף להתרפס יאתיו חשמנים לחשמונים נתנו לאוצר המלאכה זהב דרכמונים (מנחם בר׳ מכיר, אודך כי עניתני, יוצ׳ שבת ב חנכה). — ואמר המשורר: יבואון מקצה ארץ בחונים בכור עוני וחפציהם חרוצים, ליד נדבה ברצי הכספים להעשיר כל ובצרורות חרוצים (רמב״ע, הענק א, בכורי, טי). התתרפס ברציהן ותשכב בשלמתן ולא תשיב עבטן (יצחק בן עזרא, פניני שיר, סעפ״ם 161). ומוריו רצופים ברצי כספים בכור בין צרופים ובלב יצוקים (ר״י הריזי, תחכ׳ א, 26). בתכלת רקיע יעל ירת, ישליך רצי כספו מרום ושפל (יל״ג, דוד ומיכל ז, 68).

א. **רָצָא,** פ״י, רָצְאתִי, — כמו א. רָצָה: והיה ביום השמיני והלאה יעשו הכהנים על המזבח את עולותיכם ואת שלמיכם וְרָצְאתִי אתכם (יחזק׳ מג כז).

ב. **רָצָא,** פ״ע, רָצוֹא, — כמו רוץ [1]): והחיות רָצוֹא ושוב כמראה הבזק (יחזק׳ א יד). — ובספהמ״א: שלא תהיה מחשבת האדם בסוד היחוד ברצוא ושב אלא לחלוטין (ר׳ יהודה חייט על מערכת האלהות, פרק א ברא׳תיו). אמנם לבי הולך רצוא ושוב (עמנואל, מחב׳ ט, הברמן, 268).

רצד [2]), ממנו רָצַד, ״רִצְדּוֹן.

רָצַד [3]), קל לא נמצא במקרא.

---

[1]) [אין תרגומי הקדמונים ופרושי המפרשים מסתברים. הפרשנים ברבם מבארים את המלה כלשון חתיכות רצוצות, שברים או מטילים של כסף, אך עקילס ותולג׳ כלשון גלגלים רצים, השבעים ואחריהם הסור׳ כאלו היה כתוב צַרְפֵי כסף, והחדשים הציעו תקונים שרבם אינם מסתברים. ואולם יתכן (השוה גם JBL XI, 125) שהכונה בבי״ת שרשית: בְּצְרֵי כסף, רכוש וממון של כסף, כלשון איוב כב כה: והיה שדי בְּצָרֶיךָ וכסף תועפות לך. ועי׳ מה שנאמר על מתרפס לעיל עמ׳ 6684.]

[1]) [כך דעת רב המפרשים, אך כמה מן החדשים רואים כאן ט״ס במק׳: יצוא, או יצאו יצוא.]

[2]) [עי׳ בהערה שאחר זו.]

[3]) [בארמ׳ שבתו״מ בא רצד עלוהי וכדו׳ במשמ׳ ארב לו וכן רַצַדַ a) בערב׳.]

a) رصد

— פע', תִּרְצְדוּן, — רִצֵּד, קִנֵּא, התקנא [1], beneiden; être jaloux de; to envy: למה תְּרַצְּדוּן הרים גבננים ההר חמד אלהים לשבתו (תהל' סח יז). — *ובמשמ' אָרַב וחקר: אשרי אנוש בחכמה יהגה ובתבונה ישעה השם על דרכיה לבו ובתבונתיה יתבונן לצאת אחריה כחקר וכל מבואיה ירצד (ב"ס גני' יד כ—כג). — ואמר הפיטן: מרצדים חיו מגבלים לבנון ושריון בעגלים (ר"א קליר, תהו קול עוז, קרוב' א' שבועות). ירצדו הרים אל מול סיני יקבלו הלכה למשה מסיני (שמעון בר יצחק, אילת אהבים, יוצ' ב שבועות). — *ובמשמ' השפיל, ואמר הפיטן: לא יהיה לך תמונת כל סמל בל תעבד ותשתחוה בכל צד, בל תפנו אילימו ותזכירו שמם כי אם להרס ולקרס ולרצד (רסע"ג, אנכי אש אוכלה, אזהרות, סדור רסע"ג, קלה). יתומים רצדת מעניםו ואם מניני יחלאל, ואיך התרת לא תענון ורצחו במגדל אל (הנה, זכור מבוקש, פלימ' ח"ב, סס, סכח).

— קל, *רָצַד, — הרקיד, זעזע, ואמר המשורר: ירד גן ביתן ידידי כל הרים הרעיש ורצד (ר"ש שבזי, סס ימוך, שירי תימן, 207).

— נפעל, *נִרְצַד, — הֻשְׁפַּל, ואמר הפיטן: שודד הושדד וברשתו נוצד, מלשני נסחף נצמת ונרצד (שמעון בן יצחק, אתה הלל, פלימ' תפני אפסר).

*רִצְדּוֹן, ש"ז, — שפלות ובוז, ואמר הפיטן: יום כפרת פשע וכל זדון, חלינוך בו כפר לנו אדון, ענה טוביך ואל יהיו לרצדון, כענית לאליהו בצרפתה אשר לצידון (אתוס סמוטף, שחרי יוה"כ, סדור מנהג ארם צובה, תקלט.)

---

[1]) [ואת לפי הענין המשמ' המדויקת של הפעל בכתוב, וקרובה היא אל זו של אָרַב כבארמ' ובערב' אך השבעים תרגמו ὑπολαμβάνετε, ולג' suspicamini, כלו' תחשדו, תחששו. התרג' הארמ': אתון טפזין, כאלו: תרקדון. ורש"י כותב: למה תארבון אתם ההרים גבננים הגבוהים להשחית את ההר אשר חמד אלהים לשבתו לשרות עליו שכינה הוא הר הבית, אף הוא ראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן, רצד הוא מארב בל' ערבי אבל מנחם פירש תרצדון, כמו תרקדון ע"כ. וראב"ע: תרצדון, תשפלו אתם הרים גבננים וכו' ולפי זה שמושים שונים בסהמ"א. ועי' נפע'.]

א. רצה [1]), ממנו *הִרְצָאָה [2]), *הִ־צִיָּה, *מַרְצֶה [3]), א. רָצָה, רָצוּי, א. *רִצּוּי, רָצוֹן, *רְצוֹנִי, *רְצִיָּה, *רִצָּיוֹן, ועי' ∞רָצִין.

ב. רָצָה [4]), ממנו *הַרְצָאָה [5]), *מְרַצֶּה [6]), ב. רָצָה, ב. *רִצּוּי.

א. רָצָה, פ"י, רָצָם, רצתה, רָצִית, רְצִיתֶם, רָצוּ, רוֹצֶה, רֹצָם, רְצוֹת, רְצוֹתִי, רְצֹתוֹ, רְצֵה, אֶרְצֶה, אֶרְצֵם, תִּרְצֶה, תִּרֶץ, תִּרְצֵנִי, יִרְצֶה, יִרְצְךָ, יִרְצֵהוּ, יִרְצוּ [7]), — רָצָה אדם או אלהים את הדבר או את האדם, נחה דעתו ממנו, קבל אותו בנחת רוח, Gefallen finden an; trouver plaisir dans, trouver bon; to be pleased with, like: ראיתי פניך כראת פני אלהים וַתִּרְצֵנִי (ברא' לג י). ברך יי' חילו ופעל ידיו תִּרְצֶה (דבר' לג יא). יי' אלהיך יִרְצְךָ (ש"ב כד כג). כן אהבו לנוע רגליהם לא חשכו ויי' לא רָצָם (ירמ' יד י). כי יצמו אינני שמע אל רנתם וכי יעלו עלה ומנחה אינני רֹצָם (שם שם יב). שם יעבדני כל בית ישראל כלה בארץ שם אֶרְצֵם וכו' בריח ניחח אֶרְצֶה אתכם (יחזק' כ מ—מא). זבחי הבהבי יזבחו בשר ויאכלו יי' לֹא רָצָם (הוש' ח יג). כי אם תעלו לי עלות ומנחתיכם לא אֶרְצֶה (עמו' ה כב). הקריבהו נא לפחתך הֲיִרְצְךָ או הישא פניך (מלא' א ח). כי לא תחפץ זבח ואתנה עולה לא תִרְצֶה (תהל' נא יח). נדבות פי רְצֵה נא יי' ומשפטיך למדני (שם קיט קח). יעתר אל אלוה וַיִּרְצֵהוּ וירא

---

[1]) [בארמ' ובסור' ר ע א, רעי, ובכתבת הדד שירה 18, 22: (י)רקי בה, וכן בערב' רַצִיַ [a]) באותה משמ' כבעבר'.]

[2]) [במשמ' השגת רצון וכדו'.]

[3]) [עי' א. רָצָה, פִּע'.]

[4]) [שרש זה הוא ר צ א (ולא ר ע א) גם בארמ' שבתו"מ, ואמנם אפשר, שאין כאן שרש אחר אלא התפתחות עברית של א. ר צ ה, שלא היתה ביתר חשפות, ושאך כמלה שאולה עבר רצה — רצא אף לארמ' של יהודים.]

[5]) [במשמ' תשלום מעות ובמשמ' נאום.]

[6]) [עי' ב. רָצָה, הִפְע'.]

[7]) [ועי' א. רָצָא.]

---

a) رضى

פניו בתרועה וישב לאנוש צדקתו (איוב לג כו). — ורצה דבר מיד אחר: אין לי חפץ בכם וכו׳ ומנחה לא ארצה מידכם (מלא׳ א י). והבאתם את המנחה הארצה אותה מידכם (שם שם יג). — ובמשמ׳ מחלשת, הסכים לדבר, ראה אותו כטוב לפניו, gutheissen, billigen; approuver, consentir à; to approve, consent to: ברצות יי׳ דרכי איש גם אויביו ישלם אתו (משלי יו ז). לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלהים את מעשיך (קהל׳ ט ז). — ובמשמ׳ מחזקת, רצה דבר או אדם, רצתה נפשו אותו, אהב אותו, lieben; aimer; to love, like: הן עבדי אתמך בו בחירי רצתה נפשי (ישעי׳ מב א). כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם (תהל׳ מד ד). רצית יי׳ ארצך שבת שבות יעקב (שם פה ב). כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו (שם קב יה). רוצה יי׳ את יראיו את המיחלים לחסדו (שם קמז יא). כי את אשר יאהב יי׳ יוכיח וכאב את בן ירצה [1] (משלי ג יב). כי אתה בחן לבב ומישרים תרצה (דהי״א כט יז). — ורצה באדם או בדבר במשמ׳ זו: והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבד (חגי א ח). לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה (תהל׳ קמז י). כי רוצה יי׳ בעמו יפאר ענוים בישועה (שם קמט ד). כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל (דהי״א כח ד). ועוד ברצותי בבית אלהי יש לי סגלה זהב וכסף וכו׳ (שם כט ג). — ובהשאלה, רצה האדם דרך זו או זו, שקר, אמת, וכדו׳, בחר בהם והולך אחריהם: זה דרכם כסל למו ואחריהם [2] בפיהם ירצו סלה (תהל׳ מט יד). אך משאתו יעצו להדיח ירצו כזב בפיו יברכו ובקרבם יקללו סלה (שם סב ה). תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תרצנה [3] (משלי כג כו). — ורצה עם פלוני, היה בידידות עמו: אם ראית גנב ותרץ [4] עמו ועם

---

1) [ועי׳ א. רדה, הערה.]

2) [כנראה הכונה: וארחיהם, ארחותם ודרכיהם, בהקבלה אל דרכם.]

3) [כתיב; קרי: תצרנה, עי׳ א. נצר.]

4) [יש גורסים: ותרץ, מן רוץ.]

מנאפים חלקך (תהל׳ נ יח). לא יסכן גבר ברצתו עם אלהים (איוב לד ט). — ורצה לעשות דבר, הסכים, התרצה: רצה [1] יי׳ להצילני יי׳ לעזרתי חושה (תהל׳ מ יד). — ובלי השלמה, רצה האל, התרצה, החפים: הלעולמים יזנח אדני ולא יסיף לרצות עוד (שם עז ח). — ועי׳ רצוי. — ובתו״מ, ובפרט במשמ׳ חפץ לעשות דבר [2], to like; vouloir; wollen: המזנב בגפנים והקוצץ קנים וכו׳ קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה (כ״ע, שביע׳ ד ו). מצוה בגדול לייבם, לא רצה, מהלכין על כל האחין, לא רצו, חוזרין אצל גדול (יבמ׳ ד ה). רוצה אשה בקב ותפלות מתשעה קבין ופרישות (ר׳ יהוש׳, סוט׳ ג ד). היה אביו רוצה ואמו אינה רוצה, אמו רוצה ואביו אינו רוצה, אינו נעשה בן סורר ומורה עד שיהו שניהם רוצין (סנה׳ ח ד). ארבע מדות בדעות, נוח לכעוס ונוח לרצות [3] יצא שכרו בהפסדו, קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו, קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד, נוח לכעוס וקשה לרצות רשע (אבות ה יא). רוצים או לא רוצים אין לנו לעשות אלא דברי בן עמרם (מכי׳ מסכ׳ ב, פרשה א). ונרצה לו, מלמד שהמקום רוצה לו, ועל מה המקום רוצה לו וכו׳ על מצות עשה ועל מצות לא תעשה שיש בה קום ועשה (ספרא ויק, ויקר׳ נדבה פרק ד). משל לאדם שאמר רוצה אני שאוכל ענבים, רוצה אני שאוכל תאנים (ספרי במד׳ פט). חנינו דיעה תננתנו דיעה, רצה תשובתינו רצית תשובתינו וכו׳ (כיצ״ל, ירוש׳ ברכ׳ ב ד). לפי שרצו להבות ממונן נשלטה בהן מאירה (שם סנה׳ י ט). א״ל הקב״ה למשה, כשרציתי לא רצית, עכשיו שאתה רוצה איני רוצה [4] (ר׳ יהושע בן קרחה,

---

1) [אמנם יש שמעדיפים את הנקוד רצה, מן רוץ.]

2) [לפי משמ׳ רעא, רעי, בארמ׳.]

3) [הנקוד בהוצאות מנקדות שונה: לרצות, לרצות. והעיר רשב״ץ דוראן: ונראה שהגירסא המדוקדקת היא על משקל לכעוס כמו ולא יוסיף לרצות עוד (מגן אבות ה יב).]

4) [במדר״ר (שמות מה): כשבקשתי לא בקשת, עכשיו שבקשת איני מבקש.]

ברכי ז.). הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק״ש (ר׳ יוחנן, ברכי יד:). עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו אין ע״ה שולט׳ בו (שם כ.). למה תרצדון הרים גבנונים וכו׳ למה תרצו דין עם סיני (בר קפרא, מגי׳ כט.). על כל המתים רצה קורע בידו, רצה קורע בכלי, על אביו ועל אמו ביד (ר׳ יוחנן, מו״ק כב:). עיר אחת היתה בארץ ישראל ולא רצו עבדיה למול (יבמ׳ מח:). יקריב אותו, מלמד שכופין אותו, יכול בעל כרחו ת״ל לרצונו, הא כיצד, כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, וכן אתה מוצא בגיטי נשים כופין אותו עד שיאמר רוצה אני (שם קו.). אפילו משפחות המיוחסות בישראל אם רצו לעשות כדרך שהכהנים עושין עושין (שמואל, כתוב׳ יב:). הרוצה שתבריח נכסיה מבעלה כיצד היא עושה, כותבת שטר פסים לאחרים (רשב״ג, שם עט.). ראובן שמכר כל שדותיו לשמעון וחזר שמעון ומכר שדה אחת ללוי ואתא ב״ח דראובן, רצה מזה גובה, רצה מזה גובה (רבה, שם צג.). האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים ובאת ואמרה מת בעלי, רצתה ניזונת, רצתה גובה כתובתה (שם קז:). ר׳ מאיר חכם וסופר, ר׳ יהודה חכם לכשירצה[1], ר׳ טרפון גל של אגוזין (איסי בן יהודה, גיטי סז.). לכשארצה אהא נזיר (נדר׳ ג:). בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו (מכו׳ י:). רוצה בקיומו (של יין נסך) ע״י דבר אחר[2] (ע״ז לב.). יש רוצה ואין לו ויש שיש לו ואינו רוצה (ליהנות מאחרים) (ר׳ פינחס, חול׳ ז:). שרָצה המלך לכבדו (מד״ר ברכות׳ יח). וכדי לפייסן שרצה הקב״ה מעשיהם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם בני העולם הבא (שם שם לה). רצות (החיות) אין כתיב אלא רצוא, רוצות לעשות שליחותן (ר׳ אייבו, שם שם כ). רצה אלהינו שכן בציון מהרה יעבדוך בניך (נוסח ברכה, שם ויקר׳ ז).

[1]) [פרש׳ רש״י: כשהיה רוצה להיות מתון ומתיישב בדבריו היה חכם, ע״כ, ואף על פי כן קשה הכטוי. ואולי קצור מבטא הוא במקום: לכל דבר שירצה. וצ״ע.]

[2]) [ולא בשבילו אלא בשביל החרס ולססיכה (רש״י).]

מיכאן קבעו חכמים לומר רצה והחליצנו בשבת (שם שם לד). שלא רצתה לגלות קלקולה (שם במדי י). הרשעים קשים לרצות (שם שם יח). אמר לה עמדי והשקיני כוס אחד ולא רצת להשקותו (פסיק׳ רב׳, על נהרות בבל, קלו.). שהיו (אלימלך ואשתו ובניו) מעכבין זה על זה מצרות עין שהיה בכולן, כזמן שהבעל רוצה והאשה אינה רוצית או האשה רוצית והבנים אינם רוצים מה שיעשו מצוה (מד״ז רות, בובר, 46). רבונו של עולם, אנו רוצים להיות יגיעים בתורה יומם ולילה אבל אין לנו פנאי (מדר׳ תהל׳ מ). להם רצית ולנו אי אתה מרצה (שם מד). כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם, שהיה הולך לפניהם יומם, לאותם רצית ולנו לא רצית, ואמר כן אני גם לכם אני רוצה (שם שם). — ובתפלה: ברוך אתה ה׳ הרוצה בתשובה (תפלת י״ח). רצה ה׳ אלהינו בעמך ישראל ובתפלתם (שם). אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתנו (תפלת שבת). — ובסהמ״א: יעשה מלמעלה מקיר לקיר קורה וכו׳ ויערב, רוצה בחתיכות בשר או בחתיכות פת, רוֹצֶה ביין, רוצה בדגים (הלכות קלובות, הלכ, ערובין). והתחייב היודע זה ממנו לבטוח בו וכו׳ ולרצות בגזירותיו ולדון אותו לטוב כל דיניו ומפעליו (ר״י א״ח, חו״ה, הבטחון ג). ברצותם אותך תחיה תפארתך (שם, יחוד המעשה ה). וכאשר רצו לעשות על משקל וירד מיעקב בא קשה וכו׳ (ראב״ע, צחות, יז:). כל בת שתבעוה להנשא ורצתה!) שותה שבעת ימים נקיים מאחר שרצתה ואחר כך תהיה מותרת להבעל (רמב״ם, איסורי ביאה יא ט). בין שלא רצת היא לשתות׳ בין שלא רצה להשקותה וכו׳ הרי זו אסורה לכהונה מספק (שם יח יג). אם לא יהא מה שתרצה, רצה מה שיהיה (ארי הגון, 11). — ואמר הפיטן: קדוש לכל אשר יפקדך בייסורו תכפר ותירצה (יגאי, אמרי נוסחי, קרובי ויקרא, זולאי, קכד). בקראך ליכפושים קומו, בירצותך עדת רעייתך (סוא, בלוחזך, קרובי ימים נוראים, שם שם). היום תירצה ברצונך כאשר בעב מים (הוא, היום, קרובי שמ״ע, שם, שמו). טל חן לרצות[2] ארצך (ר״א קליר, תפלת טל). סכת שועי וירץ, שלח גודרי

[1]) [בתלמוד (יומ׳ יח:): ונתפייסה.]

[2]) [כצ״ל, לְרַצּוֹת; בקצת ספרים: לִרְצוֹת.]

פריץ (משלם בר קלונימוס, אפיק רנן, יוצ' ב פסח). — ואמר המשורר: וספר לא בכל ספר למען כתבו אהבי לי יום רצותו (ר"ם הנגיד, הנכפא סזמן, הברמן ב, 25). הפך במלך כמו הפך בשכורים, ירצה מקום אף ויתאנף מקום רצון (הוא. בן משלי, ספון, קנס; אברמסון, 116). ווכני לשחר דבירך השמם והחרב ולרצות אבניו ועפרותיו ורגבי חרבותיו (רסב"ג, כתר מלכות, ביאליק - רבניצקי ב, 77). אולי תהי רוצה עדי ישק עבד מקום נעל ואצעדה (רמב"ע, הענק ד, ברודי, סנס). יאות לחושק להיות שפל ורצון חשוקו לעשות רוצה, גם יום יהי זועם להאבק בעפר פעמיו עד יהי רוצה (שם שם, סכח). לא ימהרו לריב ולמצות ולא יחושו להתפייס ולרצות (ראב"ע, חי בן מקיץ, איגר, 143). — ורצה לומר, ובקצור רָצָה, התכון לאמר, meinen; avoir en vue; to have in mind: ואין רוצים בו שברא הדברים בכלי הוא החכמה, אבל רוצים בו שברא הדברים מתוקנים וכו' (ר"י א"ס, או"ד 3). והכח האלהי, רוצה לומר המעלה אשר בה ידבק באלהים וברוחניים (הוא, כוזרי א לה). שאמר וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, רצה לומר שהוא ראוי לשם ההוא ונאות לו (שם ד כה). אבל חשבו עליו אנשים שרצה בדבר הזה כי בלאטיהם נמצא במקרא וישימות טועה, ולא רצה אלא שעקרו בלאטיהם (הוא, הרקמה ז, 46). הרואה את הנולד וכו' רוצה בו הנה העיון בעניני האדם מעסקיו וכו' שיעיין באחרית עניניו (ר"ש א"ת, פרוש רמב"ס לאבות ב ט). ואינם רוצים באמרם חלקי (הנפש) שהיא מתחלקת כהחלק הגופות (הוא, שמנה פרקים לרמב"ס א). ואמרי העלים ממנו, ארצה בו כי זאת ההשגה נעלמת נמנעת בטבעה (הוא, מו"נ א כא). ורצה לומר כי כל המעשים והעמל בם וכו' הכל בלא תשארות (ר"י אבטולי, מלמד התלמידים, הקד', א:). או רצה בדברי חפץ הרצון והכונה במצוה (שם, בראשית, ג.). אני כברוש רענן ממני פריך נמצא, רוצה בו אני שמתיך כברוש (שם, וילא, כמ.). פמליא למלך ומה עליה להיות, מחוקה למלך, רוצים בו שתחקה ותדמה דרכיהם לדרכיו (שם, קדושים, קג:). אם אין קמח אין תורה, רוצה בו כי לולא מציאות המזון האנושי הבינוני וכו' לא היה מציאות לתורה (שם, עקב, קסט.). מה רוצה לומר פסוק זה (ר"ז מגרלנוכס פי' משלי ו, הפמל ב, 209). באמרו קול דממה דקה רצה בו הקול המושפע מהרסמה וכו' (ר"י לטיף, שער השמים ב, הפמל ב, 184). יהיה דעת אלכסנדר מסכים למה שירצהו ארסטוטלוס (רלב"ג, מלחמי ה' א ב). כי זה החכם וכו' רצה במאמרו עזרת חמות עזרה היא לחמית כל התאוות הבהמיות (נסים בר שלמה, תרגו' מבוא יצחק הישראלי, ספר היובל לשטיינשניידר, 133). צריכים אנחנו לבאר שלא רצה בזה המקום כי אם שבת בראשית (אהרן הקראי, גן עדן, סג השבועות ב, כב.). כל מקום שירצה שבוע מיום אל יום מסמיכו אל יום כמו שנאמר שלשה שבועים ימים (שם שם, כב:). בעבור שלא היה רוצה לאופן הסכוך לא אמר עלי כך וכך אלא אמר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל (שם, חג הסכות א, קס.). ויתכן שירצה שהמכסה שנה לבלתי הוציא אותה בשפתיו הנה הוא חוטא (ר"י ערמאה, יד אבשלום על משלי י יב). ואמר זה אם על המוסר אשר הקדים מסדר החקירה ואם על מה שירצהו מענין השליחות (שם כח יב). והוא מה שרצינו (שם ל כד). וארצה בדומיו המתדמים לאיש בסוג ביחס בשנים בקנין בשבח וממון (ר"י מקיר ליאון, נופ' צופי' ג יב, 129). ואולי זה רצה אפלטון באמרו שהאל צוה וכו' (מכתב קנאות, קופמן, 72). או ירצה, אני אהרג איש אם יבוא לפצוע לי וכו' (רי"ל קאהו, תולדות יצחק, יח:). — וכ"ת ר"ל, רצה לומר.

— נפע', נִרְצָה, יֵרָצֶה, יֵרָצוּ, — נתקבל ברצון: ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו ביום השלישי לא יֵרָצֶה המקריב אתו לא יחשב לו פגול יהיה (ויקר' ז יח). פגול הוא לא יֵרָצֶה (שם יט ז). ומיום השמיני והלאה יֵרָצֶה לקרבן אשה ליי (שם כב כז). — ונרצה לפלוני: וסמך ידו על ראש העלה וְנִרְצָה לו לכפר עליו (שם א ד). לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל אלה כי משחתם בהם מום בם לא יֵרָצוּ לכם (שם כב כה). — ובסהמ"א: אע"פ שלא סמך נרצה[1]) הזבח (ילקו' שמע' ויקרא תלמ). נכנסה קנאה ושנאה גדולה בלבו של קין על שנרצית מנחתו של הבל

---

[1]) [בספרא (ויקרא, נדבה פרק ד): הזבח מרצה, עי' פע'.]

(סדר"א כא). והבין אברהם כי נרצה הנער לעולה (שם לא). ולא חזר למעשיו הרעים עוד ונרצית תשובתו (שם מג). המציה לעשות הדברים הנרצים אצל השי״ (ר״י אלנגה, עקרים א יא).—ואמר הפיטן: מה אעידך מאומה מלהרצה, נתונה ביד מריב ומתנצה (ר״א קליר, איכה אספסתו, קינ׳ ט״ב). — *נִרְצָה, במשמ׳ הכוָנה אליו, הוא שהתכונו לו, וביני׳ נִרְצֶה, כּוָּנָה, מְכֻוָּן, Absicht, Meinung; intention : וא״א שיהיה הנרצה בו ג״כ שהוא ית׳ אדון על כל מה שיחשב בו אלהות מאבן ועץ וכו׳, ואמנם הנרצה שהוא ית׳ שופט על השופטים (ר״מ א״ח, מו״נ ג ו). והיה עצמותו בתכלית החלוף והמרחק מהענין הנרצה בידיעה הנאמרת בנו (ר״ח קרסקש, אור ה׳ ב א ד). שעיקר כונתה היא אל הנואפת כי היא הנרצית לפי המשל האחרון (ר״י עראמה, יד אבשלום למשלי י כו). מהו הנרצה אצל המדקדקים בפעלים העומדים וכו׳ (דוד אבן יחיא, לשון למודים ב א). כי חנה הנרצה באמרו שפי השמים הוא על הגלגלים אשר בתוך הכדור העליון (ר״י אברבנאל, בראש׳, ימי רקיע). שאיך יצוייר רצון קדום ויהיה הנרצה ממנו מחודש (הוא, מפעל׳ אלה׳ ו ג). והנרצה אצלי עוד באומרו כי כבדה מאד וכו׳ (ר׳ אברהם סבע, צרור המור, ויקרא, כ.).

— פעל׳, יְרַצּוּ, — רִצָּה את פלוני, פִּיֵּס אותו [1], בקש את רצונו, begütigen; apaiser; to sooth : בניו יְרַצּוּ [2] דלים וידיו תשבנה אונו (איוב כ י). — ובתו״מ: אל תרצה את חברך בשעת כעסו (ר׳ שמעון בן אלעזר, אבות ד יח). כל קרבנות היחיד והצבור הציץ מרצה על טומאת הדם ואינו מרצה על טומאת הגוף (שם שם). ונרצה לו, לו ולזבחו, אע״פ שלא סמך הזבח מרצה [1] (ר׳ שמעון, ספרא ויקרא, נדבה פרק ד). שכשם שקרבנות מרצים כך ייסורים מרצים וכו׳ ועוד שהיסורים מרצים יותר מהקרבנות (ספרי דבר׳ לב). כשהיו ישראל מתייחסים זה אומר שלי הוא לויה וזה אומר שלי הוא לויה וכו׳ ריצה את אחיו באותה שעה, לכך נאמר יהי רצוי אחיו (שם שנה). שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו (ר׳ יוסי, ברכ׳ ז.). הואיל וארבעה מינין הללו אינן באים אלא לרצות על המים (ר׳ אליעזר, תענ׳ ב:). שתהא אתה ואביך אוכלין ושותין ומרצין זה לזה (ב״ב קלג.). אמר לו הקב״ה (למשה) לא כך התניתי עמך, כשיהיו פניך כעוסות יהיו פני מרצין את פניך, וכשיהיו פני כעוסות יהיו פניך מרצין את פני (מד״ר שמות מה). בראשונה כשהיה משה כועס על ישראל היה הקב״ה מרצה אותו, כשהיה הקב״ה כועס על ישראל משה מרצה אותו וכו׳ כשאתיה בכעס אתה מרצה אותי וכשתהיה בכעס אהיה מרצך (שם שם). שהם (ישראל) יודעים לרצות את בוראם (ר״פ, שם ויקר׳ ה). מן הלוחות שניים ריצה משה את הקב״ה לישראל (ר׳ יצחק, שם דבר׳ ג). — *ורִצָּה את ראובן לשמעון, השפיע על שמעון שיתפיס לראובן: משל למלך שנשא את האשה וכו׳ לאחר ימים קלקלה וטרדה מביתו, בא שושבינה וריצה אותה למלך (שם שמות מז). — *ורִצָּה את מעשיו, עשה שיֵּרָצוּ מעשיו: בה הופך ומתהפך ומסתכל ונותן עיניו בה עד זמן שתרצה מעשיה להקב״ה וכו׳ אותה שעה מרצה מעשיה להקב״ה, וכן הוא אומר אז תרצה הארץ את שבתותיה (מדר׳ תהל׳ פה). — ובמחשמ״א: מי שמרצה בין ישראל לאביהם שבשמים הלא צריך לחיות צדיק וישר ונקי בגופו מכל דופי (קול רע״ג חסלם ב, עז:). העה״ז והעה״ב בשתי צרות, כאשר תרצה האחת מהן תקציף השנית (ר״י א״ח, חו״ה, חשבון הנפש ג). אם תית לו כעס עמה וצריך לרצותה שתתפייס יכול לספר עמה כדי לרצותה (טוא״ח כו). כבר תבעתני בזו התביעה ורציתי אותך בענין שלא נשאר לך בידי כלום (טוח״מ עג, בשם הרא״ש). גם הענינים בעצמם ערבים מספיקים מפייסים

1) [עי׳ בהערה הבאה.]

2) [אמנם אפשר להבין יְרַצּוּ, אף לפי ההקבלה שבפסוק, במשמ׳ תשלום ממש מן ב. רָצָה, אך כפי מה שנאמר בהערה לשרש ב. רצה מסתבר, שאין שרש זה אלא התפתחות עברית מן א. רצה, וזה דוקא בדרך זו, שקבל הפעל א. רִצָּה במשמ׳ פִּיֵּס את ההוראה: פִּיֵּס בתשלום מלא. וכן בא אף בשטרות מיב שבמצרים ובתעודות אחרות בטוי כגון וטב לבבי בגו במשמ׳ שִׁלֵּם לי מה שמגיע לי וכדו׳.]

1) [בילק׳ שמע׳: נרצה, נפע׳, עי׳ שם.]

מרצים לב ונפש השומע לחיות נכנעים שומעים שומרים כוונת המאמר (נ״מ מדות, הקד׳). ומאשר התורת והפילוסופיא מתנגדות בזה היינו כאיש לו שני ארונים אחד מהם גדול והשני איננו קטן ואין דרך לרצות אחד מהם אלא בעבור על דעת השני (אמו״ר ב ו א, 82). הנה כבר רציתיך ולאשר בידי המשכתיך ומעתה לא תוכל לברות מידי עוד (רמח״ל, סוקר ומקבל, 8). — ואמר הפיטן: כחוט משי אעדת בניך בקדשם יום תקע ובהריעם למלכם לרצו[1]) (רסע״ג, אזהרות, סדור רסע״ג, רג). — ואמר הפיטן: רצה אשר כעם ואל תרגן עמו והרך קול לשכור ירב (ר״ש הנגיד, בן משלי, ססון, רמב; אברמסון, 311). אבירי בריאות ארץ החישו לרצות בוראכם וחסדו יאמיצכם (ראב״ע, מכתו רעיוני, איגר 244). בחי בעלך אילת תרצי בעדי (ר״ם מבזי, סבס אב, מירי סימן, 207).

— התפ׳, יִתְרַצָּה, — התרצה ראובן אל שמעון, בקש את רצונו הטוב, לפים אותו כלפיו: ובמה יִתְרַצֶּה זה אל אדניו הלא בראשי האנשים ההם (ש״א כט ד). — *ובמשמ׳ התפים, הסכים, היה מְרֻצֶּה, נתן את רצונו הטוב: לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו, נכנס אוהבו לבקשו היסנו ולהחזירו לביתו, אמר לו כלום אתה מבקש ממני אלא מפני בני, כבר נתרציתי לבני (ר׳ אבשלום הזקן, מכי׳ מסכ׳ ב ג). משל למלך שכעס על אשתו, שלח סופר אחד לכתוב לה גט ועד שלא בא הסופר נתרצה המלך לאשתו (ספרי במד׳ קלא). נתרציתם[2]) (להחזיר את הנשיאות לר״ג), אני ואתם נשכים לפתחו של ר״ג (ר״א בן עזריה, ירוש׳ ברכ׳ ד א). היה מהלך בשוק של עכו״ם, נתרצה להרית הרי זה חוטא (ת״כ, ברכ׳ נג.). צריכה גט שמא נתרצה האב בקידושי שני, צריכה חליצה שמא נתרצה האב בקידושי ראשון, צריכה מיאון שמא לא נתרצה האב לא בקידושי ראשון ולא בקידושי שני (קידוש׳ מה.). כשנתרצה לבנו גזר על מצעריו להרגן (מד״ר

[1]) [במקום לרצותו.]
[2]) [בבבלי (ברכ׳ כח.) בדברי ר״ע: נתפייסת וכו׳.]

שמות ל). שלא התרצה הקב״ה לאהרן אלא על ידי התפלה (שם שם לח). אמר לו (הקב״ה למשה) לך והתרצה להם, שוב אל המחנה (שם שם מה). למלך שנטל אשה וחיבבה יותר מראי, כעס עליה והניחה וכו׳ בא אצלה המלך ונתרצה ונכנס אצלה לפלטין (ר׳ ילמק, שם שם כא). ועכשיו יקפתני (משה את קרח) בדבריו ואני מתרצה לו בעל כרחי (שם במד׳ יח). שכל זמן שהמלך כועס על אשתו השושבין מפיים ומתרצה המלך לאשתו (שם שם כא). משל למלך שכעס על מטרונה והוציאה מתוך פלטין שלו, לאח״כ בקש להתרצות לה (ר׳ יהודה בר׳ סימון, שם שם״ם, באתי לגני). לא נתרצה המקום לראובן (מדר׳ תהלים, בובר, דבר׳ לג ו). — ובתפלה: מתרצה ברחמים ומתפים בתחנונים התרצה והתפים לדור עני כי אין עוזר (תחנון, תפלת ססרים). — ובסהס״א בכל המשמ׳ הנ״ל: נטל (אברהם) קרבן ועמד לפניהן (לפני הפסילים) ואמר להן, טלו ואכלו ושתו ממני והתרצו לי כשאתם מתרצים לכל העולם כולו (ספר המעשיות, גסטר, 4). אם בתשובה ותודה תתרצה הנני שב ומתודה (רסע״ג, הבקשה השניה, סדור רסע״ג, עג). ונושא חן בעיני עמו ומתרצה להם מקטנם ועד גדולם (יוסיפון, גינצבורג, סס). כי אנטפטר מהונך ומאוצרותיך יתרצה למלכי רומה (שם, רלט). לאחר שנתרצה נעתר על ידו ונתרצה על עון כולנו שלא החריב עולמו (רש״י, ישע׳ נג ו). (אין רוח חסידים) נוחה, עריבה, אין מתרצין במעשיו (שם, שבת קכא:, ד״ה נוחה). והתרצה אליו בעשות רצונו או תהיה ממבקשי יי׳ ואז תשיג ממנו העזר והאומץ (ר״י א״ת, מו״ה, סימוד י). ולא ייחל לבני אדם ולא יעבדם להתרצות אליהם ולא יחניף להם (שם, הבטחון, פסים׳). ומה יועיל לי בהתרצות אל חלש כמוני אשר אין ביכלתו להועיל לי ולא להזיק (שם, יחוד המעשה ס). כל שתבעוה לינשא ונתרצתה[1]) צריכה למנות שבעה נקיים מיום שנתרצתה ואילך שמא ביום שנתרצית ראתה דם מחמת חימוד (המאירי ליומא

[1]) [בתלמוד (יומא יח:) ונתפייסה, ברמב״ם (איסורי ביאה יא ט): ורצתה.]

יח:). והיה עדיין בחווק תאותו ובחשק יצרו ולבו בוער אחריה והיא מתרצית לו ועוצר רוחו ומנתק תאותו מיראת שמים (חורת' לדיקים, מעל התשובה). והמלך רובירמו כששמע כל זאת שלח לשאנגישא וחכמיה לה שיתן מאה אלף פרחים ונתרצית ולקחה את הכסף (שארית ישראל פרק יע). — ˚ונתרצה הכעס וכדו', שכך ונח: לאחר שנתרצה כעסם משכם שהרגוהו עקרו שור וכו' לאחר שנתרצה דעתם מהריגת שונאיהם הפילו החומות (ברחשית רבתי, חלבק, 234). — ואמר הפיטן: ירצה בעובדיו, יתרצה בעבדיו (ינחי, חסרי כחב, קרוב' ויקרח, זולחי, קמט). ותתרצה למעמד ישיש ונער, שגבם בטובך מחיתו יער (ר"י חבן חביתור, חרפת ספחי, מעמ"ם 13). דום ליל והכבד ואחר שחר מבוא, עד יתרצה עבד בתחנוניו אל רבו (ר"י הלוי, יעירוני רעיוני, זמורה ט, 459). — ˚ובמשמ' נתקבל ברצון: ובצום ובתפלה היה משכים ומעריב לפני הקב"ה וכו' ולא חזר למעשיו הרעים עוד ונתרצית תשובתו (פדר"ח מג).

— פעו', בינ' ˚מְרֻצֶּה, מרוצה, — א) מפיַּס, שהתרצה: מה תצעק אלי, כבר אני מרוצה עליהם (מכי' מסכ' ב פרק ג). בימים הראשונים, מה הראשונים מרוצים אף שניים מרוצים, אמור מעתה, אמצעים בכעס (סדר עולם רבה ו). — ב) כמו רָצוּי, שרוצים בו ואוהבים אותו: וביתו (של שליח הצבור) ריקם ופרקו נאה ושפל ברך ומרוצה לעם (תעני' טז.) — ובסהמ"א אף במשמ' מְרֻצֶּה מהדבר, בדבר, מאדם, לאדם במשמ' שבע רצון, befriedigt, zufrieden; content; אין בני חבורה מרוצין להיות כל אלו הדיעות בחבורתן שמא יעכבו עליהם הסעודה (רש"י, פסח' פט:, ד"ה דיעות). ונרצה לו, מלמד שהמקום מרוצה לו [1]), ועל מה המקום מרוצה לו וכו' על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה (הוח, זבחי ס:, ד"ה תלן לימח). שכלו יסמך בידיעתם בקבלו אותם מחכם שהוא מרוצה אצלו שיתבאר לו במופת או מנביאי האמת (כוח סן ו). ולא ידע האם מרוצה ממנו אם לא (בן המלך והנזיר ח). שהחפץ והמרוצה במעשה אחר יביא אליו בפנים

[1]) [בספרא (ויקרח, נדבה פרק ד): רוצה, עי' קל.]

צחובות (ר"י חלטולי, מלמד התלמידים, נלבים, קפ:). וינהג עצמו במדת הרצון על דרך שיהיו מרוצין ממנו בני אדם (ר' יונה, פי' חבות ח טו). מה סגולתו של אדם מרצה עליו כך ישראל מרצין עלי, מה סגולתו של אדם חביבה עליו כך ישראל חביבין עלי (מדה"ג שמות יט ה, הופמן, 284). אני מפוייסת ומרוצית בתום לב ובנפש חפצה (ספר ילחק, מעל מחילה). איני מקבל זה הפסק ואיני מרוצה מואת הסינטינצה [1]) (ר"מ פדוחה, REJ 1885 Jan., עמ' 197). ושלשתם היו חברים ומרוצים זה לזה (ר' סעדיה חבן דכחן, מחמר על סדר הדורות, חמדה גנוזה, כט:). שהאדם המתכעס מתנכר לעצמו והמרוצה הוא הבא לידי הכרה שכלית (ר"י חברבנחל, נחלת חבות ה, חרבע מדות בדעות). דוט"ה (דו' טובי העיר) אינם מרוצים שיוציאו בני העיר למצוה קלה אלא לאותו דבר שנגבו (ר"ש מורפורגו, שמש לדקה' ח, ב:). הוא מניח לו כל בית חבומר להיותו מרוצה מבית הכומר לבד המוצרך לו (שם ב, לח:). אם אותו בעל חנות אחר ירחיב לי שטר שהוא חייב לי השש מאות דוקאטי אני מרוצה ואי לאו לא (סו"ת חדרת חליהו לר' עמנוחל חי ריקי, שחלה יב). והשיב אלי שגם הוא מרוצה בזה רק שיהיה אחד מהם ערב לחבירו (סו"ת מוע הספי מ). והריני מרוצה לחלוק בריוח והפסד (שם שם). וכל אשר יפשר הוא יהיה מרוצה ומפוים (סו"ת בנימין זחב עט).

— הפעי', ˚הֻרְצָה, הורצה, — נתקבל ברצון: שאם עבר וזרק את הדם שֶׁהֻרְצָה, עבר ושחט מתירין לו לזרוק (ר' יוחנן, ירוש' פסח' ח ז). היה בדרך רחוקה ושחטו וזרקו עליו, רב נחמן אמר הורצה (בבלי שם לב:). דם שנטמא וזרקו בשוגג הורצה, במזיד לא הורצה (יומ' ז.).

— הפע', ˚הִרְצָה, — הִרְצָה את פלוני, מלא את רצונו, בקש את רצונו, ואמר המשורר: הרצה בני אדם בטובתך יהיו לך עזרה ברעתך (ר"ש הנגיד, בן משלי, שמון, קנז; חברמסון, 118). הרצה גביר חזק ואל תחוש בדבר משרתיו בחרות אפם (שם). ויחפוץ להרצותך בדברי פיו ואתה תדמה כי כך יריב (שם קל; 193). הליץ עליו והרך לו דברו להרצותו (שם ריז; 256).

[1]) [sentence, פסק דין.]

ב. רָצָה, פ"י, יִרְצֶה, תִּרְצֶה, תִּרֶץ, יִרְצוּ, — רָצָה אדם את חובו, את עונו, רצה השכיר את יומו, שִׁלֵּם אותו[1]) בתמורתו: או אז יכנע לבבם הערל ואז יִרְצוּ את עונם (ויקר׳ כו מא). והם יִרְצוּ את עונם (שם שם מג). שעה מעליו ויחדל עד יִרְצֶה כשכיר יומו[2]) (איוב יד ו).—ורָצְתָה הארץ את שבתותיה: אז תִּרְצֶה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה (ויקר׳ כו לד). והארץ תעזב מהם וְתִרֶץ את שבתתיה בהשמה מהם (שם שם מג). למלאות דבר יי׳ בפי ירמיהו עד רָצְתָה הארץ את שבתותיה (דהי״ב לו כא).—ובספהמ״א: כי קרוב הוא, שירצו הכנענים את עונם (מדס״ג שמות יג יז).

—נִפעַ׳, נִרְצָה,—נרצה החוב, העון, שֻׁלַּם, רצו אותו: כי מלאה צבאה כי נִרְצָה עונה כי לקחה מיד יי׳ כפלים בכל חטאתיה (ישע׳ מ ב).—ואמר המשורר: הנה העון נרצה ואדני בעמו רצה (ר״י הלוי, ירושלים, זמורת ז, 269).

—הִפעִ׳, הִרְצָה,—כמו קל: אז תשבת הארץ וְהִרְצָת את שבתתיה (ויקר׳ כו לד). — *והִרְצָה אדם מָעוֹת לחנוני וכדו׳, שלם אותן, ספר אותן לפניו[3]), zahlen, (auf)zählen; payer, compter; to pay down, enumerate: טבלה העליונה שמרצים עליה את המעות אף על פי שיש לה ליזבז טהור (תוספתי כלים ב״מ י ד). מי שהיו מימיו על כתפיו, מיאנה בפניו והלצה בפניו והרצה סלע לאחר והראה דרך לאחר, אם עמד פסול, אם לא עמד כשר (שם פרה ז ו). המרצה מעות לאשה מידו לידה או מידה לידו בשביל שיסתכל בה וכו׳ לא ינקה מדינה של גיהנם (ת״ב, עירוב׳ יח:). הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן (ר״ע, קנס׳ סח.). מי שיש לו פרוטה בתוך כיסו ירצנה לחנוני (רב נחמן, חול׳ סד.). שולחני היה (בלעם) שהיו מלכי גוים נמלכים בו כשולחני שהכל מריצין[1]) לו (מד״ר במד׳ כ; תנחו׳ בלק ד). — ובספהמ״א: לעבד שצוהו המלך לקבל ממון מעבדי מלכותו ושימנה המעות וישקלם ויריצם[2]) (ר״י ח״מ, חו״ה, הקד׳). למה תרצדון וכו׳, היכן אתם מרצין דינכם (מדס״ג שמות יט יח, הופמן, 212). והרציתי לפניהם מלוגא דשטרי (מיד״ח, מעגל טוב, 22). — ואמר הפיטן: מרד זד בעקולו, מה לי ולקולו, ולא הרצני בשקלו כנשען על מקלו (ר״י טוב עלם, ירדם להליל, קרובי שבת הגדול). — *והִרְצָה דברים, סִפֵּר אותם כלם כאדם המרצה מעות[3]), aufzählen, erzählen; énumérer, raconter; to enumerate, tell: וכשבאתי והרציתי דברים לפני ר׳ יהושע אמר לי יפה אמרת (כזי׳ ז ד). וכשבאתי והרצתי דברים לפני ר׳ אלעזר בן עזריה אמר לי וכו׳ (ר׳ אילעאי, תוספתי פסח ג ב). ובאתי והרצתי הדברים לפני ר׳ עקיבא (שם מעיל׳ א ה). וכשבאתי והרציתי הדברים לפני ר׳ עקיבא זלגו עיניו דמעות (ר׳ יוחנן, ירוש׳ שקל׳ ה ב). ר׳ יהושע הרצה דברים לפני רבן יוחנן בן זכאי (ר׳ יוסי בר׳ יהודה, חגי׳ יד:). השכמתי ומצאתי הרוג אחד והייתי מטפל בו וכו׳ וכשבאתי והרצתי דבריו לפני חכמים, אמרו לי וכו׳ (ר״ע, שמח׳ ד לד). — ואמר הפיטן: גלו אי כפתור כהפקדו ידידים,

---

[1]) [בעקר: הטיב את לב המלוה, עי׳ א. רָצָה, הערות.]

[2]) [הכונה, כתמונת השכיר, אשר אם לא עבד יום אחד, הוא משלם אותו ביום עבודה אחר: תנה לו לאדם שיפגר במלאכתו (כמשמ׳ חַיַּדַ׳ל a) בערב׳) בחייו, בתנאי שישלם את חובו בחיים חדשים. עי׳ בפרושו של טורטשינר לפסוק.]

[3]) [המשלם מעות לחברו רגיל למנות ולספר אותן, ומכאן מעבר ההוראות שִׁלֵּם (בשלמות) — סָפַר ומנה, בכמה לשונות. ועי׳ בהערה הבאה.]

a) خذل

[1]) [צ״ל מרצין.]

[2]) [כמו וִירַצֵּם, והוא עפ״י הכתיב מריצים, מריצין, במקום מרצים בכמה מקומות במדרי. ואמנם עי׳ גם בהערת א. ש. יהודה להקד׳ חו״ה בגוף הערב׳, עמ׳ 15 ושם הערת פרופ׳ גולדציהר.]

[3]) [גם מעבר הוראות אלו, כזה של סָפַר־סִפֵּר מצוי בכמה לשונות. ושים לב לכך, כי גם ספר עקר הוראתו מִלֵּא (לתוך כלי), כלשון הכתובים: נודי (ז״א אבלי ויגוני) סְפַרְתָּה (ז״א מלאת לתוך נאד) אתה שימה דמעתי בנאדך הלא בספרתך (ז״א בנאדך) (תהלי׳ נו ט). מי יְסַפֵּר (ז״א מִלֵּא במי גשמים) שחקים בחכמה ונבלי שמים מי ישכיב (איוב לח לז) וכדו׳.]

גם תרצו דברים למסתולל וגדודים (ר״י טוב עלם, אז כאכסא, זול׳ סבת הגדול). הרצה לפניו כל המשלח, והשיבו שלח נא ביד תשלח (יהודה בר מנחם, אני חומה, יוצר שבת הגדול). — ואמר המשורר: אין לעשות כי אם לספר בפי יכלי גדלו ולְרַצּוֹתוֹ[1] בפירוש ובכללים (ר״מ הנגיד, טובות לאל, ב; תהלים, ססון, ס; הברמן א, 53). — ובמשמ׳ נְאֻם בפני הקהל, וביל׳ *מְרַצֶּה, ש״ז, מי שנוהג להרצות דברים לפני הקהל והתלמידים, Vortragender, Dozent; conferencier, professeur; lecturer, נוהג בספרות ובדבור.

*רִצּוּד, ש״ז, — שם״פ מן רִצֵּד, כמו רִקּוּד[2]: אם היתה עושה כאותה קריעה וירידה ונזילות ההרים אשר פתרונו ריצוד וריקוד ההרים וקדיחת אש את המים הנמסים (ר״ת, הכרעות בתמו׳ דונש על מנחם, 51).

רָצוּי[3], ש״ז, סמי׳ רְצוּי, — מי שהוא לרצון לאחרים, beliebt; aimé; beloved: ברוך מבנים אשר יהי רְצוּי אחיו וטבל בשמן רגלו (דבר לג כד). כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים וְרָצוּי לרב אחיו[4] (אסתר י ג). — ואמר בן סירא: אוהב עמו ורצוי עושהו המשאל מבטן אמו נזיר ה׳ בנבואה שמואל שופט ומכהן (ב״ס גניי מ יז,

1) [כך צ״ל בהתאם למשקל ולענין, ולא: וּלְרַצּוֹתוֹ, וּלְרַצּוֹתִי.]

2) [עפ״י הבנה זו של רִצֵּד. עי׳ שם, הערות.]

3) [עי׳ גם א. רָצָה.]

4) [ואמנם אפשר שהכונה: והאל רָצָה בו שיהית הָרָב את ריב אחיו.]

כ״י ב). — ובתי״ם אף כלפי דבר או מעשה שאנו היינו רוצים בו, desired; désiré; erwünscht: למלך בשר ודם שאמר לאשתו הוי מתקשטי בכל תכשיטיך כדי שתהא רצויה לי, כך אמר להם הקב״ה לישראל הוי מצויינים במצוות כדי שתהיו רצוים לי וכך הוא אומר יפה את רעיתי כתרצה, יפה את כשאת רצויה לי (ספרי דברי לו). — ובסהמ״א: כי נשנה עליו (על הכוזרי) חלום פעמים רבות, כאלו מלאך מדבר עמו ואומר לו כונתך רצויה אצל הבורא אבל מעשך איננו רצוי[1] והוא היה משתדל מאד בתורת הכוזר וכו׳ וכל אשר היה משתדל במעשים ההם היה המלאך בא אליו בלילה ואומר לו כונתך רצויה ומעשיך איננו רצוי[1] (ר״י א״ת, כוזרי א א). ועליה נפלה הקנאה והחסדה בין הבל וקין בתחלה בשרצו לדעת איזה מהם הרצוי להיות במקום אדם (שם ב יד). ראיתי כונתך רצויה לחיות עוד היום כונתך ח״ד והדר מגש לשמי (שלמה בונפיד, הפולמוס בנכבדי סאראגוסא ט, קע״י י״ד מ״ז). וליתומים ואלמנות מחונן ונפשותם בחסדו היא רצויה (ד״ה של יהודי מצרים יא״י ב, יעקב מ. 12). השופטים או המלכים הרצויין עם דעת הסנהדרין (ר״א הקלאי, גן עדן, חג השבועות, נא:). ומשלים העבודה עם וכו׳ ודוי הרצוי לזה היום (שם, תפלת ס, עח:). שכיון שהאדם רצוי מן האנשים ואוהבין אותו מפני מעשיו המתוקנים הקב״ה רוצה בו ואוהב אותו (בית מדות, מעלת הכלוני, מא.). — ואמר הפיטן: מרצים בקרבנות הם דברי עם רצויך (ינאי, קרובי במד׳, זולאי, קל).

1) [נ״א: מעשיך אינם רצויים.]

תם כרך שלשה עשר (י״ד)